

ISSN: 1303-5495
E-ISSN: 2717-7483

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ

YIL: 20 SAYI: 42 GÜZ 2021/3

Istanbul Commerce University
Journal of Social Sciences

ISSN: 1303-5495
E-ISSN: 2717-7483

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yıl: 20 Sayı: 42 Güz 2021/3
Istanbul Commerce University
Journal of Social Science

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ISTANBUL COMMERCE UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Yıl:20 Sayı:42 2021 /3 Güz

Sahibi

İstanbul Ticaret Üniversitesi Adına Rektör Prof. Dr. Yücel OĞURLU

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Kayıhan İÇEL	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Münevver TURANLI	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan ÇANKAYA	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Murat YALÇINTAŞ	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç. Dr. Başak ERDEM	İstanbul Ticaret Üniversitesi

Editör: Doç. Dr. Hanifi PARLAR

Editör Yardımcısı: Dr. Mefule FINDIKÇI ERDOĞAN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Yasin DEMİRBAŞ

Mizanpaj ve Teknik Sorumlu: Onur Yaşar KARAKOL

İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi hakemli bir dergidir, yılda üç kez; Bahar, Yaz ve Güz aylarında yayımlanır.

Bu dergide yayımlanan makalelerin telif hakları İstanbul Ticaret Üniversitesi'ne aittir. Bu yayımla ilgili olarak Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndan doğan her türlü hak saklıdır. Tanıtım için yapılacak alıntılar dışında Üniversitenin yazılı izni olmadan çoğaltılamaz. Bu dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler yazarlarına aittir. Üniversite bu görüşler nedeniyle herhangi bir sorumluluk kabul etmez.

ISSN: 1303-5495

E-ISSN: 2717-7483

Elektronik ortamda erişim:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iticusbe>

İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Örnektepe Mah. İmrahor Cad. No: 88/2 Beyoğlu/ 34445, İstanbul

Tel: 444 0 413

e-posta: sosyaldergi@ticaret.edu.tr

İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi TR-DİZİN tarafından indekslenmektedir.

Ünvan	Adı Soyadı	Kurum
Prof. Dr.	BERİL DURMUŞ	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr.	CAFER TOPALOĞLU	MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr.	FİGEN YILDIRIM	İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr.	GÜVEN MURAT	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr.	İLHAN ÖZTÜRK	ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr.	K. BATU TUNAY	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr.	KARUN NEMLİOĞLU	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr.	MEHMET AYGÜN	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr.	MEHMET MELEMEN	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr.	MEHMET MELİH İNAL	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr.	METİN TOPRAK	İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	ADNAN VEYSEL ERTEMEL	İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	AYDIN ÜNAL	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	AYŞE GÜNSEL	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	BERCESTE GÜLÇİN ÖZDEMİR	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	BURHAN CAN KARAHASAN	PİRİ REİS ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	DENİZ KARAOĞLAN	GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	DİLEK ÖZDEMİR	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	ELİF GÜNEREN GENÇ	İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	FARUK LEVENT	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	HAKAN EYGÜ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	HAKTAN SEVİNÇ	İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	İSMAİL KARSANTIK	RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	MELİK ERTUĞRUL	GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	NİLÜFER DEMİR	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	SADIK ALPER YILDIZEL	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	SEDA BAĞDATLI KALKAN	İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	ŞEYDA GÜL	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	TUBA BAŞKONUŞ DİREKÇİ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	TUĞÇA POYRAZ	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr.	ZUHAL ERGEN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	ABDULKADİR BARUT	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	ABDULLAH BALIKÇI	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	CANAN YILDIRAN	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	ÖMER FARUK KABAKÇI	BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	ESİN SEZGİN	SAĞLIK BİLİMLERİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	FERHAT KARDAŞ	VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	GÜLÇİN BİLGİN TURNA	RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	GÜLDEN ÖZKAN	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	HALİL KARADAŞ	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	HÜSEYİN KURTUL	BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	MELEK İPEK	İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	METE HAN YAĞMUR	İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	MUHAMMET EMİN TÜRKOĞLU	AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	MURAT DÜZGÜN	MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ

Dr. Öğr. Üye.	MUSTAFA ESER KURUM	İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTE
Dr. Öğr. Üye.	MUSTAFA ŞEN	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	MÜRŞET ÇAKMA	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	NAZAN ŞAK	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTES
Dr. Öğr. Üye.	NURGÜL KELEŞ TAYŞİR	İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	PINAR AKSOY	TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	SABAHATTİN ÇETİN	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	SABRİ ÖZ	İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	ŞERİFE MERVE KOŞAROĞLU	SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üye.	YUSUF AKGÜL	SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Dr.	ALİ CÜLHA	MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
Dr.	DİLEK ÖZSOY	NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
Dr.	EBRU IŞIKLI	BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
Dr.	FAHRETTİN KORKMAZ	MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
Dr.	MEHMET ÖNAL	SAKARYA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
Dr.	METİN IŞIK	KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
Dr.	SAADET AYLİN YAĞAN	TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
Öğr. Gör.	DAVUT NACAR	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ

EDİTÖRDEN

İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Değerli Okurları;

İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 42. sayısını farklı disiplinlerden 32 makale ile siz değerli okurlarımızla buluşturmakla övünç duyuyoruz. Dergimiz, her sayısında değerli bilim insanlarının nitelikli araştırmalarıyla bilim dünyasına önemli katkılar sağlamaya devam etmektedir.

Dergimiz daha önce duyurduğumuz üzere 39. sayısı ile birlikte CrossRef tarafından verilen ve makalelerin uluslararası kimlik numarası olarak kabul görmüş olan “DOI (Digital Object Identifiers) Numarası” vermeye başlamış; 40. sayı ile birlikte yeni makale yazım kuralları ve makale şablonuyla okuyucularının karşına çıkmıştır. Bu gelişmeler dergimizi yeni süreçlere ilerlemesinde ve bulunduğu konumu güçlendirerek yükselmesine katkı sağlamaktadır.

Bu sayımızda, çalışmalarını paylaşan yazarlara, hakemlik sürecine özenli ve dikkatli inceleme süreçleri ile katkıda bulunan değerli akademisyenlere ve derginin hazırlanmasında emeği geçen tüm ekip arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım. Dergimizin bu sayısının da, ilgili literatüre yeni katkılar sağlamasını temenni eder, bir sonraki sayımızda okurlarımız ile yeniden buluşmayı dileriz.

Saygılarımla.

Doç. Dr. Hanifi PARLAR

Sosyal Bilimler Dergisi Editörü

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

1. İlham AKDAĞ

TÜRKİYE'DEKİ TURİZM SEKTÖRÜ İLE EKONOMİK KALKINMA ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMIYLA ANALİZİ
ANALYSIS OF RELATIONSHIP OF TOURISM SECTOR AND ECONOMIC DEVELOPMENT IN TURKEY BY ARDL BOUND TESTING APPROACH.....1043-1059

2. Önder BÜBERKÖKÜ

CARRY-TRADE İŞLEMLERİNİN GETİRİ POTANSİYELİNİN ANALİZİ
ANALYSIS OF THE RETURN OPPORTUNITY IN CARRY-TRADE TRANSACTIONS.....1060-1085

3. Meryem FİLİZ BAŞTÜRK

G-7 ÜLKELERİNDE YENİLENEBİLİR ENERJİ İLE BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: PANEL VERİ ANALİZİ
THE RELATIONSHIP BETWEEN RENEWABLE ENERGY AND GROWTH IN G-7 COUNTRIES: PANEL DATA ANALYSIS.....1086-1101

4. Aysegül AKDEMİR

LOVE YOUR JOB DISCOURSE AND ITS AFFECTIVE INFLUENCE ON CONTEMPORARY JOB MARKET
İŞİNİ SEV SÖYLEMİNİN GÜNÜMÜZ İŞ YAŞAMINDAKİ DUYGUSAL ETKİLERİ.....1102-1121

5. Sibel FETTAHOĞLU / Özge SAYAN

ATTITUDES OF INDIVIDUALS ABOUT USING CRYPTOCURRENCIES: EVIDENCE FROM TURKEY
BİREYLERİN KRİPTO PARA KULLANIMINA İLİŞKİN TUTUMLARI: TÜRKİYE'DEN BİR UYGULAMA.....1122-1146

6. Fatma İdil BAKTEMUR

ENFLASYON İLE FAİZ ORANLARI ARASINDAKİ DOĞRUSAL OLMAYAN NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ
NONLINEAR CAUSALITY BETWEEN INFLATION AND INTEREST RATES: THE CASE OF TURKEY.....1147-1158

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

7. Ali ÖZDEMİR / Alparslan İLHAN

BEYİN GÖÇÜ: ÖĞRENCİLERİ YURT DIŞI EĞİTİME YÖNLENDİREN SEBEPLER
BAĞLAMINDA NİTEL BİR ARAŞTIRMA
*THE BRAIN DRAIN: A QUALITATIVE STUDY IN THE CONTEXT OF THE REASONS
LEADING STUDENTS INTO EDUCATION ABROAD.....1159-1186*

8. Aykut ÇALIŞKAN

ULUSLARARASI GÖÇÜN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ: GÖÇMEN
KAÇAKÇILIĞI SUÇU ÜZERİNE TESPİTLER
*A COMPARATIVE ANALYSIS OF INTERNATIONAL MIGRATION: DISCUSSIONS
ON THE CRIME OF MIGRANT SMUGGLING.....1187-1207*

9. Mehmet Diyaddin YAŞAR

FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖRNEKLEM VE EVREN KAVRAMLARINA
YÖNELİK METAFORİK ALGILARI VE KAVRAMSAL ANLAMALARI
*SCIENCE TEACHERS CANDIDATES' METAPHORICAL PERCEPTIONS AND
CONCEPTUAL UNDERSTANDINGS RELATED TO "SAMPLE" AND
"POPULATION" CONCEPTS.....1208-1227*

10. Erhan ALABAY

ARAMA MOTORLARINDAKİ "ANNE-ÇOCUK" VE "BABA-ÇOCUK"
GÖRSELLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN İNCELENMESİ:
GOOGLE, BING VE YAHOO SEARCH ÖRNEĞİ
*INVESTIGATION OF "MOTHER-CHILD" AND "FATHER-CHILD" IMAGES
IN SEARCH ENGINES IN THE CONTEXT OF GENDER: GOOGLE, BING, AND
YAHOO SEARCH EXAMPLES.....1228-1246*

11. Nihat TAVŞAN / Can ERDEM

MÜŞTERİ DENEYİMİ ÖLÇEĞİ
THE CUSTOMER EXPERIENCE MEASUREMENT SCALE1247-1268

12. Sami KÜÇÜKOĞLU

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN KÜRESEL EKONOMİK GÖSTERGELERİ
VE TÜRKİYE'DE BANKACILIK VE FİNANS SEKTÖRÜNE ETKİLERİ
*GLOBAL ECONOMIC INDICATORS OF THE COVID-19 PANDEMIC PROCESS
AND ITS EFFECTS ON THE BANKING AND FINANCIAL SECTOR IN TURKEY.....1269-1291*

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

13. Mehmet Aldonat BEYZATLAR / Turan DÜNDAR

EXPLORING THE DYNAMIC SPILLOVER EFFECTS BETWEEN AIR
TRANSPORTATION AND DEVELOPMENT INDICATORS IN TURKEY
*TÜRKİYE'DE HAVAYOLU TAŞIMACILIĞI VE KALKINMA GÖSTERGELERİ
ARASINDAKİ DİNAMİK YAYILMA ETKİLERİNİN İNCELENMESİ*.....1292-1306

14. Burcu DÜZGÜN ÖNCEL

HOW DOES DISABILITY STATUS CHANGE TIME ALLOCATION?
EVIDENCE FROM TURKEY
*ENGELLİLİK DURUMU BİREYLERİN ZAMAN KULLANIMINI NASIL
DEĞİŞTİRİYOR? TÜRKİYE ÖRNEĞİ*.....1307-1321

15. Tülay ÖLMEZ / Serdar PİRTİNİ / Adnan Veysel ERTEMEL

YENİ EKONOMİ VE BİLGİ TOPLUMUNDA ENTELEKTÜEL SERMAYENİN
FİRMA PERFORMANSINA ETKİLERİ VE BİR UYGULAMA
*THE EFFECT OF INTELLECTUAL CAPITAL ON FIRM PERFORMANCE IN THE
NEW ECONOMY AND INFORMATION SOCIETY AND AN APPLICATION*.....1322-1342

16. Eda DİŞLİ BAYRAKTAR / Hasan AYYILDIZ

İLİŞKİSEL PAZARLAMA FAALİYETLERİNİN İNOVASYON STRATEJİLERİNE
ETKİSİ
THE EFFECT OF RELATIONAL MARKETING ACTIVITIES ON INNOVATION
STRATEGIES.....1343-1367

17. Muhammet Enes AKPINAR / Zehra Nuray NİSANCİ

ANALYTICAL HIERARCH PROCESS BASED TEMPORARY SHELTER
SITE SELECTION FOR POST-DISASTER EMERGENCY SITUATIONS
*ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ YÖNTEMİNE DAYALI AFET SONRASI ACİL
DURUMLAR İÇİN GEÇİCİ BARINMA ALANI SEÇİMİ*.....1368-1381

18. Banu MOCOŞOĞLU / Ahmet KAYA

EĞİTİM KURUMLARINDAKİ ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE SESLİLİĞE
İLİŞKİN ÖĞRETMEN ALGILARININ İNCELENMESİ
*INVESTIGATION OF TEACHERS' PERCEPTIONS REGARDING
ORGANIZATIONAL SILENCE AND VOICE IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS*.....1382-1408

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES**19. Kısmet DELİVELİ**

TOPLUMA HİZMET UYGULAMALARI DERSİ KAPSAMINDA SINIF
ÖĞRETMENİ ADAYLARIYLA YÜRÜTÜLEN YANKILAYICI OKUMA
PROJESİNİN ÇIKTILARININ İNCELENMESİ
*INVESTIGATING THE OUTPUTS OF ECHO READING PROJECT CONDUCTED
WITH CLASSROOM TEACHER CANDIDATES WITHIN COMMUNITY SERVICE
PRACTICES COURSE*.....1409-1437

20. Mehmet Ali ALHAN

DOĞU AKDENİZ ENERJİ KAYNAKLARI EKSENİNDE: TÜRKİYE, AVRUPA
VE ABD BASININDAKİ HABER BAŞLIKLARININ KARŞILAŞTIRMALI
DUYGU ANALİZİ
*EASTERN MEDITERRANEAN ENERGY RESOURCES AXIS: A COMPARATIVE
EMOTION ANALYSIS OF NEWS HEADLINES IN TURKEY, EUROPE AND USA*.....1438-1466

21. Bükra DOĞANER / Yahya FİDAN

HELAL LOJİSTİK AÇISINDAN TÜRKİYE VE MALEZYA KARŞILAŞTIRMASI
VE EKONOMİYE KATKI POTANSİYELİ
*COMPARISON OF TURKEY AND MALAYSIA IN TERMS OF HALAL LOGISTICS
AND ECONOMIC CONTRIBUTION POTENTIAL*.....1467-1480

22. Serkan ÜNSAL

ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNİN TANIMI, ÖNEMİ VE ÖĞRETMENLERİN
DEĞİŞEN ROLLERİ ÜZERİNE NİTEL BETİMSSEL BİR ARAŞTIRMA
*ON THE DEFINITION AND IMPORTANCE OF TEACHING PROFESSION
AND CHANGING ROLES OF TEACHERS; A QUALITATIVE DESCRIPTIVE
RESEARCH*.....1481-1504

23. Bilge ERİŞ DERELİ

ÇOCUK İSTİHDAMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER
DETERMINANTS OF CHILD EMPLOYMENT.....1505-1519

24. Fuat AYDOĞDU / Yaşar DİLBER / Tuğba SAHİN / Gizem Sevcan SURAL / Figen AKCA

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN ALGILANAN OKUL PSİKOLOJİK
DANIŞMAN DESTEĞİ İLE KARIYER KARAR VERME GÜÇLÜKLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ
*THE EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SECONDARY
STUDENTS' PERCEIVED SCHOOL PSYCHOLOGICAL ADVISORY SUPPORT
AND CAREER DECISION-MAKING DEFICIENCIES*.....1520-1543

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

25. Hüseyin KARAGÖZ

NÜFUS YAŞLANMASININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ:
OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ
*THE EFFECTS OF POPULATION AGING ON ECONOMIC GROWTH:
EXAMPLE OF OECD COUNTRIES.....1544-1565*

26. Gülner YEŞİL YILDIRIM / A. Faruk LEVENT

OKUL MÜDÜRLERİNİN ÖĞRETMENLERE VERDİKLERİ DİSİPLİN
CEZALARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLER
*THE OPINIONS OF SCHOOL PRINCIPALS REGARDING THE DISCIPLINARY
PENALTIES GIVEN TO TEACHERS.....1566-1593*

DERLEME MAKALESİ / REVIEW ARTICLE

27. Gizem ÖZGÜREL / Onur Kemal YILMAZ

AŞIRI TURİZMDE KALABALIK YÖNETİMİ: BELEDİYELER
TARAFINDAN KULLANILABİLECEK AKILLI TURİZM UYGULAMALARI
*CROWD MANAGEMENT IN OVER TOURISM: SMART TOURISM APPLICATIONS
THAT CAN BE USED BY MUNICIPALITIES.....1594-1620*

GÖRÜŞ MAKALELERİ / OPINION ARTICLES

28. Hicran ATATANIR

ÇALIŞMA YAŞAMINDA BİR AYRIMCILIK TÜRÜ OLARAK MOBBİNG
VE SİBER BOYUTU
*MOBBING AS A TYPE OF DISCRIMINATION IN WORKING LIFE AND
CYBER DIMENSION.....1621-1639*

29. Evrin İldem DEVELİ

LOJİSTİK TÜRLERİNDEN DENİZYOLU TAŞIMACILIĞI VE TÜRKİYE
PAZARI ÖZELİNDE BİR DURUM (GZFT) ANALİZİ
MARITIME TRANSPORTATION AND A SWOT ANALYSIS IN TURKISH MARKET.....1640-1661

TEORİK MAKALE / THEORETICAL ARTICLE

30. Ali İhsan ÇELEN

YENİ BİR GÖÇ KRİZİNİN EŞİĞİNDE BATI YARIM KÜRE: TEMEL
BİLEŞENLERİYLE VENEZUELA MÜLTECİ KRİZİ
*WESTERN HEMISPHERE ON THE VERGE OF A NEW MIGRATION CRISIS:
VENEZUELA REFUGEE CRISIS WITH ITS BASIC COMPONENTS.....1662-1687*

31. Ahmet KARA

BUDGET-PERFORMANCE SIMULATIONS: A PEDAGOGICAL EXAMPLE
AND A RESEARCH HYPOTHESIS
*BÜTÇE-PERFORMANS SİMÜLASYONLARI: PEDAGOJİK BİR ÖRNEK VE
BİR ARAŞTIRMA HİPOTEZİ.....1688-1703*

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

32. Fatma Betül ORTAKÖY / Murat DÜZGÜN

ULUSLARARASI B2B İŞLETMELERİNDE VERİ TABANI PAZARLAMASININ
SATIŞ BÜYÜMESİNE ETKİSİ
THE EFFECT OF DATABASE MARKETING ON INTERNATIONAL B2B SALES.....1704-1718

Geliş Tarihi:
01.07.2020
Kabul Tarihi:
05.12.2021
Yayımlanma Tarihi:
20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Akdağ, İ. (2021). Türkiye'deki turizm sektörü ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin ARDL sınır testi yaklaşımıyla analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1043-1059. doi:10.46928/iticusbe.758603

TÜRKİYE'DEKİ TURİZM SEKTÖRÜ İLE EKONOMİK KALKINMA ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMIYLA ANALİZİ

Araştırma

İlham Akdağ

Sorumlu Yazar (Correspondence)

ilhamakdag@gmail.com

İlham Akdağ, İktisat alanında doktora derecesine sahiptir. Başlıca araştırma alanları arasında; kalkınma iktisadı, makroekonomi, ekonometri bulunmaktadır.

TÜRKİYE'DEKİ TURİZM SEKTÖRÜ İLE EKONOMİK KALKINMA ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMIYLA ANALİZİ

İlham Akdağ
ilhamakdag@gmail.com

ÖZET

Amaç: Son yıllarda turizm sektörü dünya genelinde özellikle Türkiye’de ekonomik kalkınma sürecinde öncü sektörlerden biri durumundadır. Bu bakımdan çalışmanın amacı, Türkiye’deki turizm sektörü ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin hem uzun hem de kısa dönemde analiz edilmesidir.

Yöntem: Turizm sektörü ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin araştırılmasında ARDL sınır testi yaklaşımı ve Granger nedensellik analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışmada, bağımlı değişken olarak turizm geliri kullanılırken, bağımsız değişken olarak reel GSYH, turist sayısı, insani gelişmişlik indeksi, hukuk üstünlüğü indeksi ve ekonomik kriz etkisi değişkenleri kullanılmıştır. Değişkenlere dair 1995-2019 dönemi verileri esas alınmıştır.

Bulgular: Elde edilen bulgulara göre; turizm sektörü ile ekonomik kalkınma arasında kısa ve uzun dönemli ilişkiler tespit edilmiştir. Nedensellik analizine göre, turizm gelirinden ve turist sayısından reel GSYH’ye doğru tek yönlü, hukuk üstünlüğü indeksinden turizm gelirine doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Özgünlük: Literatürde son yıllarda turizm ve ekonomik kalkınma arasında çok sayıda çalışma görülmektedir. Bu çalışmanın diğer çalışmalardan farklı olarak hukukun üstünlüğü indeksi ve insani gelişmiş indeksi değişkenlerin kullanılmasıdır. Ayrıca bu değişkenlerin turizm sektörü üzerindeki etkisinin belirlenmiş olması da çalışmayı farklı kılan özelliklerden biri olarak söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kalkınma, Turizm Sektörü, ARDL Sınır Testi, Granger Nedensellik Testi

JEL Sınıflandırması: O11, Z32

ANALYSIS OF RELATIONSHIP OF TOURISM SECTOR AND ECONOMIC DEVELOPMENT IN TURKEY BY ARDL BOUND TESTING APPROACH

ABSTRACT

Purpose: In recent years, the tourism sector has been one of the leading sectors in the economic development process all over the world, especially in Turkey. In this respect, the aim of the study is to analyse the relationship between the tourism sector and economic development in Turkey in both long and short terms.

Method: ARDL bounds test approach and Granger causality analysis methods were used to investigate the relationship between the tourism sector and economic development. In the study, while tourism income was used as the dependent variable, real GDP, number of tourists, human development index, rule of law index and economic crisis effect variables were used as independent variables. The data for the variables is based on the period 1995-2019.

Findings: Short and long-term relationships have been identified between the tourism sector and economic development according to the findings obtained. According to the causality analysis, one-way Granger causality relationship from tourism income and number of tourists to real GDP and one-way from the rule of law index to tourism income has been determined.

Originality: In the literature, there are many studies between tourism and economic development in recent years. Unlike other studies, this study uses the rule of law index and human developed index variables. In addition, the determination of the effects of these variables on the tourism sector can be said as one of the features that make the study different.

Keywords: Economic Development, Tourism Sector, ARDL Bound Test, Granger Causality Test

JEL Classification: O11, Z32

GİRİŞ

Dünya’da ve Türkiye’de olduğu gibi turizm 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla gelişen ve büyüyen sektörler arasındadır. Ülke yönetimlerinin turizmi desteklemeleriyle birlikte turizm gelirlerinin GSYH içindeki payı sürekli artmıştır (Değer, 2006: 7). 2018 yılı itibariyle turizmin küresel ekonomideki payı %10,4 ve dünyadaki toplam işgücü istihdamının %10’nunu oluşturmaktadır (Calderwood ve Soshkin, 2019: 3). Dünya’daki işgücünün istihdamında inşaat sektöründen sonra ikinci sırada yer almaktadır. Türkiye’deki işgücünün yaklaşık %16’sı turizm sektöründe istihdam edilmektedir. (Kızılgöl ve Erbaykal, 2008: 352). Türkiye ekonomisine önemli katkılar sunan turizm sektörü, dış ticaret açığı, enflasyon, işsizlik gibi sorunlara çözüm bulmaya çalışan hükümetlerin önem verdiği sektörler arasındadır (Hepaktan, 2010: 139).

Dünya’nın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de turizm sektörü ekonomik kalkınmanın çok önemli bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle de ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir kılınması için turizm sektörünün gelişmesi sürekli teşvik edilmiştir. Ancak bu durum ülkelerin kalkınmış düzeylerine göre farklılık göstermekte, gelişmekte olan ülkelerin kırılgan ekonomileri için daha fazla önem arz etmektedir (Somuncu, 2006: 163). Bu ülkelere sağladığı katkılarının başında ekonomiye döviz girişi sağlaması, emek yoğun yapısı ile istihdamı artırması, gelir dağılımındaki bölgesel farklılıkları azaltılmasına yardımcı olması, toplumun yaşam kalitesini artırması gelmektedir (Özgüç, 1998: 187). Ekonomiye katkısının yanında sosyal, kültürel ve çevresel yapının da gelişmesine katkı sağlamaktadır (Tekbalkan, 2017: 39).

Turizmin ekonomik kalkınma üzerinde etkileri olduğu gibi tersi bir etkiden de bahsedilebilir. Yani kalkınmış veya kalkınma sürecinde olan ülkelerin turizm sektörünün gelişmesinde önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Turizm sektörü üzerinde pozitif bir etkiden bahsedebilmek için ülkelerin başta katılımcı yönetim yapısı, siyasi istikrar, iyi ekonomi politikaları, kurumsallaşma düzeyi, fiziki ve beşeri sermaye yapısı, yol vb. altyapı imkanları gibi özelliklere sahip olmaları gereklidir.

Yukarıda belirtildiği gibi turizm sektörü ile ekonomik kalkınma arasında karşılıklı bir ilişki olduğu görülmektedir. Ancak bu ilişkinin yapısı Türkiye’de nasıldır sorusuna yanıt aramak oldukça önemlidir. Bu noktada, bu çalışmanın amacı Türkiye’de turizm ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin ekonometrik bir modelle analiz edilmesidir. Bu amaçla öncelikle yöntem adımları olan birim kök testi, eşbütünleşme modeli ve Granger nedensellik testi ile bilgilere yer verilecektir. Ardından veri seti tanıttıldıktan sonra uygulama ve elde edilen bulgular ortaya konacaktır. En sonda da çalışmadan elde edilen sonuçlar açıklanacaktır. Çalışma sonuçlarının değişkenlerin ilişki yön ve büyüklüklerine göre ekonomi kalkınma ve turizm alanında politika yapıcılara fikir verme yönünde fayda sağlayacağı umulmaktadır.

LİTERATÜR

Turizm ile ekonomi arasındaki ilişkileri analiz eden araştırmalar bakıldığında ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma alanlarında oldukları görülür. Bu çalışmalar ağırlıklı olarak turizmin ekonomik büyüme ilişkisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Turizm ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkilerin analiz edildiği çalışmalar Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Literatür Taraması Özeti

Referans	Amaç	Değişkenler	Uygulama Dönemi ve Yöntem	Sonuç
Skerritt and Huybers (2005)	Uluslararası turizm sektörü ile diğer sektörler arasındaki dışsallıkların ve marjinal faktör verimliliği farklılıkların araştırılmasıdır.	Uluslararası Turizm Sektörü Çıktısı, Diğer Sektörlerin Çıktı Toplamı, Sektörel Sermaye Stoku, Sektörel İşgücü	1965-1992 Toplamsal Üretim Fonksiyonu Modeli	37 ülkede yapılan araştırmada, uluslararası turizmin farklı ülkeler üzerinde farklı pozitif etkilere sahip olabileceği sonucuna varılmıştır.
Kim vd. (2006)	Çalışmanın amacı, öncelikle Tayvan’da turizm genişlemesi ile ekonomik kalkınma arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin varlığının araştırılmasıdır. İkinci olarak, turizm genişlemesi ile ekonomik kalkınma arasındaki nedensel ilişkinin yönü araştırılmasıdır.	GSYH, Turizm genişlemesi (Gelen Turist Sayısı)	Çeyrek Dönemler (1971-2003) Yıllık (1956-2002) ADF ve Philips-Perron Birim Kök Testleri, Granger Nedensellik Analizi	Çalışma, Tayvan’da turizm genişlemesi ile ekonomik kalkınma arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.
Yıldırım (2008)	Türkiye’de kalkınma kriterleri açısından turizmin ekonomik kalkınmayı ne kadar ve nasıl etkilediğinin ortaya konulmasıdır.	Bağımlı Değişkenler: Kişi Başına Düşen Gelir Bağımsız Değişkenler: Gelen Turist Sayısı, Bebek Ölüm Hızı, İşsizlik Oranı, Yetişkin Okur-Yazarlık Oranı, Enflasyon Oranı	1990-2006 Path Analizi	Analiz sonuçlarına göre; kişi başına gelir üzerinde bebek ölüm hızı, gelen turist sayısı ve yetişkin okuryazarlık oranının olumlu yönde doğrudan etkisi varken, enflasyon oranı ve işsizlik oranının olumsuz yönde doğrudan etkisi bulunmaktadır.
Akinboade and Braimoh (2009).	Kısa ve uzun vade de uluslararası turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin analiz edilmesidir.	GSYH, Uluslararası Turizm Geliri, İhracat, Reel Efektif Döviz Kuru.	1980-2005 Granger Nedensellik Analizi	Kısa ve uzun vadede uluslararası turizm gelirlerinden Reel GSYH’ye doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmaktadır.
Cardenas-Garcia vd. (2015)	Çalışmanın amacı son 20 yılda turizmdeki genişlemeye bağlı olarak ekonomik büyümenin ekonomik kalkınma düzeyinde bir artışa yol açıp açmadığının araştırılmasıdır. Bu	Ekonomik Büyüme Değ.: GSYH’ya Direk Katkı, İstihdama Direk Katkı, Uluslararası Turizm Harcamaları, Sermaye Yatırımı, Yerli Turizm Harcamaları, Kamu Harcamaları	1991-2010 Yapısal Eşitlik Modeli	Tüm ülkelerde ekonomik büyüme ekonomik kalkınma üzerinde etkisi vardır. Ancak bu etki gelişmiş ülkelerde daha büyüktür. Sanıldığı gibi aksine turizmin az gelişmiş ülkelerde yoksulluğun azaltılması ve

	amaçla çoğunluğu kalkınmış ülkeler olan 144 ülke verileri üzerinde analizler yapılmıştır.	Ekonomik Kalkınma Değ.: İnsani Gelişmişlik İndeksi, Doğumda Yaşam Beklentisi, Bebek Ölüm Oranı, Kişi Başı Milli Gelir, Gelir Dağılımı, Doktor Sayısı, Kamusal Sağlık Harcaması, Yetişkin Okur-Yazar Oranı, Kamusal Eğitim Harcaması		ekonomik kalkınma düzeyinin artırılmasındaki payı diğer ekonomik faaliyetlerden daha düşüktür.
Cardenas-Garcia and Pulido-Fernández (2019)	Önceki çalışmalarda tespit edilen ve turizm büyümesini ekonomik kalkınmaya aktarmanın belirleyici faktörlerinin tespit edilmesidir.	Değişken Grupları: Coğrafi özellikler ve altyapı, nüfus özellikleri, döviz üretimi ve biriktirme kapasitesi, yatırım iklimi, sürdürülebilirlik için çevresel boyut	Çok Değişkenli Doğrusal Regresyon	Gelişmiş veya gelişmekte olan ülke türüne veya turistik kalkınma düzeyine bakılmaksızın bir ülkenin turizm büyümesinin ekonomik kalkınmaya hareketini koşullandıran birçok statik ve dinamik faktör olduğu tespit edilmiştir. Bu amaçla ülkeler CO ₂ emisyonları, hastane yatakları, işsizlik, CO ₂ emisyonu olmayan enerji ve çalışan nüfus için düşük başlangıç koşullarını sürdürmeleri ve çatışma ile ilişkili ölümleri azaltmaları gereklidir.
Chia-Ning (2020)	ABD ve Çin'deki turizm genişlemesi ile ekonomik kalkınma arasındaki nedensel ilişkinin incelenmesi ve karşılaştırılmasıdır.	GSYH, Turizm genişlemesi (Gelen Turist Sayısı), Reel Döviz Kuru	1996-2014 Zivot-Andrews Birim Kök Testi, Gregory-Hansen Eşbütünleşme Analizi, Granger Nedensellik Analizi	Çalışmada, hem ABD'nin hem de Çin'in ekonomik güdümlü turizm genişlemesi sergilemesi, ancak her ikisinin de turizme dayalı büyümenin geleneksel görüşünü desteklememesi. Çin'de ABD'nin aksine turizm genişlemesi ile ekonomik kalkınma arasında uzun vadeli bir denge ilişkisi elde edilmemiştir.
Khan vd. (2020)	Pakistan'ın vaka olarak ele alındığı çalışmanın amacı, gelişen ekonomilerde turizm ile ekonomik büyüme, sermaye yatırımları, enerji ve tarımsal kalkınma ve yoksulluk arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır.	GSYH, Doğrudan Yabancı Yatırımları, Enerji Tüketimi, Buğday Üretim Miktarı, Günlük 1,9\$ Ücret ile Çalışan Kişi Sayısı	1995-2016 Birim Kök Testi, Eş Bütünleşme, ARDL Sınır Testi	Uzun vadede turizmdeki% 1'lik bir artışın, GYSH'yi %0.051, doğrudan yabancı yatırımları %2.647, enerji kalkınmasını %0.134 ve tarımsal kalkınmayı % 0.26 oranında artırdığını ve yoksulluğu 0,51 oranında azalttığını göstermektedir.

Tablo 1'deki literatür özeti değerlendirildiğinde, bu alandaki araştırmaların kullandıkları değişkenler, yöntem ve dolayısıyla elde edilen sonuçlar bakımından farklılıklar barındıkları görülmektedir. Çalışmalar tek bir ülke üzerinde yoğunlaştığı gibi birden fazla ülkenin karşılaştırılması şeklinde de yapılmıştır. Konu ile ilgili dikkati çeken diğer bir husus ta literatürde ülkemizde yapılan çalışmaların

oldukça sınırlı olduğudur. Bu bakımdan bu çalışmanın kullanılan değişkenler ve yöntem açısından literatüre katkı sağlayacağı beklenmektedir.

YÖNTEM

Veri

Çalışmada kullanılan bağımlı değişken turizm geliri (TG), bağımsız değişkenler Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (RGSYH), turist sayısı (TS), insani gelişmişlik indeksi (IGI), hukukunun üstünlüğü indeksi (HUI) ve ekonomik krizin etkisini katmak amacıyla eklenen yapay (dummy) değişken (DKE)'dir.

Bağımlı değişken TG ile bağımsız değişkenlerden RGSYH ve TS'ye ait veriler, TÜİK veri tabanından alınmıştır. Bağımsız değişkenlerden IGI, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme-UNDP) tarafından 1990 yılından beri yıllık olarak yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'ndan alınmıştır (UNDP, 2018: 22-23). Hukukun üstünlüğü indeksi (HUI), Dünya Bankası altı geniş yönetim göstergelerinden biridir. Bu gösterge kapsamında sözleşme uygulamalarının kalitesi, mülkiyet hakları, mahkeme ve güvenlik güçlerine güven, suç ve şiddetin işleme olasılığına dair algılar bulunmaktadır. Ülke bazında yapılan değerlendirmeler standart normal dağılıma göre -2,5 ile 2,5 aralığında değerler almaktadır (Dünya Bankası, 2018). Son bağımsız değişken olan DKE, 2001 ve 2008 krizlerin etkisinin modelde yer alması için eklenmiştir. Değişkenlerin tanımlandığı ve ilgili istatistiki bilgiler aşağıdaki Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlere Ait Tanımsal İstatistikler

Değişkenler	Değişken Tanımı	Veri Kaynağı	Ort.	Min.	Maks.	Standart Sapma
RGSYH	Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	TÜİK	11.78	11	11.9	0.32
TG	Turizm Geliri	TÜİK	10.34	9.6	10.5	0.28
TS	Turist Sayısı	TÜİK	7.36	6.8	7.7	0.25
IGI	İnsani Gelişmişlik İndeksi	UNDP	0.705	0.60	0.79	0.05
HUI	Hukukun Üstünlüğü İndeksi	Dünya Bankası	0.048	0.06	0.77	0.28

Yöntem

Zaman serileri analizinde uygulamalarındaki verilerden sonuçlar elde edilebilmesi için durağanlık olarak adlandırılan, serilerin ortalamasında ve varyansında sistemli bir değişimin bulunmaması gereklidir. Ancak gerçek hayattaki verilerin durağanlık özelliği göstermez ve bunun sağlanması için de fark alma işlemi uygulanır. Fark alma işleminden önce ve sonrasında durağanlığın analizi için iki yöntem uygulanır. Bunlardan birincisi, korelogram analizi, diğer ise birim kök testidir. Birim kök testinde eğer birim kök tespit edilirse bu serinin durağan olmadığı anlamına gelir (Sevüktekin ve Çınar, 2017: 62-63). Birim kökün varlığını anlamak içinde çalışmada Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi kullanılmıştır. Sonrasında değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli ilişkilerin araştırılmasında kullanılan eşbütünleme analizi, (Pesaran, Shin ve Smith, 2001)'in geliştirdiği Gecikmesi Dağıtılmış Otoresif (ARDL) Eşbütünleşme Modeli veya sınır testi yaklaşımı ile

yapılmıştır. Ardından, otokorelasyon, değişen varyans, normallik ve model kurma hatası ile ilgili tanısal testlere yer verilmiş ve son aşama olarak değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin tespitine yönelik Granger nedensellik analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Çalışmada öncelikle değişkenlere ait verilerin zaman serisi analiziyle başlanmış ve serilerin durağan olup olmadığı test edilmiştir. Bunun içinde seriler ADF birim kök testi ile sınanmıştır. Sonrasında değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli ilişkilerin tespiti amacıyla eşbütünleşme analizine geçilmiştir. Nihai aşamada ise tanısal testler ve değişkenler arasındaki Granger nedenselliği araştırılmıştır. Belirtilen test ve analizler E-Views 10.0 versiyonu ile yapılmıştır.

Birim Kök Testleri

Değişkenlere dair serilerin durağan olup olmadığının testi ADF birim kök testiyle yerine getirilmiştir. Test sonuçları aşağıdaki Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Seviye Düzeyi			Değişkenler	Birinci Fark		
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz		Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz
RGSYH	-1.3874 (0.5712)	-0.6929 (0.9621)	2.4072 (0.9944)	RGSYH	-3.777 (0.009)	-3.8815 (0.0300)	-3.2961 (0.0021)
TG	-1.6802 (0.4281)	-1.4086 (0.8319)	-2.8291 (0.0069)	TG	-4.6586 (0.001)	-4.8279 (0.0042)	-2.8291 (0.0069)
TS	-0.6089 (0.8509)	-2.3401 (0.3985)	2.4908 (0.9954)	TS	-4.9962 (0.000)	-4.827993 (0.0042)	-4.0281 (0.0003)
IGI	-1.245 (0.635)	-2.479 (0.33)	7.691 (1.00)	IGI	-3.982 (0.006)	-4.007 (0.026)	-1.700 (0.083)
HUI	-4.121 (0041)	-3.93 (0.026)	-4.153 (0.0002)	HUI	-7.126 (000)	-6.943 (000)	-7.270 (000)

Tablo 3'teki test sonuçlarına göre test değerleri, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde HUI dışındaki diğer değişkenlerin seviye düzeyinde durağan olmadığını göstermektedir. Yani HUI dışındaki değişkenler birim kök içermektedir. Bu durumda bu değişkenler ait serilerin birinci farkı alınmış ve birim kök testi tekrarlanmıştır. Tablodaki birinci fark sütunundaki değerler tüm serilerin durağanlaştığını ifade etmektedir.

Eşbütünleşme Analizi

Birim kök testi ile elde edilen sonuçlara göre HUI serisi I(0) düzeyinden durağan olmakta ve diğer seriler ise I(1) düzeyinde durağan olmaktadır. Bundan ötürü Pesaran, Shin ve Smith (2001)'nin geliştirdiği serilerin I(0) ve I(1) olup olmadığına veya her ikisinin kombinasyonu olmasına bakmaksızın uzun dönemli ilişki analizi için ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Bu yaklaşımda uygulanacak ekonomik model şöyledir:

$$TG = (RGSYH, TS, IGI, HUI, DKE)$$

Ekonomik modelde bulunan değişkenler arasında eşbütünleşmenin varlığını anlamak amacıyla geliştirilen ARDL (p, q, r, m) modeli ise şöyledir:

$$\Delta TG = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta TG_{t-i} + \sum_{i=0}^q \alpha_i \Delta TS_{t-i} + \sum_{i=0}^r \delta_i \Delta RGSYH_{t-i} + \sum_{i=0}^m \mu_i \Delta IGI_{t-i} + \sum_{i=0}^n \theta_i \Delta HUI_{t-i} + \theta_0 TG_{t-1} + \theta_1 TS_{t-1} + \theta_2 RGSYH_{t-1} + \theta_3 IGI_{t-1} + \theta_4 HUI_{t-1} + \theta_5 DKE + \varepsilon_t \quad (1)$$

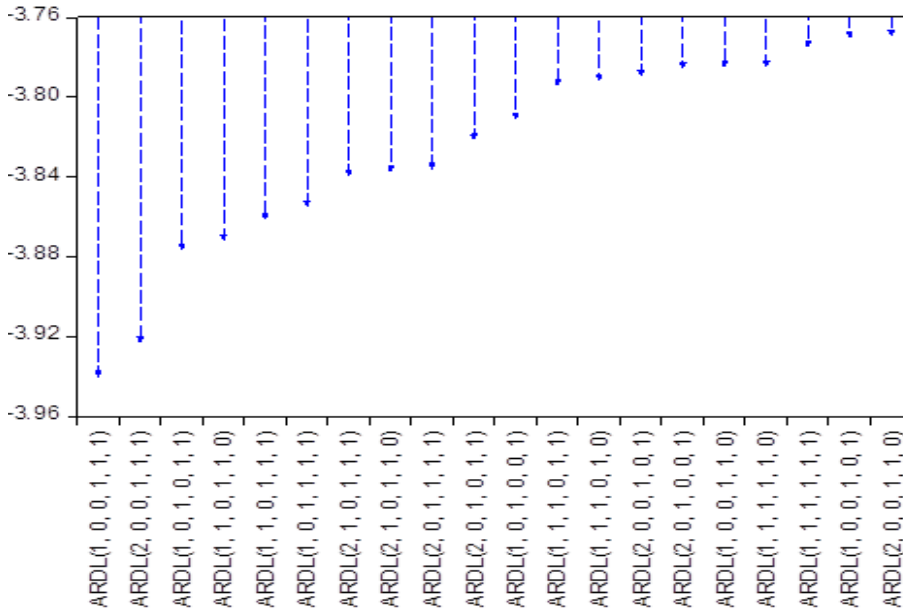
Eşbütünleşmenin varlığının anlaşılabilmesi için öncelikle ARDL modeline dair uygun gecikme uzunluğunun (m) belirlenmesi gereklidir. Bunun içinde Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) ve LM otokorelasyonu testi kullanılmıştır. Uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesine yönelik değerler aşağıdaki Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Uygun Gecikme Uzunluğu Seçimindeki Kritik Değerler

M	SIC	LM
1	-3.47	2.272 (0.145)
2	-3.60	2.452 (0.131)
3	-3.136	5.584 (0.151)
4	-3.237	2.452 (0.131)
5	-3.207	0.160 (0.853)

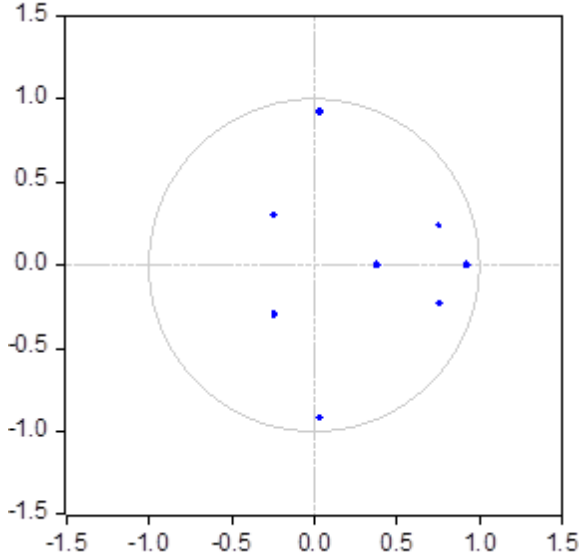
M: gecikme sayısı, LM: Breush-Godfrey LM otokorelasyon test istatistiği

Tablo 4’teki değerlere göre uygun gecikme uzunluğunu belirlemek için analiz döneminin kısa olmasından dolayı (25 yıl) maksimum gecikme uzunluğu 5 olarak alınmıştır. Ardından Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) baz alınarak model için uygun gecikme uzunluğu 2 olarak elde edilmiştir. En uygun gecikme sayısının belirlenmesinin ardından, Schwarz kriteri referans alınarak en iyi model için tahminler üretilmiştir. Böylece elde edilen en uygun 20 model Şekil 1’de gösterilmiştir. Modeller içinde ARDL (1, 0, 0, 1, 1, 1)’in en uygun modeldir.

Şekil 1. Schwarz Kriteri Bazında En Uygun 20 Model

Elde edilen en uygun ARDL modelinin durağan olup olmadığını anlamak için görsel olarak kullanılan OtoRegresif (AR) karakteristik polinomunun ters köklerine ait birim çember aşağıda Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. OtoRegresif Birim Kök Testi

Şekil 2’de görüldüğü gibi OtoRegresif (AR) karakteristik polinomunun ters köklerinin tamamının birim çember içinde yer alması, en uygun ARDL modelinin durağan olduğunu ifade etmektedir.

En uygun ARDL (1, 0, 0, 1, 1, 1) modelinin elde edilmesi ve testi sonrasında seriler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin varlığını anlamak amacıyla F testi uygulanmıştır. Sınır testiyle seriler arasında eş bütünleşme olup olmadığı, eş bütünleşmenin olmadığını gösteren boş hipotez ve karşıtı olan hipotezle anlaşılmaktadır. Bunun için gerekli kritik değerler Pesaran, Shin ve Smith (2001)’deki tablo değerlerinden elde edilmekte ve değişkenler I(1) ve I(0) düzeylerinde olduğu kabul edilmektedir. Bulunan değerlere göre F-istatistiği, üst sınır değerinden büyükse boş hipotez reddedilerek, böylelikle eş bütünleşmenin var olmadığı anlaşılmaktadır. Karşıt durumda da boş hipotezin kabulüne ve eş bütünleşmenin varlığı kabul edilmektedir. Ancak F-istatistiği değeri bu sınırlar içinde olduğu durumda herhangi bir sonuca varılamamaktadır. En uygun modele dair eş bütünleşme testi ile elde edilen sonuçlar aşağıdaki Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Eş Bütünleşme Testi Sonuçları

F- İstatistik Değeri	Kritik Değerler	
	Alt Sınır	Üst Sınır
15.104		
Anlamlılık	I(0)	I(1)
0%	2.75	3.79
5%	3.12	4.25
2.5%	3.49	4.67
1%	3.93	5.23

Tablo 5’e bakıldığında F-istatistiği değerinin, üst sınır değerlerinden büyük olduğu $H_0 = \theta_1 = \theta_2 = \theta_3 = \theta_4 = 0$ hipotezi ($H_{10}: \theta_1 = \theta_2 = \theta_3 = \theta_4 = 0$) reddedildiği, seriler arasında eş

bütünleşmenin bulunduğu görülmektedir. Ardından sonraki başlıklarda yer alan uzun ve kısa dönem ilişkilerinin analiz edilmesi aşamasına geçilmiştir.

Uzun Dönem İlişki

ARDL modeline dayalı olarak tahmin edilen uzun dönem katsayıları Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. ARDL Uzun Dönem Katsayı Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: TG				
Değişkenler	Katsayılar	Std. Error	t-istatistiği	Probability
TS ^a	3.609164	1.662170	2.171357	0.0490
HUI ^b	1.726687	0.932604	1.851468	0.0869
IGI ^c	1.331643	0.679063	-1.961002	0.0717
RGSYH	-1.347464	0.955800	-1.409775	0.1821
DKE	0.029748	0.090381	0.329141	0.7473
EC = TG - (3.6092*TS - 1.7267*HUI -1.3316*IGI +1.3475*RGSYH + 0.0297*DKE)				

Not: a, b ve c harfleri, sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 6’daki değişkenlere ait katsayılar göre uzun dönemde turizm gelirlerini temsil eden TG üzerinde TS’nin %1 anlamlılık düzeyine göre beklentilere uygun şekilde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Buna göre, Turist sayısı (TS) %1 artığında, Turizm geliri (TG) % 3,60 artmaktadır. Yine hukukun üstünlüğü indeksi (HUI)’de %1’lik artış TG’de %1.73’lük artışa ve insani gelişme indeksi IGI’de %1’lik artış TG’de %1.33 artışa neden olmaktadır. Son olarak, kriz yıllarını temsil eden kukla değişken DKE ve RGSYH, TG değişkeni üzerinde istatistiki olarak herhangi bir anlamlı etkisinin olmadığı bulgusu elde edilmiştir.

Kısa Dönem İlişki

Uzun dönem ilişkisinin analiz edilmesinin ardından kısa dönemli ilişki için hata düzeltme modeli (ECM) aşağıdaki gibidir:

$$TG = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta TG_{t-i} + \sum_{i=0}^q \alpha_i \Delta TS_{t-i} + \sum_{i=0}^r \delta \Delta RGSYH_{t-i} + \sum_{i=0}^m \mu_i \Delta IGI_{t-i} + \sum_{i=0}^n \vartheta_i \Delta HUI_{t-i} + \theta_4 DKE + \varphi ECT_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Kısa dönem ilişkilerinin belirlenebilmesi ECM’deki kısa dönem katsayılarının tahmin edilmesiyle olur. Kısa dönem katsayılarının tahmin değerleri ile hata düzeltme katsayısı değerleri aşağıdaki Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Hata Düzeltme Katsayıları Tahmin Değerleri

Bağımlı Değişken: TG			
Değişkenler	Katsayılar	t-İstatistik	Olasılık Değeri
C	-0.038175	-2.406547	0.0317
@TREND	-0.006796	-7.366469	0.0000
D(TG)	-0.439243	-9.117179	0.0000
D(TG(-1))	-0.150023	-1.678417	0.1171
D(İGE)	0.048756	5.007853	0.0002
D(EGİ(-1))	-0.305717	-11.20205	0.0000
D(HUİ)	0.420087	8.78569	0.0467
D(RGSYH)	-0.78970	9.56748	0.1289
D(DKE)	-0.038175	-2.406547	0.0317
D(DKE(-1))	-0.006796	-7.366469	0.0000
ECT(-1)*	-0.439243	-9.117179	0.0000

Tabloda bir dönem gecikmesi olan ECT(-1)'in negatif değer (-0.439243) almıştır ve olasılık değeri istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bize kısa dönemdeki sapmanın uzun dönemde dengelendiğini ve turizm sektörü ile ekonomik kalkınma arasında kısa dönem ilişkisinin var olduğunu ifade etmektedir.

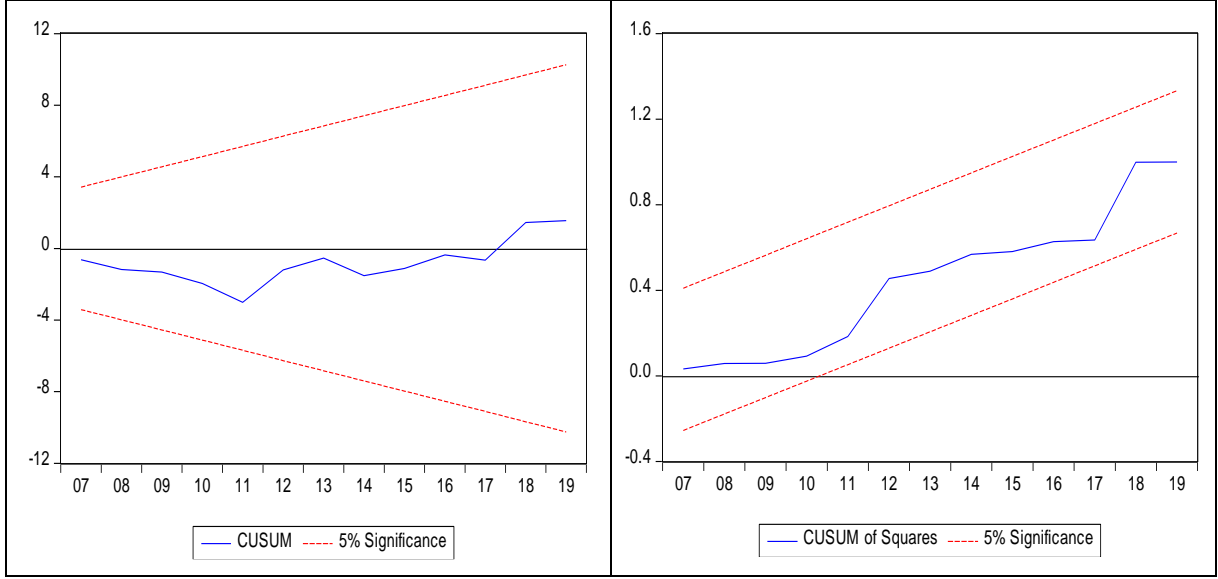
Tanısal Testler

Uzun ve kısa dönem ilişki analizlerinin ardından bu aşamada, otokorelasyon, değişen varyans, normallik ve model kurma hatası ile ilgili testler uygulanmıştır. Testler içinde ardışık bağımlılık sorununun olup olmadığını anlamak için Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM Testi, hata terimlerinin değişen varyans sorununun varlığını anlamak için Breusch-Pagan-Godfrey testi uygulanmıştır. Testlerin sonuçlara dair bilgiler aşağıdaki Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Tanısal Test Bulguları

Test Adı	Test Değeri (Olasılık)
Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM Testi	2.272 (0.145)
Değişen Varyans (Heteroskedasticity) Test: Breusch-Pagan-Godfrey	0.546 (0.827)
Jarque-Beran Testi	0.821 (0.402)

Tablodaki tüm testlerin %1 anlamlılık seviyesinin üstünde olmasından dolayı, tahminin başarılı olduğu anlamını taşımaktadır. Tablodan değişen varyans sorununun olmadığı ve Jarque-Beran testiyle de hata terimlerinin normal dağıldığı anlaşılmaktadır. Bu aşamada yapılan testlerden biri de uzun dönem katsayılarının kararlılığının test edildiği Brown vd. (1975) tarafından geliştirilen CUSUM ve CUSUM of Squares grafikleri Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3. CUSUM ve CUSUM of Squares (Uzun Dönem) Grafikleri

Şekil 3'teki testlerin grafiklerine göre, hata terimlerine yönelik test istatistikleriyle elde edilen eğriler %5 anlamlılık seviyesinde kritik değerler arasında olduğu için tahmin edilen parametrelerin kararlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Değişkenler Arası Nedensellik İlişkisi Analizi

Değişkenler arasında nedensel bir ilişkinin olup olmadığını ve varsa hangi yönde olduğunu anlamak için Granger nedensellik analizi uygulanmıştır. Analizden elde edilen bulgular aşağıdaki Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Granger Nedensellik Testi Bulguları

Yön	Test Hipotezleri (Boş)	Durum	F- İstatistik	Olasılık
RGSYH \Rightarrow TG	H_0 : RGSYH ile TG arasında nedensellik yoktur.	KABUL	0.16791	0.8467
TG \Rightarrow RGSYH	H_0 : TG ile RGSYH arasında nedensellik yoktur.	RED	12.3700	0.0004
TS \Rightarrow RGSYH	H_0 : TS ile RGSYH arasında nedensellik yoktur.	RED	4.09474	0.0342
RGSYH \Rightarrow TS	H_0 : RGSYH ile TS arasında nedensellik yoktur.	KABUL	0.69767	0.5107
HUI \Rightarrow TG	H_0 : HUI ile TG arasında nedensellik yoktur.	RED	2.18914	0.0719
TG \Rightarrow HUI	H_0 : TG ile HUI arasında nedensellik yoktur.	KABUL	3.05816	0.1409
HUI \Rightarrow TS	H_0 : HUI ile TS arasında nedensellik yoktur.	RED	4.46316	0.0267
TS \Rightarrow HUI	H_0 : TS ile HUI arasında nedensellik yoktur.	RED	3.67844	0.0458
IGI \Rightarrow TG	H_0 : IGI ile TG arasında nedensellik yoktur.	KABUL	1.81896	0.1908
TG \Rightarrow IGI	H_0 : TG ile IGI arasında nedensellik yoktur.	RED	3.91596	0.0387
IGI \Rightarrow TS	H_0 : IGI ile TS arasında nedensellik yoktur.	RED	4.19997	0.0318
TS \Rightarrow IGI	H_0 : TS ile IGI arasında nedensellik yoktur.	RED	4.42794	0.0273
HUI \Rightarrow IGI	H_0 : HUI ile IGI arasında nedensellik yoktur.	RED	2.75798	0.0902
IGI \Rightarrow HUI	H_0 : IGI ile HUI arasında nedensellik yoktur.	RED	3.65654	0.0465

DKE ⇒TG	H ₀ : DKE ile TG arasında nedensellik yoktur.	KABUL	0.91352	0.4189
TG ⇒DKE	H ₀ : TG ile DKE arasında nedensellik yoktur.	KABUL	2.05862	0.1566
DKE ⇒TS	H ₀ : DKE ile TS arasında nedensellik yoktur.	KABUL	1.66088	0.2178
TS ⇒ DKE	H ₀ : TS ile DKE arasında nedensellik yoktur.	KABUL	2.15797	0.1445
DKE ⇒ TG	H ₀ : DKE ile TG arasında nedensellik yoktur.	KABUL	0.91352	0.4189
TG ⇒DKE	H ₀ : TG ile DKE arasında nedensellik yoktur.	KABUL	2.05862	0.1566
RGSYH ⇒HUI	H ₀ : RGSYH ile HUI arasında nedensellik yoktur.	KABUL	0.05150	0.9499
HUI ⇒ RGSYH	H ₀ : HUI ile RGSYH arasında nedensellik yoktur.	KABUL	0.18999	0.8286
RGSYH ⇒IGI	H ₀ : RGSYH ile IGI arasında nedensellik yoktur.	KABUL	0.12429	0.8839
IGI⇒RGSYH	H ₀ : IGI ile RGSYH arasında nedensellik yoktur.	KABUL	0.67089	0.5236
RGSYH⇒DKE	H ₀ : RGSYH ile DKE arasında nedensellik yoktur.	KABUL	1.28147	0.3018
DKE⇒RGSYH	H ₀ : DKE ile RGSYH arasında nedensellik yoktur.	KABUL	1.71527	0.2080

Tablodaki değerler 0,05 anlamlılık seviyesinde analiz edilmekte, “RED” değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olduğu anlamına gelmektedir. Buna göre, TG ve TS değişkenlerinden RGSYH’ye, HUI’den TG’ye ve TG’den IGI’ya doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu elde edilmiştir. Yine tablodan anlaşıldığı gibi, TS ile HUI ve IGI arasında ve HUI ile IGI arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Tablo bize ayrıca diğer değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığını ifade etmektedir.

SONUÇ

Türkiye’deki turizm sektörü ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin ARDL sınır testi yaklaşımı ile analiz edildiği bu çalışmada öncelikle bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler analiz edilmiştir. Uzun dönemde turist sayısı, hukukun üstünlüğü indeksi ve insani gelişmişlik indeksinin turizm gelirinde farklı oranlarda etkili olduğu görülmüştür. Önemli bir ekonomik kalkınma değişkeni olan RGSYH’nin ve kriz yıllarının turizm gelirinde bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Bu ilişkileri daha iyi anlayabilmek için yapılan nedensellik analizinde ise turizm gelirinin nedeninin ise sadece hukukun üstünlüğü indeksinin tespit edilmesi ilgi çekicidir. Yine hukukun üstünlüğü indeksinin turist sayısının çift yönlü nedeni olması da ilgi çekicidir. Bir bakıma hukukun üstünlüğü indeksinin temsil ettiği konular olan mülkiyet hakları, sözleşme uygulamalarının kalitesi, polis ve mahkemelere olan güven, suç ve şiddet olasılığının turist sayısı üzerindeki nedensel etkisini göstermektedir. Turist sayısının hukuk üstünlüğü indeksinin nedeni olması da ülkemize gelen turistlerin hukuk üzerindeki etkisinin olduğunu ifade etmektedir. Bir bakıma hukuki düzenlemelerde dışardan gelen turistlerin göz önünde bulundurulduğu şeklinde yorumlanabilir.

Diğer bir sonuç ise insani gelişmişlik indeksinin turist sayısı ile çift yönlü nedenselliğinin olmasıdır. Burada, ekonomik kalkınmanın temel göstergelerinden biri olan insani gelişmişlik indeksi ile turist sayısının karşılıklı nedensel bir etkiye sahip olması oldukça önemlidir. Yani, insani gelişmişlik düzeyi

turist sayısını etkilediği gibi gelen turistlerde insani gelişmişlik düzeyini etkilemektedirler. Turizm'in insan yoğun bir hizmet sektoru olması ve hizmet alanı içinde insan etkileşiminin yoğun olması bu sonucu doğrular niteliktedir. Reel GSYH üzerinde turist sayısı ve turizm gelirinini nedensel bir etkiye sahip olması ise beklenen bir sonuç olduğu söylenebilir. Ayrıca turizm gelirinini insani gelişmişlik indeksinin nedeni olması bulgusu, turizm gelirlerinin ekonomik kalkınmanın önemli bir göstergesi olan insani gelişmişlik üzerinde etkisinin olduğunu göstermektedir.

Son olarak çalışmadan elde edilen en önemli sonucun Turizm ile ekonomik kalkınma arasında en önemli ilişkinin "insan kalitesini" temsil eden insani gelişmişlik düzeyi ile "adalet ve güvenliği" temsil eden hukukun üstünlüğü indeksinin karşılıklı birbirlerini etkilemesi oldukça anlamlıdır.

KAYNAKÇA

- Akinboade, O. A. & Braimoh, L. A. (2009). International tourism and economic development in south africa: a granger causality test. *International Journal of Tourism Research*, 12, 149–163.
- Brown, R. L., Durbin, J. & Evans, J. M. (1975). Techniques for testing the constancy of regression relations overtime. *Journal of the Royal Statistical Society*, 37 (13), 149-192.
- Calderwood, L. U. & Soshkin, M. (2019). *The travel & tourism competitiveness report 2019*. Genova: World Economic Forum.
- Cardenas-Garcia, P. J. & Pulido-Fernández, J. I. (2019). Tourism as an economic development tool. Key factors. *Current Issues in Tourism*, 22(17), 2082-2108.
- Cardenas-Garcia, P. J., Sánchez-Rivero, M. & Pulido-Fernández, J. I. (2015). Does tourism growth influence economic development? *Journal of Travel Research*, 54(2), 206–221.
- Chia-Ning, C. (2020). Tourism expansion and economic development: evidence from the United States and China. *Journal of China Tourism Research*, 120-141.
- Değer, M. K. (2006). Turizme ve ihracata dayalı büyüme: 1980-2005 Türkiye deneyimi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(20), 68-86.
- Dünya Bankası (2018). Worldwide governance indicators. <http://info.worldbank.org/governance/wgi/> (Erişim Tarihi: 17.09.2019)
- Engle, R. F. & Granger, C. W. J. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation and testing. *Econometrica*, 55 (2), 251-276.
- Hepaktan, C. E. & Çınar, S. (2010). Turizm sektörünün Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 135-154.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating causal relations by econometric models and crossspectral methods. *Econometrica*, 37, 424-438.
- Granger, C. W. J. (1981). Some properties of time series data and their use in econometric model specification. *Journal of Econometrics*, 16, 121-130.
- Khan, A., Bibi, S., Lorenzo, A., Lyu, J. & Babar, Z. U. (2020). Tourism and development in developing economies: A policy implication perspective. *Sustainability*, 12(4), 1-19.
- Kızılgöl, Ö. & Erbaykal, E. (2008). Türkiye’de turizm gelirleri ile ekonomik büyüme ilişkisi: Bir nedensellik analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 351-360.
- Kim, H. J., Chen, M. H. & Jang, S. (2006). Tourism expansion and economic development: the case of Taiwan. *Tourism Management*, 27, 925–933.
- Özgüç, N. (1998). *Turizm coğrafyası özellikler – bölgeler* (9. Baskı). İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16 (3), 289-326.
- Sevüktekin, M. & Çınar, M. (2017). *Ekonometrik zaman serileri analizi* (5. Baskı). Bursa: Dora Basım Yayın.
- Skerritt D. & Huybers, T. (2005). The effect of international tourism on economic development: An empirical analysis. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 10(1), 23-43.

- Somuncu, M. (2006). *Turizmin kalkınmaya etkisi ve türkiye turizmindeki bölgesel farklılıklar*. IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Ankara, 25-26 Mayıs 2006.
- Tekbalkan, M. (2017). Turizmin bölgesel kalkınmaya etkisi üzerine bir alan araştırması: Samsun-havza örneği. *Beykoz Akademi Dergisi*, 5(1), 35-52.
- UNDP (2018). İnsani gelişme indeksleri ve göstergeleri: 2018 istatistiksel güncellemesi–Türkiye. https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/_nsani-geli-me-endeksleri-ve-goestergeleri--2018-statistiksel-gue.html. (Erişim Tarihi: 04.10.2019).
- Yıldırım, H. M. (2008). *Türkiye'de turizmin ekonomik kalkınma üzerine etkisinin analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Geliş Tarihi:

14.07.2020

Kabul Tarihi:

16.08.2021

Yayımlanma Tarihi:

20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Büberkökü, Ö. (2021).
Carry-trade işlemlerinin getiri potansiyelinin analizi.
İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,
20(42), 1060-1085. doi:10.46928/iticusbe.769107

CARRY-TRADE İŞLEMLERİNİN GETİRİ POTANSİYELİNİN ANALİZİ

Araştırma

Önder Büberkökü

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

onderbuber@gmail.com

Yazar, İşletme bölümünde lisans, Bankacılık ve Finans bölümünde yüksek lisans ve Finans bilim dalında doktora öğrenimini tamamlamıştır. Yazarın, ulusal ve uluslar arası düzeyde çeşitli akademik yayınları bulunmaktadır.

Önder Büberkökü, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Finans Bilim Dalında Doçenttir. Finansal risk yönetimi ve portföy yönetimi alanlarında ders vermekte ve bu alanlarda araştırmalar yayınlamaktadır.

CARRY-TRADE İŞLEMLERİNİN GETİRİ POTANSİYELİNİN ANALİZİ

Önder Büberkökü
onderbuber@gmail.com

ÖZET

Amaç: Bu çalışmada Çekya, Rusya, Polonya ve Güney Kore finansal piyasalarının carry-trade işlemleri açısından karlı yatırım fırsatları sunup sunmadıkları literatürdeki güncel metodolojik bir yaklaşım dikkate alınarak incelenmiştir.

Yöntem: Çalışmada değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki analizinde standart Engle-Granger (1987) koentegrasyon testi ile yapısal kırılmaları dikkate alabilen Gregory ve Hansen (1996) koentegrasyon testlerinden yararlanılmıştır. Yapısal kırılmaların tespitinde CUSUM (cumulative sum of recursive residuals) CUSUM SQ (cumulative sum of squares of recursive residuals) testleri ile Quandt-Andrews ve Bai ve Perron (1998, 2003) testleri kullanılmıştır. Yapısal kırılma sayılarının tespitinde Sequential F istatistiğinden yararlanılmıştır. Uzun dönem parametreleri ise FMOLS (Fully modified ordinary least squares, FMOLS) ve CCR (Canonical Cointegrating Regression, CCR) yöntemleri ile tahmin edilmiştir.

Bulgular: Çalışma bulguları, Çekya ve Polonya ekonomilerinin karlı carry-trade işlemlerine imkan vermediğine; Rusya ve G.Kore ekonomilerinin ise carry-trade işlemlerine imkan vermekle birlikte, oldukça düşük kazanç olanakları sunduklarına işaret etmektedir. Bu sonucun elde edilmesinin temel nedeninin bu ülkelerin sunduğu ek nominal faiz oranı imkanının yatırım dönemi sonunda bu ülkelerin para birimlerinde meydana gelen ters yönlü hareketler ile tamamen veyayüksek oranda dengelenmesi olduğu anlaşılmaktadır.

Özgünlük: Öncelikle, konunun uluslararası yazında oldukça ilgi görmesine rağmen, ulusal yazında bu konuda henüz oldukça sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir. İkincisi olarak bu çalışmada tek bir ülke ekonomisinin incelenmesi yerine 4 farklı gelişen piyasa ekonomisi birlikte incelenmiş ve analizlerde olası yapısal kırılmalar da dikkate alınmıştır. Son olarak da bu çalışmada carry-trade işlemleri analiz edilirken literatürde yer alan güncel bir metodolojik yaklaşım benimsenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Carry-Trade İşlemleri, Karlılık, Gelişen Piyasa Ekonomileri

JEL Sınıflandırması: F31,G11, G15

ANALYSIS OF THE RETURN OPPORTUNITY IN CARRY-TRADE TRANSACTIONS

ABSTRACT

Purpose: This study examines whether the financial markets of the Czech Republic, Russia, Poland, and South Korea offer profitable investment opportunities in terms of carry-trade transactions using a recently developed methodological approach from the literature.

Method: In the study, we use the standard Engle–Granger (1987) and Gregory–Hansen (1996) cointegration tests, which can take into account unknown structural breaks, to analyse the long-term relationships between the variables. In addition to the CUSUM (cumulative sum of recursive residuals) and CUSUM SQ (cumulative sum of the squares of recursive residuals) tests, Quandt–Andrews and Bai–Perron (1998, 2003)s structural break tests are used to detect structural breaks; the sequential F statistic is applied to determine the number of structural breaks. We apply FMOLS (fully modified ordinary least squares) and CCR (canonical cointegrating regression) estimators to estimate the parameters in the long run.

Findings: The results show that the Czech and Polish economies do not allow profitable carry-trade transactions, whereas the Russian and South Korean economies offer very low profitability carry-trade transactions. The main reason for this result is that the excess nominal interest rate opportunities these countries offer are fully or highly compensated by reverse movements in the currencies of these countries at the end of the investment period.

Originality: First, although the subject attracts considerable attention in the international literature, there are few studies of this subject in the national literature. Second, in this study, instead of examining a single country's economy, we jointly examine four emerging market economies as well as consider possible structural breaks. Finally, we apply a recently developed methodological approach from the literature in the analyses.

Keywords: Carry-Trade Transactions, Profitability, Emerging Markets

JEL Classification: F31,G11, G15

GİRİŞ

Carry-trade işlemleri küresel finansal piyasalar arasındaki faiz oranı farkına dayanan bir yatırım stratejisidir. Bu yatırım stratejisinin temel mantığını fon maliyetinin düşük olduğu ülkelerin finansal piyasalarından borçlanılarak elde edilen kaynakların, kur riski hedge edilmeden fon maliyetinin yüksek olduğu ülkelerin finansal piyasalarında değerlendirilmesi oluşturmaktadır (Fung, Hsieh, Tsatsaronis, 2000; Chaboud ve Wright, 2005).

Carry-trade işlemleri iktisadi faaliyetlerdeki yavaşlamaya bağlı olarak Japonya Merkez bankasının düşük faiz politikası sonucunda Japon Yeni ile öne çıkmaya başlamıştır. 2007-2008 küresel finans krizi ile mücadele kapsamında gelişmiş ülke merkez bankalarının uyguladığı aşırı gevşek para politikası uygulamaları sonucunda faizlerin tarihi düşük seviyelere inmesi ve önemli miktarda likidite fazlalığının ortaya çıkması da carry-trade işlemlerini destekleyen bir diğer önemli gelişme olmuştur (Goodfriend, 2014; Plantin ve Shin, 2011).

Carry-trade işlemlerinden yararlanan uluslararası yatırımcıların beklentisi, fonu temin ettikleri ülkenin finans piyasaları ile fonu değerlendirdikleri ülkenin finans piyasaları arasındaki nominal faiz oranı farkından kar elde edebilmektir. Fakat, uluslararası yatırımcılar bu işlem ile birlikte önemli derecede kur riski de taşıyabilmektedirler. Dolayısıyla, yatırımcıların buradaki temel beklentisinin döviz kurlarında gerçekleşebilecek beklenmedik fiyat hareketlerinin yol açabileceği kayıp oranının nominal faiz oranı farkının sunduğu getiri imkanını elimine edemeyeceği olduğu ifade edilebilir (Hutchison ve Sushko, 2013). Çünkü, kur riskinin gerçekleşmesi durumunda yatırımcı faiz piyasasından elde edeceği getiri oranı kadarlık bir kayba döviz kurlarındaki beklenmedik hareketler nedeniyle katlanmak zorunda kalabilir. Bu nedenle özellikle faiz oranı farkının istikrarlı bir seyir izlediği ve döviz kuru volatilitésinin düşük seviyelerde kaldığı dönemlerde küresel piyasalardaki carry-trade işlemlerinde önemli artışların yaşandığı gözlemlenmektedir (Colavecchio, 2008).

Bu yatırım stratejisinin temel mantığını basit bir örnek ile açıklayabiliriz. Örneğin, güncel veriler dikkate alındığında, ABD ekonomisindeki 3 ay vadeli para piyasası faiz oranı yaklaşık %0.32 seviyesinde iken; Rusya'da bu oran yaklaşık % 5.68 seviyesindedir. Bu durumda uluslararası bir yatırımcı ABD piyasalarından % 0.32 faiz oranı ile borçlanarak elde ettiği fonu, daha yüksek getiri imkanı sunması nedeniyle Rus faiz piyasalarında değerlendirmek isteyebilir. Yatırımcının taşıdığı kur riskini hedge etmediği varsayımı altında dönem sonunda Dolar-Ruble'deki hareketlere bağlı olarak yatırımcının karşı karşıya kalabileceği kar/ zarar oranı da değişecektir. Çünkü, ABD piyasalarından %0.32 ile borçlanılarak elde edilen fon dönem başında geçerli olan pariteden Rus Rublesine dönüştürülüp, Rus finans piyasalarında % 5.68 ile değerlendirildikten sonra, tekrar Dolara çevrileceğinden dönem sonunda Dolar-Ruble paritesinin alacağı değer carry-trade yatırım stratejisinin sunacağı kar / zarar oranı üzerindeki temel belirleyici parametrelerden biri haline gelmektedir (Bhatti, 2012). Bu nedenle, Dolar-Ruble'nin yatırım dönemi sonunda alacağı değere

bağlı olarak yatırımcıların karşı karşıya kalabileceği 3 temel durumun söz konusu olabileceği ifade edilebilir.

Birinci durum, Rus finans piyasalarına yatırım yapıldığı dönemdeki Dolar-Ruble paritesi ile yatırım dönemi sonundaki Dolar-Ruble paritesi arasında önemli bir farkın olmadığı durumdur. Bu durumda yatırımcı $5.68 - 0.32 = 5.36$ oranında getiri elde edebilecektir. İkinci durum, Rus Rublesinin yatırım dönemi sonunda Dolar karşısında değer kaybetmesidir. Bu durum da kendi içerisinde üç farklı şekilde gerçekleşebilir. Birinci olasılık değer kaybının 5.36 seviyesinde olmasıdır. Bu durumda yatırımcının nominal faiz oranı farkından elde edeceği getiri oranı paritedeki aynı büyüklükteki ters yönlü bir hareket ile dengelenmiş olacaktır. İkinci olasılık Rus Rublesinin Dolar karşısındaki değer kaybının 5.36 'dan daha düşük olmasıdır. Bu durumda yatırımcı yine belli oranda getiri elde edecektir, fakat bu getiri oranı nominal faiz oranı farkının sunduğu avantajın belli bir kısmının ortadan kalkmasına yol açacaktır. Üçüncü olasılık, Rus Rublesinin Dolar karşısındaki değer kaybının 5.36 'dan daha fazla olmasıdır. Bu olasılık gerçekleşirse yatırımcı belli oranda zarar edecektir. Üçüncü durum, Rus Rublesinin Dolar karşısında değer kazanmasıdır. Bu durumda yatırımcı iki ülke ekonomisi arasındaki nominal faiz oranı farkına ilaveten, Rus Rublesinin Dolar karşısındaki değer kazanç oranı kadar daha ek getiri elde edebilecektir. Örneğin, Rus Rublesi 5 değer kazanırsa yatırımcı 5.36 oranındaki faiz oranı farkına ilaveten 5 oranındaki döviz kuru hareketinden de kar elde edebilecektir. Böyle bir durum, özellikle Rusya'ya fon girişinin yeni başladığı dönemlerde ve /veya Rusya'ya dönük fon girişi yoğun bir şekilde devam ederken, Rus finans piyasalarına yatırım yapan yatırımcılar için geçerli olabilmektedir. Çünkü, diğer unsurlar sabit kalmak şartıyla, yoğun fon akışı devam ettikçe Rus Rublesi değer kazanmaya devam edecektir.

Bu çalışmanın amacı, ABD piyasalarından düşük faiz oranı ile borçlanılarak elde edilen fonların Çekya, G.Kore, Polonya ve Rusya ekonomilerinde değerlendirilmesine dayanan carry-trade işleminin karlı bir yatırım stratejisi olup olmadığının incelenmesidir. Çalışmanın literatüre çeşitli açılardan katkı sağladığı düşünülmektedir. Öncelikle, konunun uluslararası yazında oldukça ilgi görmesine rağmen, ulusal yazında bu konuda henüz tek bir çalışmaya rastlanmıştır. İkincisi ise bu çalışmada tek bir ülke ekonomisinin incelenmesi yerine 4 farklı gelişen piyasa ekonomisi birlikte incelenmiş ve analizlerde olası yapısal kırılmalar da dikkate alınmıştır. Son olarak da bu çalışmada carry-trade işlemleri analiz edilirken Bhatti (2014) ile Adewuyi ve Ogebe (2019) tarafından tavsiye edilen güncel bir metodolojik yaklaşım benimsenmiştir.

LİTERATÜR

Carry-trade işlemlerinin uygulamada oldukça sık kullanılan bir yatırım stratejisi haline gelmesiyle birlikte, uluslararası yazındaki çalışmalarda da bu yatırım stratejisinin karlı bir yatırım stratejisi olup olmadığının oldukça yoğun bir şekilde incelendiği görülmektedir. Örneğin, Eichenbaum, Burside ve Rebelo (2007) çalışmalarında carry-trade yatırım strateji kapsamında gelişen piyasa ekonomilerine yatırım yapılmasının rasyonel bir yatırım stratejisi olduğunu, çünkü bu tür yatırım stratejilerinin daha yüksek Sharpe rasyolarının elde edilmesini sağladığını ifade etmişlerdir. Gyntelberg ve Remolona (2007) İsviçre Frangı ve Japon Yeni cinsinden borçlanılarak elde edilen fonların Avustralya Doları, Endonezya Rupisi, Yeni Zelanda Doları ve Filipin Pesosunda değerlendirilmesine dayanan carry-trade işlemlerinin ekstrem kar oranları sunduğunu, fakat bu tip işlemlerde yüksek kayıp riskinin de bulunduğunu ifade etmişlerdir. Moosa (2008) Japon Yeni ve İsviçre Frangı ile borçlanılarak elde edilen fonların ABD Doları, İngiliz Sterlini ve Kanada Dolarında değerlendirilmesine dayanan carry-trade işlemlerinin karlı yatırım olanakları sunduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, ilgili carry-trade stratejileri arasında en yüksek getiri oranının Japon Yeni ile borçlanılarak elde edilen fonların İngiliz Sterlininde değerlendirilmesi ile elde edilebileceğini belirtmiştir. Bhatti (2012) carry-trade işlemleri kapsamında Japon Yeni, İsviçre Frangı ve ABD Doları cinsinden elde edilen fonların Pakistan Rupisinde değerlendirilmesinin sonuçlarını incelediği çalışmada, Sharpe rasyosuna göre bu yatırım stratejisinin S&P500, NIKKEI 225 ve İsviçre borsasına yatırım yapılmasına göre daha karlı bir yatırım stratejisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca en yüksek getiri oranının ABD Doları ile borçlanılarak elde edilen fonların Pakistan Rupisinde değerlendirilmesi ile elde edilebileceğini belirtmiştir. Jiang (2016) 10 gelişmiş 33 gelişen piyasa ekonomisini incelediği çalışmada, kur riskinin hedge edilmemesine rağmen, carry-trade işlemlerinin uluslararası yatırımcılara yüksek kazanç imkanı sunduğu sonucuna ulaşmıştır. Burnside (2014) gelişen piyasa ekonomilerine dönük olarak yapılan carry-trade işlemlerini incelediği çalışmada, bu tür işlemlerin yatırımcılar açısından karlı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Christiansen, Ranaldo ve Söderlind (2011) ise G10 ülkelerini inceledikleri çalışmalarında carry-trade işlemlerinin tahmin edilenden daha az cazip olabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Fung, Tse ve Zhao (2013) ise carry-trade işlemlerinin Asya piyasaları üzerinde oldukça etkili olduğunu, hatta carry-trade işlemlerine konu olan piyasaların finansal piyasalar arasındaki bilgi aktarımının temel kanalları haline geldiğini ifade etmişlerdir.

Ulusal yazına bakıldığında ise öncelikle bu konunun uluslararası yazına göre henüz yeterince incelenmediği, ayrıca ulusal yazındaki az sayıdaki çalışmanın da oldukça baskın bir şekilde carry-trade işlemlerini etkileyen faktörler üzerine odaklandığı anlaşılmaktadır. Örneğin, Aydın ve Us (2007) çalışmalarında Türkiye ve Brezilya ekonomilerine dönük olarak gerçekleşen carry-trade işlemleri üzerinde faiz oranı farkı ile döviz kuru oynaklığının herhangi bir etkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Badurlar (2009) Türkiye'ye dönük olarak gerçekleşen carry-trade işlemleri üzerinde döviz kuru belirsizliğinin herhangi bir etkisinin bulunmadığını, faiz oranı farkının etkisinin

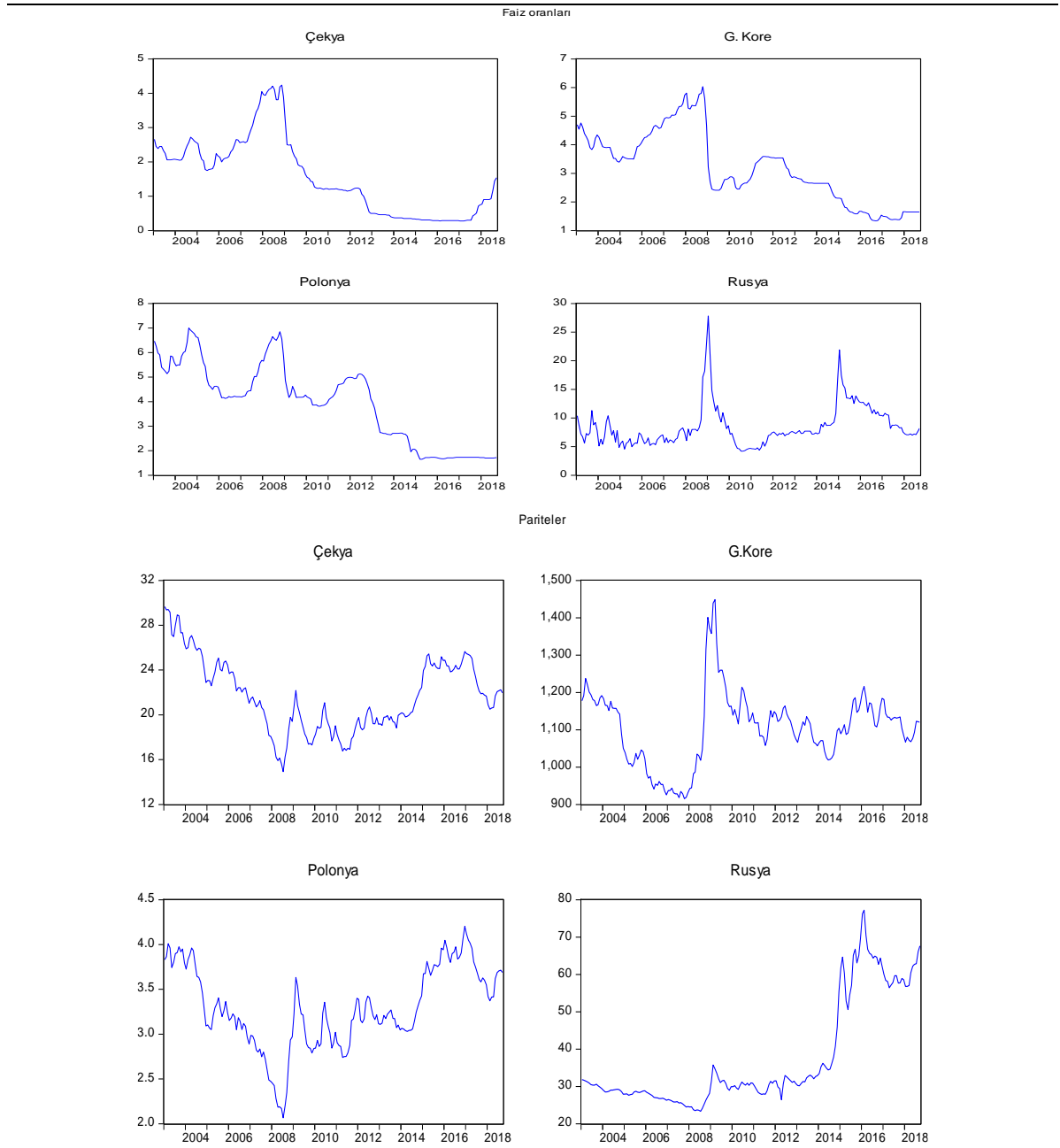
ise sadece kısa dönem için geçerli olduğunu belirtmiştir. Güler (2019) döviz kuru oynaklığı ve getiri düzeyinin Türkiye'ye dönük olarak gerçekleşen carry-trade işlemlerinin belirleyicileri arasında olduğunu ifade etmiştir. Sakarya ve Ateş (2016) CDS spreadi ile bir dönem önce gerçekleşen carry-trade işlem hacminin Türkiye'ye dönük olarak gerçekleşen carry-trade işlemleri üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Atış ve Erer (2016) carry-trade işlemlerindeki bir şokun sanayi üretim endeksi üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığını, fakat bu tür şokların Türk Lirası'nda ani ve sert değer kayıplarının yaşanmasına yol açabildiğini ifade etmişlerdir. Temiz (2019) ise nominal döviz kurundaki, faiz oranı farkındaki ve VIX endeksi ile BIST 100 endeksindeki değişimlerin Türkiye'ye dönük olarak gerçekleşen carry-trade işlemleri üzerinde önemli derecede etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Fakat, ulusal yazında, bu çalışmada olduğu gibi, gelişen ülke ekonomilerine dönük olarak gerçekleşen carry-trade işlemlerinin karlı bir yatırım stratejisi olup olmadığını inceleyen tek bir çalışmaya rastlanmıştır. İlhan (2019) tarafından yapılan bu çalışmada da Türkiye'ye dönük olarak gerçekleşen carry-trade işlemlerinin belli dönemlerde önemli getiri imkanları sunmakla birlikte, oldukça riskli bir yatırım stratejisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

VERİ VE YÖNTEM

Veri

Çalışma 2003 Ocak ile 2018 Eylül arası dönemi kapsamakta ve aylık verilerden oluşmaktadır. Çalışmada aylık frekansın kullanılmasının temel nedeni faiz oranı serilerine aylık frekansta ulaşılabilmesidir. Çalışmada, gelişen piyasa ekonomileri olarak Polonya, Çekya, Rusya ve G.Kore ekonomileri incelenmiştir. İlgili ülkeler verilere ulaşılabilirlik özelliğine göre belirlenmiştir. Çalışmada faiz oranlarını temsilen 3 ay vadeli para piyasası faiz oranları; para birimlerini temsilen ise ABD Doları Polonya Zlotisi (USD / PLN), ABD Doları Çek Koronası (USD / CZK), ABD Doları Rus Rublesi (USD / RUB) ve ABD Doları G.Kore Wonu (USD / KRW) kullanılmıştır. Tüm veriler OECD veri tabanından temin edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenlerin incelenen dönem için genel seyri Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Faiz Oranları Ve Pariteler (Logaritması Alınmamış Doğal Seriler)

Yöntem

Bu çalışmada gelişen piyasa ekonomilerine dönük olarak gerçekleşen carry-trade işlemlerinin uzun dönemde karlı bir yatırım stratejisi olup olmadığı, teorik altyapısı garantisiz faiz oranı paritesine dayanan, güncel literatüre Bhatti (2014) ile Adewuyi ve Ogebe (2019) tarafından kazandırılan Denklem (1)'deki model ile incelenmiştir:

$$\ln exc_{t+1} = v_0 + \lambda_1 exp exc_t + \psi_{t+1} \quad (1)$$

Burada, v_0 sabit terimi; λ_1 eğim parametresini; ψ_{t+1} hata terimini; $\ln exc_{t+1}$ $t + 1$ dönemindeki spot kuru logaritmik değerini; $exp exc_t$ ise exc_t cari dönemdeki spot kuru gösterecek şekilde, $\ln[exc_t *$

$(\frac{1+int}{1+int^*})$] ile hesaplanan ve garantisiz faiz oranı paritesinin varsayımları kapsamında $t + 1$ döneminde olması beklenen döviz kuru göstermektedir.

Denklem (1)'deki modelin dayandığı temel mantık şu şekilde ifade edilebilir (Bhatti 2014; Adewuyi ve Ogebe 2019): Cari dönemdeki spot kur exc_t ise ve garantisiz faiz oranı paritesi kapsamında döviz kurlarında beklenen değişim nominal faiz oranı farkına eşit olacak ise bu durumda bir dönem sonrası için beklenen döviz kuru cari spot kurun nominal faiz oranı farkı kadar değişmiş hali olacaktır. Bu nedenle garantisiz faiz oranı paritesine göre bir dönem sonrası için olması beklenen döviz kuru $expexc_t = \ln[exc_t * (\frac{1+int}{1+int^*})]$ olmalıdır. Eğer garantisiz faiz oranı paritesi geçerli ise bir dönem sonrası için “gerçekleşen spot kurun” ($lnexc_{t+1}$) garantisiz faiz oranı paritesinin bir dönem sonrası için “öngördüğü spot kura” ($expexc_t$) eşit olması gerekecektir. Bu da nominal faiz oranı yüksek olan ülke para biriminin dönem sonunda iki ülke arasındaki nominal faiz oranı farkı kadar değer kaybedeceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle Denklem (1) kapsamında gelişen piyasa ekonomilerinin karlı carry-trade işlemlerine imkan vermediği sonucuna ulaşılabilmesi için $H_0: v_0 = 0, \lambda_1 = 1$ hipotezinin reddedilmemesi gerekmektedir. Fakat, risk primi ve işlem maliyetlerine bağlı olarak literatürde sadece $H_0: \lambda_1 = 1$ hipotezinin reddedilememesinin de gelişen piyasa ekonomilerinin karlı carry-trade işlemlerine imkan vermediği sonucuna ulaşılabilmesi için yeterli olduğu ifade edilmektedir (Alexius, 2001; Tang, 2011). Bu nedenle, bu çalışmada farklı yaklaşımlara karşı dirençli sonuçlar elde edebilmek amacıyla her iki hipoteze de yer verilmiş ve bu hipotezlerden herhangi birinin geçerli olması durumunda ilgili ülke ekonomisinin uzun dönemde carry-trade işlemlerine imkan vermediği sonucuna ulaşılmıştır.

İlgili hipotezlerin geçerli olup olmadığının anlaşılabilmesi içinse ilk aşamada Denklem (1)'deki model kullanılarak değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Bu amaçla öncelikle Denklem (1)'deki modele Engle-Granger (1987) koentegrasyon testi uygulanmıştır. Çalışmada ikinci olarak Gregory ve Hansen (1996) yapısal kırılmalı koentegrasyon testinden yararlanılmıştır. Çalışmada yapısal kırılmalara dayalı analizlere yer verilmesinin temel nedenleri, incelenen yaklaşık 15 yıllık dönemde (2003-2018) 2007-2008 küresel finans krizinin gerçekleşmiş olması ve ilgili ülkelerin bu dönemde yaşadıkları çeşitli iktisadi ve finansal olayların da değişkenler arasındaki ilişkide yapısal değişimlere yol açma olasılığının bulunmasıdır. Bu nedenlerle çalışmada değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki analizinde yapısal kırılmayı dikkate alan Gregory ve Hansen (1996) koentegrasyon testine yer verilmiştir.

Gregory ve Hansen (1996) koentegrasyon testi farklı yapısal kırılma formlarını dikkate alabilen bir test olmakla birlikte, bu çalışmada Denklem (1)'deki modelin sabit terim ve eğim parametresinde yapısal kırılmaya izin veren model yapısı (C / S) üzerinde durulmuştur. Bunun temel nedeni bu çalışmada incelenen model kapsamında ilgili ülke ekonomilerinin uluslararası yatırımcılara karlı carry-trade imkanları sunup sunmadığı analiz edilirken, Denklem (1)'deki modelin sabit terim ve / veya eğim parametresinin gerekli kısıtları sağlayıp sağlamadığının test ediliyor olmasıdır. Nitekim,

C / S modeli de sabit terim ve eğim parametrelerinde herhangi bir yapısal değişim olup olmadığına odaklandığından, hem çalışma kapsamındaki modelin teorik altyapısı ile daha uyumlu bir model olmakta hem de yapısal kırılma öncesi dönem ile yapısal kırılma sonrası dönem için carry-trade işlemlerinin analiz edilmesine imkan vermektedir. C / S modeli literatürde rejim değişim modeli olarak da adlandırılmakta ve bu modelin uygulanması durumunda Denklem (1)'deki model Denklem (2)'deki modele dönüşmektedir:

$$\ln exc_{t+1} = v_0 + v_1 D_{1,t+1} + \lambda_1 expexc_t + \lambda_2 D_{2,t+1} expexc_t + \pi_{t+1} \quad (2)$$

Burada, v_0 ve λ_1 yapısal kırılma öncesindeki sabit terimi ve eğim parametresini gösterirken; v_1 ve λ_2 yapısal kırılmanın sabit terim ve eğim parametresi üzerindeki etkisini göstermektedir. $D_{1,t+1}$ ve $D_{2,t+1}$ ise sabit terim ve eğim parametresindeki yapısal kırılmaları temsil eden kukla değişkenleri ifade etmektedir.

Gregory ve Hansen (1996) koentegrasyon testi kapsamında Denklem (2)'deki model tahmin edildikten sonra bu modelden elde edilen hata terimlerine ADF , Z_t^* ve Z_α^* test istatistikleri uygulanarak, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığını ifade eden H_0 hipotezi sınanmaktadır. H_0 hipotezinin reddedilmesi değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu anlamına gelmektedir. Fakat, yapısal kırılmalı koentegrasyon testlerinin uygulanabilmesi için çalışma kapsamındaki serilerde ve / veya modellerde yapısal kırılmaların tespit edilmesi gerekmektedir. Çalışmada, bu amaçla öncelikle $\ln exc_{t+1}$ ve $expexc_t$ değişkenlerinin yapısal kırılmalar içerip içermediği CUSUM ve CUSUM SQ test istatistikleri ile incelenmiştir. Ardından, Denklem (1)'deki modelde bir rejim değişimi olup olmadığı Quandt ve Andrew ile Bai ve Perron (1998, 2003) testleri kullanılarak incelenmiştir. Quandt ve Andrews testi Max LR F, Max Wald F, Exp LR F, Exp Wald F, Ave LR F ve Ave Wald F test istatistiklerinden oluşmaktadır. Bu test istatistiklerinin tamamının H_0 hipotezi "Modelde bir rejim değişimi yoktur" şeklindedir. Bai ve Perron (1998, 2003) testi ile Denklem (1)'deki modelde yapısal kırılmalar olup olmadığı incelenirken ise UD_{max} ve WD_{max} test istatistiklerinden yararlanılmaktadır. Bu test istatistiklerinin H_0 hipotezi de "Modelde bir rejim değişimi yoktur" şeklindedir. H_0 hipotezinin reddedilmesi modelde en az bir adet rejim değişiminin bulunduğu anlamına gelmektedir. Bai ve Perron (1998,2003) testinin genel yapısı Denklem (3)'te gösterilmiştir.

$$y_t = \alpha_t' \beta + z_t' \delta_j + u_t \quad (3)$$

Burada, y_t bağımlı değişkeni, z_t ve α_t sırasıyla etkisi zamanla değişen ve değişmeyen açıklayıcı değişkenler vektörünü; β ve δ_j model katsayılarını, u_t ise hata terimlerini ifade etmektedir.

Serilerde yapısal kırılmaların tespit edilmesi durumunda serilerin durağanlık özelliklerinin incelenmesinde yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök testlerinin kullanılması gerekmektedir. Çalışmada bu amaçla Zivot ve Andrews (1992) yapısal kırılmalı birim kök testinden yararlanılmıştır. Zivot ve Andrews (1992) yapısal kırılmalı birim kök testi çeşitli formlarda uygulanabilmektedir.

Örnek teşkil etmesi amacıyla serilerin sabit terim ve trend bileşenindeki yapısal değişimi dikkate alan model formu Denklem (4)'te sunulmuştur.

$$\Delta x_t = \mu + \gamma t + \theta DU_t + \psi DT_t + \varphi x_{t-1} + \sum_{k=1}^j \pi \Delta x_{t-k} + \xi_t \quad (4)$$

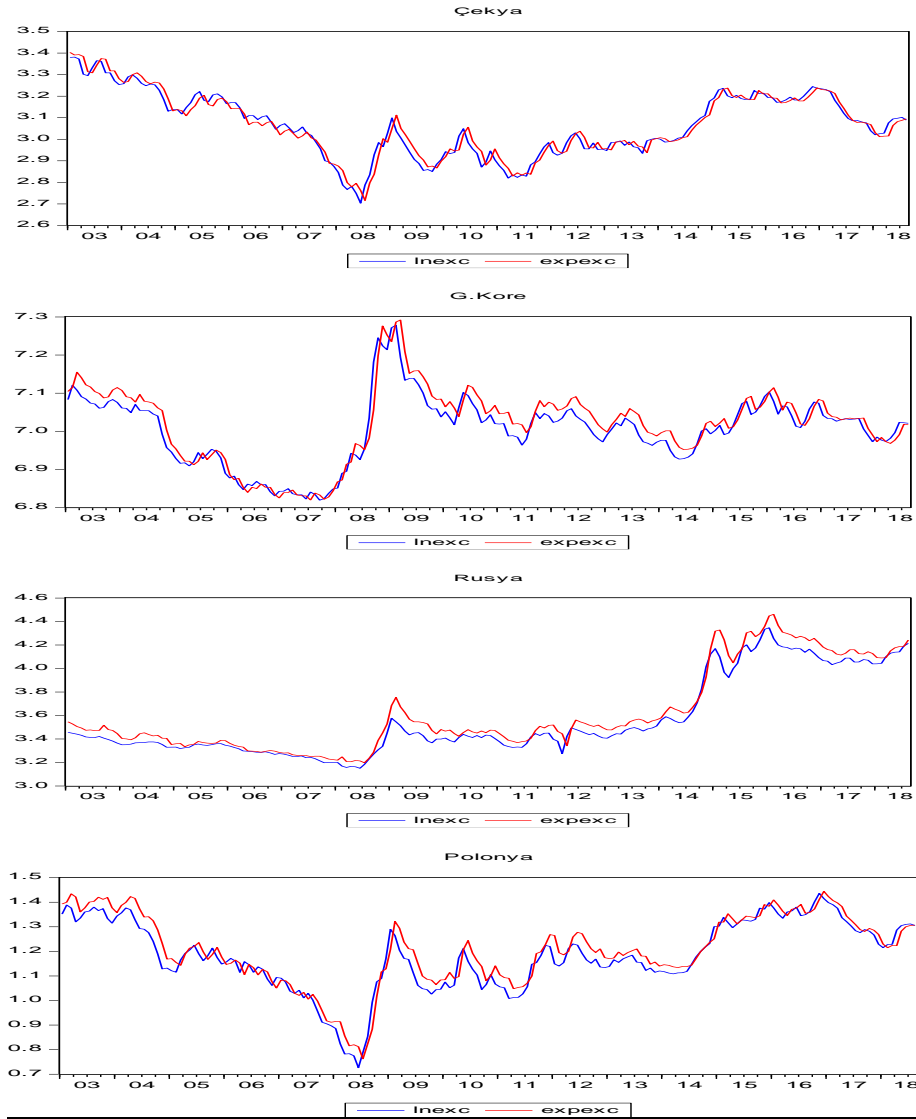
Burada, x çalışmada kullanılan değişkenleri; μ sabit terimi; t trend bileşenini; DU_t sabit terimdeki, DT_t trend bileşenindeki yapısal kırılmaları temsil eden kukla değişkenleri; ξ_t hata terimini; γ , θ , ψ ve π ise model parametrelerini ifade etmektedir. Testin H_0 hipotezi “Birim kök vardır” şeklindedir ($H_0: \varphi = 0$).

Bu analizler sonrasında değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu sonucuna ulaşılması durumunda uzun dönem parametrelerinin tahmin edilmesi gerekmektedir. Stock (1987) değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunması durumunda OLS'nin (Ordinary least squares, OLS) süper-tutarlı (super-consistent) uzun dönemli parametre tahmini sunduğunu ifade etmiştir. Fakat, literatürde OLS yönteminin özellikle model kalıntılarında otokorelasyon ve değişen varyans gibi sorunların bulunması durumunda yanlış (biased) sonuçlar üretme potansiyeli bulunduğu yaygın bir şekilde ifade edilmektedir (Pedroni, 2000). Bu nedenle uzun dönem parametre tahmini için Phillips ve Hansen (1990) FMOLS (Fully modified ordinary least squares, FMOLS) tahmincisini tavsiye ederken, Park (1992) CCR (Canonical Cointegrating Regression, CCR) tahmincisini tavsiye etmiştir. Bu çalışmada farklı yaklaşımlara karşı dirençli sonuçlar elde edebilmek amacıyla uzun dönem parametrelerinin tahmininde her iki tahminden de yararlanılmıştır¹.

BULGULAR

Her bir ülke için $lnexc_{t+1}$ ve $expexc_t$ değişkenleri Şekil 2'de sunulmuştur. Şekil 2 incelendiğinde $lnexc_{t+1}$ ve $expexc_t$ değişkenlerinin birbirlerine koşut bir seyir izlediği anlaşılmaktadır.

¹ Uzun dönem parametrelerinin tahmininde benzer yaklaşımlar sergileyen bazı çalışmalar için bakınız: Erdoğan, Ceylan ve Tiriyaki (2018) ile Kızıl ve Ceylan (2018).

Şekil 2. $lnexc_{t+1}$ ve $expexc_t$ Değişkenlerine ait Seriler

$lnexc_{t+1}$ ve $expexc_t$ değişkenlerine uygulanan birim kök testlerinin sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir. Bulgular incelendiğinde ADF (Augmented Dickey Fuller, ADF) ve PP (Phillips-Perron, PP) birim kök testlerinin değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olmadıkları sonucuna işaret ettiği anlaşılmaktadır. Değişkenlerin birinci farkları alınarak birim kök testleri tekrar uygulandığında ise serilerin durağan hale geldikleri görülmektedir.

Tablo 1. ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

Ülkeler	ADF (C&T)		PP (C&T)	
	Düzey	/ Birinci fark	Düzey	/ Birinci fark
Çekya	0.3736 (1)	/ 0.0000* (8)	0.4644 (5.0)	/ 0.0000* (2.0)
G.Kore	0.1429 (4)	/ 0.0008* (12)	0.3094 (5.0)	/ 0.0000* (3.0)
Polonya	0.2267 (3)	/ 0.0000* (6)	0.3288 (6.0)	/ 0.0000* (4.0)
Rusya	0.5520 (2)	/ 0.0000* (2)	0.6167 (6.0)	/ 0.0000* (29)
expexc				
Çekya	0.3867 (1)	/ 0.0000* (0)	0.4320 (5.0)	/ 0.0000* (2.0)
G.Kore	0.2761 (3)	/ 0.0000* (2)	0.4033 (5.0)	/ 0.0000* (3.0)
Polonya	0.1647 (3)	/ 0.0000* (6)	0.3535 (6.0)	/ 0.0000* (4.0)
Rusya	0.4305 (2)	/ 0.0000* (2)	0.4584 (6.0)	/ 0.0000* (25)

*, **, sırasıyla %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Verilen değerler olasılık değerleridir. ADF birim kök testinde maksimum gecikme uzunluğu 12 olacak şekilde optimal gecikme uzunluğu AIC kriteri ile belirlenmiştir. Parantez içerisindeki değerler ADF için gecikme uzunluklarını, PP içinse Bandwidth değerlerini göstermektedir. "C&T", sabit terim ve trend bileşenini içeren model yapısını ifade etmektedir.

Değişkenlerin I (1) oldukları belirlendikten sonra Engle-Granger (1987) koentegrasyon testine geçilmiştir. Bu kapsamda elde edilen bulgular Tablo 2’de sunulmuştur. Bulgular, inceleme kapsamındaki tüm ülkeler için $lnexc_{t+1}$ ve $expexc_t$ değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna işaret etmektedir. Bu nedenle koentegrasyon analizi sonrasında ilgili değişkenler için uzun dönem parametreleri tahmin edilip; $H_0: \nu_0 = 0$, $\lambda_1 = 1$ ve $H_0: \lambda_1 = 1$ hipotezlerinin geçerliliği sınanmıştır. FMOLS tahmincisine bağlı olarak elde edilen bulgular Tablo 3’te, CCR tahmincisine bağlı olarak elde edilen bulgular ise Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 2. Engle-Granger (1987) Koentegrasyon Testi Sonuçları

Ülkeler	AIC	Kritik tablo değerleri	
		%5	%10
Çekya	-9.3619*	-3.369	-3.067
G.Kore	-5.9081*	-3.369	-3.067
Polonya	-5.0497*	-3.369	-3.067
Rusya	-6.7975*	-3.369	-3.067

*, **, sırasıyla %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Verilen değerler test istatistiklerinin değerleridir. Optimal gecikme uzunlukları maksimum gecikme uzunluğu 12 olacak şekilde AIC kriterine göre belirlenmiştir. Kritik tablo değerleri MacKinnon (1991) kritik tablo değerleridir.

Öncelikle FMOLS tahmincisine bağlı olarak elde edilen bulgulara bakıldığında teorik beklentilerle uyumlu bir şekilde uzun dönem parametrelerinin pozitif ve istatistiki olarak anlamlı çıktığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, Çekya ve Polonya ekonomileri için uzun dönem parametrelerinin 1'e oldukça yakın değerler aldığı görülmektedir. G.Kore ve Rusya ekonomileri içinse uzun dönem katsayıları sırasıyla yaklaşık 0.90 ve 0.94 çıkmaktadır. Bu bulgular da inceleme kapsamındaki tüm ülkelerin sunduğu ek nominal faiz oranı imkanının dönem sonunda bu ülkelerin para birimlerinde yaşanan değer kayıpları ile belli oranda dengelendiği anlamına gelmektedir.

Dengelenme oranının birebir olup olmadığının belirlenmesi amacıyla uygulanan hipotez testlerine ait sonuçlara bakıldığında %5 anlamlılık düzeyinde $H_0: v_0 = 0, \lambda_1 = 1$ hipotezinin Çekya için geçerli olduğu, diğer ülke ekonomileri içinse reddedildiği anlaşılmaktadır. $H_0: \lambda_1 = 1$ hipotezinin ise Polonya ve Çekya için geçerli olduğu, G.Kore ve Rusya içinse reddedildiği anlaşılmaktadır. Bu bulgu Polonya ve Çekya ekonomilerine dönük olarak yapılacak carry-trade işlemlerinin yatırımcılara herhangi bir ek getiri imkanı sunmayabileceği anlamına gelmektedir. Çünkü, bu ülke ekonomilerinin nominal faiz oranlarının sunduğu ek getiri imkanının dönem sonunda bu ülke para birimlerinin Dolar karşısındaki değer kaybı ile birebir oranında dengelenebileceği anlaşılmaktadır. Rusya ve G.Kore ekonomilerinin ise carry-trade işlemlerine imkan vermekle birlikte, uzun dönem katsayılarının sırasıyla 0.94 ve 0.90 çıkması nedeniyle nominal faiz oranı farkının sunduğu ek getiri imkanının dönem sonunda önemli oranda bu ülke para birimlerinin Dolar karşısındaki değer kaybı ile dengelenebileceği anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Uzun Dönem Parametre Tahmin Sonuçları Ve Hipotez Testleri (FMOLS)

Model	v_0	λ_1	R ²	$H_0: v_0 = 0, \lambda_1 = 1$	$H_0: \lambda_1 = 1$
Çekya	-0.021[0.69]	1.007*[0.00]	0.9531	0.079[0.92]	0.157[0.69]
G.Kore	0.674*[0.00]	0.902*[0.00]	0.9276	57.33*[0.00]	30.53*[0.00]
Polonya	-0.000[0.99]	0.981*[0.00]	0.9328	24.82*[0.00]	0.669[0.41]
Rusya	0.149*[0.00]	0.942*[0.00]	0.9821	92.96*[0.00]	18.56*[0.00]

*, %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Ho hipotezleri için verilen değerler Wald testine ait F istatistikleridir. Köşeli parantez içerisindeki değerler olasılık değerleridir. R² değeri düzeltilmiş R² değeridir.

CCR tahmincine bağlı olarak elde edilen bulgulara bakıldığında da FMOLS tahmincisi ile oldukça benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Bu da çalışma kapsamındaki bulguların güvenilirliğini arttıran bir husustur. Ayrıca, her iki tahminci için de düzeltilmiş R² değerlerinin yaklaşık 0.93 ile 0.98 arasında değişen değerler aldığı görülmektedir². Bu da çalışmada kullanılan model kapsamında döviz

² Çalışmada R² değeri yerine düzeltilmiş R² değeri üzerinde durulmasının temel nedeni bir sonraki aşamada yer verilen yapısal kırılmalı analizlerde kukla değişkenlere dayalı ilave parametrelerin modele dahil edilmesidir.

kurlarındaki değişimlerin açıklanmasında ülkeler arasındaki nominal faiz oranı farklarının önemli bir rolü olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 4. Uzun Dönem Parametre Tahmin Sonuçları Ve Hipotez Testleri (CCR)

Model	v_0	λ_1	R^2	$H_0: v_0 = 0, \lambda_1 = 1$	$H_0: \lambda_1 = 1$
Çekya	-0.0164[0.746]	1.0053*[0.000]	0.9531	0.0530[0.9484]	0.1045[0.747]
G.Kore	0.6760*[0.000]	0.9015*[0.000]	0.9275	58.248*[0.000]	31.65*[0.000]
Polonya	0.0003[0.992]	0.9808*[0.000]	0.9329	24.902*[0.000]	0.7326[0.393]
Rusya	0.1498*[0.003]	0.9415*[0.000]	0.9821	91.881*[0.000]	18.28*[0.000]

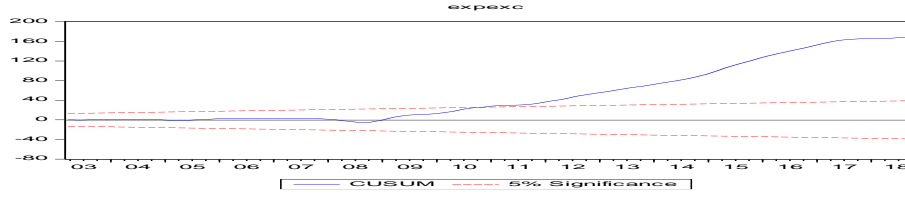
*, %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir. H_0 hipotezleri için verilen değerler Wald testine ait F istatistikleridir. Köşeli parantez içerisindeki değerler olasılık değerleridir. R^2 değeri düzeltilmiş R^2 değeridir.

Yapısal Kırılmalara Dayalı Analiz Bulguları

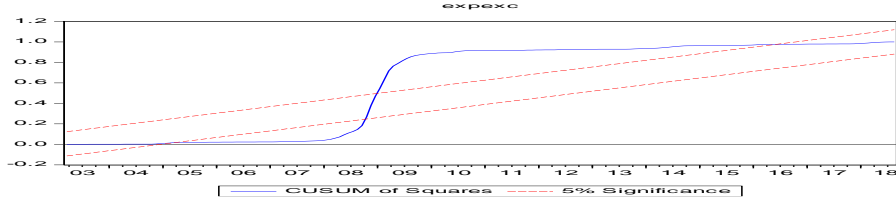
Çalışmanın bu aşamasında yapısal kırılmaların dikkate alınması durumunda elde edilen bulgular üzerinde durulmuştur. Fakat, yapısal kırılmalı analizlere geçilebilmesi için öncelikle serilerde ve /veya modellerde yapısal kırılmaların olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla öncelikle $lnexc_{t+1}$ ve $expexc_t$ değişkenlerinde yapısal kırılmalar olup olmadığı analiz edilmiştir. Bu amaçla CUSUM ve CUSUM SQ test istatistiklerinden yararlanılmıştır. Şekil 2’de sunulan $lnexc_{t+1}$ ve $expexc_t$ değişkenlerinin hem sabit terim hem de trend bileşenlerinde yapısal kırılmalar olabileceği gözlemlendiğinden, CUSUM ve CUSUM SQ test istatistikleri uygulanırken de serilerin sabit terim ve trend bileşenindeki yapısal kırılmaları dikkate alan model yapıları kullanılmıştır. Bu kapsamda elde edilen bulgular her durumda değişkenlerin sabit terim ve trend bileşenlerinde yapısal kırılmalar olduğuna işaret etmektedir. Örnek teşkil etmesi ve aynı zamanda sadelik sağlama amacıyla tüm ülkeler için sadece $expexc_t$ değişkenine ait CUSUM SQ test istatistiği sonuçları Şekil 3’te sunulmuştur³.

³ Yazardan talep edilmesi halinde diğer sonuçlara da ulaşılabilir.

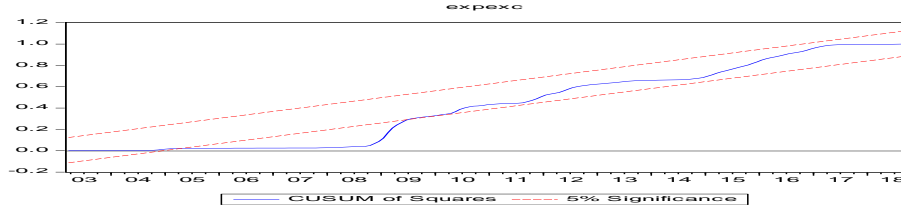
Çekya

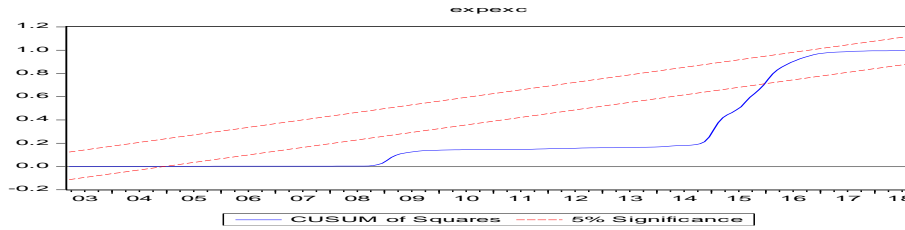
G.Kore

Polonya

Rusya

Şekil 3. CUSUMSQ Test İstatistiği Sonuçları

Serilerde yapısal kırılmaların olduğu belirlendikten sonra Denklem (1)'deki modelin rejim değişimi içerip içermediği Quandt-Andrews ve Bai-Perron (1998, 2003) testleri ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 5 ve 6'da sunulmuştur. Sonuçlar incelendiğinde, Quandt-Andrews testine ait Max LR F, Max Wald F, Exp LR F, Exp Wald F, Ave LR F ve Ave Wald F test istatistiklerinin tamamının % 5 anlamlılık düzeyinde Denklem (1)'deki modelde en az bir adet rejim değişiminin söz konusu olduğu sonucuna işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bai ve Perron (1998, 2003) testine ait UDmax ve WDmax test istatistiklerinin de benzer bir sonuca işaret ettiği görülmektedir. Bu nedenle bundan sonraki analizlerde değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı test edilirken rejim değişimini dikate alan koentegrasyon testlerinden yararlanılmasının daha doğru bir yaklaşım olabileceği anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Quandt-Andrews Test Sonuçları (C / S)

Ülkeler	Max LR F	Max Wald F	Exp LR F	Exp Wald F	Ave LR F	Ave Wald F
Çekya	10.46*[0.001]	20.93*[0.001]	2.57*[0.007]	6.89*[0.002]	2.88*[0.02]	5.77*[0.02]
G.Kore	9.86*[0.001]	19.72*[0.001]	2.54*[0.008]	6.73*[0.002]	2.52*[0.04]	5.04*[0.04]
Polonya	18.30*[0.00]	36.61*[0.00]	6.43*[0.00]	14.82*[0.00]	9.08*[0.00]	18.17*[0.00]
Rusya	35.84*[0.00]	71.67*[0.00]	13.79*[0.00]	31.30*[0.00]	13.75*[0.00]	27.50*[0.00]

*, %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Köşeli parantez içerisindeki değerler olasılık değerleridir. Olasılık değerleri Hansen (1997) yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 6. Bai ve Perron (1998, 2003) Testi Sonuçları (C / S)

Ülkeler	UDmax	WD max
Çekya	21.67899*	22.66071*
G.Kore	12.26989*	15.94687*
Polonya	30.68062*	35.82763*
Rusya	35.83079*	49.16018*

*, %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Maksimum rejim değişim sayısı 5 olarak alınmıştır. Triminaj 0.15 olarak belirlenmiştir. % 5 anlamlılık düzeyinde UDmax ve WDmax test istatistiklerinin kritik tablo değerleri sırasıyla 11.70 ve 12.81'dir.

Fakat, daha etkin bir analiz için öncelikle rejim değişim sayısının belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü, rejim değişim sayısına göre analizlerde kullanılacak koentegrasyon testi de değişebilmektedir. Bu çalışmada rejim değişim sayısının belirlenmesi amacıyla Bai-Perron (1998, 2003) testine ait Seq F (Sequential F) test istatistiğinden yararlanılmıştır. Nitekim literatürdeki benzer analizlerde Seq F test istatistiğinin oldukça yaygın bir kullanım alanı olduğu bilinmektedir. Seq F test istatistiğine ait sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur. Bulgular incelendiğinde inceleme kapsamındaki tüm ülkeler için tek bir rejim değişiminin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle analizlerde tek rejim değişimini dikkate alan Gregory ve Hansen (1996) koentegrasyon testinden yararlanılmıştır. Gregory ve Hansen (1996) koentegrasyon testi ile uyumlu olması amacıyla da $lnexc_{t+1}$ ve $expexc_t$ değişkenlerinin yapısal kırılma altındaki durağanlık analizlerinde Zivot ve Andrews (1992) yapısal kırılmalı birim kök testinden yararlanılmıştır. Ayrıca, CUSUM SQ test istatistiğine ait bulguların sunulduğu Şekil 3'te, değişkenlerin hem sabit terimlerinde hem de trend bileşenlerinde yapısal değişimler olduğu sonucuna ulaşıldığından, Zivot ve Andrews (1992) birim kök testi de değişkenlerin sabit terim ve trend bileşenlerindeki yapısal kırılmayı dikkate alacak şekilde uygulanmıştır. Bu kapsamda elde edilen bulgular Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 7. Seq F Testi Sonuçları

Ülkeler	0 & 1	1 & 2
Çekya	21.6789*	11.7275
G.Kore	12.2698*	3.6313
Polonya	30.6806*	9.5172
Rusya	25.9468*	10.8453

*, %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Triminaj 0.15 olarak belirlenmiştir. Maksimum rejim değişim sayısı 5 olarak alınmıştır. Seq F test istatistiği 1 adet rejim değişimi olduğu sonucuna işaret ettiğinden sadelik sağlamak amacıyla tabloda sadece 2 rejim değişimine kadarki hipotez testlerine ait sonuçlar sunulmuştur. % 5 anlamlılık düzeyinde kritik tablo değeri 0 & 1 için 11.47, 1 & 2 içinse 12.95'tir.

Tablo 8. Zivot ve Andrews (1992) Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları

Ülkeler	$lnexc_{t+1}$		$expexc_t$	
Düzye				
Çekya	-4.186		-4.061	
G. Kore	-4.669		-4.753	
Polonya	-5.556*		-5.850*	
Rusya	-4.734		-4.996*	
Birinci fark				
Çekya	-10.620*		-10.690*	
G. Kore	-8.1680*		-8.0930*	
Polonya	-		-	
Rusya	-9.002*		-	
Kritik tablo değerleri	%5	%10	%5	%10
	-5.08	-4.82	-5.08	-4.82

*,** sırasıyla %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Triminaj 0.15 olarak belirlenmiştir. Maksimum gecikme uzunluğu 12 olacak şekilde optimal gecikme uzunluğu AIC kriteri ile belirlenmiştir.

Bulgular incelendiğinde Çekya ve G.Kore için değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olmadıkları, fakat değişkenlerin birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri görülmektedir. Polonya içinse her iki değişkenin de düzey değerlerinde durağan oldukları anlaşılmaktadır. Rusya içinse $lnexc_{t+1}$ değişkeninin I (1), $expexc_t$ değişkeninin ise I (0) olduğu görülmektedir. Bu bulgular kapsamında Gregory ve Hansen (1996) koenteegrasyon testinin sadece Çekya ve G.Kore ekonomileri için uygulanabileceği anlaşılmaktadır. Çünkü $lnexc_{t+1}$ ve $expexc_t$ değişkenlerinin Gregory ve Hansen

(1996) koentegrasyon testinde kullanılabilmesi için her iki değişkenin de I(1) olması, bir diğer ifadeyle her iki değişkenin de birinci farkları alındığında durağan hale gelmeleri gerekmektedir.

Çekya ve G.Kore ekonomileri için Gregory ve Hansen (1996) koentegrasyon testi sonuçları Tablo 9'da sunulmuştur. Sonuçlar incelendiğinde, Gregory ve Hansen (1996) koentegrasyon testine ait ADF, Zt ve Za test istatistiklerinin tamamının %5 anlamlılık düzeyinde $lnexc_{t+1}$ ve $expexc_t$ değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle bir sonraki aşamada Denklem (2)'de gösterilen model kapsamında (bir diğer ifade ile rejim değişimi dikkate alınarak) uzun dönem parametrelerinin tahmin edilmesi ve ilgili hipotezlerin sınanması gerekmektedir.

Tablo 9. Gregory ve Hansen (1996)Yapısal Kırılmalı Koentegrasyon Testi Sonuçları (C / S)

Ülkeler	ADF	Zt	Za	Kırılma tarihi
Çekya	-9.99*	-10.11*	-132.87*	Temmuz 2007
G.Kore	-6.60*	-9.03*	-122.53*	Mart 2015
Kritik değerler	-4.95 (%5)	-4.95 (%5)	-47.04 (%5)	

*,** sırasıyla %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Triminaj 0.15 olarak belirlenmiştir. Maksimum gecikme uzunluğu 12 olacak şekilde optimal gecikme uzunluğu AIC kriteri ile belirlenmiştir.

Bu hususlar dikkate alınarak uygulanan FMOLS ve CCR tahmincilerine ait uzun dönem parametre tahmin sonuçları Tablo 10 ve 11'de, hipotez testlerine ait sonuçlar ise Tablo 12'de sunulmuştur. Öncelikle Çekya için rejim değişiminin gerçekleşmesinden önceki dönem dahilinde elde edilen bulgular incelendiğinde, hem sabit terimin hem de uzun dönem parametresinin pozitif ve istatistiki olarak anlamlı çıktığı anlaşılmaktadır. Rejim değişiminin gerçekleşmesinden sonraki dönem için bulgular incelendiğinde ise yine her iki değişkenin istatistiki olarak anlamlı çıktığı, fakat bu sefer sabit teriminin negatif uzun dönem parametresinin ise pozitif bir değer aldığı görülmektedir. Rejim değişiminin gerçekleşmesinden sonraki dönemde sabit terimin negatif uzun dönem katsayısının ise pozitif bir değer alması, Çekya ekonomisine dönük olarak yapılan carry-trade işlemlerinin rejim değişimi sonrasında yatırımcılar için cazip olmamaya başladığı anlamına gelmektedir. Çünkü rejim değişiminin gerçekleşmesinden önceki dönemde pozitif çıkan sabit terimin rejim değişimi sonrasında negatif çıkması sabit terimi toplamda sıfıra yaklaştırırken; rejim değişimi öncesinde 0.8545 çıkan uzun dönem katsayısının rejim değişimi sonrasında 0.1721 birim daha artması ise toplamda uzun dönem katsayısını bire yaklaştırmaktadır. Nitekim, Tablo 12'de sunulan hipotez testleri de Çekya ekonomisi için hem $H_0: \nu_0 + \nu_1 = 0, \lambda_1 + \lambda_2 = 1$ hem de $H_0: \lambda_1 + \lambda_2 = 1$ hipotezlerinin reddedilemediğini göstermektedir. Ayrıca, düzeltilmiş R^2 değeri de 0.9571 çıkmaktadır.

Tablo 10. Uzun Dönem Parametre Tahmin Sonuçları (FMOLS)

Ülkeler	v_0	λ_1	v_1	λ_2	R^2
Çekya	0.470*[0.000]	0.8545*[0.000]	-0.554*[0.000]	0.1721*[0.000]	0.9571
G.Kore	0.7444*[0.000]	0.8917*[0.000]	-0.1519[0.001]	0.0519*[0.001]	0.9284

*, %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Köşeli parantez içerisindeki değerler olasılık değerleridir. v_1 , rejim değişiminin sabit terimde yol açtığı değişimi; λ_2 , rejim değişiminin eğim parametresinde yol açtığı değişimi göstermektedir. R^2 değeri düzeltilmiş R^2 değeridir.

Tablo 11. Uzun Dönem Parametre Tahmin Sonuçları (CCR)

Ülke	v_0	λ_1	v_1	λ_2	R^2
Çekya	0.476*[0.000]	0.8525*[0.000]	-0.558*[0.000]	0.174*[0.000]	0.9571
G.Kore	0.7526*[0.000]	0.8905*[0.000]	-0.154*[0.001]	0.051*[0.000]	0.9285

*, %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Köşeli parantez içerisindeki değerler olasılık değerleridir. v_1 , rejim değişiminin sabit terimde yol açtığı değişimi; λ_2 , rejim değişiminin eğim parametresinde yol açtığı değişimi göstermektedir. R^2 değeri düzeltilmiş R^2 değeridir.

Tablo 12. Hipotez Testlerine Ait Sonuçlar

	Hipotezler	
	$H_0: v_0 + v_1 = 0, \lambda_1 + \lambda_2 = 1$	$H_0: \lambda_1 + \lambda_2 = 1$
FMOLS		
Çekya	2.3096[0.1022]	2.4014[0.1230]
G.Kore	20.5838*[0.0000]	7.1021*[0.0084]
CCR		
Çekya	2.2896[0.1042]	2.3595[0.1263]
G.Kore	21.3073*[0.000]	7.9455*[0.0054]

*, %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir. H_0 hipotezlerinin sınanması ile ilgili olarak verilen değerler Wald testine ait F istatistikleridir. Köşeli parantez içerisindeki değerler olasılık değerleridir.

G.Kore için elde edilen bulgulara bakıldığında rejim değişiminin gerçekleşmesinden önceki dönemde hem sabit terimin hem de uzun dönem parametresinin pozitif ve istatistiki olarak anlamlı değerler aldığı görülmektedir. Rejim değişiminin gerçekleşmesinden sonraki dönemde ise her iki değişken yine istatistiki olarak anlamlı değerler almakla birlikte; sabit terimin negatif uzun dönem parametresinin ise pozitif bir değer aldığı görülmektedir. Bu durum G.Kore ekonomisine dönük olarak yapılan carry-trade işlemlerinin rejim değişimi sonrasında yatırımcılar için daha az cazip olmaya başladığı anlamına gelmektedir. Fakat buna rağmen, Tablo 12’de sunulan hipotez testleri

G.Kore ekonomisinin sunduğu ek nominal faiz oranı avantajının döviz kurlarında gerçekleşen ters yönlü hareketler ile birebir oranında dengelenemediğine işaret etmektedir. Çünkü G.Kore ekonomisi için hem $H_0: v_0 + v_1 = 0, \lambda_1 + \lambda_2 = 1$ hipotezinin hem de $H_0: \lambda_1 + \lambda_2 = 1$ hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde reddedildiği anlaşılmaktadır. CCR parametre tahmincisine ait sonuçlara bakıldığında da her iki ülke için de gerek parametre tahmin sonuçları gerekse hipotez testleri açısından FMOLS ile oldukça benzer bulgulara ulaşıldığı anlaşılmaktadır. CCR tahmincisine ait sonuçların FMOLS sonuçlarını desteklemesinin de çalışma kapsamında elde edilen bulguların güvenilirliğini artıran bir unsur olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada ABD piyasalarından düşük faiz oranı ile borçlanılarak elde edilen fonların Çekya, Polonya, Rusya ve G.Kore ekonomilerinde değerlendirilmesinin uluslararası yatırımcılar açısından uzun dönemde karlı bir yatırım stratejisi olup olmadığı, teorik altyapısı garantisiz faiz oranı paritesine dayanan güncel metodolojik bir yaklaşım ile incelenmiştir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki analizinde öncelikle Engle ve Granger (1987) koentegrasyon testinden yararlanılmıştır. Uzun dönem parametreleri ise FMOLS ve CCR tahmincileri ile tahmin edilmiştir. Ardından, yapısal kırılmalı analizleri dikkate alabilmek amacıyla değişkenlerde yapısal kırılmalar olup olmadığı CUSUM ve CUSUM SQ test istatistikleri ile çalışmada kullanılan modelde bir rejim değişimi olup olmadığı ise Quandt ve Andrews ile Bai ve Perron (1998, 2003) testleri ile incelenmiştir. Koentegrasyon analizinde ise rejim değişimine izin veren model yapısı kullanılarak Gregory ve Hansen (1996) koentegrasyon testinden yararlanılmıştır.

Engle ve Granger (1987) koentegrasyon testi teorik beklentilerle uyumlu bir şekilde değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna işaret etmektedir. FMOLS ve CCR tahmincilerine bağlı olarak elde edilen sonuçlar da Çekya ve Polonya ekonomilerine dönük olarak yapılan carry-trade işlemlerinin uzun dönemde uluslararası yatırımcılara herhangi bir ek getiri imkanı sunmadığını göstermektedir. Bunun temel nedeninin ise Çekya ve Polonya ekonomilerinin sunduğu ek faiz avantajının bu ülke para birimlerinin dönem sonunda ABD Doları karşısında bu ek faiz oranı kadar değer kaybetmesi ile dengelenmesi olduğu anlaşılmaktadır. G.Kore ve Rusya ekonomilerine dönük olarak yapılan carry-trade işlemlerinin ise uluslararası yatırımcılara uzun dönemde belli oranda ek getiri imkanı sunabileceği, fakat bu ek getiri imkanının da G.Kore ve Rusya ekonomilerinin dönem başında sundukları ek faiz avantajının önemli oranda altında kalabileceği anlaşılmaktadır.

Yapısal kırılmalı analizlere gelince, öncelikle çalışmada kullanılan yapısal kırılmalı testlerin çalışma kapsamındaki serilerde ve modellerde yapısal değişimler olduğu sonucuna işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu bulgunun ekonometrik analizlerde daha etkin sonuçlara ulaşılabilmesi için varlığı durumunda yapısal kırılmaların dikkate alınması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Çünkü diğerlerinin yanı sıra Romero-Avila (2008) ile Carioni-i Silvestre, Kim ve Perron (2009) tarafından

da ifade edildiği gibi ekonometrik analizlerde serilerin ve / veya modellerin karakteristik özelliklerinin dikkate alınmaması yanlı (biased) sonuçlar elde edilmesine yol açabilmektedir.

Bu kapsamda uygulanan Zivot ve Andrews (1992) yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçlarının Rusya ve Polonya ekonomilerine ait değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olduğu sonucuna işaret etmesi nedeniyle, yapısal kırılmalı analizlerde bu ülke ekonomilerine yer verilememiştir. Çekya ve G.Kore ekonomileri için elde edilen bulgular incelendiğinde ise Gregory ve Hansen (1996) koentegrasyon testi sonuçlarına göre çalışma kapsamındaki değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Yapısal kırılmalar dikkate alınarak yapılan hipotez testleri ise Engle-Granger (1987) koentegrasyon testine bağlı olarak elde edilen sonuçları desteklemektedir. Çünkü bulgular yine Çekya ekonomisine dönük olarak yapılan carry-trade işlemlerinin uzun dönemde yatırımcılara ek bir getiri imkanı sunmadığını göstermektedir. G.Kore ekonomisine dönük olarak yapılan carry-trade işlemlerinin ise belli oranda ek getiri sunabileceği fakat bu ek getirinin de dönem başında geçerli olan nominal faiz oranı farkının sunduğu avantajın oldukça altında kalabileceği anlaşılmaktadır. Alternatif yöntemlerin benzer sonuçlara işaret etmesinin çalışma kapsamında elde edilen bulguların güvenilirliğini arttıran bir unsur olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, yapısal kırılmaları dikkate alan analizlerin sunduğu temel bulgulara göre yapısal kırılmaların gerçekleşmesinden sonra Çekya ve G.Kore ekonomilerinin carry-trade işlemleri açısından yatırımcılar için daha az cazip olmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Çalışma kapsamında elde edilen bulguların çeşitli açılardan önemli olduğu düşünülmektedir. Örneğin politika yapıcıların carry-trade işlemlerine bağlı olarak kendi para birimlerinde gerçekleşebilecek fiyat hareketleri konusunda bilgi sahibi olmalarının bu ülke ekonomilerindeki para politikası uygulamalarının etkinliği, kısa vadeli fon hareketlerinin ile enflasyon dinamiklerinin analizi açısından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Çünkü, carry-trade işlemleri yöneldikleri ülkelerin para birimlerinin kısa dönemde değerlendirilmesini sağlamakla birlikte, faiz oranlarına ve döviz kurlarına dönük yatırımcı beklentisine bağlı olarak belli dönemlerde ilgili ülke ekonomisinden hızlıca çıkılması gerektiğinde, yerel para biriminin kısa sürede önemli oranda değer kaybetmesine de yol açabilmektedir (Cairns, Ho ve McCauley, 2007). Bu da özellikle yeterli piyasa derinliğine sahip olmayan ülke ekonomileri için finansal istikrar açısından önemli bir risk teşkil edebilmektedir (Fung, Hsieh ve Tsatsaronis, 2000; La Marca, 2007). Bu tür risklerin olası negatif sonuçlarının etkilerini azaltabilmek için de özellikle gelişen ülke merkez bankaları faiz oranlarını yüksek seviyelerde tutmak zorunda kalabilmektedir (Bhatti, 2012). Dolayısıyla, özellikle uzun vadede çalışma kapsamındaki gelişen piyasa ekonomilerinden hangilerinin hangi oranda carry-trade işlemlerine imkan verdiğinin bilinmesinin, bu ülke ekonomilerine carry-trade işlemleri ile yönelebilecek fon akışlarının boyutunun anlaşılabilmesi ve olası etkilerinin analiz edilebilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Uluslararası yatırımcılar açısından bakıldığında ise çalışma kapsamındaki bulguların daha etkin yatırım kararlarının verilebilmesi açısından da önemli olduğu düşünülmektedir. Çünkü özellikle kur

riski yüksek olan ülkelere dönük olarak yapılan carry-trade işlemleri belli dönemlerde yüksek getiri potansiyeli sunabilmekle birlikte, bu tür piyasalarda tek bir seferde gerçekleşebilecek yüksek oranlı kayıplar yatırımcılara ve / veya finansal kuruluşlara oldukça fazla zarar verebilmektedir (Moosa, 2008; Gyntelberg ve Remolona, 2007; Burnside, 2014). Dolayısıyla, çalışma kapsamındaki bulguların yatırımcılara nominal faiz oranı farkının sunduğu ek getiri oranını hangi ülkelerden hangi oranda elde edebilecekleri konusunda önemli bilgiler sunduğu düşünülmektedir. Ayrıca bulguların yatırımcılara carry-trade işlemleri için katlanmaları gereken risk düzeyinin hangi ülkelerde daha yüksek olduğu konusunda da önemli bilgiler verdiği düşünülmektedir. Çünkü, bulgular dönem başındaki nominal faiz oranı farkının sunduğu ek getiri potansiyelinin oldukça altında kalmakla birlikte, incelenen ülkeler arasında en karlı carry-trade imkanını G.Kore ekonomisinin sunduğunu, ardından ise Rusya ekonomisinin geldiğini göstermektedir. Çekya ve Polonya ekonomilerinde ise kur riski nominal faiz oranı farkının sunduğu ek getiri potansiyelini elimine edebilecek düzeyde yüksek olduğundan, bu ülkelerin carry-trade işlemlerine dayalı yatırımlar için uygun olmadıkları anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adewuyi, A.O., & Ogebe, J.O. (2019). The validity of uncovered interest parity: Evidence from African members and non-member of the organisation of petroleum exporting countries (OPEC). *Economic Modelling*, 82, 229-249.
- Alexius, A. (2001). Uncovered interest parity revisited. *Review of International Economics*, 9 (3), 505-517.
- Andrew, D. (1993). Test for parameter instability and structural change with unknown change point. *Econometrica*, 61(4), 821-856.
- Atış, A., G., & Erer, D. (2016). Türkiye ekonomisinin carry trade odaklı büyüme trendi: 2002-2016 dönemi analizi. *Uluslar arası Ekonomi Konferansı, Türkiye Ekonomi Kurumu, UEK-TEK, 2016*.
- Aydın, F., & Us, V. (2007). Carry trade: Gelişmeler ve riskler. *TİSK Akademi Dergisi*, 2 (3), 175-185.
- Badurlar, İ.Ö. (2009). Türkiye’de carry trade yatırım stratejisi ve belirleyicileri arasındaki ilişki: 2001–2007. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 53-74.
- Bai, J., & Perron, P. (1998). Estimating and testing linear models with multiple structural changes. *Econometrica*, 66, 47-78.
- Bai, J., & Perron, P. (2003). Computation and analysis of multiple structural change models. *Journal of Applied Econometrics*, 18, 1-22.
- Bhatti, R. H. (2012). On return and risk in carry trades: A case of the Pak Rupee. *International Journal of Economics And Finance Studies*, 4 (2), 201-214.
- Bhatti, R. H. (2014). The existence of uncovered interest parity in the CIS countries. *Economic Modelling*, 40, 227-241.
- Burnside, C. (2014). The carry trade in industrialized and emerging markets. *Journal Economía Chilena*, 17(2),48-78.
- Cairns, J., Ho, C., & McCauley, R.N. (2007). Exchange rates and global volatility: Implications for Asia-Pacific currencies. *BIS Quarterly Review*, March, 41–52.
- Carioni-i Silvestre, J.L, Kim, D., & Perron, P. (2009). GLS-based unit root tests with multiple structural breaks under the both the null and the alternative hypothesis. *Econometric Theory*, 25, 1754-1792.
- Chaboud, A.P., & Wright, J.H. (2005). Uncovered interest parity: It works but not for long. *Journal of International Economics*, 66, 349-362.

- Christiansen, C., Rinaldo, A., & Söderlind, P. (2011). The time-varying systematic risk of carry trade strategies. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 46 (4), 1107–1125.
- Colavecchio, R. (2008). Tracking the Yen carry trade: Evidence from a regime switching approach Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1365968>.
- Dickey, D., & Fuller, W. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74, 427–431.
- Eichenbaum, M., Burnside, C., & Rebelo, S. (2007). The returns to currency speculation in emerging markets. *American Economic Review, American Economic Association*, 97(2), 333-338.
- Engle, R., F., & Granger, C.W.J. (1987). Cointegration and error correction: Representation, estimation and testing. *Econometrica*, 55, 251-276.
- Erdoğan, L., Ceylan, R., & Tiryaki, A. (2018). Türkiye’de uzun dönem ekonomik büyümenin belirleyicilerinin ARDL, FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleriyle tahmini. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36 (4), 39-58.
- Fung, H-G., Tse, Y., & Zhao, L. (2013). Are stock markets in Asia related to carry trade?. *Pacific-Basin Finance Journal* 25, 200–216.
- Fung, W., Hsieh, D., A., & Tsatsaronis, K. (2000). *Do hedge funds disrupt emerging markets?*. Brooking-Wharton Papers on Financial Services, 377-401. <https://muse.jhu.edu/article/26619/pdf..>
- Goodfriend, M. (2014). Monetary policy as a carry trade. *Monetary and Economic Studies*, 32, 1-21.
- Gregory, A.W., & Hansen, B.E. (1996). Residual-based tests for cointegration in models with regime shifts. *Journal of Econometrics*, 70, 99-126.
- Güler, A. (2019). Carry trade yatırımlarının kazanç ve risk unsurlarına duyarlılığı: Türkiye için ARDL sınır testi uygulaması. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17 (1), 201-221.
- Gyntelberg, J., & Remolona, E. M. (2007). Risk in carry trades: a look at target currencies in Asia and the Pacific. *BIS Quarterly Review*, December, 73–82.
- Hutchison, M., & Sushko, V. (2013). Impact of macro-economic surprises on carry trade activity. *Journal of Banking & Finance*, 37(4), 1133–1147.
- İlhan, B. (2019). Carry trade 2000’li yıllarda Türkiye için mümkün mü?. *Akademik Hassasiyetler*, 6 (11), 189-204.
- Jiang, Y. (2016). Carry trade in emerging markets: Return and macroeconomic risks. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3001580>.
- Kızıllı, B. C., & Ceylan, R. (2018). Sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Journal of Yasar University*, 13 (50), 197-209.

- La Marca, M. (2007). Carry trade and financial fragility. In H. Flassbeck and M. La Marca (eds). *Coping with globalized finance: Recent challenges and long term perspectives*. New York: UNCTAD.
- Moosa, I. A. (2008). Risk and return in carry trade. *Journal of Financial Transformation*, 22, 8 - 13.
- Park, J. Y. (1992). Canonical cointegrating regressions. *Econometrica*, 60, 119–143
- Pedroni, P. (2000). Fully modified OLS for heterogeneous cointegrated panel. *Advances in Econometrics*, 15, 93-130.
- Phillips, P. C. B., & Hansen, B. (1990). Statistical inference in instrumental variables regression with I(1) processes. *The Review of Economic Studies*, 57, 99-125.
- Phillips, P.C.B., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75, 335–346.
- Plantin, G., & Shin, H.S. (2011). *Carry trades, monetary policy and speculative dynamics*. CEPR Discussion Papers 8224, C.E.P.R. Discussion Papers. [https:// www.imf.org/external/np/seminars/eng/2011/res2/pdf/gp.pdf](https://www.imf.org/external/np/seminars/eng/2011/res2/pdf/gp.pdf)
- Quandt, R. (1960). Test for hypothesis that a linear regression system obeys two separate regimes. *Journal of the American Statistical Association*, 55 (290), 324-330.
- Romero-Avila, D. (2008). Questioning the empirical basis of the environmental kuznets curve for CO₂: New evidence from a panel stationarity test robust to multiple breaks and cross dependence. *Ecological Economics*, 64, 559-574.
- Sakarya, B., & Ateş, F. (2016). Carry trade (ara kazanç) strateji ve belirleyicileri üzerine bir çalışma. *2nd International Conference on Applied Economics and Finance (ICOAEF 2016)*, 5- 6 December, 2016 Girne American University North Cyprus.
- Stock, J. H. (1987). Asymptotic properties of a least squares estimator of cointegration vectors. *Econometrica*, 55(5), 1035-1056.
- Tang, K-B. (2011). The precise form of uncovered interest parity: A heterogeneous panel application in ASEAN-5 Countries. *Economic Modelling*, 28, 568-573.
- Temiz, M. (2019). Carry trade yatırımları ve belirleyicileri arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 53, 309-324
- Zivot, E., & Andrews, D.W.K. (1992). Further evidence on the great crash, the oil price shocks, and unit root hypothesis. *Journal of Business and Economic Statistics*, 10, 251-270.

Geliş Tarihi:
24.07.2020
Kabul Tarihi:
10.10.2021
Yayımlanma Tarihi:
20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Filiz Baştürk, M. (2021). G-7 ülkelerinde yenilenebilir enerji ile büyüme arasındaki ilişki: panel veri analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1086-1101. doi:10.46928/iticusbe.772809

G-7 ÜLKELERİNDE YENİLENEBİLİR ENERJİ İLE BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: PANEL VERİ ANALİZİ

Araştırma

Meryem Filiz Baştürk

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Bursa Uludağ Üniversitesi

meryemfiliz@uludag.edu.tr

Uludağ Üniversitesi İktisat bölümünden 2003 yılında mezun oldu ve 2005 yılından beri bölümde çalışmalarını sürdürmektedir. 2012 yılında “Türkiye’de Parasal Geçiş Mekanizmalarının Etkinliği üzerine Teorik ve Ampirik Bir İnceleme” başlıklı teziyle doktor unvanını aldı. Para teorisi, finansal piyasalar ve yenilenebilir temel ilgi alanlarıdır.

G-7 ÜLKELERİNDE YENİLENEBİLİR ENERJİ İLE BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: PANEL VERİ ANALİZİ

Meryem Filiz Baştürk
meryemfiliz@uludag.edu.tr

ÖZET

Küresel iklim değişikliğinin çevreye verdiği zarar ekonomileri katı fosil atıklar yerine yenilenebilir enerji kaynaklarına yönlendirmiştir. Başlangıçta gelişmiş ülkeler tarafından yapılan yenilenebilir enerji yatırımları fazla iken özellikle son yıllarda gelişmekte olan ülkelerin yapmış oldukları yatırımlar artmıştır. Yenilenebilir enerji küresel iklim değişikliğini azaltmadaki rolü nedeniyle önem taşımaktadır.

Amaç: Bu çalışmanın amacı 1990 – 2017 döneminde G-7 ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını araştırmaktır.

Yöntem: 1990 – 2017 döneminin ele alındığı çalışmada yatay kesit bağımlılığı söz konusu olduğu için ikinci nesil birim kök testlerinden Bai & Ng (2010) tarafından geliştirilen yeni PANIC testleri uygulanmıştır. Uzun dönemli bir ilişkinin varlığı Westerlund (2008) tarafından geliştirilen Durbin-Hausman testi ile incelenmiştir.

Bulgular: Yapılan analiz sonucunda G-7 ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir uzun dönemli ilişkiye rastlanmamıştır.

Özgünlük: G-7 ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir uzun dönemli ilişkinin bulunmaması bu ekonomilerde yenilenebilir enerjinin ekonomik büyüme üzerinde belirleyici bir rol oynamadığını ifade eder. Çünkü G-7 ekonomileri büyümelerini gerçekleştirmede yükselen piyasa ekonomileri gibi enerjiye bağımlı değildir. G-7 ülkeleri özelinde bu ilişkinin ortaya konmasının literatüre katkı sağladığı belirtilebilir.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme, G-7 Ülkeleri, Durbin-Hausman Testi, PANIC Testleri

JEL Sınıflandırması: Q20, O13, O44

THE RELATIONSHIP BETWEEN RENEWABLE ENERGY AND GROWTH IN G-7 COUNTRIES: PANEL DATA ANALYSIS

ABSTRACT

The damage caused by global climate change has led economies to renewable energy sources instead of solid fossil wastes. While the renewable energy investments made by the developed countries were high at the beginning, the investments made by the developing countries have increased significantly in recent years. Renewable energy is vital because of its role in reducing global climate change.

Purpose: The purpose of this study is to investigate the existence of a long-term relationship between renewable energy consumption and economic growth in the G-7 countries during the period of 1990 – 2017.

Method: Analyse focused on the 1990 – 2017 period and used new PANIC tests, one of the second-generation unit root tests developed by Bai & Ng (2010) due to cross-section dependency. The long-term relationship is analysed with Durbin-Hausman test, which is developed by Westerlund (2008).

Findings: The analysis result showed that no long-term relationship between renewable energy consumption and economic growth is found among G7 countries.

Originality: The absence of any long-term relationship between renewable energy consumption and economic growth in G-7 countries indicates that renewable energy does not play a decisive role on economic growth in these economies. Because G-7 economies are not dependent on energy like emerging market economies in realizing their growth. It can be stated that revealing this relationship specific to the G-7 countries contributes to the literature.

Keywords: Renewable Energy Consumption, Economic Growth, G7 Countries, Durbin-Hausman Test, PANIC Tests

JEL Classification: Q20, O13, O44

GİRİŞ

Küresel iklim değişikliği, katı-fosil atıkların çevreye verdiği tahribat, ekonomileri hedefledikleri büyüme oranlarını gerçekleştirilmede diğer enerji kaynaklarına (petrol, kömür gibi) göre “çevre dostu” olarak bilinen yenilenebilir enerjiye odaklanmalarına yol açmıştır. Yenilenebilir enerji önceleri gelişmiş ülkelerin ilgi alanına girerken, özellikle son yıllarda durum gelişmekte olan ülkeler lehine değişmiştir. Aslında gelişmiş ülkeler tarafından yapılan yenilenebilir enerji yatırımları yıllar¹ itibariyle genellikle artış göstermiş, tepe noktasına da 2011 yılında 191 milyar \$ seviyesiyle ulaşmıştır. Bu yıldan sonra gelişmiş ülkelerin yenilenebilir enerji yatırımları azalmaya başlamıştır (UNEP, 2016: 15). Ancak yine de 2015 yılında kadar gelişmekte olan ülkelerin üzerinde seyretmiştir. 2015 yılından itibaren ise gelişmiş ülkelerin yapmış oldukları yenilenebilir enerji yatırımları gelişmekte olan ülkelerin yapmış oldukları yenilenebilir enerji yatırımlarının altında kalmıştır (UNEP, 2019: 23). Bu durum üç nedene dayanarak açıklanabilir. İlk olarak gelişmekte olan ülkeler yükselen enerji ihtiyaçlarını karşılamak için yenilenebilir enerji yatırımlarını arttırmaktadırlar. İkinci olarak gelişmiş ülkelerin yenilenebilir enerji yatırımlarına sağlamış oldukları destekler son yıllarda azalmıştır. Üçüncü olarak da yenilenebilir enerji teknolojisinde düşen maliyetler gelişmekte olan ülkelerin yatırımlarını hızlandırmalarına yol açmıştır. Burada güneş ve rüzgar enerjisinde düşen maliyetler, yatırımların artmasına büyük katkı sağlamıştır (REN21, 2016: 101).

Bu üç faktörün dışında gelişmiş ülkelerin izlemiş oldukları sanayisizleşme politikalarının da etkili olduğu belirtilebilir. Sanayisizleşme politikalarının etkisiyle 1990’larda G-7 ülkelerinde hizmetler sektörü ağırlık kazanmıştır (Aoyama & Castells, 2002: 128,135; Castells & Aoyama, 1994: 11-14). Gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ülkeler gibi ekonomik büyümelerini desteklemek için sürekli artan enerji ihtiyacı sorunu ile karşı karşıya değildir. Bu yüzden gelişmiş ülkeler için yenilenebilir enerji, gelişmekte olan ülkelere farklı olarak enerji ihtiyacını karşılamak için bir gereklilik olmaktan çıkmaktadır. Bu bağlamda gelişmiş ülkelerin yapmış oldukları yenilenebilir enerji yatırımlarının ekonomik büyümeyi desteklemekten çok, daha ziyade “çevre dostu” olması nedeniyle hane halkı tüketimini arttırmayı amaçladığı ifade edilebilir. Nitekim 2017 yıl sonu itibariyle gelişmiş ülkelerin yapmış oldukları yenilenebilir enerji yatırımları 103 milyar \$ iken, gelişmekte olan ülkelerin yapmış oldukları yenilenebilir enerji yatırımı 177 milyar \$ seviyesine ulaşmıştır. Yenilenebilir enerji yatırımları 2017’de gelişmiş ülkelerde 19% düşmüştür. Yatırımlar ABD’de, Japonya’da, Almanya’da ve Birleşik Krallıkta azalmıştır (REN21, 2018: 140).

Her ne kadar son yıllarda gelişmiş ülkeler tarafından yapılan yenilenebilir enerji yatırımları gelişmekte olan ülkelerin yapmış oldukları yenilenebilir enerji yatırımlarının altında kalsa da, yenilenebilir enerji küresel iklim değişikliğinin azaltılmasında oynadığı rol nedeniyle gün geçtikçe daha önemli hale gelmektedir. Bu bağlamda çalışmada G-7 ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketimi

¹ Gelişmiş ülkeler tarafından yapılan yenilenebilir enerji yatırımlarının seyri UNEP raporlarında 2004 yılından itibaren yer almaktadır. Yukarıda yapılan açıklamalar da 2004 yılından sonraki seyri baz alınarak yapılmıştır.

ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı 1990 – 2017 dönemi için incelenmiştir. Çalışma dört bölüme ayrılmıştır. İkinci bölümde literatür taramasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde data seti ve kullanılan model tanıtılmıştır. Dördüncü bölümde kullanılan metodoloji açıklanmış ve uygulama sonuçlarını yorumlanmıştır. Beşinci bölümde sonuç kısmı yer almaktadır.

LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkiyi araştıran çalışmaların sayısında özellikle son yıllarda artış yaşanmıştır. Daha öncesinde enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında ilişki sıklıkla incelenmiştir. Öncelikle G-7 ülkeleri özelinde, enerji tüketimi-ekonomik büyüme; yenilenebilir enerji tüketimi-ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara değinilmiştir.

Soytas & Sari, (2003) tarafından yapılan çalışmada enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki G-7 ülkeleri ile 10 yükselen piyasa ekonomisinde 1950 – 1992 dönemi için araştırılmıştır. Uzun dönemde İtalya için ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru; Batı Almanya, Japonya ve Fransa için enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru bir ilişki bulunmuştur. ABD, Birleşik Krallık ve Kanada için iki değişken arasında herhangi bir uzun dönemli ilişkiye rastlanmamıştır. Soytaş & Sari, (2006) tarafında yapılan bir başka çalışmada yine G-7 ülkelerinde enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Ancak önceki çalışmalarından farklı olarak 1960 – 2004 dönemi değerlendirilmiş ve iki değişken arasındaki ilişki üretim fonksiyonu bağlamında ele alındığı için sermaye stoku ve emek de analize dahil edilmiştir. Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasında kısa dönemde Japonya, Birleşik Krallık, İtalya ve Almanya için ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru; ABD’de enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru; Kanada’da çift yönlü; Fransa için ise herhangi bir ilişki bulunmamıştır. Uzun dönemde ise Japonya, Birleşik Krallık, İtalya ve Kanada için çift yönlü; Fransa ve ABD için enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru; Almanya’da ise ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü bir ilişki bulunmuştur. G-7 ülkeleri için Mutascu, (2016) tarafından yapılan çalışmada ise enerji tüketimi ile ekonomik büyüme ilişkisi 1970 – 2012 dönem zarfı için incelenmiş, ABD, Kanada ve Japonya için çift yönlü bir ilişkinin olduğu belirtilmiştir. Almanya ve Fransa için ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru bir ilişki bulunmuş; İtalya ve Birleşik Krallık için ise değişkenler arasında herhangi bir ilişki bulunmamıştır.

G-7 ülkeleri için enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmaların elde ettikleri sonuçların birbirlerinden farklılaştıkları görülmektedir. Benzer bir durum G-7 ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar için de geçerlidir.

Mesela Tugcu, Ozturk, & Aslan, (2012) tarafından yapılan çalışmada G-7 ülkeleri için 1980 – 2009 döneminde, yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı ve nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Hem klasik üretim fonksiyonu, hem arttırılmış üretim fonksiyonu kullanılarak yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Arttırılmış üretim fonksiyonunun kullanıldığı durumda, yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında Kanada, ABD, Fransa ve İtalya’da herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamış; İngiltere ve Japonya’da değişkenler arasında çift yönlü bir ilişki bulunmuş; Almanya için de yenilenebilir enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir ilişki bulunmuştur. Klasik üretim fonksiyonunun kullanıldığı durumda ise tüm ülkeler için yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü ilişki olduğu belirtilmiştir. G-7 ülkeleri için bir diğer çalışma Chang vd., (2015) tarafından yapılmıştır. 1990 – 2013 dönemi için yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada İtalya, ABD, Birleşik Krallık ve Almanya’da ekonomik büyüme ile yenilenebilir enerji tüketimi arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır. Japonya, Kanada ve Fransa’da yenilenebilir enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru bir nedenselliğe rastlanmıştır.

Yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki genellikle ülke grupları için analiz edilse de konuyu tekil ülke bağlamında ele alan çalışmalar da mevcuttur. G-7 grubu içerisinde yer alan ABD için Payne, (2009) tarafından yenilenebilir enerji tüketimi ve yenilenemez enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. 1949 – 2006 döneminde hem yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme; hem de yenilenemez enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı belirtilmiştir. ABD’yi ele alan Çevik, Yıldırım, & Dibooglu (2021) tarafından yapılan bir başka çalışmada ise 1973Q1 – 2019Q4 döneminde yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır. Pegkas (2020) tarafından yapılan çalışmada ise Yunanistan’da yenilenebilir enerji tüketimi, yenilenemez enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. 1990 – 2016 dönemini kapsayan çalışmada değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmuş, ancak yenilenemez enerji tüketiminin yenilenebilir enerji tüketimine göre büyüme üzerinde daha büyük katkısının olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki G-7 dışında farklı ülke grupları bağlamında da değerlendirilmiştir. Burada da karşımıza genellikle gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler, OECD üyesi olan/olmayan ülkeler, Avrupa Birliğine üye ülkeler şeklinde sınıflandırmalar çıkmaktadır. Bu sınıflandırmalar dışında konuyu inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Aşağıda G-7 dışındaki ülke grupları bağlamında konuyu inceleyen çalışmalar yer almaktadır.

Apergis & Payne, (2010) tarafından yapılan çalışmada yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki on üç Avrasya ülkesi için 1992 – 2007 dönem zarfında ele alınmıştır. Değişkenler arasında kısa ve uzun dönemde çift yönlü bir ilişki bulunmuştur. Apergis & Payne,

(2011) tarafından yapılan bir başka çalışmada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yenilenebilir enerji tüketimi, yenilenemez enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. 1990 – 2007 döneminin ele alındığı çalışmada hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkeler için yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme; yenilenemez enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında kısa ve uzun dönem için çift yönlü ilişki bulunmuştur.

Hung-Pin, (2014) tarafından yapılan çalışmada ise 9 OECD ülkesinde (Japonya, Almanya, İtalya, Birleşik Krallık, ABD, Fransa, Danimarka, Portekiz ve İspanya) yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkinin varlığı araştırılmıştır. 1982 – 2011 dönemini kapsayan çalışmada Japonya, Birleşik Krallık, İtalya, Almanya ve ABD’de iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu; Fransa ve İspanya için ise herhangi bir uzun dönemli ilişkiye rastlanmadığı belirtilmiştir. Li & Leung (2021) tarafından yapılan çalışmada 1985 – 2018 döneminde Avrupa’daki 7 OECD ülkesinde (İtalya, Almanya, İspanya, Türkiye Polonya, Birleşik Krallık ve Hollanda) yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasında ilişkiye bakılmıştır. Yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üretim fonksiyonu bağlamında ele alındığında Granger nedenselliği olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Cho, Heo, & Kim, (2015) tarafından yapılan çalışmada gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu bağlamda 31 OECD ülkesi gelişmiş ülkeler için, 49 OECD üyesi olmayan ülke ise az gelişmiş ülkeleri göstermek için tercih edilmiştir. Gelişmiş ülkeler için ekonomik büyümeden yenilenebilir enerji tüketimine doğru; az gelişmiş ülkeler için ise iki değişken arasında çift yönlü bir ilişki olduğu belirtilmiştir.

Menegaki, (2011) tarafından yapılan çalışmada yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 27 Avrupa ülkesi için incelenmiştir. 1997 – 2007 dönemini kapsayan çalışmada kısa ve uzun dönemde iki değişken arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Saad & Taleb, (2018) tarafından ise Avrupa Birliğine üye 12 ülkede 1990 – 2014 döneminde yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki analiz edilmiştir. Kısa dönemde ekonomik büyümeden yenilenebilir enerji tüketimine doğru tek yönlü bir ilişki; uzun dönemde ise değişkenler arasında çift yönlü bir ilişki bulunmuştur. Koengkan & Fuinhas (2020) tarafından yapılan çalışmada yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi 5 Mercosur ülkesi (Arjantin, Brezilya, Paraguay, Venezuela ve Uruguay) için incelenmiştir. 1980 – 2014 döneminin ele alındığı çalışmada hem yenilenebilir enerji, hem de yenilenemez enerji ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişki bulunmuştur.

DATA SETİ VE MODEL SPESİFİKASYONU

Data Seti

Bu çalışmada G-7 ülkelerinde ekonomik büyüme ile yenilenebilir enerji tüketimi arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. 1990 – 2017 döneminin² incelendiği çalışmada yıllık veriler kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler ve elde edildikleri kaynaklar Tablo-1’de yer almaktadır. Yenilenebilir enerji tüketimi ve reel GSYİH, nüfus değişkenine bölünerek kişi başı yenilenebilir enerji tüketimi ve kişi başı reel GSYİH elde edilmiştir. Analizde her iki değişimin doğal logaritması kullanılmıştır.

Tablo 1. Analizde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Kısaltmalar	Kaynak
Yenilenebilir Enerji Tüketimi (milyon ton petrol eş değeri)	lnYET	BP Statistical Review of World Energy- all data, 1965-2018
Reel GSYİH (ABD \$ cinsinden 2011 sabit fiyatlarıyla)	lnGSYİH	FRED (Federal Reserve Bank St. Louis Economic Research)
Nüfus		FRED (Federal Reserve Bank St. Louis Economic Research)

Model Spesifikasyonu

G-7 ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için Acaravci & Ozturk, (2010), Hung-Pin, (2014) ve Solarin & Ozturk, (2016)’ü takiben aşağıdaki iki değişkenli model kullanılmıştır.

$$\ln GSYIH_{it} = \alpha_i + \beta_i \ln YET_{it} + u_{it}$$

i : yatay kesit boyutunu; t : zaman boyutunu; u_{it} : hata terimini göstermektedir. $\ln GSYIH_{it}$: kişi başı reel GSYİH’yi; $\ln YET_{it}$: kişi başı yenilenebilir enerji tüketimini göstermektedir.

METODOLOJİ VE UYGULAMA SONUÇLARI

Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testi

Panel veri analizinde yapılan bazı çalışmalarda yatay kesit bağımlılığı göz ardı edilse bile; yatay kesit bağımlılığı önemli bir faktördür. Bu yüzden panel veri analizinde öncelikle paneli oluşturan kesitlerin yatay kesit bağımlılığının incelenmesi gerekir. Çünkü kesitlerin birinde olan bir şok diğer kesitleri de etkileyebilir (Nazlioglu, Lebe, & Kayhan, 2011: 6617-18). Yatay kesit bağımlılığı Breusch & Pagan,

² Çalışmada dönem aralığının 1990’dan başlamasının nedeni Birleşik Krallığa ait yenilenebilir enerji tüketimi verisinin bu dönemden itibaren olmasıdır.

(1980) tarafından geliştirilen LM testi, Pesaran, (2004) tarafından geliştirilen CD ve CD_{lm} testi, Pesaran, Ullah, & Yamagata, (2008) tarafından geliştirilen LM_{adj} testi ile sınımlanmaktadır. Yatay kesit bağımlılığı testlerinde; H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur hipotezi H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır alternatif hipotezi karşısında sınımlanır.

Yatay kesit bağımlılığı testi hem değişkenlere, hem modele uygulanır. Değişkenlerin yatay kesit bağımlı olup/olmamasına göre uygulanacak olan birim kök testine karar verilir. Modele yapılması da eşbütünleşme testinin seçilmesine olanak sağlar. Zira modelin yatay kesit bağımlı olup/olmamasına ve eğim katsayılarının homojen olup/olmamasına göre uygulanacak olan eşbütünleşme testi değişmektedir. Bu yüzden model için yatay kesit bağımlılığı yanında eğim katsayılarının homojen olup/olmadığına da bakmak gerekir. Bunun için Pesaran & Yamagata, (2008) tarafından geliştirilen homojenlik testi yapılmıştır. Bu teste göre H_0 : Eğim katsayıları homojendir hipotezi; H_1 : Eğim katsayıları heterojendir hipotezi karşısında sınımlanır.

Tablo-2'de yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik test sonuçları yer almaktadır. LM, CD_{lm} , CD ve LM_{adj} test sonuçları incelendiğinde, hem değişkenler için hem model için dört test sonucuna göre de yatay kesit bağımlılığının olmadığını ifade eden H_0 hipotezinin 1% anlamlılık düzeyinde red edildiği görülmektedir. Bu durumda her iki değişkende ve modelde yatay kesit bağımlılığı vardır. Homojenlik test sonuçları ise H_0 hipotezinin 1% anlamlılık düzeyinde red edildiğini, eğim katsayılarının heterojen olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Test Sonuçları

	<i>lnGSYİH</i>	<i>lnYET</i>	<i>Model</i>
<i>Yatay Kesit Bağımlılığı</i>			
LM	38.380 (0.01)	37.629 (0.01)	356.007 (0.00)
CD_{lm}	2.682 (0.00)	2.566 (0.00)	51.693 (0.00)
CD	-3.039 (0.00)	-3.376 (0.00)	11.010 (0.00)
LM_{adj}	5.027 (0.00)	10.695 (0.00)	75.235 (0.00)
<i>Homojenlik</i>			
$\tilde{\Delta}$	-	-	13.865 (0.00)
$\tilde{\Delta}_{adj}$	-	-	14.643 (0.00)

Not: Parantez içerisindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

Birim Kök Testi

Panel veri analizinde birim kök testleri kendi içerisinde, yatay kesit birimleri arasında bağımlılığının olup olmamasına göre ikiye ayrılır. Birinci nesil birim kök testleri Maddala & Wu, (1999), Levin, Lin, & Chu, (2002), Choi, (2001), Im, Pesaran, & Shin, (2003), yatay kesit bağımlılığını dikkate almaz. İkinci nesil birim kök testleri Bootstrap IPS Smith, et.al, (2004), CADF ve CIPS Pesaran,

(2007), PANIC Bai & Ng, (2004), yeni PANIC (new PANIC), Bai & Ng, (2010), PANICCA, Reese & Westerlund, (2016) ise yatay kesit bağımlılığını dikkate alır.

Bu çalışmada değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu için ikinci nesil birim kök testlerinden Bai & Ng, (2010) tarafından geliştirilen yeni PANIC (new PANIC) testleri uygulanmıştır. Bai & Ng, (2004, 2010) tarafından geliştirilen PANIC testleri birim kökün varlığını araştırırken ortak faktörü ve kendine has bileşenleri (idiosyncratic components) ayrı ayrı test eder. PANIC testleri temel bileşenler (principal component) analizine dayanır. Burada H_0 : Birim kök vardır hipotezi alternatif hipotez karşısında sınanır. Bai & Ng, (2010) tarafından P_a , P_b ve PMSM olmak üzere üç test istatistiği önerilmiştir.

Tablo-3'te birim kök test sonuçları incelendiğinde bağımlı değişken olan kişi başı reel GSYİH'nin her üç test istatistiğine göre de düzey değerinde hem sabitli, hem sabitli ve trendli durumda birim kök içerdiği, birinci farkında durağan hale geldiği görülmektedir. Bağımsız değişken olan kişi başı yenilenebilir enerji tüketiminin de sabitli ve trendli durumda düzey değerinde her üç test istatistiğine göre birim kök içerdiği, birinci farkında durağanlaştığı görülmektedir. Bu durumda serilerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediklerinin araştırılması gerekir.

Tablo 3. Birim Kök Test Sonuçları

<i>Düzye</i>		P_a	P_b	$PMSB$
lnGSYİH	Sabit	0.752 (0.77)	76.978 (1.00)	-0.198 (0.42)
	Sabit ve Trendli	1.334 (0.90)	1.842 (0.96)	2.666 (0.99)
lnYET	Sabit	-5.312 (0.00)	-51.521(0.00)	-1.494 (0.06)
	Sabit ve Trendli	1.062 (0.85)	1.373 (0.91)	1.963 (0.97)
Birinci Fark		Pa	Pb	PMSB
lnGSYİH	Sabit	-13.394 (0.00)	-1094.314(0.00)	-1.919 (0.02)
	Sabit ve Trendli	-4.250 (0.00)	-3.031 (0.00)	-1.500 (0.06)
lnYET	Sabit	-10.368 (0.00)	-96.288 (0.00)	-1.844 (0.03)
	Sabit ve Trendli	-5.220 (0.00)	-3.465 (0.00)	-1.66 (0.04)

Not: Parantez içerisindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

Eşbütünleşme Testi

Bu aşamadan sonra çalışmada eşbütünleşme ilişkisi Westerlund (2008) tarafından geliştirilen Durbin-Hausman testi ile incelenmiştir. Bu test yatay kesit bağımlılığının olduğu durumda uygulanmaktadır. Durbin-Hausman testine göre bağımlı değişken I(1) olmak zorundadır. Ancak açıklayıcı değişken için böyle bir kısıtlama bulunmamaktadır. Açıklayıcı değişken I(0) da olabilir, I(1) de olabilir. Durbin-Hausman test istatistikleri aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$DH_g = \sum_{i=1}^n \hat{S}_i (\tilde{\phi}_i - \hat{\phi}_i)^2 \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2 \quad (1)$$

$$DH_p = \hat{S}_n (\tilde{\phi} - \hat{\phi})^2 \sum_{i=1}^n \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2 \quad (2)$$

Burada DH_g grup istatistiğini, DH_p panel istatistiğini göstermektedir. Bu ayrım alternatif hipotezlerin farklı olmasından kaynaklanır.

Panel testi için boş ve alternatif hipotezler şu şekilde tanımlanmaktadır.

$$H_0: \phi_i = 1 \text{ tüm } i\text{'ler için,} \quad H_0 = \text{Eşbütünleşme yoktur.}$$

$$H_1^p: \phi_i = \phi \text{ ve } \phi < 1 \text{ tüm } i\text{'ler için} \quad H_1 = \text{Eşbütünleşme vardır.}$$

Bu durumda hem boş hem de alternatif hipotezde, otoregresif paramerte için ortak değer varsayıldığından, H_0 hipotezi reddedildiğinde tüm birimler için eşbütünleşme olduğunu ifade eder (Westerlund, 2008: 203).

Grup testi için ise boş ve alternatif hipotezler şu şekilde tanımlanmaktadır.

$$H_0: \phi_i = 1 \text{ tüm } i\text{'ler için,} \quad H_0 = \text{Eşbütünleşme yoktur.}$$

$$H_1^g: \phi_i < 1 \text{ bazı } i\text{'ler için} \quad H_1 = \text{Eşbütünleşme vardır.}$$

Bu durumda ise boş ve alternatif hipotezlerde otoregresif paramerte için ortak değer geçerli olmadığından H_0 hipotezinin reddedilmesi tüm birimlerde eşbütünleşme olduğunu ifade etmez (Westerlund, 2008: 203).

Durbin-Hausman testi hem homojen, hem heterojen durum için sonuç vermektedir. Eğer homojenlik varsa panel DH (DH_p) sonuçları, heterojenlik varsa grup DH (DH_g) sonuçları geçerlidir.

Tablo 4. Durbin-Hausman Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Grup DH (DH_g)	-0.510	0.30
Panel DH (DH_p)	-1.102	0.13

Tablo-4'daki Durbin-Hausman panel eşbütünleşme testi sonuçları incelendiğinde grup DH (DH_g) ve panel DH (DH_p) sonuçları birbirleriyle örtüşmektedir. Ancak bu çalışmada eğitim katsayıları heterojen olduğu için, grup DH (DH_g) sonuçları yorumlanmıştır. Buna göre G-7 ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. Soytaş & Sari, (2003) tarafından yapılan çalışmada da ABD, Birleşik Krallık ve Kanada'da enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olmadığı belirtilmiştir. Benzer şekilde Acaravci & Ozturk, (2010) tarafından 15 geçiş ekonomisinde kişi başı elektrik tüketimi ile kişi başı reel GSYİH arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada da iki değişken arasında herhangi bir uzun dönemli ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Hung-Pin, (2014) tarafından ise, sadece Fransa ve İspanya'da yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin söz konusu olmadığı; Japonya, Birleşik Krallık, İtalya, Almanya ve ABD'de uzun dönemli bir ilişkinin geçerli olduğunu belirtmiştir.

Yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında G-7 ülkeleri için uzun dönemli bir ilişki bulunamaması bu ülkelerin önemli bir kısmının sanayisizleşme politikalarına bağlanabilir. G-7 ülkeleri içerisinde ABD, Birleşik Krallık, Kanada ve İtalya'da 1970 – 1990 döneminde hızlı bir sanayisizleşme süreci yaşanmıştır. Süreç Japonya ve Almanya'da daha yavaş işlemiştir. Fransa ise bu iki modelin ortasında yer almıştır. İlk model Anglo-Saxon modeli, ikinci model Japon/Alman modeli olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde ABD, Birleşik Krallık ve İtalya'da imalat sanayi istihdamı kayda değer ölçüde düşmüş, Japonya ve Almanya'da ise düşüş sınırlı miktarda olmuştur. 1990'larda ise G-7 ülkelerinde nüfusun çoğunluğu hizmetler sektöründe istihdam edilmiştir (Aoyama & Castells, 2002: 128,135; Castells & Aoyama, 1994: 11-14). Nitekim Cheng, (1995) tarafından ABD için yapılan çalışmada enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulunamamış, bu durum ABD ekonomisinde hizmet üretiminin artışı, buna karşın imalat üretiminin düşüşü ile açıklamıştır. Payne, (2009) tarafından ABD ekonomisinin ele alındığı çalışmada da yenilenemez enerji tüketimi yanında yenilenebilir enerji tüketimi de yer almıştır. Her iki durumda da (yenilenebilir enerji tüketimi-ekonomik büyüme; yenilenemez enerji tüketimi-ekonomik büyüme) arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı belirtilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada G-7 ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı 1990 – 2017 dönemi için incelenmiştir. Çalışmada öncelikle yatay kesit bağımlılığı değişken ve model bazında araştırılmıştır. Değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı olduğu için ikinci nesil birim kök testlerinden Bai & Ng (2010) tarafından geliştirilen yeni PANIC testleri uygulanmıştır. Uzun dönemli bir ilişkinin varlığı ise modelde yatay kesit bağımlılığı olduğu için ve eğim katsayıları heterojen olduğundan Westerlund (2008) tarafından geliştirilen Durbin-Hausman testi ile araştırılmıştır.

G-7 ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir uzun dönemli ilişkiye rastlanmamıştır. Bu durum bu ülkelerde yenilenebilir enerjinin ekonomik büyüme üzerinde belirleyici bir etkisi olmadığı anlamına gelmektedir. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmaması G-7 ülkelerinin sanayisizleşme politikalarına bağlı olabilir. G-7 ekonomileri ekonomik büyümelerini gerçekleştirmek için yükselen piyasa ekonomileri gibi enerjiye bağımlı değildir. Bu ekonomilerin büyümelerini gerçekleştirmek için enerjiye bağımlı olmamaları, yapmış oldukları yenilenebilir enerji yatırımlarının gerekçesini yükselen piyasa ekonomilerinden farklılaştırmaktadır. G-7 ekonomilerinin yenilenebilir enerji yatırımları ekonomik büyümeden ziyade, “çevre dostu” olması nedeniyle hane halkı tüketimi içindir.

KAYNAKÇA

- Acaravci, A., & Ozturk, I. (2010). Electricity consumption-growth nexus: Evidence from panel data for Transition countries, *Energy Economics*, 32, 604–608.
- Aoyama, Y., & Castells, M. (2002). An empirical assessment of the informational society: employment and occupational structures of G-7 countries, 1920-2000. *International Labour Review*, 141(1–2), 123–159.
- Apergis, N., & Payne, J. E. (2010). Renewable energy consumption and growth in Eurasia. *Energy Economics*, 32, 1392–1397.
- Apergis, N., & Payne, J. E. (2011). On the causal dynamics between renewable and non-renewable energy consumption and economic growth in developed and developing countries. *Energy Systems*, 2, 299–312.
- Bai, J., & Ng, S. (2004). A panic attack on unit roots and cointegration. *Econometrica*, 72(4), 1127–1177.
- Bai, J., & Ng, S. (2010). Panel unit root tests with cross-section dependence: A further investigation. *Econometric Theory*, 26, 1088–1114.
- BP (2018), Statistical review of world energy All-Data. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/xlsx/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-all-data.xlsx>, (E. T. 10.04.2019).
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239–253.
- Castells, M., & Aoyama, Y. (1994). Paths towards the informational society: Employment structure in G-7 countries, 1920-90. *International Labour Review*, 133(1), 5–33.
- Chang, T., Gupta, R., Inglesi-Lotz, R., Simo-Kengne, B., Smithers, D., & Trembling, A. (2015). Renewable energy and growth: Evidence from heterogeneous panel of G7 countries using granger causality. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 52, 1405–1412.
- Cheng, B. S. (1995). An investigation of cointegration and causality between energy consumption and economic growth. *The Journal of Energy and Development*, 21(1), 73–84.
- Cho, S., Heo, E., & Kim, J. (2015). Causal relationship between renewable energy consumption and economic growth: Comparison between developed and less-developed countries. *Geosystem Engineering*, 18(6), 284–291.
- Choi, I. (2001). Unit root tests for panel data. *Journal of International Money and Finance*, 20, 249–272.
- Çevik, E.I., Yıldırım, D.Ç., & Dibooglu, S. (2021). Renewable and non-renewable energy consumption and economic growth in the US: A markov-switching VAR analysis. *Energy & Environment*, 32(3), 519-541.
- Fred - St. Louis (2019), Pen World Table 9.0. <https://fred.stlouisfed.org/categories/33402>, (E. T. 21.03.2019).
- Hung-Pin, L. (2014). Renewable energy consumption and economic growth in nine OECD countries: Bounds test approach and causality analysis. *The Scientific World Journal*, 2014, 1-6.

- Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115, 53–74.
- Koengkan, M. & Fuinhas, J.A. (2020). The interactions between renewable energy consumption and economic growth in the Mercosur countries. *International Journal of Sustainable Energy*, 39(6), 594-614.
- Levin, A., Lin, C. F., & Chu, C. S. J. (2002). Unit root tests in panel data: Asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1–24.
- Li, R., & Leung, G.C.K. (2021). The relationship between energy prices, economic growth and renewable energy consumption: Evidence from Europe. *Energy Reports*, 7, 1712-1719.
- Maddala, G. S., & Wu, S. (1999). A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61, 631–652.
- Menegaki, A. N. (2011). Growth and renewable energy in Europe: A random effect model with evidence for neutrality hypothesis. *Energy Economics*, 33(2), 257–263.
- Mutascu, M. (2016). A bootstrap panel granger causality analysis of energy consumption and economic growth in the G7 countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 63, 166–171.
- Nazlioglu, S., Lebe, F., & Kayhan, S. (2011). Nuclear energy consumption and economic growth in OECD countries: Cross-sectionally dependent heterogeneous panel causality analysis. *Energy Policy*, 39(10), 6615–6621.
- Payne, J. E. (2009). On the dynamics of energy consumption and output in the US. *Applied Energy*, 86(4), 575–577.
- Pegkas, P. (2020). The impact of renewable and non-renewable energy consumption on economic growth: The case of Greece. *International Journal of Sustainable Energy*, 39(4), 380-395.
- Pesaran, M. H. (2004). *General diagnostic tests for cross section dependence in panels*. IZA Discussion Paper, no. 1240, <http://ftp.iza.org/dp1240.pdf>
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22, 265–312.
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142, 50–93.
- Pesaran, M. H., Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *Econometrics Journal*, 11(1), 105–127.
- Reese, S., & Westerlund, J. (2016). Panicca: Panic on cross-section averages. *Journal of Applied Econometrics*, 31, 961–981.
- REN-21 (2016), Renewables 2016 – Global Status Report. https://www.ren21.net/wp-content/uploads/2019/05/REN21_GSR2016_FullReport_en_11.pdf, (E. T. 12.01.2020).
- REN-21 (2018), Renewables 2018 – Global Status Report. https://www.ren21.net/wp-content/uploads/2019/05/GSR2018_Full-Report_English.pdf, (E.T. 12.01.2020).

- Saad, W., & Taleb, A. (2018). The causal relationship between renewable energy consumption and economic growth: Evidence from Europe. *Clean Technologies and Environmental Policy*, 20(1), 127–136.
- Solarin, A. S., & Ozturk, I. (2016). The relationship between natural gas consumption and economic growth in OPEC members. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 58, 1348–1356.
- Soytas, U., & Sari, R. (2003). Energy consumption and GDP: Causality relationship in G-7 countries and emerging markets. *Energy Economics*, 25(1), 33–37.
- Soytas, U., & Sari, R. (2006). Energy consumption and income in G-7 countries. *Journal of Policy Modeling*, 28(7), 739–750.
- Smith, L.V., Leybourne, S., Kim, T. H., & Newbold, P. (2004). More powerful panel data unit root tests with an application to mean reversion in real exchange rates. *Journal of Applied Econometrics*, 19(2), 147–170.
- Tugcu, C. T., Ozturk, I., & Aslan, A. (2012). Renewable and non-renewable energy consumption and economic growth relationship revisited: Evidence from G7 countries. *Energy Economics*, 34(6), 1942–1950.
- UNEP (2016), Global trends in renewable energy investment 2016. <https://www.actu-environnement.com/media/pdf/news-26477-rapport-pnue-enr.pdf>, (E. T. 05.01.2020).
- UNEP (2019), Global trends in renewable energy investment 2019. <https://www.unenvironment.org/resources/report/global-trends-renewable-energy-investment-2019>, (E. T. 05.01.2020).
- Westerlund, J. (2008). Panel cointegration tests of the fisher effect. *Journal of Applied Econometrics*, 23, 193-223.

Geliş Tarihi:

08.09.2020

Kabul Tarihi:

03.09.2021

Yayımlanma Tarihi:

20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Akdemir, A. (2021). Love your job discourse and its affective influence on contemporary job market. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1102-1121. doi:10.46928/iticusbe.789004

LOVE YOUR JOB DISCOURSE AND ITS AFFECTIVE INFLUENCE ON CONTEMPORARY JOB MARKET

Research

Ayşegül Akdemir

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Bahçeşehir Üniversitesi

aysegul.akdemir@eas.bau.edu.tr

Ayşegül Akdemir sosyoloji lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi'nde tamamlamış olup yine sosyoloji alanında doktorasını ise Essex Üniversitesi'nden almıştır. Bahçeşehir Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Akdemir, kimlik, toplumsal cinsiyet ve duygusal emek alanında çalışmalarına devam etmektedir.

Ayşegül Akdemir has completed her BA studies in Sociology at Boğaziçi University and her PhD in Sociology at the University of Essex. She currently works at Bahçeşehir University and her research concentrates on identity, gender and emotional labour.

LOVE YOUR JOB DISCOURSE AND ITS AFFECTIVE INFLUENCE ON THE CONTEMPORARY JOB MARKET

Ayşegül Akdemir
aysegul.akdemir@eas.bau.edu.tr

ABSTRACT

Purpose: This study aims to critically examine the use of the discourse of loving the job in social media and work life.

Method: The study is based on social media analysis and semi-structured interviews with service industry employees.

Findings: The results reveal that discourses associated with intimate feelings are largely internalized by workers and that loving work emerges as the norm even for those workers who actively dislike their jobs. While the contemporary labor market is characterized by insecurity, high turnover and individuality, emotions about the intimate aspects of social life are used to motivate employees for higher productivity while hiding power relations in the workplace in the face of growing social inequalities.

Originality: This study, which brings together different methods, shows that today's working life is increasingly insecure on the one hand, and on the other hand, it is based on the manipulation of emotions rather than material rewards. It contributes to the visibility of the emotional turn approach in sociology.

Keywords: Sociology of Emotions, Emotional Labour, Work and Employment, Social Media

JEL Classification: D91, F66

İŞİNİ SEV SÖYLEMİNİN GÜNÜMÜZ İŞ YAŞAMINDAKİ DUYGUSAL ETKİLERİ

ÖZET

Amaç: Bu çalışma, işini sevme söyleminin sosyal medyada ve iş yaşamında kullanımını eleştirel olarak incelemeyi amaçlamaktadır.

Yöntem: Çalışma, sosyal medya analizine ve hizmet sektörü çalışanlarıyla yapılan yarı-yapılandırılmış mülakatlara dayanmaktadır.

Bulgular: Sonuçlar, samimi duygularla ilişkili söylemlerin büyük ölçüde işçiler tarafından içselleştirildiğini ve işi sevmenin, işlerinden aktif olarak hoşlanmayan çalışanlar için bile bir norm olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Çağdaş iş piyasası güvencesizlik, yüksek işgücü devri ve bireysellik ile karakterize edilirken, sosyal yaşamın mahrem yönlerine ilişkin duygular, işyerinde artan eşitsizlikler karşısında işyerinde güç ilişkilerini gizlerken çalışanları daha yüksek üretkenlik için motive etmek amacıyla kullanılmaktadır.

Özgünlük: Farklı yöntemleri bir araya getiren bu çalışma günümüzde çalışma yaşamının bir yandan giderek güvencesizleşirken diğer yandan da maddi ödülleri değil duyguların manipülasyonunu temel aldığını göstermekte ve sosyolojideki duygusal dönüş (*emotional turn*) yaklaşımının görünürlüğüne katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Duygular Sosyolojisi, Duygusal Emek, İş ve Çalışma, Sosyal Medya

JEL Sınıflandırması: D91, F66

INTRODUCTION

In order to explain the different orders of power relations, Zizek (Big Think 2015) uses the example of two situations in which a child is supposed to visit his grandmother. In the first case, the old-fashioned father tells the child to visit his grandmother whether the child likes it or not, while in the second case a post-modern, non-authoritarian father tells the child to visit the grandmother only if the child wishes to do so. Zizek argues that the second order, despite its tone of freedom, is much compelling because it not only tells the child to visit the grandmother but also tells the child how to feel about it. The current relations of work are also complicated by emotions, making the power relations less visible under the guise of discourses such as ‘love your job’. The post-modern workers not only have to work hard, but also they have to love the process.

This article aims to question how the discourse of love your job affects the way workers feel and act in the contemporary job market. By conducting a multimodel analysis of social media entries and qualitative interviews I have found that this is a prevalent discourse that frames our thinking about careers. By conducting qualitative interviews with call centre workers as an illustrative case of contemporary job market, I aimed to see how workers deal with emotions in a field which is characterised as being routine, difficult and causing burnout due to constant talking/listening and intense human interaction. Although being a call centre agent is described as routine and stressful, there is an effort to enjoy the job and even those who actively dislike their jobs argue that loving the job is important. The main contribution to the field is to analyse a taken for granted discourse critically and demonstrate that emotions can be manipulated to hide power relations in the workplace.

In the 20th century technological developments did not bring substantial advantages to routine jobs and the integration of information and communication technologies did not shorten the average work day of the modern worker. On the contrary the average working week consists of 40-50 hours, it did not drop to 15 hours as Keynes had once predicted (Graeber 2013). In addition, several unpaid hours are devoted to work such as long commutes in big cities, making oneself presentable for the work (aesthetic labour in frontline jobs) and working after hours in creative jobs. Moreover technology is being used in order to monitor both the quantifiable (hours and output) and unquantifiable (emotional labour, relations with the customers) aspects of workers’ productivity.

As paid employment seized to provide a safety net (life-long jobs, retirement in good conditions, job security, being able to sustain a family with one wage etc.), a new mantra began to dominate the realm of work: love your job! Emotions, especially those with connotations about intimacy, family and romantic love, were used instrumentally to hide the structural inequalities and the anxieties that surround the contemporary employment patterns. As the satisfaction from the objective conditions of work diminish, the modern worker needs to find new motivations such as love for the job, which is their individual responsibility. In addition, individualisation is the underlying message in contemporary

career advice. People are responsible for their own happiness which makes solidarity impossible and fosters a work ethic and norm of constant happiness (Weeks 2017).

This study, by reviewing the social media posts and using a case study of service sector workers, aims to question the role of emotions in how the contemporary worker relates to work. After a review of literature on emotions and work, I present my findings on the media analysis and qualitative interviews and provide a discussion of these findings in the light of the literature.

LITERATURE REVIEW

'Love your job' discourse has been popularised by the media and self-help literature. With the prevalence of precarious jobs in service sector under the neoliberal regime (Lewis et al 2015), such jobs took over in the global North, increasing the importance of soft skills and emotional management. As globalisation brought certain opportunities, it also brought several risks and threats for the developing countries, especially increasing the wealth gap within countries (Çelikel Danişoğlu 2004). Work, that could have been one aspect of our lives, has become almost ontological, defining the self and taking over all aspects of life (Fleming 2015). Ironically longer working hours did not necessarily bring more abundance for the worker (Fleming 2015); as ILO report shows employment could lift people out of poverty, but only if the job provides adequate earnings, security and safe working environments (Gammarano, 2019).

Moreover new communication technologies enable the workers to be constantly available for work even after official work hours and this constitutes one of the defining features of contemporary work life (Gephart 2002). This state of uninterrupted connection may be perceived positively by more ambitious members of the workforce yet generally it contributes to work-life conflict (Boswell and Olson-Buchanan 2007; Diaz et al 2012).

As work took over a significant portion of our lives, it became imperative that we maintain a positive relationship with work. Modern human resources also see the link between the worker's productivity and their contentment with the job but not necessarily satisfaction with the conditions of work. As Işıklı (2019) argues, the ideology of loving the job that has been developed by the human resources and management departments carries the message that the loyalty-satisfaction relationship in the workplace belongs to the past, whereas the self-realisation-performance relationship belongs to today. This discourse emphasises the significance of personal development while capital is rendered invisible. This internal focus is also connected to the very high labour turnover in many service sector jobs in which it is a sensible strategy not to get too attached to a certain workplace. Thus loyalty and long-term commitment to the workplace has been replaced by the joy of self-realisation, which is an individualistic endeavour.

Emotions at work, long neglected in social sciences, have a huge impact on our 'rational' institutions, systems and economic activities. As Lutz (1986) pointed out Western philosophical tradition is

dichotomous; associating thought with rationality and emotion with irrationality. This dichotomy also extends to gender and associated men with rationality and women with irrationality, deeming the claims of the latter less valuable in public discourse. Weeks (2017) questioned the role of emotions in the gendered division of labour and argued that the mystification of romantic love and family relations has served to hide its economic aspects, particularly rendering domestic labour unpaid and invisible. She argued that the use of emotions when referring to jobs, especially using the vocabulary of romantic and intimate love, serves to make class hierarchies and oppression invisible. In a similar manner, Sara Ahmed (2010, p. 573) also pointed to the happy housewife figure of 1960's USA that erased the signs of labour and justified the gendered forms of labour "as expressions of a collective wish and desire".

The most common use of emotions in the contemporary job market is the case of emotional labour, particularly in frontline jobs where it is crucial to provide a service with a smile. Developed by Hochschild (1983), emotional labour refers to labour that "requires one to induce or suppress feelings in order to sustain the outward countenance that produces the proper state of mind in others". It is conceptualised as a good that is exchanged in the market, causing the workers to experience alienation from the work process and from themselves (Hochschild 1983; Brook 2009, 2011). Since alienation is negatively correlated with the workers' sense of belonging to an organisation (Demirel 2009), it can become detrimental for the workers and the workplaces. Service sector workers often find themselves displaying emotions that contradict with how they feel at a given time (emotional dissonance) which leads to burnout (Yetim & Erigüç 2019), stress (Lewig and Dollard 2003) and decreases their satisfaction (Özkan, 2013). In addition, empirical studies show that performing emotional labour purely for economic reasons causes burnout (Bolton and Boyd, 2003; Erickson and Ritter, 2001).

The use of emotions is not only about eliciting certain emotions in the customer but also about an overall engagement with the job. Weeks (2017, p. 40) questions the concept of romantic love and approaches work and employment critically, arguing that "under heteropatriarchal capitalism, the ideology of romantic love born of the separate spheres, an idealized and feminized model of love, is being harnessed, not only to continue to assign domestic work to women, but to recruit all waged workers into a more intimate relationship with waged work". The use of family metaphors in the new organisational culture also serve the processes of regulation, discipline and control of the employees, colonising their everyday lives through the displacement of organisational values and behaviours with former practices and especially with affective experiences (Casey 1999).

The affective associations of the 'love your job' discourse also function to justify lower wages in certain fields such as care work, in which altruism is constructed to be more important than material gain. However, despite this construction of altruism and working for low income, workers' day to day experiences at work, especially autonomy and work-life balance affect how they feel about their jobs (Chesters and Baxter 2011; Foster 2013).

Generational aspects have also been discussed in the literature on the attitudes towards work. Debate about post-work and the loss of work's centrality on younger generations' lives highlight the different and new dynamics for the millennials. While the post WW2 generation and the boomers valued work as a central aspect of their lives, the millennials display more individualistic traits than the previous generations and they value work-life balance and leisure time (Foster 2013; Twenge 2010). A study on white collar workers in Turkey also demonstrated that attitudes towards entertainment at work have direct effect on turnover intention and that particularly members of Generation Y value having fun and interpersonal relations at work (Pekdemir et. al. 2018). It is becoming more and more difficult to have a coherent identity in an ever shifting labour market where old values and virtues of commitment and loyalty to a workplace are replaced by individuality, competition and flexibility (Sennett 1998). The discourse of loving one's job comes into the picture in this context in which individuals lack long-term career opportunities and are responsible for their own happiness.

METHODOLOGY

A multimodel analysis of the discourse of emotions regarding work life has been conducted for this study. First, in order to find out about the prevalence of the 'love your job' discourse, I analysed two major social media platforms Twitter and LinkedIn. I extracted Twitter data from MaxQDA, a digital data analysis tool, which was available for one week, from the dates 27.03.2021 to 03.04.2021. I searched the relevant posts with the following keywords in Turkish language: love your job, work life, working conditions (*işini sev, iş hayatı, çalışma yaşamı, çalışma koşulları*). Since I could find only 2 tweets that include the phrase 'love your job' in Turkish, I also extended the search to English keywords for this particular phrase. The number of tweets in each section is presented below.

Figure 1. Twitter Data

Keywords:	# of tweets:	Min & max. #of likes:	Min. & max. # of retweets:
İşini sev (love your job)	2	1-8	0
Love your job (Eng.)	466	0-5760	0-945
İş hayatı (work life)	266	0-550	0-55
Çalışma yaşamı (work life)	16	0-25	0-12

Çalışma koşulları (working conditions)	447	0-156	0-52
---	-----	-------	------

Since LinkedIn data cannot be extracted from MaxQDA, I searched the keywords as hashtags to find related posts. Using the same keywords in Turkish I found the following number of posts:

Figure 2. LinkedIn Data

Keywords:	# of posts:	Min & max. #of likes:	Min. & max. # of comments:
İşini sev (Love your job)	53	1-38	0-6
İş hayatı (work life)	157	1-1056	0-47
Çalışma yaşamı (work life)	19	1-21	0-2
Çalışma koşulları (working conditions)	15	1-96	0-58

In addition I interviewed call centre workers as an illustrative case of contemporary service sector which involves high levels of human interaction and emotional labour. The data is based on 16 semi-structured interviews with 10 female and 6 male call centre workers, reflecting the gender distribution in the sector. The research participants were found through snowball sampling and their ages ranged between 21 and 42, with a mean of 29,6, again reflecting the concentration of young workers in this line of work.

The interviews were conducted in several locations in Istanbul including coffee shops, one university campus, one municipality building and two call centre offices. The interviews covered various topics such as the nature of call centre work, the research participants' experiences of emotional labour and their orientation to their work and ranged between 19 and 70 minutes. The interview material has been recorded, transcribed and interpreted with discourse analysis.

FINDINGS

Social Media Analysis

The social media analysis focused on the posts about work life and related emotions. The content of the study is composed of Twitter and LinkedIn as two major platforms where users discuss, protest or present their experiences and opinions. While Twitter is a medium of free expression of different sentiments leading to protests and campaigns, LinkedIn focuses on professional posts and mostly aim self-promotion.

The analysis shows that first and foremost the ‘love your job’ discourse is not prevalent in Turkish. Searching Twitter with the keywords (love your job) revealed only 2 posts in Turkish as opposed to 466 posts in English. Although the study aims to focus on the Turkish context, English tweets were also included to the analysis due to lack of sufficient results with Turkish key words. In Turkish there were only 2 tweets – one was supportive of the discourse while the other was critical of harsh working conditions. Among the 466 posts in English that contained the phrase ‘love your job’, 136 were irrelevant while the remaining 273 were reinforcing/supporting the discourse and 57 were sarcastic or critical. The supporting statements of the discourse reinforce the idea that loving the job is an important aspect of our relationship with the work we do. Such posts also perpetuate the idea that loving the job eases the difficulties and makes it possible for people to work extra hours. A typical example of such posts is the following: “When you love your job, you ever work a day in your life.” Such opinions assume that emotional attachment to work reduces its difficulties and makes the labour relations invisible and irrelevant.

While the discourse of loving the job has been supported and reinforced throughout the tweets, there were also several other posts that used the phrase in a sarcastic or critical tone such as this: “We need to stop telling and encouraging young people to work for free. It’s not okay. It doesn’t matter how much you love your job. An entry level position is supposed to train you on the job while getting paid.” These posts with a critical or ironic tone argue that regardless of one’s feelings about a job, there is labour involved which needs to be recognised as paid labour.

While the keywords ‘love your job’ did not yield sufficient results in Turkish tweets, the users’ emotional orientation to work could be detected. Using the key words ‘working conditions (*çalışma koşulları*)’ and ‘work life (*çalışma yaşamı, iş hayatı*)’, I have analysed how these posts deal with users’ emotions and if they promote the discourse of loving the job by coding the relevant phrases. While these tweets were either political campaigns or were directly addressed to relevant authorities, they mentioned non-material aspects of work-life such as conditions to increase workers’ happiness and protection from stress-inducing problems such as sexism and other forms of discrimination. These tweets mainly focus on the issues of difficulties in work life (especially now related to Covid19), unemployment as a chronic

problem and the demands to be appointed to public sector. These tweets reflect the more immediate structural problems of the country’s labour market.

Below is the frequency and percentage of the coded segments of tweets with the keywords of working conditions and work life.

Figure 3. Codes of twitter posts

Code	Frequency	Percentage
Complaints about conditions	12	54,55
Demands or suggestions for better conditions	3	13,64
Loving the job	2	9,09
Work-life balance	2	9,09
anger	1	4,55
unhappiness	1	4,55
boredom	1	4,55

Complaints constituted the majority of the entries in this section. They include tweets that call for uniting against slavery (as a metaphor for contemporary work life) and raising concerns over the lack of safety for people who have to go to work during the pandemic. There is little direct reference to emotions in these posts and the ones they do are mainly negative emotions addressing the difficulties of work.

Linkedin, on the other hand, is a platform where the users engage in self-promotion and raise a less critical voice about the difficulties in the job market due to the platform’s main aim of appealing to potential employers. In this platform the posts related to work life focus on ameliorating the working conditions and reinforce the discourse of loving one’s job. The frequency and percentage of coded segments reveal that the main focus is demands and suggestions for creating a better working environment for the workers. Posts in this platform include demands and suggestions on improving the quality of work life, promoting female workers’ rights such as childcare and breastfeeding facilities and equal pay for equal work. A larger portion of these posts reinforce the discourse of loving the job, articulating the positive sides of loving the job and finding motivations other than material rewards. Finally, work-life balance appears as an important aspect of work life in the Linkedin posts, especially in comparison to the more favorable conditions that are available in Europe.

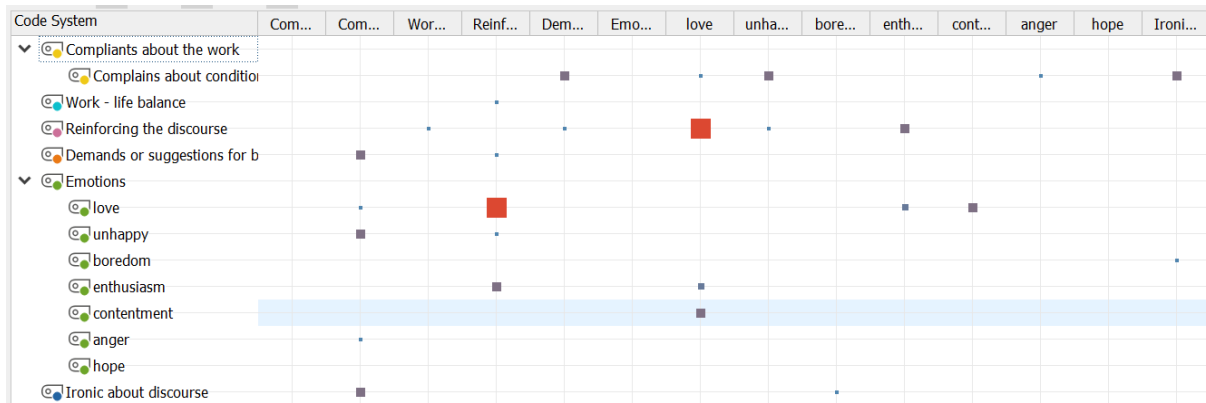
Figure 4. Codes of LinkedIn posts

Code	Frequency	Percentage
Demands or suggestions for better conditions	8	25,81
Reinforcing the l.y.j. discourse	7	22,58
Work-life balance	5	16,13
Loving the job	4	12,90
Complaints about conditions	3	9,68
Enthusiasm	1	3,23
Unhappiness	1	3,23
Ironic about the discourse	1	3,23
Boredom	1	3,23

The social media analysis reveals that the deep structural problems in the Turkish labour market (long hours of work, low payment¹ and Covid19-related difficulties) have been reflected on to the social media posts. While the discourse of loving the job seems as an important wish in order to bring more fulfilment to the workers' lives, this is either taken ironically or to a minimal level. An emerging issue is the demands for work-life balance which focuses on both the material and non-material aspects of work in order to have more balance. Emotion names such as love, enthusiasm and hate appear seldom however we can grasp from the context that emotions have a role and social media users demand more than only better material conditions. In the context of Turkish labour market, the material conditions appear as urgent issues to be handled. Finally the code relations below reveal the strongest links between certain codes: loving the job and the reinforcement of love your job discourse; being unhappy and complaints about working conditions; being ironic/critical about the discourse and complaining about working conditions; enthusiasm about work and reinforcing the love your job discourse.

¹ 40% of the workforce in Turkey is earning minimum wage which amounts to 346 USD as of April 2021. (<https://www.dw.com/tr/disk-t%C3%BCrkiye-asgari-%C3%BCcretliler-toplumuna-d%C3%B6n%C3%BCC5%9F%C3%BCyor/a-55844537>)

Figure 5. Code Relations

Case Study: Call Centre Workers

In this study I also use data from an empirical research on emotional labour among call centre workers in Istanbul to grasp the effects of emotions about work in context. Call centres today present a very vivid example of service sector jobs characterised by the significance of managing emotions, high labour turnover and predominance of a young workforce. This study revealed that emotions are significant not only when manipulating them during the interactions with the customers (emotional labour) but also in terms of the employees’ self-motivation towards the job and the workplace. Most of the research participants’ motivation for working in a call centre is to gain some money and experience until they find a more fulfilling job; some participants actively disliked the job and could not imagine themselves working in their current job in the future. Consequently it was important to find the motivation to continue working through some strategies such as building friendships and trying to enjoy the work. Among the 16 research participants, 6 actually enjoyed their work while the rest either disliked their jobs or tolerated it as a temporary phase.

Contradicting messages are communicated to the call centre employees regarding the emotions at work. On the one hand they are expected ‘not to take things personally’ and ‘leave their emotions aside’ when confronted with difficult customers. On the other hand they are supposed to give a highly personalised service by performing emotional labour through actively using their voices on the phone. As Hochschild (1983, 5) argued “emotional style of offering the service is part of the service itself”. While it is encouraged to display positive emotions genuinely through a lively, polite and happy voice, they are discouraged from taking things personally in their conversations with angry and rude customers. There is a selective approach towards the workers’ feelings; they are supposed to be excellent at generating positive feelings in other people yet not be demotivated by the negative aspects of their work.

The research participants reported that they achieve successful management of emotions with experience, however personality traits and whether the person enjoys the work or not influence their performance. They argue that some people are better suited for the job. For instance an experienced

research participant who is currently working as a team leader, argued that working in call centres is not for everyone:

“Some people’s psychology is less resistant to stress so they can become more emotional or reflect their (negative) emotions to the customers. This ends up with losing a customer and the person (agent) getting stressed out. It is already difficult to work in call centres. It is even more difficult for such a person to do this job in my opinion. You need to put aside your emotions.” (Int 12, F)

The employee’s character and attitude towards work largely determine their reaction to a given situation. Putting aside one’s own emotions is as a strategy against rude and difficult customers. One participant who expressed her contentment with her job argued that people either love or hate working in a call centre:

“Before this, I studied ceramics, I worked in that field. Later when I started here, it was my first experience in call centres. I have been here for six years now. Once you get hung up on this you either love it very much or you don’t like it at all. There is such a thing with the call centres.” (Int 15, F)

The research participants agreed that the essential qualities of an ideal call centre agent are patience, communication skills and loving the job. Over half of the participants stated they dislike their job and find it unsuitable for their level of education or personality, yet the importance of loving the job is emphasised frequently in the interviews. Even those research participants who disliked their jobs emphasised the importance of loving the job to be able to keep working in this field.

Love for the job is a dominant discourse and a paid job is constructed as something that employees ideally enjoy and do out of enjoyment and not just material gains. As modern worker spends over one third of their day at work, enjoying the work is crucial for their wellbeing. However an overemphasis of the discourse of ‘loving the job’ bears the risk of shifting the focus from the material conditions of work such as wages, working hours and social benefits to their individual emotional engagement with the work and it becomes a matter of how one personally relates to and copes with the job demands. Interestingly only one research participant mentioned the importance of raising awareness on the workers’ rights and labour unions and a few discussed the need to improve the working conditions such as extending the break times and working shorter shifts. The rest of the participants discussed the challenges of the job individually.

The participants acknowledged that this is not a very likeable line of work. They used phrases such as “nobody does this job by loving it” (Int 6, M). One participant who started working as a call centre agent and is currently a team leader explained the difficulties of implementing a 5.5-days-week as such:

“We tried it for some time. It was unproductive. Because people don’t work here happily, I mean the agents, this would make them even more unhappy. This is why we don’t work on the weekends.” (Int 8, F)

Regardless of how the workers feel about working at call centres, they embrace the discourse of the importance of loving one's job. One research participant, who was studying for her MA degree at the time of the interview was extremely unhappy about working at a call centre and believed she was overqualified for the job. When I asked her about how she would have organised the trainings for the new workers, she began with explaining the importance of loving the job:

“First it is important to love the job. I entered the job without loving it and it was not related to my education. I started reluctantly. But this was a big factor for me. I worked there but without loving it, all right you manage it somehow, but how successful can you become? After some time you say ‘it's enough’” (Int 1, F)

Only after elaborating on loving or disliking the job, this participant talked about substantial difficulties of her workplace such as the insufficiency of break times and that too few people work in a rather busy department. Loving the job discourse becomes so dominant that it pushes the structural conditions to a secondary position and implies that when they love the job they can put up with difficulties. A similar pattern is observed in another research participant who reports loving her job very much; she states that she was happy in her previous job despite the challenging conditions:

“It was busier, there was a group of 250 people, 15 teams and each team had a leader. More busy and aggressive. It was challenging yet it was one of the firms in which I was the busiest and most productive and also happiest. I was busier but happier because the motivation was provided much better.”

With such a focus on the emotions, the material aspects of the job are swept under the carpet. Liking the job becomes such a dominant discourse that it may hinder the workers' capacity to question the other factors such as low wages and long working hours that make it difficult to enjoy the job.

Even for those participants who actively disliked the job, the social environment in the workplace is a very important factor that supports them emotionally. For instance the research participants were referring to their coworkers as their friends; indeed the role of friendship was important to make the workplace more likeable. They use certain strategies such as multitasking as an essential skill to socialise and have fun at work. The research participant mentioned above explained how she and her coworkers spent time at work:

“A: How did you deal with difficult situations? What kind of strategies...

S: We could go online. Me and my friends. Or we could listen to music to distract our minds, we could watch a movie when the phone didn't ring. We tried to distract ourselves, otherwise it is not manageable. Or we could read a book.

A: How is it possible to watch a movie? It would be interrupted every 2 minutes.

S: We could even make coffee (laughing). When I first started working there, I was surprised because they can (do these) and answer your queries all at the same time.” (Int 1, F)

The managers understand that creating an enjoyable physical space is crucial to motivate the workers for higher productivity. A positive work environment is encouraged by the managers and team leaders. During data collection I had the opportunity to observe three work places: two of them were large cosy offices with extra quiet space to socialise, the other one was a smaller office. Especially small and boutique call centres, who serve the upper segment clients, make sure to increase the employees' motivation. They include kitchens or cafeterias to socialise, even one had a place to play video games in the break times to create a cosy atmosphere.

The home-like details in the work spaces also match with the 'we are a family' discourse. This is an older discourse that reflects paternalistic relationships between the employer and the employee and it existed before the neoliberal turn, yet it appeals to the emotions of the employees in a similar way as the 'love your job discourse' and emphasises the intimate aspects of work life. By using home, family and intimacy discourse, the managers aim to motivate the workers and this may also be internalised by some employees. During the interviews it has been repeatedly mentioned that the research participants find a family environment among their colleagues. They reported the personal relationships ease the difficulties of the job. An agent reported:

"Both our manager and team leader are very good-hearted people. This is the biggest reason I stayed in this job. I am in an environment which I really like. I have been working for eight years and for the first time in this job, I come to work happily" (Int 13, M).

Such intimacy discourse does not apply in the same way to all individuals. Although it is largely internalised, there are also cracks through which people criticise such discourse. One agent who is also active in the labour unions expressed his criticism:

"Well actually all companies use this family discourse. Companies try to create a unity in order to mitigate class conflict. Their slogan is 'we are a family'. This family has responsibilities. Such a family concept is very common, especially in the sales department there are team responsibilities." (Int 11, M)

In opposition to such intimacy and emotions is the growing automation in routine jobs. Working in a job which is gradually taken over by technology and artificial intelligence (AI), makes people consider their contribution to the work. Since such technologies are becoming more prevalent in this field, I also raised questions about the participants' feelings about AI. Having emotions emerges as both the strong side of humans (to give a better and more personalised service) and their weakness when negative emotions are too difficult to manage. Research participants contrasted their personal skills in emotional labour with the capacity of AI to do simple tasks. The research participants describe themselves as opposed to artificial intelligence as having emotions, recognising emotions and being able to work with emotions. These make them both different than and (for the time being) superior to robots yet also vulnerable in stressful situations. The research participants agree that AI can accomplish some basic

tasks but more complicated issues such as sales, convincing people and complex problem solving require human intelligence and that robots may not be as competent as humans even in the near future.

A participant who has 20 years of experience argued that AI is inevitable and that progress may not be stopped however she would rather live in a world as we know it:

“Artificial intelligence is a serious process, so people see it as a threat and fear that it will take over etc. I don’t know if we ever see those times but because it is newly entering our lives. I think these models should exist, we shouldn’t stay behind, we should be open to new developments. It is a threatful system, in a place where emotions die, I personally don’t want to live in such a brand new world. I prefer to be in a place where there are emotions and there is labour.” (Int 12, F)

The managers are also aware of the increasing role of AI in the production and service processes and use the rhetoric of robots vs humans to demand higher performance from the workers. This comparison to a tool that has lesser abilities comes off as an insult to the workers and decrease their motivation even further. One research participant explains this:

“There are discussions on whether it can replace the working class or not. Just like in other things, workforce may be replaced by automation. This is said to the workers very often, ‘we place something that says the same things instead of you and do not have to pay wages. This is said very often.

A: By whom?

P: The company. Generally they say that. You can see that in the basis of the whole company: ‘if you are going to produce with this quality, we can have robots working for us and they can do the same’ is said very often.”

As the above quote reveals, the workers must not only provide a service but also elavate the customers’ position, something that AI cannot accomplish yet. Loving the job and having a connection to the job on an intimate level would enhance the performance and help the workers have an advantage in their combat against the machines, however such comparison itself is also a factor to reduce workers’ motivation.

DISCUSSION AND CONCLUSION

This research aimed to answer the question: how are workers in the contemporary job market affected by the discourse of ‘love your job’? Analysing both social media posts and qualitative interview materials, I have revealed that the discourse of loving one’s job is an essential instrument of motivating contemporary workers, yet this discourse is not taken at face value and is subjected to criticism as well. The research participants used the discourse mostly positively, reproducing its social meaning through associating the attitudes towards the job with intimate aspects of family life such love, enjoyment, leisure time and fun (Weeks 2017).

Loving the job and the idea of belonging to a family help the maintenance of people in the sector. The family metaphor is highly internalised by both the employers and the employees; the former legitimates the power inequality and make the exploitation of emotional labour invisible; the latter holds onto this discourse as a solidarity mechanism under stressful working conditions. Family is a social construct in which women's labour is rendered invisible and exploited therefore the analogy between family and workplace is not a coincidence.

The social media data contains more diverse and at times critical opinions, which may be due to the nature of these platforms that allow people to raise their voices. Within the criticism towards contemporary work life, work-life balance emerges as an important wish regarding the contemporary work life, which is in line with the findings of Foster (2013) and Twenge (2010) who argued that millennials value work-life balance and leisure time.

It is crucial to see that the discourse of loving the job works amid the structural conditions of today's job market such as unemployment, lack of job security, individualisation and hyper-technology which blur the line between work and non-work. As working conditions change and unions become weaker, the workforce faces the challenges of neoliberalism as separate individuals, whereby emotions about work, social relations in the workplace and having a good time become important tools to give meaning to life. In a precarious social environment, people deal with these changes in the absence of unions or similar organisations therefore the new mottos about loving the job, enthusiasm, self-improvement and fulfillment appeal to the affective experiences of workers. The personalised emotions and doctrine of love for the job thus replace the structural elements of security and satisfaction which belong to a previous era.

The particular conditions of the Turkish labour market should also be kept in mind to make sense of the interview material. Long working hours and tiresome commutes in a large city such as Istanbul means that the worker has to spend a large amount of time in the job and job-related tasks which place paid employment to the centre of life. While the average working hours per week is 36.82 in OECD countries, the average worker in Turkey spends 46.98 hours per week (Average Working Hours 2020). Work is also central for secondary socialisation therefore making friends at work or having a pleasant social environment becomes important for the workers. This triggers a contradictory situation; on the one hand we are encouraged to connect to it through intimate emotions such as love, on the other hand we are further consumed by it. These factors make the 'love your job' discourse attractive not only to the employers but also to the employees and goes unchallenged.

The 'love your job' discourse is largely taken for granted. Even when the individual does not like their job, the firm belief that one is supposed to love their job to be happy remains intact. Critical attitudes seen both in the social media analysis and in the interview material show that there are also cracks in

the discourse and that loving the job is not a possibility for all; this may be challenged by the workers in times of crises and that regardless of love for the job, the material conditions matter.

Emotions are used by employers, supervisors and employees to achieve higher levels of productivity and an affective bonding with the job, yet these three parties have different motivations in embracing the discourse. Employers make wage labour and exploitation less visible and blur the line between work and non-work with the help of love your job discourse through career advice and mottos by influential business people and entrepreneurs. Supervisors and team leaders use it to motivate the people working under them; especially creating an enjoyable environment at work and make use of the intimacy discourse particularly in routine and stressful jobs. Finally workers find satisfaction in human relations, friendship and a family-like environment by associating work with an intimate emotion such as love. Despite the pervasiveness of these discourses that trigger intimate emotions, these cannot displace the structural inequalities or the challenging aspects of work which will in turn create more ambiguity and confusion (Casey 1999), traces of which are already seen in the cracks and gaps where critical opinions are voiced.

BIBLIOGRAPHY

- Ahmed, S. (2010). Killing joy: Feminism and the history of happiness. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 35(3), 571-594.
- Average Working Hours (2020) retrieved on 01.09.2020 at <https://clockify.me/working-hours>.
- Big Think (2015) Slavoy Zizek: Political Correctness is a More Dangerous Form of Totalitarianism. Retrieved on 29.08.2020 at <https://www.youtube.com/watch?v=5dNbWGaxWM>
- Bolton, S. C., & Boyd, C. (2003). Trolley dolly or skilled emotion manager? Moving on from Hochschild's Managed Heart. *Work, employment and society*, 17(2), 289-308.
- Boswell, W. R., & Olson-Buchanan, J. B. (2007). The use of communication technologies after hours: The role of work attitudes and work-life conflict. *Journal of Management*, 33(4), 592-610.
- Brook, P. (2009). "In critical defence of 'emotional labour' refuting Bolton's critique of Hochschild's concept." *Work, employment and society* 23, no. 3, 531-548.
- Brook, P. (2011) "Learning the feeling rules: Exploring Hochschild's thesis on the alienating experience of emotional labor." In *Marxism and Education*, pp. 89-116. Palgrave Macmillan, New York.
- Casey, C. (1999). "Come, join our family": Discipline and integration in corporate organizational culture. *Human relations*, 52(2), 155-178.
- Çelikel Danişoğlu, A. (2004). Küreselleşmenin gelir eşitsizliği ve yoksulluk üzerindeki etkileri *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (07) p: 35-59.
- Chesters, J., & Baxter, J. (2011). Prisoners of love? Job satisfaction in care work. *Australian Journal of Social Issues*, 46(1), 49-67.
- Demirel, Y. (2009). Örgütsel bağlılık ve üretkenlik karşıtı davranışlar arasındaki ilişkiye kavramsal yaklaşım *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (15) 115-32.
- Diaz, I., Chiaburu, D. S., Zimmerman, R. D., & Boswell, W. R. (2012). Communication technology: Pros and cons of constant connection to work. *Journal of Vocational Behavior*, 80(2), 500-508.
- Erickson, R. J., and Ritter, C. (2001). Emotional labor, burnout, and inauthenticity: Does gender matter?. *Social Psychology Quarterly*, pp.146-163.
- Fleming, P. (2015). The mythology of work. *University of Chicago Press Economics Books*.
- Foster, K. (2013). Generation and discourse in working life stories. *The British journal of sociology*, 64(2), 195-215.
- Gammarano, R. (2019) The working poor or how a job is no guarantee of decent living conditions (April 2019) retrieved on 01.09.2020 at <https://ilostat.ilo.org/the-working-poor-or-how-a-job-is-no-guarantee-of-decent-living-conditions/>
- Gephart Jr, R. P. (2002). Introduction to the brave new workplace: Organizational behavior in the electronic age. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 23(4), 327-344.
- Graeber, D. (2013) On the Phenomenon of Bullshit Jobs: A work Rant. STRIKE. (August)
- Hochschild, A. R. (1983). *The managed heart: Commercialization of human feeling*. Univ of California Press.
- Işıklı, E. (2019). 90 Sonrası "Yaptığın İşini Sev" ideolojisi nasıl norm oldu? (How did the 'Love your job' ideology become the norm after the 90s?) *Labour History Conference*, Turkish History Foundation.
- Lewig KA and Dollard MF (2003) Emotional dissonance, emotional exhaustion and job satisfaction in call centre workers. *European Journal of Work and Organizational Psychology* 12(4): 366-392.

- Lewis, H., Dwyer, P., Hodkinson, S., & Waite, L. (2015). Hyper-precarious lives: Migrants, work and forced labour in the Global North. *Progress in Human Geography*, 39(5), 580-600.
- Lutz, C. (1986). Emotion, thought, and estrangement: Emotion as a cultural category. *Cultural anthropology*, 1(3), pp.287-309.
- Özkan, G. (2013). Çağrı merkezlerinde duygusal emek ve örgütsel iletişim. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7(4), pp.64-80.
- Pekdemir, I. M., Yeke, S., & Yaşlıoğlu, M. (2018) An Investigation of Attitudes of Employees From Different Age Groups (Generations) Towards Fun At Work, Experienced Fun At Workplace, Job Satisfaction, and Turnover Intention. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(4), 213-230.
- Sennett, R. (1998). *The corrosion of character: The personal consequences of work in the new capitalism*. WW Norton & Company.
- Twenge, J. M. (2010). A review of the empirical evidence on generational differences in work attitudes. *Journal of Business and Psychology*, 25(2), 201-210.
- Weeks, K. (2017). Down with love: Feminist critique and the new ideologies of work. *Women's Studies Quarterly*, 45(3/4), 37-58.
- Yetim, B., & Erigüç, G. (2019). Sağlık Çalışanlarında Duygusal Emek ile İlgili Yapılan Çalışmalara Yönelik Bir İnceleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 225-240.

Geliş Tarihi:

10.09.2020

Kabul Tarihi:

24.10.2021

Yayımlanma Tarihi:

20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Fettahoğlu, S., & Sayan, Ö. (2021). Attitudes of individuals about using cryptocurrencies: evidence from Turkey. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1122-1146. doi:10.46928/iticusbe.793380

ATTITUDES OF INDIVIDUALS ABOUT USING CRYPTOCURRENCIES: EVIDENCE FROM TURKEY

Research

Sibel Fettahoğlu

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Kocaeli University

stopdemir@kocaeli.edu.tr

Özge Sayan

Kocaeli University

ozge.sayan@gazi.edu.tr

Sibel Fettahoğlu, Kocaeli Üniversitesi, İİBF-İşletme Bölümü Muhasebe ve Finansman A.B.D. öğretim üyesidir. Finans alanında doçenttir. İşletme finansmanı başta olmak üzere finans alanında ders vermekte ve bu alanlarda araştırmalar yayınlamaktadır.

Özge Sayan, Gazi Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü mezunudur. Kocaeli Üniversitesi Muhasebe ve Finansman A.B.D. Tezli Yüksek Lisans Programında eğitimine devam etmektedir. Aynı zamanda sermaye piyasalarında geniş yetkili bir aracı kurumda çalışmaktadır.

ATTITUDES OF INDIVIDUALS ABOUT USING CRYPTOCURRENCIES: EVIDENCE FROM TURKEY

Sibel Fettahoğlu
stopdemir@kocaeli.edu.tr
Özge Sayan
ozge.sayan@gazi.edu.tr

ABSTRACT

Purpose: The study aimed to determine why Turkish participants are voluntary or hesitant to use cryptocurrencies and to assess which factors affected cryptocurrencies usage.

Method: Technology acceptance model (TAM) was used in the study to analyze Turkish individuals' cryptocurrency usage behavior. Structural equation (regression) modeling (SEM) was used to test the research model. AMOS and SPSS programs were used for analysis.

Findings: The study model showed that cryptocurrency usage was exposed to the most effect by perceived benefit. Contrary to expectations, perceived risk did not make any significant effect on usage behavior. A causality relation between perceived benefit and decentralization factor was found more than other benefit sub-factors. Perceived ease of use had no positive direct relation with usage behavior in the study. Perceived ease of use had a positive relation with perceived benefit in the study.

Originality: There has been no research about attitudes about cryptocurrencies in Turkey.

Keywords: Cryptocurrency, Bitcoin, Perceived Risk, Perceived Benefit, Perceived Ease of Use, Behavior.

JEL Classification: G23, F65, G4

BİREYLERİN KRİPTO PARA KULLANIMINA İLİŞKİN TUTUMLARI: TÜRKİYE'DEN BİR UYGULAMA

ÖZET

Amaç: Çalışmada, Türk katılımcıların kripto paraları kullanmakta neden istekli olduklarını veya neden tereddüt ettiklerini belirlemek ve kripto paraların kullanımını etkileyen faktörleri değerlendirmek amaçlanmaktadır.

Yöntem: Çalışmada Türk bireylerin kripto para kullanımına dair tutumlarını analiz etmek için teknoloji kabul modeli (TAM) kullanılmıştır. Araştırma modelini test etmek için yapısal denklem (regresyon) modellemesi (SEM) kullanılmıştır. Analiz için AMOS ve SPSS programlarından yararlanılmıştır.

Bulgular: Çalışma modeli, kripto para kullanımının en fazla algılanan faydadan etkilendiğini göstermiştir. Beklentilerin aksine, algılanan risk kullanım davranışı üzerinde önemli bir etki yaratmamıştır. Algılanan fayda ile merkezi olmayan yapılanma faktörü arasında nedensellik ilişkisi diğer fayda alt faktörlerinden daha fazla bulunmuştur. Algılanan kullanım kolaylığının kullanım davranışı ile çalışmada olumlu doğrudan bir ilişkisi yoktur. Algılanan kullanım kolaylığının algılanan fayda ile çalışmada olumlu bir ilişkisi vardır.

Özgünlük: Türkiye’de kripto para tutumuna yönelik bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kripto Para, Bitcoin, Algılanan Risk, Algılanan Fayda, Algılanan Kullanım Kolaylığı, Davranış.

JEL Sınıflandırması: G23, F65, G4

INTRODUCTION

Today, the journey of money starting with gold travels by abstracting towards gold-based paper money, fiat money, digital and virtual (crypto) money. The digitalization process that began with payment and transfer transactions in the electronic environment with point of sale (POS) devices continued with systems such as DigiCash, First Virtual, PayPal, WebMoney, E-gold and Liberty Reserve. Bitcoin, the first cryptocurrency developed in 2009, came to life based on the know-how of these prior systems, and money gained a new dimension (Çarkacıoğlu, 2016). Cryptocurrencies that are used for online payments with the help of digital signatures in the decentralized system were announced by Satoshi Nakamoto (2008). The European Banking Authority (EBA) (2014) named cryptocurrencies as virtual currencies and defined them as digital values that can be transferred, stored and traded electronically.

Today, virtual cryptocurrency's market value is nearly \$225 billion and virtual cryptocurrency types are almost 5,183 (Coinmarketcap, n.d.). Users of cryptocurrency can make money transfers, purchase cryptocurrency for hedging and arbitrage or use cryptocurrency as an investment instrument in the long term. They can use cryptocurrency for shopping (as stated in the EBA study) and that especially Bitcoin is essential in the e-cash flow system for countries and e-commerce sites. The EBA study also determined that participants had an increasing the great interest and aspire to use Bitcoin technology as well as an increasing safety, even if there was not any central authority. Corbet, Meegan, Larkin, Lucey, and Yarovaya (2018) indicated in their study that cryptocurrencies were new investment asset groups since they were interrelated with each other and had similar relations with other asset groups. Akyildirim, Corbet, Lucey, Sensoy, and Yarovaya (2020) stated in their study that when volatility increases in financial markets, investors' fear influences these new financial products.

Since crypto money markets, which constitute a new option in financial markets, are still in a systematic development and acceptance process, attitudes towards crypto money is a matter of curiosity. Considering the developments in the world and Turkey about cryptocurrencies, it is observed that their use and interest are widespread and growing. When national and international researchers examined them, a study about attitudes for using cryptocurrencies in Turkey couldn't be found. So, in this study, a survey was prepared for participants in Turkey. The aim of the study is to determine why Turkish participants are voluntary or hesitant to use cryptocurrencies and to assess which factors affected cryptocurrencies usage. The study has four parts. The first part includes importance and development of cryptocurrencies. The second part presents basic concepts about cryptocurrencies and their exchange mechanisms. In the third part, analysis and findings are shared. In the last part, conclusions about the study are stated.

THEORETICAL BACKGROUND AND HYPOTHESIS DEVELOPMENT

In this part, theoretical background about cryptocurrencies and their exchange was tried to express. In here, some cryptocurrencies and exchange platforms were indicated with their advantages-disadvantages on each other.

Cryptocurrencies

The European Central Bank (ECB) (2019) Crypto-Assets Task Force defined a crypto-asset as “*a new type of asset recorded in digital form and make possible the use of cryptography that is not and does not represent a financial claim on, or liability of, any identifiable entity*” (Bindseil, 2019; Bullmann, Klemm, & Pinna, 2019). According to Oxford Dictionary (n.d.), “*A cryptocurrency is a digital currency in which encryption techniques are used to control the production of units of currency and confirm the transfer of funds, operating separately of one single central unit*”. Cryptocurrency businesses often collect money through initial coin offerings (ICOs) (Lynn, Mooney, Rosati, & Cummins, 2019; Schueffel, Groeneweg, & Baldegger, 2019). Cryptocurrencies are based on blockchain technologies. They create money without central banks and simplify payments without financial institutions. The success of cryptocurrencies puts competitive pressure on financial institutions.

However, severe limitations have become obvious. Decentralized organization of markets without financial institutions can be very costly. Additionally, volatility of the value of crypto currencies is a significant barrier to their becoming an alternative to fiat money (WorldBank, 2018). The top 10 cryptocurrencies’ market capitalization was showed in Table 1. In this study, cryptocurrencies and open-ended alternatives were listed to the survey participants to determine usage and awareness of cryptocurrency types.

Table 1. Top 10 Cryptocurrencies by Market Capitalization

Cryptocurrencies	Market Cap	Price
Bitcoin	\$150.898.488.141	\$8.389,64
Ethereum	\$20.269.922.621	\$187.51
XRP	\$11.734.966.547	\$0.271852
Tether	\$4.173.596.564	\$1.02
Bitcoin Cash	\$4.108.769.984	\$227.62
Litecoin	\$3.601.632.750	\$56.77
EOS	\$2.933.215.749	\$3.14
Binance Coin	\$2.641.212.971	\$16.98
Bitcoin SV	\$1.555.062.642	\$87.09
Stellar	\$1.212.659.960	\$0.060561

Reference: Coinmarketcap (n.d.)

An open-ended question was prepared for participants to determine their knowledge and usage of cryptocurrencies. In Figure 1, it shows the percentages about cryptocurrencies, which are known and used by participants in the survey. Ninety-seven (97) different cryptocurrencies were mentioned besides the most often stated ADA, BCH, BNB, BTC, EOS, ETH, HOT, LTC, MIOTA, TRX, XLM and XRP.

As a result, it was determined that the participants were interested in cryptocurrencies and actively used them.

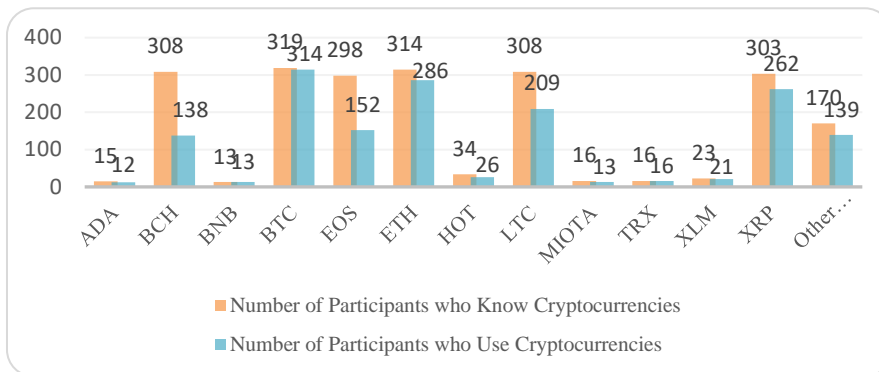

Figure 1. Types of Cryptocurrencies Which are Known and Used by Participants

Bitcoin, Bitcoin Cash, Ethereum, Ripple, Litecoin, EOS and Holochain's properties and their working mechanisms were presented as described below.

Bitcoin (BTC) was the first decentralized cryptocurrency that was created in 2008. The aim of Bitcoin was to enable online payments to be sent without a financial institution from one person to another. Bitcoin uses blockchain technology. A transaction in the network is saved in the blockchain and can be seen by everyone. In a blockchain, the proof of work algorithm is applied to confirm processes and making a new block. This work is called as mining and users are called as miners. So, Bitcoin protocol makes use of proof of work to prevent cyber-attacks (Tschorsch & Scheuermann, 2016). Bitcoin can be considered as a reference indicator of cryptocurrency because all alternative cryptocurrency market prices are matched to the price of bitcoin (Ahmad, Nair, & Varghese, 2013).

Bitcoin Cash (BCH) was formed from Bitcoin to increase the transaction speed and lighten system volume in 2017. In Bitcoin cash, the block size was upgraded for leading to faster corroboration times. If transaction sequence increases, the block's filling ratio will be increased. So, this situation causes transactions to accumulate. For example, a sent Bitcoin transaction couldn't have occurred because of a waiting list. If bitcoin is spent, the transaction cannot be reversed. Miners can add new blocks by overwriting the previous transactions. This situation caused high transaction fee payments to miners. So, miners prefer transactions that paid the most transaction fees. This mechanism is called as the replace by fee (RBF) mechanism. Bitcoin Cash doesn't use the RBF mechanism and can make self-destruction.

Ethereum (ETH) has its own custom programming language that allows people to write scripts. This system is called intelligent contracts. Ethereum is also called blockchain 2.0 and digital oil because of widening the classical blockchain frontiers with smart contracts and crowdsourcing. Bitcoin is programmed to record all transactions into a new block roughly every 10 minutes; Ethereum does this

process in 15 seconds. Bitcoin's upper limit is 21 million pieces; Ethereum's upper limit is yearly 18 million pieces. The bitcoin mining system depends on the power of processors and system numbers; Ethereum uses the ASIC (application specific integrated circuits) system to establish equilibrium between producers (Kılınç, 2017).

Ripple (XRP) is a payment settling and currency exchange that was improved for banks and payment networks. Ripple cannot be used for shopping. Ripple aims to provide a peer-to-peer (P2P) system to transfer assets in minimum time at a lower price. It is an option for the SWIFT payment system. Ripple uses RippleNet as network for confirming servers (Narman, Uulu, & Liu, 2018). So, there is no mining for Ripple, which is contrary from other altcoins. This is the most important differentiation between bitcoin and Ripple.

Bitcoin is distributed to a lot of wallet addresses, but Ripple is 60% owned by Ripple Labs. The mean transaction cost within Ripple is \$0.0011 and \$3.50 within Bitcoin. So, the transaction cost is significantly cheaper with Ripple. Ripple uses ECDSA and ED25519 algorithms as security algorithms and there is a high-security level according to these algorithms. Ripple is working with Akbank in Turkey (Karaslan, 2018).

Litecoin (LTC) is also a decentralized cryptocurrency; it is also called digital silver. The main difference between Bitcoin and litecoin is mining algorithms. Bitcoin creates blocks in the blockchain mechanism in 10 minutes, but litecoin completes the same process in 2.5 minutes. So litecoin's speed of transaction validation is 4 times faster. Bitcoin's upper limit is 21 million pieces; litecoin's upper limit is 84 million pieces yearly. Litecoin's mining prize is 25 LTC (Litecoin, n.d.).

EOS is a cryptocurrency that was released in July 2017 as an initial coin offering (ICO). EOS uses block producers for creating the network instead of a mining mechanism. EOS's purpose is to provide a high-speed transaction network in comparison with Bitcoin and Ethereum. Delegated proof of stake (DPoS) method is another method instead of proof of work which is introduced by EOS management team. Twenty-one (21) block producers are selected by a vote from token holders. Block producers validate transactions and add them to the blockchain. Thus, transactions will be faster as confirmation will not be required from all network nodes (Stergiou, 2019).

Holochain (HOT) is an alternative way to blockchain. In Holochain, each peer in the network stores its data locally within its device, then each of them computes its hash value and share it with all other peers in the network through DeHedge Token (DHT). Instead, blockchain builds big data that stores all transactions within the network inside a group of blocks chaining together (Frahata, Monowar, & Buhari, 2019).

Cryptocurrency Exchange

The cryptocurrency exchange is a platform that provides users with the possibility to exchange cryptocurrencies for other cryptocurrencies and fiat Money (Schueffel et al., 2019). The cryptocurrency market is a digital market where buyers and sellers are brought together without any intermediaries. Cryptocurrencies can be exchanged with other cryptocurrencies or fiat money whenever traders want. These exchange platforms take a commission from buyers and sellers. Mainly, Bitcoin serves as an electronic exchange and also an investment instrument for trading (Dyhrberg, Foley, & Svec, 2018).

The first type of exchange is called fiat exchange. Buyers and sellers can exchange their fiat money like US dollars, Euros, etc. into cryptocurrencies. An electronic wallet can be issued by the exchange (Kim & Lee, 2018). The second type of exchange is called cryptocurrency to cryptocurrency exchanges. If a user wants to trade a selected currency pair, he/she needs to create a purchase order at a personally selected price. Investors can also hold cryptocurrency on their exchange balance until a favorable price to sell them on the market (Exmo, n.d.). Table 2 shows ten popular exchange platforms for cryptocurrencies in 2019.

Name (WebSite)	Total Accounts Limit	Security	Trading Fee
Bitfinex	None	2-FA, SMS Alert	0.1%-0.2%
Cex.io	\$1000/Day	2-FA, SMS Alert	0.25%- 0.16%
OKCoin	\$50.000 for individuals, \$100 for institutions	2-FA, Call Verification	0.05%- 0.15%
Binance	None	2-FA, SMS and Mail Alert, Security Key	0.1%
Coinbase	None	AES-256, Cold Storage	0.49%- 3.99%
Kraken	None	2-FA, SMS and Mail Alert, Master Key	0.16%- 0.26%
Localbitcoins	None	2-FA, Login Guard	Changeable
Bitstamp	None	2-FA, Cold Wallet, Private Key	0.1%- 0.25%
Gemini	Maximum \$500 daily, \$15.000 monthly for individuals; Maximum \$10.000 daily and \$300.000 monthly for businesses	2-FA, FDIC Insurance for US Residents, Cold, Storage	0.25%
Bittrex Global	\$3.000/Day	2-FA, Cold Wallet	0.25%

Table 2. Popular 10 Exchange Platforms for The Year 2019

BtcTurk is the first opened Bitcoin exchange platform in Turkey. Also, it is the first platform where Ethereum's buying and selling prices are declared in Turkey. In BtcTurk, all accounts have SMS verification. Systems are protected with cutting edge technologies. The trading fee for the Turkish lira (TL) exchange is calculated according to trade volume for 30 days. The commission rate for a Bitcoin/Tether (BTC/USDT) pair is 0% and independent from trading volume. Koinim is the first opened Litecoin (LTC) exchange platform in Turkey. Koinim's trading fee is in the range of 0.3%-0.4%. Koinim uses two-factor authentication (2-FA) and cold storage security systems.

Paribu is opened as a platform in 2017 for making Bitcoin trades in Turkey. Its trading fee is in the range of 0%-0.35% and is calculated according to trade volume. Paribu has 2-FA authentication and cold storage security. Koineks is remarkable as the platform that lists one more coin for the first time in Turkey. Koineks' trading fee is in the range of 0.001%-0.003%. The fourth exchange platform for virtual currency in Turkey is BitTurk. Vebitcoin and Bitlo are the newest platforms added in the Turkey crypto market. Borsabit is also a new platform in Turkey for initial coin offering of Borsabit Coin (BBC).

In Turkey, when cryptocurrency exchange platforms are compared, it can be seen that Paribu and BtcTurk have been more preferred by consumers who have made Bitcoin trades. These platforms were followed by Bitlo, Koinim, Koineks, Borsabit, BitTurk, and Vebitcoin, respectively (Twentify, 2018).

Developments Related to Cryptocurrency in Turkey

In Turkey, awareness of cryptocurrencies over time can be seen as Google search trends in Figure 2 (GoogleTrends, 2019). It appears that individuals began to show awareness of cryptocurrencies, especially Bitcoin, after 2016. It is observed that the interest in cryptocurrencies increased due to the record levels of Bitcoin transaction prices reached in December 2017. In 2019, Statista expressed that one person in five had and used cryptocurrencies in Turkey. Thus, Turkey was in the first line, according to other countries, with 20% participation (Buchholz, 2019). In Turkey, according to Twentify's survey (2018), cryptocurrency users (44%) prefer cryptocurrencies as an investment instrument.

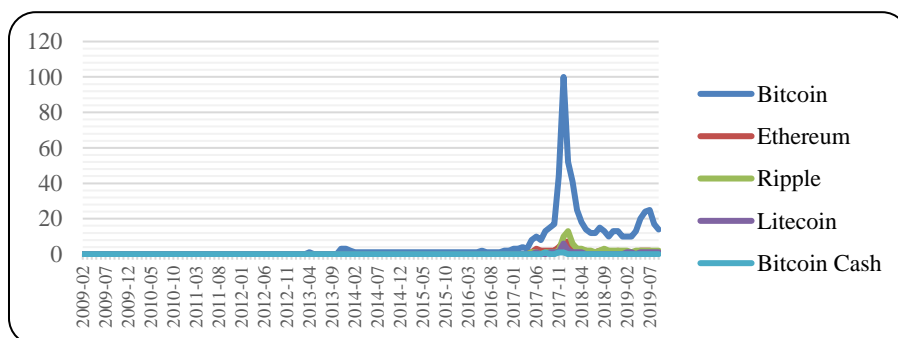

Figure 2. Cryptocurrencies' Search Interest in Turkey

Reference: GoogleTrends (2019)

Finance ministers of G-20 countries, which came together in 2018, pointed out those crypto-assets do not threaten global financial stability. Still, they have risks in many ways like customer protection, market reliability, tax evasion etc. The Financial Stability Board (FSB) watches for the effects of crypto-asset markets on global financial stability to eliminate these risks and regulate the markets. The Basel Committee evaluates the risks that banks are exposed to, directly and indirectly, due to crypto assets. The International Organization of Securities Commissions (IOSCO) has developed various proposals to protect investors, ensure the transparent and effective market mechanism and reduce systemic risk (Kahraman, 2019).

The Capital Markets Board of Turkey (CMBT) reported in December 2017 that investment institutions should not make spot or derivative transactions based on virtual currency with their clients. Also, the CMBT started its activities to create regulations about the crypto money market (Kahraman, 2019). The legal framework to be established will increase the confidence in the market, accelerate the spread of cryptocurrencies and will lead to the growth of the trading volumes of the markets. Like many countries in the world, Turkey planned to put into practice blockchain-based digital central bank money in 2020 (Office of Strategy and Budget Affairs at the Presidency Republic of Turkey).

Technology Acceptance Model Towards Cryptocurrency

Attitudes about using cryptocurrencies were affected by some factors as categorized in two main titles: perceived benefits (PB) and perceived risks (PR). PB reflects an individual's positive perceptual belief about using cryptocurrencies. In the other direction, PR expresses negative and uncertain perceptual beliefs about using cryptocurrencies.

Davis, Bagozzi, and Warshaw (1989) used the technology acceptance model (TAM) to explain computer usage behavior. TAM was later extended by Venkatesh and Davis (2000), Venkatesh, Morris, Davis, and Davis (2003) and Featherman and Pavlou (2003). The purpose of TAM is to explain the determinants of computer acceptance that is general and capable of explaining user behavior across a broad range of end-user computing technologies and user populations. TAM was created to identify basic variables about cognitive and affective determinants of computer acceptance. Theory of reasoned action (TRA) and theory of planned behaviour (TPB) is used by TAM as basis for modeling the relations between variables (Rondan-Cataluña, Arenas-Gaitán, & Ramírez-Correa, 2015). TAM uses TRA and TPB to explain causal relations between belief-attitude, intention-behavior. Simplicity, explanatory power and ease of use in different information system researches are the advantages of TAM for the common choice as a theoretical framework. The TAM model has been worked for many different research areas: e-commerce, online banking, mobile payment services, online shopping (Fortes & Rita, 2016; Verkijika, 2020), crowdfunding and mobile microfinance services. Cryptocurrency usage behavior in Turkey is a subject that has not been researched before. TAM is suitable as it supports designing consistent measurement for a newly research areas (Abramova & Böhme, 2016).

Intentions about using cryptocurrency and the factors that affect usage of cryptocurrencies were recently studied by researchers. Featherman and Pavlou (2003) tried to integrate TAM with the e-services adoption model. Krombholz, Judmayer, Gusenbauer, and Weippl (2017) surveyed Bitcoin users to specify safety, privacy and anonymity in the Bitcoin network. They found that managing bitcoins is a significant challenge for many users. Abramova and Böhme (2016) integrated the TAM model on usage of Bitcoin. They indicated in their study that Bitcoin users were concerned about regulatory restrictions for transactions about cryptocurrencies. Additionally, perceived ease of use was determined to have the weakest effect on system use. Walton and Johnston (2018) studied the factors about Bitcoin usage in

South Africa in their study. They found that Bitcoin acceptance in South Africa was significantly and directly influenced by perceived benefits, perceived social influences and attitudes.

Mendoza-Tello, Mora, Pujol-López, and Lytras (2018) analyzed cryptocurrency usage for digital payments in social media. The results showed that perceived usefulness was the most effective factor in the intention to use cryptocurrencies for electronic payments. Shahzad, Xiu, Wang, and Shahbaz (2018) found that awareness, perceived trustworthiness, perceived usefulness and perceived ease of use have a significant positive relation with the intention to use Bitcoin in China. Arias-Oliva, Pelegrín-Borondo, and Matías-Clavero (2019) analyzed the key factors for the successful development of a cryptocurrency from a consumer behavior point of view. Their structured online survey was to Spanish people who were over 20 years old and had a university degree. They found that perceived risk of cryptocurrency transactions was very high and the existence of an easily accessed helpdesk in case of problems were all important factors that could affect cryptocurrency acceptance. Sobhanifard and Sadatfarizani (2019) determined technological abilities, technological uncertainty and technological advantages factors about using cryptocurrencies. In this study, the Abramova and Böhme (2016) model was used to measure the user behavior of individuals as shown in Figure 3. In their model, three main factors affected individuals' usage behavior: perceived benefit, perceived ease of use (PEU) and perceived risk. Perceived benefit includes three sub-factors: 1) transaction factor (TF), 2) security and control factor (SCF), and 3) decentralization factor (DF).

TF reflects the benefits of the transaction for using cryptocurrencies. In an electronic payment system, users don't need intermediaries. So, payments with cryptocurrencies can be made at a minimum or no financial cost to the two parties engaged in a payment transfer. Cryptocurrencies can be kept or spent if counterparts accept them as payment in a transaction or exchanged for official currencies (Weber, 2014).

SCF states individuals' opinions about overall security for cryptocurrencies in the payment system. Cryptocurrencies provide security by using a public key cryptography system. Only the owner of the private key can make a transaction. Contrary to credit cards, Bitcoin doesn't expose the private key when making a transaction and are free from chargebacks. If Bitcoins are sent to the counterpart, the transaction cannot be moved back (Conti, Kumar, Lal, & Ruj, 2018).

DF indicates benefits for cryptocurrencies' working mechanism. Blockchain started a new age for the global financial system with the emergence of cryptocurrency and its effect was felt in other relevant industries. The most important benefit of blockchains, especially in financial systems, is the use of cryptocurrency (Narman et al., 2018). Blockchain wallet numbers have been increasing since the production of Bitcoin in 2009 and reach more than 42 million blockchain wallet users in June 2019 (Szmigiera, 2020). Blockchain technology is designed to achieve decentralization. Thus, users make a transaction between each other directly (peer to peer), anonymously and transparently (Hassani, Huang, & Silva, 2018). PEU shows benefit about learning and using cryptocurrencies easily. In other words,

PEU indicates freedom from difficulty or great effort and affects perceived benefit (Fornell & Larcker, 1981).

Perceived risk sub-factors were determined as 1) legal risk factor (LRF), 2) operational risk factor (ORF), and 3) adoption risk factor (ARF). According to Kuisma, Laukkanen, and Hiltunen (2007), many individuals are afraid of losing their money while sending and receiving money over the internet. Especially if the cryptocurrency code is lost or stolen, cryptocurrency will be gone forever. LRF includes unclear legal status of using cryptocurrencies from the standpoint of various countries, and there isn't any universal regulation about cryptocurrencies all over the world. Regulatory uncertainty into cryptocurrencies creates significant problems with consumer protection. Currency refers to the banknotes and coins that are issued by a central authority like the central bank. Currencies are given the legal status of legal tender under the state's legal framework. Money is broader than currencies, and it can be created by central banks (He et al., 2016). On the other hand, cryptocurrencies are created by private institutions or persons. Some countries have decided to ban the use of cryptocurrencies.

ORF states potential risks about the internal working process of the system or personal mistakes. Double spending is one of the most significant operational risk losses. Hardware safety is necessary for processing and confirmation in the cryptocurrency networks and is an important factor for operational risk. Software rollout defects and protocol update disruptions are another operational risk factor (Peters, Chapelle, & Panayi, 2016).

ARF represents uncertainties about cryptocurrencies' acceptance by merchants. Cryptocurrencies fulfill the three traditional functions of money: medium of exchange, store of value and unit of account. The medium of exchange arises when cryptocurrency is purchased by someone for the purpose of selling it in exchange for another good. Cryptocurrencies must be held in digital wallets. Digital wallet companies suggest transferring cryptocurrencies offline into cold storage and these transfers cause additional fees (Yermack, 2015). Cryptocurrencies can achieve this function on online exchanges. Floating demand, inflexible supply and decentralization factor make cryptocurrencies inadequate as a unit of account (Ammous, 2018).

According to previous studies, the following hypotheses were proposed:

H1: *Perceived benefit influences users' engagement in cryptocurrency transactions positively.*

H2: *Perceived ease of use influences users' engagement in cryptocurrency transactions positively.*

H3: *Perceived ease of use influences the perceived benefit of cryptocurrency positively.*

H4: *Perceived risk influences users' engagement in cryptocurrency transactions negatively.*

ANALYSIS

Source of Data

This study aims to determine the effects of perceived ease of use, perceived benefit, and perceived risk on Turkish individuals' usage behavior about cryptocurrencies. In the study, convenience sampling method was used, and three hundred twenty (320) participants were reached through social media platforms. For measuring attitudes of participants about using crypto currencies, a survey was advertised on Twitter. The survey was created in Google Forms and filled out by knowledgeable participants who are interested in or use crypto currency on online platforms (mostly via Twitter). Questionnaires were evaluated which all of the questions were answered by participants. According to Westland (2015) formula, minimum sample size in structural equation model estimation for this study must be a hundred (100). Kline (2016) recommended that if n/q ratio is equal to 20, the sample size is ideal; n/q ratio equal to 10 is realistic (acceptable) and n/q ratio equal to 5 is acceptable only if the loads are high (>0.50). " n " means sample size and " q " represents the parameter number in the ratio. The minimum sample size for the model will be $N= 10 \times 20$ two hundred (200). The survey was published between 3rd of July -18th of September 2019. When it was determined that sufficient sample size was reached, data collection process was terminated and a total of 320 usable questionnaires were obtained. Survey questions were prepared with the help of some studies: Featherman and Pavlou (2003), Cheng, Lam, and Yeung (2006), Abramova and Böhme (2016), Walton and Johnston (2018). Three hundred twenty (320) participants filled out the questionnaire and their survey results were evaluated. Analysis results and discussions were limited by the sample, and this was the main constraint of the study. The study was conducted with approval of the University of Kocaeli Ethics Board.

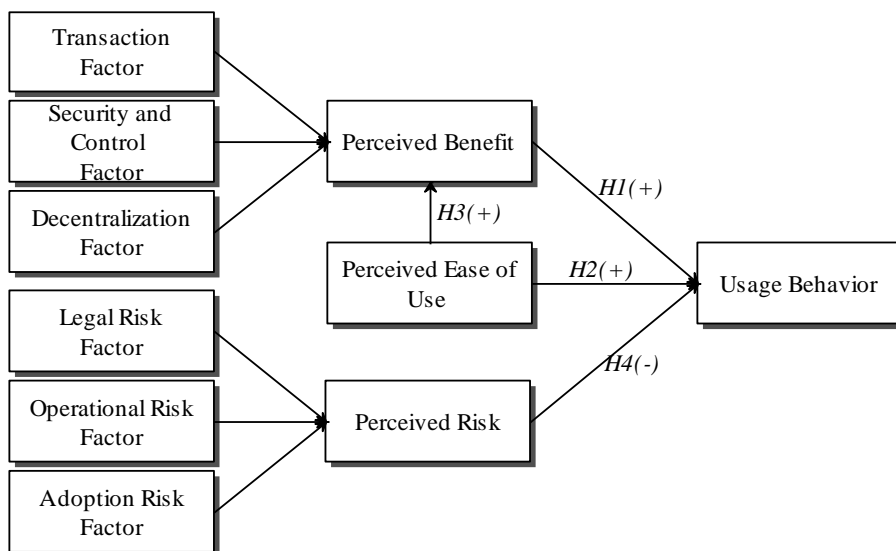

Figure 3. Research Model

The survey was designed in three parts. In the first part, demographic results were tried to be determined. In the second part, questions were prepared for participants to determine their awareness and usage of cryptocurrencies. In the last part (as seen in Tablo 9), eighteen expressions were prepared with a Likert Scale to measure some factors about using cryptocurrencies. In Table 4, 320 participants' demographic characteristics can be seen.

Table 3. References from The Literature for Model's Factors and The Hypotheses

Hidden Factors	Observed Factors	References	Hypotheses
Perceived Benefit (PB)	Transaction Factor (TF)	Abramova and Böhme (2016), Walton and Johnston (2018)	H_1
	Security and Control Factor (SCF)		
	Decentralization Factor (DF)		
Perceived Risk (PR)	Operational Risk Factor (ORF)	Featherman and Pavlou (2003), Walton and Johnston (2018), Abramova and Böhme (2016)	H_4
	Legal Risk Factor (LRF)		
	Adoption Risk Factor (ARF)		
Perceived Ease of Use (PEU)		Cheng et al. (2006), Walton and Johnston (2018)	H_2, H_3

Table 4. Demographics of Respondents

Variable	Observations (Number)	%
Gender		
Male	301	94.1%
Female	19	5.9%
Marital Status		
Married	188	58.8%
Single	132	41.2%
Education		
Literate	1	0.3%
Elementary School	6	1.9%
High School	30	9.4%
College	218	68.1%
Master - PHD	65	20.3%
Age		
18-25	41	12.8%
26-33	104	32.5%
34-43	136	42.5%
44-51	26	8.1%
52+	13	4.1%
Income Level (Monthly)		
0 - 5.000 TL	138	43.1%
5.001-10.000 TL	109	34.1%
10.001-15.000 TL	36	11.3%
15.001-20.000 TL	18	5.6%
20.001+	19	5.9%
Total	320	100%

Methodology

Structural equation (regression) modeling (SEM) was used to test the research model. SEM is an approach used to model complex multivariate relations between observed and hidden variables, testing the results of confirmatory factor analysis and path analysis together (Fornell & Bookstein, 1982; Yilmaz, Can, & Aras, 2021). Confirmatory factor analysis is a process for creating hidden variable (factor) based on observed variables through a previously created model. Path analysis assumes that the relationships between variables are linear, additive and causal. For this reason, there are no nonlinear and interactive relationships. Path analysis examines cause-effect relationship by using correlation and regression data. In other word, while trying to verify by testing theoretical causality, causality is tried to be discovered. In path analysis, the effects of variables on each other are given with a path diagram. Thus, it is ensured that the ways are better understood and it enables to see the variables or relationships that have been forgotten to be included in the model (Karagöz, 2016). In this study, the reason for using the SEM in the analysis is the desire to define the covariance-based causality (relationship) between the observed and hidden variables. Validity- reliability and factor analysis were conducted using SPSS 22. AMOS 24 program was used for SEM. When the data is examined, it is normally distributed according to Tabachnick, Fidell, and Ullman (2007), as it is in the range of ± 1.5 with skewness (max 0.891) and kurtosis (max 1.114) values. A parametric analysis was made according to this information.

Validity and Reliability

Cronbach's alpha was found 83% for the model. This value was higher than 70%, so the survey scale could be accepted as valid. The Bartlett test value was found to be 2031.284, significance 0.00. Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) value was found to be 0.84. If KMO value is above 0.60, this shows that the sample size is sufficient.

According to Fornell and Larcker (1981), three criteria must be verified for convergent validity: 1) indicator factor loadings should be statistically meaningful and be more than 0.5.; 2) construct reliabilities (CR) should be more than 0.7; and 3) average variance extracted (AVE) should be more than 0.5. In Table 4, it can be seen that factor loadings were higher than 0.50 and all CR were higher than 0.70. Additionally, CR scores were found higher than AVE scores for all factors. All Cronbach's alpha scores were found to be 0.70 and higher except for the decentralization factor. All other decentralization factor criteria results were significant, and model's Cronbach's alpha score was 0.827. For these reasons, decentralization factor was added into the analysis. So, all of these factors can be expressed as proof of convergent validity.

Table 5. Results of Factor Analysis

Factors	Item	Factor Loading	CR	AVE	Cronbach's Alpha
Transaction Factor	TF ₁	0.77	0.81	0.59	0.70
	TF ₂	0.77			
	TF ₃	0.76			
Security and Control Factor	SCF ₁	0.83	0.82	0.70	0.81
	SCF ₂	0.84			
Decentralization Factor	DF ₁	0.68	0.72	0.57	0.65
	DF ₂	0.82			
Operational Risk Factor	ORF ₁	0.76	0.72	0.56	0.85
	ORF ₂	0.74			
Legal Risk Factor	LRF ₁	0.81	0.77	0.53	0.77
	LRF ₂	0.81			
	LRF ₃	0.54			
Adoption Risk Factor	ARF ₁	0.83	0.80	0.66	0.71
	ARF ₂	0.80			
Perceived Ease of Use	PEU ₁	0.72	0.76	0.62	0.73
	PEU ₂	0.85			

Total Explained Variance: 77.046

KMO Test Result: 0.84

Bartlett's Test Result: 2031.284 Significance: .00

Fornell and Larcker (1981) criterion requires the square root of AVE of each construct to be greater than its highest correlation with any other construct. Table 6 shows that this requirement was satisfied (Abramova & Böhme, 2016; Hair, Hult, Ringle, & Sarstedt, 2014).

Table 6. Correlation Matrix and The Square Roots of Ave Values (In Bold)

Construct	TF	SCF	DF	ORF	LRF	ARF	PEU
TF	0.768115						
SCF	0.447	0.83666					
DF	0.415	0.548	0.754983				
ORF	0.025	0.022	0.024	0.748331			
LRF	0.095	0.016	0.066	0.67	0.728011		
ARF	-0.031	-0.046	0.015	0.563	0.517	0.812404	
PEU	0.446	0.488	0.555	0.072	0.124	0.006	0.812404

Table 7. The Research Model Fit Indices

Fit Indices	Index Value	Model Fit Criterion Thresholds	Interpretation
χ^2/df ($\chi^2=193.132$, $df. =122$)	2.845	$\chi^2/df \leq 3$	Excellent
GFI	0.956	≥ 0.90	Excellent
CFI	0.957	≥ 0.95	Excellent
NFI	0.936	≥ 0.90	Excellent
AGFI	0.921	≥ 0.90	Excellent
RMSEA	0.076	≤ 0.08	Excellent

Discussion and Results

Amos 24 was used to compute structural model and path analysis's fit indices. In Table 7, the calculated model fit indices indicate that the research model is suitable for path analysis.

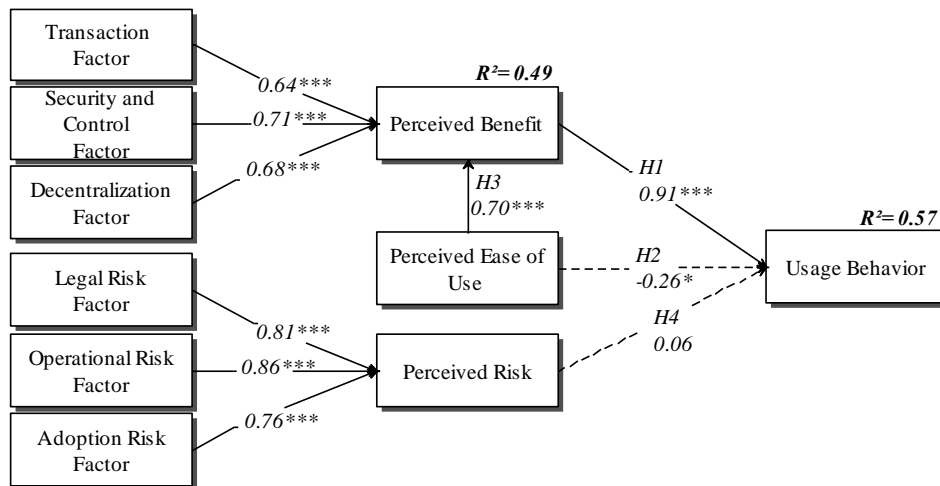
TF, DF and PEU had significant effect on usage behavior. It was found that SCF had no significant impact on user behavior about cryptocurrencies. PB had a positive, significant, and direct effect on user behavior. At the same time, PEU had a statistically significant but reverse direction effect on user behavior.

A causality relation between PB and DF was found, according to TF and SCF. In this case, it can be said that the participants found the cryptocurrencies useful because they did not like the traditional financial system, and they did not have to rely on authority. This result is inconsistent with Abramova and Böhme (2016). The reason may be a geographic location or national issue. Especially increase in trade wars between countries in recent years may have strengthened the benefit factor of cryptocurrency, which has a decentralized structure. This results in explaining 49% of the regression (R^2) in PB by TF, SCF, DF, and PEU that had a direct and significant impact on UB. As a result, the H_1 hypothesis was supported.

If cryptocurrency usage is desired to be increased to a high level, ease of use should be emphasized. Because of their complex structures and the difficulty in understanding them, participants may be reluctant to use cryptocurrencies. Although PEU had an impact on UB at statistically significance level, the H_2 hypothesis was not supported as a result of the negative relationship between them. In a similar way, Abramova and Böhme (2016) indicated in their study that perceived ease of use was determined to have the weakest effect on system use. PEU positively and significantly affected PB at the 0.001 significance level; thus, the H_3 hypothesis was supported as a result. If the H_2 and H_3 hypotheses are evaluated together, it can be said that PEU had no positive direct relation with UB. On the other hand, results showed that PEU had a positive relation with PB in the study.

LRF, ORF and ARF had a significant effect on PR at the 0.001 significance level. PR did not make any significant effect on UB. H_4 hypothesis was not supported as a result. This result is consistent with

Mendoza-Tello et al. (2018). Despite security vulnerabilities, losses to be experienced, legal uncertainties, possible government interventions, contract deficits, system errors, and long-term uncertainties, this situation did not affect UB negatively. Participants prefer to use cryptocurrencies by taking these risks. In the model, PB, PEU and PR explained 57% of the regression (R^2) about UB. Table 8 shows the summaries about the estimation results for the hypotheses.

* $p < 0,05$
 *** $p < 0,001$

Figure 4. Path Analysis Results

Table 8. Estimation Results of Structural Model

Relationship	Hyp.	Path Coefficient	Stan. Error	Result
Perceived Benefit → Usage Behavior	H_1	0.91***	0.121	Supported
Perceived Ease of Use → Usage Behavior	H_2	-0.26*	0.062	Not Supported
Perceived Ease of Use → Perceived Benefit	H_3	0.70***	0.044	Supported
Perceived Risk → Usage Behavior	H_4	0.06	0.033	Not Supported

CONCLUSIONS

This study aimed to determine why Turkish participants are voluntary or hesitant to use cryptocurrencies and to assess which factors affected cryptocurrencies usage. Cryptocurrency usage behavior in Turkey is a subject that has not been researched before. Three hundred twenty (320) participants in Turkey completely filled out the questionnaire through Twitter and their survey responses were evaluated for results.

Analysis results and discussions were limited by the sample characteristics, which was the main constraint of the study. TAM was used in the study to analyze Turkish individuals' cryptocurrency usage behavior.

The study model showed that cryptocurrency usage was exposed to the most effect by perceived benefit in comparison with PEU and perceived risk. A causality relation between perceived benefit and decentralization factor was found more than other benefit sub-factors. This result is inconsistent with Abramova and Böhme (2016). In this case, it can be said that the participants found the cryptocurrencies useful because they did not like the traditional financial system, and they did not have to rely on authority. Contrary to expectations, perceived risk did not make any meaningful effect on usage behavior. This result is similar with Mendoza-Tello et al. (2018). Also, participants' answers showed that legal, operational and adoption risk factors influenced perceived risk in the survey. Participants were aware of these risks and prefer to use cryptocurrencies by taking these risks.

The 2008 global financial crisis created losses of trust in financial institutions, especially banks. On the other hand, the rapid improvement of internet-based technologies has revealed the possibilities to make financial transactions in financial markets without intermediaries and with cryptocurrencies.

PEU had no positive direct relation with usage behavior in the study. There can be some reasons that can explain these results. First, survey participants in the study consisted of cryptocurrency users and people interested in cryptocurrencies. Second, participants mostly represented a highly educated (88.4%) and experienced middle-aged (75%) group. They were adequately trained in topics related to cryptocurrencies.

Therefore, participants may have been thinking that cryptocurrencies can be used easily and do not require much mental or learning effort. The results showed that PEU had a positive relationship with perceived benefit in the study. This result is consistent with Gunawan and Novendra (2017). Variables about performance expectancy and facilitating conditions may be the factors most affecting the participants about cryptocurrency technology.

Since crypto money markets, which constitute a new option in financial markets, are still in a systematic development and acceptance process, attitudes towards crypto money are a matter of curiosity. Considering the developments in the world and Turkey about cryptocurrencies, it was observed that their use and interest are widespread and growing. This research contributes to determining Turkish cryptocurrency users' behavior. Previous studies were generally measured attitudes towards Bitcoin. In this research, many more cryptocurrency types were tried to be generally evaluated. Future research could describe similarities or differentiations for different nationalities about cryptocurrency users' behavior that were determined in this research model. In new studies, the purpose of using cryptocurrencies and stock market preference factors could be investigated with open-ended questions.

Declaration of Interests: On behalf of all authors, the corresponding author states that there is no conflict of interest.

REFERENCES

- Abramova, S., & Böhme, R. (2016). *Perceived Benefit and Risk as Multidimensional Determinants of Bitcoin Use: A Quantitative Exploratory Study*. Paper presented at the ICIS.
- Ahamad, S., Nair, M., & Varghese, B. (2013). *A survey on crypto currencies*. Paper presented at the 4th International Conference on Advances in Computer Science, AETACS.
- Akyildirim, E., Corbet, S., Lucey, B., Sensoy, A., & Yarovaya, L. (2020). The relationship between implied volatility and cryptocurrency returns. *Finance Research Letters*, 33, 101212. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1544612319303381>. doi:<https://doi.org/10.1016/j.frl.2019.06.010>
- Ammous, S. (2018). Can cryptocurrencies fulfil the functions of money? *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 70, 38-51. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1062976917300777>. doi:<https://doi.org/10.1016/j.qref.2018.05.010>
- Arias-Oliva, M., Pelegrín-Borondo, J., & Matías-Clavero, G. (2019). Variables influencing cryptocurrency use: A technology acceptance model in Spain. *Frontiers in Psychology*, 10(475). Retrieved from <https://www.frontiersin.org/article/10.3389/fpsyg.2019.00475>. doi:10.3389/fpsyg.2019.00475
- Authority, T. E. B. (2014, July 4). The European Banking Authority Opinion on 'Virtual Currencies'. [EBA]. Retrieved from <https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/documents/10180/657547/81409b94-4222-45d7-ba3b-7deb5863ab57/EBA-Op-2014-08%20Opinion%20on%20Virtual%20Currencies.pdf?retry=1>
- Bank, E. C. (2019, June). European Central Bank: Crypto-Assets – Trends and Implications. [ECB]. Retrieved from https://www.ecb.europa.eu/paym/intro/mip-online/2019/html/1906_crypto_assets.en.html
- Binance. (n.d.). Cryptocurrency Exchange. Retrieved October 12, 2019, from <https://www.binance.com/en>
- Bindseil, U. (2019). Central bank digital currency: Financial system implications and control. *International Journal of Political Economy*, 48(4), 303-335. Retrieved from <https://dx.doi.org/10.1080/08911916.2019.1693160>. doi:10.1080/08911916.2019.1693160
- Bitfinex. (n.d.). Borsa ve Marjin Ticaret Platformu. Retrieved October 12, 2019, from <https://www.bitfinex.com/>
- Bitlo. (n.d.). Kripto Para Borsası Nedir? Retrieved December 11, 2019, from <https://www.bitlo.com/rehber/kripto-para-borsasi-nedir>
- Bitstamp. (n.d.). Buy and sell Bitcoin and Ethereum. Retrieved October 12, 2019, from <https://www.bitstamp.net/>
- BittrexGlobal. (n.d.). The Next Generation Crypto-Currency Exchange. Retrieved October 15, 2019, from <https://global.bittrex.com/>
- BitTurk. (n.d.). Türkiye'nin Bitcoin ve Kripto Para Platformu. Retrieved November 11, 2019, from <https://bitturk.com/>
- Borsabit. (n.d.). Türkiye'nin Bitcoin ve Altcoin Borsası. Retrieved November 11, 2019, from <https://borsabit.com/>
- BtcTurk. (n.d.). Bitcoin ve Kripto Para Alım Satım Platformu. Retrieved November 11, 2019, from <https://www.btcturk.com/>

- Buchholz, K. (2019, 17 March). Chart: How Common is Crypto? Retrieved from <https://www.statista.com/chart/18345/crypto-currency-adoption/>
- Bullmann, D., Klemm, J., & Pinna, A. (2019). In search for stability in crypto-assets: Are stablecoins the solution? . *ECB Occasional Paper*, 230. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3444847 doi:10.2866/969389
- Cex.io. (n.d.). Bitcoin Exchange. Retrieved October 18, 2019, from <https://cex.io/>
- Cheng, T. C. E., Lam, D. Y. C., & Yeung, A. C. L. (2006). Adoption of internet banking: An empirical study in Hong Kong. *Decision Support Systems*, 42(3), 1558-1572. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167923606000066>. doi:<https://doi.org/10.1016/j.dss.2006.01.002>
- Coinbase. (n.d.). Bitcoin, Ethereum ve daha fazlasını güvenle alıp satın. Retrieved October 18, 2019, from <https://www.coinbase.com/>
- Coinmarketcap. (n.d.). Cryptocurrency Market Capitalizations. Retrieved December 30, 2019, from <https://coinmarketcap.com/>
- Conti, M., Kumar, E. S., Lal, C., & Ruj, S. (2018). A survey on security and privacy issues of bitcoin. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 20(4), 3416-3452. doi:10.1109/COMST.2018.2842460
- Corbet, S., Meegan, A., Larkin, C., Lucey, B., & Yarovaya, L. (2018). Exploring the dynamic relationships between cryptocurrencies and other financial assets. *Economics Letters*, 165, 28-34. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0165176518300041>. doi:<https://doi.org/10.1016/j.econlet.2018.01.004>
- Office of Strategy and Budget Affairs at the Presidency Republic of Turkey. (2019). *2020 Presidency Annual Programme*. [4 Kasım 2019 tarihli ve 30938 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır] Retrieved from https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/2020_Yili_Cumhurbaşkanligi_Yillik_Programi.pdf
- Çarkacıoğlu, A. (2016). *Kripto-Para Bitcoin* (1130). Retrieved from Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi Araştırma Raporu. <https://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/YayinGoster/1130>
- Davis, F. D., Bagozzi, R. P., & Warshaw, P. R. (1989). User acceptance of computer technology: A comparison of two theoretical models. *Management Science*, 35(8), 982-1003. Retrieved from <https://pubsonline.informs.org/doi/abs/10.1287/mnsc.35.8.982>. doi:10.1287/mnsc.35.8.982
- Dyhrberg, A. H., Foley, S., & Svec, J. (2018). How investible is Bitcoin? Analyzing the liquidity and transaction costs of Bitcoin markets. *Economics Letters*, 171, 140-143. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0165176518302921>. doi:<https://doi.org/10.1016/j.econlet.2018.07.032>
- Exmo. (n.d.). Cryptocurrency Exchange. Retrieved October 12, 2019, from <https://exmo.com/en/>
- Featherman, M. S., & Pavlou, P. A. (2003). Predicting e-services adoption: a perceived risk facets perspective. *International Journal of Human-Computer Studies*, 59(4), 451-474. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1071581903001113>. doi:[https://doi.org/10.1016/S1071-5819\(03\)00111-3](https://doi.org/10.1016/S1071-5819(03)00111-3)
- Fornell, C., & Bookstein, F. L. (1982). Two structural equation models: LISREL and PLS applied to consumer exit-voice theory. *Journal of Marketing Research*, 19(4), 440-452. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/002224378201900406>. doi:10.1177/002224378201900406

- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/002224378101800104>. doi:10.1177/002224378101800104
- Fortes, N., & Rita, P. (2016). Privacy concerns and online purchasing behaviour: Towards an integrated model. *European Research on Management and Business Economics*, 22(3), 167-176. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2444883416300134>. doi:<https://doi.org/10.1016/j.iedeen.2016.04.002>
- Frahhat, R. T., Monowar, M. M., & Buhari, S. M. (2019, 1-3 May 2019). *Secure and Scalable Trust Management Model for IoT P2P Network*. Paper presented at the 2019 2nd International Conference on Computer Applications & Information Security (ICCAIS).
- Gemini. (n.d.). The Regulated Cryptocurrency Exchange. Retrieved October 21, 2019, from <https://gemini.com/>
- GoogleTrends. (2019, October). Bitcoin, ethereum, ripple, litecoin, bitcoin cash. from <https://trends.google.com.tr/trends/explore?date=2009-01-03%202019-10-03&geo=TR&q=Bitcoin,ethereum,ripple,litecoin,bitcoin%20cash>
- Gunawan, F. E., & Novendra, R. (2017). An analysis of bitcoin acceptance in Indonesia. *ComTech: Computer, Mathematics and Engineering Applications*, 8(4), 241. Retrieved from <https://dx.doi.org/10.21512/comtech.v8i4.3885>. doi:10.21512/comtech.v8i4.3885
- Hair, J., Hult, G. T. M., Ringle, C., & Sarstedt, M. (2014). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Hassani, H., Huang, X., & Silva, E. (2018). Big-crypto: Big data, blockchain and cryptocurrency. *Big Data and Cognitive Computing*, 2(4). doi:10.3390/bdcc2040034
- He, D., Habermeier, K. F., Leckow, R. B., Haksar, V., Almeida, Y., Kashima, M., . . . Tiwari, S. (2016). Virtual currencies and beyond: Initial considerations. *Staff Discussion Notes*, 2016(003), A001. Retrieved from <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/006/2016/003/article-A001-en.xml>. doi:10.5089/9781498363273.006.A001
- Kahraman, D. (2019, Kasım). Kripto Varlık İşlem Platformu Düzenlemeleri, Türkiye Sermaye Birliği Piyasaları. *Gösterge*, pp. 45-60. Retrieved from https://www.tspb.org.tr/wp-content/uploads/2019/11/Gosterge_Guz_2019.pdf#page=49
- Karagöz, Y. (2016). *SPSS 23 ve AMOS 23 Uygulamalı İstatistiksel Analizler*. Ankara: Nobel Akademik.
- Karaslan, H. F. (2018, 2 February). Ripple (XRP) Nedir? *SteemKR*. from <https://steemkr.com/cointurk/@halilfatih/ripple-xrp-nedir-cointurk-11-projesi>
- Kılınç, Ş. (2017, 28 December). Ethereum Nedir, Bitcoin ile Arasındaki Farklar Nelerdir? *Webtekno*. Retrieved from <https://www.webtekno.com/ethereum-ile-bitcoin-arasindaki-farklar-h38580.html>
- Kim, C. Y., & Lee, K. (2018, 29-31 Jan. 2018). *Risk Management to Cryptocurrency Exchange and Investors Guidelines to Prevent Potential Threats*. Paper presented at the 2018 International Conference on Platform Technology and Service (PlatCon).
- Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford.
- Koineks. (n.d.). Bitcoin Borsası. Retrieved November 9, 2019, from <https://koineks.com/>
- Koinim. (n.d.). Türkiye'nin kriptopara platformu. Retrieved November 9, 2019, from <https://koinim.com/>

- Kraken. (n.d.). Bitcoin & Cryptocurrency Exchange. Retrieved October 15, 2019, from <https://www.kraken.com/en-us/>
- Krombholz, K., Judmayer, A., Gusenbauer, M., & Weippl, E. (2017). *The other side of the coin: User experiences with bitcoin security and privacy*, Berlin, Heidelberg.
- Kuisma, T., Laukkanen, T., & Hiltunen, M. (2007). Mapping the reasons for resistance to Internet banking: A means-end approach. *International Journal of Information Management*, 27(2), 75-85. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0268401206001149>. doi:<https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2006.08.006>
- Litecoin. (n.d.). Litecoin. Retrieved December 10, 2019 from <https://litecoin.com/en/>
- Localbitcoins. (n.d.). Fastest and easiest way to buy and sell bitcoins. Retrieved October 15, 2019, from <https://localbitcoins.com/>
- Lynn, T., Mooney, J. G., Rosati, P., & Cummins, M. (2019). *Disrupting finance : FinTech and strategy in the 21st century*: Springer Nature.
- Mendoza-Tello, J. C., Mora, H., Pujol-López, F. A., & Lytras, M. D. (2018). Social commerce as a driver to enhance trust and intention to use cryptocurrencies for electronic payments. *IEEE Access*, 6, 50737-50751. doi:10.1109/ACCESS.2018.2869359
- Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. *Decentralized Business Review* Retrieved from <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
- Narman, H. S., Uulu, A. D., & Liu, J. (2018, 6-8 Dec. 2018). *Profile Analysis for Cryptocurrency in Social Media*. Paper presented at the 2018 IEEE International Symposium on Signal Processing and Information Technology (ISSPIT).
- OKCoin. (n.d.). Leading Global Digital Asset Exchange. Retrieved November 10, 2019, from <https://www.okcoin.com/>
- Oxford. (n.d.). Cryptocurrency. Available from Oxford Advanced Learner's Dictionary Retrieved 6 March, 2020 <https://www.oed.com/view/Entry/79224404?redirectedFrom=cryptocurrency#eid>
- Paribu. (n.d.). Türkiye'nin En Büyük Bitcoin Borsası. Retrieved November 13, 2019, from <https://www.paribu.com/#/>
- Peters, G. W., Chappelle, A., & Panayi, E. (2016). Opening discussion on banking sector risk exposures and vulnerabilities from Virtual currencies: An Operational Risk perspective. *Journal of Banking Regulation*, 17(4), 239-272. Retrieved from <https://doi.org/10.1057/jbr.2015.10>. doi:10.1057/jbr.2015.10
- Rondan-Cataluña, F. J., Arenas-Gaitán, J., & Ramírez-Correa, P. E. (2015). A comparison of the different versions of popular technology acceptance models. *Kybernetes*, 44(5), 788-805. Retrieved from <https://doi.org/10.1108/K-09-2014-0184>. doi:10.1108/K-09-2014-0184
- Schueffel, P., Groeneweg, N., & Baldegger, R. (2019). *The Crypto Encyclopedia: Coins, Tokens and Digital Assets from A to Z*. In. Bern, Switzerland: Growth publisher.
- Shahzad, F., Xiu, G., Wang, J., & Shahbaz, M. (2018). An empirical investigation on the adoption of cryptocurrencies among the people of mainland China. *Technology in Society*, 55, 33-40. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0160791X18300204>. doi:<https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2018.05.006>
- Sobhanifard, Y., & Sadatfarizani, S. (2019). Consumer-based modeling and ranking of the consumption factors of cryptocurrencies. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 528, 121263. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0378437119307290>. doi:<https://doi.org/10.1016/j.physa.2019.121263>

- Stergiou, D. (2019). *EOS cryptocurrency initial coin offering: A case study. How the EOS cryptocurrency raised more than \$4.4 billion in its 2017 ICO*. (Master Thesis), Blekinge Institute of Technology,
- Szmigiera, M. (2020, February). Number of Blockchain wallets 2019 Statista. from <https://www.statista.com/statistics/647374/worldwide-blockchain-wallet-users/>
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2007). *Using multivariate statistics* (Vol. 5): Pearson Boston, MA.
- Tschorsch, F., & Scheuermann, B. (2016). Bitcoin and beyond: A technical survey on decentralized digital currencies. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 18(3), 2084-2123. doi:10.1109/COMST.2016.2535718
- Twentify. (2018, October). Türkiye'nin Sanal Cüzdanı. from <https://www.twentify.com/tr/raporlar/turkiyenin-sanal-cuzdani-kripto-para-arastirmasi>
- Vebitcoin. (n.d.). Ripple-Algorand-Stellar Kripto Borsanız. Retrieved November 14, 2019, from <https://www.vebitcoin.com/>
- Venkatesh, V., & Davis, F. D. (2000). A theoretical extension of the technology acceptance model: Four longitudinal field studies. *Management Science*, 46(2), 186-204. Retrieved from <https://pubsonline.informs.org/doi/abs/10.1287/mnsc.46.2.186.11926>. doi:10.1287/mnsc.46.2.186.11926
- Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B., & Davis, F. D. (2003). User acceptance of information technology: Toward a unified view. *MIS Quarterly*, 27(3), 425-478. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/30036540>. doi:10.2307/30036540
- Verkijika, S. F. (2020). An affective response model for understanding the acceptance of mobile payment systems. *Electronic Commerce Research and Applications*, 39, 100905. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1567422319300821>. doi:<https://doi.org/10.1016/j.elerap.2019.100905>
- Walton, A., & Johnston, K. (2018). Exploring perceptions of bitcoin adoption: The South African virtual community perspective. *Interdisciplinary Journal of Information, Knowledge & Management*, 13, 165-182. Retrieved from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=asn&AN=131448601&lang=tr&site=eds-live&scope=site&authtype=ip.uid>. doi:10.28945/4080
- Weber, B. (2014). Bitcoin – the promise and limits of private innovation in monetary and payment systems. *Monetary Policy & The Economy*(4), 53-66. Retrieved from <https://EconPapers.repec.org/RePEc:onb:oenbmp:y:2014:i:4:b:3>.
- Westland, J. C. (2015). An introduction to structural equation models. In *structural equation models: From paths to networks* (pp. 1-8). Cham: Springer International Publishing.
- WorldBank. (2018). *Europe and Central Asia Economic Update, May 2018: Cryptocurrencies and Blockchain*. Retrieved from <https://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/978-1-4648-1299-6> doi:10.1596/978-1-4648-1299-6
- Yermack, D. (2015). Is Bitcoin a Real Currency? An Economic Appraisal. In *Handbook of Digital Currency: Bitcoin, Innovation, Financial Instruments, and Big Data* (pp. 31-43). Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780128021170000023?via%3Dihub> doi:10.1016/B978-0-12-802117-0.00002-3
- Yilmaz, V., Can, Y., & Aras, N. (2021). Kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesiyle (PLS-YEM) nükleer ve yenilenebilir enerjiye ilişkin tutumların araştırılması. *Alphanumeric Journal*, 7(1), 87-102. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/alphanumeric/issue/47067/460563>. doi:<https://dergipark.org.tr/tr/pub/alphanumeric/460563>

APPENDIX

Table 9. Questionnaire Items to Evaluate Usage Behaviour

Item Code	Questionnaire Item	Mean	Standard Deviation	Variance
TF ₁	*Cryptocurrency enables to transfer money instantly.	1.68	0.97	0.93
TF ₂	*Cryptocurrency enables to transfer money worldwide.	1.20	0.56	0.31
TF ₃	*Cryptocurrency enables to transfer money with low or no transaction fees	1.61	0.99	0.99
SCF ₁	*Using cryptocurrency is more secure than traditional money.	1.23	1.11	1.24
SCF ₂	*Cryptocurrency empowers me with the control of my money.	2.05	1.11	1.24
DF ₁	*With cryptocurrency I don't have to trust an authority.	1.82	1.07	1.15
DF ₂	*I use cryptocurrency because I disapprove the conventional financial system.	2.34	1.26	1.59
	*Losses due to modifications to or vulnerabilities in the protocols.	2.16	1.08	1.17
	*Losses due to malfunction of the wallet providers.	2.08	1.12	1.25
LRF ₁	* Losses due to security incidents (e.g., lost passwords, malware)	1.70	1.01	1.01
	* Legal uncertainty for holders of cryptocurrency.	1.73	0.95	0.90
LRF ₃	* Possible government intervention restricting the use of cryptocurrency.	2.13	1.15	1.32
ARF ₁	*Lack of adoption in commerce in the long term.	2.86	1.40	1.96
	*Lack of interoperability with other digital service or products.	2.63	1.27	1.61
PEU ₁	*Cryptocurrency is intuitive and easy to use.	2.06	1.11	1.22
	*Using cryptocurrency does not require a lot of mental or learning effort.	2.52	1.29	1.67
UB ₁	*I prefer using cryptocurrency.	1.51	0.80	0.65
	*I plan to continue using cryptocurrency.	1.36	0.70	0.50

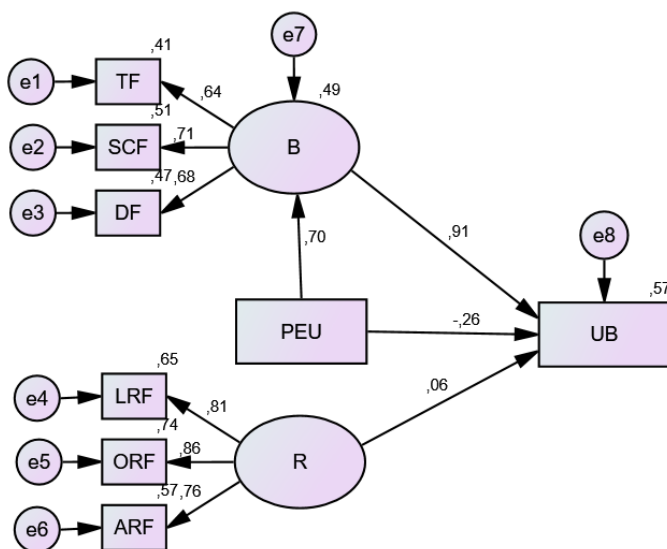

Figure 5. The Model's Screenshot in AMOS 24

Geliş Tarihi:

24.09.2020

Kabul Tarihi:

24.10.2021

Yayımlanma Tarihi:

20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Baktemur, F. İ. (2021). Enflasyon ile faiz oranları arasındaki doğrusal olmayan nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1147-1158. doi: 10.46928/iticusbe.799437

ENFLASYON İLE FAİZ ORANLARI ARASINDAKİ DOĞRUSAL OLMAYAN NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Araştırma

Fatma İdil Baktemur

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

idilbaktemur@gmail.com

Fatma İdil Baktemur, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü'nde Dr. Öğr. Üyesi'dir. İstatistik, ekonometri ve zaman serileri alanlarında ders vermektedir ve doğrusal ve doğrusal olmayan zaman serileri konularında çalışmalar yapmaktadır.

ENFLASYON İLE FAİZ ORANLARI ARASINDAKİ DOĞRUSAL OLMAYAN NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Fatma İdil Baktemur
idilbaktemur@gmail.com

ÖZET

İktisatta enflasyonun mu faiz oranlarının nedenseli olduğu yoksa faiz oranlarının mı enflasyonun nedenseli olduğu sıkça tartışılan bir konudur. Enflasyon ve faiz oranları arasındaki nedensellik ilişkisi literatürde çoğunlukla doğrusal analizlerle araştırılmıştır. Zaman serilerinin büyük bir kısmının doğrusal olmadığı bilinmektedir ve analizlerde buna dikkat etmek gerekmektedir. Doğrusal olmayan serileri doğrusal kabul edip sonuçları yorumlamak yanıltıcı olabilmektedir. Doğrusal olmayan nedensellik testlerini içeren çalışmaların zaman serisi analizlerinde artmaya başladığı da görülmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de enflasyon ile faiz oranları arasındaki nedensellik ilişkisi Diks ve Panchenko (2006) doğrusal olmayan nedensellik testi ile araştırılmıştır. Veriler 2003:02-2020:06 yılları arasını kapsamaktadır. Doğrusallık testi serilerin doğrusal olmadığını göstermektedir. Bu nedenle durağanlık sınavında doğrusal olmayan birim kök testi uygulanmıştır ve doğrusal olmayan birim kök testi de serilerin birim köklü olmadığını (durağan olduğunu) göstermektedir. Bu analizlerden sonra nedensellik testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, enflasyondan faiz oranlarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu durum, enflasyonun artmasıyla para talebinin artacağına ve dolayısıyla faizlerin artacağını göstermektedir.

Amaç: İktisatta enflasyonun mu faiz oranlarının nedenseli olduğu yoksa faiz oranlarının mı enflasyonun nedenseli olduğu sıkça tartışılan bir konudur. Bu çalışmada Türkiye’de enflasyon ile faiz oranları arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır.

Yöntem: Bu çalışmada Türkiye’de enflasyon ile faiz oranları arasındaki nedensellik ilişkisi Diks ve Panchenko (2006) doğrusal olmayan nedensellik testi ile araştırılmıştır. Serilerin doğrusallığı BDS testi, durağanlığı KSS testi ile araştırılmıştır.

Bulgular: Doğrusallık testi serilerin doğrusal olmadığını göstermektedir. Doğrusal olmayan birim kök testi de serilerin birim köklü olmadığını (durağan olduğunu) göstermektedir. Bu analizlerden sonra nedensellik testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, enflasyondan faiz oranlarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu durum, enflasyonun artmasıyla para talebinin artacağına ve dolayısıyla faizlerin artacağını göstermektedir.

Özgünlük: Çalışma güncel bir veri seti ile enflasyon ve faiz oranları serilerindeki doğrusal olmayan yapıyı ortaya koymaktadır. Doğrusal olmayan nedensellik analizi de buna uygun olarak uygulanmıştır. Literatürde çoğu çalışma doğrusal yaklaşıma dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: enflasyon, faiz oranı, doğrusal olmama, nedensellik

JEL Sınıflandırması: B22, C22, E31, E43

NONLINEAR CAUSALITY BETWEEN INFLATION AND INTEREST RATES: THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT

In economics, it is a frequently discussed issue whether inflation is the causal of interest rates or whether interest rates are the causal of inflation. The causal relationship between inflation and interest rates has been investigated mostly by linear analysis in the literature. It is known that most of the time series are not linear and this should be considered in the analyses. Considering nonlinear series as linear and interpreting the results can be misleading. It is also seen that studies involving nonlinear causality tests have begun to increase in the time series analyses. In this study, the causal relationship between inflation and interest rates in Turkey has been investigated by Diks and Panchenko (2006) nonlinear causality test. The data covers the years between 2003:02-2020:06. Linearity test shows that the series are not linear. For this reason, nonlinear unit root test has been applied in the stationarity analysis and the nonlinear unit root test shows that the series don't have a unit root (stationary). After these analyses, causality test has been applied. According to the results obtained, one-way causal relationship from inflation to interest rates has been found. This situation shows that with increasing inflation, money demand will increase and therefore, interest rates will increase.

Purpose: In economics, it is a frequently discussed issue whether inflation is the causal of interest rates or whether interest rates are the causal of inflation. In this study, the causal relationship between inflation and interest rates in Turkey has been investigated.

Method: In this study, the causal relationship between inflation and interest rates in Turkey has been investigated by Diks and Panchenko (2006) nonlinear causality test. Linearity of the series has been investigated by the BDS test and stationarity has been investigated by the KSS test.

Findings: Linearity test shows that the series are not linear. The nonlinear unit root test shows that the series don't have a unit root (stationary). After these analyses, causality test has been applied. According to the results obtained, one-way causal relationship from inflation to interest rates has been found. This situation shows that with increasing inflation, money demand will increase and therefore, interest rates will increase.

Originality: The study reveals the nonlinear structure in the series of inflation and interest rates with an updated data set. Nonlinear causality analysis has been applied accordingly. Most studies in the literature are based on linear approach.

Keywords: inflation, interest rate, nonlinearity, causality

JEL Classification: B22, C22, E31, E43

GİRİŞ

Enflasyon gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerdeki önemli ekonomik problemlerden biridir. Enflasyon kişilerin satın alma gücünü azaltmakta ve ülkelerdeki ekonomik performansı zayıflatmaktadır (Doğan vd., 2016: 406).

Faiz ve enflasyon oranı verileri yüksek enflasyonlu ülkelerin yüksek nominal faiz oranlarına sahip olmaya eğilimli olduklarını göstermektedir. Fisher, uzun vadede nominal faiz oranındaki dalgalanmaların enflasyondaki dalgalanmaları birebir yansıttığı hipotezini öne sürmüştür. Enflasyon yüksekse, ülkeler yüksek nominal faiz oranına sahip olurlar. Yüksek enflasyona sahip olan ülkelerde nominal faiz oranının yüksek beklenmesinin nedeni politikalarıdır. Bu ülkeler enflasyonu düşürmek için sıkı para politikası uygulamaktadırlar (Bullock ve Rider, 1991: 1).

İktisat literatüründe enflasyon artışının faizlerin artışına mı sebep olduğu yoksa faiz artışının enflasyon artışına mı sebep olduğu uzun süreden beri tartışılmaktadır. Genel görüş, ikisi arasında pozitif bir ilişki olduğudur.

Enflasyondan faiz oranlarına doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilirse, enflasyondaki artışa bağlı olarak para talebinin ve dolayısıyla faiz oranlarının artmasına neden olması beklenmektedir. Ters durumda, faiz oranlarından enflasyona doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilirse, faizlerin girdi maliyetlerini yükseltmesi ve bunun da enflasyonu yükseltmesi beklenmektedir (Bal vd., 2019: 9).

Bu nedenlerle enflasyon ve faiz oranları ilişkisi makro ekonomide özellikle de gelişmekte olan ülkeler için önemli bir çalışma konusu olmuştur. Bu konu üzerine yapılan çalışmaların çoğu doğrusal zaman serileri yaklaşımlarına dayanmaktadır. Bu çalışmada Türkiye için enflasyon ve faiz arasındaki nedensellik ilişkisi doğrusal olmayan bir yaklaşımla güncel bir veri seti ile araştırılmıştır. Böylece iktisadi zaman serilerindeki doğrusal olmayan yapının varlığı üzerinde durulmuştur. Çalışmada önce enflasyon ve faiz oranları arasındaki iktisadi ilişki araştırılmış ve daha sonra literatür çalışmalarına yer verilmiştir. Son olarak yöntem ve uygulamaya yer verilmiş ve sonuçlar tartışılmıştır.

ENFLASYON VE FAİZ ORANLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Enflasyon fiyatlar genel seviyesinin sürekli olarak artması şeklinde tanımlanmaktadır ve iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri talep enflasyonudur ve talebin arzı aşması sonucu oluşmaktadır. Diğer bir ifade ile mal ve hizmet taleplerinin mal ve hizmetlerin arz edilen miktarını aşması sonucu talep enflasyonu gerçekleşmektedir. Diğer bir enflasyon türü, üretim faktörleri ve girdilerine yapılan ödemelerin artmasıyla fiyatlara yansımakta ve maliyet enflasyonu olarak adlandırılmaktadır (Eğilmez, 2014).

Para politikasının maliyet ve talep enflasyonunda farklı etkileri vardır. Enflasyon mal ve hizmetlerin girdi maliyetlerinin yükselmesinden kaynaklanıyorsa (maliyet enflasyonu), ekonomik durgunluk ve artan işsizlikle enflasyon daha çok yükselecektir. Böyle durumlarda, sıkı para politikasının

kullanılması daha yüksek bir maliyete sebep olacaktır. Bilindiği gibi, sıkı para politikası toplam talebi kırmakta ve ekonomik durgunluğu artırmaktadır. Diğer bir durumda, talep enflasyonu varsa, toplam talep toplam arzı aşılırsa, sıkı para politikası etkili olacaktır. Toplam talep azalacak ve fiyat artışları azalacaktır (Jongwanich ve Park, 2008: 8-9).

Enflasyon ve faiz oranları arasındaki ilişki farklı çerçevelerden değerlendirilmektedir. Makro iktisat literatürüne göre fiyatlar seviyesi yükseldiğinde ilk olarak reel balanslar etkilenecektir. Başka bir ifadeyle, artan fiyatlar seviyesi reel para arzının azalması için bir nedendir. Keynezyen analizde azalan reel para arzı tüm ekonomiyi bozmaktadır ve bu da dengesizlik anlamına gelmektedir. Sonraki aşamada, tahvil arzı artmaktadır. Nihai sonuç, tahviller için düşük fiyat ve yüksek faiz oranıdır. Artan enflasyon faiz oranlarını da arttırmaktadır. Faiz oranının enflasyon üzerinde etki mekanizması çeşitli yollarla açıklanabilmektedir. Bir yöntem sermayenin kullanıcı maliyetidir. Artan faiz oranları sermayenin maliyetini artırır, bu da yüksek üretim maliyeti demektir. Bu değişiklikler toplam arz eğrisini sola kaydırarak enflasyonu artırır. Ayrıca, değişen faiz oranının para hacmini etkileme yoluyla enflasyon üzerinde etkileri vardır. Paranın miktar teorisine göre daha fazla para arzı kısa ve uzun vadede enflasyonla sonuçlanmaktadır (Asgharpur, 2007: 2-3).

Enflasyon ve faiz oranı ilişkisi başka yollarla da anlatılabilmektedir. Enflasyon Friedman tarafından her durumda parasal bir olgu olarak görülmüştür. Parasalcılar da para arzındaki artışla beraber talebin artacağını ve bunun sonucunda fiyatların yükseleceğini, dolayısıyla enflasyonun artacağını savunmaktadırlar. Arz yönlü iktisatçılar ise enflasyonun maliyet tabanlı olduğunu savunmaktadırlar. Eğer talep enflasyonu mevcut ise fiyatlar yükselmekte ve bu da enflasyona neden olmaktadır. Bunu engellemenin yolu faiz oranlarını artırıp talebi düşürmek ve tüketim yerine tasarrufu teşvik etmektir. Eğer maliyet enflasyonu mevcut ise faiz oranlarını artırmak enflasyonu da artırmaktadır. Faiz de bir maliyet unsurudur (finansman maliyeti) ve enflasyonu daha da artırıp durumu daha karmaşık bir hale getirebilmektedir (Eğilmez, 2014).

LİTERATÜR TARAMASI

Faiz oranı ve enflasyon gibi değişkenler doğrusal olmayan davranışlar sergileyebilmektedirler. Literatürde doğrusal olmayan eşbütünleşme gibi analizlere yer veren çalışmalar mevcuttur ancak nedensellik analizine yer veren çalışmalara daha az rastlanmıştır. Bu çalışmalardan bazıları burada özetlenmiştir. Bu çalışmalar içerisinde Weidmann (1997) 1967-1996 yıllarını kapsayan çalışmasında Almanya verilerini kullanarak enflasyon ve faiz oranları arasındaki uzun dönemli ilişkiyi eşik eşbütünleşme yöntemi ile incelemiştir. Tam Fisher etkisinin reddedilemediği bulunmuştur. Maki (2003) parametrik olmayan bir eşbütünleşme yöntemi ile Japonya'da 1972-2000 yılları arasında enflasyon ve faiz oranları arasında dengeli bir ilişki bulmuştur. Million (2004) 1951-1999 yıllarını kapsayan çalışmasında TAR modeli ile ABD'de uzun dönem enflasyon ve faiz oranları ilişkisini araştırmıştır. Doğrusal olmayan ortalamaya dönüşle ilgili güçlü kanıtlar bulunmuştur. Bajo-Rubio vd.

(2005) İspanya için enflasyon ve nominal faiz oranları arasındaki uzun dönem ilişkisiyi 1963-2002 dönemi verileriyle eşik eşbütünleşme yöntemi ile tahmin etmişlerdir. Sonuçlara göre uzun dönemli ilişki bulunmuştur. Lanne (2006) ABD için 1953-2004 dönemi verilerini kapsayan çalışmasında iki değişkenli doğrusal olmayan otoregresif bir model kurmuştur. Christopoulos ve Leon-Ledesma (2007) ABD için 1960-2004 dönemini kapsayan çalışmalarında Fisher ilişkisinin doğrusal olmama durumu gösterdiğini ifade etmişlerdir. Yılcancı (2009) 1989-2008 yıllarını kapsayan çalışmasında Türkiye için faiz oranları ve enflasyon arasında uzun dönemli ilişki bulunamamıştır. Bayat (2012) Türkiye için 2002-2011 yıllarını kapsayan çalışmasında faiz oranı ve TÜFE ilişkisini Fisher hipotezi bağlamında test etmiştir. Doğrusal olmayan eşbütünleşme analizinin kullanıldığı çalışmada Fisher etkisi görülmemiştir. Teker vd. (2012) 2002-2011 yılları arasında Türkiye’de faiz oranları ve TÜFE ilişkisini eşik hata düzeltme modeli ile test etmişlerdir. Akgül ve Özdemir (2018) Türkiye’de enflasyon - faiz oranı ve enflasyon - döviz kuru nedensellik ilişkisini Diks ve Panchenko (2006) yöntemi ile test etmişlerdir. 2003-2016 yıllarını içeren çalışmada, 2003-2011 döneminde enflasyon ile faiz oranları arasında çift yönlü nedensellik bulunurken, 2011’deki kırılma sonrasında bu ilişkinin kaybolduğu belirtilmiştir. Doğan vd. (2020) Türkiye için 2002-2018 dönemini kapsayan çalışmalarında Hiemstra- Jones ve Diks ve Panchenko (2006) nedensellik testlerini uygulamışlar ve enflasyondan faiz oranına doğru tek yönlü nedensellik bulmuşlardır.

VERİ SETİ VE YÖNTEM

Veriler

Çalışmada ele alınan dönem 2003:02-2020:06 yılları arasını kapsamaktadır. Veriler Merkez Bankası’ndan alınmıştır. Enflasyon değişkeni olarak TÜFE enflasyonu, faiz değişkeni olarak bankalarca açılan mevduatlara uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranları alınmıştır. Faiz değişkeni logaritmik dönüşüme tabi tutulmuştur.

Doğrusal Olmayan Analiz

BDS testi, zaman serilerinde doğrusal olmayan serisel bağımlılığı ortaya çıkarmaktadır. Zaman serilerinden doğrusal yapıyı ortadan kaldırmak için uygun bir doğrusal model oluşturularak, trendden arındırma veya birinci farkının alınmasından sonra uygulanmaktadır. Kalıntıların sıfır ortalamalı ve sabit varyanslı olduğunu ifade eden sıfır hipotezinin reddedilmesi, zaman serisinin arta kalan yapısında bir doğrusal olmayan yapıyı içermesi anlamına gelmektedir (Akgül ve Özdemir, 2018: 158).

Kapetanios vd. (2003) STAR modellerinde durağanlığı sınıamışlardır (Camarero ve Ordonez, 2012: 446):

$$y_t = \varphi y_{t-1} + \tilde{\varphi} y_{t-1} (1 - \exp\{-\gamma^2 y_{t-d}\}) + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta y_t = \beta y_{t-1} + \tilde{\varphi} y_{t-1} (1 - \exp\{-\gamma y_{t-d}^2\}) + \varepsilon_t \quad (2)$$

$\beta = \varphi - 1$ 'dir ve $\beta = 0$ ve $d = 1$ olduğunda model (3) numaralı denklemdeki gibidir:

$$\Delta y_t = \tilde{\varphi} y_{t-1} (1 - \exp\{-\gamma y_{t-d}^2\}) + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\varepsilon_t \sim iid(0, \sigma^2)$$

Sıfır hipotezi altında γ tanımlı olmadığı için Kapetanios vd. (2003) Taylor yaklaşımı ile aşağıdaki denklemi elde etmişlerdir:

$$\Delta y_t = \delta y_{t-1}^3 + \eta_t \quad (4)$$

$H_0 : \delta = 0$ hipotezi $H_1 : \delta < 0$ hipotezine karşı sınanmaktadır.

Bu aşamalardan sonra sıra nedensellik analizinin yapılmasına gelmektedir. Diks ve Panchenko (2006) doğrusal bağımlılığı ortadan kaldırmak için VAR modelini tahmin edip kalıntılara nedensellik analizini uygulamışlardır. Kalıntıların normal dağılımlı, sıfır ortalamalı ve sabit varyanslı olması gerekmektedir. Bu test parametrik olmayan doğrusal olmayan bir nedensellik testidir ve sıfır hipotezinin sıklıkla reddedilme sorununa karşı geliştirilmiştir. Test istatistiği birleşik olasılık yoğunluk fonksiyonları ile:

$$T_n(\varepsilon) = \frac{n-1}{n(n-2)} \sum_i \left(\hat{f}_{X,Y,Z}(X_i, Y_i, Z_i) \hat{f}_Y(Y_i) - \hat{f}_{X,Y}(X_i, Y_i) \hat{f}_{Y,Z}(Y_i, Z_i) \right) \quad (5)$$

şeklindedir.

Diks ve Panchenko (2006) $\varepsilon_n = Cn^{-\beta}$, C pozitif ve $\beta \in \left(\frac{1}{4}, \frac{1}{3}\right)$ olmak üzere,

$$\sqrt{n} \frac{(T_n(\varepsilon_n) - q)}{S_n} \xrightarrow{d} N(0,1) \quad (6)$$

normale yakınsadığını göstermişlerdir.

BULGULAR

Tablo 1. Enflasyon İçin BDS Doğrusallık Testi

Boyut	Olasılık Değeri
2	0.0035
3	0.0144
4	0.0280
5	0.0129
6	0.0158

Tablo 2. Faiz İçin BDS Doğrusallık Testi

Boyut	Olasılık Değeri
2	0.0000
3	0.0000
4	0.0000
5	0.0000
6	0.0000

Tablo 1 ve Tablo 2 enflasyon ve faiz oranları serileri için doğrusallık test sonuçlarını göstermektedir. Her iki seri için doğrusallığı ifade eden sıfır hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Buna göre seriler doğrusal değildir.

Buna göre serilerin durağan olup olmadıklarının doğrusal olmayan birim kök testi ile araştırılması gerekmektedir.

Tablo 3. KSS Doğrusal Olmayan Birim Kök Testi

Değişken	t istatistiği*
enflasyon	-5.270
faiz	-3.560

*%1, %5 ve %10 kritik değerleri sırasıyla -3.48, -2,93 ve -2,66 olarak KSS (2003) çalışmasından elde edilmiştir.

Tablo 3 doğrusal olmayan birim kök testinin (KSS) sonuçlarını göstermektedir. Doğrusal olmayan birim kök testi her iki serinin tüm düzeylerde durağan olduklarını göstermektedir.

Tablo 4. Diks - Panchenko Doğrusal Olmayan Nedensellik Testi

Lx=Ly	Hipotez: Enflasyon faizin nedenseli değildir.	Hipotez: Faiz enflasyonun nedenseli değildir.
2	0.0672	0.6476

*N=200 gözleme denk gelen ϵ değeri Diks ve Panchenko (2006) makalesinden yararlanarak 1.50 olarak belirlenmiştir.

Doğrusallık ve durağanlık testlerinin uygulanmasının ardından doğrusal olmayan nedensellik testi Diks ve Panchenko (2006) uygulanmıştır. Tablo 4'te Lx=Ly=1,2,3,4,5 gecikmeleri tek tek hesaplanmış bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu 2 gecikme için sonuçlar rapor edilmiştir. Buna göre %10 anlamlılık düzeyinde enflasyondan faize doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

SONUÇ

Bu çalışmada enflasyon ile faiz oranları arasındaki nedensellik ilişkisi doğrusal olmayan nedensellik analizi ile araştırılmıştır. Literatürde yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu doğrusal nedensellik analizine dayanmaktadır. Bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran özelliği doğrusal olmayan bir yaklaşıma dayanmasıdır. Çalışmada serilerin doğrusal olmadığı ve durağan oldukları bulunmuştur. Bunun ardından da doğrusal olmayan nedensellik analizi Diks ve Panchenko (2006) uygulanmıştır ve enflasyondan faize doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Türkiye için yapılan doğrusal olmayan nedensellik analizi içeren çalışmalardan iki tanesine literatürde rastlanılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuç Doğan vd. (2020) çalışması ile benzer bulunmuştur. Enflasyondan faiz oranlarına doğru bulunan bir nedensellik ilişkisi, enflasyonun yükselmesi ile para talebinin artıp bunun da faiz oranlarını yükselteceğini göstermektedir.

Merkez Bankaları enflasyonla mücadele ederken faiz oranlarını araç olarak kullanmaktadır. Faiz oranlarında değişiklik yapıldığında enflasyon oranlarını etkilemesi belli bir süreç gerektirmektedir. Aktarım kanallarının çeşitlilik göstermesi ve uyum sürecinin zaman almasından dolayı faiz

oranlarının enflasyonu ne kadar etkileyeceği net olarak kestirilememektedir. Enflasyon ile faiz oranları arasındaki nedensellik ilişkisinde faiz oranlarının belirlenmesi dikkat gerektirmektedir. Düşük enflasyon hedeflemesi azalan faiz oranlarını da beraberinde getirmektedir (Doğan vd., 2016: 418-419). Bu çalışmanın sonucunda da enflasyondaki değişmelerin faiz oranlarında değişime yol açtığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgül, I. & Özdemir, S. (2018). Enflasyon-faiz oranı ve enflasyon-döviz kuru ikilemi: GEG programı döneminde Türkiye gerçeği, *Ege Akademik Bakış*, 18(1), 153–165. doi: 10.21121/eab.2018135916.
- Asgharpur, H., Kohnehshahri, L. A. & Karami, A. (2007). The relationships between interest rates and inflation changes: An analysis of long-term interest rate dynamics in developing countries. *In International Economic Conference on Trade and Industry (IECTI)* , 3-5 December 2007.
- Bajo-Rubio, O., Diaz-Roldan, C. & Esteve, V. (2005). Is the Fisher effect nonlinear? Some evidence for Spain, 1963-2002. *Applied Financial Economics*, 15(12), 849-854. doi: 10.1080/09603100500123187.
- Bal, H., Erdoğan, E. & Palandökenlier, B. (2019). Enflasyon ve faiz oranı arasındaki nedensellik ilişkisi: Seçilmiş ülkeler için ampirik bir analiz. *International Conference On Eurasian Economies*. Erişim Adresi: <https://www.avekon.org/papers/2322.pdf> Erişim Tarihi:23.12.2019.
- Bayat, T. (2012). Türkiye'de Fisher etkisinin geçerliliği: Doğrusal olmayan eşbütünleşme yaklaşımı, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38, 47-60.
- Bullock, M. & Rider, M. (1991). *The cross-country relationship between interest rates and inflation over three decades*, Research Discussion Paper 9104, Reserve Bank of Australia, Sydney.
- Camarero, M. & Ordonez, J. (2012). Nonlinear adjustment in the real dollar–euro exchange rate: The role of the productivity differential as a fundamental, *Economic Modelling*, 29, 444–449. doi:10.2139/ssrn.545782.
- Christopoulos, D. K. & Leon-Ledesma, M. A. (2007). A long-run non-linear approach to the Fisher effect, *Journal Of Money, Credit And Banking*, 39(2-3), 543–559.
- Diks, C. & Panchenko, V. (2006). A new statistic and practical guidelines for nonparametric granger causality testing. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 30(9), 1647-1669. doi:10.1016/j.jedc.2005.08.008.
- Doğan, B., Eroğlu, Ö. & Değer, O. (2016). Enflasyon ve faiz oranı arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 405-425. doi: 10.18074/cnuiibf.258.
- Doğan, I., Orun, E., Aydın, B. & Afsal, M.S. (2020). Non-parametric analysis of the relationship between inflation and interest rate in the context of Fisher effect for Turkish economy. *International Review of Applied Economics*, 34(6), 758-768. doi: 10.1080/02692171.2020.1782852.

- Eğilmez, M. (2014, 1 Mayıs). *Enflasyon ile faiz ilişkisi. Kendime yazılar*. Erişim Adresi: <http://www.mahfiegilmez.com/2014/05/enflasyon-ile-faiz-iliskisi.html> Erişim Tarihi: 03.12.2019.
- Jongwanich, J. & Park, D. (2008). *Inflation in developing Asia: Demand- pull or cost- push?*. Asian Development Bank. Working Paper.
- Kapetanios, G., Shin, Y. & Snell, A. (2003). Testing for a unit root in the nonlinear STAR Framework. *Journal of Econometrics*, 112(2), 359-379. doi: 10.1016/S0304-4076(02)00202-6.
- Lanne, M. (2006). Nonlinear dynamics of interest rate and inflation, *Journal of Applied Econometrics*, 21(8), 1157-1168. doi: 10.1002/jae.908.
- Maki, D. (2003). Nonparametric cointegration analysis of the nominal interest rate and expected inflation rate, *Economics Letters* 81(3), 349–354. doi: 10.1016/S0165-1765(03)00216-7.
- Million, N. (2004). Central Bank's interventions and the Fisher hypothesis: A threshold cointegration investigation, *Economic Modelling*, 21(6), 1051-1064. doi: 10.1016/j.econmod.2004.03.002.
- Teker, D., Alp, E. A. & Kent, O. (2012). Long-run relation between interest rates and inflation: Evidence from Turkey, *Journal of Applied Finance & Banking*, (6)2, 41- 54.
- Weidmann, J. (1997). *New hope for the fisher effect? A re-examination using threshold co-integration*. University of Bonn Discussion, Paper B-385, University Library of Munich, Germany.
- Yılcı, V. (2009). Fisher hipotezinin Türkiye için sınanması: Doğrusal olmayan eşbütünleşme analizi, *Ataturk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 23(4), 205–213.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2020). *Elektronik Veri Dağıtım Sistemi*. Erişim Adresi: <https://evds2.tcmb.gov.tr>, Erişim Tarihi:01.07.2020.

Geliş Tarihi:
07.10.2020
Kabul Tarihi:
06.12.2021
Yayımlanma Tarihi:
20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Özdemir, A., & İlhan, A. (2021).
Beyin göçü: öğrencileri yurt dışı eğitime
yönlendiren sebepler bağlamında nitel bir
araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal
Bilimler Dergisi*, 20(42), 1159-1186.
doi:10.46928/iticusbe.804014

BEYİN GÖÇÜ: ÖĞRENCİLERİ YURT DIŞI EĞİTİME YÖNLENDİREN SEBEPLER BAĞLAMINDA NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Araştırma

Ali Özdemir

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Marmara Üniversitesi

Aliozdmr32@gmail.com

Alparslan İlhan

Marmara Üniversitesi

Alparslanilhan@yandex.com

Ali Özdemir, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesinde Dr. Öğretim üyesidir. Eğitim bilimleri bölümünde ders vermekte ve bu alanda araştırmalar yapmaktadır.

Alparslan İlhan, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi – Eğitim Bilimleri Enstitüsü – Eğitim Yönetimi ve Denetiminde Yüksel Lisans yapmıştır. Eğitim bilimlerinde araştırmalar yapmaktadır.

BEYİN GÖÇÜ: ÖĞRENCİLERİ YURT DIŞI EĞİTİME YÖNLENDİREN SEBEPLER BAĞLAMINDA NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Ali Özdemir
Aliozdmr32@gmail.com
Alparslan İlhan
Alparslanilhan@yandex.com

ÖZET

Amaç: Bu araştırmanın amacı; beyin göçü gerçeğiyle ülkemizdeki öğrencilerin hangi sebeplerle yurt dışı eğitime yöneldiklerini bulabilmek için yapılmıştır.

Yöntem: Nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni kullanılarak, yarı yapılandırılmış görüşme formuyla verilere ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında 14 katılımcıya ulaşılmış, katılımcılardan elde edilen veriler kodlanmış, temalar altında toplanmış ve içerik analizine tabi tutulmuştur.

Bulgular: Araştırma bulgularında öğrencilerin yurt dışında eğitim almalarına; ailevi etkenler, mesleki gelişim ve akademik kariyer düşüncesi, vatandaşlık ve okuduğu lisenin sağladığı yurt dışında üniversite okuyabilme hakkından yararlanma, farklı yolla yurt dışında okuyabilme imkânı bulmaları gibi sebepler etkili olmuştur. Öğrencilerin eğitim sürecinde yaşadıkları zorluklar, devlet politikalarındaki memnuniyetsizlik: nepotizm, şeffaflık, hak, adalet ve liyakat sorunu itici unsurlardır. Devletin ilgili makamları ve politika yapıcıların bu grup öğrencilere yönelik yapacakları çalışmalar ve projeler, alınacak önlemler sıralamasında üst basamaklarda olmalıdır. Üretilen diğer projeler de gelişmiş ülkelere beyin göçü verme potansiyeli olan nitelikli iş gücünü ülkemizde tutmalı ve tersine beyin göçü üzerine yoğunlaşmalıdır.

Özgünlük: Son yıllarda artan beyin göçü verme yüzdesi ile tersine beyin göçündeki azalma ülkemizin gelişmesinin önündeki engellerden olduğu ve konunun ayrıntılı incelenmesi gereken bir konu olduğu malumdur. Bu grup öğrencilerin; yurt dışı eğitimine iten, yönlendiren, sevk eden sebeplerin neler olduğunu belirlenmesi, bunların da beyin göçü olgusu bağlamında değerlendirilmesi, eğitimlerini tamamlamamış öğrencilerin beklentilerini, taleplerini öğrenmek adına belirleyici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Beşeri Sermaye, Beyin Göçü, Öğrenci Göçü, Tersine Beyin Göçü

JEL Sınıflandırması: J24

THE BRAIN DRAIN: A QUALITATIVE STUDY IN THE CONTEXT OF THE REASONS LEADING STUDENTS INTO EDUCATION ABROAD

ABSTRACT

Purpose: The aim of this study; was made to find out why students in our country prefer education abroad with the fact of brain drain.

Methodology: Phenomenology pattern was used as a qualitative research method, the data was obtained through a semi-structured interview form. Within the scope of the research it reached 14 participants, the data obtained from the participants were coded, collected under the themes and subjected to content analysis.

Findings: According to the research findings, for students to study abroad; reasons such as familial factors, professional development and academic career thinking, citizenship and the right to study at a university abroad provided by the high school from benefiting, having the opportunity to study abroad in different ways have been effective. Difficulties experienced by students in the education process, dissatisfaction in state policies: nepotism, transparency, right, justice and merit are the pushing factors. The relevant institutions and policy makers of the state, their studies and projects for this group of students, should be at the top of the order of measures to be taken. Other projects to be produced should focus on keeping the qualified workforce in our country with the potential to give brain drain to developed countries and reverse brain drain.

Originality: It is known that the increasing percentage of brain drain in recent years and the decrease in reverse brain drain are among the obstacles to the development of our country and that the issue should be examined in detail. This group of students; Determining what are the reasons that push, direct and refer to abroad education and evaluate them in the context of brain drain will be decisive in order to learn the expectations and demands of students who have not completed their education.

Keywords: Human Capital, Brain Drain, Student Drain, Reverse Brain Drain

JEL Sınıflandırması: J24

GİRİŞ

Ülkeler, vatandaşlarına eğitim, sağlık, teknoloji gibi alt yapı oluşturabilecek imkânlar sunarak nitelikli iş gücü, dolayısıyla beşeri sermaye oluşturma çabasındadırlar (Eser ve Gökmen, 2009). Ülkelerin eğitim sistemleri, teknolojiye yaptıkları yatırım ve gelişmişlik düzeyleri, ihtiyaç duyulan alanlarda yetiştirdiği nitelikli çalışanlar; uzmanlaştıkları konuda çalışma imkânı ve yeteneğini kullanabilecek ortamı bulabileceği için ülkelerin ekonomik büyümelerinde temel faktör olarak, yapılan yatırımın karşılığını vermektelerdir (Türker, 2009). Dünyada ülkeler ekonomik yarışlarında, yetiştirdikleri beşeri sermaye-nitelikli iş gücü, üretebildikleri teknolojiler ve toplumsal hafızasından faydalanarak biriktirdikleri bilgi birikimleri belirleyici faktör olmaktadır (Lin, 2008, s.4).

Gelişmiş ülkelerin nitelikli iş gücünü kendi ülkelerine çekebilmek için zaman içerisinde farklı stratejiler geliştirdikleri görülmektedir. İlk başlarda ihtiyaçlarına göre vasıflı veya vasıfsız eleman ithal ederken süreç içerisinde eğitimini tamamlamış nitelikli iş gücü ithal etmeye başlanmıştır. Teknolojik gelişmeler, küreselleşen dünyada bilgi akışının hızlı ve kolay ulaşabilir olması ülkelerin beyin göçü stratejilerinde yenilikler yapmasına sebep olmuştur. Bu stratejiler eğitimini tamamlamış düşük sosyal statüden ve ekonomik buhrandan kurtulmayı amaçlayan, mesleki doyuma ulaşma isteği olan nitelikli iş gücüne ve özellikle eğitimini yeni tamamlamış geleceği ve kariyeri açısından akılları karışık durumdaki lise, üniversite, yüksek lisans, doktora vb. öğrencileri üzerine yoğunlaştırmışlardır. Geliştirdikleri politikalar ve projeler ülkelerini cazibe merkezi haline getirme üzerine kurulmuştur. Gelişmiş ülkelerin bu stratejileri, az gelişen veya gelişmekte olan devletlerde ki beyin gücünü oluşturabilecek potansiyeli olan bireyler üzerinedir. PISA ve TIMMS gibi sınavlar özellikle ülkelerin beyin gücü göstergesi olurken gelişmiş ülkeler için hedef kitle tespiti gibi olmaktadır. Gelişmiş ülkelerin bu ve benzeri öğrenci grupları için çeşitli imkânlar sunarak (burs, isim yapmış üniversitelerde eğitim, çalışma izni vb.) çekim alanı içine alma gayretindedirler. Bu açıdan bakıldığında beyin göçünü kavramını; “Nitelikli veya nitelikli iş gücü olma potansiyeli olan bireylerin doğup büyüdüğü ülkede arzu ettiği yaşama, çalışma ve/veya eğitim alma imkânını bulamayıp, yeteneklerini ve potansiyelini gösterebileceği farklı bir ülkeye yerleşme ve o ülkeye sosyal, kültürel ve ekonomik olarak katkıda bulunması durumu” şeklinde tanımlayabiliriz (İlhan, 2020).

Beyin göçünde çeşitli yaklaşımlar olmakla birlikte en genel perspektiften bakanlar için bir problemin olmadığını savunurlar. Nitelikli eleman, bilim insanı ve bilim, uluslar üstü veya evrensel olduğunu fikriyle birlikte, doğup büyüdüğü, eğitim aldığı, mensup olduğu ülkeyle sınırlandırılmayacaklarını söylemektedirler (Tezcan, 1996a). Karşıt görüşte ise bu tarz nitelikli, kalifiye bireyleri (Erdoğan, 2003) gelişmiş ülkeler hiçbir masraf, emek harcamadan ülkelerine transfer etmiş veya çekmiş olacaktadırlar (Lowell ve Findlay, 2001). Bu sayede ekonomilerini gelişmiş şekilde tutmaya devam ederler (De Haas, 2006, s.15-16). Yapılan araştırmalar ve çalışmalar bu durumu doğrular niteliktedir (Dumont ve Lemaitre, 2005, s.3). Beyin göçü bakımından veren ve alan ülkelerin durumlarını özetleyecek en bariz örnek ABD’de yaşayan 42 Nobel ödülü sahibi insanın yarısına yakını başka ülke

vatandaşı olduğu halde, Nobel ödülünü kazandıktan sonra ABD'ye yerleşmiş olmalarıdır (Halıcı, 2005, s.259).

Türkiye'de iş gücü için benzer çözüm önerileri uygulamaya çalışılmıştır. Fakat başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesine giden iş gücümüz, ailelerine de yanlarına alarak gittikleri ülkelere yerleştikleri görülmüştür (Tanyıldız, Arslanhan ve Kurtsal, 2011). İlk iş gücü göçü dalgasından günümüze gelene kadar ülkemizden ayrılan göçmen işçilerin nitelikleri sürekli artmıştır. Ekonomik sonuçlarının olacağını fark eden Türkiye'deki birçok kuruluş bu duruma şiddetle karşı çıkmıştır (Bakırtaş ve Kandemir, 2010). Durumun aciliyetinin farkına varılarak politika yapıcılar gibi sorumluların, gerekli önlemleri almak suretiyle göçün yavaşlatılması, kayıpların asgari düzeye çekilebileceğini belirtmişlerdir (Başaran, 1972). Statüsü bakımından öğrencilerin yurt dışında eğitim almaları göç kavramı altında değerlendirilmese de sonuçları doğrultusunda bakılacak olursa eğitim için gittikleri ülkeye yerleşme eğilimindedirler (İlhan, 2020).

Eğitim sistemleri öğrencileri globalleşen (küreselleşen) (Karluk, 2002, s.1) dünyaya ayak uydurabilmeleri için yapı, içerik, amaç ve hedef bakımından güncellemektedir. Bu yeni küresel eğitim anlayışında öğrenciler; farklı ülkelerde rahatça dolaşabilen, eğitim alan, çalışabilen, gittikleri ülkelerde kültür şoku yaşamayan, bulunduğu ortama hızlıca adapte olup başarı elde edebilen bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır (Tezcan, 1996b, s.59-62). Eğitimdeki bu anlayışı temel alarak aralarında ülkemizin de bulunduğu dünyada birçok ülke, stratejiler geliştirerek potansiyeli olan öğrencileri ülkelerine çekme gayretindedirler. ABD-Fullbright burs programı, İngiltere-Colombo Planı, AB-Erasmus programı, Türkiye-Türk ve Akraba Topluluklar Sınavı, Mevlana Değişim Programı (Tanyıldız vd., 2011) bunlara örnek verilebilir (Kaçar, 2016).

Dünyada özellikle ABD ve İngiltere'ye doktora (Spilimbergo, 2009), master veya üniversite okumak için giden öğrencilerin yarısından fazlası geri dönmeyerek bu ülkelere yerleşmektedirler (Faggian, McCann, ve Sheppard, 2007; Kodrzycki 2001). Bu durum gelişmekte olan ülkeler nazarında ekonomik dengelerinde bozulmalara, bir nevi sömürge sistemi görüntüsü vermektedir (Güllü, 2016). UNESCO tarafından yapılan çalışmalar bu durumu teyit eder niteliktedir. UNESCO verilerine göre en fazla öğrenci çeken ülkeler sıralaması ABD, İngiltere, Almanya, Fransa, Avustralya, Japonya, Rusya, İspanya, Belçika, Kanada, İtalya'dır (Binde, Sampson, Demarais, Plouin, Campos, Fajolles, vd., 2005, s.95).

Diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de benzer durumdan söz etmek pekâlâ mümkündür. Öğrencilerimizin birçoğu mesleki alanda çalışma, yükselme olanağı, sosyal hayatın rahatlığı, önünü görebilme, aileye yardım ve kısıtlı çalışma alanı, araştırma yapma zorlukları, aileye karşı sorumluluk gibi sebeplerle (Giannoccolo, 2009, s.15) gittikleri ülkelere kalıcı olarak yerleştikleri görülmektedir (Güngör, 2003). 1970'lerde Avrupa'ya göç ile başlayan yurt dışına gidiş, daha sonra nitelikli iş gücü göçüne, son haliyle üniversite okumak, doktora ve araştırma yapmak amacıyla çıkışa dönüşmüştür (TEPAV, 2013, s.2). Yapılan araştırmalar sayının her geçen yıl arttığını 2000'lerin başında 50 binin

üzerine çıktığını, günümüzde ise ülkemizde üst düzey eğitim alan her 100 kişiden 59'unun yurt dışında yaşadığını ortaya koymuştur. TİSK 2018'de yaptığı araştırmada beyin göçü veren 34 ülkeden 24. Sırada olduğumuzu, IIE'nin 2019 verilerinde ABD'deki yabancı öğrenciler bakımından Türk öğrencilerin 15. Sırada olduğunu göstermektedir (IIE, 2019). Bu tablo göz önüne alınarak beyin göçünün ülkemize yıllık maliyetinin 2,5 milyar dolar seviyesinde olduğu söylenmektedir (Aksoy, 2019).

Ülkemizin coğrafi konumu ve kültürel mirası sayesinde kısıtlıda olsa çekim merkezi olduğumuz söylenebilir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014). Son yıllarda yapılan araştırmalar ülkemizde 20 binin üzerinde yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim aldığını belirtmektedir (Kodal ve Mazıcı, 2018 s.207-208). Ülkemizde eğitim alan yabancı uyruklu öğrencilerin eğitimleri sonrasında ülkelerine geri döneceği gerçeği ile bakıldığında ülkemizin kaybı ortadadır (Zavalsız ve Gündoğ, 2017 s.3188). Beyin göçünü durdurucu önlemler haricinde bu durumu ülkemizin lehine çevirecek yegâne olgular tersine beyin göçü ve diasporadır (Perruchoud, 2009, s.28).

Son yıllarda artan beyin göçü verme yüzdesi ile tersine beyin göçündeki azalma ülkemizin gelişmesinin önündeki engellerden olduğu ve konunun ayrıntılı incelenmesi gereken bir konu olduğu malumdur. Ülkemizde lise ve üniversite eğitimi alan veya almakta olan öğrencilerin yurt içinde eğitim almak yerine, neden yurt dışın da eğitim almayı tercih ettiklerini belirlemek amacıyla yapılmış ve bu amaç doğrultusunda aşağıdaki üç öncüle cevap aranmıştır:

- Türk eğitim sisteminin içerisinde eğitim almış öğrenciler neden yurt dışında eğitim almak (yaşamak) isteklerini belirlenmesi amaçlanmıştır.
- Türk eğitim sisteminin içerisinde eğitim almış öğrencilere göre beyin göçüne yönlendiren, sevk eden itici unsurları bulması amaçlanmıştır.
- Hangi durumların değişmesiyle tekrar ülkelerine dönmeyi düşünürler ve ilgili makamlardan beklentilerini saptaması amaçlanmıştır.

Bu grup öğrencilerin; yurt dışı eğitimine iten, yönlendiren, sevk eden sebeplerin neler olduğunu belirlenmesi, bunların da beyin göçü olgusu bağlamında değerlendirilmesi, eğitimlerini tamamlamamış öğrencilerin beklentilerini, taleplerini öğrenmek adına belirleyici olacaktır.

YÖNTEM

Bu başlık altında araştırmanın deseni, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve verilerin analiz yöntemi ele alınmıştır.

Araştırmanın Deseni

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji (Olgu bilim) deseni ile yürütülmüştür. Olgu bilim, bildiğimiz fakat tam manasıyla ifade edemediğimiz olguları merkeze alarak araştırmayı amaçlayan bir yaklaşımdır. Görüşüne başvuru katılımcıların yurt dışına çıkmaktaki sebepleri, amaç ve hedeflerinin olgular-kavramlara indirgenebilmesi ve bunların yaşadığı ortama, duruma,

deneyimlediği yaşantıya ve bakış açılarına göre değişeceği göz önünde tutulduğunda, elde edilen verilerin derinlemesine inceleyebilme ve karşılaştırma yapabilme imkânı verdiği için bu araştırmada olgu bilim deseni kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 41-69-129-132).

Araştırma Gurubu

Bu araştırmada ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örneklemede ana bakış açısı araştırmacı tarafından ilk başta belirlenmiş kriterler ve bu kriterleri sağlayan bütün durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.122). Katılımcıların yurt içinde eğitim aldıktan sonra, yurt dışında eğitim alanlar ve/veya yaşayanlardan belirlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Katılımcı	Yaş	Uyruk	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Yurt Dışında Eğitim Aldığı Ülke	Bildiği Diller
K1	39	TC-DE	Kırklareli	YL	-	Alm-İng (O)
K2	41	TC-US	Burdur	Lise	Amerika	İng (A), İsp-İta-Fra (B)
K3	19	TC-US	Los Angeles	Üni	Amerika	İng (A)
K4	26	TC	İstanbul	YL	İsveç	İng (A)
K5	19	TC-NL	Amsterdam	Üni	Hollanda	İng-Hol (AD), Fra-Alm-İbr (O)
K6	24	TC	İstanbul	YL	İsveç	İng (A), Alm (O)
K7	28	TC	İstanbul	Dr	Amerika	İng (A)
K8	39	TC-DE	İzmir	Üni	Almanya	İng-Alm (A), Hol (B)
K9	31	TC-DE	İzmir	YL	Almanya	İng-Alm (A)
K10	26	TC	Ankara	Dr	Amerika	İng (A), Arp-Fra (B)
K11	24	TC	İstanbul	YL	İngiltere	İng (A), Fra (O), Arp (B)
K12	21	TC	İstanbul	Üni	Almanya	İng-Alm (A)
K13	21	TC	İstanbul	Üni	Almanya	İng-Alm (A)
K14	26	TC	-	YL	Amerika	İng (A)

Katılımcıları K harfi ile kısaltılmış, katılımcıların cevap vermek istemediği bilgi ise (-) işaretiyle gösterilmiştir. **Uyruk:** DE (Almanya), NL (Hollanda), US (Amerika Birleşik Devletleri), TC (Türkiye Cumhuriyeti) **Eğitim Durumu:** Dr (Doktora), Üni (Üniversite), YL (Yüksek Lisans) **Bildiği Diller:** A (Akıcı), AD (Anadil), B (Başlangıç), O (Orta Düzey)

Araştırma kapsamında görüşlerine başvuru katılımcıların yaş aralığının 19-41 yaş arasında değiştiği ve katılımcı yaş yoğunluğunun çoğunlukla 20-29 yaş aralığında toplandığı gözlemlenmiştir. Katılımcılardan 6'sının çifte vatandaşlığının bulunduğu, 8'inin ise sadece Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının bulunduğu belirlenmiş, bu katılımcılardan 11'inin doğum yerinin Türkiye Cumhuriyeti olduğu, 2'sinin ise yabancı ülke topraklarında doğduğu saptanmıştır. Bir katılımcı ise doğum yerine ilişkin bilgi vermekten kaçınmıştır. Eğitim durumları incelendiğinde katılımcılardan lise (1 kişi), üniversite (5 kişi), yüksek lisans (6 kişi) ve doktora (2 kişi) mezunlarının olduğu, (1 kişi) hariç tüm katılımcıların yurt dışında eğitim aldığı ve bu ülkeler arasında yoğunluğun 5 kişi ile ABD

ve 4 kişi ile Almanya ülkeleri üzerinde yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. ABD ve Almanya'yı ise 2 kişi ile İsveç ve birer kişi ile de Hollanda ve İngiltere izlemiştir. Katılımcıların tamamının Türkçe dışında en az 1 dil bildiği (4 kişi), 5 kişinin 2 dil bildiği, 3 dil bilen 3 kişi olduğu belirlenmiş, katılımcılardan birer kişinin de 4 ve 5 dil bildiği saptanmıştır.

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak yapılmıştır. Bu görüşme türü, yapılandırılmış görüşmelerdeki konuya sıkı bağlılık olmadığı gibi yapılandırılmamış görüşme türündeki gibi aşırı özgürlük alanı sağlamamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.129-130). Yarı yapılandırılmış görüşmede araştırmacı değinmek istediği konu hakkında daha önceden sorular hazırlar. Hazırladığı bu soruları belirli sistematik ve tutarlı bir sırada görüşmecilere sorar. Araştırmacı cevaplar yeterince açıklayıcı değilse ek sorular sorarak veri akışının devamını ve görüşmenin seyrine göre sistematığın dışına çıkarak sondalar yaparak katılımcının iç dünyasını, algılarını, duygularını ortaya çıkartır. Bu durum araştırmacının derinlemesine çözümlene ve doğru anlamlandırma yapabilmesini sağlar (Kayır, 2019, s.265). Bununla birlikte yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanması sırasında amaç göz önünde tutulmuş ve literatür taraması yapılarak sorular bu doğrultuda hazırlanmıştır

Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken alanyazın taranmış, elde edilen bütün anketler ve görüşme formları dosyalanmıştır. İncelenen anketler üzerinde kodlar oluşturulmuş ve belirlenen sorular bu kodlar altında toplanmıştır. Bütün bilgiler ışığında amaç dikkate alınarak yarı yapılandırılmış görüşme formu taslağı oluşturulmuştur. Eğitim Bilimleri Enstitüsünde öğretim görevlisi, farklı bir alanda öğretim görevlisi olarak çalışan doçent ve MEM'de İl Müdür yardımcılığı yapan, kendi alanlarında uzman bu üç kişi tarafından incelenmiş ekleme ve çıkarmalar yapmak suretiyle yarı yapılandırılmış görüşme formunun son hali verilmiştir. Bu doğrultuda 14 katılımcıyla görüşmeler WhatsApp programı kullanılarak yapılmıştır. Ayrıca katılımcıların izinleri alınmak suretiyle iki farklı ses kaydediciden ses kaydı alınmış ve görüşmeler ortalama 45 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Bu araştırma verilerinin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinde ana hedef katılımcılardan elde edilen verileri kavramsallaştırarak temalar elde etmektir. Bu temalar yardımıyla katılımcılardan elde edilen neden-sonuç ilişkilerini düzenleyebilir, okuyucuların daha net anlayabileceği duruma getirebilir ve yorumlanması sırasında literatürden alıntılar yapabiliriz. (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 242). Araştırmanın konusuyla ilgili materyaller, dokümanlar toplanarak, gerekli taramalar yapılmış ve gerekli notları alınmıştır. Araştırmanın başında örnek görüşmeler yapılarak ve elde edilen veriler bir uzman tarafından incelenmesi istenmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Bütün katılımcılarla görüşmeler yapılmış ve görüşmeler sonrası ses kayıtları Word'e yazı olarak aktarılmıştır. Bu işlem birkaç kez tekrarlanmış bu sayede bilgiler araştırmacı tarafından özümsemiş ve aktarım sırasında belirlenen hataları düzeltme imkânı sunmuştur. Ayrı bir

dosya açılıp her soru altında katılımcıların verdikleri cevaplar toplanmış ve kategorize edilmiştir. Katılımcılardan elde edilen ham veriler kodlanmış, temalar oluşturulmuş ve temalar oluşturulurken uzman görüşüne başvurulmuştur. Kodlar temalarla karşılaştırılarak sağlanması yapıp düzenlenmiş, kodlara ve temalara göre bulgular yorumlanmıştır. Görüşmeler sonrasında ulaşılan veriler ve analizler katılımcılara geri göndererek katılımcı teyidi alınmıştır. Tırnak içinde göstererek yorumlama sırasında katılımcılardan direk alıntılar yapılmış, araştırmadan elde edilen veriler okuyucuya üzerinde hiçbir değişiklik yapılmadan olduğu gibi aktarılmış ve alanyazın taranmak suretiyle elde edilen bulgularla karşılaştırmalar yapılmıştır.

Tablo 2. Alt amaçlar ve kategoriler

Alt amaçlar	Kategoriler
Türk eğitim sisteminin içerisinde eğitim almış öğrenciler neden yurt dışında eğitim almak (yaşamak) isteklerini belirlemesi amaçlanmıştır.	Mesleki faktörler Kişisel faktörler Çevresel faktörler
Türk eğitim sisteminin içerisinde eğitim almış öğrencilere göre beyin göçüne yönlendiren, sevk eden itici unsurları bulmak amaçlanmıştır.	Türk eğitim sisteminin faktörleri Devlet politikalarının faktörü Eğitim kültürü faktörü
Hangi durumların değişmesiyle tekrar ülkelerine dönmeyi düşünürler? İlgili makamlardan beklentilerini saptamak amaçlanmıştır.	Devletten beklenti faktörü

BULGULAR

Öğrencileri yurt dışı eğitime yönlendiren sebeplerin beyin göçü bağlamında değerlendirilebilmesi için toplanan verilerden ulaşılan bulgular ve literatürle karşılaştırılması aşağıda verilmiştir.

Tablo 3. Türk eğitim sisteminin içerisinde eğitim almış öğrenciler neden yurt dışında eğitim almak (yaşamak) isteklerini belirlemesi alt amacı altında oluşan temalar ve kodlar

Temalar	Kodlar
Ulusal ve/veya Uluslararası Yarışma Faktörü	Lise döneminde yarışmaya katılanlar
Yurt Dışı Eğitim Konusunda, Öğrencileri Etkileyen, Çeken Faktörler	Mesleki gelişim
	Vatandaşlığının olması
	Birinin tavsiye etmesi
	Eğitim kalitesi
	Yurt dışı tecrübesi edinme-Eğitim ve aynı zamanda çalışma imkânı bulması
	Kaliteli eğitim alma
Yurt Dışı İçin Etkilenme Faktörü Ve Alternatif Ülke Senaryoları	Üniversite popülaritesi
	Okuduğu lisenin kendisine verdiği avantajı kullanmak
	Eş dolayısıyla-İş ve yaşam koşulları-(İsviçre ve Belçika)
	Mesleki gelişim-(ABD)
	Türkiye'ye yakınlık-Eğitim ve araştırma-(Almanya, İsveç, Norveç)
	Farklı kültürlere ev sahipliği yapabilen ülkeler-(Hollanda ve Kanada)

Finans merkezi olması-(ABD ve İngiltere)

Eğitim kalitesinin-Türkiye'ye yakınlık-(İsviçre, İngiltere)

Almanya'da kalma sebebini Türkiye'deki yaşam standardının zorlayıcı olması, trafik, iş yerindeki aşırı stres ve uzun saatler çalışılması-Doğası ve insanların dolaylı-(İsveç)

Türkiye'de yaşamak istiyor-Akademik eğitim-(Kuveyt, Sudi Arabistan ve Katar)

Yurt dışında eğitim alma hayalinin olduğunu-(ABD)

1. Ulusal ve/veya Uluslararası Yarışma Faktörü

Katılımcılardan bir grup öğrencinin lise döneminde katıldıkları ve hazırlandıkları yarışmaların (TÜBİTAK olimpiyatları, okul yarışmaları gibi) öğrencilerin meslek ve kariyer planlamasında belirleyici rolünün olduğu gözlemlenmiştir. Meslek ve kariyer planını önceden belirleyen öğrenciler, lise döneminde belirledikleri alana yönelik yarışmalara katılmış ve bu sayede üniversite başvurusunda aranan özelliklere sahip olmanın yanı sıra, lisansüstü eğitim bursu kazanma ve mesleki CV gelişimini amaçlamışlardır.

“Matematik olimpiyat yarışmalarında milli takıma seçildim ve 4 defa yarışmalara katıldım. 2 defa altın madalya, 2 defada gümüş madalya kazandım.” (K10).

2. Yurt Dışı Eğitim Konusunda, Öğrencileri Etkileyen, Çeken Faktörler

Katılımcılara kendilerini yurt dışında eğitim almaya sevk eden çekici unsurların ne olduğuna ilişkin soru yöneltildiğinde katılımcılar yurt dışında eğitim almaya çeken faktörleri; mesleki gelişimini tamamlamak veyahut ilerletebilmek, ilgilendiği branşın doğduğu topraklarda zaman geçirilmesi gerektiğini ve sanatla iç içe olabilmek; bulunduğu ülkenin vatandaşı olması; bulunduğu ülkede yaşamış birinin tavsiye etmesi, eğitim ücretlerinin uygun olması ve yabancı dilde (İngilizce) sağladığı kolaylık; yakın akrabalarının olması sebebiyle ailesinin bu ülkeye taşınması; bulunduğu ülkenin eğitim kalitesini göz önünde tutması; bulunduğu ülkede daha kaliteli eğitim alabileceğini düşünmesi; bulunduğu ülkedeki üniversitenin popülaritesi; eğitim aldığı bölümünde dünyanın en iyi üniversitesi olarak görmesi ve kariyer gelişimini en iyi yapacağı yer olduğunu düşünmesi; okuduğu lisenin kendisine verdiği avantajı kullanmak ve daha kolay bir şekilde daha iyi bir üniversitede okuma imkânı bulması olarak sebepleri belirtmişlerdir.

“... Ayrıca İsveç'te şöyle bir avantaj vardı; 1 sene İngilizce hazırlık okursa dilden muaf sayılıyordun. TOEFL, IELTS gibi sınav alıp göstermeme gerek kalmayacaktı. Hem dilimi geliştirmiş olacaktım hem de yurt dışında master yapmış olacaktım. Bu fırsatı değerlendirmek istedim.” (K4).

3. Yurt Dışı İçin Etkilenme Faktörü ve Alternatif Ülke Senaryoları

Katılımcılar tarafından verilen yanıtlar dikkate alındığında eş durumu, mesleki gelişim, eğitim ve araştırma olanağındaki ilerilik, düşündüğü ülkenin veya üniversitenin eğitim kalitesi, sosyal haklar ve yaşam standardı gibi özelliklerinin olması, göçmen politikaları nedeniyle çok kültürlü toplumlara açık olan ülkelerden etkilendiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların bulunduğu ülkenin dışında yaşamak isteyebileceği alternatif ülkeleri ise Almanya, ABD, İsviçre, Belçika, İtalya, Hollanda, İngiltere, Fransa, İsveç, Norveç, Kanada, Katar, Suudi Arabistan, Kuveyt şeklinde sıralamışlardır.

“Oldu da Türkiye’de istediğim ortamı bulamadım, istediklerim olmadı. Yine zorunlulukla yurt dışına çıkma durumum olursa yine tamamen kolaylık bakımından Almanya’ya gelmek isterim. Beş-altı sene burada yaşamış olmam, Almanca biliyor ve iş bakımından tecrübeli olmam benim için çok kolaylık sağlayacaktır.” (K13).

Tablo 4. Türk eğitim sisteminin içerisinde eğitim almış öğrencilere göre beyin göçüne yönlendiren, sevk eden itici unsurları bulması alt amacı altında oluşan temalar, alt temalar ve kodlar

Temalar	Alt temalar	Kodlar
Yurt Dışı Eğitim Konusunda, Öğrencileri Etkileyen, Çeken Faktörler	İş yeterliliği	Yeterli
		Yeterince hazırlanmadığını Disiplinli ve organize olabilmesine sağladığı
	Lise Eğitim Yeterliliği	Tatmin edici
		Yetersiz olduğu Alman müfredatının ise sorgulatan özelliğinin olduğunu
Dil yeterliliği	Kendi özel çabası olduğu Gramer ağırlıklı olması, pratik eksikliği Özel ilgisi ve okuduğu okulda yabancı öğretmenlerin olması Lise döneminde yeterince öğrenememesine rağmen üniversitedeki eğitimin yabancı dil ağırlıklı olması nedeniyle Okudukları okulların yabancı dil konusunda iyi olmasından kaynaklandığını Lisedeki idareci ve eğitimcilerin sağladığı özel imkân sayesinde Lisesinde eğitimin %100 yabancı dil olduğunu	
	Sistemsel Zorluklar	28 Şubat süreci ve buna bağlı katsayı mağduriyeti Rekabete dayalı sınav sistemi İlgi alanlarından bağımsız meslek seçimi Ezbere dayalı eğitim yaklaşımı Yabancı dil öğretimi Okul sürelerinin uzunluğu Sürekli değişen sistemin oluşturduğu tedirginlik, üniversite sınav sistemi, özel ders ve dershaneye ihtiyaç duyulması Devlet okullarındaki sınıf mevcut sayılarının yüksek oluşu Eğitim aldığı okulun kendisine sağladığı tolerans sayesinde zorluk yaşamadığını, fakat benzer durumdaki öğrencilerin fazladan çalışarak bu zorlukların üstesinden gelebildiği Sınav odaklı olması
Eğitim Sürecinde Yaşanılan Zorluklar	Süreç İçerisinde Yaşanılan Zorluklar	Eğitimcilerin profesyonellik anlayışının sorunlu olması ve derste mobbing uygulanması Sosyal aktivitelerin derslere olumsuz yansımaları ve idarecilerin bu durumlar karşısındaki negatif tutumları Öğretmenlerin öğrencilerle birebir ilgilenmemesi Farklı sebeplerden dolayı derslerin boş geçmesi Lisenin 12. Sınıfında okul ve üniversite sınavına hazırlıktaki aşırı yoğun çalışma temposu Öğrenilen bilginin kişiyi geliştirme hedefinden çok sınavı geçme üzerine olması Test usulüne göre hazırlanan sınavın gerçek hayatta bir karşılığının olmayışı Güçlünün (öğretim üyesi, öğretmen) zayıfı kullanabilmesi ve bu durumu kontrol eden bir mekanizmanın olmayışı
		Mezuniyet sonrası iş bulamama

	Sonuçlardan Kaynaklanan Zorluklar	Uzun eğitim saatleri sonrası farklı yönelimler için öğrencilerin enerji ve motivasyonun kalmaması Meslek edinebilmek için üniversite okuma zorunluluğu ve okumama durumunda iş bulmadaki zorluklar Sistemin açıklarının farkına varılması ve bu açıkları kullanarak sorumlulukların yerine getirilmemesi
Öğrencilerin Devlet Politikaları Hakkındaki Görüşleri	Yurt Dışı Eğitime Devlet Politikalarının Tesiri	Eğitim politikaları sebebiyle yurt dışında eğitim almak zorunda kalmış Uyguladığı genel politikalar sebebiyle yurt dışında eğitim almış ve buraya yerleşmiş Nispeten devletin genel politikalarını yurt dışında eğitim almış
	Eğitim Politikalarının Değerlendirilmesi	Eğitim politikalarından memnun olmadıklarını
	Eğitim Sisteminin Değerlendirilmesi	Eğitim sistemindeki eksikliklerden memnun olmadıklarını

4. Hayata Hazırlayabilme Faktörü

Katılımcılar Türkiye’de aldığı eğitimi düşündüklerinde yurt dışında karşılaştıkları veya karşılaşılabilecekleri muhtemel iş yeterliliği, lise eğitim yeterliliği, dil yeterliliği, gibi kavramları değerlendirerek aşağıdaki yanıtları vermişlerdir.

4.1. İş Yeterliliği;

Katılımcılardan bir kısmı lise ve ön lisansta aldığı mesleki eğitimin iş yaşamı için yeterli olduğunu belirtmiş, diğer bir kısmı ise çok fazla teorik eğitimin olduğunu ve pratik uygulamaların müfredatta çok fazla yer almadığını belirtmiştir. Bir katılımcı üniversite sınavına hazırlık aşamasındaki sınava odaklanma durumunun iş yaşantısında disiplinli ve organize olmasını sağladığını, diğer bir katılımcı ise lise yıllarında katıldığı kulüp çalışmalarının iş yaşamında kendisine artılarının olduğunu belirtmiştir.

“Lise dönemindeki öğrencilerin önündeki tek amaç olarak üniversite sınavı bulunuyor. Örneğin liseye geçen bir öğrenci sosyal aktiviteden çok dersanelere giderek veya özel hocalarla zaman geçirerek bir amaca ulaşmak için özür dileyerek sanki at yarışındaymış gibi bu sınava hazırlanıyorlar. Bu durum bize neyi sağlıyor, neyi öğretti diyecek olursanız; iş yaşamında veya üniversite okurken disiplinli olmayı, kişinin kendisini organize etmesini öğretti diyebilirim.” (K9).

4.2. Lise Eğitim Yeterliliği;

Lisede verilen eğitimin yeterli olduğu fikri üzerinde duran katılımcılar lise eğitiminde alınan kültürel, akademik, teorik ve müfredat kaynaklı geniş konu içeriğinin tatmin edici olduğunu ve eğitim aldıkları ülkelerde bunun avantajını yaşadıklarını; bir başka grup ise ulusal ya da uluslararası ölçekte olimpiyatlara hazırlanma sürecinde edindikleri deneyimin lisede aldıkları eğitim açısından tatmin edici olduğunu belirtmişlerdir. Diğer taraftan bazı katılımcılar ise diğer liselerden ziyade kendi okudukları lisenin Türkiye’nin önde gelen kamu liselerinden olması sebebiyle lise eğitim kalitesinin kendi okullarından kaynaklandığını düşünmektedir. Lisede alınan eğitimi tatmin edici bulmayan katılımcılar ise bireysel farklılıkların gözetilmeksizin aynı tür eğitimin tüm öğrencilere eşit uygulanmaya çalışılmasından, eğitimin yorum ve sorgulamaya açık olmamasından, sosyal aktivitelerdeki eksiklerden ve müfredatın çok yoğun ve mesleğe yönelik olmadığını belirtmişlerdir.

“ABD ile Türkiye’yi lise eğitimi bazında karşılaştıracak olursam Türkiye’de öğrenciler daha çok bilgiye sahipler diyebilirim. ABD’de en iyi üniversitelerde okumamışsa ve buralarda eğitim almıyorsa dünyanın belirli yerleri haricinde çok yeri bilmiyorlar. Birçok konu hakkında fikirleri yok diyebilirim. Eğitimlerinde çok basit şeyler öğreniyorlar. ... Bunları görünce Türkiye’deki eğitimin buraya göre çok ileride olduğunu söyleyebilirim.” (K2).

4.3. Dil Yeterliliği;

Lise eğitimi baz alındığında yabancı dil yeterliliğine sahip olduğunu düşünen katılımcıların söz konusu dönemlerde kendi özel ilgi ve çabaları, okul idarecilerinin sağladığı imkânlar, okulun kalitesi ve bulunduğu okulun %100 yabancı dil eğitimi vermesinden kaynaklı bu yeterliliğe edindiklerini anlaşılmıştır. Bir grup katılımcı lise döneminde yeterince öğrenemedikleri halde üniversitede okuduğu bölümün yabancı dil ağırlıklı olmasından dolayı yabancı dil noktasında yeterliliğe kavuştuğunu belirtmiştir. Lise döneminde verilen yabancı dil eğitiminin kendileri açısından başarısızlıkla sonuçlandığını ifade eden katılımcılara göre ana sorun, verilen eğitimde gramer ağırlıklı dil öğretiminin olması ve pratikte kullanmaya yönelik yeteri çalışmanın yapılmamasıdır.

“İngilizceyi okulla bağdaştırmam yanlış olur çünkü hedeflerim doğrultusunda kişisel çabamdır. ...” (K3).

5. Eğitim Sürecinde Yaşanılan Zorluklar

Türk eğitim sisteminin içinde yaşadığı zorlukları belirtmeleri istenen katılımcıların verdikleri yanıtlar incelendiğinde bu yanıtları; Sistemsel zorluklar, Süreç içerisinde yaşanan zorluklar ve Sonuçlardan kaynaklanan zorluklar şeklinde sınıflandırabilmek mümkündür.

5.1. Sistemsel Zorluklar;

28 Şubat süreci ile birlikte uygulamaya konan katsayı uygulaması, öğrencilerin eğitim öğretim almasını kısıtlayan uygulamalar, sınav sistemlerinin sürekli değişimi, sınıf mevcut sayı fazlalığı, rekabete dayalı yarışmacı bir eğitim ortamının olması, öğrenmekten ziyade hatırlatma ve ezbere dayalı bir sistemle eğitimin sunulması, uygulanan sınav sistemlerinin beraberinde getirdiği özel ders ve dersane ihtiyacı, üniversitede bölüm yani meslek seçim yönteminin uygunsuzluğu, ilgi alanlarından bağımsız olarak sınav sonucuna göre meslek tercihinin yapılması gibi sorunlar, araştırma kapsamında görüş sunan katılımcıların Türk eğitim sisteminde karşılaştığı zorluklardandır. Bunun dışında okuduğu okula bağlı olarak bu zorlukları en az düzeyde hisseden öğrencilerde vardır.

“Okulumun özel olmasından ve idarecilerinin ufuklarının açık olması lise dönemindeki olumsuzluklardan bir nevi beni muaf tutular diyebilirim. Belirli bir olumsuzluk görmedim. Beni çok serbest bıraktılar kendi istediğim dersleri çalışma fırsatı buldum. Matematik ve İngilizce çalıştım bunları yapmak istediğim için bunları okudum. Bunun dışında her şeyi öğrenmek zorunda kalmadım. Ama daha sistemli bir alanda okumuş olsaydım kendimin fark etmediğim alanlarda gelişebilirdim muhakkak fakat Türkiye’de daha sistemli okullarda var. Benim bu okula gitmem kader oldu bir anlamda. Farklı bir okula gitmiş olsaydım daha farklı derslerle uğraşacağım için İngilizce öğrenmemde sorun olacaktı. Kendi kendime İngilizce öğrenmemde engel teşkil edecekti. Farklı bir bakış açısıyla baktığımda benimle aynı olimpiyat programında olan bir arkadaşım İzmir fen lisesine gidiyordu. O da İngilizce öğrenmeyi ve MIT’ye gitmeyi başardı. Yurt dışına çıkma kararımı aldıktan sonra zorlansam da farklı yollara başvurarak eksiklerimi tamamlayıp bir şekilde yurt dışına çıkabilirdim herhalde.” (K10).

5.2. Süreç İçerisinde Yaşanılan Zorluklar;

Katılımcılar sistemin içerisinde bulunurken yaşadıkları zorlukları eğitimcilerin profesyonellik anlayışından, dersler üzerinden mobbing uygulama tehdidinden, adaletsizlik söz konusu olduğunda bunu kontrol edecek mekanizmanın iyi işlemediğinden, okul içi veya okul dışı sosyal aktivitelerin derslere yansımaları ve bu durumlarda idarecilerin olumsuz tutumlarından, derslerin boş geçmesi, öğretmenin öğrencilerle sınıf içi birebir ilgi ve eksiklerini fark etmedeki yetersizliğinden, aşırı uzun, yoğun ve yorucu ders çalışma temposundan, öğrenilen bilgilerin sınav geçmeye ve test çözmeye yönelik olması ve bunun kişisel gelişime yönelik ve gerçek hayatta çok bir karşılığı olmamasından kaynaklandığını belirtmişlerdir.

“Mesela seçmeli yabancı dil dersimiz Almancaydı. Fakat bu derse müdür yardımcımız giriyordu. Öğretmenimizin müdür yardımcısı olması nedeniyle sürekli idari işlerle uğraşmaktan derslerimize hiç gelmiyordu. Şans eseri eğitimime Almanya’da devam ettim belki biraz lisede aldığımız bu derste bir şeyler öğretmiş olsaydılar buraya geldiğimde bir faydası olmuş olabilirdi.” (K9).

5.3. Sonuçlardan Kaynaklanan Zorluklar;

Türk eğitim sisteminin sonuçlarından kaynaklanan zorluklara ilişkin katılımcı görüşleri daha çok mezuniyet sonrası işsizlik olgusu üzerine odaklanmıştır. Diğer taraftan, eğitim saatlerinin uzun olmasından dolayı öğrencilerin sosyal aktivite veya farklı bir yönelim gösterme konusunda enerji ve motivasyonun kalmaması ve sistemin boşluklarından faydalanarak sorumluluktan kaçan eğitim çalışanlarının mevcudiyeti de vurgulanan diğer hususlardır.

“Bu durum daha çok eğitim sisteminin sıkıntılarını içeriyor aslında. Mesela İstanbul’da devlet okulunda staj yaparken dersin hocası bütün dersi bize bırakıyordu. Bu durumu öğrenciler bile fark etmiş ve bizleri göstererek bütün dersi anlatıyorlar stajyerler parada almıyorlar, hocada keyfine bakıyor diyorlardı bize. İlkokul öğrencisi bile bu durum farkında biz bu dersi mecburen vermek zorundayız hoca bizim mecbur olduğumuzu biliyor ve keyfine göre takılıyor.” (K14).

6. Öğrencilerin Devlet Politikaları Hakkındaki Görüşleri

Katılımcılar tarafından yurt dışına çıkmak istemelerinde Türkiye devletinin uyguladığı genel devlet politikalarının, eğitim politikalarının ve eğitim sisteminin etken olduğunu belirtmişlerdir.

6.1. Yurt Dışı Eğitime Devlet Politikalarının Tesiri;

Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından ortaya konan eğitim politikalarının katılımcıları yurt dışında eğitim görmeye sevk eden önemli unsurlardan olduğu anlaşılmış ve katılımcıların bu hususu kendi tecrübelerinden hareketle detaylandırdıkları görülmüştür. Diğer taraftan eğitim politikalarının yanı sıra devletin uyguladığı genel politikanın da insanları yurt dışında öğrenim görmeye sevk eden bir tarafının bulunduğunu beyan eden katılımcılar da mevcuttur.

“Yurt dışına çıkmamda Türkiye’nin politikaları o zaman tabii ki etkiledi. Hatta şimdi Türkiye’ye dönmememde hala etkili diyebilirim. ... Şu anda bile ne eğitim politikası çocuğumun geleceğini düşününce, ne adalet sistemi, ne çalışma hayatı, ne de sağlık sistemi beni cezbetmiyor. Bazı konularda avantajları olabilir, ama Türkiye’ye dönmek için tetikleyecek sebep bulamıyorum.” (K8).

6.2. Eğitim Politikalarının Değerlendirilmesi;

Araştırma kapsamında görüşleri alınan katılımcılar tarafından Türk eğitim politikaları yorumlandığında verilen eğitimin öğrenciyi hayata hazırlama noktasında ciddi eksikliklerinin olması, mevcut ortamın aile baskısına izin vermesi, Türkiye’de üniversite mezunu olmanın kolaylaşması, üniversitelerde eğitim kalitesinin düşmesi, işe girilmede liyakatten ziyade tanıdık referansına ihtiyaç duyulur hale gelmesi, ilköğretim ve ortaöğretim müfredatında sürekli değişiklik yapılması, Türkiye’de ciddi eğitimler sunan Anadolu lisesi gibi eğitim kurumlarının kalitelerinin azalması ve daha çok imam hatip lisesine ağırlık verilmesi, devlet okullarında fiziksel ve sosyal aktivite için yeterli yeşil alan mevcudiyetinin bulunmaması, sportif ve bilimsel yarışmalar için kamu tarafından ayrılmış yeterli kaynakların bulunmaması gibi hususlara dikkat çekildiği görülmüştür.

“Almanya’da aile ve devlet ortaklaşa çalışarak genç bireyleri hayata hazırlıyor. Burada gençler hayata tek başlarına mücadele etmeyi öğreniyorlar. Türkiye’de ise kültürümüzden kaynaklanan sebeplerden gençleri hayata hazırlamak konusunda sıkıntılarımız var.” (K1).

6.3. Eğitim Sisteminin Değerlendirilmesi;

Katılımcılar tarafından beyan edilen görüşler dikkate alındığında Türk eğitim sistemine dönük eleştirilerin getirildiği çok sayıda hususun söz konusu olduğu görülmektedir. Bu katılımcılar; ülkede okuyan düşük ve yüksek gelir grubuna üye öğrencilerin aldığı eğitimler arasında eşitsizlikler olduğu, ulusal ölçekte kurulan üniversitelerde ve açılan bölümlerde iyiyi arayan bir yaklaşımın olmadığını ve bilakis açılan bu yeni kurum ve bölümlerin mevcut kaliteyi aşağıya çektiği, öğretim üyesi liyakatsizliği ile siyasetin üniversiteleri etki altına alması gibi hususlara temas etmişlerdir.

“Okumak istediğim alan Türkiye’ye geç geldi. Katılım bankaları varlığından beri var olan ve bilinen bir şey, bunların temeli 1900’lü yıllara dayanıyor. Türkiye’de ilk katılan da 1984’de Albaraka Türk’tü sanırım. Bilinen bir şey olmasına rağmen bu bölümün açılmaması tabii ki sistemin bir eksikliğidir. Şu an ki açılma şekli de hiç hoş değil açıkçası. Bu durumdan da memnun değilim açıkçası. Şu an için rastgele her yere açıyorlar bu bölümü. Bu şekilde olmaması gerekiyor.” (K11).

Tablo 5. Hangi durumların değişmesiyle tekrar ülkelerine dönmeyi düşünürler ve ilgili makamlardan beklentilerini saptaması alt amacı altında oluşan temalar, alt temalar ve kodlar

Temalar	Alt temalar	Kodlar
Tersine Beyin Göçü İçin Devletten Beklentiler	Yurt Dışında Yaşama Durumları	Evlenerken buldukları ülkelere yerleşmiş Halen yurt dışında eğitim almakta Ailesiyle yurt dışına yerleşmiş Eğitimi tamamlayıp Türkiye’ye dönüş yapmış
	Dönüp-Dönmeme Düşüncesi	Dönmek istemediğini Türkiye’ye dönmek ve yaşamak istediğini İlk tercihlerinin kalmaktan yana olduğunu Koşul ve şartların istedikleri gibi olması durumunda döneceğini Türkiye’ye veya yakınlarında bir yere gelmek istediğini Dönme konusunda kararsız olduğunu
	İlgili Makamlardan Beklenti	Karar verme mekanizmalarının merkezden taşra teşkilatlarına yönlendirme-Yeni projelerin büyük şehirlerin dışına kaydırma-Yöneticilerin liyakat usulüne göre seçilmesi Sağlık çalışanlarına karşı şiddet ihtimaline karşı güvenliğin sağlanması

Güvenlik ihtiyacının (terör gibi) karşılanması-Toplumsal hoşgörü (politik yozlaşma)-Çalışan haklarına korunması

Eğitim sistemi düzeltilmesi (bireysel gelişimin önemi, farkındalığı ve uygulama alanı fırsatı-Demokrasideki eksikliklerin giderilmesi (liyakat ve nepotizm)-Politik menfaat eldesinin engellenmesi

Devlet sisteminin işleyişindeki problemlerin giderilmesi-İşsizliğin önlenmesi-Hizmet sektöründen üretim sektörüne geçerek üretimi güçlendirecek çalışmaların yapılması

Üniversitelere ve akademisyenlere hak ettikleri değerin verilmesi-Liyakat üzerine yerleştirmelerin yapılması

Adalet sisteminin düzelmesi, nepotizmin durdurulması-Profesyonellik ve şeffaflık anlayışının (eğitim) geliştirilmesi-Devlet kurumlarına yönelik güven probleminin ortadan kaldırılması-İnsan haklarının korunmasına özen gösterilmesi

Liyakat usulüne göre yerleştirme-Alanında uzman kişilerin kendi alanında çalışma ve söz sahibi olması

Teknoloji üretiminin desteklenmesi-Asgari yaşam koşullarını sağlayabilme imkânının oluşturulması-Çalışabilecek iş ortamının olması

Beyin göçünün engellenmesi-Kalifiye (yetişmiş insanların) asgari yaşam koşullarının iyileştirilmesi-Yetişmiş insanların ülkede kalabilmesinin cazileştirilmesi

Liyakatli ve mesleğinde uzman yöneticilerin atanması-Yetişmiş kişilerin öğrenim ve tahsil aldıkları konularda uygulama imkânı sunulması

7. Tersine Beyin Göçü İçin Devletten Beklentiler

7.1. Dönüp-Dönmeme Düşüncesi;

Katılımcıların çoğunluğu Türkiye'ye dönüş hakkında olumlu görüş bildirmiş, diğer taraftan bir kısmı ise bunun için bir kısım şartlar öne sürmüştür. Türkiye'ye dönüp yaşama konusunda katılımcılar; Türkiye'deki koşul ve şartlar istedikleri gibi olması durumunda, buldukları ülkede istediklerini bulamaması durumunda, hiçbir duruma bağlı olmaksızın dönmek istemiyorum ve istiyorum şeklinde fikir beyan etmişlerdir.

“Tabii ki ABD, Hollanda, Almanya, İsviçre politikaları çok iyi sayılmaz. Ama bu ülkelerin politikaları kötüye giderse Türkiye'ye geri dönmeye itebilir.” (K5).

“Son birkaç aydır Türkiye'ye dönmek benim için iyi bir karar mı olacak diye bir şüpheye düşmeye başladım diyebilirim. ... Şu an İstanbul'a dönmek istememin nedeni kesinlikle iş imkânlarının iyi olması gibi sebepler değil.” (K12).

7.2. İlgili Makamlardan Beklenti;

Araştırma kapsamında görüşlerini bildiren katılımcıların üzerinde en çok durduğu husus nepotizme karşı getirilen eleştiridir. Politika yapıcılardan beklentilerini ifade ederken katılımcılar; demokrasideki eksikliklerin giderilmesi, liyakat usulüne göre yönetici atama ve yerleştirmelerinin yapılması, insan hakları ve özellikle çalışan haklarının gözetilmesi, adalet sistemindeki eksiklerin giderilmesi, nepotizmin engellenmesi, toplumun devlet kurumlarına karşı duyulan güven probleminin aşılması, güvenlik ihtiyacının sağlanması, profesyonellik ve şeffaflık anlayışının geliştirilmesi, hizmet sektöründen çok üretim sektörünün desteklenmesi, teknoloji üretiminin artması, işsizlik probleminin giderilmesi, istihdamın sağlanması, bireylere asgari yaşam koşullarını sağlama imkânı verilmesi, yetişmiş kişilerin beyin göçünün engellenmesi ve tersine beyin göçü için cazibe ortamının

sağlanması, alanında uzman kişilere uygulama imkânı verilmesi, politik menfaatlerin durdurulması ve toplumsal hoşgörü sağlanması kavramlarının üzerinde durmuşlardır.

“Ben ve benim gibi burada okuyan arkadaşlarımla kafalarında büyük soru işaretleri var. ... Bu kadar bize yatırım yapıp yurt dışında öğren gel ülkede uygula deyip, bu yapılmaz şu edilmez buna imza vermiyoruz demeleri olur. ... Türkiye’ye gelip kendinden daha az yetkiye, bilgiye sahip insanların imzasına bağlı yaşamak istemiyor ve bu durum bizleri korkutuyor. Ülkemize faydasının olacağını, ülkeyi ileriye götüreceğini düşündüğümüz şeyleri yapmak istiyoruz. Bu ve benzer konularda önümüzün açılmasını, bizlere öğrendiklerimizi uygulama imkânı verilmesini bekliyoruz.” (K14).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Her yıl ulusal ve uluslararası yapılan sınavlarda gelecek vadeden öğrencilerimiz, aldıkları puanlarla potansiyellerini ortaya koymaktadırlar. Özellikle lise döneminde kişisel yeteneğini keşfeden öğrenciler belirledikleri hedef doğrultusunda kendilerine kariyer inşa etme çabası içine girmişlerdir. Bu grup öğrenciler hedefledikleri kariyer doğrultusunda, eğitim-öğretimleri sırasındaki eksiklikler, zorluklar ve ülkemizin zorlu gerçekleri gibi engellerden dolayı, daha iyi gelişim gösterebileceğine inandığı, cazibesi ve çekiciliğinin de etkisiyle yurt dışında eğitim almaya yönelmişlerdir. Türkiye ve bulunduğu ülkedeki tecrübelerine bağlı karşılaştırma yaparak, duygusal, kültürel faktörleri de dâhil ederek, olanak ve imkânlar bakımından kendisine en uygun seçeneğe yönelmiş ya da yönelme eğilimindedirler. Buna paralel olarak, ilgili makamlardan beklentileri de bulunduğu ülkedeki olanak ve imkânların Türkiye’de de olması olmuştur.

Araştırma kapsamında görüşlerine başvurulmuş katılımcıların bir kısmının lise öğrenimini gördükleri yıllarda ulusal ve/veya uluslararası yarışmalara katıldığı, bir kısmının ise lise yıllarında başladığı ulusal yarışmalara girme faaliyetini üniversite yıllarında da sürdürdükleri belirlenmiştir. Ulusal ya da uluslararası yarışmalara katılmanın öğrencilerin özgüven, iletişim, girişimcilik ve beceri gibi yeteneklerinin gelişimine sağladığı önemli katkı (Avcı, Özenir ve Yücel, 2016, s.11) dikkate alındığında, lise yıllarında edinilen bu rekabetçi ve en iyi sonucu arayan yaklaşımın lisans ya da lisansüstü eğitim tercihinde de kendisini gösterdiği düşünülebilir.

Meslek kavramı, sosyal statüden maddi refah düzeyine varıncaya kadar insan hayatını önemli seviyede etkileyen olgulardan birisidir (Özcan, 2016, s.36). Meslek tercihinde bireysel beklenti ve tercihlerin yanı sıra reel şartlar da önem arz etmektedir. Meslek tercihinde mesleki bilgi, teknik beceri, genel kültür, sosyal pozisyon, içinde bulunulan ekonomik durum ve aile etkisi gibi unsurlar etki edebileceği gibi mesleklere ait istihdam politikaları, mesleklerin öngörülen ömrü, işgücü devir seviyesi, endüstrileşme, toplumsal sınıf yapısı ve demografik unsurlar gibi unsurlar da rol oynayabilmektedir (Blau vd. 1956’dan akt. Köksal, 2016, s.42). Öğrencilerin gelecekteki mesleki tercihleri üzerinde etki eden çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bu faktörler arasında en dikkat çeken unsurlardan bir tanesi, aile, akraba ve yakın çevrenin meslek seçimine yönelik telkinleridir. Meslek seçimi üzerinde önemli etkisi bulunan bir diğer faktör de çocuklukta ilgi duyulan, merak edilen ve hayalinin kurulduğu mesleğe yönelimdir. Lise yıllarında girilen ulusal ya da uluslararası yarışmalarda

elde edilen başarılar ile bu yarışmalara hazırlık sürecinde dâhil olunan özel çalışma ve eğitim gruplarına üyelik de geleceğe dönük meslek tercihinde önem taşımaktadır. Üniversite giriş sınavında elde edilen sonuç da meslek seçimine etki eden bir diğer faktördür. Türkiye’de eğitim gören 304 üniversite öğrencisi üzerinde mesleki tercihler üzerinden rol oynayan unsurların belirlenmesine yönelik yürütülen araştırma sonuçlarına göre meslek tercihinde en önemli etmen öğrencilerin kendi tercihi iken, yeteneğe uygunluk bir diğer mesleki tercih sebebidir. Maddi kazanç seviyesi, toplumsal saygınlıkla birlikte iyi bir kariyer edinilebilecek meslekler de tercihlerde önemli rol oynamaktadır. Diğer taraftan meslek tercihinin çoğunlukla öğrencilerin kendisi belirlerken aile, öğretmen, yakın akraba ve arkadaş çevresi gibi sosyal çevrenin de meslek seçimi üzerinde etkisi söz konusudur (Aydemir, 2018, s.721).

Düzenli ve sistematik yaşam ortamı, kültürel zenginlik, çocukları için çok daha iyi eğitim olanaklarının mevcudiyeti, eşin iş durumu ya da yurt dışı yaşam tercihi, yurt dışında çalışılan herhangi bir projenin mevcudiyeti, yurt dışında çalışma ya da eğitim almayı cazip kılan unsurlar arasında yer almaktadır (Güngör ve Tansel, 2004, s.5; Cansız, 2006, s.7). Araştırma kapsamında görüşleri alınan katılımcıların yurt dışına çıkışlarında eş durumu, aile ve arkadaş ortamının etkili olduğu, mezuniyet sonrası aynı ülkede ya da daha farklı ülkelerde (Almanya, ABD, İsviçre, Belçika, İtalya, Hollanda, İngiltere, Fransa, İsveç, Norveç, Kanada, Katar, Suudi Arabistan, Kuveyt) de yaşayabileceklerini belirttikleri görülmüştür. Söz konusu ülkeler arasında Arap yarım adası ülkeleri hariç tercih edilen ülkelerin 2019 yılında yayınlanan Birleşmiş Milletler İnsani Gelişmişlik İndeksinde üst sıralarda olması dikkat çekmektedir (Conceição, Assa, Calderon, Gray, Gulasan, Hsu, vd. 2019). Yurt dışında eğitim alınması esnasında eğitim görülen ülkeye ilişkin orta ya da yükseköğretim şartları, ülkenin genel politikaları, yabancılara karşı tutumları, ülkeye yeni giriş yapmış mültecilere karşı tutumları, ekonomik yapısı, ülkenin sosyal yapısı, gelenekleri, kültürel yaşamı gibi pek çok konuda bilgi sahibi olmaktadır (Teichler ve Steube 1991, s.341). Sahip olunan bu bilgilerin de katılımcı tercihlerine etki ettiği görülmektedir. Nitekim katılımcıların mezuniyet sonrası yaşayabilirim dediği ülkelerle alakalı kendilerine cazip gelen özelliklerin; eş durumu, iş bulma olanağının yüksek olması, yaşam standartlarının yüksek olması, insan haklarına saygı gösterilmesi, sosyal statünün yüksek olması, daha özgür toplumlara sahip olması, meslekleri ile alakalı eğitim ve araştırma alanlarında çok iyi olmaları, Türkiye’ye yakınlık, Türkiye’nin içinde bulunduğu olumsuz şartlardan kurtulma, kanunların çalışanların arkasında olması, sosyal devlet anlayışı, doğası, Türkiye gibi baskıcı ve stresli ortama sahip olmamaları, farklı kültürlere açıklık, ülke kültürünün Türk kültürüne yakın olması, kariyer için, dil noktasında sorun yaşamayacağı, sanata değer verilmesi ve girişimcilik ruhunun yüksek olması gibi hususlar olduğu anlaşılmıştır.

Katılımcılar arasında hem lise (meslek lisesi) hem de ön lisans (meslek yüksekokulunda) eğitimini Türkiye’de alanlar, bu eğitimlerin meslek yaşamları açısından yeterli olduğunu ve bu eğitimi iş yaşamlarına başarıyla aktarabildiklerini beyan etmişlerdir. Bu durumun, meslek yüksekokulu ve meslek liselerinin sanayi, hizmet ve ticaret sahaları için arzu edilen nitelikte eleman yetiştirmeye

odaklanmış eğitim programlarının bir sonucu olduğu düşünülebilir (Alkan, Suiçmez, Aydınkal ve Şahin, 2014, s.133). Lise eğitimini yeterli görmemekle birlikte özellikle lise yıllarında gerçekleştirilen öğrenci kulüp faaliyetleri neticesinde girişimcilik yönünden önemli yeterlilik kazanıldığını, disiplinli ve düzenli olmanın öğrenildiğini ifade eden katılımcılar olduğu gibi Türkiye’de verilen eğitimin teorik bazlı ezbere dayalı bir sisteme sahip olduğu için mesleki açıdan yetersiz olduğunu ifade eden bireyler de olmuştur. Alınan eğitimin iş yeterliliği bağlamında yetersiz olduğunu düşünen katılımcıların bu görüşü beyan etmelerinde aldıkları mesleki eğitimin nitelik yönünden zayıf olması, eğitim görülen kurum ile iş piyasasının yakınlığının arzu edilen seviyede olmaması, verilen eğitimin piyasadaki dinamik ve değişken yapıya uyum sağlayarak kendini sürekli güncelleyememesi gibi unsurların etkili olabileceği düşünülmektedir (Özsoy, 2015, s.179). Ayrıca verilen modüler eğitim programlarının uygulanmasındaki yanlışlıklar ile mesleki eğitimlerin verildiği ortamların yetersizliği ve altyapı eksikliği gibi nedenlerin de verilen eğitimin mesleki açıdan yetersiz görülmesine yol açabileceği düşünülebilir (Uçar ve Özerbaş, 2013, s.251). Diğer taraftan, lise eğitimine ilişkin farklı beyanlarda bulunan katılımcılar arasında özel lise, ülkenin en iyi liseleri ve ulusal ölçekte normal sayılabilecek liseden mezun bireyler olduğu için lise değerlendirmesine yönelik farklı değerlendirmelerin olması mümkün olduğu gibi meslek lisesinde okumayan bireylerin lise eğitiminde mesleki eğitim almadıkları için mesleki anlamda lise eğitimlerini yetersiz bulmuş olmaları da söz konusudur. Lisede verilen eğitimin yeterli olduğu fikri üzerinde duran katılımcılar ise lise eğitiminde alınan kültürel, akademik, teorik ve müfredat kaynaklı geniş konu içeriğinin tatmin edici olduğunu ve eğitim aldıkları ülkelerde bunun avantajını yaşadıklarını, bir başka grup ise ulusal ya da uluslararası ölçekte olimpiyatlara hazırlanma sürecinde edindikleri deneyimin lisede aldıkları eğitim açısından tatmin edici olduğunu belirtmişlerdir. Diğer taraftan bazı katılımcılar ise diğer liselerden ziyade kendi okudukları lisenin Türkiye’nin önde gelen kamu liselerinden olması sebebiyle lise eğitim kalitesinin kendi okullarından kaynaklandığını düşünmektedir. Lisede alınan eğitimi tatmin edici bulmayan katılımcılar ise bireysel farklılıkların gözetilmeksizin aynı tür eğitimin tüm öğrencilere eşit uygulanmaya çalışılmasından, eğitimin yorum ve sorgulamaya açık olmamasından, sosyal aktivitelerdeki eksiklerden ve müfredatın çok yoğun ve mesleğe yönelik olmadığını belirtmişlerdir. Olumsuz görüş bildiren katılımcılar tarafından belirtilen hususların Türk Eğitim Sistemi kaynaklı sorunlardan kaynaklanabileceğini düşünebilmek mümkündür (Gedikoğlu, 2005).

Dil eğitiminin yeterliliğine ilişkin yanıt veren katılımcılar sorulan soruyu çoğunlukla lise ve/veya üniversite tecrübelerine dayanarak yanıtlamışlardır. Lise döneminde oldukça iyi dil eğitimi aldığı beyan edenler olduğu gibi dil eğitiminin yetersiz olmasından yakınan katılımcılar da olmuştur. Lise döneminde yetersiz dil eğitimi almasına rağmen bazı katılımcıların bu sorunu gittikleri üniversitede yabancı dilin zorunlu olmasından dolayı çözdüğünü belirttikleri de saptanmıştır. Ülkemizde yabancı dil öğrenmeyi kolaylaştırma amacıyla vasatın çok üzerinde vasıf taşıyan öğrencilerin yerleşebildiği bazı lise ve üniversitelerde yabancı dille eğitim gerçekleştirilmeye başlanmış ve bunun olumlu sonuçları zaman içinde ortaya çıkmıştır (Çelebi, 2006, s.286). Araştırma kapsamında dil eğitiminin

yeterliliğine ilişkin olumlu yanıt veren öğrencilerin beyanları bu durumu doğrular niteliktedir. Dil eğitiminin yetersizliğine ilişkin olumsuz yanıt veren katılımcıların ise muhtemelen ilköğretim ya da lise yıllarında yabancı dille eğitim almadıkları veya yabancı dil hazırlık sınıfı eğitimi almadığı anlaşılmaktadır. Nitekim etkin yabancı dil eğitiminin verilmediği kurumlarda konvansiyonel dil öğretme çalışmaları, eğitim planlamasında bulunan eksiklikler ve bu olguların bir sonucu olarak metot, aktivite ve malzeme yönünden karşılaşılan yetersizliklerin bu sonucu doğurduğu düşünülmektedir (Işık, 2008, s.1).

Katılımcılar sistemsel zorluklardan bahsederken öğrenmekten ziyade hatırlatma ve ezber üzerine kurulu olması ile oluşan rekabete dayalı yarışmacı bir eğitim ortamı, bu durumun asıl kaynağının üniversite sınav sistemi olduğu üzerinde durmakta ve sistemin zorunluluk haline getirdiği hususun da dersane ve özel ders alınmasının gerekliliği olarak belirtilmiştir. Nitekim Türk eğitim sisteminde uygulanan eğitim programlarının ezbere dayalı olması ve bu ezbere dayalı eğitim yaklaşımının bir problem olarak görülmemesi bilinen bir durumdur. Milli Eğitim Bakanlığı'nın, konusunda uzmanlaşmış eğitim bilimcilerin görüşlerini göz ardı ederek geleneksel eğitim yaklaşımını muhafaza etmesi, ezbere dayalı eğitim sisteminin varlığını sürdürmesine neden olmakta (Sekin, 2008, s.216) ve mevcut araştırma kapsamında verilen yanıtlar da bunu doğrulamaktadır. Sınav ve sonuç odaklı sistemin getirdiği bölüm ve meslek seçim şekli genellikle ilgi alanlarından bağımsız puan ve sınavdan alınan sonuca bağlı olmaktadır. Sistem üzerinde çokça etkisi olan merkezi hükümetlerin sistemin üzerindeki pilot uygulamalardan bağımsız sürekli değişim politikaları (Şener, 2018, s.197), öğrencilerin eğitim haklarını elinden alan 28 Şubat ve meslek liseleri katsayı uygulaması gibi yanlış uygulamalar yapılmıştır (Gülmez, 2014, s.336). Bununla birlikte kronikleşmiş sorun haline gelen sınıf mevcut sayılarındaki fazlalıkların önüne geçilecek politika üretme eksikliği vardır (Yaman, 2006). Sistemsel zorlukları yaşamayan veya bulunduğu okulun sağladığı imkânlar doğrultusunda istediği ve hedeflediği ilgi alanına yönelik çalışmalar içinde bulunan öğrencilerin hedefe ulaşmadaki kolaylığı söz konusudur. Fakat sistemin zorluğunu yaşamasına rağmen ilgi alanına yönelik hedef koyan öğrencilerin fazladan çalışma yaparak bu zorlukları aşma olanakları da vardır.

Katılımcılar sistemin içerisinde bulunurken yaşadıkları zorlukları eğitimcilerin profesyonellik anlayışından, dersler üzerinden mobbing uygulama tehdidinden, adaletsizlik söz konusu olduğunda bunu kontrol edecek mekanizmanın iyi işlemediğinden, okul içi veya okul dışı sosyal aktivitelerin derslere yansımaları ve bu durumlarda idarecilerin olumsuz tutumlarından, derslerin boş geçmesi, öğretmenin öğrencilerle sınıf içi birebir ilgi ve eksiklerini fark etmedeki yetersizliğinden, aşırı uzun, yoğun ve yorucu ders çalışma temposundan, öğrenilen bilgilerin sınav geçmeye ve test çözmeye yönelik olması ve bunun kişisel gelişime yönelik ve gerçek hayatta çok bir karşılığı olmamasından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Lise ve üniversite giriş sınavları öğrencilerin gelecekte okuyacakları kurumların belirlendiği sınavlardır. Bu sınavlara giren öğrenci sayısının çok olması ve nitelikli kurum ve bölüm sayısının ise nispeten düşük olması, arzu edilen başarı seviyesine ulaşabilmek için normalin çok üzerinde çalışma eforunun sarf edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu durum ise öğrencilerin adeta

bir yarış atı gibi koşturulmasına neden olmaktadır. Bu sorunun en iyi çözümü ise öğrencileri yaşama hazırlayan eğitim modellerinin uygulanmasıdır (Şener, 2018, s.198). Diğer taraftan her türlü zorluğa rağmen kendilerine sürekli geliştiren ve profesyonellik seviyesini sürekli güncel tutan öğretmenler olduğu gibi, ek ders yükleri nedeniyle profesyonel anlamda kendilerini mesleki açıdan geliştirmeye fırsat bulamayan öğretmenler arasından zaman içinde profesyonellik algısından uzaklaşarak adeta sadece verilen görevi bir teknisyen edasıyla uygulayan bireyler de çıkabilmektedir (Güven, 2010, s.19). Bu da öğrencilerin gözünde bir kısım öğretmenlerin profesyonellikten uzak bir imaj sergilemesine yol açmaktadır.

Türk eğitim sisteminin olumsuz sonuçlarına ilişkin vurgulanan hususların başında eğitim sonrası gözlemlenen işsizlik olgusuyla karşı karşıya kalma ve uzun eğitim sürelerinden kaynaklanan farklı işlere vakit ayıramamadır. Türkiye İstatistik Kurumunun 2014 yılı verilerine göre üniversite mezunu işsiz sayısı 602 bin düzeyinde iken bu sayı 2018 yılına geldiğinde ise 942 bine ulaşmıştır (Ata, 2019, s.112). Bu bağlamda yurt dışına eğitim amaçlı çıkan katılımcıların endişelerini anlayabilmek mümkündür. Diğer taraftan, mevcut eğitim sisteminin bir sonucu olarak (Şener, 2018, s.198) okul ders saatlerinin gün içine yayılması, verilen ödevler için zaman ayrılması, alınan özel dersler ve dershaneye gitme gibi olgular bir araya geldiğinde öğrencilerin kendilerine ayıracak zaman bulamamaktan yakınmalarını anlayabilmek mümkündür. Diğer taraftan mevcut eğitim sisteminin öğretmenlik eğitimi alan stajyerleri ders verme zorunluluğunda bırakması ve bunun da bazı kurumlardaki öğretmenler tarafından suiistimal edilmesi de vurgulanan bir diğer husustur. Buna karşın öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında gerçekleştirilen ders verme eylemleri, öğretmen adaylarının aktif öğretmenlik hayatları öncesinde yetenek ve tecrübe edindiği, öğretmen adaylarının mesleki bilgi edinmesini sağlayan en etkin olanaklardandır (Karadüz, Eser, Şahin ve İlbaý, 2009, s.442).

Devlet tarafından uygulanan hatalı eğitim, bilim ve teknoloji politikaları, yurt dışına beyin göçünün gerçekleşmesine neden olan ana unsurlardandır (Kaya, 2003). Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından ortaya konan eğitim politikalarının katılımcıları yurt dışında eğitim görmeye sevk eden önemli unsurlardan olduğu anlaşılmış ve katılımcıların bu hususu kendi tecrübelerinden hareketle detaylandırdıkları görülmüştür. Diğer taraftan eğitim politikalarının yanı sıra devletin uyguladığı genel politikanın da insanları yurt dışında öğrenim görmeye sevk eden bir tarafının bulunduğunu beyan eden katılımcılar da mevcuttur.

Katılımcılar tarafından Türk eğitim politikaları yorumlandığında devletin sürdürdüğü eğitim politikalarının öğrenciyi hayata hazırlamaya dönük olmadığı (Gedikoğlu, 2005; Yeşil ve Şahan, 2015; Şener, 2018), bunun bir de aile baskısı ile birleştiğinde sorunu daha da derinleştirdiği (Çapulcuoğlu ve Gündüz, 2013), mevcut eğitim politikası yüzünden Türkiye’de üniversite mezunu olmanın kolaylaştığı (Çetinsaya, 2014, s.47) ve eğitim kalitesinin düştüğü, işe girmede okunan üniversite ve bölümlerden ziyade tanıdık referansına daha fazla ihtiyaç duyulur hale geldiği (Büte, 2011),

ilköğretim ve ortaöğretim müfredatında sürekli değişiklik yapılmasının (Tokyay, 2019) öğrenci ve velileri ciddi açmazlara sürüklediği, eğitim kalitesi yüksek olan Fen ve Anadolu liselerinin deforme olması imam hatip liselerine ağırlık verilmesi, (Çınar, 2018, s.1244), devlet okullarında fiziksel ve sosyal aktivite için öğrencilere yeterli alan oluşturulmadığı ve özel yarışmalar için devletin insan ve maddi kaynak sağlamaması gibi hususlara dikkat çekildiği görülmüştür.

Katılımcılar tarafından Türk eğitim sistemi değerlendirildiğinde getirilen eleştirilerin daha çok eğitim sisteminin varlıklı bireylerle düşük gelir grubuna sahip bireylere farklı olanaklar sunması ve eşit bir eğitim anlayışının olmaması (Dinçer ve Kolaşın, 2009, s.3), çok sayıda küçük üniversitelerin kurulması ve bu üniversitelerde hemen her alanda yetersiz eğitim alarak mezun olan çok sayıda birey olması (Çelik, 2015, s.6) ve üniversitelerde eğitim faaliyetlerini üstlenen öğretim görevlilerini öğrenciler nezdinde değerlendirmeye tabi tutacak bir sistemin olmayışı şeklindedir. Diğer taraftan bir katılımcı ise diğerlerinden farklı olarak, geçmişte çok eskilere dayanan bazı spesifik alanlara ilişkin Türkiye’de yeterli sayıda bölümün açılmamasını ve bunda çok geç kalınmasını bir eleştiri unsuru olarak dile getirmiştir.

Katılımcıların çoğunluğu Türkiye’ye dönüş hakkında olumlu görüş bildirmiş, diğer taraftan bir kısmı ise bunun için bir kısım şartlar öne sürmüştür. Bazı katılımcılar eğitimlerini tamamladıktan sonra Türkiye’ye döneceğini beyan ederken bazı katılımcılar ise eğitimin ardından çalışmak için ve/veya vatandaşlığı alana kadar bir müddet daha buldukları ülkede kalmayı planladıklarını beyan etmişlerdir. Yurt dışında kalma ya da ülkeye geri dönme noktasında aile faktörü büyük öneme sahiptir. Zira yurt dışına çıkışta ailenin verdiği desteğin düzeyi, eğitim sonrası bireyin ülkeye dönüş kararlılığını da ciddi seviyede etkilemektedir. Katılımcılar için dönüş sebeplerinin başında aile ve arkadaşlarının Türkiye’de bulunması gelirken katılımcıların bir kısmı Türkiye’ye dönüşü düşünebilmeleri için buldukları ülkelerdeki politik koşulların olumsuz yönde değişmesi, Türkiye’nin içinde bulunduğu mevcut şartların oluşturduğu ekonomik bilinmezliğin ortadan kalkması ve çalışanlara daha fazla imkân sunan bir ortam oluşması kaydını düşmüşlerdir. Yurt dışına eğitim ya da çalışma için nitelikli bireylerin ülkeden ayrılmasında ya da dönmesinde en etkili unsurlar Türkiye’de gözlemlenen siyasi ve ekonomik istikrarsızlıktır. Ülke geneli siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın mevcudiyeti ülke dışına nitelikli insan çıkışını hızlandırırken, siyasi ve ekonomik istikrarın mevcudiyeti ise ülkeye dönüşte önemli bir referanstır. Diğer taraftan, yurt dışında çalışma yılı arttıkça nitelikli bireylerin ülkeye geri dönüş niyeti olumsuz yönde etkilenmektedir (Güngör ve Tansel, 2004, s.4-7). Bu araştırma kapsamında görüşlerine başvuru alan bireylerin birisi (evlilik nedeniyle yurt dışına giden) hariç tamamının henüz daha eğitim safhasında olması, çalışma hayatına geçiş sonrası zaman içinde ülkeye dönüş tercihlerinde olumsuz yönde değişimlerin olabileceği anlamına gelmektedir.

Yüksek eğitime sahip bireyler daha yüksek gelir ve daha iyi yaşam standartlarına sahip olabilme adına daha gelişmiş ülkelere yönelmektedir (Bakırtaş ve Kandemir, 2010). Yurt dışında aldığı eğitim ve iş

tecrübesine rağmen bireylerin ülkeye döndükten sonra eğitimi ve tecrübesine uygun bir pozisyonda değerlendirilmemesi ve uygun bir ücretlendirme politikası ile desteklenmemesi sorun teşkil etmektedir (Cansız, 2006, s.8). Çalışmak ya da akademik kariyer edinilmek istenen alana ilişkin Türkiye’de yeterli olanağın bulunmaması, iş kurulumu için gereksinim duyulan finansmanın mevcut olmaması, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, zorunlu askerlik görevi, nepotizm ve toplumsal yozlaşma olguları yurt dışına beyin göçünde itici unsur olarak ön plana çıkmaktadır (Güngör ve Tansel, 2004, s.6; Cansız, 2006, s.7-8). Yurt dışında çalışan nitelikli bireylere göre çalışılan ülkelerdeki yaşam standartlarının Türkiye’ye göre çok yüksek olması, bu doğrultuda nitelikli bireylerin politika yapımcılardan beklentilerinin de yüksek olmasına yol açmaktadır. Katılımcıların politika yapımcılardan beklentileri çoğu hususta ortak olmakla birlikte bazı hususlarda da farklılık göstermiştir. Üzerinde en çok durulan hususlardan birisi nepotizme karşı sergilenmesi beklenen tavidir. Nitekim nepotist yaklaşımın ülkeye hâkim olması yurt dışında eğitim gören yetişmiş bireylerin ülkeye dönüşü noktasında ciddi çekincelere yol açmaktadır. Çalışanlara maddi manevi haklarının eksiksiz sunulması, özellikle adalet sisteminde gözlemlenen sorunların giderilmesi, toplumsal uzlaşımın sağlanması, sağlıkta şiddetin sona erdirilmesi, akademiye yönelmiş üstün zeka ve yeteneğe sahip bireylerin siyasette rol almalarının sağlanması, özellikle akademisyenlere hak ettikleri değerin verilmesi, toplum her kesiminden yankılanan farklı seslere ve düşüncelere saygı duyulması, akademik atamalarda liyakatin baz alınması, yatırımcılara önünü görebileceği siyasi ve ekonomik ortamın sağlanması, AR-GE merkezlerinin kurulması ve yaygınlaştırılması için gereken teşvikin sağlanması, ülkeden yurt dışına beyin göçünün önüne geçilmesi için teşviklerin sağlanması, akademisyenlerin üzerinde baskı unsuru oluşturan olguların çözüme kavuşturulması ve eğitimli kadroların başına ilgili alanla alakalı daha az bilgiye sahip bireylerin atanmaması sağlanmalıdır. Araştırma sonuçlarına paralel olarak Güngör ve Tansel (2004) tarafından yürütülen araştırmada da görüşlerine başvurulan yurt dışında çalışan nitelikli bireylerin buldukları ülkelerdeki çalışma şartlarını Türkiye’den daha iyi ya da çok daha iyi gördükleri saptanmıştır (2004, s.4). Politika yapımcılardan beklenen bir diğer husus ise, ülke geneli verilen eğitimin olumlu yönde geliştirilebilmesi için nüfus yoğunluğunun ülkenin belli başlı şehirlerinde yoğunlaşmasını engellemeleridir.

- Lise düzeyinde öğrencilere akademik okur-yazarlığı öğrenmeleri hususunda ilgiyi artıracak şekilde düzenlemeler yapılmalı, daha fazla ulusal ve uluslararası proje, yarışma ve etkinliklere katılım sağlanmalıdır.
- Gelişmiş ülkelere çeken faktörlerin çokluğu nedeniyle yurt dışında eğitim almaya karar vermiş öğrencilerin, eğitim sonrası ülkelere dönebilecek (mesleğini icra, öğrendiklerini uygulama, geliştirme, üretme gibi) imkânların sunulması amaçlanmalıdır.
- Oluşturulacak grup ve sosyal ağlarla yurt dışında eğitim almış ve yerleşmiş vatandaşlarımızın ülkesiyle bağlarının tekrar kurulması tersine beyin göçü olarak geri dönmese bile edindiği tecrübe ve bilgiyle ülkeye hizmet etmesinin sağlanmalıdır.

- Ulusal çapta lise ve üniversiteye giriş sınavlarında başarılı olan üst düzey öğrenciler için eğitim takip programı oluşturulmalı. Özellikle yurt dışında lisans, lisansüstü, doktora çalışması yapan öğrenciler ve akademisyen olarak çalışanlar branşları itibariyle kataloglanarak beyin göçü ve tersine beyin göçü bazında devlet politikası olarak takip edilmelidir.
- Türk eğitim sistemi hızla değişen zamanımız ortamına uyum sağlarken, ülkenin içinde bulunduğu şartlara bağlı olarak lise öğretimini (iş, yabancı dil, sosyal ve kültürel olarak kişisel ve toplumsal ihtiyaçların ön planda tutulduğu) hızla yeniden yapılandıracak projelerin hayata sokulması gerekmektedir.
- Öğrencilerin Türk eğitim sisteminin; sistemsal (rekabete dayalı sınav sistemi, ilgi alanlarından bağımsız meslek seçimi), sonuçsal (iş bulma kaygısı, ders çalışma haricinde farklı bir etkinliğe zaman ayırlamaması) ve içerisinde yaşadığı (mobbing, boş ders gerçeği, denetimdeki zafiyet, yabancı dil sorunu) zorlukların giderilmesini sağlayabilecek projelerin geliştirilip devreye sokulması gerekmektedir.
- Ülkemizde faaliyet gösteren gerek kamu gerekse vakıf üniversitelerinde bulunan öğretim üyesi açığının kapatılabilmesi adına gereken şartları sağlayarak liyakat sahibi akademisyenlerin yetiştirilmesinin önü açılmalıdır.
- Büyük şehirler ile kırsal arasındaki imkân ve olanakların buna neden olan nüfus dağılımının önlenmesi, nüfusun ülke geneline eşit dağılımını sağlayacak politikaların (köyden kente göçün yerine, kentten köye dönüşün önünün açılması) üretilmelidir.
- Beyin göçü kavramı sadece eğitim ve maddi kazanç bağlamında ele alınmamalı; göçün tersine çevrilebilmesi için demokrasi, insan hakları, sanat, eğitim sistemi, bilim politikaları, sosyo-gelişmişlik, yabancılara karşı tutum, ekonomik yapı, sosyal statü, sosyal devlet anlayışı gibi karmaşık olguların da dikkatlice gözden geçirilmesi gerekmektedir.
- Eğitim sisteminde kilit rol oynayan öğretmen ve akademisyenlerin kendilerini sürekli güncelleyip öğrencilerine en iyiyi sunabilmeleri için ekonomik kaygıdan uzak tutulması gerekmekte ve bunun için ihtiyaç duyulan ekonomik iyileştirmeler sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- AİHM, (2015). Avrupa insan hakları sözleşmesine Ek 1 no'lu protokolün 2. maddesi hakkında rehber. Erişim Adresi (11 Ocak 2020): https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_2_Protocol_1_TUR.pdf
- Aksoy, M. (2019, 02 Kasım). Beyin göçünün önlenemez yükselişi. *Bağımsız Gazetecilik Platformu*. Erişim Adresi: <http://www.platform24.org/p24blog/yazi/3414/beyin-gocunun-onlenemez-yukselisi>
- Aktaş, M. T. (2014). Göç olgusu ekonomik kalkınmada itici güç olabilir mi? *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 37-48.
- Alkan, R. M., Suiçmez, M., Aydınkal, M. ve Şahin, M. (2014). Meslek yükseköğretimindeki mevcut durum: Sorunlar ve bazı çözüm önerileri. *Journal of Higher Education & Science / Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4(3), 133-140.
- Ata, A. Ş. (2019). Türkiye iş gücü piyasası ve üniversite mezunu genç işsizliği sorunu: "Mühendislik örneği". *4. Uluslararası Yükseköğretim Çalışma Konferansı* içinde, (s. 112-114). Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Avcı, E., Özenir, Ö. S. ve Yücel, E. (2016). TÜBİTAK ortaöğretim öğrencileri araştırma projeleri yarışmasına katılan öğrencilerin yarışma sonrası kazanımlarının incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(27/3), 1-21.
- Aydemir, L. (2018). Üniversite öğrencilerinin meslek tercihlerini belirleyen faktörlere yönelik bir inceleme. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(5), 713-723.
- Bakırtaş, T. ve Kandemir, O. (2010). Gelişmekte olan ülkeler ve beyin göçü: Türkiye örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(3), 961-94.
- Başaran, F. (1972). Türkiye'de beyin göçü sorunu. *Araştırma, Ekim*, 133-153. Erişim Adresi (11 Ocak 2020): <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/34/970/11940.pdf>
- Binde, J., Sampson, F., Demarais, L., Plouin, J., Campos, L., Fajolles, D. et al. (2005). *Towards Knowledge Societies*, (Unesco World Report 2005). Paris: UNESCO Publishing. Erişim Adresi (11 Ocak 2020): <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141843>
- Büte, M. (2011). Kayırmacılığın çalışanlar üzerine etkileri ile insan kaynakları uygulamaları ilişkisi: Türk kamu bankalarına yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 383-404.
- Cansız, A. (2006). Son yıllarda beyin göçünün Türk yükseköğretimi üzerindeki etkileri. *TMMOB Elektrik-Elektronik Bilgisayar Mühendislikleri Eğitimi*, 3(1), 7-10. Erişim Adresi (11 Ocak 2020): https://www.researchgate.net/profile/Ahmet_Cansiz/publication/330545862_Son_Yillarda_Beyin_Gocunun_Turk_Yuksekokretim_Uzerindeki_Etkileri/links/5c478456458515a4c739c1d9/SonYillarda-Beyin-Goecuenen-Tuerk-Yuksekokretim_UzerindekiEtkileri.pdf
- Conceição, P., Assa, J., Calderon, Gray, C. G., Gulasan, N., Hsu, Y. et al. (2019). *Gelirin ötesinde, ortalamaların ötesinde, bugünün ötesinde: 21. yüzyılda insani gelişmedeki eşitsizlikler*. (Adnan Bıçaksız Çev.). Faik Uyanık ve Bahar Paykoç (Ed.), (UNDP İnsani Gelişme Raporu Özeti, 2019). New York: UNDP. Erişim Adresi (11 Ocak 2020): <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/humandevlopment/hdr2019.html>
- Çapulcuoğlu, U. ve Gündüz, B. (2013). Öğrenci tükenmişliğini yordama da stresle başa çıkma, sınav kaygısı, akademik yetkinlik ve anne-baba tutumları. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 201-218.
- Çelebi, M. D. (2006). Türkiye'de anadili eğitimi ve yabancı dil öğretimi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(21), 285-307.
- Çelik, Z. (2015). Türkiye'de vakıf üniversitelerinin mevcut durumu ve geleceği. *İlmi Etüdler Derneği (İlem) Politika Notu*, 8(1), 2-11.

- Çetinsaya, G. (2014). *Büyüme, kalite, uluslararasılaşma: Türkiye yükseköğretimi için bir yol haritası*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi, Yükseköğretim Kurulu.
- Çınar, F. (2018). İmam hatip liselerinden beklentiler. *Journal Of International Social Research*, 11(60), 1243-1259.
- De Haas, H. (2006). Engaging diaspora: How governments and development agencies can support diaspora involvement in the development of origin countries. International Migration Institute, Oxford University.
- Dinçer, M. A. ve Uysal-Kolaşın, G. (2009). *Türkiye’de öğrenci başarısında eşitsizliğin belirleyicileri*. Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi. Erişim Adresi (11 Ocak 2020): <http://www.egitimreformugirisimi.org/wpcontent/uploads/2017/03/%C3%96%C4%9FrenciBa%C5%9Far%C4%B1s%C4%B1ndaE%C5%9Fitsizli%C4%9FinBelirleyicileri.pdf>
- Dumont, J. C. ve Lemaître, G. (2005). *Counting immigrants and expatriates in OECD countries: A new perspective*. OECD Social, Employment And Migration Working Papers No. 25. Erişim Adresi (11 Ocak 2020): <http://www.oecd.org/els/mig/35043046.pdf>
- Erdoğan, İ. (2003). Beyin göçü ve Türkiye. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri / Educational Sciences: Theory & Practice* 3(1), 85-100.
- Eser, K. ve Gökmen, Ç. E. (2009). Beşeri sermayenin ekonomik gelişme üzerindeki etkileri: Dünya deneyimi ve Türkiye üzerine gözlemler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(2), 41-56.
- Faggian, A., McCann, P. ve Sheppard, S. (2007). Human capital, higher education and graduate migration: An analysis of Scottish and Welsh students. *Urban Studies*, 44(13), 2511-2528.
- Gedikoğlu, T. (2005). Avrupa birliği sürecinde Türk eğitim sistemi: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 66-80.
- Giannoccolo, P. (2009). *The brain drain: A survey of the literature*. (Working Paper No. 2006-03-02). Università degli Studi di Milano-Bicocca, Department of Statistics. Erişim Adresi (11 Ocak 2020): <http://ssrn.com/abstract=1374329>
- Güllü, İ. (2016). Yeni bir göç türü olarak öğrenci göçü, kimlik ve dindarlık ilişkisi üzerine sosyolojik bir analiz. *Journal of International Social Research*, 9(42), 1106-1119.
- Gülmez, İ. (2014). *28 Şubat 1997 Askeri Darbesi Ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Güngör, N. D. (2003). *Brain Drain From Turkey: An Empirical Investigation Of The Determinants Of Skilled Migration And Student Non-Return*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güngör, N. D. ve Tansel, A. (2004). Türkiye’den yurt dışına beyin göçü: Ampirik bir uygulama. *ERC (Economic Research Center) Working Papers in Economics*, 4(02), 1-10.
- Güven, D. (2010). Profesyonel bir meslek olarak Türkiye’de öğretmenlik. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 27(2), 13-21.
- Halıcı, E. (2005). Sürdürülebilir gelişme, bilişim ve beyin göçü. İstanbul Organizasyon (Ed.), 8-11 Aralık 2005 Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler içinde (s.257-260) İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi.
- IIE, (2019). *Open doors, 2019 fast facts*, International students in the united states. Erişim Adresi (11 Ocak 2020): <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Open-Doors/Fact-Sheets-and-Infographics/Fast-Facts>
- Işık, A. (2008). Yabancı dil eğitimimizdeki yanlışlar nereden kaynaklanıyor? *Dil Ve Dilbilimi Çalışmaları Dergisi*, 4(2), 15-26.

- İçduygu, A., Erder, S. ve Gençkaya, Ö. F. (2014). *Türkiye'nin uluslararası göç politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet oluşumundan ulus-ötesi dönüşümlere*. İstanbul: MiReKoc Araştırma Raporları 1/2014.
- İlhan, A. (2020). Öğrencileri yurt dışı eğitime yönlendiren sebeplerin beyin göçü bağlamında değerlendirilmesi. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karadüz, A., Eser, Y., Şahin, C., ve İlbay, A. (2009). Eğitim fakültesi son sınıf öğrencilerinin görüşlerine göre öğretmenlik uygulaması dersinin etkililik düzeyi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 440-453.
- Kaçar, G. (2016). *Türkiye'de Beyin Göçü Ve Tersine Beyin Göçü Olgularının Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Karlık, R. (2002). *Uluslararası ekonomik, mali ve siyasal kuruluşlar*. (5. Baskı), Turhan Kitabevi, Ankara.
- Kaya, M. (2003). Beyin göçü/erozyonu. *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 5(2), 13. Erişim Adresi (11 Ocak 2020): <http://www.isguc.org/?p=makale&id=152&cilt=5&sayi=2&yil=2003>
- Kayır, G. (2019). Katılımcı Eylem Araştırması. Asım Arı (Ed.), *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Baskı) içinde (s. 259-275) Konya: Eğitim Yayınevi.
- Kodal, T. ve Mazıcı, E. T. (2018). Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Lisans Eğitimine Yönelik Memnuniyet Düzeylerine İlişkin Nitel Bir Araştırma. Tahsin Tapur, Selahattin Avşaroğlu, Emel Arslan, Mustafa Kılınç (Ed.) *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları 2018* içinde (s.202-209). Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Kodrzycki, Y. K. (2001). Migration of recent college graduates: Evidence from the national longitudinal survey of youth. *New England Economic Review*, 1(1), 13-34.
- Köksal, K. (2016). Üniversite ve meslek tercihinin etkileyen unsurlara yönelik bir alan araştırması. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 26,(2), 39-69.
- Lin, N. (2008). A network theory of social capital. *The Handbook Of Social Capital*, 50(1), 69-84.
- Lowell, B. L., ve Findlay, A. (2001). *Migration of highly skilled persons from developing countries: impact and policy responses*. (International migration papers 44), Report prepared for the International Labour Office (ILO), Geneva.
- Özcan, H. (2016). Öğrencilerin üniversite tercihinin etki eden faktörler üzerine bir araştırma. *Anatolian Journal Of Educational Leadership And Instruction*, 4(1), 16-39.
- Özsoy, C. E. (2015). Mesleki Eğitim-İstihdam İlişkisi: Türkiye'de Mesleki Eğitimin Kalite Ve Kantitesi Üzerine Düşünceler. Tuğrul Aktaş ve Özgür Doğan Gürcü (Ed.) *Electronic Journal of Vocational Colleges Aralık 2015 4. UMYOS Özel Sayısı* içinde (s.173-181). Kırklareli Üniversitesi, *Electronic Journal Of Vocational Colleges*.
- Perruchoud, R. (2009). Göç Terimleri Sözlüğü: Uluslararası Göç Hukuku. Bülent Çiçekli (Çev.). İsviçre: Uluslararası Göç Örgütü (IOM), ISSN 2074-6709.
- Sekin, S. (2008). Türkiye'de ezberci öğretim ve nedenleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 1(18), 211-221.
- Spilimbergo, A. (2009). Democracy and foreign education. *American economic review*, 99(1), 528-43.
- Şener, G. (2018). Türkiye'de yaşanan eğitim sorunlarına güncel bir bakış. *Milli Eğitim Dergisi*, 47(218), 187-200. Erişim Adresi (11 Ocak 2020): <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/556003>

- Taban, S. ve Kar, M. (2004). Beşeri Sermaye ve Kalkınma. Sami Taban ve Muhsin Kar (Ed.), *Kalkınma Ekonomisi (Seçme Konular)* (3. Baskı) içinde (s, 279-299). Bursa: Ekin Kitapevi.
- Tanyıldız, Z. E., Arslanhan, S. ve Kurtsal, Y. (2011). *Tersine Beyin Göçü Politikalarının Sanayi Politikalarına Entegrasyonu: Ülke Örnekleri ve Türkiye İçin Dersler*. (TEPAV Politika Notu Ocak 2011). Ankara: TEPAV. Erişim Adresi (11 Ocak 2020): [https://tepav.org.tr/upload/files/12948217192.Tersine Beyin Gocu Politikalarının Sanayi Politikalarına Entegrasyonu.pdf](https://tepav.org.tr/upload/files/12948217192.Tersine%20Beyin%20Gocu%20Politikalarinin%20Sanayi%20Politikalarna%20Entegrasyonu.pdf)
- Teichler, U. ve Steube, W. (1991). The logics of study abroad programmes and their impacts. *Higher Education*, 21(3), 325-349.
- TEPAV, (2013). *Türkiye’de Tersine Beyin Göçü: Geçmişe ve Günümüze Bakış*. (TEPAV Raporu). Ankara: TEPAV. Erişim Adresi (11 Ocak 2020): [https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/13167897018. Türkiye de Tersine Beyin Gocu Gecmise ve Gunumuze Bakis.pdf](https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/13167897018.Turkiye%20de%20Tersine%20Beyin%20Gocu%20Gecmise%20ve%20Gunumuze%20Bakis.pdf)
- Tezcan, M. (1996a). Küreselleşmenin eğitimsel boyutu. *Eğitim ve Bilim*, 22(108), 24-27.
- Tezcan, M. (1996b). *Eğitim sosyolojisi*. (10. Basım) Ankara: Bilim Yayınevi.
- Tokyay M. (2019). Eğitim sistemi sil baştan: 2002’den beri 16. kez değişen yeni modelde ne var? Erişim Adresi (11 Ocak 2020): <https://tr.euronews.com/2019/05/23/egitim-sistemi-sil-bastan-2002-den-beri-16-kez-degis-en-yeni-modelde-ne-var>
- Türker, M. T. (2009). İçsel büyüme teorilerinde içsel büyümenin kaynağı ve uluslararası ticaret olgusuyla ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(25), 87-94.
- Uçar, C. ve Özerbaş, M. A. (2013). Mesleki ve teknik eğitimin dünyadaki ve Türkiye’deki konumu. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 242-253.
- Yaman, E. (2006). Eğitim sistemindeki sorunlardan bir boyut: büyük sınıflar ve sınıf yönetimi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(3), 261-274.
- Yeşil, R. ve Şahan, E. (2015). Öğretmen adaylarının Türk eğitim sisteminin en önemli sorun, neden ve çözüm yollarına ilişkin algıları. *Journal Of Kirsehir Education Faculty*, 16(3), 123-143.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zavalsız, Y. S. ve Gündoğ, E. (2017). Yabancı uyruklu öğrencilerin sosyo-kültürel entegrasyonu (Karabük Üniversitesi örneği). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 3168-3192.

Geliş Tarihi:

04.11.2020

Kabul Tarihi:

03.09.2021

Yayımlanma Tarihi:

20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Çalışkan, A. (2021). Uluslararası göçün karşılaştırmalı bir analizi: göçmen kaçakçılığı suçu üzerine tespitler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1187-1207. doi:10.46928/iticusbe.820747

ULUSLARARASI GÖÇÜN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ: GÖÇMEN KAÇAKÇILIĞI SUÇU ÜZERİNE TESPİTLER

Araştırma

Aykut Çalışkan

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Dokuz Eylül Üniversitesi

aykut629aykut@hotmail.com

Aykut Çalışkan, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde doktor öğretim üyesidir. Hukuk ve Suç Sosyoloji, Sosyal Bilimlerde İstatistiksel Yöntem, Demografi ve Nüfus Dinamikleri gibi alanlarda ders vermekte olup, bu alanlarda araştırmalar yayınlamaktadır.

ULUSLARARASI GÖÇÜN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ: GÖÇMEN KAÇAKÇILIĞI SUÇU ÜZERİNE TESPİTLER

Aykut Çalışkan
aykut629aykut@hotmail.com

ÖZET

Göçün dinamik ve süregelen yapısı, ülkelerin sosyo-mekânsal durumlarından etkilenecek göç sürecine karar veren bireylerin tercihlerini optimize etmektedir. Küreselleşmeyle birlikte yaşanan toplumsal değişimler nüfus hareketliliğine ivme kazandırırken, cazibe merkezleri olarak görülen yerleşim yerlerine göç sürecini de hızlandırmıştır. Yaşanan bu gelişmeler ülkelerin göçü idare etmelerinin yanı sıra göçün nesne konumunda yer aldığı bir suçla da mücadele etmelerine neden olmuştur.

Amaç: Bu çalışma Avrupa Birliğinde göç oranlarının yüksek olduğu ülkelere ilişkin eurostat üzerinden temin edilen veriler sayesinde uluslararası göç kavramını sosyal politika araçları arasında yer alan minimum (asgari) ücret üzerinden analiz etmektedir. Böylesine bir amaç göç sürecine karar veren bireylerin ekonomik ideal arayışına yanıt ararken, Türkiye’de son yıllarda artış gösteren göçmen kaçakçılığı suçuna ışık tutmaktadır.

Yöntem: Araştırmada nicel araştırma yöntemi çerçevesinde ikincil veri analiz tekniği kullanılmış, kümülatif olarak yıllara göre artış gösterdiği anlaşılan göç değişkeni ülkelerin ulusal para birimleri esas alınarak minimum ücret üzerine etkisi test edilmiştir. Ayrıca Türkiye özelinde göçmen kaçakçılığı suçunun düzensiz göçmen sayısı üzerinden ilişkisel durumu araştırılmıştır.

Bulgular: Parametrik olmayan test sonuçlarına göre göç yoğunluğu ile ülkelerin minimum ücretleri arasında negatif düzeyde bir ilişkiye rastlanmıştır. Bununla beraber İspanya ve Türkiye’nin 2015 yılından sonra artan göç oranlarının karşılığı ise coğrafi açıdan göç rotasını ve sosyal ağların önemini bizlere göstermiştir. Türkiye’de son on yıllık süreçte göçmen kaçakçılığı suçunun artış gösterdiği anlaşılmıştır.

Özgünlük: Göçmen kavramının sosyal ağlar nedeniyle Türkiye özelinde göçmen kaçakçılığı suçu açısından ilişkisel rolü yıllara göre artan suç istatistiklerine yansımış ve organize suç teorileri açısından önemi yeniden sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Göçmen Kaçakçılığı, Organize Suç Teorileri, İkincil Veri Analizi, Suç Sosyolojisi

JEL Sınıflandırması: R23, Z13

A COMPARATIVE ANALYSIS OF INTERNATIONAL MIGRATION: DISCUSSIONS ON THE CRIME OF MIGRANT SMUGGLING

ABSTRACT

The dynamic and ongoing nature of migration optimize the preferences of individuals who decide on the migration process, influenced by the socio-spatial conditions of the countries. While the social changes experienced with globalization accelerated population mobility, it also accelerated the migration process to settlements, which are seen as attraction centers. These developments have caused countries not only to manage migration but also to combat a crime in which migration is an object.

Purpose: This study analyzes the concept of international migration on the basis of the minimum wage, which is among the social policy instruments, thanks to the data obtained through Eurostat regarding the countries with high migration rates in the European Union. Such a response to the economic purpose of searching for the ideal process of seeking individuals who decide to migrate, migrant smuggling showing an increase in recent years in Turkey shed light on the crime.

Method: In the study, secondary data analysis technique was used within the framework of quantitative research method, and the effect of the migration variable, which was understood to increase cumulatively by years, on the minimum wage based on the national currencies of the countries was tested. Also, relational situation on the number of irregular migrants, migrant smuggling crimes has been investigated in particular Turkey.

Findings: According to the non-parametric test results, a negative relationship was found between immigration intensity and the minimum wages of countries. Also, the importance of social networking in terms of geography and migration routes has confirmed to us after 2015 because of increasing immigration rates in Spain and Turkey. It has been understood that in the last decade, the increase in migrant smuggling crimes in Turkey.

Originality: Migrants in Turkey due to the concept of social networks in terms of specific migrant smuggling crimes were reflected in the rising crime statistics based on relational year and was questioned again the importance of the role of organized crime theories.

Keywords: International Migration, Migrant Smuggling, Organized Crime Theory, Secondary Data Analysis, Crime Sociology

JEL Classification: R23, Z13

GİRİŞ

Suç kavramının klasik okul araştırmalarında etiyolojik incelemesinin pozitivizm akımıyla buluşması akıl süzgecinin deneye dayalı veriler ile yordanmasını sağlamıştır. Suçun sayısal veriler ile daha kolay yorumlanması suç türlerinin ilişkilendirilmesinde matematiksel modellerin faydasını bizlere sunarken, toplumsal hayatta yaşama dair anlamalar kuramsal yapıyı anlaşılabilir hale getirmiştir. XVIII. yüzyıl kriminolojik araştırmaları nedenler üzerine sistematik yaklaşımları savunurken yaşadığımız bu dönem her suç özelinde yeni bakış açılarının keşfedilmesinde kuramları dış dünyaya açılan bakış açıları olarak bizlere sunmaktadır.

İlk bakışta toplu halde işlenen suç türleri arasında gösterilen organize suçlar statik bir hiyerarşik yapının ürünü olarak anlaşılırken, içerisinde barındırdığı toplumsal ilişkiler suçlu kültürünün gelişmesine de imkân sağlamıştır. Hukuken mütemadi suç yapısının yanında suç sürecini toplumsal ilişkiler ile buluşturan organize suçlar merkezine sosyal talepleri yerleştirmektedir. Bunun yanı sıra ülkelerin makro sorunları olarak karşımıza çıkan uyuşturucu, göçmen kaçakçılığı, insan ticareti gibi çeşitli toplumsal sorunlar arka planda toplumsal yapının suç üzerinden anlaşılmasında da bizlere farklı bir perspektif sunmaktadır. Öyle ki yapısal yönden suçun var olmasıyla sosyolojik bakış açısının keşfedilmesi de mümkün hale gelebilmektedir.

Kriminolojik açıdan organize suçlar yapısal yönden birden fazla bireyin iştirak halinde suça başvurmalarının ötesinde özellikle sınırları aşarak yaşam tarzlarına yönelik taleplerin merkezi otoritelerin dışında varlık göstermeye çalışan yasadışı güç odaklarının tekeline geçmesini tanımlanmak için kullanılmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte yaşanan toplumsal değişimler nüfus hareketliliğine ivme kazandırırken, cazibe merkezleri olarak görülen yerleşim yerlerine göç sürecini de hızlandırmıştır.

Göçün dinamik ve süregelen yapısı inceleme alanı olarak görülen ülkelerin sosyo-mekânsal durumlarından etkilenerek bireylerin göç kararlarını optimize etmiştir. Göç, mesafelerin birey tarafından yer değiştirme yapılmak suretiyle kat edilmesini ifade ederken, göçmenler tarafından ise bu süre zarfı içerisinde alınan kararlar da hedeflenen ülkenin düzensiz göçe bakış açıları çerçevesinde bir takım politik, mali ve hukuksal süreçlerin aşılmasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla yaşanan bu gelişmeler ülkelerin göçü idare etmelerinin yanı sıra göçün nesne konumunda yer aldığı bir suçla da mücadele etmelerine de sebebiyet vermiştir.

Bu çalışma kapsam olarak göçmen kaçakçılığı suçunun organize suç teorileri bağlamında yapısal özelliklerine odaklanmış ve uluslararası göçü sayısal veriler ile betimlemiştir. Şüphesiz bu anlayış kavramsal sunuşun olgusal özelliklerini sayısal veriler ile anlama ve ilişkilendirme gayesinden yola çıkmıştır. Uluslararası göçü ülkeler nezdinde farklı kılan yapısal faktörlerin tespit edilmesi suça iten faktörlerin makro açıdan anlaşılması için bizlere yol gösterici olmuştur. Aynı zamanda organize suçlar temelinde sunulan kuramsal çerçeve ile karşılaştırma imkânı sağlanabilmiştir.

Bununla beraber Türkiye’de artan göçmen sayılarının yasa dışı yollardan ülkeye girişini kolaylaştıran ve organize bir şekilde işlediği kabul edilen göçmen kaçakçılığı suçunun organize suç teorileri bağlamında incelenmesi alan yazınına farklı bir perspektif kazandırmıştır. Araştırma kapsam olarak uluslararası göç bağlamında organize suç teorilerinin fenomenolojik yapısına odaklanırken, ülkelerin göçe etken faktörlerinin kapsam alanı dâhilinde karşılaştırmalı bir analizi gözler önüne sermektedir.

Sadece coğrafi açıdan göçü değerlendirmek ve ülkelerin fiziki konumları dolayısıyla göçe anlam yüklemek ülkelerin ekonomik refah düzeyleri ve yaşam standartları yönünden sunduğu farklılıkları göz ardı etmemizi sağlamaktadır. Dolayısıyla bu araştırma göçe kavramsal yönden uluslararası göç perspektifi altında yaklaşırken, göçmen kaçakçılığı suçunun organize suç teorileri kapsamında anlaşılabilmesi için yapısal etkenlerin tespit edilmesini hedeflemektedir. Bahse konu çalışma göçmen kaçakçılığı suçuna başvuran bireylerin öznellediği toplumsal süreçte literatürde var olan ilişkilerin organize suç teorileri bağlamında anlaşılması için bakış açısı sunmaktadır. Çalışmanın literatürde eksikliği görülen özel suç türleri bağlamında kuramsal alt yapının keşfedilmesine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ULUSLARARASI GÖÇ VE DEĞİŞİM DİNAMİKLERİ

Bulduğu coğrafya açısından geçiş konumunda yer almanın yanı sıra ekonomik gelişme talebi ve kadim kültürel mirası Türkiye’yi göç yollarında bir durak olmaktan öte merkezi konuma getirmektedir. Toplumsal yaşamda etkileri belirgin şekilde görülen göç olgusunun sayısal veriler üzerinden yansımaları nüfus artış hızlarına da yansımıştır. Türkiye, göç ve iltica alanında 1990’lı yıllardan sonra uluslararası antlaşmaların tarafı olarak göç yönetiminde kurumsal ve hukuki alt yapısını 2000’li yıllarda tamamlamıştır. Birleşmiş Milletler sürdürülebilir göç hedeflerinin Türkiye tarafından 2015 yılında kabul edilmesi uluslararası göçün etkin bir şekilde yönetilmesinde kalkınmaya duyarlı karar süreçlerini de etkilemiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2018, s.2-3).

Uluslararası göçün Türkiye üzerindeki dinamik etkilerini incelemeyen önce kavrama yön veren eğilimleri tespit edilmesinde fayda bulunmaktadır. Aslında uluslararası göçün kalıcı etkileri ve zamana yayılan etkilerinin devamlılığı da bu tespit için elzemdir. Massey ve Zentano (1999) uluslararası göçe önceden başvuran göçmenlerin yaşamış oldukları deneyim ve zorlukların devamında gelen diğer göçmenlerin rota, göçün bedeli ve süreç içerisinde diğer tercihlerini kolaylaştıran faktörlere belirgin bir şekilde yön verdiğini ifade etmiştir. Burada göçmenler için sosyal sermayenin boyutu göç sürecinin hacim olarak genişlemesine de sebebiyet vermektedir (Massey ve Zentano, 1999, s.5328).

Miller ve Castles (2008) göçün küreselleşmesi sonucu artan göç eylemine vurgu yapar, dolayısıyla daha etkileşimsel olan göç, toplumları ve bireyleri daha yakından ilgilendiren sonuçları da beraberinde getirmiştir. Göçün demografik açıdan etkilediği sosyal kesimler arasında mutlaka farklı kimliğe sahip bireylerin ortak havzada buluşması göçün sonuçları bağlamında görülmelidir. Bununla beraber ulus-devlet oluşumunun göç üzerinden ulus ötesi bir boyuta sürüklenmesi de bu bağlama tabii

olmuştur. Göçün önceki dönemlerde erkek bireyleri kapsamının yanı sıra kadın ve aileler üzerinden genişleyen profili de artan eğilimler arasında yer almaktadır. Göç biçimsel olarak sadece fiziki koşullarının aşılmasını da tarif etmediği gibi aynı bileşke kapsamında yer alan ülkeler arasında ulusal ve uluslararası düzeyde politikaların ve siyasetin belirlenmesine de katkı sağlamıştır (Miller ve Castles, 2008, s.14). Bu çerçevede uluslararası göçü; insan toplulukların yer değiştirme yapmak suretiyle beraberinde getirmiş oldukları sosyal ilişkilerin hedef ülke üzerinde yol açtığı demografik, ekonomik ve siyasi sonuçlar bağlamında ele alınması gerektiği tespit edilmiştir.

Uluslararası göçün dinamiklerini etkileyen faktörlerin; yüksek gelir elde etme hedefi, yaşam kalitesini yükseltme arayışı ve daha gelişmiş ülkelerde yaşama arzusu olarak da sıralandığı anlaşılmıştır (Aksoy, 2012, s.294). Burada eleştirel görüşü yansıtan bir diğer düşünce ise gelişmiş ülkelere gelişmekte veya gelişmemiş ülkelere gerçekleştirilen göçün de olası bir hale bürünmesidir. Özellikle çalıştıkları çok uluslu şirketlerin inisiyatifi altında bireylerin diğer ülkelere göç etmesi de mümkün görülebilmektedir. Dolayısıyla göç bir sarmal olarak bireyi çevreleyen ve yaşam kalitesine yön veren etkin kurumlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası göçe ilişkin geliştirilen yaklaşımların farklı coğrafyalar üzerinde etkilerinin incelendiği araştırmalarda ise göçmenlerin ilişki ağları belirleyici faktördür. Yeni bir coğrafyada toplumsal ihtiyaçların getirdiği zorluğu çözenin ve aşmanın yolu ise benzer kaderi paylaşan ve öncesinde göçe başvuran diğer bireyler ile aranır (Massey vd., 1993, s.448). Bu tespitinin geçerliliğini test etmek üzere yapılan araştırmalarda elde edilen sonuçlar ise bizleri göçmenler arasındaki ilişkiler ağına götürmektedir. Örneğin Deleâchat (2003) tarafından Meksikalı göçmenler tarafından ABD'ye gerçekleştirilen ve Meksika Göç Projesi (1995) çerçevesinde 1980-1989 yılları arasında 1719 hane halkı sorumlularıyla yapılan panel araştırmada önceki göç deneyimiyle ilgili karar süreçlerinin mevcut göç kararının en güçlü parametresi olduğu tespit edilmiştir. Benzer mahiyette göç eden bireylerin hedef ülke üzerinde sosyal sermayelerinin büyüklüğünün göç etme olasılıklarını artırdığı anlaşılmıştır. Burada uluslararası göç dinamiğini belirleyen asıl faktörün ise göç deneyimi kazanan hane halkı sayesinde göçün kültürel olarak yerleştiği ve bir davranış normu olarak ortaya çıktığına yönelik bulgulardır (Deleâchat, 2003, s. 457-483).

Bunun yanında uzak doğu ülkeleri arasında yer alan Çin'den Avrupa ülkelerine göçün dinamik etkilerinin araştırıldığı 2000'li yıllar sonrası araştırmalarda; uluslararası ticaretin Çin ve Avrupa ülkelerinde gelişim süreçleri de bir diğer bakış açısını bizlere sunmaktadır. Bu çerçevede Çinli insanların gelirlerinde ve tüketim alışkanlıklarındaki artışlar, Çin'de yapılan ekonomik reformların eşit olmayan dağılımı, yasadışı göç rotalarının gelişmesi başat etkenler olarak gösterilmektedir. İlaveten Avrupa ülkelerindeki göç politikalarında gevşeme, aile ve akraba ağlarının Avrupa'da genişlemesi, yükseköğretimde farklı ulusların çeşitliliği kapsamında ziyaretler ve Çin'de devlete ait şirket reformu kapsamında kapanan işletmelerden kaynaklı göçlerin artış gösterdiği ifade edilmiştir (Latham ve Wu, 2013, s.19).

GÖÇMEN KAÇAKÇILIĞI SUÇU VE TOPLUMSAL YANSIMALARI

Göçmen kaçakçılığı suçu; Türk Ceza Kanunu'nda maddi menfaat maksadıyla yabancıların ülkeye yasadışı yollardan girişini kolaylaştıran veya aynı ülkede yaşayan bireylerin yabancı bir ülkeye çıkışına imkân sağlayan bireylerin işledikleri fiillerin tanımıdır (Bakınız 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu). İnterpol raporlarında göçmen kaçakçılığı suçu için göçmenlerin ülke sınırlarından geçişlerini kolaylaştıran kaçakçıların göçmenlerin çaresizliklerinden yararlanarak insan onuru gözetmeksizin para aldığı belirtilmektedir. 2016 yılı BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi verilerine göre 2,5 milyon göçmen üzerinden 7 milyar ABD doları gelir elde edildiği ifade edilmektedir (İnterpol, 2020).

Bunun yanı sıra göçmen kaçakçılığı suçunda göçmenlerin suçun mağduru olarak nitelendirilmedikleri anlaşılmaktadır. Çünkü göçmenleri kendi bilgisi ve iradeleri dâhilinde göç sürecinin sürdürülebilir bir amaçla ile sorunsuz şekilde bitirilebilmesi için göçmen kaçakçılarından para karşılığı yardım aldıkları bilinmektedir. Bu sebeple adli bir olay çerçevesinde göçmenler veya benzer statüde yer alarak yasadışı yollardan ülkeye giriş yapmak isteyen yabancıların bilgi sahibi konumunda ifadelerinin alındıkları ve adli sürecin işlediği görülmektedir. Göçmen kaçakçılığı suçunun işlenmesi ise sosyolojik bakış açısına göndermede bulunmaktadır, aynı zamanda toplumsal düzlemde yansımaları olan ve toplu halde işlenen bir suç özelliği göstermektedir. Europol; Avrupa Birliğinin bu konu üzerindeki stratejisinin insan kaçakçılığına ilişkin bilginin artırılması ve etkili cevapların alınmasını temel yollardan biri olarak önermiştir (Europol, 2020).

Göçmen kaçakçılığı suçu; Türkiye açısından yakın coğrafyada görülen iç savaşlardan kaynaklı mülteci hareketliliği, batı toplumlarında görece olarak sunulan olası yaşam standartlarını yakalayarak ideal bir hayat sürme hedefiyle niceliksel olarak son zamanlarda önemli bir oranda artış göstermiştir. Göç olgusunun kavram kargaşası içerisinde yabancı konumda yer alan bireyleri nitelendirdiği tanımlamalardan (göçmen, geçici koruma, mülteci, sığınmacı) ziyade, düzensiz oluşu ve sınır güvenliği bağlamında yasadışı yollardan geçişe olanak veren yapısı ülkeler açısından bir dizi sınır güvenliği tedbirlerini de beraberinde getirmiştir.

Göçmenlerin göç süresince yaşadığı trajik olaylarla birlikte kontrol altında tutulamayan ve uluslararası bir ağ içerisinde ülkelere bağlandığı değerlendirilen bir ticari platforma dönüşmesi ise sürecin karmaşıklaşmasını beraberinde getirmiştir. Göçmen kaçakçılığı suçunun varlık göstermesi ise; ulusal düzeyde yasal sınırların aşılması ve yerel çözümler üretilmesiyle gerçekleşeceği ifade edilmektedir. Bu sürecin aşılmasında aktörlerin sahte evrak temin edilmesinden hazırlanmasına, sınırdan geçişi kolaylaştıran transfer işlemlerinden yerel odaklarla işbirliğine kadar geniş bir yelpazede suça konu olabilecek fiillerin çeşitliliğine erişim gösterebildikleri anlaşılmaktadır (Çarmıklı ve Kader, 2016, s.9-11).

GÖÇMEN KAÇAKÇILIĞI SUÇU VE ORGANİZE SUÇ TEORİLERİ

Organize suçların oluşumu için; suç işlemek maksadıyla en az üç kişinin bir araya gelmesi ve doğrudan veya dolaylı yollardan menfaat temin etmeleri gerekmektedir. Göçmen kaçakçılığı, insan ticareti ve uyuşturucu ticareti gibi suçların sınır aşan bir yapıya bürünmesi nedeniyle organize suçların yapısal özelliklerini çağrıştırmaktadır. Bu bakımdan organize suçların geleneksel tanımını göçmen kaçakçılığı suçunun pratiklerine aktarmak anılan suça sunulan bakış açısını ve süreç içerisinde yer alan aktörlerin iletişim ağlarını anlama noktasında farklı bir perspektif kazandırmaktadır (Salt ve Stain, 1997, s.467-468, Constantino ve Di Nocala, 2020, s.2). Öncelikle organize suç türleri içerisinde benzer anlamların yüklendiği göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti suçlarının ayrımlarının yapılması gerekmektedir. Bu düşünce göçmen kaçakçılığı suçunun fiili açıdan anlaşılabilir olmasına katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda göçmen kaçakçılığı suçunun organize suç türleri arasında sayılmasının gerekçelerini de sunacaktır.

Organize suçlar; aile ve akraba ilişkilerine dayanan güven odaklı organizasyonu ile hiyerarşik bir düzeni içeren dikey yapılanmadan oluşmaktadır. İnsan kaçakçılığı suçunun ticaretine ilişkin literatür bağlamında yapılan ilk çalışmalar Salt ve Stain tarafından (1997) gerçekleştirilmiştir. İlegal faaliyetlerin içeriğini oluşturduğu bu yasadışı oluşumlar kamu gücünün eksikliğinin hissedildiği alanlarda sosyal talepleri karşılama yoluna gitme noktasında kendilerine görev vazettikleri anlaşılmaktadır. İnsan ticareti suçu içerik olarak suçun mağduru olan bireyleri kapsamaktadır. Yapılan hukuksuz işlemin arka planında bu bireylerin zorla alıkonulmaları ve rızaları olmadan gerçekleşen bir fiili işlem bulunmaktadır. Başka bir anlatımla kuvvet, kuvvet kullanma tehdidi ya da hile, aldatma, zorlama, nüfuzu kötüye kullanmak suretiyle kişilerin suç işleyene veya bir başkasına çıkar sağlamak üzere bir yerden başka bir yere taşınması tarif edilmektedir. Aynı zamanda barındırılması, devredilmesi gibi seçenek fiillerin de suça dâhil olduğunu görmekteyiz (Mevzuat, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu).

Göçmen kaçakçılığı suçunun da ilk nesil araştırmaları benzer yıllara tekabül etmekte olup, ilk nesil araştırmaları düzensiz göç tartışmalarının içine gömülmüştür. Bununla beraber kriminolojik yönden geleneksel yapısını sürdürme eğilimi gösteren bakış açıları son on yılda önemli değişim göstermiştir. Göçmen kaçakçılığı suçunun yeniden keşfini içeren bu araştırmalar devletlerin suça bakış açılarını söylem ve yasal mevzuat yönünden incelenmesine doğru bir yönelim göstermektedir. Suça başvuran bireylerin ve diğer aktörlerin algı ve deneyimlerinin anlaşılması ise belirgin şekilde alana ilişkin artan eğilimi ifade etmektedir. Elde edilen bulgular göçmenler ve kaçakçılar arasında sosyal bağların ötesinde etkileşimin boyutuna göre müzakere, yardım, istismar ve koruma dâhil olmak üzere çeşitli süreçleri kapsadığı anlaşılmaktadır (İçduygu, 2020, s.1:14).

Bu nedenle salt organize suç teorilerinin paylaşılmasının göçmen kaçakçılığı suçunun fiili açıdan ne şekilde meydana geldiğine yönelik yapılan açıklamaları yansıtmayacağı değerlendirilmiştir. Öyle ki bu açıklama literatürde var olan ve organize suç örgütlerinin gelişim ve oluşumunu kapsayan altı

yaklaşım arasından mevcut bulgularının geçerliliğine katkı sağlayan bir profil çizeceği düşünülmektedir (Kleemans, 2014, s. 32-43). Bununla beraber organize suç teorilerinin keşfedilmesi alana dönük diğer bakış açılarının tespit edilmesinde fayda sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Organize suç teorilerinin ilki; organize suçların başka ülkelerden geldiğini hatta ithal edildiğini ve Amerikan-İtalyan mafya tipi oluşumları sağladığını belirten merkezi bir teori konumunda yer alan yabancıların gizli işbirliği teorisidir. Modelin geliştirilme süreci ise akademisyenlere ait olmayıp, politika yapıcılar tarafından öne sürülmüştür. Yasadışı faaliyetlerin dışarıdan gelen homojen etnik grupların etkisi altında olduğunu ve toplumun kendisi tarafından üretilmediğini varsaymaktadır (Hobbs, 1998, s.408, Rawlinson, 1998, s.357, Law Library, 2020).

Bu alanda sunulan ikinci yaklaşım ise bürokrasi modelidir. Organize suç faaliyetleri altında örgütsel yapının oluşum mekanizmasını açıklamaktadır. Suçların, örgütsel bir formla eşleştirilen katı ve dikey bir yapılanma ile işlendiklerini, lider ve diğer üyeler arasında ayrımların belirgin bir şekilde var olduğunu ve birbirleriyle ilişkili aktörler grubunun nitelendirilmesini açıklamaktadır. İtalya-Amerikan ailelerinin ampirik araştırmalarında organize suç örgütlerinin oluşum yapısının açıklanmasında sıkça başvurulmuş ve yapılan araştırmalarda hiyerarşik yapılanmanın tarif edilmesinde kullanılmıştır (Von Lampe, 2003, s.191-192).

Diğer bir üçüncü model olan yasadışı girişim modeli ise; arz üzerindeki kısıtlamaların talebi ortadan kaldıramayacağı bakış açısıyla suç işleyen bireylerin rasyonel ve kar odaklı hareket ettiklerini, toplum tarafından talep edilen hizmetlerin karşılanmasında ihtiyaç duyulan gereksinimleri karşıladıklarını açıklamaktadır (Paoli, 2004, s.22). Alana yönelik dördüncü sunulan model ise özel koruma teorisidir. Mafya kontrolünün tarihsel tezahürünü haraç üzerinden tanımlayan, şiddet ve vergilendirme işlemiyle bazı kesimlerin güvenlik ihtiyacının karşılanmasında sunulan bir perspektif olarak kabul edilmektedir (Gambetta, 1996, s.2).

Beşinci sunulan model ise sosyal sermaye ve ağ teorisidir. Organize yapıların kan ve toprak ilişkilerine dayalı yakın aile, akraba ve tanıdık bireylerin dâhil edilmesiyle genişlediği tespit edilmiştir. Güven ilişkilerine dayalı üçüncü şahıslarla birlikte genişleme bilgi ve para kaynağı bulunmasında fırsatlar doğurabilmektedir. Suç faaliyetlerinin yüksek düzeyde karşılıklı güven ilişkisini gerektirmesi nedeniyle ulus ötesi ve etnik gruplar ile işbirliği söz konusudur (Kleemans ve van de Bunt, 1999, s. 33).

Organize suçlara altıncı sunulan yaklaşım ise durumsal suç önleme teorileridir. Geleneksel kriminolojik yaklaşımların ötesinde bireyin önüne çıkan fırsatları değerlendirdiği ve rasyonel karar süreci sonrası suça başvurduğunu kabul eden bu yaklaşım Cornish ve Clarke (2002) tarafından problemlerin analizinde aynı zamanda fırsat veren yapıların keşfedilmesini de sağlamak amacıyla ileri sürülmüştür. Aslında burada odak noktası suç gruplarından ziyade suçun işlenmesine sunulan fırsat ve suç faaliyetlerinin bizzat kendisidir. Organize suçların açıklanmasında ampirik açıdan test

edilmesi ise geçerliliğini koruyan bir araştırma alanı olarak kabul edilmektedir (von Lampe, 2011, s.147-151).

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma göç yoğunluğunun en fazla olduğu ülkeler dikkate alınarak ulusal istatistik birimlerinden toplanan ikincil verilerin karşılaştırmalı bir yöntemle incelenmesini ele almaktadır. Eurostat ve TÜİK kurumlarından alınan verilerin yeniden yorumlanması sonucu betimleyici istatistikler temel alınarak, uluslararası göçün sayısal veriler üzerinden durumu ortaya çıkarılmıştır. Bu bağlamda 2018 yılından geriye dönük son on yıllık kesitsel veriler değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Çalışma nicel araştırma yöntemi esas alınarak kurgulanırken, karşılaştırma üzerine kurulu bir araştırma deseni tercih edilmiştir. Kuramsal çerçeve eklettik bir anlayışla saha verileri üzerinden yorumlanmıştır. Organize suç teorilerinin açıklanmasında ifade edilen kuramsal perspektif göçmen kaçakçılığı suçunun anlaşılabilirliği için bir arada değerlendirilmiş ikincil verilerin analizi üzerinden elde edilen bulgular dahilinde tartışılmıştır.

Bu noktada kendi içerisinde iki süreç içerisinde tasarımı yapılan çalışmanın öncelikle düzensiz göç yoğunluğunun en fazla olduğu Avrupa ülkelerinin göç yoğunlukları sayısal veriler üzerinden yorumlanmıştır. Ayrıca göç sürecinin en etkin dinamikleri arasında gösterilen ve ekonomik idealin karşılığı olarak yaşam beklentisini maksimize eden minimum ücret ile göç yoğunluğu arasındaki ilişki test edilmiştir. Çalışma kapsamında ülkelerin güncel durumlarına ilişkin resmi veri olmaması nedeniyle rank puanları üzerinden yapılan sıralamalar dikkate alınarak sonuçlar test edilmiştir. Bununla beraber ülkelerin resmi para birimi ve eurostat tarafından sunulan para birimi üzerinden (€) sonuçlar ayrı ayrı ifade edilerek yorumlanmıştır.

Çalışmanın ikinci boyutu göçmen kaçakçılığı suçunun zaman serileri üzerinden son on yılına ilişkin değişim trendinin keşfedilmesine yönelik olmuştur. Özellikle organize suç teorileri altında da ifade edilen sosyal ağların etkisi bağlamında artan düzensiz göç istatistiklerinin işlenen göçmen kaçakçılığı suçu ile arasındaki ilişki test edilmiştir. Bu çerçevede araştırma kapsamında test edilen hipotezleri aşağıda belirtildiği gibi sıralayabiliriz:

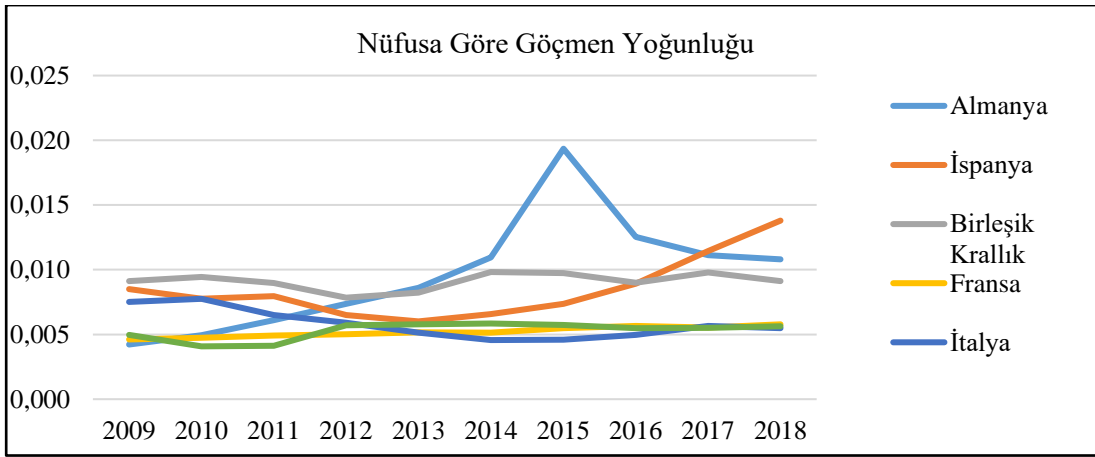
- Ülkelerin düzensiz göç sayılarının artışı ile minimum ücret miktarı arasında ilişki bulunmaktadır.
- Düzensiz göçmen sayılarının artış göstermesi durumunda göçmen kaçakçılığı suçu artış göstermektedir.

Çalışma kapsamında düzenlenen ikincil verilere IBM SPSS Statistics 23 programı üzerinden parametrik olmayan¹ Spearman Testi ile Zaman Serisi analizi uygulanmıştır.

¹ Normal dağılım özelliği varsaymayan, sınıflama veya sıralama düzeyinde toplanılan verilerin analizinde kullanılmaktadır. Değişkenlerin değerleri sıralanarak, rank puanları üzerinden analiz edilmekte, aralarında bulunan ilişki tespit edilmektedir.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Göçmenlerin ülkeleri tercih etme durumlarını yansıtan ve bu değişkene nicel açıdan anlam katan gösterge; yıllara göre ülkelere gelen göçmenlerin yoğunluğudur. Öyle ki bu durum nüfus sayıları üzerinden yapılan okumalar üzerinden anlam kazanır. Bu açıdan hedef ülkeler bağlamında yakın coğrafya okuması bakış açımızın daha belirgin bir hale gelmesinde önem taşımaktadır. Avrupa’da göçmen yoğunluğunun belirlenebilmesi amacıyla mevcut durumu yansıtan göçmen verileri eurostat üzerinden temin edilerek ikincil veri analizine tabi tutulmuş ve yorumlanmış, göç sürecinin değişim dinamikleri sayısal veriler üzerinden anlaşılmıştır.

Şekil 1. Avrupa Ülkelerinde Yıllara Göre Göçmen Yoğunluğu²

Kaynak: eurostat, Veriler, (Erişim Tarihi: 16/10/2020)

Avrupa’ya gelen göçmenlerin en yoğun olduğu ülkelerin belirlenebilmesi için eurostat üzerinden veriler temin edilmiştir. Bu bağlamda ülkelere gelen göçmenlerin nüfus yoğunluğuna göre değerlendirilmelerin daha sağlıklı bir sonuç üreteceği öngörülmüştür. Göçmen sayılarının verildiği 2009 ile 2018 yıllarını yansıtan tablo ülkelerin nüfus sayılarına ilişkin verilerle eşleştirilerek ülke başına düşen göçmen yoğunluğunun hesaplanması gerçekleştirilmiştir. Eurostat’ta göç istatistiklerine ilişkin veriler içerisinde Türkiye’ye ilişkin göç sürecini yansıtan verilerin eksik olduğunun anlaşılması nedeniyle 2018 yılından geri dönük on yıllık perspektif içerisinde Türkiye’ye yer verilememiştir³.

Avrupa ülkelerine gelen göçmen yoğunluğun en fazla olduğu ülke 2018 yılında İspanya olurken, 2013-2017 yılları arasında Almanya’nın bu role sahip olduğu anlaşılmaktadır. 2012 yılı öncesinde ise Birleşik Krallık ülkesi için bu durum geçerlidir. Günümüze doğru artan göçmen yoğunluğunun ülke nüfusları dikkate alınarak yıllar içerisinde değişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Burada Avrupa’nın

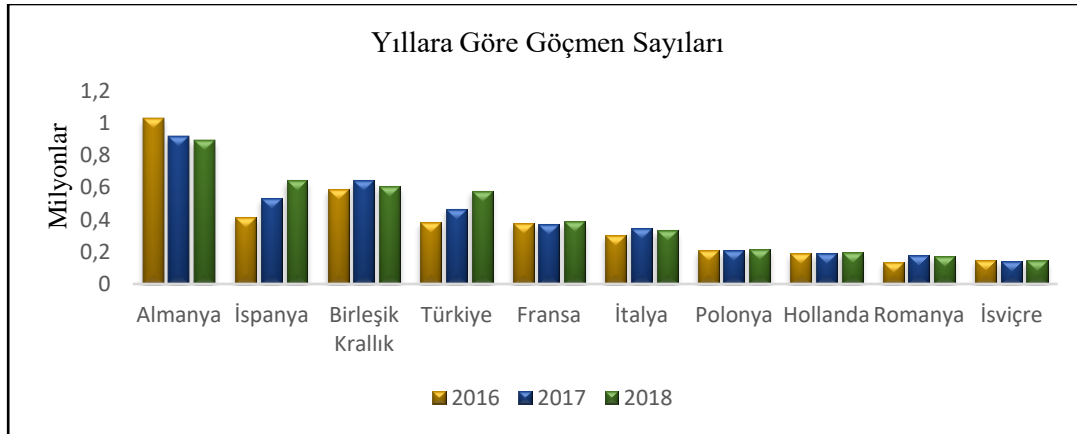
² Şekil:1, araştırmacı tarafından göçmen yoğunluğu verileri esas alınarak hazırlanmıştır.

³ Türkiye’ye ilişkin uluslararası göçü yansıtan verilerin durumu eurostat içerisinde incelendiğinde göçmen sayılarına ilişkin verilerin yer almadığının görülmesi üzerine Türkiye İstatistik Kurumu üzerinden yapılan araştırmada 2016-2018 yılları arasında ülkeye gelen göçmen sayılarına ilişkin verilerin paylaşıldığı anlaşılmıştır. Bu çerçevede Avrupa ülkelerine ilişkin durumu yansıtan tablo ile karşılaştırma yapılabilmesi için 2016-2018 yılları arasında göçmen sayıları üzerinden ayrı bir grafik oluşturulmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir.

nüfus açısından en büyük ülkelerin aynı zamanda göçmen sayılarının sayısal olarak artışına da olanak tanıdığını görmekteyiz.

Yıllara göre 2013 yılından sonra yüzde bir oranının üzerinde göçmen yoğunluğunun ilk defa Almanya’da görülmeye başladığı anlaşılırken 2017 yılında sonra İspanya için de benzer durumun geçerli olduğu anlaşılmıştır (eurostat, 2020, s.16). Almanya ve İspanya’da ulusal düzeyde göç istatistiklerinin artmasına neden olan yapısal faktörlerin ise; 2016 yılında İtalya tarafından Balkanlar üzerinden gelen göç rotasının kapatılması sonrası Akdeniz üzerinden İtalya’dan İspanya’ya kayan göç yollarından kaynaklı olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanında İtalya’nın sınır güvenliği kapsamında düzensiz göçü engellemeyi hedefleyen sınır politikaları ve Akdeniz üzerinden gelen göçmen botlarının İspanya tarafına doğru yönlendirilmesinin 2016 yılı sonrası bu ülkede göçmen yoğunluğunda gerçekleşen artışın gerekçesi olduğu ifade edilmektedir (DW, 2020).

Avrupa ülkelerinde göç yoğunluğunun fazla olduğu altı ülkenin oransal dağılımının %1 seviyelerine göre değişim gösterdiği anlaşılmıştır. Türkiye özelinde Türkiye İstatistik Kurumu tarafından paylaşılan uluslararası göç istatistiklerinin 2016-2018 yılları arasında paylaşıldığının anlaşılması üzerine her iki istatistik kurumunun paylaştığı veriler üzerinde 2016-2018 yılları arasında ortak tablo oluşturularak Türkiye’nin uluslararası göç verilerinin durumu anlaşılmaya çalışılmıştır.

Şekil 2. Türkiye ve Avrupa Ülkelerinin Uluslararası Göçmen Sayıları⁴

Kaynak: eurostat ve TÜİK, Veriler, (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2020)

Türkiye ve en yüksek göçmen sayısına sahip diğer dokuz Avrupa ülkesinin dâhil olduğu karşılaştırmalı grafikte İspanya ve Türkiye’nin doğrusal oranda her yıl göçmen sayılarının arttığı görülmüştür. Bununla beraber en yüksek göçmen sayısına sahip ülkenin 2016-2018 yılları arasında Almanya olduğu anlaşılmıştır.

Uluslararası göç; istatistiki açıdan ülkenin konumu ve sunduğu imkânlarla göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu noktada birey açısından temel beklenti yaşam standartlarını yükseltebilme hedefidir. Cazibe merkezi konumunda kapitalin bulunduğu bölgelere geçme talebi sürece iten dinamik faktörler arasında önem taşırken, geçiş süreci içerisinde yaşanabilecek idari ve hukuki

⁴ Şekil:2, araştırmacı tarafından göçmen sayılarının yıllara göre değişim aralığı esas alınarak hazırlanmıştır.

sorunların aşılmasında da kullanılan illegal yöntemler göçmen kaçakçılığı suçunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Göçün ticari bir kazanç yolu olarak görülmesi, aracı ve göçmenlerin ticari ilişkilerinin yönlendiği sosyal süreçlerin belirlenen hedef ülkeye yasa dışı yollardan girilmesinde öncü rol oynaması organize suçların maddi boyutuyla aynı çağrışımları uyandırmaktadır. Organize suçlar sadece göçmen kaçakçılığı suçunun maddi oluşum boyutlarını da açıklamamaktadır. Aynı zamanda fiili yönden iştirak eden bireylerin ilişki yapılarının merkezine ekonomik çıkar elde etme gayelerinin konulması da organize suçun oluşumunu pekiştirmektedir.

Bu çerçevede göçmenlerin beklentilerine katkı sağlayan en belirgin faktör daha yüksek gelir etme hedefi olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla ideal yaşam koşulları için bir perspektif sunan minimum gelir durumu ülkelerin sosyo-ekonomik yapısından etkilenirken suç teorilerinin mevcut suç türleri açısından anlaşılmasına da imkân sağlayabilmektedir. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında Avrupa ülkelerinde bir kişinin aylık minimal ücreti ile göçmen yoğunluğu değişkeni arasındaki ilişki test edilmiştir⁵. Şekil 1’ de belirtilen ülkelere ait minimum ücret miktarıyla göçmenlerin yoğunluğu arasındaki korelasyonun bizlere göç hedefinin ekonomik çağrışımı hakkında ne düzeyde olduğuna dair fikir vermektedir.

Tablo 1. Ülkelere Ait Aylık Minimum Ücret ve Göçmen Yoğunluğuna İlişkin Resmi Veriler⁶

Ülkeler	Aylık Minimum Ücret (€)	Ülkenin Para Birimi Cinsinden ⁷	Göçmen Yoğunluğu
Almanya	1.498,00	1.498,00 €	0,011
İspanya	858,55	858,55 €	0,014
Birleşik Krallık	1.467,19 ⁸	1.302,16 £	0,009
Fransa	1.498,47	1.498,47 €	0,006
Polonya	480,20 ⁹	2002,434 zł	0,006
Türkiye	380,16 ¹⁰	1727,44 ₺	0,007

Kaynak: Eurostat, Veri Seti 2018 Yılı, Erişim Tarihi: 20 Ekim 2020

Göçmen yoğunluğun en fazla olduğu ülkenin 2018 yılı için diğer grafiklerden de anlaşılacağı üzere İspanya olduğu görülmüştür. Ülkeler tarafından vatandaşlarına sunulan aylık minimum kazancın en yüksek Fransa ve Almanya olduğu tespit edilmiştir. Eurostat tarafından tüm ülkeler için (€; Euro)

⁵ Çalışma kapsamında asgari(minimal) ücret değişkenine yer verilmesinde temel gerekçe; uluslararası göçe başvuranların ortalama düzeyde elde edeceği ekonomik hedefin somutlaştırılabilmesidir.

⁶ Ülkelere ilişkin eurostat üzerinden paylaşılan ve eksik olduğu görülen veriler tahmin edilmiştir. Söz konusu veriler 2018 yılına ait olup, Türkiye’nin günlük ortalama ücreti (€) cinsinden belirtilmesi nedeniyle sunulan ilk veriye bağlı kalmıştır. Ayrıca İtalya’ya ilişkin herhangi bir verinin paylaşılmadığı anlaşıldığından tabloda İtalya kapsam dışı tutulmuştur.

⁷ Avrupa’da Euro bölgesi (€) para birimini kullanmayan ülkelerin kendi para birimleri üzerinden değerlendirilmesinin daha uygun olacağı değerlendirilmiş ve gerekçeleri izah edilmiştir.

⁸ Birleşik Krallık para birimi British Pound (£) olarak 01.01.2018 tarihinde belirlenen tarih üzerinden (€=0,887*£) para biriminin (£) çevrilmesiyle hesaplanmıştır.

⁹ Polonya’nın para birimi Polonya Zlotisi (zł) olarak 01.01.2018 tarihinde yaklaşık olarak belirlenen tarih üzerinden (€=4,17*zł) para biriminin (zł) çevrilmesiyle hesaplanmıştır.

¹⁰ Türkiye’nin para birimi (₺) olarak 01.01.2018 yılında (€=4,54*₺) para biriminin (₺) çevrilmesiyle hesaplanmıştır, belirtilen tarihte Türkiye’nin asgari ücretine yaklaşık olarak muadil olduğu anlaşılmıştır.

ölçüt alınmış ve sırasıyla minimum ücret sıralamasının İspanya, Polonya ve Türkiye olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Ülkelere Ait Aylık Minimum Ücret ve Göçmen Yoğunluğuna İlişkin Korelasyon Analizi

Korelasyon Analizi		Aylık Minimum Ücret	Göçmen Yoğunluğu
Spearman's rho	Aylık Minimum Ücret	Korelasyon Katsayısı	1,000
		Belirleyici Değer	,029
	Göçmen Yoğunluğu	Korelasyon Katsayısı	,029
		Belirleyici Değer	,957*

($r=0,029$, $p=*>0,05$)

Parametrik olmayan test sonuçlarına göre Spearman testi gözetilerek yapılan korelasyon analizi sonucu minimum aylık ücretle (€ cinsinden) o ülkenin göçmen yoğunluğu arasında herhangi bir ilişki olmadığı anlaşılmıştır*. Bu kapsamda analiz öncesinde her iki değişken arasında ilişki olduğunu varsayan hipotezin reddedildiğini görmekteyiz. Ancak, Euro para birimini ulusal düzeyde kullanmayan ülkelerin mevcut para birimleri esas alınarak yaşamlarını ikame edebildikleri, bu nedenle ülkelerin para birimleri cinsinden yapılacak hesaplamaların sonuçlarının değerlendirilmesinin bizleri farklı bir bakış açısına yönlendirip yönlendiremeyeceği araştırılmak istenilmiştir. Bu çerçevede ilgili hesaplama araçları kullanılarak çalışmaya ait verilerin değerlendirildiği kesitsel tarih (2018 yılı) üzerinden dönüştürme işlemleri uygulanmıştır.

Her ne kadar para birimlerinin birbirleri üzerinden değerleri yıllara göre farklılık gösterse dahi, yaşanan ülkede yaşam standartlarının karşılanabilmesi için kestirim değeri olarak sunulan miktarların her ülkenin kendi yaşam şartları içerisinde sunulan tutar çerçevesinde elimine edebileceği öngörülmüştür. Ayrıca araştırma kapsamında başvuru Spearman testi; değişkene ait verilerin değerlerinden ziyade sıralanmaları sonucu elde edilen rank puanları üzerinden ilişkinin düzeyini belirlemesi nedeniyle buna dönük eleştirilere açıklama getireceği değerlendirilmiştir.

Tablo 3. Ülkelere Ait Aylık Minimum Ücret (Kendi Para Birimleri Cinsinden) ve Göçmen Yoğunluğuna İlişkin Korelasyon Analizi

Korelasyon Analizi		Aylık Minimum Ücret	Göçmen Yoğunluğu
Spearman's rho	Aylık Minimum Ücret	Korelasyon Katsayısı	1,000
		Belirleyici Değer	-,841
	Göçmen Yoğunluğu	Korelasyon Katsayısı	-,841
		Belirleyici Değer	,036**

($r=-0,841$; $p=***<0,05$)***

Parametrik olmayan test sonuçlarına göre Spearman testi gözetilerek yapılan korelasyon analizi sonucu minimum aylık ücretle o ülkenin göçmen yoğunluğu arasında yüksek düzeyde negatif bir ilişkinin olduğu anlaşılmıştır***. Bu kapsamda analiz öncesinde her iki değişken arasında ilişki

olduğunu varsayan hipotezin reddedilmediğini görmekteyiz. Göç sürecinde temel beklentiyi karşılayan, yaşam kalitesine doğrudan etkisi olan ve gelir düzeyi bağlamında aylık ücretin ülkelere göre farklılığının o ülkenin göçmen yoğunluğunun anlaşılabilmesi için doğrusal bir ilişkiyi saptama noktasında negatif düzeyde bir ilişkinin olduğu anlaşılmıştır.

Bu bağlamda göç yoğunluğu artış gösterdiği ülkelerde minimum ücretin azaldığı görülmektedir. İki değişkenli korelasyon analizinin yapılmasında temel amaç ise göçün dinamik yapısında etken olan asgari kazanç sağlama değişkeninin ülkenin göçmen yoğunluğuna olan ilişkisini saptayarak var olan durumu incelemektir. Göç süreci her ne kadar ekonomik ve güvenlik kaygıları gözetilerek yapılmakta ise de süreci etkinleştiren faktörün göçün rotaların açısından incelenmesi gerektiği ve ülkelerin göçe ilişkin politik karar süreçlerinin saptanmasının daha isabetli olduğu mevcut bulgulara yansımıştır (Bakınız Şekil 2: Göçmen sayılarında artış durumu).

Şekil 2’de yer alan sonuçlara göre Almanya ve İspanya ülkeleri hariç Birleşik Krallık, İtalya, Polonya, İsviçre ve Fransa gibi ülkelerin yıllara göre benzer eğilimler üzerinden göçmen sayılarının değişmediği görülmektedir. Bu sonuçlar özellikle İspanya ve Türkiye’nin son yıllarda artan göçmen yoğunluğuna esas özelliğin; coğrafi açıdan göç rotasında yer alması sonucu olduğunu da pekiştirmektedir. Bu çerçevede Türkiye özelinde önsel açıdan tespit edilen bulgunun test edilebilmesi için Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerinden istifade edilerek düzensiz göçmen sayıları ve göçmen kaçakçılığı fiilini işleyen birey sayıları arasındaki ilişki araştırılmıştır.

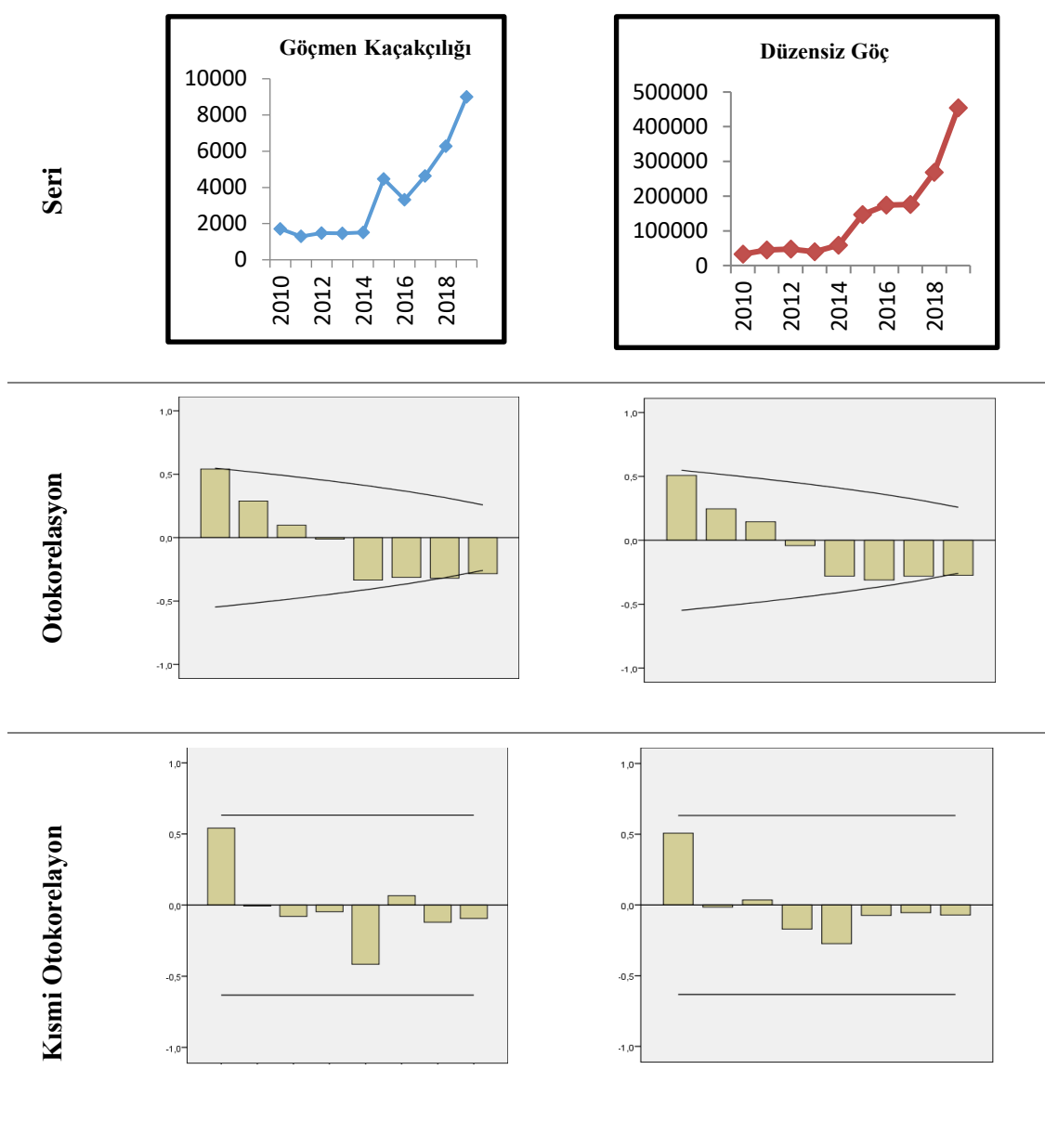
Tablo 4. Düzensiz Göçmen Sayısı ve Göçmen Kaçakçılığına İlişkin Veriler

Yıllar	Düzensiz Göçmen Sayısı	Göçmen Kaçakçılığı
2010	32.667	1.711
2011	44.415	1.292
2012	47.510	1.484
2013	39.890	1.469
2014	58.647	1.506
2015	146.485	4.471
2016	174.466	3.314
2017	175.752	4.641
2018	268.003	6.278
2019	454.662	8.996

Kaynak: GİGM, İstatistikler, Erişim Tarihi: 22 Ekim 2020

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından sunulan istatistiki verilerden yararlanmak suretiyle her iki değişken özelinde 2010-2019 yılları arasında sunulan veriler esas alınarak düzensiz göç ve göçmen yoğunluğu arasında ilişki analiz edilmiştir. Ancak birden fazla değişken arasında açıklayıcı değişken olarak belirlediğimiz göçmen kaçakçısı sayılarının bilinen bir değişken özelliği göstermemesi (zamana bağlı olarak değişim göstermesi) ve rassal oluşunun anlamlı sonuçlar elde edilmesinde birtakım varsayımları sağlamasını da zorunlu kılmaktadır.

Başka bir anlatımla düzensiz göçmen sayıları ve göçmen kaçakçılığı sayılarına ilişkin Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nden alınan veriler yıllara göre değişen ve bundan dolayı rassal değişken özelliği gösteren değişkenlerdir ve doğrudan temel regresyon analizi uygulanması bu çerçevede ilgili verilerin kesit miktarı veya tarih aralığı az olsa dahi mümkün görünmemektedir. İstatistiksel açıdan bu sorunun çözümü ise çok değişkenli zaman serileri analizinde yanıt bulmaktadır. Bu çerçevede zamana göre değişim gösteren her iki serinin durağanlık varsayımının sağlanması gerekmektedir.

Şekil 3. Düzensiz Göçmen Sayısı ve Göçmen Kaçakçılığı Değişkenlerine İlişkin Otokorelasyon ve Kısmi Otokorelasyon Grafiği

Düzensiz göçmen ve göçmen kaçakçılığı serilerinin otokorelasyon grafikleri incelendiğinde her iki serinin sifıra yakın değerler aldığı gözlemlenmektedir. Ayrıca, otokorelasyon grafiklerinde seriye ilişkin değerler güven aralıklarının içerisinde yer almıştır. Bu serilerin durağan bir seri özelliği gösterdiği ifade edilebilir.

Tablo 5. Analize İlişkin Regresyon İstatistikleri

Regresyon İstatistikleri	
Çoklu R	0,980
R ²	0,960
Ayarlı R ²	0,954

Türkiye’de 2010-2019 yılları arasında düzensiz göçmen ile göçmen kaçakçıları arasında ilişki olup olmadığı test edilebilmesi amacıyla yapılan regresyon analizinde düzensiz göçmen sayısı ile göçmen kaçakçılığı arasında kurulan modelin değişimi açıklama yüzdesi 0,96 olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 6. Varyans Analizi Sonuçları

ANOVA	df	SS	MS	F	Bel. Değer
Regresyon	1	57995199,67	57995199,67	189,695	0,000*
Fark	8	2445831,932	305728,992		
Toplam	9	60441031,6			

(*<0,05)

Regresyon analizi test istatistiği sonuçlarına göre model anlamlı bulunmuştur (*=p değeri<0,05).

Tablo 7. Modele İlişkin Parametre Tahmini

Değişken	Katsayılar	Standart Hata	t Stat	P-değeri
Sabit Değer	800,067	263,560	3,036	0,016*
β_1	,019	,001	13,773	0,000**

(*,**<0,05)

Diğer taraftan basit doğrusal regresyon analizi ile yukarıda yapılan t testi sonuçlarına göre, düzensiz göçmen sayılarının artan bir eğilim göstererek göçmen kaçakçılarının artışına etken olduğu anlaşılmıştır. Oluşturulan model; $\{\hat{Y}_t = 800,067 + 0,19 * G_t, (t=1,2,...,n)\}$ sonuçlarına göre yapılan öngörü sonuçlarında benzer bir düzensiz göç eğiliminin devam etmesi durumunda artan düzensiz göçmen sayılarına bağlı olarak göçmen kaçakçılığı suçuna başvuran bireylerin sayılarında da artış olacağı öngörülmektedir.

SONUÇ

Göçmen kaçakçılığı suçuna bilimsel açıdan cevap arayan araştırmalar göçmenlerin gelişen adli olaylarda aktör olmalarını incelemekle birlikte öncesinde var olan ilişkiler ağını ortaya çıkaran kuramsal yaklaşımlar sayesinde son yıllarda önemli değişime uğramıştır. Ülkelerin fiziki açıdan bir dizi sınır güvenliği tedbirleri alarak göç olgusuna yaklaşımları yetersiz kalmış, her yıl artan göçün etkileri kültürel ağlarda anlam kazanmıştır. Bu noktada göçmen kaçakçılığı gibi organize suç türlerini sadece nicel açıdan pek çok bireyin iştirak halinde işlediği bir suç olarak değerlendirmek, özel suç türleri bağlamında sunulan görüşlerden tam anlamıyla istifade edilmemesine de sebebiyet vermektedir.

Bu çalışma alan yazınında eksikliği görülen göç ve göçmen olgusunu göçmen kaçakçılığı suçuyla beraber incelemektedir. Göçmen kaçakçılığı suçuna yönelik organize suç teorileri bağlamında sunulan yaklaşımların derlemesi sunulurken, yaşam standartlarını yükseltme ideali özelinde göçmen yoğunluğu ve ülkelerin gündelik hayatta minimum ücret verileri parametrik olmayan test sonuçlarına göre incelenmiştir. Avrupa’da yer alan ve göç yoğunluğunun en fazla olduğu ülkeler üzerinde yapılan araştırmada Avrupa Birliği’nin para birimi üzerinden bütüncül değerlendirmede minimum(asgari) ücret ile göçmen yoğunluğu arasında herhangi bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Ayrıca Euro bölgesinde yer almanın dışında kendi ulusal para birimlerini kullanan ülkelerin para birimleri cinsinden kesitsel verinin alındığı 2018 yılı sonuçlarına göre ulusal para birimi tutarları hesaplanmış ve yeniden parametrik olmayan test uygulanmıştır. Parametrik olmayan Spearman testinin uygulanmasında amaç; normallik varsayımı haricinde öznel bakış açısını yansıtan verileri rank puanları üzerinden analiz ederek bu noktada gelebilecek eleştirilerin önüne geçilmesidir.

Bu çerçevede ülkelerin ulusal para birimleri üzerinden yapılan analizde ise yüksek düzeyde negatif bir ilişki elde edilmiştir (Bakınız Tablo:3:-0,841). Göçmen yoğunluğunun artması durumunda o ülkenin aylık minimum ücret rankının azaldığını görmekteyiz. Ancak yine de minimum ücretin azaldığı ülkelerde göçmen sayılarının artmasını beklemek olası bir beklenti olarak karşılanmamalıdır. Bu çerçevede minimum ücretin az olduğu ülkelerde göçmen yoğunluğunun artmaya devam etmesi göçmenlerin birbirleriyle olan sosyal ilişkilerine bizleri götürmektedir. Ayrıca göçmen yoğunluğunun ülkeler nezdinde karşılaştırıldığı veriler de bizlere bu ipucunu vermektedir. Dolayısıyla göçmenlerin ekonomik hedeflerinden etkilendiği varsayılan göç sürecinin yansımalarına farklı bir değerlendirme sunan bu bakış açısı ekonomik görüneni arka planda değerlendirmekten ziyade ülkelerin cazibe konumunda yer almalarını görünür kılan sosyal ağlara dikkatleri çekmektedir. Dolayısıyla göçmen kaçakçılığı suçunun fiili açıdan işlenmesinin arka planında coğrafi açıdan göç rotasında yer almanın yanında göçmen ağlarının önemli bir etkisi bulunmaktadır. Düzensiz göçün artmasıyla birlikte göçmen kaçakçılarının artış göstermesi işlenen suçlarda sosyal iletişim ağlarının önemini bizlere göstermektedir.

Bu çalışma kuramsal açıdan göçmen olgusunu organize suç teorileri bağlamında inceleyerek alan yazınında son dönemlerde altı çizilen göçmen ilişkileri ve sosyal sermayelerinin önemine vurgu yapmaktadır. Göçmen kaçakçılığı suçunun anlaşılabilmesi için istifade edilen organize suç teorileri çalışmada eklektik bir anlayış ile ikincil veriler üzerinden değerlendirilmiş ancak karşılaştırmalı olarak ülkelerin göçmen yoğunluğu verileri ve elde edilen analiz sonuçları sosyal ağları önceleyen sosyal sermaye ve ağ teorisinin önemini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, göçmen kaçakçılığının anlaşılabilmesi için artan göç yoğunluğunun etkileri bağlamında ampirik açıdan elde edilen araştırma bulguları da benzer sonuçlar üretmiştir.

Dolayısıyla artan göç oranları açısından ülkelerin göçmen profilleri, ilişki ağları ile mekânsal açıdan fırsata çevrilen bölgelerin tespit edilmesi hem göçmen kaçakçılığı suçunun önlenmesinde hem de göç

oranlarının belirli bir seviyede tutulmasında önem arz etmektedir. Ayrıca göçmen kaçakçılığı suçuyla mücadele edilebilmesi için işlenen suçlarda kaçakçıların göçmenler ile ilişki ağlarının tespit edilmesine yönelik alana dönük veriler bu alanda yapılan araştırmaların gelişiminde faydalı olacaktır. İstikrarlı göç politikalarının belirlenmesi ve göçmen kaçakçılığı suçuyla mücadele aşamasında hali hazırda bulunan göçmenlerin potansiyel yerleşim durumları değerlendirilerek yeni göç süreçlerine etkilerinin öncesinde tahmin edilmesi amacıyla belirli periyotlar üzerinden yapılan değerlendirmeler hem bu alanda görev yapan kamu yetkililerine hem de eğilimlerin tespit edilmesi noktasında yapılan araştırmalara katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim. *Journal of International Social Research*, 5(20), 292-303.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (Çev. B. U. Bal ve İ. Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cornish, D. B. ve Clarke R. V. (2002). Analyzing organized crimes. Alex R. Piquero and Stephen G. Tibbetts (Ed.), *Rational choice and criminal behavior: Recent research and future challenges içinde*, (41-65. ss). New York: Garland.
- Costantino, F. ve Di Nicola, A. (2020). Entrepreneurial elements of human smuggling rings: Findings from a multiple case study. *Trends in Organized Crime*, 24, 309-323. <https://doi.org/10.1007/s12117-020-09390-y>
- Çarmıklı, E. Ö. ve Kader, M. U. (2016). *Türkiye'de göçmen kaçakçılığı: Mülteci krizinin 'Öteki' yüzü*. Ankara: USAK Yayınları.
- Europol (2020, Ekim). *Trafficking in human beings* [Basın Bülteni], Erişim adresi <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/crime-areas/trafficking-in-human-beings>
- Eurostat (2020). *Migration and Migrant Population Statistics*. Erişim adresi <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/1275.pdf>
- Gambetta, D. (1996). *The Sicilian mafia The business of private protection*. Cambridge, MA.: Harvard University Press.
- Germany considers tough response to Spain migration 'surge', (2018, 5 Ağustos). Erişim adresi <https://www.dw.com/en/germany-considers-tough-response-to-spain-migration-surge/a-44957893>
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2020). *İstatistikler*, Erişim adresi <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>
- Hobbs, D. (1998). Going down the global: The local context of organized crime. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 37(4), 407-422.
- Interpol (2020), *People Smuggling*, Erişim adresi <https://www.interpol.int/Crimes/People-smuggling>
- İçduygu, A. (2021). Decentring migrant smuggling: Reflections on the Eastern Mediterranean route to Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(14), 3293-3309.
- Kalkınma Bakanlığı. (2018). *Dış Göç Politikası Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, <http://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2020/04/DisGocPolitikas%C4%B1OzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf>

- Kleemans, E. R. (2014). Theoretical perspectives on organized crime. L. Paoli (Ed.), *The Oxford handbook of organized crime* içinde (32-53. ss.). New York: Oxford University Press.
- Kleemans, E. R. ve Van de Bunt, H. G. (1999). The social embeddedness of organized crime. *Transnational organized crime*, 5(1), 19-36.
- Latham, K. ve Wu, B. (2013). *Chinese immigration into the EU: New trends, dynamics and implications*. London, UK: Europe China Research and Advice Network.
- Law Library (2020). *Organized Crime*, Erişim Adresi <https://law.jrank.org/pages/1626/Organized-Crime-Ethnic-succession-organized-crime.html>
- Massey, D. S. ve Zenteno, R. M. (1999). The dynamics of mass migration. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 96(9), 5328-5335.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Koucouci, A., Pelligrino, A. ve Taylor, J. E. (1998). *Worlds in motion: Understanding international migration at the end of the millenium* (1nd ed.). New York: Oxford University Press.
- Mevzuat Bilgi Sistemi (2020). *5237 sayılı Türk Ceza Kanunu*, Erişim adresi <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>
- Paoli, L. (2004). Italian organised crime: Mafia associations and criminal enterprises. *Global Crime*, 6(1), 19-31.
- Rawlinson, P. (1998). Mafia, media and myth: Representations of Russian organised crime. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 37(4), 346-358.
- Salt, J. ve Stein, J. (1997). Migration as a business: the case of trafficking. *International Migration*, 35(4), 467-494.
- Schloenhardt, A. (1999). Organized crime and the business of migrant trafficking. *Crime, Law and Social Change*, 32(3), 203-233.
- Von Lampe, K. (2003). *The Use of Models in the Study of Organised Crime*, Conference of the European Consortium for Political Research, Marburg, Germany, 19 September 2003.
- Von Lampe, K. (2011). The application of the framework of situational crime prevention to 'organized crime'. *Criminology & Criminal Justice*, 11(2), 145-163.

Geliş Tarihi:
22.01.2021
Kabul Tarihi:
02.09.2021
Yayımlanma Tarihi:
20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Yaşar, M. D. (2021). Fen bilgisi öğretmen adaylarının örneklem ve evren kavramlarına yönelik metaforik algıları ve kavramsal anlamaları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1208-1227. doi:10.46928/iticusbe.866448

FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖRNEKLEM VE EVREN KAVRAMLARINA YÖNELİK METAFORİK ALGILARI VE KAVRAMSAL ANLAMALARI

Araştırma

Mehmet Diyaddin Yaşar

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Harran Üniversitesi

mdiyaddinyasar@harran.edu.tr

Mehmet Diyaddin Yaşar, Harran Üniversitesi Fen ve Kimya Eğitimi doçentidir. Fen ve kimya eğitimi alanında çeşitli dersler vermekte ve bu alanlarda araştırmalar yayınlamaktadır. Genel olarak araştırma alanım eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme alanıdır.

FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖRNEKLEM VE EVREN KAVRAMLARINA YÖNELİK METAFORİK ALGILARI VE KAVRAMSAL ANLAMALARI

Mehmet Diyaddin Yaşar
mdiyaddinyasar@harran.edu.tr

ÖZET

Amaç: Bu araştırmada, fen bilgisi öğretmen adaylarının örneklem ve evren kavramlarına yönelik metaforik algıları ve kavramsal anlamalarının araştırılması amaçlanmıştır.

Yöntem: Bu araştırmada, nitel araştırma desenlerinden olgu bilim araştırması kullanılmıştır. Araştırma grubu, uygun örnekleme yöntemi ile belirlenmiş olan 42 fen bilgisi öğretmen adayından oluşmuştur. Metafor formu ve iki açık uçlu sorudan oluşan form veri toplama araçları olarak çalışmada kullanılmıştır. Araştırma verileri içerik analizine tabi tutulmuştur.

Bulgular: Araştırmanın bulgularına göre, fen bilgisi öğretmen adaylarının örneklem ve evren kavramlarına yönelik metaforlarının çeşitlilik arz ettiği görülmüştür. Örneklem kavramına yönelik metaforlar içerisinde *öğrenci* ve *sınıf*; evren kavramına yönelik ise *okul* ve *dünya* metaforları ön plana çıkmıştır. Öğretmen adayları, örneklem kavramına yönelik geliştirdikleri metaforlar için öne sundukları gerekçelerinde *sınırlı/küçük parça ya da grup* (f=21) ve evren kavramına yönelik öne sundukları gerekçelerinde ise *büyük grup* (f=34) kategorilerini en çok vurgulamışlardır. Araştırma bulgularına göre öğretmen adayları, örneklem kavramını % 30.95 oranında (f=13) tam ve doğru; büyük çoğunluğunun (f=27; % 64.29) kısmen kavradığı ve çok az bir kesiminin ise (f=2 % 4.76) yanlış kavradığı; evren kavramını ise % 21.43 (f=9)'u tam kavradığı, büyük çoğunluğu % 73.81 (f=31)'u kısmen kavradığı ve % 4.76 (f=2)'si ise yanlış kavradığı tespit edilmiştir.

Özgünlük: Bu araştırmada örneklem ve evren kavramları üzerine odaklanılmıştır. İki kavram bir biri ile yakından ilişkili ve araştırma sonuçlarının yorumlanmasında önemli olduğundan birlikte ele alınmasının daha uygun olduğu kanaatine varılmıştır. İlgili literatür incelendiğinde fen bilgisi öğretmen adaylarının örneklem ve evren kavramlarına yönelik zihinsel yapılarını, kavramsal anlamalarını ve metaforlarını belirlemeye dair yapılan çalışmaların olmadığı görülmektedir. Bu araştırma ile literatürdeki bu boşluk bir nebze de olsa giderilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fen Bilgisi Öğretmen Adayları, Evren, Örneklem, Metaforik Algı, Kavramsal Anlama

JEL Sınıflandırması: H75

SCIENCE TEACHERS CANDIDATES' METAPHORICAL PERCEPTIONS AND CONCEPTUAL UNDERSTANDINGS RELATED TO "SAMPLE" AND "POPULATION" CONCEPTS

ABSTRACT

Purpose: In this study, it was aimed to investigate the science teacher candidates' metaphorical perceptions and conceptual understandings towards sample and population concepts.

Method: In this research, a case study, one of the qualitative research designs, was used. The research group consisted of 42 science teacher candidates determined by convenience sampling method. The metaphor form and the form with two open-ended questions were used in the study as data collection tools.

Findings: According to the research findings, it came to the fore metaphors 'student' and 'class' for the concept of the sample and also metaphors 'school' and 'world' for the concept of the population. The teacher candidates emphasized the categories of "limited/small parts or groups" (f=21) and "large groups" (f=34) for the metaphors they developed for the concept of sample and population respectively. It was determined that teacher candidates have 30.95 % (f=13) full understanding., the vast majority of them (f=27; 64.29 %) partially understanding and only a few amount (f=2; 4.76 %) of them misunderstood related to sample concept. Additionally, they have full understanding 21.43 % (f = 9), majority of them partially understanding (f=31; 73.81 %) and a small amount of them (f=2; 4.76 %) misunderstood related to population concept.

Originality: This research focused on the concepts of sample and population. Since the two concepts are closely related to each other and are important in the interpretation of the research results, it was concluded that it is more appropriate to be considered together. When the relevant literature is examined, it is seen that there are no studies to determine the mental structures, conceptual understanding and metaphors of science teacher candidates towards the concepts of sample and population. With this research, this gap in the literature has been tried to be removed to some extent.

Keywords: Science Teacher Candidates, Population, Sample Metaphorical Perception, Conceptual Understanding.

JEL Classification: H75

GİRİŞ

Günümüzde bilgiye sahip olmaktan ziyade elde edilen bilginin kullanılması ve yaşama yansıtılmasının önemli olduğu görülmekte ve bireylerin farklı bilgi ve becerilerle donatılması önem taşımaktadır. Öğretmen ve öğretmen adaylarının da mesleki gelişimlerini devam ettirebilmeleri ve öğrencilerine yararlı olabilmeleri için farklı becerilere sahip olması gerekmektedir. Bu becerilerin temelinde ise araştırma becerileri yer almaktadır (Yıldız, Kılıç, Gülmez & Yavuz, 2019). Öğretmenlerin de öğrencileriyle araştırmalara katılmaları için işbirliği yapmaları gerekmektedir (Evan, Waring & Christodoulou, 2017). Araştırma becerisine sahip olan öğretmenler, yaşam boyu öğrenmeyi sürdüren, ilgili alanı takip edip kendisini sürekli güncel tutan ve karşılaştığı problemleri yeni edindiği bilgilerle çözebilen bir yapıya ve yeterliğe sahip olmaktadır (Yıldız, Kılıç, Gülmez & Yavuz, 2019). Bu tür özelliklere ve becerilere sahip öğretmenlerin öğrencileri de benzer becerilere sahip olarak yetişme imkânına kavuşabilecektir. Böylece öğrencilerin araştırma bulgularıyla eleştirel olarak ilgilenme ve sürekli değişen öğrenme bağlamlarıyla/durumlarıyla ilgili bilinçli kararlar alma becerileri gelişebilmektedir (Evan, Waring & Christodoulou, 2017). Bu durum toplumun geneline yayılarak toplumdaki her bir bireyin araştırma becerisine sahip olmasına yol açacaktır. Bu da özelden bireylerin ve genelde ise toplumun yaşamlarında daha bilinçli olmalarına ve bilinçli kararlar almalarına katkı sağlayacaktır.

Öğretmen adaylarının araştırma ve sorgulama becerilerini pedagojik uygulamalara dâhil edebilmesine dönük eğitilmesi ve bunun öğretmen eğitiminin erken aşamalarından itibaren başlaması önemlidir (Gutman & Genser, 2017). Öğretmenlik mesleki gelişim programlarının başarısı teorik ile pratik arasında sıkı bir ilişkinin kurulmasına bağlı olduğu görülmektedir (Amir, Mandler, Hauptman & Gorev, 2017). Öğrenciler, okullarından mezun olmadan önce, belli bir düzeyde istatistik okuryazarlığına sahip olmaları nicel verilere dayalı olarak anlamlı sosyal kararlar almalarında önemli katkı sağlayacağı ön görülmektedir (Watson & Moritz, 2000). Ayrıca eğitim araştırmalarından ya da araştırma okuryazarlığından kanıtlara, kasıtlı olarak erişme, bunları yansıtma ve kullanma becerisi gelecekteki profesyonellerin eğitim uygulamalarında ve pratiğinde temel yeterlilikler olarak görülmektedir (Ophoff, Wolf, Schladitz & Wirtz, 2017). Birçok eğitimci, öğrencilerin örneklemin bütünle parça arasındaki ilişkisini anlama ve bütünün neye benzediğini görme amacının önemli olduğunu düşünmektedir (Watson & Moritz, 2000). Öğrenciler, mezunlar ve profesyoneller ya da uzmanlar gelecek kuşaklara ilgili yeterlilikleri vermekten sorumlu olacaklarından, bu noktada eğitim merkezi bir rol oynamaktadır (Ophoff vd., 2017). Geleceğin eğitimcilerinin ve öğretmenlerinin de araştırma bilgi ve becerisi ile donatılmış bir şekilde eğitilmesi gerekmektedir. Bu noktada eğitim fakültelerine ve öğretmen yetiştirme programlarına önemli görevler düşmektedir. Eğitim fakültelerinde araştırma bilgi becerisini kazandırmasına dönük bilimsel araştırma yöntemleri dersi, istatistik dersi vb. çeşitli derslerin öğretmen adaylarına verildiği görülmektedir. Ayrıca fen bilimleri dersi öğretim programlarında öğrencilerin bilimsel süreç becerileri edinme ve yaşamlarında

kullanılması üzerine odaklanılmakta (MEB, 2018) ve bu becerilerin de araştırma okuryazarlığı ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu araştırmada örneklem ve evren kavramları üzerine odaklanılmıştır. Bilimsel araştırmalar genellikle örneklem kümeleri üzerinde yapılır ve elde edilen sonuçlar ilgili evrene genelleme yapılı (Karasar, 2008). Ayrıca evrenin tümünü incelemek de gerekli olmayabilir (Karasar, 2008). Bu durumda evren üzerinde seçilmiş örneklem üzerinde çalışmalara ağırlık verilmektedir. Örneklem (sample), özellikleri hakkında bilgi toplamak için çalışılan evrenden seçilen onun sınırlı bir parçası olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel (2008). Ayrıca örneklem, belli bir evrenden, belli kurallara göre seçilmiş ve seçildiği evreni temsil yeterliği kabul edilen küçük kümedir (Karasar, 2008). Evren (population) ise, araştırma sonuçlarının genellenmek istendiği elemanlar bütünüdür (Karasar, 2008). Bir araştırma için evren (population, universe), soruları cevaplamak için ihtiyaç duyulan verilerin (ölçümlerin) elde edildiği canlı ya da cansız varlıklardan oluşan büyük grup olarak da görülmektedir (Büyüköztürk vd.,2008). Evren, yapılan çalışmanın genelleme yapılması planlanan kitledir (Akarsu, 2014). Bu kavramlar özellikle bilimsel araştırma dersi kapsamında önem arz etmekte ve istatistik dersi ile de ilişkili olduğu görülmektedir. Ayrıca bu kavramlar hem araştırma okuryazarlığı hem de istatistik okuryazarlığı kapsamında yer almaktadır. Bu araştırmada her ne kadar araştırma okuryazarlığı ve istatistik okuryazarlığı üzerine odaklanılmasa da bu alana önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırmada fen bilgisi öğretmen adaylarının örneklem ve evren kavramlarına yönelik metaforları ve kavramsal anlamları üzerinde durulmuştur. Eğitimin hemen hemen her aşamasında metaforlardan yararlanıldığı görülmektedir (Vadeboncoeur & Torres, 2003). İlgili alan yazına bakıldığında metafor ile ilgili çeşitli tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Metafor, soyut ve anlaşılması zor olan olguların ve kavramların tanınan ya da bilinen ifadelerle anlatılması ve açıklanması olarak tanımlanmaktadır (Güneş & Tezcan, 2019). Metaforlar, alternatif kavramların ya da kavram yanlışlarının azaltılmasında ya da kavramsal olarak öğrenmenin yeniden yapılandırılmasında eğitimsel bir basamak olarak da kullanılabilir (Cameron, 2002). Kavramlar iletişimin kurulmasında ve dilin gelişmesinde önemli bir yere sahiptirler (Ayas, 2014; Gemici, 2012). Kavramlar soyut bir kelime (Ayas, 2014) ve nitelikte olduğundan dolayı öğreten ve öğrenen açısından bir takım sorunlar beraberinde getirmektedir (Gemici, 2012). Kavramlar, herhangi bir varlık veya nesneden bahsedildiğinde, onunla ilgili olarak insan zihninde canlanan ilk çağrışımlar olarak görülmektedirler (Ayas, 2014). Öğrenenler soyut kavramları zihinlerinde canlandıramadıklarından öğretmenin işi ve öğrenme zorlaşmaktadır (Gemici, 2012). İnsanlar kavramları öğrenirken ezberleyerek değil pozitif ve negatif örnekleri inceleyerek öğrenmektedirler (Ayas, 2014). Böylece kalıcı öğrenme, kavramsal anlama ile meydana gelmektedir (Gemici, 2012). Bu araştırmada da örneklem ve evren kavramları üzerine odaklanılmıştır. İki kavram bir biri ile yakından ilişkili olduğundan ve araştırma sonuçlarının yorumlanmasında önemli olduğundan birlikte ele alınması daha uygun olduğu kanaatine varılmıştır.

Fen ve sosyal bilimler eğitiminde, coğrafya (Öztürk, 2007; Aydın & Eser-Ünalı, 2010; Geçit & Gençler, 2011; Durmuş & Baş, 2016; Beldağ & Geçit, 2017), öğretmen (Saban, 2004; Cerit, 2008a), bilgi (Saban, 2008), müdür (Cerit, 2008b), öğrenci (Saban, 2009), fen, fen ve teknoloji dersi, fen ve teknoloji öğretmeni (Afacan, 2011; Soysal & Afacan, 2012), kimya-biyoloji-fizik (Gürbüzöğlü-Yalmanlı & Aydın, 2013; Derman, 2014; Dönmez-Usta & Ültay 2015; Anılan, 2017; Harman & Çökelez, 2017), okul uygulaması dersi (Mete, 2013), çevre (Yazıcı, 2013), doğa (Deniş-Çeliker & Akar, 2015) öğretmenlik uygulaması dersi (Özdaş & Çakmak, 2018) vb. çeşitli kavramlara yönelik metafor çalışmaları ile öğrenci, okul yöneticileri, öğretmen ve öğretmen adaylarının algılarının araştırıldığı görülmektedir. Eğitimin en önemli unsurlarından biri olan öğretmenlere, fen bilimlerinde kavram yanlışlarının oluşmasında (Anılan, 2017) ve gerek sosyal ve gerekse fen bilimleri eğitiminde, kavramların doğru anlaşılmasında, kavram yanlışlarının belirlenmesinde ve giderilmesinde büyük sorumluluklar düşmektedir. Öğretmen adaylarına da, hem öğrenci hem de geleceğin öğretmeni olma rollerini birlikte taşıdıklarından dolayı, bu anlamda kavramsal anlamada ve öğretiminde büyük görevler düşmektedir. Fen ve sosyal bilimler eğitimi alanlarında bir çok kavram ile ilgili metafor çalışmalarının yapıldığı ve güçlü bir algılama aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. İlgili literatür incelendiğinde fen bilgisi öğretmen adaylarının örneklem ve evren kavramlarına yönelik zihinsel yapılarını, kavramsal anlamalarını ve metaforlarını belirlemeye dair yapılan çalışmaların olmadığı görülmektedir. Bu araştırma ile literatürdeki bu boşluk bir nebze de olsa giderilmeye çalışılmıştır. Böylece bu çalışmada, fen bilgisi öğretmen adaylarının örneklem ve evren kavramlarına yönelik metaforik algıları ve kavramsal anlamalarının araştırılması amaçlanmıştır. Araştırmanın amacına paralel olarak aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

- 1- Fen bilgisi öğretmen adayları, “örneklem” ve “evren” kavramlarına ilişkin algılarını hangi metaforlar ile açıklamaktadırlar?
- 2- Fen bilgisi öğretmen adaylarının, ‘örneklem’ ve ‘evren’ kavramlarına ilişkin algıları hangi kategoriler altında toplanmaktadır?
- 3- Fen bilgisi öğretmen adaylarının, “örneklem” ve “evren” kavramlarına yönelik kavramsal anlamaları hangi düzeydedir?
- 4- Fen bilgisi öğretmen adaylarının, “örneklem ve “evren” kavramlarına yönelik metaforik algıları ile kavramsal anlamaları arasında nasıl bir ilişki vardır?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden biri olan olgu bilim araştırması kullanılmıştır. Bu tür araştırmalar, hayatımızda karşılaştığımız ve farkında olduğumuz ancak derinlemesine, ayrıntılı bir anlayışımızın olmadığı ve üzerinde çok düşünmediğimiz olgulara odaklanmakta ve bunların derinlemesine incelenmesini sağlamaktadır (Aydın, 2014; Yıldırım & Şimşek, 2008). Araştırmaya dâhil olan olgular yaşadığımız dünyadaki olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve

durumlar gibi farklı şekillerde karşımıza çıkabilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2008). Bu araştırmada da örneklem ve evren kavramları üzerinde odaklanılmıştır.

Araştırma Grubu

Araştırma grubu 42 fen bilgisi öğretmen adayından oluşmuştur. Uygun örnekleme yöntemi ile araştırma grubu belirlenmiştir. Bu örnekleme yönteminde, zaman, para ve iş gücü kaybı önlenmesi amaç edinmekte (Büyüköztürk vd., 2008) ve çalışma grubunun uygun ve ulaşılabilir (McMillan & Schumacher, 2010) olması gerekmektedir. Bu araştırmada da araştırma grubu, katılımcıların gönüllük esası ve kolay ulaşılabilir olması göz önünde bulunarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Metafor formu ve iki açık uçlu sorudan oluşan form, veri toplama araçları olarak çalışmada kullanılmıştır. Fen bilgisi öğretmen adaylarına her bir veri toplama aracını cevaplandırmaları için ayrı ayrı 20 dakika süre tanınmıştır.

Metafor formu ile öğretmen adaylarının, örneklem ve evren kavramlarına yönelik metaforik algılarını belirlemek için yazılı görüşleri alınmıştır. Öğretmen adaylarından, örneklem kavramına yönelik sahip oldukları metaforları açığa çıkarmak amacıyla “*Örnekleme.....gibidir, Çünkü.....*” ifadesini tamamlamaları istenmiştir. Ayrıca, öğretmen adaylarının evren kavramına yönelik sahip oldukları metaforları açığa çıkarmak amacıyla da “*Evren.....gibidir, Çünkü.....*” cümlesini tamamlamaları sağlanmıştır.

Araştırma yapılmadan önce fen bilgisi öğretmen adaylarına metaforun ne olduğu ve nasıl kurulacağı hakkında kısa bilgilendirme yapılmıştır. Veriler toplanırken öğretmen adaylarından sadece bir metafor üzerinde düşünmeleri ve belirlemiş oldukları metaforun gerekçelerini yazmaları sağlanmıştır.

İki açık uçlu sorudan oluşan form ile de öğretmen adaylarının, örneklem ve evren kavramlarını anlama düzeylerini belirlemek amacıyla yazılı görüşleri alınmıştır. Formda yer alan iki açık uçlu soru aşağıdaki gibi öğretmen adaylarına sorulmuştur:

1. Örneklem kavramından ne anlıyorsunuz? Açıklayınız.
2. Evren kavramından ne anlıyorsunuz? Açıklayınız.

Verilerin Analizi

Araştırma verileri içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi bir nitel veri analizi çeşididir. İçerik analizi, alınan yüklü ve hacimli nitel materyalin ya da verinin temel tutarlılıklara ve anlamlandırmalara yönelik yapılan bir nitel veri indirgeme çabası girişimidir (Patton, 2014). Benzer verilerin belirli kavramlar, kodlar, kategoriler ve temalar çerçevesinde birleştirilerek ve anlamlandırılması böylece okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenlenerek yorumlanması sürecini içermektedir (Yıldırım & Şimşek, 2008).

Bu araştırmada içerik analizinde uç adım izlenmiştir. Birinci adımda fen bilgisi retmen adaylarının örneklem ve evren kavramlarına yönelik yazmış oldukları metaforlar analiz edilmiştir. Bu kavramlara yönelik metaforlar belirlenmiştir. Bu aşamada metaforların tam olarak yazılıp yazılmadığı ve gerekçelerinin de aılanıp açıklanmadığı incelenmiştir. Belirlenen metaforlar *kodlar* olarak ifade edilmiştir. retmen adayları tarafından metaforlara dair sunulan açıklamalar ve gerekçeler incelenmiş ve her bir kodu yani metaforu temsil eden *kategoriler* oluşturulmuştur. Daha sonra her bir metaforun yani kodun hangi kategori altında yer aldığı belirlenerek frekans ve yüzdeleri hesaplanarak tablolar halinde sunumu yapılmıştır. İkinci adımda fen bilgisi retmen adaylarının örneklem ve evren kavramlarını anlama düzeyleri içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizinde retmen adaylarının kavramsal anlama düzeyleri 3 kod altında toplanmıştır. retmen adaylarının örneklem ve evren kavramlarını anlama düzeylerini belirlemek amacıyla Tablo 1 ve Tablo 2’deki kodlama sistemi geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Kodlama sisteminde, retmen adaylarının bu kavramları anlama düzeyleri, tam kavrama, kısmen kavrama ve yanlış kavrama şeklindeki kodlar kullanılmıştır. Son adımda da retmen adaylarının geliştirmiş oldukları her bir metaforun hangi kavramsal anlama düzeyinde uygun olduğu belirlenerek metaforlar ile kavramsal anlama arasındaki ilişki belirlenerek frekans ve yüzde hesaplaması yapılarak tablolar halinde sunumu yapılmıştır.

Tablo 1’de örneklem kavramının analizinde kodlama sisteminde kullanılan kodlar, kısaltmalar, gerekçeler ve örnek alıntılar yer almaktadır.

Tablo 1. Örneklem kavramına yönelik kodlar, kısaltmalar ve örnek alıntılar

Kodlar	Gerekçesi	rnek alıntılar
TK (Tam Kavrama)	Bu kod altında örneklem açıklanırken hem evrenin <i>sınırlı bir parçası</i> olduğu hem de evreni <i>temsil etme</i> zelliklerinin her ikisine birden vurguda bulunulması esas alınmıştır. Tam ve doğru bilgiler içeren kodlar olarak belirlenmiştir.	Örneklem evrenin sınırlandırılmış bir parçasıdır. Örneklem evrenden hareketle evreni temsil etme gücüne sahiptir. Ve araştırma evren belirlendikten sonra örneklem üzerinden gerçekleşir. (A24)
KK (Kısmen Kavrama)	Bu kod altında örneklem açıklanırken sadece evrenin <i>sınırlı bir parçasına</i> vurguda bulunulması esas alınmıştır. Ayrıca eksik ve bir takım hatalı bilgiler içeren kodlar olarak belirlenmiştir.	Örneklem evren üzerinde araştırma yapılacak olan sınırlı bir parçasıdır. Araştırmayı yapacağımız kk grup diyebiliriz. (A11)
YK (Yanlış Kavrama)	Bu kod altında yapılan açıklamalar <i>rneklem ile ilişkisiz olması esas</i> alınmıştır. Yanlış ve anlamsız bilgiler içeren kodlar olarak belirlenmiştir.	Örneklem, zellikleri hakkında bilgi toplamak için evrenden seçtiğimiz verilerden hesaplanan ltlere denir. (A 10)

Tablo 2’de evren kavramının analizinde kodlama sisteminde kullanılan kodlar, kısaltmalar, gerekçeler ve örnek alıntılar yer almaktadır.

Tablo 2. Evren kavramına yönelik kodlar, kısaltmalar, gerekçeler ve örnek alıntılar

Kodlar	Gerekçesi	Örnek alıntılar
TK (Tam Kavrama)	Bu kod altında evren açıklanırken hem <i>her şeyi içerisinde barındıran büyük grup</i> hem de <i>genellemenin ya da temsil olunan büyük grup</i> özelliklerinin her ikisine birden vurguda bulunulması esas alınmıştır. Tam ve doğru bilgiler içeren kodlar olarak belirlenmiştir.	Bir araştırma sonuçlarının geçerli olacağı genelleneceği (genellemenin yapılacağı) en büyük gruptur. Bir araştırmada bütün birimlerin bulunduğu toplandığı alan. (ÖA12)
KK (Kısmen Kavrama)	Bu kod altında evren açıklanırken <i>sadece her şeyi içerisinde barındıran büyük grup</i> özelliğine vurguda bulunulması esas alınmıştır. Ayrıca bir takım eksik ve hatalı bilgiler içeren kodlar olarak belirlenmiştir.	Bir araştırmada bir olayın ya da bir nesnenin özelliklerini betimlemek için araştırmaya dâhil olan canlı ve cansız varlıklardan oluşan büyük grup. (ÖA8)
YK (Yanlış Kavrama)	Bu kod altında yapılan açıklamalar <i>evren ile ilişkisiz olması esas</i> alınmıştır. Yanlış ve anlamsız bilgiler içeren kodlar olarak belirlenmiştir.	Farklı eylem, durum, kişilerin yeryüzünde homojen dağılımına evren denir. (ÖA36)

Tablo 1 ve Tablo 2’de kodlar, kodların kısaltması, gerekçesi ve belirlenen kodlara yönelik örnek alıntılara yer verilmiştir. Bu kodlar fen bilgisi öğretmen adaylarının ifadeleri ve açıklamaları temel alınarak oluşturulmuştur. Daha sonra araştırma sonucunda elde edilen veriler, belirlenen kodlar dikkate alınarak analiz edilmiştir. Her bir öğretmen adayının açıklaması ya da ifadesi, tablolarda gösterilen kodlarla, gerekçelerle ve örnek alıntılarla karşılaştırılması yapılmış ve uygun olan koda yerleştirilmiştir.

Araştırmada elde edilen nitel verilerin geçerliği ve güvenilirliği sağlamak amacıyla, veri toplama, veri analizi ve yorumlaması süreçleri içeren tüm aşamalar ayrıntılı ve açık bir şekilde araştırmacı tarafından açıklanmıştır. Bu süreç öğretmen adaylarının ifadelerine ve açıklamalarına sıklıkla yer verilerek desteklenmiştir. Ayrıca araştırma sonuçlarının güvenilirliğini belirlemek için (Görüş Birliği / Görüş Birliği + Görüş ayrılığı) güvenilirlik katsayısı formülü kullanılmıştır. Bu değer %80 ve üzerinde olması araştırma sonuçlarının güvenilir olduğunu göstermektedir (Miles & Huberman, 1994). Bu araştırmada araştırmacı verileri iki kez analiz etmiştir. Araştırmacı, birinci analizden yaklaşık bir yıl sonra verileri ikinci kez analiz etmiş ve analizdeki görüş birliğini ve ayrılıkları tespit ederek araştırma sonucunun güvenilirliğini belirlemiştir. Bu araştırmada da güvenilirlik katsayısı % 96.43 olarak hesaplanmış ve araştırma sonuçlarının güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Etik Kurul İzin

Bu araştırmada 2020 yılı öncesi araştırma verileri kullanılmış "*Fen bilgisi öğretmen adaylarının örneklem ve evren kavramlarına yönelik metaforik algıları ve kavramsal anlamaları*" başlıklı araştırmada etik kurallara uyulmuştur. Karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde "*İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*"nin hiçbir sorumluluğu olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim.

BULGULAR

Bu bölümde fen bilgisi öğretmen adaylarının örneklem ve evren kavramlarına yönelik metaforları ve bu kavramları anlama düzeylerine yönelik analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Fen bilgisi öğretmen adaylarının ‘Örneklem’ ve ‘Evren’ kavramlarına yönelik metaforik algıları ve Kategorileri

Tablo 1’de fen bilgisi öğretmen adaylarının örneklem kavramına yönelik geliştirdikleri metaforlar yer almaktadır. Tablo 1’deki veriler incelendiğinde 42 fen bilgisi öğretmen adayı 31 farklı metaforik algı ifadesi geliştirdiği görülmüştür. Bazı fen bilgisi öğretmen adayları, öğrenci (f=5), sınıf (f=4) ve meyve (f=2) gibi benzer metaforlar ürettikleri tespit edilmiştir.

Tablo 1. Fen bilgisi öğretmen adaylarının örneklem kavramına yönelik metaforları

Sıra	Metafor adı	f	%	Sıra	Metafor adı	f	%
1	Öğrenci	5	11.91	17	Oyun	1	2.38
2	Sınıf	4	9.52	18	Parça	1	2.38
3	Meyve	2	4.76	19	Kanser hücresi	1	2.38
4	Fakülte	2	4.76	20	Oda	1	2.38
5	Öğretmen	2	4.76	21	Dünya	1	2.38
6	İnsan	2	4.76	22	Yüklem	1	2.38
7	Kırmızı Elma	1	2.38	23	Birey	1	2.38
8	Türkiye’nin bölgeleri	1	2.38	24	Milletvekilleri	1	2.38
9	Atanmak	1	2.38	25	Oda	1	2.38
10	İkramiye	1	2.38	26	Yemek porsiyonu	1	2.38
11	Dahiliye polikliniği	1	2.38	27	Türkiye	1	2.38
12	Elma ağacı	1	2.38	28	Su	1	2.38
13	Tartı	1	2.38	29	Balina	1	2.38
14	Laboratuvar malzemeleri	1	2.38	30	İkinci katman	1	2.38
15	Küme	1	2.38	31	Büyüklerimiz	1	2.38
16	Fotoğraf	1	2.38				
Toplam						42	100

Tablo 2’de fen bilgisi öğretmen adaylarının örneklem kavramı ile ilgili geliştirmiş oldukları metaforların gerekçelerine yönelik kategoriler yer almaktadır. Tablo 2 incelendiğinde fen bilgisi öğretmen adaylarının örneklem kavramına yönelik ürettiği metaforlar; sınırlı/küçük parça ya da grup, bütünü temsil eden küçük yapı, üzerinde çalışılan-bilgi toplanan küçük grup ve büyük yapıdan küçük grup-birim-parça seçme işlemi olmak üzere 4 kategori altında toplandığı görülmüştür. İlk üç kategorideki metaforların örneklem kavramı ile yakından ilişkili olduğu görülmüştür. İkinci kategorideki gerekçelerle açıklanmaya çalışılan metaforlarda biraz daha detaylanma yapılarak örneklem ve evren arasındaki ilişki de ifade edilmiştir. Dördüncü kategorideki metaforlar ise örneklemden ziyade örnekleme belirlemek ya da örnekleme ulaşmak için yapılan işlemin ifade edildiği fakat bu oranın da oldukça düşük olduğu saptanmıştır.

Tablo 2. Fen bilgisi öğretmen adaylarının Örneklem kavramı gerekçelerine yönelik kategoriler

Sıra	Kategoriler	Metaforlar	f	%
1	Sınırlı/küçük parça ya da grup	Kırmızı elma, Türkiye'nin bölgeleri, İnsan, Elma ağacı, Tartı, Fakülte (f=2), Küme, Fotoğraf, Parça, Dünya, Birey, Oda, Türkiye, Meyve, Balina, Öğrenci, İkinci katman.	18	42.86
2	Bütünü temsil eden küçük yapı	Dâhiliye polikliniği, Öğrenci (f=2), Sınıf (f=3), Meyve, Kanser hücresi, Oda, Yükleme, Milletvekilleri, Yemek porsiyonu, Su, Büyüklerimiz.	14	33.33
3	Üzerinde çalışılan/bilgi toplanan küçük grup	Öğrenci (2), Öğretmen (2), İnsan, Laboratuvar malzemeleri, Sınıf, Oyun,	8	19.05
4	Büyük yapıdan küçük grup/birim/parça seçme işlemi	Atanmak, İkramiye	2	4.76
Toplam			42	100

Sınırlı/küçük parça ya da grup kategorisi ile fen bilgisi öğretmen adayları bir bütünden ya da büyük bir gruptan alınan ve seçilen sınırlı küçük bir parça ya da grup üzerinde odaklanıp örneklem kavramını açıklamışlardır. Bu kategorideki fen bilgisi öğretmen adaylarından birinin ifadesi aşağıdaki gibi verilmiştir:

“Örneklem fotoğraf gibidir. Çünkü örneklem belli sınırları olan evren parçasıdır. Manzara bizim evrenimiz iken manzaradan çekilmiş bir fotoğraf, evrenden birimler ihtiva ettiği ve daha dar bir alanı kapsadığı için örneklem olur.” (ÖA18)

Bütünü temsil eden küçük yapı kategorisi ile fen bilgisi öğretmen adayları bir bütünden ya da büyük bir gruptan alınan ve seçilen küçük bir parça üzerinde odaklanmakla birlikte bu küçük yapının bütünü temsil etme özelliğine de vurguda bulunarak örneklem kavramını gerekçelerini açıklamışlardır. Bu kategorideki metaforların örneklem kavramını biraz daha detaylandırarak evren ile olan ilişkisini de belirtmişlerdir. Bu kategorideki fen bilgisi öğretmen adaylarından birinin ifadesi aşağıdaki gibi verilmiştir:

“Örneklem ağacın meyve vermesi gibidir. Çünkü meyve vererek ağacı temsil eder. Ve o ağaç elma vermiş ise elma ağacının özelliğini taşır. Yani meyve vermesi, ağacın evreninin bir parçası olduğunu gösterir.” (ÖA22)

Üzerinde çalışılan/bilgi toplanan küçük grup kategorisi ile fen bilgisi öğretmen adayları, örneklem kavramını üzerinde araştırma yapılan, bilgi alınan ve toplanan bir unsur olarak gerekçelendirip açıklamışlardır. Bu kategorideki fen bilgisi öğretmen adaylarından birinin ifadesi aşağıdaki gibi verilmiştir:

“Örneklem öğrenci gibidir. Çünkü üzerinde araştırma yapılmak için evrenden alınan değişkene örneklem denir. Mesela bir okulda öğrencilerle ilgili araştırma yapılmak isteniyorsa, öğrenci burada örneklem durumundadır. Araştırmacı öğrenciler hakkında bulduğu tüm verileri öğrenciler üzerinde test edebilir ve gözlemleyebilir. Öğrenci burada örneklem gibidir. Örneklem araştırılmak istenilen şeydir. Onun hakkında bilgi toplanır ve üzerinde çalışmalar yapılır.” (ÖA34)

Büyük yapıdan küçük grup/birim/parça seçme işlemi kategorisi ile fen bilgisi öğretmen adayları, örneklem kavramından ziyade örneklemin seçiminde ya da belirlenmesinde yapılan işleme odaklandıkları ve bu kategorideki metaforların örneklem ile ilişkili olmadığı görülmüştür. Bu kategorideki fen bilgisi öğretmen adaylarından birinin ifadesi aşağıdaki gibi verilmiştir:

“Örnekleme atanmak gibidir. Çünkü bir kuruma veya resmi bir yere vali, rektör vb. koca bir insan grubundan sadece belirli niteliklere sahip kişilerin seçilip atanması durumudur. Bunu evrenden örnekleme seçilmesine benzetebiliriz” (ÖA6)

Tablo 3’de fen bilgisi öğretmen adaylarının evren kavramına yönelik geliştirdikleri metaforlar yer almaktadır. Tablo 3’deki veriler incelendiğinde 42 fen bilgisi öğretmen adayı 25 farklı metaforik algı ifadesi geliştirdiği görülmüştür. Bazı fen bilgisi öğretmen adayları, okul (f=9), dünya (f=6) ve Türkiye (f=2), deniz (f=2), orman (f=2), laboratuvar (f=2) gibi benzer metaforlar ürettikleri tespit edilmiştir.

Tablo 3. Fen bilgisi öğretmen adaylarının Evren kavramına yönelik metaforları

Sıra	Metafor adı	f	%	Sıra	Metafor adı	f	%
1	Okul	9	21.43	14	Ağaç	1	2.38
2	Dünya	6	14.29	15	PET	1	2.38
3	Türkiye	2	4.76	16	Ev	1	2.38
4	Deniz	2	4.76	17	Güneş sistemi	1	2.38
5	Orman	2	4.76	18	Cümle	1	2.38
6	Laboratuvar	2	4.76	19	Toplum	1	2.38
7	Meyve sepeti	1	2.38	20	Akvaryum	1	2.38
8	Doğa	1	2.38	21	Gökyüzü	1	2.38
9	İnsanlar	1	2.38	22	MEB	1	2.38
10	Üniversite	1	2.38	23	Sınıf	1	2.38
11	Büyükşehir	1	2.38	24	Birinci Katman	1	2.38
12	Manzara	1	2.38	25	Sonsuzluk	1	2.38
13	Büyük grup	1	2.38				
Toplam						42	100

Tablo 4’de fen bilgisi öğretmen adaylarının evren kavramı ile ilgili geliştirmiş oldukları metaforların gerekçelerine yönelik kategoriler yer almaktadır. Tablo 4 incelendiğinde fen bilgisi öğretmen adaylarının evren kavramına yönelik ürettiği metaforlar; büyük grup ve temsil olunan/genelleme yapılan büyük yapı olmak üzere 2 kategori altında toplandığı görülmüştür.

Tablo 4. Fen bilgisi öğretmen adaylarının Evren kavramı gerekçelerine yönelik kategoriler

Sıra	Kategoriler	Metaforlar	f	%
1	Büyük grup	Okul (6), Meyve sepeti, Türkiye (2), Dünya (6), Orman, Doğa, İnsanlar, Laboratuvar (2), Üniversite, Büyükşehir, Manzara, Büyük grup, Ağaç, PET, Akvaryum, Gökyüzü, MEB, Deniz (2), Sınıf, Birinci katman, Sonsuzluk.	34	80.95
2	Temsil olunan/genelleme yapılan büyük yapı	Okul (3), Orman, Ev, Güneş sistemi, Cümle, Toplum	8	19.05
Toplam			42	100

Büyük grup kategorisi ile fen bilgisi öğretmen adayları, evren kavramını çeşitli alt gruplardan, parçalardan ya da gruplardan oluşan geniş kapsamlı bir bütün ile gerekçelendirip açıklamışlardır Bu kategorideki fen bilgisi öğretmen adaylarından birinin ifadesi aşağıdaki gibi verilmiştir:

“Evren meyve sepeti gibidir. Çünkü meyve sepeti içerisinde farklı renk büyüklük koku tat gibi özelliklere sahip olan birçok meyveden meydana gelir. Yani hiçbir özelliğe göre gruplandırılmamıştır. Bütün meyveleri içinde bulundurur. Evren de tıpkı meyve sepeti gibi genel ve kapsamlıdır.” (ÖA2)

Temsil olunan/genelleme yapılan büyük yapı kategorisi ile fen bilgisi öğretmen adayları, büyük yapının parça ile olan yani örneklem ile olan ilişkisine yani genelleme yapılan ve temsil olunan özelliğine de vurguda bulunarak evren kavramını gerekçelendirip açıklamışlardır. Bu kategorideki fen bilgisi öğretmen adaylarından birinin ifadesi aşağıdaki gibi verilmiştir:

“Evren cümle gibidir. Çünkü içinde yüklem, özne, betimleyici öğeler gibi birimler bulunur. Tek başına bir kelime cümle oluşturmaz. Öğrenmek istediğimiz bilgiyi yükleme soru sorarak buluruz. Ama sonuç cümleyi etkiler. Cümle de evren gibi soruların sorulmadığı ancak sonuçtan birebir etkilenen bir yapıdır. Evren araştırma sonucunu kapsayan sonuçtan etkilenen en geniş yapıdır.” (ÖA26)

Fen bilgisi öğretmen adaylarının, “Örneklem” ve “Evren” kavramlarına yönelik kavramsal anlama düzeyleri

Bu kısımda ikinci araştırma sorusuna cevap aranmıştır. Böylece fen bilgisi öğretmen adaylarının örneklem ve evren kavramlarına yönelik kavramsal anlama düzeyleri tespit edilmiştir.

Tablo 5. Fen bilgisi öğretmen adaylarının “Örneklem” kavramını anlama düzeyi.

Kodlar	Öğretmen Adayları	f	%
TK	ÖA 7, 9, 16, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 33	13	30.95
KK	ÖA 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 23, 28, 30, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42	27	64.29
YK	ÖA 10,40	2	4.76
Toplam		42	100

Tablo 5 fen bilgisi öğretmen adaylarının örneklem kavramını anlama düzeylerine yönelik verileri göstermektedir. Tablo 5 incelendiğinde örneklem kavramını, fen bilgisi öğretmen adaylarının % 13.30 (f=13)'u tam kavradığı, büyük çoğunluğu % 64.29 (f=27)'u kısmen kavradığı ve % 4.76 (f=2)'si ise yanlış kavradığı tespit edilmiştir.

Tablo 6. Fen bilgisi öğretmen adaylarının “Evren” kavramını anlama düzeyi.

Kodlar	Öğretmen Adayları	f	%
TK	ÖA 9, 10, 12, 14, 24, 25, 26, 27, 33	9	21.43
KK	ÖA 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 42	31	73.81
YK	ÖA 36, 41	2	4.76
Toplam		42	100

Tablo 6 fen bilgisi öğretmen adaylarının evren kavramını anlama düzeylerine yönelik verileri göstermektedir. Tablo 6 incelendiğinde evren kavramını, fen bilgisi öğretmen adaylarının % 21.43 (f=9)'u tam kavradığı, büyük çoğunluğu % 73.81 (f=31)'u kısmen kavradığı ve % 4.76 (f=2)'si ise yanlış kavradığı tespit edilmiştir.

Fen bilgisi öğretmen adaylarının, “Örneklem” ve “Evren” kavramlarına yönelik metaforik algıları ile kavramsal anlamaları arasındaki ilişki

Tablo 7 fen bilgisi öğretmen adaylarının örneklem kavramına yönelik metaforik algıları ile kavramsal anlamaları arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Tablo 7 incelendiğinde tam kavrama (TK) kodu altındaki “ikramiye” metaforu ile kısmen kavrama (KK) kodu altındaki “atanmak” metaforlarının örneklem ile ilişkili olmadığı saptanmış ve bu metaforların büyük yapıdan küçük grup/birim/parça seçme işlemi kategorisi altında yer alan metaforlar olduğu görülmüştür. Ayrıca yanlış kavrama (YK) kodu altındaki “sınıf” ve “öğrenci” metaforlarının da örneklem ile bir ilişkisinin olduğu ve sınırlı/küçük parça ya da grup kategorisi altında yer alan metaforlar oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 7. Örneklem kavramına yönelik metaforik algı ile kavramsal anlama arasındaki ilişki

Kodlar	Metaforlar
TK	İkramiye, öğrenci (f=2), küme, parça, meyve, oda, dünya, yüklem, birey, milletvekili, yemek porsiyonu, sınıf.
KK	Öğrenci (f=2), kırmızı elma, Türkiye'nin bölgeleri, öğretmen (f=2), insan (f=2), atanmak, dâhiliye polikliniği, elma ağacı, tartı, fakülte (f=2), laboratuvar malzemeleri, sınıf (f=2), fotoğraf, oyun, kanser hücresi, oda, Türkiye, su, meyve, balina, ikinci katman, büyüklerimiz.
YK	Sınıf, öğrenci.

Tablo 8 fen bilgisi öğretmen adaylarının evren kavramına yönelik metaforik algıları ile kavramsal anlamaları arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Tablo 8 incelendiğinde tam kavrama ve kısmen kavrama kodu altındaki metaforların evren kavramı ile ilişkili olduğu; bu metaforların büyük grup kategorisi ve temsil olunan/genelleme yapılan büyük yapı kategorisi altında çeşitlilik arz eden metaforlar oldukları saptanmıştır. Ayrıca yanlış kavrama (YK) kodu altındaki “deniz” ve “birinci katman” metaforlarının da evren ile bir ilişkisinin olduğu ve büyük grup kategorisi altında yer alan metaforlar oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 8. Evren kavramına yönelik metaforik algı ile kavramsal anlama arasındaki ilişki

Kodlar	Metaforlar
TK	Okul (f=3), orman, üniversite, ev, güneş sistemi, cümle, toplum.
KK	Okul (f=6), meyve sepeti, Türkiye (f=2), dünya (f=6), orman, doğa, insanlar, laboratuvar (f=2), büyükşehir, manzara, büyük grup, ağaç, PET, akvaryum, gökyüzü, MEB, deniz, sınıf, sonsuzluk.
YK	Deniz, Birinci katman,

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmanın bulgularına göre, fen bilgisi öğretmen adaylarının örneklem ve evren kavramlarına yönelik metaforlarının çeşitlilik arz ettiği görülmüştür. Örneklem kavramına yönelik metaforlar içerisinde *öğrenci* ve *sınıf*; evren kavramına yönelik ise *okul* ve *dünya* metaforları ön plana çıkmıştır. Öğretmen adayları, örneklem kavramına yönelik geliştirdikleri metaforlar için öne sundukları gerekçelerinde *sınırlı/küçük parça ya da grup* (f=21) ve evren kavramına yönelik öne sundukları gerekçelerinde ise *büyük grup* (f=34) kategorilerini en çok vurgulamışlardır. Bu kategorideki metaforlar incelendiğinde öğretmen adaylarının örneklem kavramını evrenden seçilen küçük bir parça ve evren kavramını ise bu küçük yapıları içerisinde barındıran büyük grup olarak kabul ettikleri

sonucuna varılmıştır. Bu kategorideki metaforların örneklem ve evren kavramlarıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Nitekim bazı kaynaklarda evren kavramı için “*soruları cevaplamak için ihtiyaç duyulan verilerin elde edildiği canlı ya da cansız varlıklardan oluşan büyük grup*”; örneklem kavramı için ise “*özellikleri hakkında bilgi toplamak için evrenden seçilen sınırlı bir parçası*” olarak açıklamalar yapılmıştır (Büyüköztürk vd., 2008, s. 78-79). Öğretmen adayları tarafından da bu metaforlar ve gerekçelerine yönelik yapılan açıklamalar incelendiğinde, sadece evrenden seçilen sınırlı bir parça ve o parçaları içerisinde bulunduran büyük grup ile açıklama eğiliminin daha baskın olduğu görülmüştür. Öğretmen adayları, örneklem kavramına yönelik metaforları açıklarken öne sundukları gerekçelerinde ikinci sırada yer alan, *bütünü temsil eden küçük yapı* (f=10) kategorisine ve evren kavramına yönelik metaforlarına yönelik gerekçelerinde ise *temsil olunan/genelleme yapılan büyük yapı* (f=8) kategorisine odaklanmışlardır. Öğretmen adayları, bu kategorideki metaforlarda örneklem kavramının, evrenin hem küçük bir parçası olduğuna hem de evreni temsil eden özelliği üzerinde durmuşlardır. Öğretmen adayları tarafından evren kavramının da hem genellemenin yapıldığı ve hem de küçük yapıları içerisinde bulunduran büyük yapı ya da grup özelliklerine birlikte vurguda bulunarak zihinlerine canlandırma eğiliminde oldukları görülmüştür. Böylece öğretmen adayları tarafından, bu kategorideki metaforlar ile örneklem ve evren kavramlarını daha çok detaylandırdıkları söylenebilir. Nitekim bu sonuçlar Karasar (2008) ve Ekiz (2003) örneklem ve evren kavramlarına yönelik yapmış olduğu açıklamalar ve tanımlamalar ile paralellik göstermektedir. Karasar (2008, s. 109-110) örnekleme, “*belli bir evrenden belli kurallara göre seçilmiş ve evreni temsil ettiği ve yeterliği kabul edilen küçük küme*” ve evreni ise “*araştırma sonuçlarının genellenmek istendiği elemanlar bütünü*” olarak tanımlamıştır. Ekiz (2003, s.96-97) ise örnekleme “*çalışma evreninden, belirli kural ve kriterlere göre seçilmiş olan ve seçildiği çalışma evrenini temsil ettiği kabul edilen küçük kümeye örneklem denir*”, evreni ise “*araştırma sonuçlarının genellenmek istenilen bütününe evren denilmektedir*” şeklinde tanımlamıştır. Örneklem kavramına yönelik geliştirilen metaforlar için öne sürülen gerekçelerde *üzerinde çalışılan/bilgi toplanan küçük grup* (f=9) kategorisinde yer alan metaforların da az da olsa örneklem kavramıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Öğretmen adayları çok az da olsa örneklem kavramını açıklarken *büyük yapıdan küçük grup/birim/parça seçme işlemi* (f=2) kategorisinde yer alan metaforlar geliştirdikleri ve bunların örneklem kavramıyla ilişkili olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu kategorideki metaforların örneklem kavramından ziyade örnekleme işlemi ile ilgili olduğu söylenebilir. Araştırma bulgularına göre öğretmen adayları, örneklem kavramını % 30.95 oranında (f=13) tam ve doğru açıklarken; büyük çoğunluğunun (f=27; % 64.29) kısmen kavradığı ve çok az bir kesiminin ise (f=2 % 4.76) yanlış kavradığı görülmüştür. Bu da öğretmen adaylarının çoğunluğunun örneklem kavramını kısmen ya da yeterli düzeyde anladığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Ancak tam kavrama kodu altındaki “*ikramiye*” metaforu ile kısmen kavrama kodu altındaki “*atanmak*” metaforlarının örneklem kavramı ile ilişkili olmadığı ve bu metaforların büyük yapıdan küçük grup/birim/parça seçme işlemi kategorisi altında yer alan metaforlar olduğu görülmüştür. Yani bu öğretmen adaylarının geliştirmiş oldukları metaforlar örneklem kavramı ile

örtüşmemiş olsa bile öğretmen adayları örneklem kavramını açıklarken tam/doğru ya da kısmen doğru anladıkları ve açıkladıkları görülmüştür. Bu oran çok az olsa bile bir kavramın öğrenenin zihninde istenilen yapıda ve doğru olarak yapılandırılmasa da o kavramı açıklayabilme yetisine sahip olabileceği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu durumun öğretmen adaylarının örneklem kavramını ezberleme yolunu seçmiş olduklarından kaynaklandığı söylenebilir. Bu da kavramların öğretiminde, kavramların bireyin zihninde doğru bir şekilde yapılandırılmasına yönelik düzenlemelerin ve planlamaların yapılması gerektiği fikrini desteklemektedir. Ayrıca yanlış kavrama kodu altındaki “sınıf” ve “öğrenci” metaforlarının da örneklem ile bir ilişkisinin olduğu ve sınırlı/küçük parça ya da grup kategorisi altında yer alan metaforlar oldukları sonucuna varılmıştır. Öğretmen adayları, evren kavramını ise % 21.43 (f=9)’u tam kavradığı, büyük çoğunluğu % 73.81 (f=31)’u kısmen kavradığı ve % 4.76 (f=2)’si ise yanlış kavradığı tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının çok azı evren kavramını da yanlış kavramış olsa da bu kavrama yönelik geliştirdikleri “deniz” ve “birinci katman” metaforlarının da evren ile bir ilişkisinin olduğu ve büyük grup kategorisi altında yer alan metaforlar oldukları görülmüştür. Bu oran çok az olsa bile evren kavramlarını yanlış anlayan ve açıklayan öğretmen adayları bu kavrama yönelik metaforlarının ise bu kavramla ilişkili olduğu görülmüştür. Bu da öğrenenin zihnindeki kavramı açıklamaya ve anlatmaya yönelik destekleyici öğrenme ortamının düzenlenmesi gerektiği fikrini ön plana çıkarmaktadır. Yani öğretmen adayları ya da genelde öğrenenler bir kavrama yönelik zihninde oluşturmuş olduğu yapıyı ne kadar çok kullanır, uygular ve iletişimde kullanırsa onu daha doğru açıklama ve anlatma eğilimlerinin de artabileceği söylenebilir. Burada kavramsal öğrenme ve zihinsel yapı ya da imaj arasında çift yönlü bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Bunlardan birindeki bir eksiklik değerini açıklamada ya da zihinde yapılandırmada olumsuzlara yol açabilecektir. Araştırmanın sonuçlarına dönük aşağıda çeşitli öneriler sunulmuştur.

- 1- Bu alandaki kavramların doğru anlaşılmasında, öğretilmesinde ve kavram yanlışlarının giderilmesinde kavram haritaları, analogiler, tanılayıcı dallanmış ağaç, kavramsal değişim metinleri vb. kavramsal anlamayı destekleyen ve gideren yöntem ve tekniklerin kullanılması önem arz etmektedir.
- 2- Bu çalışma sadece fen bilgisi öğretmen adayları ile yürütülmüştür. Diğer fen ve sosyal bilimler alanlarındaki öğretmen ve öğretmen adayları ile de benzer çalışmaların gerçekleştirilmesi önemlidir.
- 3- Bilimsel araştırma yöntemleri, ölçme ve değerlendirme, araştırma okuryazarlığı, değerlendirme okuryazarlığı, medya okuryazarlığı ve istatistik okuryazarlığı vb. alanlardaki diğer kavramların da algılanmasına, kavranmasına ve anlaşılmasına dönük araştırmaların yapılması ve yaygınlaştırılması hem alana hem de toplumun ve bireylerinin bilinçli bir yurttaş olmalarına önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Afacan, Ö. (2011). Fen bilgisi öğretmen adaylarının 'fen' ve 'fen ve teknoloji öğretmeni' kavramlarına yönelik metafor durumları. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(1), 1242-1254.
- Amir, A., Mnadler, D., Hauptman, S. & Gorev, D. (2017). Discomfort as a means of pre-service teachers' professional development- an action research as part of the 'Research Literacy' course. *European Journal of Teacher Education*, 40(2), 231-245.
- Anılan, B.(2017). Fen bilimleri öğretmen adaylarının kimya kavramına ilişkin metaforik algıları. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 7-28.
- Akarsu, B. (2014). *Hipotezlerin, değişkenlerin ve örneklemin belirlenmesi [Determination of hypotheses, variables and sampling]*. Metin, M. (Editör). Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri [Scientific research methods in education from theory to practice] (ss. 21-43). Ankara: Pegem Akademi.
- Ayas, A. (2014). *Kavram öğrenimi*. Çepni, S. (Editör, 11. baskı). Kuramdan uygulamaya fen ve teknoloji öğretimin (ss.173-202). Ankara: Pegem Akademi.
- Aydın, F. & Eser-Ünalı, Ü. (2010). Coğrafya öğretmen adaylarının 'coğrafya' kavramına ilişkin algılarının metaforlar yardımıyla analizi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 2(2), 600-622.
- Aydın, S. (2014). *Olgu bilim araştırması [Phenomenological science research]*. Metin, M. (Editör). Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri [Scientific research methods in education from theory to practice] (ss. 287-311). Ankara: Pegem Akademi.
- Beldağ, A. & Geçit, Y. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin 'coğrafya' kavramına ilişkin algıları: Bir olgu bilim araştırması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(37), 99-112.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri [Scientific reseacrh methods]* (2. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cameron, L. (2002). Metaphors in the learning of science: a discourse focus. *British Educational Research Journal*, 28(5), 673-688.
- Cerit, Y. (2008a). Öğretmen kavramı ile ilgili metaforlara ilişkin öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(4), 693-712.
- Cerit, Y. (2008b) Öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin müdür kavramı ile ilgili metaforlara ilişkin görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 33(147), 3-13.
- Deniş-Çeliker, H. & Akar, A. (2015). Ortaokul öğrencilerinin doğaya ilişkin metaforları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2), 101-119.

- Derman, A. (2014). Lise öğrencilerinin kimya kavramına yönelik metaforik algıları. *Turkish Studies-International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(5), 749-776.
- Dönmez-Usta, N. & Ültay, N. (2015). Okul öncesi öğretmen adaylarının kimya metaforlarının karşılaştırılması üzerine bir çalışma. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(02), Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ksbd/issue/16219/169875>
- Durmuş, E. & Baş, K. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının coğrafya kavramına yönelik metaforik algıları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 75-92.
- Ekiz, D. (2003). Eğitimde araştırma yöntem ve metotlarına giriş: Nitel, nicel ve eleştirel kuram metodolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Evan, C., Waring, M. & Christodoulou, A. (2017). Building teachers' research literacy: integrating practice and research. *Research Papers in Education*, 32(4), 403-423.
- Geçit, Y. & Gençer, K. (2011). Sınıf öğretmenliği 1.sınıf öğrencilerinin coğrafya algılarının metafor yoluyla belirlenmesi (Rize Üniversitesi örneği). *Marmara Coğrafya Dergisi*, 23, 1-19.
- Gemici, Ö. (2012). *Fen ve teknoloji eğitiminde kavram öğretimi*. Taşkın, Ö. (Editör., 2. baskı). Fen ve teknoloji öğretiminde yeni yaklaşımlar (ss. 125-148). Ankara: Pegem Akademi.
- Gutman, M. & Genser, L. (2017). How pre-service teachers internalize the link between research literacy and pedagogy. *Educational Media International*, 54(1), 63-76.
- Güneş, C. & Tezcan, R. (2019). *Metafor nedir, ne değildir?* Kılcan, B. (Editör, 2. baskı). Metafor ve metaforik çalışmalar için bir uygulama rehberi. Ankara: Pegem Akademi.
- Gürbüzöğlü-Yalmanlı, S. & Aydın, S. (2013). Öğretmen adaylarının biyoloji kavramına yönelik metaforik algıları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(21), 208-223.
- Harman, G. & Çökelez, A. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarının kimya, fizik ve biyoloji kavramlarına yönelik metaforik algıları. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Dergisi*, 46, 75-95.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi* [Scientific research method] (18. baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- McMillan, J. H., & Schumacher, S. (2010). *Research in education: Evidence-based inquiry* (7th Ed.). Boston: Pearson Education.
- Mete, Y. A. (2013). Okul uygulamasına dersine yönelik öğretmen adayı, öğretmen ve okul yöneticilerinin sahip oldukları metaforlar. *Öğretmen Eğitimi ve Eğitimcileri Dergisi*, 2(2), 249-274.

- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd Ed.). California: Sage Publications.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8.sınıflar)*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Ophoff, J. G., Wolf, R., Schladitz, S. & Wirtz, M. (2017). Assessment of educational reseacrth literacy in higher education: Construct validation of the factorial structure of an assessment instrument comparing different treatments of omitted responses. *Journal for Educational Research Online*, 9(2), 37-68.
- Özdaş, F. & Çakmak, M. (2018). Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması dersine ilişkin metaforik algıları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2747-2766.
- Öztürk, Ç. (2007). Sosyal bilgiler, sınıf ve fen bilgisi öğretmen adaylarının ‘coğrafya’ kavramına yönelik metafor durumları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 55-69.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (Çev. M. Bütün & B. Demir, 3. edition). Ankara: Pegem akademi (Orijinal yayın tarihi 2001).
- Saban, A. (2004). Giriş düzeyindeki sınıf öğretmeni adaylarının öğretmen kavramına ilişkin ileri sürdükleri metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 135-155.
- Saban, A. (2008). İlköğretim 1. kademe öğretmen ve öğrencilerinin bilgi kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler. *İlköğretim Online*, 7(2), 421-455.
- Saban, A. (2009). Öğretmen adaylarının öğrenci kavramına ilişkin sahip olduğu zihinsel imgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 281-326.
- Soysal, D. & Afacan, Ö. (2012). İlköğretim öğrencilerinin ‘fen ve teknoloji dersi’ ve fen ve ‘teknoloji öğretmeni’ kavramlarına yönelik metafor durumları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19),287-306.
- Vadeboncoeur, J. A. & Torres, M. N. (2003). Constructing and reconstructing teaching roles: A focus on generative metaphors and dichotomies. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 24(1), 87-103.
- Yazıcı, Ö. (2013). Coğrafya öğretmenlerinin ‘çevre’ kavramına ilişkin algıları: Bir metafor analizi çalışması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(5), 811-828.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (7. baskı). Ankara: Seçkin yayıncılık.

Yıldız, D., Kılıç, M. Y., Gülmez, D. & Yavuz, M. (2019). Öğretmenlerin araştırma okuryazarlığı becerileri: ölçek geliştirme çalışması [Research literacy skills of teachers: scale development study]. *Turkish Journal of Educational Studies*, 6(1), 45-65.

Watson, J. M. & Moritz, J. B. (2000). Developing concepts of sampling. *Journal for Research in Mathematic Education*, 31(1), 44-70.

Geliş Tarihi:
24.01.2021
Kabul Tarihi:
10.10.2021
Yayımlanma Tarihi:
20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Alabay, E. (2021). Arama motorlarındaki “anne-çocuk” ve “baba-çocuk” görsellerinin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1228-1246. doi:10.46928/iticusbe.867441

ARAMA MOTORLARINDAKİ “ANNE-ÇOCUK” VE “BABA-ÇOCUK” GÖRSELLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN İNCELENMESİ: GOOGLE, BING VE YAHOO SEARCH ÖRNEĞİ

Araştırma

Erhan Alabay

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Sağlık Bilimleri Üniversitesi

erhan.alabay@sbu.edu.tr

Erhan Alabay, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümünde Doçent Doktor olarak görev yapmaktadır. Erken çocukluk döneminde bilim eğitimi ve toplumsal cinsiyet çalışmalarında dersler vermekte olup, bu alanlarla ilgili araştırmalar yayınlamaktadır.

ARAMA MOTORLARINDAKİ “ANNE-ÇOCUK” VE “BABA-ÇOCUK” GÖRSELLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN İNCELENMESİ: GOOGLE, BING VE YAHOO SEARCH ÖRNEĞİ

Erhan Alabay
erhan.alabay@sbu.edu.tr

ÖZET

Amaç: Bu araştırmanın amacı, en çok kullanıldığı tespit edilen arama motorlarındaki (Google, Bing ve Yahoo Search) “anne-çocuk” ve “baba-çocuk” aramalarındaki görsellerin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesidir.

Yöntem: Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden analitik araştırma modeli kullanılmıştır. Veri analizi yöntemi olarak doküman analizinden yararlanılmıştır. Çalışma amacı doğrultusunda, ilk olarak araştırmada dünya üzerinde en çok kullanılan arama motorları incelenmiş olup, buna göre ilk üç sıradaki araştırma motorları arasında yer aldığı tespit edilen “Google”, “Bing” ve “Yahoo Search” adında hizmet veren arama motorları çalışma kapsamına alınmıştır. Her bir arama motorlarına “anne çocuk” ve “baba çocuk” kelimeleri yazılmış ve her arama motorunda çıkan ilk 100 fotoğraf çalışmaya dahil edilmiştir. Böylelikle 300 “anne çocuk” ve 300 “baba çocuk” görseli olmak üzere 600 görsel araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilmiş ve uzman görüşleri doğrultusunda son halini almış olan “Görsel Dokümanları İnceleme Formu” kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analizden yararlanılmıştır.

Bulgular: Araştırma sonucunda, "anne-çocuk" görsellerinin %50,33'ünde annenin çocuğuna sarıldığı- ilgi gösterdiği görülürken, "baba-çocuk" görsellerinin %62,33'ünde babanın çocuğuyla herhangi bir etkinlik yaptığı (kitap okuma, oyun oynama, top oynama vb.) tespit edilmiştir. “Baba-çocuk” görsellerinde dış alanda çekilmiş fotoğraflar, “anne-çocuk” görsellerindeki dış alanda çekilmiş fotoğraflardan daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca “baba-çocuk” aramalarında yer alan çocuğun %45 oranında erkek cinsiyetinde, “anne-çocuk” aramalarında ise yer alan çocuğun %40,67 oranında kız cinsiyetinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer ifadeyle, çalışma bulgularında babaların çoğunlukla erkek çocuklarla, annelerin ise kız çocuklarla birlikteki görsellerine daha fazla yer verildiği bulgusuna rastlanılmıştır.

Özgünlük: İlgili alan yazın incelendiğinde, farklı alanlarda toplumsal cinsiyet rolleri ve kodları araştırılmış, arama motorlarındaki görsellerin incelenmesine dair çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca çalışmalarda ebeveyn-çocuk arasındaki toplumsal cinsiyet yapısını belirlemek için filmler, kitaplar, masallar, şarkılar, anne-babalarla veya çocuklarla yapılan görüşmeler ve gözlemler veri grubu olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada arama motorlarının kullanılması çalışmaya özgünlük kazandırdığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arama Motorları, Anne-Çocuk Görseli, Baba-Çocuk Görseli, Toplumsal Cinsiyet

JEL Sınıflandırması: J16

INVESTIGATION OF "MOTHER-CHILD" AND "FATHER-CHILD" IMAGES IN SEARCH ENGINES IN THE CONTEXT OF GENDER: GOOGLE, BING, AND YAHOO SEARCH EXAMPLES

ABSTRACT

Purpose: The purpose of this study is to examine the images that appear in the search engines (Google, Bing and Yahoo Search) "mother-child" and "father-child" in the context of gender.

Method: Analytical research model, one of the qualitative research methods, was used in the research. Document analysis was used as a data analysis method. First of all, the most used search engines in the world were determined in the research. As a result of the research, it was determined that the 3 most used search engines are "Google", "Bing" and "YahooSearch". The words "mother child" and "father child" were written in each search engine and search was made. The first 100 images in each search engine were included in the study. Thus, 600 images including 300 "mother and child" and 300 "father and child" images were included in the study. The "Visual Documents Review Form", which was developed by the researcher as a data collector tool and was finalized in line with expert opinions, was used. Descriptive analysis was used in the analysis of the data.

Findings: As a result of the research, it is seen that in 50.33% of the "mother-child" images, the mother shows interest in her child. In 62.33% of the "father-child" images, it was determined that the father was doing any activity with his child (reading a book, playing games, playing ball, etc.). It has been determined that there are more photographs taken in the outer area in the "father-child" images than in the "mother-child" images. In addition, it was concluded that 45% of children were male in "father-child" searches, and 40.67% of children were female in searches for "mother-child". In other words, there are more images of fathers with boys and mothers with girls.

Originality: When the related literature was examined, gender roles and stereotypes were investigated in different fields, and no study was found to examine images in search engines. In addition, films, books, fairy tales, songs, interviews with parents or children and observations were used as data groups to determine the gender structure between parent and child in studies. The use of search engines in this study is thought to bring originality to the study.

Keywords: Search Engines, Mother-Child Images, Father-Child Images, Gender

JEL Classification: J16

GİRİŞ

Dünyada henüz hiçbir ülkenin toplumsal cinsiyet eşitlik seviyesine tam anlamı ile ulaştığını söylemek mümkün değildir (Hafkin ve Taggart, 2001). Dünya Ekonomik Forumu (2020)'nun "Küresel Cinsiyet Uçurum Raporu" incelendiğinde, kadınların ve erkeklerin sağlık, ekonomi, eğitim ve politika açısından henüz eşit bir seviyeye gelmediği gözlemlenmektedir. Türkiye'nin de bulunduğu 153 ülkenin dahil olduğu istatistiklerin sonucunda, cinsiyet eşitliğine en yakın olan ülkelerin başında İskandinav ülkelerinin geldiği görülmektedir. Sırası ile İzlanda, Norveç, Finlandiya ve İsveç toplumsal cinsiyet uçurumunun en az olduğu ülkelerdir. Türkiye ise bu istatistiklerde 130. sırada olduğu tespit edilmiştir. TÜİK İşgücü İstatistikleri (2015) incelendiğinde, kadınlar ve erkekler arasında işgücüne katılım açısından büyük bir farkın olduğu belirlenmiştir. Kadınların işgücüne katılım oranlarının %30, erkeklerin ise %70 olduğu görülmektedir. Aynı zamanda işsizlik oranları da incelendiğinde, kadınlarda %13, erkeklerde ise işsizlik oranının %9,7 olduğu saptanmıştır. Yine TÜİK (2018) tarafından yapılan "İstatistiklerle Kadın Raporu"nda da, 15 yaş üzerindeki kadınların istihdam oranının %28,9, erkeklerin ise %65,6 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tüm bu istatistik sonuçları incelendiğinde, Türkiye'de şu an tam anlamı ile cinsiyet eşitliğinden bahsetmek mümkün değildir. Bu eşitsizlik sağlık, eğitim, ekonomi ve politika gibi yapıları etkilediği gibi aynı zamanda aile içi yapıları da olumsuz etkilemektedir (Tando, 2016).

Cinsiyet eşitsizlikleri aile yapılarını da olumsuz etkilemektedir. Özellikle ataerkil toplumlarda geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri aile içinde görülmektedir (Chandrika, 2014). Erkek ayrıcalığı veya erkek egemenliği hem eşler arasında, hem de ebeveyn-çocuk arasında net bir şekilde gözlemlenmektedir. Örneğin; ataerkil bir toplumda kız çocuklarının erkek çocuklarından daha muhafazakâr rolde olması beklenir. Kız çocuklarından daha fazla ahlaki olarak uygun davranışlar sergilemesi, uyumlu, itaatkâr ve özverili, erkek çocuklarından ise güçlülük, sertlik, cesaretli olma ve mert davranışlar sergilemesi ebeveynler tarafından beklenmektedir (Bornstein, 1998; Villanueva, Pineda ve Blando, 2019). Bu cinsiyetçi kodları çocukların kazanabilmesi veya bu davranışları sergileyebilmesi içinde ebeveynler kendi aralarında da bu rolleri baskın olarak çocuğa göstererek rol model olmaktadır. Örneğin; babanın evin kazancını sağlama görevi daha fazla çocuğa yansıtılırken, annelerin ev işlerini yapma rolü daha baskın olarak çocuğa sezdirilmektedir (Basow, 1992). Moya, Exposito ve Ruiz (2000)'in çalışmasında, geleneksel toplumlarda erkeğin görevi eve ekmek getirmesi, kadının görevi ise çocuğunun bakımı ile ilgilenmesi düşüncesinin daha yaygın olduğu belirtilmiştir. Günay ve Bener (2011) kadınların toplumsal cinsiyet rol algılarını belirlemek amacıyla yapmış oldukları çalışma sonucunda, çalışmaya katılan kadınların yarısından fazlasının ev içi faaliyetlerini cinsiyetleştirdiği görülmektedir. Kadınlara göre, ev içinde yapılacak işler erkek işi ve kadın işi olarak ayrılmaktadır. Erkeklerin daha çok tamir gibi işlerle ilgilenmesi gerektiği, kadınların ise temizlik ve yemek yapma gibi işlerle ilgilenmesi gerektiği algısı daha baskın çıkmıştır. Craig (2006) anne babaların çocukları ile geçirdikleri zamanı belirlemek amacıyla yapmış olduğu çalışmada, annelerin özellikle çocukların bakımı ve genel sorumlulukları için harcadıkları

zamanın babaların harcadığı zamandan çok daha fazla olduğunu tespit etmiştir. Hatta anneler tam zamanlı bir işte çalışıyor olsalar bile, çocuklarının bakımı için harcadıkları zamanın babaların harcadıkları zamandan yine de fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Babalar ise daha çok çocuklarıyla birlikte konuşarak ya da onlarla eğitici veya yaratıcı faaliyetlerde bulunarak zamanlarını geçirdikleri görülmüştür.

Erkek egemen toplumlarda aile içi toplumsal cinsiyet rollerindeki eşitsizlik diğer platformlara da yansımaktadır. Özellikle çizgi filmlerde, oyuncaklarda, oyuncak reklamlarında ve kitaplarda anne baba ve çocuk üzerine yapılmış cinsiyet rolleri incelendiğinde, biyolojik cinsiyetler bağlamında eşit olmayan cinsiyet rollerine daha fazla rastlandığı görülmektedir. Kalaycı (2015) senaristliğini ve proje tasarımcılığını Ayşe Şule Bilgiç'in gerçekleştirdiği Pepee isimli çizgi filminin içeriğindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini belirlemek için yapmış olduğu çalışmada, kadın karakterlerin çoğunlukla pembe ve tonlarında, erkek karakterlerin ise mavi ve koyu tonlarda kıyafetler giydiği sonucuna ulaşılmıştır. Yağan Güder vd.'nin (2017) senaryosunu ve yapımcılığını Arzu Demirel Birinci'nin gerçekleştirdiği Niloya çizgi filminin toplumsal cinsiyet kodlarına göre incelemiş oldukları çalışmada, yemek yapma, ev temizliği, çocuğun bakımının sağlanması gibi görevlerin anneler tarafından yapıldığı, araba kullanma ve bahçe işlerinin ise baba tarafından yapıldığı sıklıkla gözlenmiştir. Alabay ve Yağan Güder (2015) en çok izlenen oyuncak reklamlarının toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi amacıyla yapmış oldukları çalışmada, oyuncak reklamlarının %77,6'sının cinsiyetçi özelliklere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan benzer bir çalışma olarak Panarese'nin (2015) İtalyan televizyonlarında yayımlanan oyuncak reklamlarını ve bu reklamlardaki toplumsal cinsiyet kodları incelediği çalışmada, oyuncakların birçok reklamda cinsiyetleştirildiği sonucuna ulaşılmıştır. McIntyre (2017) resimli çocuk kitaplarının toplumsal cinsiyet bağlamında araştırdığı çalışmada da, kitap kahramanların çoğunlukla erkek cinsiyetinde olduğuna rastlanmıştır. McCabe vd. (2011) ile Hamilton vd.'nin (2006) benzer olarak çocuk kitaplarını araştırdığı çalışmada da resimli çocuk kitapları içerisinde ana kahramanların ağırlıklı olarak erkek olduğu ve bu durumun çocuğun gelişimi için sakıncalı olduğu belirtilmiştir. Bahsi geçen bu çalışmalar sonucunda birçok alanda toplumsal cinsiyet kodları ve cinsiyet rolleri incelenmişken, arama motorlarındaki görsellerin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesini amaç edinen çalışmalara rastlanmamıştır.

Çalışmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, dünyada en çok kullanılan arama motorlarındaki (Google, Bing ve Yahoo Search) “anne-çocuk” ve “baba-çocuk” görsellerinin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır.

1. “Anne-Çocuk” ve “Baba-Çocuk” aramalarında çıkan görsellerdeki eylemler nedir?
2. “Anne-Çocuk” ve “Baba-Çocuk” aramalarında çıkan görsellerde herhangi bir fiziksel temas var mıdır?

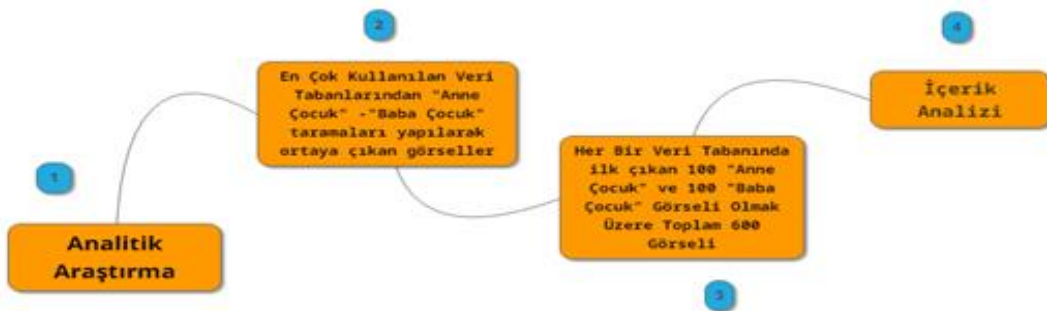
3. “Anne-Çocuk” ve “Baba-Çocuk” aramalarında çıkan görsellerdeki çocuk cinsiyeti nedir?
4. “Anne-Çocuk” ve “Baba-Çocuk” aramalarında çıkan görsellerde diğer ebeveyn bulunmakta mıdır?
5. Diğer ebeveyn var ise, çocuk hangi ebeveyne daha yakındır?
6. “Anne-Çocuk” ve “Baba-Çocuk” aramalarında çıkan görsellerde çocuğun duygusu nedir?
7. “Anne-Çocuk” ve “Baba-Çocuk” aramalarında çıkan görsellerde çocuğun ebeveyn açısından konumu nasıldır?
8. “Anne-Çocuk” ve “Baba-Çocuk” aramalarında çıkan görsellerde çocuk ile ebeveyn hangi ortamdadır?
9. “Anne-Çocuk” ve “Baba-Çocuk” aramalarında çıkan çocuğun yaş aralığı nedir?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeline, çalışma verilerine, veri toplama araçlarına, veri toplama sürecine ve verilerin analizine yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, analitik araştırma modelinden yararlanılmıştır. Analitik araştırma modelinde, yazılı görsel dokümanlar, formlar, belgeler veya kayıtlar amaçlar doğrultusunda incelenir (McMillan, 2004). Ayrıca analitik araştırma modelinde, doğrudan etkileşim gerektirmez. Dokümanlara ulaşıldıktan sonra bağlam doğrultusunda analiz gerçekleştirilir (Burkett, 1990). Bu çalışmada da en çok kullanılan arama motorlarında (Google, Bing ve Yahoo Search) yapılan “anne çocuk” ve “baba çocuk” aramaları sonucu çıkan ilk 100’er fotoğraf, doküman olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada izlenen analitik süreç Şekil I’deki gibi şemalaştırılabilir.

Şekil I: Araştırma Sürecinin Şematik Gösterimi

Araştırma Grubu

Öncelikle araştırmanın başlangıcında dünya üzerinde en çok kullanılan arama motorları aranmıştır. StatCounter GlobalStats tarafından 2020 tarihinde gerçekleştirilen “Dünya Çapında Arama Motor Pazar Payı” çalışma raporu doğrultusunda, %92,26 oranında Google arama motoru ilk sıradayken,

%2,83 oranında Bing ikinci ve %1,59 oranında ise Yahoo Search üçüncü sırada en çok kullanılan arama motorları olduğu sonucuna ulaşılmıştır (StatCounter GlobalStats, 2020). Bu rapor doğrultusunda bu araştırmada da belirlenen üç arama motoru kullanılmış olup, her bir arama motoruna Türkçe olarak tırnak içerisinde “anne çocuk” ve “baba çocuk” yazılmıştır. Her bir arama motorundan çıkan görseller incelenmiş ve sadece gerçek fotoğraflar çalışma kapsamına alınmıştır. Karikatüre görseller, çizgi görseller ve ilişkili olmayan görseller çalışmaya dahil edilmemiştir. Bu işlem sonucunda her bir arama motorundan toplanan 100 “anne çocuk”, 100 “baba çocuk” görseli kaydedilmiştir. Bir arama motorundan toplam 200 görsel alınmıştır. Toplam 3 arama motorunda çalışıldığı için 600 görsel çalışmada analiz edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan “Görsel Dokümanları İnceleme Formu” kullanılmıştır. Bu form, arama motorlarından indirilen fotoğrafların incelenmesi için oluşturulmuş bir doküman analiz formudur. Bu formda 9 adet doküman kriter sorusu bulunmaktadır. Bunlar sırası ile; görselde yapılan eylem (1), ebeveyn ile çocuk arasında fiziksel temas (2), görselde çocuğun duygusu (3), ebeveyn ve çocuğun bulunduğu mekan (4), görseldeki çocuğun cinsiyeti (5), görseldeki çocuğun yaşı (6), görselde çocuğun ebeveyn açısından konumu (7), görselde diğer ebeveyn/ebeveynler var mı? (8) ve varsa çocuğun hangi ebeveyne yakın durduğu (9) sorusu bu formda yer almaktadır. Çocuğun yaşı kriterinde kesin bir yaş belirlenmeye çalışılmamıştır. Bu kriterde cevap seçenekleri, bebeklik, okul öncesi dönem, okul dönemi ve ergenlik olarak belirtilmiştir. “Görsel Dokümanları İnceleme Formu” öncelikle araştırmacı tarafından hazırlanmış olup, ardından üç çocuk gelişimi ve eğitimi alanında uzman öğretim elemanına gönderilmiştir. Uzman görüşleri doğrultusunda form son halini almıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırma Haziran 2020 tarihinde başlatılmış ve Ocak 2021 tarihinde tamamlanmıştır. İlgili alanyazın incelenmiş ve görsel öğelerde toplumsal cinsiyet araştırmaları detaylı olarak okunmuştur. Alanyazındaki çalışmalardan da esinlenerek doküman analiz formu hazırlanmıştır. Doküman analiz formu hazırlandıktan sonra toplumsal cinsiyet alanında çalışması olan ve çocuk gelişimi alanında uzmanlığını almış üç öğretim elemanına uzman görüşü almak amacıyla gönderilmiştir. Uzmanlardan gelen geribildirimler doğrultusunda doküman analiz formu son halini almıştır. Ardından en çok kullanılan arama motorları belirlendikten sonra araştırmacı kendi bilgisayarından belirlenen arama motorlarına “anne çocuk” ve “baba çocuk” ibaresini yazmıştır. Aramadan sonra çıkan ebeveyn ve çocuğun birlikte bulunduğu ve gerçek fotoğraflardan ilk 100’ü klasörlere kaydedilmiştir. Fotoğraflar teker teker araştırmacı tarafından incelenmiş ve ilgili bulgular doküman formuna kaydedilmiştir. Veri analizinin güvenilirliği için çalışmada başka bir araştırmacıdan da fotoğrafları inceleyip, doküman formuna doldurması istenmiştir. Bu sayede gözlemciler arası güvenilirlik yüzdesi hesaplanmıştır. Miles ve Huberman (2015)’a göre gözlemciler arası güvenilirlik

görüş birliği sayısının toplam görüş birliği sayısı ve görüş ayrılığı sayısının toplamına bölümü ile hesaplanmaktadır. Bu araştırmada gözlemciler arası güvenilirlik .96 olarak hesaplanmıştır. Bu değer .80 ve üzerinde olması gözlemciler arası güvenilirliğin yüksek olduğunu vermektedir. Bu çalışmada da güvenilirliğin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada güvenilirliği arttırmak amacıyla veri çeşitliliğine başvurulmuştur. Veri çeşitliliğinde tek bir arama motoru yerine en çok kullanılan üç arama motoruna başvurulmuştur. Ayrıca veri toplama sürecinde yansız ve etik ilkeler doğrultusunda çalışılmıştır.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada veri kaynağı arama motorlarından toplanan fotoğraflardır. Bu fotoğrafların toplumsal cinsiyet açısından analizinde betimsel analizden yararlanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2011)'e göre betimsel analizde veriler, araştırmacı tarafından veri analizi sürecinden önce belirlenen temalar altına yerleştirilir. Verilerin analizi gerçekleştirilirken 4 aşamadan yararlanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Verilerin analizinde ilk aşama “verilerin seçilmesi” basamağıdır. Bu basamakta en çok kullanılan veri motorlarına girilen anahtar kelimeler doğrultusunda çıkan ilk 100 fotoğraf çalışma kapsamına alınmıştır. İkinci basamak “temaların geliştirilmesi” basamağıdır. Bu basamakta öncelikle alanyazın taranmış ve benzer sosyal medya araçlarında yapılmış çalışmalara ulaşılmıştır. Bu araştırmalarda ortaya çıkartılmış olan anne-baba-çocuk cinsiyet kodları araştırılmıştır. Ardından üç arama motorundan alınan 300 fotoğraf araştırmacı tarafından incelenmiş ve irdelenmiştir. Araştırmada üçüncü olarak “analiz birimini saptama” basamağına geçilmiştir. Bu aşamada görsellerdeki anne-çocuk ve baba-çocuk arasındaki eylemler, duygular ve birbiriyle olan fiziksel konumların toplumsal cinsiyet kodları ile ilişkisi üzerine odaklanılmıştır. Araştırmanın veri analizinde ise son aşama olan “sayısallaştırma” gerçekleştirilmiştir. Belirlenen temaların toplam 300 fotoğraf da ne kadar oranda tekrarlandığı bu aşamada yapılmıştır. Bu aşamada ise yüzde ve frekans hesabı kullanılmıştır.

BULGULAR

En çok kullanılan arama motorlarındaki (Google, Bing ve Yahoo Search) “anne-çocuk” ve “baba-çocuk” görsellerinin toplumsal cinsiyet açısından incelenme sonuçları Tablo 1 ve Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 1. Arama Motorlarındaki Fotoğrafların Eylem, Fiziksel Temas, Duygu ve Mekan Açısından İncelenmesi

Kriterler	Tema	Anne-Çocuk		Baba-Çocuk	
		n	%	n	%
Görselde Yapılan Eylem	Aktivite	131	43,67	187	62,33
	Sarılma/İlgi Gösterme	151	50,33	97	32,33
	Bireysel İhtiyaçları Karşılama	18	6,00	16	5,34
Ebeveyn İle Çocuk Arasında Fiziksel Temas	Evet	263	87,67	253	84,33
	Hayır	37	12,33	47	15,67
Görselde Çocuğun Duygusu	Mutlu	289	96,33	290	96,67
	Mutsuz	11	3,67	10	3,33
Ebeveyn ve Çocuğun Bulunduğu Mekan	İç Mekan	205	68,33	156	52,0
	Dış Mekan	95	31,67	144	48,0

Tablo 1’de ilk ele alınan durum, anne-çocuk ve baba-çocuk görsellerinde çocukla ebeveynin yaptıkları eylemin incelenmesidir. Bu bağlamda 3 tema oluşturulmuştur. Bu temalar aktivite, sarılma/ilgi gösterme ve bireysel ihtiyaçları karşılamadır. Aktivite temasını, ebeveynle çocuğun birlikte oyun oynaması, resim yapması, yürüyüş yapması veya kitap okuması gibi etkinlikler oluşturmaktadır. Sarılma/ilgi gösterme temasını ise ebeveynle çocuğun sarılması, öpmesi, kucağına alması, gülümsemesi gibi görseller oluşturmaktadır. Son tema ise bireysel ihtiyaçları karşılama temasıdır. Bu temayı, çocuğun temel ihtiyaçlarının ebeveynler tarafından karşılandığı görseller oluşturmaktadır. Örneğin yemek yedirme, alt değiştirme, banyo yaptırma gibi. Anne-çocuk görselleri incelendiğinde, görsellerin %50,33’ü sarılma/ilgi gösterme, %43,67’si aktivite ve %6’sı bireysel ihtiyaçları karşılama temalarına girmektedir. Diğer taraftan baba-çocuk görselleri incelendiğinde ise, görsellerin %62,33’ünün aktivite, %32,33’ünün sarılma/ilgi gösterme ve %5,34’ünün bireysel ihtiyaçları karşılama temasında toplandığı görülmektedir. Bir diğer ifade ile anne-çocuk görsellerinde yoğun olarak sarılma/ilgi gösterme teması gözlemlenirken, baba-çocuk görsellerinde ise aktivite temasının daha yoğun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1’de ele alınan bir diğer kriter ise görsellerde ebeveyn ile çocuk arasında herhangi bir fiziksel temasın olup olmadığıdır. Anne-çocuk görselleri incelendiğinde, görsellerin %87,67’sinde anne ile çocuk arasında fiziksel bir temas gözlemlenirken, %12,33’ünde herhangi bir fiziksel temasa rastlanmamıştır. Baba-çocuk görselleri incelendiğinde ise görsellerin %84,33’ünde baba ile çocuk arasında fiziksel temasa rastlanırken, %15,67’sinde fiziksel herhangi bir temasa rastlanmamıştır. Oranlar birbirine yakın olmasına rağmen anne-çocuk görsellerindeki fiziksel temas oranları, baba-çocuk görsellerindeki fiziksel temas oranlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Anne-çocuk ve baba-çocuk görsellerinde çocuğun duygusu incelendiğinde anne-çocuk ve baba-çocuk oranlarının birbirine çok yakın olduğu saptanmıştır. Anne-çocuk görsellerinin %96,33’ünde çocuğun mutlu, %3,67’sinde mutsuz; baba-çocuk görsellerinin %96,67’sinde çocuğun mutlu, %3,33’ünde mutsuz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Görsellerdeki ebeveyn ve çocuğun bulunduğu mekan kriterinde ise iki tema oluşmuştur. Bu temalar iç mekan ve dış mekandır. İç mekan temasına ebeveynle çocuğun evin veya sınıfın içerisinde

olduğu fotoğraflar girerken, dış mekan temasına ebeveynle çocuğun doğada veya bahçede olduğu fotoğraflar girmiştir. Anne-çocuk görselleri incelendiğinde, görsellerin %68,33'ünün iç mekanda, %31,67'sinin ise dış mekanda olduğu; baba-çocuk görselleri incelendiğinde ise, görsellerin %52'sinin iç mekanda, %48'inin ise dış mekanda olduğu tespit edilmiştir. Hem anne-çocuk hem de baba-çocuk görsellerinde iç mekan temasının baskın olduğu görülmektedir. Fakat anne-çocuk görsellerinin iç mekan oranları ile baba-çocuk görsellerindeki iç mekan oranları arasında belirgin bir fark bulunmaktadır. Anne-çocuk görsellerindeki iç mekan oranı, baba-çocuk görsellerindeki iç mekan oranından fazladır.

Tablo 2. Arama Motorlarındaki Fotoğrafların Çocuk Cinsiyeti, Yaşı, Konumu ve Diğer Ebeveynlerin Bulunma Durumlarının İncelenmesi

Kriterler		Anne-Çocuk		Baba-Çocuk	
		n	%	n	%
Görseldeki Çocuğun Cinsiyeti	Kız	122	40,67	80	26,67
	Oğlan	102	34,0	135	45,0
	Hem Kız Hem Oğlan	16	5,33	25	8,33
	Cinsiyet Belli Değil	60	20,0	60	20,0
Görseldeki Çocuğun Yaşı	Bebeklik Dönemi	79	26,33	83	27,67
	Okul Öncesi Dönem	136	45,33	145	48,33
	Okul Dönemi	73	24,34	69	23,0
	Ergenlik Dönemi	12	4,0	3,0	1,0
Görselde Çocuğun Ebeveyn Açısından Konumu	Yanında	118	39,33	113	37,67
	Kucakta	87	29,0	94	31,33
	Önünde-Karşısında	80	26,67	58	19,33
	Arkasında	10	3,33	5	1,67
	Sırtında-Omuzunda	5	1,67	30	10,0
Görselde Diğer Ebeveyn/Ebeveynler var mı?	Evet	29	9,67	86	28,67
	Hayır	271	90,33	214	71,33
Varsa Çocuğun Ebeveyne Yakınlık Durumu	Anneye Daha Yakın	5	1,67	17	5,67
	Babaya Daha Yakın	3	1,0	12	4,0
	Eşit Mesafede	21	7,0	57	19,0

Tablo 2'de ilk ele alınan kriter görsellerdeki çocuğun cinsiyetidir. Anne-çocuk görselleri incelendiğinde, görsellerin %40,67'sinde kız çocuğu, %34'ünde oğlan çocuğu, %20'sinde cinsiyetin net belirgin olmadığı ve %5,33'ünde ise hem kız hem oğlan çocuğu bulunmaktadır. Baba-çocuk görsellerinde ise, görsellerin %45'inde oğlan çocuğu, %26,67'sinde kız çocuğu, %20'sinde cinsiyetin net belirgin olmadığı ve %8,33'ünde ise hem kız hem oğlan çocuğu bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer ifade ile anne-çocuk görsellerinde bulunan çocuğun çoğunlukla kız, baba-çocuk görsellerinde ise çoğunlukla oğlan çocuğu bulunduğu tespit edilmiştir.

Görsellerdeki çocuğun bulunduğu yaş dönemleri incelendiğinde, anne-çocuk ve baba-çocuk görsellerinin oranlarının birbirine yakın olduğu söylenebilir. Anne-çocuk görselleri incelendiğinde, görsellerin %45,33'ünde çocuğun okul öncesi döneminde, %26,33'ünde bebeklik döneminde, %24,34'ünde okul döneminde, %4'ünde ergenlik döneminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Baba-çocuk görselleri incelendiğinde ise, görsellerin %48,33'ünde çocuğun okul öncesi döneminde,

%27,67'sinde bebeklik döneminde, %23'ünde okul döneminde ve %1'inde ergenlik döneminde olduğu tespit edilmiştir. Her iki grup görsellerde de ergenlik döneminde çocuklarla ebeveynlerin olduğu fotoğraflara çok az rastlanmaktadır.

Görsellerde çocuğun ebeveyne göre bulunduğu konum incelendiğinde, anne-çocuk görsellerinin %39,33'ünde çocuk annenin yanında, %29'unda çocuk annenin kucığında, %26,67'sinde çocuk annenin önünde/karşısında, %3,33'ünde çocuk annenin arkasında ve %1,67'sinde çocuk annenin sırtında/omzunda olduğu görülürken, baba-çocuk görsellerinin %37,67'sinde çocuk babanın yanında, %31,33'ünde çocuk babanın kucığında, %19,33'ünde çocuk babanın önünde/karşısında, %10'unda çocuk babanın sırtında/omzunda ve %1,67'sinde çocuk babanın arkasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kriterde en belirgin bulgu baba-çocuk görsellerinde çocuğun omuz veya sırtta olma oranı belirgin bir oranda anne-çocuk görsellerinden daha yüksektir. Bir diğer ifade ile baba-çocuk görsellerinde babanın çocuğu sırtına veya omzuna alma oranı daha fazladır.

Son olarak incelenen görsellerde diğer ebeveyn veya ebeveynlerin olma durumudur. Arama motoruna anne-çocuk yazılarak yapılan taramada fotoğrafta babanın yer alma durumu sadece %9,67 iken, baba-çocuk yazılarak yapılan taramada ise annenin bulunma durumu %28,67'dir. Bir diğer ifade ile baba-çocuk olarak aranan görsellerde annenin fotoğrafta bulunma durumuna daha fazla rastlanmaktadır. Fotoğraflarda diğer ebeveyn var ise çocuğun kime daha yakın olduğu da araştırılmıştır. Anne-çocuk görsellerinde %7 oranında anne ve babaya eşit uzaklıkta olduğu, baba-çocuk görsellerinde ise %19 oranında anne ve babaya eşit uzaklıkta olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Dünyada en çok kullanılan arama motorlarındaki (Google, Bing ve Yahoo Search) “anne-çocuk” ve “baba-çocuk” görsellerinin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmadaki ilk bulgu, görsellerde yapılan eylemdir. Anne-çocuk görsellerinde anne ile çocuk arasında sevgi/ilgi gösterme eylemi daha yoğun olarak yansıtılırken, baba-çocuk görsellerinde aktivite temasına giren eylemlerin daha yoğun olduğu belirlenmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi özellikle ataerkil toplumlarda sevgi veren, ilgi gösteren kişinin ailede büyük oranda anne olmasından kaynaklı olduğu düşünülebilir. Babaların ise çocuklarının temel ihtiyaçlarından daha çok çocuklarıyla oyun oynamaya daha fazla zaman ayırdığından ötürü aktivite temasının daha yoğun çıktığı söylenebilir. Yağan Güder ve Alabay'ın (2015) okul öncesi dönem çocuklarının gözünden babalarının incelenmesi amacıyla yapılan çalışmada, babaların çocukların bakımı ile ilgili sorumlulukları çok fazla almadığı, en fazla oyun oynama ve televizyon seyretme davranışını sergilediği belirlenmiştir. Işıkoğlu ve Bora İvrendi (2008) tarafından anne ve babaların çocukların oyununa katılım durumlarını inceledikleri çalışmada da, babalar ile anneler arasında çocuklarıyla oyun oynama sürelerinde farklılıklara rastlanmıştır. Özellikle babalar, annelere oranla çocuklarıyla beraber daha çok dramatik ve hareketli oyunlar oynadığı saptanmıştır. Renk vd. (2003) tarafından yapılan çalışmada, annelerin ve babaların çocukları ile geçirdikleri zaman aralıkları

incelenmiştir. Annelerin daha çok çocuğunun okul ödevleri, disiplin ve bakım gibi sorumluklarına daha fazla zaman ayırdığı, babaların ise daha çok eğlenceli etkinliklere daha fazla zaman ayırdığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan annelerin çocukları ile aktivite yapma oranlarının babalardan daha az olmasının bir diğer sebebi ise ataerkil toplumlarda çocuğun bakımı ve ev işleri annenin bir görevi olarak algılanmasından kaynaklı olabilir. Parker ve Wang (2013)'in modern ebeveynlik üzerine gerçekleştirdikleri çalışmasında da, günümüzde cinsiyete dayalı iş dengesizliğinin devam ettiğini belirtmişlerdir. Özellikle annelerin iş gücüne daha fazla katılmasına rağmen hala ev içerisinde çocuğun bakımı ve ev işleri görevleri annelerin üzerinde görülmektedir. Türkoğlu, Çeliköz ve Uslu (2013) tarafından yapılan çalışmada 36-72 aylık çocukların babaları ile geçirdikleri zaman araştırılmış ve en yüksek oranda babalar çocuklarıyla beraber oyun oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Tezel Şahin, Akıncı Coşgun ve Aydın Kılıç'ın (2017) babaların çocukları ile geçirdikleri zamanın incelendiği araştırmasında da babaların çocuklarıyla en fazla oyun oynayarak vakit geçirdikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca babaların çocuklarıyla sohbet etme, hayvanat bahçesine gitme, piknik yapma ve tiyatro/sinemaya gitme gibi aktivitelere yer verildiği tespit edilmiştir. Diğer taraftan çalışmada annelerin babalara oranla görsellerde daha fazla oranda sarılma/ilgi gösterme temasına rastlanmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi özellikle ailede anneye daha sıcak, sevgi gösteren ve duygusal rol yüklenmesinden kaynaklı olduğu düşünülebilir. Uğurlu (2013) akademisyen annelerin annelik kavramına dair bakışını belirlemek amacıyla yapmış olduğu çalışmada, akademisyen annelere "iyi anne" nasıl olması gerektiğine ilişkin bir soru sorulmuştur. Akademisyen annelerin çoğunun iyi anne kavramına sevgi veren, ilgi veren ve şefkat gösteren olarak cevap vermişlerdir. Aynı zamanda annelere yansıtılan bu duygusal roller televizyon filmlerine de yansıtılmıştır. Lauzen ve Dozier (2005) tarafından yapılan çalışmada da filmlerde oynayan kadın roller incelenmiş ve kadınların daha çok anne, aşk yaşayan, duygusal özellikteki rolleri üstlendiği görülmüştür.

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu da anne-çocuk ve baba-çocuk görsellerindeki fiziksel temas oranlarında ortaya çıkan farklılaşmalardır. Anne-çocuk görsellerindeki çocukla fiziksel temas oranları, baba-çocuk görsellerindeki fiziksel temas oranlarına göre yüksektir. Özellikle bu durumun nedeni Türk toplumunda geleneksel olarak babanın çocuklarına anneye oranla etkileşim açısından daha uzak olmasından kaynaklı olduğu düşünülebilir. Yörükoğlu (1992), özellikle geleneksel toplumlarda babanın çocuklarına çok fazla sevgisini göstermediği ve çocuğuyla yüz göz olmamak için sevgi dolu davranışlarını kısıtladığı görüşündedir. Onur'a (2005) göre babalar ve çocukları arasında annelere oranla daha fazla bir mesafe vardır. Bu durumu saygı ve itaat tutumuyla açıklamaktadır. Günümüzde hala çocuğuna sarılmak, sevgisini göstermek ya da uykuya dalmadan çocuğunu öpmek gibi eylemlerin babalık otoritesinin sarsılacağını düşünen babaların olduğunu savunmaktadır. Bu durumda olan babaların çocuğuna karşı yasaklama ve korkutma davranışını daha fazla sergilediğini belirtmiştir. Özellikle günümüzdeki babaların kendi babalarından gördüğü babalık becerilerinin benzerini çocuğuna sergilemesinden ötürü bu fiziksel temasın az olduğu

söylenbilir. Çünkü White (1994) tarafından yapılan bir çalışmaya göre babalarda “babalık” kavramının oluşmasında geçmiş yıllarda babalarının göstermiş olduğu tutum ve davranışların etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle geçmiş yıllardaki babalık davranışı gözlemlendiğinde ise günümüze göre daha otoriter bir yapı içinde ilerlediğini söylemek mümkündür (Navaro ve Schwartzberg, 2007; Osherson, 1986).

Çalışmaya dahil edilen görsellerin içerisindeki çocukların duygusuna bakıldığında, anne-çocuk ve baba-çocuk görsellerinde çocuğun tamamına yakınının mutlu olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca görsellerde ebeveynle birlikte çocukların hangi mekanda oldukları üzerine yapılan incelemede ise hem anne-çocuk görsellerinin hem de baba-çocuk görsellerinin yarısından fazlasının iç mekanda olduğu saptanmıştır. Fakat anne-çocuk görsellerinin iç mekan oranları ile baba-çocuk görsellerindeki iç mekan oranları arasında belirgin bir fark bulunmaktadır. Anne-çocuk görsellerindeki iç mekan oranı, baba-çocuk görsellerindeki iç mekan oranından fazladır. Anne-çocuk görsellerindeki iç mekan görsel sayısının fazla olması toplumsal olarak annenin daha çok ev içinde, babanın ise ev dışında aktif rollerinden kaynaklı olduğu düşünülebilir. Akar ve Aksoy’un (2018) çocukların anne ve babalarına yönelik algılarını toplumsal cinsiyet açısından inceledikleri çalışmada, çocuklar annelerini daha çok ev içinde temizlik yaparken ve yemek yaparken resmederken, babaları ise ev dışında resmetmişlerdir. Powell ve Greenhouse (2010)’nin yaptıkları çalışmalarda da çocuklar kadınları ev içinde ve aile ile ilgili işleri yaparken betimlemişlerdir. Özer ve Keser’in (2020) okul öncesi çocukların gözünden annelerinin ev içi ve ev dışı rollerini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada, çocukların cevaplarının daha çok ev içi işlerde yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Hatta çocuklara “anneler dışarıda ne yapar?” sorusu üzerine en yüksek oranda “hiçbir şey yapmaz” yanıtının alındığı tespit edilmiştir. Bir diğer taraftan da Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) (2014) raporu incelendiğinde de kadınların erkeklere oranla daha fazla ev içi aktivitelere vakit ayırdığı tespit edilmiştir. Raporda kadınların erkeklere oranla yaklaşık olarak iki kat daha fazla zamanı ev içinde geçmektedir. Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu’nun (2013) çalışan kadın ve erkeklerin ev işlerine ayırdıkları zamanı belirlemek amacıyla yapmış oldukları çalışmasında, erkeklerin zamanlarının %4’ünü ev işlerine ayırdığı, kadınların ise zamanlarının %31’ini ev işlerine ayırdığı tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında bir diğer dikkat çekici bulgu ise, anne-çocuk görsellerinde bulunan çocukların çoğunlukla kız, baba-çocuk görsellerinde bulunan çocukların da oğlan olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer ifade ile arama motorlarında bulunan görsellerde baba ile oğlan çocuğu, anne ile kız çocuğu daha fazla eşleşmektedir. Bu durumun nedenlerinden birisinin özellikle toplumda var olan genel cinsiyet rollerinden kaynaklı olduğu düşünülebilir. Özellikle erkek çocuklarının daha çok babalarına yardım etmeleri, babaları ile birlikte daha fazla zaman geçirmeleri istenirken, kız çocuklarının daha fazla annelerine yardım etmeleri ve anneleri ile daha fazla zaman geçirmeleri istenmektedir. Bu düşünce yapısı özellikle çok uzun yıllar öncesinden günümüze kadar gelmiştir. Yurtbaşı’nın (2014) Anadolu’da kullanılan atasözlerini incelediği çalışmasında da, erkek

çocuklarının babaları ile, kız çocuklarının ise anneleri ile daha fazla ilişkili olan atasözlerine rastlanmıştır. Örneğin; “oğlan sofra yazmayı babadan, kız kapı gezmeyi anadan öğrenir.”, “Oğul babaya, kız anaya yardıdır.”, “Oğul atanın yarısı sayılır.”, “Oğul babaya çeker.” ve “Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.” atasözleri örnek olarak verilebilir. Ayrıca ataerkil yapıda olan toplumlarda aileler çocuklarını yetiştirirken, çocuklarının hemcinsi ebeveynin davranışlarını sergilemesi beklenir. Kız çocuklarının feminen oyuncaklarla oynaması, annesi veya hemcinsi arkadaşları ile daha fazla zaman geçirmesi desteklenirken, maskülen oyuncaklarla oynaması veya erkek çocukları ile daha fazla zaman geçirmesi kabul edilemez bir davranış olarak algılanmaktadır. Aynı durumun erkek çocukları için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Erkek çocuklarının daha fazla annesi ile zaman geçirmesi ve annesinin yaptığı işleri yapması hem ailesi hem de toplum tarafından onaylanmamaktadır (Aksoy ve Baran, 2017). Çünkü bu durumda ebeveynlerce çocuğunun cinsel kimliğini oluşturmada sıkıntı yaşayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle ebeveynler çocuklarının cinsel rollerine uygun davranmaları beklenmektedir (D’augelli, 2006). Bu bulgunun bir diğer nedeni de özdeşim kurma/kurulmasını sağlama olabilir. Özellikle her yaşta çocuklar hem cinsi ebeveynle özdeşim kurabilir. Özellikle okul öncesi dönem çocukları kendi cinsiyetindeki ebeveyni ile özdeşim kurmak ister. Kız çocukları daha çok anneye hayranlığından onun gibi giyinmek veya onun gibi davranmak ister, erkek çocukları da baba gibi konuşur veya davranır (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2011). Çalışmada görsellerde yer alan çocuklarının hem anne-çocuk görsellerinde hem de baba-çocuk görsellerinde okul öncesi dönem çocuklarının sayısal olarak fazla olması da bu özdeşim kurma nedenini destekler niteliktedir.

Çalışmanın bir diğer bulgusu da hem anne-çocuk hem de baba-çocuk görsellerinde çocuğun çoğunlukla ebeveynin yanında olduğu görülmektedir. Fakat baba-çocuk görsellerinde, anne-çocuk görsellerine göre daha fazla oranda çocuğun ebeveynin sırtında veya omzunda olduğu görülmüştür. Bu durumun en önemli nedenlerinden birisi toplumsal olarak erkeğin daha güçlü atfedilmesinden kaynaklı olabilir. Ataerkil toplumlarda erkek figürü güçlü, kuvvetli ve kaslı olarak simgelenmektedir. Özellikle bir çocuğun omuza veya sırtına alınması güç gerektirdiği düşünülerek daha çok babalarla özdeşleştirildiği düşünülebilir. Goldenberg’e (2008) göre ataerkil toplumlarda kadınların daha duygusal yakınlıkta olan davranışları sergilemesi, erkeklerin ise güçlü, agresif, savaşçı bir tutum içinde davranışlar sergilemesi beklenmektedir. Kırbaçoğlu Kılıç ve Eyüp’ün (2011) ilköğretim Türkçe kitaplarındaki kadın ve erkek karakterlerini incelediği çalışmada, kadınlar zayıf ve pasif özellikte resmedilirken, erkekler daha güçlü ve zeki resmedildiği sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın son bulgusu ise anne-çocuk ve baba-çocuk görsellerinde diğer ebeveynin bulunma durumu ile ilişkilidir. Arama motorlarına anne-çocuk yazıldığında babanın görselde bulunma oranı %9,67 iken, baba-çocuk yazıldığında annenin görselde bulunma durumu %28,67 oranındadır. Buradan da anlaşıldığı üzere baba-çocuk yazıldığında görsellerde annenin bulunma durumu çok daha fazladır. Bu durum, toplumsal olarak baba ve çocuğun tek başına aile olarak algılanma

durumunun, anne ve çocuğun aile olarak algılanma durumundan daha düşük düzeyde kabul görülmesinden kaynaklı olduğu düşünülebilir. Bu nedenle baba-çocuk görsellerinde daha çok anneye yer verildiği söylenebilir. Akgün ve Ergül'ün (2015) çocukların çizimlerinde anne baba figürleri incelendiğinde, çocuklara aile bireylerinin içinde olduğu bir resim çizmeleri istenmiştir. Çizilen resimler incelendiğinde, anneye resimde yer verme oranı, babaya resimde yer verme oranından daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sağlam ve Aral'ın (2011) boşanma sürecinde olan ailelerdeki çocukların aile çizimlerinin incelenmesinde de benzer sonuçlara rastlanmıştır. Çocukların aile çizimleri incelendiğinde, birçok çocuk annesini çizerken çalışmaya katılan çocukların dörtte birinden fazlasının babasını resimlerinde çizmediğine rastlanmıştır. Muratoğlu Pehlivan'ın (2019) Türk çizgi filmlerinde anne ve baba karakterlerinin toplumsal cinsiyet bağlamında incelediği çalışmasında, çizgi filmlerde annenin toplam görünme süresinin, babanın toplam görünüm süresinden 1,5 kat daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle çizgi filmlerde çocukla ilgilenen kişi anne olarak yansıtılmakta ve annenin çocuk ile ilgilenme oranının babanın ilgilenme oranından 2,3 kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada yapılan tespit ve değerlendirmeler sonucunda aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

Arama motorlarında yer alan anne-çocuk görsellerinde aktivite temasındaki, baba-çocuk görsellerinde ise daha fazla ilgi gösterme veya çocuklarının bireysel ihtiyaçlarını karşılama temasındaki fotoğraflar arttırılabilir.

Annelerin dış mekanda çocukları ile vakit geçirdiği görsellere daha fazla yer verilmesi gerekmektedir.

Arama motorlarında tarama yapıldığında toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyecek görsellerin ilk sıralarda çıkmasını sağlayan bir sistemin uygulanması önerilebilir.

Arama motorları üzerindeki anne-baba-çocuk görsellerinin etkisini araştırmayı hedefleyen nicel ve nitel çalışmalar yapılabilir. Ayrıca arama motorlarının ve incelenen fotoğrafların sayısı arttırılarak daha geniş kapsamlı çalışmalar yürütülebilir.

KAYNAKÇA

- Akar, T. ve Aksoy, A. (2018). Çocukların anne babalarına yönelik algılarının toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 31-46.
- Akgün, E. ve Ergül, A. (2016). 55-74 aylık çocukların resimlerinde aile algısının değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44(2), 209-228.
- Aksoy, P. ve Baran, G. (2017). Annelerin cinsiyet rollerine ilişkin özellikleri ile çocukların oyuncak tercihleri ve oynadıkları oyun türleri arasındaki ilişki üzerine bir çalışma. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 102-136.
- Alabay, E. ve Yağan Güder, S. (2014). *Oyuncak reklamlarının mesajı: "Bana cinsiyetini söyle, sana oyuncuğımı söyleyeyim..."* Akdeniz Üniversitesi I. Dil, Kültür ve Edebiyat Çalıştayı, 5 Haziran 2015, Antalya, 1-16.
- Basow, S. A. (1992). *Gender, stereotypes and roles* (3rd ed.). Pacific Grove, CA: Brooks/ Cole.
- Bornstein, K. (1998). *My gender workbook: How to become a real man, a real woman, the real you, or something else entirely*. New York: Routledge.
- Burkett, G. L. (1990). Classifying basic research designs. *Family Medicine*, 22(2), 143-148.
- Chandrika, K. B. (2014). Gender inequality in family and work-place: An empirical study in three urban centres in Karnataka, India. *XVIII ISA World Congress of Sociology Facing an Unequal World: Challenges for Global Sociology*, 13-19 July 2014, Yokohama, Japan.
- Craig, L. (2006). Does father care mean fathers share?: A comparison of how mothers and fathers in intact families spend time with children. *Gender & Society*, 20(2), 259-281.
- Çarkoğlu, A. ve Kalaycıoğlu, E. (2013). *Türkiye’de aile, iş ve toplumsal cinsiyet*. <http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/11/turkiyedeaileisvetoplumsalcinsiyetraporu2.pdf> den .
Erişim Tarihi: 12 Kasım 2020
- D'Augelli, A. R. (2006). Stress and adaptation among families of lesbian, gay, and bisexual youth: Research challenges. In J. J. Bigner (Ed.), *An introduction to GLBT family studies* (pp. 135–157). Haworth Press.
- Goldenberg, D. (2008) Grassroots women's leadership and deepening democracy: The Huairou Commission's Local to Local Dialogue replication. *Gender & Development*, 16, 443-456.
- Günay, G. ve Bener, Ö. (2011). Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde aile içi yaşamı algılama biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(3), 157-171.

- Hafkin, N. ve Taggart, N. (2001). *Gender, information technology, and developing countries: An analytic study*. Office of Women in Development, Bureau for Global Programs, Field Support and Research, United States Agency for International Development.
- Hamilton, M. C., Anderson, D., Broaddus, M., ve Young, K. (2006). Gender stereotyping and under-representation of female characters in 200 popular children's picture books: A twenty-first century update. *Sex Roles*, 55(11-12), 757-765.
- Işıkoğlu, N., ve İvrendi, B. A. (2008). Erken çocukluk döneminde çocuğu olan anne babaların oyuna yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 33(355), 4-12.
- Kalaycı, N. (2015). Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından bir çizgi film çözümlemesi: Pepee, *Eğitim ve Bilim*, 40(177),243-270.
- Keser, P. B. ve Özer, G. (2020). Annelerin ev içi ve ev dışı rollerine yönelik okul öncesi çocukların görüşlerinin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18(39), 377-413.
- Kırbaşoğlu Kılıç, L. ve Eyüp, B. (2011). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında ortaya çıkan toplumsal cinsiyet rolleri üzerine bir inceleme. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 2(3), 129-148.
- Lauzen, M. M. ve Dozier, D. M. (2005). Maintaining the double Standard: Portrayals of age and gender in popular films. *Sex Roles*, 52, 437-446.
- McCabe, J., Fairchild, E., Grauerholz, L., Pescosolido, B. A., ve Tope, D. (2011). Gender in twentieth-century children's books patterns of disparity in titles and central characters. *Gender & Society*, 25(2), 197-226.
- McIntyre, J. (2017). *Gender and race in children's picture books: A tragedy in three studies* (Doctoral dissertation).<https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/33052849/MCINTYRE-DISSERTATION-2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- McMillan, J. H. (2004). *Educational research: Fundamentals for the consumer*. (4th ed.). Boston: Pearson Education, Inc.
- Miles, M.B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Moya, M., Exposito, F. ve Ruiz, J. (2000). Close relationships, gender, and career salience. *Sex Roles*, 42, 825-846.
- Muratoğlu Pehlivan, B. (2019). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türk çizgi filmlerinde anne ve baba temsili üzerine bir çalışma. *Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 1(2), 15-27.

- Navaro, L., ve Schwartzberg, S. L. (Eds.). (2007). *Envy, competition, and gender: Theory, clinical applications and group work*. Routledge/Taylor & Francis Group.
- OECD (2014). *Education at a Glance 2014*. <http://www.oecd.org/education/Education-at-a-Glance-2014.pdf>
- Onur, B. (2005). *Türkiye’de çocukluğun tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Osherson, S. (1986). *Finding our fathers: How a man's life is shaped by his relationship with his father*. New York: Contemporary Books.
- Panarese, P. (2015). Selling gender. The representation of boys and girls in italian toy commercials. *Italian Journal of Sociology of Education*, 7(3), 335-361.
- Parker, K. ve Wang, W. (2013). *Modern parenthood roles of moms and dads converge as they balance work and family*. Washington D.C.: Pew Research Center.
- Powell, G. ve Greenhaus, J. (2010). Sex, gender, and decision at the family- work interface. *Journal of Management*, 36, 1011-1039.
- Renk K., Roberts, R., Roddenberry, A., Luick, M., Hillhouse, S., Meehan, C., Oliveros, A. ve Phares, V. (2003). Mothers, fathers, gender role, and time parents spend with their children. *Sex Roles*, 48, 305-315.
- Sağlam, M. ve Aral, N. (2011). *Boşanma sürecinde olan ailelerdeki çocukların aile algılarının resimler aracılığı ile incelenmesi*. I. Çocuk Hakları Kongresi, Yetişkin Bildirileri Kitabı-2, (Yay. Haz: A. Gülan, M. R. Şirin, M. C. Şirin), Çocuk Vakfı Yayınları, 292-302, İstanbul.
- StatCounter GlobalStats (2020). *Search Engine Market Share Worldwide*. <https://gs.statcounter.com/search-engine-market-share>. Erişim Tarihi: 18 Kasım 2020
- Tando, D. (2016). *The conscious parent's guide to gender identity: A mindful approach to embracing your child's authentic self*. USA: Adams Media, Simon & Schuster.
- Tezel Şahin, F., Akıncı Coşgun, A. ve Aydın Kılıç, Z. (2017). Babaların Çocuklarıyla vakit geçirme durumlarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(1), 319-343.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2015). *İşgücü istatistikleri*. <https://www.tuik.gov.tr/tr/PreHaberBultenleri.do/?id=21576> Erişim Tarihi: 1 Aralık 2020
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2018). *İstatistiklerle kadın*. <https://www.tuik.gov.tr/tr/PreHaberBultenleri.do/?id=30707> Erişim Tarihi: 1 Aralık 2020
- Türkoğlu, B., Çeliköz, N. ve Uslu, M. (2013). 3-6 yaş aralığında çocuğu olan babaların nitelikli zaman algılarına dair görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 54-71.

- Uğurlu, E. G. (2013). Annelik rolünün öğrenilme sürecinde medyanın yeri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(34), 1-24.
- Villanueva, S., Pineda, J. L. ve Blando, M.K.V. (2019). *Boy or girl?: A study about the development of gender roles in childhood*. De La Salle University College of Liberal Arts Department of Psychology.
- White, N. R. (1994). About fathers: Masculinity and the social construction of fatherhood. *Journal of Sociology*, 30(2), 119-131.
- Word Economic Forum (2020). *Global gender gap report 2020*. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf. Erişim Tarihi: 3 Ocak 2021
- Yağan Güder, S. ve Alabay, E. (2015). *4-6 yaş okul öncesi dönem çocuklarının bakış açısıyla babaları*. Presented at the 4. Uluslararası Okul Öncesi Eğitimi Kongresi, 02.09.2015-05.09.2015. Ankara.
- Yağan Güder, S., Ay, A., Saray, F., ve Kılıç, İ. (2017). Okul öncesi dönem çocuklarının izledikleri çizgi filmlerin toplumsal cinsiyet kalıp yargıları açısından incelenmesi: Niloya örneği. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 96-111.
- Yazgan İnanç, B. ve Yerlikaya, E. E. (2011). *Kişilik kuramları*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Simsek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8th ed.). Ankara Seçkin Yayınevi.
- Yörükoğlu, A. (1992). *Değişken toplumda aile ve çocuk* (4. baskı). İstanbul: Özgür Yayınları
- Yurtbaşı, M. (2014). Özbekistan'dan ve Anadolu'dan çocuk atasözleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 7(13), 85-146.

Geliş Tarihi:

27.01.2021

Kabul Tarihi:

05.12.2021

Yayımlanma Tarihi:

20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Tavşan, N., & Erdem, C. (2021).
Müşteri deneyim ölçeği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1247-1268.
doi:10.46928/iticusbe.869314

MÜŞTERİ DENEYİMİ ÖLÇEĞİ

Araştırma

Nihat Tavşan

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Piri Reis Üniversitesi

antavsan@pirireis.edu.tr

Can Erdem

Yeditepe Üniversitesi

canerdem@yeditepe.edu.tr

Nihat Tavşan, Piri Reis Üniversitesi İşletme doktor öğretim üyesidir. Pazarlama alanında ders vermekte ve bu alanda araştırmalar yapmaktadır.

Can Erdem, Yeditepe Üniversitesi İşletme doçentidir. Pazarlama alanında ders vermekte ve bu alanda araştırmalar yapmaktadır.

MÜŞTERİ DENEYİMİ ÖLÇEĞİ

Nihat Tavşan
antavsan@pirireis.edu.tr
Can Erdem
canerdem@yeditepe.edu.tr

ÖZET

21. Yüzyılın başından itibaren Müşteri Deneyimi kavramı kurumların sürdürülebilir bir rekabet avantajı olarak öne çıkmıştır. Akademisyenlerin ve uygulamacıların hızla benimsediği bu kavramın yaygın kullanımı güvenilir ve uygulanabilir bir ölçüm aracının olmaması nedeniyle olumsuz etkilenmiştir. Bu çalışmanın amacı mevcut bilimsel yazını inceleyip, tümdengelsel ve tümevarımsal araştırmalarla akademisyenler ve araştırmacılara değerlendirebilecekleri bir Müşteri Deneyim ölçeği sunmaktır. Mevcut yazın'ın incelenmesi ile başlayıp odak grup görüşmeleri ve derinlemesine mülakatlarla devam eden bu çalışma; içerik ve görünüş geçerliliğini araştıran tümevarımsal çalışmaları ile sürmüştür. Dört tümevarımsal aşamayı takiben; 4229 katılımcının, sekiz farklı sektörde yaşadığı deneyimleri üzerine beş farklı tümdengelsel çalışma gerçekleştirilmiş ve Müşteri Deneyimi ölçeği araştırmacıların ve uygulamacıların kullanımına sunulmuştur.

Amaç: Bu çalışmanın amacı mevcut bilimsel yazını inceleyip, tümdengelsel ve tümevarımsal araştırmalarla akademisyenler ve araştırmacılara değerlendirebilecekleri bir Müşteri Deneyim ölçeği sunmaktır.

Yöntem: Sekiz farklı sektörde yaşadığı deneyimler ile beş farklı tümdengelsel çalışma gerçekleştirilmiştir. Test-tekrar test ve paralel form geçerliliği ile ölçek stabilize edilmiştir.

Bulgular: Dört tümevarımsal aşamayı takiben 4229 katılımcının sekiz farklı sektörde yaşadığı deneyimler ile beş farklı tümdengelsel çalışma gerçekleştirilmiş ve Müşteri Deneyimi ölçeği araştırmacıların ve uygulamacıların kullanımına sunulmuştur.

Özgünlük: Bu çalışma ile lüteratüre uygulanabilir, güvenilir ve geçerli bir ölçek kazandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müşteri Deneyimi Ölçeği, Müşteri Deneyimi ölçümü, Ölçek Geliştirme

JEL Sınıflandırması: M30, M31

THE CUSTOMER EXPERIENCE MEASUREMENT SCALE

ABSTRACT

By the beginning of the second millennium, the customer experience (CX) concept has emerged to enable companies to achieve a sustainable competitive advantage. This concept has been embraced by both academicians and practitioners but the absence of a reliable and representative measurement instrument in this domain has been as a major concern. The aim of this study is to sift through the available literature, conduct inductive and deductive studies and then present a valid and reliable customer experience scale to academicians and researchers to be further evaluated. The development phase started with literature review, followed by focus group interviews and in-depth interviews. The inductive studies went on through content validity and face validity studies. Following the completion of four inductive studies, a total of five deductive studies referring to the experiences of 4229 in eight different industries were employed.

Purpose: The aim of this study is to examine the current scientific literature and to present a workable Customer Experience scale that can be used by academics and practitioners.

Method: The development phase started with literature review, followed by focus group interviews and in-depth interviews. The inductive studies went on through content validity and face validity studies.

Findings: As a result of the battery of research a valid and reliable scale is developed.

Originality: The study sets forth a scale that can be used in both by academics and practitioners.

Keywords: Customer Experience Scale, Customer Experience Measurement, Scale Development

JEL Classification: M30, M31

INTRODUCTION

Until the mid-80s, consumers were considered rational decision-makers who act purely based on reason. The initial impulses of customer experience emerged in the studies of Morris Holbrook and Elizabeth Hirschman (1982). As the customer experience domain's pioneer scholars, they addressed the value of the "experiential view" in consumer research (LaSalle and Britton, 2003). Holbrook and Hirschman (1982; p.139) suggested that: "by focusing single-mindedly on the consumer as an information processor, recent consumer research has tended to neglect the equally important experiential aspects of consumption, thereby limiting our understanding of consumer behavior.". With the emergence of the experience paradigm, a need to measure it has arisen. The study is conducted to respond to this need through developing a valid and reliable scale measuring customer experience.

CONCEPTUAL FRAMEWORK

By the beginning of the second millennium, the concept of customer experience was deliberately center stage throughout Pine and Gilmore's (1999) book: "The Experience Economy". These authors introduced "experience" as the ultimate level of economic offerings, following commodities, goods, and services, respectively (Gentile et al., 2007). Pine and Gilmore (1999) suggested that, rather than high-quality products and services, customers are searching for satisfying consumption experiences that possess highly symbolic and affective value; in other words, customers want to create holistic and long-lasting experiences (Bustamante and Rubio, 2017). The research of Addis and Holbrook (2001) addressed the same phenomenon as Pine and Gilmore as they recognized the need for companies to embrace customer experience passionately to survive in this up-coming competitive paradigm. Concurrently, Gentile et al. (2007), Schmitt (2003), Shaw and Ivens (2002) and Schmitt (1999), all emphasized the value of co-creation of the customer experience by both the customer and the company. Berry specifically stated that companies needed to be aware of all the steps of the customer's journey from customer expectations prior to the journey to the customer assessment at the end of it. Understanding this journey would enable the brand to identify a series of "clues" that collectively met or exceeded customers' emotional expectations (Berry, Carbone and Haeckel, 2002). Schmitt deserves special recognition, since his book, *Experiential Marketing* (1999), spelled out the customer experience in a way anyone can understand: He defined customer experience as "the triggered stimulations to the senses, the heart, and the mind connecting the company and the brand to the customer's lifestyle,...[these experiences] place individual customer actions and the purchase occasion in a broader social context" (Schmitt, 1999; Duran and Uray, 2018). He also commented that customer experience (CX) provided stimulation to sensory, emotional, rational and physical aspects at different levels; therefore, it is strictly personal and unique (Schmitt, 1999).

Meyer and Schwager (2007, p.118) have made a more comprehensive definition of customer experience: "the internal and subjective response customers have to any direct or indirect contact with

a company". While direct contact, usually initiated by the customer, generally occurs in the course of purchase, use, and service, indirect contact may occur with exposure to an ad or by word of mouth. In other words, one customer's comments to another, a pop-up banner on a website or even the sound of a Harley-Davidson motorcycle may be considered an indirect contact. Schmitt (1999) and LaSalle & Briton (2003) also added that CX implied customer involvement at rational, emotional, sensorial, physical and spiritual levels. Tavşan and Erdem (2018) warned about the misconception that CX relates simply to delivering excellent customer service and can only be accomplished by companies, such as theme parks, that can trigger extreme emotions and enthusiasm. Drawing from this literature and the work of other scholars (Brakus et. al., 2009; Schmitt, 2003; Verhoef et.al, 2009), it can be stated that CX is a multi-dimensional construct with the following components: Sensorial, which involves the senses of sight, smell, hearing, touch and taste to stimulate excitement and pleasure; Emotional, which generates emotional responses to create an emotional relationship with the brand and/or the company; Cognitive, which is related to conscious mental processes like thinking to engage customers in problem-solving; Usability, which refers to a product being user-friendly; Lifestyle, which encompasses the values and beliefs of customers; and Social, which is the effect of the product/service on establishing relationships with others (Schmitt,1999; Gentile et.al, 2007).

The problem facing companies that want to implement compelling Customer Experience is that most of the research on CX has been focused on providing superior CX but not on how to measure it. Without metrics to gauge the effectiveness of specific strategies along the customer journey, CX loses its impact because brands need to know precisely which customer touch points are working and which are not. Thus, it is surprising that measuring CX has not been a popular research topic for academicians. One would think that the sheer complexity of CX as a holistic concept would prick their interest. Unfortunately, as a result, the existing CX scales usually focus on specific parts of individual experiences but not on the customer journey as a whole. This piecemeal approach conflicts with the very definition of CX, that is, that it is a subjective, co-created and holistic construct that integrates multiple dimensions (e.g., De Keyser et al. 2015; Lemon and Verhoef, 2016). Novak et al. (2000) agree that empirical research on CX is fragmented, blaming this on the fact that this research mainly focuses on online environments and brands (Brakus, Schmitt, and Zarantonello, 2009). Companies cannot ignore in-person brand interactions when developing their customer journeys. They have to adjust their customer touch points to the ever-changing marketing environment that includes both physical and virtual interactions with their customers. This is why it is so critical that researchers provide reliable and valid customer experience measurement tools to businesses. These tools enable companies to develop a holistic customer experience that creates a lasting bond between the customer and the brand. Technological improvements and their effects on marketing tools have a significant impact on customer journeys' complexity and an indirect effect on limited and fragmented research.

METHODOLOGY

This study took the advice of Churchill (1979), DeVellis (2016), Gerbing and James (1988) and Netemeyer et al. (2003), who suggest using a structured empirical scale development method when developing the instrument for measuring customer experience. In addition to this, in order to confirm the generalizability of the scale, this study was conducted across eight industries: banking, insurance, traveling, tourism, retailing, online retailing, automotive and healthcare.

Table 1. Scale Development Summary

1. Concept Definition	6. Nomological Validation and Parallel Forms Reliability
2. Item Generation	Confirmatory Factor Analysis
Literature Review	Construct Comparison
Focus Group Interviews	Effect Comparison
In-depth Interviews	Variance Comparison
3. Item Evaluation	Parallel Forms Reliability
Face Validity	Variance Assessment
Content Validity	Correlation Comparison
4. Item Distillation	7. Test-Retest Reliability
Exploratory Factor Analysis	Confirmatory Factor Analysis
Correlation Statistics	Paired Sample T-Test
Factor Loadings	Item Correlations
5. Initial Validation	Internal Consistency Assessment
Confirmatory Factor Analysis	Variance Assessment
Factor Loadings	8. Stabilization of Reliability
Fitness	Confirmatory Factor Analysis
Convergent Validity	Model Fit
Discriminant Validity	Factor Loadings
Reliability	Convergent Validity
	Reliability

The procedure for developing the CX scale is summarized above in Table 1. Following the item generation, the item elimination was conducted through principal component analysis, and, in further study, confirmatory factor analysis was performed to confirm the structure. The reliability and validity of the scale were supported through further investigations. After fulfilling the scale's validity and reliability, nomological validity was tested through comparison with other constructs; then the scale was validated through test-retest methodology. The further study supported the test-retest stabilization as finally achieving parallel forms reliability and the stabilization of the scale was satisfied through examinations across eight different industries.

FINDINGS

Item Generation Study

This study aimed to provide a research-grounded and easily applicable measuring tool to be used in future customer experience studies. Thus, both the scope and applicability of the scale were considered when generating items. The first pool consisted of 28 items that covered three integral facets of the customer experience: hedonism, mindfulness, and valence. Event-different facets of

the customer experience were taken into consideration. These three facets were expected to address a first-order reflective construct to measure customer experience. Based on this goal, the pool's face and content validity were evaluated by a group of three judges. The judges assessed each item's representativity referencing the operational definition of the CX concept (Hardesty and Bearden 2004). In the evaluation session, the items that took the majority of the votes—within each facet—remained. Thus, nine of the items were removed (Malhotra, 1981)

In the next stage, another set of three judges evaluated the items, appraising the fit between the items and the operant definition as suggested by Churchill (1979) and DeVellis (2016). A majority of the votes were required to classify each item as representative; otherwise, the item was removed. As a result, seven items remained to be evaluated in later steps. A five-pointed, unipolar, balanced, itemized Likert-type scale was used in further development stages, with the rating range of 1= "strongly disagree" through 5 = "strongly agree."

Item Distillation Study

A total of 373 respondents participated in the study. The percentage of females was 53%, while that of males was 47%. The average age of the participants was 29, 1 (SD= 8, 54; M= 27). Participants were asked to evaluate their retail purchase experience. The first sampling adequacy was tested. The sampling adequacy measure of Kaiser-Meyer-Olkin produced 0,844, which is over the cut-off value of 0,5; Bartlett's test of sphericity yielded a significant result through which sampling adequacy was satisfied. The correlation among items was significant ($p < 0,001$).

Table 2. Correlation Matrix

Factor Item	1	2	3	4	5	6	7
The brand never aggrieves me.	1,000	0,883	0,695	0,478	0,627	0,609	0,501
The brand never embarrasses me.		1,000	0,687	0,466	0,619	0,582	0,564
The brand in every sense makes me happy.			1,000	0,619	0,655	0,634	0,622
The brand always listens to me.				1,000	0,761	0,520	0,492
The brand always understands me.					1,000	0,656	0,597
The brand quite values me.						1,000	0,696
The brand quite fits with my values.							1,000

Note: All correlations in the table are significant ($p < 0,001$)

Exploratory factor analysis was conducted when performing item distillation to explore the underlying structure of the customer experience. When evaluating the structure, both oblique and orthogonal rotations were harnessed. Both results suggested that one component was over the

eigenvalue of 1; thus, one component was extracted as previously suggested. Consequently, the proposed seven items remained in scale to be utilized in further studies.

Validation Study

The validation study was conducted through the participation of 276 respondents. The average age of the participants was 32,3 (SD= 7,86; M= 32). 51% of the participants were female, and 49% of them were male. The participants evaluated the scale in terms of their automobile experiences. Initially, confirmatory factor analysis was performed to assess the validity of the construct. The analysis was done by using the maximum likelihood extraction method. As a result, one factor was extracted, as suggested by the exploratory factor analysis stage.

Table 3. Descriptive Statistics and Loadings of the Items

Item	Range	Mean	SD	SE	λ
The brand never aggrieves me.	4,00	2,97	1,128	0,068	0,851
The brand in every sense makes me happy.	4,00	2,99	1,143	0,069	0,808
The brand never embarrasses me.	4,00	2,99	1,146	0,069	0,813
The brand always understands me.	4,00	3,08	1,134	0,068	0,849
The brand quite values me.	4,00	2,92	1,129	0,068	0,818
The brand quite fits with my values.	4,00	3,05	1,122	0,068	0,813
The brand always listens to me.	4,00	2,94	1,115	0,067	0,858

The CFA analysis indicated that the items fit within expected parameters ($\chi^2=16, 9$; $df=14$; CFI=0,99 IFI=0,99; SRMR=0,02), which supported the previous findings. The single factor extraction, average variance extracted (AVE), resulted in 0, 69, which was over the cut-off value of 0, 5. When assessing the construct's convergent validity, the item loadings were examined, and the items of the construct significantly correlated with each other (see Table 4). The result indicated that the convergent validity was satisfied. Discriminant validity, another dimension of the validity, was also examined in accordance with Klecka (1980). The conducted EFA and CFA suggested that the construct consisted of a single factor. Thus, discriminant validity was dissolved accordingly.

Table 4. Item Correlation Matrix

Factor Item	1	2	3	4	5	6	7
1. The brand never aggrieves me.	1,000	0,677	0,681	0,736	0,715	0,670	0,736
2. The brand never embarrasses me.		1,000	0,658	0,689	0,654	0,698	0,673
3. The brand in every sense makes me happy.			1,000	0,670	0,697	0,673	0,694
4. The brand always listens to me.				1,000	0,670	0,695	0,743
5. The brand always understands me.					1,000	0,643	0,704
6. The brand quite values me.						1,000	0,691
7. The brand quite fits with my values.							1,000

Note: All correlations in the table are significant ($p < 0,001$)

In order to calculate the composite reliability of the construct, the average ε of the items was calculated by calculating the average of $1 - \beta^2$ for per item. The average of the loadings divided into the summation of the square of the average β and average ε ; hence, the composite reliability produced the output of 0,94 that satisfied the composite reliability requisite. After validity tests and the composite reliability test of the scale, the scale's internal consistency was examined based on the method of Cronbach (1951). The treatment yielded a finding that suggests an excellent result (DeVellis, 2016) since the reliability coefficient was 0,938.

Nomological Validation and Parallel Forms Reliability Study

The validity and reliability tests produced significant results indicating that the items of the customer experience are highly correlated with each other as addressed and the measure is internally consistent; thus, these findings suggest the validity and the reliability of the CX scale. On the other hand, to use this scale in academic research and practical applications, the scale should be able to predict specific measures to satisfy nomological validity (Cronbach and Meehl, 1955; Bagozzi 1980). The measure of customer experience should exhibit significant relationships to some other constructs' measures, which suggests that there needs to be a significant relationship with customer experience in the literature to fulfill the nomological validity (Campbell, 1960). As suggested by Nunnaly (1978), separate samples were used when assessing the nomological validity (males group and females group). The questionnaire containing a customer experience scale and items of other constructs with a significant relationship with the CX concept was distributed to participants to evaluate the nomological validity. A set of relationships between customer experience and relevant concepts was tested to meet the requisite.

Customer Experience and Loyalty Relationship

The concept of customer experience is a strong determinant of customer loyalty. So far, the studies of Chang and Chieng (2006), Court et al. (2009), Brakus et al. (2009), Edelman (2010), Nysveen et al. (2013), Nysveen and Pedersen (2014), Ramaseshan and Stein (2014), Homburg et al. (2015), Brun et al. (2017), Tavşan (2017), Tavşan and Erdem (2018), and Erdem and Tavşan (2019) proposed that there is a significant effect of customer experience on customer loyalty. Thus, the customer experience scale should exhibit a significant effect on loyalty. So, we formally hypothesize that:

Nomological Validation H₁: The customer experience scale has a significant positive effect on customer loyalty.

Customer Experience and Purchase Intention Relationship

Customer experience and the intent to purchase both have the Pleasure/Pain Principle at their root. Lewin (1935), Allport (1948) and Jain et al. (2009) comment on the fact that individuals actively seek pleasure and avoid pain. To understand what provides pleasure and what provides pain, individuals must sense it. The senses are the sources of experience, which lead to knowledge (Neisser, 1967; Anderson, 1990; Bossart, 1994; Neisser 2014). Consequently, positive experiences activate an approach intention and negative experiences cause an avoidance intention. Purchasing is an exchange between two parties. Customer gives an economic value to the brand in return of getting a relevant value. If what is delivered by the company provides pleasure, the customer forms positive attitudes toward the company which strengthens the customer's purchase intention. So, we formally hypothesize that:

Nomological Validation H₂: The customer experience scale has a significant positive effect on purchase intention.

Customer Experience and Brand Trust Relationship

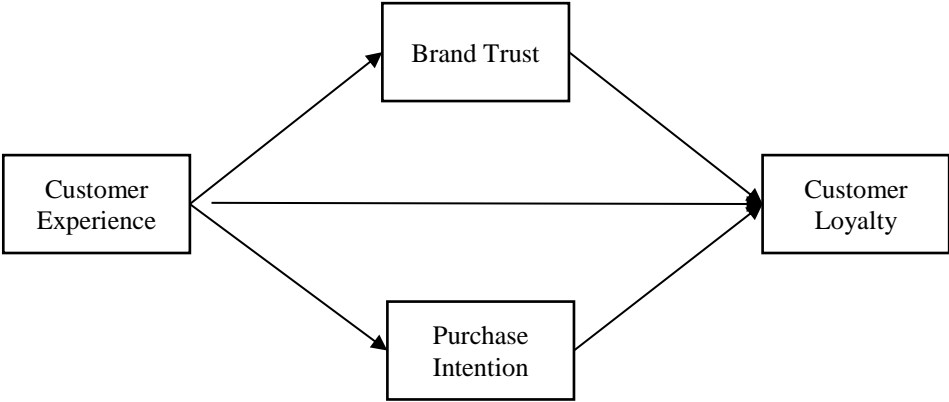
According to Chaudhuri and Holbrook (2001), brand trust is the strong willingness of consumers to rely on a specific brand to perform its declared function. The declared function is the reflection of conformity, and the conformity is about consistency (Bator and Cialdini, 2006). Individuals expect consistent outcomes as the result of consistent behaviors. In order to determine what product or service is consistently delivering pleasure and not pain, consumers need to experience the stimuli (brand, product, service, etc.) for a period of time. Exposure to a brand, product or service might be either through indirect experiences—advertisements or referrals—or through direct experiences, in which the customer experiences the offering firsthand (Tavşan and Erdem, 2018). After that, the customer makes decisions based on the construction of bridges of trust. Brand trust is a predictor of

loyalty. Morgan and Hunt (1994) suggest that brand trust is the source of loyalty and commitment; this is because trust stems from the exchange of value and a growing relationship between customers and brands. So, we formally hypothesize that:

Nomological Validation H₃: The customer experience scale has a significant positive effect on brand trust.

Thus, the nomological validation model (Figure 1) shows links between Customer Experience, Brand Trust, Purchase Intention, and Customer Loyalty. These were the instruments of measurement (scales) applied for nomological validation of the customer experience scale. As suggested by Lindell and Whitney (2001) as well as Malhotra et al. (2006), a partial marker variable was included in the model. A compulsive consumption scale was included the study to function as a partial marker. This is a measure to identify compulsive consumers. O'Guinn and Faber (1989) utilized 13 items. To measure purchase intention, five items of the scale were evaluated, as recommended by Dodds et al. (1991). For measuring brand trust, the scale designated by Hess (1995) was employed for 11 items. The loyalty scale, consisting of four items, and suggested by Chaudhuri and Holbrook (2001) was harnessed to measure the loyalty construct.

Figure 1. Nomological Validation Model

The nomological validity study was conducted as a parallel forms study, since it was performed on female and male groups. (Female group n=187, Mean Age=32,26 SD=8,22; Male group n=172, Mean Age=32,21 SD=8,02) A total number of 358 respondents participated in the study as they evaluated recent restaurant experience. To validate the construct, confirmatory factor analysis was employed separately for the groups, and then reliability and validity were evaluated for the construct. The CFA test for both groups yielded results indicating a good fit (For female group: $\chi^2 = 23,1$; $df = 14$; CFI = 0,99; IFI = 0,99; SRMR = 0,01 and for male group: $\chi^2 = 30,1$; $df = 14$; CFI = 0,99; IFI = 0,99; SRMR = 0,01). After satisfying the CFA fit for the CX scale, the reliability of the CX scale was examined and satisfied (Female group: Cronbach's $\alpha = 0,97$; CR = 0,97; AVE = 0,83; male group: Cronbach's

$\alpha = 0,98$; $CR = 0,98$; $AVE = 0,87$). In next phase, the nomological network test analysis was employed.

Table 5. Nomological Validity Model Assessments per Group

Construct	Female Group						Male Group							
	n	Mean	SD	Cronbach's α	CFI	IFI	SRMR	n	Mean	SD	Cronbach's α	CFI	IFI	SRMR
Customer Experience	187	3,09	1,01	0,97				172	3,04	1,13	0,98			
Brand Trust	187	2,92	1,20	0,99				172	2,77	1,09	0,98			
Customer Loyalty	187	3,14	0,90	0,93	0,99	0,99	0,01	172	3,22	1,06	0,96	0,99	0,99	0,01
Purchase Intention	187	2,93	1,04	0,97				172	3,12	1,00	0,97			

The marker variable of compulsive consumption had not produced a significant result in the model for both male and female groups, so the variable was omitted off the model and the analysis performed again. The findings suggested that the data fits the model both for female ($\chi^2 = 34,8$; $df = 33$; $CFI = 0,99$; $IFI = 0,99$; $SRMR = 0,02$) and male groups ($\chi^2 = 41,9$; $df = 33$; $CFI = 0,99$; $IFI = 0,99$; $SRMR = 0,02$). The hypotheses are not rejected for both groups since the main effects and indirect effects in the model for both groups yielded significant results ($p < 0,05$). Thus, first, the scale was stabilized through parallel forms reliability study, and, second, the nomological validation of the scale was satisfied through testing across suggested relationships in the literature. The model supported the effect of customers experiences on customer loyalty as suggested by Chang and Chieng (2006), Court et al. (2009), Brakus et al. (2009), Edelman (2010), Nysveen et al. (2013), Nysveen and Pedersen (2014), Ramaseshan and Stein (2014), Homburg et al. (2015), Brun et al. (2017), Tavşan (2017), Tavsan and Erdem (2018). Erdem and Tavşan (2019) supported the effect of customer experience on purchase intention as suggested by Sherman et al. (1997), Ling et al. (2010), Rose et al. (2011 and 2012) and Nasermodeli et al. (2013) and the effect of customer experience on brand trust as suggested by Ha and Perks (2005), Delgado-Ballester and Munuera-Alemán (2005).

Table 6. Stability and Reliability of Parallel Forms Validation Procedure

Item	Differences		t-test Outputs			Correlations (Female sample below, male sample above)						
	Mean	SE	t-value	df	P-value	1	2	3	4	5	6	7
1. The brand never aggrieves me.	0,114	0,125	0,917	356	n.s.		0,888	0,874	0,880	0,877	0,900	0,890
2. The brand never embarrasses me.	0,001	0,123	0,011	349	n.s.	0,863		0,828	0,856	0,909	0,883	0,861
3. The brand in every sense makes me happy.	0,100	0,120	0,828	345	n.s.	0,858	0,805		0,861	0,838	0,866	0,845
4. The brand always listens to me.	0,040	0,120	0,330	346	n.s.	0,843	0,804	0,833		0,877	0,895	0,871
5. The brand always understands me.	0,026	0,121	0,216	344	n.s.	0,842	0,841	0,838	0,786		0,880	0,854
6. The brand quite values me.	0,080	0,124	0,643	342	n.s.	0,848	0,838	0,836	0,825	0,797		0,877
7. The brand quite fits with my values.	0,016	0,121	0,131	336	n.s.	0,851	0,849	0,841	0,801	0,819	0,827	

Note: All correlations in the table are significant ($p < 0,001$)

Stabilization – Test-Retest Reliability Study

The stabilization of the scale was initially conducted through test-retest reliability as suggested by Nunnally (1978). According to Nunnally (1978), the three issues of concern to be considered when performing test-retest reliability are about the responses of the respondents due to both the timing and frequency of the testing. In other words, the time interval between the tests should neither be too short nor too long since he/she should not be let base the reply on recall and the prospect variance between replies should not occur because of the changes in respondents: the third issue is that if the test-retest studies are done several times, then the subjects may develop tolerance to the instrument, and they may end up responding in the way they are expected to. The test-retest reliability of the scale was assessed in the banking industry, and two studies were run with 182 and 104 respondents respectively with a time interval of six weeks. As a result, the number of observations for the test-retest study was run through the participation of 104 respondents.

Table 7. CFA Outputs and Descriptive Statistics in Test-Retest Procedure

Research	n	Range	Cronbach's α	χ^2	df	CFI	IFI	SRMR
Initial Study	104	4	0,97	25,9	14	0,99	0,99	0,02
Follow-up Study	104	4	0,97	25,5	14	0,99	0,99	0,02

To avoid potential systematic error due to extensive time decay of the memory, the respondents were only reminded the name of the chosen bank in the previous study. When assessing the test-retest reliability, internal consistency was tested by interpreting Cronbach's alpha. A paired sample t-test was employed to measure the variance between t_1 and t_2 as per observation. The correlation of the

items of the construct in t_1 and t_2 was tested by applying the Pearson correlation test. The reliability of the construct in both studies was over the cut-off value of 0,70 (Study 1: Cronbach's $\alpha = 0,968$; Study 2: Cronbach's $\alpha = 0,969$). Pearson correlation between the items was significant in both the first and second test-retest studies (Study 1: $r = 0,77$ to $0,86$, $p < 0,001$; Study 2: $r = 0,77$ to $0,88$). Thus, the test-retest reliability of the scale was satisfied and the stabilization of the scale was supported.

Table 8. Stability and Reliability of Test-Retest Validation Procedure

Item	Paired Differences			Paired t-test Outputs			Correlations (Initial results below and follow-up results above)						
	Mean	SD	SE	t-value	df	p-value	1	2	3	4	5	6	7
1. The brand never aggrieves me.	0,019	0,682	0,067	0,287	103	n.s.		0,777	0,881	0,830	0,774	0,813	0,805
2. The brand never embarrasses me.	-0,115	0,701	0,069	-1,679	103	n.s.	0,813		0,806	0,817	0,808	0,846	0,823
3. The brand in every sense makes me happy.	-0,048	0,729	0,072	-0,672	103	n.s.	0,828	0,795		0,830	0,811	0,856	0,833
4. The brand always listens to me.	-0,058	0,651	0,064	-0,904	103	n.s.	0,863	0,853	0,804		0,798	0,805	0,846
5. The brand always understands me.	0,029	0,756	0,074	0,389	103	n.s.	0,804	0,814	0,730	0,841		0,805	0,827
6. The brand quite values me.	-0,077	0,569	0,056	-1,378	103	n.s.	0,823	0,825	0,829	0,835	0,793		0,812
7. The brand quite fits with my values.	-0,019	0,623	0,061	-0,315	103	n.s.	0,769	0,791	0,767	0,853	0,801	0,841	

Note: All correlations in the table are significant ($p < 0,001$)

Stabilization of the Scale

To conclude upon the consistency and stability of the CX-Scale, a final validation is tested across eight industries simultaneously (Banking, Insurance, Traveling, Tourism, Retailing, Online Retailing, Automotive, and Healthcare). The number of respondents varied from 329 to 429 as per industry. Eight observations with missing values were omitted from the dataset (Banking (2), Insurance (3), Retailing (1), Online Retailing, and Healthcare (2)).

The study aimed to test the construct's validity in several industries, thus supporting its reliable applicability over a wide spectrum. Confirmatory factor analysis was performed as per industry, and factor loadings were interpreted in the final stabilization test. At last, the reliability of the CX-Scale was tested in the industries mentioned above and the findings were reported.

Table 9. Descriptives, Reliability and Fitness

Industry	n	Cronbach's α	χ^2	df	CFI	IFI	SRMR
Banking	429	0,962	202	14	0,95	0,95	0,04
Insurance	329	0,955	146,5	14	0,94	0,94	0,04
Traveling	377	0,958	104,4	14	0,97	0,97	0,03
Tourism	342	0,954	122,8	14	0,96	0,96	0,03
Retailing	414	0,957	293,9	14	0,91	0,91	0,04
Online Retailing	364	0,964	110,9	14	0,97	0,97	0,02
Automotive	395	0,967	141,5	14	0,96	0,96	0,03
Healthcare	364	0,962	148	14	0,95	0,95	0,03

The confirmatory factor analysis results revealed a good fit between the data and the structure (see Table 8). Across all tested industries, the structure yielded similar results as it indicated a good fit. The reliability of each construct was tested by using Cronbach's α internal consistency analysis. These analyses, in accordance with the previous studies, suggest the reliability of the construct.

Table 10. Factor Loadings

Item	Factor Loadings per Industry							
	Banking	Insurance	Traveling	Tourism	Retailing	On. Retailing	Automotive	Healthcare
1. The brand never aggrieves me.	0,922	0,896	0,909	0,910	0,865	0,919	0,942	0,913
2. The brand never embarrasses me.	0,924	0,880	0,908	0,913	0,880	0,905	0,938	0,911
3. The brand in every sense makes me happy.	0,920	0,908	0,907	0,883	0,902	0,900	0,930	0,894
4. The brand always listens to me.	0,799	0,811	0,799	0,781	0,835	0,850	0,837	0,818
5. The brand always understands me.	0,905	0,887	0,877	0,873	0,907	0,911	0,900	0,904
6. The brand quite values me.	0,809	0,790	0,821	0,806	0,802	0,842	0,820	0,850
7. The brand quite fits with my values.	0,905	0,895	0,913	0,879	0,911	0,896	0,902	0,908

The factor loading of the structure as per industry satisfied the convergent validity and composite reliability requisite (Banking CR .96; Insurance CR .96; Traveling CR .96; Tourism CR .95; Retailing CR .96; Online Retailing CR .96; Automotive CR .97; Healthcare CR .96). Thus, the validity and the reliability of the scale stabilized through this last step of the scale-development effort.

DISCUSSION

Brands are increasingly seeking sustainable distinctive competencies. However, ensuring it in today's communicative business environment is not that easy. When a company develops an advantage, other brands provide a similar value to customers. It is frustrating to companies that, as soon as they promote their brand's product, a competitor finds a way to match it. Distinguishing a brand by merely portraying its features and benefits is not enough in today's fast-paced global market. Nonetheless, due to its nature customer experience cannot be copied, so that the customer experience domain possesses a great potential in furnishing sustainable distinctive competencies to companies. Customer experience, because it is comprised of so many variables that depend heavily on each customer, is extremely difficult—if not impossible—to copy. This gives brands a chance to distinguish themselves from the pack by the quality of CX they offer. That is why it is necessary to create compelling customer experiences. Customer experience is unique to every product and company. Even if two companies are selling the exact same product, their CX will be different. One will end up being more successful than the other.

The first study was conducted to distill the items through the contribution of 373 participants, who responded to the scale based on their recent retail experience. Item distillation study produced strong internal consistency among items. In each study, the internal consistency (Cronbach's α) is measured, and the result of the Cronbach's α produced excellent results. In next step, the CX-Scale was validated in the automotive industry through the participation of 276 participants. Later, the nomological validity and the parallel forms reliability of the CX-Scale is tested in the restaurant industry with 358 respondents (female=187, male=171). The findings of the parallel forms reliability study showed no significant differences between male and female populations. In the next stage, the test-retest reliability is tested through the participation of 104 banking customers. The scale showed no significant difference in the same participants over time; thus, the CX-Scale proved its consistency in parallel forms and test-retest reliability methods. In the final study, the CX-Scale is tested in banking, insurance, traveling, tourism retailing, online retailing, automotive, and healthcare industries through the participation of 3014 respondents. The findings supported the stability and reliability of the CX-Scale among different industries. Besides the participants in the qualitative research part of the scale, a total number of 4229 respondents participated in quantitative research part of the study. As a result, the CX Scale, a valid, reliable customer experience measuring tool is presented to literature.

Table 11. Summary of the Conducted Studies

Research	Stage	Industry	n	Cronbach's α	χ^2	df	CFI	IFI	SRMR	KMO	Bartlett's Test
Study 1	Item Distillation	Retailing	373	.92	-	-	-	-	-	.84	0,001
Study 2	Scale Validation	Automotive	276	.94	16,9	14	.99	.99	.02	-	-
Study 3	Nomological Validation / Parallel Forms Reliability	Restaurant (Female Sam.)	187	.97	34,8	33	.99	.99	.02	-	-
		Restaurant (Male Sam.)	171	.98	41,9	33	.99	.99	.02	-	-
Study 4	Test - Retest Reliability	Banking (Initial)	104	.96	25,9	14	.99	.99	.02	-	-
		Banking (Follow-up)	104	.97	25,5	14	.99	.99	.02	-	-
Study 5	Stabilization and Reliability Tests Across Industries	Banking	429	.96	202	14	.95	.95	.04	-	-
		Insurance	329	.96	146,5	14	.94	.94	.04	-	-
		Traveling	377	.96	104,4	14	.97	.97	.03	-	-
		Tourism	342	.96	122,8	14	.96	.96	.03	-	-
		Retailing	414	.96	293,9	14	.91	.91	.04	-	-
		Online Retailing	364	.96	110,9	14	.97	.97	.02	-	-
		Automotive	395	.97	141,5	14	.96	.96	.03	-	-
Healthcare	364	.96	148	14	.95	.95	.03	-	-		

CONCLUSION

Companies need a valid, reliable, and, beyond that, theoretically-grounded and practically-applicable measure to evaluate the effectiveness of their customer experiences and to enable them to take actions accordingly. The CX-Scale provides the opportunity for companies to measure the outcomes of their strategic decisions.

The purpose of this research was to develop and validate a measurement tool for the customer experience. A series of research studies were conducted to achieve the goal; as a result, the CX-Scale was both validated and stabilized.

The customer experience is so pivotal to the success of companies; they need a way to measure how well their CX efforts are enabling them to reach their goals. These studies have laid the groundwork for developing a reliable, valid CX Scale that academics can apply in their research, and businesses can apply to their customer experience strategy. Not only will they be able to use it to measure

customer responses, but they can also use it to enhance their current experiences and plan out more effective CX for the future.

Theoretical Implications

Following the reports by Deloitte, Ernst and Young and Accenture, customer experience (CX) has been announced as the topic of top priority by Marketing Science Institute (Tavsan and Erdem, 2018); however, research on the customer experience domain could not demonstrate all its potential due to lack of an applicable, valid and reliable measure. Thanks to the CX Scale, researchers now have greater potential for accurately measuring customer experience and can explore the relational aspects of the customer experience construct in science. This article utilizes a holistic approach to developing an applicable, valid, and reliable scale for measuring customer experience, which maintains and supports the integral nature of the concept.

Managerial Implications

The CX Scale is opening up new and more practical opportunities for companies. Now that the customer experience can be measured, it can be designated as an indicator of how well the company is relating to its customers. It can be tracked by managers through the company dashboard so that they can evaluate both employees and customers. This provides them a great tool for evaluating the performance of employees with and without direct contact with customers and redesign and even to customize marketing activities to place the customer at the center of all marketing efforts in both the formulation and implementation stages. Compared to the other constructs relating to customer experience, this developed scale is relatively shorter and provides convenience to researchers that engage in customer experience research. According to Occam's razor principle, the tool providing the same solution through a more convenient way is preferred; thus, this scale will provide convenience to researchers in their studies.

Limitations and Paths for Future Research

This study recognizes its limitations. It is true that a larger sample would allow us be exposed to more comprehensive feedback from more diversified customer segments. Also, businesses with different competitive structures may provide changing experiential adventures for the customers. One other limitation of this study is that the respondents were not classified as first time, regular or returning customers who might have had different perceptions.

Researchers are encouraged to search for the impact of improved customer experiences on important marketing outcomes. This impact might change depending on the characteristics of the industry, organizational structure and many other internal and external controllable and uncontrollable factors. Despite these unknowns, given the results of these studies and continued research applying the CX Scale to business environments, businesses may soon be able to implement the CX Scale to measure the effectiveness of the customer experience that they are providing.

REFERENCES

- Addis, M. & Holbrook, M.B. (2001). On the conceptual link between mass customization and experiential consumption: an explosion of subjectivity, *Journal of Consumer Behavior*, 1, p.50.
- Allport, G. W. (1948). The genius of Kurt Lewin, *Journal of Social Issues*, Vol. 4(1), p.14–21.
- Anderson, J. R. (1990). *Cognitive psychology and its implications*, New York: W.H. Freeman.
- Bagozzi, R. P. (1980). *Causal models in marketing*, New York: Wiley.
- Bator, R. J. & Cialdini R. B. (2006). The nature of consistency motivation: Consistency, a consistency, and anti-consistency in a dissonance paradigm, *Social Influence*, Vol.1(3), p.208-233.
- Berry, L.L., Carbone, L.P. & Haeckel, S.H. (2002). Managing the total customer experience, *MIT Sloan Management Review*, Vol.43(3) p.85-89.
- Bossart, W. H. (1994). *Apperception, knowledge, and experience*, Ottawa: University of Ottawa Press.
- Brakus, J. J., Schmitt, B. H. & Zarantonello, L. (2009). Brand experience: what is it? How is it measured? Does it affect loyalty?, *Journal of Marketing*, Vol. 73(3), p.52-68.
- Brun, I., Rajaobelina, L., Ricard, L. & Berthiaume, B. (2017). Impact of customer experience on loyalty: a multichannel examination, *Service Industries Journal*, Vol. 37(5-6), p.317-340.
- Bustamante, J. & Rubio N.,(2017). In-store customer experience: A first approximation in the construction of a scale in LA, *Latin American Advances in Consumer Research*, Vol.4, p.76-80.
- Campbell, D. T. (1960). Recommendations for test standards regarding construct, trait, and discriminant validity, *American Psychologist*, Vol.16, p.546-55.
- Chang, P.L. & Chieng, M.H. (2006). Building consumer–brand relationship: A cross-cultural experiential view, *Psychology and Marketing*, Vol.23(11), p.927–959.
- Chaudhuri, A. & Holbrook, M. B. (2001). The chain of effects from brand trust and brand affect to brand performance: the role of brand loyalty, *Journal of Marketing*, Vol.65(2), p.81–93.
- Churchill, G.A. Jr. (1979). A paradigm for developing better measures of marketing constructs, *Journal of Marketing Research*, Vol.16 (2), p.64-73.
- Court, D., Elzinga, D., Mulder, S. & Vetvik, O. J. (2009). The consumer decision journey, *McKinsey Quarterly*, Vol.2, p.96.
- Cronbach, L. J., (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests, *Psychometrics*, Vol.16(3), p.297-334.
- Cronbach, L. J. & Meehl, P. E. (1955). Construct validity in psychological tests, *Psychological Bulletin*, Vol. 52(4), p.281-302.

- De Keyser, A., Lemon, K., Klaus, P. & Keiningham, T. L. (2015). A framework for understanding and managing the customer experience, *Marketing Science Institute Working Paper Series*, Report No.15-121.
- Delgado-Ballester E. & Munuera-Alemán, J. L. (2005). Does brand trust matter to brand equity?, *Journal of Product and Brand Management*, Vol.14(3).
- Devellis, R.F. (2016). *Scale development: Theory and applications*. Los Angeles: Sage
- Dodds, W. B., Monroe, K. B. & Grewal, D. (1991). Effects of price, brand, and store information on buyers' product evaluations, *Journal of Marketing Research*, Vol.28(3), p. 307-319.
- Duran, C. & Uray, N. (2018). Managing and measuring customer experience: A literature review, *Research Journal of Business and Management*, Vol.5(1), p.63-72.
- Edelman, D. C. (2010). Branding in the Digital Age, *Harvard Business Review*, Vol.88(12), p.62–69.
- Erdem, C. & Tavşan, N. (2019). *customer experience management: design, application, measurement*, Istanbul: Beta Books.
- Gentile, C., Spiller, N. & Noci, G. (2007). How to sustain the customer experience: an overview of experience components that co-create value with the customer, *European Management Journal*, Vol.25, p.395-410.
- Gerbing, D. W. & James C. A. (1988). An updated paradigm for scale development incorporating unidimensionality and its assessment, *Journal of Marketing Research*, Vol.5 (2), p.186–192.
- Ha, H. & Perks, H. (2005). Effects of consumer perceptions of brand experience on the web: Brand familiarity, satisfaction and brand trust, *Journal of Consumer Behavior*, Vol. 4(6), p. 438–452.
- Hardesty, D. M. & Bearden, W. O. (2004). The use of expert judges in scale development: Implications for improving face validity of measures of unobservable constructs, *Journal of Business Research*, Vol.57(2), p.98–107.
- Hess, J. S. (1995). Construction and assessment of a scale to measure consumer trust, *AMA Educator's Proceedings*, Vol. 6, p.20-26.
- Holbrook, M. B. & Hirschman E. C. (1982). The experiential aspects of consumption: consumer fantasies, feelings, and fun, *Journal of Consumer Research*, Vol.9(2), p.132-140.
- Homburg, C., Jozi'c, D. & Kuehnl, C., (2015). Customer experience management: toward implementing an evolving marketing concept, *Journal of the Academy of Marketing Science*, August, p.1-25.
- Jain, S. P., Mathur, P. & Maheswaran, D. (2009). The influence of consumers' lay theories on approach/avoidance motivation, *Journal of Marketing Research*, Vol.46(1), p.56–65.

- Klecka, W. R. (1980). *Quantitative applications in the social sciences: discriminant analysis*, Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Lasalle, D. & Britton, T. A. (2003). *Priceless Turning Ordinary Products into Extraordinary Experiences*. Boston: Harvard Business School press.
- Lemon, K. N. & Verhoef, P. C. (2016). Understanding customer experience throughout the customer journey, *Journal of Marketing*, Vol. 80(6), p.69-96.
- Lewin, K. (1935). *A dynamic theory of personality*, New York: McGraw-Hill.
- Lindell, M. K. & Whitney D. J. (2001). Accounting for common method variance in cross-sectional research designs, *Journal of Applied Psychology*, Vol. (86), p.114-21.
- Ling C., K., Chai, L. T. & Piew, T. H. (2010). The effects of shopping orientations, online trust and prior online purchase experience toward customers' online purchase intention, *International Business Research*, Vol. 3(3), p.63-76.
- Malhotra, N. K. (1981). A scale to measure self-concepts, person concepts, and product concepts, *Journal of Marketing Research*, Vol.18(4), p.456-64.
- Malhotra, N., Kim S. S. & Patil A. (2006). Common method variance in is research: a comparison of alternative approaches and reanalysis of past research, *Management Science*, Vol.52(12), p.1865-1883.
- Morgan, R.M. & Hunt, S. D. (1994). The commitment-trust theory of relationship marketing, *Journal of Marketing*, Vol.58, p.20-38.
- Meyer C. & Schwager, A. (2007). Understanding customer experience, *Harvard Business Review*, Vol.85(2), p.116.
- Nasermoadeli, A., Ling C., K. & Maghnati, F (2013). Evaluating the impacts of customer experience on purchase intention, *International Journal of Business and Management*, Vol. 8(6), p. 128-138.
- Neisser, U. (1967). *Cognitive psychology*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Neisser, U. (2014). *Cognitive psychology*, Hove: Psychology Press.
- Netemeyer, R.G., Bearden W. O., & Sharma S. (2003). *Scaling Procedures: Issues and Applications*, Thousand Oaks, California: Sage.
- Novak, T. P., Hoffman, D. L. & Yiu-Fai Yung. (2000). Measuring the customer experience in online environments: a structural modeling approach, *Marketing Science*, Vol.19(1), p.22-42
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric theory*, New York: McGraw-Hill.
- Nysveen, H. & Pedersen, P. E., (2014). Influences of co-creation on brand experience: the role of brand engagement, *International Journal of Market Research*, Vol.56(6), p.807-832

- Nysveen, H., Pedersen, P. E. & Skard, S., (2013). Brand experiences in service organizations: exploring the individual effects of brand experience dimensions, *Journal of Brand Management*, Vol.20(5), p.404-423.
- O'guinn, T. C. & Faber, R. J. (1989). Compulsive buying: A phenomenological exploration. *Journal of Consumer Research*, Vol.16(2), p.147-157.
- Pine, B. J. & Gilmore, J. H. (1999). *The experience economy: Work is theater and every business a stage*. Boston: Harvard Business School Press.
- Ramaseshan, B. & Stein, A., (2014). Connecting the dots between brand experience and brand loyalty: the mediating role of brand personality and brand relationships, *Journal of Brand Management*, Vol.24, p.664-683.
- Rose, S., Clark, M., Samuel, P. & Hair, N. (2012). Online customer experience in e-retailing: an empirical model of antecedents and outcomes, *Journal of Retailing*, Vol. 88(2), p.308–322.
- Rose, S., Hair, N. & Clark, M. (2011). Online customer experience: a review of the business-to-consumer online purchase context, *International Journal of Management Reviews*, Vol. 13(1), p.24–39.
- Shaw, C. & Ivens, J. (2002). *Building great customer-experiences*, New York: Palgrave Macmillan.
- Sherman, E., Mathur, A. & Smith, R. B. (1997). Store environment and consumer purchase behavior: mediating role of consumer emotions, *Psychology & Marketing*, Vol. 14(4), p.361–378.
- Schmitt, B.H. (1999). *Experiential marketing: How to get customers to sense, feel, think, act, and relate to your company and brands*. New York: Free Press.
- Schmitt, B.H. (2003). *Customer experience management: A evolutionary approach to connecting with your customer*, New Jersey: Wiley and Sons.
- Tavşan, N. (2017). *Customer experience and its consequences on attitudinal and behavioral loyalty*, Istanbul: Yeditepe University.
- Tavşan, N. & Erdem, Y. C. (2018). *Customer experience management: How to design, integrate, measure and lead*, Minneapolis: Tasora Books.
- Verhoef, P. C., Lemon K. N., Parasuraman, A., Roggeveen, A., Tsiros M. & Schlesinger L. A., (2009). Customer experience creation: Determinants, dynamics and management strategies, *Journal of Retailing*, Vol.85(1), p.31-41.

Geliş Tarihi:

29.01.2021

Kabul Tarihi:

02.12.2021

Yayımlanma Tarihi:

20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Küçüköğlü, S. (2021). Covid-19 pandemi sürecinin küresel ekonomik göstergeleri ve Türkiye’de bankacılık ve finans sektörüne etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1269-1291. doi:10.46928/iticusbe.870711

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN KÜRESEL EKONOMİK GÖSTERGELERİ VE TÜRKİYE’DE BANKACILIK VE FİNANS SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

Araştırma

Sami Küçüköğlü

Sorumlu Yazar (Correspondence)

İstanbul Ticaret Üniversitesi

samikucukoglu@yahoo.com

Sami Küçüköğlü, İstanbul Ticaret Üniversitesi Finansal Ekonomi Doktora Öğrencisidir. Finansal ekonomi, finansal yönetim ve uygulamalı ekonometrik modeller üzerine araştırmalar yapmaktadır.

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN KÜRESEL EKONOMİK GÖSTERGELERİ VE TÜRKİYE'DE BANKACILIK VE FİNANS SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

Sami Küçüköğlü
samikucukoglu@yahoo.com

ÖZET

Çin'in Wuhan kentinde 2019 yılının sonunda başlayan Covid-19 salgını 2020 yılının mart ayında pandemi durumuna dönüşerek tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Küresel boyutta yaşanan bu salgının 2020 yılında ve devamında tüm dünya ekonomilerinde daralmaya neden olacağı tahmin edilmektedir. Salgına karşı gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin merkez bankaları faiz oranlarında değişikliklere giderek piyasalara likidite desteği sağlamış ve kredi koşullarını desteklemeye yönelik genişleyici para ve maliye politikaları uygulamaya başlamışlardır. Bu bağlamda Türkiye'de TCMB tarafından 17 Mart 2020 tarihli Para Politikası Kurulu toplantısında politika faiz oranında indirimle gidilmiş ve bu karara ek olarak, 17 Mart, 31 Mart ve 17 Nisan 2020 tarihlerinde Covid-19 salgınının ekonomik ve finansal etkilerini sınırlamak amacıyla alınan tedbir paketleri duyurulmuştur. Bu çalışmada Covid-19 salgınının küresel ekonomik göstergeleri ve Türkiye'de bankacılık ve finans sektörü üzerine etkileri, kapsamlı bir alan yazın araştırması ile uzman kurumların raporları ve sektörel veriler kullanılarak analiz edilmiştir.

Amaç: Covid-19 pandemi sürecinde ortaya çıkan ekonomik koşulların küresel göstergeleri ile birlikte Türkiye'de bankacılık ve finans sektörüne olan etkilerini tespit etmektir.

Yöntem: Alan yazın taraması eşliğinde bankacılık ve finans sektöründe faaliyet gösteren ulusal ve uluslararası uzman kuruluşlardan elde edilen nitel ve nicel sektörel verilerin Microsoft Office programlarında işlenerek çıktılarının kullanıldığı Covid-19 pandemi süreci içerisinde bir çalışmadır.

Bulgular: Tüm dünya ekonomilerinde ve ülkemizde ekonomik daralmaların yaşanacağı ve Türkiye'de daralma etkisini sınırlandırmak amacıyla merkez bankasının piyasalara likidite desteği sağladığı görülmüştür.

Özgünlük: Covid-19 pandemisi dünyadaki tüm ülke ekonomilerinin hazırlıksız yakalandıkları ve geçmişte yaşanan ekonomik krizlerden farklı olarak direkt insan sağlığına yönelik olması nedeniyle çok daha kapsamlı etkileri olan bir sağlık ve ekonomik krizdir. Salgının ve neden olduğu krizin etkileri çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle devam etmekte olup ne kadar süreceği belirsizlik içermektedir. Dolayısıyla devam eden süreç içerisinde nihai sonuçları tespit etmek için salgının sona ermesini beklemek gereklidir. Bu çalışma salgının başladığı andan itibaren Türkiye'de bankacılık ve finans sektöründe yarattığı etkiler ve sermaye piyasalarının buna karşı geliştirdiği tepkiler belirlenmiş, incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Çalışma bu bakımdan ileride salgından kaynaklı oluşabilecek kriz dönemlerinde uygulanacak ekonomi politikaları için bir kaynak rehber ve arşiv olma amacını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Salgın, Pandemi, Ekonomi, Bankacılık ve Finans

JEL Sınıflandırması: G30

GLOBAL ECONOMIC INDICATORS OF THE COVID-19 PANDEMIC PROCESS AND ITS EFFECTS ON THE BANKING AND FINANCIAL SECTOR IN TURKEY

ABSTRACT

The Covid-19 outbreak, which started in Wuhan, China at the end of 2019, turned into a pandemic in March 2020 and affected the whole world. It is estimated that this global epidemic will cause a contraction in all world economies in 2020. Against the epidemic, the central banks of all developed and developing countries have changed their interest rates, providing liquidity support to the markets, and have begun to implement expanding monetary and fiscal policies to support credit conditions. In this context, by the Central Bank in Turkey, March 17, 2020 the Monetary Policy Committee reductions policy interest rate at meetings and in addition to this decision March 17, March 31 and April 17, 2020 date in the Covid-19 outbreak of the package of measures taken to limit the economic and financial impact has been announced. In this study, global economic indicators of the Covid-19 epidemic and its effects on the banking and financial sector in Turkey were analyzed using a comprehensive field research and reports and Industry data from expert institutions.

Purpose: Covid - 19 is to investigate the effects of the economic conditions arising in the pandemic process on the banking and financial sector in Turkey along with global indicators.

Method: It is a study within the Covid-19 pandemic process in which the outputs of qualitative and quantitative sectoral data obtained from national and international expert organizations operating in the banking and finance sector are processed in Microsoft Office programs, accompanied by a literature review.

Findings: Economic contraction will occur in the entire world economy and in our country, and the central bank has provided liquidity support to the market in order to limit the impact of the contraction in Turkey.

Originality: The Covid-19 pandemic is a health and economic crisis that has far more comprehensive effects, as all countries in the world are caught unprepared and, unlike the previous economic crises, it is directly aimed at human health. The effects of the epidemic and the crisis it caused continue as of the period of the study and it is uncertain how long it will last. Therefore, it is necessary to wait for the end of the epidemic in order to determine the final results in the ongoing process. In this study, the effects of the epidemic on the banking and finance sector in Turkey and the reactions of the capital markets against it were determined, examined and evaluated. In this respect, the study aims to be a source guide and archive for the economic policies to be implemented in the crisis periods that may arise from the epidemic in the future.

Keywords: Covid-19, Outbreak, Pandemic, Economy, Banking and Finance

JEL Classification: G30

GİRİŞ

Çin'in Wuhan kentinde 2019 yılının son aylarında ortaya çıkan ve Mart 2020'de pandemi durumuna dönüşen Covid-19 salgını tüm dünya ve Türkiye'de ekonomik istikrarı bozan sarsıcı etkilerini göstermektedir. Artan bir ivme ile yayılan Covid-19 salgınının, bulaş hızını kontrol altına alabilmek ve salgınının olumsuz ekonomik etkilerini minimumda tutabilmek için tüm dünya ülkeleri birtakım koruyucu tedbirler almak zorunda kalmışlardır. Salgının yayılım hızını azaltmaya yönelik alınan önlemler, ülkelerin ekonomilerine olumsuz etkiler yaparak tüm dünya genelinde küresel bir krize sebep olmuştur. Bu krizin sonuçlarından minimum düzeyde etkilenmek için ülkeler ivedilikle para ve maliye politikalarını uygulamaya koymuşlardır.

Diğer taraftan, 2020 yılının birinci çeyreğinde Türkiye'nin ticari ilişkilerinin olduğu Avrupa ülkelerinde salgınının hızlı bir biçimde yayılması, 2020 yılının mart ayı ortasından itibaren Türkiye'ye de sirayet ederek olumsuz ekonomik etkilerini göstermeye başlamıştır. Bu durum, Türkiye'de, öncelikli olarak ticaret hacmi, turizm ve iç talep üzerinden etkilerini göstermeye başlamıştır. Nisan 2020 itibariyle de salgının ekonomi üzerindeki etkileri derinleşmiştir. Ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması ve bazı sektörlerde faaliyetlerin durma noktasına gelmesi, reel sektörde nakit akışları üzerinde baskı yaparak ekonomideki ileriye dönük likidite talebini yükseltmiştir. Birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de politika yapıcılar Covid-19 salgınının olumsuz ekonomik etkilerini sınırlandırmak için kapsamlı finansal ve mali önlemler almışlardır.

Covid-19 Pandemisinin sadece insan sağlığına yönelik bir tehdit değildir. Başta ekonomi olmak üzere toplumsal ve bireysel alanlarda tüm dünyayı kapsayan birçok etkisi olacaktır. Salgın döneminde IMF'in dünya ekonomik görünüm raporuna göre küresel ölçekte ekonomilerin daralacağı öngörülmektedir (IMF, 2020). Dünya Çalışma Örgütü (ILO)'ne göre ise küresel boyutta 5-25 milyon arasında insan işini kaybedecek (ILO, 2020) ve UNESCO'ya göre de tüm dünyada 1,5 milyar öğrenci geleneksel yüz yüze okul eğitiminden mahrum kalacaktır (UNESCO, 2020)

Salgın Türkiye'de açıklandığı 11 Mart 2020'den itibaren ekonomik faaliyetler üzerinde birçok olumsuz etki oluştururken, özel sektörün finansal kaynaklara ulaşımı üzerinde de baskı yaratmıştır. Ancak devlet kurumları tarafından alınan tedbirler, özel sektörün finansal kaynaklara ulaşmasını kolaylaştırmıştır. TCMB tarafından uygulanan kapsamlı likidite politikaları ve gerçekleştirilen faiz indirimleri, salgının mali koşullara olumsuz tesirlerini azaltarak, borçlanma maliyetini düşürmüştür.

Bu amaçla Türkiye'de, pandemi sürecinin olumsuz etkilerini azaltmak için 18.03.2020 tarihinde Ekonomik İstikrar Kalkınma paketi açıklanmıştır. Bu çalışmada kapsamlı bir alan yazın araştırması ile Uluslararası para fonu (IMF), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Türkiye Bankalar Birliği (TBB) raporları ve Borsa İstanbul (BİST) verileri kullanılarak Covid-19 pandemi sürecinin küresel ekonomik göstergeleri ve Türkiye'de bankacılık ve finans sektörü üzerine etkileri analiz edilmiştir.

PANDEMİ SÜRECİNDE KÜRESEL MAKRO EKONOMİK DURUM

Salgın Döneminde Dünya Ekonomisinin Genel Görünümü

Salgına yönelik ilk vakalar 2019 Aralık ayında Çin’de ortaya çıkmış ve 2020 yılının ilk üç ayında hızlıca tüm dünya ülkelerine yayılmıştır. Hızlıca yayılan salgının etkilerini kontrol altına almak için hemen hemen tüm dünya ülkelerinin ekonomileri birtakım finansal ve mali tedbirler almak zorunda olmuşlardır. Covid-19 salgınının, 2020 Mart ayında tüm dünyada pandemi durumuna dönüşmesi neticesinde küresel ekonomide etkileri de ortaya çıkmaya başlamıştır.

Yüksek bir hızla yayılan salgının etkilerini kontrol altına almak için tüm dünya devletleri birtakım önleyici tedbirler almak zorunda kalmışlardır. Uygulamaya konulan tüm bu koruyucu tedbirler sonucunda ortaya çıkan sosyal izolasyon ve mesafe, başta seyahat, ulaşım ve turizm olmak üzere ekonominin tüm sektörlerinde faaliyetleri durma aşamasına kadar getirmiştir. Özellikle hava, deniz, kara yolu ulaşımı, taşımacılığı, tüm eğitim faaliyetleri, ticaret hacmi ve tüm hizmet veren kurum ve kuruluşlar Covid-19 pandemi sürecinden son derece olumsuz etkilenmişlerdir (Duran & Acar, 2020).

Küresel boyutta yaşanan bu kriz ortamında tüm dünya ekonomileri bankacılık ve finans sektöründe oluşacak dalgalanmaların etkilerini en az hasarla atlatabilmek amacıyla piyasalara likidite desteği verilmesi, firmalara ait vergi ve kredi borçlarının ertelenmesi ve Küçük, Orta Boy İşletmelere (KOBİ) finansal yardım programları yapılması önlemlerini almışlardır. Salgın koşulları ile mücadele edebilmek için, merkez bankaları, piyasalara likidite desteği sağlamak amacıyla, kredi ve borçların yeniden yapılandırılması, düşük faizli krediler ve politika faiz oranlarında değişiklikler yapılmasını içeren para politikalarını ivedilikle uygulamaya koymuşlardır. Ayrıca, IMF, ECB ve Dünya Bankası da hızlıca kredi destek paketlerini açıklamışlardır (Arabacı & Yücel, 2020).

Salgına yönelik gelişmeler ve belirsizlikler uluslararası piyasalarda volatilitenin artmasına sebep olurken, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, salgının olumsuz etkilerini minimumda tutmak için kredi koşullarını destekleyen, genişleyici para ve maliye politikaları üretmeye başlamışlardır. Pandemi sürecinin de ülkelerin alacağı öngörülen ekonomi politikası önlemleri **Tablo 1**’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Pandemi Sürecinde Ülkeler Tarafından Alınacak Ekonomi Politikası Önlemleri

Para Politikası	Maliye Politikası	Diğer Politikalar
Faiz indirimleri	Kamu harcamalarında artışlar	İşsizliği önleyici teşvikler
Parasal genişleme	Vergilerde indirimler	Fiyat denetimleri
Zorunlu karşılıklarda indirim	Vergi ve borç ertelemeleri	
	Transfer ödemelerinde artışlar	

Kaynak: (Eğilmez, 2020)

Küresel Ekonomik Göstergeler

ABD ve Çin eksenli küresel ticaret savaşlarının ve AB'deki Brexit sürecinden kaynaklanan tüm olumsuzluklara rağmen 2019 yılında %2,8 oranında büyüme gerçekleştirmiştir. Muhtemelen etkileri uzun yıllar devam edecek olan Covid-19 Pandemisinin ekonomik etkileri, sektörel daralmalara neden olacak ve bu durumda küresel bir resesyona yol açacaktır. Salgın nedeniyle dünya ekonomisinin, 2008 küresel finans krizinden sonra ilk defa bir bütün olarak küçüleceği öngörülmektedir. Salgınının, 2020 mart ayından itibaren pandemiye dönüşmesi ile birlikte, küresel büyüme tahminleri belirgin düzeyde azalmıştır.

Tablo 2. Küresel Makro Ekonomik Göstergeler

Küresel Ekonomik Göstergeler	Tahminler		
	2019	2020	2021
Büyüme hızı (yüzde)			
Dünya	2,80	-4,40	5,20
Gelişmiş ekonomiler	1,70	-5,80	3,90
Gelişmekte ekonomiler	3,70	-3,30	6,00
Enflasyon (yüzde)			
Gelişmiş ekonomiler	1,40	0,80	1,60
Gelişmekte olan ekonomiler	5,10	5,00	4,70
Yapısal faiz dışı mali dengede GSYH'nin yüzdesi			
Gelişmiş ekonomiler	-0,80	-7,54	5,27
Gelişmekte olan ekonomiler	-0,89	-3,70	0,47
Emtia fiyatları			
Petrol	-10,20	-32,10	12,00
Yakıt dışı (dünya emtia ithalatına dayalı ortalamalar)	0,80	5,60	5,10
Dünya ticaret hacmi (Değişim yüzdesi)	1,00	-10,40	8,30

Kaynak: (IMF)

Uluslararası para fonu (IMF) tarafından 2020 ekim ayında yayınlanan dünya ekonomik görünümü raporunda 2020 yılı için dünya ekonomisinin %-4,4 daralma yaşayacağı ve 2021 için ise %5,20 büyüyeceği tahmin edilmektedir. 2019 yılında gelişmiş ülkelerde büyüme hızı %1,7 iken gelişmekte olan ülkelerde ise %3,7 düzeyinde olmuştur.

Yine IMF'in aynı raporunda gelişmiş ekonomiler için 2020'de %-5,8 daralma yaşanacağı, 2021 için ise %3,9 büyüme olacağı tahmin edilmiş. Gelişmekte olan ekonomilerde ise 2020'de %-3,3 daralma olacağı ve 2021 için ise %6 büyüme olacağı tahmin edilmiştir. Aynı raporda 2020 yılı enflasyon oranı için gelişmiş ülkelerde %0,8'e gerileyeceği tahmin edilirken, gelişmekte olan ülkelerde %5 oranında olacağı tahmin edilmektedir. Salgın sebebiyle duraklayan seyahat, taşımacılık ve turizm faaliyetleri, tüm dünyada petrol talebini de azaltacağından, 2020 yılı petrol üretimi %-32,10 azalacağı da raporda ön görülmüştür. 2020, küresel çapta ekonomik daralmaların yaşanacağı bir yıl olacaktır.

Salgına Karşı Ortaya Çıkan Uluslararası Gelişmeler ve Beklentiler

Salgının Mart 2020'den itibaren tüm dünyada pandemi durumuna dönüşmesinden sonra, ekonomik koşulların bozulmasıyla beraber, küresel büyümeye yönelik göstergeler hakkındaki kaygılarda çoğalmıştır. Tüm dünyada alınan karantina tedbirleri, küresel ekonomik büyüme göstergelerinde beliren daralma ve düşüşler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomi politikalarında ileriye dönük tahminleri zorlaştırmıştır.

Küresel büyümeye yönelik kaygıların etkisiyle, ABD Merkez Bankası FED, 2019 yılı içerisinde üç kez olmak üzere toplamda 75 baz puan faiz indirimi yapmıştır. Ancak salgının, sebep olduğu ekonomik ve finansal koşulların, büyüme görünümündeki tahminleri yeniden değiştirmesi üzerine, FED, Mart 2020'de politika faizini iki kez (50 ve 100 baz puan), toplamda 150 baz puan indirerek, politika faizini %0 ile %0,10 bandına kadar düşürmüştür. Piyasa beklentileri politika faizinin uzun bir müddet düşük seviyede kalacağı yönündedir (TCMB/a, 2020).

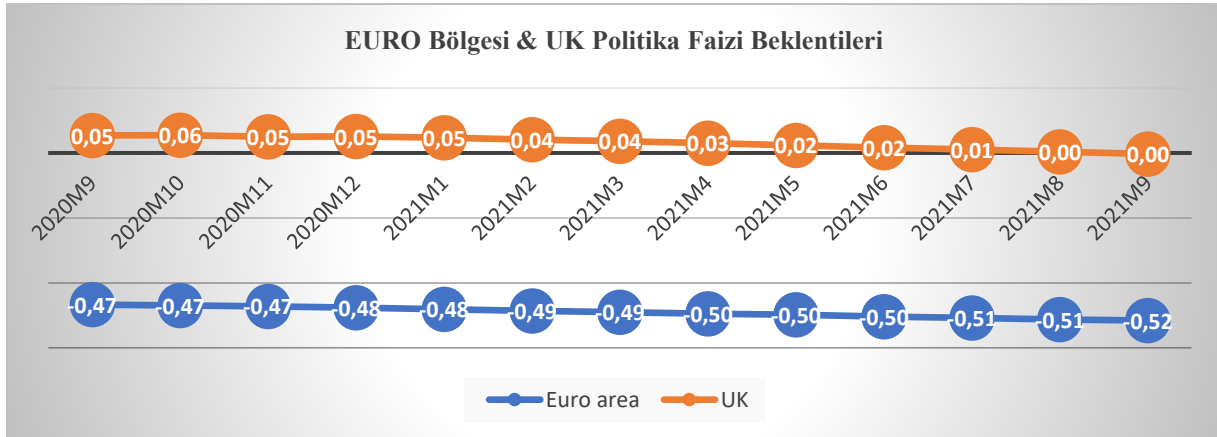

Şekil 1. ABD Politika Faizi Beklentileri

Kaynak: (IMF)

Pandemi sebebiyle Euro bölgesi ekonomilerinde de tıpkı küresel boyutta yaşandığı gibi hisse senedi, tahvil, döviz ve para piyasalarında beklenmeyen fiyat hareketleri sebebiyle finansal ve mali daralmalar yaşanmıştır. Avrupa Merkez Bankası (ECB), piyasalarda gerçekleşen bu sıra dışı dalgalanma ve likidite daralmasına karşı, bankacılık ve finans sektörüne ilişkin tedbirler almıştır. Bu çerçevede ECB, Mart 2020'de 750 milyar Euro değerinde pandemi acil varlık alım programını (PEPP) ilan etmiş ve Haziran 2020'de programı 600 milyar Euro daha genişleterek toplam 1 trilyon 350 milyar Euro büyüklüğe çıkarmıştır (Euronews, 2020).

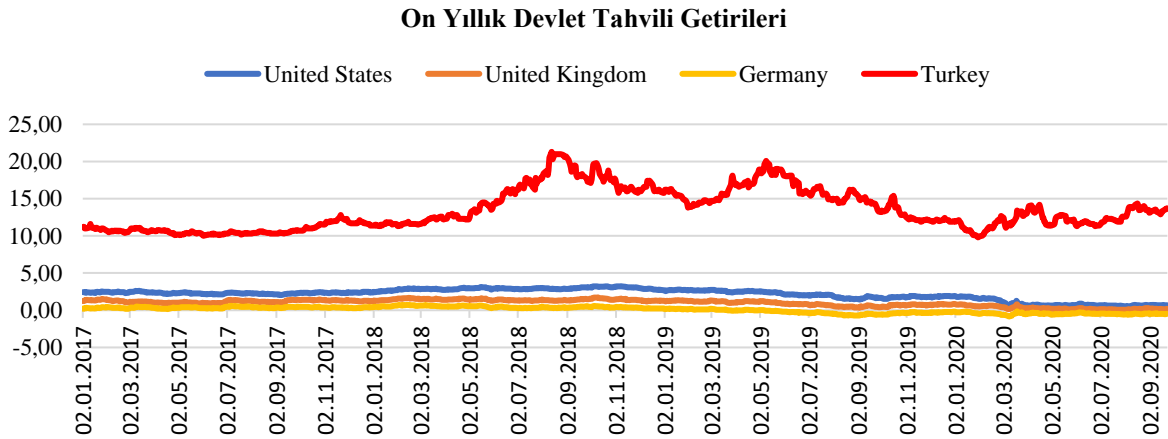
Euro bölgesindeki ülkelerde, giderek artan büyüme endişeleri ve salgından kaynaklanan piyasalardaki likidite daralmalarına karşı salgına yönelik genişleyici para ve maliye politikaları uygulamak durumunda kalmışlardır. Bu durum, Euro bölgesinde de faiz indirimi politikasının uzun bir müddet uygulanacağı beklentisini oluşturmuştur (TBB/a, 2020).

Şekil 2. EURO Bölgesi & UK Politika Faizi Beklentileri

Kaynak: (IMF)

Gelişmiş ülkelerin para politikalarında genişleyici adımları atması tahvil getirilerine de yansımış ve pandemi sürecinin başladığı 2020 Mart ayından itibaren azalışa geçen bir seyir almıştır. Almanya’da 23 Eylül 2020 itibariyle gözlenen değer -0,50’ye kadar düşmüştür. Türkiye’de ise tahvil getirileri pandemi öncesi, döviz yükselişinin yaşandığı 2018 ve 2019’un ilk üç çeyreğine göre azalışa geçmek ile beraber gelişmiş ülkelere göre daha dalgalı bir seyir olarak 23 Eylül 2020 de gözlenen değeri %13,72 olmuştur.

Şekil 3. On Yıllık Devlet Tahvili Getirileri

Kaynak: (IMF)

PANDEMİ SÜRECİNDE ALINAN KÜRESEL VE YEREL EKONOMİK TEDBİRLER

Salgına Karşı Uygulanan Para ve Maliye Politikaları

Covid-19 salgını sebebiyle tüm dünya ekonomilerinde, küresel boyutta bir resesyona oluşacağı ve bilhassa pandemi durumunun ilan edilmesinden sonra da küresel boyutta ekonomik daralmaların yaşanacağı öngörülmektedir. Pandemi sürecinin başladığı Mart 2020’den beri salgının etkilerini durdurabilmek için alınan tedbirler ve uygulanan para politikaları hemen hemen bütün sektörleri olumsuz etkilemiş ve bazılarını da durma noktasına kadar getirmiştir. Politika yapıcılarının pandemi ile mücadele sürecinde uyguladıkları para ve maliye politikaları aşağıdaki **Tablo 3**’ de gösterilmiştir.

Tablo 3. Pandemi ile Mücadelede uygulanan Para ve Maliye Politikaları

Politika Şekli	Uygulanan Politikalar	Uygulayan Ülkeler
Para Politikası Tedbirleri	Bankalara zorla düzenleyici işlem yaptırılması ve COVID-19'dan etkilenen borçlulara anapara veya faiz moratoryumu verilmesi	İrlanda, Çin, Nijerya, İtalya
	Merkez bankalarının finansal (tahvil ve hisse senedi) piyasalara likidite sağlaması	ABD VE Çin
	Merkez bankalarının hızla değer kazanan tahvil ve menkul kıymetleri satın alması	Avustralya, AB, Kanada
	Merkez bankaları tarafından faiz oranlarının düşürülmesi	Türkiye, ABD, Yeni Zelanda, Japonya, İngiltere, Nijerya, Güney Kore, Kanada
	Bankalara, KOBİ'lere, halk sağlığı sektörüne, bireylere ve önemli işletmelere sürekli kredi akışı	İngiltere, ABD, Avustralya, Nijerya
Maliye Politikası Tedbirleri	COVID-19 salgından en fazla etkilenen sektörler ve endüstriler için büyük bir federal teşvik paketini onaylayan hükümetler	İngiltere, ABD, Avustralya, Nijerya, Türkiye
	Her hane halkını desteklemek için sosyal yardım ödemeleri	Avustralya, ABD, Türkiye
	Bireyler için gelir desteği sağlanması	Avustralya, ABD, İngiltere ve Hindistan, Türkiye

Kaynak: (Ozili & Arun, 2020)

Pandemi sürecinde, salgının getirdiği olumsuz ekonomik koşullar ile mücadele etmek için para ve maliye politikaları geliştirilerek, uygulamaya geçirilmiştir. Bu kapsamda ABD pandemi ile mücadelede için 2 trilyon dolar, Japonya'da 1 trilyon dolar büyüklüğünde destek paketleri açıklamışlardır. Türkiye ise 100 milyar lira tutarında mali yardım ile gelişmiş ülkelere göre daha mütevazı bir destek paketi açıklamıştır. Ülkelerin açıklamış oldukları mali destek paketleri GSYH 'ları içinde önemli bir yer tutmaktadır. Salgına karşı, gelişmiş ülkeler ile Türkiye'nin açıkladığı mali destek paketlerinin tutarları ve bu tedbirlerin kapsamlarını gösteren **Tablo 4** aşağıdadır.

Tablo 4. Pandemi ile Mücadele Sürecinde Açıklanan Mali Tedbirlerin Kapsamı

Ülkeler	Mali Tedbir Büyüklüğü	GSYH(%)	Konusu
ABD	2 trilyon Dolar	10	Alınan tedbirler için
Almanya	756 milyar Euro	18	Köklü kurumları korumak ve sosyal yardımlar için
İngiltere	350 bin GBP	11,8	Alınan tedbirler için
İtalya	400 milyar Euro	15	İç piyasa ve ihracata yönelik destekler
Rusya	140 milyar RUB	1,8	Alınan tedbirler için
Türkiye	100 milyar Lira	2,3	Artan krediler, daha düşük vergiler, ertelenmiş ödemeler
İspanya	200 milyar Euro	20	Kamu ve özel sektöre destek
Japonya	1 trilyon dolar	20	Kamu ve özel sektöre destek

Kaynak: (Duran & Acar, 2020)

Pandemi sürecinin getirdiği finansal koşullar ile mücadele sürecinde özel sektör finansmana erişmekte oldukça güçlük çekmiştir. Nakit akışı bozulan firmaların kredi ve borçlarının yeniden yapılandırılması için politika yapımcılar, yetkili kamu kurumları, ivedilikle para ve maliye politikalarını uygulamaya koymuşlardır. Pandemi sürecinde dünya genelinde uygulanan başlıca para politikaları, kredi ve borçların yeniden yapılandırılması, piyasalara likidite desteği sağlanması, düşük faizli krediler verilmesi ve politika faiz oranlarında indirimler olmuştur.

Salgın ile mücadele de IMF, ECB, Dünya Bankası gibi uluslar üstü finans kuruluşları da kısa bir sürede kredi destek paketlerini duyurmuşlardır. Bu kapsamda ECB tarafından salgının ekonomik koşulları ile mücadele için Haziran 2020’de ki genişleme ile 1 trilyon 350 milyar Euro büyüklüğüne ulaşan destek paketi açıklanmıştır. Dünya Bankası, “*korona virüsle mücadele amacıyla kalkınmakta olan ülkelere yardım için 12 milyar dolarlık bir kaynak ayırdığını duyurdu*” (BBC, 2020). Uluslararası Para Fonu (IMF) Başkanı Kristalina Georgieva, “*yeni tip korona virüs (Covid-19) salgınıyla mücadele için 50 milyar dolarlık kaynak ayırdıklarını söyledi*” (Independent, 2020). Dünya Bankası, 24 Nisan 2020’de salgın ile mücadele için Türkiye’ye verilecek 100 milyon dolar tutarında bir krediyi onayladı (The World Bank, 2020).

Pandeminin ekonomik koşulları ile mücadele sürecinde, salgının Türkiye ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini minimum seviyede tutabilmek için uygulanan finansal ve mali tedbirlerin, salgın sonrası dönemde ekonominin toparlanmasında ve fiyat istikrarının sağlanmasında etkili olacağı düşünülmektedir.

Salgının Türkiye Ekonomisine Etkileri

Türkiye’de salgın koşulları, karantina süreçlerinin ve sokağa çıkma yasaklarının başladığı 2020 mart ayından itibaren küresel bir pandemiye dönüşerek ülke içinde ekonomik faaliyetleri olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır. Salgının Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin makro açıdan değerlendirilebilmesi amacıyla, büyüme, enflasyon, kamunun finansmanı, istihdam, ithalat, ihracat, cari denge, döviz kuru, üretim ve finans sektörü değişkenleri üzerinden etkilerini incelenmek gereklidir.

Tablo 5. Covid-19 Pandemi Sürecinde Türkiye’nin Büyüme Oranı Tahminleri (%)

KURUM	COVID-19 ÖNCESİ	COVID-19 SONRASI	FARK
IMF	3,0	-5,0	8,0
DÜNYA BANKASI	3,5	0,5	3,0
EIU	3,8	-3,5	7,3
ORTALAMA	3,4	-2,7	6,1
DELOİTTE TÜRKİYE	3,5	-1,9	5,4

Kaynak: (Adıgüzel, 2020, s. 196)

Salgının başlamasından sonra Türkiye için en fazla daralmayı öngören kurum % -5 ile IMF olmuştur.

Tablo 6. Pandemi Nedeniyle Oluşan Küresel Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri

Gösterge	Nasıl Etkileneceği	Açıklama
İhracat	Düşer	İhracat yapılan ülkelerde ekonomik daralma ortaya çıkacağından ithalat düşüşleri yaşanacak ve bu Türkiye'nin ihracatını olumsuz etkileyecek.
İthalat	Karışık	İthalat, korona virüs etkisi sonucu düşecek. Bu bir yandan cari açığımızın denetlenmesine ve dolayısıyla dış finansman ihtiyacımızın düşmesine bir yandan da üretimin düşmesine ve dolayısıyla büyümenin gerilemesine yol açacak.
Turizm	Karışık, olumsuz etki daha ağırlıklı	Korona virüs nedeniyle turistler gezilerini erteleyecekleri için bu gelişme Türkiye'yi iki yönlü etkileyecek. Türkler yurt dışına eskisi kadar gitmeyecek, yabancılar da Türkiye'ye ve diğer yerlere eskisi kadar gitmeyecek. Toplamda Türkiye'ye etkisi olumsuz olacak.
Üretim	Düşer	Üretimimizde girdi olarak kullandığımız ithal malların çoğu Çin kökenlidir. Bunların ithalatında oluşacak sıkıntılar üretimimizi olumsuz etkileyecek.
Risk Primi	Yükselir	Ekonomisi kırılgan olan Türkiye'nin bu aşamada riskleri artacak ve dolayısıyla CDS primi yüksek kalacak.
TL'nin Dış Değeri	Düşer	Risklerin yükselmeye devam ettiği böyle bir ortamda TL'nin dış değerinin düşmesi beklenir.
Altın	Yükselir	Risklerin yükselmeye devam ettiği böyle bir ortamda altının değerinin yükselmesi beklenir. Altın ithalatçısı olan Türkiye'de ithalat miktarı değişirse bile ödenecek bedel yükselir
Enflasyon	Yükselir	TL'nin dış değerinin düşmesi enflasyonu da yükseltir.
Cari Denge	Karışık etkiler ortaya çıkar	İhracatın ve ithalatın birlikte düşeceği bir ortamda hangisinin etkili olacağını önceden bilmek kolay değil. Ancak petrol fiyatlarının düşüşü olumlu etki yaratır.
Bütçe Açığı	Yükselir	Büyümenin düşeceği bir ortamda hükümet ekonomiyi canlı tutabilmek için harcamaları artırıp, vergileri düşürecektir. Bu da bütçe açığını büyütür

Kaynak: (Eğilmez, 2020)

Türkiye'de Finansal Piyasaların Etkinliğine Yönelik Atılan Adımlar

Salgının ekonomik etkilerine karşı, tüm dünya ekonomileri, finansal ve mali tedbirler almak zorunda kalmışlardır. Bu kapsamda merkez bankaları, piyasalara likidite desteği sağlarken, politika yapıcılarda uyguladıkları finansal ve mali politikalar ile, reel sektör ve hane halkı üzerinde oluşan ekonomik etkileri minimumda tutmaya çalışmışlardır.

Bu çerçevede, salgından kaynaklanan olumsuz ekonomik etkileri bertaraf edebilmek ve süreçle mücadele edebilmek için yetkin kurumlar tarafından gerekli adımlar atılmıştır. Bu kapsamda Mart 2020'de, TCMB Para Politikası Kurulu tarafından, planlanan tarihten önce yapılan toplantıda, 17 Mart, 31 Mart ile 17 Nisan 2020 tarihlerinde salgının ekonomik ve finansal etkilerine karşı alınacak tedbir ve düzenlemeler hakkında gerekli kararlar alınarak kademeli bir şekilde kararların uygulanmasına başlanmıştır (TCMB/a, 2020).

Tablo 7. Finansal İstikrarı Sağlamak İçin Alınan Önlemler

TCMB Tarafından Faiz Oranlarına ve Likidite Yönetimine İlişkin Atılan Adımlar	
Yürürlük Tarihi	Tedbir / Düzenleme
17 Mart 2020	Para Politikası Kurulu (PPK), 19 Mart 2020 tarihi için planlanan toplantısını öne çekerek, korona virüsün olası ekonomik ve finansal etkilerini değerlendirmek üzere 17 Mart 2020 tarihinde toplanmış, politika faizi olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranı yüzde 10,75'ten yüzde 9,75'e indirilmiştir.
17 Mart 2020	Korona virüs salgınının olası ekonomik etkilerine karşı alınan tedbirler kapsamında; <ul style="list-style-type: none">• Piyasa Yapıcılığı sisteminin desteklenmesi amacıyla Piyasa Yapıcı (PY) bankalara Açık Piyasa İşlemleri (APİ) çerçevesinde tanınan likidite imkânına ilişkin limitlerin artırılmasına,• 1, 3 ve 6 ay vadeli olarak gerçekleştirilen ABD doları karşılığı swap ihalelerinin Euro ve altın karşılığı da düzenlenebilmesine karar verilmiştir.
17 Mart 2020	Korona virüs salgınının olası ekonomik ve finansal etkilerine karşı, reel sektöre kredi akışının kesintisiz devamını teminen bankalara hedefli ilave likidite imkânları tanınmış, bu kapsamda alabilecekleri azami fon tutarı, reel sektöre sağladıkları ve sağlayacakları kredi tutarları ile ilişkilendirilmiştir. Bu imkânlar çerçevesinde; <ul style="list-style-type: none">• 91 gün vadeye kadar TCMB politika faiz oranı olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranının 150 baz puan (bp) altında faiz oranı üzerinden miktar ihalesi yöntemiyle TL likidite sağlanması, bir bölümünün talep halinde Bankalar arası Para Piyasasında depo işlemi olarak da sonuçlandırılabilmesi,• Miktar ihalesi yöntemiyle 1 yıl vadeli döviz karşılığı TL swap ihaleleri yoluyla bir hafta vadeli repo ihale faiz oranının 100 bp altında faiz oranı üzerinden, ABD doları, Euro veya altın karşılığı TL likidite sağlanabilmesi,• Söz konusu imkânlar ile sağlanabilecek toplam fon tutarının, sistemin fonlama ihtiyacının yaklaşık yüzde 25'i ile sınırlı kalması kararlaştırılmıştır.
31 Mart 2020	Korona virüs salgınının ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin sınırlandırılması, piyasa derinliğinin artırılması ve bankaların likidite yönetiminde esneklik sağlanarak aktarım mekanizmasının etkinliğinin desteklenmesi amaçlarıyla; <ul style="list-style-type: none">• 2020 yılı Para ve Kur Politikası metninde belirlenmiş limitler çerçevesinde APİ portföyü doğrudan alım işlemleri önden yüklemeli olarak gerçekleştirilebileceği ve gerektiğinde söz konusu limitler piyasa koşullarına göre güncellenebileceği belirtilmiş,• Geçici bir süreliğine, PY bankalara İşsizlik Sigortası Fonundan satın aldıkları Devlet İç Borçlanma Senetleri belirlenen koşullar dâhilinde, APİ portföyü için belirlenmiş limitlerin dışında değerlendirilmek suretiyle, TCMB'ye satma veya PY sistemi kapsamında APİ çerçevesinde tanınan likidite imkânını belirli oranlar dâhilinde artırma olanakları sağlanmış,• TCMB bünyesinde TL ve döviz işlemleri çerçevesinde, Varlık Teminatlı Menkul Kıymetler, Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler (VDMK) ve İpotek Teminatlı Menkul Kıymetler (İTMK) teminat havuzuna dâhil edilmiş,• 17 Mart 2020 tarihinde yürürlüğe konulan hedefli ilave likidite imkânı kapsamında 6 ay vadeli döviz karşılığı TL swap ihaleleri düzenlenmesine ve bu ihalelerle ilgili bankalara TCMB politika faiz oranının 125 bp altında faiz oranı üzerinden ABD doları, Euro veya altın karşılığı TL likidite sağlanmasına karar verilmiş,• Hedefli likidite imkânında uygulanan banka bazında limitler artırılmıştır.
17 Nisan 2020	Korona virüsün olası ekonomik etkilerine karşı alınan tedbirler kapsamında; <ul style="list-style-type: none">• APİ portföyü nominal büyüklüğünün TCMB analitik bilanço aktif toplamına oranı azami yüzde 10 olarak güncellenmiş,• PY bankalara tanınan TCMB'ye doğrudan DİBS satım imkânına ilişkin limitlerin, repo işlem limitlerinden bağımsız olarak uygulanmasına, bu bankalara repo işlem limitlerine eşit büyüklükte DİBS satım limiti tanımlanmasına ve söz konusu alımların da APİ portföyü için belirlenen azami yüzde 10'luk toplam limit dâhilinde miktar ihalesi yoluyla gerçekleştirilmesine karar verilmiştir.

Kaynak: (TCMB/a, 2020)

Pandemi sürecinin getirdiği ekonomik koşullar ile gerek küresel gerek yerel boyutta mücadele edebilmek ve salgının olabilecek ekonomik etkilerini minimumda tutabilmek için, finansal piyasalara likidite akışının, piyasaların finansmana erişiminin ve reel sektörde nakit akışının sağlıklı bir şekilde sürdürülebilir olması çok önemlidir. Bu çerçevede TCMB tarafından alınan tedbirlerin amaçları aşağıda belirtilmiştir (TCMB/b, 2020).

- “Bankaların TL ve yabancı para likidite yönetiminde esneklik sağlanması.”
- “Reel sektöre kesintisiz kredi akışının sağlanması ve İhracatçı firmaların desteklenmesi.”
- “Reeskont kredi düzenlemeleri ile ihracatçı firmaların nakit akışının desteklenmesi.”
- “Devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) piyasası likiditesinin desteklenmesi.”

PANDEMİ SÜRECİNİN TÜRK BANKACILIK VE FİNANS SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü

Uluslararası Para Fonu’nun (IMF), Ekim 2020’de yayınladığı ‘Dünya Ekonomik Görünümü’ raporunda, GSYH, Enflasyon, Cari denge ve İşsizlik göstergelerinde gerçekleşmiş 2019 yılı verileri ile IMF tarafından tahmin edilen 2020 ve 2021 yılı verileri mukayese edilmiştir.

Türkiye’nin de dahil olduğu sınıflandırma olan ‘Gelişmekte Olan Avrupa Ülkeleri’ ile ‘Gelişmiş Avrupa Ülkeleri’ göstergelerindeki ortalamaların yüzdesel değişimleri ve Türkiye’nin göstergelerindeki yüzdesel değişim şöyledir.

Tablo 8. Türkiye ve Avrupa Ekonomik Göstergeleri

Türkiye ve Avrupa Ekonomik Göstergeleri		Tahminler		
		2019	2020	2021
Gelişmiş Avrupa Ülkeleri (Değişim%)				
	GSYH	1,4	-8,1	5,2
	Enflasyon	1,3	0,5	1
	Cari Denge	2,3	2,1	2,3
	İşsizlik	6,6	8	8,5
Gelişmekte Olan Avrupa Ülkeleri (Değişim %)				
	GSYH	2,1	-4,6	3,9
	Enflasyon	6,6	5,2	5,2
	Cari Denge	1,4	-0,3	0,1
	İşsizlik	-	-	-
Türkiye (Değişim %)				
	GSYH	0,9	-5	5
	Enflasyon	15,2	11,9	11,9
	Cari Denge	1,2	-3,7	-0,9
	İşsizlik	13,7	14,6	12,4

Kaynak: (IMF, 2020)

IMF Raporuna göre salgınla mücadele de bozulan finansal koşullar sebebi ile Türkiye ekonomisinin, 2020 yılında %-5 daralma yaşayacağı tahmin edilmiş ve 2021 yılında da %5 büyüyeceği öngörülmüştür. Türkiye için, 2019'da %1,2 azalan Cari denge açığı, yine salgın sebebi ile 2020 yılında %-3,7 açığın artacağı ve 2021'de cari dengede %-0,9 açık olacağı öngörülmüştür. Diğer göstergelerde incelendiğinde Türkiye'nin, Gelişmekte olan Avrupa Ülkeleri ekonomilerinden geride olduğu görülmektedir.

Türk Bankacılık Sektörünün Temel Göstergeleri

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun (BDDK), üç aylık periyotlar ile (Çeyrek) yayınladığı 'Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri' raporundan seçilen bilanço kalemlerine göre; 2019'un 4. Çeyreği ile 2020'nin 3. Çeyreği arasında Bankacılık sektörü, varlık, yükümlülük ve net karlılık değerleri aşağıdadır.

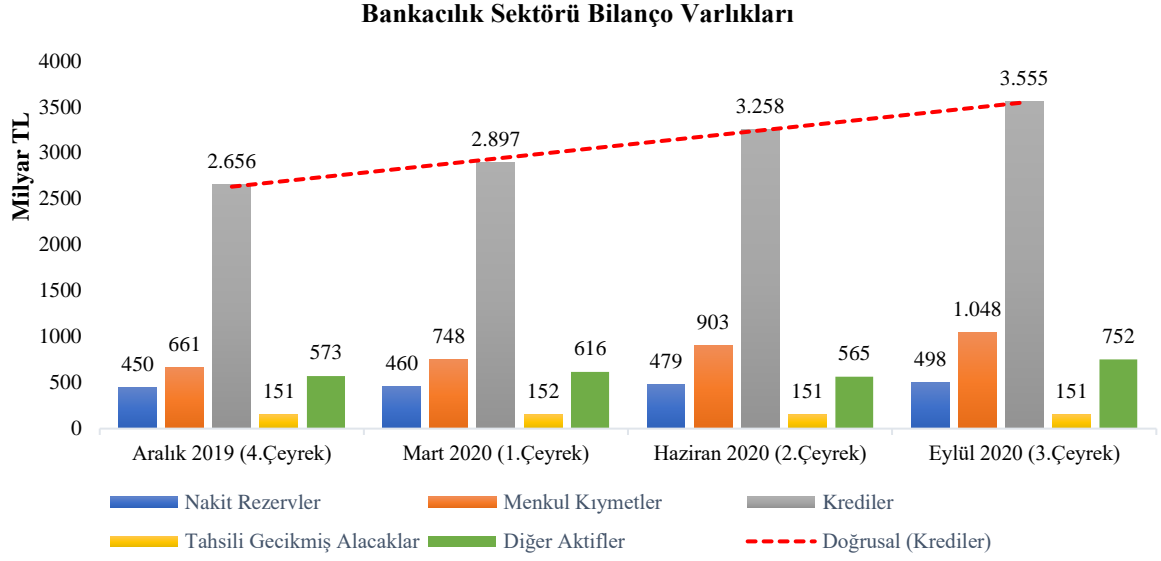
Tablo 9. Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri

Seçilmiş Bilanço Kalemleri		Aralık 2019 (4.Çeyrek)	Mart 2020 (1.Çeyrek)	Haziran 2020 (2.Çeyrek)	Eylül 2020 (3.Çeyrek)
Varlıklar	(Milyar TL)				
	Nakit Rezervler	450	460	479	498
	Menkul Kıymetler	661	748	903	1.048
	Krediler	2.656	2.897	3.258	3.555
	Tahsili Gecikmiş Alacaklar	151	152	151	151
	Diğer Aktifler	573	616	565	752
	Toplam Aktifler	4.491	4.873	5.356	6.004
Yükümlülükler	(Milyar TL)				
	Mevduatlar	2.567	2.796	3.060	3.444
	Mevduat Dışı Kaynaklar	1.432	1.577	1.738	1.991
	Öz Kaynaklar	492	500	558	569
	Toplam Pasifler	4.491	4.873	5.356	6.004
Dönem Net Kârı	(Milyar TL)	49	15	31	46

Kaynak: (BDDK, 2020)

Ersoy, Gürbüz ve Erdoğan yaptığı bir çalışmada pandeminin başladığı Mart 2020 döneminde Toplam Aktif Büyüklük içerisinde 2.897 milyar TL ile Krediler %59,45 ile en yüksek paya sahip ve Toplam Pasifler içerisinde ise Mevduatlar 2.796 milyar TL ile %57,37 ile en yüksek orana sahip iken 3.Çeyrekte Kredilerin, Toplam Aktif Büyüklük içinde %59,21 ve Mevduatların da %57,36 ile Toplam Pasifler içinde en yüksek oranlara sahip olmaya devam ettikleri görülmektedir (Ersoy, Gürbüz, & Erdoğan, 2020).

Mart 2020'de pandemi ilan edilmesinden sonra Covid-19 salgınının etkileri derinleşirken ekonomide ikinci ve üçüncü çeyrekte Türk bankacılık sektöründe kredi artışındaki ivme piyasalara kredi akışının sağlandığını göstermektedir. Artan kredi kullanımı, piyasalara likidite desteği sağlamış ve böylece Tahsili Gecikmiş Alacaklar (TGA) kaleminde yükselme olmamış, 2019'un son çeyreğindeki durumunu korumuştur.

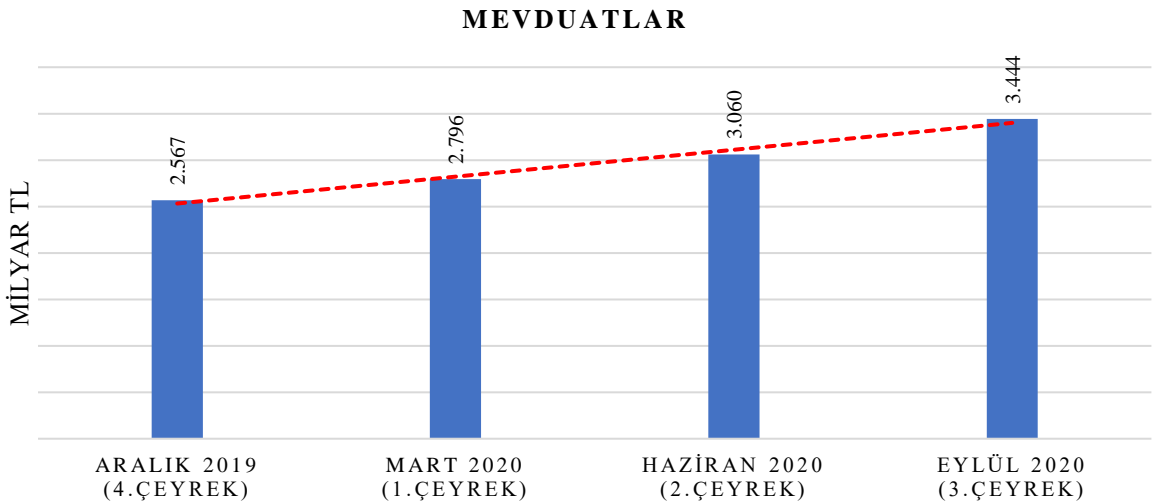

Şekil 4. Bankacılık Sektörü Bilanço Varlıkları

Kaynak: (BDDK, 2020)

Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu (BDDK) tarafından, 2020 Nisan ayında uygulamaya alınan Aktif Rasyosu hedeflerine ulaşmaya çalışan bankaların, Menkul Değerler Portföyüne yönelmesi sonucunda Menkul Kıymetler kalemi Eylül ayında, Mart 2020'ye göre %28,63 artarak 1 trilyon 48 milyar TL'ye ulaşmıştır.

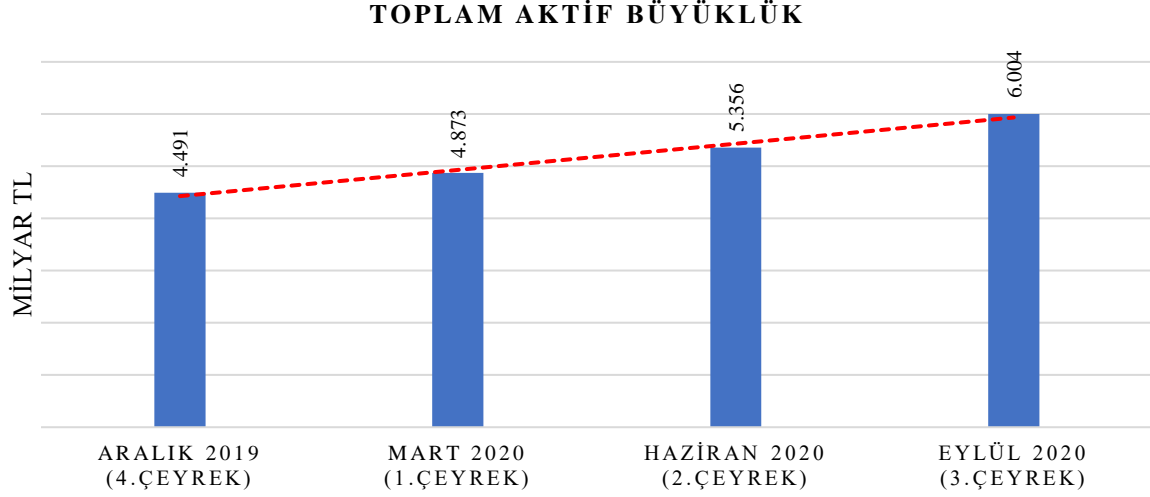
Tasarruf sahiplerinin, salgının sebep olduğu ekonomik kriz koşullarında, güvenli liman arama motivasyonu, mevduatlarda artan bir ivme oluşturmuş ve 2020 Eylül ayında, sektörün mevduat toplamı 2019'un son çeyreğine göre %25,46 artarak, 3 trilyon 444 milyar TL düzeyine ulaşmıştır. Pandemi sürecinde menkul kıymetler ve mevduatlardaki durum yukarı yönde artış eğilimindedir.

Şekil 5. Mevduatlar

Kaynak: (BDDK, 2020)

Türk bankacılık sektörünün aktif büyüklüğü Eylül 2020 üçüncü çeyrek döneminde 2019 yılı son çeyreğine göre %25,20 oranında büyüyerek 6 trilyon 4 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bankacılık sektörünün 2020 yılının ilk üç çeyreğinde büyüme eğilimi yukarı yönlüdür.

Şekil 6. Bankacılık Sektörü Toplam Aktif Büyüklüğü
Kaynak: (BDDK, 2020)

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) 3. Çeyrek Temel Göstergeler Raporundan alınan verilere göre, sektörün karlılık durumu aşağıdaki gibidir.

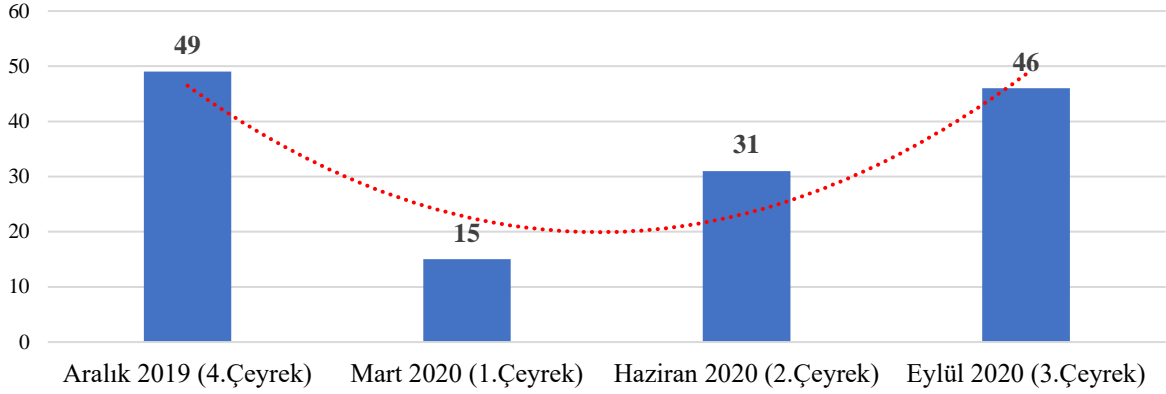
Tablo 10. Bankacılık Sektörü Gelir Tablosu

KÂRLILIK		Aralık 2019	Mart 2020	Haziran 2020	Eylül 2020
(Milyar TL)		(4.Çeyrek)	(1.Çeyrek)	(2.Çeyrek)	(3.Çeyrek)
Gelir	(Milyar TL)				
	Faiz Geliri	420	99	197	305
	Faiz Dışı Gelir	106	29	51	75
Gider	(Milyar TL)				
	Faiz Gideri	-258	-45	-89	-139
	Faiz Dışı Gider	-151	-50	-99	-152
	Özel Karşılık	-56	-14	-20	-30
	Vergi Provizyonu	-12	-4	-9	-13
Net Kâr / Zarar	(Milyar TL)	49	15	31	46

Kaynak: (BDDK, 2020)

Faiz dışı gelirler Eylül 2020 üçüncü çeyreğinde, Aralık 2019 (4.Çeyrek) dönemine göre %-41,33 oranında azalışla 75 milyar TL düzeyinde gerçekleşti. İkinci çeyrekte sektörün faiz dışı gelirlerinde yaşanan düşüşte BDDK ve TCMB tarafından alınan kararlarla bankaların ücret ve komisyonlarında indirimde gidilmesi ve salgın döneminde müşterilere kolaylık sağlanması ve müşterilerin evden çıkmadan işlem yapması için pek çok işlem ücretinin sıfırlanması etkili olmuştur. Önümüzdeki dönemde kredilerden alınan ücret ve komisyonlardaki azalış ve dijital bankacılık işlemlerinin artışı faiz dışı gelirden düşüşe neden olabilir.

Bankacılık Sektörü Net Kârı (Milyar TL)

Şekil 7. Bankacılık Sektörü Net Karı

Kaynak: (BDDK, 2020)

Bankacılık sektörü net karlılığı, Eylül 2020 üçüncü çeyreğinde, Aralık 2019 son çeyreğine göre %-8,7 azalış ile 46 milyar TL düzeyinde olmuştur. Pandeminin ilan edildiği Mart 2020 ikinci çeyreğine göre ise %67,4 oranında karlılıkta artış gerçekleşmiştir. Salgının etkili olduğu 2020 yılının ilk 6 ayında olumsuz ekonomik koşullar nedeniyle alınan finansal ve mali tedbirler piyasalarda düşük faiz ve ek likidite ortamını oluşturmuştur. Ancak 2020 yılının üçüncü döneminde başlayan normalleşme etkisi ile piyasalara sunulacak kredi arzında yaşanacak azalma, önümüzdeki dönemde, sektör karlılığının artışında yavaşlamaya sebep olabilir.

Pandemi Sürecinde Dijital Bankacılık

Türkiye Bankalar Birliği (TBB) kurumundan elde edilen verilere göre; 2019'un son çeyreği ile 2020'nin 3. çeyreği arasındaki dönemde Türkiye'de faaliyette olan banka sayısı, şube sayısı, çalışan sayısı ile internet ve mobil bankacılığı kullanan 'aktif müşteri' sayısı çeyreklik bazda (bireysel, kurumsal, toplam) aşağıda gösterilmiştir.

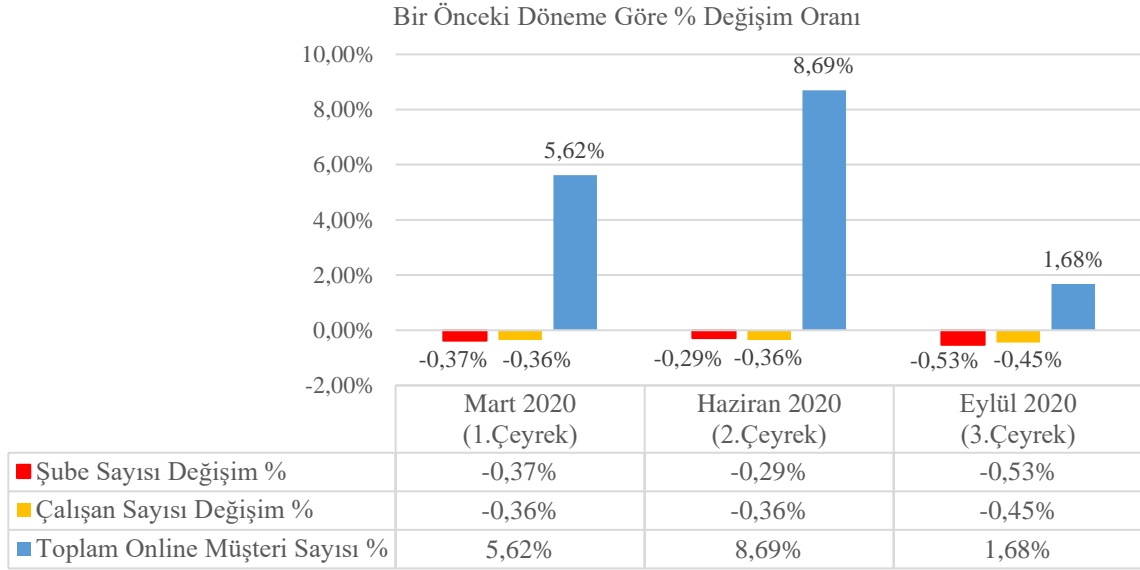
Tablo 11. Banka Şube, Çalışan, Online Müşteri Sayıları

DİJİTAL BANKACILIK		Aralık 2019 (4.Çeyrek)	Mart 2020 (1.Çeyrek)	Haziran 2020 (2.Çeyrek)	Eylül 2020 (3.Çeyrek)
Offline Bankacılık					
	Banka Sayısı	47	48	48	48
	Şube Sayısı	10.199	10.161	10.132	10.079
	Çalışan Sayısı	188.837	188.164	187.490	186.654
Online Bankacılık (Aktif Müşteri)					
	Bireysel Müşteri Sayısı	51.014	53.981	59.076	60.038
	Kurumsal Müşteri Sayısı	2.143	2.343	2.611	2.702
	Toplam Müşteri Sayısı	53.157	56.324	61.687	62.741

Kaynak: (TBB/b, 2020)

Buna göre; Türkiye’de pandemi durumunun ilan edildiği 2020 Mart ayının da dahil olduğu ilk 3 çeyrekte her çeyrek için, bir önceki dönemi ile yapılan mukayeselerde, 2020’nin ilk 6 ayında karantina ve sokağa çıkma yasaklarının da etkisi ile 2. Çeyrekte online bankacılık müşteri sayısında artış %8,69 düzeyine çıkmıştır.

Üçüncü çeyrekte ise sokağa çıkma yasaklarının kaldırılması ve yaz aylarının etkisi ile artış bir önceki döneme göre, %1,68 olmuştur. Buna karşın salgın, banka şube ve çalışan sayılarında 2020’nin ilk üç çeyreğinde %1’in altında da olsa düzenli bir biçimde azalışa etki etmiştir.

Şekil 8. Banka Şube, Çalışan ve Online Müşteri Sayısı Oranları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

MS Excel üzerinde, 2019’un 4. Çeyreği ile 2020’nin 3. Çeyreği arasındaki veriler baz alınarak yapılan işlemlerde hem internet bankacılığı hem mobil bankacılığı kullanan toplam online banka müşterileri arasından hesaplarında son bir yılda, birden fazla kez login olmuş ve işlem yapmış aktif durumda olan online banka müşterileri ile banka şube sayısı ve banka çalışanları arasındaki korelasyon katsayıları sırasıyla (-0,94) ve (-0,96) olarak çıkmıştır.

Bu katsayılar, dijital bankacılık kanallarını kullanan toplam online müşteri sayısındaki artış ile banka şube sayısı ve bankacılık sektöründe çalışan kişi sayısı arasında negatif yönde çok kuvvetli bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Pandemi Sürecinde BİST, Altın, Döviz Seyri

tr.investing.com sitesinden alınan verilere göre 30 Eylül 2019 ile 31 Ekim 2020 arasındaki dönemde BİST, Altın, ABD Doları ve Euro’nun aylık ortalama değerleri ve bir önceki aya göre yüzdesel değişimlerini gösteren **Tablo 11**’de gösterilmiştir.

Tablo 12: Salgın Sürecinde BİST, Altın ve Döviz değerleri

	BİST 100		ALTIN		USD		EURO	
	Ay Ort.	% Değiş.	Ay Ort.	% Değiş.	Ay Ort.	% Değiş.	Ay Ort.	% Değiş.
Eki.19	984,69	-6,25%	1.544,00	2,78%	5,71	1,13%	6,37	3,47%
Kas.19	1.069,04	7,89%	1.496,60	-3,17%	5,75	0,59%	6,33	-0,63%
Ara.19	1.144,25	6,57%	1.550,60	3,48%	5,95	3,39%	6,67	5,07%
Oca.20	1.191,40	3,96%	1.609,40	3,65%	5,98	0,56%	6,64	-0,50%
Şub.20	1.059,94	-12,40%	1.583,60	-1,63%	6,24	4,17%	6,88	3,59%
Mar.20	896,44	-18,24%	1.597,60	0,88%	6,61	5,62%	7,30	5,66%
Nis.20	1.011,10	11,34%	1.704,90	6,29%	6,99	5,33%	7,66	4,69%
May.20	1.055,20	4,18%	1.765,70	3,44%	6,82	-2,44%	7,57	-1,13%
Haz.20	1.165,25	9,44%	1.820,40	3,00%	6,85	0,44%	7,69	1,61%
Tem.20	1.126,90	-3,40%	1.985,90	8,33%	6,97	1,72%	8,21	6,28%
Ağu.20	1.078,61	-4,48%	1.978,60	-0,37%	7,35	5,12%	8,77	6,39%
Eyl.20	1.145,24	5,82%	1.893,15	-4,51%	7,72	4,78%	9,04	3,01%
Eki.20	1.112,37	-2,95%	1.879,90	-0,70%	8,34	7,54%	9,72	6,97%

Kaynak: (tr.investing.com, 2020)

Buna göre; BİST 100 Endeksi en düşük seviyesini 896,44 puan ile pandeminin ilan edildiği 2020 Mart ayı ortalamasında görülmüş, en yüksek ay bazında ortalaması ise 1.191,40 puan ile 2020 Ocak ayında pandemi ilanından önce görülmüştür. BİST 100 Endeksinde en düşük ve en yüksek ay ortalamasının yüzdesel değişimi 24,76% düzeyindedir.

Altın ise en düşük ay bazında ortalama seviyesini, 1.496,60 Ons/dolar ile Kasım 2019'da görmüş, salgının günden güne yayılması ile de değer kazanarak ve en yüksek ay bazında ortalamasını da 2020 Temmuz ayında 1.985,90 Ons/dolar paritesi ile görmüştür. Altında en düşük ve en yüksek ay ortalamasının yüzdesel değişimi 24,64% düzeyindedir.

ABD doları, en düşük ay bazında ortalama seviyesi 5,71 TRY ile Ekim 2019'da görmüş ve takip eden her ay artan bir ivme ile değer kazanarak ay bazında en yüksek ortalamasını 8,34 TRY ile Ekim 2019'da görmüştür. ABD dolarında en düşük ve en yüksek ay ortalamasının yüzdesel değişimi 31,54% düzeyindedir.

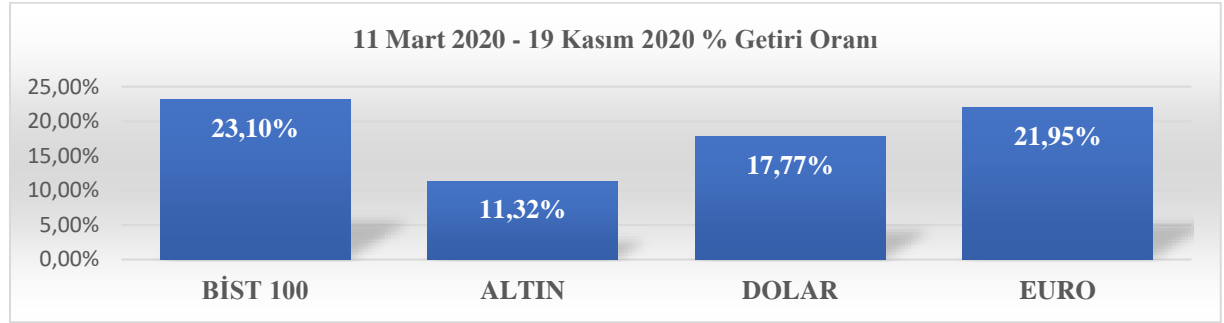
EURO' da ise, en düşük ay bazında ortalama seviye 6,33 TRY ile Kasım 2019'da gerçekleşmiş, en yüksek ay bazında ortalama Ekim 2020'de 9,72 TRY düzeyinde gerçekleşmiştir. Euro'da en düşük ve en yüksek ay ortalamasının yüzdesel değişimi 34,86% düzeyinde olmuştur. Tasarruf sahibi bir yatırımcı, Türkiye'de pandemi durumunun ilan edildiği 11 Mart 2020'de BİST 100, Altın, ABD doları ve Euro üzerinden yapacağı yatırımın, Merkez Bankasının para politikaları kurulu toplantı kararlarının açıklandığı, 19 Kasım 2020 tarihi itibarıyla elde edeceği yüzdesel getiri oranı aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 13. 11 Mart-19 Kasım 2020 arası, BİST, Altın, Döviz yatırım getiri yüzdesi

	11 Mart 2020	19 Kasım 2020	% Değişimi
BİST 100	1009,66	1313,02	23,10%
ALTIN	\$1.650,80	\$1.861,50	11,32%
DOLAR	₺ 6,21	₺ 7,55	17,77%
EURO	₺ 7,00	₺ 8,96	21,95%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Buna göre, Pandeminin sürecinin başladığı 11 Mart 2020 tarihinde yapılan yatırımın, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası PPK kararlarının açıklandığı 19 Kasım 2020 tarihinde ulaştığı getiri oranları sırasıyla, %23,10 ile BİST 100 Endeksi, %21,95 ile Euro, %17,77 ile ABD doları ve %11,32 ile Altın olmuştur.

Şekil 9. 11 Mart-19 Kasım 2020 arası, BİST, Altın, Döviz getiri yüzdesi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tüm Dünyayı derinden etkileyen Covid-19 salgınının, 2020 yılı mart ayında pandemiye dönüşmesinden itibaren yeni bir süreç başlamış ve bu pandemi sürecinin küresel ve yerel boyutta sağlıkta olduğu kadar ekonomik etkileri de sarsıcı olmuştur. Salgının yüksek hızda yayılmasının getirdiği sonuçlara bağlı olarak tüm dünya ülkelerinde sosyal mesafe kuralları getirilmiş, karantina süreçleri, sokağa çıkma yasakları uygulamalarına başlanmıştır. Salgınının yayılmasına karşı alınan bu tedbirler ekonomik sorunları da beraberinde getirerek bir domino taşı etkisiyle küresel çapta ekonomik durgunluk ve sonrasında da ekonomik daralmalara sebep olacak belirsizlik ortamını oluşturmuştur. Buna göre; IMF'nin Ekim 2020 tarihli “*Dünya Ekonomik Görünümü*” raporunda küresel büyüme hızının, %-4,4 azalacağı, 2021 itibariyle de %5,2 artacağı ön görülmüştür. Aynı raporda Türkiye için, 2020’de GSYH’nın %-5 azalacağı ancak 2021’de %5 artacağı tahmin edilmektedir. Pandemi sürecinde oluşacak olumsuz ekonomik koşullar ile mücadele edebilmek için, Türkiye’nin de dahil olduğu küresel ekonomiye yön veren ülkeler, faiz indirimleri, parasal genişleme politikaları uygulayarak, piyasalara likidite desteği sağlamışlardır. Ayrıca, salgın nedeniyle ekonomisi bozulan ülkeler için, IMF, Dünya Bankası ve Avrupa Merkez Bankası (ECB) kredi paketlerini açıklamışlardır.

Pandemi Sürecinde finansal piyasaların etkinliğini sağlamaya yönelik olarak TCMB para politikası kurulu tarafından 17 Mart 2020 tarihinde alınan kararlar ile politika faizi 10,75'ten, 9,75'e düşürülerek borçlanma maliyeti düşürülmüş ve piyasalara likidite desteğinin verildiği genişleyici para politikalarının uygulanmasına başlanmıştır. Bunun neticesinde, Türk bankacılık ve finans sektörü 2020 yılı 3.Çeyreği itibariyle BDDK verilerine göre;

- Kredilerde 3 Trilyon 555 Milyar TL düzeyine
- Mevduatlarda 3 Trilyon 444 Milyar TL düzeyine
- Toplam Aktif Büyüklükte 6 Trilyon 4 Milyar TL düzeyine
- Net Kârlılıkta, pandeminin ilan edildiği Mart 2020'ye göre, kârını %67,4 artırarak 46 Milyar TL düzeyine ulaştırmıştır.

Pandemi Sürecinde, dijital bankacılık müşterisi de artmış, internet ve mobil bankacılığı kullanan aktif müşterilerin bireysel ve kurumsal toplam sayısı, pandemi öncesi dönem olan 2019 4.Çeyreğine göre, 2020 yılı 3.Çeyreğinde %15,28 artarak 62.741 olmuştur. Fakat banka şube sayısı ve çalışanları, 2019 yılının 4.Çeyreğine göre, 2020 3.Çeyreğinde %-1,19 azalarak şube sayısı 10.079 olmuş, banka çalışan sayısı ise %-1,17 azalarak 186.654 kişi olmuştur. Dijital bankacılık toplam aktif müşteri sayısı ile banka şube sayısı ve çalışanları arasında sırasıyla (-0,94) ve (-0,96) değerinde negatif yönde çok kuvvetli bir korelasyon ilişkisi vardır. Salgın, bankacılık sektörünün, kredilerini, mevduatlarını, toplam aktif büyüklüğünü, net karlılığını ve dijital bankacılık toplam aktif müşteri sayısını arttırırken, banka şube sayısını ve banka çalışan sayısını azaltmıştır.

Pandemi sürecinde BİST, Altın ve döviz seyrinde ise en dalgalı seyri BİST 100 Endeksi yaşamıştır. Bu çerçevede endeks, pandeminin ilan edildiği Mart 2020'de en düşük düzeyinde iken, 19 Kasım 2020 tarihinde TCMB Para Politikası Kurulu kararlarından sonra, pandemi süreci içinde en yüksek değeri olan 1313,02 kapanış puanına ulaşmıştır. Pandemi sürecinde Altın , ABD doları ve Euro'da yaşanan düzenli artışlar, 19 Kasım TCMB Para Politikası Kurulu kararları neticesinde yaşanan politika faizindeki 475 baz puan artışa bağlı olarak baskı altına alınmıştır. Merkez bankasının, politika faizini %15 düzeyine çıkarması sonucunda, pandeminin ilan edildiği Mart 2020'de başlayan genişleyici para politikası uygulaması son bularak, yerine sıkılaştırıcı para politikası uygulamasına geçilmiş ve artan döviz kurları üzerinde baskı kurulmuştur. Ancak faizin yükselmesi, orta ve uzun vadede büyüme hızında yavaşlama, enflasyon ve işsizlik gibi makro ekonomik handikapları da beraberinde getirebilir.

Genel itibariyle pandemi sürecinde Türkiye'de, Mart 2020'de alınan mali tedbirler ve uygulanan para politikaları sonucunda, düşük faiz ve ek likidite ortamı oluşturulmuştur. Ancak, 2020 yılı 3.Çeyreği itibariyle normalleşmenin etkisiyle piyasalara likidite akışının yavaşlaması ve TCMB'nin 19 Kasım 2020 kararları sonucunda para sıkılaştırması politikasına geçmesi neticesinde, bankacılık ve finans sektörünün pandemi sürecinde 3.Çeyreğe kadar yakaladığı kredi büyümesi ve karlılığındaki artış ivmesi, 2020 yılı 4.Çeyrek ve sonrasında azalabilir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, M. (2020). Covid-19 pandemisinin Türkiye ekonomisine etkilerinin makroekonomik analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Covid19-özel ek)*, 19(37), 196-200.
- Arabacı, H., & Yücel, D. (2020). Covid-19 pandemisinin Türk bankacılık sektörü üzerine etkisi. *Social Sciences Research Journal*, 9(3), 196-208.
- Duran, M. S., & Acar, M. (2020). Bir virüsün dünyaya ettikleri: Covid-19 pandemisinin makroekonomik etkileri. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 10(1), 54-67.
- Dünya Bankası (2020). *The World Bank*. Erişim Tarihi: 19 Ekim 2020, <https://www.worldbank.org/tr/news/press-release/2020/04/24/world-bank-support-will-help-turkeys-health-system-better-respond-to-covid-19-pandemic>
- Ersoy, H., Gürbüz, A. O., & Erdoğan, M. F. (2020). Covid-19'un Türk bankacılık ve finans sektörü üzerine etkileri, alınabilecek önlemler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Covid19-özel ek)*, 19(37), 146-173.
- Faaliyet raporları (2020). *TBB/a*. Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020 <https://www.tbb.org.tr/tr/hakimizda/kurumsal/hakkinda/faaliyet-raporlari/17>
- Finansal istikrar raporu (2020, 05 12). *TCMB/a*. Erişim Tarihi:17 Ekim 2020, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/yayinlar/raporlar/finansal+istikrar+raporu/>
- İstatistiki raporlar (2020). *TBB/b*. Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020, <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>
- ILO Monitor (2020). *ILO*. Erişim Tarihi: 21 Ekim 2020 https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_740877.pdf
- IMF (2020). *Independent Türkçe*. Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020, <https://www.indyurk.com/node/141511/dünya/imfden-koronavirüs-için-50-milyar-dolarlık-yardım-paketi>
- IMF ve Dünya Bankası (2020). *Euronews*. Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020, <https://tr.euronews.com/2020/04/04/imf-ve-dunya-bankas-salgnla-mucadele-kapsaminda-hangi-ulkeye-ne-kadar-yardim-verilecegini>
- Koronavirüs (2020). *BBC News Türkçe*. Erişim Tarihi: 19 Ekim 2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51731024>
- Merkez Bankası tarafından alınan önlemler (2020). *TCMB/b*. Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Koronavirüs>
- Ozili, P. K., & Arun, T. (2020). Spillover of Covid-19: Impact on the global economy. *SSRN Electronic Journal*, 1-27. doi:10.2139/ssrn.3562570
- Press release (2020). *UNESCO*. Erişim Tarihi: 18 Ekim 2020, <https://en.unesco.org/news/137-billion-students-now-home-covid-19-school-closures-expand-ministers-scale-multimedia>
- Temel göstergeler raporu (2020). *BDDK*. Erişim Tarihi: 16 Kasım 2020, <https://www.bddk.org.tr/Veri/Detay/162>
- Türkiye endeksler (2020). *tr.investing.com*. Erişim Tarihi: 20 Kasım 2020, <https://tr.investing.com/indices/turkey-indices>

World economic outlook (2020). *IMF*. Erişim Tarihi: 16 Ekim 2020,
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/09/30/world-economic-outlook-october-2020>

2020 ve ötesi (2020). *Mahfi Eğilmez*. Erişim Tarihi: 01 Kasım 2020,
<https://www.mahfiegilmez.com/2020/03/2020-ve-otesi.html>

Geliş Tarihi:

30.01.2021

Kabul Tarihi:

06.12.2021

Yayımlanma Tarihi:

20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Beyzatlar, M. A., & Dündar, T. (2021). Exploring the dynamic spillover effects between air transportation and development indicators in Turkey. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1292-1306. doi:10.46928/iticusbe.870896

EXPLORING THE DYNAMIC SPILLOVER EFFECTS BETWEEN AIR TRANSPORTATION AND DEVELOPMENT INDICATORS IN TURKEY

Research

Mehmet Aldonat Beyzatlar

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Dokuz Eylül University

mehmet.beyzatlar@deu.edu.tr

Turan Dündar

Dokuz Eylül University

dndr.turan@gmail.com

Mehmet Aldonat Beyzatlar, completed B.Sc. in industrial engineering at Çankaya University, assistant professor of Economics at Dokuz Eylül University. Beyzatlar teaches and publishes research in transportation economics, applied economics, development economics, and social network analysis.

Turan Dündar, completed B.Sc. in economics and graduate student M.A. in economics program at Dokuz Eylül University. Dündar conducts theoretical and empirical studies in transportation economics, development economics, and the economics of growth.

EXPLORING THE DYNAMIC SPILLOVER EFFECTS BETWEEN AIR TRANSPORTATION AND DEVELOPMENT INDICATORS IN TURKEY

Mehmet Aldonat Beyzatlar
mehmet.beyzatlar@deu.edu.tr
Turan Dündar
dndr.turan@gmail.com

ABSTRACT

Purpose: This study presents the relationship between air transportation and development indicators in Turkey covering the period from 1970 to 2017. The transportation sector tends to expand significantly in the 21st century compared to previous years. Nowadays, there are various transportation methods, especially by air, land, sea, railway, and pipeline. Although the reasons for being preferred in this sector where goods and services and passenger transportation are different, air transportation has come to the fore as the fastest and safest method.

Method: While air transportation depends on the economic level, it also has effects on development. In this context the objectives are twofold: the paper (i) investigates the relationship between air transportation measures and a wide variety of development indicators, and (ii) incorporates an empirical framework based on the dynamic connectedness approach. This method supplies net, pairwise, and total connectedness parameters, which form integral parts of a relational network among variables.

Findings: According to empirical findings, air passenger transportation, life expectancy, and infant mortality are net transmitters, where air freight transportation and other development indicators (urbanization, human capital index, CO₂ emissions, and GDP per capita) are net receivers.

Originality: The results obtained by the dynamic connectedness method differ from conventional methods in the plane of creating a relationship network within the variables. Through this paper, the relations between development indicators and air transportation in Turkey have been uncovered under the terms of the contribution to the literature, were revealed as part of a network system.

Keywords: Air transportation, Development indicators, Dynamic connectedness, Spillover effects

JEL Classification: L93, O10, R40

TÜRKİYE'DE HAVAYOLU TAŞIMACILIĞI VE KALKINMA GÖSTERGELERİ ARASINDAKİ DİNAMİK YAYILMA ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

ÖZET

Amaç: Bu çalışma, 1970-2017 dönemini kapsayan Türkiye'deki havayolu taşımacılığı ile kalkınma göstergeleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. 21. yüzyılda ulaşım sektörü önceki yıllara göre önemli ölçüde genişleme eğilimindedir. Günümüzde taşımacılığın kapsamı havayolu, karayolu, denizyolu, demiryolu ve boru hatları çerçevesinde oluşmaktadır. Mal ve hizmetlerin ve yolcu taşımacılığının farklı olduğu bu sektörde tercih edilme nedenleri olsa da en hızlı ve güvenli yöntem olarak havayolu taşımacılığı ön plana çıkmıştır.

Yöntem: Havayolu taşımacılığı ekonomik düzeye bağlı olmakla birlikte kalkınmaya da etki etmektedir. Bu bağlamda hedefler iki yönlüdür: makale (i) havayolu taşımacılığı önlemleri ile çok çeşitli kalkınma göstergeleri arasındaki ilişkiyi araştırır ve (ii) dinamik bağıllık yaklaşımına dayalı ampirik bir çerçeve içerir. Bu yöntem, değişkenler arasında bir ilişkiyi ağın ayrılmaz parçalarını oluşturan net, ikili ve toplam bağlantılılık parametreleri sağlamaktadır.

Bulgular: Ampirik bulgulara göre, havayolu taşımacılığı, beklenen yaşam süresi ve yeni doğan ölümleri net aktarıcı, havayolu taşımacılığı ve diğer kalkınma göstergelerinin (şehirleşme, insan sermayesi endeksi, CO₂ emisyonları ve kişi başına düşen GSYİH) net alıcılardır.

Özgünlük: Dinamik bağlantılılık yöntemiyle elde edilen sonuçlar değişkenler arasındaki ilişki ağının oluşturulması düzleminde konvansiyonel yöntemlerden ayrılmaktadır. Bu çalışma sayesinde, Türkiye kapsamında literatürde katkısı bakımından yeni olan kalkınma göstergeleri ve havayolu taşımacılığı ilişkileri, bir ağ sistemi çerçevesinde ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Havayolu taşımacılığı, Kalkınma indikatörleri, Dinamik bağlantılılık, Yayılma etkileri

JEL Sınıflandırması: L93, O10, R40

INTRODUCTION

Research on the role of transportation has become more popular with its effect on the economies of developing and changing countries. Accordingly, the importance of air transportation in the transportation economy has started to attract more attention in academic fields with relations such as economic growth and development. The contribution of this paper is to reveal the dynamic relationship of air transportation with development indicators. Our empirical research covers the connectedness approach for the period between 1970 and 2017 in Turkey. A simple definition of air transportation would be the rapid transportation of passengers and cargo between two airports. The advantages, in terms of passengers, of air transportation can provide time-saving, comfortable, safe, and rapid travel opportunities along with distant places. Especially in the field of tourism, it is difficult to consider the preferences of passengers without the type of transportation activity and accessibility to the destination. When considered in terms of firms and states, air transportation provides economic advantages in terms of growth, production, services, development of sectors such as tourism, access to production factors, reduction of transportation costs, distribution of processed products to markets, and geographic accessibility.

Also, it has social and environmental impacts on areas such as employment, mobilization of the workforce, human resources, factor productivity, education, and CO₂ emissions. Considering all direct and indirect effects, air transportation provides a comparative advantage in the global economy. Advantages also affect the quality of life according to the development levels of countries. In this sense, our study constitutes a reference to the developing and developed countries, by using a Turkey-based analysis. There are also the negative aspects of air transportation, especially the noise near the airport, the air transportation phobias of the passengers, and the CO₂ emission are a few of these issues (Button and Taylor, 2000; Mammadov, 2012; Schäfer and Waitz, 2014; Beyzatlar, 2020; International Air Transport Association, 2021).

The importance attributed to air transportation has become even more apparent within-country connections, i.e., increasing trade volumes and tourism mobility. The interaction between development levels of air transportation and economies constructs a diversity of research on transportation economics literature. Therefore, these studies present different results on whether there is a link between air transportation and development indicators, if there is a relationship, what is the direction of the relationship.

This paper aims to obtain the spillover effects of air transportation in Turkey among development indicators by using an improved version of the Diebold and Yilmaz (2012) framework. By using this framework, which is presented in the work of Antonakakis and Gabauer (2017), we are aiming to bring a unique perspective to the transportation economics literature, as a relieved contribution, in terms of air transportation. In this context, it is possible to understand the spread originating from and to air transportation in the context of GDP, urbanization, index of human capital, life expectancy,

infant mortality, and CO₂ emissions. The empirical method used offers some technical innovations as a different perspective as well.

The remainder of this study is shaped as follows: next part covers the literature review within the context of air transportation and development indicators, the data and methodology used to observe dynamic spillover between transportation and development indicators in Turkey are presented as the third section, the empirical results are discussed in fourth part and followed by concluding remarks as the last section.

LITERATURE REVIEW

Leading studies demonstrate the existence of a correlation between the aviation industry and economic processes. If air transportation is considered as a normal good, the increase in the income of the units in the economic cycle increases the demand for faster transportation types, consequently, increases the demand for air transportation. Depend on the demand for air transportation, the aviation industry provides employment and creates wider benefits. Considering the scope of all these benefits, air transportation functions contribute to the economic cycle positively. (Kasarda and Green, 2005; Ishutkina and Hansman, 2008; Karlaftis, 2008;). Kasarda and Green (2005) drew attention to aviation liberalization and showed that the liberalization correlated with air cargo (freight) and GDP for 63 countries. While these correlations support the idea that aviation liberalization entails higher air transportation with economic development, they also said that there is a possible mutual (two-way) causal relationship, such as the relationship between air transportation (freight) and GDP. Ishutkina and Hansman (2008) examined the nature of air transportation and shaped the demand for the aviation industry and indicated the employment and economic benefits that occurred accordingly for UAE, Jamaica, China, and India. Karlaftis (2008) investigated the demand factors which affecting air transportation on a basis passenger in Greece with dynamic Tobit models and the GARCH errors/disturbances method. Depending on the results, said that income affects domestic passenger traffic.

In the recent literature, some research methodologies have been concentrated on a causal relationship. While these studies are examining the long and short-term effects within these relations, they also differentiated in the direction of causality (Chang and Chang, 2009; Chi and Baek, 2013; Mukkala and Tervo, 2013; Hakim and Merkert, 2016). Chang and Chang (2009) argued that phenomenon by applying Granger causality and cointegration tests, they support the existence of long-term balance and reciprocal Granger causality among expansion of air transportation in terms of cargo and growth in terms of GDP for Taiwan. According to the findings which they examined; air transportation has crucial importance in terms of economic growth. Chi and Baek (2013) argued that air transportation in terms of carried passenger and freight, in trend to increase with economic growth in the long- and short-run for the US, growth -in terms of real income- only affects the air passenger service. Mukkala

and Tervo (2013), in their study for multiple regions and countries from Europe, found causality from air traffic in terms of passenger and accessibility to airports, to growth in terms of GDP and employment, they also emphasized causality is less prominent in the core regions. Hakim and Merkert (2016) investigated the short- and long-run Granger causality among air transportation and economic growth by applying for South Asian countries. According to their results, they only found long-term unilateral Granger causality running from GDP growth to air (freight and passenger) transportation.

In addition to the articles that examine air transportation, some articles analyze the causal relationships with growth by passenger and freight-based separation for air transportation demand (Fernandes and Pacheco, 2010; Marazzo et al., 2010; Arvin et al., 2015). For example, Marazzo et al. (2010) examined the interrelation among demand for air transportation and growth as a function of GDP for Brazil, they found the integration between GDP and air transportation. As a result, in the impulse-response analysis, the reaction to the demand due to a change in growth was positive, while the reaction of growth more slowly to demand. According to the Granger test results, they found a unilateral causality, from growth to air transportation, and confirmed their findings with robust analysis. Likewise, Fernandes and Pacheco (2010) analyzed the causality among growth as function GDP and passenger who carried domestically using Granger's causality test for Brazil. They found a unilateral causality from growth to air transportation.

The interaction between transportation and development indicators has yielded controversial results for different regions. Regarding development indicators, when energy demand and urbanization are evaluated as a whole, it is associated with economic growth (Abdallah et al., 2013; Arvin et al., 2015; Shahbaz et al., 2017). Abdallah et al. (2013) In their research obtained a bidirectional causality among transportation infrastructure and consumption of energy which is used transportation, also CO₂ emissions which caused by transportation and transportation infrastructure for Tunisia. Arvin et al. (2015) in their research about transportation density in G-20 countries with implementation Granger causality. They found bidirectional causality among air transportation (passenger) and growth as a function of GDP, air transportation (passenger) and CO₂ emissions, urbanization, and air transportation (both passenger and freight) also unilateral causality running from growth to air transportation (freight), CO₂ emissions, and urbanization, from urbanization to CO₂ emission and they did not find a causality among CO₂ emission and air transportation (freight). Shahbaz et al. (2017) investigated whether urbanization caused increasing energy demand in Pakistan with Granger causality. They found, unilateral causality from energy consumption to urbanization, from urbanization to growth as a function of GDP, from transportation to technology. According to the results, also bidirectional causality among technology and transportation, and growth and transportation. Maparu and Mazumder (2017) contrary to current literature did not find any Granger causality between air freight and urbanization, air passenger, and urbanization in the context of India.

DATA AND METHODOLOGY

Data

This study aims to inquire about the connectedness between air transportation and development indicators in Turkey between the years 1970-2017. The data which is used in this research consists of two groups of variables as air transportation measures and development indicators. The first group of variables represents air freight transportation per capita in ton-km (FREpc, hereafter) and air passenger transportation per capita in pas-km (PASpc, hereafter), which are both acquired from the Worldbank World Development Indicators. The second group of variables represents development indicators, urbanization % of total population (URB, hereafter), human capital index based on years of schooling and returns to education (IHC, hereafter), life expectancy at birth total years (LE, hereafter), the infant mortality rate per 1,000 live births (IM, hereafter), CO₂ emissions per capita in ton (COpc, hereafter), and GDP per capita in constant 2010 USD (GDPpc, hereafter). URB, LE, IM, and GDPpc were also obtained from the Worldbank World Development Indicators. IHC and COpc were gathered from Penn World Tables and Our World in Data sources, respectively. Table 1 shows the descriptive statistics of the variables used in this study.

Table 1. Descriptive Statistics

Variables	# of Obs.	Mean	Median	Minimum	Maximum
FREpc	48	7.822	3.169	0.132	59.188
PASpc	48	0.269	0.113	0.029	1.331
URB	48	58.281	61.323	38.234	74.644
IHC	48	1.841	1.839	1.311	2.444
LE	48	65.842	66.096	52.286	77.161
IM	48	54.410	46.350	9.800	126.700
COpc	48	3.035	2.979	1.221	5.243
GDPpc	48	7818.725	7123.760	4221.154	14874.780

Note: FREpc is air freight transportation (Ton-km); PASpc is air passenger transport; URB is urban population (% of total population); IHC is human capital index based on years of schooling and returns to education; LE is life expectancy at birth (total years); IM is infant mortality rate (per 1,000 live births); COpc is CO₂ emissions per capita (ton); GDPpc is GDP per capita (constant 2010 USD).

Methodology

The time-varying vector autoregressive (TVP-VAR) dynamic connectedness approach used in this study follows the methodology conceptualized by Antonakakis and Gabauer (2017), which is the improved version of Diebold and Yilmaz (2012).

$$Y_t = \beta_t Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad \varepsilon_t \sim N(0, S_t) \quad (1)$$

$$\beta_t = \beta_{t-1} + v_t \quad v_t \sim N(0, R_t) \quad (2)$$

$$Y_t = A_t \varepsilon_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Where Y_t , ε_t and v_t are $N \times 1$ vectors and A_t , S_t , β_t , and R_t are $N \times N$ matrices.

$$\tilde{\varphi}_{ij,t}^g(h) = \frac{\sum_{t=1}^{h-1} \psi_{ij,t}^{2,g}}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^{h-1} \psi_{ij,t}^{2,g}} \quad (4)$$

$\tilde{\varphi}_{ij,t}^g(h)$ denotes the h-step ahead generalized forecast error variance decompositions (GFEVD),

$$\psi_{ij,t}^g(h) = S_{ij,t}^{\frac{1}{2}} A_{h,t} \Sigma_t \varepsilon_{ij,t}, \quad \Sigma_t \text{ the covariance matrix for the error } \varepsilon_{ij,t} \text{ and } \sum_{j=1}^N \tilde{\varphi}_{ij,t}^g(h) = 1, \\ \sum_{i,j=1}^N \tilde{\varphi}_{ij,t}^g(h) = N.$$

The total connectedness index (TCI), which is based on GFEVD can be formulated by

$$C_t^g(h) = \frac{\sum_{i,j=1, i \neq j}^N \tilde{\varphi}_{ij,t}^g(h)}{\sum_{j=1}^N \tilde{\varphi}_{ij,t}^g(h)} \times 100 \quad (5)$$

The total directional connectedness (the spillover of variable i) TO all other variables (j) can be formulated by

$$C_{i \rightarrow j,t}^g(h) = \frac{\sum_{j=1, i \neq j}^N \tilde{\varphi}_{ji,t}^g(h)}{\sum_{j=1}^N \tilde{\varphi}_{ji,t}^g(h)} \times 100 \quad (6)$$

The total directional connectedness (the spillover of variable i) FROM all other variables (j) can be formulated by

$$C_{i \leftarrow j,t}^g(h) = \frac{\sum_{j=1, i \neq j}^N \tilde{\varphi}_{ij,t}^g(h)}{\sum_{i=1}^N \tilde{\varphi}_{ij,t}^g(h)} \times 100 \quad (7)$$

The net total directional connectedness, which is the difference between the total directional connectedness to and from, can be formulated by

$$C_{i,t}^g(h) = C_{i \rightarrow j,t}^g(h) - C_{i \leftarrow j,t}^g(h) \quad (8)$$

The sign of the net total directional connectedness illustrates if variable i is driving the network ($C_{i,t}^g(h) > 0$) or driven by the network ($C_{i,t}^g(h) < 0$). Finally, we break down the net total directional connectedness to examine the bidirectional relationships by computing the net pairwise directional connectedness (NPDC) can be formulated by

$$NPDC_{ij}(h) = \frac{\tilde{\varphi}_{ji,t}^g(h) - \tilde{\varphi}_{ij,t}^g(h)}{N} \times 100 \quad (9)$$

EMPIRICAL RESULTS

An important step before dynamic connectedness is to check the stationary properties of the variables. To check the stationary properties, the Dickey-Fuller generalized least squares (DF-GLS) unit-root test, which is proposed by Elliot et al. (1996), is performed. Variables with large time dimensions usually suffer from external shocks as structural breaks that may be due to economic, political, and

fiscal crisis, etc. The traditional unit-root tests ignore such structural breaks and hence the results may be misleading. To overcome this, the DF-GLS test is supported by the break test, which is developed by Perron (1997), considering structural breaks. The results of these unit-root tests are presented in Table 2.

Table 2. Unit-root Tests

Variables	DF-GLS	Break Test	
	t-Stat	t-Stat	Break Date
FREpc	-7.828***	-8.232***	1980
PASpc	-7.638***	-10.988***	1980
URB	-8.677***	-21.514***	2003
IHC	-8.130***	-17.662***	2005
LE	-6.046***	-5.782***	1994
IM	-6.027***	-8.255***	2006
COpc	-7.789***	-9.616***	2006
GDPpc	-6.677***	-7.144***	2009

Note: Both tests are applied to the logarithmic return series. The null hypothesis of both tests is that the series contains a unit root. *** denotes the rejection of the null hypothesis of the series at a 1% level of significance. Critical values for DF-GLS and asymptotic one-sided p-values for Break Test are gathered from Elliott, Rothenberg, and Stock (1996) and Vogelsang (1993), respectively.

According to the DF-GLS and break test results, all variables are found non-stationary at level but stationary at first difference. Therefore, it is appropriate to use the logarithmic return series of all variables. Lastly, Table 3 depicts the results of the dynamic connectedness between air transportation and development indicators in Turkey. Considering the overall results, the Total Connectedness Index (TCI) is estimated as 46.5 percent that indicates an average interdependence among air transportation measures and development indicators. Figure 1 shows the fluctuations of the TCI over the sample period of 1970-2017, varying between 42 and 49 percent. The TCI escalates up to 49.16 percent in the middle of the 1980s and is followed by a decade of reduction through 46 percent level just after 1995. Despite some increases over 47 percent after 2005, the TCI maintains its stability until the end of the sample period with a slight v-type switch.

Further, appraise the reciprocal connectedness, the pairwise spillover from air passenger to air freight transportation is 31.35 percent and from air freight to air passenger transportation is 27.35 percent. The largest pairwise spillovers are located within the development indicators, in between infant mortality and life expectancy, 39.91 percent from IM to LE, and 38.09 percent from LE to IM. The highest pairwise spillover ranking followed by human capital index and urbanization (IHC to URB 27.21%; URB to IHC 25.38%), carbon dioxide emissions and GDP per capita (COpc to GDPpc 21.09%; GDPpc to COpc 20.08%), infant mortality, and urbanization (IM to URB 9.89%; URB to IM 9.56%), and life expectancy and urbanization (LE to URB 9.99%; URB to LE 6.81%).

Among the air transportation measures, the largest contribution to development indicators is from air passenger transportation to GDPpc and COpc with 11.85 and 8.40 percent, respectively. Moreover, a remarkable contribution from air freight transportation is counted for the carbon dioxide emissions with 5.50 percent. On the other hand, the largest pairwise spillover from development indicators to air transportation measures are detected from GDP per capita and carbon dioxide emissions to air passenger transportation with 10.15 and 6.31 percent, respectively, and from carbon dioxide emissions to air freight transportation with 4.74 percent. The pairwise spillover results demonstrate that the transmissions between development indicators and air transportation measures are well balanced, parallel to reciprocal connectedness in development indicators' and air transportation measures' entirety. This is consistent with the net spillover results that air passenger transportation, life expectancy, and infant mortality are net transmitters, where air freight transportation and other development indicators that net receivers.

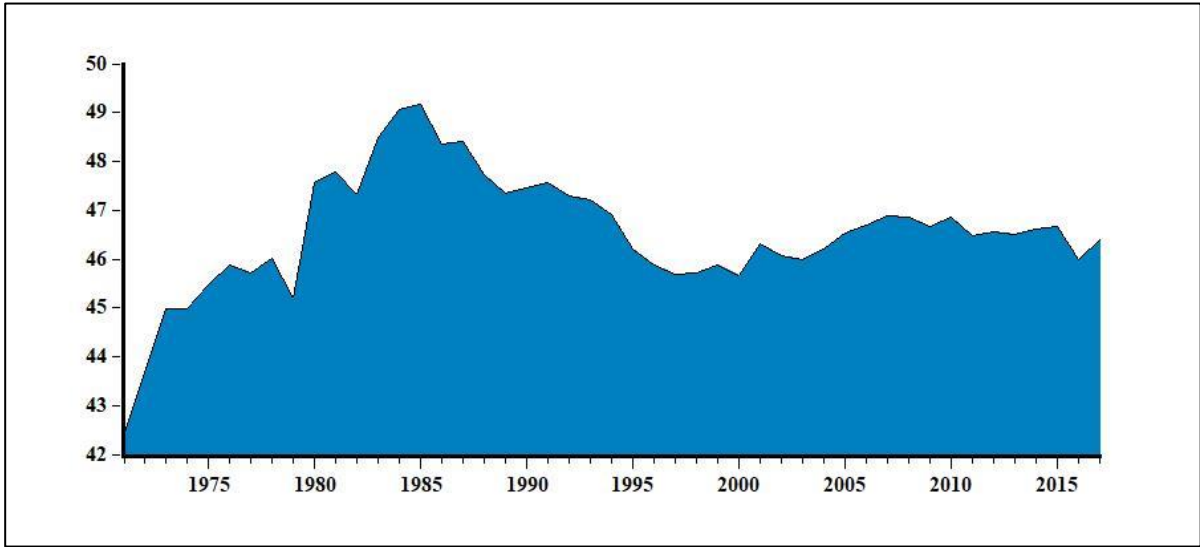

Figure 1. Total Connectedness Index

Figure 2 shows the net directional connectedness, in other words, transmitters and receivers for the period 1970-2017. Combining, with Table 3, the net spillover results showed that air freight transportation is a net receiver with -3.86 percent, but air passenger transportation is a net transmitter with 5.42 percent. When discussing air passenger transportation, it is purely a transmitter for the whole period, where air freight transportation is almost purely receiver except the beginning of the 1980s. The Aviation Law was enacted in 1983 to improve, and to create competition for the air transportation market. However, this period is also remarkable in having the highest net directional connectedness of air passenger transportation. Interestingly, net directional connectedness measures for both indicators were decreased, after the 2008 global economic crisis. This is below the level before the 1980s, the introduction of aviation policies.

Table 3. Dynamic Connectedness

	FREpc	PASpc	COpc	GDPpc	FROM
FREpc	58.634	31.355	4.742	1.489	41.366
PASpc	27.346	49.376	6.311	10.153	50.624
URB	1.124	0.569	2.057	0.957	51.802
IHC	1.367	1.377	0.807	0.874	42.041
LE	0.669	1.596	0.615	1.413	52.333
IM	0.139	0.903	2.039	0.589	51.666
COpc	5.496	8.396	56.611	20.082	43.389
GDPpc	1.365	11.849	21.094	60.916	39.084
TO	37.506	56.045	37.665	35.557	372.304
OWN	96.140	105.421	94.276	96.473	TCI
NET	-3.860	5.421	-5.724	-3.527	46.538
	URB	IHC	LE	IM	FROM
FREpc	1.852	0.511	1.114	0.304	41.366
PASpc	0.978	0.684	2.912	2.242	50.624
URB	48.198	27.211	9.991	9.892	51.802
IHC	25.376	57.959	8.438	3.803	42.041
LE	6.811	1.324	47.667	39.905	52.333
IM	9.560	0.347	38.088	48.334	51.666
COpc	5.475	0.930	0.744	2.267	43.389
GDPpc	0.378	0.315	2.784	1.298	39.084
TO	50.429	31.322	64.071	59.711	372.304
OWN	98.627	89.280	111.738	108.045	TCI
NET	-1.373	-10.720	11.738	8.045	46.538

Note: TCI is Total Connectedness Index, TO is the contribution of variable to others, OWN is the contribution of variable including own, FROM is the contribution of variable from others, and NET is the net spillover (TO-FROM)

Furthermore, development indicators exhibit different characteristics of net spillover; urbanization (-1.37%), human capital index (-10.72%), carbon dioxide emissions (-5.72%), and GDP per capita (-3.53%) are net receivers, where life expectancy (11.74%) and infant mortality (8.05%) are net transmitters. The Human capital index is the largest receiver, with a net spillover of 10.72 percent, followed by carbon dioxide emissions (5.72%), air freight transportation (3.86%), GDP per capita (3.53%), and urbanization (1.37%). Life expectancy is the largest transmitter, with a net spillover of 11.74 percent, followed by infant mortality (8.05%), and air passenger transportation (5.42%).

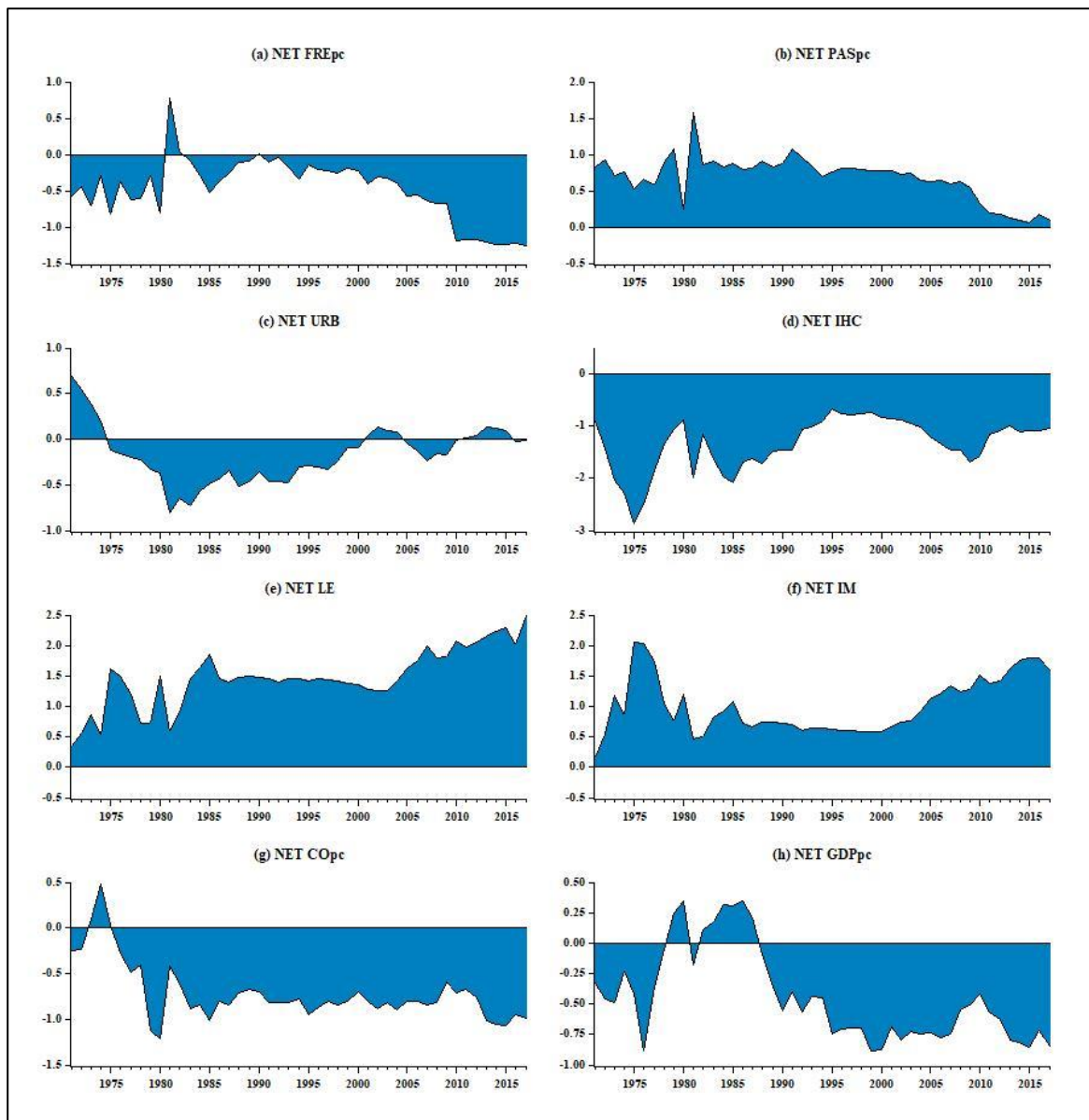

Figure 2. Net Directional Connectedness

CONCLUSION

This study, in which we used dynamic spillover effects, both brought innovation to our point of view on the subject and contributed to the literature. The results of our study to show the dynamic spillover effects of air transportation and development indicators are explained and tabulated in the previous section. It will be useful to make a general summary to evaluate the impact and scope of our results. Thanks to the methodology, firstly we found a significant connectedness by using TCI among air transportation and development indicators. Secondly, we found net directional connectedness as receivers and transmitters. In the case of air transportation, air freight (cargo) is a net receiver and air passenger carried is net transmitter where LE and IM are net transmitter and URB, GDP per capita, CO₂ emission are net receiver as part of development indicators. Thirdly, we demonstrate the

numerical contribution of variables between each other as which affected from, which affect to and net spillover. There are some fluctuations in both the total connectedness index and net directional connectedness analysis. Reasons for these fluctuations can be better understood by referring to the historical development of air transportation in Turkey.

Turkey has started in aviation for military purposes during the Ottoman Empire in 1910-14. After the establishment of the Republic of Turkey in 1923, the civil aviation infrastructure was created and in 1933, the State Enterprise of Airlines and Turkish Airlines (THY) was established under the Ministry of National Defense, and passenger transportation began. Between 1933-56, technical, infrastructural, and institutional transformations were carried out for civilians. The number of aircraft used, and seat capacity fluctuated until 1970 but increased from 1970 until 2017. Civil Aviation Law was enacted in 1983 to improve air transportation, to create competition. With the entry of private airline companies into the aviation industry, seat capacities and aircraft numbers have increased. In 2001, Turkey was faced with difficult challenges (ie, economic crisis and terrorist attacks), which affected the aviation sector negatively. In order to promote air transportation, the Ministry of Transport made some regulations in 2003, such as reductions in transportation fees and legal arrangements (Bakırcı, 2012; Bahar, 2018; General Directorate of State Airports Authority, 2021; Turkish Airlines, 2021; Turkish Statistical Institute, 2021).

The purpose of this research is to explore the dynamic spillover effects between air transportation and development indicators in Turkey. To sum up, the findings of the study showed that the spillover effects within air transportation and development indicators have been proceeding with the progress of Turkey. Despite the limited time frame and data unavailability, the actors in the economy should focus on the air transportation infrastructure, legal regulations to protect the aviation sector, effects of air transportation on sectors, training of qualified air transportation staff, employment in air transportation, promote air transportation expansion, effects of air transportation on social and environmental issues.

Future studies may want to consider the efficiency of transportation, in a broad sense, by using, (i) different modes of transportation such as rail, road, and maritime, (ii) transportation infrastructure, (iii) transportation capacity, and (iv) investment in transportation as relevant variables within the context of connectedness approach. Development indicators may also be changed with different variables in (i) macro or micro level, (ii) national, regional, and even city level proxies. Future alternative studies might also use the same or various determinants of (air) transportation and (development) indicators for an alternative time and cross-sectional dimensions as a longitudinal investigation due to the nature of the transportation. Lastly, data availability is a challenging task of transportation economics especially in accessing high-frequency data to be compatible with not only transportation data but also many other measures.

REFERENCES

- Abdallah, K. B., Belloumi, M., & De Wolf, D. (2013). Indicators for sustainable energy development: A multivariate cointegration and causality analysis from Tunisian road transport sector. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 25, 34-43.
- Antonakakis, N., & Gabauer, D. (2017). Refined Measures of Dynamic Connectedness based on TVP-VAR. MPRA Paper No: 78282.
- Arvin, M. B., Pradhan, R. P., & Norman, N. R. (2015). Transportation intensity, urbanization, economic growth, and CO2 emissions in the G-20 countries. *Utilities Policy*, 35, 50-66.
- Bahar, E. (2018). Türkiye’de havayolu işletmeciliğinin gelişimi. *Ekonomi, Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 25-36.
- Bakırcı, M. (2012). Ulaşım Coğrafyası Açısından Türkiye’de Havayolu Ulaşımının Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Yapısı. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 25, 340-377.
- Beyzatlar, M. A. (2020). Türkiye’de Ulaşım ve Ekonomik Göstergeler Arasındaki Yayılma Etkileri. *Akıllı Ulaşım Sistemleri ve Uygulamaları Dergisi*, 3(1), 1-23.
- Button, K., & Taylor, S. (2000). International air transportation and economic development. *Journal of air transport management*, 6(4), 209-222.
- Chang, Y. H., & Chang, Y. W. (2009). Air cargo expansion and economic growth: Finding the empirical link. *Journal of Air Transport Management*, 15(5), 264-265.
- Chi, J., & Baek, J. (2013). Dynamic relationship between air transport demand and economic growth in the United States: A new look. *Transport Policy*, 29, 257-260.
- Diebold, F. X., & Yilmaz, K. (2012). Better to give than to receive: Predictive directional measurement of volatility spillovers. *International Journal of Forecasting*, 28(1), 57-66.
- Fernandes, E., & Pacheco, R. R. (2010). The causal relationship between GDP and domestic air passenger traffic in Brazil. *Transportation Planning and Technology*, 33(7), 569-581.
- General Directorate of State Airports Authority. (2021, October 06). About Us. <https://www.dhmi.gov.tr/Sayfalar/EN/AboutUs.aspx>
- Hakim, M. M., & Merkert, R. (2016). The causal relationship between air transport and economic growth: Empirical evidence from South Asia. *Journal of Transport Geography*, 56, 120-127.
- International Air Transport Association. (2021, October 06). Programs Passenger Experience Fast Travel Program. <https://www.iata.org/en/programs/passenger/fast-travel/>
- Ishutkina, M., & Hansman, R. J. (2008, July). Analysis of Interaction between Air Transportation and Economic Activity. In *The 26th Congress of ICAS and 8th AIAA ATIO* (p. 8888).

- Karlaftis, M. G. (2008). Demand forecasting in regional airports: dynamic Tobit models with GARCH errors. *Sitraer*, 7, 100-111.
- Kasarda, J. D., & Green, J. D. (2005). Air cargo as an economic development engine: A note on opportunities and constraints. *Journal of Air Transport Management*, 11(6), 459-462.
- Mammadov, R. (2012, May). The importance of transportation in tourism sector. In *7th Silk Road International Conference "Challenges and opportunities of sustainable economic development in Eurasian countries"*.
- Maparu, T. S., & Mazumder, T. N. (2017). Transport infrastructure, economic development and urbanization in India (1990–2011): Is there any causal relationship?. *Transportation research part A: policy and practice*, 100, 319-336.
- Marazzo, M., Scherre, R., & Fernandes, E. (2010). Air transport demand and economic growth in Brazil: A time series analysis. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 46(2), 261-269.
- Mukkala, K., & Tervo, H. (2013). Air transportation and regional growth: which way does the causality run?. *Environment and Planning A*, 45(6), 1508-1520.
- Schäfer, A. W., & Waitz, I. A. (2014). Air transportation and the environment. *Transport policy*, 34, 1-4.
- Shahbaz, M., Chaudhary, A. R., & Ozturk, I. (2017). Does urbanization cause increasing energy demand in Pakistan? Empirical evidence from STIRPAT model. *Energy*, 122, 83-93.
- Turkish Airlines. (2021, October 06). Press Room, About Us: Our Story. <https://www.turkishairlines.com/en-tr/press-room/about-us/our-story/index.html>
- Turkish Statistical Institute. (2021, October 06). Data Portal for Statistics, Transportation and Communication. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulastirma-ve-haberlesme-112&dil=1>

Geliş Tarihi:

04.02.2021

Kabul Tarihi:

02.09.2021

Yayımlanma Tarihi:

20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Düzgün Öncel, B. (2021). How does disability status change time allocation? Evidence from Turkey. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1307-1321. doi:10.46928/iticusbe.874601

HOW DOES DISABILITY STATUS CHANGE TIME ALLOCATION? EVIDENCE FROM TURKEY

Research

Burcu Düzgün Öncel

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Marmara Üniversitesi

burcu.duzgun@marmara.edu.tr

Burcu Düzgün-Öncel, 2015 yılından beri Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde Doktor Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Lisans (2006), yüksek lisans (2008) ve doktora (2014) derecelerini Marmara Üniversitesi İngilizce İktisat bölümünden almıştır. Uygulamalı Mikroekonometri, Sağlık Ekonomisi, İşgücü Ekonomisi, Hanehalkı Düzeyinde Kadın İşgücü alanlarında çalışmaları bulunmaktadır.

HOW DOES DISABILITY STATUS CHANGE TIME ALLOCATION? EVIDENCE FROM TURKEY

Burcu Düzgün Öncel
burcu.duzgun@marmara.edu.tr

ABSTRACT

Disability status is one of the certain elements of labor market condition and economic wellbeing. Likewise, disability also affects time devoted to market and nonmarket activities, since individuals without disabilities will be more productive in market activities and better at carrying household duties. In this respect, this study examines time allocation decisions of disabled and nondisabled individuals in Turkey.

Purpose: Main aim of the study is to investigate how individuals with disabilities allocate their time to market work, nonmarket work, leisure, childcare and other work as compared to their nondisabled counterparts.

Method: This study uses data from Turkish Statistical Institute (TURKSTAT) Time Use Survey 2014. Main focus group is non-student, non-retired individuals who are aged between 25 and 64. Seemingly Unrelated Regression (SUR) is used as the estimation methodology.

Findings: Descriptive evidence show that males spend more time to market work and leisure, whereas females spend more time to nonmarket work, childcare and other work on average. Significant differences between disabled and nondisabled individuals are observed in time devoted to market work and nonmarket work both for males and females. Additionally, Seemingly Unrelated Regression (SUR) results show significant and negative association between disability status and time devoted to market work, and significant and positive association between disability and time allocated to nonmarket work and leisure for both genders. Age and education level also are important correlating factors.

Originality: This is the first study in Turkey that investigates patterns of time allocation variation by gender and disability status

Keywords: disability, time use, seemingly unrelated regression

JEL Classification: C31, I10, I30

ENGELLİLİK DURUMU BİREYLERİN ZAMAN KULLANIMINI NASIL DEĞİŞTİRİYOR? TÜRKİYE ÖRNEĞİ

ÖZET

Engellilik durumu, işgücüne katılım ve ekonomik refahın temel belirleyicilerinden biridir. Benzer şekilde, engellilik piyasa ve piyasa dışı faaliyetlere ayrılan zamanı da etkiler, çünkü engelsiz bireyler piyasa faaliyetlerinde daha üretken ve ev işlerini yerine getirmede daha iyi olacaktır.

Amaç: Bu bağlamda, bu çalışma engelli ve engelsiz bireylerin zaman kullanım kararlarını incelemektedir.

Yöntem: Bu çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2014 Zaman Kullanım Anketi verileri kullanılmaktadır. Ana odak grubu, öğrenci ve emekli olmayan, yaşları 25 ile 64 arasında olan kişilerdir. Tahmin metodolojisi olarak Görünüşte İlişkisiz Regresyon kullanılmaktadır.

Bulgular: Betimleyici sonuçlar ortalama olarak, erkeklerin piyasa işlerine ve boş zamanlarına daha çok zaman harcadıklarını, kadınların ise piyasa dışı çalışma, çocuk bakımı ve diğer işlere daha çok zaman ayırdığını göstermektedir. Hem erkekler hem de kadınlar için piyasa çalışmasına ve piyasa dışı çalışmaya ayrılan zamanda engelli ve engelli olmayan bireyler arasında önemli farklılıklar gözlemlenmektedir. Ek olarak, Görünüşte İlişkisiz Regresyon sonuçları, her iki cinsiyet için de engellilik durumu ile piyasa çalışmasına ayrılan zaman arasında anlamlı ve negatif bir ilişki, piyasa dışı iş ve boş zamana ayrılan zaman arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yaş ve eğitim düzeyi de anlamlı faktörlerdir.

Özgünlük: Bu, Türkiye'de cinsiyete ve engellilik durumuna göre zaman kullanım kararlarını araştıran ilk çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: engellilik, zaman kullanımı, seemingly unrelated regression

JEL Sınıflandırması: C31, I10, I30

INTRODUCTION

Individuals with disabilities have disadvantaged positions in labor market compared to their nondisabled counterparts. In this sense, numerous studies present that disability is one of the important determinants of labor force participation and employment (Ali et al., 2011; Baldwin and Johnson, 1994; Duzgun Oncel and Karaoglan, 2020; Gannon, 2009; Kidd et al., 2000; Lindeboom et al., 2016; Schuring et al., 2013). In other words, disability condition is recognized as one of the major health determinants in labor market decisions. Individuals with disabilities encounter with less employment opportunities, work in less paid jobs and end up with lower economic well-being.

Likewise, disability is also an essential determinant in time allocation decisions in labor market and outside the labor market. Although majority of the studies analyze the association between health status and time use (Cai et al., 2014; Gimenez-Nadal and Molina 2014; Gimenez-Nadal and Molina, 2015; Gimenez-Nadal and Ortega-Lapiedra, 2013; Podor and Halliday, 2012), few studies examine the link between disability status and time devoted to daily activities (Leufstadius and Erklund, 2008; Lomax et al., 2004; Oi, 1991; Pagan, 2013). Revealing the relationship between disability and time allocation to market work and nonmarket work is important in terms of examining the economic welfare of disabled individuals. Leuftadius and Erklund (2008), Oi (1991) and Pagan (2013) state that disability is a situation that changes time allocation because individuals with disabilities need more leisure to rest, more time to acquire medical care and achieve everyday activities (Leuftadius and Erklund, 2008; Oi, 1991; Pagan, 2013). Moreover, time spent on travel including commuting time can be longer. These findings imply that time allocation of individuals with disabilities and their economic well-being will be different than individuals without disabilities.

Using TURKSTAT Time Use Survey 2014, the aim of this study is to examine how individuals with disabilities allocate their time as compared to nondisabled individuals. The time allocation categories are determined by following Aguiar and Hurst (2007). These categories are: market work, nonmarket work, leisure, childcare and other work. Furthermore, by following Pagan (2013), particular attention is given to patterns of time allocation variation by gender and disability status. One of the main reasons of investigating males and females separately is the difference between labor force participation rates and time spent on labor market work (e.g. In 2014 male labor force participation is about 70 percent, while it is only 30 percent for females and average weekly hours spent on market work is 42.14 hours for males and 9.42 hours for females in non-agricultural jobs). Main focus group is non-student, non-retired individuals who are aged between 25 and 64 in order to cover the intertemporal component of time allocation decisions such as education and retirement. As far as it is known, this is the first study that examines the relationship between disability status and time devoted to daily activities in Turkey. The outline of the study is as follows: section two describes the data. Section three describes the methodology of the study. Section four presents the results. Section five concludes.

DATA

The individual level sample data used in this study come from 2014 Time Use Survey conducted by TURKSTAT. The survey measures time use in daily activities over a time frame in addition to information on a number of demographic and socio-economic characteristics. Respondents are asked to report all activities over a 24hour period both in workdays and weekends. Although over and under-reporting is possible, the structure of the diaries restrain over-reporting of certain activities and sum of all activities cannot exceed 24 hours (Aguiar and Hurst, 2007; Aguiar and Hurst, 2008). Study focuses on the individuals 25 years of age or over and under 65 years of age who are neither students nor retirees. Children under 15, dependent minors who are aged between 15-24, retired individuals and individuals who are older than 65 are excluded from the sample in order to control the intertemporal component of time allocation decisions such as education and retirement. In other words, excluded sample's decisions could be different in terms of heterogeneity in preferences with respect to time allocation. For instance, distribution of market work for children and for individuals over 65 would not be directly comparable with the working-age population. Study also focuses on the observations that have complete diary reports and who are employed in non-agricultural occupations. Time use estimates are converted to hours per week from minutes per day. The sample data has 5186 males, and 6091 females.

World Health Organization (WHO) defines disability status as an impairment or long term health condition that had lasted or was likely to last for six months or more which restricts the individual in daily activities (WHO, 2021). Literature on disability and labor force outcomes uses WHO's definition. Similar to the literature, individuals with disabilities are identified by using two questions in the survey (Gannon, 2009; Kidd et al., 2000; Pagan, 2013). The first question is "Do you suffer from any chronic, physical or mental illness that exists more than 6 months" If the respondent answers the first question as "Yes" then he/she is asked "Does this chronic problem limit your daily activities?" The answer to this question has three categories: not limits, limits to some extent and severely limits. The responses to this second question allow the disability status to be determined (Pagan, 2013). In this sense, disability status variable with four categories are created; i) non-disabled individuals (individuals who do not report any chronic, physical or mental illnesses), ii) disabled individuals with no limitations in daily activities (individuals report any chronic, physical or mental illnesses and say that these illnesses do not limit them in their daily activities), iii) disabled individuals with some limitations in daily activities (individuals report any chronic, physical or mental illnesses and say that these illnesses limit them to some extent in their daily activities) and iv) disabled individuals with severe limitations in daily activities (individuals report any chronic, physical or mental illnesses and say that these illnesses limit them severely in their daily activities). Thus, both the existence and the extent of disability is defined.

Mutually exclusive time use categories are defined as *i*) market work, *ii*) non-market work, *iii*) leisure, *iv*) childcare, *v*) other work by following Aguiar and Hurst (2007) and Aguiar and Hurst (2008). *Market work* includes all time spent on main jobs, other jobs, overtime, working for pay at home, and time spent

searching for a job. Time allocation to *non-market work* consists of three sub-categories; i) home and vehicle maintenance (house and furniture construction, painting, repairment, renovation and car restore, repairment, wash), ii) obtaining goods and services (all time spent acquiring and shopping any goods or services excluding medical care and education), iii) other home production (cleaning, doing laundry and dishes, ironing, dusting, vacuuming, indoor cleaning). *Leisure* is defined as total time spent on watching TV, socializing, exercise and sports, reading, hobbies and other entertainment, food preparation and eating, sleeping and personal care. The category *childcare* includes time spent for caring for a child, teaching a child and playing with a child. All residual activities such as travel, time spent on education, own medical care, care of other adults and religious/civic activities are included in *other work* category.

Age has four categories; 25-34,35-44,45-54,44-64. Marital statuses of the respondents are married, single and separated. Educational attainment is defined in the following manner: If the individual is illiterate or literate without being graduated from any school, then she/he is defined in the category of *no degree*. *Primary* includes individuals who are graduated from primary school of five years. The individual's educational attainment is defined as *secondary* if she/he has completed 8 years of primary education. *High school* education category includes individuals who are graduated from high or vocational high school. Finally, the individual's educational attainment is defined as *university* if the individual has university or a higher degree. Household structure is also controlled, since time allocation gives differential responses with respect to changes in household size, existence of a child/minor or old individual who needs care in the household, existence of household head and existence of vehicle at home. *Household size* gives information about the number of individuals living in the household. Dummy for *minor* defines anyone who is under age 15 or ages between 15-24 and a student (not a head and not a spouse) living with some other adults. Dummy for *old care* indicates the existence of old individuals (over 65) in the household that needs care. Dummy for *household without head* defines households without heads. Dummy for *vehicle* show the presence of a vehicle in the household.

METHODOLOGY

In the estimated model, the respondent has 24 hours in a day and must decide how much time to be devoted to different activities. The decision of the individual about time allocation yields substitution and complementarity effects between time use activities. Thus, more time individuals allocate to any one activity, the less time will be available for the others (Pagan, 2013). Following Gimenez-Nadal and Molina (2015) and Ozturk and Kose (2019), linear regressions that show time allocation to market work, nonmarket work, leisure, childcare, and other work are estimated by using Seemingly Unrelated Regression (SUR). The estimated equations are as the following:

$$mw_i = \beta_{mw,0} + \beta_{mw,1}D_i + \beta_{mw,2}X_i + \beta_{mw,3}Z_i + \varepsilon_{mw,i} \quad (1)$$

$$nmw_i = \beta_{nmw,0} + \beta_{nmw,1}D_i + \beta_{nmw,2}X_i + \beta_{nmw,3}Z_i + \varepsilon_{nmw,i} \quad (2)$$

$$le_i = \beta_{le,0} + \beta_{le,1}D_i + \beta_{le,2}\mathbf{X}_i + \beta_{le,3}\mathbf{Z}_i + \varepsilon_{le,i} \quad (3)$$

$$cc_i = \beta_{cc,0} + \beta_{cc,1}D_i + \beta_{cc,2}\mathbf{X}_i + \beta_{cc,3}\mathbf{Z}_i + \varepsilon_{cc,i} \quad (4)$$

$$ow_i = \beta_{ow,0} + \beta_{ow,1}D_i + \beta_{ow,2}\mathbf{X}_i + \beta_{ow,3}\mathbf{Z}_i + \varepsilon_{ow,i} \quad (5)$$

where mw_i is market work, nmw_i is nonmarket work, le_i is leisure, cc_i is childcare and ow_i is other work. D_i is the variable indicating disability status of individual (e.g. nondisabled, disabled with no limitations, disabled with some limitations, disabled with severe limitations). \mathbf{X}_i is the vector of socio-economic and demographic characteristics (e.g. age, marital status, education) and \mathbf{Z}_i is the vector of household structure (e.g. existence of a minor/child in the household, existence of an old individual who needs care in the household, household size, existence of a vehicle in the household and dummy indicating households without heads). By following Gimenez-Nadal and Molina (2015), correlations in unobserved determinants of the activities are allowed. Further, error terms are assumed to be normally distributed with no constraints on the correlation and are independent across observations. Since time use categories in this study do not have high fraction of zeros, SUR methodology for market work, nonmarket work, leisure, childcare and other work is estimated by using Ordinary Least Squares (OLS).

RESULTS

Figure 1 shows mean time devoted to five time use categories (i.e market work, nonmarket work, leisure, childcare and other work), according to disability status and age. Column A shows the distribution for males, and column B is for females. The figure displays that males spend more time to market work and leisure, whereas females spend more time to nonmarket work, childcare and other work on average in all age categories. Furthermore, time allocated to market work decreases with disability and age both for males and females. On the other hand, mean weekly hours spent on nonmarket work and leisure increases with degree of disability and age for both genders. Average time devoted to childcare decreases and time devoted to other work increases with degree of disability and age for females, while no pattern is observed for males.

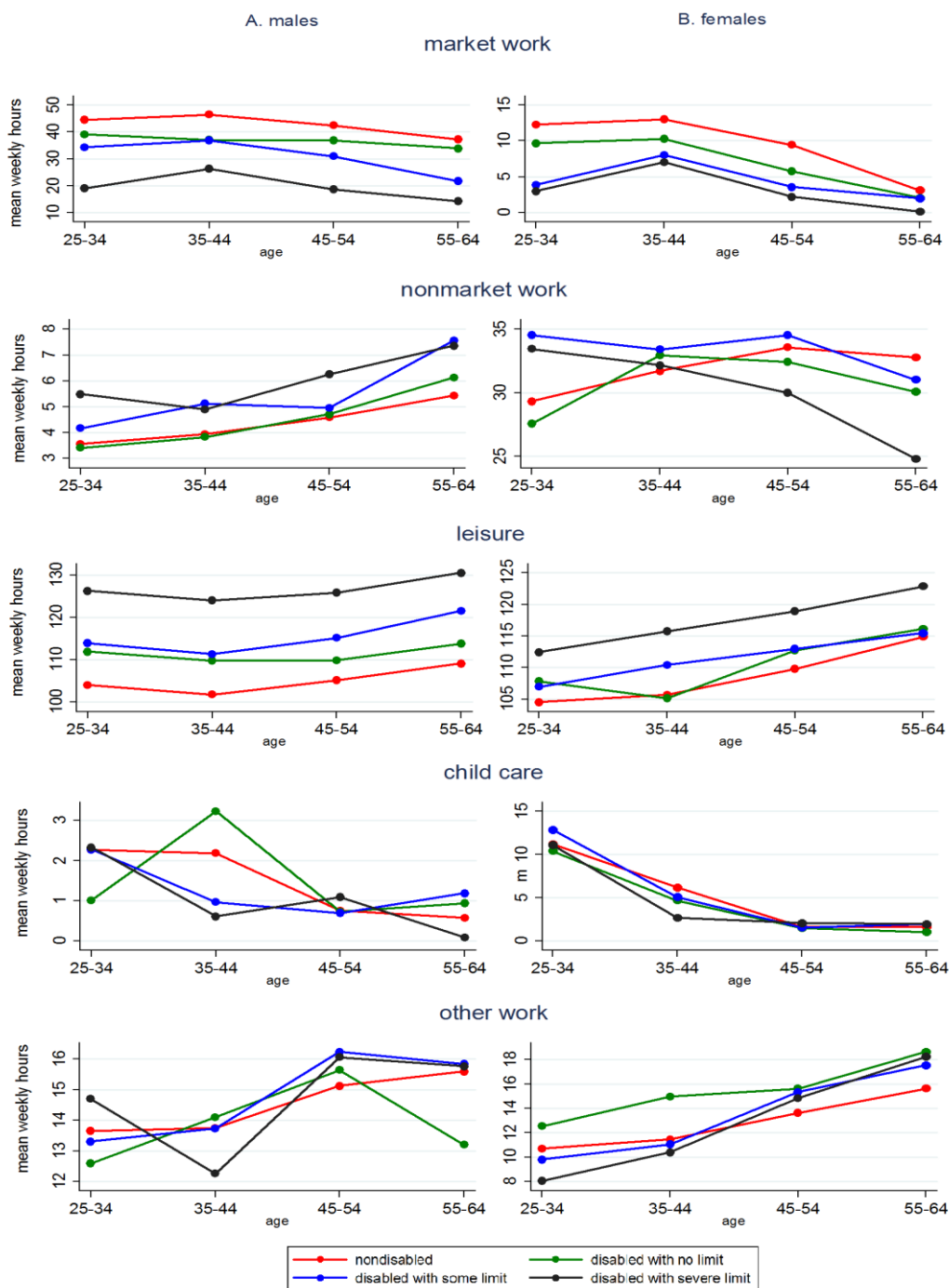

Figure 1. Distribution of Time According to Disability Status and Age

Notes: The sample is restricted to include non-student, non-retired individuals between the ages of 25 and 64. Sample weights are applied. Time use activities are measured as hours per week. Source: TURKSTAT Time Use Survey 2014.

Table 1 shows the mean values of time devoted to market work, nonmarket work, leisure, childcare and other work in addition to mean values of explanatory variables according to gender and disability status. Disabled category in Table 1 includes disabled individuals with no limitations, disabled individuals with

some limitations and disabled individuals with severe limitations in daily activities. The results of Table 1 can be summarized as the following: Firstly, the differences between disabled and nondisabled individuals in time devoted to market work, nonmarket work and leisure are significant at 5 percent level both for males and females. The difference is especially significant for disabled individuals in the time devoted to market work. Furthermore, this difference is higher for disabled males than disabled females. Secondly, differences in time devoted to childcare and other work are significant for females and insignificant for males. Thirdly, the share of disabled individuals increases with age and decreases with education and the differences in age and education are significant at 5 percent level. The findings of Table 1 imply that disabled individuals are unable to achieve as many hours of work as they like and they devote more time into other activities (Pagan, 2013). In other words, the results are in line with substitutability of time between market, nonmarket work and leisure and disability makes the substitutability even more profound.

Table 1. Mean Time Allocation and Mean Values of Explanatory Variables by Gender and Disability Status

	Males			Females		
	nondisabled	disabled	difference	nondisabled	disabled	difference
Time Use						
market work	43.98	30.29	13.69*	10.98	4.36	6.62*
nonmarket work	4.08	5.37	-1.29*	32.35	30.82	1.53*
leisure	103.99	116.37	-12.38*	107.03	113.66	-6.63*
childcare	1.75	1.18	0.57	6.55	3.27	3.28*
otherwork	14.19	14.76	-0.57	12.07	14.87	-2.80*
Age						
25-34	0.33	0.14	0.19*	0.35	0.08	0.27*
35-44	0.34	0.27	0.07*	0.34	0.25	0.09*
45-54	0.24	0.35	-0.11*	0.40	0.47	-0.07*
55-64	0.08	0.23	-0.15*	0.10	0.33	-0.23*
Marital status						
single	0.14	0.09	0.05*	0.08	0.03	0.05*
married	0.82	0.88	-0.06*	0.85	0.83	0.02*
separated	0.03	0.02	0.01	0.07	0.13	-0.06*
Education						
no degree	0.03	0.08	-0.06*	0.14	0.31	-0.17*
primary	0.34	0.49	-0.15*	0.41	0.51	-0.10*
secondary	0.14	0.14	0.01	0.10	0.06	0.04*
high school	0.25	0.19	0.06*	0.17	0.06	0.11*
university	0.23	0.09	0.14*	0.16	0.04	0.12*
Household structure						
minor	0.68	0.65	0.03*	0.69	0.52	0.17*
old care	0.08	0.10	-0.02	0.10	0.11	-0.01
hh without head	0.05	0.07	-0.02*	0.08	0.07	0.01*
vehicle	0.50	0.41	0.09*	0.47	0.38	0.09*
<i>Sample size</i>	4490	696		4651	1440	

Notes: The sample is restricted to include non-student, non-retired individuals between the ages of 25 and 64. Sample weights are applied. Time use activities are measured as hours per week. *difference between nondisabled and disabled significant at 5%. Source: TURKSTAT Time Use Survey 2014.

Table 2 and Table 3 show SUR-OLS results for males and females respectively which are obtained from equations (1) to (5). Regarding results for men, significant negative association between time devoted market work and degree of disability status is observed. In terms of time devoted to market work, disabled males with severe limitations spend 21 hours less than their nondisabled counterparts in a week. On the other hand, time allocated to nonmarket work and leisure significantly increases with the degree of disability. Disabled males with severe limitations allocate 1.88 more hours to nonmarket work and 19.02 more hours to leisure on average than their nondisabled counterparts. The relationship between childcare and other work for males is mostly insignificant. Additionally, education seems to be an important correlating factor. There is a positive and significant association between time devoted to market work and education, and a negative and significant association between time allocated to nonmarket work, leisure and education. Among the variables that define household structure, only dummy variable for the existence of a vehicle in the household and dummy indicating the households without heads are significant for males.

Table 2. Estimates of Disability Status on Time Use Categories, Males

	Market work	Nonmarket work	Leisure	Childcare	Other work
Disability status					
(reference:nondisabled)					
<i>disabled with no limitations</i>	-6.64**(1.77)	0.27(0.50)	6.37**(1.58)	0.23(0.26)	-0.60(0.54)
<i>disabled with some limitations</i>	-11.2**(1.33)	1.16**(0.37)	9.65**(1.19)	-0.10(0.20)	0.48(0.41)
<i>disabled with severe limitations</i>	-21.79**(2.10)	1.88**(0.59)	19.02**(1.88)	0.12(0.31)	1.55**(0.64)
Age					
(reference: 25-34)					
<i>35-44</i>	0.66(0.89)	0.37(0.25)	1.09(0.80)	-0.94*(0.13)	0.18 (0.27)
<i>45-54</i>	-4.47(0.97)	0.94**(0.27)	3.88**(0.87)	-1.07*(0.14)	1.65**(0.29)
<i>55-64</i>	-8.47**(1.34)	2.08**(0.38)	6.01**(1.21)	-1.53*(0.20)	2.94**(0.41)
Marital status					
(reference: single)					
<i>married</i>	5.49**(1.18)	-0.36(0.33)	-7.78**(1.06)	2.02*(0.17)	0.31(0.36)
<i>separated</i>	2.16(2.29)	2.97**(0.64)	-4.96**(2.05)	1.28*(0.34)	-0.66(0.70)
Education					
(reference: no degree)					
<i>primary</i>	14.42**(1.77)	-2.09**(0.50)	-9.42**(1.59)	-0.29(0.26)	-3.30**(0.54)
<i>secondary</i>	16.15**(1.91)	-1.97**(0.54)	-11.37**(1.71)	0.03(0.28)	-3.34**(0.58)
<i>high school</i>	14.78**(1.83)	-1.49**(0.52)	-11.74**(1.65)	0.46*(0.27)	-3.16**(0.56)
<i>university</i>	7.78**(1.88)	-0.71(0.53)	-8.53**(1.69)	1.07**(0.28)	-1.46**(0.57)
Household structure					
<i>minor in hh</i>	1.35(0.82)	-0.31(0.23)	-2.65**(0.74)	1.49**(0.12)	0.19(0.25)
<i>old care</i>	-1.70(1.18)	0.87**(0.33)	-0.35(1.06)	-0.13(0.17)	0.71**(0.36)
<i>household hsize</i>	-0.47(0.46)	-0.91**(0.13)	1.37**(0.41)	-0.19**(0.07)	0.32**(0.14)
<i>vehicle in the hh</i>	2.40**(0.70)	0.42**(0.19)	-2.18**(0.63)	0.029(0.17)	-0.36*(0.21)
<i>hh without head</i>	-4.72**(1.46)	0.90**(0.41)	2.73**(1.31)	-0.36*(0.22)	1.00**(0.45)
R-squared	0.091	0.043	0.091	0.125	0.039
Sample size	5,186	5,186	5,186	5,186	5,186

Notes: The sample is restricted to include non-student, non-retired individuals between the ages of 25 and 64. Sample weights are applied. Time use activities are measured as hours per week. *significant at 10% level. **significant at 5% level. Heteroscedasticity consistent standard errors are in parenthesis. Source: TURKSTAT Time Use Survey 2014.

Findings regarding females also show significant and negative association between disability status and time spent on market work which can be seen in Table 3. Disabled females with severe limitations spent 3.55 less hours in a week than their nondisabled counterparts for market work. Additionally, results present positive relationship between disability status and time devoted to leisure and other work. Disabled females with severe limitations devote 7.29 more hours to leisure and 1.29 more hours to other work than nondisabled females. In opposition to the results for males, negative and significant association between disability status and nonmarket work is observed for females. Furthermore, in opposition to results in Table 1, estimations results show that disability status and time allocated to childcare have no significant relationship. Age and education are important correlating factors in most of the specifications. For instance, time devoted to leisure and other work significantly rises with age, and time devoted to market work significantly increases with education. Existence of a minor/child and an old adult who needs care are also significant in most of the specifications in Table 3.

Table 3. Estimates of Disability Status on Time Use Categories, Females

	Market work	Nonmarket work	Leisure	Childcare	Other work
Disability status					
(reference:nondisabled)					
<i>disabled with no limitations</i>	-1.64(1.02)	-1.63**(0.81)	1.34(1.02)	-0.53(0.50)	2.16**(0.56)
<i>disabled with some limitations</i>	-2.56**(0.70)	-0.54(0.55)	2.11**(0.70)	0.18(0.34)	1.05**(0.38)
<i>disabled with severe limitations</i>	-3.55**(1.10)	-4.69**(0.88)	7.29**(1.10)	0.01(0.54)	1.29**(0.60)
Age					
(reference: 25-34)					
<i>35-44</i>	3.75**(0.60)	-0.22(0.47)	1.97**(0.60)	-6.16**(0.29)	0.07(0.32)
<i>45-54</i>	0.17(0.70)	0.71(0.56)	4.98**(0.70)	-8.78**(0.34)	2.74**(0.38)
<i>55-64</i>	-3.88**(0.87)	-1.77**(0.69)	7.66**(0.87)	-7.34**(0.42)	5.67**(0.47)
Marital status					
(reference: single)					
<i>married</i>	-7.20**(1.01)	11.59**(0.80)	-7.95**(1.01)	7.52**(0.49)	-1.30**(0.55)
<i>separated</i>	-2.87**(1.29)	3.44**(1.02)	-3.87**(1.29)	6.23**(0.63)	-2.29**(0.70)
Education					
(reference: no degree)					
<i>primary</i>	3.18**(0.65)	-1.77**(0.52)	-2.90**(0.65)	0.20(0.32)	-0.67*(0.35)
<i>secondary</i>	7.57**(0.93)	-4.37**(0.74)	-4.51**(0.93)	0.95**(0.46)	-2.25**(0.51)
<i>high school</i>	10.07**(0.84)	-6.49**(0.67)	-5.47**(0.84)	2.07**(0.41)	-3.61**(0.46)
<i>university</i>	18.25**(0.91)	-13.90(0.72)	-7.70**(0.91)	1.90**(0.44)	-3.76**(0.49)
Household structure					
<i>minor in hh</i>	-3.28**(0.56)	0.81*(0.45)	-1.13**(0.56)	4.51**(0.27)	-0.77**(0.30)
<i>old care</i>	-2.25**(0.73)	2.75**(0.58)	-2.78**(0.73)	-0.16(0.36)	2.29**(0.40)
<i>household hsize</i>	0.25(0.31)	-0.92**(0.25)	1.24**(0.31)	-0.25*(0.15)	-0.14(0.17)
<i>vehicle in the hh</i>	-0.42(0.48)	0.19(0.38)	0.04(0.48)	-0.04(0.23)	0.19(0.26)
<i>hh without head</i>	-1.38(0.85)	0.20(0.67)	-0.62(0.84)	-0.34(0.41)	2.18**(0.46)
R-squared	0.17	0.17	0.09	0.24	0.11
Sample size	6091	6091	6091	6091	6091

Notes: The sample is restricted to include non-student, non-retired individuals between the ages of 25 and 64. Sample weights are applied. Time use activities are measured as hours per week. *significant at 10% level. **significant at 5% level. Heteroscedasticity consistent standard errors are in parenthesis. Source: TURKSTAT Time Use Survey 2014.

CONCLUSION

This study examines the relationship between disability status and time allocated to daily activities by using TURKSTAT Time Use Survey 2014. Results can be summarized as follows: Males spend more time to market work and leisure, whereas females spend more time to nonmarket work, childcare and other work on average. Furthermore, significant differences between disabled and nondisabled individuals are observed in time devoted to market work and nonmarket work both for males and females. SUR-OLS results show significant and negative association between disability status and time devoted to market work, and significant and positive association between disability and time allocated to nonmarket work and leisure for males. On the other hand, relationship between disability and nonmarket work for females is negative. Further, age and education level are important correlating factors. Findings regarding males in this study are in line with Pagan (2013). However, results regarding females differs from the literature (Leufstadius and Erklund,2008; Lomax et al.,2004; Pagan,2013). Diversified results may stem from lower labor force participation rates of females in Turkey and the impact of social roles in different set of samples.

This study has some limitations. Firstly, the methodology adapted here is descriptive, the findings can only be interpreted as correlations. Secondly, data used is cross-section and it does not allow to observe effect of disability status net of individual heterogeneity in preferences. Thirdly, regional unemployment rates can be effective in determining time allocation decisions which are not available in data. Fourthly, individuals under 25 and over 64 are excluded from the sample due to intertemporal component of time allocation decisions and heterogeneity in time use preferences of this group. Although including individuals under 25 and over 64 is not directly in line with the aim of this paper, investigating young population (aged between 15-24) and/or retirees (aged over 64) in a different study would be interesting in terms of time allocation (especially in terms of time use in leisure and nonmarket work) decisions of these groups. For instance, examining the relationship between time allocation and disability status of young population (between 15 and 24 years of age) would reveal interesting patterns in terms of leisure and market work.

Despite the limitations of the study, findings will be interest of policy makers. Policies directed to ensure gender equality in terms of time allocated to labor market and to encourage disabled individuals participate in the labor force would increase the well-being of both females and disabled individuals. Public policies desired to achieve minimum level of public health coverage for disabled individuals and extent this coverage as much as possible could increase time allocated to market work for disabled individuals. In 2008 labor law has changed to increase the labor force participation of disabled individuals. Efficient implementation of labor law could be controlled by the policy makers. Another interesting finding of this study is that opposite movement of time devoted to market work and nonmarket work for both genders. Since nondisabled individuals have greater time use in market work than their disabled counterparts, this would lead more ability to outsource household activities via higher

income which especially the case for females. The policy implication of this behavior could also open a new research area about the influence of disability status to nonmarket work and thus household production by considering gender differences. Additionally, time devoted to leisure with respect to disability status would also have interesting policy implications for future research. Policy makers would investigate welfare loss or gain in time devoted to leisure due to disability status.

REFERENCES

- Aguiar, M., & Hurst, E. (2007). Measuring trends in leisure: the allocation of time over five decades. *The Quarterly Journal of Economics*, 122 (3), 969-1006. <https://doi.org/10.1162/qjec.122.3.969>
- Aguiar, M., & Hurst, E. (2008). *The increase in leisure inequality*. NBER Working Paper No.12837. <https://doi.org/10.3386/w13837>
- Ali, M., Schur, L., & Blanck, P. (2011). What types of jobs do people with disabilities want? *Journal of Occupational Rehabilitation*, 21, 199-210. <https://doi.org/10.1007/s10926-010-9266-0>
- Baldwin, M., & Johnson, W.G. (1994). Labor market discrimination against men with disabilities. *Journal of Human Resources*, 29(1), 1-19. <https://doi.org/10.2307/146053>
- Cai, L., Mavromaras, K., & Oguzoglu, U. (2014). The effects of health status and health shocks on hours worked. *Health Economics*, 23 (5), 516-528. <https://doi.org/10.1002/hec.2931>
- Duzgun-Oncel, B., & Karaoglan, D. (2020). Disability and labor force participation in a developing country: evidence from turkish males. *Global Business and Economics Review*, 22(3), 270-288. <https://doi.org/10.1504/GBER.2020.106245>
- Gannon, B. (2009). The influence of economic incentives on reported disability status. *Health Economics*, 18, 743-759. <https://doi.org/10.1002/hec.1399>
- Gimenez-Nadal, J.I., & Ortega-Lapiedra, R. (2013). Health status and time allocation in Spain. *Applied Economics Letters*, 20 (15), 1435-1439. <https://doi.org/10.1080/13504851.2013.818205>
- Gimenez-Nadal, J.I., & Molina, J. A. (2014). Regional unemployment, gender, and time allocation of the unemployed. *Review of Economics of the Household*, 12, 105-127. <https://doi.org/10.1007/s11150-013-9186-9>
- Gimenez-Nadal, J.I., & Molina, J. A. (2015). Health status and the allocation of time: cross-country evidence from Europe. *Economic Modelling*, 46, 188-203. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2014.12.034>
- Kidd, M.P., Sloane, P.J., & Ferko, I. (2000). Disability and labor market: an analysis of British males. *Journal of Health Economics*, 19, 961-981. [https://doi.org/10.1016/S0167-6296\(00\)00043-6](https://doi.org/10.1016/S0167-6296(00)00043-6)
- Leufstadius, C., & Eklund, M. (2008). Time use among individuals with persistent mental illness: identifying risk factors for imbalance in daily activities. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 15, 23-33. <https://doi.org/10.3109/11038128.2014.952905>
- Lindeboom, M., Llena-Nozal, A., & Van der Klaauw, B. (2016). Health shocks, disability and work. *Labour Economics*, 43, 186-200. <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2016.06.010>
- Lomax, C., Brown, R., & Howard, R. (2004). Measuring disability in patients with neurodegenerative disease using the yesterday interview. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 19, 1058-1064. <https://doi.org/10.1002/gps.1210>
- Oi, W. (1991). Disability and work, In Caroline Weaver (Ed.), *Disability and a Workfare-Welfare Dilemma*. Washington: AEI Press.
- Ozturk, Y., & Kose, T. (2019). Health, time allocation and work: empirical evidence from Turkey. *Applied Economics*, 51, 5609-5622. <https://doi.org/10.1080/00036846.2019.1616070>
- Pagan, R. (2013). Time allocation of disabled individuals. *Social Science and Medicine*, 84, 80-93. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2013.02.014>
- Podor, M., & Halliday, T. J. (2012). Health status and the allocation of time. *Health Economics*, 21, 514-527. <https://doi.org/10.1002/hec.1725>

Schuring, M., Robroek, S.T.W., Otten, F. W. J., Arts, C. H., & Burdorf, A. (2013). The effect of ill health and socioeconomic status on labor force exit and re-employment: a prospective study with ten years of follow-up in the netherlands. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*. 39(2), 134-143. <https://doi.org/10.5271/sjweh.3321>

Turkish Statistical Institute (TURKSTAT) 2021. Time Use Survey 2014, January 2020.

Vornholt, K., Villotti, P., Muschalla, B., Bauer, J., Colella, A., Zijlstra, F., Van Ruitenbeek, G., Uitdewilligen, S., & Corbiere, M. (2017). Disability and employment: overview and highlights. *European Journal of Work and Organizational Psychology*. 27(1), 40-55. <https://doi.org/10.1080/1359432X.2017.1387536>

World Health Organization, 2021.

<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>. (Accessed 18th of January 2021).

Geliş Tarihi:
13.02.2021
Kabul Tarihi:
03.11.2021
Yayımlanma Tarihi:
20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Ölmez, T., Pirtini, S., & Ertemel, A. V. (2021). Yeni ekonomi ve bilgi toplumunda entelektüel sermayenin firma performansına etkileri ve bir uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1322-1342. doi:10.46928/iticusbe.879588

YENİ EKONOMİ VE BİLGİ TOPLUMUNDA ENTELEKTÜEL SERMAYENİN FİRMA PERFORMANSINA ETKİLERİ VE BİR UYGULAMA

Araştırma

Tülay Ölmez

Sorumlu Yazar (Correspondence)

İstanbul Kültür Üniversitesi

t.olmez@iku.edu.tr

Serdar Pirtini

Marmara Üniversitesi

serdarpirtini@marmara.edu.tr

Adnan Veysel Ertemel

İstanbul Ticaret Üniversitesi

avertemel@ticaret.edu.tr

Öğr. Gör. Tülay Ölmez, İstanbul Kültür Üniversitesi öğretim görevlisidir. Ekonomi alanında ders vermekte ve bu alanda araştırmalar yayınlamaktadır.

Prof. Dr. Serdar Pirtini, Marmara Üniversitesi İşletme Fakültesi Pazarlama Anabilim Dalı öğretim üyesidir. Global Pazarlama, Dijital Pazarlama ve Tüketici Davranışları alanında ders vermekte ve bu alanlarda yayınlanmış ulusal ve uluslararası eserleri bulunmaktadır.

Doç. Dr. Adnan Veysel Ertemel, İstanbul Ticaret Üniversitesi Üniversitesi öğretim üyesidir. Pazarlama ve dijital pazarlama alanında ders vermekte ve bu alanlarda yayınlanmış ulusal ve uluslararası eserleri bulunmaktadır.

YENİ EKONOMİ VE BİLGİ TOPLUMUNDA ENTELEKTÜEL SERMAYENİN FİRMA PERFORMANSINA ETKİLERİ VE BİR UYGULAMA

Tülay Ölmez

t.olmez@iku.edu.tr

Serdar Pirtini

serdarpirtini@marmara.edu.tr

Adnan Veysel Ertemel

avertemel@ticaret.edu.tr

ÖZET

Son yıllarda tüm dünyada yaşanan entelektüel sermaye uygulamalarının getirdiği bilgi toplumunun etkilerini hem bireyler hem de işletmeler fazlasıyla hissetmiştir. Entelektüel sermaye uygulamaları işletmelere sürdürülebilir rekabet avantajı ve performans artışı sağlamaktadır.

Amaç: Bu çalışma, yeni ekonomi ve bilgi toplumundaki entelektüel sermaye araştırmalarının içeriğine dair bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Yöntem: Bu çalışma İstanbul'da faaliyet gösteren üç teknoloji işletmesiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın verileri; işletmelerin çalışma konusuyla bağlantılı olan departmanlarında bulunan en yetkin orta ve üst düzey yöneticileri ile derinlemesine mülakat, doküman inceleme ve gözlem yapılarak toplanmıştır. Çalışmanın verilerinin güvenilirliğini sağlamak için Kappa Analizi ve işletmelerden alınan geri bildirimler kullanılmıştır. Veri çözümlemesi yapılırken; açık, seçici ve eksnel kodlamalar yapılarak gömülü teori oluşturulmuş ve oluşturulan kuram ile çalışmanın bilimselliği sağlanmıştır. Oluşturulan bu teori sonrasında iki değerleyicinin sonuçları arasındaki uyuşmanın ölçümü için mülakat verileri alanında uzman iki kişiyle paylaşılarak bu kişilere kodlama yaptırılmıştır.

Bulgular: İşletme verilerini ve gizliliğini korumak için çalışma yapılan işletmeler X, Y, Z işletmeleri şeklinde isimlendirilmiştir. Mülakat yapılan her işletmenin gözlem, döküman ve mülakat sorularına verdikleri cevaplarından yararlanılarak elde edilen bulgular, karşılaştırmalı bir biçimde aktarılmış ve kappa analizi yapılmıştır. Kappa analizi sonucunda 0,78 değeri elde edilerek sonuçlar arasında yüksek oranda uyum sağlanılmıştır.

Özgünlük: Yeni ekonomi ve bilgi toplumunun getirdiklerinin entelektüel sermayeyle harmanlanması ile yapılan çalışmalar literatürde sınırlı sayıda bulunmaktadır. Bundan dolayı çalışma, işletmelere entelektüel sermaye yönetiminin doğru kullanılması yoluyla işletme performansına ek olarak literatüre de katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Ekonomi, Bilgi Toplumu, Entelektüel Sermaye, Firma Performansı

JEL Sınıflandırılması: M20, M31

THE EFFECT OF INTELLECTUAL CAPITAL ON FIRM PERFORMANCE IN THE NEW ECONOMY AND INFORMATION SOCIETY AND AN APPLICATION

ABSTRACT

Both individuals and enterprises have strongly felt the effects of the information society introduced by the intellectual capital practices, which has been experienced worldwide in recent years. The intellectual capital methods provide the enterprises with sustainable competitive advantage and performance increase.

Purpose: This study aims to present a perspective about the content of the intellectual capital research in the new economy and information society.

Method: This study has been conducted with three technology enterprises. The data of the study has been collected by thoroughly interviews with the most competent mid-level and senior managers of the related departments of the enterprises, document analyses, and observations. Kappa Analysis and feedback taken from the enterprises are used in order to secure the authenticity of the study. While doing data analysis, explicit, selective and axial codes are used to create a grounded theory and the scientificness of the study has been ensured by the created theory. Once this theory was formed, the data of the interview were shared with two experts in the field to measure the compatibility between the results of the two raters and coding was done by these people.

Findings: In order to protect business data and confidentiality, the companies studied were named as X, Y, Z enterprises. The findings obtained through the answers of each interviewed enterprise to the observation, document and interview questions were transferred in a comparative way and a kappa analysis was performed. As a result of the kappa analysis, a value of 0.78 was obtained, and a high level of agreement was achieved between the results.

Originality: There are limited studies conducted with the blending of the new economy and information society with intellectual capital. Therefore, it can be said that the study will contribute to literature as well as contributing the performance of the enterprises by using intellectual capital correctly.

Keywords: New Economy, Information Society, Intellectual Capital, Firm Performance

JEL Classification: M20, M31

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar gelen sürede, geleneksel ekonomide akademisyenler ve iş insanları kıt kaynaklarla sonsuz ihtiyaçların nasıl verimli bir şekilde giderileceğini çözmeye çalıştılar. Ancak geleneksel ekonomiden çok uzak olan bilgiye dayalı ekonomide rekabetçi ortam çözüm hızıyla hareket etmekte ve değişmektedir. Yeni ekonomi ve bilgi toplumunda işletmelerin rekabet silahını güçlendirmesinde, yeni pazarlara açılmasında ve bulunduğu pazarda büyümesinde yardımcı olabilecek önemli etkenlerden ilki bilgiyken bir diğeri de bilgi teknolojileridir. İşletme yeni ekonomi dünyasında ayakta kalabilmek için bilgiyi işlemeli, yönetmeli ve beceri, yetenek, yetkinlik gibi formları haline getirerek daha fazla bilgi yaratmalıdır. Bir işletme ne kadar çok bilgiye, bilgi varlığına ve bilgi teknolojilerine sahipse o kadar çok güçlü konumdadır (Nguyen, 2016, s. 1-4).

İşletmeler, sürdürülebilir rekabet avantajları yaratmak için somut kaynaklardan daha çok somut olmayan kaynaklara yönelmişlerdir. Bu yönelim entelektüel sermayeyi yaratmıştır. Entelektüel sermaye üzerine çalışan araştırmacılar, ortak bir yaklaşım olarak, entelektüel sermayeyi 3 boyuta ayırmışlardır. Bunlar; insan sermayesi, yapısal sermaye ve ilişkisel sermayedir. İnsan sermayesi; çalışanların bilgi, yetenek, beceri, yaratıcılık, liderlik özellikleri, motivasyon ve sadakati gibi konularla ifade edilmektedir. Yapısal sermaye; işletmenin yapısı, sistemleri, ağları, kültürü, değerleri, bilgi aktarımı ve paylaşımı, bilgi kullanım düzeyleri, patentleri, marka değeri gibi fikri mülkiyet unsurlarını içermektedir. Üçüncü unsur olan ilişkisel sermaye, işletmenin dış paydaşları ve müşteri ilişkileri, müşteri sadakati, müşteri memnuniyeti ve yeni müşteri kazanma gibi boyutlarla ilgilenmektedir (Vale, Branco ve Ribeiro, 2016, s. 280-282).

Entelektüel sermayenin yoğun olarak kullanıldığı teknoloji sektörü, yapı taşı olarak büyük oranda inovasyon ve yaratıcılık gerektirmektedir. Bu yaratıcılığı ve inovasyonu sağlamak isteyen işletmeler, insan sermayesine ve bu dönüşüm sürecini oluşturmak için ise yapısal sermayeye ihtiyaç duymaktadırlar. Ayrıca işletmeler bahse konu olan dönüşümü gerçekleştirdikten sonra piyasadaki alıcılarına ulaşmak için de ilişkisel sermayeye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu bilgiler ışığında işletmelerin entelektüel sermaye varlıklarını ne kadar benimsediği, iş süreçlerine ne kadar adapte ettiği, bilgi toplumunun getirisi olarak bilgiyi ne düzeyde kullandığı işletme performansı açısından stratejik önem taşımaktadır. Bundan dolayı araştırmanın amacı; insan sermayesi, yapısal sermaye ve ilişkisel sermayenin alt unsurları incelenerek entelektüel sermaye yönetimi kullanımı ile işletme performansı arasındaki ilişki ortaya koymaktır. Dolayısıyla çalışma, teknoloji sektöründe yeni ekonomi ve bilgi toplumunda entelektüel sermaye yönetiminin öneminin gittikçe artması ve işletme performansını etkilemesi sebebiyle literatüre katkıda bulunmak açısından önemli görülmektedir.

Çalışma verileri, İstanbul'da bulunan üç büyük teknoloji firmasından derinlemesine mülakat, gözlem ve doküman incelenerek toplanmıştır. Toplanan tüm verilerle açık, seçici ve eksnel kodlamalar yapılarak gömülü teori oluşturulmuş, kodlama yapılmış ve kappa analizi yoluyla veriler işlenmiştir.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE/LİTERATÜR

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmının kavramsal çerçevesini teşkil etmekte olan bilgiler ve bu bilgilerin birbirleriyle olan ilişkilerine yer verilmiştir.

Yeni Ekonomi ve Bilgi Toplumunun Ortaya Çıkışı

Dünya ülkeleri, 20. Yüzyılın sonlarına doğru ABD’de Silikon Vadisi’nde başlayan ve tüm dünyaya yayılan bir değişime tanıklık etmişlerdir. Bu değişimin geniş ölçekli bir şekilde bilgi ve teknoloji tabanlı olması dünya ülkelerinin ekonomik alt yapılarını da etkilemiştir.

Yeni ekonomik sistem, dünya ekonomisini sanayi ekonomisinden, bilgi teknolojisi ve hizmet tabanlı bir ekonomik yapıya doğru sürüklemiştir. Geçmişten günümüze kadar geliştirilen tüm iktisadi yapılanmaların anlamakta zorlandığı ekonomik yapıyı oluşturmuştur. Literatürde yeni ekonomi kavramı yerine “bilgi ekonomisi”, “dijital ekonomi”, “sanal kapitalizm”, “bilgiye dayalı ekonomi”, “internet ekonomisi” gibi kavramlar da kullanılmaktadır. Bilgi yoğun temelli olan yeni ekonomi birçok alanda değişim yarattığı gibi işletmeler üzerinde de değişimlere neden olmuştur. Yeni ekonomi düzeninde işletmeler için bilgi ve yaratıcılık kilit kaynaklardır. Bilgi ve yaratıcılık somut olmadığı için maddi kaynaklara dönüştürülmesi de zordur. Bundan dolayı bilgi ve yaratıcılık işletmeler üzerinde maddi olmayan kaynaklara doğru ilerleme güdüsü oluşturmuştur. Bu kaynaklara örnek olarak patent hakları, telif hakları ve marka değerini gösterebiliriz (Lachapelle, 2017, s. 1-8).

Tarım toplumu veya sanayi toplumundan daha farklı olarak bilgi toplumu, teorik bilginin şimdiye kadar sahip olmadığı öncülük konumunu işgal eden bir toplum olarak tanımlanmaktadır. Oldukça farklı düşünürleri birleştiren bilgi toplumu, kümelenmiş bilgi parçalarından çok daha fazlasını uyandırdığı için “bilgi toplumu” terimi kullanılmıştır. Bilgi toplumunun düşünce yapısında, teori ve teorik bilgiler öncelikli olarak düzenlenmiştir. Teorik bilgilerin bilgi toplumunda tamamen yeni olduğu söylenebilir, ancak öneminin arttığı ve şimdiki yaşamın tanımlayıcı bir özelliği olması yadsınamaz bir gerçektir. Yeni bir toplum türü olarak ortaya çıktığı fikrine katılan düşünürler arasında “bilgi toplumunu” en iyi tanımlayan Daniel Bell’in sanayileşme sonrası teorisidir. Bell’in 1950’lerin sonlarından bu yana “sanayi sonrası toplum” (PIS) terimini kullanmasına rağmen, “sanayi sonrası”nın yerine “bilgi” kelimesini kullandığı söylenebilir. 1980’lerin sonunda fütürolojiye olan ilginin azalmasıyla birlikte, internetin gelişmesi, sınırların ortadan kalkması ve 1990’lı yılların sonunda dünya çapında internet ağının gelişmesi ile geleceği tahmin etme konusundaki ilgi artmıştır. Dolayısıyla Daniel Bell’in öngördüğü ve savunduğu bilgi toplumu teorisi gittikçe daha kabul edilir olmuştur (Webster, 2006, s. 28-32).

Entelektüel Sermaye Yönetimi ve İşletme Performansı

Entelektüel sermaye kavramı 1960’lı yıllarda kullanılmaya başlansa da bugün bahsedilen tanımı 1990’lı yıllarda oluşmuştur. Bunların sonucunda, günümüzde bilişim dünyası işletmeleri, maddi varlıklardan daha çok maddi olmayan varlıklara yani entelektüel sermayeye doğru yönelmiştir. Bu durum üretim faktörlerinin içine bilginin de dahil edilmesi düşüncesini meydana getirmiştir.

Günümüz işletmeleri rekabet ortamında yaşamlarını sürdürebilmek için bilginin değerli olduğunu anlamış ve tüm çalışmalarını bilgiyi yaratma üzerine yoğunlaştırmışlardır. Bilgi varlıklarını genişleten ve güncel tutan işletmelerin piyasa fiyatları da gittikçe değerlenmiştir. Bunların sonucunda işletmeler maddi varlıklara dayalı yaptıkları işletme değerlendirmelerini, maddi olmayan (görünmeyen) varlıklara bırakmışlardır. Bu sebeple bilginin gittikçe değer kazandığı bilgi toplumunda, bilgiyi yaratmak davranış biçimi haline gelmelidir (Pirtini, 2004, s. 17-20). Entelektüel sermayeyi “işletme ve toplum için değer yaratma potansiyeli olan, maddi olmayan bir varlık” olarak tanımlamak mümkündür (Mavridis, 2005, s. 43).

Entelektüel sermaye, küreselleşme düzeyi, piyasaların özelleştirilmesi ve serbestleştirilmesi, agresif rekabet ve müşteri beklentilerinin artması nedeniyle oldukça önemli bir konuma gelmiştir. Araştırmacılar, çalışmalarında entelektüel sermayenin işletme performansı üzerindeki önemini ortaya koymuşlardır. Dinamik bir yapıya sahip olan bu sermaye, bir işletmenin rakiplerinden bir adım önde olma ihtimalini oldukça arttırmıştır. Entelektüel sermaye günümüz iş dünyasında, stratejik iş planlamasına önem vermesi sebebiyle şirketlerin bilgiye dayalı sistem geliştirmesine olanak sağlamıştır. Entelektüel sermaye üç ana kategoriye ayrılır: bireyi kapsayan bilgi ile ilgili olan insan sermayesi, yapısal sermaye ve ilişkisel sermayedir (Alexander, 2018, s. 37).

İşletmelerin ve kuruluşların, entelektüel sermayeyi etkin ve verimli bir biçimde yönettiklerinde işletme performansının artacağı ve zorlu bilgi temelli dönemde büyümeyi sürdürmek için önemli olduğu gözle görülen bir gerçektir. Bir bilginin katma değere ve entelektüel sermayeye dönüştürüldüğü şirket içinde sürdürülebilir değerlerin yaratılmasının farkında olan vizyon sahibi işletmeler entelektüel sermaye yönetimi için çaba harcamakta ve kurumlarında bilgi yönetici olarak kalifiye personel çalıştırmaktadırlar. Bunlar doğrultusunda işletmeler, entelektüel sermayenin performans ve değer yaratmaya yöneldiğini öne süren bir yönetim biçimini elde ettiklerinde sürdürülebilir bir rekabet avantajı elde ederler (Kweh, Chan ve Ting, 2015, s. 105-124).

Şirketler piyasa performanslarını etkileyen sınırsız kaynağa sahip olan organizasyonlardır. Sahip oldukları bu kaynaklar, rakipleri üzerindeki rekabet avantajlarını doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Bu varlıklar maddi olmak zorunda değildir. Bu sebeple maddi olmayan duran varlıklar da şirketin rakipleri üzerindeki rekabet avantajını etkilemektedir. Entelektüel sermaye, kurum içindeki maddi olmayan duran varlıklar veya bilgi varlıkları olarak kabul edilebildiğinden, şirketlerin içerisinde entelektüel kaynakların birleşimi ve değişimi yoluyla rekabet avantajı yaratıldığını söylemek mümkün olacaktır (Yaseen, Dajani ve Hasan, 2016, s. 169).

Bilgi, şirketler ve kurumlarda en önemli maddi olmayan kaynak olarak belirtilmektedir. Şirketlerin performansının ve rekabet stratejilerinin ulusal ve küresel büyüme ve karlılık yaratmada temel bir etkeni olarak kabul görmektedir. Farklı düzeylerde bilgi birikimine ve insan yaratıcılığına sahip olan şirketlerin, kurumların yüksek rekabet avantajı elde etmek için yenilikçi olma zorunlulukları vardır. Çünkü küreselleşme, yenilikler ve teknolojik gelişmeler böylesine zorlu bir ortamda yoğun bir şekilde

rekabet ederek hayatta kalmak isteyen şirketlerin küreselleşmeye ve teknolojiye uyumunu zorunlu kılmıştır. Rekabeti sağlayan bu etkenler, şirketlerin pazarda kendilerine pay elde etmesine, elde ettikleri payı sürdürülebilir kılmasına ve gittikçe paylarını arttırmasına olanak sağlamıştır. Bu bilgilerle birlikte ifade edilmelidir ki, rekabet avantajı nihai ürün ve hizmetlerin müşterilere üretilmesinden değil, onları üreten kaynaklardan faydalanmaktadır (Grimaldi, Cricelli ve Rogo, 2012, s. 305-309).

Şirketlerin maddi olan kaynaklarını ikame etmekte zorlanmadığı, maddi olmayan kaynakları ikame etmekte zorlandığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle maddi varlıklar sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayan varlıklar değildir. Çünkü; ikamesi kolay olduğundan rakipler tarafından kolayca taklit edilebilmektedir. Maddi olmayan varlıklar için bunu söylemek oldukça güçtür. Rakip işletmelerin maddi olmayan yenilikçi, teknolojik, insan ve bilgiye dayalı olan kaynakları taklit etmeleri oldukça zor olacağından, bu kaynaklar işletmelere farklılık katacaktır. Bu farklılık şirketlere katma değer yaratacaktır. Dolayısıyla, rekabet üstünlüğü de paralel olarak ilerleyecektir (Pearson, Pitfield ve Ryley, 2015, s. 179-189).

YÖNTEM

Ekosistemi gereği tüm sektörlerin gelişmesine katkıda bulunmuş olması sebebiyle teknoloji sektörünün yaratıcı ve yenilikçi yapısı, dünyadaki diğer sektörleri de etkileyecek potansiyele sahiptir. Bu araştırma, derinlemesine mülakat tekniği ile ele alınmıştır. Ayrıca araştırma yeni ekonomi ve bilgi toplumunda bulunan, entelektüel sermaye yönetiminin uygulandığı teknoloji sektöründeki işletmelerin performanslarını incelemesi bakımından özgün bir çalışma olmaktadır. Yeni ekonomi ve bilgi toplumunun getirdiklerinin entelektüel sermayeyle birlikte harmanlanması ile yapılan çalışmalar literatürde sınırlı sayıda bulunmaktadır. Dolayısı ile bu çalışmanın literatüre dikkate değer bir fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Entelektüel sermaye yönetiminin teknoloji sektöründeki işletme performansıyla olan ilişkisini incelenerek literatüre katkıda bulunulması hedeflenmektedir. Bununla birlikte işletmelerde entelektüel sermaye yönetiminin doğru kullanılması sayesinde firma performansı üzerindeki önemi bakımından faydalı bir çalışma olmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Yapılan bu araştırmanın amacı, yeni ekonomi dolayısıyla gelişen entelektüel sermaye yönetiminin, teknoloji sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin işletme performansını ne düzeyde etkilediğini araştırmak ve ortaya koymaktır. Araştırmada, teknoloji işletmelerinin firma performansı; yeni ekonominin değerleri, bilgi yönetimi, insan sermayesi, yapısal sermaye, ilişkisel sermaye, bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanma düzeyleri açılarından incelenerek, bu değişkenlerin firma performansı üzerindeki önemi değerlendirilmiştir.

Evren-Örneklem

Bu çalışmanın evrenini, Türkiye’de İstanbul ilinde teknoloji alanında faaliyet gösteren ve entelektüel sermaye yönetiminin etkin olarak kullandığını ifade eden üç teknoloji şirketi oluşturmaktadır. Ölçüt olarak İstanbul ilinde bulunan teknoloji hizmeti sağlayan, bilgi ve iletişim teknoloji departmanına sahip, entelektüel sermaye yönetimini kullanan 3 lider işletme baz alınmıştır.

Araştırmanın amacına hizmet edecek şekilde örnekleme metotlarından ölçüt durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme; araştırma yapılacak kişi veya kurumların belli kriterlere göre seçilmesidir (Patton, 2002, s. 238).

Veri Toplama Araçları

Veri toplama sürecinde kalitatif araştırma yapılarak yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakat ve gözlem yöntemleri kullanılmıştır. Bu bağlamda veri toplamak için şirket içi dokümanlar, şirketlerin yayınladıkları raporlar, şirketlerin internet sitelerinde yer alan bilgiler ve araştırma kapsamıyla ilgili olarak çeşitli videolarla desteklenerek süreç tamamlanmıştır. Mülakat için hazırlanan sorular hem yabancı hem de ulusal yayınlar kaynak olarak kullanılarak hazırlanmıştır.

Verilerin Toplanması

Nitel yöntemlerle yapılan çalışmalarda yaygın olarak görülen mülakat tekniği, yanıtlayıcılara kendini derin ve net olarak ifade edebilme imkanı verirken, görüşmeceye de yanıtlayıcıların vizyonlarını, düşüncelerini, deneyimlerini, içinde oldukları özel durumlara ait verdikleri tepkileri, motivasyonlarını yine yanıtlayıcıların ifadeleri ile derinlemesine anlama fırsatı vermektedir (Mc Cracken, 1998, s. 9).

Çalışmada yer alan işletmeler, teknoloji sektöründe entelektüel sermayenin her bir bileşenini kullanan ve bu doğrultuda hizmet veren piyasada lider konumunda olan şirketlerdir. Bahsedilen bu şirketlere ulaşabilmek için e-mail ya da telefon vasıtası ile iletişime geçilerek bu alanda çalışmaya yardımcı olacak en yetkin kişilerle yüz yüze görüşme talebi iletilmiştir. Bu talebe yapılan geri dönüşler sonucunda, görüşülen kişiler bilgi ve iletişim departmanlarında, entelektüel sermaye yönetimini uzun yıllardan beri kullanma deneyimine sahip üst ve orta düzey yöneticilerden oluşmaktadır. Alınan geri dönüşler sonucunda oluşturulan temel bilgiler tabloya dökülmüştür.

Tablo 1. İşletmeler Hakkında Temel Bilgiler

KATEGORİLER	X FİRMASI	Y FİRMASI	Z FİRMASI
FAALİYET SÜRESİ	1945’ten beri	1938’den beri	1960’tan beri
ORTAKLIK YAPISI	% 100 Yerli	% 100 Yabancı	% 100 Yabancı
ÇALIŞAN SAYISI	1.332	2000	90
ENTELEKTÜEL SERMAYE YÖNETİMİ	Mevcut	Mevcut	Mevcut
ENTELEKTÜEL SERMAYE YÖNETİM DÜZEYİ	Yüksek	Yüksek	Yüksek

	Nesnelerin İnterneti	Bulut	Bulut
	Güvenlik	Nesnelerin İnterneti	Yüz Tanıma
TEMEL FAALİYET ALANLARI	Büyük Veri	BT Altyapısı	Programlanabilir Akış Ağları
	Kurumsal Bulut	Mobil	Aktarma Ağı
	İş Çözümleri	Güvenlik	Bt Platformu
	Kurumsal Mobilite	Temel Yazılım Sistemleri	Büyük Veri Analizi
	Dijital İşgücü Rpa		Akıllı Enerji
	CİRO	100 milyon €	150 milyon €
SON BÜYÜME ORANLARI	%20	%18	%15

Mülakatlar bahsedilen üç işletmenin de merkezlerinde yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Not alma ve ses kaydı kullanılan mülakatlar, 90-180 dakika arası gerçekleştirilmiştir. Çalışmada mülakat için oluşturulan sorular literatürden yararlanılarak, uzman kişiler ile görüşülerek geliştirilmiş, çalışmanın önemine ve vurgu yapılmak istenen konulara göre bir görüşme formu olarak son halini almıştır. Çalışmada kullanılan görüşme formu 8 bölümden, 37 sorudan oluşmaktadır. Görüşme formu;

- Birinci bölüm; mülakat gerçekleştirilen işletmelerin, genel ve demografik bilgileri hakkındaki sorulardan oluşmaktadır.
- İkinci bölüm; işletmelerin, yeni ekonomi dünyasına bakış açısı, dijitalleşme, sanallaşma, inovasyona verdikleri önem, işletmenin yetkinlikleri ile işletme performansı hakkındaki sorulardan oluşmaktadır.
- Üçüncü bölüm; işletmelerin, var oldukları bilgi toplumuna bakış açıları, bilgi düzeyleri, bilgi edinme kaynakları ve bilgi paylaşımları hakkındaki sorulardan oluşmaktadır.
- Dördüncü, beşinci ve altıncı bölümler ise entelektüel sermayenin bileşenleri (insan sermayesi, yapısal sermaye ve müşteri sermayesi) hakkındaki, çalışmanın ana hattını çizen sorulardan oluşmaktadır.
- Yedinci bölüm görüşme yapılan işletmelerin, işletme performans düzeyleri ve memnuniyetleri hakkındaki sorulardan oluşmaktadır.
- Sekizinci bölüm işletmelerin, geleceğe bakış açıları ve geleceğe yönelik stratejik planları hakkındaki sorulardan oluşmaktadır.

Bu bölümlerin oluşturulmasındaki amaç, işletmelerin mülakat gerçekleştirilirken olabildiğince detaylı olarak bilgi vermelerini sağlamaktır.

Verilerin Analizi

Mülakat formu oluşturulurken, entelektüel sermaye yönetiminin işletme performansı ölçeğini oluşturabilmek adına ulusal ve uluslararası kaynaklardan yararlanılmıştır. Görüşme formu sorularının güvenilirliğini ve geçerliliğini test etmek amacıyla; ilgili konuyla çalışmış ve çalışmakta olan akademisyenler, özel sektör üst düzey yöneticileri ile çalışanları olmak üzere toplam 8 kişiye mülakat formları iletilerek bu formun son halini alabilmesi için soruların açıklayıcılığı, netliği, sadeliği ve yeterliliği ile ilgili geri dönüşler yapmaları talep edilmiştir. Bu geri dönüşler sonucunda görüşme formu nihai haline getirilerek ölçeğin güvenilirliği sağlanmıştır. Veri bulgularının güvenilirliğini ölçmek amacıyla ise mülakat sonrasında, işletmelerin mülakat verileri ve kodlar iletilerek alınan bilgilerin doğruluğu teyit edilmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen verilerin güvenilirliğini sağlamak amacıyla veriler Kappa istatistiği ile analiz edilmiştir.

Kappa istatistiği gözlemciler arasındaki uyumun tesadüfi olabileceğini de dikkate aldığından iki gözlemci arasındaki yüzde, orantı olarak bulunan uyumdan daha güçlü sonuçlar yaratmaktadır (Kılıç, 2015, s. 142).

Çalışmada, iki değerleyicinin sonuçları arasındaki uyumun ölçümü için mülakat verileri alanında uzman iki kişiyle paylaşılarak bu kişilere kodlama yaptırılmıştır. Bu yapılan analiz sonucunda 0,78 değeri elde edilmiştir.

Tablo 2. Kappa Analizi Ölçüm Tablosu

KAPPA ANALİZİ ÖLÇÜM TABLOSU			
	Değer	Hata Oranı	Approx Sig
Anlaşma Ölçüsü/ Kappa	,784	,090	,000
Geçerli Olguların Sayısı	67		

Veri toplama ve analiz sürecinde çalışmanın amacına uygun olarak, verilerin çözümlenebilmesi için gömülü teori yaklaşımı ile veriler kodlanmıştır. Aynı zamanda kodlamanın gerçekleştirilebilmesi için Nvivo 12 programından yararlanılmıştır. Çalışmanın verilerinin çözümlenebilmesi ve strateji uygulanması için kullanılan gömülü teori, 1967 yılında Glaser ve Strauss tarafından yayımlanan “The Discovery of Grounded Theory Strategies for Qualitative Research” adlı kitap sayesinde literatüre girmiştir. Gömülü teori yaklaşımı, elde edilen karmaşık verilerin sistematik bir şekilde bir araya getirilerek analiz edilmesi ile kavramsal zenginliğe sahip yeni olguların keşfedilmesi yöntemidir (Glaser ve Strauss, 1968, s. 364).

Veriyi toplarken; mülakatlardan, ses kayıtlarından, yazılı dokümanlardan, fotoğraflardan, videolardan ve internet sitelerinden yararlanılması verilerin daha detaylı olmasını ve kodlanabilmesi için kavramsallaştırabilmektedir (Berg ve Lune, 2015, s. 380).

BULGULAR

Bu çalışma ile literatürde yer alan bilgilerin uygulamada ne düzeyde kullanıldığı ve operasyonel verimlilik kıstaslarını ne düzeyde yerine getirdiği, teknoloji sektöründe lider firmalar perspektifinden incelenmektedir. İşletme verilerini ve gizliliğini korumak amacıyla firmalar X, Y, Z İşletmeleri şeklinde isimlendirilmiştir. Her firmanın mülakat, gözlem ve dokümanlardan yararlanarak elde edilmiş bulguları, karşılaştırmalı bir şekilde aktarıldıktan sonra tabloya dökülmüştür.

Yeni Ekonomi ve Bilgi Toplumunda Entelektüel Sermaye Yönetiminin Firma Performansına Etkileri

Entelektüel sermaye yönetiminin, yeni ekonomi ve bilgi toplumunda firma performansı üzerine etkileri; insan sermayesinin firma performansına etkileri, yapısal sermayenin firma performansına etkileri ve ilişkisel sermayenin firma performansına etkileri bakımından ele alınmıştır. Ele alınan bu etkiler aşağıdaki gibi tablo olarak aktarılmıştır. İnsan sermayesi, yapısal sermaye ve ilişkisel sermayenin değişkenlerinin birbirinden farklı ele alınması gerektiğinden 3 tablo olarak gösterilmiştir.

İşletmeler etkin bir biçimde yönettiklerinde entelektüel sermayenin işletme performansını arttıracığı ve zorlu bilgi temelli dönemde büyümeyi sürdürmek için önem arz ettiği inkar edilemez bir gerçektir. Bir bilginin katma değere ve entelektüel sermayeye dönüştürüldüğü şirket içinde sürdürülebilir değerlerin yaratılmasının farkında olan vizyon sahibi işletmeler, entelektüel sermaye yönetimi için çaba harcamakta ve kurumlarında bilgi yönetici olarak kalifiye personel çalıştırmaktadırlar. Bunlar doğrultusunda işletmeler, entelektüel sermayenin performans ve değer yaratmaya yöneldiğini öne süren bir yönetim biçimini hayata geçirdiklerinde sürdürülebilir bir rekabet avantajı elde ederler (Kweh, Chan ve Ting, 2015, s. 105-124).

İnsan Sermayesinin Firma Performansı Üzerine Etkileri

İnovasyon ve sürdürülebilirlik için gerekli olan bilgi ve becerilerin en önemli kısmı bireyler tarafından bulunur ve bireyler tarafından kullanılır. Yeni bilgi geliştirmek, kullanmak, sürece adapte etmek bir miktar mevcut bilgi gerektirir. Bu nedenle çalışanların yetenekleri ve uzmanlıkları örgütsel yeniliğin ve sürdürülebilirliğin önemli belirleyicileridir. Yaratıcı ve bilgili çalışanların yeni ve yenilikçi fikirler geliştirmeleri ya da mevcut davranış biçimlerini sorgulamaları ve kurumun sürdürülebilirliğini sağlayan değişim araçları olarak davranmaları daha muhtemeldir (Kianto, Saenz, ve Aramburu, 2017, s. 11-20).

Çalışmada, entelektüel sermaye unsurlarından insan sermayesinin firma performansı üzerine etkileri; çalışanların kavramsal bilgi ve becerileri, çalışanların sosyal bilgi ve becerileri, çalışanların verimlilik faktörleri ve yöneticilerin bilgi ve becerileri ana hatlar olmak üzere değerlendirilmiştir.

Tablo 3. İnsan Sermayesi ile İşletme Performansı Arasındaki İlişkisi

KATEGORİLER	X İŞLETMESİ	Y İŞLETMESİ	Z İŞLETMESİ
ÇALIŞANLARIN KAVRAMSAL BİLGİ VE BECERİLERİ	Teknik düşünme becerisi	Teknik düşünme becerisi	Teknik düşünme becerisi
	İleri veri programlama yetkinliği	İleri veri programlama yetkinliği	İleri veri programlama yetkinliği
	Yapay zeka ve artırılmış zeka yaratma	Yapay zeka ve artırılmış zeka yaratma	Yapay zeka ve artırılmış zeka yaratma
ÇALIŞANLARIN SOSYAL BİLGİ VE BECERİLERİ	Kurum içi sosyal ağ kullanımı	Kurum içi sosyal ağ kullanımı	Kurum içi sosyal ağ kullanımı
	Yurtiçi ve yurtdışı fuarlara katılım	Yurtiçi ve yurtdışı fuarlara katılım	Yurtiçi ve yurtdışı fuarlara katılım
	Esnek çalışma	Dakika avans sistemi	Esnek çalışma
ÇALIŞANLARIN VERİMLİLİK FAKTÖRLERİ	İç sponsorluk	New Relic performans izleme	Yeterli düzeyde kaynaklara sahip olma
	Yeterli düzeyde kaynaklara sahip olma	Esnek çalışma	Bonus sistemi
	Performansa göre prim, iç rotasyon	İç sponsorluk, performansa göre prim	İç rotasyon
	180 derece izleme ve takip, şeffaflık	180 derece izleme ve takip, şeffaflık	180 derece izleme ve takip, şeffaflık
YÖNETİCİLERİN BİLGİ VE BECERİLERİ	Öngörme yeteneği	Bant sistemi	Öngörme yeteneği

Yapısal Sermayenin Firma Performansı Üzerine Etkileri

Yapısal sermaye, işletmenin vizyonunu, misyonunu, stratejilerini, kültürünü, telif haklarını, patentlerini, veri tabanlarını ve işletme içi tüm yönetim süreçlerini kapsamaktadır (Szelągowski, 2019, s. 208).

Yapısal sermaye, insanlar arasında ne olur, insanlar kuruma nasıl bağlanır ve çalışan kurumdan ayrıldığında ne kalır gibi soruların cevaplarını bulur (Blankenburg, 2018, s. 15).

Çalışmanın bu içeriğinde, entelektüel sermaye unsurlarından yapısal sermayenin firma performansı üzerine etkileri; işletmenin yapısı, bilgi aktarımı ve paylaşımı, fiziki alt yapı ve araçlar olarak ana hatlar üzerinden değerlendirme yapılarak tablolandırılmıştır.

Tablo 4. Yapısal Sermaye ile İşletme Performansı Arasındaki İlişki

KATEGORİLER	X İŞLETMESİ	Y İŞLETMESİ	Z İŞLETMESİ
	Uluslararası	Uluslararası	Uluslararası
İŞLETMENİN YAPISI	Dijital ve sanal ortam	Dijital ve sanal ortam	Dijital ve sanal ortam
	Bulut sistemi	Bulut sistemi	Bulut sistemi
	Çevrim içi platformlar	Çevrim içi platformlar	Çevrim içi platformlar
BİLGİ AKTARIMI VE PAYLAŞIMI	Eğitim	Eğitim	Eğitim
	Kurumsal yayınlar	Kurumsal yayınlar	Kurumsal yayınlar
	BT araçları	BT araçları	BT araçları
	SERVICE NOW sistemi	SLACK haberleşme sistemi	
	MICROSOFT TEAMS bilgi aktarım sistemi	WEBEX MEETINGS sistemi	
	CyberArk bilgi güvenlik sistemi	BOX bilgi paylaşım sistemi	
	Veri merkezleri	Veri merkezleri	Bayiler
	Bayiler	İç-Bağımsız denetim	Laboratuvar
	İç denetim	Marka değeri	Denetim
	Bağımsız denetim	Patentler	Marka değeri
FİZİKİ ALT YAPI VE ARAÇLAR	Marka değeri	Bilgi ve teknoloji alt yapılı yazılımlar	Patentler
	Patentler	IFRS raporlama	Bilgi ve teknoloji alt yapılı yazılımlar
	Bilgi ve teknoloji alt yapılı yazılımlar	SAP sistemi	IFRS raporlama
	IFRS raporlama	TRELLO proje yönetim sistemi	SAP sistemi
	SAP sistemi	ACE donanım sistemi	

İlişkisel Sermayenin Firma Performansı Üzerine Etkileri

İlişkisel sermaye altında işletmelerin rekabet avantajı elde etmek ve bunu sürdürmek için çevrelerindeki yeni bilgileri nasıl elde edip onları ne şekilde işlemesi gerektiği konusuna odaklanmaktadır. İlişkisel sermayenin değişkenleri ise; müşteri tipolojisi, müşteri sadakati ve ilişkinin uzun ömürlülüğü, müşteri desteği ve müşteri ilişkilerinin etkinliğidir. Bundan dolayı

entelektüel sermaye bileşenlerinden olan ilişki sermaye bazı bilimsel kaynaklarda müşteri sermayesi olarak da adlandırılmaktadır (Castro, Verde, Saez ve Lopez, 2010, s. 111).

Entelektüel sermaye unsurlarından ilişki sermayenin işletme performansı üzerine etkileri; müşteri ilişkileri ve dış paydaş ilişkileri olarak tablo halinde incelenmektedir.

Tablo 5. İlişki Sermaye ile İşletme Performansı Arasındaki İlişki

KATEGORİLER	X İŞLETMESİ	Y İŞLETMESİ	Z İŞLETMESİ
MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ	CRM	CRM	CRM
	Müşteri memnuniyeti	Müşteri memnuniyeti	Müşteri memnuniyeti
	Müşteri sadakati	Müşteri sadakati	Müşteri sadakati
	Yeni müşteri kazanma stratejileri	SERVICE LEVEL sistemi	Müşteri TALEP sistemi
	Çağrı merkezi bulundurma	TICKET-TOOL sistemi	Yeni müşteri kazanma stratejileri
	Müşteri TALEP sistemi	PAGERDUTY olay müdahale	Bayi yönetimi
	Bayi-servis Yönetimi	F5 ACCESS LEGACY sistemi	Servis yönetimi
	Satış ve satış sonrası destek	Çağrı merkezi ve çevrimiçi iletişim	Satış ve satış sonrası destek
		Bayi- Servis Yönetimi	
		Proje ortaklıkları	Proje ortaklıkları
DIŞ PAYDAŞLARLA İLİŞKİLER	Partnerler	Partnerler	Partnerler
	Yabancı yatırımcılarla anlaşma		Yabancı yatırımcılarla anlaşma
	Yurtdışına yatırım yaparak yabancı ülkelerde iş ortağı edinme		Yurtdışına yatırım yaparak yabancı ülkelerde iş ortağı edinme

İşletmelerin Geleceğe Bakış Açısı ve Stratejileri

Yeni ekonomi ve bilgi toplumunun ekosisteminde varlığını sürdüren teknoloji işletmeleri rekabet edilebilirliğini arttırmak ve bulunduğumuz dünyada yer edinebilmek için entelektüel sermaye varlıklarını kullanarak ilerlemeleri gerektiğinin bilincinde olarak büyüme stratejileri uygulamaktadırlar. Toplum 5.0'ın, Endüstri 4.0'ın teknoloji işletmeleri olan X, Y ve Z işletmeleri yapay zeka, artırılmış zeka, IoT (nesnelerin interneti) ve büyük veri (big data) teknolojileri kullanarak maddi olan ve maddi olmayan kaynaklarını arttırarak işletme performansını yükseltme amacı

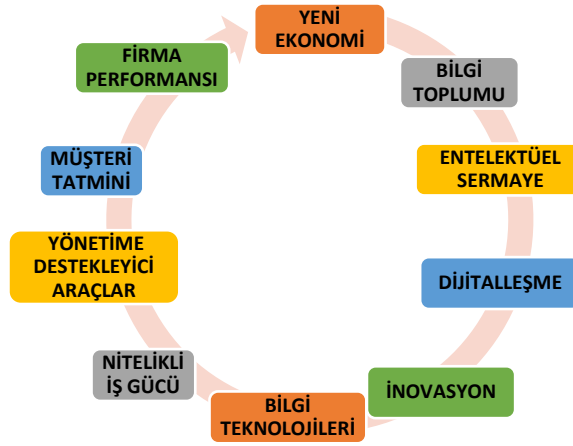
taşımaktadır. Bu bağlamda işletmeler artık üretim faktörlerinin içine entelektüel sermaye varlıklarını da koymaktadırlar.

X işletmesi, pazarında bulunduğu konumunun sürdürülebilirliğini devam ettirmek için entelektüel sermaye varlıklarını arttırarak, ileri veri tekniği olan inovasyon yaratmaya devam edecektir. İnsan sermayesinin yetkinliği ile akıllı şehirler kurarak daha akıllı toplumlar inşa edecektir. Böylece yarının sorunlarına bugünden çözüm üreterek yenilikçi ve yaratıcı özelliklerini korumaya devam edecektir. Blockchain teknolojisi yaratacak bilgi ve teknoloji alt yapısını oluşturmaya devam ederek, verimlilik sağlayacaktır. X işletmesi, COVID-19 pandemi sürecinde uzaktan çalışma sistemine geçiş yaptıklarında performans kaybının oluşmadığını gördüklerinden, esnek çalışma koşullarını arttıracak stratejiler oluşturacaklarını belirtmişlerdir. Türkiye perspektifinden bakıldığında; toplum olarak teknolojik sistemlere geç adapte olmamızdan, teknolojik aletlere gerektiği önemi vermememizden ve teknolojik aletlerin efektif kullanımının tam olarak gerçekleşmemesinden dolayı bu konuyla ilgili algı yönetimi yapacak stratejiler geliştirmektedirler.

Y işletmesi, gelecekte entelektüel sermayenin artışıyla beraber teknolojinin daha çok gelişeceğine ve gelişen teknoloji sayesinde pazar paylarının artacağına inanmaktadır. İşletmenin bu inançlarını destekleyecek ileri veri tekniği ile hazırlanmış siber güvenlik, yapay zeka, blockchain, sanal gerçeklik gibi teknoloji uygulamaları mevcuttur. İşletme, genç beyinleri bünyelerinde barındırarak geleceğe daha dinamik bakacakları stratejilerle devam etmektedir. Y işletmesi, Türkiye’de teknolojiye karşı olan güven algısının değişmesi gerektiğinin bilincinde olduğundan bu konuyla ilgili olumlu sonuçlar doğuracak stratejiler belirlemişlerdir. Bunun için akıllı şehirler projesini uygulamaya başlamıştır. Çünkü bu sayede akıllı toplumlar oluşacaktır ve teknoloji şirketleri toplumun sorunlarına hızlı çözümler üretecektir.

Z işletmesi; alt yapılara, insanlara ve teknolojik araçlara olan yatırımın her zaman işletmeyi olumlu yöne çekeceğinden söz etmektedir. AR-GE yatırımlarına ve inovasyona verdikleri önemi arttıran işletme; akıllı enerji, yüz tanıma sistemi, programlanabilir akış ağları gibi uygulamaları hayata geçirmiştir. Geleceğe yönelik birçok stratejisi olan işletme, BT (Bilgi Teknolojileri) çözümleri ile ilgili çalışmalara başlamıştır.

Entelektüel sermaye yönetimi uygulamalarının teknoloji işletmelerinde kullanımının işletme performansına etkisini ölçerken veriler, açık kodlama ve eksnel kodlama yöntemleri ile kodlandıktan sonra seçici kodlama yapılarak gömülü teori oluşturulmuştur. Şekil 1’de Entelektüel Sermaye ile İşletme Performansı arasındaki ilişki gösterilmektedir.

Şekil 1. Entelektüel Sermaye ile Firma Performansı Döngüsü

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Yeni ekonomi ve bilgi toplumunun yeni bir çağ başlattığı ve bilgi ekonomilerinin, bilgi çalışanları tarafından gelişen bilgi toplumlarını ortaya çıkardığı bilinmektedir. Bahse konu olan bilgi toplumlarının gelişimi entelektüel sermayeyi, entelektüel sermaye de inovasyonu arttırmış ve geliştirmiştir. İnovasyonun gelişmesi şirket için kar devlet için ise refah düzeyinin artışı demektir (Alexander, 2018, s. 12). Yeni ekonomide ürün ve hizmetler bilgi altyapılı teknolojilere dayalı olmasına rağmen üretim sürecinde fiziksel ve insan sermayesi de öncü katmanlara sahiptir (Piatkowski, 2002, s. 19).

Bundan dolayı içinde yaşadığımız dünyada, şirketler performansları açısından entelektüel sermayeyi önemsemektedirler. Bundan dolayı, entelektüel sermaye teorisinin geliştirilmesi daha da önemlidir ve bu önem gün geçtikçe artmaya devam etmektedir. Çünkü bilgi ve bilgiyle bağlantılı entelektüel sermayeyi, belli bir kaynak ve belirli bir akış olarak diğer sermaye çeşitlerinden ayırt etmek gerekmektedir (Herman, 2010, s. 7).

Entelektüel sermayenin temel özelliği, maddi varlıklar ve maddi olmayan varlıkların etkinliğini artırma yeteneğinden oluşmasıdır. Bundan dolayı entelektüel sermayenin; bir kuruluşun, bir işletmenin fikri mülkiyetini önemli ölçüde aşabilecek, üst düzey büyüme veya yüksek karlar sağlayacak şekilde ürün veya hizmetlere “değer katma” yeteneği olduğu bilinmektedir. Bu yeteneği daha iyi kavrayabilmek adına bileşenlere ayrılmıştır. Bu bileşenler birbirine güçlü bir bağ ile bağlıdır (Shakina ve Barajas, 2012, s. 81).

Çalışmada, insan sermayesinin firma performansı üzerindeki önemi ve ilişkisel sermaye ile işletme performansı arasındaki ilişkisi konularında hem insan kaynağı hem de müşteri değerlendirildiğinde; her iki tarafta da aslında üreten ve tüketen kaynağın kişisel özelliklerinin belirgin bir şekilde tüketim davranışlarına yansıtıldığı görülmektedir.

Bilgisayar donanımlı (Computerized), sürekli iletişim halinde (Communicating), içerik merkezli (Content-centric), toplum yönlü (Community-oriented), sürekli tıklayan (Always clicking) veya yaratıcı (Creative) gibi yeni nesil yaşam biçimi öğelerinin günlük yaşam biçimi haline gelmiş olması her üç işletmenin insan kaynağı ve müşteri profilinde göze çarpmakta olduğundan, işletmelerin gelecek strateji planlamalarında dikkate alınması gereken unsurlardandırılar (Kaplan, 2013, s. 367).

Bu çalışmasının amacı; yeni ekonomi ve bilgi toplumu dünyasında bulunan teknoloji işletmelerinin entelektüel sermaye yönetiminin, işletme performansı üzerindeki önemini; insan sermayesi, yapısal sermaye ve ilişkisel sermaye unsurları açısından değerlendirmektir. Veri toplama aracı olan mülakat soruları, İstanbul ilinde faaliyet gösteren kendi pazarında lider 3 firmadaki belirlenen kişilere sorulmuştur. Veriler; eksnel kodlama, açık kodlama ve seçici kodlama yöntemleri ile kodlanarak gömülü teori elde edilmiştir. Bu araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat, gözlem, işletmelerin elektronik ortamları ve doküman inceleme yöntemlerinden yararlanılarak toplanmıştır.

Bir işletmenin üstün performansı ve rekabet gücü bazı özel, eşsiz ve taklit edilemez stratejik, maddi olmayan kaynaklardan gelmektedir. Bu maddi olmayan kaynaklar etkin ve verimli bir şekilde yönetildiğinde işletmenin verimliliği, karlılığı, pazar payı artmakta buna bağlı olarak firma performansı da yükselmektedir. Bir işletmenin bilgiye dayalı kaynakları olmadığı sürece, Endüstri 4.0'ın yaşandığı dünyada sürdürülebilirliğini koruması neredeyse imkansızdır.

İşletmeler vizyon, misyon, amaç, hedef, strateji ve politikalarını entelektüel sermaye yönetimine göre belirlemektedir. Bu şekilde belirlemeyen işletmeler büyümelerini gerçekleştirmediği gibi pazar paylarını kaybedebilir, kar oranlarında azalma gerçekleşebilir ve son aşamada da yok olabilirler.

Toplum 5.0 ve Endüstri 4.0'ın yaşandığı ekonomilerde entelektüel sermaye daha önemli hale gelmiştir. Küreselleşen dünyada, teknoloji sektörü en önemli sektör konumuna gelmiştir. Dünyanın en iyi markaları teknoloji markaları olmaktadır. Bu bağlamda teknoloji sektörünün gelişimi esas olarak entelektüel sermayenin en önemli parçası olan inovasyona dayanmaktadır.

Ulusal veya uluslararası literatürde entelektüel sermaye yönetimi kapsamında çalışmanın en önemli amacı firmaların performanslarını en yüksek seviyeye çıkarmaktır. Bu çalışmada, işletmeler için entelektüel sermayenin tükenmez bir şekilde yenilik kaynağı olduğu ispat edilmiştir. Entelektüel sermaye, işletmelere çalışanların bilgi ve tecrübelerinin, fiziki ve teknik alt yapılarının, AR-GE çalışmalarının, metaformik dizaynların, yapay zekanın, marka değerinin, telif haklarının ve müşteri ilişkilerinin karlılığını ne kadar fazla etkilediğini bu çalışma yoluyla açıklamaktadır.

Entelektüel sermaye unsurlarından insan sermayesinin, firma performansına etkisi incelendiğinde, çalışanların performansa ne kadar etkili olduğu ortaya çıkmıştır. İşletme, çalışanlarının motivasyonunu sağlayamazsa verimlilik düştüğü gibi karlılık azalacaktır. Maddi motivasyonların yanı sıra manevi motivasyonların etkisi de açıkça gözlemlenmiştir. Çalışanların kuruma ait

hissettirilmesi, başarılarının takdir edilmesi gibi yollar ile motivasyon sağlanmaktadır. İşletmeler, bilgi ve tecrübeleri yüksek olan çalışanlarını elde tutmalıdır. Teknoloji şirketlerinde çalışan uzmanlar inovasyon yarattıklarında, çalıştıkları işletmeye önemli ölçüde karlılık sağlamaktadır. Yaratılan inovasyon işletmenin marka değerini arttırdığı gibi patent ve telif haklarında da karlılık sağlayacaktır. Çalışanlarının sosyal becerilerinin yüksek olmasına önem gösteren işletmeler, katma değer yaratırken zorlanmamaktadır. Çalışanın çeşitli platformlarda konuşma yapması veya fuarlara katılması marka değerini arttırmaktadır.

Entelektüel sermaye unsurlarından yapısal sermayenin firma performansı incelendiğinde; işletmelerin karar verme süreçlerini etkileyen araçlara sahip olmalarının firma performansını olumlu olarak etkilediği gözlemlenmiştir. Bir işletmenin, kalite yönetim sistemlerini kullanması, denetlenebilir olması, ileri veri tekniği kullanarak yazılım geliştirmesi, standartlarını yüksek tutması o işletmenin verimliliğini ve paralel olarak performansını etkilemektedir.

Entelektüel sermaye unsurlarından ilişkisel sermaye incelendiğinde; müşteri ilişkilerinin ve dış paydaşlarla olan ilişkilerin firma performansı üzerine olumlu etkileri keşfedilmiştir. İlişkisel sermaye yönünden bakıldığında müşteri sermayesi sayesinde işletme, yeni ürün geliştirme ve elinde olan ürünlerin yenilenmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda bakıldığında müşteri sermayesi sayesinde firma kendini güncel tutmakta ve içinde bulunduğumuz dünyada ayakta kalmakta zorlanmamaktadır. Teknoloji sektörü rekabetin yoğun olduğu sektörlerden biri olduğundan işletmeler, müşteri memnuniyetine önem vermek zorunda kalmaktadır. İşletmeler müşteri ilişkilerini güçlü tutmayı misyon olarak görmektedir. Dış paydaşlarla olan ilişkiler bağlamında bakıldığında, dış paydaş ilişkilerinin güçlü olması teknoloji işletmelerine etkin bir iş süreci ve hızlı tedarik zinciri avantajı kazandırmaktadır. Teknoloji işletmeleri, proje ortaklıkları sayesinde yeni pazarlara açılmakta ve pazar payını büyütmektedir. Her iki durum açısından da bakıldığında işletmeler yeni müşteriler kazanmaktadır.

Entelektüel sermaye kullanımı işletmelerin rekabet edilebilirliğini arttırdığından, orta ve uzun vadede olumlu getiri sağlayacağı açıktır. Çünkü entelektüel sermayeyle birlikte işletmeler katma değer yaratmayı keşfetmişlerdir. İşletmeler strateji, amaç ve hedeflerini oluştururken entelektüel sermayeyi ciddi bir şekilde dikkate almalıdırlar. Ancak katma değer yaratan uygulamaların maliyetli olduğu algısı sebebiyle işletmeler geleneksel uygulamalarla ilerlemektedir. Bu şekilde ilerlemeyi seçen işletmelerin, sürdürülebilirliğinin olmadığını gözlemlemekteyiz. İşletmelerden yeni zenginlik kaynağının entelektüel sermaye olduğunu keşfedenler, marka değerini arttırarak içerisinde buldukları pazardaki konumlarını sağlamlaştırmaktadırlar. Bu bağlamda, inovasyon uygulamalarının, “maliyetli olur” algısı yıkıldığında ve yeni bir fikirle yola çıkıldığında ilerlemek daha kolay olacaktır.

Toplum 5.0'ın yaşandığı günümüz dünyasında işletmelerin yeniliklerden kaçması imkansızdır. Yönetim vizyon ve misyonunu bu şekilde ortaya koyan işletmeler güçlü olacak işletmelerdir. Bu

durumun yanında yöneticilerin de entelektüel sermaye uygulamalarını destekler fikirlere sahip olması hem iş süreçlerini hızlandırmaktadır hem de insan sermayesini olumlu yönde etkilemektedir.

Yapılan çalışmada, ulusal ve uluslararası çalışmalara göre; teknoloji işletmelerinin entelektüel sermaye varlıklarını arttırmaları dijital dönüşümü yakalamalarına ve rekabet gücünü arttırmalarına paralel olarak, işletme performansını da arttırdığı açıklanmıştır. Tek bir sektör üstünden yapılan bu çalışma, sadece teknoloji sektörünün değil diğer sektörlerin de entelektüel sermaye uygulamalarını incelemenin faydalı olacağını önermektedir. Bundan sonra yapılacak araştırmalarda, teknoloji sektörünün entelektüel sermaye uygulamalarını arttırmaya yönelik bir çalışma yapılması ve bu çalışmanın diğer sektörleri dahil ederek genişletmenin araştırma fırsatlarını arttıracığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Alexander, S. (2018). *A correlation between intellectual capital and organizational performance in the U.S. airline industry*. Arizona: Phoenix Üniversitesi.

Berg, B., & Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Konya: Eğitim Kitapevi.

Blankenburg, K. (2018). *Intellectual capital in German non-profit organisations: an empirical study*. Hamburg: Springer International Publishing.

Castro, G. M., Verde, M. D., Saez, P. L., & Lopez, J. N. (2010). *Technological innovation: An intellectual capital based view*. UK: Palgrave Macmillan UK.

Glaser, B., & Strauss, A. (1968). The discovery of grounded theory strategies for qualitative research. *Nursing Research*, 17(4), 364-389.

Grimaldi, M., Cricelli, L., & Rogo, F. (2012). A methodology to assess value creation in communities of innovation. *Journal of Intellectual Capital*, 13(3), 305-330. <https://doi.org/10.1108/14691931211248882>

Herman, A. (2010). Intellectual capital and its measurements. *Economics and Business Administration Journal*, (2), 7-17.

Kaplan, B. (2013). C kuşağı tüketici davranışları ve C kuşağına yönelik pazarlama stratejileri: Türkiye’de Gsm sektörünün bu kuşağa yaklaşımı. A. Yüce (Ed.), 18. *Ulusal Pazarlama Kongresi* (s. 365-382) içinde. Kars: Kafkas Üniversitesi.

Kılıç, S. (2015). Kappa testi. *Journal of Mood Disorders*, 5(3), 142-145.

Kianto, A., Saenz, J., & Aramburu, N. (2017). Knowledge based human resource management practices, intellectual capital and innovation. *Journal of Business Research*, 81, 11-20.

Kweh, Q. L., Chan, Y. C., & Ting, I. K. (2015). Intellectual capital efficiency and its determinants. *Journal of Malaysian Studies*, 33(1), 105–124.

Lachapelle, M. D. (2017). New economy a new work dynamic?. *Gig Economy Panel, CAWLS Annual Conference* içinde (s. 1-8). Toronto: Ryerson University.

Mavridis, G. D. (2005). Intellectual capital performance drivers in the Greek banking sector. *Management Research News*, 28(5), 43-62. <https://doi.org/10.1108/01409170510629032>

Mc Cracken, G. (1998). *The long interview* (13. bs). Londra: Sage Publications.

Nguyen, T. L. (2016). *Assessing knowledge management values by using intellectual capital to measure organizational performance*. Fort Lauderdale: College of Engineering and Computing Nova Southeastern University.

Patton, M. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3 bs). Londra: Sage Publications.

- Pearson, J., Pitfield, D., & Ryley, T. (2015). Intangible resources of competitive advantage: Analysis of 49 Asian airlines across three business models. *Journal of Air Transport Management*, 47, 179-189.
- Piatkowski, M. (2002). *The 'new economy' and economic growth in transition economies - the relevance of institutional infrastructure* (No. 2002/62). WIDER Discussion Paper.
- Pirtini, S. (2004). *Pazarlama yönetimi açısından entelektüel sermaye*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Shakina, E., & Barajas, A. (2012). The relationship between intellectual capital quality and corporate performance: An empirical study of Russian and European companies. *Economic Annals*, 57(192), 79-97.
- Szelągowski, M. (2019). *Dynamic business process management in the knowledge economy: Creating value from intellectual capital*. Warsaw: Springer International Publishing.
- Vale, J., Branco, M., & Ribeiro, J. (2016). Individual intellectual capital versus collective intellectual capital in a meta-organization. *Journal of Intellectual Capital*, 17(2), 279-297. <https://doi.org/10.1108/JIC-05-2015-0044>
- Webster, F. (2006). *Theories of the Information Society* (3 bs). New York, USA: Routledge Press.
- Yaseen, S. G., Dajani, D., & Hasan, Y. (2016). The impact of intellectual capital on the competitive advantage: Applied study in Jordanian telecommunication companies. *Computers in Human Behavior*, 62, 168-175. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.03.075>

Geliş Tarihi:
19.02.2021
Kabul Tarihi:
10.10.2021
Yayımlanma Tarihi:
20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Dişli Bayraktar, E., & Ayyıldız, H. (2021). İlişkisel pazarlama faaliyetlerinin inovasyon stratejilerine etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1343-1367. doi:10.46928/iticusbe.881594

İLİŞKİSEL PAZARLAMA FAALİYETLERİNİN İNOVASYON STRATEJİLERİNE ETKİSİ¹

Araştırma

Eda Dişli Bayraktar

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Gümüşhane Üniversitesi

edisli@gumushane.edu.tr

Hasan Ayyıldız

Karadeniz Teknik Üniversitesi

ayyildiz@ktu.edu.tr

Eda Dişli Bayraktar, Gümüşhane Üniversitesi İrfan Can Köse Meslek Yüksekokulu Lojistik Bölümü'nde "Öğretim Görevlisi Doktor" olarak hizmet vermektedir. Karadeniz Teknik Üniversitesi İşletme Bölümü'nde doktora derecesine sahiptir.

Hasan Ayyıldız, Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü'nde "Profesör" olarak hizmet vermektedir. İşletme, pazarlama, stratejik pazarlama ve marka yönetimi, girişimcilik ve yenilik yönetimi alanlarında ders vermekte ve bu alanlarda araştırma yapmaktadır.

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Hasan AYYILDIZ danışmanlığında yürütülen "İlişkisel Pazarlama Faaliyetlerinin Kurumsal Sürdürülebilirliğe Etkisinde İnovasyon Stratejilerinin Aracı Rolü Üzerine Bir Araştırma" konulu doktora tezinden üretilmiştir.

İLİŞKİSEL PAZARLAMA FAALİYETLERİNİN İNOVASYON STRATEJİLERİNE ETKİSİ

Eda Dişli Bayraktar
edisli@gumushane.edu.tr
Hasan Ayyıldız
ayyildiz@ktu.edu.tr

ÖZET

Amaç: Bu çalışmada, ilişkisel pazarlama faaliyetlerinin keşifsel ve artırimsal inovasyon stratejileri üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ilişkisel pazarlama ile ilgili literatürde yer alan mevcut ölçeklerden faydalanılarak ölçek geliştirilmeye çalışılmıştır.

Yöntem: Ölçek geliştirme aşamasında hem tümden gelim hem de tümevarım yöntemi tercih edilmiştir. Bu çerçevede yarı yapılandırılmış mülakat tekniğı ile Türkiye’de mobilyacılık alanında önde gelen üç büyük firmada istihdam edilen toplam 9 yöneticiden elde edilen veriler ile içerik analizi yapılmıştır. Nihai aşamada 34 maddeden oluşan ölçeğın yapı geçerliliğini test etmek amacı ile anket formu hem yüz yüze görüşme tekniğı hem de çevrimiçi anket tekniğı kullanılarak çeşitli sektörlerin pazarlama departmanlarında çalışan yöneticilere ulaştırılmıştır. Toplamda 351 çalışandan geri dönüş sağlanmışır. Ölçek geliştirme çalışmasından sonra araştırma hipotezlerinin test edilmesi amacıyla Kayseri, Ankara ve Bursa’da (İnegöl) ulunan mobilya firmaları ile anket yapılmıştır. Veri temizleme işleminden sonra toplam 315 anket araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmanın verileri IBM SPSS 25 ve IBM AMOS 24 paket programları kullanılarak analiz edilmiştir. Hipotezlerin test edilmesinde regresyon analizi kullanılmışır.

Bulgular: Keşfedici faktör analizi sonucunda ölçeğın 16 maddeden oluştuğı ve dört faktörlü bir yapıda olduğı belirlenmiştir. Regresyon analizi sonucunda rakip odaklılık, müşteri odaklılık ve müşteri katılımı boyutlarının keşifsel ve artırimsal inovasyon stratejileri üzerinde olumlu yönde ve anlamlı düzeyde etkisinin olduğı tespit edilmiştir.

Özgünlük: Bu araştırma sonucunda geçerlilik ve güvenilirliğı tatminkâr düzeyde bulunan ilişkisel pazarlama faaliyetlerini ölçebilecek 4 boyutlu ve 16 maddelik bir ölçek geliştirilmiştir. Ayrıca inovasyon stratejileri ve ilişkisel pazarlama faaliyetleri arasındaki ilişki ampirik olarak Türkiye’nin önemli sektörlerinden biri olan mobilya sektöründe test edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlişkisel Pazarlama, İnovasyon Stratejisi, Keşfedici Faktör Analizi

JEL Sınıflandırması: M31, D23, C18

THE EFFECT OF RELATIONAL MARKETING ACTIVITIES ON INNOVATION STRATEGIES

ABSTRACT

Purpose: In this study, it is aimed to determine the effect of relational marketing activities on exploratory and incremental innovation strategies. In this direction, the scale has been tried to be developed by making use of the existing scales in the literature on relational marketing.

Method: Both deductive and inductive methods were preferred during the scale development phase. In this context, content analysis was carried out with the data obtained from a total of 9 managers employed in three leading companies in the field of furniture in Turkey with the semi-structured interview technique. In the final stage, in order to test the construct validity of the 34-item scale, the questionnaire was delivered to the managers working in the marketing departments of various sectors by using both face-to-face interview technique and online questionnaire technique. A total of 351 responses were received. After the scale development study, a survey was conducted with furniture companies in Kayseri, Ankara and Bursa (İnegöl) in order to test the research hypotheses. After data cleaning, a total of 315 questionnaires were included in the study. The data of the research were analyzed using IBM SPSS 25 and IBM AMOS 24 package programs. Regression analysis was used to test the hypotheses.

Findings: With the exploratory factor analysis, it was determined that the scale consisted of 16 items and had a four-factor structure. As a result of the regression analysis, it has been determined that the dimensions of competitor orientation, customer orientation and customer engagement have a positive and significant effect on exploratory and incremental innovation strategies.

Originality: As a result of this research; a 4-dimensional and 16-item scale was developed to measure relational marketing activities with satisfactory validity and reliability. In addition, the relationship between innovation strategies and relational marketing activities has been empirically tested in the furniture industry, which is one of the important sectors in Turkey.

Keywords: Relationship Marketing, Innovation Strategy, Exploratory Factor Analysis, Research

JEL Classification: M31, D23, C18

GİRİŞ

İnovasyon süreçlerinde, müşterileri ile geliştirdikleri ilişkiler ve onlardan bilgi edinme çalışmaları işletmeler için büyük bir değer ifade eder. Günümüz pazarlama dünyasında, işletmelerde ürün ve hizmetleri kullanan müşterilerin yenilik yaratmaya katkıları büyüktür. İlişkisel pazarlama bu yenilik sürecinin desteklenmesinde ve yeniliğin bireyselleşmesinde önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Uluslararası şirketlerde yeniliğin endüstriyel tesislerde yürütülmesinden ziyade dış kaynaklardan toplanan bilgiler ile birlikte yürütülmesi önemli hale gelmiştir. Müşteriler tarafından kullanılan ürün ve hizmetler, işletmelerin veri tabanları için yenilik yaratma sürecinde değerli bir bilgi kaynağı oluşturur. Ancak bu sürecin sağlıklı işleyebilmesi için işletmelerin müşteriler ile ilgili bilgileri doğru bir şekilde kullanma ve yönetme yeteneğine sahip olmaları gerekmektedir.

Son yıllarda müşterilerin inovasyondaki rolünü değiştiren yeni uygulamaların arttığı görülmektedir. Geleneksel olarak ürün ve hizmetlerin alıcıları ve kullanıcıları olarak hareket eden müşteriler, giderek artan bir şekilde firmaların inovasyon çabalarına aktif olarak katılma veya kendi başlarına yeni ürünler yaratma konusunda roller üstlenmişlerdir (Hoyer, Chandy, Dorotik ve Kraftt, 2010, s. 283; Mahr, Lievens ve Blazevic, 2013, s. 599). Müşteri katılımlı bir yenilik, müşteri ihtiyaçlarını karşılamak için işletmelere çeşitli fırsatlar sunar. Çünkü bu süreçte işletmeler tarafından, müşterilerin bireysel ihtiyaçlarına en uygun ürünleri tasarlamalarına izin verilir. Ayrıca bu durum işletmelerin önemli derecede bilgi edinmelerine ve ürünün farklı yönlerini anlamalarına da yardımcı olur (Cui ve Wu, 2015, s. 519). Uzun vadeli karlı bir girişim geliştirmek isteyen firmalar, yöneticiler, çalışanlar ve diğer tüm paydaşlar müşterinin çıkarlarını ilk sıraya koymalıdır (Deshpande, Farley ve Webster, 1993, s. 24).

Bu bilgilerden hareketle, araştırmanın ilk amacı, pazar odaklı bir anlayışla, işletmelerin yeni ürün geliştirme süreçlerine müşterilerini ne ölçüde ve nasıl dahil ettiklerini, müşterilerin sürecin hangi aşamalarında yer aldıklarını ve hangi yollarla bu sürece dahil olduklarını araştırmaktır. Araştırmanın ikinci amacı ise, ilişkisel pazarlama faaliyetlerinin inovasyon stratejileri üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Konu ile ilgili daha önceki araştırmalar incelendiğinde, müşteri ve rakip odaklı ürün geliştirme süreçlerini ilişkisel pazarlama perspektifinden ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple araştırmanın literatürdeki boşluğu dolduracağı ve araştırma sonuçlarının işletmeler için faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE/LİTERATÜR

Araştırma kapsamında öncelikle ilişki pazarlama ve inovasyon stratejileri literatür çerçevesinde incelenmiştir. Daha sonra ilişki pazarlama ve inovasyon stratejileri arasındaki ilişkiye yer verilmiştir.

1. İlişkisel Pazarlama Kavramı

İlişkisel pazarlama kavramı ve uygulamaları 1970'li yıllardan itibaren ortaya çıkmıştır (O'Malley, 2014, s. 1220). İşletmeler, tüketiciler ve müşteriler arasındaki ilişkiler her zaman bu alandaki araştırmaya kendiliğinden dahil olmuştur (Sheth ve Parvatiar, 1995a, s. 399). İlişkisel pazarlama ile ilgili ortak bir tanım yoktur. Fakat araştırmacılar genel olarak, bir firmanın potansiyel müşteriler ve mevcut müşteriler ile uzun vadeli iş ilişkileri aradığı, müşteri merkezli bir yaklaşım olduğu konusunda hem fikirdir (Evans ve Laskin, 1994, s. 440). İlişki pazarlamasının sadece alıcı-satıcı ilişkilerini ilgilendirdiği veya daha geniş kavramsallaştırmayı tercih ettiği daha dar bir görüşü ifade etmektedir. Ayrıca bu ilişki değişimleri, müşteriyi elde tutmanın odak noktası haline gelmiştir. İlişki pazarlaması ile ilgili farklı bakış açıları ilişki pazarlama ile ilgili genel bir tanım yapmanın da zorluğunu göstermektedir. Çünkü ilişki pazarlama olgusu sosyal bir süreci ifade etmektedir. Sosyal bir olgu için ise kesin bir tanımdan söz edilemez (Eser, Korkmaz ve Öztürk, 2011, s. 61-63).

İlişkisel pazarlama, "başarılı ilişkilerin kurulması, geliştirilmesine ve sürdürülmesine yönelik tüm pazarlama faaliyetleri" olarak tanımlanabilir. Bu durum, işletmelerin başarılı olabilmesi için firma ile müşteri arasında bir bağ kurulması gerektiğini göstermektedir. Firmalar yeni müşteriler kazanmaya ve onları markayla "evli" kabul edilen sadık bir müşteri haline getirmeye odaklanmaktadır (Morgan ve Hunt, 1994, s. 21). İlişki pazarlamasının işletmeler için pek çok faydası vardır. İşletmeler ile uzun soluklu ilişkiler geliştiren sadık müşteriler ağızdan-ağıza konuşarak firmayı başkalarına tanıttacaktır. Ayrıca, gelecekteki ürün ve hizmetleri geliştirmek için yeni ürünler denemeye ve geri bildirim vermeye hazırdırlar. Müşteri elde tutma oranındaki %5'lik iyileşmenin bile kârlılığı yüzde 25 ile 85 arasında artırdığını vurgulamaktadır Reichheld ve Sasser (1990, s. 106). Müşteriler ile sağlam ilişkiler kurmak, firmanın ürünleri veya hizmetleri için değer yaratmaktır. İlişkilerin stratejik öneminin, firmaların mevcut müşterileri elde tutmanın yeni müşterileri elde etmekten daha kolay olduğu varsayımına dayanmaktadır (Kotler, 2003, s. 145). Müşteriler ayrıca daha kaliteli hizmet ve ürünlerden faydalanırlar. Özellikle hizmet sektöründeki işletmeler, müşterileri ile uzun vadeli ilişkiler kurmak için yenilikçi yollar bulmaktadır (Buttle, 1996, s. 11).

İnovasyon Stratejileri Kavramı

Literatür incelendiğinde inovasyon stratejileri çeşitlilik (keşifsel, artırimsal, saldırgan, savunmacı, fırsatları izleme, geleneksel, taklitçi vb.) gibi türleri bulunmaktadır (He ve Wong, 2009; Jansen, Van den Bosh ve Volberda, 2006, s. 1664; Can, 2012; Aslan, 2018). Ancak bu araştırmada belirlenen amaçlar doğrultusunda keşifsel ve artırimsal inovasyon stratejileri ele alınıp değerlendirilmiştir.

Bunun yanı sıra çalışmalarda sıklıkla tercih edilmesi nedeniyle de bu iki inovasyon stratejisi çalışma kapsamında ele alınmıştır.

Strateji kavram olarak, “şirkete yön vermek ve rekabet avantajı elde etmek için, işletme ve çevresini sürekli inceleyerek uyum gösterecek hedeflerin belirlenmesi, etkinliklerin planlanması, ihtiyaç duyulan materyal ve kaynakların tekrar düzenlenmesi süreci” olarak ifade edilmektedir (Coşkun, 2013, s. 8). İnovasyon stratejisi, bir firmanın iş stratejisini yürütmek ve performansını artırmak için inovasyonu ne derece ve ne şekilde kullanmaya çalıştığını belirler (Wei ve Wang, 2011, s. 267). İnovasyon stratejisi firmalar için, yenilikçi kapasitesini tam olarak kullanmak, geliştirmek ve hedefler, yöntemler ve yollar seçmek amacıyla kendisine yenilikçi bir rehber oluşturmasıdır (Lendel ve Varmus, 2011, s. 819).

Keşifsel ve Artırımsal İnovasyon Stratejileri

Firmalarda yenilik iki aşamalıdır; iş birliğinin sosyal ağında meydana gelen yenilik ve bilgi unsurları arasındaki bağlantılardan meydana gelen yeniliktir. Keşifsel inovasyon bu iki alanda da oluşabilir. Keşifsel (radikal) yenilik stratejileri öncelikle mevcut becerilerin ve süreçlerin iyileştirilmesi ve geliştirilmesine dayanır (Wang, Rodan, Fruin ve Xu, 2014, s. 484; Jansen ve diğerleri, 2006). Bu yenilik stratejisi, mevcut yaklaşımların zorlanmasını içerir. Bir süreç olarak, arama, keşif, deney ve risk almayı içerir (Mueller, Rosenbusch ve Bausch, 2013, s. 1609). Teknolojik alanda, keşifsel (radikal) yenilikler temel olarak teknolojik yörüngeyi değiştirirken, sömürücü (artan) yenilikler bir firmanın teknolojik yeteneğinde küçük değişikliklere neden olur (Benner ve Tushman, 2003, s. 240). Keşifsel yenilik stratejilerinin sonuçları, önemli tüketici faydalarına sahip üstün yeni ürünlerdir; firmanın yeni pazarlara girmesini ve hatta yeni pazarlar yaratmasını sağlayabilirler. Keşifsel yenilik stratejileri mevcut pazarlara nüfuz etmeyi amaçlayan artımlı ürün yeniliklerine yol açarlar (He ve Wong, 2009, s. 264). Pazar alanında, keşifsel yenilikler gelişmekte olan müşteriler veya pazarlar için tasarlanırlar. Bu aşamada yeni tasarımlar sunarlar, yeni pazarlar oluştururlar ve yeni dağıtım kanalları geliştirirler (Jansen ve diğerleri, 2006, s. 1663; Erciş ve Can, 2014), sömürücü (artırımsal) yeniliklerin amacı ise mevcut müşteri veya pazar ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Jansen ve diğerleri, 2006).

Yeni bir tasarımın artırımlı inovasyon olabilmesi için, bu ürünün fonksiyonel niteliklerinde veya öngörülen kullanımlarında önemli bir değişiklik yaratması gerekmektedir. Konfeksiyon modelleri gibi düzenli mevsimsel değişiklikler veya tek bir müşteri adına gerçekleştirilen uyarlamalar gibi, bir ürünün fonksiyonunu, öngörülen kullanımını veya teknik niteliklerini değiştirmeyen tasarım değişiklikleri artırımlı inovasyon değildir (Dinler-Sakaryalı, 2014, s.190).

İlişkisel Pazarlama ve İnovasyon Arasındaki İlişki

İnovasyonda ilişki pazarlaması, bir şirketin paydaşlarıyla etkileşimlerini sürdürme, elde edilen bilgilerden yararlanma, böylece yeni ürünler oluşturma ve müşteri memnuniyeti yoluyla sadakat oluşturma yeteneğini yansıtır (Alrubaiee ve Al-Nazer, 2010, s. 158). Müşteri merkezli yaklaşım

işletmeler için kritik bir başarı faktörüdür (Joo, 2007, s. 53). Yeni ürün geliştirme aşamasında müşteri katılımı, üreticilerin başarılı yeni ürünler piyasaya sürmesi için önemli bir faktör olarak kabul edilmiştir (Dow, Samson ve Ford, 1999, s. 2). Özellikle, yeni ürün faaliyetlerine veya üretim teknik toplantılarına müşterilerin daha erken katılımı, daha farklı ürün ve hizmetler geliştirmek için işletmenin inovasyon yeteneğini kolaylaştırır (Lagrosen, 2005: 424). Teknolojinin gelişmesi ve internetin doğuşuyla birlikte müşteri özellikleri de değişmeye başlamıştır. Bu durum, işletmeleri özellikle yönetim aşamasında ciddi değişiklikler yapmaya zorlamaktadır. Bu gelişmeler, işletmelerin, ticari yaşamlarını devam ettirebilmeleri ve rekabet avantajı elde etmeleri için müşteri merkezli bir anlayışı kabul etmeleri gerektiğini göstermektedir. Bu süreçte müşteri ilişkileri yönetimini uygulayan işletmeler, müşterileriyle ilişkilerini geliştirerek müşteri istek ve ihtiyaçlarını tespit edebilmekte ve böylelikle müşterilerine kendilerini özel hissettirecek fırsatlar oluşturmaktadır (Kumkale ve Pancaroğlu, 2018, s. 204).

Hanna, Ayers ve Ridnour ve Gordon (1995, s. 53) göre, müşteriler geliştirilecek ürünler için en sık kullanılan yeni ürün fikir kaynağıdır. Yeni teknoloji ürünleri için birlikte hareket etmek en iyi yöntemdir. Bu, teknoloji geliştirme sürecinde müşterinin ortak ürün geliştirme projelerine yakından dahil olduğu anlamına gelir (Neale ve Corkindale, 1998, s. 418). Çok fazla müşteriyle yakın ilişkilere sahip olmak ne uygulanabilir ne de arzu edilebilir bir durumdur . Yeni ürün geliştirme sürecine aktif olarak katılan birkaç ortak müşteri ile yakın ilişkiler geliştirilirken, diğer müşteriler sadece pazar araştırması gibi yollarla bilgiyi desteklemek amacıyla kaynak olarak sürece dahil olabilirler. Müşterilerle yeni ürün geliştirmede iş birliği kurmak, etkili iç çapraz fonksiyonel ekipler kurmaktan daha da zor olabilir (Lagrosen, 2005, s. 433).

Rakip Odaklılık

Müşteri ve rakip odaklılığın bir arada olması, dünya için radikal ürünlerin sunulmasını artırır. Hem müşteri hem de rakip yönelimleri sayesinde, şirketler daha radikal, daha düşük maliyetli ve böylelikle daha yüksek performans gösteren ürünler geliştireceklerdir (Lukas ve Ferrell, 2000, s. 240).

Müşteri Odaklılık

Müşterileri inovasyon sürecine dahil etmek yeni kaygıları, kavramları ve yeni yönetsel kararları beraberinde getirir. Eski modellerden geçiş yaparak, özel müşteri ihtiyaçlarına ve farklı müşteri yeniliği türlerine dikkat etmek, işletmede rasyonel misyon ve kurumsal yapı gerektirir (Desouza, Awazu, Jha ve Dombrowski, 2008, s. 35). Müşteri gereksinimlerinin daha iyi ve daha derin bir şekilde anlaşılması, şirket-müşteri ara yüzüne önem veren firmalar başarılı işler gerçekleştirmektedir. Hizmetler ve ürünler müşterilerin şartlarına göre tasarlanmalı ve sağlanmalıdır. Kullanıcı yeniliği yapan firmalar da müşterilerin yenilikçi şirketlerden ve yenilikçi hizmet ve ürünlerinden memnun oldukları belirlenmiştir (Ellis ve Curtis, 1995, s. 48). Kullanıcı ihtiyaçlarını doğru bir şekilde anlamak ve uygulamak başarının anahtarıdır (Herstatt ve Von Hippel, 1992, s. 221).

Lider Kullanıcılar İle İşbirliği

İnovasyon yapma aşamasında başarı düzeyini artırabilmek için tüketicinin, sürecin her aşamasında yer alması gerekmektedir. Zira müşteri ilişkileri yönetimi bu temele dayanmaktadır. Buna karşın henüz pek çok işletme, bu sürece etkin olarak müşterilerini dâhil etmemektedir. Tüketicinin sürece dâhil olmasının sağlanmasına katkı sağlayan en etkin metot lider kullanıcılarıdır (Lilien, Morrison, Searls ve Sonnack, 2002, s. 1045). Geleneksel metotta hedef pazarın gereksinimleri belirlenir ve işletme tarafından gereksinimleri karşılamak adına çözüm önerileri ortaya konulur. Lider kullanıcılar aracılığı ile bilgi sağlamada ise gereksinimler belirlenirken beraberinde bu gereksinimleri karşılamak adına çözüm önerileri öğrenilmeye çalışılır (Olson ve Bakke, 2001, s. 390).

Müşteri Katılımı

Günümüzde pek çok farklı alandaki firma açık inovasyon ile ciddi başarı sağlamaya başlamıştır. Açık inovasyon sürecinde müşteriler kuşkusuz en dikkat çeken kaynaklardır. Ürün geliştirme sürecine uyum sağlayan tüketiciler ürünlerinin yenilik başarısını ciddi oranda artırmaktadır. Müşteri entegrasyonunun inovatif ürün ve servis konusundaki olumlu etkileri artık kabul edilmiştir. Pek çok ampirik çalışmalar, yenilikçilik ürün geliştirme sürecinde tüketici entegrasyonunun risklerinin azalması ve kaynak giderlerinde daha etkin olduğunu ortaya koymuştur (Pado, 2016, s. 75). Dolayısıyla firmaların inovasyon sürecine tüketicilerini de dâhil etmelerinin inovasyon başarısı bakımından önemli olduğu ifade edilmektedir (İlter, Demirel ve İpek, 2016, s. 36).

YÖNTEM

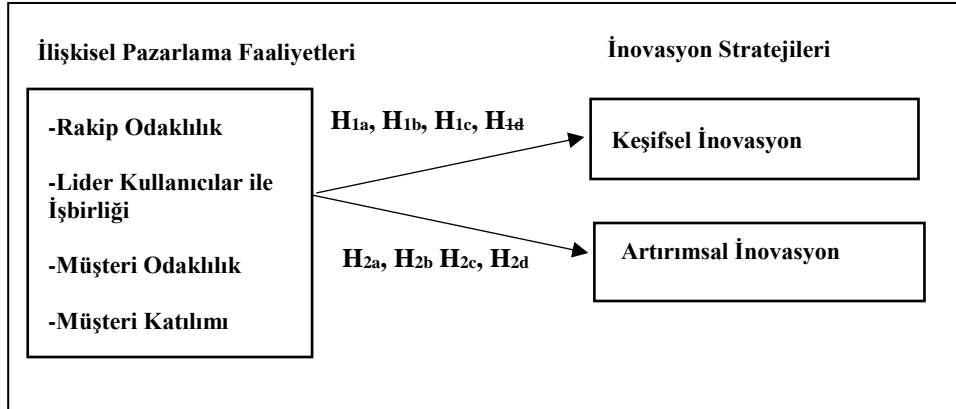
Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın evreni ve örnekleme, hipotezleri ve modeli, yöntemi, kullanılan ölçekler, geçerlilik ve güvenilirlik analiz sonuçları ve regresyon analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Bu araştırmanın örneklem olarak kapsamını, Türkiye'nin mobilya sektöründe önde gelen üç önemli bölgesindeki (Ankara, Kayseri ve İnegöl) işletmelerde çalışan yöneticiler oluşturmaktadır. İşletme ve yöneticilere ulaşmak amacıyla araştırmanın veri toplama aracı olan anket formu araştırmacının kişisel bağlantıları vasıtasıyla potansiyel katılımcılara ulaştırılmıştır. Bu yönüyle araştırmanın örneklem tekniği kolayda örneklem olduğu ifade edilebilir (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 132). Yaklaşık dört aylık bir veri toplama süreci sonucunda toplamda 321 ankete geri dönüş sağlanmıştır. Gürbüz ve Şahin'e göre bu büyüklükteki bir örneklem, %95 güven düzeyinde oldukça geniş bir ana kütleyi temsil edebilme gücüne sahiptir. Yapılan incelemeler sonucunda altı adet anketin eksik bir şekilde değerlendirildiği belirlenmiş ve analize dahil edilmemiştir. Bunun sonucunda, araştırmanın veri seti 315 katılımcıdan oluşan bir örneklemden oluşmuştur.

Araştırma Modeli ve Hipotezler

Çalışma kapsamında geliştirilen araştırma modeli aşağıda şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Kaynak: Erciş ve Can (2014, s. 33)

Çalışma için belirlenen hipotezler şu şekildedir:

H₁: İlişkisel pazarlama faaliyetleri keşifsel inovasyonu olumlu yönde etkiler.

H_{1a}: Rakip odaklılık keşifsel inovasyonu olumlu yönde etkiler.

H_{1b}: Lider kullanıcılar ile iş birliği keşifsel inovasyonu olumlu yönde etkiler.

H_{1c}: Müşteri odaklılık keşifsel inovasyonu olumlu yönde etkiler.

H_{1d}: Müşteri katılımı keşifsel inovasyonu olumlu yönde etkiler.

H₂: İlişkisel pazarlama faaliyetleri artırmsal inovasyonu olumlu yönde etkiler.

H_{2a}: Rakip odaklılık artırmsal inovasyonu olumlu yönde etkiler.

H_{2b}: Lider kullanıcılar ile iş birliği artırmsal inovasyonu olumlu yönde etkiler.

H_{2c}: Müşteri odaklılık artırmsal inovasyonu olumlu yönde etkiler.

H_{2d}: Müşteri katılımı artırmsal inovasyonu olumlu yönde etkiler.

Araştırmanın Yöntemi

Son yıllarda, işletme araştırmalarında karma yöntem olarak isimlendirilen nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanıldığı araştırma anlayışı gitgide yaygınlaşmaktadır (Creswell, 2012, s. 215). Bu araştırmada; nitel ve nicel araştırma desenlerinin birlikte kullanıldığı karma araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırma kapsamında, ilişkisel pazarlama faaliyetleri ölçeğinin bazı boyutlarına yönelik madde havuzu geliştirebilmek için sahadaki yöneticiler ile yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır. Araştırmanın nicel kısmında ise ilişkisel tarama araştırması (survey research) yöntemi kullanılmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2018).

Ölçek geliştirme sürecinde ilk olarak ilgili yazındaki ölçekler detaylı bir şekilde taranmıştır. Daha sonra, yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile Türkiye’de mobilyacılık alanında önde gelen üç büyük firmada istihdam edilen toplam 9 yöneticiden elde edilen veriler ile içerik analizi yapılmıştır. Bu

aşamalar sonucunda 40 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Daha sonra 40 maddelik madde havuzu içerik/kapsam geçerliliği için uzman görüşüne tabi tutulmuştur. Uzman görüşü sonucunda birbirine yakın ifadeler çağrıştırdığı düşünülen 6 madde madde havuzundan çıkartılmıştır. Nihai aşamada 34 maddeden oluşan ölçek, çeşitli sektörlerin pazarlama departmanlarında çalışan toplam 351 katılımcıya hem yüz yüze görüşme tekniği hem de çevrimiçi anket tekniği kullanılarak ulaştırılmıştır. Toplanan veriler doğrultusunda ilişkisel pazarlama ölçeği için keşfedici faktör analizi yapılmıştır. Tüm bu araştırmalar sonucunda, ilişkisel pazarlama faaliyetlerini ölçmek amacıyla 16 maddeli dört faktörlü (müşteri odaklılık, rakip odaklılık, müşteri katılımı ve lider kullanıcılar ile iş birliği) bir ölçek geliştirilmiş ve pazarlama literatürüne kazandırılmıştır. Son olarak ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler, söz konusu ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik bakımından yeterli psikometrik özelliklere sahip olduğunu göstermiştir.

Araştırmada, daha önce yapılan çalışmalardan yararlanılarak 2 boyutlu ve 14 maddelik inovasyon stratejileri ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin faktör yapısını doğrulamak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizine göre, 14 maddeden oluşan 2 boyutlu (keşifsel inovasyon, artırimsal inovasyon) yapı doğrulanamamıştır. Bunun üzerine aynı boyut içinde yer alan maddelerin modifikasyonları yapılmıştır. Buna rağmen yazında genel kabul gören uyum iyiliği değerlerine ulaşılamamıştır. Maddelerin standardize yol katsayıları incelenmiş ve artırimsal inovasyon boyutunda yer alan iki maddenin standardize yol katsayılarının 0,5'in altında olduğu saptanmıştır. Bu nedenle bahse konu iki madde modelden çıkarılmış ve DFA tekrarlanmıştır. Yinelenen analiz sonucunda, elde edilen uyum iyiliği değerlerinin yazında genel kabul gören sınırlar dâhilinde (Gürbüz, 2019a:, s. 33) olduğu görülmüştür.

İlişkisel Pazarlama Faaliyetleri Ölçek Geliştirme Çalışması

Ölçek geliştirme sürecinde, bir ölçekle ilgili madde havuzunun hazırlanması tümünden gelim ve tümevarım olmak üzere iki yöntem ile yapılabilmektedir (Hinkin, 1995, s. 969; Gürbüz ve Şahin, 2018). Tümdengelim yönteminde soru havuzu genellikle ilgili yazın taraması yapılarak oluşturulmaktadır. Tümevarım yönteminde ise soru havuzu konuyla ilgili küçük bir örneklemeden yarı-yapılandırılmış mülakat tekniğinden yararlanılarak oluşturulmaktadır (Hinkin, 1995). Bu araştırmada ilişkisel pazarlama faaliyetlerine yönelik çok boyutlu bir ölçek geliştirmek amacıyla hem tümdengelim hem de tümevarım yöntemi tercih edilmiştir.

Madde Havuzunun Geliştirilmesi

Geliştirilecek ilişkisel pazarlama faaliyetleri ölçeğine ilişkin madde havuzu oluşturmak amacıyla hem müşteri ilişkileri konusunda daha önce geliştirilen ölçeklerden yararlanılmış hem de yarı-yapılandırılmış mülakat yapılarak yöneticilerden bilgi toplanmıştır. Tüm bu işlemler neticesinde 40 maddeden oluşan bir madde havuzu oluşturulmuştur. Tablo 1'de ölçek boyutları ve kullanılan kaynaklar gösterilmektedir.

Tablo 1. İlişkisel Pazarlama Boyutları ve Kullanılan Kaynaklar

Araştırmanın Değişkenleri	Referanslar
İlişkisel Pazarlama Ölçeği Boyutları	
Rakip Odaklılık	Lukas ve Ferrel (2000); Kim ve Atuahene-Gima (2010, s. 536); Camarero, (2007, s. 425); Can, (2012, s. 136); Narver ve Slater, (1990, s. 24); Han, Kim ve Srivastava (1998, s. 42).
Müşteri Katılımı	Lin Chen ve Chiu (2010, s. 131); Perçin (2006, s. 375) Cui ve Wu, (2015); Kim ve Atuahene-Gima, (2010).
Müşteri Bilgi Süreci	Camarero, (2007); Atuahene-Gima, (1996, s. 106); Jaworski ve Kohli, (1993, s. 66); Cui ve Wu, (2015).
Lider Kullanıcılar İle İşbirliği	Lin ve diğerleri, (2010, s. 132); Yayla ve Yıldız, (2010, s. 10); Can (2012).
Müşteri Değeri	İşletmelerle yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır.
Müşteri Deneyimi	

Yarı Yapılandırılmış Mülakat Tekniği

Yarı yapılandırılmış mülakat yönteminin diğer veri toplama araçlarına göre daha avantajlı olduğu düşünülmektedir. Zira bu yöntem, katılımcıların olgulara yükledikleri anlamların anlaşılmasına olanak sağlamaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2018). Bu kapsamda, ilişkisel pazarlama faaliyetlerinin müşteri değeri ve müşteri deneyimi boyutlarına yönelik soru havuzu oluşturmak için mobilya sektöründe ülkemizde önde gelen üç büyük işletmenin orta kademe yöneticileri ile yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır. Bu görüşmeler dokuz yönetici ile gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda katılımcılara ilişkisel pazarlama faaliyetleri kapsamında yeni ürün geliştirme süreçlerinde müşterileri değerli kılmak, taleplerine cevap vermek ve deneyimlerinden yararlanmak için neler yaptıkları ile ilgili sorular sorulmuştur. Görüşmeye katılan dokuz yöneticiden elde edilen ifadeler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Aşağıda Tablo 2’de ifadelerin tekrarlanma sayısı göz önünde bulundurularak frekans değerleri hesaplanmıştır.

Tablo 2. En Çok İfade Edilen İlişkisel Pazarlama Faaliyetleri

Sıra no	Davranışlar	Frekans
1	Yeni ürün sürecinde müşteri taleplerini dikkate alırız.	9
2	Müşterilerden gelen/gelecek yeni fikirler bizim için değerlidir.	8
3	Müşteri şikâyetleri bizim için kıymetlidir.	8
4	Yeniliği müşteri getirir.	7
5	Müşteri isteklerini tatmin etmek önceliğimizdir.	6
6	Müşteriye özel ürün geliştiririz.	6
7	Müşteri ile etkili iletişim kurmaya özen gösteririz.	4
8	Müşteri görüşleri için beyin fırtınası çalışmaları yaparız.	1
Toplam		49

Yarı yapılandırılmış mülakat sonucunda elde edilen temalar ve konuyla ilgili yazın da dikkate alınarak müşteri değeri için altı madde (örnek madde: yeni ürün tasarımlarımızın temelinde müşteri vardır), müşteri deneyimi için ise yedi madde geliştirilmiştir (örnek madde: Yeni ürün tasarımlarımızda müşteri deneyimlerine önem veririz).

Uzman Görüşünün Alınması

İçerik/kapsam geçerliliğinde, ölçüm aracının ölçmek istediği yapıyı ölçüp ölçmediği, ölçeği geliştiren kişinin kendisine değil uzman kişilerin kararına bırakılmaktadır. Bu amaçla uzmanların değerlendirilmesine sunulmak üzere bir form hazırlanmış ve hazırlanan formda uzmanların iki kritere göre değerlendirme yapmaları istenmiştir. Birinci kriter ilgili maddenin hedeflediği boyutu ölçmeye uygun olup olmadığı, ikincisi ise maddenin açık ve anlaşılır olması kriteridir (Gürbüz ve Şahin, 2018).

Bu kriterler için uzmanlardan 1 ile 5 arasında puan vermeleri istenmiştir (Örneğin; 1=hiç uyumlu değil/hiç anlaşılır değil; 5=tamamen uyumlu/tamamen anlaşılır). Uzmanların değerlendirmeleri alındıktan sonra aşağıda sunulan Lawshe'nin içerik geçerliliği oranı (İGO) yöntemine göre sonuçlar analiz edilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2018).

İçerik Geçerlilik Oranı

$$İGO_i = \frac{n_e - \frac{N}{2}}{\frac{N}{2}}$$

igo_i = Ölçeğe ait i'inci maddenin içerik geçerliliği oranı

n_e = Maddenin ölçekte kalmasının "uygun" olduğunu belirten uzman sayısı

N = Toplam uzman sayısını ifade etmek üzere

Uzman görüşlerinin değerlendirilmesi hususunda ise, uzmanların maddelerin uyumuna verdikleri puanların ortalamaları esas alınmıştır. Buna göre ortalaması 4 ile 5 arasında olan maddelerin ölçekte kalmasının; ortalaması 1 ile 3 arasında olan maddelerin ise ölçekten çıkarılmasının uygun olduğu değerlendirilmiştir. Yukarıda formüle göre uzmanlardan alınan değerlendirmelerden ölçek maddelerinin her birisi için -1 ile +1 arasında bir katsayı elde edilmektedir. Değerin eksi çıkması uzmanların yarısından fazlasının madde için olumsuz değerlendirmede bulunduğunu göstermekte ve böyle bir durumda ilgili madde ölçekten çıkarılmaktadır. Uzman görüşü formuna göre değerlendiricilerden elde edilen verilerin Lawshe içerik geçerliliği oranı yöntemine göre yapılan analiz sonucunda birbirine yakın ifadeler çağrıştırdığı düşünülen 6 madde ölçekten çıkarılmış ve ölçek nihai aşamada 34 maddeden oluşmuştur.

Pilot Araştırma

Ölçek geliştirme çalışmalarında katılımcı sayısının belirlenmesi tartışmalı bir konudur. Bazı araştırmacılara göre 300 civarı örneklem büyüklüğünün yeterli olacağı ifade edilmektedir. Fakat literatürde daha küçük gruplarda uygulanan çalışmaların başarıları da ortaya konulmuştur (DeVellis, 2013, çev. 2017).

İlişkisel pazarlama faaliyetlerine ilişkin hazırlanan 34 maddeden oluşan ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek üzere çeşitli işletmelerin pazarlama departmanında çalışan yöneticilerden veri toplanarak pilot

bir araştırma yapılmıştır. Bu aşamada 34 maddeden oluşan anket formu hem yüz yüze görüşme tekniği hem de çevrimiçi anket tekniği ile katılımcılara ulaştırılmıştır. Bu amaçla 34 maddeden oluşan ölçek için toplam 351 katılımcıdan veri toplanmıştır.

Keşfedici Faktör Analizi (KFA)

Toplanan veriler üzerinden KFA yapmadan önce veriler, örneklem büyüklüğü, kayıp değerler, normallik, doğrusallık, çoklu bağlantı ile uç değerler bakımından incelenmiştir. Tek değişkenli uç değerleri incelemek amacıyla minimum ve maksimum değerler incelenmiştir. Çok değişkenli uç değerleri incelemek amacıyla ise toplam puan alınmıştır. Daha sonra elde edilen toplam puan Z standart puanına çevrilmiş ve +3 ile -3 dışında kalan herhangi bir değer olmadığı tespit edilmiş, 351 katılımcıya ait veri ile analize devam edilmiştir. KFA kapsamında ölçülen kavramın temel boyutlarını ve ölçüm maddelerinin hangi boyutlar altında toplanacağını belirlemek üzere temel bileşenler analizi yöntemi kullanılmıştır. Temel bileşenler analizinde açıklanan varyansı azami düzeye çıkaran varimax dik döndürme yöntemi tercih edilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2018).

KFA uygulamasından önce, örneklem büyüklüğünün faktör analizi yapmaya uygun olup olmadığını test etmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanmıştır. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi örneklem verilerinin boyut oluşturmadaki uygunluğunu ve değişkenler arasındaki korelasyonu test etmek için kullanılmaktadır (Şencan, 2005, s. 384). Gürbüz ve Şahin (2018), genel olarak araştırmacılar tarafından yeterli olarak düşünülen minimum KMO değeri 0,6'dır. Analiz sonucunda KMO değerinin 0,84 olduğu belirlenmiş ve bu bulgu doğrultusunda, örneklem yeterliliğinin faktör analizi yapmak için "iyi derecede yeterli" olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Bartlett küresellik testi sonuçları incelendiğinde, elde edilen ki kare değerinin anlamlı olduğu görülmüştür ($\chi^2(561)=5788,78;p<0,01$). Bu doğrultuda, verilerin çok değişkenli normal dağıldığı kabul edilmiştir. Bu sonuç ölçeğin faktör analizinin yapılması için uygun olduğunu göstermektedir. Faktör analizi ölçülebilen ve görülebilen çok sayıdaki özelliğin arkasında yatan gerçek nedenleri, yani gözlenemeyen ve ölçülemeyen gizli boyutları ortaya çıkarmaya yaramaktadır Johnson ve Winchern'in çalışmalarında (aktaran Yaşlıoğlu, 2017).

Faktör analizi sonucunda öz değeri 1'den daha büyük altı faktör elde edilmiştir. Ancak yapılan inceleme sonucunda birinci faktör dışında diğer faktörlerin açıkladığı varyansın oldukça düşük olduğu, bazı maddelerde çapraz yüklenmesi (cross loading) söz konusu olduğu, bazı maddelerin ise faktör yük değerlerinin oldukça düşük olduğu saptanmıştır. KFA'da, maddeler arasında çapraz yüklenme (birden fazla faktörde yüksek faktör yükü) olmaması (farklı boyutlara yüklenme eğilimi gösteren maddelerin faktör yükleri arasında en az 0,100'lük fark olması) ve faktör yüklerinin genel olarak 0,32'nin üzerinde olması önerilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018; Tabachnick ve Fidell, 2015, s. 674). Bununla birlikte faktörlerin mümkün olduğunca güçlü maddelerden oluşması arzu ediliyorsa yük değerinin en az 0,50 olması önerilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018). Bu nedenle çapraz yüklenme eğilimi gösteren ve faktör yük değeri 0,5'in altında kalan maddeler teker teker analizden

çıkarılarak KFA tekrarlanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, elde edilen KFA sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. İlişkisel Pazarlama Faaliyetleri Ölçeği Keşfedici Faktör Analizi Bulguları

Faktörler ve Maddeler				
Madde No.	Birinci Faktör: Müşteri Odaklılık ($\alpha=0.80$)	Açıklanan Varyans	Faktör Yükleri	Cronbach's Alpha
1	Yeni ürün tasarımlarımızda öncelikle müşterilerimizin tatmin edilmemiş ihtiyaçlarını ortaya çıkarırız.	%18,448	.765	0,804
2	Müşterilerin yeni ürün ile ilgili şikâyet ve iade nedenleri anlaşılmasına çalışılır.		.749	
3	Yeni ürün tasarımında müşterilerimizden gelen eleştirilere önem veririz.		.704	
4	Yeni ürün tasarım evresinde müşterileri talepleri doğrultusunda hareket ederiz		.703	
5	Müşterilerimizin hayatlarını kolaylaştıracak yeni ürünleri müşteri deneyimlerinden yola çıkarak yaparız		.682	
Madde No.	İkinci Faktör: Rakip Odaklılık ($\alpha=0.80$)	Açıklanan Varyans	Faktör Yükleri	Cronbach's Alpha
1	Rakiplerimizin ürün stratejileri ile ilgili güçlü yönlerini düzenli olarak tartışır ve stratejiler geliştiririz	%16,107	.842	0,802
2	Rakiplerin yeni ürünleri / hizmetleri hakkında edindiğimiz bilgiler ürün / hizmet tasarımımızı etkiler		.770	
3	Müşterilerin rakiplerimizden satın aldığı ürünleri düzenli olarak takip ederiz.		.765	
4	Rakiplerimizden farklı olarak mevcut pazarda başarılı olacak hiç denenmemiş ürünler tasarlarız		.739	
Madde No.	Üçüncü Faktör: Müşteri Katılımı ($\alpha=0.74$)	Açıklanan Varyans	Faktör Yükleri	Cronbach's Alpha
1	Yeni ürünlerin değerlendirilmesi ve ürünün test edilmesi aşamalarında müşteri katılımı sağlarız.	%14,655	.815	0,735
2	Müşterilerimiz yeni ürünlerin pazar değerlendirmeleri konusunda bizimle birlikte çalışırlar.		.733	
3	Müşterilerin yeni ürünle ilgili fikirleri, ürün geliştirme sürecinin başlangıcından itibaren toplanır		.700	
4	Müşterilerimizle ilgili eksiksiz ve güncel bilgilere sahibiz ve bunları ürün geliştirme faaliyetlerimizde kullanırız.		.547	
Madde No.	Dördüncü Faktör: Lider Kullanıcılar İle İşbirliği ($\alpha=0.78$)	Açıklanan Varyans	Faktör Yükleri	Cronbach's Alpha
1	Yeni ürün tasarımlarımızda meydana gelen sorunları gidermek için Lider kullanıcılarımızla birlikte çalışırız.	%12,710	.792	0,778
2	Firmamız, lider kullanıcıların yardımıyla ortaya çıkan ürün kavramını hedef pazarda daha fazla müşteriyle test etmektedir.		.719	
3	Lider kullanıcı yöntemini kullanma, müşterilerimizin ihtiyaçlarını anlamak için daha iyi veriler verir.		.690	
Toplam Açıklanan Varyans		%61,919		
KMO = 0.837; $\chi^2(561) = 5788,78$; Bartlett Küresellik Testi (p) = 0.000; Genel $\alpha=0.837$				

Faktör altında yüklenen maddeler ve kuramsal beklentiden yola çıkılarak bu faktörler sırasıyla müşteri odaklılık, rakip odaklılık, müşteri katılımı ve lider kullanıcılar ile iş birliği şeklinde isimlendirilmiştir. Bu sonuçlar ölçeğin 16 maddeden oluşan dört faktörlü yapısının geçerliliğine işaret etmektedir. İlişkisel pazarlama faaliyetleri boyutlarının güvenilirlikleri toplam ölçek ve alt boyutlar olarak ayrı ayrı değerlendirildiğinde, güvenilirlik katsayıları birinci boyut için 0.804, ikinci boyut için 0.802, üçüncü boyut için 0.735, dördüncü boyut için 0.778, ölçeğin geneli için (0.837) yüksek derecede güvenilirliğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi

Doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ölçme modellerinin geliştirilmesinde sık kullanılan ve önemli kolaylıklar sağlayan bir analiz yöntemidir. Bu yöntem, önceden oluşturulan bir model aracılığıyla gözlenen değişkenlerden yola çıkarak gizil değişken (faktör) oluşturmaya yönelik bir işlemdir. Genellikle ölçek geliştirme ve geçerlilik analizlerinde kullanılmakta veya önceden belirlenmiş bir

yapının doğrulanmasını amaçlamaktadır (Yaşlıoğlu, 2017: 78). Çalışma kapsamında analiz sonuçlarını değerlendirmek için kullanılacak olan uyum iyiliği değerlerine ilişkin bilgiler Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum Ölçütleri

Uyum Ölçümü	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
χ^2/df (Serbestlik derecesi)	$\chi^2/df \leq 3.00$	$\chi^2/df \leq 5.00$
CFI (Comparative Fit Index)	CFI ≥ 95	CFI ≥ 90
RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation)	RMSEA ≤ 05	RMSEA ≤ 10
SRMR (Standardized Root Mean Square Residual)	SRMR ≤ 05	SRMR ≤ 08

Kaynak: Thompson, 2008, s. 130, Özdamar 2015, s. 241.

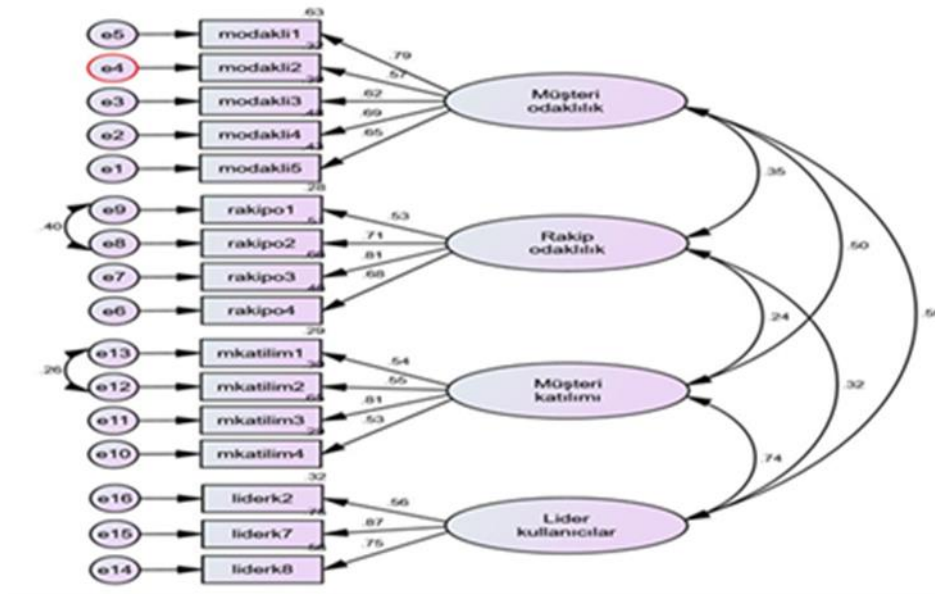
Bu çalışmada DFA sonuçları; χ^2/df (Ki Kare/degrees of freedom), CFI (Comparative Fit Index), SRMR (Standardized Root Mean Square Residual) ve RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation) uyum iyiliği indeksleri tercih edilerek raporlanmıştır. Aşağıda Tablo 5'te ölçüğe ilişkin uyum indeksi değerleri verilmiştir.

Tablo 5. İlişkisel Pazarlama Ölçeği Uyum Ölçütleri

Endeks Adı	Değerler	Uyum
χ^2/df (Serbestlik derecesi)	2,86	Mükemmel Uyum
CFI (Comparative Fit Index)	0,90	Kabul Edilebilir
RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation)	0.07	Kabul Edilebilir
SRMR	0,05	Mükemmel Uyum

$p > 0,05$

İlişkisel pazarlama faaliyetleri ölçeğine ait DFA yol diyagramı Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. İlişkisel Pazarlama Faaliyetleri Ölçeği DFA Yol Diyagramı

İnovasyon Stratejileri Ölçeği

İnovasyon stratejilerini ölçmek için daha önce yapılmış çalışmalardan yararlanılarak 2 boyutlu 14 maddelik bir ölçek kullanılmıştır. İnovasyon stratejileri ölçeğinin boyutları ve kullanılan kaynaklar Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6. İnovasyon Stratejileri Ölçeği

Boyut	Referanslar
Keşifsel İnovasyon	(Jansen ve diğerleri, 2006), (Li, Zhou ve Si, 2010, s. 303),
Artırımsal İnovasyon	(Can, 2012).

İnovasyon Stratejileri Ölçeği Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

İnovasyon strateji ölçeğinde yer alan boyutların Cronbach alfa cinsinden güvenilirlikleri hesaplanmıştır. Cronbach alfa analizi sırasında keşifsel inovasyona ait bir madde (Firmamız için pazara yepyeni ürün icat edip sunmak önemlidir.) toplam madde korelasyonu düşük olduğu ve boyutun güvenilirlik katsayısını düşürdüğü için analizden çıkarılmıştır. Buna göre, güvenilirlik katsayıları keşifsel inovasyon için 0,75, artırımsal inovasyon boyutu için 0,76 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin genel güvenilirlik katsayısı ise 0,86 olarak belirlenmiştir. Bu değerlerin, literatürde eşik değer olarak kabul gören 0,70’in üstünde değerler olduğu görülmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018) bu nedenle ilgili ölçeklerin güvenilir ölçekler olduğu söylenebilir.

İnovasyon Stratejileri Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi

İnovasyon stratejileri ölçeğinin yapısal geçerliliğini test etmek için Gürbüz ve Şahin’in (2018) önerileri doğrultusunda birinci düzey çok faktörlü doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA sonucunda 13 maddeden oluşan iki boyutlu faktöriyel yapı doğrulanamamıştır. Bunun üzerine aynı boyut içinde yer alan maddelerin modifikasyonları yapılmıştır. Buna rağmen yazında genel kabul gören uyum iyiliği değerlerine ulaşamamıştır. Maddelerin standardize yol katsayıları incelenmiş ve artırımsal inovasyon boyutunda yer alan iki maddenin standardize yol katsayılarının 0,5’in altında olduğu saptanmıştır. Gürbüz (2019a, s. 42)’e göre DFA ölçüm modelinde yer alacak maddelerin standardize yol katsayılarının 0,5’in üzerinde olması gerektiği önerilmektedir. Bu nedenle bahse konu iki madde modelden çıkarılmış ve DFA tekrarlanmıştır. Yinelene analiz sonucunda, elde edilen uyum iyiliği değerlerinin yazında genel kabul gören sınırlar dâhilinde (Gürbüz, 2019a) olması, ölçeğin veri ile uyumlu ve geçerli olduğuna işaret etmektedir.

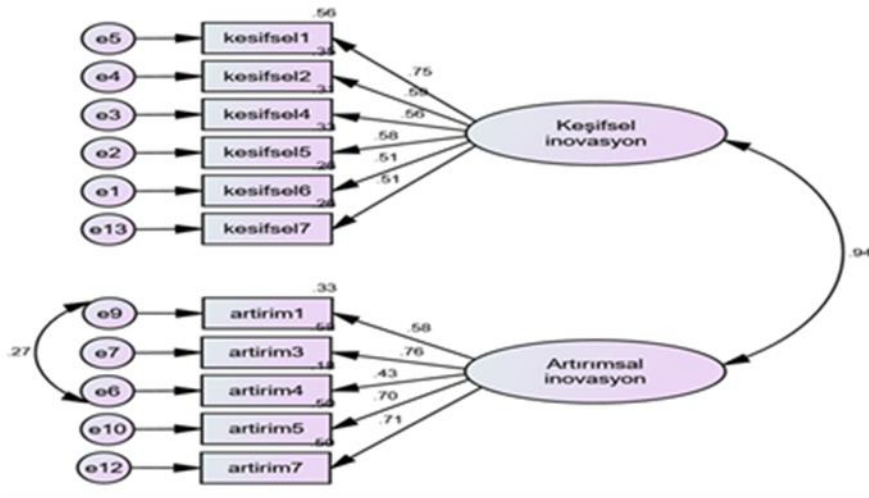
Aşağıda Tablo 7’de inovasyon stratejileri ölçeğine dair DFA uyum ölçüt değerleri verilmiştir.

Tablo 7. İnovasyon stratejileri ölçeğine dair DFA uyum ölçüt değerleri

Endeks Adı	Değerler	Uyum
χ^2/df (Serbestlik derecesi)	3,45	Kabul Edilebilir
CFI (Comparative Fit Index)	0,91	Kabul Edilebilir
RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation)	0,07	Kabul Edilebilir
SRMR	0,04	Mükemmel Uyum

($\chi^2 [N= 315] = 145,136; p > 0,05$)

İnovasyon stratejileri ölçeğine ait DFA yol diyagramı Şekil 3’te verilmiştir.

Şekil 3. İnovasyon Stratejileri Ölçeğine Ait DFA Yol Diyagramı

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmaya katılan işletmelerin genel özellikleri ve hiyerarşik regresyon analizi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Araştırmaya Katılan İşletmelerin Genel Özellikleri

Tablo 8’de araştırmaya katılan işletmelerin özelliklerine ilişkin bulguların sayısal ve yüzdesel değerleri verilmiştir.

Tablo 8. Araştırmaya Katılan İşletmeler Hakkında Genel Bilgiler

Özellikler	Frekans	Yüzde	
	Kayseri	120	38,1
	Ankara	115	36,5
	İnegöl	80	25,4
	Toplam	315	100,00
Çalışan Sayısı	0-20	65	20,6
	21-40	74	23,5
	41-60	64	20,3
	61-100	43	13,7
	101-180	39	12,4
	181- üzeri	30	9,5
	Toplam	315	100,00
Faaliyet Yılı	0-4	35	11,1
	5-24	174	55,2
	25-49	81	25,7
	50-74	22	7,0
	75 +	3	1,0
	Toplam	315	100,00
Sermaye Yapısı	Yerli	272	86,4
	Yabancı	2	,6
	Karma	41	13,0
	Toplam	315	100,0
Satış Hasılatı (Milyon TL)	0-1	92	29,2
	1-5	105	33,3
	5-25	118	37,5
	Toplam	315	100,0

Tablo 8'e göre, araştırmaya katılan işletmelerin %38,1'i Kayseri, %36,5'i Ankara ve %25,4'ü ise İnegöl de bulunmaktadır. Araştırmaya katılan işletmelerin %20,6'sında 0-20 çalışan, %23,5'inde 21-40 çalışan, %20,3'nde 41-60 çalışan %13,7'sinde 61-100 çalışan, %12,4'ünde 101-180 çalışan ve son olarak, %9,5'inde ise 181 ve daha fazla çalışan bulunmaktadır. Araştırmaya katılan işletmelerin faaliyet yıllarına bakıldığında ise %11,1'i 0-4 yıldır faaliyette, %55,2'si 5-24 yıldır faaliyette, %25,7'si 25-49 yıldır faaliyette, %7'si 50-74 yıldır faaliyette ve son olarak %1'i ise 75 ve daha fazla yıldır faaliyet sürdürmekte olduğu görülmektedir. Tabloya göre, işletmelerin büyük bir çoğunluğu (%86,4) tamamen yerli sermayeli işletmelerden oluşmaktadır. İşletmelerin satış hasılatlarına bakıldığında ise, %29,2'si yıllık 0-1 milyon TL hasılat, %33,3'ü 1-5 milyon TL hasılat ve %37,5'i ise 5 milyon ve daha fazla hasılatı sahip işletmelerden oluşmaktadır.

Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Bu bölümde, hipotezleri test etmek amacı ile kullanılan hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına dair bulgulara yer verilmiştir. Korelasyon analiz bulguları değişkenler arasındaki ilişkilere dair ön bulgular sunmuştur. (Gürbüz ve Şahin, 2018). Tablo 9’da ilişkiyel pazarlama faaliyetleri boyutlarının, keşifsel inovasyon üzerindeki etkisini gösteren hiyerarşik regresyon analizinin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 9. İlişkiyel Pazarlama Faaliyetleri Boyutlarının, Keşifsel İnovasyon Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Keşifsel İnovasyon	
	Model-1	
	B	S.H.
Müşteri odaklılık	.271***	.053
Rakip odaklılık	.101*	.034
Müşteri katılımı	.304***	.035
Lider kullanıcılar ile iş birliği	.280***	.038
R²	0, 549	
ΔR²	0,480***	

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$; S.H.: Standart Hata. Standardize edilmiş beta katsayıları (β) raporlanmıştır.

Bu bulgulara göre; ilişkiyel pazarlama faaliyetleri boyutları regresyon analizine eklendiğinde, keşifsel inovasyon üzerindeki değişimin yaklaşık % 55’i açıklanabilmiştir ($R^2=0,549$). İlişkiyel pazarlama faaliyetleri boyutlarından, rakip odaklılık ($\beta= 0,101$; $p<.05$), müşteri katılımı ($\beta=0,304$; $p<.01$) müşteri odaklılığın ($\beta=0,271$; $p<.01$) ve lider kullanıcılar ile iş birliğinin ($\beta=0,280$; $p<.01$), keşifsel inovasyonu olumlu yönde ve anlamlı düzeyde etkilediği, düzeltilmiş beta değerlerinden anlaşılmaktadır.

Hiyerarşik regresyon analizi sonucuna göre hipotezlerin kabul ve red durumları aşağıdaki gibidir:

H_{1a}: Rakip odaklılık keşifsel inovasyonu olumlu etkiler (Kabul edildi)

H_{1b}: Lider kullanıcılar ile iş birliği keşifsel inovasyonu olumlu etkiler (Kabul edildi)

H_{1c}: Müşteri odaklılık keşifsel inovasyonu olumlu etkiler (Kabul edildi)

H_{1d}: Müşteri katılımı keşifsel inovasyonu olumlu etkiler (Kabul edildi)

Araştırmanın ikinci hipotezi olan ilişkiyel pazarlama faaliyetleri boyutlarının, artırimsal inovasyon üzerindeki etkisini test etmek için ise ayrı bir regresyon modeli kurulmuştur. Tablo 10’da ilişkiyel pazarlama faaliyetleri boyutlarının, artırimsal inovasyon üzerindeki etkisini gösteren hiyerarşik regresyon analizinin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 10. İlişkisel Pazarlama Faaliyetleri Boyutlarının, Artırımsal İnovasyon Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Artırımsal İnovasyon	
	Model-1	
	B	S.H.
Müşteri odaklılık	.470***	.053
Rakip odaklılık	.188***	.034
Müşteri katılımı	.239***	.035
Lider kullanıcılar ile iş birliği	.027	.038
R ²	0,500	
ΔR ²	0,449***	

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$; S.H.: Standart Hata. Standardize edilmiş beta katsayıları (β) raporlanmıştır.

Bu bulgulara göre; İlişkisel pazarlama faaliyetleri boyutları regresyon analizine eklendiğinde, artırımsal inovasyon üzerindeki değişimin yaklaşık % 50'si açıklanabilmektedir ($R^2=0,500$). İlişkisel pazarlama faaliyetleri boyutlarından, rakip odaklılık ($\beta= 0,188$; $p<.01$), müşteri katılımı ($\beta=0,239$; $p<.01$), müşteri odaklılığın ($\beta=0,470$; $p<.01$) artırımsal inovasyonu olumlu yönde ve anlamlı düzeyde etkilediği, düzeltilmiş beta değerlerinden anlaşılmaktadır. Buna karşın lider kullanıcılar ile iş birliğinin, artırımsal inovasyon üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir.

Hiyerarşik regresyon analizi sonucuna göre hipotezlerin kabul ve red durumları aşağıdaki gibidir:

H_{2a}: Rakip odaklılık artırımsal inovasyonu olumlu etkiler. (Kabul edildi)

H_{2b}: Lider kullanıcılar ile iş birliği artırımsal inovasyonu olumlu etkiler (Reddedildi)

H_{2c}: Müşteri odaklılık artırımsal inovasyonu olumlu etkiler (Kabul edildi)

H_{2d}: Müşteri katılımı artırımsal inovasyonu olumlu etkiler (Kabul edildi)

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın sonuçları genel olarak incelendiğinde ilişkisel pazarlama faaliyetleri boyutlarının tümünün keşifsel inovasyonu olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Artırımsal inovasyon üzerinde ise rakip odaklılık, müşteri odaklılık ve müşteri katılımı boyutlarının anlamlı etkilerinin bulunduğu saptanmıştır. Buna karşın, lider kullanıcılar ile iş birliği boyutunun, artırımsal inovasyon üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Analiz sonuçlarına göre H_{1a}, H_{1b}, H_{1c}, H_{1d}, H_{2a}, H_{2c}, H_{2d} hipotezleri desteklenmiştir.

Valmohammadi (2017, s. 374) tarafından yapılan çalışmada müşteri ilişkiler yönetimi uygulamalarının, imalat sektöründeki işletmelerin inovasyon kabiliyetleri üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu saptanmıştır. Can tarafından yapılan çalışmada rakip kıyaslama ve lider kullanıcılar ile iş birliği ile inovasyon stratejileri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Aynı araştırma sonuçlarına göre müşteri bilgi sürecinin inovasyon stratejileri üzerinde etkisinin bulunmadığı saptanmıştır (Can, 2012). Fakat rakipler ile kıyaslama yapılması ile keşifsel inovasyon arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Yıldız ve Koçan (2018, s. 68) tarafından yapılan çalışmada, ürün inovasyonunun marka sadakati üzerinde olumlu yönde etkisinin olduğu bulunmuştur. Han ve

arkadaşları (1998: 40) tarafından yapılan araştırmada müşteri odaklılığın ve rakip odaklılığın inovasyonu pozitif yönde etkilediği saptanmıştır.

Rakipler ile kıyaslama yapılması ve lider kullanıcılar ile iş birliği artırimsal inovasyon stratejilerini olumlu yönde etkilemektedir (Can, 2012). Cui ve Wu tarafından yapılan araştırmada, müşterinin inovasyon sürecine katılımını (bilgi kaynağı olarak katılım, ortak geliştirici olarak katılım ve yenilikçi olarak katılım) olmak üç farklı yönden ele alınmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, ortak geliştirici ve yenilikçi olarak müşteri katılımı ile inovasyon arasında pozitif ilişki, fakat bilgi kaynağı olarak müşterinin inovasyona etkisi arasında negatif bir ilişkili olduğu belirtilmiştir (Cui ve Wu, 2015). Dolayısıyla bu araştırmanın bulguları, benzer konuda daha önce yapılan araştırmaların sonuçları ile tutarlılık göstermektedir.

Bu araştırmanın ilgili yazına bazı önemli katkılarının olduğu düşünülmektedir.

- İlk olarak bu araştırma kapsamında, ilişkisel pazarlama faaliyetlerini ölçebilecek, geçerlilik ve güvenilirliği tatminkâr düzeyde bulunan bir ölçek geliştirilmiştir. Dört boyut ve 16 maddeden oluşan bu ölçeğin, bundan sonra benzer konuda yapılacak araştırmalarda kullanılabileceği ümit edilmektedir. Söz konusu ölçeğin pazarlama yazınına kazandırılmış olması bu araştırmanın bir katkısı olarak düşünülebilir. İkinci olarak bu araştırmada, ilişkisel pazarlama faaliyetleri ve inovasyon stratejileri değişkenleri arasındaki ilişkiler, Türkiye’de önde gelen mobilya sektöründe ampirik olarak test edilmiştir.

Bu araştırmanın bulguları Kayseri, Ankara ve Bursa’daki (İnegöl) mobilya sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde çalışan 315 yönetici ile sınırlıdır. Bu nedenle araştırma bulgularının diğer sektörlere genellemesinde dikkatli olunmalıdır. Bundan sonraki araştırmalarda farklı sektör ve iş kolları araştırmalara konu edilerek daha genelleştirici sonuçlar elde edilebilir. Ayrıca bu araştırmada değişkenlere ilişkin veriler, kesitsel (cross-sectional) olarak ve öz-değerleme (self-report) yöntemiyle aynı kaynaktan (yöneticiler) toplanmıştır. Anket tipi araştırmalarda, verilerin aynı kaynaktan ve kesitsel olarak toplandığında sosyal beğenilirlilik etkisi ve ortak yöntem yanlılığı gibi ölçüm hataları söz konusu olabildiği iddia edilmektedir (Gürbüz ve Şahin 2018). Bundan sonraki araştırmalarda, araştırma değişkenlerine ait verilerin farklı kaynaklardan toplanması ve boylamsal araştırma deseni ile araştırmaların kurgulanması daha geçerli bulguların elde edilmesine imkân sağlayacaktır.

Son olarak, araştırma sonucunda geliştirilen dört boyutlu ilişkisel pazarlama ölçeği kullanılarak pazarlama alanında önemli görülen değişkenler ile ilişkisi test edilebilir. Örneğin; ilişkisel pazarlama faaliyetlerinin kriz döneminde firma performansına etkisi nedir? İlişkisel pazarlama faaliyetleri ile kurumsal itibar arasında nasıl bir ilişki vardır? İlişkisel pazarlama faaliyetlerini uygulayan işletmelerin sosyal sorumluluk uygulamaları nasıl etkilenir? gibi soruların cevapları aranabilir.

KAYNAKÇA

- Aslan, İ. (2018). *Girişimcilik ve inovasyon stratejilerinin kobilerin sürdürülebilirliği ve performansına etkileri üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gelişim Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alrubaiee, L. ve Al-Nazer, N. (2010). Investigate the impact of relationship marketing orientation on customer loyalty: the customer's perspective. *International Journal of Marketing Studies*, 2(1), 155-174. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.970.5302&rep=rep1&type=pdf>
- Atuahene-Gima, K. (1996). Market orientation and innovation. *Journal of Business Research*, 35, 93-103. [https://doi.org/10.1016/0148-2963\(95\)00051-8](https://doi.org/10.1016/0148-2963(95)00051-8)
- Benner, M. J. ve Tushman, M. L. (2003). Exploitation, exploration, and process management: the productivity dilemma revisited. *Academy of Management Review*, 28(2), 238-256. <https://doi.org/10.5465/amr.2003.9416096>
- Buttle, F. (1996). *Relationship marketing: teory and practice*. London: Paul Chapman Publishing.
- Camarero, C. (2007). Relationship orientation or service quality: what is the trigger of performance financial and insurance services?. *International Journal of Bank Marketing*, 25(6), 406-426. doi:[10.1108/02652320710820354](https://doi.org/10.1108/02652320710820354)
- Can, P. (2012). *Pazarlama süreçlerinin inovasyon stratejilerine etkisi üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Coşkun, S. (2013). *Stratejik rekabet üstünlüğü sağlama aracı olarak inovasyon stratejileri: Kocaeli otel işletmeleri üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Düzce Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research*. Boston: Pearson Education.
- Cui, A. S. ve Wu, F. (2015). Understanding customer knowledge in innovation: antecedents and impact of customer involvement on new product performance. *Journal of The Academy of Marketing Science*, 44(4), 516–538. DOI: [10.1007/s11747-015-0433-x](https://doi.org/10.1007/s11747-015-0433-x)
- Deshpande, R., Farley, J. U. ve Webster, F. E. (1993). Corporate culture, customer orientation and innovativeness in japanese firms: a quadrat analysis, *Journal of Marketing*, 57, 23-37. <https://doi.org/10.1177/002224299305700102>
- Desouza, K. C., Awazu, Y. Jha, S. ve Dombrowski, C. (2008). Customer driven innovation: to be a marketplace leader, let your customers drive. *Research Technology Management*, 51(3), 35-43. DOI: [10.1080/08956308.2008.11657503](https://doi.org/10.1080/08956308.2008.11657503)
- Devellis, R. F. (2017). *Ölçek geliştirme: kuram ve uygulamalar*, (Çev. Tarık Totan). Ankara: Nobel Yayıncılık, (Orijinal yayın tarihi, 2013).
- Dinler-Sakaryalı, A. M. (2014). İnovasyon ve risk sermayesi. *Journal of Entrepreneurship & Development*, 9(1), 184-210. Erişim adresi: <http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/handle/COMU/914>
- Dow, D., Samson, D. ve Ford, S. (1999). Exploding the myth: do all quality management practices contribute to superior quality performance?. *Production and Operations Management*, 8(1), 1-27. DOI: [10.1111/j.1937-5956.1999.tb00058.x](https://doi.org/10.1111/j.1937-5956.1999.tb00058.x)
- Ellis, L. C. ve Curtis, C. C. (1995). Measuring customer satisfaction. *Research Technology Management*. 38(5), 45–48. <https://doi.org/10.1080/08956308.1995.11674294>
- Erciş, A ve Can, P. (2014). Tedarik zinciri yönetiminin inovasyon stratejilerine etkisi üzerine bir araştırma, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 95-122. <https://doi.org/10.14230/joiss37>

- Eser, Z., Korkmaz, S. ve Öztürk, S.A. (2011). Yeni ekonomi sürecinde yaşanan değişimler ve pazarlama. Eser, M (Ed), Pazarlama, kavramlar, ilkeler ve kararlar (s. 61-63) içinde. Ankara, Siyasal Yayınları.
- Evans, J. R. ve Laskin, R. L. (1994). The relationship marketing process: a conceptualization and application. *Industrial Marketing Management*, 23(5), 439-454. [https://doi.org/10.1016/0019-8501\(94\)90007-8](https://doi.org/10.1016/0019-8501(94)90007-8)
- Gürbüz, S. (2019a). *Amos ile yapısal eşitlik modellemesi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri - felsefe-yöntem-analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Han, J. K. Kim, N. ve Srivastava, R.K. (1998). Market orientation and or et orientation and organizational ganizational performance: is inno formance: is innovation a missing link. *Journal of Marketing*, 62, (4), 30-45. <https://doi.org/10.2307/1252285>
- Hanna, N., Ayers, D.J., Ridnour, R.E. ve Gordon, G.L (1995). New product development practices in consumer versus business products organizations. *Journal of Product and Brand Management*, 4(1), 33-55. <https://doi.org/10.1108/10610429510083749>
- He, Z. L. ve Wong, P. K. (2009). Knowledge interaction with manufacturing clients and innovation of knowledge-intensive business services firms, innovation. *Management Policy & Practice*, 11(3), 264-278. <https://doi.org/10.5172/impp.11.3.264>
- Herstatt, C. ve Von Hippel, E. (1992). From experience: developing new product concepts via the lead user method – a case study in a ‘low-tech’ field. *Journal of Product Innovation Management*, 9, 213–221. [https://doi.org/10.1016/0737-6782\(92\)90031-7](https://doi.org/10.1016/0737-6782(92)90031-7)
- Hinkin, T. R. (1995). A review of scale development practices in the study of organizations. *Journal of Management*, 21(5), 967-988. <https://doi.org/10.1177%2F014920639502100509>
- Hoyer, W., Chandy, R., Dorotik, M. ve Kraftt, M. (2010). Consumer cocreation in new product development. *Journal of Service Research*, 13(3), 283–296. <https://doi.org/10.1177%2F1094670510375604>
- İlter, B., Demirel, B.A. ve İpek, İ. (2016). İnovasyon faaliyetlerinde kullanıcının yeri ve çevrimiçi kullanıcı inovasyon araçları. *Journal of Management & Economics*, 23(1), 35-56. DOI: [10.18657/yec.b.u.857.26](https://doi.org/10.18657/yec.b.u.857.26)
- Jansen, J.J.P., Van den Bosh, F.A.J. ve Volberda, H.W. (2006). Exploratory innovation, exploitative innovation and performance: effects of organizational antecedents and environmental moderators, *Management Science*, 52(11) 1661–1674, <https://doi.org/10.1287/mnsc.1060.0576>
- Jaworski, B. J. ve Kohli, A. K. (1993). Market orientation: antecedents and consequences. *Journal of Marketing*, 57 (3), 53-70. <https://doi.org/10.1177%2F002224299305700304>
- Joo, J. (2007). An empirical study on the relationship between customer value and repurchase intention in korean internet shopping malls jaehunjoo. *Journal of Computer Information Systems*, 48(1), 53-62. DOI: [10.1080/08874417.2007.11645995](https://doi.org/10.1080/08874417.2007.11645995)
- Kim, N. ve Atuahene-Gima, K. (2010). Using exploratory and exploitative market learning for new product development. *Journal of Product Innovation Management*, 27(4), 519-536. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5885.2010.00733.x>
- Kotler, P. (2003), *Marketing management*. Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Kumkale, İ. ve Pancaroğlu, M. (2018). İşletmelerde rekabet avantajı sağlamada müşteri ilişkileri yönetiminin etkisi: sigortacılık alanında bir araştırma. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7 (4), 204-218. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/ssrj/issue/40567/481739>
- Lagrosen, S. (2005). Customer involvement in new product development: a relationship marketing perspective. *European Journal of Innovation Management*, 8(4), 424-436. DOI: [10.1108/14601060510627803](https://doi.org/10.1108/14601060510627803)

- Lendel, V. ve Varmus, M. (2011). Creation and implementation of the innovation strategy in the enterprise. *Economics and Management*, 16, 819-825.
- Li, Y., Zhou, N. ve Si, Y. (2010). Exploratory innovation, exploitative innovation and performance: influence of business strategies and environment . *Nankai Business Review International*, 1(3), 297-316. <https://doi.org/10.1108/20408741011069223>
- Lilien, G., Morrison, P.D., Searls, K ve Sonnack, M. (2002). Performance assessment of the lead user idea-generation process for new product development. *Management Science*, 48(8), 1042-1059. DOI: [10.1287/mnsc.48.8.1042.171](https://doi.org/10.1287/mnsc.48.8.1042.171)
- Lin, R. J., Chen, R. H. ve Chiu, K. K. S. (2010). Customer relationship management and innovation capability: an empirical study. *Industrial Management & Data Systems*, 110(1), 111-133. <https://doi.org/10.1108/02635571011008434>
- Lukas, B. A ve Ferrell, O. C (2000). The effect of market orientation on product innovation. *Journal of The Academy Of Marketing Science*, 28(2), 239-247. <https://doi.org/10.1177/0092070300282005>
- Mahr, D., Lievens, A. ve Blazevic, V. (2013). The value of customer cocreated knowledge during the innovation process, *Product Development & Management Association*, 31(3), 599-615. <https://doi.org/10.1111/jpim.12116>
- Morgan, R. ve Hunt, S. (1994). The commitment-trust theory of relationship marketing. *Journal of Marketing*, 58 (8), 20–38. <https://doi.org/10.1177/002224299405800302>
- Mueller, V., Rosenbusch, N. ve Bausch, A. (2013). Success patterns of exploratory and exploitative innovation. *Journal Of Management*, 39(6), 1606–1636. <https://doi.org/10.1177/0149206313484516>
- Narver, J. C. ve Slater, S. F. (1990). The effect of a market orientation on business profitability, *Journal of Marketing*, 54(4), 20-35. <https://doi.org/10.1177/002224299005400403>
- Neale, M. R. ve Corkindale, D. R. (1998). Co-developing products: involving customers earlier and more deeply. *Long Range Planning*, 31 (3), 418-425. [https://doi.org/10.1016/S0024-6301\(98\)80008-3](https://doi.org/10.1016/S0024-6301(98)80008-3)
- O'Malley, L. (2014). Relational marketing: development, debates and directions. *Journal of Marketing Management*, 30(12), 1220-1238. <https://doi.org/10.1080/0267257X.2014.939592>
- Olson, E. ve Bakke, G. (2001). Implementing the lead user method in a high technology firm: a longitudinal study of intentions versus actions. *Journal of Product Innovation Management*, 18(6), 388-395. doi: [10.1016/S0737-6782\(01\)00111-4](https://doi.org/10.1016/S0737-6782(01)00111-4)
- Özdamar, K. (2015). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi*. Ankara: Nisan Kitapevi.
- Pado, G. (2016). Açık inovasyonda yeni ürün geliştirme için müşteri entegrasyonu. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 2(1), 75-85. <http://dx.doi.org/10.21733/ibad.2093>
- Perçin, S. (2006). İmalat firmalarının yeni ürün geliştirme performansını etkileyen faktörler: ISO 1000 firmalarına yönelik bir araştırma. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 358-371. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/30097>
- Reichheld, F. F. ve Sasser, E. W. (1990). Zero defections: quality comes to services. *Harvard Business Review*, 68(9), 105-111. Erişim adresi: http://matlesiouxx.free.fr/Cours/HKU/Courses/CSIS0404/Lecture%201/Module1_3_Zero_Defections_-_Quality_Comes_to_Services.pdf
- Sheth, J. N. ve Parvatiyar, A. (1995a). The evolution of relationship marketing. *International Business Review*, 4(4), 397-418. [https://doi.org/10.1016/0969-5931\(95\)00018-6](https://doi.org/10.1016/0969-5931(95)00018-6)
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde geçerlik ve güvenilirlik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2015). *Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı* (Çev. Mustafa Baloğlu). Ankara: Nobel Akademi. (Orijinal yayın tarihi, 2007).
- Thompson, B. (2008). *Foundations of behavioral statistics: an insight-based approach*. Newyork: Guilford Press.
- Valmohammadi, C. (2017). Customer relationship management: innovation and performance. *International Journal of Innovation Science*, 9(4), 374-395. <https://doi.org/10.1108/IJIS-02-2017-0011>
- Wang, C., Rodan, S., Fruin, M. ve Xu, X. (2014). Knowledge networks, collaboration networks and exploratory innovation. *Academy of Management Journal*, 57(2), 484-514. <https://doi.org/10.5465/amj.2011.0917>
- Wei, Y. S. ve Wang, Q. (2011). Making sense of a market information system for superior performance: the roles of organizational responsiveness and innovation strategy. *Industrial Marketing Management*, 40(2), 267- 277. doi: [10.1016/j.indmarman.2010.06.039](https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2010.06.039)
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85. Erişim adresi: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/iuisletme>
- Yayla, Y. ve Yıldız, A. (2010). Lider kullanıcı metodunun ürün geliştirme performansına etkisi ve uygulama. *İ.T.Ü Dergisi D Serisi, Mühendislik*, 9(2), 3-12. Erişim adresi: http://itudergi.itu.edu.tr/index.php/itudergisi_d/article/viewFile/858/779
- Yıldız, E. ve Koçan, M. (2018). Ürün inovasyonu ve ürün kalitesinin marka sadakati üzerindeki etkileri: Akıllı cep telefonları üzerinde ampirik bir çalışma. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 7(14), 68-79. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/619604>

Geliş Tarihi:
18.02.2021
Kabul Tarihi:
24.10.2021
Yayımlanma Tarihi:
20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Akpınar, M. E., & Nişancı, Z. N. (2021). Analytical hierarch process based temporary shelter site selection for post-disaster emergency situations. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1368-1381. doi:10.46928/iticusbe.882493

ANALYTICAL HIERARCH PROCESS BASED TEMPORARY SHELTER SITE SELECTION FOR POST-DISASTER EMERGENCY SITUATIONS

Research

Muhammet Enes Akpınar

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Manisa Celal Bayar University

enes.akpinar@cbu.edu.tr

Zehra Nuray Nişancı

İzmir Katip Çelebi University

zehranuray.nisanci@ikcu.edu.tr

Dr. Muhammet Enes Akpınar, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği Bölümünde Araştırma Görevlisidir. Çok Kriterli Karar Verme ve Üretim Yönetimi üzerine çalışmaktadır.

Doç. Dr. Zehra Nuray Nişancı, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İşletme Bölümü Öğretim Üyesidir. Karar Verme Yöntemleri uygulamaları, Stratejik Yönetim ve Örgütsel Davranış alanında çalışmaktadır.

ANALYTICAL HIERARCHY PROCESS BASED TEMPORARY SHELTER SITE SELECTION FOR POST-DISASTER EMERGENCY SITUATIONS

Muhammet Enes Akpınar
enes.akpinar@cbu.edu.tr
Zehra Nuray Nişancı
zehranuray.nisanci@ikcu.edu.tr

ABSTRACT

Purpose: Disasters are natural events that humanity can encounter at unexpected times. The unexpected occurrence of these natural events can bring with it many disasters. Undoubtedly, the way to get rid of this situation with the least damage after a disaster is to take precautions beforehand. Knowing the actions to be taken after an earthquake can allow the earthquake to end with the least loss of life. The selection of temporary shelter areas to be created after the disaster is one of the most important steps to meet the shelter and needs of people after the disaster. The selection of the temporary accommodation area may depend on many different criteria. Therefore, the selection of alternative temporary accommodation can be defined as a multi-criteria decision-making problem. This study aims to make an application on the selection of temporary shelter after a possible disaster and to decide on the most suitable alternative location.

Method: In the study, the analytical hierarchy process which is a multi-criteria decision-making method was used to solve the problem. In this method, pairwise comparisons of the criteria determined by the decision-makers are made. In addition, comparisons are made between each criterion and alternative, allowing the selection of the most appropriate alternative. This method was used in this study due to little information and uncomplicated processing steps.

Findings: In the study, the most suitable temporary shelter site was selected. Six different criteria were taken into account in this selection process (shelter size, distance to health centers, distance to city center, infrastructure, distance to social areas, and accessibility). Three different locations that meet these criteria have been identified as the most suitable. According to these determined criteria, the three most suitable positions were evaluated according to the analytical hierarchy process method. According to the findings, it was seen that the criterion of shelter size had the highest weight. In the evaluations made among the alternative locations, it was seen that the third alternative location was the most suitable place as a temporary shelter site.

Originality: In this study, the process of evaluating temporary shelter alternatives after a disaster is discussed. There are authorized boards for post-disaster interventions in our country. These boards are directly responsible for taking measures in case of natural disasters such as earthquakes and floods that occur suddenly both in provinces and districts. Therefore, thanks to this study, these committees will be able to determine scientifically alternative positions and ensure that people's lives are saved quickly in case of a possible disaster. In other words, this study is an exemplary study that can be applied in all provinces and districts in case of a possible disaster.

Keywords: Multi-Criteria Decision Making, Temporary Shelter Site Selection, Analytical Hierarchy Process

JEL Classification: M10, M11

ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ YÖNTEMİNE DAYALI AFET SONRASI ACİL DURUMLAR İÇİN GEÇİCİ BARINMA ALANI SEÇİMİ

ÖZET

Amaç: Afetler insanlığın hiç beklenmedik zamanda karşılaşılabileceği doğa olaylarıdır. Bu doğa olaylarının beklenmedik zamanda gerçekleşmesi beraberinde birçok felaketi getirebilmektedir. Hiç kuşkusuz afet sonrası en az zararlı bu durumdan kurtulmanın yolu önceden tedbir alınmasıdır. Bir depremden sonra yapılacak işlemlerin belli olması en az can kaybı ile depremin sonlanmasına imkan tanıyabilir. Afet sonrası oluşturulacak geçici barınma bölgelerinin seçimi afetten sonra insanların barınma ve ihtiyaçlarının giderilmesi için en önemli adımlardan birisidir. Geçici barınma alanının seçimi çok farklı sayıda kritere bağlı olabilmektedir. Dolayısıyla alternatif geçici barınma alanı seçimi bir çok kriterli karar verme problemi olarak tanımlanabilir. Bu çalışmada amaç olası bir afet sonrası geçici barınma alanı seçimi üzerine bir uygulama yapmak ve en uygun alternatif konuma karar vermektir.

Yöntem: Çalışmada problemin çözümü için çok kriterli karar verme yöntemi olan analitik hiyerarşi süreci kullanılmıştır. Bu yöntemde karar vericiler tarafından belirlenen kriterlerin ikili karşılaştırmaları yapılmaktadır. Ayrıca, her bir kriter ve alternatif arasında da kıyaslama yapılarak en uygun alternatif seçimine imkan tanınmaktadır. Bu yöntem az bilgi ve karmaşık olmayan işlem aşamaları sebebiyle bu çalışmada kullanılmıştır.

Bulgular: Çalışmada en uygun geçici barınma alanı seçimi yapılmıştır. Bu seçim işleminde altı farklı kriter dikkate alınmıştır (kamp boyutu, sağlık merkezlerine uzaklık, şehir merkezine uzaklık, altyapı, sosyal alanlara mesafe ve ulaşılabilirlik). Bu kriterleri karşılayan en uygun üç farklı konum belirlenmiştir. Bu belirlenen kriterlere göre en uygun üç konum analitik hiyerarşi süreci yöntemine göre değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre barınma alanının boyutu kriterinin en yüksek ağırlığa sahip olduğu görülmüştür. Alternatif konumlar arasında yapılan değerlendirmelerde ise üçüncü alternatif konumun, geçici barınma alanı olarak en uygun yer olduğu görülmüştür.

Özgünlük: Bu çalışmada bir afet sonrası geçici barınma alternatiflerinin değerlendirilmesi süreci ele alınmıştır. Ülkemizde afet sonrası müdahaleler için yetkili kurullar bulunmaktadır. Bu kurullar gerek illerde gerekse de ilçelerde ansızın yaşanan deprem ve sel gibi doğal afetlerde tedbirler almak için doğrudan sorumludurlar. Dolayısıyla bu çalışma sayesinde bu kurullar bilimsel açıdan alternatif konumlar belirleyerek olası bir afet durumunda insanların hayatlarının hızlı bir şekilde kurtarılmasını sağlayabileceklerdir. Diğer bir ifadeyle bu çalışma olası bir afet durumunda tüm illerde ve ilçelerde uygulanabilecek örnek bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Karar Verme, Geçici Barınma Alanı Seçimi, Analitik Hiyerarşi Süreci

JEL Sınıflandırması: M10, M11

INTRODUCTION

Disaster management plans short and long-term activities in case of any unexpected natural events. Various types of disasters such as earthquakes, storms, water, and floods are encountered on the earth. Being prepared for disasters will prevent possible losses and have an idea about how to act during a disaster. A fast and effective disaster management system should be developed to prevent the consequences of disasters and reduce their possible damages. For this purpose, it is necessary to determine the risks that may lead to disasters and to take the most appropriate measures to prevent these risks or to keep their damages at the lowest level. In this process, each individual has a role together with the most authorities. Besides, all organizations need to develop strategies regarding disaster management. The temporary shelter areas designated for disasters and emergencies play an important role in minimizing chaos and losses that may occur after an earthquake (Mojtahedi and Oo, 2017, p. 35).

Conducted under the coordination of the United Nations; The International Disaster Mitigation 10 years (1990-1999), which started in 1990, followed by the Millennium Development Plan-MDGs (2000- 2015), the Hyogo Action Plan (2005-2015), and finally, the Sendai Framework (2015-2030) (UNISDR, 2015) are global policies that guide disaster mitigation. In the Hyogo Action Plan, in disaster risk management; It is emphasized that all actors including governments, regional and international organizations, non-governmental organizations, volunteers, private sector, and academic environment should be in the process (UNISDR, 2005).

Sendai Framework states that governments have a primary role in disaster risk reduction, but this responsibility should be shared with other stakeholders, including the local government, the private sector, and universities. The Sendai Framework also highlights the importance of establishing and strengthening platforms in government coordination with relevant stakeholders at the national and local levels (Tsukahara 2017, p. 155). Under the auspices of the United Nations, the Sendai cooperation protocol or the “Sendai Framework for Disaster Risk Reduction” declaration can also be seen as the whole of planning activities that contain more comprehensive, long-term action plans compared to the Hyogo program and produce policies that reduce risks according to past experiences. In the Sendai declaration plan, four priorities were determined in general (Macit 2019, p. 175). These priorities are as follows:

- Understanding disaster risks,
- Strengthening management to cope with disaster risks,
- Investments in disaster risk reduction for fast return (recovery) from disasters,
- Improving disaster preparedness for better effective response, reconstruction, recovery, and rescue activities.

Disaster and Emergency Management Authority (AFAD) is the responsible organization for any kind of disaster in Turkey. In the event of a disaster, this institution prevents the growth of the disaster by

intervening urgently with its teams in every province. AFAD teams that intervene in the events within two hours in the 6.8 magnitude earthquake in Izmir in 2020 play an extremely critical role. Many people survived thanks to AFAD's emergency responses. Undoubtedly, after the disaster, many people are directed to temporary shelter sites because they lost their homes. Temporary shelter areas appear that respond to human needs after any disaster occurred, and allow them to live humanely and safely. In emergencies such as disasters, water supply, nutrition, sanitation, and health measures have an important place along with shelter sites. From this, it is an important item that should be included in pre-disaster preparedness planning.

Post-disaster temporary shelter sites are safe areas that people should reach urgently during and after the disaster without any disaster risk. In other words, they are sites where disaster victims are informed and coordination is ensured with aid teams. These sites have some standards (Maral, 2016):

- Temporary shelter sites should be sufficiently close to settlements where they can be protected against external threats and dangers and where control and coordination can be provided.
- The areas to be established; be connected to electricity, water, and sewage networks.
- Planning the site for the establishment of facilities such as schools, kindergartens, markets, prayer areas, health centers, psychosocial support service centers, sports facilities, laundry, drinking water wastewater treatment facilities, playgrounds, course areas.
- Making the width of main roads at least 15m in temporary shelter sites and at least 10m width of side roads,
- Building a security controlled guardhouse at the entrance of the center,
- Paving the main roads of the neighborhoods to be established in the centers with asphalt or cobblestone,
- There should be at least 45 m² per person in the shelter area, including infrastructure, roads, sanitation, schools, workplaces, water systems, security/assistance facilities, markets, storage facilities, shelter places.
- The shelter areas to be chosen for the disaster victims should be as close as possible to the residential areas.
- In terms of fire risk, a 30 m fire safety strip should be reserved every 300 m in the settlement area. To prevent adjacent buildings from collapsing, each household should have a distance of at least 2m (preferably twice the height of the building).
- Shelter areas should be treasury land, if possible.
- The settlement should be planned in a way to minimize damage to the environment.

The selection of these temporary shelter sites includes many different criteria. For this reason, this issue can be named a Multiple Criteria Decision Making (MCDM) problem. The problems that can be mentioned as site selection in the literature are as follows.

Vafaei (2014, p. 53) used the Analytical Hierarchy Process (AHP) method in the selection of mobile hospital locations for disaster situations. Kuo et al. (2002, p. 199) made a warehouse location selection using the fuzzy AHP method. Kocak and Calik (2020, p. 76) used the AHP methodology to evaluate the selection of bank alternatives. Vahidnia et al. (2009, p. 3048) determined the appropriate location for the hospital with the fuzzy AHP method. Athawale and Chakraborty (2010, p. 59) used the PROMETHEE method in the selection of the facility location. Tolga et al. (2013, p. 729) made the shopping center location selection using the fuzzy Analytical Network Process method. Akyüz and Soba (2013, p. 185) used ELECTRE management in choosing the establishment location for the textile industry. Akpinar (2016, p. 55) used AHP to evaluate university transportation system alternatives. Ar et al. (2014, p. 93) made a hotel location selection using AHP and VIKOR methods. García et al. (2014, p. 60), chose the warehouse location using the AHP method. Guler et al. (2014, p. 92) determined the place of establishment of the food industry enterprise. In other studies in the literature, Wiguna et al. (2016, p. 237) made a solar energy field area selection with fuzzy AHP and PROMETHEE. Wang and Liu (2016, p. 69) used the PROMETHEE method to determine the energy storage area. Sánchez et al. (2016, p. 387) selected the locations for solar farms using TOPSIS and ELECTRE methods. You et al. (2016, p. 16) determined the place of establishment with the ELECTRE method. Komchornrit (2017, p. 141) made a land terminal location selection using Confirmatory Factor Analysis, MACBETH, and PROMETHEE methods. Abdel-Basset et al. (2021) considered AHP and PROMETHEE II to location selection of wind energy stations. UTASTAR methodology is for warehouse location selection (Ehsanifar et al., 2021). Torkayesh et al. (2021) proposed BWM-grey MARCOS for landfill location selection.

In the disaster site selection literature, studies conducted according to disaster types differ. Disasters are divided into five different categories according to their solution methods (Ma et al. 2019, p. 399). CPLEX and Geographical Information System-based for hurricane disaster (Sherali et al. 1991, p. 439; Horner et al. 2018, p. 169), Genetic Algorithm (GA) and precise algorithms for Typhoon disaster (Pan 2009, p. 218; Pan 2010, p. 1727), Cplex and Simulated Annealing (SA) models (Kongsomsakul et al. 2005, p. 4237; Gama 2013, p. 11; Gama 2015, p. 25), Exact algorithms for post-earthquake situations and GA (Zhou and Jian 2001, p. 17; Hu et al. 2012, p. 1643) and different metaheuristic methods have been proposed for general disasters (Bozorgi-Amiri et al. 2012, p. 357; Yuan et al. 2015, p. 8; Du 2018, p. 15).

In temporary shelter site selection is proposed by using linear programming model (Hu et al. 2014, p. 112), decision support model (Wex 2014, p. 697), mathematical model (Bayram et al. 2015, p. 146), TOPSIS methodology (Omidvar et al. 2013, p. 536) and DEMATEL methodology (Trivedi 2018, p. 722). Sengun (2007, p. 1) researched disaster management after the Marmara earthquake. Omurgonulsen and Mentel (2021, p. 159) proposed a fuzzy TOPSIS model to select temporary shelter sites for Ankara province.

In this study, a model is proposed for a post-disaster temporary shelter site selection. In this proposed model, 6 different criteria and 3 different alternative points have been taken into consideration for disaster site selection. With these criteria considered, it is aimed to decide on the most suitable alternative point. This problem is solved by the AHP method because of easy use and calculations. Besides, this method needs little information and considers pairwise comparisons. Hence, managers or decision-makers can get appropriate results even for complex decision problems. That is why this method is considered in order to select best temporary shelter site in this study.

The rest of the study is organized as follows: First of all, the analytical hierarchy process method used in the study is explained in detail. Then, the application of this method to the problem was mentioned. Finally, the results were interpreted and the most suitable alternative was decided.

ANALYTICAL HIERARCHY PROCESS

AHP is one of the most widely utilized methodologies for handling decision-making challenges. This methodology allows quantitative and qualitative variables to be analyzed simultaneously while taking decision-makers priorities into account. The AHP steps are as follows (Saaty 1980):

1st Step: The AHP approach begins by identifying the criteria to be investigated within the area of the problem to be addressed, as well as the sub-criteria that correspond to these criteria. The decision hierarchy is created when the criteria and sub-criteria have been specified.

2nd Step: Binary comparison matrices are created to determine the relative importance of the criterion. Decision-makers use the binary comparisons scale proposed by Saaty (1980).

3rd Step: The eigenvectors are created.

4th Step: Each comparison matrix is evaluated for consistency. In all comparison matrices, the consistency ratio should be determined.

5th Step: The relevance weights of the alternatives are displayed according to each criterion in the matrix. This matrix is multiplied with the matrix containing the importance weights of the criteria to give the ranking of the options.

CASE STUDY FOR DECIDING THE BEST TEMPORARY SHELTER SITE

In this section, a problem with the establishment of the temporary shelter area in cases requiring emergency response after disasters is mentioned. For the solution of this problem, the steps of the AHP method described the previous section have been applied practically. It has benefited from "Super Decision" software as software.

Problem Definition

In the problem, the problem of temporary shelter area selection in cases requiring emergency response after a disaster is addressed. In the literature, criteria that are generally taken into account when establishing the temporary shelter sites are accessibility, road connection, usability, public land, and

area size (Aksoy et al., 2009; Tarabanis & Tsionas, 1999). For the solution of the problem, criteria are determined to decision-makers experience as well as literature (shelter size and accessibility). The decision-makers in the study consist of people who took part in the earthquake process and the data which are collected after the earthquake was determined consensus of five experts. It is aimed to decide on the most suitable one of the three different temporary shelter areas that can meet these criteria at the most appropriate level. The criteria determined by the decision-makers and their explanations are given in Table 1.

Table 1. Temporary shelter site selection criteria and explanations

Criteria	Explanations
Shelter size – C ₁	The area should be as large as possible as there is an uncertain number of people after the disaster.
Distance to health centers – C ₂	It should be close to these institutions for the health needs of those staying in the temporary shelter area.
Distance to the city center – C ₃	It should be close to the center to reach the needed services.
Infrastructure adequacy – C ₄	The area where the temporary shelter area will be built must have facilities such as electricity, water, and sewerage.
Distance to social areas – C ₅	It should be close to Social activity areas that can make people forget the bad time they had.
Accessibility to the temporary shelter site – C ₆	The temporary shelter area should be accessible by car, metro, and bus.

Selection of Temporary Shelter Area with AHP Method

The steps to apply the AHP method to the temporary shelter site selection problem mentioned in the previous section are explained in this section.

1st Step: Three different temporary shelter areas have been given by the decision-makers to meet the criteria at the most appropriate level. The hierarchy structure of these temporary shelter areas is given in Figure 1 and the areas are shortened as CS.

2nd Step: The importance levels of the criteria were determined by dual comparison and the results are given in Table 2. Then, the criteria were compared within each of them according to alternative temporary shelter areas and given in Table 3.

3rd Step: Eigenvector data were calculated for each criterion and the results are given in Table 4. Weight values for the criteria are provided in Table 5 while weights for the alternatives are provided in Table 6.

Table 2: Comparison of criteria among themselves

	C₁	C₂	C₃	C₄	C₅	C₆
C₁	1,00	3,00	5,00	5,00	3,00	3,00
C₂	0,33	1,00	4,00	3,00	1,00	5,00
C₃	0,20	0,25	1,00	0,20	3,00	0,33
C₄	0,20	0,33	5,00	1,00	1,00	3,00
C₅	0,33	1,00	0,33	1,00	1,00	0,33
C₆	0,33	0,20	3,00	0,33	3,00	1,00

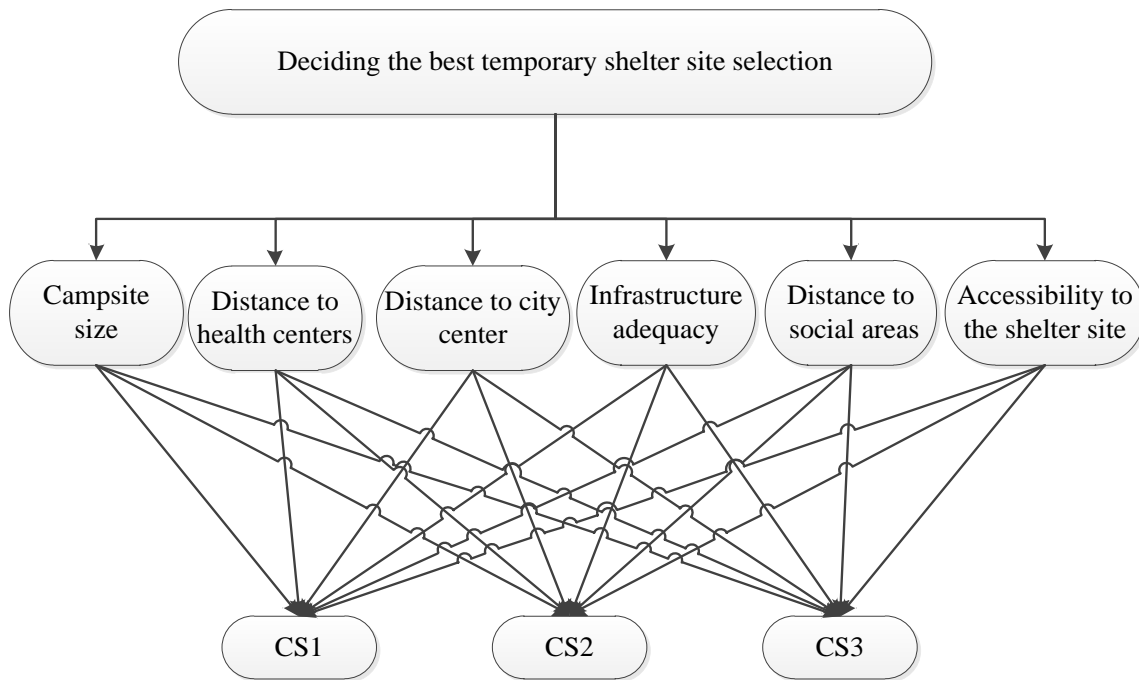

Figure 1. The hierarchical structure of the temporary shelter site selection problem

Table 3. Comparison of criteria concerning alternatives

Shelter size			Distance to health centers			Distance to city center					
	CS ₁	CS ₂	CS ₃		CS ₁	CS ₂	CS ₃		CS ₁	CS ₂	CS ₃
CS ₁	1	1/3	1/5	CS ₁	1	1/5	1/3	CS ₁	1	1/7	1/5
CS ₂	3	1	1/3	CS ₂	5	1	1/5	CS ₂	7	1	1/9
CS ₃	5	3	1	CS ₃	3	5	1	CS ₃	5	9	1

Infrastructure adequacy			Distance to social areas			Accessibility to the temporary shelter site					
	CS ₁	CS ₂	CS ₃		CS ₁	CS ₂	CS ₃		CS ₁	CS ₂	CS ₃
CS ₁	1	1/3	1/5	CS ₁	1	1	1	CS ₁	1	1/5	1/5
CS ₂	1/3	1	1/3	CS ₂	1	1	1	CS ₂	5	1	1/9
CS ₃	5	3	1	CS ₃	1	1	1	CS ₃	5	9	1

Table 4. Eigenvector values

	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆
C ₁	0,42	0,52	0,27	0,47	0,25	0,24
C ₂	0,14	0,17	0,22	0,28	0,08	0,39
C ₃	0,08	0,04	0,05	0,02	0,25	0,03
C ₄	0,08	0,06	0,27	0,09	0,08	0,24
C ₅	0,14	0,17	0,02	0,09	0,08	0,03
C ₆	0,14	0,03	0,16	0,03	0,25	0,08

Table 5. Weighting values of the criteria

	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	Weight
C ₁	0,42	0,52	0,27	0,47	0,25	0,24	0,36
C ₂	0,14	0,17	0,22	0,28	0,08	0,39	0,22
C ₃	0,08	0,04	0,05	0,02	0,25	0,03	0,08
C ₄	0,08	0,06	0,27	0,09	0,08	0,24	0,14
C ₅	0,14	0,17	0,02	0,09	0,08	0,03	0,09
C ₆	0,14	0,03	0,16	0,03	0,25	0,08	0,12

Table 6.Weight values of alternatives

Shelter size	Weight	Distance to health centers	Weight	Distance to city center	Weight
CS ₁	0,10	CS ₁	0,09	CS ₁	0,05
CS ₂	0,29	CS ₂	0,37	CS ₂	0,33
CS ₃	0,61	CS ₃	0,54	CS ₃	0,61

Infrastructure adequacy	Weight	Distance to social areas	Weight	Accessibility to the temporary shelter site	Weight
CS ₁	0,12	CS ₁	0,33	CS ₁	0,06
CS ₂	0,14	CS ₂	0,33	CS ₂	0,27
CS ₃	0,74	CS ₃	0,33	CS ₃	0,67

4th Step: Computing the eigenvector's consistency

For the consistency calculation, the AHP method was used and the consistency ratio was calculated as 0.082. Since this value is less than 1, the result can be interpreted as consistent.

5th Step: Obtaining the overall result of the hierarchical structure

As a result of the calculations, weights were obtained for each criterion and alternative temporary shelter area and the results are given in Table 7.

Table 7.Weights of criteria and alternatives

	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	Weight
Weight	0,36	0,22	0,08	0,14	0,09	0,12	
CS₁	0,10	0,09	0,05	0,12	0,33	0,06	0,11
CS₂	0,29	0,37	0,33	0,14	0,33	0,27	0,29
CS₃	0,61	0,54	0,61	0,74	0,33	0,67	0,60

According to the results of the calculations in Table 7, the highest weight in terms of criterion weight was calculated as "shelter size". The second most important criterion was "distance to health centers". Infrastructure adequacy, accessibility to the temporary shelter site, distance to social areas and distance to the city center are other highly important criteria. Considering the regions where the temporary shelter area is planned to be established, the third region is the region where the temporary shelter area can be established with the highest weight. The second and the first regions can be considered as other regions.

CONCLUSION, DISCUSSION, AND RECOMMENDATIONS

The post-disaster sheltering process is all of the processes in which the accommodation needs of the victims are met gradually. Emergency shelter needs of the victims are met during the emergency aid phase, which is the first step after the disaster occurs. Following the emergency aid phase, the rehabilitation phase begins, and at this phase, temporary shelter is provided until the production of permanent residences for disaster victims is completed. The process by which permanent residences are produced is the reconstruction process, and at the end of this process, victims return to their normal living conditions by acquiring permanent residences. The flow of all these processes is interdependent. Any failure that may occur at any stage will negatively affect not only that process,

but the entire post-disaster accommodation process. For this reason, the organization of processes within and between each other is very important.

In this study, a problem related to location selection after the disaster has been solved. The AHP method, which is widely used in the literature, was used to solve the problem. Criteria and alternatives determined by the experts were evaluated among themselves. Finally, the alternative region that meets the criteria at the most appropriate level was decided.

With the results obtained in this study, a gap in the literature based on a city was filled. Besides, it has been observed that the AHP method can be used in the disaster management literature. The fact that this method is easy to use and can be solved in a short time means that it can be used to solve similar problems. The limitation of the study is that it is not known how this method will yield results if there are more criteria and decision-makers. This study can set an example in terms of literature and research and shed light on many future studies. This type of problem can be solved with different methods in future studies by using fuzzy data. According to the results of these fuzzy values, a new study can be created by comparing the data of this study. Simulation optimization algorithm, mathematical programming, and linear physical programming are other approaches for further studies to be suggested.

REFERENCES

- Abdel-Basset, M., Gamal, A., Chakraborty, R. K. & Ryan, M. (2021). A new hybrid multi-criteria decision-making approach for location selection of sustainable offshore wind energy stations: A case study. *Journal of Cleaner Production*, 280, 124462.
- Akpınar, M. E. (2016). Üniversite ring sistemi kalitesinin optimizasyonu. *Uluslararası Katılımlı 16. Üretim Araştırmaları Sempozyumu*, 50–55.
- Akyüz, Y., & Mustafa, S. (2013). ELECTRE yöntemiyle tekstil sektöründe optimal kuruluş yeri seçimi: Uşak ili örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 185-198.
- Aksoy, Y., Turan, A.Y., & Atalay, H. (2009). İstanbul Fatih ilçesi yeşil alan yeterliliğinin Marmara depremi öncesi ve sonrası değerleri kullanılarak incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 14(2), 137-150.
- Ar, İ. M., Baki, B., & Özdemir, F. (2014). Kuruluş yeri seçiminde bulanık AHS-VIKOR yaklaşımının kullanımı: otel sektöründe bir uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 13(13), 93–114.
- Athawale, V. M., & Chakraborty, S. (2010). Facility location selection using PROMETHEE-II method. *International Conference on Industrial Engineering and Operations Management*, 59–64.
- Bayram, V., Tansel, B. Ç., & Yaman, H. (2015). Compromising system and user interests in Shelter location and evacuation planning. *Transportation Research*, 72(1), 146-163.
- Bozorgi-Amiri, A., Jabalameli, M. S., Alinaghian, M., & Heydari, M. (2012). A modified particle swarm optimization for disaster relief logistics under uncertain environment. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 60(1-4), 357-371.
- Du, S. (2018). *Urban emergency shelter site selection method based on ant colony algorithm*. Master thesis. China: Shanghai Normal University.
- Ehsanifar, M., Wood, D. A., & Babaie, A. (2021). UTASTAR method and its application in multi-criteria warehouse location selection. *Operations Management Research*, 14(1), 202-215.
- Gama, M., Scaparra, M. P., & Santos, B. F. (2013). Optimal location of shelters for mitigating urban floods. *In Proceedings of the 16th Meeting of the EURO Working Group on Transportation*, 4–6.
- Gama, M., Santos, B. F., & Scaparra, M. P. A. (2015). Multi-period shelter location-allocation model with evacuation orders for flood disasters. *European Journal of Computer Optimization*, 4, 1–25.
- García, J. L., Alvarado, A., Blanco, J., Jiménez, E., Maldonado, A. A., & Cortés, G. (2014). Multi-attribute evaluation and selection of sites for agricultural product warehouses based on an analytic hierarchy process. *Computers and Electronics in Agriculture*, 100, 60–69.
- Guler, D., Adanacioğlu, H., Saner, G., & Azak, Ş. (2014). Promethee yöntemi ile gıda sanayi kuruluş yeri seçiminin belirlenmesi: Kuru domates işletmesi örneği. *I. Uluslararası Katılımlı Proje Yönetimi Konferansı*, 92–101.
- Horner, M. W., Ozguven, E. E. Marcelin, J. M., & Kocatepe, A. (2018). Special needs hurricane shelters and the ageing population: development of a methodology and a case study application. *Disasters*, 42, 169–186.
- Hu, F., Xu, W., & Li, X. A. (2012). Modified particle swarm optimization algorithm for optimal allocation of earthquake emergency shelters. *International Journal of Geographical Information Science*, 26, 1643–1666.

- Hu, Z. H., Sheu, J. B., & Xizo, L., (2014). Post-disaster evacuation and temporary resettlement considering panic and panic spread. *Transportation Research*, 69, 112-132.
- Kongsomsaksakul, S., Yang, C., & Chen, A. (2005). Shelter location-allocation model for flood evacuation planning. *Journal of the eastern Asia society for transportation studies*, 6, 4237-4252.
- Komchornrit, K. (2017). The selection of dry port location by a hybrid CFA-MACBETH-PROMETHEE method: A case study of Southern Thailand. *The Asian Journal of Shipping and Logistics*, 33(3), 141–153.
- Koçak, M., & Çalık, A. (2020). Banka seçim tercihlerinin bulanik kümelerle dayalı yeni bir karar verme çerçevesi ile değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 73-94.
- Kuo, R. J., Chi, S. C., & Kao, S. S. (2002). A decision support system for selecting convenience store location through integration of fuzzy AHP and artificial neural network. *Computers in Industry*, 47(2), 199-214.
- Ma, Y., Xu, W., Qin, L., & Zhao, X. (2019). Site selection models in natural disaster shelters: a review. *Sustainability*, 11(2), 399.
- Macit, İ. (2019). Bütünleşik afet yönetiminde Sendai çerçeve eylem planının beklenen etkisi. *Journal of Natural Hazards and Environment*, 5(1), 175-186.
- Maral, H. (2016). *Afet sonrası geçici yerleşim yerlerinin planlanmasında üst ölçekli planlama: karşıyaka örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Gediz Üniversitesi.
- Mojtahedi, M., & Oo, B. L. (2017). Critical attributes for proactive engagement of stakeholders in disaster risk management. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 21, 35-43.
- Omidvar, B., Baradaran, M., & Nojavan M., (2013), Temporary site selection and decision-making methods: a case study of Tehran, Iran. *Disasters*, 37(3), 536-553.
- Ömürgönülşen, M., & Menten, C. (2021). Bulanık TOPSIS yöntemi ile Ankara ili için olası afet sonrası geçici barınma alanlarının seçimi. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 7(1), 159-175.
- Pan, A. (2009). Typhoon disaster shelter selection model based on genetic algorithm. *Internet Fortune*, 218–219.
- Pan, A. (2010). The applications of maximal covering model in typhoon emergency shelter location problem. In *Proceedings of the IEEE Industrial Engineering and Engineering Management (IEEM)*, 1727–1731.
- Saaty, T. L. (1980). The analytic hierarchy process (AHP). *The Journal of the Operational Research Society*, 41(11), 1073-1076.
- Sánchez, J. M., García, M. S., & Lamata, M. T. (2016). Comparative TOPSIS-ELECTRE TRI methods for optimal sites for photovoltaic solar farms. Case study in Spain. *Journal of Cleaner Production*, 127, 387–398.
- Sherali, H. D., Carter, T. B., & Hobeika, A. G. (1991). A location-allocation model and algorithm for evacuation planning under hurricane/flood conditions. *Transportation Research Part B Methodology*, 25, 439–452.
- Şengün, H. (2007). *Afet yönetim sistemi ve marmara depremi sonrasında yaşanan sorunlar*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Tarabanis, K., & Tsionas, I. (1999). Using network analysis for emergency planning in case of earthquake. *Transactions in GIS*, 3, 187–197.

- Trivedi, A. (2018), A multi-criteria decision approach based on DEMATEL to assess determinants of shelter site selection in disaster response. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 31, 722-728.
- Tolga, A. C., Tuysuz, F., & Kahraman, C. (2013). A fuzzy multi-criteria decision analysis approach for retail location selection. *International Journal of Information Technology & Decision Making*, 12(4), 729-755.
- Torkayesh, A. E., Zolfani, S. H., Kahvand, M., & Khazaelpour, P. (2021). Landfill location selection for healthcare waste of urban areas using hybrid BWM-grey MARCOS model based on GIS. *Sustainable Cities and Society*, 67, 102712.
- Tsukahara, K. (2017). World federation of engineering organizations activities in disaster risk reduction. *In Workshop on World Landslide Forum*, 155-160.
- Unisdr. (2005). United nations international strategy for disaster reduction, hyogo framework for action 2005-2015: building the resilience of nations and communities to disasters. *In Extract from the final report of the World Conference on Disaster Reduction*, 308.
- Unisdr. (2015). United nations international strategy for disaster reduction. *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction*, 2015–2030.
- Vafaei, N. (2014). *Selecting the field hospital location for disasters: a case study in Istanbul*. Master Thesis. Istanbul: Istanbul Technical University.
- Vahidnia, M. H., Alesheikh, A. A., & Alimohammadi, A. (2009). Hospital site selection using fuzzy AHP and its derivatives. *Journal of Environmental Management*, 90(10), 3048–3056.
- Wang, Z., & Liu, L. (2016). Optimized PROMETHEE based on interval neutrosophic sets for new energy storage alternative selection. *Revista Tecnica de la Facultad de Ingenieria Universidad del Zulia*, 39(9), 69–77.
- Wiguna, K. A., Sarno, R., & Ariyani, N. F. (2016). Optimization solar farm site selection using multi-criteria decision making fuzzy AHP and PROMETHEE : case study in Bali. *International Conference on Information, Communication Technology and System (ICTS) Optimization*, 237–243.
- Wex, F., Schryen, G., Feuerriegel, S., & Neumann, D. (2014). Emergency response in natural disaster management: allocation and scheduling of rescue units. *European Journal of Operational Research*, 235(3), 697-708.
- You, X., Chen, T., & Yang, Q. (2016). Approach to multi-criteria group decision-making problems based on the best-worst-method. *Symmetry*, 8(95), 1–16.
- Yuan, Y., Liu, Y., Zhu, S., & Wang, J. (2015). Maximal preparedness coverage model and its algorithm for emergency shelter location. *Journal of Natural Disasters*, 24, 8–14.
- Zhou, T., & Jian, F. (2001). Study on establishing the supporting system for location of the urgent refuge. *Research of Soil and Water Conservation*, 8, 17–24.

Geliş Tarihi:

20.02.2021

Kabul Tarihi:

15.09.2021

Yayımlanma Tarihi:

20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Moçoşoğlu, B., & Kaya, A. (2021). Eğitim kurumlarındaki örgütsel sessizlik ve sesliliğe ilişkin öğretmen algılarının incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1382-1408. doi:10.46928/iticusbe.883837

EĞİTİM KURUMLARINDAKİ ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE SESLİLİĞE İLİŞKİN ÖĞRETMEN ALGILARININ İNCELENMESİ¹

Araştırma

Banu Moçoşoğlu

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Milli Eğitim Bakanlığı

banumocosoglu@gmail.com

Ahmet Kaya

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

akaya574@hotmail.com

Banu Moçoşoğlu, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir ilkokulda sınıf öğretmenidir. Ege Üniversitesi'nde lisans eğitimini tamamladıktan sonra Eğitim Yönetimi alanında yüksek lisansını bitirmiştir. Akademide öğretmenlerin örgütsel davranış biçimleri konusunda ilgilenmektedir.

Ahmet Kaya, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Doçent Dr. Öğretim Üyesidir. Sınıf eğitimi, eğitim yönetimi, sınıf yönetimi, örgütsel davranış gibi konularda araştırmalar yapmakta ve öğretmen adaylarına eğitimler vermektedir.

¹ Bu makale, Banu Moçoşoğlu'nun “Okullardaki iş yeri ruhsallığı, örgütsel sessizlik ve seslilik arasındaki ilişki” isimli yüksek lisans tezinin verilerinden yararlanarak hazırlanmıştır.

EĞİTİM KURUMLARINDAKİ ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE SESLİLİĞE İLİŞKİN ÖĞRETMEN ALGILARININ İNCELENMESİ

Banu Moçoşoğlu
banumocosoglu@gmail.com
Ahmet Kaya
akaya574@hotmail.com

ÖZET

Amaç: Bu araştırmada öğretmenlerin örgütsel sessizlik ve seslilik algılarının ne düzeyde olduğu ile bu algılarının çeşitli demografik değişkenler açısından anlamlı farklılık oluşturup oluşturmadığının tespiti amaçlanmaktadır.

Yöntem: Araştırmanın evrenini 2018-2019 eğitim öğretim yılında Şanlıurfa ilinin merkez ilçelerindeki kamu kurumlarının tüm kademelerinde çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise 527 öğretmendir. Araştırmaya katılanlara yanıtlanmak üzere demografik bilgilerin yer aldığı “Kişisel Bilgiler Formu” ile Van Dyne vd. (2003) tarafından geliştirilmiş olup Erdoğan (2011) tarafından Türkçeye uyarlama çalışması yapılan “Örgütsel Sessizlik Ölçeği” verilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda gerekli olan analizlerin yapılmasında SPSS 22.0 programından yararlanılmıştır. Verilerin normal dağılım sergilememesinden dolayı non-parametrik testlerden ikili gruplarda Mann-Whitney U testi; ikiden fazla grubun olduğu durumlarda Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır.

Bulgular: Bulgulara göre öğretmenlerin sessizlik ve seslilik düzeyleri “Kararsızım” düzeyi olarak bulunmuştur. Demografik değişkenlere bakıldığında medeni durum ve sendika üyeliği değişkenlerinde anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmazken; cinsiyet, okul türü ve mesleki kıdem değişkenlerinde anlamlı düzeyde farklılıkların olduğu tespit edilmiştir.

Özgünlük: Eğitim kurumlarında hem sessizliğin hem de sesliliğin aynı anda çalışıldığı az sayıda çalışma yer alması nedeniyle bu araştırma önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Sessizlik, Seslilik, Öğretmenler, Okul

JEL Sınıflandırması: I00

INVESTIGATION OF TEACHERS' PERCEPTIONS REGARDING ORGANIZATIONAL SILENCE AND VOICE IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

ABSTRACT

Purpose: In this study, it is aimed to determine the level of organizational silence and voice perceptions of teachers and whether these perceptions create a significant difference in terms of various demographic variables.

Method:The universe of the research consists of teachers working at all levels of public institutions in the central districts of Şanlıurfa province in the 2018-2019 academic year. Its sample is 527 teachers. The “Personal Information Form” containing demographic informations and the “Organizational Silence” scale which was developed by Van Dyne et al. (2003) and adapted to Turkish by Erdoğan (2011) was given to the participants to be answered. SPSS 22.0 program was used for the analysis required for the purpose of the study. Due to the non-normal distribution of the data, the Mann-Whitney U test was used in paired groups among non-parametric tests; In cases where there are more than two groups, the Kruskal-Wallis H test was used.

Findings: According to the findings, the silence and loudness levels of the teachers were calculated as the "undecided" level. Regarding the demographic variables, there is no significant difference in the variables of marital status and union membership; Significant differences were found in the variables of gender, school type and professional seniority.

Originality:This study is considered important because there are few studies in educational institutions in which both silence and voice are studied at the same time.

Keywords: Organizational Silence, Voice, Teachers, School

JEL Classification: I00

GİRİŞ

Klasik yönetim anlayışına göre örgütlerde çalışanların duygu ve düşünceleri önemsenmezken; yönetimdeki yeni yaklaşımlarla birlikte bu tutumdan uzaklaşmıştır (Bursalıoğlu, 2014). Günümüzde iş yerlerinde çalışanların görüşlerinin de önemsendiği bir yönetim anlayışının olduğunu görmek mümkündür. Ancak çalışanlar örgüt içerisinde bazı görüşlerini birtakım endişeler altında kalarak gizleyebilmektedirler (Morrison ve Milliken, 2000). Oysaki; çalışanların örgüt içerisinde karşılaştıkları sorunlar veya çözümler konusunda fikirlerini paylaşmaları örgütün gelişimi, değişimi ve demokratik bir ortamın oluşması açısından oldukça fazla önem taşımaktadır (Dağlar, 2020).

Yapılan araştırmalarda örgütlerde çalışanların bazı bilgileri kasıtlı olarak sakladıkları, söylemekten çekindikleri ortaya çıkmıştır (Morrison ve Milliken, 2000; Pinder ve Harlos, 2001; Van Dyne, Ang ve Botero, 2003). Çalışanlar; etik olmayan davranışlar karşısında cezalandırılma veya işten kovulma korkusuyla, toplumda dışlanma ihtimali ya da sosyal baskı ile yüzleşerek yapılan bir seçim sonucu sessizliği tercih etmiş olabilir (Morrison ve Milliken, 2000). Örgütlerde bir davranış biçimi olarak ele alınması gereken bu sessizlik konusu (Van Dyne vd., 2003) örgütlere gerek sosyal ilişkilerde gerekse bireysel başarı ile örgütsel iyileşmelerde zarar verebilmektedir. Örgütler için oldukça önemli olduğu düşünülen bu konu literatürde “örgütsel sessizlik” ya da “çalışan sessizliği” olarak ele alınmaktadır.

Çalışanların örgütlerde sessizliği tercih etmesinin örgüte zarar verdiğini ve bu sebeple ses çıkarma davranışına yönlendirmenin gerekliliğini savunan araştırmacılar, örgütlerde sesliliğin önemine değinmişlerdir (Çakıcı, 2010; Morrison, 2011; Şahin ve Yalçın, 2017; Şehitoğlu, 2012; Ünler, 2015). “Çalışanların kurumun değişimi için diğer çalışanlardan itiraz gelse bile gösterdikleri her türlü girişim” (Hirschman, 1970, s. 30; Akt. Ünler, 2015, s. 1) olarak tanımlanan seslilik kavramı literatürde “örgütsel seslilik”, “çalışan sesliliği”, “ses çıkarma davranışı” olarak da nitelendirilmektedir.

Eğitim kurumlarında öğretmenlerin belirlenen uzak ve yakın hedeflere ulaşmak üzere üstlendiği işlev önemli görülmektedir (Sarıdede, 2019). Bununla birlikte kolektif şekilde okul mutluluğu, eğitim öğretimin verimliliği için de öğretmenlerin eğitim örgütlerindeki rolü yadsınamaz bir gerçektir. Ancak öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları rahat bir şekilde dile getirememesi okul ve sınıf bazında belirlenen amaçların gerçekleştirilememesine yol açabilir (Kahveci, 2010). Ses çıkarmak yerine susmayı tercih eden öğretmenlerin performanslarında düşüklükler olabileceği araştırmacılar tarafından belirtilmektedir (Kahveci, 2010; Demir ve Cömert, 2019). Öğretmenlerin demokratik bir dille sorunları, isteklerini ifade edebiliyor olması okulların gelişmesi, yenileşmesi ve ilerleyebilmesi için önem teşkil etmektedir. Öğretmenlerin toplantı odalarında veya okul yöneticilerinin karşısında karşılaştıkları sorunları, ihtiyaçlarını ya da isteklerini demokratik yollarla rahat bir şekilde ifade edebilmesi için bu konuların daha fazla ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Çağdaş yönetim yaklaşımlarının benimsendiği günümüzde eğitim örgütlerinde sessizlik ve seslilik kavramlarının önemi doğrultusunda bu konular üzerinde araştırma ve incelemeler yapmak, alana katkılar sunmak önemli kabul edilmektedir.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE/LİTERATÜR

Örgütlerde Sessizlik ve Sessizlik

Sessizlik ve sessizlik kavramları davranışsal olarak ele alındığında zıt kutuplar olarak görülse de aslında örgüt içerisinde karmaşık ve çok boyutlu bir yapıdan oluşmaktadır (Van Dyne vd., 2003). Sessizlik, Morrison ve Milliken (2000) tarafından çalışanların örgütlerde karşılaştıkları sorunlara ilişkin bilgilerini, fikirlerini ve endişelerini bilerek, isteyerek gizlemesi olarak tanımlanmaktadır. Burada dikkatin çekilmesi gereken konu “kasıtlı ve istendik” bir şekilde düşünceleri gizleme yoluna gidilmesidir. Çakıcı (2007) tarafından yapılan tanımlamaya göre de örgüt içerisinde belli bir konu hakkında bilgi sahibi olmasına rağmen çalışanın bu bilgileri yönetimle paylaşmaması, konuşmak istememesi örgütlerde sessizliği oluşturmaktadır. Ancak Çakıcı (2007) bazen bu sessizliğin bilinç dışında kontrol edemeden de ortaya çıktığını belirtmektedir. Sessizliğin de aslında bir çeşit iletişim biçimi olduğu, çalışanların yönetime karşı bu sessizlik ile bir mesaj vermeye çalıştığı düşünülmektedir. Gündüz ve Pekçetaş (2018) bu sebeple sessizliği örgütlerde yönetime karşı bir başkaldırı, boykot olarak nitelendirmiştir. Bu sebeple bazı durumlarda sessizliği de bir ses olarak algılamak yanlış olmamaktadır.

Sessizlik kavramının örgütlerdeki yerine bakıldığında; çalışılan kurumun gelişimi ve yapıcı değişimini sağlamak amacıyla işgörenlerin sorunlara karşı çözümler önermesi (Ünlü, 2015, s. 12) olarak tanımlanmaktadır. Ancak sessizlik de sessizlik kadar detaylı ele alınması gereken bir konudur. Çünkü örgütlerde sessizlik her zaman örgüt yararı gözetilerek ortaya çıkan bir durum olmamaktadır. Maynes ve Podsakoff'a (2014) göre örgütlerde pozitif sesler (destekleyici ve yapıcı) olmasıyla birlikte; negatif sesler (savunmacı ve yıkıcı) de mevcuttur. Pozitif sesler örgütlerde çeşitli öneriler, projeler, çözüm stratejileri içerirken; negatif sesler mevcut düzeni yıkmaya yönelik sürekli eleştirel halde olmayı içermektedir (Çankır ve Semiz-Çelik, 2018; Maynes ve Podsakoff, 2014). O halde hem sessizlik hem de sessizlik için örgüt yararına ya da zararına birtakım ifadelerin yapılması ya da yapılmamasıdır. Dolayısıyla Van Dyne ve diğerleri (2003) ile Pinder ve Harlos (2001) tarafından belirtildiği gibi sessizlik ve sessizliğin örgütlerdeki durumunu birlikte incelemek gerekmektedir.

Van Dyne ve diğerleri (2003) tarafından örgütlerde sessizliğin ve sessizliğin çeşitli güdüleyici davranışlar sonucunda ortaya çıktığı belirtilmiştir. Pinder ve Harlos (2001) tarafından yapılan pasif ve kabul edilmiş sessizlik türleri sınıflandırmasının ardından Van Dyne ve diğerleri (2003) tarafından çeşitli motivasyon kaynaklarına göre sessizlik ve sessizlik türlerinin sınıflandırılması yapılmıştır.

Van Dyne vd. (2003) Tarafından Belirtilen Örgütlerde Sessizliğin Türleri

İşgörenin çalışma ortamında pasif ve proaktif olması şeklinde iki davranış türüne ayrılması ile bu türler oluşmuştur.

Kabul Edilmiş Sessizlik

Kabul edilmiş sessizlik türünde, çalışanın iç dünyasında bir terazi bulunmaktadır. Bildiklerini paylaştığı zaman ne kaybedeceğini ya da ne kazanacağını düşünmektedir (Milliken, Morrison ve Hevlin, 2003). Eğer terazide çıkan sonuçta olumsuz olayların yaşanacağı düşüncesi mevcutsa konuşmamayı, bildiklerini saklamayı tercih etmektedir (Durak, 2018). Bu sessizlik türünde çalışan, konuşmasının sonucunda hiçbir kazancının olmadığını düşünmesinden dolayı bir bakıma fayda/maliyet analizi yapmaktadır. Kazancının olmayacağını düşünme durumunun öğrenilmiş çaresizlik ile benzer olduğunu söylemek de mümkündür (Çakıcı, 2010). Dolayısıyla bu sessizlik türünün temelinde boyun eğme motivasyonu bulunmaktadır (Van Dyne, vd., 2003).

Savunma Amaçlı Sessizlik

Van Dyne ve diğerleri (2003) tarafından yapılan sınıflandırmaya göre çalışanın doğasının proaktif olması sonucunda ortaya çıkan öz koruyucu motivasyonla birlikte oluşan sessizlik türlerinden biri savunma amaçlı sessizliktir. Proaktif kelimesi; bazı şeyleri değiştirmek için sürekli olarak aktif olma anlamına gelmektedir (Şehitoğlu, 2012, s. 32). Kişilerin kendilerini bazı tehditlerden koruma sebebiyle bildikleri konular hakkında konuşmamayı tercih etmeleri savunma amaçlı sessizlik olarak tanımlanmaktadır (Van Dyne vd., 2003, s. 1367). Savunmacı ya da savunma amaçlı sessizlikte çalışan, olası tehditlere karşı kendisine sessizliğinden bir kalkan oluşturmaktadır.

Yapılan bazı deneysel araştırmalarda çalışanların iş yerlerinde aldıkları kötü haberleri üstlerine iletme konusunda çekinceler yaşadıkları görülmüştür (Rosen ve Tesser, 1970). Burada haber vermek istememelerinin temelinde kendilerine yansıtacak olumsuz tutumların düşüncesi yer almaktadır. MUM Etkisi (The MUM Effect) Teorisi olarak ele alınan bu davranış biçimi ile savunma amaçlı sessizlik arasında benzerlik olduğu ileri sürülmüştür (Van Dyne vd., 2003). Benzer şekilde savunma amaçlı sessizlik davranışı sergileyen çalışanın kendini düşünerek bildiklerini, fikirlerini, duygularını paylaşmadığı belirtilmiştir.

Örgüt Yararına Sessizlik (Sosyal Temelli)

Proaktif çalışan doğasının işbirliği motivasyonu ile ortaya çıkan sessizlik türü örgüt yararına sessizlik olarak ele alınmıştır. Örgüt yararına sessizlik, sosyal temelleri olan bir sessizlik türüdür. Diğer sessizlik türlerinden farklılaşarak örgütsel vatandaşlık davranışının kapsamında ortaya çıkabileceği düşünülmektedir (Van Dyne vd., 2003). Bir başkasının zor duruma düşmesini engellemek amacıyla bildiklerinin saklanması anlamına gelen (Bakırhan, 2015) bu sessizlik türünde çalışanlar kendi çıkarı yerine başkalarının iyiliğini düşünmektedir. Ancak bazı durumlarda çalışanın bu sessizlik davranışını kendi çıkarı için de yapmış olabileceği düşünülmektedir (Tutar, 2016). Kendi sınırlarının mevcut olması, karşı taraftan ileride bir hesaplaşma yoluna gidilebileceğinin düşünülmesi de ön planda olabilmektedir. Temelinde bir fedakârlık duygusunun barındırıldığı bu sessizlik türünde (Keçeli, 2019) diğer insanlara yarar sağlama amacı bulunmaktadır.

Van Dyne vd. (2003) Tarafından Belirtilen Örgütlerde Sessizliğin Türleri

Örgütlerde sessizliğin hem olumlu durumları ifade etmek için ses çıkarma davranışı olduğu (Keeley ve Graham, 1991; Tangirala ve Ramanujam, 2008) hem de sorunları dile getirmek amacıyla gerçekleştirilen (Yener, 2018) bir davranış biçimi olduğu tartışılmaktadır. Kaynağı ne olursa olsun Van Dyne ve diğerleri. (2003) tarafından sessizlik türleri de sessizlik türlerinde olduğu gibi pasif ve proaktif kişi yapısına göre iki güdüleyici temelde incelenmiştir.

Kabul Edilmiş Sessizlik

Çalışanların aslında belirttikleri şekilde düşünmüyor olmalarına rağmen, kabullenmiş bir tavırla karşı tarafı onaylayan bir şekilde ses çıkarma davranışını belirtmektedir. Harvey (1988) tarafından aktarılan duruma göre insanlar buldukları ortamda dışlanmamak, eleştirilmemek için istemediği şartlar altında olsa da onaylayıcı sesler çıkarmak zorunda kalabilirler (s. 18). Bu durumda bir boyun eğme güdüsü ile sergilenen davranışlar ortaya çıkmaktadır. Bu sessizlik türü Abilene Paradoksu (Harvey, 1988) olarak da bilinmektedir. İşgören bu ses türünde pasif kalmayı tercih etmektedir. Ayrıca çalışanın bu türde ses çıkarmasının temelinde özgüven düşüklüğü olduğu düşünülmektedir (Arslan ve Yener, 2016).

Savunma Amaçlı Sessizlik

Savunma amaçlı sessizlik türünde çalışan proaktif bir yapıya sahiptir. Çalışanın amacı, öncelikle kendisini savunmaya yönelik konuşmalar yapmasıdır. Ancak bu sessizlik türünün motivasyon kaynağı korkuya dayalıdır (Van Dyne vd. ,2003). Çalışan o anki konu ile ilgili olarak kendini güvenli alana taşıma ihtiyacı hissetmektedir. Bunun için gereken neyse onu söyleyip kurtulmak istemektedir. Bu sebeple çeşitli yalanlar, abartılı tepkiler de gösterilebilir (Van Dyne vd., 2003). Moaynes ve Podsakoff'a (2014) göre de savunmacı ses türünde belirli şeyleri koruma ihtiyacı yatmaktadır. Ancak burada sadece kişinin kendisini değil; hâlihazırda bulunan imkân, konum, işleyiş gibi işe yönelik çıkarlar da bulunmaktadır. Her iki durumda da güvenli hissetme adına örgüt içerisinde çıkarılan sesler mevcuttur.

Örgüt Yararına Sessizlik (Sosyal Temelli)

Örgüt yararına sessizlik, sosyal temelli ve başkalarının yararı gözetilerek gerçekleştirilmektedir. Proaktif yapıya sahip olan işgörenler tarafından gerçekleştirilen sessizlik türünün motivasyonu diğerlerine odaklılık (Ünler, 2015) şeklindedir. Van Dyne vd. (2003) tarafından yapılan tanıma göre örgüt yararına sessizlik; iş yerinde bilgilerin, düşüncelerin işbirlikçi güdüler çerçevesinde örgütte ifade edilmesidir. Morrison (2011) ise iyileştirici, örgütün problemlerine çözüm üretebilmeyi hedefleyen, örgüt için oldukça önemli fikir veya bilgilerin paylaşılması olarak tanımlamıştır. Bu sessizlik türünde amaç; örgütün zarar görmesini engelleyecek şekilde davranmaktır. Bu yüzden örgütsel vatandaşlık davranışı ile de özdeşleştirilmiştir (Durak, 2018, s. 41).

Örgütlerin gelişimi için bu denli öneme sahip olan sessizlik ve seslilik kavramlarının okullarda da yenileşme için önemli olduğu düşünülmektedir. Okullarda öğretmenlerin kendi aralarında ve yönetime karşı yeniliklerden, sorunlardan, çözüm önerilerinden örgüt yararını gözeterek bahsediyor olması kolektif bir biçimde gelişimi beraberinde getirebilir. Öğretmenlere yönelik yapılan bu araştırmanın hem sessizlik hem de seslilik konusunda araştırılıyor olması önemli görülmektedir. Literatürde bu iki kavramı birlikte inceleyerek okullarda sessizlik ile seslilik algılarının ne düzeyde olduğunu araştıran çok az sayıda çalışma mevcuttur. Belirtilen önem dâhilinde bu çalışmanın literatürdeki boşluğu doldurulacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma, öğretmenlerin okullarda örgütsel sessizlik ve seslilik düzeylerinin belirlenmesi ve bu düzeyin çeşitli demografik değişkenlere göre incelenmesi amacını taşımaktadır. Belirtilen amaç dâhilinde genel amacı kapsayan alt problemler aşağıdaki gibidir:

1. Katılımcıların örgütsel sessizlik ve seslilik algıları ne düzeydedir ?
2. Katılımcıların örgütsel sessizlik ve seslilik algıları cinsiyet, medeni durum, okul türü, sendika üyeliği ve mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı düzeyde bir farklılık oluşturmakta mıdır ?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Öğretmenlerin örgütsel sessizlik ve seslilik düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesinin amaçlandığı bu araştırmanın modeli, nicel araştırma yöntemlerinden olan betimsel tarama modelidir. Betimsel tarama modeli; “bir konuya ya da olaya ilişkin katılımcıların görüşlerinin ya da ilgi, beceri, tutum vb. özelliklerinin belirlendiği genellikle diğer araştırmalara göre daha büyük örneklem üzerinde yapılan araştırma” (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2017, s. 184) olarak tanımlanmaktadır.

Evren-Örneklem

Araştırma evrenini, 2018 - 2019 Eğitim-Öğretim yılı Şanlıurfa ili merkez ilçelerinden Haliliye, Karaköprü ve Eyyübiye’de görev yapmakta olan öğretmenler oluşturmaktadır. Evren, anaokulu, ilkokul, ortaokul ve liselerde çalışan 11.101 öğretmendir. Katılımcılara basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılmıştır. Bu kapsamda belirtilen ilin merkez ilçelerindeki anaokulu, ilkokul, ortaokul ve liselere 650 adet anket ve ölçek formu bırakılmıştır. Araştırmaya gönüllülük esasına dayalı bir katılımın söz konusu olduğu katılımcılara bildirilmiş ve 527 kişinin araştırmaya katılımı olmuştur. Buna göre %81.08 oranında geri dönüş gerçekleşmiştir. Katılımcıların anket sorularına verdikleri cevapların oranları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretmenlere Ait Kişisel Bilgiler

Değişken	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	260	49.3
	Erkek	267	50.7
	Toplam	527	100.0
Medeni Durum	Evli	193	36.6
	Bekâr	334	63.4
	Toplam	527	100.0
Okul Türü	Anaokulu	39	7.4
	İlkokul	166	31.5
	Ortaokul	191	36.2
	Lise	131	24.9
	Toplam	527	100.0
Sendika üyeliği	Var	245	46.5
	Yok	282	53.5
	Toplam	527	100.0
Mesleki kıdem	0-5 yıl	262	49.7
	6-10 yıl	122	23.1
	11-15 yıl	47	8.9
	16-20 yıl	52	9.9
	21 yıl ve üzeri	44	8.3
	Toplam	527	100.0

Araştırmaya katılan 527 öğretmenin cinsiyet değişkenine göre 260'ı (%49.3) kadın; 267'si (%50.7) erkek öğretmendir. Medeni durum değişkenine göre araştırmaya katılan 527 öğretmenin 193'ünün (%36.6) evli; 334'ünün (%63.4) bekâr öğretmenden oluştuğu görülmektedir. Okul türü değişkeni incelendiğinde 527 öğretmenin 39'unun (%7.4) anaokulunda; 166'sının (%31.5) ilkokulda; 191'inin (%36.2) ortaokulda; 133'ünün (%25.1) ise lisede görev yapmakta olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan 527 öğretmenin 245'inin (%46.5) herhangi bir sendika üyeliğinin olduğu tespit edilirken; 282'sinin (%53.5) herhangi bir sendikaya üye olmadığı görülmüştür. Mesleki kıdem değişkenine bakıldığında ise 0-5 yıl arası mesleki kıdem süresine sahip olanlar 262 (%49,7); 6-10 yıl arası mesleki kıdemde 122 öğretmen (%23.1); 11-15 yıl arası mesleki kıdemde 47 öğretmen (%8.9); 16-20 yıl arası mesleki kıdemde 52 öğretmen (%9.9); 21 yıl ve üzeri mesleki kıdeme sahip olanlar 44 (%8.3) öğretmen olarak bulunmuştur.

Veri Toplama Araçları

Öğretmenlerin örgütsel sessizlik ve seslilik algılarının düzeylerini belirleyerek çeşitli değişkenler açısından irdelemenin hedeflendiği bu çalışmada amacın gerçekleştirilebilmesi için Örgütsel Sessizlik Ölçeği (ÖSÖ) uygulanmıştır. ÖSÖ, Van Dyne ve diğerleri (2003) tarafından çalışanların "Sessizlik" ve "Seslilik" algılarını belirleyebilmek amacıyla iki bölüm olacak şekilde geliştirilmiştir. Ölçekte yer alan 15 soru "Sessizlik"; 15 soru "Seslilik" algı düzeylerinin ölçülmesine yöneliktir. Bu nedenle ölçeğin toplam puanı 30 soru üzerinden hesaplanmamış, her bölüm için ayrı ayrı istatistiksel incelemeler yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Erdoğan (2011) tarafından gerçekleştirilmiş olup bu çalışma için gerekli izinler alınarak uygulama yapılmıştır. Ölçekte toplam 30 madde ve 6 boyut bulunmakta, ters kodlama gerektiren herhangi bir ifade yer almamaktadır. Ölçekte yer alan boyut ve madde bilgileri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2.Örgütsel Sessizlik ve Sesslilik Ölçeğinin Boyutları Hakkında Bilgiler

Ölçek	Alt Boyutlar	Maddeler
Örgütsel Sessizlik	Kabul Edilmiş Sessizlik	1,2,3,4,5
	Savunma Amaçlı Sessizlik	11,12,13,14,15
	Örgüt Yararına Sessizlik	21,22,23,24,25
Sesslilik (Çalışan Sessliliği)	Kabul Edilmiş Sesslilik	6,7,8,9,10
	Savunma Amaçlı Sesslilik	16,17,18,19,20
	Örgüt Yararına Sesslilik	26,27,28,29,30

Tablo 2’de yer alan bilgilerin yanı sıra ölçeğin Van Dyne vd. (2003) tarafından geliştirilen hâlinin 7’li Likert tipinden oluşturulduğu bilinmektedir. Ancak Erdoğan (2011) çalışmasında ölçeği gerekli analizleri yaparak 5’li Likert tipinde oluşturup uygulamıştır. Buna göre katılımcıların işaretlemeleri gereken 1 (Kesinlikle Katılmıyorum) - 5 (Kesinlikle Katılıyorum) arasındaki değerler ve anlamlarında aralıklar belirlenmiştir. Ölçekten toplam puan alınmamakta sessizlik ve sesslilik bölümleri ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Buna göre ölçeğin “*Sessizlik*” ve “*Sesslilik*” boyutlarından ayrı ayrı alınabilecek en yüksek puan 75; en düşük puan 15’tir. Alınan puanın yüksek olması yüksek düzeyde sessizlik ya da sesslilik algısı iken; alınan puanın düşük düzeyde sessizlik ya da sesslilik algısı olarak belirtilmektedir. $(5-1=4; 4/5=.80)$ hesaplaması yapılarak aralıklar belirlenmiştir. Buna göre; (1.00-1.79) aralığı *Kesinlikle Katılmıyorum Düzeyi*; (1.80-2.59) aralığı *Katılmıyorum Düzeyi*; (2.60-3.39) aralığı *Kararsızım Düzeyi*; (3.40-4.19) aralığı *Katılıyorum Düzeyi*; (4.20-5.00) aralığı *Kesinlikle Katılıyorum Düzeyi* olarak belirlenmiştir.

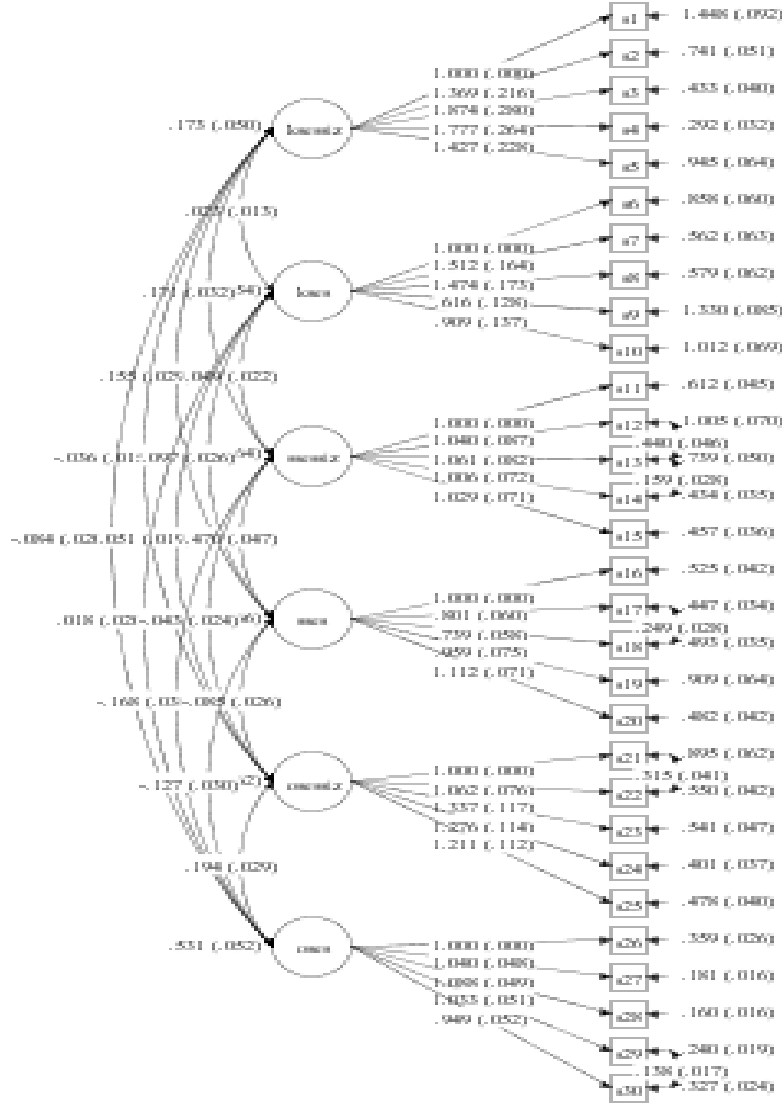
Örgütsel Sessizlik Ölçeğinin Güvenirlilik ve Geçerlik Analizi

Örgütsel Sessizlik Ölçeği’nin altı faktörlü yapısı Mplus 8.0 programı ile Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılarak test edilmiştir. Analiz sonuçları Şekil 1’de gösterilmiştir. DFA sonucunda Örgütsel Sessizlik Ölçeği için oluşturulan modelin altı faktörlü yapısının yeterli uyum indekslerine sahip olmadığı görülmüştür. Maksimum olabilirlik yöntemi kullanılarak uyum indekslerinin yeterli seviyeye ulaşabilmesi için model üzerinde modifikasyonlar gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucunda 12. ile 13. madde; 17. ile 18. madde; 22. İle 21. madde; 29. İle 30. madde arasında ilişki kurulmuştur. Oluşturulan korelasyonlar ile yeterli veya iyi düzeyde uyum indekslerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Tablo 3’te referans olarak alınan kabul edilebilir model değerleri ve bu çalışmadaki model değerleri yer almaktadır.

Tablo 3.MPlus Model Değer Referansları

İndeksler	Kabul Edilebilir Model	Bu Çalışmadaki Model Değerleri
$\chi^2_{/sd}$	$2 < \chi^2_{/sd} < 5$	2.415
RMSEA	$RMSEA \leq .08$.052
SRMR	.08’e yakın olmalı	.060
CFI	$CFI \geq .90$.923
TLI	$TLI \geq .90$.914

Kaynak: Hooper, Coughlan, ve Mullen (2008); Yılmaz ve Varol (2015); Byrne (2011, Akt. Yaşlıoğlu, 2017); Şen (2020, s. 32).

Şekil 1. Örgütsel Sessizlik Ölçeği'nin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Modifikasyonların uygulanması sonucunda uygulanan modifikasyonlar sonucunda Ki-kare (χ^2) değeri ($\chi^2=929.944$; $sd=385$, $p<.01$) olarak hesaplanmıştır. Oluşturulan yol diyagramında DFA uyum indeksleri $\chi^2/sd=2.415$; $RMSEA=.052$; $SRMR=.060$; $CFI=.923$; $TLI=.914$ olarak bulunmuştur. Sayısal verilerden ve Tablo 3'teki referanslardan yola çıkılarak sunulan yol diyagramının kabul edilebilir uyum indeksleri gösterdiği söylenebilmektedir. Buna göre; ÖSÖ'nün 6 faktörlü yapısının uygulanan analize göre yeterli yapı geçerliliğine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçeğin güvenilirlik çalışmaları incelendiğinde Erdoğan (2011) tarafından yapılan analizlerde Cronbach's Alpha katsayılarının "Sessizlik" boyutu için .76 ile .87 değerleri; "Seslilik" boyutu için .74 ile .92 arasında değişen değerler aldığı raporlanmıştır. Bu araştırmada da ölçeğin güvenilirliğinin tespiti için Cronbach's Alpha katsayısı hesaplanarak .804 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarında ise "Sessizlik" boyutu için .72 ile .84 değerleri; "Seslilik" boyutu için .63 ile .92 arasında değişen değerler aldığı hesaplanmıştır. Soru sayısının az olduğu bazı durumlarda bu değerlerin .70'in

altına düşebileceği; dolayısıyla böyle durumlarda .60 değeri sınır olarak alınabileceği görüşü yer almaktadır (Sipahi, Yurtkoru ve Çinko, 2006, s. 57). Dolayısıyla ölçeğin içerisindeki boyutlar ayrı ayrı ve genel olarak tüm ölçeğin güvenilirliğinin yeterli kanıtı sahip olduğu görülmüştür.

Verilerin Toplanması/İşlem

Verilerin toplanması okullara gidilerek öğretmenlerle yüz yüze bir şekilde formların uygulanması yolu ile toplanmıştır. Daha sonra toplanan formlardaki bilgiler SPSS programına girilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında öğretmenlerden elde edilen bilgileri analiz edebilmek amacıyla SPSS 22.0 programından faydalanılmıştır. Kullanılan ölçeklerin yapı geçerliğini test edebilmek amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) MPlus 8.0 programı kullanılmıştır. Araştırma kapsamında okullarda öğretmenlerin örgütsel sessizlik ve seslilik düzeylerinin saptanması için aritmetik ortalama, standart sapma gibi betimsel istatistikler yapılmıştır.

Analiz yapılması belirlenen grupların normal dağılım özelliği taşıyıp taşımadığının kontrolleri yapılmış, uygulanacak olan testlerin varsayımları incelenmiştir. Bunun için normallik testlerinden olan Kolmogorov – Smirnov ve Shapiro - Wilk normallik testleri ile çarpıklık-basıklık değerlerine bakılmıştır. Ölçeğin geneli için çarpıklık basıklık değerleri; standart hatalara bölünmesiyle birlikte sırasıyla -7.55 – 6.14 olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre ± 1.96 değerleri aralığında olmadığı için veriler normal dağılım göstermemektedir (Can, 2017, s. 85). Kolmogorov-Smirnov testi sonuçlarına bakıldığında ise $p=.000$ olarak bulunmuştur. Bu durumda $p>.05$ olmadığı için normal dağılım göstermediği görülmektedir. Ayrıca verilerin normal dağılıp dağılmadığını anlayabilmek için Histogram, Q-Q Plot ve Box Plot Grafiği incelenmiş olup çarpık bir yapının olduğu görülmüştür.

İncelenen bu normallik değerleri sonuçlarının yanı sıra her değişken için ayrı ayrı bakılmış ve verilerin tüm değişkenlerde normallik varsayımlarının sağlamadığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda non-parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Araştırma kapsamında belirlenen değişkenlerden iki grubun olduğu durumlarda Mann-Whitney U testi; ikiden fazla grubun olduğu durumlarda ise Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır. Kruskal-Wallis H testi sonucunda çıkan anlamlı farklılığın hangi ikili gruplar arasında olduğunu belirleyebilmek amacıyla Bonferroni Corrected Pairwise çoklu karşılaştırma analizlerinden faydalanılmıştır. Verilerin analizi ve yorumunda $p=.05$ anlamlılık düzeyi olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen analiz sonuçları alt problemlerin sırasına göre araştırmanın bu bölümünde incelenmiştir.

1. Araştırma Problemi: Araştırmaya katılan öğretmenlerin örgütsel sessizlik ve seslilik alguları ne düzeydedir ?

Tablo 4. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Sessizlik ve Seslilik Boyutundaki Algılarının Betimleyici İstatistik Bilgileri

	Boyutlar	n	\bar{X}	Ss	Sh	%95 Güven Aralığı		Düzye
						Alt Sınır	Üst Sınır	
Sessizlik	Kabul edilmiş	527	2.17	.741	.03	2.11	2.24	Katılmıyorum
	Savunma amaçlı	527	2.09	.859	.03	2.01	2.16	Katılmıyorum
	Örgüt yararına	527	3.91	.816	.03	3.84	3.97	Katılıyorum
	Toplam	527	2.72	.509	.02	2.67	2.77	Kararsızım
Seslilik	Kabul edilmiş	527	3.24	.706	.03	3.18	3.30	Kararsızım
	Savunma amaçlı	527	1,95	.799	.03	1.88	2.02	Katılmıyorum
	Örgüt yararına	527	4.01	.783	.03	3.94	4.08	Katılıyorum
	Toplam	527	3.07	.448	.01	3.03	3.11	Kararsızım

Tablo 4'e göre öğretmenlerin ÖSÖ'nün "Sessizlik" ve "Seslilik" boyutunun düzeyi "*Kararsızım*" olarak bulunmuştur. Alt boyutlar incelendiğinde öğretmenlerin savunma amaçlı sessizlik (\bar{X} =2.09; Ss=.859) ya da sesliliği (\bar{X} =1.95; Ss=.799) "*Katılmıyorum*" düzeyinde olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte öğretmenlerin örgüt yararına sessizlik (\bar{X} =3.91; Ss=.816) ya da seslilik (\bar{X} =4.01; Ss=.783) algı düzeyleri "*Katılıyorum*" düzeyi olarak hesaplanmıştır.

2. Araştırma Problemi: Araştırmaya katılan öğretmenlerin örgütsel sessizlik ve seslilik alguları cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde bir farklılık oluşturmakta mıdır ?

Tablo 5. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik ve Seslilik Algılarının Cinsiyet Değişkenine Göre Betimleyici İstatistik Bilgileri

Boyutlar	Cinsiyet	n	\bar{X}	Ss	Sh	%95 Güven Aralığı		Düzye
						Alt Sınır	Üst Sınır	
Sessizlik	Kadın	260	2.70	.510	.03	2.64	2.76	Kararsızım
	Erkek	267	2.74	.508	.03	2.68	2.81	Kararsızım
Seslilik	Kadın	260	3.01	.407	.02	2.96	3.06	Kararsızım
	Erkek	267	3.12	.480	.02	3.07	3.18	Kararsızım

Tablo 5'e göre öğretmenlerin sessizlik algılarının %95 güven aralığında cinsiyet değişkenine göre kadın grubu için (\bar{X} =2.70; Ss=.510) "*Kararsızım*" düzeyinde olduğu; erkek grubu için de (\bar{X} =2.74; Ss=.508) yine "*Kararsızım*" düzeyinde olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin seslilik algılarının cinsiyet değişkenine göre kadın grubu için (\bar{X} =3.01; Ss=.407) "*Kararsızım*" düzeyinde; erkek grubu için de (\bar{X} =3.12; Ss=.480) yine "*Kararsızım*" düzeyinde olduğu raporlanmıştır.

Tablo 6. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Ölçeğin Sessizlik ve Sesslilik Boyutlarına İlişkin Algılarının Cinsiyete Göre Mann Whitney U-Testi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p	
Sessizlik	Kabul edilmiş	Kadın	260	261.08	67880.50	33950.50	.663
		Erkek	267	266.84	71247.50		
	Savunma Amaçlı	Kadın	260	250.27	65069.50	31139.50	.040*
		Erkek	267	277.37	74058.50		
	Örgüt Yararına	Kadın	260	266.75	69355.00	33995.00	.680
		Erkek	267	261.32	69773.00		
Toplam	Kadın	260	253.47	65903.00	31973.00	.117	
	Erkek	267	274.25	73225.00			
Sesslilik	Kabul edilmiş	Kadın	260	254.47	66162.00	32232.00	.155
		Erkek	267	273.28	72966.00		
	Savunma Amaçlı	Kadın	260	244.31	63520.50	29590.50	.003**
		Erkek	267	283.17	75607.50		
	Örgüt Yararına	Kadın	260	256.60	66716.50	32786.50	.257
		Erkek	267	271.20	72411.50		
Toplam	Kadın	260	245.74	63892.00	29962.00	.007**	
	Erkek	267	281.78	75236.00			

* $p < .05$ ** $p < .01$

Tablo 6'ya göre öğretmenlerin örgütsel sessizlik algılarının cinsiyet değişkenine “savunma amaçlı sessizlik” alt boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($U=31139.50$; $z= -2.057$; $p < .05$). Buna göre ortancaları dikkate alındığında örgütsel sessizlik düzeyi açısından anlamlı farklılık erkeklerin lehine olduğu ortaya çıkmıştır.

Öğretmenlerin sesslilik algılarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık olup olmadığının analizi sonucunda “savunma amaçlı sesslilik” boyutu ($U=29590.50$; $z= -2.950$; $p < .05$) ile sesslilik toplamda ($U=29962.00$; $z= -2.720$; $p < .05$) anlamlı bir farklılık görülmüştür. Buna göre ortaya çıkan anlamlı farklılığın erkek grubunun [sesslilik toplamda (Ortanca= 3.13), savunma amaçlı sesslilikte (Ortanca = 2.00)] lehine olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle; erkekler kadınlara göre örgütlerde ses çıkarma davranışını daha fazla gerçekleştirmektedir.

3. Araştırma Problemi: Araştırmaya katılan öğretmenlerin örgütsel sessizlik ve sesslilik algıları medeni durum değişkenine göre anlamlı düzeyde bir farklılık oluşturmakta mıdır ?

Tablo 7. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik ve Sesslilik Algılarının Medeni Durum Değişkenine Göre Betimleyici İstatistik Bilgileri

Boyutlar	Medeni durum	n	\bar{X}	Ss	Sh	%95 Güven Aralığı		Düzy
						Alt Sınır	Üst Sınır	
Sessizlik	Bekâr	334	2.71	.529	.02	2.66	2.77	Kararsızım
	Evli	193	2.73	.473	.03	2.67	2.80	Kararsızım
Sesslilik	Bekâr	334	3.08	.470	.02	3.03	3.13	Kararsızım
	Evli	193	3.05	.409	.02	2.99	3.11	Kararsızım

Tablo 9 incelendiğinde sessizlik için bekâr grubun sonuçları ($\bar{X}=2.71$; $Ss=.529$); evli grubun sonuçları ($\bar{X}=2.73$; $Ss=.473$) olarak hesaplanmıştır. Sesslilik verilerine bakıldığında ise bekâr olan grubun sesslilik ortalaması ($\bar{X}=3.08$; $Ss=.470$); evli olan grubun sesslilik ortalaması ise ($\bar{X}=3.05$; $Ss=.409$) şeklinde görülmektedir. Buna göre iki alt boyutta da düzey “Kararsızım” olarak belirlenmiştir.

Medeni durum değişkeni ile sessizlik ve seslilik arasındaki anlamlı farklılığa bakılabilmesi için Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Tablo 8’de sonuçlar sunulmuştur.

Tablo 8.Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik ve Seslilik Düzeylerinin Medeni Durum Değişkenine Göre Mann Whitney U-Testi Sonuçları

	Boyutlar	Medeni durum	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Sessizlik	Kabul	Bekâr	334	264.81	88447.50	31959.50	.871
	Edilmiş	Evli	193	262.59	50680.50		
	Savunma	Bekâr	334	263.58	88036.00	32091.00	.933
	Amaçlı	Evli	193	264.73	51092.00		
	Örgüt	Bekâr	334	262.95	87824.50	31879.50	.833
	Yararına	Evli	193	265.82	51303.50		
	Toplam	Bekâr	334	262.15	87556.50	31611.50	.713
		Evli	193	267.21	51571.50		
Seslilik	Kabul	Bekâr	334	270.85	90464.00	29943.00	.173
	Edilmiş	Evli	193	252.15	48664.00		
	Savunma	Bekâr	334	267.54	89359.50	31047.50	.479
	Amaçlı	Evli	193	257.87	49768.50		
	Örgüt	Bekâr	334	264.48	88335.00	32072.00	.923
	Yararına	Evli	193	263.18	50793.00		
	Toplam	Bekâr	334	269.68	90073.00	30334.00	.259
		Evli	193	254.17	49055.00		

Tablo 8’de analiz sonuçları verilen Mann Whitney U testi’ne göre her bir boyut incelendiğinde $p < .05$ durumu ile karşılaşılmadığı için manidar bir sonuca ulaşılmamıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin sessizlik düzeyleri genel olarak medeni durum değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($U=31611.50$; $z=-.368$; $p>.05$). Araştırmaya katılan öğretmenlerin seslilik düzeyleri genel olarak medeni durum değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($U=30334.00$; $z=-1.128$; $p>.05$).

4. Araştırma Problemi: Araştırmaya katılan öğretmenlerin örgütsel sessizlik ve seslilik algıları okul türü değişkenine göre anlamlı düzeyde bir farklılık oluşturmakta mıdır ?

Tablo 9.Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik ve Seslilik Algılarının Okul Türü Değişkenine Göre Betimleyici İstatistik Bilgileri

Boyutlar	Okul Türü	n	\bar{X}	Ss	Sh	%95 Güven Aralığı		Düzye
						Alt Sınır	Üst Sınır	
Sessizlik	Anaokulu	39	2.56	.440	.07	2.41	2.71	Katılmıyorum
	İlkokul	166	2.81	.553	.04	2.73	2.90	Kararsızım
	Ortaokul	191	2.68	.449	.03	2.62	2.75	Kararsızım
	Lise	131	2.71	.538	.04	2.62	2.81	Kararsızım
Seslilik	Anaokulu	39	2.96	.427	.06	2.83	3.09	Kararsızım
	İlkokul	166	3.03	.467	.03	2.95	3.10	Kararsızım
	Ortaokul	191	3.06	.410	.02	3.00	3.12	Kararsızım
	Lise	131	3.17	.470	.04	3.09	3.25	Kararsızım

Tablo 9’a göre öğretmenlerin sessizlik düzeyinin okul türü değişkeni gruplarından %95 güven aralığında en yüksek ortalamaya sahip grup “ilkokul” grubu olarak görülmektedir ($\bar{X}=2.81$; $Ss=.553$) ve bu değer “*Kararsızım*” düzeyi olarak nitelendirilmektedir. ÖSÖ’nün sessizlik boyutunda anaokulu grubu için incelenen değerlere bakıldığında ($\bar{X}=2.56$; $Ss=.440$) “*Katılmıyorum*” düzeyine karşılık geldiği görülmektedir. Öğretmenlerin seslilik düzeylerinin okul türü değişkeni gruplarından %95 güven aralığında en yüksek ortalamaya sahip grup ise “lise” grubu şeklinde ortaya çıkmıştır ($\bar{X}=3.17$;

Ss=.470) ve bu değer de “Kararsızım” düzeyi olarak nitelendirilmektedir. Okul türü değişkeni ile sessizlik ve seslilik arasındaki anlamlı farklılığa bakılabilmesi için Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Tablo 10’da sonuçlar gösterilmiştir.

Tablo 10. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Ölçeğin Sessizlik ve Seslilik Boyutlarına İlişkin Algılarının Okul Türü Değişkenine Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Boyutlar	Okul Türü	n	Sıra ortalaması	Sd	χ^2	p	Fark	
Sessizlik	Kabul Edilmiş	1.Anaokulu	39	210.13	3	10.404	.015*	1-2
		2.İlkokul	166	289.73				
		3.Ortaokul	191	259.01				
		4.Lise	131	254.70				
	Savunma Amaçlı	1.Anaokulu	39	242.87	3	3.625	.305	-
		2.İlkokul	166	280.66				
		3.Ortaokul	191	262.02				
		4.Lise	131	252.06				
	Örgüt Yararına	1.Anaokulu	39	263.55	3	2.868	.412	-
		2.İlkokul	166	266.10				
		3.Ortaokul	191	251.28				
		4.Lise	131	280.02				
	Toplam	1.Anaokulu	39	222.28	3	9.253	.026*	1-2 2-3
		2.İlkokul	166	290.69				
		3.Ortaokul	191	252.53				
		4.Lise	131	259.32				
Seslilik	Kabul Edilmiş	1.Anaokulu	39	248.59	3	5.561	.135	-
		2.İlkokul	166	257.05				
		3.Ortaokul	191	254.78				
		4.Lise	131	290.84				
	Savunma Amaçlı	1.Anaokulu	39	239.14	3	1.393	.707	-
		2.İlkokul	166	261.18				
		3.Ortaokul	191	268.57				
		4.Lise	131	268.30				
	Örgüt Yararına	1.Anaokulu	39	262.64	3	8.105	.044*	2-4 3-4
		2.İlkokul	166	250.72				
		3.Ortaokul	191	257.22				
		4.Lise	131	295.49				
	Toplam	1.Anaokulu	39	243.08	3	8.628	.035*	2-4 3-4
		2.İlkokul	166	253.93				
		3.Ortaokul	191	254.06				
		4.Lise	131	297.47				

* $p < .05$

Tablo 10’da yer alan katılımcıların okul türüne göre sessizlik düzeyleri arasında fark olup olmadığını görmek için yapılan Kruskal-Wallis H testinin sonuçları doğrultusunda anlamlı farklılık tespit edilmiştir [$\chi^2_{(3)}=9.253$; $p < .05$]. Bu farklılığın kaynağının hangi ikili gruplar arasında olduğunu bulabilmek için Bonferroni düzeltmesi yapılmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucunda anaokulu ile ilkokul ve ilkokul ile ortaokul ikili gruplarından kaynaklandığı bulunmuştur. İncelenen ortanca değerlerine göre anlamlı farklılıklar iki grup için de ilkokul grubunun lehinedir.

Alt boyutlar incelendiğinde “*kabul edilmiş sessizlik*” boyutunda öğretmenlerin sessizlik düzeyleri ile okul türü değişkeni arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür [$\chi^2_{(3)}=10.404$; $p < .05$]. Bu farklılığın kaynağının tespiti için yapılan Bonferroni düzeltmesi sonucu incelendiğinde farklılığın anaokulu ile ilkokul ikili gruplarından kaynaklı olduğu gözlemlenmiştir. Ortaya çıkan anlamlı farklılık ilkokul grubunun lehinedir. Dolayısıyla ilkokulda çalışan öğretmenler anaokulunda çalışan öğretmenlere göre daha fazla kabul edilmiş, boyun eğici bir şekilde sessizlik gösterdiği söylenebilir.

Tablo 10’da yer alan katılımcıların okul türüne göre seslilik düzeyleri arasında fark olup olmadığını görmek için yapılan Kruskal-Wallis H testinin sonuçları doğrultusunda anlamlı farklılık tespit edilmiştir [$\chi^2_{(3)}=8.628$; $p < .05$]. Bu farklılığın kaynağının hangi ikili gruplar arasında olduğunu

bulabilmek için Bonferroni düzeltmesi yapılmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucunda ölçeğin seslilik boyutu için ilkökul ile lise ve ortaokul ile lise ikili gruplarından kaynaklandığı bulunmuştur. İncelemelere göre anlamlı farklılıklar tüm gruplar arasından lise grubunun lehinedir.

Alt boyutlar incelendiğinde “örgüt yararına seslilik” boyutunda öğretmenlerin seslilik düzeyleri ile mezuniyet değişkeni arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür [$\chi^2_{(3)}=8.105; p<.05$]. Bu farklılığın kaynağının tespiti için yapılan Bonferroni düzeltmesi analizi sonucu incelendiğinde farklılığın ilkökul ile lise ve ortaokul ile lise ikili gruplarından kaynaklı olduğu gözlemlenmiştir. Buna göre anlamlı farklılık lise grubunun lehinedir.

5. Araştırma Problemi: Araştırmaya katılan öğretmenlerin örgütsel sessizlik ve seslilik alguları sendika üyeliği değişkenine göre anlamlı düzeyde bir farklılık oluşturmakta mıdır ?

Tablo 11. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik ve Seslilik Algılarının Sendika Üyeliğinin Olup Olmaması Değişkenine Göre Betimleyici İstatistik Bilgileri

Boyutlar	Sendika Üyeliği	n	\bar{X}	Ss	Sh	%95 Güven Aralığı		Düzye
						Alt Sınır	Üst Sınır	
Sessizlik	Var	245	2.73	.525	.03	2.66	2.80	Kararsızım
	Yok	282	2.71	.496	.03	2.66	2.77	Kararsızım
Seslilik	Var	245	3.08	.463	.02	3.02	3.14	Kararsızım
	Yok	282	3.06	.436	.02	3.01	3.11	Kararsızım

Tablo 11’e göre öğretmenlerin sessizlik düzeyine göre sendika üyeliği olan grubun ortalaması ($\bar{X}=2.73$; Ss=.525) iken; sendika üyeliği olmayan grubun ortalaması ($\bar{X}=2.71$; Ss=.496) şeklindedir. Öğretmenlerin seslilik düzeyine göre sendika üyeliği olan grubun ortalaması ($\bar{X}=3.08$; Ss=.463) iken; sendika üyeliği olmayan grubun ortalaması ($\bar{X}=3.06$; Ss=.436) şeklinde hesaplanmıştır. Bu değerler “Kararsızım” düzeyi aralığında yer almaktadır. Öğretmenlerin herhangi bir sendikaya üyeliğinin olup olmaması değişkeni ile sessizlik ve seslilik arasındaki anlamlı farklılığa bakılabilmesi için Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Tablo 12’de sonuçlar gösterilmiştir.

Tablo 12. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Ölçeğin Sessizlik ve Seslilik Boyutlarına İlişkin Algılarının Sendika Üyeliğinin Olup Olmaması Değişkenine Göre Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Boyutlar	Sendika Üyeliği	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p	
Sessizlik	Kabul Edilmiş	Var	245	258.73	63389.50	33254.50	.457
		Yok	282	268.58	75738.50		
	Savunma Amaçlı	Var	245	266.21	65221.50	34003.50	.754
		Yok	282	262.08	73906.50		
	Örgüt Yararına	Var	245	265.89	65143.00	34082.00	.789
		Yok	282	262.36	73985.00		
	Toplam	Var	245	266.82	65370.50	33854.50	.692
		Yok	282	261.55	73757.50		
Seslilik	Kabul Edilmiş	Var	245	261.91	64168.50	34033.50	.768
		Yok	282	265.81	74959.50		
	Savunma Amaçlı	Var	245	264.75	64864.50	34360.50	.915
		Yok	282	263.35	74263.50		
	Örgüt Yararına	Var	245	276.31	67696.50	31529.00	.075
		Yok	282	253.30	71432.00		
	Toplam	Var	245	267.64	65572.00	33653.00	.608
		Yok	282	260.84	73556.00		

Tablo 12’deki sonuçlara göre her bir boyut incelendiğinde $p < .05$ durumu ile karşılaşılmadığı için manidar bir sonuca ulaşılmamıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin sessizlik düzeyleri genel olarak sendika üyeliğinin olup olmama durumuna göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($U=33854.50$; $z=-.396$; $p > .05$). Öğretmenlerin seslilik düzeyleri sendika üyeliğinin olup olmama durumuna göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($U=33653.00$; $z=-.512$; $p > .05$).

6. Araştırma Problemi: Araştırmaya katılan öğretmenlerin örgütsel sessizlik ve seslilik algıları mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı düzeyde bir farklılık oluşturmakta mıdır ?

Tablo 13. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik ve Seslilik Algılarının Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Betimleyici İstatistik Bilgileri

Ölçek	Mesleki Kıdem	n	\bar{X}	Ss	Sh	%95 Güven Aralığı		Düzy
						Alt Sınır	Üst Sınır	
Sessizlik	0-5 yıl	262	2.70	.459	.02	2.64	2.75	Kararsızım
	6-10 yıl	122	2.69	.546	.04	2.58	2.79	Kararsızım
	11-15 yıl	47	2.76	.511	.07	2.61	2.90	Kararsızım
	16-20 yıl	52	2.74	.651	.09	2.56	2.92	Kararsızım
	21 yıl +	44	2.90	.480	.07	2.75	3.04	Kararsızım
Seslilik	0-5 yıl	262	3.04	.419	.02	3.00	3.10	Kararsızım
	6-10 yıl	122	2.98	.460	.04	2.90	3.06	Kararsızım
	11-15 yıl	47	3.21	.515	.07	3.06	3.37	Kararsızım
	16-20 yıl	52	3.16	.426	.05	3.04	3.28	Kararsızım
	21 yıl +	44	3.21	.472	.07	3.07	3.34	Kararsızım

Tablo 13 incelendiğinde öğretmenlerin sessizlik boyutuna ilişkin sonuçlarına göre %95 güven aralığında en yüksek değerlerin olduğu mesleki kıdem grubu “21 yıl ve üzeri” süredir çalışanlar olarak görülmektedir ($\bar{X}=2.90$; $Ss=.480$). Ölçeğin seslilik boyutunda ise en yüksek ortalamaya sahip olan gruplar 11-15 yıl arası kıdem grubu ile 21 ve üzeri kıdem grubu şeklindedir. Ancak bu değerlerin bulunduğu aralık “Kararsızım” düzeyi olarak yorumlanmaktadır ($\bar{X}=3.21$). Öğretmenlerin mesleki kıdem ile örgütsel sessizlik ve seslilik düzeyleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığına bakılabilmesi için Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Tablo 14’te sonuçlar gösterilmiştir.

Tablo 14. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Ölçeğin Sessizlik ve Seslilik Boyutlarına İlişkin Algılarının Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

Boyutlar		Mesleki Kıdem	n	Sıra ortalaması	Sd	χ^2	p	Fark	
Sessizlik	Kabul edilmiş	1	0-5 yıl	262	256.52	4	4.700	.319	-
		2	6-10 yıl	122	259.12				
		3	11-15 yıl	47	260.40				
		4	16-20 yıl	52	281.83				
		5	21 yıl +	44	304.83				
	Savunma Amaçlı	1	0-5 yıl	262	259.59	4	.972	.914	-
		2	6-10 yıl	122	264.39				
		3	11-15 yıl	47	263.13				
		4	16-20 yıl	52	270.57				
		5	21 yıl +	44	282.35				
	Örgüt Yararına	1	0-5 yıl	262	264.11	4	4.096	.393	-
		2	6-10 yıl	122	248.78				
		3	11-15 yıl	47	290.04				
		4	16-20 yıl	52	254.24				
		5	21 yıl +	44	289.27				
Toplam	1	0-5 yıl	262	256.68	4	7.414	.116	-	
	2	6-10 yıl	122	254.20					
	3	11-15 yıl	47	280.44					
	4	16-20 yıl	52	262.48					
	5	21 yıl +	44	318.99					
Seslilik	Kabul Edilmiş	1	0-5 yıl	262	252.89	4	10.965	.027*	1-5
		2	6-10 yıl	122	248.11				2-5
		3	11-15 yıl	47	284.81				
		4	16-20 yıl	52	293.84				
		5	21 yıl +	44	316.75				
	Savunma Amaçlı	1	0-5 yıl	262	253.90	4	9.033	.060	-
		2	6-10 yıl	122	248.82				
		3	11-15 yıl	47	305.91				
		4	16-20 yıl	52	285.71				
		5	21 yıl +	44	295.82				
	Örgüt Yararına	1	0-5 yıl	262	266.95	4	3.110	.540	-
		2	6-10 yıl	122	249.70				
		3	11-15 yıl	47	292.06				
		4	16-20 yıl	52	265.16				
		5	21 yıl +	44	254.70				
	Toplam	1	0-5 yıl	262	256.40	4	14.503	.006**	1-3
		2	6-10 yıl	122	234.92				2-3
		3	11-15 yıl	47	307.24				2-4
		4	16-20 yıl	52	297.55				2-5
		5	21 yıl +	44	304.07				

* $p < .05$ ** $p < .01$

Tablo 14'e göre katılımcıların mesleki kıdem değişkenine göre örgütsel sessizlik düzeyleri arasında anlamlı farklılık gözlemlenmemiştir [$\chi^2_{(4)}=7.414; p > .05$]. Aynı zamanda ÖSÖ'nün sessizlik kısmının alt boyutlarında da anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmamıştır. Bununla birlikte katılımcıların seslilik algıları ile mesleki kıdem arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir [$\chi^2_{(4)}=14.503; p < .05$].

Ortaya çıkan anlamlı farklılığın hangi ikili gruplardan kaynaklı olduğunu bulabilmek için Bonferroni düzeltmesi yapılmıştır. Bu farklılıklar seslilik boyutunun toplamı için 0-5 yıl ile 11-15 yıl; 6-10 yıl ile 11-15 yıl; 6-10 yıl ile 16-20 yıl; 6-10 yıl ile 21 yıl ve üzeri ikili gruplarından kaynaklanmaktadır. 0-5 yıl ile 11-15 yıl ikili gruplarındaki anlamlı farklılık 11-15 yıl grubunun lehinedir. 6-10 yıl ile 11-

15 yıl ikili gruplarındaki anlamlı farklılık 11-15 yıl grubunun lehinedir. 6-10 yıl ile 16-20 yıl ikili gruplarındaki anlamlı farklılık 16-20 yıl grubunun lehinedir. 6-10 yıl ile 21 yıl ve üzeri ikili gruplarındaki anlamlı farklılık 21 yıl ve üzeri grubunun lehinedir. Buna göre ortaya çıkan anlamlı farklılıklarda her zaman için daha fazla kıdeme sahip olan grubun seslilik düzeyi anlamlı bir şekilde daha yüksektir, denilebilir.

Alt boyutlar incelendiğinde ise “*kabul edilmiş seslilik*” boyutunda anlamlı farklılık olduğu görülmektedir [$\chi^2_{(4)}=10.965$; $p<.05$]. Buradaki anlamlı farklılık oluşturan ikili gruplar 0-5 yıl ile 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip olanlar ve 6-10 yıl ile 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip olan gruplardır. İkili grupların sıra ortalamaları incelendiğinde anlamlı farklılık iki durumda da 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip olan grubun lehinedir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma, öğretmenlerin okullardaki örgütsel sessizlik ve seslilik algılarının ne düzeyde olduğunu belirlemek ve çeşitli demografik değişkenler açısından incelemeler yapmak için gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın ilk problemi olan “Öğretmenlerin örgütsel sessizlik ve seslilik algıları ne düzeydedir?” sorusunun cevabı “*Kararsızım*” düzeyinde bulunmuştur. Böylece Van Dyne ve diğerleri (2003) tarafından belirtilen “sessizliğin ve sesin aynı anda ortaya çıkabileceği” varsayımını destekler bir sonuca ulaşılmıştır. Öğretmenlerde sessizliğin kararsızım düzeyinde olduğu araştırmalar mevcuttur (Çakal, 2016; Dal, 2017; Demir ve Cömert, 2019; Dönmez, 2016; Konakçı-Göven ve Şentürk, 2019; Moçoşoğlu ve Kaya, 2018; Yüksel, 2014). Bununla birlikte Demirbaş ve Bostancı (2020), Deviren ve Okçu (2020), Turhan ve Erol (2020), Apak (2016) tarafından yapılan çalışmalarda öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeylerinin düşük olduğunu tespit edilmiştir. Kahveci (2010) tarafından yapılan araştırma sonucuna göre ise öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyi yüksek olarak bulunmuştur. Öğretmenlerin sesliliğinin “*Katılıyorum*” düzeyinde olduğu Gürler (2018) tarafından yapılan çalışmada ortaya çıkmıştır. Bu durum araştırmanın bulgularıyla çelişir niteliktedir. Çetin (2013) ile Bulut ve Meydan (2018) ise öğretmenlerin seslilik düzeylerinin yüksek olduğunu belirtmiştir. Buna göre sonuçlardaki bu çelişkinin evren ve örneklemin farklılığından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak bu çalışmada çıkan sonuçların “*Kararsızım*” düzeyinde olması, başka bir açıdan bakıldığında yine sessizliğin, öğretmenlerin tam anlamıyla kendi düşüncelerini açık edememenin bir yansıması olabilir.

Cinsiyet değişkeni ile sessizlik düzeyi arasında bulunan anlamlı farklılığın “savunma amaçlı sessizlik” boyutunda olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre savunma amaçlı sessizlik alt boyutunda erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre sessizlik düzeyi daha fazladır. Ancak sessizliğin geneli ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Alanyazında bu sonucu destekleyen araştırmalar mevcuttur (Apak, 2016; Dal, 2017; Demir ve Cömert, 2019; Dönmez, 2016; Moçoşoğlu ve Kaya, 2018; Yılmaz ve Aytaç, 2019). Ancak Turhan ve Erol (2020) ve Kahveci (2010)

tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre kadın öğretmenlerin sessizlik düzeyleri erkeklerinkine göre daha fazladır. Araştırma kapsamında seslilik ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır. Buradaki fark erkeklerin lehinedir. Bu sonuç, Turhan ve Erol (2020) ile Kahveci'nin (2010) sonuçlarını desteklemektedir. Erkeklerin okul ortamında daha fazla ses çıkarıyor olmasının nedeni, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ya da okul müdürlerinin çoğunlukla erkek olması olabilir. Bu sebeple okul idarelerinde daha fazla kadın müdür ya da müdür yardımcısının yer alması önerilmektedir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin sessizlik ve seslilik algıları ile medeni durum değişkeni arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Araştırmanın bu sonucu ile ilgili alanyazında da benzer sonuçlar olduğu görülmektedir (Demir ve Cömert,2019; Ercan, 2014; Kutlay, 2012; Moçoşoğlu ve Kaya, 2018; Sevgin, 2015). Dolayısıyla medeni durumun örgütsel sessizlik açısından bir öncül olmadığı belirtilebilir. Eryeşil (2018) tarafından yapılan araştırma sonuçlarında da seslilik ile medeni durum değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak Özyılmaz ve Oral-Ataç (2019) tarafından yapılan araştırma sonuçlarında evlilerin daha fazla seslilik düzeyine sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Medeni durumun toplumsal açıdan önemli bir yeri varken; bunun sessizlik ve seslilik algıları açısından belirleyici bir durum olması toplumun bir yansıması olan okullarda da önemli olduğunu göstermektedir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin buldukları okul türü değişkeni ile sessizlik ve seslilik algıları arasında anlamlı farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre sessizlik algılarının ilkökul grubunun lehine olduğu; seslilik algılarının ise lise grubunun lehine olduğu raporlanmıştır. Sessizliğin ilkökulda fazla olmasının sebebi, ilkökul öğretmenlerinin ders saati, sorumluluğu, veli-öğretmen işbirliğinin çok yoğun olması sebebiyle okuldaki meseleler hakkında aktif rol oynamaması olabilir. Sesliliğin lise grubunda daha fazla olması lisede çalışan öğretmenlerin daha fazla branşa bölünmüş olunması, bunun sonucunda bir sorun olduğunda hakkını bireysel olarak arama ihtiyacının oluşması olabilir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin sendika üyeliğinin olup olmaması durumu ile sessizlik ve seslilik algıları arasında anlamlı düzeyde farklılık bulunmamıştır. Dönmez (2016) tarafından yapılan araştırma sonucu da bu araştırmanın sessizlik bulgularıyla paralellik göstermektedir. Bu bulgudan hareketle öğretmenlerin bir düşünce ya da isteklerini ifade edip etmemelerinde sendika üyeliğini göz önünde bulundurmamaktadırlar. Buna göre okullarda sendika üyeliğinin bir güç ya da aidiyet olarak algılanmadığı yorumu yapılabilir.

Araştırma bulgularına göre örgütsel sessizlik algıları ile kıdem arasında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Güngör (2019), Demir ve Cömert (2020), Gökyıldırım-Durmuş (2019) ve Apak (2016) tarafından yapılan çalışmaların sonuçları bu bulguyu destekler niteliktedir. Ancak bu bulgu ile çelişir nitelikte çalışmalar mevcuttur (Dal, 2017; Çakal, 2016; Sarıdede, 2019). Araştırmanın sonuçlarına göre seslilik ile mesleki kıdem değişkeni arasında anlamlı farklılıklar mevcuttur. Seslilik genelinde ve “kabul edilmiş seslilik” boyutunda çıkan anlamlı farklılıklarda dikkat çeken kısım, ortaya çıkan

anlamalı farklılıklarda seslilik düzeylerinin her zaman için daha fazla kıdeme sahip olan grubun lehine olmasıdır. Bu bulguyu destekler nitelikte Near ve Miceli (1996), işgörenlerin artan kıdemlerinin ses çıkarma davranışını da etkilediğini, sesliliklerinin arttığını öne sürmüştür (Akt. Gürler, 2018). Bu sonuç, alanında tecrübeli, kıdem sahibi kişilerin isteyerek düşüncelerini dile getirmeye yatkın olmasından kaynaklanabilir.

Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin hem sessizlik hem seslilik konusunda kararsız kaldıkları, aslında yine bir sessizlik örneği gösterdikleri belirtilebilir. Sessizliğin azalıp sesliliğin artması, okullardaki olumlu değişimlerin ve yenileşmelerin ortaya çıkabilmesi için farklı seslere yer verilmesi önemli görülmektedir. Bu sebeple sessizliğin örgütler için olumsuz bir sinyal olarak algılanması ve ses çıkarma davranışının öneminin gündemde yer alması eğitim yöneticilerine önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Apak, F. (2016). *Okul yöneticilerinin gücü kullanma biçimleri ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arslan, A., & Yener, S. (2016). İşgören sesliliği ölçeğinin Türkçeye uyarlanması çalışması. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 173-191. <http://dx.doi.org/10.11611/JMER757>
- Bakırhan, İ. (2015). *Okul sessizliği ile öğretmenlerin tükenmişliği arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bulut, H., & Meydan, C.H. (2018). Liderlik tarzlarının çalışanların ses verme davranışına etkisi: Kamuda bir araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73(1), 223-244.
- Bursalioğlu, Z. (2014). *Eğitim yönetiminde teori ve uygulama*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö., & Köklü, N. (2017). *Sosyal bilimler için istatistik*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, A. (2017). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çakal, G. (2016). *Ortaöğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin okul yönetimine katılma ile örgütsel sessizlik algıları arasındaki ilişki (Tekirdağ ili örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Çakıcı, A. (2007). Örgütlerde sessizlik: Sessizliğin teorik temelleri ve dinamikleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 145- 162.
- Çakıcı, A. (2010). *Örgütlerde işgören sessizliği, neden sessiz kalmayı tercih ediyoruz?*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çankır, B., & Semiz-Çelik, D. (2018). Çalışan performansı ve mali performans: pozitif ses çıkarma, psikolojik iyi-oluş ve çalışmaya tutkunluk ile ilişkileri ve otel işletmeleri örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 54-67. <http://dx.doi.org/10.17336/igusbd.387588>
- Çetin, Ş. (2013). Impact of teachers' perceptions of organizational support, management openness and personality traits on voice. *Educational Research and Reviews*, 8(18), 1709-1721. DOI: 10.5897/ERR2013.1590
- Dağlar, H. (2020). Beş faktör kişilik özelliklerinin örgütsel sessizlik üzerine etkisi: Öğretmenler üzerine bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 2487-2500. <https://doi.org/10.20491/isarder.2020.988>

- Dal, H. (2017). *Ortaöğretim kurumlarında örgütsel sessizliğe ilişkin öğretmen görüşleri (Ankara ili Çankaya ilçesi örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demir, E., & Cömert, M. (2019). Ortaokul öğretmenlerinin örgütsel sessizlik algıları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (49), 148-165.
- Demirbaş, F., & Bostancı, A. B. (2020). Okulların örgütsel öğrenmeleri ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1426-1439.
- Deviren, İ., & Okçu, V. (2020). İlkokul müdürlerinin kullandıkları örgütsel güç kaynakları ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik ve motivasyon düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(52), 915-932. <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1841>
- Dönmez, E. (2016). *Örgütsel sosyalleşme ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Pamukkale
- Durak, İ. (2018). *Korku kültürü ve örgütsel sessizlik*. Ankara: Ekin Basım Yayım Dağıtım.
- Ercan, A. (2014). *Sessizleşen örgütlerde öz yeterlilik algısının rolü: Alanya'daki konaklama işletmeleri üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Eryeşil, K. (2018). *Algılanan örgütsel adaletin örgütsel muhalefet üzerindeki etkisinde çalışan sesliliğinin rolü: Bankacılık sektöründe bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gökyıldırım-Durmuş, H. (2019). *Öğretmenlerin örgütsel adalet ve örgütsel sessizlik algıları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Gündüz, Ö.Ü.Ş., & Pekçetaş, T. (2018). Kuşaklar ve örgütsel sessizlik/seslilik. *Journal of Business*, 6(1), 89-115. DOI: 10.22139/jobs.399952
- Güngör, B. (2019). *Öğretmenlerin örgütsel sessizlik algıları ile okul kültürü algıları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Gürler, M. (2018). *Öğretmenlerin lider-üye etkileşimi ile işle bütünleşme ilişkisinde çalışan sesliliğinin aracılık etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Harvey, J.B. (1988). The abilene paradox: The management of agreement. *Organizational Dynamics*, 17(1), 17-43.

- Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Articles*, 2
- Kahveci, G. (2010). *İlköğretim okullarında örgütsel sessizlik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Keçeli, Ö. (2019). *İlkokullarda görev yapan İngilizce öğretmenlerinin örgütsel sessizlik düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi-İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Keeley, M. & Graham, J.W. (1991). Exit, voice and ethics. *Journal of Business Ethics*, 10(5), 349-355.
- Konakçı-Göven, E., & Şentürk, İ. (2019). İlkokullarda örgütsel sessizlik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki (Eskişehir il merkezindeki ilkokullarda bir çalışma). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 1223-1247. <https://doi.org/10.17494/ogusbd.555471>
- Konakçı-Göven, E., & Şentürk, İ. (2019). İlkokullarda örgütsel sessizlik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki (Eskişehir il merkezindeki ilkokullarda bir çalışma). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(Özel Sayı), 1223-1247.
- Kutlay, Y. (2012). *Araştırma görevlilerinin örgütsel adanmışlık ve özyeterliliklerinin örgütsel sessizlikleri üzerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Maynes, T.D., & Podsakoff, P.M. (2014). Speaking more broadly: An examination of the nature, antecedents, and consequences of an expanded set of employee voice behaviors. *Journal of Applied Psychology*, 99(1), 87. <https://doi.org/10.1037/a0034284>
- Milliken, F.J., Morrison, E.W., & Hewlin, P.F. (2003). An exploratory study of employee silence: Issues that employees don't communicate upward and why. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1453-1476. <https://doi.org/10.1111/1467-6486.00387>
- Moçoşoğlu, B., & Kaya, A. (2018). Okul yöneticileri ve öğretmenlerin örgütsel sessizlik ile örgütsel mutluluk düzeyleri arasındaki ilişki: Şanlıurfa ili örneği. *Harran Maarif Dergisi*, 3(1), 52-70. <https://doi.org/10.22596/2018.0301.52.70>
- Morrison, E.W. (2011). Employee voice behavior: Integration and directions for future research. *Academy of Management Annals*, 5(1), 373-412. <https://doi.org/10.5465/19416520.2011.574506>
- Morrison, E.W., & Milliken F.J. (2000). Organizational silence: A barrier to change and development in a pluralistic world. *The Academy of Management Review*, 25(4), 706-725. <https://doi.org/10.5465/amr.2000.3707697>

- Near, J.P., & Miceli, M. P. (1996). Whistle-blowing: Myth and reality. *Journal of management*, 22(3), 507-526. <https://doi.org/10.1177/014920639602200306>
- Özyılmaz, B., & Oral-Ataç, L. (2019). Paternalist liderlik algısının çalışan sesliliğine etkisi: gıda sektörü çalışanları üzerine bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(2), 397-410. <https://doi.org/10.18657/yonveek.574425>
- Pinder, C.C., & Harlos, K.P. (2001). Employee silence: Quiescence and acquiescence as responses to perceived injustice. *Personal and Human Research Management*, 20, 331-369.
- Rosen, S., & Tesser, A. (1970). On reluctance to communicate undesirable information: The MUM effect. *Sociometry*, 253-263. <https://doi.org/10.2307/2786156>
- Sarıdede, U. (2019). İlköğretim öğretmenlerinin örgütsel sessizlik düzeylerinin incelenmesi. *Journal of Theoretical Educational Science/Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 12(3), 950-961. <https://doi.org/10.30831/akukeg.428556>
- Sevgin, A. (2015). *Liselerde çalışan öğretmenlerde örgütsel bağlılık ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin saptanması (Eyüp ilçesi örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi-Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sipahi, B., Yurtkoru, E.S., & Çinko, M. (2006). *Sosyal bilimlerde SPSS'le veri analizi*. İstanbul: Beta Basım.
- Şehitoğlu, Y. (2012). İşgören sesliliği, nedenleri ve boyutları: Teorik bir çerçeve. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 27-38. <http://localhost/jspui/handle/123456789/151>
- Şen, S. (2020). *Mplus ile yapısal eşitlik modellemesi uygulamaları*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tangirala, S., & Ramanujam, R. (2008). Exploring nonlinearity in employee voice: The effects of personal control and organizational identification. *Academy of Management Journal*, 51(6), 1189-1203. <https://doi.org/10.5465/amj.2008.35732719>
- Turhan, M., & Erol, Y. C. (2019). Öğretmen görüşlerine göre eğitim örgütlerinde kronizm, sessizlik ve sinizm arasındaki ilişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(4), 874-886.
- Tutar, H. (2016). *Örgütsel davranış (Örgüt teorileri ve çağdaş yaklaşımlar açısından)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ünler, E. (2015). Ses; kapı çalınıyor, duyan var mı?. İçinde İ. Tamer (Ed), *Örgüt yönetimi: Bir derleme(s. 1-16)*. İstanbul: Nobel Yayın.

- Van Dyne, L. V., Ang, S., & Botero, I. C. (2003). Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. *Journal of management studies*, 40(6), 1359-1392. <https://doi.org/10.1111/1467-6486.00384>
- Yaşlıoğlu, M.M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- Yılmaz, O., & Aytaç, T. Öğretmenlerin örgütsel sessizlik algılarının kıdem değişkeni açısından incelenmesi: Bir meta-analiz çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 408-425. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.602542>
- Yılmaz, V., & Varol, S. (2015). Hazır yazılımlar ile yapısal eşitlik modellemesi: AMOS, EQS, LISREL. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, 28- 44.
- Yüksel, A. (2014). *Liselerde görev yapan öğretmen ve yöneticilerin örgütsel sessizliğe ilişkin görüşleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Geliş Tarihi:
20.02.2021
Kabul Tarihi:
28.11.2021
Yayımlanma Tarihi:
20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Deliveli, K. (2021). Topluma hizmet uygulamaları dersi kapsamında sınıf öğretmeni adaylarıyla yürütülen yankılayıcı okuma projesinin çıktılarının incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1409-1437. doi:10.46928/iticusbe.883903

TOPLUMA HİZMET UYGULAMALARI DERSİ KAPSAMINDA SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARIYLA YÜRÜTÜLEN YANKILAYICI OKUMA PROJESİNİN ÇIKTILARININ İNCELENMESİ *

Araştırma

Kısmet Deliveli

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

dkismet@mu.edu.tr

Sınıf öğretmenliği, sosyoloji lisans; eğitim yönetimi, teftişi, planlaması ve ekonomisi yüksek lisans; eğitim yönetimi, sınıf öğretmenliği doktora mezunu olan yazarın, “eğitim yönetimi, öğretmen yetiştirme, birleştirilmiş sınıflarda öğretim, okuma-yazma öğretimi, kaynaştırma eğitimi konularında bildiri, makale, kitap bölümü türünde” yayınları bulunmaktadır.

* Makale 2. Uluslararası Temel Eğitim Kongresi’nde (UTEK 2019) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

TOPLUMA HİZMET UYGULAMALARI DERSİ KAPSAMINDA SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARIYLA YÜRÜTÜLEN YANKILAYICI OKUMA PROJESİNİN ÇIKTILARININ İNCELENMESİ

Kısmet Deliveli
dkismet@mu.edu.tr

ÖZET

Topluma Hizmet Uygulamaları dersinin amacı, öğretmen adaylarının toplumsal sorunlara yönelik çözümler geliştiren projeler üreterek toplumla bütünleşmeleri ve toplumsal sorumluluk bilinci kazanmalarınıdır.

Amaç: Bu araştırmanın amacı THU dersi kapsamında sınıf öğretmeni adaylarının, sınıf öğretmenlerinin gözetiminde 1.,2. ve 3. sınıf düzeyinde yürüttükleri yankılayıcı okuma yöntemi projesinin çıktılarını değerlendirmektir.

Yöntem: Bu çalışmada THU dersi kapsamında gerçekleştirilen yankılayıcı okuma yöntemi projesinin süreç ve sonuç değerlendirmelerinin yapılması hedeflenmiş ve araştırma nitel araştırma desenlerinden durum çalışması şeklinde tasarlanmıştır. Veriler okuma etkinliğinde görev alan öğretmen adaylarının öğretim elemanına sundukları raporlara ve katılımcıların ilettikleri görüşlere başvurularak toplanmıştır. Verilerin analizi “doküman analizi, içerik analizi ve betimsel analiz” yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir.

Bulgular: Bulgular iki tema halinde sunulmuştur. İlk temada öğretmen adaylarının yankılayıcı okuma etkinliği kapsamında araştırmacıya sundukları süreç raporları incelenmiştir. Öğretmen adaylarının raporları incelendiğinde, yankılayıcı okuma etkinliklerini amacına uygun bir şekilde uygulayabildikleri anlaşılmıştır. İkinci temada sınıf öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının görüşleri değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, sınıf öğretmenlerinin tamamının öğretmen adaylarını başarılı buldukları, yankılayıcı okuma çalışmasını faydalı, nitelikli olarak değerlendirdikleri tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının görüşlerine bakıldığında, uyguladıkları okuma etkinliğinin öğrenciler açısından yararlı, ilgi çekici olduğunu ifade ettikleri ve yöntemin okuma farkındalığı yarattığını belirttikleri tespit edilmiştir. Bu çalışmada öğretmen adaylarının, THU dersi kapsamında uyguladıkları projenin mesleki gelişimlerine katkılarının olduğunu, yankılayıcı okuma projesinde görev almış olmalarından dolayı memnun olduğunu ifade ettikleri anlaşılmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar öğretmen adaylarının hizmet öncesi dönemde mesleki gelişimlerine katkı sunan projelere yer verilmesinin önemli olduğunu göstermektedir.

Özgünlük: Sınıf öğretmenlerinin üzerinde en çok durdukları konulardan biri, çocuklara okuma becerisi kazandırmaktır. Bu çalışmada sınıf öğretmeni adayları, sınıf öğretmenlerinin gözetiminde ilkökul öğrencilerinin okuma becerilerini geliştirebilmek amacıyla yankılayıcı okuma etkinliği gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla araştırma sonuçları, gerek yankılayıcı okuma yönteminin sonuçlarının değerlendirilmesi gerekse öğretmen adaylarının uygulamalar sırasında ne tür deneyimler edindiklerinin anlaşılması bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi, Öğretmen Yetiştirme, Sınıf Öğretmeni Adayları, Yankılayıcı Okuma Yöntemi

JEL Sınıflandırması: I2

INVESTIGATING THE OUTPUTS OF ECHO READING PROJECT CONDUCTED WITH CLASSROOM TEACHER CANDIDATES WITHIN COMMUNITY SERVICE PRACTICES COURSE

ABSTRACT

Community Service Practices course aims to enable teacher candidates to integrate with society and gain social responsibility awareness by developing projects for solutions regarding social problems.

Purpose: This study aims to examine the effectiveness of echo reading method that the classroom teacher candidates implemented for 1st, 2nd and 3rd-grade students under the classroom teachers' supervision within Community Service Practices course.

Method: The study aimed to evaluate the process and results of the echo reading project within CSP course, and was designed as a case study, one of the qualitative methods. The data were collected through the reports of the teacher candidates who joined the project, and the participant opinions. The data analysis was performed through "document analysis, content analysis, and descriptive analysis" methods.

Findings: The findings were presented in two themes: In the first, the teacher candidates' process reports were examined. The reports showed they were able to apply the activities according to the purpose. In the second theme, the views of primary school teachers and teacher candidates were examined. In this study, all classroom teachers were seen to find the candidates successful and consider the project as beneficial and of quality. Teacher candidates stated the activity was useful and interesting for students, the method created awareness of reading, the project contributed to their professional development, and they were glad to join the project. The results show the importance of including projects that contribute to teacher candidates' professional development during pre-service.

Originality: One of the issues considered highly important by classroom teachers is to help children gain reading skills. In this study, primary school teacher candidates were under the supervision of their class teacher's implemented echo reading to improve primary school students' reading skills. Therefore, the results are important for evaluating echo reading method and for understanding the experiences teacher candidates face when applying it.

Keywords: Community Service Practices Course, Teacher Training, Classroom Teacher Candidates, Echo Reading Method

JEL Sınıflandırması: I2

GİRİŞ

Türkiye’de 2006-2007 öğretim yılında öğretmen yetiştirme programlarına alınan Topluma Hizmet Uygulamaları (THU) dersi, eğitim fakültelerinde 2008-2009 öğretim yılından itibaren okutulmaya başlanmıştır. THU dersi eğitim fakültelerine bağlı anabilim dallarının eğitim-öğretim planlarının özelliklerine göre üçüncü ya da dördüncü sınıfta güz veya bahar döneminde bir saati teorik, iki saati uygulamalı olmak üzere haftalık üç saat olacak şekilde yürütülmektedir. Bu ders ile öğretmen adaylarının toplumun güncel sorunlarını belirlemeye ve çözüm üretmeye yönelik projeler hazırlaması, panel, konferans, kongre, sempozyum gibi bilimsel etkinliklere izleyici, konuşmacı ya da düzenleyici olarak katılması, sosyal sorumluluk çerçevesinde çeşitli projelerde gönüllü olarak yer alması hedeflenmektedir. Ayrıca öğretmen adaylarının topluma hizmet çalışmalarının okullarda uygulanmasına yönelik temel bilgi ve becerileri kazanmaları amaçlanmaktadır (Yüksek Öğretim Kurulu [YÖK], 2019: 3).

Dünyada THU fikri 1870 yılında ortaya atılmakla birlikte, topluma hizmet uygulamalarının felsefi ve psikolojik temelleri 1900 yılının başlarında John Dewey’in ileri sürdüğü görüşlere dayanmaktadır (Hatcher ve Erasmus, 2008). THU kavramı 1966 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) ele alınmış, 1969 yılında da okul ve topluma hizmet ilişkisinin kurulduğu Atlanta Topluma Hizmet Konferansı’nda tartışılmıştır (Titlebaum, Williamson, Daprano, Baer ve Brahler, 2004). 1984 yılında Kolb “Deneyimsel Öğrenme: Gelişim ve Öğrenmenin Kaynağı Olarak Yaşantı” çalışmasında, THU’nun aktif bir öğrenme stratejisi olduğunu ortaya koymuştur (Hatcher ve Erasmus, 2008). THU’nun hizmet ederek öğrenme fırsatları sunması eğitim çevrelerinde olumlu yönlerinin vurgulanmasına sebep olmuştur (Roehlkepartain, 2009). THU’nun okulun fiziki ortamı ve gerçek yaşam arasında köprü olacağı görüşü, bu uygulamanın hem bir öğrenme-öğretme süreci hem de bir felsefe olarak eğitim alanında önemsenmesine yol açmıştır (Harkavy, Puckett ve Romer, 2000).

Dewey’in yaparak yaşayarak öğrenme yaklaşımıyla ilişkili olan topluma hizmetin yükseköğretimde temelleri de John Dewey ve onu izleyenlerin Chicago Üniversitesi’nde yaptıkları eğitim reformlarıyla atılmıştır (Titlebaum vd., 2004). Üniversitelerin çağın gereklerine uyum sağlayarak, işlevsel bir yapıya dönüştürmek çabalarının olması, okul ve toplumu birleştiren bir uygulama olarak görülen THU dersinin yükseköğretim ders programlarında yer alması gerektiği görüşünün savunulmasına yol açmıştır (Sandy ve Holland, 2006). Bunun neticesinde THU’nun üniversitelerde öğrencilerin gelişimini sağlama yönünde amaçlara hizmet edebileceği, bu ders yoluyla üniversitelerin topluma etkin bir hizmet sunabileceği ve bilgiyi toplumla buluşturabileceği görüşleri kabul görmeye başlamıştır (Holmes, 2013). Böylece 1900’lerin başında ilk olarak ABD’de düzenlenen bir yasayla hukuksal bir çerçeve de kazanmış olan bu uygulamaya, üniversiteler de eğitim programlarında yer vermeye başlamıştır. Öncelikle ABD olmak üzere bu uygulamaya zamanla Avusturalya, Güney Kore, İrlanda, Japonya, Kanada, Meksika ve Mısır gibi ülkeler de öğretim programlarında yer vermiştir (Hatcher ve Erasmus, 2008).

Türkiye’de THU’nun ilk somut uygulamaları ve öğretim programına alınması, öğrencilere yaparak yaşayarak öğrenme fırsatları sunmayı amaçlayan Köy Enstitüleri’nde görülmüştür (Aydoğan, 2007). Her ne kadar Vakıf ve Köy Enstitüleri anlayışına dayalı olarak THU’nun geçmişte uygulama örnekleri olsa da, YÖK eğitim fakültelerinin programlarında yapılan değişiklikler çerçevesinde yeni bir bakış açısıyla THU dersini 2006-2007 öğretim yılında öğretmen yetiştirme programlarına aldığını duyurmuş ve 2008-2009 öğretim yılından itibaren de THU dersi eğitim fakültelerinde okutulmaya başlanmıştır (Elma, Kesten, Kıroğlu vd., 2010).

Toplum temelli hizmet-öğrenme deneyimleri, öğrencilerin toplum içinde etkileşimli bir ortamda iletişim kurma becerilerini geliştirirken, alan eğitimi bakımından da geleneksel eğitimden çok daha fazla değerli fırsatlar sağlamaktadır (Couse ve Russo, 2006; Barnes, 2016). Bu uygulamaların nitelikli etkin yaşam deneyimi sunduğu tezi, araştırmacıların öğrenci ve toplum açısından uygulamanın etkilerini incelemelerine neden olmuştur (He ve Prater, 2014; Kajner, Chovanec, Underwood ve Mian, 2013; Tinkler, Tinkler, Reyes, ve Elkin, 2019)

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE/LİTERATÜR

Uluslararası alan yazında üniversite düzeyinde yapılan çalışmalara bakıldığında, bazı araştırmacıların (Baldwin, Bunchanan ve Rudisill, 2007; Bell, Horn ve Roxas, 2007; Culp, Chepyator-Thomson ve Hsu, 2009; Kirtman, 2008; Lake ve Jones, 2008; Wong, 2008) THU'nun öğrenci ve toplum üzerindeki etkisini, süreçte yapılan etkinliklerin uygunluğunu araştırdıkları ve bu etkinliklerin nasıl yürütülmesi gerektiğine yönelik öneriler geliştirildiği tespit edilmiştir. Bu araştırmacılardan Baldwin vd., (2007) THU'nun, öğretmen adaylarına gerek farklılıklara saygı, sosyal adalet konusunda gerekse kendileri hakkında derin bir anlayış kazandırdığını ve sosyal açıdan adil uygulamalar inşa etmeye başlamak için olanaklar sağladığını ileri sürmüştür. Kirtman (2008) THU'nun öğretmen adaylarının mesleki anlamda öğretme yeterliliğini ve güvenini artırdığını tespit etmiştir. Lake ve Jones (2008), hizmet yoluyla öğrenme projelerinin, hizmet öncesi dönemde, öğretmen adaylarına deneysel öğretim imkânları sağladığını, bu uygulamaların adayların proje hazırlama, toplumsal duyarlılık, paylaşma gibi yeterliliklerini güçlendirdiğini, gerek öğretme-öğrenmeye ve gerekse mesleklerine karşı güdülenme düzeylerini artırdığını tespit etmiştir. Culp vd., (2009), öğretmen adaylarının çok kültürlüğe dayalı bir topluma hizmet uygulamasının sonuçlarını değerlendirdikleri araştırmalarında, bu uygulama yoluyla öğretmen adaylarının farklı geçmişlerden gelen öğrenciler hakkında bilgi edindiklerini ve pedagojik becerilerini geliştirebildiklerini ortaya koymuştur.

Türkiye'de 2009 tarihinden beri uygulamaya konulan THU dersinin amaçlara ne derece ulaşıldığının araştırılması önemli görüldüğünden, 2009-2020 tarihleri arasında yapılan bazı araştırmalarda araştırmacıların farklı araştırma yöntemlerini kullanarak, THU dersinin çıktılarını, öğretmen adaylarına kazandırdıklarını değerlendirdikleri görülmüştür. Örneğin nicel araştırma yöntemine göre tasarladıkları araştırmalarında Çetin ve Sönmez (2009), öğretmen adaylarının dersin amaç ve içeriğini kapsayan konularda olumlu görüşlere sahip olduklarını belirlemiştir. Öğretmen adaylarının derse yönelik tutumlarını inceleyen Elma vd., (2010), Yılmaz ve Arslan (2016) öğretmen adaylarının THU dersine yönelik algılarının genel olarak olumlu olduğunu ortaya koymuştur. Farklı bağlamlarda THU dersinin sonuçlarını değerlendiren araştırmacılarından Horzum ve Bektaş (2012) deneysel desene göre tasarladıkları araştırmalarında, topluma hizmet uygulamaları dersini otantik öğrenme etkinlikleri ile gerçekleştiren öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamaları dersine yönelik tutumları ve memnuniyet düzeylerinin, geleneksel öğrenme etkinlikleriyle yürüten öğretmen adaylarına göre anlamlı derecede yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Akcanca ve Girgin (2020), öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamalarına ilişkin algılarının hizmet ederek öğrenme düzeyleri üzerindeki yordayıcı rolünü inceledikleri araştırmalarında, öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamalarına yönelik algılarının hizmet ederek öğrenme düzeylerini yordadığını tespit etmiş, öğretmen adaylarının hizmet ederek öğrenme düzeylerinin de yüksek düzeyde olduğunu ortaya koymuştur. Çetinkaya (2018), karma araştırma desenine göre tasarladığı araştırmasında, öğretmen adaylarının öz yeterliklerine olan inançları ile sosyal becerileri arasında pozitif yönde ilişkiler

olduğuna yönelik sonuçları nitel araştırma bulgularıyla desteklemiş ve iyi planlanmış bir THU'nun öğrencilerin sosyal beceriler ve özyeterlik inançlarına olumlu etkisi olabileceğini ileri sürmüştür.

Nitel araştırma yöntemiyle tasarladıkları araştırmalarında, Uğurlu ve Kırıl (2011) öğretmen adaylarının THU dersine yönelik görüşlerini değerlendirirken, adayların etkinlik raporlarını da incelemiştir. Araştırma sonunda öğretmen adaylarının, THU dersinin kişisel ve mesleki gelişimlerine katkısı olduğunu belirttiklerini, ancak uygulamalar sırasında bürokratik engellerle karşılaştıklarını ve engellerin ortadan kaldırılmasını istediklerini ortaya koymuştur. Yılmaz (2011) öğretmen adaylarının, THU dersinin idealde çok yararlı bir ders olduğunu, ancak uygulama ve planlama ilgili sorunlar olduğuna yönelik görüşler ilettiklerini tespit etmiştir. Akkocaoğlu, Albayrak ve Kaptan (2010), THU dersinin öğretmen adaylarının toplumsal duyarlılıklarına etkisini belirlemek amacıyla yaptıkları araştırmalarında, bu dersi alan adayların, sivil toplum kuruluşlarından daha fazla haberdar olduklarını, daha çok kendi meslekleri ve çocuklara yönelik sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını takip ettiklerini belirlemiştir. Kocadere ve Seferoğlu (2013), THU dersi alan öğrencilerin toplum hizmeti yapmaktan dolayı mutluluk, huzur ve gurur duyduklarını belirlemiştir. Öğretmen adaylarının raporlarını incelediklerinde topluma hizmet bilincinin ve farkındalığın geliştiği sonucuna ulaşmıştır. Boran ve Karakuş (2017), THU dersinde öğretmen adaylarının toplumu daha yakından tanıyıp, toplumla bütünleşme, farklı kurum/kuruluşları tanıma ve işbirliği yapma, öğretmenlik mesleğinin duygusal boyutunu ve maneviyatını tatma, özgüven gelişimine ve sosyalleşmeye katkıda bulunma gibi konularda kazanımlar elde ettiklerini ortaya koymuştur. Aykırı (2017), THU dersinde öğretmen adaylarının sağlık, eğitim, çevre, ekonomi ve toplum üzerine projeler gerçekleştirdiklerini ve öğretmen adaylarının THU etkinliklerini uygulama sürecinde toplumsal sorunlara ilişkin farkındalıklarının geliştiğini tespit etmiştir.

Topluma hizmet uygulamaları kapsamında öğretmen adaylarının toplumsal sorunlara çözümler üretmeleri de beklendiğinden sosyal sorumluluk çerçevesinde farklı projeler geliştirmeleri gerekmektedir. Toplumsal olarak sorunlarımızdan bir tanesi de öğrencilerimize okuma alışkanlığı kazandıramayışımızdır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) verilerine göre, Türkiye kitap okuma oranı bakımından gerilerdedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre ise, televizyon izlemeye, internete girmeye oranla Türk insanı okumaya daha az zaman harcamaktadır (Arıcı ve Taşkın, 2019).

Çocuklara okuma alışkanlığının kazandırılmasında aile, okul, öğretmen dışında pek çok önemli faktör önemli rol oynamaktadır (Çakmak ve Yılmaz, 2009). Okumanın önemli bir öğrenme alanı olması sebebiyle ilkokullarda, çocuğa okuma becerisinin yanında okuma alışkanlığının kazandırılması çok önemsenmektedir (İnan, 2005). Ne var ki ülkemizde ilkokul düzeyinde öğrencilere istenilen düzeyde okuma becerisi kazandırılmamaktadır (Aksoy ve Öztürk, 2018). Öyle ki bazı çocuklar zihinsel, bedensel, görsel veya işitsel herhangi bir engeli olmadığı halde yeterince okuma becerisini kazanamadığından okuma becerilerinin gelişimi bakımından akranlarından geri kalabilmektedir

(Çaycı ve Demir, 2006). Nitekim çocukların okuma performanslarına odaklandıkları araştırmalarında Ergül (2012), okuma performansı düşük olan öğrencilerin okuma hızlarının düşük olduğunu; Baydık, Ergül ve Bahap-Kudret (2012), okuma performansı düşük olan öğrencilerin, yavaş okuduklarını, iki saniyeden uzun takıldıklarını, noktalama işaretlerine dikkat etmeden okuduklarını tespit etmiştir. Seçkin-Yılmaz ve Baydık (2017), okuma performansı düşük olan öğrencilerin, okuma doğruluklarının da düşük olduğunu belirlemiştir. Bu öğrencilerin sözcüğü yanlış okuma, sözcüğün bir bölümünü ters çevirme, sözcüğün bir kısmını tekrar etme, sözcüğün sonunu değiştirme hatalarını, harf-hece atlama, harfi ters çevirme, harf-hece ekleme, yerine harf koyma gibi hataları daha fazla yaptıkları sonucuna ulaşmıştır.

İlkokul öğrencilerinin okuma performanslarının geliştirilmesine yönelik çözümler sunan araştırmacılar Karasu (2011), tek denekli durum çalışmasında akıcı okuma yöntemlerini (tekrarlayıcı okuma, eşli okuma, yankılayıcı okuma) ve kelime tanıma yöntemi olarak fernald yöntemini uygulandığında üçüncü sınıf öğrencisinde gözle görülebilir gelişmeler olduğu sonucuna ulaşmıştır. Akıcı okuma yöntemlerini çalışan Aktaş ve Çankal (2019) da deney grubunda yer alan öğrencilerin okuduğunu anlama becerileri ve okuma motivasyonları üzerinde akıcı okuma stratejilerinin olumlu etkilerinin olduğunu saptamıştır. Kaman ve Şahin (2013), okuma problemi olan ilköğretim üçüncü sınıf öğrencileri için “akıcı okuma yöntemlerinden tekrarlı okumanın” etkisini inceledikleri araştırmalarında deney grubunda yer alan öğrencilerin okuma düzeylerinin kontrol grubuna göre daha fazla arttığı sonucuna ulaşmıştır. Dündar ve Akyol (2014), okuma ve anlama problemi olan ikinci sınıf öğrencisinin sorunlarının giderilmesi amacıyla “tekrarlı okuma yöntemini” uyguladıkları araştırmalarında ön test sonuçlarında endişe düzeyinde olan öğrencinin son test sonuçlarında öğretim düzeyine ulaştığını tespit etmiştir. Akyol ve Kodan (2016) okuma problemleri olan dördüncü sınıf öğrencilerinin akıcı okuma becerilerini geliştirmeyi amaçladıkları “farklı akıcı okuma yöntemlerinin (tekrarlı, yankılayıcı, eşli okuma) etkisini” incelemiş, araştırma sonucunda uyguladıkları programın etkili olduğunu ortaya koymuş ve farklı sınıf düzeylerinde akıcı okumayı geliştirecek çalışmalar yapılmasına yönelik öneriler geliştirmiştir.

Okuma, bireyin farklı konularda bilgi edinmesini sağlayan, çeşitli olayları, durumları, olguları tam ve doğru bir şekilde anlama becerisini geliştiren bir öğrenme alanıdır (Temizyürek, Erdem ve Temizkan, 2017). Anlayarak okuma becerisinin kazanılması için akıcı okumanın geliştirilmesi gerekmektedir. Akıcı okumayı geliştirmede “bağımsız okuma, arkadaşla okuma, tekrarlayıcı okuma, eşli okuma, güdümlü okuma, yankılayıcı okuma” gibi pek çok yöntem kullanılabilir (Akyol, 2011). Bu yöntemlerden biri olan yankılayıcı okuma yönteminin de öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırılmasında, okuma hızının artırılmasında olumlu etkileri vardır (Akyol ve Kodan, 2016). Yöntem uygulanırken iyi okuyucu (duruma göre öğretmen ya da öğrenci) bir kelimeyi ya da cümleyi okurken zayıf okuyucu da okunanları kalem ya da parmağı ile takip etmektedir. Kelime ve cümle okunduktan sonra, zayıf okuyucunun aynen tekrar etmesi istenmektedir. Okuma sırasında hata

olduğunda ya da okuyucunun takıldığı bölümler olduğunda tekrar edilerek okunduktan sonra zayıf okuyucunun da aynı bölümleri tekrar okuması istenmektedir (Duran ve Sezgin, 2012).

Bu çalışmada da THU dersi kapsamında sınıf öğretmeni adaylarının 1.,2.,3. sınıf düzeyinde sınıf öğretmenlerinin gözetiminde uyguladıkları yankılayıcı okuma yöntemi projesinin çıktıları değerlendirilmek istenmiştir. Durum çalışması olarak tasarlanan bu araştırma sonuçları da gerek yankılayıcı okuma etkinliğinin çıktılarının değerlendirilmesi gerekse öğretmen adaylarının uygulamalar sırasında ne tür deneyimler edindiklerinin anlaşılması bakımından önemlidir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı THU dersi kapsamında sınıf öğretmeni adaylarının, sınıf öğretmenlerinin gözetiminde 1.,2. ve 3. sınıf düzeyinde yürüttükleri yankılayıcı okuma yöntemi projesinin çıktılarını değerlendirmektir. Araştırma kapsamında üç alt problemlere yanıt aranmıştır.

1. Öğretmen adaylarının süreçte yaptıkları etkinlikler nelerdir?
2. Sınıf öğretmenlerinin projenin sonuçlarına ilişkin görüşleri nasıldır?
3. Öğretmen adaylarının projenin sonuçlarına ilişkin görüşleri nasıldır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel araştırma desenlerinden durum çalışması şeklinde tasarlanmıştır. Nitel araştırmalarda araştırmacı ilgilendiği problem durumunu doğal ortamında incelerken, sorgulayıcı, yorumlayıcı bir bakış açısıyla katılımcıların öznel dünyalarını anlamaya çalışmaktadır (Klenke, 2016). Durum çalışmaları da sınırlı bir sistemin derinlemesine incelenerek, betimlenmesine imkân veren nitel araştırma yöntemidir. Durum çalışmalarında araştırmacının ilgilendiği ve araştırmak isteği durum kimi zaman tek bir kişi, tek bir program ya da sınırlı bir sistem olabilmektedir (Meriam, 2013). Bu tür çalışmalarda araştırmacı zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu, çoklu kaynaklarını içeren veri toplama araçlarını (gözlem, görüşme, görsel-işitsel araçlar, raporlar, dokümanlar vs.) kullanarak durum veya durumlara uygun temaları tanımlamaktadır (Creswell, 2014). Bu çalışmada odaklanılan durum öğretmen adaylarının, THU dersi kapsamında üç farklı okulda sınıf öğretmenlerinin gözetiminde 1.,2.,3. sınıf düzeyinde uyguladıkları yankılayıcı okuma yöntemi projesinin çıktılarının incelenmesidir. Araştırma kapsamında okuma etkinliğinde görev alan katılımcıların araştırmacıya sundukları raporlar ve ilettikleri görüşler değerlendirilmiştir.

Çalışma Grubu

Nitel araştırmalarda araştırmacı, araştırmanın amaçlarını karşılamak için büyük grupla çalışmak yerine küçük grupları tercih edebilmektedir. Örnekleme yöntemlerini seçerken kapsamlı veriler elde edebileceği çalışma gruplarıyla araştırmasını yürütebilmektedir (Creswell ve Plano-Clark, 2011). Bu

araştırmada da THU dersi kapsamında uygulanan yankılayıcı okuma yöntemi projesinin etkililiğine ilişkin süreç ve sonuç değerlendirmeleri yapabilmek için amaçlı ve benzeşik örnekleme yöntemiyle oluşturulan çalışma grubunun görüş ve izlenimlerine başvurulmuştur. Nitekim amaçlı örnekleme yöntemlerinden benzeşik örnekleme yöntemiyle çalışma grubu oluşturulurken, küçük ve homojen bir grup örneklem olarak alınmakta, bu sayede araştırma konusuyla ilgili kapsamlı bilgilere ulaşılması mümkün olabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırmanın çalışma grubunu, 2018-2019 öğretim yılında Türkiye'nin Ege Bölgesi'nde yer alan bir üniversitenin eğitim fakültesi sınıf öğretmenliğinde üçüncü sınıfta öğrenimlerine devam etmekte olan 11 öğretmen adayı ile MEB'de görev yapan, uygulama sırasında öğretmen adaylarına koçluk desteği veren gönüllü 6 sınıf öğretmeni oluşturmuştur. Aşağıda Tablo 1'de çalışma grubunda yer alan öğretmen adayları ile sınıf öğretmenlerinin demografik özellikleri ve araştırma kapsamında gerçekleştirilen etkinliğe ilişkin genel bilgiler sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Grubu ile Uygulanan Okuma Etkinliğine İlişkin Genel Bilgiler

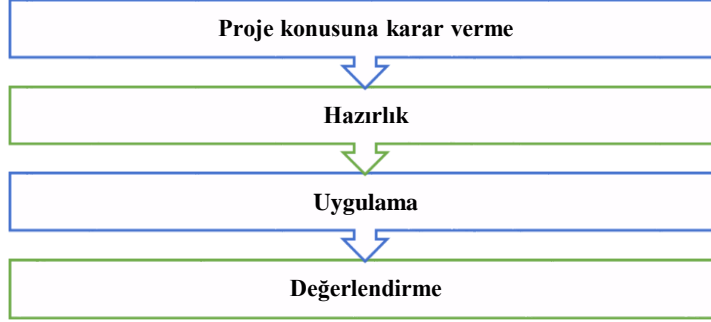
Öğretmen Adayı Kodu-Cinsiyeti	Uygulama Okulu	Uygulama Sınıfı	Sınıf Öğretmeni Kodu-Cinsiyeti-Yaşı-Kıdemi	Öğrenci Kodu
ÖA1-E	A Okulu	1.Sınıf	Ö1-E-40-15	Öğrenci 1
ÖA2-E	A Okulu	3.Sınıf	Ö2-E-46-18	Öğrenci 2
ÖA3-E	A Okulu	3.Sınıf	Ö2-E-46-18	Öğrenci 3
ÖA4-E	A Okulu	1.Sınıf	Ö1-E-40-15	Öğrenci 4
ÖA5-E	A Okulu	1.Sınıf	Ö1-E-40-15	Öğrenci 5
ÖA6-E	A Okulu	2.Sınıf	Ö3-E-54-24	Öğrenci 6
ÖA7-E	A Okulu	1.Sınıf	Ö1-E-40-15	Öğrenci 7
ÖA8-E	A Okulu	3.Sınıf	Ö2-E-46-18	Öğrenci 8
ÖA9-K	B Okulu	1.Sınıf	Ö4-K-50-22	Öğrenci 9
ÖA10-K	C Okulu	3.Sınıf	Ö5-K-44-16	Öğrenci 10
ÖA11-K	B Okulu	1.Sınıf	Ö6-K-38-12	Öğrenci 11

Tablo 1'de görülebileceği gibi çalışma grubunda yer öğretmen adaylarının 8'i erkek 3'ü kadındır. Araştırma kapsamında öğretmen adaylarına koç desteği veren sınıf öğretmenlerin de 3'ü kadın, 3'ü erkektir. Araştırma kapsamında "çalışma grubu ve uygulama yapılan öğrenciler ile ilgili bilgilerin" gizli kalacağı sözü verildiğinden, bu çalışmada öğretmen adaylarına "ÖA1-E... ÖA11-K" örneğinde olduğu gibi sıra numarası ve cinsiyetini simgeleyen kod isimleri verilmiştir. Uygulamada her bir öğretmen adayı tek bir öğrenci birebir olacak şekilde koç desteğiyle (ilgili sınıf öğretmeni) yankılayıcı okuma etkinliği gerçekleştirmiştir. Uygulamanın yapıldığı sınıflardaki öğrenciler de "Öğrenci 1, Öğrenci 2... Öğrenci 11" şeklinde kodlarla gösterilmiştir. Uygulama sürecinde öğretmen adaylarını destekleyen 6 sınıf öğretmeni için (Ö1-E-40-15, Ö2-E-46-18, Ö3-E-54-24, Ö4-K-50-22, Ö5-K-44-16 ve Ö6-K-38-12) sırasıyla "sıra numarası, cinsiyet, yaş ve kıdemlerini" simgeleyen kodlar kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması/İşlem

Nitel araştırmalarda verilerinin araştırma sorusuna dikkat ederek, en uygun tekniklerle toplanması kadar, veri toplama tekniklerine nasıl karar verildiğinin ve araştırma sürecinin nasıl planlandığının

anlaşılır şekilde ifade edilmesi de önemlidir (Creswell ve Plano-Clark, 2011). Bu araştırmada THU dersi kapsamında öğretmen adaylarının deneyim kazanabilecekleri aynı zamanda toplumsal fayda sağlayabilecekleri bir proje ortaya koyabilmek için, süreç “proje konusuna karar verme, hazırlık, uygulama ve değerlendirme” şeklinde tasarlanarak, yürütülmüştür.

Şekil 1. THU Dersi Kapsamında Uygulanan Yankılayıcı Okuma Projesinin Adımları

Proje konusuna karar verme aşamasında gönüllü 11 öğretmen adayıyla 2018-2019 öğretim yılında yapılan tanışma toplantısında topluma hizmet uygulamalarının amacı ve ne tür projeler yürütebileceği tartışılmıştır. Toplumsal sorunların ele alındığı oturumlar sırasında da ilkökul düzeyinde öğrencilerin okuma alışkanlığını geliştirmenin önemli olduğuna dikkat çekilmiştir. Öğretmen adayları önceki yıllarda Türkçe öğretimi dersi almış olduğundan, bu oturumlarda farklı okuma yöntemlerinin (tekrarlı, yankılayıcı, eşli okuma yöntemi gibi) okuma performansları zayıf olan öğrenciler üzerinde etkisi tartışılmıştır. Yankılayıcı okuma yönteminin nasıl uygulandığıyla ilgili açıklamalar yapıldıktan sonra, okuma sorunları olan ilkökul öğrencileri için “yankılayıcı okuma yönteminin uygulanmasına ilişkin bir proje yürütülmesinin” yararlı olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Yankılayıcı okuma yöntemi projesi gözlem ve uygulama olmak üzere 66 saatlik bir program şeklinde planlanmıştır.

Projeye karar verildikten sonra hazırlık sürecine geçilmiştir. Hazırlık sürecinde, THU dersi alan 11 gönüllü öğretmen adayına ders öğretim elemanı gerekli bilgilendirmeleri ve yönlendirmeleri yapmıştır. Öğretmen adayları farklı etkinlik örnekleri araştırarak örnek çalışmalarını dosyalarına eklemiştir. İlkokullara yapılan ziyaretler sırasında sınıfında okuma sorunları olan öğrencilerin olduğunu belirten sınıf öğretmenleriyle görüşmeler yapılmıştır. Öğretmen adayları bu görüşmeler sırasında her bir öğrencinin ne tür okuma sorunlarının olduğuyla ilgili öğretmenlerin aktardığı bilgileri rapor etmiştir. Sorumlu oldukları öğrencileri sınıf ortamında okuma etkinlikleri sırasında gözlemleyen öğretmen adayları izlenimlerini raporlarına eklemiştir.

Hazırlıklar tamamlandıktan sonra uygulama dönemine geçilmiştir. Her bir öğretmen adayı THU dersi öğretim elemanının rehberliğinde ve sınıf öğretmeninin yönlendirmeleriyle sorumlu oldukları öğrenci için sınıf öğretmenlerinin gözetiminde okuma çalışması gerçekleştirmiştir.

Bu araştırma kapsamında yankılayıcı okuma yöntemi projesi uygulanırken, etkinlikler sırasında sınıf öğretmenlerinin öğrencilerinin seviyesine uygun olarak seçtiği kelime, cümle, paragraf ve metinlerin okutulması amaçlanmıştır. Yankılayıcı okuma yöntemi uygulamaları ilk adımda öğretmen

tarafından seçilen “kelime, cümle, paragraf veya metinlerin” vurgu ve tonlamalara dikkat edilerek okunması, ikinci adımda öğrencinin okumaya eşlik etmesi, süreçte de öğrencinin okuma hatalarının tespit edilerek sorunlarını azaltacak etkinliklere yer verilmesi şeklinde planlanıp, yürütülmüştür.

Uygulamalar öğretmen adayının yaptığı etkinliklerle sınırlı kalmamış, sınıf öğretmenleri velileri de bilgilendirerek okuma etkinliklerinin hem okulda hem de evde yapılmasını sağlamaya çalışmıştır. Öğretmen adayları her bir uygulamanın sonunda elde ettikleri sonuçları rapor ederken, izlenimlerini ve sınıf öğretmeninin uygulamaya ilişkin görüşlerini de raporlarına eklemiştir.

Proje süreci ve sonuçlarını tartışmak üzere THU dersinde sınıf ortamında yapılan görüşmeler sırasında da adaylara sohbet tarzında günlük konuşma diline uygun sorular sorulmuş, ulaşılan sonuçlar değerlendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada veriler okuma etkinliğinde görev alan öğretmen adaylarının öğretim elemanına sundukları raporlara ve katılımcıların ilettikleri görüşlere başvurularak toplanmıştır. Verilerin analizi “doküman analizi, içerik analizi ve betimsel analiz” yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir.

Nitel araştırmalarda doküman analizi, incelenen olgu/olayla ilgili yazılı belgelerin incelenmesi, bu bilgileri yeni bütünlük oluşturacak şekilde tanımlanması sürecini içermektedir (Creswell, 2014). İçerik analizi yöntemiyle veriler ayrıntılı olarak incelenerek bu verileri açıklayan kavram, kategori ve temalara ulaşılmaktadır (Punch, 2014). Bu süreçte katılımcıların görüşlerinin içeriği sistematik bir şekilde ayrıştırılarak, sıklıkla tekrarladıkları ya da vurgu yaptıkları olay ve olgular birbiriyle ilişkisi olan kodlar halinde düzenlenmekte, kodlar belirli kavram ve temalar çerçevesinde birleştirilmekte ve yorumlanmaktadır (Meriam ve Grenier, 2019). Betimsel analiz yöntemi de katılımcıların demografik özellikleri, farklı niteliklerin betimlenmesi ve genel özelliklerin vurgulanmasında kullanılmaktadır (Miles ve Huberman, 1994). Bu çalışmada süreç boyunca yapılan etkinlikler gözden geçirilirken öğretmen adaylarının hazırladıkları dokümanlar (planlar, etkinlikler, gözlem ve görüşme raporları) incelenmiştir. İçerik analiz yöntemiyle katılımcı değerlendirmelerine yönelik veriler analiz edilmiştir. Bulgular kodlar, kavramlar, ortak temalar altında yorumlanarak sunulmuştur. Her bir temada sonuçlar betimsel bir anlatım ile sunulurken katılımcılar ve yöntemin uygulandığı öğrenciler kod isimleriyle gösterilmiştir.

Araştırmada Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmada nitel araştırmalar için geçerli olan güvenilirlik ve geçerlik ölçütlerine uyulmasına özen gösterilmiştir (Creswell, 2014). Nitel araştırmalarda birkaç kişilik küçük gruptan elde edilen verilerin genelleme yapılmadan, yorumsayıcı bir yaklaşımla doğru yansız bir tutumla aktarılması önemlidir (Meriam ve Grenier, 2019). Bu tür araştırmalarda iç geçerlik veya inanırılık, araştırma bulgularının dış dünyadaki gerçekliğe uyup-uyumadığını ifade eden kavramdır. Diğer bir anlatımla iç geçerlik gerçeğin/gerçekliğin doğru bir şekilde aktarılması ya da araştırmacının ölçmeyi düşündüğü

“kişi, nesne veya durumu” doğru yansıtmaya çalışmasıdır (Meriam, 2013: 203). Bu araştırmada inandırıcılığı sağlayabilmek için araştırmanın nasıl gerçekleştirildiği adımlar halinde anlatılmış, katılımcıların görüşleri yorumsamacı bakış açısıyla yansıtılmıştır. Nitel araştırmalarda inanırılığın kontrolünde kullanılan diğer bir strateji üye kontrolü ve üye sorgulamasıdır (Meriam, 2013). Bu araştırmada inanırılık kontrolünde öğretmen adaylarının, raporları, izlenimleri ve öğretmenlerin değerlendirmeleri okunup karşılaştırılarak sorgulama işlemi gerçekleştirilmiştir.

Nitel araştırmalarda dış geçerlik veya nakledilebilirlik sonuçların farklı durumlara ne derece uygulanabileceğine odaklanılması zorunluluğunu ifade eden bir kavramdır. Bu tür araştırmalarda, bir öğrenci inceleme konusu ise, incelemeye konu olan öğrencinin bireysel olarak incelenmesi (durum çalışması) onun akademik performansı ile ilgili daha iyi tahminler yapılabilmesi konusunda yol gösterici olabilir. Bu sayede onun akademik durumunu veya başarısını etkileyen özel ve önemli etkenler ortaya çıkarılabilir. Ancak sonuçlar yorumlanırken genel geçer yorumlamalar yapılmaması önemlidir (Meriam, 2013: 215). Bu çalışma kapsamında yankılayıcı okuma projesi kapsamında gerçekleştirilen etkinliklerin, her bir uygulamada öğrencilerin performansını nasıl etkilediği incelenirken, öğretmen adaylarının süreçte ne tür deneyimler elde ettikleri araştırılmış, bulgular ortaya konulurken genel geçer yorumlamalar yapılmasından kaçınılmıştır.

Nitel araştırmalarda güvenilirlik veya tutarlık yapılan araştırmada elde edilen bulguların yeniden üretilip üretilmemesi sorundur. Sosyal bilimlerde insan davranışlarının durağan olmaması nedeniyle nitel araştırmacılar, olguların değişmezliğine odaklanmak yerine dünyada meydana gelen deneyimleri olduğu gibi tanımlama ve açıklamanın yollarını aramaktadır. Dolayısıyla nitel bir çalışmanın tekrarlanması aynı sonuçları ortaya çıkarmayabilir (Meriam, 2013: 21). Bu nedendir ki nitel araştırmalarda tutarlılık ve güvenilirliği sağlamak için üçgenleme, denetleme, uzman inceleme, araştırmacının konumu ve denetleme tekniklerinin kullanılması tavsiye edilmektedir (Guba, Lincoln, 2005; Punch, 2014). Nitel araştırmalarda dış güvenirliliğin sağlanmasında araştırmacının kendi konumunu açık hale getirmesi, veri kaynaklarını ve incelemeye konu olan bireyleri iyi bir şekilde tanımlaması; iç güvenirliliğin sağlanmasında sonuçların benimsel bir yaklaşımla doğrudan sunması yani “görüşme, gözlem ve dokümanlar” aracılığıyla elde edilen verilerin herhangi bir yorum katmadan okuyucuya sunması ve yorumu daha sonra bırakması önerilmektedir. Doğrudan alıntılarla zenginleştirilebilecek betimlemelerin araştırmacının daha sonra yapacağı yorumlamalara ve açıklamalara temel oluşturacağına işaret edilmektedir (LeCompte ve Goetz, 1982: akt. Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırmada çoklu veri kaynakları kullanılmış, sınıf öğretmenleri ile öğretmen adaylarının izlenimleri dışında katılımcı raporları veri kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Araştırma yöntemi açıklanırken araştırma kapsamı, adımları, katılımcılar hakkında bilgilere yer verilmiş, veriler analiz edilirken güvenilirliği sağlayabilmek için katılımcılardan elde edilen verilerin tutarlı bir şekilde sunulmasına özen göstermiştir. Bulgular kısmında, öğrenci raporları özetlenmiş, sınıf öğretmenleri ve öğretmen

adaylarının görüşleri tablolar halinde özetlenerek, yorumlanmıştır. Katılımcılardan elde edilen bilgileri sunarken ise gizlilik ilkesi gereği “okul adı, öğrenci adı, öğretmen adayı ve sınıf öğretmenini” simgeleyen temsili kodlar kullanmıştır.

Araştırmacının Rolü

Durum çalışmaları gerçek hayatla ilişkisi olan örnek olay ya da durumları inceleyebilmek amacıyla araştırmacının daha çok Neden? Nasıl? sorularına derinlemesine cevap aramak amacıyla kullandıkları bir nitel araştırma yöntemidir (Punch, 2014). Araştırmacının olay ya da durumlar üzerindeki kontrolünün yetersiz olduğu durumları detaylı bir şekilde incelediği bu yöntemde araştırmacının sürece ortama ya da olaya müdahalesi söz konusu değildir (Yin, 2011). Araştırmacı bir ilkökul veya birden fazla ilkökulu durum olarak incelenebileceği gibi uygulanan bir öğretim programının uygulama adımlarını ya da uygulanan bir süreci durum çalışması olarak araştırabilir (Cerswell, 2014). Bu çalışmada da araştırmacı katılımcı rolünde değildir ve öğretmen adaylarının sınıf öğretmenlerinin gözetiminde gerçekleştirdikleri yankılayıcı okuma etkinliğine ilişkin süreci ve proje kapsamında elde edilen sonuçları incelemek istemiştir. Araştırmacı süreç ve sonuç değerlendirmelerinde okuma etkinliğinde görev alan katılımcıların ilettikleri görüşleri ve sunulan raporları yansız bir tutumla değerlendirmiştir.

BULGULAR

Araştırma bulguları “sürecin değerlendirilmesi” ve “sınıf öğretmeni ve öğretmen adaylarının uygulanan projenin sonuçlarına yönelik görüşlerinin incelenmesi” olmak üzere iki tema halinde değerlendirilmiştir (Şekil 1).

Şekil 2. THU Dersinde Uygulanan Yankılayıcı Okuma Projesinin Değerlendirilmesi

Sürecin Değerlendirilmesi

Bu başlıkta ilk olarak öğretmen adaylarının raporları incelenerek, uygulama yaptıkları sınıflarda öğrencilerin okuma sorunlarını çözmek için ne tür çalışmalara yer verdikleri incelenmiştir.

THU dersi kapsamında gerçekleştirilen bu projede öğretmen adayları “A okulunda 1., 2., ve 3. sınıf düzeyinde, B okulunda 1. sınıf düzeyinde, C okulunda 3. sınıf düzeyinde” sınıf öğretmenlerinin gözetiminde yankılayıcı okuma etkinliği gerçekleştirmiştir.

A ve B okulunda birinci sınıfların uygulaması 6 öğretmen adayıyla (ÖA1-E, ÖA4-E, ÖA5-E, ÖA7-E, ÖA9-K ve ÖA11-K) yürütülmüştür. Uygulama öncesi öğrencilerin okuma performansını değerlendiren 6 öğretmen adayının raporları incelendiğinde; 1. sınıfta öğrenimlerine devam eden 6 öğrencinin (Öğrenci 1, Öğrenci 4, Öğrenci 5, Öğrenci 7, Öğrenci 9 ve Öğrenci 11) “hece, kelime,

cümle okuma çalışmalarında zorlandıklarını, özellikle hece birleştirme sorunlara bağlı olarak okuma seviyelerinin akranlarından geride olduğunu” rapor ettikleri anlaşılmıştır. Uygulama döneminde öğretmen adaylarının okumaya yönelik mevcut sorunları ortadan kaldırmak için sınıf öğretmenin eşliğinde “kelime, cümle yapıları içinde sesi hissettirme ve doğru telaffuz etme”, “cümle ve kısa metinler içinde ise noktalama işaretlerinde gerekli duruşlar yaparken, kelime tanıma, cümle dizilişi, anlam bilgisi” gibi uygulamalara yer verdikleri anlaşılmıştır. Uygulamalar sırasında tonlama çalışmalarına da yer veren öğretmen adaylarının, okunan her bir cümlenin anlamı üzerinde durulmasına özen gösterdikleri tespit edilmiştir. Okunan kısa metinlerde, okuma sorunlarını giderirken hatalı okunan veya heceleyerek okunan kısımlar için tekrar çalışmaları yaptıkları ve bu yolla öğrencilerin okuma hızını geliştirmeye çalıştıkları anlaşılmıştır. Öğretim etkinlikleri sırasında vurgu ve tonlamalar yaparak kelime, cümle ve hecelerin okunuşuna dikkat çekerken “kukla, öğretmen yapımı materyal, göseller/resimler” kullandıkları, süreci eğlenceli hale getirebilmek için oyunlara yer verdikleri belirlenmiştir. Okuma hızı ve akıcılığını geliştirmek için özellikle karıştırılan sesler için ses “ses odaklı cümle, paragraf ya da metinler” kullandıkları anlaşılmıştır. Her bir uygulamanın sonunda öğrencinin atlayarak okuduğu metinlerde ya da cümle içinde karıştırdığı heceleri rapor ettikleri, sınıf öğretmeniyle birlikte süreci değerlendirdikleri tespit edilmiştir (Şekil 3).

sorun tespiti	uygulamalar
<ul style="list-style-type: none"> • Öğrenciler hece, kelime, cümle okuma çalışmalarında zorlanıyor. • Öğrencilerin hece birleştirme sorunları var. • Öğrencilerin okumada heceleri birleştirme sorunlarının olması okuma seviyelerinin akranlarından geride olmasına neden oluyor. 	<ul style="list-style-type: none"> • Tonlama çalışmaları sırasında okunan her bir cümlenin anlamı üzerinde durma. • Kısa metinlerde hatalı okunan veya heceleyerek okunan kısımlar için tekrar çalışmaları yapma. • Uygulamalar sırasında kukla, öğretmen yapımı materyal kullanma, görsellerden/resimlerden yararlanma. • Uygulamalarda özellikle karıştırılan sesler için ses “ses odaklı cümle, paragraf ya da metinler” kullanma. • Cümle ve kısa metinler içinde ise noktalama işaretlerinde gerekli duruşlar yaparken, kelime tanıma, cümle dizilişi, anlam bilgisi gibi uygulamalara yer verme. • Süreci rapor etme ve öğretmenle birlikte değerlendirme.

Şekil 3. Birinci Sınıflarda Yankılayıcı Okuma Projesi Çalışmaları

Aşağıda Tablo 2’ de ÖA9-K kodlu öğretmen adayının B okulunda görev yapan sınıf öğretmeni eşliğinde “Öğrenci 9 için” gerçekleştirilen yankılayıcı okuma etkinliğiyle ilgili raporu özetlenmiştir.

Tablo 2. Birinci Sınıflar İçin Örnek Etkinlik Raporu (ÖA9-K)

Öğretmen Adayı (ÖA9-K)
Uygulama Okulu: B İlkokulu
Sınıf Öğretmeni: Ö4-K-50-22
Sınıf Seviyesi 1. Sınıf

Bu çalışmaya başlamadan önce, gözlem amaçlı okula gittiğimde, öğrencinin okuma sorunlarının çok ileri boyutta olmadığını, ancak akıcılık problemlerinin olduğunu gördüm. İlk uygulamada öğrencinin ne düzeyde olduğunu görmek için kısa bir metin okuma çalışması yaptık. Okuma sonrasında gördüğüm ilk şey şu an

için bir hikâye okuyabilecek düzeyde olmadığıydı. Öğretmeni ile yaptığım görüşmede çocuğun bazı harflerin karıştırmasından, evde ailenin öğrenci ile fazla ilgilenmemesinden ve annenin okuma-yazma bilmiyor olmasından dolayı bu sorunları yaşadığını anladım. Uygulamalar sırasında, küçük metinlerden başlayarak okuma etkinlikleri gerçekleştirdim. Okumamız sırasında öğretmenin de bahsettiği gibi öğrencimizin harfleri karıştırdığı için, uzun kelimeleri okumada sıkıntılar yaşadığını ve hızlı okumaya çalıştığı için kelimelere odaklanamadığını ve bu yüzden de ezberden okuma yaptığını gözlemledim. Yankılayıcı okuma yaparken öncelikle ben okudum. Ardından öğrencimin parmak takibi yaparak satır atlamadan sadece kelimelere odaklanarak doğru okuma yapmasını sağladım. Cümle içinde kelimeleri fark etmesini ve cümleyi anlamlı bir şekilde okumasını istedim. Vurgu ve tonlamalara dikkat çekerek okumalar yapmasını isterken sürekli tekrarlar yaptırarak. Her bir uygulama sonrası süreci öğretmenle birlikte değerlendirip, rapor ettik.

Proje kapsamında ÖA6 öğretmen adayı ise A okulunda 2.sınıfta öğrenimine devam eden “Öğrenci 6” için sınıf öğretmenin (Ö3-E-54-24) gözetimi ve rehberliğinde yankılayıcı okuma etkinlikleri uygulamıştır. Öğretmen adayının raporu incelendiğinde, uygulama öncesi değerlendirmelerinde “Öğrenci 6’nın yaşlarına göre okuma seviyesinin düşük olduğunu, duraklayarak okuduğunu gözlemlediğini” belirttiği anlaşılmıştır. Uygulama dönemine geçildiğinde sınıf öğretmenin de önerisiyle 2. sınıf seviyesinde hikâyeler seçerek, uygulamalarını gerçekleştirdiği tespit edilmiştir. ÖA6, okuma çalışmaları sırasında, öğrencinin zorlandığı kısımlara odaklandıklarını, vurgu ve tonlama yaparak okurken, her bir cümlelerin nasıl okunduğuna dikkat çekerek örnek okumalar yaptırdıklarını ifade ettiği anlaşılmıştır. Model okumalar sonrası, öğrencinin de vurgu ve tonlama yaparak cümlelerin de anlamına uygun olarak okumalar yapmasına yönelik alıştırmalar yaptırdıkları belirlenmiştir. Aşağıda ÖA6-E’nin uygulama raporu özetlenmiştir.

Tablo 3. İkinci Sınıf İçin Örnek Etkinlik Raporu (ÖA6-E)

Öğretmen Adayı (ÖA6-E)
Uygulama Okulu: B İlkokulu
Sınıf Öğretmeni: Ö3-E-54-24
Sınıf Seviyesi: 2. Sınıf

Uygulamalar sırasında hikâyedeki paragrafları ayrı ayrı ele alan öğretmen adayı, okuma çalışmaları sırasında, vurgu ve tonlama yaparak ve her bir cümlelerin nasıl okunduğuna da dikkat çekerek okurken, öğrencinin de parmak/kalem ile izlemesini sağlamıştır. Öğretmen adayı her bir cümleyi bitirdikten sonra öğrencinin de aynı cümleyi okuyarak tekrar etmesini istemiştir. Bu süreçte yanlış okunan cümleler tekrar tekrar birlikte okunmuştur. Öğrencinin zorlandığı kelimeler not edilerek diğer ders saatinde zorlandığı kısımlar telafi edilmiştir. Okuma sonunda öğrenciye sorular sorularak, okunan metni anlayıp anlamadığı değerlendirilmeye çalışılmıştır. Süreç öğretmenle birlikte değerlendirilmiş ve rapor edilmiştir.

Üçüncü sınıflarda yapılan çalışmalara bakıldığında, A okulunda “Öğrenci 2, Öğrenci 3, Öğrenci 8 için” ve C okulunda “Öğrenci 10 için”, sınıf öğretmeniyle birlikte 3. sınıf düzeyinde yankılayıcı okuma uygulamalarını gerçekleştiren 4 öğretmen adayının (ÖA2-E, ÖA3-E, ÖA8-E, ÖA10-K) her bir uygulama öncesi öğrencilerin gelişim seviyesini sınıf öğretmeniyle birlikte değerlendirdikleri

anlaşılmıştır. Uygulama öncesi gözlem çalışmalarına bakıldığında dört öğretmen adayının da “öğrencilerin okuma performansının düşük olduğunu, öğrencilerin duraklayarak okuduklarını, okuma hızlarının sınıftaki diğer öğrencilerden düşük olduğunu, bazı kısımlara sürekli olarak takıldıkları için yavaş okuduklarını gözlemlediklerini” belirttikleri anlaşılmıştır. Öğrencilerin okuma akıcılığında sorunlar olması sebebiyle okumaya olan ilgilerinin de azaldığını, özellikle okumada duraklamaların olmasının da okuduğunu anlamayı etkilediğini rapor ettikleri belirlenmiştir. Uygulama dönemine bakıldığında sınıf öğretmeniyle birlikte süreci planlayan öğretmen adaylarının 3. sınıf öğrencileri için ağırlıklı olarak paragraf veya metin okuma çalışmaları yaptıkları anlaşılmıştır. Öğrencinin okuma güçlüğüne dikkatlerinin kısa sürede dağılmasından kaynaklı olduğu tespit eden öğretmen adaylarının “öğrencinin dikkat çekebilme ve öğrenme sürecini eğlenceli hale getirebilme için oyunlar oynatmaya ve görsel araçlar kullanmaya” özen gösterdikleri belirlenmiştir. Uygulamalar sırasında sınıf öğretmenin önerdiği seviyeye uygun metinleri ilgi çekici hale getirilmeye çalıştıkları, öğrencinin okuma motivasyonunu artıracak ve onları cesaretlendirecek eğlenceli etkinlikler yaptıkları anlaşılmıştır. Öğretim etkinliklerinde “şarkı, bilmece, öğretmen yapımı görsel araç” kullandıkları, öğrencinin sıkılmaması için seçtikleri metinlerin fazla uzun olmamasına özen gösterdikleri belirlenmiştir. Vurgu ve tonlamalara dikkat çekerek metin okuma çalışmaları yaparken, her bir kelimenin nasıl okunduğuna ve tonlamanın anlamı nasıl değiştirdiğine örnekler gösterdikleri anlaşılmıştır. Öğrencinin yavaş, kesik kesik, vurgusuz ve tonlamasız okuduğu kısımlar üzerinde tekrar tekrar dururken, okuma akıcılığının geliştirecek uygulamalara yer verdikleri belirlenmiştir. Her bir uygulamanın bitiminde de sonuçları sınıf öğretmenleriyle birlikte değerlendirdikleri tespit edilmiştir (Şekil 4).

sorun tespiti	uygulamalar
<ul style="list-style-type: none"> • Öğrencilerin okuma performansı düşük. • Öğrenciler duraklayarak okuyor. • Öğrencilerin okuma hızları diğer öğrencilerden düşük. • Öğrenciler bazı kısımlara sürekli olarak takıldıkları için yavaş okuyorlar. • Öğrencilerin okuma akıcılığında sorunlar olması sebebiyle okumaya olan ilgileri de az. • Öğrencilerin okumada duraklamaların olması okuduğunu anlamayı etkiliyor. 	<ul style="list-style-type: none"> • Paragraf veya metin okuma çalışmaları yaptırma. • Öğrencinin dikkat çekebilme ve öğrenme sürecini eğlenceli hale getirebilme için oyunlar oynatma ve görsel araçlardan yararlanma. • Öğretmenin önerdiği seviyeye uygun metinleri ilgi çekici hale getirilmeye çalışırken, öğrencinin okuma motivasyonunu artıracak etkinlikler düzenleme. • Öğretim etkinlikleri sırasında kısa metinler seçme ve şarkı, bilmece, öğretmen yapımı görsel araç kullanma. • Vurgu ve tonlama çalışmaları sırasında cümlelerin anlamı üzerinde durma. Tekrar çalışmaları yapma. • Süreci öğretmenle birlikte değerlendirme.

Şekil 4. Üçüncü Sınıflarda Yankılayıcı Okuma Projesi Çalışmaları

Aşağıda ÖA8-E'nin “öğretmen Ö2-E-46-18'nin sınıfında Öğrenci 8 için” yapılan etkinliklere ilişkin hazırladığı rapor özetlenmiştir.

Tablo 4. Üçüncü Sınıflar İçin Örnek Etkinlik Raporu (ÖA8-E)

Öğretmen Adayı ÖA8-E

Uygulama Okulu: A İlkokulu

Sınıf Öğretmeni: Ö2-E-46-18

Sınıf Seviyesi: 3. Sınıf

Öğrencinin ilgisini çekebilmek için, zihinsel hazırlık yapabilmek için okuma metniyle ilgili sorular sorarak giriş yaptım. Okuma metnindeki görsellere odaklanarak yorumlamalar yapmasını istedim. Okuma çalışması sırasında ses tonuma dikkat ettim, vurgulamalar yapmaya özen gösterdim. Süreç boyunca cümle cümle okurken, anlayarak okumaya önem verdik. Okumalarımızı gerçekleştirirken, öğrencinin süreçten keyif almasını sağlamaya çalıştık. Okuma çalışmalarını tamamladıktan sonra öğretmenle birlikte sonuçları değerlendirdik. Sınıf öğretmeni işlenen süreçten memnun kaldığını, okuma güçlüğü yaşayan öğrencilere bu tür çalışmaların fayda sağladığını ve okuma alışkanlığı kazandırmada uyguladığımız yöntemin etkili olduğunu düşündüğünü belirtti.

Bu sonuçlar öğretmen adaylarının 1.,2.ve 3. sınıf düzeyinde gerçekleştirdikleri yankılayıcı okuma yöntemi uygulamaları sırasında amaca uygun etkinliklere yer verdiklerini göstermektedir.

Sonuçların Değerlendirilmesi

Bu başlıkta THU dersi kapsamında gerçekleştirilen yankılayıcı okuma yöntemi projesininin sonuçları değerlendirilirken, sınıf öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının görüşleri incelenmiştir.

Sınıf Öğretmenlerinin Projenin Sonuçlarına İlişkin Görüşleri

Sınıf öğretmenlerinin THU dersi kapsamında gerçekleştirilen yankılayıcı okuma yöntemi uygulamasına yönelik sonuç değerlendirmelerine bakıldığında, bu araştırma kapsamında öğretmen adaylarına destek veren sınıf öğretmenlerinin tamamının (f=6) öğretmen adaylarını başarılı bulduklarını ifade ettikleri anlaşılmıştır. Sınıflarında bulunan öğrencileri açısından da yankılayıcı okuma çalışmasını faydalı, nitelikli bulduklarını belirttikleri, öğrencilere okuma akıcılığı kazandırma açısından da uygulanan yöntemin yararlı olduğuna (f=6) yönelik değerlendirmeler yaptıkları tespit edilmiştir. Öğretmenlerden bazılarının “okuma güçlüğü çeken öğrenciler ile bireysel çalışma yapılmasının etkili yöntem olduğunu (f=4)” ve “uygulama süresince öğrencinin okuma akıcılığında gelişmeler olduğunu (f=4)” ifade ettikleri, bazılarının da “öğrencinin okuma etkinliklerine ilgisi arttı. (f=3)”, “çalışma ile öğrencinin dikkat eksikliği azaltıldı. (f=3)” ve “öğrencinin ilk durumunda göre gözle görülebilecek değişiklikler oldu. (f=2)” şeklinde memnuniyetlerini ifade eden yorumlamalar yaptıkları belirlenmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Sınıf Öğretmenlerinin Uygulamaya Yönelik Değerlendirmeleri

Kodlar	Katılımcılar	Frekans (f)
Öğretmen adayları başarılıydı.	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6	6
Uygulama nitelikliydi.	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6	6
Uygulama yararlıydı.	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6	6
Yankılayıcı okuma öğrencilere okuma akıcılığı kazandırmada yararlı bir yöntemdi.	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6	6

Okuma güçlüğü çeken öğrenciler ile bireysel çalışma yapılması etkili bir yöntem idi.	Ö1, Ö2, Ö4, Ö6	4
Öğrencinin okuma akıcılığında gelişme oldu.	Ö1, Ö2, Ö3, Ö5	4
Öğrencinin okuma etkinliklerine ilgisi arttı.	Ö1, Ö4, Ö5	3
Çalışma ile öğrencinin dikkat eksikliği azaltıldı.	Ö2, Ö3, Ö6	3
Öğrencinin ilk durumunda göre gözle görülebilecek değişiklikler oldu.	Ö1, Ö2	2

Aşağıda sınıf öğretmenlerinin değerlendirmelerinden alıntılar aktarılmıştır.

İşlenen süreçten memnun kaldım. Okuma güçlüğü yaşayan öğrencilere bu tür çalışmaların fayda sağladığını ve okuma alışkanlığı kazandırmada etkili olduğunu düşünüyorum. (Ö2-E-46-18)

Yankılayıcı okuma çalışması yapılmasından memnun kaldım ve bu konuda yardımcı olduğum için çok mutlu olduğumu dile getiririm. Okuma performansı düşük olan öğrenciler için bu tür çalışmalar yapılması gerektiğini düşünüyorum. (Ö4-K-50-22)

Yankılayıcı okuma yöntemini yararlı buldum. Birebir uygulama öğrencinin okuma akıcılığını gelişmesi bakımından faydalıydı. (Ö3-E-54-24)

Öğretmen Adaylarının Projenin Sonuçlarına İlişkin Görüşleri

Bu başlıkta öğretmen adaylarının projenin sonuçlarına yönelik değerlendirmeleri incelenmiştir. Projenin etkililiğine yönelik görüşleri incelendiğinde, öğretmen adaylarının tamamının (f=11) THU dersi kapsamında uygulanan projenin mesleki gelişimlerine katkılarının olduğunu, yeni bir okuma yöntemini uygulamış olmalarından dolayı memnun olduklarını ifade ettikleri ve yankılayıcı okuma yöntemini göreve başladıktan sonra da kullanmak istediklerini belirttikleri tespit edilmiştir. Öneriler kısmında bazı öğretmen adaylarının (f=5) “mesleki deneyim açısından bu tür uygulamalı çalışmalara daha fazla yer verilmeli.” şeklinde öneriler sundukları anlaşılmıştır. Projenin öğrenci açısından da yararlı (f=11) olduğunu dile getiren öğretmen adaylarının çoğunluğunun (f=6) uygulamayı “öğrenci açısından ilgi çekici” buldukları ve “etkinlikler öğrencilerde okuma farkındalığı yarattı ve uygulanan etkinliğin okumayı geliştirici bir etkisi oldu.” şeklinde görüş ilettikleri anlaşılmıştır. Öğrencilere yönelik öneriler kısmında da bazı öğretmen adaylarının (f=5) “verimli uygulamalar yapabilmek ve öğrenciye daha fazla yararlı olabilmek için birebir ve etkinlik temelli uygulamaların sayısı artırılmalı.” şeklinde öneriler geliştirdikleri tespit edilmiştir (Tablo 6).

Tablo 6. Projenin Sonuçlarına İlişkin Öğretmen Adaylarının Görüşleri

Kodlar	Katılımcılar	Frekans (f)
THU kapsamında uyguladığım projenin mesleki gelişimime katkıları oldu.	ÖA1, ÖA2, ÖA3, ÖA4, ÖA5, ÖA6, ÖA7, ÖA8, ÖA9, ÖA10, ÖA11	11
Yeni bir okuma yöntemini uygulamış olmaktan dolayı memnun oldum.	ÖA1, ÖA2, ÖA3, ÖA4, ÖA5, ÖA6, ÖA7, ÖA8, ÖA9, ÖA10, ÖA11	11
Yankılayıcı okuma yöntemini göreve başladıktan sonra da kullanmak isterim.	ÖA1, ÖA2, ÖA3, ÖA4, ÖA5, ÖA6, ÖA7, ÖA8, ÖA9, ÖA10, ÖA11	11

Mesleki deneyim açısından bu tür uygulamalı çalışmalara daha fazla yer verilmeli.	ÖA3,ÖA4,ÖA5,ÖA9,ÖA10	5
Uyguladığımız yankılayıcı okuma projesi öğrenci açısından da yararlı oldu.	ÖA1, ÖA2, ÖA3, ÖA4, ÖA5, ÖA6, ÖA7,ÖA8, ÖA9, ÖA10, ÖA11	11
Uygulama öğrenci açısından ilgi çekici idi.	ÖA1,ÖA2,ÖA3,ÖA8, ÖA9,ÖA10	6
Etkinlikler öğrencilerde okuma farkındalığı yarattı.	ÖA1,ÖA2,ÖA3,ÖA8,ÖA9,ÖA10	6
Uygulanan etkinliğin okumayı geliştirici bir etkisi oldu.	ÖA1,ÖA2,ÖA3,ÖA8,ÖA9,ÖA10	6
Verimli uygulamalar yapabilmek ve öğrenciye daha fazla yararlı olabilmek için birebir ve etkinlik temelli uygulamaların sayısı artırılmalı.	ÖA4, ÖA6, ÖA7, ÖA9, ÖA11	5

Aşağıda projenin etkililiğine yönelik bazı öğretmen adaylarının görüşlerinden alıntılar sunulmuştur.

Uygulamayı çok faydalı buldum. Öğrenci ile yapılan çalışmada metinlerden yararlanarak etkinlikler hazırlayıp, uyguladık. Çalışma sonunda öğrencinin daha dikkatli okuduğunu, gözlemledim. Çalışmanın faydalı olduğunu düşünüyorum. (ÖA2-E)

THU kapsamında uygulama imkânı bulduğumuz yankılayıcı okuma çalışmasını faydalı buldum. Çünkü öğrenci ile bireysel çalışma imkânımız olduğu için okuma eksikliklerini görebildim. Uygulamalar sırasında yankılayıcı okuma yönteminin okumayı geliştirici yönlerinin olduğunu uygulayarak gözlemledim. (ÖA6-E)

Akıcı okuma sorunu olan öğrenciler için oldukça faydalı bir uygulama gerçekleştirdik. Yöntemin okumayı geliştirici özelliklerinin olduğunu gözlemledim. Uygulamalar sonunda belirlediğimiz hedeflerimize ulaştık. (ÖA9-K)

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Öğretmen yetiştirme programlarının, öğretmen adayını mesleğe hazırlayacak tasarlanması ve bu programların profesyonel uygulama alanlarını genişletecek şekilde planlanması gerekir (Barnes, 2016). Çünkü hizmet öncesi dönemde öğretmen adayının farklı öğrencilerle çalışmak için bilgi ve becerileri geliştirebileceği uygulama fırsatlarının verilmesi ve mesleğe hazırlanabilecekleri deneyimler edinmesi önemlidir (Nieto, 2013). Öğrencilerin sorumluluk alması gereken bir paylaşım alanı olarak THU, hangi yaş grubu olursa olsun öğrencilerin öncelikle yakın çevreleri olmak üzere toplumsal sorunlara duyarlı olmaları ve çözüm üretmeleri amacıyla gerçekleştirilen etkinlikleri kapsamaktadır.

Sınıf öğretmenliği mesleği açısından düşünüldüğünde, öğretmenlerin birinci sınıftan başlayarak üzerinde en çok durdukları konulardan biri çocuğa okuma becerisini kazandırmaktır. Çünkü öğrenme ve bilginin elde edilmesinde okuma eylemi en önemli ve etkili araç olarak görülmektedir (Çelenk, 2007; Demirel ve Şahinel, 2006). Özellikle akıcı okuma alışkanlığı becerisine sahip olan öğrencinin okuduğunu anlama becerisi de gelişeceği, okuduğunu anlayan öğrencinin de diğer derslerdeki başarı düzeyinin artabileceği düşünüldüğünden öğrencinin okuma becerisinin geliştirilmesi gerekmektedir (Yalçın, 2006).

Akıcı okuma sorunları olan öğrenciler kesik kesik, vurgusuz ve tonlama yapmadan, kelime tanıma ve metni anlama dikkat etmeden okudukları için okuma performansları düşük olmaktadır (Rasinski, Homan ve Biggs, 2010). Kelimeyi eksik ya da yanlış okuma, harf ya da heceleri atlama veya eklemeler yapma, kelime içindeki harfi değiştirip yerine harf koyma, kelimedeki hecenin ya da harfin yerini değiştirme gibi sorunlar, akıcı okuma ve anlama sorunlarına yol açtığı çabildiğinden, bu sorunlarının giderilmesine yönelik uygulamalar yapılması gerekmektedir (Baştuğ ve Kaman, 2013; Keskin, 2012).

THU dersi kapsamında projeler geliştirilirken, öğretmen adaylarının öğrencilerin okuma becerilerini geliştirmeye yönelik uygulamalar yapmaları, gerek sorunları fark etme ve gerekse çözüm getirme gerekse mesleki yeterliliklerini geliştirme anlamında yararlı olabilir. Bu düşünceden hareketle bu çalışmada öğretmen adaylarının okuma sorunları olan çocuklar için THU dersi kapsamında yankılayıcı okuma yöntemini uygulayacakları bir proje tasarlanmıştır. Durum çalışması olarak tasarlanan bu araştırmada öğretmen adaylarının yankılayıcı okuma etkinliği sırasında ne tür etkinliklere yer verdikleri incelendikten sonra, sınıf öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının projenin sonuçlarına ilişkin görüşleri değerlendirilmiştir.

Araştırmada bulgular 2 alt tema halinde sunulmuştur. İlk temada öğretmen adaylarının yankılayıcı okuma etkinliği kapsamında araştırmacıya sundukları süreç raporları incelenmiştir. Öğretmen adaylarının raporlarına bakıldığında, her bir adayın öğrenci seviyesine uygun çalışmalar yaptıkları, akıcı okumayı kolaylaştıracak etkinliklere yer verdikleri, öğrencilerin okudukları cümle ya da metni anlayarak okumalarını sağlayabilmek için tonlama çalışması yaptıkları, kelime tanıma, cümle dizilişi, anlam bilgisi gibi uygulamalara yer verdikleri anlaşılmıştır. Sınıf öğretmenin önerdiği seviyeye uygun metinleri öğrencinin ilgisini çekecek şekilde öğrenciyle birlikte okurken, öğrencilerin dikkatlerini çekebilmek görsel araçlar kullanmaya özen gösterdikleri, öğrenme sürecini eğlenceli hale getirebilmek için oyunlar oynattıkları anlaşılmıştır. Bu bulgular öğretmen adaylarının yankılayıcı okuma etkinliklerini amacına uygun bir şekilde uyguladıkları şeklinde yorumlanabilir.

İkinci temada sınıf öğretmenleri ve öğretmen adaylarının görüşleri incelenmiştir. Sınıf öğretmenlerinin THU dersi kapsamında gerçekleştirilen yankılayıcı okuma yöntemi uygulamasına yönelik sonuç değerlendirmelerine bakıldığında, bu araştırma kapsamında öğretmen adaylarına destek veren sınıf öğretmenlerinin tamamının öğretmen adaylarını başarılı bulduklarını ifade ettikleri anlaşılmıştır. Sınıflarında bulunan öğrencileri açısından da yankılayıcı okuma çalışmasını faydalı, nitelikli bulduklarını belirttikleri, öğrencilere okuma akıcılığı kazandırma açısından da uygulanan yöntemin yararlı olduğuna yönelik değerlendirmeler yaptıkları tespit edilmiştir. Öğretmenlerden bazılarının okuma güçlüğü çeken öğrenciler ile bireysel çalışma yapılmasının etkili yöntem olduğunu, uygulama süresince öğrencinin okuma akıcılığında gelişmeler olduğunu ifade ettikleri anlaşılmıştır. Bu araştırmada olduğu gibi yankılayıcı okuma yönteminin akıcı okumaya etkisinin olduğuna işaret eden, Oddo, Barnett, Hawkins, Musti-Rao (2010), yankılayıcı okuma yönteminin uygulandığı

dördüncü sınıf öğrencilerinin 4 haftalık uygulamadan sonra, okuduğunu anlama ve akıcı okuma becerilerinde gelişmeler olduğunu ortaya koymuştur. Duran ve Sezgin (2012) de yankılayıcı okuma yöntemi ile gerçekleştirilen durum çalışmasının dördüncü sınıf öğrencisine olumlu etkilerinin olduğu, öğrencinin kelime tanıma, anlama ve sesli okuma becerilerinde gelişmeler kaydedildiği sonucuna ulaşmıştır. Bondy (2010), yankılayıcı okuma yönteminin okuma akılcılığını geliştirmede etkili bir yöntem olduğunu, üçüncü sınıf öğrencileriyle gerçekleştirilen uygulama sonucunda, öğrencilerin doğru okudukları kelime sayısının arttığını ve okuma hızının geliştiğini tespit etmiştir.

Bu çalışmada sınıf öğretmenlerinin gözetiminde yankılayıcı okuma yöntemini uygulamasına katılan öğretmen adaylarının tamamının, uygulamadan olumlu neticeler aldıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Öğretmen adaylarının uygulamayı “öğrenci açısından ilgi çekici ve yararlı” olarak değerlendirdikleri “etkinlikler öğrencilerde okuma farkındalığı yarattı ve okumayı geliştirici bir etkisi oldu.” şeklinde görüş ilettikleri anlaşılmıştır. Bireysel açıdan ise öğretmen adaylarının tamamının THU dersinde yürütülen projenin mesleki gelişimlerine katkılarının olduğunu ifade ettikleri yeni bir okuma yöntemini uygulamış olmalarından dolayı memnun olduklarını belirttikleri tespit edilmiştir. Bu çalışmada olduğu gibi Chambers ve Lavery (2012), topluma hizmet uygulamasına katılanların başkalarının gereksinimlerine ilişkin anlayış geliştirmeleri yanında kişisel ve mesleki gelişimlerine katkılarının olduğu sonucuna ulaşmıştır. Küçükoğlu, Ozan ve Taşgın (2016), okul öncesi öğretmen adaylarının THU’yu nasıl algıladıklarını, uygulama sürecini nasıl yönettiklerini ve ne tür etkinlikler gerçekleştirdiklerini incelediği araştırmasında, öğretmen adaylarının uygulamalar sırasında olumlu kazanımlar elde ettiklerini, bireysel özelliklerini fark ettiklerini ortaya koymuştur. Gökçe (2011), THU dersinin öğretmen adaylarına mesleki açıdan olumlu katkılarının olduğunu, öğretmen adaylarının iyi yetişmesinde yaşadıkları öğretmenlik deneyimlerinin etkisinin büyük olduğunu ve öğretmenlik deneyimi fırsatları sunduğunu ifade ettiklerini ortaya koymuştur. Dinçer, Ergül, Şen ve Çabuk (2011), okul öncesi eğitimi almayan çocukların kavram oyuncakları aracılığıyla kavram bilgilerini desteklemek ve ailelerde okul öncesi eğitim konusunda farkındalık yaratmak amacıyla eylem araştırması olarak planladıkları araştırmalarında, öğretmen adaylarının çeşitli ortamlarda farklı gelişim özelliklerine sahip çocuklarla çalışırken yararlı deneyimler elde ettiklerini, toplumsal sorunlara duyarlılık geliştirdiklerini, ailelerin de okul öncesi eğitimin gerekliliği konusunda somut deneyimler edindiklerini, uygulamanın yapıldığı çocukların da kavram bilgilerinde gelişmeler olduğunu tespit etmiştir.

Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar öğretmen adaylarının hizmet öncesi dönemde mesleki gelişimlerine katkı sunan projelere yer verilmesinin önemli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle THU dersi kapsamında projeler geliştirilirken, toplumsal kazanımlar yanında öğretmen adayının mesleki kazanımlar elde edebilecekleri uygulamalara yer verilmesi önerilebilir. Öğretmen eğitiminde THU projeleri okul, kreş, bakımevi gibi ortamlarda öğretmen adaylarının mesleki gelişimlerini de destekleyecek etkinlikler şeklinde yürütüldüğünde öğretmen adayının toplumla bütünleşme, sorun-çözüm odaklı düşünme, pratik yapma anlamında bireysel kazanımlar edinmesi mümkün olabilir.

Öğretmen adayları toplum temelli hizmet öğrenimi yoluyla, mesleğe hazırlanırken, “okuma, öğrenme, öz düzenleme sorunları olan” akranlarından farklı ihtiyaçları öğrencilerle çalışarak onlara nasıl yardımcı olacaklarını, öğrencinin sorunlarının çözümünde ne tür yöntemler uygulayabileceğini öğrenebilir. Bu araştırmada THU dersi kapsamında gerçekleştirilen yankılayıcı okuma yöntemi projesinin süreç ve sonuç değerlendirmelerinin yapılması hedeflenmiş ve araştırma nitel araştırma desenlerinden durum çalışması şeklinde tasarlanmıştır. Bu çalışmada olduğu gibi, THU dersi kapsamında öğretmen adaylarının toplumla bütünleşme ve mesleki yeterliliklerini geliştirecek, toplumsal sorunlara duyarlıklarını artıracak okul-toplum ilişkisinin kurulduğu farklı araştırmalar yapılarak, sonuçlar öğretmen adayı-öğrenci kazanımları açısından değerlendirilebilir.

Bu çalışmada THU dersi kapsamında sınıf öğretmeni adaylarının 1.,2. ve 3. sınıf düzeyinde sınıf öğretmenlerinin gözetiminde uyguladıkları yankılayıcı okuma projesinin çıktıları incelenmiştir. Farklı sınıf düzeylerinde farklı örneklem gruplarıyla yapılacak (öğretmen adayı, sınıf öğretmeni, branş öğretmeni) yapılacak nitel araştırmalarda da yankılayıcı okuma yönteminin etkililiği araştırılabilir. Deneysel araştırmalar yapılarak, deney grubunda yer alan ve yankılayıcı okumanın okuma performansı düşük olan öğrencilerin okumalarını geliştirme ve okuma hızına ilişkin yaşadıkları sorunları gidermeye yönelik elde edilen bulgular kontrol grubuyla karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Akcanca, N., & Girgin, D. (2020). Öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamalarına ilişkin algılarının hizmet ederek öğrenme düzeylerini yordama gücü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2201/2224, <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/56503/755333>
- Akkocaoğlu, N., Albayrak, A., & Kaptan, F. (2010). Topluma hizmet uygulamaları dersini alan öğretmen adaylarının toplumsal duyarlılık düzeyleri üzerine nitel bir çalışma (HÜ ilköğretim bölümü örneği). *II. Uluslararası Öğretmen Yetiştirme Politikaları ve Sorunları Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, 16-18.
- Aksoy, E., & Öztürk, D. (2018). Öğrencilerdeki okuma alışkanlığının öğrenci ve öğretmen görüşlerine göre belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(1), 143-184. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tsadergisi/issue/36249/317959>
- Aktaş, E., & Çankal, A. O. (2019). Akıcı okuma stratejilerinin 4. sınıf Türkçe derslerinde okuduğunu anlama becerisine ve okuma motivasyonuna etkisi. *Journal of World of Turks*, 11(1), 85-114. <http://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/view/1089/61089>
- Akyol, H. (2011). *Türkçe öğretim yöntemleri*. Ankara: Pegem A Yayınları.
- Akyol, H., & Kodan, H. (2016). Okuma güçlüğüne yönelik bir uygulama: akıcı okuma stratejilerinin kullanımı. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 35(2), 7-21.
- Arıcı, A. F., & Taşkın, Y. (2019). Okuma becerisinin diğer dil becerileriyle ilişkisi. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 5(2), 185-194. <https://doi.org/10.32570/ijofe.650240>
- Aydoğan, M. (2007). *Köy enstitüleri. Amaçlar, ilkeler ve uygulamalar*. Ankara: Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları.
- Aykırı, K. (2017). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamaları dersi projelerine ilişkin deneyimlerinin belirlenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi (IJONASS)*, 1 (1), 42-55 <https://dergipark.org.tr/en/pub/sbyy/issue/34271/375101>
- Baldwin, S. C., Buchanan, A. M., & Rudisill, M. E. (2007). What teacher candidates learned about diversity, social justice, and themselves from service-learning experiences. *Journal of Teacher Education*, 58(4), 315-327. <https://doi.org/10.1177/0022487107305259>
- Barnes, M. E. (2016). The student as teacher educator in service-learning. *Journal of Experiential Education*, 39(3), 238-253. doi:[10.1177/1053825916643831](https://doi.org/10.1177/1053825916643831)
- Baydık, B., Ergül, C., & Bahap-Kudret, Z. (2012). Okuma güçlüğü olan öğrencilerin okuma akıcılığı sorunları ve öğretmenlerinin bu sorunlara yönelik öğretim uygulamaları. *İlköğretim Online*, 11(3), 778-789. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilkonline/issue/8588/106727>

- Baştuğ, M., & Kaman, Ş. (2013). Nörolojik etki yönteminin öğrencilerin akıcı okuma ve anlama becerilerine etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13,(25), 291-309. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/181413>
- Bell, C. A., Horn, B. R., & Roxas, K. C. (2007). We know it's service, but what are they learning? Preservice teachers' understandings of diversity. *Equity & Excellence in Education*, 40(2), 123-133. <https://doi.org/10.1080/10665680701218467>
- Bondy, S. (2010). How modeled echo reading affects oral reading fluency of English learners when compared to repeated reading (Doctoral dissertation). California State University, Fresno.
- Boran, M., & Karakuş, F. (2017). Topluma hizmet uygulamaları dersine yönelik öğretmen adayı görüşlerinin incelenmesi. *Erciyes Eğitim Dergisi*, 1(1), 22-41. <https://dergipark.org.tr/en/pub/eje/issue/32161/356700>
- Chambers, D. J., & Lavery, S. (2012). Service-learning: a valuable component of pre-service teacher education. *Australian Journal of Teacher Education*, 37(4), 128-137. <https://ro.ecu.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1598&context=ajte>
- Couse, L. J., & Russo, H. L. (2006). Service-learning: Mentoring leadership skills in the experienced teacher. *Mentoring & Tutoring*, 14(1), 33-48. <https://doi.org/10.1080/13611260500432251>
- Creswell, J. (2014). *Nitel araştırma yöntemleri. (Gözden Geçirilmiş 2. Baskı)*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J. W., & Plano-Clark, V. L. (2011). *Designing and conducting mixed methods research.* , Thousand Oaks, CA: Sage publications.
- Culp, B. O., Chepyator-Thomson, J. R., & Hsu, S. H. (2009). Pre-service teachers' experiential perspectives based on a multicultural learning service practicum. *Physical Educator*, 66(1), 22-36.
- Çakmak, T., & Yılmaz, B. (2009). Okul öncesi dönem çocuklarının okuma alışkanlığına hazırlık durumları üzerine bir araştırma: Hacettepe Üniversitesi Beytepe Anaokulu Örneği. *Türk Kütüphaneciliği*, 23(3), 489-509. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tk/issue/48915/623741>
- Çaycı, B. & Kağan, M. K. (2006). Okuma ve anlama sorunu olan öğrenciler üzerine karşılaştırmalı bir çalışma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(4), 437-458. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tebd/issue/26118/275152>
- Çelenk, S. (2007). *İlkokuma ve yazma programı ve öğretimi.* (6.Baskı). Ankara: Maya Akademi.
- Çetinkaya, M. (2018). Topluma hizmet uygulamaları etkinliklerinin öğretmen adaylarının sosyal becerileri ve öz yeterlik inanç düzeylerine etkisi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 623-635. <https://dergipark.org.tr/en/pub/odusobiad/issue/40617/429899>

- Çetin, T., & Sönmez, Ö. F. (2009). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamaları dersinin amaç ve içeriğine yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(3), 851-875, <http://www.gefad.gazi.edu.tr/en/download/article-file/77070>
- Demirel, Ö., & Şahinel, M. (2006). *Türkçe ve sınıf öğretmenleri için Türkçe öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Dinçer, Ç., Ergül, A., Şen, M., & Çabuk, B. (2011). Bir topluma hizmet uygulaması örneği: Haydi kavram oyuncaklarıyla oynayalım. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 19-38. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kefdergi/issue/49053/625817>
- Duran, E., & Sezgin, B. (2012). Yankılayıcı okuma yönteminin akıcı okumaya etkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 145-164. <https://dergipark.org.tr/en/pub/omuefd/issue/20247/214813>
- Dündar, H., & Akyol, H. (2014). Okuma ve anlama problemlerinin tespiti ve giderilmesine ilişkin örnek olay çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 39(171), 361-377. <http://eb.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/1991>
- Elma, C., Kesten, A., Kiroğlu, K., Uzun, E. M., Dicle, A. N. & Palavan, Ö. (2010). Öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamaları dersine ilişkin algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 2(2), 231-252. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kuey/issue/10334/126646>
- Ergül, C. (2012). Okumada güçlük yaşayan öğrencilerin okuma performanslarının öğrenme güçlüğü riski açısından değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(3), 2033-2057.
- Gökçe, N. (2011). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamalarına ilişkin değerlendirmeleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 176-194. <https://core.ac.uk/download/pdf/268072528.pdf>
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (2005). Paradigmatic controversies, contradictions and emerging confluences. In N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Ed.). *The Sage Handbook of Qualitative Research* (Third Edit). (s. 191-216). Thousands Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.
- Harkavy, I., Puckett, J., & Romer, D. (2000). Action research: bridging service and research. *Michigan Journal of Community Service Learning*. Special Issue, 113-119. <http://hdl.handle.net/2027/spo.3239521.spec.115>
- Hatcher, J. A., & Erasmus, M. A. (2008). Service-Learning in the United States and South Africa: A Comparative Analysis Informed by John Dewey and Julius Nyerere. *Michigan Journal of Community Service Learning*, 15(1), 49-61. <http://hdl.handle.net/1805/4585>
- He, Y., & Prater, K. (2014). Writing together, learning together: Teacher development through community service learning. *Teachers and Teaching*, 20(1), 32-44. <https://doi.org/10.1080/13540602.2013.848512>

Holmes, A. E. (2013). An Exploration of Middle School Teachers' Essences of Participation in Service-Learning Activities. (PhD Thesis), Kansas City, Missouri, USA.

Horzum, M.,& Bektaş, M . (2012). Otantik öğrenmenin topluma hizmet uygulamaları dersini alan öğretmen adaylarının derse yönelik tutum ve memnuniyetine etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(1),341-360. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kefdergi/issue/48696/619529>

İnan, D. D. (2005). *İlköğretim I. kademe öğrencilerinin okuma alışkanlıklarının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kajner, T., Chovanec, D., Underwood, M., & Mian, A. (2013). Critical community service learning: Combining critical classroom pedagogy with activist community placements. *Michigan Journal of Community Service Learning*, 19(2), 36-48. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1013494>

Kaman, Ş.,& Şahin, A , (2013). İlköğretim üçüncü sınıf öğrencilerinin okuma düzeylerinin geliştirilmesinde akıcı okuma stratejilerini kullanmanın etkisi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 639-657 <https://doi.org/10.14520/adyusbd.423>

Karasu, M. (2011). Akıcı okumayı sağlamaya yönelik uygulanan yöntemlerin etkililiği. Erişim: <https://docplayer.biz.tr/776307-Akici-okumayi-saglamaya-yonelik-uygulanan-yontemlerin-etkililigi-mehmet-karasu-meb-talim-ve-terbiye-kurulu-baskanligi-ankara.html>

Keskin, H. K. (2012). Akıcı okuma yöntemlerinin okuma becerileri üzerindeki etkisi (Yayımlanmamış doktora tezi). *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara*.

Kirtman, L. (2008). Pre-Service teachers and mathematics: The impact of service-learning on teacher preparation. *School Science and Mathematics*, 108(3), 94-102. <https://doi.org/10.1111/j.1949-8594.2008.tb17812.x>

Klenke, K. (2016). *Qualitative research as method. In Qualitative research in the study of leadership*. Emerald Group Publishing Limited.

Kocadere, S., & Seferoğlu, S . (2013). Topluma hizmet uygulamaları dersinin işleniş: uygulama örnekleri ve sürece ilişkin öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesi . *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34 (34), 75-89. <https://doi.org/10.9779/PUJE504>

Küçüköğlü, A., Ozan, C., & Taşgın, A. (2016). Topluma hizmet uygulamaları dersinde yansıtıcı günlükler. *Elementary Education Online*, 15(3), 787-803, [Online]:<http://ilkogretim-online.org.tr> doi: <http://dx.doi.org/10.17051/io.2016.97012>

Lake, V. E., & Jones, I. (2008). Service-learning in early childhood teacher education: Using service to put meaning back into learning. *Teaching and Teacher Education*, 24(8), 2146-2156. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2008.05.003>

Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Merriam, S. B., & Grenier, R. S. (Eds.). (2019). *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*. CA: John Wiley & Sons.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Sage Publications, Inc.

Nieto, S. (2013). Language, literacy, and culture: Aha! moments in personal and sociopolitical understanding. *Journal of Language and Literacy Education*, 9(1), 8-20. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1008170>

Oddo, M., Barnett, D. W., Hawkins, R. O., & Musti-Rao, S. (2010). Reciprocal peer tutoring and repeated reading: Increasing practicality using student groups. *Psychology in the Schools*, 47(8), 842-858. <https://doi.org/10.1002/pits.20508>

Punch, K. (2014). *Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar (3. Baskı)* (Çev. D. Bayrak vd.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Rasinski, T., Homan, S., & Biggs, M. (2009). Teaching reading fluency to struggling readers: Method, materials, and evidence. *Reading & Writing Quarterly*, 25(2-3), 192-204. <https://doi.org/10.1080/10573560802683622>

Roehlkepartain, E. C., (2009). Service-learning in community-based organizations: a practical guide to starting and sustaining high-quality programs <https://digitalcommons.unomaha.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1140&context=slceslgen>

Sandy, M., & Holland, B. A. (2006). Different worlds and common ground: Community partner perspectives on campus-community partnerships. *Michigan Journal of Community Service Learning*, 13(1), 30-43. <https://eric.ed.gov/?id=EJ843845>

Seçkin-Yılmaz, Ş. & Baydık, B. (2017). Okuma performansı düşük olan ve olmayan ilkököl öğrencilerinin okuma akıcılıkları. *İlköğretim Online*, 16(4), 1652-1671, <http://ilkogretim-online.org.tr>

Temizyürek, F., Erdem, İ., & Temizkan, M. (2017). *Konuşma eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Tinkler, A., Tinkler, B., Reyes, C., & Elkin, S. (2019). Critical service-learning: Learning through experience to advance teacher education. *Journal of Experiential Education*, 42(1), 65-78. <https://doi.org/10.1177/1053825918820662>

Titlebaum, P., Williamson, G., Daprano, C., Baer, J., & Brahler, J. (2004). Annotated history of service learning. Retrieved November, 20, 2007.

Uğurlu, Z., & Kırıl, E. (2011, April). Öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamaları dersinin işleyiş süreci ve kazanımlarına ilişkin görüşleri. In 2nd International Conference on new trends in education and their implications (pp. 720-734).

Wong, P. (2008). Transactions, transformation, and transcendence: Multicultural service-learning experience of preservice teachers. *Multicultural Education*, 16(2), 31-36.
<https://eric.ed.gov/?id=EJ832225>

Yalçın, A. (2006). *Türkçe öğretim yöntemleri yeni yaklaşımlar* (2. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.

Yıldırım, A., & Şimşek H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, K. (2011). Eğitim fakültelerinin sosyal sorumluluğu ve topluma hizmet uygulamaları dersi: Nitel bir araştırma. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 4(2), 86-108.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/304166>

Yılmaz, M., & Arslan, Ş. (2016). Öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamaları dersine yönelik algıları. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 598-607.
<https://doi.org/10.14686/buefad.v5i2.5000190975>

Yin, R. K. (2011). *Case study research. Design and methods*, 5th ed. London, Thousand Oaks: Sage Publications.

YÖK, (2019). Eğitim fakültelerinde uygulanacak yeni programlar hakkında açıklama, https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Ogretmen-Yetistirme/1-aciklama_programlar.pdf (erişim: 12.09.2019)

Geliş Tarihi:

04.05.2021

Kabul Tarihi:

08.08.2021

Yayımlanma Tarihi:

20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Alhan, M. A. (2021). Doğu Akdeniz enerji kaynakları ekseninde: Türkiye, Avrupa ve ABD basınındaki haber başlıklarının karşılaştırmalı duygu analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1438-1466. doi:10.46928/iticusbe.932569

DOĞU AKDENİZ ENERJİ KAYNAKLARI EKSENİNDE: TÜRKİYE, AVRUPA VE ABD BASININDAKİ HABER BAŞLIKLARININ KARŞILAŞTIRMALI DUYGU ANALİZİ¹

Araştırma

Mehmet Ali Alhan

Sorumlu Yazar (Correspondence)

İstanbul Medipol Üniversitesi

mehmet.alhan@std.medipol.edu.tr

Mehmet Ali Alhan, İstanbul Medipol Üniversitesi Yönetim ve Strateji Ana Bilim Dalında doktora yapmakta ve Yapay zekâ modelleri üzerine araştırmalarını sürdürmektedir.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

DOĞU AKDENİZ ENERJİ KAYNAKLARI EKSENİNDE: TÜRKİYE, AVRUPA VE ABD BASININDAKİ HABER BAŞLIKLARININ KARŞILAŞTIRMALI DUYGU ANALİZİ

Mehmet Ali Alhan
mehmet.alhan@std.medipol.edu.tr

ÖZET

Gazeteler, kitle haberleşme vasıtaları olmalarının yanı sıra, kitleleri bilgilendirme, bilinçlendirme ve yönlendirme rolleri bağlamında birer kamuoyu oluşturma ve propaganda amaçlı bilginin manipüle edilebilmesine de zemin hazırlayan güçlü birer araçtır. Bu nedenle bahse konu olan yayın organının gerçekliği resmetme ve okura sunma biçimi, ulusal ve uluslararası boyutta kitleleri konsolide edebilecek ve politik refleks geliştirmelerine neden olabilecek bir güç olarak temayüz edebilmektedir.

Amaç: Bu çalışmada, Türkiye’den Sabah ve Sözcü gazeteleri ile Doğu Akdeniz Enerji havzasında aktif rol almak isteyen ülkelerin yazılı basınına ait öncü gazetelerden örneklem alınmış, “Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları” içerikli haber başlıkları ve kısa özetleri üzerine duygu analizi ile söylem çözümlemesi yapılarak bölgesel ve küresel boyutta spesifik ve stratejik bir konunun ne tür “kavramlar” ekseninde ele alınarak kitlelere reel ya da dezenformatif bir şekilde sunulduğunun söylem bazlı tespitini yapmak amaçlanmıştır.

Yöntem: Bu doğrultuda duygu analizi açısından haber başlıkları ve kısa özetlerinin sınıflandırılmasında “R Dili” programlama aracı kullanılmış ve söylem içeriklerinin ne tür bir duyguya karşılık geldiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bulgular: Analiz neticesinde Türkiye ve yabancı basında yer alan “pozitif” sözcüklerin, “negatif sözcüklere oranla baskın oldukları müşahede edilmiştir.

Özgünlük: Bu çalışmanın en büyük özgünlüğü hem ekonomik hem de siyasi açıdan önem arz eden Doğu Akdeniz bölgesindeki enerji kaynaklarına yönelik orijinal bir yöntemle analiz yapılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Enerji Kaynakları, Duygu Analizi, Gazete Başlıkları

JEL Sınıflandırması: C8, N7

EASTERN MEDITERRANEAN ENERGY RESOURCES AXIS: A COMPARATIVE EMOTION ANALYSIS OF NEWS HEADLINES IN TURKEY, EUROPE AND USA

ABSTRACT

Newspapers, in addition to being mass media, are also powerful tools that prepare the ground for the manipulation of information for public opinion and propaganda purposes in the context of their role of informing, raising awareness and directing the masses. For this reason, the way the media organ in question portrays reality and presents it to the reader can be seen as a force that can consolidate the masses at the national and international level and cause them to develop political reflexes.

Purpose: In this study, samples were taken from Sabah and Sözcü newspapers from Turkey and the leading newspapers of the countries that want to take an active role in the Eastern Mediterranean Energy Basin. and it is aimed to determine on the basis of discourse what kind of "concepts" a specific and strategic issue is presented to the masses in a real or disinformative way.

Method: In this direction, the "R Language" programming tool was used in the classification of news headlines and brief summaries in terms of sentiment analysis and it was tried to determine what kind of sentiment the discourse contents correspond to.

Findings: As a result of the analysis, it was observed that the "positive" words in the Turkish and foreign press were compared to the "negative words".

Originality: The greatest originality of this study is the analysis of the energy resources in the Eastern Mediterranean region, which is important both economically and politically, with an original methodology.

Keywords: Eastern Mediterranean, Energy Resources, Emotion Analysis, Newspaper Headlines

JEL Classification: C8, N7

GİRİŞ

Zaman içinde enerji ve enerji kaynakları; toplumları, yerleşim yerlerini ve geçinme koşullarını şekillendirmiş ve şekillendirmeye devam etmektedir. Öte yandan, dördüncü kuvvet medya, kamuoyu oluşturma açısından çok etkili bir şekilde kullanılmaktadır. İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte enerji savaşlarının yanı sıra haber ve /veya medya kanallarıyla toplum mühendisliği yapma, kitleleri etkileme ve yönlendirme de ayrı bir mücadele alanı haline gelmiştir. Günümüzde Doğu Akdeniz'deki enerji kaynağı arayışında da böyle bir etkileme savaşının yaşandığı görülmektedir.

Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynakları, bölge ülkeleri ve bu ülkelerin ticari ve politik iş birliği yaptığı ülke iktidarları ile ortak çalışılan şirketlerin faaliyetleri medya aracılığıyla kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Bu paylaşımlar, şirketlerin ve devletlerin kurumsal ve resmî web sitelerinden, sosyal medya hesaplarından, basın araçları üzerinden yapılmaktadır. Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynakları ve bu kaynakların çıktığı münhasır ekonomik bölgeler, taraf ülkeler arasında gerilimlere, tartışmalara ve çatışmalara neden olmaktadır. Bu tartışmalar ve çatışmalar, medya aracılığıyla özellikle haber başlıkları ile kamuoyuna yansıtılarak toplumlar yönlendirilmeye çalışılmaktadır. Sosyal medya ve internet üzerinde yayınlanan ve paylaşılan bilgi ve veriler, akademik araştırmaların konusu olabilmektedir. Alan yazınında yapılan taramada, Doğu Akdeniz ve enerji kaynakları merkezli yazılı haberlerin ve haber başlıklarına yönelik duygu analizi araştırmasının olmadığı tespit edilmiştir.

Bu çalışma ile Atlantik Bloğu içerisinde yer alan devletlerin yazılı basınları arasında, bölgesel bir konuya yönelik farklı görüşlerin, yorumların ve bakış açılarının karşılaştırmalı bir biçimde incelenmesi ve analiz edilmesi ile ortaya çıkacak sonuçların politik duygu yoğunluğu belirlenecektir. Bununla birlikte enerji-politik merkezli blok siyasetinin uluslararası ilişkilerde çıkar çatışmasını önleyici bir işlevinin olup olmadığına ve demokratik ve liberal sistemler içerisinde dahi sorun teşkil etme potansiyeli olan kriz bölgelerinde izlenen siyasete ilişkin basının, temelde toplumun vicdanını yansıtan bir araç olarak önem verilmesi gereken bir kamusal güç niteliği taşıması, akademik literatürde bu yönde ciddi analizler ve değerlendirmeler yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle bu çalışmada, akademik alanda basın-politika ve basın-kamuoyu etkileşiminin karşılaştırmalı bir biçimde ele alınmasına yönelik bilimsel boşluğu büyük oranda dolduracağı varsayılmaktadır. Bu çalışmadan elde edilecek bulguların, devletlerin bağımlı ve bağımsız karar alabilme yetenek ve iradelerini göstermesi açısından bu alandaki literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türk dış politikasının yapısal reflekslerine etki eden bölgesel güvenlik (Doğu Akdeniz) konularında, uluslararası politikayı ve gündemi belirleme kapasitesine sahip devletler nezdinde görsel basında ve haber kaynaklarında ilgili konuya dair baskın duygu tonunun belirlenmesidir. Dolayısıyla elde edilen bulgular ölçeğinde karar alıcılar ile kamuoylarının aynı konuda benzer ya da farklı duygu yoğunluklarına sahip olup olmadığının tespit edilmesi hedeflenmiştir.

DOĞU AKDENİZ ENERJİ KAYNAKLARI VE ENERJİ POLİTİK DURUM

Dünya genelinde ve Kuzey Denizi gibi eski petrol alanlarındaki üretimin azalması ve petrole kolay , Erişim Tarihi: döneminin son bulması sebebiyle Hidrokarbon arama ve sondaj şirketleri, hedeflerini daha derin sulara ve geçmişte ilgi görmeyen sahalara yöneltmeye başlamıştır (Can, 2019). Doğu Akdeniz bölgesi, bu odak bölgelerinden en önemlisi olmaya başlamış ve enerji-politik gündemin merkezine oturmuştur.

Doğu Akdeniz'deki Doğal Gaz Keşfi ve Tahmini Rezervler

Total, ENI, Exxon, BP ve Shell gibi büyük enerji şirketleri, Kıbrıs Adası, Lübnan, Suriye ve İsrail arasında kalan ve Levant Havzası adı verilen alana odaklanmıştır (Stratfor, 2018). Bu bölge ile ilgili en kapsamlı çalışmayı ise Amerikan Jeolojik Araştırmalar Merkezi (United States Geological Survey, USGS) yapmış ve 2010 yılında çalışma raporunu da yayınlamıştır (Can, 2019; Levant Basin Province, 2010). USGS'in raporuna göre Levant Havzası'nda toplamda 1,7 milyar varillik iki petrol rezervi olduğu tahmin edilmektedir (Kirschbaum ve diğerleri, 2010). Bu keşifler, bölgenin doğal gaz zenginliği, büyük ölçekli uluslararası şirketler ve bu şirketlerin arkasındaki devletlerin, bölgeye ilgisini çekmekte ve yatırımlarını da artırmaktadır. Çoğunluğu deniz yatağında olan çıkarılabilir doğal gaz rezervinin 3,45 trilyon metreküp olduğuna dair tahmini hesaplamalar medyaya yansımıştır (Can, 2019; Hürriyet, 2018).

Doğu Akdeniz bölgesindeki arama çalışmalarında 2009 yılı önemli bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Bu tarihten önce özellikle İsrail menşeli şirketler yüzlerce sondaj çalışması yapmış olsa da kayda değer bir ticari başarı elde edilememiştir. 1950'lerde kıyı bölgelerde başlayan çalışmalar 1970 ve 1990'larda daha derin sulara yönelmiş ve 1990'ların sonu ve 2000'lerin başında bulunan doğal gaz rezervleri çıkarılmaya başlanmıştır (Can, 2019). Fakat çıkarılan gaz miktarı, İsrail'in kendi ihtiyacını bile karşılamada yetersiz kaldığı raporlanmıştır.

Bölgedeki ilk büyük doğal gaz rezervi İsrail'e ait Hayfa kıyısına yaklaşık 90 kilometre uzaklıktaki Tamar açıklarında İsrail'in münhasır ekonomik bölgesinde (MEB) keşfedilmiştir. Bin 700 metre derinlikte bulunan rezervde 280 ya da 290 milyar metreküp doğal gaz olduğu tahmin edilmektedir (Can, 2019; Demiryol, 2019). Tamar açıklarındaki keşfin getirdiği siyasi tartışmalar henüz durulmadan Leviathan sahasında İsrail daha büyük bir rezerv keşfettiğini duyurmuştur (Demiryol, 2019; Muratoğlu, 2020). Hayfa'dan 130 kilometre açıkta ve bin 500 metre derinlikte bulunan doğal gaz rezervinin büyüklüğünün 622 milyar metreküp olduğu tahmin edilmektedir. Bu sahadaki çıkarılabilir gaz miktarının tek başına İsrail'in 40 yıllık ihtiyacını karşılamaya yeterli miktarda olduğu hesaplanmıştır (Can, 2019). Doğu Akdeniz'de münhasır ekonomik bölgesi olan ve doğal gaz keşfi yapılan blokları gösteren harita Şekil.1'de yer almıştır.

Şekil 1. Doğu Akdeniz'deki Münhasır Ekonomik Bölgeler ve Doğal Gaz Keşif Alanları
Kaynak: (Karaçin, 2012).

2011 yılında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne ait Limasol bölgesinin 160 kilometre güneyinde ve Leviathan sahasının 30 kilometre batısında yer alan 12 numaralı bloktaki Afrodit sahasında büyük gaz rezervinin keşfi yapılmıştır (Smith, 2019). Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin İsrail adına, arama çalışmalarını yürüten Noble Energy'ye verdiği ihaleyle bulunan ilk doğal gaz rezervinin bin 700 metre derinlikte ve 129 milyar metreküp kapasiteli olduğu tahmin edilmektedir (Noble Energy, 2019; Ratner, 2016).

Bölgedeki diğer keşiflerin yanı sıra, Mısır kıyılarından 150 kilometre açıkta bulunan Zohr sahasında da doğal gaz rezervi bulunmuştur (Demirci, 2019; Reed, 2015). Bu sahadaki rezervin 849 milyar metreküp büyüklüğünde olduğu tahmin edilmektedir (Kirschbaum ve diğerleri, 2010). Keşfi, İtalyan ENI şirketi yapmıştır (Bezat, 2015). Keşfin ardından üretimin 2019 yılı sonunda başlaması ve yılda 30 milyar metreküp doğal gaz çıkarılması hedeflenmiştir (Can, 2019). 2018 yılında, Mısır'ın Sina yarımadasının kuzeyinden yaklaşık 50 kilometre açıkta yer alan Nur sahasında ENI şirketi, bir rezerv keşfetmiştir (NTV, 2020). İlk incelemelerde rezerv miktarı net olarak hesaplanamamıştır. ENI şirketi fizibilite çalışmalarının devam ettiğini duyurmuştur (Bezat, 2015).

İtalyan ENİ Şirketi, 2018 yılı şubat ayında yaptığı açıklama ile 2 bin 74 metre deniz derinliği olan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne ait Kalipso (Calypso) sahasında toplamda 3 bin 827 metre derinliğe inilerek bir doğal gaz rezervine ulaşıldığını açıklamıştır (ENİ, 2018). Açıklamada, bu bölgedeki fizibilite çalışmalarının sürdüğü ve bulunan rezervin 169 milyar metreküp ile 226 metreküp arasında olduğu tahmin edildiği bilgisine yer verilmiştir. 2019 yılında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin münhasır ekonomik bölgesinde yer alan ve 10 numaralı blokta arama çalışmaları sürdüren Exxon ve Qatar Petroleum ortak girişiminin, Glaucus-1 isimli sahada ilk tespitlere göre 142 ile 277 milyar metreküp aralığında büyüklüğe sahip bir doğal gaz rezervi tespit ettikleri medyaya açıklanmıştır (Can, 2019; Demirci, 2019; Kambas ve Zawadzki, 2019). Medya haberlerinde, yapılan bu keşfin mevcut bulunanlar arasında en büyük rezerv olduğu özellikle vurgulanmıştır.

Doğu Akdeniz'de Enerji-Politik Merkezli Bölgesel ve Küresel Çekişmeler

Bölgedeki komşu ülkelerin birbirleriyle olan sorunları ve münhasır ekonomik bölge sınırlarındaki anlaşmazlıklar bölgenin ekonomik potansiyelinin artmasıyla siyasi gündemi de daha fazla meşgul etmeye başlamıştır (Can, 2019). Tamar açıklarında bulunan doğal gaz rezervler, zaten sorunlu olan bölgedeki ilişkilerin ve güç mücadelesinin daha da fazla ısınmasına yol açmıştır (Demirci, 2019; Stratfor, 2018). Lübnan, Tamar ve Leviathan sahalarının bir kısmının kendi deniz yetki alanlarında olduğunu savunmuş ve bu alanlarda keşif ve çıkarma işlemleri için Uluslararası ihaleye bile çıkmıştır (Abdel-Kader, 2011).

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Limasol açıklarında yapılan gaz rezervinin keşfi, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Türkiye arasında sorun oluşturmuştur. Münhasır ekonomik bölge temelinde, yapılan bu keşfe yönelik olarak hem Türkiye hem de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti itiraz etmiştir (BBC, 2019). Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin 2010 yılında İsrail'le vardığı ve deniz sınırlarının belirlendiği bu anlaşmayı; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin yetki alanlarını yok saydığı için Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, bu anlaşmayı geçersiz saydığını uluslararası topluma duyurmuştur (T.C Dışişleri Bakanlığı, 2010).

Bölgede Mısır, İsrail ve Türkiye arasında yaşanan sorunlar, Kıbrıs meselesinin henüz bir çözüme kavuşturulmamış olması, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin uluslararası alanda 13 parsel için sondaj ihalesine çıkması, bulunan rezervlerin çıkarılması ve pazarlanması bölge ülkelerini iş birliğine zorlamış ve oluşan bu durum Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin oyun dışı bırakılarak yeni ittifakların ve iş birliği alanlarının önünü açılmasına ortam oluşturmuştur (Demirci, 2019). AB ve ABD dış politika olarak İsrail, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasında enerji güvenliği ve askeri alanda iş birliği çalışmalarını desteklemektedir. Böylece, deniz alanlarının güvenliğinin sağlanması, Eastmed doğalgaz boru hattının inşası, İsrail ve Kıbrıs gazının AB'ye taşınması gibi konularda iş birliğini içeren üçlü koalisyon dönemi başlatılmıştır (Demirci, 2019). Bu ittifak, Türkiye ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasında enerji-jeopolitik merkezli gerginlik alanı oluşturmuştur (Stratfor, 2018).

Münhasır ekonomik bölge hak iddialarına ve oluşan ittifaklara karşı Türkiye, Fatih ve Yavuz adlı sondaj gemilerini Kıbrıs açıklarına göndermiştir. Fatih ve Yavuz sondaj gemilerinin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ruhsat verdiği bölgelerde doğalgaz aramalarına başlaması, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Yunanistan, Avrupa Birliği, Mısır, İsrail, AB ve ABD tarafından tepki ile karşılanmıştır (BBC, 2019). Bölge dışında yer alan devletler ve bu devletlere ait şirketlerin, oyuna girmesi, bölgesel iş birliklerini, küresel iş birliğine çevirmiştir. Böylece Doğu Akdeniz ittifakı güçlenmesi karşısında; Türkiye'nin maksadını aşan adımlar attığı, bu nedenle daha da yalnızlaştığı ve haklı davasında haksız duruma düştüğü yönünde değerlendirilmeler yapılmaktadır (Kalaycıoğlu, 2020).

Bir başka bölgesel bir iş birliği mekanizması olarak İsrail, İtalya, Filistin Yönetimi, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Mısır, Ürdün ve Yunanistan'ın katılımı ile 14 Ocak 2019 tarihinde Mısır'ın başkenti Kahire'de Doğu Akdeniz Gaz Forumu kurulmuştur (Demirci, 2019). Kuruluş amacı ise Doğu Akdeniz doğalgaz rezervlerinin ve mevcut kaynakların en adil kullanımı hakkında üye ülkeler ile koordinasyon kurulması, üye ülkelerin çıkarlarına hizmet edecek şekilde bölgesel bir gaz piyasasının kurulması olarak belirlenmiştir. Türkiye, Suriye ve Lübnan ise bahse konu formun dışında tutulmuştur.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Enerji Politikası

Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının bulunması ve henüz keşfedilmeyi bekleyen kaynakların varlığı, bölge ülkelerini, sondaj yapan firmaların kaynak ülkeleri, enerji güvenliğini sağlamak isteyen Avrupa Birliği'ni ve birçok küresel aktörünün ilgisini Doğu Akdeniz'e çekerek (BBC, 2020) bölgeyi; küresel rekabet alanı haline getirmiştir. Bu rekabet aynı zamanda deniz tabanında yer alan enerji kaynaklarının paylaşımı ile büyük sorunlar çıkarmıştır. Taraf ülkeleri askeri seçenekleri devreye sokacak düzeyde karşı karşıya getirmiştir. Türkiye'nin enerji güvenliği sağlayıcısı ve enerji koridoru olmayı hedefleyen politikaları bulunmaktadır. Doğu Akdeniz'de enerji-politik kaynaklı gelişmeler, Türkiye'nin bu politikaları açısından ciddi riskler oluşturmaktadır.

Bölgede Türkiye'yi enerji kaynaklarının dışına itme çalışmaları ve iş birlikleri yapılmaktadır. Bu durum; Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan, İsrail ve Mısır ile iş birliği yaparak bir blok oluşturmaya çalışmaktadır. Yine, bu dört ülkeye İtalya, Filistin ve Ürdün'ün katılımıyla Doğu Akdeniz Gaz Forumu kurularak Bölgesel bir İttifak oluşturulmuştur. Bölgede, çok uluslu ve ortak politika etrafında hareket eden bloklar, Türkiye'siz denklemler üzerinde çalıştığı gözlenmektedir. Bu girişimler yolu ile bölgede tek taraflı oldu-bitti konjonktürleri oluşturulmaya çalışılmaktadır Türkiye ise bu tek taraflı oldu-bittilere karşı olduğunu ve müsaade etmeyeceğini, uluslararası hukuk açısından haklarını kaybetmemek için BM'ye bildirimlerde bulunmuştur. Bu girişimler karşısında, Türkiye hukuki, ekonomik ve askeri hamleler bileşiminden oluşan bir politika izlemektedir.

Bu politik, ticari ve stratejik girişimlere karşı ise Türkiye, Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile iş birliği anlaşması imzalayarak enerji kaynaklarına yönelik sondaj yapma ve münhasır ekonomik bölge haklarını koruma girişimlerinde bulunmuştur. Yine, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve BM'ce tanınan Libya

Ulusal Mutabakat Hükümeti ile deniz yetki alanlarını sınırlandırma anlaşmaları imzalanmıştır. Bu anlaşmalarla, Türkiye kendi kıta sahanlığını ve münhasır ekonomik bölge sınırlarını belirlemiştir (BBC, 2020; Yorulmaz, 2020: s. 93). Sınırlama çalışması ile başka ülkelerin bu bölgedeki ekonomik kaynakları çıkarma faaliyetlerinin engellenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Türkiye Cumhuriyeti, Sismik araştırma ve sondaj gemileri satın alarak, doğal gaz arama faaliyetleri için bölgeye göndermiştir. Ayrıca, sondaj gemilerine eşlik etmek ve güvenliklerini sağlamak amacıyla havadan ve karadan askeri araçlarını gönderilmiştir. Bu girişim ile hak iddia edilen bölgede fiili varlık gösterilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'nin tezinin, herkesin ortak paydada fayda elde edeceği ve kazan-kazan stratejisi olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmaktadır (Yorulmaz, 2020: s. 94). Türkiye Cumhuriyeti, ilgili ve taraf ülkelere, kendisinin bölgeden dışlanarak sonuç alınamayacağı görüşünü her düzeyde dile getirmektedir (BBC, 2020). Türkiye Cumhuriyeti, her ne kadar diyaloga açık bir söylem politikası izlediğini iddia etse bile, uygulamada kendi fırsat penceresini görme yerine tehditlere odaklı yaklaşım sergilediği, Libya ve Doğu Akdeniz'de yalnız kurt politikası ile başarılı olunamayacağı yönünde de eleştirilmektedir (Karan, 2020).

Türkiye'nin sondaj yapma politikası da eleştirilmektedir (Karan, 2020). Bölgedeki tüm ülkeler, uluslararası özel ve uzman şirketler ile anlaşma yaparak sondaj ve arama faaliyeti yapmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti milli ve yerli imkânlar dâhilinde, kamu şirketi olan TPAO ile arama ve sondaj faaliyeti yürütmektedir. Bölgesel rakip ülkeler ise, Exxon, ENI, TOTAL, Noble Energy, Chevron, BP ve Shell gibi küresel ölçekli ve sermayeleri çok güçlü şirketleri yetkilendirmek suretiyle arama ve sondaj yapmaktadır. Dolayısıyla, TPAO'nun bilgi birikimi ve sermayesi ile bu şirketlerin teknolojisi ve kaynakları arasında çok büyük farklar bulunmaktadır.

Avrupa ve ABD Basınının Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Enerji Politikalarına Yönelik Yaklaşımları

Avrupa ve ABD basını üzerinden; Türkiye'nin izlediği enerji politikası ve fiili uygulamalarının incelemek ve değerlendirmek, konunun çok taraflı olarak anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu amaçla İngiltere, Almanya, Fransa, Yunanistan ve ABD medyasının etkili ve önde gelen gazetelerin haber başlıklarına karşılaştırmalı olarak yer verilmiştir.

İngiliz *Guardian* gazetesinin, 25.02.2019 tarihli internet sürümünde Limasol açıklarındaki rezerv keşfi, “*Kıbrıs: Muhtemel gaz sahasının bulunması, Türkiye ile gerilim olasılığını artırıyor*” başlığı ile haberleştirildiği görülmüştür (Smith. H., 2019). Haber içeriğinde, her iki tarafın yetkili organlarının rezerv keşfi ile ilgili ulusal ve stratejik duruşlarının özetlendiği ve bu yönde verilen siyasi demeçlere yer verilmiştir. Haberin devamında, her iki taraf arasındaki mevcut ve olabilecek anlaşmazlığın çözülmesi halinde, Doğu Akdeniz gazının, Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığının azalacağı yönünde değerlendirme yapılmaktadır. Benzer açıklama ve yorumları içeren haber ve içerikler, *Guardian* Gazetesinin diğer haber başlıkları ve haber içeriklerinde yer aldığı gözlenmiştir: “*Kıbrıs'ta büyük gaz*

keşfi AB enerji güvenliğini artırabilir (Smith. H., 2019), ‘*Kıbrıs çevresindeki petrol ve gaz rezervleri Yunanistan ve Türkiye arasında çok sorun çıkaracak*’ (Smith. H., 2014)’.

Almanya medyasının önde gelen basın kuruluşlarından *Der Spiegel* dergisi 25.08.2020 tarihli uluslararası internet sürümünde yer alan “*Erdoğan, Yunanistan’la savaşı göze alıyor*” başlığı ile yayınlanan bir analiz makalesinde Doğu Akdeniz’deki gaz ve hidrokarbon yatakları ile ilgili Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Türkiye arasındaki sorunlara dikkate çekilmekte; haber içeriğinde ise Türkiye Cumhuriyeti’nin değişken Akdeniz deniz sınırları ve enerji politikası ile “Mavi Vatan” konsepti analiz edilmekte ve değerlendirilmektedir (Popp, 2020). Diğer yandan, Avrupa Birliği ile Fransa’nın, Akdeniz gerginliği ile ilgili Türkiye karşısındaki tutumları tartışılmaktadır. Gazetenin haber içeriğinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın herkese karşı bir politik duruş sergilediği; Sendker (2020), yayınladığı “*Erdogans kalkulierter Krieg (Erdoğan, savaş çıkarmayı planlıyor)*” başlıklı makalede, doğal gaz kaynağına ulaşma ve kullanma haklarına sahip olma açısından Türkiye’nin iç politikadaki pozisyonunu pekiştirmek için Yunanistan’a ait gemileri batırmak ve uçakları düşürmek için Orduya emir verdiğine dair kulis bilgisi içerikli haber (Sendker, 2020) yapılarak aktarılmıştır.

ABD basınında ise *Washington Post* gazetesinin Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki münhasır ekonomik bölgeler üzerindeki haklarını koruma ve sondaj çalışmalarına yönelik olarak; Gazetenin internet sürümünde yer alan “*Doğu Akdeniz’de bir çatışma çıkabilir. İşte bunu nasıl durduracaksınız.*” (Aydıntaşbaş ve Ülgen, 2020), “*Türkiye, Akdeniz gazı için büyük planı nasıl bozuyor.*” (Hacıoğlu, 2020) ve “*Türkiye ve Yunanistan’ı tuhaf bir duruma sokan çatışmalar*” (Hacaoglu ve Tugwell, 2020) başlıkları ile aktarılmıştır. Bu durum, Türkiye’ye olan yaklaşımını göstermektedir. *New York Times* Gazetesinde ise Doğu Akdeniz’deki gaz ve petrol kaynakları ile ilgili taraflar arasındaki çatışmaları, taraf ülkelerin jeopolitik tezlerini ve yaşanan süreç içerisindeki gelişmeleri ortaya koyan haber başlıkları ve içerikleri ile Türkiye’nin pozisyonunu haber konusu yaptığı görülmektedir. Gazetenin, “*Akdeniz’de yeni bir Taht Oyunları Var*” (*New York Times*, 2020), “*AB, Kıbrıs açıklarında Gaz sondajı yaptığı için Türkiye’yi cezalandırdı*” (Stevis, 2019) ve “*Kıbrıslı Rakiplerin Gaz Yarışı Gerilimi Artırıyor*” (Kanter, 2012) haber başlıkları ve içeriklerinde Türkiye’ye olan bakış açısı ve tutumu takip edilebilmektedir.

Fransa’da *Macron İktidarının* Türkiye’ye karşı bir pozisyon almasına rağmen *Le Monde* gazetesinin Doğu Akdeniz’de enerji-politik merkezli çatışma konuları ve gelişmeleri; Türkiye’nin bölgedeki münhasır ekonomik bölge haklarını koruma, çıkarlarını takip etme, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile yaşadığı çatışmaları özetleyen ve ortaya koyan “*Doğu Akdeniz’de gaz, kartları nasıl karıştırıyor?*” (Wakim, ve diğerleri, 2020), “*Doğu Akdeniz’de Yunanistan ve Türkiye neden çatışıyor?*” (Pommier, 2020) ve “*Petrol: Türkiye ve Kıbrıs Arama Projeleri Konusunda Çatışıyor*” (Lazarou, 2011) haber başlıkları ile aktarmıştır.

Fransa medyasının diğer bir önemli gazetesi ise *Le Figaro*’dur. Bu gazetede Türkiye, Kıbrıs ve Akdeniz’deki gaz ve petrol rezervleri ile ilgili haber başlıkları; “*Türkiye ile Gerilimin Yuvası, Kıbrıs*”

(Tremblais, 2020), “Yunanistan ile Türkiye arasında bölgesel güvenliği tehdit eden gerilimlerin kaynağı nedir? (Louis, 2020) ve “Yunanistan-Türkiye: Bin yıl savaşları” (Josseran, 2020) başlıkları ve içeriklerini belirli bakış açısı ile yansıtmıştır.

Yunanistan’ın merkez-sol politik eğilimli önde gazetelerinde *Ta Nea*’nın gaz ve hidrokarbon rezervleri ve Doğu Akdeniz konularında Türkiye’ye olan yaklaşımı, belirlediği haber başlıklarından belirli düzeyde anlaşılabilir. Örnek olması açısından, gazetenin “Türkiye, Kıbrıs ve Yunanistan’ın gaz ve petrol yataklarını bölmek istiyor” (Ta Nea, 2019), “Her düzeyde ve her yönden gerçekçilik tek rehber olmalıdır” (Ta Nea, 2020a) ve “Erdoğan yine kaçıyor: Akdeniz’in sahibiyiz” (Ta Nea, 2020b) başlıklı haberler ile sözde editoryal bir sunum ile aktardıkları görülmüştür.

Liberal muhafazakâr ya da yeni sağ eğilimli Yunanistan *Ekathimerini* gazetesinin Yunanistan ve Kıbrıs ile Türkiye arasında yaşanan Doğu Akdeniz enerji kaynakları, münhasır ekonomik bölge hakları, sondaj ve keşif çalışmalarına dayalı gerginlik ve çatışmalarını haberleştirme ve kullandığı haber başlıklarında “Kıbrıs ile Türkiye arasında doğal gaz kaynaklı bir çarpışmanın önlenmesi” (Hadjistassou, 2011), “Samaras Türkiye ile Ege petrol ve doğalgazı konusunda barışçıl çözüm istiyor” (Ekathimerini, 2013) ve “Yunanistan, Türkiye ile Doğu Akdeniz anlaşmazlığında gerginliğin azaldığını söyledi” (Ekathimerini, 2020) haber başlıkları ve içerikleri ile açıklanmıştır.

Enerji-Politik Merkezli Haber Başlıklarının Duygu Analizi

Duygu analizi; insanların ürünler, hizmetler, organizasyonlar, olaylar gibi farklı konular hakkında görüşlerini ifade ettikleri metinler içinde saklı olan duygu, fikir ve düşünceleri ortaya çıkaran çalışma olarak tanımlanmaktadır (Özyurt ve Akcayol, 2018: s. 670). “Duygu analizi çalışmalarında, hakkında görüş belirtilen ürün, hizmet, olay, kişi gibi şeyler varlık olarak kabul edilmektedir” (Özyurt ve Akcayol, 2018: s. 670). “Düşüncenin kime ait olduğu ya da bir başka ifadeyle, duygu ifadesinin öznesi yapılan duygu analizi çalışmasının türüne göre odak konusu olabilmektedir” (Özyurt ve Akcayol, 2018: s. 670). Dolayısıyla duygu ifadesi varlık, özellik, duygu ve özne olmak üzere dört bileşenden oluşan bir model olarak açıklanmaktadır (Liu, 2012: s. 84).

Duygu analizi çalışmalarının bir kısmı bu dört bileşenin tamamını, bazıları ise bir veya birkaçını analiz konusu yapmaktadır. Bu çalışmada; duygu polaritesi merkezli duygu analizi yöntemi kullanılması amaçlanmıştır. Duygu polaritesi, pozitif-negatif ya da pozitif-negatif-nötr şeklinde sınıflandırılabilir. Duygu polaritesinin çıkartılması, duygu analizi çalışmalarında uygulanan temel analiz olarak kabul edilmektedir (Özyurt ve Akcayol, 2018: s. 670).

"Duygu analizi (görüş madenciliği), metin belgelerinin pozitif, negatif ya da nötr olarak sınıflandırılmasını amaçlayan bir doğal dil işleme ve metin madenciliği araştırma alanıdır (Onan, 2017)." Duygu analizi, insanların fikirlerini, duygularını, değerlendirmelerini ve tutumlarını yazılı dilden analiz eden bir çalışma alanıdır. Duygu analizi; olumlu ve olumsuz görüş, duygu ve değerlendirmeleri belirlemeye yardımcı olmaktadır (Kılıç, Budak ve Kılıç, 2020: s. 132).

Duygu analizi, doküman, cümle ve özellik tabanlı düzeyde olmak üzere üç düzeyde yapılmaktadır (Özyurt ve Akcayol, 2018: s. 669). Bu düzeyler, araştırmacı ile veri setindeki kapsamlar ve veri setindeki metinlerden çıkarım bilgilerine göre belirlenmektedir. Bu araştırma çalışmasının konusu ve kapsamına daha uygun olması nedeniyle cümle düzeyinde duygu analizi yapılması tercih edilmiştir. Cümle düzeyinde duygu analizinin güçlü yönü duygu polariteleri detaylı şekilde incelemeyi kolaylaştırmaktadır. Metnin bir bütün olarak sınıflandırılması yerine her cümlede öncelikle duygu ifadesi olup olmadığının tespiti yapılmaktadır (Özyurt ve Akcayol, 2018: s. 671). İfade edilen duygu varsa, duygunun polaritesi yani negatif, pozitif ve nötr olarak sınıflandırılması yapılır (Liu, 2010).

Bu çalışmanın genel amacı Doğu Akdeniz’de keşfedilen hidrokarbon ve gaz yataklarına bağlı olarak ortaya çıkan enerji-politik gündemli haber başlıklarının “duygu durumunu” betimlemek ve böylece haberlerin “iyi”, “kötü” ve “nötr” duygu içeriklerini karşılaştırarak sınıflandırmaktır. Haber başlıklarının uyandırdığı duyguları tespit etmede duygu analizi ve metin madenciliği etkili bir yöntem olarak kullanılmaktadır.

Türkiye, ABD ve Avrupa medyasında yer alan Doğu Akdeniz enerji kaynakları keşfi, bölge ülkeleri arasında artan gerilimler, bölgede sondaj ve çıkarma yapan uluslararası şirketler, bu şirketlerin arkasındaki devletlerin enerji oyununa dâhil olması, münhasır ekonomik bölge tartışmaları, ülkeler arasındaki ittifaklar ve ayrışmaları içeren haber başlıkları, duygu analizi ve metin madenciliği açısından analiz edilmeye uygun ve değerli veri kaynaklarıdır.

YÖNTEM

Bu çalışma, “iyi” ve “kötü” kavramları üzerinden haberin değerine odaklanan sübjektif içeriklerden ziyade, konuya malzeme teşkil eden haberlerin Türkiye Cumhuriyeti’nin ulusal güvenlik politikaları üzerinde pozitif, negatif ya da nötr etkilerini objektif bir biçimde ölçmeye yöneliktir. İlgili ülke gazetelerinde çıkan haberlerin duygu analizi tekniği ile konuya olumlu veya olumsuz yaklaşımı çıkarılması hedeflenmektedir. Bilindiği gibi haberler, ilk etapta yansız gibi görünse de satır araları değerlendirildiğinde, haberin nasıl bir duygu taşıdığı veya ne kadar yansız olduğu anlaşılabilir. Bu çalışmada metin madenciliği ve duygu analizi yöntemleri kullanılarak haber ve başlıkların konuya bakışı ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Araştırma Yöntemi

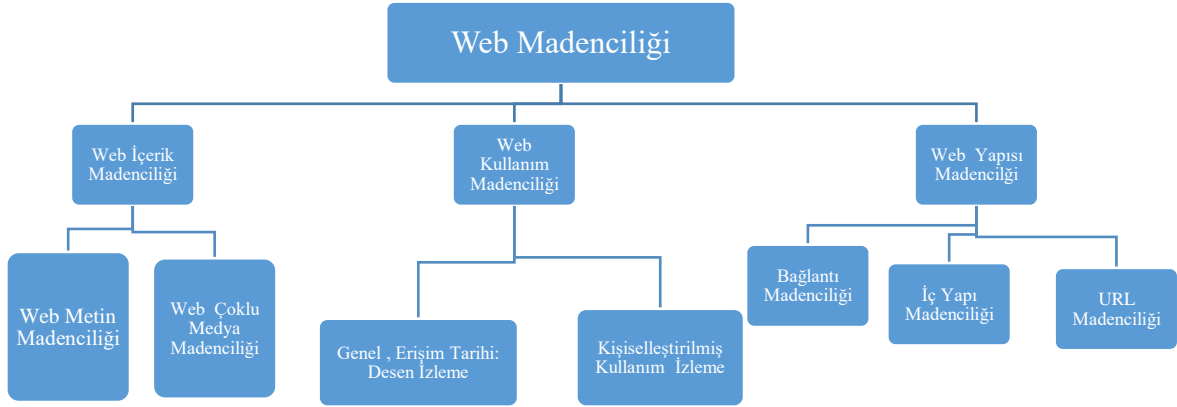
Hem nitel hem de nicel araştırma yöntemine ait veri toplama ve analiz tekniklerini birlikte kullanılmıştır. Alanyazında metin madenciliği olarak bilinen yöntem ile buna bağlı duygu analizi tekniği uygulaması yapılmıştır. Verilerin analizi ve duygu analizi için WEB programlama, bilimsel programlama, veri bilimi, yapay öğrenme derin öğrenme alanlarında yaygın kullanılan (Arslan, 2019) Python programlama dili ve KNIME analitik programı birlikte kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak kavramsal çerçeve ile ilgili alanyazın tarama ve arşiv inceleme tekniği kullanılmıştır. Haber başlıkları için tespit edilen gazetelerin web sitesi arşivlerine yönelik arşiv taraması tekniği kullanılmıştır. Veriler emek yoğun bir şekilde elde edilmiş, yani alanyazında crawler (Pani, Mohapatra ve Ratha, 2010: s. 774) olarak bilinen herhangi bir otomasyon veya yazılım kullanılmamıştır. Bu anlamda yürütülen çalışma insan ve makine etkileşimli bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

Veri Analiz Teknikleri

Veri analiz tekniği olarak elde edilen bilgilerin temizlenmesi, ortaya çıkartılması, çözümlenmesi işlemleri (Bhatia ve Kumar,2008; Daş ve diğerleri, 2006; Kunc, 2007) adına web madenciliğinden istifade edilmiştir. Kosala ve Blockeel (2000), web madenciliği alanında araştırma yapan ve hangi tür verinin çıkarılacağını kategorize eden üç web madenciliği kategorisi önermiştir. Önerilen kategorik analiz modeli Şekil.1'de ayrıntılı şekilde gösterilmiştir. Web içerik analizi, web kullanımı ve web bağlantı yapısı, web madenciliğinin türleridir. Web içeriği madenciliği, metin, resim dâhil olmak üzere web içeriklerinden yararlı bilgilerin keşfedilmesinde kullanılır. Ses, video, vb. bağlantı yapısı madenciliği, web yapısı madenciliği olan köprüler şeklinde mevcut olan web sayfası kalitesinin kolektif yargısından yararlanmak için teknikler geliştirmede kullanılır. Web yapısı madenciliği, web'in bağlantı yapılarının altında yatan modeli incelemede kullanılır (Kosala ve Blockeel, 2000: s. 7).

Şekil 2. Web Madenciliği Türleri ve Kullanılan Analiz Çeşitleri

Kaynak: (Kosala ve Blockeel, 2000).

Duygu analizi büyük verinin analiz edilip, kullanılabilir verilerinin içinden anlamlı veriyi çıkartmak için oluşturulan yöntemlerden birisidir. Duygu analizi (Sentiment Analysis) ya da düşünce madenciliği (Opinion Mining) gibi birçok isimlendirmeler kullanılmaktadır (Nasukawa ve Yi, 2003: s. 2). Duygu analizi bir cümlenin ya da bir metnin duygu içerip içermediğini ve bu duygunun durumunun saptanması sürecidir (Liu, 2010: s. 655). Duygu barındıran metinler herhangi bir konu, şahıs, marka ya da siyasi görüş veya politik çekişme konuları hakkında olabilir. Politik bir çekişme konusunda cümle düzeyinde duygu analizinin konusu olabilir. Duygu analizinde metin, cümle düzeyinde bir bütün olarak sınıflandırılmaz (Özyurt ve Akçayol, 2018: s. 671). Öncelikle her bir cümlede duygu ifade edilip

edilmediği tespit edilir, daha sonra duygu ifade edilmişse cümle pozitif veya negatif olarak ayrıştırılır. Bir cümlede herhangi bir duygu ifade edilip edilmediğine yönelik yapılan ayrıştırma işlemi, alanyazında sübjektiflik sınıflandırması olarak da ifade edilmektedir (Özyurt ve Akcayol, 2018: s. 671).

Duygu Sınıflandırması

Duygu analizi, bireyler, olaylar, sorunlar, konular ve özellikleri ile ilgili görüşleri, tutumları, duyguları ve değerlendirmeleri inceleyen hesaplamalı bir çalışmadır (Zhang ve Liu, 2017: s. 27). Çevrimiçi sezgiler artık duyarlılık analizi kullanılarak analiz edilebiliyor. Bu analiz, metin hassasiyetini genel olarak pozitif, nötr veya negatif olarak tanımlamak için hesaplamalı dilbilim ve metin madenciliği kullanan doğal bir dil işleme (NLP) uygulamasıdır (Silahtaroglu ve diğerleri, 2020: s. 291). Öte yandan Vinodhini ve Chandrasekaran (2012), duygu analizini, belirli bir ürün veya konuyla ilgili halkın ruh halini izlemek için kullanılan bir doğal dil işleme türü olarak tanımlar. Pang ve Lee (2008: s. 4), duyarlılık analizi geçmişine ilişkin 2001 yılına vurgu yapmış ve duygu analizi çalışmalarının ortaya çıkmasıyla ilgili faktörleri sonuçlandırmıştır. Bu faktörler arasında; veri kümelerinin kullanılabilirliği ve inceleme-birleştirme web sitelerinin geliştirilmesi, doğal dil işleme ve bilgi , Erişim Tarihi: i için makine öğrenimi yöntemlerinin artması, entelektüel zorlukların tanınması, ticari ve istihbarat uygulamaları.

Duygu analizinin duyguları tespit etmek için iki yaklaşımı vardır; birincisi sözlük temelli yaklaşıma, ikincisi ise sınıflandırma yaklaşımına atıfta bulunmaktadır (Taboada ve diğerleri, 2011: s. 268). Sözlüğe dayalı yaklaşım belge, cümle veya varlık düzeyi için kullanılabilirken, belirli kelimelerin varlığına bağlı olduğu için verimsiz olabilir ve açıkça ifade edilmeyen duyguları gözden kaçırabilir (Zhang ve diğerleri, 2011: s. 1). İkinci yaklaşım, önceden etiketlenmiş verilerle (pozitif, negatif veya nötr) başlar, sınıflar arasındaki farklılıkları modelleyen özellikleri çıkarır ve son olarak yeni örnekleri tahmin etmek / sınıflandırmak için bir işlev çıkarır (Kolchyna ve diğerleri, 2015: s. 10).

Duygu analizi, ürün satışlarını tahmin etmek için bas modeli (Fan ve diğerleri, 2017: s. 91) ve müşteri memnuniyetini ölçmek için VIKOR yaklaşımı (Kang ve Park, 2014: s. 1042) gibi farklı amaçlar için de kullanılmaktadır. Duygusal analiz tek başına kullanıldığında faydalı olabilir, ancak tamamlayıcı bir teknik olarak da kullanılabilir. Bu çalışmada ise web madenciliği, duygu analizi ve metin madenciliği yaklaşımlarını birlikte ve birbirini tamamlayıcı şekilde kullanılmıştır.

Duygu analizi algoritmaları kural tabanlı, otomatik ve hibrit olarak üç gruba ayrılmaktadır. Bu çalışmada kural tabanlı bir duygu analizi süreci geliştirilmiştir. Kural tabanlı duygu analizi süreci şu şekilde işletilir;

- İki kutuplu kelime listesi tanımlar,
- Belirli bir metinde görünen pozitif ve negatif kelimelerin sayısını sayar,

- Pozitif kelime görünümlerinin sayısı, negatif kelime görünümlerinin sayısından büyükse, sistem pozitif bir duygu verir ve aksi durumda ise negatif/olumsuz duygu öne geçecektir. Sayılar çift ise, sistem tarafsız bir duygu verir.

Duygu analizinin ortak görevlerinden biri, içeriğin iki karşıt duygu arasında sınıflandırılmasını ifade eden kutupluluk sınıflandırmasıdır (Cambria ve diğerleri, 2013: s. 16). Duygu analizi süreci başlanmadan önce metinlerin temizlenmesi gerekmektedir. Bu işlemler sırasıyla noktalama işaretleri kaldırılır. Ardından, numaralar ve beyaz boşluklar kaldırılır. En sonunda ise kelimelerin kaldırılması durdurulur.

Metin sınıflandırması

Metin sınıflandırmasında uygulanan yöntem ve aşamalar aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bu yöntemde veri setindeki her bir haber başlığı içeriği iki (pozitif, negatif) veya daha fazla kategoride (çok iyi, iyi, tatmin edici, kötü, çok kötü vb.) olmak üzere sınıflandırılabilir. Dolayısıyla duygu analizi, her bir haber başlığının bir kategoriyi temsil ettiği bir doküman sınıflandırma işlemi olarak düşünülebilir (Çoban ve diğerleri, 2015). Bu nedenle çalışmamızda, geleneksel medya haber başlıkları üzerinde temel doküman sınıflandırma yöntemi uygulanmıştır. Yöntemin uygulama aşamaları ön işleme, öz nitelik seçme ve sınıflandırmadan oluşmaktadır.

Ön İşleme: Bu aşama, sınıflandırma işleminin gerçekleştirilmesidir. Temel amacı metinsel verilerden örnek kategorilerin birbirinden ayırt edilmesini sağlayan önemli özniteliklerin ortaya çıkarılması ve uygun formata dönüştürülmesidir. Bir başka ifadeyle, “metnin sayısallaştırılmasını kolaylaştırmak için giriş verilerinin tutarlı hâle getirilmesi aşamasıdır” (Amanet, 2019). Amaca uygun doğru özniteliklere ulaşmada çok önemli görevi vardır. Ön işlemede dizgi parçalama, durak kelimeleri çıkarma, terim ağırlıklandırma ve tekrarlanan harflerin çıkarılması işlemleri uygulanır.

Dizgi Parçalama: Veriyi parçalara ayırma işlemidir. Parçalara ayrılan veriler arasından anlamlı bilgi edilmesi amaçlanır.

Durak Kelimeleri Çıkarma: Durak kelimeler bir dilde yaygın olarak kullanılan ve tek başına anlam ifade etmeyen kelime listesidir ve dilin özel durak kelimeleri mevcuttur (Çoban ve diğerleri, 2015). Sabit bir liste bulunmamaktadır ve Türkçe için hazır bulunan durak listesi kullanılmıştır.

Terim Ağırlıklandırma: Bir terimin doküman ya da metin belgesi içinde ne kadar önemli olduğunu belirlemek için oluşturulan terim vektöründe her bir terim için ağırlık belirleme işlemidir (Çoban ve diğerleri, 2015). Bu çalışmada öz niteliklerin ağırlıklandırılması için “R programlama” kullanılmıştır. R programlama; ücretsiz ve açık kaynak kodlu bir yazım dili olan “R”, karmaşık istatistiksel araştırmalar yaparak içeriğinde bulunan çok sayıda farklı görselle sunabilmektedir. (Merih, 2017)

Metin sınıflandırması

Bu araştırma için 2020 yılına ait gazete başlıklarının analizi adına yeni bir veri seti hazırlanmıştır. Bu alanda yapılmış çalışmalarda ortak bir veri setinden söz etmek mümkün olmadığından, her araştırmacının kendi veri setinin hazırladığı müşahede edilmiştir. Bu doğrultuda, ne tarz bir duygu modelinin veya kaç duygu kategorisinin kullanılması gerektiği konusu hala netlik kazanmış değildir (Yang ve Chen, 2012: s. 4). İnsan algısının özel doğası, ortak bir veri tabanı hazırlığını güç kılmaktadır. Bu haberlerin duygu etkilerinin belirlenmesi adına; Türkiye basınından Sabah ve Sözcü gazeteleri, Yunanistan basınından Ekathimerini ve Ta Nea gazeteleri, Almanya basınından Der Spiegel ve Taz gazeteleri, İngiltere basınından Guardia ve Financial Times gazeteleri, ABD basınından Washington post ve New York Times, Fransa basınından Le Monde ve Le Figaro gazetelerine ait “Doğu Akdeniz Enerji” başlıklı haberlerden oluşan 54 Türkçe, 86 İngilizce ve Almanca toplamda 150 adet ayrı haber başlığı, haber özeti ve tam metin analize girmiştir. Toplamda 23.731 yabancı sözcük elde edilmiştir. Veri temizliği aşamasından sonra 17.324 yabancı sözcük, elde edilen 3.569 Türkçe sözcük üzerinden ise yine veri temizliği aşamasının sonunda 2.159 adet sözcük elde edilmiştir.

Araştırma Örnekleme Yöntemi

Öncelikle incelenecek zaman belirlenmiştir. Bu bağlamda sistematik örnekleme çerçevesi oluşturularak örnek olayı belirlemek için ari bir rastlantısal süreç ve eşit buluntu (Neuman, 2017) olasılığı adına *rastlantısal örnekleme tekniği*yle araştırmanın gerçekleştirildiği tarihten geçmişe, iki yıl olacak şekilde ve güncel haberler taranmıştır. Haber başlıkları taraması yapılırken, son iki yıl (2019 ve 2020) kapsama alınarak mezkûr iki yıla ait haberler tespit edilerek analiz edilmiştir.

Veri toplamak için tercih edilen örnekleme yöntemi de belirlenmiştir. Alanyazında; Türk basınından, sol görüş yazılı basını temsilen *Sözcü* gazetesi, merkez sağ görüş yazılı basını temsilen *Sabah* gazetesi seçilmiştir. Ayrıca gazete seçimleri esnasında 2021 yılına ait tiraj değerleri dikkate alınarak Türkiye Basını kapsamına dahil edilmiştir. Avrupa Basınından ise Almanya'nın Yahudi sermayesi kullanan ayrıca İstanbul, Moskova ve Brüksel'de temsilcilikleri bulunan (Yılmaz ve Yılmaz, 2018: s. 676) *Der Spiegel* ve yüksek tirajlı günlük basılan ve sol tandanslı (Yılmaz ve Yılmaz, 2018: s. 680) *Taz* gazetelerinin enerji gerilimi ile ilgili haber başlıkları kapsama alınmıştır. İngiltere'nin lider medya statüleri, yüksek tirajları ve aralarındaki önemli farklılıklar (Von Nordheim ve diğerleri, 2018: s. 813) sebebiyle *Financial Times* ve *The Guardian* gazetelerinde yer alan haber başlıkları kapsama alınmıştır.

Türkiye gazetelerine yönelik haber başlığı taraması yapılırken “Doğu Akdeniz” + “Enerji Kaynakları” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. *Sözcü* ve *Sabah* gazetelerinin internet sürümlerinin arşivlerinden 30'ar haber başlığı tespit edilmiştir.

ABD basınıının önde gelen iki gazetesi (Jabeen ve Khan, 2017: s. 7) *Washington post* ve *New York Times* gazetelerinde toplam 25 haber başlığı değerlendirme kapsamına alınmıştır.

İngiltere gazetelerine yönelik haber başlığı taraması yapılırken “Eastern Mediterranean” ve “gas and oil reserves” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Her iki gazetenin internet sürümü arşivlerinden yaklaşık 50 haber başlığı tespit edilmiştir.

Seçili Almanya Gazetelerine yönelik haber başlığı taraması yapılırken, İngilizce “Eastern Mediterranean Energy Resources” anahtar kelimeleri Almanca “östliche mediterrane Energieressourcen” anahtar kelimesine çevrilmiştir. Almanca’ya çevrilen anahtar kelime, Der Spiegel ve Taz Gazetelerinin internet sürümü arşivleri üzerine taranmıştır. Tarama işlemi sonucunda 10 civarında haber başlığı tespit edilmiştir. Tespitli başlıklar daha sonra İngilizce’ye çevrilmiştir. Tarama sonucunda tespit edilen başlıklar analiz kapsamına alınmıştır.

Fransa medyasından iki farklı yaklaşım adına merkez sağ siyasi görüşten *Le Figaro* ve merkez sol siyasi görüşten *Le Monde* gazetelerinin (Cansun, 2019: s. 42) web arşivleri üzerinde “Eastern Mediterranean” ve “Oil and Gas Reserves” anahtar kelimeleri Fransızca’ya çevrilmiş ve Fransızca anahtar kelimeler üzerinden haber başlığı taraması yapılmıştır. Her iki gazetenin Uluslararası sürümünden tespit edilen 30’ardan fazla haber başlıkları, Fransızca’dan İngilizce’ye çevrilerek analize tabi tutulmuştur.

Yunanistan medyasından ise hafta arası en çok okunan (Demirci ve Kılıç, 2018: s. 441) *Ekathimerini* ve *Ta Nea* gazetelerinin uluslararası web sürümüne ait arşivler üzerinde “Eastern Mediterranean” ve “Oil and Gas Reserves” anahtar kelimeleri Yunanca’ya çevrilerek tarama işlemi yapılmıştır. Her iki gazeteden 30’ardan fazla haber başlıkları Yunanca’dan İngilizce’ye çevrilerek analiz işlemine alınmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmada karşılaştırma yöntemi yalnızca Türkiye basını özelinde değil, uluslararası basın genelinde ele alınmıştır. Bu özelliği nedeniyle konu ve duygu türü içerik analizlerinden farklılık arz etmektedir.

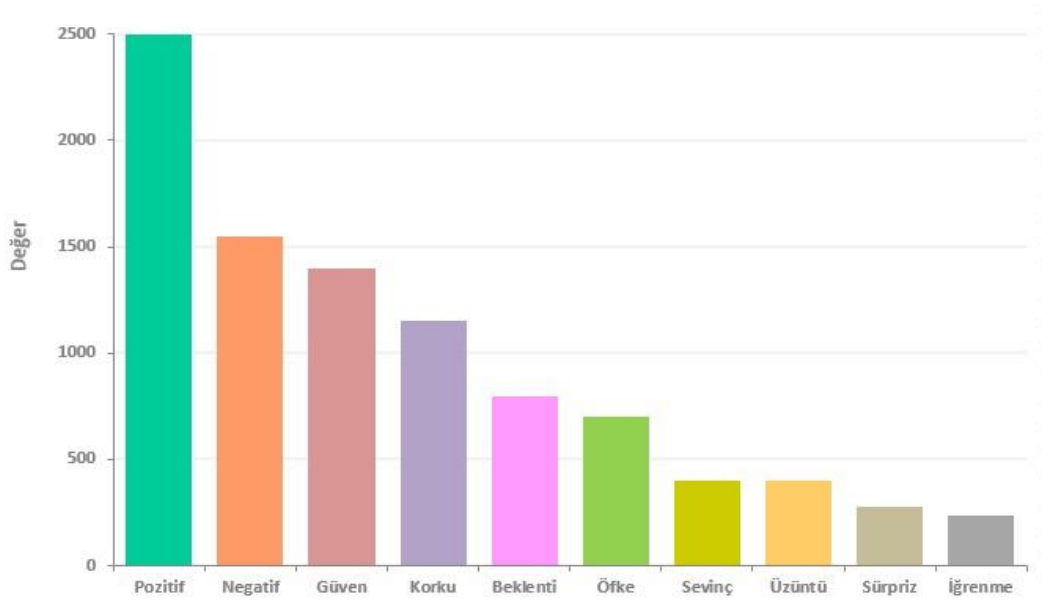
Bu çalışma, “iyi” ve “kötü” kavramları üzerinden haberin değerine odaklanan subjektif içeriklerden ziyade, araştırma konusuna veri kaynağı olan haberlerin Türkiye’nin ulusal güvenlik politikaları üzerinde pozitif, negatif ya da nötr etkilerini objektif bir biçimde ölçmeye yöneliktir.

İncelenen haber kaynakları, daha ziyade yüksek tirajlı gazetelerden derlenmiş, görsel basının etki bazlı büyüklüğü ile kamuoyu ve politika yapımcılar üzerindeki baskı gücü arasındaki korelasyon, özneliği nedeniyle çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Bu çalışmada ele alınan haber kaynaklarının konuyu ele alma, yansıtma ve yorumlama biçimleri, ilgili ülkenin okur kitlesi üzerinde bıraktığı duygusal tesiri ölçmeye yönelik değildir. Aksine bahse konu olan haberin sunum şeklinin Türkiye Cumhuriyeti açısından kategorize edilen duygu tonu ve yoğunluğunun biçimsel olarak sınıflandırılması ve analiz edilmesine öncelik ve önem verilmiştir.

BULGULAR

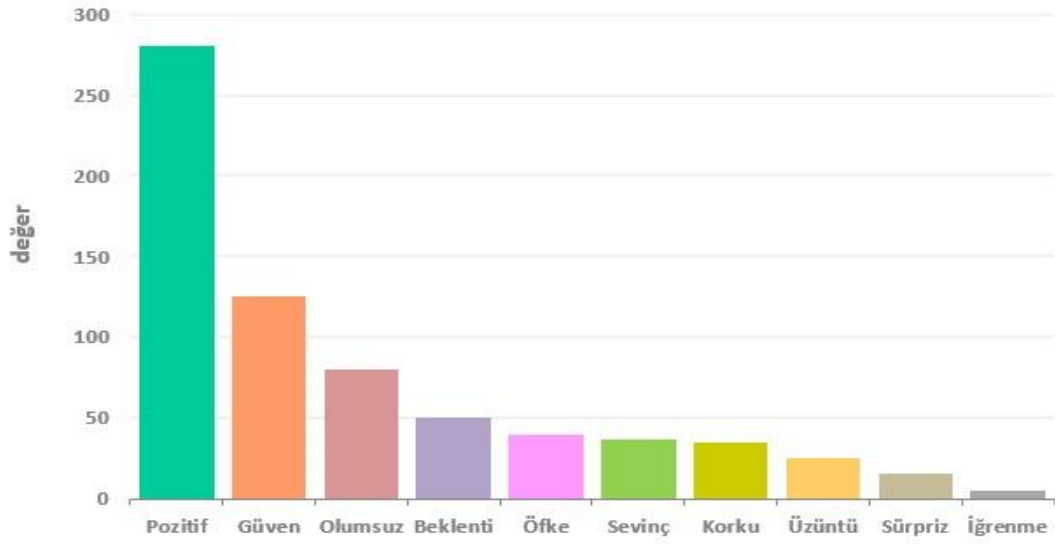
Yukarıda detaylı açıklandığı üzere sınıflandırma işlemine geçmeden önce ön işlem uygulamaları yapılmalıdır. Belirlenen gazetelere ait web arşivlerinin çalışma insan ve makine iş birliği ile taranmasının ardından belirlenen kelimelere ait sözcükler Türkçe veya İngilizce kelime bulutları haline getirilmesi ön işlem aşamasını oluşturmaktadır. Bulgular bağlamında en kritik kelimelerin sayıca ya da yüzdelik dilimler halinde mukayesesi yapılmış, “*Güvenlik, Savaş, Çatışma, vb.*” kavramlar kendi içerisinde, “*Diplomasi, Barış, Uzlaşma, Anlaşma, vb.*” gibi kavramlar da kendi içinde ele alınmıştır. Kullanım sıklığı açısından ilk kategorideki kelime sayısının mı, yoksa ikinci kategorideki kelime sayısının mı daha fazla ya da baskın olduğu belirlenmiştir.

Şekil 3. Yabancı Basında Geçen Sözcüklerin Duygu Dağılımı

Yabancı basında yer alan haberlerde kullanılan sözcükler üzerinde yapılan analiz sonucunda duygu tiplerinin pozitif, negatif, güven, korku, beklenti, öfke, sevinç, üzüntü, sürpriz ve iğrenme olduğu tespit edilmiştir.

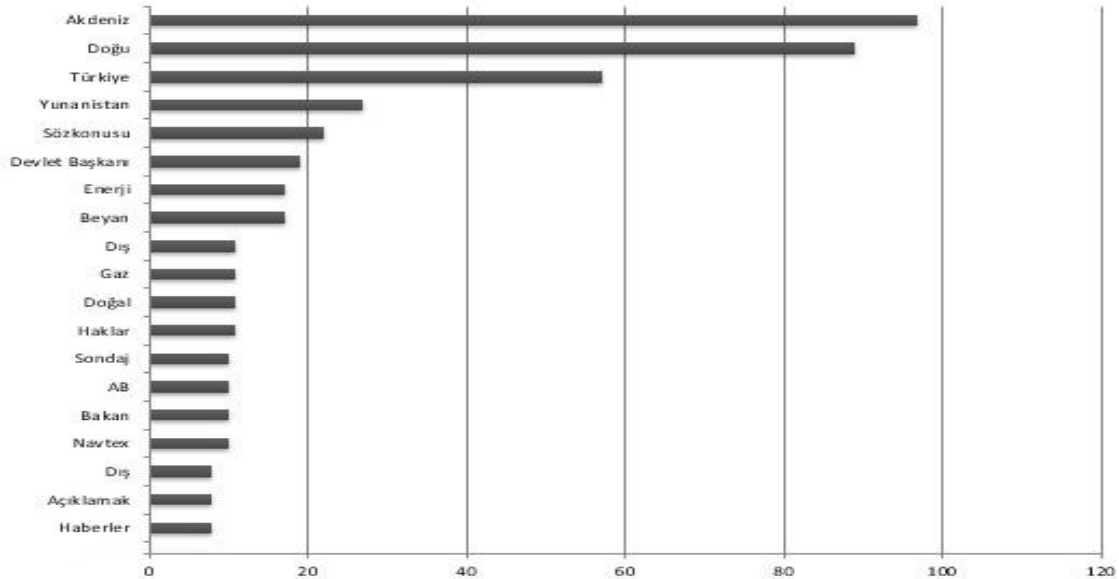
Yukarıda yabancı basına ait grafikten hareketle, yabancı sözcüklerdeki pozitif duygunun negatif duygudan daha baskın olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte en yoğun duygunun güven olduğu dikkat çekmektedir. Korku ve öfke duygularının, diğer duygulara kıyasla yüksek olduğu ifade edilebilir.

Şekil 4. Yerli Basında Geçen Sözcüklerin Duygu Dağılımı

Türkiye basınında yer alan haberlerde kullanılan sözcükler üzerinde yapılan analiz sonucunda ise duygu tipinin pozitif, güven, negatif, beklenti, öfke, sevinç, korku, üzüntü, sürpriz ve iğrenme olduğu görülmektedir.

Grafikten hareketle, Türkçe sözcüklerdeki pozitif duygunun negatif duygudan daha baskın olduğu söylenebilir. Diğer duygular ile karşılaştırıldığında analizde karşımıza çıkan en baskın duygu, güven duygusudur. Bununla birlikte, korku ve öfke duygularının yabancı basına göre daha az kullanılmıştır.

Şekil 5. İncelenen Haberlerde Kullanılan Kelimelerin Sıklığı

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Doğu Akdeniz bölgesindeki enerji kaynaklarının yazılı basın tarafından ne şekilde ele alındığı araştırılmıştır. Bu çerçevede, Türkiye basınından iki farklı gazete ile Avrupa ve ABD basınına ait önde gelen gazetelerde “Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları” konularını içeren haber başlıkları ve özet bilgiler toplanmıştır. Gazete haberlerinin temel amacı haberi okura özetlemek ve aktarmak olduğu kadar, öte taraftan okurun ilgisini çekmek ve bir fikrin kamuoyu nezdinde etkin işlev görmesine zemin hazırlamaktır. Bu bakımdan hedef okur kitlesinin bilgisini, dini inançlarını, ideolojisini ve beklentilerinin yönlendirilme ya da manipüle edilme biçimini tespit etmek açısından, metinlerin yapım aşamasında etkili olan dil dışı öğeler ve görsellerin de irdelenmesinde fayda olacağı değerlendirilmektedir. Bundan dolayı, elde edilen örneklem veri seti üzerinden duygu analizi gerçekleştirilmiştir. Sonuçları değerlendirme yöntemi açısından “R Dili” aracı kullanılmıştır. Bu sayede, sözcüklerin haber metinleri üzerinde hangi duyguları barındırdıkları incelenmiştir.

Hem yabancı hem de yerli basında öne çıkan ilk üç duygunun ‘pozitif’, ‘güven’ ve ‘negatif’ duygular olduğu ortaya çıkmıştır. Pozitif ve negatif duyguların belirgin olması pek çok sözcük ile ifade edildikleri için gayet normaldir. Bu iki polarite dışarda tutulduğunda, iki basında da en çok rastlanan üç duygudan ikisi ‘güven’ ve ‘beklenti’ olmuştur. Bu iki duyguya yerli basında ‘öfke’ yabancı basındaysa ‘korku’ duygusu eşlik etmektedir. Belirtilen bu hususlar dikkate alındığında, her iki kamuoyunun da güven beklentisi içinde olduğu görülmektedir. Buna karşın, Türk tarafında bir öfke oluşurken diğer tarafta ise bir korku ikliminin hâkim olduğu sonucu çıkarılabilmektedir.

Bahsi geçen bu sonuçlar bizlere Doğu Akdeniz bölgesindeki enerji kaynaklarına yönelik ülkeler arası gerilimin arttığını göstermektedir. Adı geçen bu bölgede ekonomik büyüklüğü çok yüksek olan enerji kaynaklarının bulunduğu öngörülmektedir. Belirtilen bu kaynaklar ülkeler tarafından etkin bir şekilde değerlendirilebildiği sürece, birçok ülkenin ekonomik kırılganlığının azalabilmesi mümkün olabilecektir. Türkiye gibi bölge ülkelerin önemli bir çoğunluğu enerji ihtiyacını yurt dışından ithal ederek karşılamaktadırlar. Belirtilen bu durum ülkelerin cari işlemler dengesini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Dolayısıyla, bu bölgedeki enerji kaynaklarının birçok ülke için önemli bir fırsat olduğu ortadadır. Bu bağlamda, belirtilen bu enerji kaynaklarının etkin bir şekilde değerlendirilmesi bu ülkelerin ekonomik gelişimi için oldukça elzem bir durumdur. Bu amaca ulaşabilmek için ise ülkeler arasındaki siyasi gerilimin ortadan kalkması gerekmektedir.

Doğu Akdeniz’deki enerji rezervleri gibi önemli bir konuda gerilimin azaltılabilmesi için basına da çok önemli bir rol düşmektedir. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar dikkate alındığında, özellikle Türk basınında daha çok öfke faktörünün ön plana çıkartıldığı anlaşılmaktadır. Belirtilen bu durum Türkiye’nin diğer bölge ülkeleri ile çatışmalar yaşamasına katkı sağlayacaktır. Daha önce de ifade edildiği üzere, bu enerji kaynaklarının etkin bir şekilde değerlendirilebilmesi için ülkeler arasındaki gerilimin minimum seviyede olması gerekmektedir. Bu çerçevede, en doğru hamlenin uzlaşmacı bir

politika olduğu düşünölmektedir. Bu kapsamda, özellikle Türk basınının da daha uzlaşmacı haberler yaparak bölgedeki gerilimin azaltılmasına yardımcı olması hayati önem arz etmektedir. Bu sayede, bölgedeki enerji kaynakları daha verimli kullanılabilir ve bu durum da ölkemizin ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşabilmesine katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada elde edilen sonuçların hem politika yapıcılara hem de araştırmacılara yol gösterici nitelikte olduğu düşünölmektedir. Elde edilen sonuçlar sayesinde, Doğu Akdeniz bölgesindeki enerji kaynaklarının daha etkin bir şekilde değerlendirilmesine yönelik stratejiler üretilmiştir. Buna karşın, bu çalışmada birtakım kısıtlardan da söz edebilmek mümkündür. İlk olarak, çalışmanın data toplama sürecinde Türkiye’de faaliyet gösteren sadece 2 gazete ele alınmıştır. Bu bağlamda, ileride yapılacak çalışmalarda farklı gazete haberleri de inceleme kapsamına dahil edilebilir. Öte yandan, çalışmanın analiz sürecinde R Dili” aracı kullanılmıştır. Bu çerçevede, yapılacak yeni çalışmalarda metin madenciliği ve veri madenciliği gibi yöntemleri de dikkate alabilmek mümkündür. Belirtilen bu yöntemler ile elde edilebilecek sonuçlar ile bu çalışmanın bulgularını karşılaştırabilmek mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

Abdel-Kader, N. (2011). Potential conflict between Lebanon and Israel over oil and gas resources: A Lebanese perspective. *Defence Magazine*, (326/327).

<https://www.lebarmy.gov.lb/en/content/potential-conflict-between-lebanon-and-israel-over-oil-and-gas-resources-%E2%80%93-lebanese>, Erişim Tarihi: 04.11.2020.

Amanet, H. (2019). Metin madenciliği teknikleriyle yapay zekâ destekli metin analiz işlemleri. *Textdecipher*.

<https://textdecipher.com/turkce-metinlerde-text-mining-1/>, Erişim Tarihi: 03.12.2020

Arslan, İ. (2019). *Python ile Veri Bilimi*. İstanbul: Pusula Yayıncılık.

Aydıntaşbaş, A. ve Ülgen, S. (2020, 17 Eylül). A conflict could be brewing in the Eastern Mediterranean: Here is how to stop it. *Washington Post Daily*.

<https://www.washingtonpost.com/opinions/2020/09/17/conflict-could-be-brewing-eastern-mediterranean-heres-how-stop-it/>, Erişim Tarihi: 02.11.2020.

BBC. (2020, 7 Eylül). Doğu Akdeniz'de önemli aktörler kim, hangi stratejileri izliyorlar? *BBC*.

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54057801>, Erişim Tarihi: 04.11.2020.

BBC. (2019, 10 Mayıs). Doğu Akdeniz: Kıbrıs açıklarında doğalgaz arama krizi nasıl başladı, hangi ülke ne istiyor? *BBC*.

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48225246>, Erişim Tarihi: 30.10.2020.

Bezat, J. M. (2015, 1 Eylül). ENI announces the discovery of the "largest" gas field in the Mediterranean in History. *Le Monde*.

https://www.lemonde.fr/afrique/article/2015/08/30/eni-annonce-la-decouverte-du-plus-grand-gisement-de-gaz-en-mediterranee-de-l-histoire_4740677_3212.html, Erişim Tarihi: 04.11.2020.

Bhatia, M. P. S., & Kumar, A. (2008). Information retrieval and machine learning: supporting technologies for web mining research and practice. *Webology*, 5(2), 5.

Cambria, E., Schuller, B., Xia, Y., & Havasi, C. (2013). New avenues in opinion mining and sentiment analysis. *IEEE Intelligent Systems*, 28(2), 15-21.

Can, F. (2019, 31 Aralık). Doğu Akdeniz'de ne kadar doğal gaz rezervi var? *Euronews*.

<https://tr.euronews.com/2019/12/31/dogu-akdeniz-ne-kadar-dogal-gaz-rezervi-var-en-buyuk-payi-hangi-ulkeler-alacak>, Erişim Tarihi: 14.11.2020.

- Cansun, Ş. (2019). Fransız basınında Müslüman kadınlar: 2015'te Le Figaro ve Le Monde örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 41-53.
- Çakmak, G. A. ve Kılıç, S. T. (2018). Devlet çıkarları mı? İnsan hakları mı? Türkiye ve Yunanistan basınında düzensiz göçle mücadele tartışmaları. *Alternatif Politika*, 10(3), 427-456.
- Çoban, Ö., Özyer, B. ve Özyer, G. T. (2015). Sentiment analysis for Turkish Twitter feeds. In *2015 23rd Signal Processing and Communications Applications Conference (SIU)* (pp. 2388-2391). IEEE.
- Daş, R., Türkoğlu, İ. ve Poyraz, M. (2006). Genetik algoritma yöntemiyle internet erişim kayıtlarından bilgi çıkarılması. *Sakarya University Journal of Science*, 10(2), 67-72.
- Demirci, M.C. (2019, 5 Mayıs). Doğu Akdeniz'de doğalgaz bilmecesi, bölgedeki kilit ülke Mısır. *Euronews*.
<https://tr.euronews.com/2019/05/05/dogu-akdeniz-dogalgaz-bilmecesi-turkiye-nasil-etkilenecek-israil-kibris-misir-exxon-abd>, Erişim Tarihi: 03.11.2020.
- Demiryol, T. (2020). Natural gas and geopolitics in the Eastern Mediteranean. İstanbul: *The Heinrich Böll Foundation*.
<https://tr.boell.org/en/2020/09/07/natural-gas-and-geopolitics-eastern-mediterranean>, Erişim Tarihi: 02.11.2020.
- Ekathimerini. (2020, 27 Temmuz). Greece says tension easing in East Med dispute with Turkey. *Ekathimerini*.
<https://www.ekathimerini.com/255156/article/ekathimerini/news/greece-says-tension-easing-in-east-med-dispute-with-turkey>, Erişim Tarihi: 04.11.2020.
- Ekathimerini. (2013, 25 Şubat). Samaras wants peaceful solution to dispute with Turkey over Aegean oil and gas. *Ekathimerini*.
<https://www.ekathimerini.com/148783/article/ekathimerini/news/samaras-wants-peaceful-solution-to-dispute-with-turkey-over-aegean-oil-and-gas>, Erişim Tarihi: 04.11.2020.
- ENI, (2018, 8 Şubat). Eni announces a gas discovery offshore Cyprus. *ENI*.
<https://www.eni.com/en-IT/media/press-release/2018/02/eni-announces-a-gas-discovery-offshore-cyprus.html>, Erişim Tarihi: 03.11.2020.
- Fan, Z. P., Che, Y. J., & Chen, Z. Y. (2017). Product sales forecasting using online reviews and historical sales data: A method combining the Bass model and sentiment analysis. *Journal of Business Research*, 74, 90-100.

Hacıoğlu, S. (2020, 10 Aralık). How Turkey is spoiling big plan for mediterranean gas. *Washington Post Daily*.

https://www.washingtonpost.com/business/energy/how-turkey-is-spoiling-big-plan-for-mediterranean-gas/2019/12/10/d12a756c-1b2a-11ea-977a-15a6710ed6da_story.html, Erişim Tarihi: 02.11.2020.

Hacaoglu. S., & Tugwell. P. (2020, 11 Eylül). The conflicts that keep Turkey and Greece at odds. *Washington Post Daily*.

https://www.washingtonpost.com/business/energy/the-conflicts-that-keep-turkey-and-greece-at-odds/2020/09/10/42830ece-f382-11ea-8025-5d3489768ac8_story.html, Erişim Tarihi: 02.11.2020.

Hadjistassou, B. C. (2011, 26 Eylül). Averting a collision between Cyprus and Turkey fueled by natural gas. *Ekathimerini*.

<https://www.ekathimerini.com/136134/article/ekathimerini/comment/averting-a-collision-between-cyprus-and-turkey-fueled-by-natural-gas>, Erişim Tarihi: 04.11.2020.

Hürriyet. (2018, 24 Temmuz). Doğu Akdeniz'de büyük oyun! 3 trilyon dolarlık rezerv. *Hürriyet*.

, Erişim Tarihi: : <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/dogu-akdenizde-buyuk-oyun-3-trilyon-dolarlik-rezerv-40906343>, 04.11.2020.

Jabeen, S., & Khan, A. W. (2017). Portrayal of pak-US relations issues in elite American press: A comparative study of editorial treatment of Washington post & New York Times (Duration 2008-2012). *Journal of Political Studies*, 24(2).

Josseran, T. (2020, 16 Kasım). Greece-Turkey: The thousand years war. *Le Figaro*.

<https://www.lefigaro.fr/histoire/grece-turquie-la-guerre-de-mille-ans-20201116>, Erişim Tarihi: 04.11.2020.

Kalaycıoğlu, S. (2020). Doğu Akdeniz'de dengeler, çıkarlar ve çıkar çatışmaları. *21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*.

https://www.21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/dogu-akdeniz-de-dengeler-cikarlar-ve-cikar-catismalari#_ftnref2, Erişim Tarihi: 01.11.2020.

Kambas. M., & Zawadzki. S. (2019, 28 Şubat). Exxon's Cyprus gas discovery adds another giant to East Med collection. *Reuters*.

<https://fr.reuters.com/article/us-exxon-mobil-cyprus-idUSKCN1QH1O3>, Erişim Tarihi: 04.11.2020.

- Kang, D., & Park, Y. (2014). Review- based measurement of customer satisfaction in mobile service: Sentiment analysis and VIKOR approach. *Expert Systems with Applications*, 41(4), 1041-1050.
- Kanter, J. (2012, 30 Ağustos). Race for gas by Cypriot rivals adds to tensions. *New York Times*.
<https://www.nytimes.com/2012/08/31/world/europe/in-cyprus-race-for-natural-gas-adds-to-tensions.html>, Erişim Tarihi: 03.11.2020.
- Karaçin, B. B. (2012). Doğu Akdeniz'de siyasi dengeleri değiştirecek yeni bir denklem mi oluşuyor? *Analist*, 21, 10-11.
- Karan, C. (2020). Türkiye, Doğu Akdeniz'de 'yalnız kurt' politikası yerine iş birliğine yönelmeli. *Sputniknews*.
https://tr.sputniknews.com/ceyda_karan_ksen/202005211042102027-turkiye-dogu-akdenizde-yalniz-kurt-politikasi-yerine-ibirligine-yonelmeli/, Erişim Tarihi: 04.11.2020.
- Kılıç, G., Budak, İ. ve Kılıç, B. S. (2020). Kara cuma etiketlerinin Tweet istatistikleri ve duygu analizi ile sıralanması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(1), 131-140.
- Kirschbaum, M. A., Schenk, C. J., Charpentier, R. R., Klett, T. R., Brownfield, M. E., Pitman, J. K., & Tennyson, M. E. (2010). Assessment of undiscovered oil and gas resources of the Nile delta basin province, Eastern Mediterranean (No. 2010-3027). *US Geological Survey*.
- Kolchyna, O., Souza, T.T., Treleaven, P., & Aste, T. (2015). Twitter sentiment analysis: Lexicon method, machine learning method and their combination. *arXiv preprint arXiv:1507.00955*
- Kosala, R., & Blockeel, H. (2000). Web mining research: A survey. *ACM Sigkdd Explorations Newsletter*, 2(1), 1-15.
- Kunc, M. (2007). Web mining overview. In proceedings of the 13th conference STUDENT EEICT 2007 volume (pp. 391-395). *Brno University of Technology*.
- Lazarou, A. (2011, 19 Eylül). Oil: Turkey and Cyprus clash over exploration projects. *Le Monde*.
https://www.lemonde.fr/europe/article/2011/09/19/petrole-la-turquie-et-chypre-s-affrontent-autour-de-projets-d-exploration_1574439_3214.html, Erişim Tarihi: 04.11.2020.
- Levant Basin Province, E. M. (2010). Assessment of undiscovered oil and gas resources of the. *USGS*.
<https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3014/pdf/FS10-3014.pdf>, Erişim Tarihi: 01.11.2020.
- Liu, B. (2012). Sentiment analysis and opinion mining. *Synthesis Lectures on Human Language Technologies*, 5(1), 1–167.
- Liu, B. (2010). Sentiment analysis and subjectivity. *Handbook of Natural Language Processing*, 2, 627–666.

- Louis, C. (2020, 13 Eylül). What is the source of the tensions between Greece and Turkey which threaten regional security? *Le Figaro*.
<https://www.lefigaro.fr/international/quelle-est-la-source-des-tensions-entre-la-grece-et-la-turquie-20200913>, Erişim Tarihi: 04.11.2020.
- Merih, K. (2017). R Yazılımı veri görselleştirme ve data mining.
<http://bilisim.io/2017/03/02/r-yazilimi-veri-gorsellestrme-datamining/>, Erişim Tarihi: 15.01.2021.
- Muratoğlu, M. (2020, 15 Ocak). Türkiye'nin doğalgaz savaşı! *Sözcü*.
<https://www.sozcu.com.tr/2020/yazarlar/murat-muratoglu/turkiyenin-dogalgaz-savasi-5568320/>, Erişim Tarihi: 03.11.2020.
- Nasukawa, T., & Yi, J. (2003). Sentiment analysis: Capturing favorability using natural language processing. *In Proceedings of the 2Nd International Conference on Knowledge Capture* (pp. 70–77). New York, NY, USA: ACM.,2
- Neuman, W. L. (2017). Toplumsal araştırma yöntemleri. Nitel ve Nicel yaklaşımlar. Çev. S. Özge. (*İstanbul: Yayın Odası Yayınları*, 2006).
- New York Times. (2020, 30 Ağustos). There is a new game of thrones in the Mediterranean. *New York Times*.
<https://www.nytimes.com/2020/08/30/opinion/turkey-greece-oil-gas.html?searchResultPosition=2>, Erişim Tarihi: 03.11.2020.
- Noble Energy. (2019). Leading the Way in Cyprus. *Noble Energy*
<https://www.nblenergy.com/leading-way-cyprus>, Erişim Tarihi: 03.11.2020.
- NTV. (2020, 17 Eylül). İtalyan enerji şirketi ENI, Mısır açıklarında yeni doğal gaz rezervi buldu. *NTV*.
<https://www.ntv.com.tr/ekonomi/italyan-enerji-sirketi-eni-misir-aciklarinda-yeni-dogal-gaz-rezervi-buldu,AFCZjGY3x0mny3mEkkKTsA>, Erişim Tarihi: 01.11.2020.
- Onan, A. (2017). Türkçe Twitter mesajlarında gizli dirichlet tahsisine dayalı duygu analizi. *Akademik Bilişim*, 8-10.
- Özyurt, B. ve Akcayol, M. A. (2018). Fikir madenciliği ve duygu analizi, yaklaşımlar, yöntemler üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Bilim ve Teknik Dergisi*, 6(4), 668-693.
- Pang, B., & Lee, L. (2008). Opinion mining and Sentiment analysis. *Foundations and Trends in Information Retrieval*, 2(1-2), 1–135.
- Pani, S.K., Mohapatra, D., & Ratha, B.K. (2010). Integration of web mining and web crawler: Relevance and state of art. *Integration*, 2(03), 772-776.

- Pommier, P. (2020, 14 Eylül). Why Greece and Turkey clash in the Eastern Mediterranean. *Le Monde*.
https://www.lemonde.fr/international/article/2020/09/14/pourquoi-la-grece-et-la-turquie-s-affrontent-en-mediterranee-orientale_6052162_3210.html, Erişim Tarihi: 04.11.2020.
- Popp, M. (2020). Erdoğan risks war with Greece. *Spiegel*.
<https://www.spiegel.de/international/europe/erdogan-risks-war-with-greece-in-border-conflict-a-a87287ef-d9a1-44f0-a48a-1b13505b5084>, Erişim Tarihi: 02.11.2020.
- Ratner, M. (2016). Natural gas discoveries in the Eastern Mediterranean. *Congressional Research Service, Washington*, 1–15.
<https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44591.pdf>, Erişim Tarihi: 04.11.2020.
- Reed, S. (2015, 28 Ekim). A gas discovery in Egypt threatens to upend Mideast energy diplomacy. *New York Times*.
<https://www.nytimes.com/2015/10/29/business/energy-environment/a-gas-discovery-in-egypt-threatens-to-upend-mideast-energy-diplomacy.html?searchResultPosition=9>, Erişim Tarihi: 03.11.2020.
- Sendker, M. (2020, 9 Şubat). Erdogans kalkulierter krieg. *Die Welt*.
<https://www.welt.de/politik/ausland/plus214732458/Tuerkei-Erdogans-Kalkuel-hinter-dem-Streit-mit-Griechenland.html?cid=onsite.onsitesearch>, Erişim Tarihi: 02.11.2020.
- Silahtaroglu, G., Baykal, E. ve Canbolat, Z. N. (2020). Weekly emotional changes amidst Covid-19: Turkish experience. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 280-304.
- Smith, H. (2019, 25 Şubat). Cyprus: likely gas field find raises prospect of tension with Turkey. *Guardian*.
<https://www.theguardian.com/environment/2019/feb/25/cyprus-gas-field-find-raises-prospect-fresh-tension-turkey-exxonmobil>, Erişim Tarihi: 02.11.2020.
- Smith, H. (2019, 28 Şubat). Huge gas discovery off Cyprus could boost EU energy security. *Guardian*.
<https://www.theguardian.com/world/2019/feb/28/huge-gas-discovery-off-cyprus-could-boost-eu-energy-security>, Erişim Tarihi: 02.11.2020.
- Smith, H. (2014, 10 Kasım). Oil and gas reserves around Cyprus give Greece and Turkey more to fight about. *Guardian*.
<https://www.theguardian.com/business/2014/nov/10/oil-gas-reserves-cyprus-greece-turkey>, Erişim Tarihi: 03.11.2020.

- Stevis, M. (2019, 15 Temmuz). E.U. Punishes Turkey for gas drilling off Cyprus coast. *New York Times*.
<https://www.nytimes.com/2019/07/15/world/europe/eu-turkey-cyprus.html>, Erişim Tarihi: 03.11.2020.
- Stratfor. (2018). The Eastern Mediterranean's new great game over natural gas. *Worldview*.
https://worldview.stratfor.com/article/eastern-mediterraneans-new-great-game-over-natural-gas?utm_source=Twitter&, Erişim Tarihi: 29.11.2020.
- Taboada, M., Brooke, J., Tofiloski, M., Voll, K., & Stede, M. (2011). Lexicon-based methods for sentiment analysis. *Computational linguistics*, 37(2), 267-307.
- Ta Nea. (2020a, 15 Eylül). Realism at all levels and in every way must be the only guide. *Ta Nea*.
<https://www.tanea.gr/2020/01/15/english-edition/editorial-realism/>, Erişim Tarihi: 04.11.2020.
- Ta Nea. (2020b, 28 Eylül). Erdogan escapes again: "We are owners of the Mediterranean". *Ta Nea*.
<https://www.tanea.gr/2020/09/28/politics/ksefyge-ksana-o-erntogan-eimaste-idioktites-tis-mesogeiou/>, Erişim Tarihi: 04.11.2020.
- Ta Nea. (2019, 10 Aralık). Turkey seeks to split gas, oil deposits of Cyprus, Greece. *Ta Nea*.
<https://www.tanea.gr/2019/12/10/english-edition/turkey-seeks-to-split-gas-oil-deposits-of-cyprus-greece/>, Erişim Tarihi: 10.12.2019.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2010). *İsrail ile GKRY Arasında İmzalanan MEB Anlaşması Hakkında Basın Açıklaması Metni*. No: 288, 21 Aralık 2010.
http://www.mfa.gov.tr/no_-288_-21-aralik-2010_-israil-ile-gkry-arasinda-imzalanan-meb-anlasmasi-hk_.tr.mfa, Erişim Tarihi: 02.11.2020.
- Tremblais, J. L. (2020, 6 Kasım). Cyprus, a hotbed of tension with Turkey. *Le Figaro*.
<https://www.lefigaro.fr/international/chypre-un-foyer-de-tension-avec-la-turquie-20201106>, Erişim Tarihi: 04.11.2020.
- Vinodhini, G., & Chandrasekaran, R. M. (2012). Sentiment analysis and opinion mining: a survey. *International Journal*, 2(6), 282-292.
- Von Nordheim, G., Boczek, K., & Koppers, L. (2018). Sourcing the Sources: An analysis of the use of Twitter and Facebook as a journalistic source over 10 years in The New York Times, The Guardian, and Süddeutsche Zeitung. *Digital Journalism*, 6(7), 807-828.
- Yang, Y.-H., & H.-H. Chen. (2012). Machine recognition of music emotion: A review, *ACM Trans. Intell. Syst. Technol*, 3(4).
- Yılmaz, Ö. ve Yılmaz, E. (2018). Alman medya ve siyasetinin 15 Temmuz FETÖ kalkışmasına bakışı. *Turkish Studies*, 13(216), 669-686.

- Yorulmaz, R. (2020). Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki enerji politikası ve etkileri. *Orta Doğu Analiz*, 11(92), 92-95.
- Zhang L., & Liu, B. (2017). Sentiment analysis and opinion mining. *Boston: Springer*, 27, 1152-1161
- Zhang, L., Ghosh, R., Dekhil, M., Hsu, M., & Liu, B. (2011). Combining lexicon-based and learning-based methods for Twitter sentiment analysis. *HP Laboratories, Technical Report HPL-2011*, 89.
- Wakim. N., Sallon. H., Imbert. L., & Jego. M. (2020, 25 Eylül). How gas is reshuffling the cards in the Eastern Mediterranean. *Le Monde*.
https://www.lemonde.fr/international/article/2020/09/25/comment-le-gaz-rebat-les-cartes-en-mediterranee-orientale_6053584_3210.html, Erişim Tarihi: 04.11.2020.

Geliş Tarihi:

10.05.2021

Kabul Tarihi:

06.12.2021

Yayınlanma Tarihi:

20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Doğaner, B., & Fidan, Y. (2021). Helal lojistik açısından Türkiye ve Malezya karşılaştırması ve ekonomiye katkı potansiyeli. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1467-1480. doi:10.46928/iticusbe.935892

HELAL LOJİSTİK AÇISINDAN TÜRKİYE VE MALEZYA KARŞILAŞTIRMASI VE EKONOMİYE KATKI POTANSİYELİ ¹

Araştırma

Bükra Doğaner

Sorumlu Yazar (Correspondence)

İstanbul Esenyurt Üniversitesi

bukra.doganer@gmail.com

Yahya Fidan

İstanbul Ticaret Üniversitesi

yfidan@ticaret.edu.tr

Bükra Doğaner, İstanbul Ticaret Üniversitesi, SBE, Lojistik Yönetimi ABD'nda yüksek lisans eğitimi almaktadır. İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İYBF, Lojistik Yönetimi bölümünde araştırma görevlisidir.

Prof. Dr. Yahya Fidan, İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde İşletme profesörüdür. Yönetim ve strateji, işletme ve lojistik alanında ders vermekte ve bu alanlarda araştırmalar yayınlamaktadır.

¹ Bu çalışma, İstanbul Ticaret Üniversitesi, SBE, Lojistik Yönetimi ABD'nda Bükra Doğaner tarafından Prof. Dr. Yahya Fidan danışmanlığında yapılan Yüksek Lisans Tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

HELAL LOJİSTİK AÇISINDAN TÜRKİYE VE MALEZYA KARŞILAŞTIRMASI VE EKONOMİYE KATKI POTANSİYELİ

Bükra Doğaner
bukra.doganer@gmail.com
Prof. Dr. Yahya Fidan
yfidan@ticaret.edu.tr

ÖZET

Lojistik süreçler, işletmelerin kârlılık sağlaması ve rakipleri karşısında rekabet avantajı kazanması için büyük öneme sahiptir. Büyümek ve uluslararası pazarda söz sahibi olmak isteyen işletmelerin güncel gelişmeleri takip etmesi, müşterilerin taleplerini analiz etmesi ve bu talebe en uygun şekilde cevap vermesi gerekmektedir. Dünya üzerinde hızla büyüyen ve gelecek vadeden sektörlerle bakıldığında helal sektörü dikkat çekmektedir. Başta Müslümanların ihtiyaçlarına hitap ediyor olsa da günümüzde sağlıklı ve temiz içerikli olması itibarıyla Müslüman olmayan kesim tarafından da helal ürün ve hizmetler tercih edilmektedir.

Amaç: Helal ürünlerin üreticiden müşteriye ulaşıncaya kadar geçtiği aşamalar helal lojistik kavramıyla açıklanmaktadır. Malezya helal lojistik sektöründe yaptıkları çalışmalar ve yatırımlarla dikkat çeken ülke olmaktadır. Malezya'nın sektöre kattıkları diğer ülkeler için de örnek teşkil etmektedir. Türkiye'de ise hem helal sektörü hem de helal lojistik faaliyetlerinin gelişimi çok yenidir. Bu nedenle bu çalışmada helal lojistik açısından Malezya ve Türkiye'deki faaliyetler karşılaştırılarak Türkiye'nin geliştirmesi gereken noktalara değinilmiş ve helal lojistik süreçlerinin Türkiye ekonomisine katkı potansiyeline vurgu yapılması amaçlanmıştır.

Yöntem: Çalışmada konuya bir giriş yapılarak Malezya'da ve Türkiye'de yapılan akademik çalışmalar incelenmiş ve uygulamadaki çalışmalar kıyaslanarak nihayet konunun bütüncül bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Bulgular: Helal sektörünün Malezya ve diğer sektörde öncü ülkelerin ekonomilerine katkısı tespit edilmiştir. Türkiye de geç olmadan gerekli yatırımları yaparak sektörde iyi bir yere gelebilecektir.

Özgünlük: Çalışma helal lojistik sektörünü detaylıca ele alması ve Türkiye'deki uygulamalarla kıyaslaması açısından farklılık arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Helal lojistik, Malezya'da Helal Lojistik, Türkiye'de Helal Lojistik, Helal Lojistik ve Ekonomiye Katkısı

JEL Sınıflaması: Z00

COMPARISON OF TURKEY AND MALAYSIA IN TERMS OF HALAL LOGISTICS AND ECONOMIC CONTRIBUTION POTENTIAL

ABSTRACT

Logistics processes are of great importance for businesses to ensure profitability and gain competitive advantage over their competitors. Businesses that want to grow and have a say in the international market need to follow current developments, analyze the demands of customers and respond to this demand in the most appropriate way. When we look at the rapidly growing and promising sectors in the world, the halal sector draws attention. Although it primarily caters to the needs of Muslims, halal products and services are preferred by non-Muslims as they are healthy and clean.

Purpose: The stages of halal products from the producer to the customer are explained with the concept of halal logistics. Malaysia is a country that draws attention with its studies and investments in the halal logistics sector. The contribution of Malaysia to the sector also sets an example for other countries. In Turkey, the development of both the halal sector and halal logistics activities is very new. For this reason, in this study, by comparing the activities in Malaysia and Turkey in terms of halal logistics, the points that Turkey needs to be developed are mentioned and it is aimed to emphasize the contribution potential of halal logistics processes to the Turkish economy.

Method: In the study, an introduction to the subject was made, academic studies in Malaysia and Turkey were examined, and a holistic evaluation of the subject was made by comparing the studies in practice.

Findings: The contribution of the halal sector to the economies of Malaysia and other leading countries in the sector has been determined. Turkey will be able to come to a good place in the sector by making the necessary investments before it is too late.

Originality: The study differs in that it deals with the halal logistics industry in detail and compares it with the practices in Turkey.

Keywords: Halal Logistics, Halal Logistics in Malaysia, Halal Logistics in Turkey, Halal Logistics and Its Contribution to Economy

JEL Classification: Z00

GİRİŞ

Sanayileşmeyle birlikte uluslararası ticaretin de artmasıyla günümüzde lojistik faaliyetlerin önemi artmıştır. Lojistik bir ürünün ya da hizmetin ham maddeden başlayarak son kullanıcının tüketimine sunuluncaya kadar geçen süreçte ürünün ya da hizmetin hareketinin koordineli olarak yönetilmesidir. Günümüzde farklı pazarların ihtiyaçlarının karşılanması için lojistik uygulamalar geliştirilmiştir. Bu pazarlardan biri olan helal pazarında da hizmet verilmesi için helal lojistik kavramı ortaya çıkmıştır. Helal, İslam hukukunda açıklanan ve Allah'ın yapılmasına müsaade ettiği, zararsız, güzel, faydalı ve temiz şeyleri ifade eden bir terimdir. Müslümanların hayatlarını helale göre şekillendirip helal olmayandan uzak durması emredilmiştir (Boran, 2015, ss. 6-8). Müslümanlar yedikleri gıdalardan aldıkları hizmetlere kadar her alanda helal endişesini taşımalıdır. Aslan ve Aslan (2018) helal kavramını bir kalite güvence sistemi olarak tanımlamıştır (Aslan ve Aslan, 2018, s. 2931). Helal ürünlerin ve hizmetlerin sağlıklı ve kaliteli olması ile sağlıklı yaşam tarzı benimseyen ve zararlı bileşenlerden uzak temiz ve güvenilir gıdalar ile beslenmek isteyen Müslüman olmayan kesimin de helal ürün ve hizmetlere ilgi göstermesini sağlamıştır.

Alagöz ve Demirel (2017) helal gıdayı; İslamî kurallara göre yasak olan herhangi bir unsuru içermeyen, bu unsurlardan arındırılmış yerlerde veya cihazlarda hazırlanan, işlenen, taşınan ve depolanan, bu durumların dışında üretilen herhangi bir gıda ile hazırlama, işleme, taşıma ve depolama aşamasında doğrudan temasla olmayan gıda ürünü olarak açıklamışlardır (Alagöz ve Demirel, 2017, s. 452). Ürünün sadece üretim aşaması değil, depolama ve taşıma süreçleri de helal kavramını etkilediğinden azami dikkat gerekmektedir. Helal gıdanın müşteriye ulaşıncaya kadar geçtiği süreçlerin kontrolü helal lojistik ile mümkün görülmektedir. Helal lojistik, geleneksel lojistik faaliyetlerin İslami kurallar ve helal gayesi ışığında düzenlenmesi ve uygulanmasını kapsamaktadır. Tüm lojistik faaliyetlerde yapılan işlemler gözden geçirilmeli ve helal gıdanın helallliğini şüpheye düşürecek hiçbir durumla karşılaşmaması sağlanmalıdır. Helal gıda sektörü, küresel gıda sektörünün yaklaşık %20'sini oluşturmaktadır. Türkiye'de ortalama 15 milyar dolara yaklaşan helal gıda pazarı her yıl %100 büyümektedir (Aslan ve Aslan, 2018, s. 2932). Helal gıda, helal sektöründe büyük bir yere sahip olsa da ilaç, turizm, kozmetik, tekstil, iletişim ve lojistik gibi sektörler de helal sektöründe paya sahiptir.

İslam kurallarında helal ve haram gıdalar açıkça ifade edilmiş olsa da günümüzde gıda endüstrisinin ulaştığı teknolojik seviye, tüketicilerin satın alma gücünün artması ve uluslararası sınırların şeffaflaşarak ticaret faaliyetlerinin artması helal gıdaların tespitini geçmişe nazaran daha karışık bir hale getirmiştir. Perakende satılan ürünlerin helal olup olmadığını anlamak için ürünlerin içeriğine ve üretim koşullarına dair detaylı bilgiye sahip olmak gerekmektedir. Tüketicilerin bu bilgilere sahip olması ya da sahip oldukları bilgiyi yorumlaması zor olacağından bu konuda yetkili kurumların verdiği bilgilere güvenmektedirler.

TÜRKİYE'DE HELAL SEKTÖRÜ VE HELAL LOJİSTİK

Türkiye'de, halkın çoğunluğunun Müslüman olması nedeniyle uzun yıllar iç ticarete helal sertifikasına ve helal kontrollere ihtiyaç duyulmamıştır. Müşteriler işletmelerle güvene dayalı ilişki kurmuş ve helal ürün sattıklarına inanarak bir sertifika talep etmemişlerdir. Ancak ilerleyen zamanlarda ithal ürünlerin pazarda yerini almasıyla müşterilerin ürünlerin helalliğine ilişkin şüpheleri artmış ve satıcılardan onay talep etmişlerdir. Ürünlerin helalliğinin onaylanmasına ilişkin taleplerin karşılanması için başlangıçta bölgesel hizmet veren topluluklar, dernekler ve vakıflar kurulmuştur (Derin & Türk, 2016, s. 88; Özbay ve Cebeci, 2019, ss. 252-253). Bu kurumlar uluslararası standartları temel alarak kendi şartlarını oluşturmuş ve ürünlere helal sertifikası vermeye başlamıştır. Sürecin başlangıç dönemlerinde kamu otoritelerinin çözüm getirmekte gecikmiş olması kurumları bu konuda önlem almaya yönlendirmiştir.

Türkiye'de helal sertifikalandırma süreçlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte öne çıkan bazı kurumlar bulunmaktadır. Bu kurumlardan ilki Türk Standartları Enstitüsü (TSE)'dür. TSE'nin faaliyetleri 2011 yılına dayanmaktadır. Uluslararası konferanslarda helal gıda standardı oluşturulması konusunun dile getirilmesiyle TSE yetkilileri alanda yapılan çalışmaları inceleyerek ilk helal belgelendirme çalışmalarını yapmıştır. TSE, Uluslararası Standardizasyon Kuruluşu (ISO) ve diğer bazı Avrupa standart komiteleri tarafından yayımlanan standartların birleşimlerini kendilerince yorumlayarak adapte bir Türk Standardı oluşturmuştur, daha sonra İslam Ülkeleri Standardizasyon ve Metroloji Enstitüsü (SMIIC) tarafından yayınlanan TS OIC/SMIIC 1: 2011 Helal Gıda Genel Kılavuzu Standartları'nda belirtilen şartların eklenmesiyle de genişletilmiştir. Günümüzde TSE'den helal sertifikası almış birçok işletme bulunsa da bu işletmeler arasında helal lojistik hizmeti veren bir lojistik işletmesi bulunmamaktadır (Derin & Türk, 2016, ss. 88-89; TSE, 2021).

Ülkemizde resmi kuruluşlarca kurulmuş bir diğer kurum ise Helal Akreditasyon Kurumu (HAK)'tır. HAK'ın başlıca amacı uluslararası alanda da önemli bir eksik olan akreditasyon ihtiyacını gidermektir. HAK ülkemizde helal akreditasyon hizmeti sunma yetkisine sahip tek kurumdur. Helal belgesi verme yetkisi bulunan kurumlar, HAK çatısı altında toplanarak, denetlenerek ve akredite olmaktadır (HAK, 2021). Günümüzde helal belgelendirme kuruluşlarının en büyük sorunlarından biri de akreditasyon sağlanamamasıdır. Helal belgesi verme yetkisine sahip birçok kurum bulunuyor olmasına rağmen çok azının birbiriyle akreditasyona sahip olması dolayısıyla sektörde karışıklıklar yaşanmaktadır. Özellikle ülkemizde helal sertifikası verilen işletme sayısına bakıldığında en çok sertifika veren iki kurumun arasında akreditasyon olmadığı görülmüştür. Bu ikilik işletmeler için soruna neden olmaktadır. Kimi işletmeler birden fazla kurumdan sertifika alarak müşterilerine hizmet vermektedir.

Türkiye'de gönüllüler tarafından kurulan ve helal belgelendirme hizmeti veren birçok kurum bulunmaktadır. Bu kurumlardan biri olan Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetleme ve Sertifikalama Araştırmaları Derneği (GİMDES), yaptığı çalışmalarla ve verdiği sertifikalarla önde gelen kurumlardandır. 2003 yılından beri helal konusunda halkı bilinçlendirmek için çalışmalar yapan dernek,

Uluslararası Helal Konseyi (WHC) gibi topluluklarla akreditasyon sağlayarak belgelendirme çalışmalarını kapsamlı hale getirmiştir. (gimdes.org; Şahingöz & Onur, 2017, s. 78). Dernek lojistik alanında da belgelendirme çalışmaları yapmaktadır. Helal hizmet sertifikasına sahip tek lojistik işletmesi sertifikasını GİMDES'ten almıştır.

Türkiye'de hizmet veren Netlog Lojistik, 2013 yılında GİMDES helal lojistik sertifikası olarak Ülkemizde bu sertifikaya sahip tek lojistik işletmesi olmuştur. Sertifikasını depolama hizmetleri için alan işletmenin İstanbul ve İstanbul çevresinde helal depolama hizmeti verdiği üç deposu bulunmaktadır. Müşterilerinin talebi üzerine sertifika almış olsalar da, işletmeden 2017 yılına kadar alınan verilere göre 4847 aktif müşterileri olmasına rağmen helal lojistik hizmeti talep eden bir müşteri olmamıştır (Özispa & Sürücü, 2017, s. 167-169). İşletmenin helal lojistik hizmetlerini pazarlayamaması ve potansiyel müşterilerinin sertifika hakkında bilgisizliği işletmenin sertifikalarını değerlendirememelerine neden olmuştur. İnternette araştırıldığında işletmenin helal lojistik hizmetlerine ilişkin tanıtım faaliyetlerine rastlanılamamıştır. Bunun yanı sıra işletmenin sadece depolama alanında sertifika sahibi olması bir eksiklik olarak görülmektedir. Helal lojistik bir bütün olarak düşünülmesi ve diğer lojistik faaliyetlerle de desteklenmelidir. Sadece depolama alanında sertifika sahibi olunması helal bütünlüğün bozulduğunu düşündürmektedir. İkinci bir unsur ise müşterilerin ilgisizliği olarak görülmektedir. Helal lojistik uluslararası alanda çokça talep edilen bir hizmet olsa da ülkemizde aynı talep seviyesini yakalayamamıştır. Müşterilerin talep etmeyişi tedarikçilerin de helal sertifikasını gereksiz görmesine neden olmuştur. Helal lojistik sertifikası talep eden ülkelerle ticaret yapan işletmeler, o ülkelerde geçerli sertifikaları alarak yabancı müşterilerinin talebini karşılıyor olsa da bu durum ülkemizde helal lojistik sektörünün gelişmesini olumsuz anlamda etkilemektedir.

Uluslararası anlamda helal sertifikasyonu hareketleri Müslüman nüfusunun az bulunduğu ülkelerde yaşayan Müslümanların talepleriyle başladığı düşünüldüğünde bilinçli müşterilerin talepleri sektörü yönlendiren birinci etken olarak görülmektedir (Kadir, Rasi, Omar, & Manap, 2016, s. 3). Ülkemizde de sektörün müşterilerin talebiyle hareketleneceği düşünülmektedir. Ancak bilinçli müşterilerin sayısının da ülkemizde düşük olduğu düşünülmektedir. Müşterilerin süreçleri tam olarak anlayamamaları da helal lojistik belgelendirmesi süreçlerinde yanlış yönlendirilmelerini kolaylaştırmaktadır. Konuyla ilgili olarak geniş çaplı tanıtım ve bilgilendirme çalışmalarının yapılmasına ihtiyaç vardır.

Sektörde genel olarak helalin ne demek olduğu ve neleri kapsadığı hakkında kafa karışıklıkları bulunmaktadır. Bunu özellikle tükettikleri ürünün %100 helal olup olmadığını bilmeyen ya da sorgulamayan Müslüman tüketicilerden anlamak mümkündür (Kadir, Rasi, Omar, & Manap, 2016 s. 3). Helal belgesi denildiğinde belgenin neleri kapsadığı ya da hangi süreçleri içerdiği bilinmediğinden ve tüm kurumlar için belli bir standart getirilmemiş olması bu karışıklığı daha da büyütülmektedir.

MALEZYA VE HELAL LOJİSTİK

Günümüzde helal sertifikasyon alanında büyük gelişmeler sağlayan ve en iyi hizmeti veren ülke olarak Malezya gösterilmektedir. Malezya’da hem özel kurumlar hem de devlet destekli kuruluşlar helal alanında birçok çalışma yürütmektedir. Helal sertifikasyon alanında da diğer ülkeler için bir örnek teşkil edecek çalışmaları vardır. Malezya’da helal sektörünün gelişmesi doğal bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. Bir Güneydoğu Asya ülkesi olan Malezya’nın resmi dini İslam’dır. Ülkede yaşayan Müslümanların oranı diğer dinlere göre daha yüksektir. Bu açıdan bakıldığında farklı dinlerin ve kültürlerin yaşandığı bir ülke olarak göze çarpmaktadır. Bu nedenle Malezya’da yaşayan Müslümanlar hem ülke içinde üretilen hem de ithal edilen gıda, kozmetik ilaç gibi ürünlere karşı şüpheli yaklaşmaktadırlar. (Fındık, 2019, s. 84). Malezya’da helal belgelendirme işlemlerinin ciddi bir şekilde yürütülmesi, konunun Malezya İkinci Endüstri Planı’nda ele alınmasıyla başlamıştır (Fathi, Zailani, Iranmanesh, & Kanapathy, 2015). Belgelendirme çalışmalarına devletin de dâhil olması süreçlerin daha hızlı ve etkili ilerlemesini sağlamıştır. Kanaatimize göre Malezya nüfusunun önemli bir kısmının gayri Müslimlerden oluşması, genel olarak bakıldığında bu kesimlerin üretim ve ticarete nüfuslarından çok daha büyük bir nüfuzla sahip olmaları, toplumun nüfus olarak daha büyük kısmını oluşturan Müslüman Malezyalıları nezdinde dikkatli olunmasını gerektirdiğinden sektör bu ülkede diğer ülkelere nazaran daha önce ve hızlı bir gelişme göstermiştir.

Malezya’da helal lojistik alanında hizmet veren işletmeler için JAKIM belli çalışmalar yürütmektedir. JAKIM, helal belgelendirme sürecinde uluslararası standartların sağlanması konusunda öncü olmuş bir kurumdur. JAKIM’in 43 ülkede hizmet veren 75 kuruluşla akreditasyonu bulunmaktadır. Kurum tarafından oluşturulan iki farklı helal standardı bulunmaktadır. Bu standart, Malezya Standart Departmanı tarafından hazırlanmıştır ve JAKIM ile Malezya Endüstriyel Araştırmalar ve Standartlar Enstitüsü tarafından sertifikalandırılmaktadır. Malezya helal lojistik alanında da geliştirdiği standartlarla diğer kurumlara örnek olmaktadır. Geçerliliği olan sertifikalara baktığımızda kaynak olarak kullanılan standartların Malezya’da geliştirildiği görülmektedir (GİMDES, 2021; SMIIC, 2021).

Malezya’daki Müslüman nüfusun oranı diğer İİT üyesi ülkelerle kıyaslandığında düşük olsa da Malezya, öncelikle Asya bölgesinde daha sonra ise tüm dünya çapında helal merkezi olmayı hedeflemektedir. Malezya, coğrafi konumunu da iyi değerlendirmesiyle birlikte lojistik sektöründe yaptığı yatırımlarla etkili lojistik hizmeti vermektedir. Ülkedeki gelecek vaat eden lojistik sektörü helal lojistik faaliyetlerini de olumlu etkilemektedir. Konuya ilişkin düzenlenen kongreler ve konferanslarla hem lojistik sektöründe çalışanların hem de müşterilerin bilinçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Malezya’da lojistik faaliyetleri kapsayan helal hizmetleri sunan işletmelerin yanı sıra temizlik ve elleçleme gibi destek faaliyetleri için de helal hizmet sunan işletmeler bulunmaktadır.

HELAL LOJİSTİK SEKTÖRÜ AÇISINDAN MALEZYA VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

Malezya'nın helal lojistik alanında uzun yıllardır çalışmalar yapıyor olması, ülkeyi bu konuda tecrübeli kılmıştır. Türkiye'de ise hem helal sertifikalandırma hem de helal lojistik alanında yapılan çalışmalar çok eskiye dayanmamaktadır. Bu anlamda helal lojistik süreçlerini iyi yöneten örnek ülke Malezya ile bu alanda çalışmalara yeni başlamış Türkiye'nin kıyaslamasının yapılması Ülkemizde geliştirilmesi gereken noktaların rahatça görülmesini sağlayacaktır.

Malezya'da helal sertifikaların verilmesi ve sonrasında denetlenmesi hususunda özellikle devlet kurumları başta gelmektedir. Helal belgesi almak isteyen herkes sıkı ve kapsamlı bir prosedür dizisinden geçmektedir. Başvuru yapan işletmeler alanında yetkili kişilerce denetlenerek değerlendirilir. Ayrıca belge almaya hak kazanan ürünlerin helal kontrolleri seçilmiş devlet laboratuvarlarında yapılmaktadır (Aslan ve Aslan, 2018, s. 2934). Ülkemizde de TSE ve HAK gibi devlet destekli helal belgelendirme ve akreditasyon kurumları bulunsa da bu kurumların etkinliği istenen düzeyde sağlanamamaktadır.

Malezya'da devlet tarafından yetkilendirilen belgelendirme işlemini yapan ülkemizde çok sayıda kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşların her birinin farklı standartları kullanması nedeniyle akreditasyonu bulunmayan ve birbirini tanımayan kuruluşlar da vardır. Malezya hükümeti ülkede kullanılan helal belgelerini tek çatı altında toplamaya çalışarak oluşan karışıklığı engellemek adına adımlar atmıştır. Ülkemizde de bu çalışmaların benzeri olarak HAK bulunmaktadır. Sertifikasyon kurumlarının akredite edilmesi yaşanacak ikilikleri olabildiğince azaltacaktır. Ancak sektördeki uygulamalara baktığımızda ülkemizde en çok helal sertifikası veren iki kurum olan TSE ve GİMDES'in akreditasyonu bulunmamaktadır.

Malezya, uzun yıllardır helal ürün ticaretine yönelik çalışmalar yapan bir ülke olarak bilinmektedir. Bu anlamda helal ürün ticaretinin geliştirilmesi ve ülkenin helal merkezi olarak konumlandırılması için devlet kalkınma planlarında helal ticareti kapsayan maddeler bulunmaktadır. Helal ürünlerin ticaretinde ve lojistiğinde vergi muafiyeti ve çift vergi indirimi gibi teşviklerle lojistik işletmeleri helal lojistiğe yönlendirilmektedir (Talib, Abu, Zulfakar, & Jeeva, 2014, ss. 121-122).

Malezya'nın Müslüman ülkeler arasındaki itibarı ve ikili ilişkileri ülkenin imajının gelişmesini ve helal ürün ticaretinde güvenilirliğinin artmasını sağlamıştır. Bu vesileyle Malezya öncelikle Asya'daki komşu ülkelerin daha sonra da tüm dünyanın helal ticaretinde dikkatini çekmiştir (Talib & Hamid, 2014, ss. 327-328). Malezya yaptığı anlaşmalar ile Nestlé gibi küresel işletmelerin helal sertifikalı ürünlerini ürettiği merkez konumuna gelmiştir. Nestlé, Malezya'da kurmuş olduğu çok sayıda fabrikalarına ürettiği helal gıdaları Malezya'dan tüm dünyaya dağıtmaktadır (Nestle, 2021). Ülkemizin uluslararası tanınırlığa ve güvene sahip markalarından olan Ülker ve Eti'nin helal sertifikası bulunmamaktadır. Sitelerini incelediğimizde helal kurallara uygun olarak üretim yaptıklarını ifade etseler de bu üretimin helal sertifikalarıyla desteklenmiyor oluşu hem iç pazarda hem de küresel boyutta müşterilerde

güvensizliğe neden olmaktadır (Yıldız Holding, 2021). Bu gibi büyük işletmelerin günümüz şartlarında verdikleri hizmetleri sertifikalarla onaylatmaları beklenmektedir.

Malezya’da bölgesel helal hizmet veren küçük lojistik işletmelerinin yanı sıra uluslararası lojistik işletmeleri de helal hizmet vermektedir. Bunlardan biri olan Uluslararası lojistik işletmesi DB Schenker’in Malezya şubesi JAKIM helal lojistik belgesine sahiptir. Müşterilerine depolama ve taşıma süreçlerinde helal sertifikalı hizmet vermektedir (DB Schenker, 2017). Helal lojistik hizmetini aktif şekilde veren lojistik işletmelerinin çoğunlukla Malezya’da hizmete geçtiği görülmektedir. Malezya’daki lojistik terminallerde de helal lojistik hassasiyeti sürdürülmektedir. Helal ürünlerde karışmanın ve bozulmanın en çok yaşandığı süreç olan terminal süreçlerinin yapılabilmesi için Malezya’da Northport Limanı gibi helal ürün ticaretine özel limanlar tahsis edilmiştir (Northport, 2013). Tüm bunlara bakıldığında Malezya helal merkezi olma hedeflerini gerçekleştirmek üzere her alanda helal çalışmaları yaparak topyekûn bir süreç oluşturmanın gerektiğinin farkında olduğu söylenebilmektedir.

Türkiye’ye baktığımızda helal lojistik hizmeti veren tek işletme olduğu görülmektedir. Netlog Lojistik depolama alanında helal sertifikasına sahiptir. Bunun dışında THY gibi uluslararası alanda marka değerine sahip işletmelerimizle yapılan görüşmeler sonucunda helal lojistik sertifikasına sahip olmadıkları öğrenilmiştir (Ustabaş, 2021). Türkiye coğrafi konumu ve siyasi ilişkileri itibariyle helal merkezi olmaya en uygun ülkelerden birisidir. Ancak Ülkemizde yapılan çalışmalar incelendiğinde kapsamlı bir helal ürün lojistik uygulamasına rastlanamamıştır. Bu nedenle Ülkemizin gerekli yatırımları ve tanıtımları yaparak sektördeki öncü işletmelerimiz aracılığıyla potansiyel fırsatları değerlendirip pazarda yerini geç olmadan alması gerekmektedir.

Malezya’da helal lojistik uygulamaları akademik araştırmalarla da desteklenmektedir. Literatüre bakıldığında helal lojistik alanında yapılan çalışmaların büyük bir kısmının Malezya’da yapıldığı ya da Malezya’daki verilerin kullanıldığı görülmektedir. Farklı dallardan araştırmacıların Malezya’da helal lojistik konusunu incelemesi ve çalışma yapması ülkenin gelecek planlarını da olumlu etkileyecektir. Ülkemizde helal gıda konusunda yapılan birçok çalışma olsa da helal lojistik konusunda yapılan çalışmalar çok azdır. Müşterilerin ve işletme yöneticilerin bilinçlenmesi için bu tip çalışmalar teşvik edilmeli ve Ülkemizde üniversitelerin gıda mühendisliği bölümlerinin müfredatına seçmeli de olsa helal gıda konusu dâhil edilmelidir.

TÜRKİYE’NİN HELAL LOJİSTİK POTANSİYELİ

Türkiye’nin uluslararası ticarete en büyük avantajlarından biri coğrafi konumu olarak belirtilmektedir. Türkiye, Asya ve Avrupa kıtasındaki ülkeler arasında bir köprü görevi görmektedir. Helal ürünlerin ticareti sırasında da bu avantaj değerlendirilmelidir. Lojistik danışmanı Kaya’nın belirttiği gibi Türkiye’nin coğrafi konumu ve altyapısı Avrupa, Asya ve Afrika kıtasındaki ülkelerle ticaretini kolaylaştırdığı için helal ürünlerin dağıtımı kolaylıkla sağlanabilecektir. Türkiye coğrafi konumu,

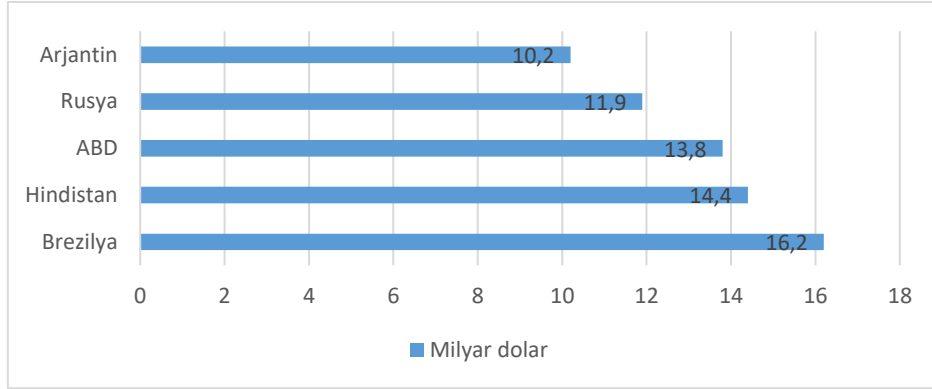
altyapısı ve bilgi birikimiyle helal pazarının %40'ına üretim ve lojistik hizmeti verebilecek bir kapasiteye sahiptir (Kaya, 2015). Bu kapasitenin kullanımı Türkiye'de yapılacak yatırımlar sonucunda helal ürün üretimi ve ticareti ile mümkün olacaktır. Özellikle Avrupa'da oluşan helal ürün ve helal lojistik talebi Ülkemiz için bir fırsat yaratmaktadır. Ülkemizde yapılacak üretim ile hem tedarikçi hem de diğer ülkelerle kurulan ticari ilişkiler sayesinde aracı ülke konumunda olunabilecektir. Türkiye, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)'nda aktif üyelerden biri olması ile helal pazarının büyük çoğunluğunu oluşturan ülkelerle de ikili ilişkiler kurma fırsatına sahiptir. Bu fırsatlar değerlendirildiğinde Ülkemizin ekonomik potansiyellerinin fazla olacağı düşünülmektedir.

Helal lojistik süreçlerinde temizlik ve elleçleme gibi destek faaliyetler de diğer faaliyetler kadar aktif kullanılmaktadır. Helal lojistik süreçlerinde kullanılacak ekipmanların ve konteynerlerin temizliğinin yapılması için Malezya ve Endonezya gibi ülkelerde özel temizlik işletmeleri kurulmuştur. Bu işletmeler 3PL işletmeleri olarak hizmet vererek lojistik işletmeleri adına temizlik faaliyetlerini yürütmektedirler (Ahmad & Shariff, 2016, s. 32). Ülkemizde böyle bir hizmet veren işletme henüz bulunmasa da gelecek vadeden bir sektör olduğu açıktır.

Küresel birçok gıda ve lojistik işletmesi helal sertifikalı hizmet vermektedir. Ülkemizde ise müşterilerin talep eksikliğinin de etkisiyle helal sertifikalı hizmet veren büyük gıda işletmesi sayısı çok azdır. Sertifika sahibi olan işletmeler de sertifikalarını helal üretimi kapsayacak şekilde almıştır. Lojistik süreçleri kapsayan sertifika sahibi büyük gıda işletmesi sayısı yok denecek kadar azdır. Geçmiş yıllarda uluslararası ticaret bu kadar hayatımızın içinde değilken işletmeler ve müşteriler arasında güvene dayalı bir ticaret bulunmaktaydı (Tieman, 2011, ss. 188-189). İşletmelerin müşterilere ürünlerinin helal olduğunu söylemesi müşteriler için yeterli görülmekteydi. Ancak günümüzde bu uygulama yetersiz kalmaktadır. Özellikle uluslararası alanda hizmet vermek isteyen işletmelerin uygun helal sertifikalarına yönelerek geç olmadan sertifikalarını temin etmesi gerekmektedir.

Malezya'da helal sektörünü geliştirmek ve yatırımları teşvik etmek amacıyla Halal Development Corporation (HDC) kurulmuştur. HDC çatısı altında Malezya helal sektörüne yönelik birçok çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmalardan biri olan Halal Park, lojistik köylerin sistemiyle çalışmaktadır. Helal sektöründe sunulabilecek her türlü ürünün ve hizmetin lojistik süreçlerinin tamamı helal parklarda yapılarak müşterilere ulaştırılması sağlanmaktadır. Helal parklar ile her türlü çevresel koşula karşı hassas olan helal ürünlerin helalliğinin bozulmadan ve haram ürünlerle temas etmeden müşteriye ulaştırılması amaçlanmaktadır. Helal parklar sürdürülebilirlik ve yeşil lojistik anlayışına göre tasarlanmıştır. Park içerisinde yer alan işletmeler birbirleriyle ticari bağlantılar kurarak ve pazarlama faaliyetlerini de park içerisinde gerçekleştirmektedirler. Malezya'da 14 farklı noktada helal parklar bulunmaktadır. Bu parkların taşıma yollarına ve terminallere yakınlığı gözetilerek helal lojistik süreçlerinin de kolaylaşması sağlanmıştır. Helal parklarda 40 çok uluslu işletme ile 200 yerel işletme hizmet vermektedir. Uluslararası gıda işletmeleri de helal parklarda tesis kurmuştur. Gıda ve lojistik işletmelerinin yanı sıra kozmetik, kişisel bakım ve ilaç gibi sektörlerde hizmet veren işletmeler de park

içerisinde bulunmaktadır. Bu ve bunun gibi yatırımlar ile Malezya helal sektörünü geliştirmeye ve hizmet vermeye devam etmektedir. Malezya'nın ekonomik verilerine baktığımızda 2017 yılında alınan verilere göre Malezya'daki helal endüstrisi Malezya'nın gayri safi yurtiçi hasılasının %7,5'ine katkıda bulunmaktadır (HDC, 2021.; Mujar & Hassan, 2014, s. 12). Bu durumu ülkemiz için yorumladığımızda sayısı giderek artan lojistik köylerin belli bir sektöre hizmet edecek şekilde geliştirmesi yerli ve yabancı yatırımcıların ilgisini çekecektir. Ülkemizde helal sektöründe hizmet veren birçok küçük işletme bulunmaktadır. Bu işletmelerin belli bir bölgede kümelenmesi hem aralarında kurdukları iletişimi güçlendirecek hem de helal lojistikte yaşanan bulaşma ve haram ürünlerle karışması riskinin ortadan kalkmasını sağlayacaktır.

Şekil 1. İT ülkelerine en çok helal gıda ihrac eden beş ülke (2019)

Kaynak: DinarStandard, *State of the Global Islamic Economy Report 2020/21*, Dubai

Yukarıda Şekil 1'de İT üyesi ülkelerin en çok helal gıda ithal ettiği beş ülke verilmiştir. Beş ülke içerisinde Müslüman nüfusun %50'nin üzerinde olduğu bir ülke bulunmamaktadır. Buna rağmen helal gıda üreticisi ve ihracatçısı konumuna gelebilmişlerdir. Özellikle Hindistan coğrafi konumunu iyi değerlendiren ülke olmuştur. En büyük helal gıda pazarına sahip Endonezya, Bangladeş ve Pakistan (DinarStandart, 2020) gibi ülkelere yakın olmasıyla bu ülkelerin ihtiyaçlarını fark ederek en büyük helal gıda ihracatçısı konumuna gelmiştir. Ülkemizin de Avrupa'daki ülkelerin tedarikçisi olmak gibi bir potansiyeli vardır. Bu potansiyelin iyi değerlendirilmesi takdirinde ülkemizi de bu listede görmek mümkün olacaktır.

SONUÇ

Helal pazarı gün geçtikçe büyüyen ve dikkat çeken bir sektördür. Sektörün büyük bir kapsayan helal gıda pazarının yanı sıra ilaç, kozmetik, tekstil ve lojistik gibi pazarlarda da helal hizmet verilmektedir. Helal lojistik, helal gıdaların müşteriye ulaşıncaya kadar geçtiği süreçte helalliğinin şüpheye düşmeden korunarak helal ürünlerin lojistik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesini içermektedir. Yeni oluşmaya başlayan bir sektör olması itibarıyla de fırsatlar ve yapılması gerekenler oldukça fazladır. Bu fırsatları fark eden ülkeler gerekli adımları atarak sektörde adını duyurmaya başlamıştır. Bu ülkelerden biri de Malezya'dır. Malezya, hem İslami kurallar çerçevesinde geliştirdiği helal lojistik standartlarıyla hem de

yaptığı uygulamalarla sektöre yön veren öncü ülkelerdendir. Türkiye gibi helal sektörüne yeni giriş yapmış ve helal lojistik faaliyetlerine henüz başlamamış ülkeler, Malezya gibi ülkelerin çalışmalarını takip ederek gelişme gösterebilecektir. Bu çalışmada helal lojistik kavramı açıklanarak Malezya'nın sektördeki konumu ve bu konuma gelebilmek için yaptığı çalışmalar anlatılmıştır. Daha sonra sektörde gelişmekte olan ülke konumundaki Türkiye'nin helal gıda ve helal lojistik sektöründe yaptığı çalışmalardan bahsedilerek Malezya ile kıyaslaması yapılmıştır. Son olarak helal lojistik sektörünün Türkiye ekonomisine sağlayacağı yararlarından bahsedilmiştir.

Helal lojistik sektörü Ülkemiz için çok yeni bir sektördür. Ülkemizde yapılan çalışmalar küresel helal pazarı için yeterli değildir. Müşterilerin bilgisizliği ve ilgisizliği nedeniyle helal lojistik talepleri de azdır. Talep yetersizliği işletmeleri helal lojistik sertifikası almaktan uzaklaştırarak işletmelerin de ilgisiz davranmasına neden olmaktadır. Müşterilerin bilinçlendirilmesi için çalışmalar yapılmalı ve işletmeler helal lojistik sertifikası için teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, N., & Shariff, S. M. (2016). Challenges on sertu cleansing in halal logistics. *Journal of Applied Enviromental and Biological Sciences*, 6(11), 31-69.
- Alagöz, S. B., & Demirel, E. (2017). Helal gıda sertifikalı ürünlerin tüketici davranışları üzerine etkisi: Konya ili üzerinde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(28), 451-472.
- Aslan, H., & Aslan, İ. (2018). Helal gıda sektörü: Malezya ve Türkiye karşılaştırması. *1. Uluslararası Battalgazi Multi Disipliner Çalışmalar Kongresi*, 2930-2939. www.iksadkongre.org adresinden alındı.
- Boran, M. (2015). *Hanefi mezhebinde yiyecek ve içeceklerde helallik ve haramlık ölçüleri*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- DB Schenker. (2017, Eylül). *DB Schenker in Malaysia receives JAKIM halal certification*. 2021 tarihinde DB Schenker Web sitesi: <https://www.dbschenker.com/global/about/press/db-schenker-in-malaysia-receives-jakim-halal-certification-375628>.
- Derin, N., & Türk, M. (2016). Helal gıda perakendecilerinin pazarlamaya dönük problemleri ve çözüm önerileri. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7(2).
- DinarStandart. (2020). *State of global Islamic economy report*. Şubat 2021 tarihinde Salaam Gateway: <https://cdn.salaamgateway.com/reports/pdf/2df5b5106072e6319d06888481e8faf3e3297e09.pdf>.
- Fathi, E., Zailani, S., Iranmanesh, M., & Kanapathy, K. (2015). Drivers of consumers' willingness to pay for halal logistics. *British Food Journal*, 118(2), 464-479.
- Fındık, M. A. (2019). Malezya'nın helal gıda sertifikasyonundaki rolü. *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 82-104.
- GİMDES. (2021, Şubat). GİMDES helal ürünlerin lojistiği hakkında genel şartname.
- HAK, (2021). <https://www.hak.gov.tr/kurumsal/hakkimizda>, Erişim Tarihi, 01.05.2021.
- HDC. (2021). *Halal Parks*. HDC: <https://www.hdcglobal.com/halal-parks/>.
- Kadir, M. H., Rasi, R. Z., Omar, S. S., & Manap, Z. I. (2016). Halal supply chain management streamlined practices: Issues and challenges. *International Engineering Research and Innovation Symposium*. doi:10.1088/1757-899X/160/1/012070.
- Kaya, O. (2015). *Helal Lojistik, Türkiye için bir fırsat olabilir mi?* 2021 tarihinde Lojiport Web Sitesi: <https://www.lojiport.com/helal-lojistik-turkiye-icin-bir-firsat-olabilir-mi-91441h.htm>.
- Mujar, N. A., & Hassan, N. (2014). The economics of halal industry. *Seminar UICW 2014*.
- Nestle. (2021). *Nestlé Malaysia: Halal Fast Facts*. Şubat 2021 tarihinde Nestle Malezya Web Sitesi: <https://www.nestle.com.my/csv/halal-fast-facts>.
- Northport. (2013). *Background*. 2021 tarihinde Northport Web Sitesi: <https://www.northport.com.my/npv2/halal.html>.

- Özbay, G., ve Cebeci, T. (2019). Türkiye'deki uluslararası fast food zincir işletmelerin helal gıda sertifikasyon düzeyleri üzerine bir araştırma. *2 International Halal Tourism Congress*, (s. 250-260). Antalya.
- Özispa, N., & Sürücü, E. (2017). Türkiye'de helal lojistik uygulamaları: Bir vaka analiz. *The International New Issues In Social Sciences* (5), 159-174.
- SMIIC. (2021). *SMIIC Standards*. Mart 2021 tarihinde SMIIC Web Sitesi: <https://www.smiic.org/en/standards>.
- Şahingöz, S. A., & Onur, M. (2017). Tüketicilerin helal gıda algıları ve tercihleri. *1. International Halal Tourism Congress*, 276-285.
- Talib, M. S., & Hamid, A. B. (2014). Halal logistics in Malaysia: A SWOT analysis. *Journal of Islamic Marketing*, 5(3), 322-343.
- Talib, M. S., A. B., Zulfakar, M. H., & Jeeva, A. S. (2014). Halal logistics PEST analysis: The Malaysia perspectives. *Asian Social Science*, 10(14), 119-131.
- TSE, (2021). <https://www.tse.org.tr/Sablon?ParentID=2355&TempID=44>, Erişim Tarihi, 01.05.2021.
- Tieman, M. (2011). The application of halal in supply chain management: In-depth interviews. *Journal of Islamic Marketing*, 2(2), 186-195.
- Ustabaş, O. (2021, Mart 12). Turkish Cargo'nun Helal Lojistik Faaliyetleri. (B. Doğaner, Röportaj Yapan)
- Yıldız Holding. (2021). *Gıda Güvenliği Kurulu*. Mayıs 2021 tarihinde Yıldız Holding Web Sitesi: <https://www.yildizholding.com.tr/yarinlar-icin/gida-guvenligi-kurulu/>.

Geliş Tarihi:

22.06.2021

Kabul Tarihi:

08.09.2021

Yayımlanma Tarihi:

20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Ünsal, S. (2021). Öğretmenlik mesleğinin tanımı, önemi ve öğretmenlerin değişen rolleri üzerine nitel betimsel bir araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1481-1504. doi:10.46928/iticusbe.956111

ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNİN TANIMI, ÖNEMİ VE ÖĞRETMENLERİN DEĞİŞEN ROLLERİ ÜZERİNE NİTEL BETİMSSEL BİR ARAŞTIRMA

Araştırma

Serkan Ünsal

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

serkan-unsal09@hotmail.com

Serkan Ünsal, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi eğitim bölümü eğitim programları ve öğretimi anabilim dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Uzmanlık alanları içerisinde öğretmen yetiştirme, öğretmenlik mesleğinin toplumsal boyutu, eğitim sosyolojisi, program geliştirme ve eğitim felsefesi yer almaktadır. Yazarın yurt içi ve yurt dışı yayınlanmış makaleleri ve bir çok kitap bölümü bulunmaktadır.

ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNİN TANIMI, ÖNEMİ VE ÖĞRETMENLERİN DEĞİŞEN ROLLERİ ÜZERİNE NİTEL BETİMSSEL BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Serkan Ünsal
serkan-unsal09@hotmail.com

ÖZET

Amaç: Bu araştırmada öğretmenlik mesleğinin tanımı, önemi ve öğretmenlerin değişen rollerinin öğretmen görüşlerine göre belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Araştırma nitel betimsel araştırma desenine göre gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu farklı okul kademelerinde değişik branşa ve deneyime sahip 14 öğretmen oluşturmuştur. Araştırmanın verileri araştırmacı tarafından geliştirilen açık uçlu anket formu kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmanın geçerliğini ve güvenilirliğini artırmak için bir dizi önlemler alınmıştır.

Bulgular: Araştırmada öğretmenler mesleklerine yönelik toplumsal, psikolojik, formasyon, duyuşsal, profesyonel ve eleştirel bir çok tanım getirmişlerdir. Bu tanımlar içerisinde en çok toplum temelli tanımlar yer almış; kültür aktarma, toplumsal etkileşim, toplumu şekillendirme kavramlarına vurgu yapılmıştır. Öğretmenler mesleklerinin öğrenci, toplum, eğitim sistemi ve devlet için önemli olduğunu düşünmüştür. Öğretmenler mesleğin öğrenciler için önemini; vizyon sağlama, mesleğe hazırlama, değişim başlatma, gelecek inşa etme, ilham kaynağı oluşturma, hayatı tanıma olarak açıklamışlardır. Öğretmenler mesleğin toplum için önemini bireyi toplumsal yaşama hazırlama ve toplumsal bilinç oluşturma, devlet için önemini öğrencilerde vatandaşlık bilinci oluşturma olarak ifade etmiştir.

Özgünlük: Bu araştırmadan elde edilecek verilerle 1973 yılında yer alan öğretmenlik mesleğinin tanımının, bilgi toplumunun, çok kültürlü yaşamın, dijital çağın özelliklerini, değişen aile yapısını, öğretmen ve öğrenci özelliklerini, göz önünde bulundurarak, öğretmenlerinde görüşlerini yansıtacak şekilde yeniden tanımlanmasına katkı sağlaması beklenmektedir

Anahtar Kelimeler: Meslek, Öğretmenlik Mesleği, Öğretmenliğin Önemi, Öğretmenlerin Roller

JEL Sınıflandırması: I20

ON THE DEFINITION AND IMPORTANCE OF TEACHING PROFESSION AND CHANGING ROLES OF TEACHERS; A QUALITATIVE DESCRIPTIVE RESEARCH

ABSTRACT

Purpose: In this study, it is aimed to determine the definition of the teaching profession, its importance and the changing roles of teachers according to teachers' views.

Method: The research was carried out according to the qualitative descriptive research design. The study group of the research consisted of 14 teachers with different branches and experiences at different school levels. The data of the research were collected using an open-ended questionnaire developed by the researcher. Content analysis was used in the analysis of the data. A number of measures were taken to increase the validity and reliability of the study.

Findings: In the research, teachers have introduced many social, psychological, formation, affective, professional and critical definitions for their profession. Among these definitions, most community-based definitions were included; The concepts of transferring culture, social interaction and shaping the society were emphasized. Teachers thought that their profession was important for students, society, education system and the state. Teachers; the importance of the profession for students; They explained it as providing a vision, preparing for the profession, initiating change, building a future, creating a source of inspiration, and getting to know life. Teachers expressed the importance of the profession for society as preparing the individual for social life and creating social awareness, and its importance for the state as creating citizenship awareness in students.

Originality: With the data to be obtained from this research, it is expected that the definition of the teaching profession in 1973 will contribute to the redefinition of the information society, multicultural life, digital age, changing family structure, teacher and student characteristics, and reflecting the views of teachers

Keywords: Profession, Teaching Profession, The Importance of Teaching, The Roles of Teachers

JEL Classification: I20

GİRİŞ

Meslek insanların ihtiyaçlarını karşılayarak, yaşamlarını devam ettirmesine katkıda bulunan, belli bilgi ve beceri gerektiren, ekonomik getirisi olan, işbölümüne dayalı uğraş alanı olarak tanımlanabilir. Meslek sosyal yaşamın gerekliliği sonucu ortaya çıkan, toplumdaki hizmetlerin yürütülmesindeki işbirliğinden veya iş paylaşımından doğan, belirli bir eğitim gerektiren, sosyal, kültürel ve ekonomik boyutları olan uğraş alanıdır (Oktay, 1991; Ayas, 2009). Meslekler belirli bir tarihsel süreçte toplumsal durumlara, ekonomik koşullara ve ihtiyaçlara bağlı olarak ortaya çıkarlar. Öğretmenlik mesleği ise kadim bir uğraş alanı olmasına rağmen on dokuzuncu yüzyıldan itibaren birçok ülkede bir meslek olarak nitelendirilmeye başlanmıştır (Gönülaçar, 2016). On dokuzuncu yüzyılda öğretmenliğin meslek olarak ortaya çıkmasında sanayi devriminin etkisinin görüldüğü söylenebilir. Sanayi devrimi sonucu iş dünyasının ihtiyacı olan kalifiye elaman ihtiyacının karşılanması için kitlesele eğitime geçilmiştir. Kitlesele eğitim, okul sisteminin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Okul sisteminin yaygınlaşması öğretmenliğin bir meslek olarak doğmasına dayanak oluşturmuştur. (Aslan, Aslan ve Cansever, 2012; Eskicumalı, 2004). Öğretmenliğin meslek olarak nitelendirilmesinde, bilimsel temelinin olması, uzmanlık bilgisine dayanması, formel bir eğitim içermesi, bir takım etik ilkelerinin bulunması, toplumun eğitim ve öğretime yönelik ihtiyaçlarını gidermesi gibi bir çok faktör sıralanmaktadır (Azar, 2011; Akyüz, 2012). Günümüzde öğretmenlik mesleği; sosyal, kültürel, ekonomik, bilimsel ve teknolojik boyutları olan alanında özel uzmanlık bilgisine ve bir takım mesleki yeterliliklere sahip olmayı gerektiren eğitimle ilgili bir uğraş alanı olarak tanımlanmaktadır (Şişman ve Acat, 2003). Resmi kaynaklara göre öğretmenlik mesleği “devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleği” (MEB, 1973) olarak tanımlanmıştır. Ayrıca literatürde öğretmenlik mesleğine yönelik birçok uzman ve akademisyenin tanımları bulunmaktadır.

Alkan’a göre (1998) öğretmenlik mesleği; akademik ve meslekî formasyon gerektiren özel uzmanlık bilgi ve becerisini temel alan, sosyal, kültürel, ekonomik, bilimsel ve teknolojik boyutlara sahip bir uğraş alanı, Ünal ve Ada’ ya göre (2001) alan bilgisi, genel kültür ve mesleki anlamda bilgi ve beceri gerektiren eğitim sisteminin farklı kademelerinde öğretme ve öğrenme sürecinin gerçekleşmesinden sorumlu bireylerin yaptığı meslek olarak tanımlanmaktadır. Şahin (2006) öğretmenliği düşük gelirli, sanat boyutu olan, kalabalık gruplarla çalışmayı gerektiren, profesyonel desteğin az olduğu, yoğun çalışma temposu olan, bir takım zorlukları olan bireye bazı ödüller sunan bir meslek olarak tanımlarken, Yazar (2015) öğretmenliği eğitim kurumlarında önceden belirlenmiş hedefler doğrultusunda öğretim etkinliklerini planlı ve programlı bir biçimde düzenleyerek yürüten alanında uzman kişilerin yaptığı meslek olarak tanımlamıştır. Bu tanımlar doğrultusunda öğretmenlik mesleği; birçok becerinin yanında, kişisel özellikler gerektiren, bireyi ve toplumu etkileme gücüne sahip, eğitim ve öğretim sürecinin planlanması ve uygulanmasında etkin rol üstlenen, sosyal, bilimsel, psikolojik ve kültürel yönü olan, öz veriye dayalı insan odaklı bir meslek olarak tanımlanabilir.

Öğretmenliğe yönelik farklı tanımlar incelendiğinde öğretmenliğin ve mesleği icra eden öğretmenlerin çeşitli açılardan önemine vurgu yapıldığı görülmektedir. Çünkü öğretmenler ideal insanı yetiştirmede dinamik ve stratejik değişken olmanın yanında eğitimin niteliğini belirlemede önemli bir unsurdur (Akcan ve Polat, 2016; Bozak, Özdemir ve Seraslan, 2016; Bozbayındır, 2019; Göker ve Gündüz, 2017; Hatipoğlu ve Kavas, 2016; İlğan ve Ceviz, 2019; Kozikoğlu ve Özcanlı, 2020). Ayrıca öğretmenler öğrencilerde istedik yönde davranış değişikliği sağlamada (Boudersa, 2016), sınıfları koşullara göre düzenleyerek öğretim programını uygulamada (Demirtaş, Cömert ve Özer, 2011), eğitimin genel ve özel amaçlarının gerçekleştirilmesinde (Ekinci, 2010), öğrencilerin akademik, sosyal ve duygusal gelişimini desteklemede (Demirtaş, Cömert ve Özer, 2011; Sezer, 2018), öğrenme-öğretme sürecinin planlanmasında ve uygulanmasında (Karadoğan, 2019; Şimşek ve Tuzluca 2015) temel aktördür.

Öğretmenlik mesleği bahsedilen öneminin dışında kültürel, sosyal, ekonomik, politik ve bireysel açıdan tüm toplumlarda çok önemli rol ve sorumlulukları olan bir meslektir (Bozbayındır, 2019). Buro ve sorumlulukları farklı başlıkta ele alan araştırmalar bulunmaktadır. Çeliköz (2003) öğretmenlerin rollerini, okul içinde ve dışında olmak üzere iki başlıkta ele almış, okul dışındaki rollerini; uzman, aydın ve aile ferdi olarak sıralarken, okul içindeki rollerini; meslektaş, amir-memur, model, lider, bilgi kaynağı, yargıç, anne-baba, rehber, sosyolog ve teknoloğ olarak sıralamıştır. Açıkgöz, (2016) öğretmenin rollerini sınıf içinde ve sınıf dışında olarak ikiye ayırmış, sınıf içindeki rollerini; öğrenmeyi kolaylaştırma, öğrenciyi geliştirme ve rehberlik olduğunu, sınıf dışındaki rollerini ise çevresindekileri geliştirme olarak belirtmiştir. Ayrıca öğretmenlerin rollerini genel bir yaklaşımla ele alan araştırmalarda bulunmaktadır. Harden ve Crosby (2000) öğretmenlerin rollerini; bilgi sağlayıcı, rol model, kolaylaştırıcı, değerlendirici, planlayıcı, kaynak geliştirici olarak sıralarken, Harrison ve Killion, (2007) öğretim uzmanı, sınıf destekçisi, öğrenmeyi kolaylaştırıcı, veri koçu, mentor, değişim için katalizör, okul lideri olarak sıralamıştır.

Öğretmenlerin bahsedilen rollerinin dışındasınıfı öğretime uygun hale getirme, sınıf içinde öğrenmeyi kolaylaştırma, konunun yapısı ve öğrencinin hazırbulunuşluğuna uygun yöntemleri ve ders araç gereçlerini seçip kullanma (Açıkgöz, 2006; Cerit, 2008; Aslan, 2013; Yalçın-Wells, 2015) toplumsal gelişimi sağlamak için gerekli olan eğitilmiş insan gücünün yetiştirme (Özer ve Gelen 2008), devletin eğitim politikalarını uygulama (Can, 2019) bireyin potansiyelini açığa çıkarma (Güven, 2010), gibi önemli sorumlulukları bulunmaktadır.

Öğretmenlerin rol ve sorumlulukları; toplumsal yapıda, veli ve öğrenci profilindeki değişimlere, eğitim bilim alanında yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına, eğitim alanında gerçekleşen yasal düzenlemelere, uluslar arası gelişmelere, bilim ve teknolojideki ilerlemelere bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Bu değişikliğin sonucu olarak öğretmenlik mesleğininanımı, önemi, özellikleri ve rolleri üzerinde yeniden düşünme ve tartışma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu ihtiyacın giderilmesinde bu araştırmadan ortaya çıkacak verilerin önemli katkıları olacağı düşünülmektedir.

Özyılmaz, (2013) öğretmenlik mesleğinin toplumda zaman içerisinde çeşitli nedenlerden dolayı cazibesini kaybettiğini, bunun tekrar kazanılması için öğretmenlik mesleğinin tanımının gözden geçirilmesi vurgu yapmaktadır. Bundan dolayı bu çalışmada öğretmenlerin mesleklerine yönelik getirmiş oldukları tanımların öğretmenlik mesleğinin toplum tarafından daha fazla ilgi görmesine ve önem atfedilmesine katkı sunması da beklenmektedir. Öğretmenlerin çağın getirdiği rol ve sorumlulukları yerine getirmeleri öncelikli olarak bu rol ve sorumlulukların ne olduğuna yönelik bir farkındalığa sahip olmalarına bağlıdır. Bu farkındalığın sağlanmasında bu çalışmanın verilerinin katkı sunması beklenmektedir. Ayrıca literatürde öğretmenlik mesleğinin tanımına yönelik alanın uzmanları tarafından birçok tanım yapılmasına rağmen, mesleği icra eden öğretmenler tarafından yapılan tanımlara rastlanmamıştır. Bu çalışmayla öğretmenlik mesleğinin tanımının daha güncel ve çağın getirdiği rol ve sorumlulukları içine alacak şekilde yapılması beklenmektedir. Bu çalışmadan elde edilecek verilerle 1973 yılında yer alan öğretmenlik mesleğinin tanımının, bilgi toplumunun, çok kültürlü yaşamın, dijital çağın özelliklerini, değişen aile yapısını, öğretmen ve öğrenci özelliklerini, göz önünde bulundurarak, öğretmenlerinde görüşlerini yansıtacak şekilde yeniden tanımlanmasına katkı sağlaması beklenmektedir. Bu bağlamda çalışmada öğretmenlerin mesleklerini nasıl tanımladıkları, mesleğin önemine ve rollerine ilişkin görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıda yer alan sorulara cevap aranmıştır.

- 1.Öğretmenler, öğretmenlik mesleğini nasıl tanımlamaktadır?
- 2.Öğretmenlerin, öğretmenlik mesleğinin önemine yönelik görüşleri nelerdir?
- 3.Öğretmenlerin, öğretmenlik mesleğinin değişen rollerine yönelik görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın modeli

Bu çalışma nitel araştırma modeline uygun şekilde yürütülmüştür. Çalışmanın deseni, katılımcıların öğretmenlik mesleğinin tanımı, önemi ve değişen rollerine ilişkin görüşlerini incelemek ve betimlemek amaçlandığından, nitel betimsel araştırma deseni olarak belirlenmiştir. Nitel betimsel araştırma deseni amacını bireylerin bir olay ya da olguya ilgili düşüncelerinin doğrudan basit bir şekilde tanımlanarak betimlemesini yapmaktır (Willis, Sullivan Bolyai, Knafl ve Cohen, 2016; Sandelowski, 2000, 2010). Nitel betimsel araştırma deseni fenomenoloji deseni gibi bireylerin deneyimlerini olguya nasıl dönüştürdüklerini keşfetme üzerine odaklanmaz (Patton, 2018) ve fenomenoloji çalışmalarına göre daha az yorumlayıcılık özelliğine sahiptir (Mutlu, 2020). Bu bilgiler ışığında çalışmanın deseni fenomenoloji yerine betimsel nitel araştırma olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Çalışmanın çalışma grubunu 14 gönüllü öğretmen oluşturmuştur. Çalışmada zengin ve farklı veri setine ulaşabilmek için maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda

katılımcıları seçerken farklı okul kademelerinde ve değişik branşlarda görev yapan öğretmenlerin seçilmesine çalışılmıştır. Araştırmanın çalışma grubuna yönelik demografik bilgiler Tablo: 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin demografik özellikler

Öğretmenler	Çalışılan okul	Branş	Kıdem
Katılımcı 1	Orta Okul	Müzik	9
Katılımcı 2	Ortaokul	Matematik öğretmenliği	8 yıl
Katılımcı 3	İlk Okul	Okul öncesi	1
Katılımcı 4	Ortaokul	İngilizce öğretmeni	2 yıl
Katılımcı 5	Ortaokul	İngilizce	7 yıl
Katılımcı 6	Ortaokul	Okul öncesi	10. yıl
Katılımcı 7	İlk Okul	Sınıf Öğretmeni	15
Katılımcı 8	Ana okulu	Okul öncesi	6
Katılımcı 9	İlkokul	Psikolojik Danışma ve Rehberlik	1
Katılımcı 10	Ortaokul	Psikolojik Danışma ve Rehberlik	11
Katılımcı 11	Lise	Türk Dili ve Edebiyatı	20
Katılımcı 12	İlkokul	Psikolojik Danışma ve Rehberlik	16
Katılımcı 13	Lise	Tarih	14
Katılımcı 14	Lise	Psikolojik Danışma ve Rehberlik	5

Araştırmaya katılan 14 öğretmenin 6’sı ortaokulda 4’ü ilkokulda 3’ü lisede 1’de anaokulunda görev yapmaktadır. Öğretmenlerin mesleki deneyimleri 1 ile 20 yıl arasında değişmektedir. Öğretmenler, psikolojik danışma ve rehberlik, okul öncesi sınıf öğretmeni, İngilizce, matematik, tarih, müzik, Türk dili ve edebiyatı branşlarında görev yapmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analiz Edilmesi

Araştırmada verilerin toplanmasında araştırmacı tarafından hazırlanan iki bölümden oluşan açık uçlu anket formu kullanılmıştır. Formun ilk bölümünde öğretmenlerin kişisel özelliklerini belirlemek için üç soru, ikinci bölümde öğretmenlik mesleğinin; tanımı, önemi ve değişen rollerine ilişkin görüşlerini belirlemek için üç soru sorulmuştur. Araştırmada açık uçlu anket formunun tercih edilmesinde; covid 19 salgını dolayısıyla görüşme koşullarının sağlanamaması, tanım içeren sorularda öğretmenlerin düşünebilmesi için belirli bir zaman aralığına ihtiyaç duyacaklarına yönelik duyarlılık etkili olmuştur.

Açık uçlu anket formu öğretmenlere dağıtılarak 7-10 günlük süre içerisinde toplanmıştır. Öğretmenlerin açık uçlu anket sorularına verdikleri yanıtlardan elde edilen verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, birbirine benzeyen verileri belirli temalar ve kodlar çerçevesine bir araya getirme ve okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu araştırmada da veriler ayrıntılı analiz sonucu kodlar, kodların birleştirilmesiyle temalar oluşturulmuş ve görselleştirilerek okuyucuya sunulmuştur.

Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Araştırmada, verilerin güvenilirlik ve geçerliğini sağlamaya yönelik Creswell, 2020;Merriam, 2013;Yıldırım ve Şimşek, 2011 önerileri doğrultusunda bir dizi önlemler alınmıştır. Öncelikli olarak araştırmacının çalıştığı üniversiteden araştırma için etik kurul onayı alınmıştır. Araştırmanın tüm aşaması, araştırma yöntemi, veri toplama araçlarının hazırlanması, uygulanma süreçleri, verilerin nasıl toplanıp, analiz edildikleri, ulaşılan sonuçlar detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenler hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Öğretmenlerin görüşlerini açık ve tam bir şekilde yansıtabilmek amacıyla bulgular doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Araştırmanın verileri, bilgisayar ortamında dosyalanmış, istenildiği anda denetlenebilir hale getirilmiştir. Makalede okuyucunun anlayabileceği şekilde açık ve anlaşılır bir dil kullanmanın yanı sıra, bulgular tablolaştırılarak okuyucuların bulguları daha rahat okumaları sağlanmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin kimlik bilgileri gizli tutulmuş her öğretmen için Ö1- Ö2- Ö3- Ö4- şeklinde kodlar verilmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın birinci alt problemine ilişkin öğretmenlere “öğretmenlik mesleğini nasıl tanımlarsınız?” sorusu sorulmuş ve öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplardan elde edilen bulguların analizi Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Öğretmenlerin mesleklerine yönelik tanımlamaları

Tema	Kod	Katılımcı Tanımları
Toplum Temelli	Kültür aktarma	Ö2-Öğretmenlik mesleği: Bir bilgiyi, örfü, âdeti, ahlaki kuralları aktarma ve bunu yaparken de fedakârlıkta ve özveride sınır tanımayan kutsal bir meslektir.
	Toplumsal etkileşim	Ö4- Öğretmenlik mesleğini; toplumdaki etkilenen, toplumu etkileyen ve toplumu etkileme konusunda gizil bir sorumluluk atfedilen meslek şeklinde tanımlarım.
	Toplumu şekillendirme	Ö11- Öğretmen topluma yön veren, yol gösteren, toplumsal huzurun ve barışın sağlanmasında öncü olan, öğrencilerin sosyalleşmesini ve toplumla uyumunu sağlayan, toplumun kültürünü öğrencilere aktararak kültürün devamlılığını sağlayan ve toplumu şekillendiren şekilde tanımlarım.

Psikoloji Temelli	Öğrenci gelişimini destekleme	Ö13- Öğretmenlik; yüksek toplumsal sorumluluk içeren, geleceğin inşası için çalışan işçiler sınıfı olmasının yanı sıra okuryazarlığı profesyonel olarak kullanan ve her hali ile model olunan bir meslektir.
	Öğrenme ve öğretme sürecini yönetme	Ö14- Öğretmenlik mesleği: Toplumu eğitim ve öğretimle şekillendirmeye katkı sunan ve aynı zamanda toplumun da kendine katkı sunmasına fırsat veren meslek şeklinde tanımlarım. Ö14- Bireylerin gelişim ve öğrenme sürecine rehberlik eden kendini gerçekleştirmeleri yönünde onları destekleyen meslek şeklinde tanımlarım. Ö1-Öğretmenlik mesleği başka kişiye öğrenmeyi öğreten, öğreten kişinin(öğretmenin)hedefleri doğrultusunda ölçme değerlendirme, sınıf yönetimi, öğretim stratejileri gibi belirli donanımlara sahip, toplum mühendisliğidir. Ö14-Öğretmenlik mesleğini bireylere bilgiye ulaşma yolunu gösteren ve bu bilgiyi kullanmaları için deneyimler sunan, tüm bunları belirli bir program dâhilinde ve strateji, yöntem, tekniklerden faydalanarak gerçekleştiren meslek olarak tanımlarım.
Formasyon Temelli	Mesleki bilgi	Ö7- Belirli bir eğitim almayı gerektirmesinin yanı sıra; kişilerin genel kültür sahibi, iletişim becerilerine sahip, Türkçeyi doğru kullanabilen, empati kurabilen, anlayışlı, hoşgörülü, teşvik edici, yönlendirici, sempatik, adaletli ve saygılı olması beklenen bir meslektir.
	Fedakârlık	Ö4- Öğretmenliği zihninizde teneffüse izin vermeyen, sürekli düşünmenizi, okumanızı, empati yapmanızı, kabul etmenizi ve uyumlu olmanızı gerektiren bir gönül işi şeklinde tanımlarım. Ö6- Çocuklarımızı sürekli gelişmekte olan evrensel bilime ayak uydurmasını sağlayacak donanıma sahip, dinamizm içinde olan gelişen ve gelişmekte olan özveri, fedakârlık ve insan sevgisinin üst düzeyde olması gereken mesleğe öğretmenlik mesleği denebilir. Ö12- Öğretmenlik mesleğini tüm yıpranmasına rağmen yeni bir şeyler öğretme gayreti içerisinde kendisi yanarken etrafı aydınlatan bir meslek şeklinde tanımlarım. Öğretmenlik mesleğini bilimsellikten ziyade almış olduğu eğitim ve vicdani sorumluluğuna göre iş gören bir meslektir.
Duyuşsal Temelli	Empati yapma	Ö11- Öğretmen öğrencilerin hem duygularına, gönlüne, kalbine hem de aklına hitap edebildir. Farklı duygusal, zihinsel ve toplumsal yapıya sahip olan her bir öğrenci, veli, okul idaresi ve öğretmen arkadaşları ile empati kurabildir şeklinde tanımlarım.
Profesyonel temelli	Ücret karşılığı hizmet verme	Ö8. Belli bir alanda lisans eğitimini başarı ile tamamlamış, burada öğrendiği bilgileri gerek kamu/gerek özel sektör aracılı ile ihtiyaç duyan bireylere ücret karşılığı pazarlayan ve kendisi ile beraber sorumlusu olduğu aile bireylerinin iâşesini/geçimini/ihtiyaçlarını bu yolla karşılayan bireylerin ortaya koyduğu hizmet dalı olarak tanımlayabiliriz.

Gelişim Temelli	Mesleki gelişim	Ö11- Hem müfredatın gereğini aktarabilme, müfredatı aktarıırken aktif öğrenme yöntemlerini kullanabilme hem de çağının ve sonraki çağlara hazırladığı öğrencilerin çağının gerisinde kalmama adına kendini kişisel ve mesleki olarak geliştirebilme yeteneğine sahip olandır. Ö13-. Öğretmen, bilgiyi aktaran değil, aktarma süreçlerinde aktif rol alan, öğrenen ve kendini güncelleyen kişidir.
	Eleştirel odaklı	Değer yitimi

Tablo 1 incelendiğinde öğretmenlerin mesleklerine yönelik toplum, psikolojik, formasyon, duyuşsal, gelişim, profesyonel temelli tanımlar yaptıkları görülmektedir. En fazla tanımlar, kültür aktarma, toplumsal etkileşim, toplumu şekillendirme kodlarının yer aldığı toplum temeli temada yer almıştır. Öğretmenlik mesleğinin; duyuşsal temelli tanımlarında fedakarlık ve empati kodlarına, formasyon temelli tanımlarında, öğrenci gelişimini destekleme, öğrenme ve öğretme sürecini yönetme kodlarına, gelişim odaklı tanımlarında mesleki gelişim koduna, profesyonel temelli tanımında ise ücret karşılığı hizmet verme koduna ulaşılmıştır. Ayrıca öğretmenler mesleklerine yönelik eleştirel temelli tanımda getirmişlerdir.

Araştırmanın ikinci alt problemine ilişkin öğretmenlere “öğretmenlik mesleğinin önemine yönelik görüşleriniz nelerdir?” sorusu sorulmuş ve öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplardan elde edilen bulguların analizi Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Öğretmenlerin mesleklerin önemine yönelik görüşleri

Tema	Kodlar	Katılımcılar
Öğrenci açısından	Vizyon sağlama	Ö1, Ö13
	Mesleğe hazırlama	Ö3
	Öğrencilerin kendilerini keşfetmelerini sağlama	Ö4
	Öğrencide değişimi başlatma	Ö5
	Gelecek inşa etme	Ö7
	İlham kaynağı oluşturma	Ö10
	Hayatı tanımasını sağlama	Ö12
Eğitim açısından	Eğitim ve öğretimi gerçekleştirme	Ö1, Ö7
Devlet açısından	Vatandaşlık bilinci oluşturma	Ö4, Ö10
Toplum açısından	Bireyi toplumsal yaşama hazırlama	Ö5, Ö6, Ö9
	Toplumsal bilinç oluşturma	Ö10

Tablo 3 incelendiğinde, öğretmenlerin mesleklerinin önemine yönelik görüşlerinden öğrenci, eğitim, devlet ve toplum olmak üzere dört tema altında on bir kod oluşturulmuştur. Katılımcılar öğretmenlik mesleğinin öğrenci açısından önemini; vizyon sağlama (Ö1, Ö13), mesleğe hazırlama (Ö3), öğrencilerin kendilerini keşfetmelerini sağlama (Ö4), öğrencide değişimi başlatma (Ö5), gelecek inşa etme (Ö7), ilham kaynağı oluşturma (Ö10), hayatı tanımasını sağlama (Ö12), eğitim açısından önemini eğitim ve öğretimi gerçekleştirme (Ö1, Ö7) olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca katılımcılar devlet açısından öğretmenliğin önemini; vatandaşlık bilinci oluşturma (Ö4, Ö10); toplum açısından önemi bireyi toplumsal yaşama hazırlama (Ö5, Ö6, Ö9) ve toplumsal bilinç oluşturma (Ö10) şeklinde ifade etmiştir.

Öğretmenlik mesleğinin öğrenci açısından önemini, mesleğin öğrenciye vizyon sağladığı biçiminde belirten Ö1 bu görüşünü “*Öğrenciye sorgulamayı ve öğrenmeyi öğreten, öğrencilerin kendilerini tanımalarını sağlayan, öğrencilere farklı bakış açıları kazandırıp ufuklarını genişleten bir öneme sahiptir.*” şeklinde ifade ederken bu konuya ilişkin Ö13 “*Öğrencide yeni ufuklar açmada, yollar göstermede, öğrencinin kendini tanıma süreçlerinde etkisi oldukça yüksektir.*” biçiminde belirtmiştir. Öğretmenliğin öğrencileri mesleğe hazırlama açısından önemli olduğunu dile getiren Ö3 bu düşüncesini “*Benim yetiştireceğim bir sınıf dolusu öğrenci ilerde büyüyerek çeşitli noktalara ve konumlara gelecekler. Onların bu konumlara gelerek çevrelerinde söz sahibi olması, insan ilişkileri, mesleğini layığıyla yapma ancak aldıkları eğitimle ilişkili...*” şeklinde açıklamıştır. Ö4 öğretmenlerin, öğrencilerin kendilerini keşfetmelerini sağlamada önemli olduğunu “*Toplumları oluşturan bireylerin her biri onlarca öğretmenin sınıfında öğrenci olarak oturur. Öğretmen bu sıralardaki öğrencileri etkiler, fark yaratır ve ailesi dışında kan bağı olmadan da birilerinin onun iyiliğini istediğini hissettirir çocuğa. Farkında olmadan ya da olarak öğrencilerin kendilerini keşfetmelerini sağlar. Bu keşif ilerde bir doktorun yetişmesine kapı açabilir....*” sözleriyle ifade etmiştir. Ö5 öğretmenin öğrencide değişimi başlatmada önemli olduğunu düşünmektedir ve bu düşüncesini “*... sevdiği öğretmenin dersine çalışıp, çok başarılı seviyesine gelen öğrenciler gözlemledim. Böyle bir şeyi anne-babalar pahalı hediyeler ile bile sağlayamazken öğretmenin küçücük bir ilgisi öğrencinin hayatında büyük değişimlere sebep olabilmektedir. Benzer şekilde davranış bozukluğu gösteren öğrenciler, okulda sırf sevdiği öğretmen istediği için istedik davranışlar sergilemeye başlayabilmektedir.*” sözleriyle vurgulamıştır. Öğretmenin, öğrencinin geleceğini inşa ettiğini söyleyen Ö7 bu düşüncesini “*Öğretmenlik öğrenci için onların hayatına yön verecek, şekillendirecek kadar kıymetlidir.*” şeklinde ifade ederken Ö12 öğretmenin öğrenci açısından önemini onların hayatı tanımasını sağlamak olduğunu düşünmektedir ve bunu “*Bireyin hayatı bütünlüklü bir şekilde tanınması, anlaması, anlamlandırması için öğretmenlik kilit...*” sözleriyle dile getirmiştir.

Öğretmenin eğitim ve öğretimi gerçekleştirme açısından önemini Ö7 “*Eğitim öğretim faaliyetlerinin başrolü öğretmendir. Planlar ve programlar öğretmenlerin uyguladığı kadarıyla geçerlidir. Eğitim ve öğretim hedeflerine ulaşılabilir.*” şeklinde ifade ederek vurgulamıştır. Ö4 ve

Ö10 öğretmenin devlet açısından önemini vatandaşlık bilinci oluşturması olduğunu belirtmişler ve bu düşüncelerini: Ö4 “*Öğretmen, vatandaşlık kurallarını bilen öğrenciler yetiştirir. Bireysel olarak hayat standartları konusunda olumlu adımlar atacak öğrenciler yetiştiren öğretmen vergisini düzenli ödeyen, güvenilir ve yaşadığı ülkeyi seven vatandaşı da yetiştirir.*” Ö10 “*Toplumdaki suç oranlarını azaltması ve devletin işleyiş şeklini ve devletin istediği bir bireyi yıllar boyunca oluşturmasına yardım etmesi.*” Şeklindeki görüşleriyle dile getirmişlerdir. Öğretmenler mesleklerinin toplum açısından da önemli olduğunu ve bu önemin de en çok bireyi toplumsal yaşama hazırlama yönünde olduğunu belirtmişlerdir. Bu görüşünü Ö9 “*Öğretmen birey için bir anıdan fazlası olmuştur artık ona yollar seçmesine yardımcı olan, yeni şeyler öğreten ve hayata hazırlayan kişi haline gelmiştir. Böylelikle bireyi topluma kazandırır ve toplumun temelini flizlendirir.*” şeklinde ifade ederken öğretmenin toplumsal bilinç oluşturma konusunda da önemli olduğunu Ö10 “*Toplum için önemi bireyi topluma uyum sağlamasına ve ortak toplumsal bilinci oluşturmasına yardım etmesi.*” şeklindeki sözleriyle belirtmişlerdir.

Araştırmanın üçüncü alt problemine ilişkin öğretmenlere “değişen öğretmenlik rollerine yönelik görüşleriniz nelerdir?” sorusu sorulmuş ve öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplardan elde edilen bulguların analizi Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: Öğretmenlerin, değişen rollerine yönelik görüşleri

Tema	Kodlar	Katılımcılar
Öğretmenin rolleri	Merkezi Sınavlara hazırlama	Ö5, Ö8, Ö9, Ö11
	Öğrenmeyi öğretme	Ö1, Ö3, Ö7
	Değişimi yönetme	Ö6, Ö9
	Ebeveyn olma	Ö12, Ö13
	Kendini yenileme	Ö1
	Teknolojik okuryazar olma	Ö1
	Rehber olma	Ö2
	Öğrenmeyi sağlama	Ö4
	Tiyatrocu olma	Ö11
	Organizatör olma	Ö11
	Psikolog olma	Ö11
	Bakıcılık yapma	Ö12
	Ödev verme	Ö12
	Süpermen olma	Ö12
	Destekleyici olma	Ö14

Tablo 4 incelendiğinde, öğretmenlerin değişen rollerine ilişkin görüşlerinden hareketle on beş kod oluşturulmuştur. Bu kodlar; merkezi sınavlara hazırlama (Ö5, Ö8, Ö9, Ö11), öğrenmeyi öğretme (Ö1, Ö3, Ö7), değişimi yönetme (Ö6, Ö9), ebeveyn olma (Ö12, Ö13), kendini yenileme (Ö1), teknolojik okuryazar olma (Ö1), rehber olma (Ö2), öğrenmeyi sağlama (Ö4), tiyatrocı olma (Ö11), organizatör olma (Ö11), psikolog olma (Ö11), bakıcılık yapma (Ö12), ödev verme (Ö12), süpermen olma (Ö12), destekleyici olma (Ö14) şeklindedir.

Öğretmenin rolünün öğrencileri merkezi sınavlara hazırlamak olduğunu ifade eden Ö5, bu görüşünü “*Öğretmenin öğrencinin davranışına müdahale edebilme, gerektiğinde ceza verme yetkisi tamamen alınmıştır, çünkü herkesin çocuğu çok zeki, çok akıllı, ama biraz dikkati dağınık! Bi de çalışmıyor, çalışsa çocuk süper! Bu hale gelmemiz, eğitimle ilgisi olan herkesin merkezi sınavlara gerektiğinden fazla ilgi göstermesinden kaynaklanıyor. Bu sene sınav senemiz, misafir kabul etmiyoruz, çocuk ders çalışıyor! Çevremizde duyuyoruz. Öğretmenin önemi, itibarı bilgisini ne kadar iyi aktarırsa, diğer bir deyişle çocuğa sınavda ne kadar fazla net yaptırırsa, doğru orantılı olarak artıyor veya azalıyor. Yani işimiz de gücümüz de sınav*” şeklinde açıklamıştır. Yine merkezi sınava hazırlama rolüne ilişkin Ö8 “*Eğitim-Öğretim yerine sadece sınavlara hazırlayan öğretim uzmanı olması beklenmektedir. Yine gerek yazılı/görsel/online kaynaklarda çok fazla alternatifi olduğu için öğretimde sınava hazırlanmada iyi ise iyi burada istenen başarıya ulaşamadı ise başarısız olarak nitelenmektedir.*” şeklinde belirtmişlerdir. Öğretmenin rolünün öğrenmeyi öğretme olduğunu vurgulayan Ö1, bu görüşünü “*Değişen toplumsal koşullar sonucunda öğretmenler bilgiyi doğrudan öğrenciye yüklemek yerine onları öğrenmeye, düşünmeye, sorgulamaya yönlendirmekte ve dolayısıyla bilgiyi bulmada rehber konumundadır.*” biçiminde ifade ederken Ö7 ise “*Değişen toplumsal koşullarla birlikte bilgiyi aktaran rolünden bilgiye ulaşmada rehber konumuma geçmiştir.*” biçiminde dile getirmişlerdir. Ö1 öğretmenin kendini yenileme rolü hakkında “*Küreselleşme sebebiyle sürekli kendini güncellemek zorunda olan öğretmen, kendini tekrardan kaçınan, bugün düne göre daha çok şey bilen ya da öğrenmeye ve öğretmeye açık hale gelmiştir.*” derken teknolojik okuryazar olma rolü hakkında ise “*Bilişim teknolojilerinin hayatımızın her alanına girmesiyle öğretmen de bu gelişimden payını almış, ders materyallerinde farklı kaynaklar arama yoluna girmiş, eğitim öğretimde teknolojiyi kullanmayı öğrenmiştir.*” demiştir. Katılımcılar, diğer rollerle ilgili görüşlerini şu ifadelerle dile getirmişlerdir: Rehber olma Ö2 “*Daha çok yönlendirme ve rehber olma özelliği aynı zamanda ahlaki değerleri aktarmadaki özellikleri daha çok ön plandadır. Çünkü bilgiye ulaşmak artık zor değil hatta çok fazla bilgi var yani bilgi kirliliği fazla. Bu yüzden rehberlik ve yönlendirme özelliği daha fazla ön plana çıkmaktadır.*” Tiyatrocı Ö11 “*Öğrencilerin aklına ve gönlüne hitap edebilmek adına iyi bir tiyatrocı.*” Organizatör Ö11 “*Ders dışı ve sosyal etkinlikleri tanzim eden iyi bir organizatör.*” Psikolog Ö11 “*Öğrencilerin okul içinden ya da dışından getirdiği bin bir türlü problem ile ilgilenebilmek adına iyi bir psikolog.*” Bakıcılık Ö12 “*Bakıcılık rolü, anne babanın çalışmasından dolayı.*” Ödev verme Ö12 “*Öğretmenlerin değişen koşullara göre sürekli ödev veren rolü olduğunu söyleyebilirim.*” Süpermen Ö12 “*Süpermen rolü, tüm ihtiyaçlara cevap verebilecek insan olarak*

görülmesi.” Destekleyicilik Ö14 “Öğretmenliğin geleneksel rolü yani öğretim ikinci planda kalmaktadır. İlk sıraya öğrenciyi fark etme, anlama ve onun bireysel, sosyal gelişimine katkı sunmak rolü yerleşmiştir. Öğrencilerin güçlü yönlerini fark etmesine, kendini daha iyi ifade etmesine, kendi öğrenmelerini düzenleyebilmesine rehberlik etmek öğretmenliğin en önemli rolü haline gelmiştir.”

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırma öğretmenlerin mesleklerini nasıl tanımladıkları, mesleğin önemine ve mesleğin değişen rollerine ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada öğretmenler mesleklerine yönelik toplumsal, psikolojik, formasyon, duyuşsal, profesyonel, gelişimsel ve eleştirel temelli bir çok tanım getirmişlerdir. Toplum temelli öğretmenlik mesleğinin tanımı; kültür aktarma, toplumsal etkileşim, toplumu şekillendirme kavramlarına vurgu yapılarak yapılmıştır. Bu tanımların yapılmasında öğretmenlik mesleğinin insan odaklı, toplumsal yönü fazla olan bir meslek olarak algılanmasının etkisi olabildiği gibi mesleğin özelliğinden de kaynaklanabilir. Çünkü öğretmenlik mesleği diğer meslek gruplarından farklı olarak kültürü temsil etmekte ve kültürü aktarmakta (Demir ve Köse, 2016), kısa ve uzun vadede bireysel/toplumsal değişime ve dönüşüme öncülük etmekte (Çetin, 2017; Karataş, 2020), toplumların ilerleyip gelişmesinde (Seferoğlu, 2004), başat aktör olmaktadır. Ayrıca geçmişten günümüze öğretmene toplumun mimarı, medeniyetin kurucusu, toplumsal aktör vs. gibi yüklenen misyon ve sorumluluklarda öğretmenlerin daha fazla toplumsal temelli tanımlar yapmasına neden olmuş olabilir. Nitekim öğretmenlerde kendilerini toplumun geleceğine şekil veren bir konumda görmektedir (Akcan ve Polat, 2016: 294). Toplum temelli öğretmenlik mesleğinin tanımlarının varlığı aynı zamanda öğretmenlerin toplumsal sorumluluklarının da farkında olduğu şeklinde yorumlanabilir. Çünkü öğretmenler, öğrencileri şekillendirirken aynı zamanda toplumuda şekillendirmektedir (Erzen ve Epçaçan, 2018).

Öğretmenlik mesleğinin toplumsal yönünün olması mesleğin toplum tarafından nasıl algılandığı sorusunun da sorulmasına neden olmuştur. Bu sorunun cevabı için öğretmenlik mesleğinin statüsü, imajı, saygınlığı itibarı gibi konulara yönelik ulusal ve uluslararası literatürde bir çok araştırma yapılmıştır (Atmaca: 2020; Aydın, Canavar ve Akkın, 2018; Aydın, Demir, ve Erdemli, 2015; Bozbayındır, 2019; Hargreaves, 2009; Hoyle, 2001; Smak ve Walzcak; 2017, Ünsal, ve Bağçeci, 2016; Ünsal, 2018; Özdemir ve Orhan 2019).

Literatür de bu araştırmanın sonucuna benzer şekilde toplumsal etkileşim temelli tanımlar da bulunmaktadır. Şişman (1999) , öğretmenlik mesleğini diğer meslek gruplarından farklı olarak geniş insan kesimi ile etkileşim içinde yerine getirilen bir meslek olarak tanımlamaktadır.

Araştırmada eleştirel temelli öğretmenlik tanımında ulaşılmıştır. Tanımda öğretmenlik mesleğinin neoliberalizmin ve sınav merkezli eğitim anlayışının öğretmenlerde değer yitimine neden olduğuna vurgu yapılmıştır. Yıldız’a (2014) göre eğitimde uygulanan piyasa endeksli eğitim öğretmenin rolünü sınava hazırlayan teknisyene indirgemekte, ayrıca öğretmeni hesap verilebilirlik adına her gelenin

ezdiği paspasa” ya da “her önüne gelenin söz söyleme hakkının olduğu (Yıldız ve Ünlü, 2013) bir kişiye dönüştürmektedir. Bu dönüşüm öğretmenlerin kendi mesleklerini değersizlik ve önemsizlik üzerine tanımlamasına neden olmuş olabilir.

Araştırmada öğretim ve öğrenme sürecine vurgu yapan tanımlara da ulaşılmıştır. Araştırmanın bu sonucuna benzerlik gösteren birçok tanım bulunmaktadır. Yaşar (2008) öğretmeni belirlenen amaçları öğrencilere kazandırmak için programları uygulayan, anlamlı ve kalıcı öğrenmeler için çeşitli yöntem ve teknikler kullanan, hazırladığı araç ve gereçlerle öğrencileri öğrenme sürecine katan ve yaptığı çalışmaları değerlendiren ve izleyen kişi olarak tanımlamıştır. Ada ve Küçükali (2009), öğretmeni bir öğretim ögesi olarak öğrencilerin öğrenme deneyimlerini düzenlemek için farklı yöntem ve teknik kullanan, öğrencilerin öğrenme sürecine katılmalarına rehberlik eden ve istenilen davranışların değerlendirmesini yapandır şeklinde tanımlarken Özbek, Kahyaoğlu ve Özgen (2007), ise öğrencilerin öğrenme yaşantılarına kılavuzluk etmek amacıyla resmi ya da özel bir eğitim kurumunda görevlendirilmiş kişi olarak tanımlamıştır. Bu araştırmada da öğretmenliğin öğretim ve öğrenme süreci tanımlanmasında öğretmenlik mesleğinin hareket noktasının “öğretim” kavramı (Özer ve Gelen, 2008) olmasından kaynaklanabilir.

Araştırmada öğretmenlik mesleğinin öğrenci, toplum, devlet ve eğitim açısından önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın bu sonucuna benzer şekilde Özden (2002), öğretmenlik mesleğinin toplumdaki huzur ve barışın sağlanmasında, ülkenin kalkınmasında, bireyin toplumsal hayata hazırlanmasında ve nitelikli insan gücü yetiştirilmesinde oldukça önemli olduğunu belirtmiştir. Demir ve Köse’de (2016) öğretmenliğin hem çocuk hem ebeveyn hem de toplum açısından önemli bir yere sahip olduğunu belirtmektedir. Bu önem Cerit’e (2008) göre öğretmenlerin toplumu şekillendirmelerinden ve bireyleri toplumun üyesi olarak yetiştirmelerinden kaynaklanmaktadır. Araştırmada öğretmenlik mesleğinin; öğrencilere vizyon sağlama, mesleğe hazırlama, kendilerini keşfetmelerini sağlama, değişimi başlatma, gelecek inşa etme, ilham kaynağı oluşturma, hayatı tanımlarını sağlama olmak üzere bir çok katkısından dolayı öğrenciler açısından önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada öğretmenlik mesleğinin toplumsal açıdan öneminin; bireyi toplumsal yaşama hazırlama ve toplumsal bilinç oluşturma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bireyi toplumsal yaşama hazırlamada öğretmenliğe atfedilen önem eğitimin geçmişten günümüze ve gelecekte de önemli işlevleri arasında yer alan toplumsal işlevlerinden kaynaklanabilir. Toplumsal işlevlerinin başında biyolojik bir varlık olan bireyin, üyesi olduğu toplumun ilişki biçimini, davranış kalıplarını, inancını, değer yargılarını, öğrenerek sosyal bir varlık hâline (Ünsal ve Korkmaz, 2018) getirilme süreci olarak tanımlanan sosyalleşme yer almaktadır. Bu süreçte öğretmenler toplumsal değerleri, öğretim programları ve örtük program aracılığıyla öğrencilere kazandırarak onları toplumsal yaşama hazırlamaktadır. Ayrıca öğretmenler rol model olarak, öğrencilerin kişiliğinin ve değerler dünyasının şekillenmesini etkileyerek de (Demir ve Köse, 2016), öğrencileri toplumsal yaşama hazırlayabilmektedir.

Araştırmada öğretmenlerin merkezi sınavlara hazırlama, öğrenmeyi öğretme, değişimi yönetme, ebeveynlik, kendini yenileme, teknolojik okuryazar olma, rehberlik, öğrenmeyi sağlama, tiyatroculuk, organizatörlük, destekleyicilik, psikologluk, bakıcılık, ödev verme, süpermenlik gibi birçok rollerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu roller göz önünde bulundurulduğunda Can'ın (2019) da vurguladığı gibi öğretmenlik diğer meslek grupları içinde kendisinden en çok rol ve sorumluluk üstlenmesi beklenen meslektir. Bu rollerin bir kısmı süpermenlik gibi gerçeklikten uzak öğretmenin gerçekleştirmesi neredeyse imkânsız roller olabildiği gibi teknolojinin eğitimde daha yaygın bir şekilde kullanılmasıyla ortaya çıkan ve öğretmenin 21. yüzyıldaki önemli rolleri içerisinde yer alan teknolojik okuryazarlık gibi gerçekçi ve yerine getirilebilir roller de bulunabilmektedir. Öğretmenlerin rollerinde çok fazla çeşitliliğin olması öğretmenliğin sanat mı bilim mi tartışmasına farklı açıdan yaklaşarak öğretmenliğin hem sanat hem de bilim olduğunu savunanları doğrular niteliktedir. Çünkü bu rollerden tiyatroculuk, sanatçılığı gerektirirken psikologluk, rehberlik, öğrenmeyi öğretme gibi roller ancak bilimsel bir formasyonla yerine getirilebilir. Bu araştırmaya göre öğretmenlerin rolleri içerisinde merkezi sınavlara hazırlamak rolü bulunmaktadır. Merkezi sınavlar Türk eğitim sisteminde veliler ve öğrenciler tarafından oldukça fazla önem atfedilen sınavlardır (Çetin ve Ünsal; 2019). Atfedilen bu önem öğretmenlerin öğrencilerini sınavlara hazırlama şeklinde bir rolünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Merkezi sınavlarda öğrencilerin gösterdikleri başarılar öğretmenin saygınlığını, başarısını, imajını ve yeterliğini belirleyen önemli bir kriter haline gelmiştir (Buyruk, 2014 Keskin, 2012; Özdemir, 2008). Bu durum öğretmenlerin öğrencilerini merkezi sınavlara hazırlamak şeklinde bir rolünün de ortaya çıkmasını sağlamış olabilir. Araştırmada öğretmenlerin rolleri içerisinde bakıcılık rolünün de olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin bakıcılık rolünün ortaya çıkmasında; kadının iş hayatına atılması, tam gün eğitim, kent ve metropol hayatının getirdiği yaşam biçimi ve velilerin eğitime yükledikleri farklı anlamlardan kaynaklanmış olabilir. Araştırmanın bu sonucunu Hattingh ve Kock'un (2008) araştırma sonucu desteklemektedir. Araştırmada öğretmenlerin rehberlik, kendini yenileme rolleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın bu sonucu Çakmak'ın (2011) araştırma sonucu desteklemektedir. Öğretmenlerin kendini yenileme rolü mesleki gelişimin bir parçası olarak düşünülebilir. Öğretmenlerin kendini yenileyerek mesleki gelişimlerini sağlamaları eğitimin niteliğinin artmasına (Can, 2017; Eroğlu ve Özbek, 2018), öğrencilerin, öğrenci velilerinin, okul yöneticilerinin diğer meslektaşlarının gelişimine, öğretmenin aile çevresine de katkı sağlayacaktır (Odabaşı, 2008).

Öğretmenlerin kendini yenileme rolünü yerine getirmesi, diğer rollerini de yerine getirmesine katkı sağlayacaktır. Burada vurgulanması gereken konu öğretmenlerin değişen rollerinin aslında birbirleriyle ilişkili ve birbirini tamamlayan şeklinde olduğudur. Öğretmenlerin değişimi yönetme bilmesi için kendini yenilemesine; ebeveynlik rolü için ise psikologluk rolünü yerine getirmesi gerektiği söylenebilir.

Araştırmada öğretmenlerin teknolojiyi etkin bir şekilde kullanma rolü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucun çıkmasında 2010 yılından itibaren Fatih Projesi, daha sonraki süreçlerde teknolojinin

eğitime entegrasyonuna y6nelik alışmalar (Dinçer, şenkal ve Sezgin, 2013), teknolojiye erişimin kolaylaşması (Sezgin, Erdoğan ve Erdoğan; 2017) ve k6resel salgınlarla beraber uzaktan eğitimin yaygın şekilde kullanılması 6đretmenin teknolojiye etkin kullanma rol6n6 6stenmesine neden olmuş olabilir. Teknolojiye etkin kullanmak sadece bilgisayar kullanmayı değil (Atalay ve Anag6n, 2014), bilgi ve iletişim teknolojilerini (BİT) 6đrenme ve 6đretme aracı olarak etkili bir şekilde kullanabilmeyi (Chai ve Lim, 2011; Martinovic ve Zhang, 2012) gerektirir. Ayrıca 21. yy.'da 6đretmenlerin, g6n6m6z 6đrencileriyle bağlantı kurmak için BİT kullanma ve uygulama becerilerini edinmesi gerekmektedir (Uche, vd., 2016). 21. y6zyılda çağın gerektirdiği teknolojiye kullanamayan ve yeni gelişmelere, teknolojilere ve fikirlere uyum sağlayamayan 6đretmenlerin geleceğin mimarı olacak bireyleri yetiştirme pek olası g6r6nmemektedir (Bahadır, Certel ve Topuz 2019).

6đretmenlerin rolleri içerisinde değişimi y6netme rolleri bulunmaktadır.etin ve G6l'de (2018) 6đretmenlerin değişim s6recindeki rollerini; değişim karşısında eğitimin gerekli işlevlerini yerine getirebilmesi için liderlik yapma, değişimin getirdiği tehditleri bertaraf etmek için 6đrencilere yardımcı olma, değişimin getirdiği fırsatları değerlendirebilmesi için 6đrencilere rol model olma, toplumsal değişim ve d6n6ř6m6 sağlamada akt6r olma şeklinde sıralamıştır. 6đretmenlerin değişimi y6netme rolleri 6đretmenlerin mesleklerini başarılı bir şekilde yapmalarının yanısırina 6đrencilerin de değişimin etkisinin ve hızının çok hızlı olduğu ağada uyum sağlamalarına da katkı sağlayacağı s6ylenebilir.

Araştırmada 6đretmenlerin ev 6devi verme rolleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Resmi belgelerde ev 6devlerinin ilkokulların 1, 2 ve 3. sınıflarında kaldırılmasına 4. ve 5. sınıflarda ise g6nl6k bir saate indirilmesine (Resm6 Gazete, 23 Ekim 1989), ev 6devlerinin, sınıf 6đretmenlerinin g6revleri arasında bulunmamasına rağmen (Resmi Gazete, 26 Temmuz 2014) bu araştırmada 6đretmenlerin ev 6devi verme rol6n6n çıkmasının bir çok nedeni olabilir. Bu nedenler içerisinde 6devlerin 6đrencilere bir takım bilgi ve beceri kazandırma ve bunların kalıcılığını sağlama, sonraki ders için hazır olmayı sağlama (Akbaba ve T6zemen; 2015), kalabalık sınıflarda 6đrenme s6relerine etkin katılımın sağlanmaması nedeniyle ortaya çıkan 6đrenme eksiklerinin tamamlaması için fırsat sunması (G6nd6z, 2005) 6đrenci, 6đretmen ve aile arasında 6nemli bir bağ oluşturarak ebeveynin okuldaki çalışmaları tanınmasına, çocuğun 6đrenmesini yakından izleme ve destekleme fırsatı vermesi (G6neş, 2014) şeklinde ki faydalarına 6đretmenlerinde inanmaları olabilir.

Ayrıca velilerin 6đrencilerinin akademik gelişimlerini ve 6đretim s6recinde g6sterdikleri çabayı g6rmelerini sağlaması (Walberg, Paschal ve Weinstein, 1985) d6zenli ve makul oranda 6dev veren 6đretmenlerin diğer 6đretmenlere g6re daha başarılı g6r6lmesi (Hallam, 2004) velilerin ev 6devi verilmesine olumlu yaklaşmaları (Turan 6zpolat, Karakoç, ve Kara, 2017) 6đretmenlerin ev 6devi vermeyi rolleri arasında g6rmesinin diğer nedeni olabilir. 6đretmenin 6dev vermeye ilgili rollerini G6neş (2014), sınıfta 6dev sistemi oluşturma, 6đrencileri g6d6leme, 6đrencinin 6đrenme ihtiyaçlarını belirleme, 6devleri izleme, velileri bilgilendirme şeklinde sıralamıştır.

Araştırmanın sonuçları ışığında öğretmenlik; toplumu şekillendiren, kültürü aktaran, öğrenci gelişimini destekleyen, öğretme ve öğrenme sürecini yöneten, mesleki bilgi gerektiren, fedakarlık ve empati gibi duyuşsal boyutu olan, mesleki gelişimin kaçınılmaz olduğu ücret karşılığı yapılan profesyonel bir meslek olarak tanımlanabilir. Ayrıca öğretmenlik mesleğinin toplum, öğrenci, devlet ve eğitim sistemi açısından önemli olduğu, bu önem doğrultusunda birçok rollere sahip olduğu söylenebilir. Öğretmenlerin rollerini yerine getirebilmesi için birçok niteliğe, yeterliliğe ve becerilere sahip olması gerektiği belirtilebilir. Bu açıdan öğretmen yetiştirme nin önemi bir kez daha anlaşılmalı (Demir ve Köse; 2016) öğretmen yetiştiren kurumlarında öğrencilerini değışen rollere göre yetiştirmesi sağlanmalıdır (Çakmak,2011). Bu araştırma öğretmenlerin değışen rolleri belirlenmeye çalışılmıştır, başkaca çalışmalarda branş bazında öğretmen rolleri üzerine araştırmalar yapılabilir. Öğretmenlerin değışen rollerini yerine getirmedeki yeterlilikler konusunda araştırmalar yapılabilir. Öğretmenlerin değışen rollerinin hangi mesleki gelişim ihtiyaçlarını ortaya çıkardığını belirlemeye yönelik çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, K., (2016). *Etkili Öğretme ve Öğrenme*. Biliş Gelişim Coşkusu
- Ada, Ş. ve Küçükali R. (2009). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Akcan, E. ve Polat, S. (2016). Eğitim konulu Türk filmlerinde öğretmen imajı: öğretmen imajına tarihi bakış. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 22(3) 293-320.
- Akbaba, A. ve Tüzemen, M. (2015). İlkokul 1, 2 ve 3. sınıflarda ödev vermenin pedagojik boyutunun ilgili öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi, *The Journal of Academic Social Science Studies Dergisi*, 32, 119-138.
- Akcan, E. ve Polat, S. (2016). Eğitim konulu türk filmlerinde öğretmen imajı: öğretmen imajına tarihi bakış. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 22(3): 293-320.
- Akyüz, Y. (2012). *Türkiye’de öğretmenlerin toplumsal değişmedeki etkileri (1848-1950)*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Aydın, İ., Demir, T., G. ve Erdemli, O. (2015). Teacher’s views regarding the social status of the teaching profession. *Anthropologist*, 22(2), 146-156.
- Aydın, R., Canavar, O. ve Akkın, A. (2018). Öğretmenlerin, öğretmenlik mesleği ve öğretmenliğin toplumsal statüsüne ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 7(21), 965- 990.
- Alkan, C. (1998). Öğretmenlik mesleğinde istihdam. *Çağdaş Eğitim*. 241, 12-18
- Aslan, S. (2013). Birleştirilmiş sınıflarda görev yapan öğretmenlerin “öğretmen” kavramı ile ilgili algılarının metaforik incelenmesi. *Turkish Studies*, 8(6), 43-59.
- Aslan, K., Aslan, N. ve Cansever, B. A. (2012). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Atalay, N. ve Anagün, Ş. S. (2014). Kırsal alanlarda görev yapan sınıf öğretmenlerinin bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımına ilişkin görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 9-27.
- Atmaca, T. (2020). Öğretmenlerin toplumsal saygınlık ve imajlarına olumsuz etki eden faktörlerin incelenmesi. *Yaşadıkça Eğitim*, 34(1),152-167.
- Ayas, A. (2009). Öğretmenlik mesleğinin önemi ve öğretmen yetiştirmede güncel sorunlar. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 1-12.
- Azar, A. (2011). Türkiye’deki öğretmen eğitimi üzerine bir söylem: nitelik mi, nicelik mi. *Yüksek öğretim ve Bilim Dergisi*, 1(1), 36-38.
- Bahadır, Z., Certel, Z., ve Topuz, R. (2019). The Role of 21st century learner skills of physical educationand sports teachers and teacher candidates on teacher skills. *Turkish Journal of Sportand Exercise*, 21(2), 395-402.
- Buyruk, H. (2014). Öğretmen performansının göstergesi olarak merkezi sınavlar ve eğitimde performans değerlendirme. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 28-42.

- Boudersa, N. (2016). The Importance of teachers training programs and Professional development in the algerian educational context: Toward In formed and Effective Teaching Practices. *Expériences Pédagogiques* Retrieved from https://exp-pedago.ens-oran.dz/experiences-pedagogiques/contributions_numero1/nacera-BOUDERSA.pdf
- Bozak, A, Özdemir, T ve Seraslan, D . (2016). Mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin eğitim fakültelerinde almış oldukları öğretmenlik eğitimine ilişkin görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (36), 0-0.
- Bozbayındır, F. (2019). Öğretmenlik mesleğinin statüsünü etkileyen unsurların öğretmen görüşleri temelinde incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 18 (76), 2076 2104.
- Can, E. (2019). Öğretmenlerin meslekî gelişimleri: Engeller ve öneriler. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*. 7(4), 1618-1650.
- Can, E. (2017). Öğretmenlik mesleği: Mevcut durum ve uygulamalar. E. Babaoğlan, E.Kıral, A.Çilek ve F.G. Yılmaz (Ed). *Eğitime farklı bakış içinde* (s.41-56). Ankara: EYUDER Yayınları.
- Chai, C. S., ve Lim, C. P. (2011). The internet and teacher education: traversing between the digitized world and schools. *The Internet and Higher Education*, 14(1), 3-9.
- Cerit, Y. (2008) Öğretmen kavramı ile ilgili metaforlara ilişkin öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(4), 693-712.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel araştırma yöntemleri, beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (5. baskı, Çev. M. Bütün, ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi
- Çakmak, M. (2011). Değişen öğretmen rolleri: öğretmen adaylarının düşünceleri. *Eğitim ve Bilim*, 36(159), 14-24.
- Çeliköz, N. (2003). Öğretmenlik Mesleği ve Etiği, M. Ç. Özdemir, (Ed.) *Öğretmenlik Mesleğine Giriş* içinde (ss. 329-390). Ankara: Asil Yayın Dağıtım,
- Çetin, A. (2017). *Özel dersanelerden resmi okullara atanan ilköğretim fen bilimleri öğretmenleri üzerine bir durum çalışması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Çetin A. ve Gül M. (2018). Toplumsal değişim sürecinde eğitim. S. Ünsal ve A. Çetin (Ed.), *Eğitim sosyoloji* içinde (ss 93-115). Ankara: Nobel Yayınları.
- Çetin, A.ve Ünsal, S. (2019). Merkezi sınavların öğretmenler üzerinde sosyal, psikolojik etkisi ve öğretmenlerin öğretim programı uygulamalarına yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 304-323..
- Demir, E., ve Köse, M. (2016). Öğretmenlerin rol modelliği hakkında öğretmen görüşleri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (53), 38-57.
- Demirtaş, H., Cömert, M. ve Özer, N. (2011). Öğretmen adaylarının özyeterlik inançları ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *Eğitim ve Bilim*, 36(159), 96-111.
- Diñçer, S., Şenkal, O., ve Sezgin, M. E. (2013). Fatih projesi kapsamında öğretmen, öğrenci ve veli koordinasyonu ve bilgisayar okuryazarlık düzeyleri. *Akademik Bilişim*, 274-286.

- Ekinci, A., 2010. Aday öğretmenlerin iş başında yetiştirilmesinde okul müdürlerinin rolü, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 63-77.
- Eskicumalı, A. (2004). Eğitim, öğretim ve öğretmenlik mesleği. Y. Özden (Ed.), *Öğretmenlik mesleğine giriş* içinde (s.1-32, 3. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Erzen, Z. ve Epçaçan, C. (2018). Öğretmen görüşlerine göre öğretmenlerin toplumdaki saygınlığının incelenmesi. *Journal Of Institute Of Economic Development and Social Researches*, 4(9), 331-345.
- Eroğlu, M. ve Özbek, R. (2018). Öğretmenlerin meslekî gelişim kavramına ilişkin metaforik algıları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 11(59), 754-765.
- Gündüz, Ş. (2005). *Geleneksel-çevrimiçi ve bireysel-işbirliğine dayalı ödev uygulamalarının lisans öğrencilerinin akademik başarılarına ve ödevle ilişkin tutumlarına etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Güneş, F. (2014). Eğitimde ödev tartışmaları. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 3(2), 1-25.
- Güven, D. (2010). Profesyonel bir meslek olarak türkiye’de öğretmenlik. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 27(2), 13-21.
- Göker, S. D., ve Gündüz, Y. (2017). Dünya ölçeğinde öğretmenlerin saygınlık statüsü ve özlük hakları. *Milli Eğitim Dergisi*, 46(213), 177-196
- Gönülaçar, Ş. (2016). Türkiye’de öğretmen imajı ve itibarı üzerine bir inceleme. *Erişim Tarihi: 11.03.2018*, <https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/41461508/Turkiyede.Ogretmen.Imaji.ve.Itibari.sgonulacar>.
- Karadoğan, A. (2019). Z kuşağı ve öğretmenlik mesleği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 9-41.
- Karataş, K. (2020). Öğretmenlik mesleğine kuramsal bir bakış. *Electronic Journal of Education Sciences*, 9(17), 39-56.
- Keskin, D. (2012). *Bitmeyen sınavlar yaşanmayan hayatlar. Eğitimde paradigma değişimi*. Ankara: Dipnot Yayınları
- Kozikoğlu, İ., ve Özcanlı, N. (2020). Öğretmenlerin 21. yüzyıl öğretme becerileri ile mesleğe adanmışlıkları arasındaki ilişki. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 9(1), 270-290.
- Hallam, S. (2004). Current findings-homework: The Evidence. *British Educational Research Association Research Intelligence*, 89, 27-29.
- Harden, R. M. AndCrosby, J. R. (2000). The good teacher is more than a lecturer – the twelve roles of the teacher, An extended summary of AMEE Medical Education Guide No 20, *Published in Medical Teacher* 22 (4), 334-347.
- Hargreaves, L. (2009). *The status and prestige of teachers and teaching*. L.J. Saha ve A.G. Dworkin (Ed.). *International handbook of research on teachers and teaching*(ss. 217-229) Springer International Handbooks of Education, vol 21. Springer, Boston, MA

- Harrison, C. ve Killion, J. (2007) Ten Roles For Teacher Leaders, *Educational Leadership*, September, 65(1), 74-77.
- Hatipoğlu, A., ve Kavas, E. (2016). Veli yaklaşımlarının öğretmen performansına etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 1012-1034.
- Hattingh, A. ve de Kock, D.M. (2008). Perceptions of teacher roles in an experience-rich teacher education programme, *Innovations in Education and Teaching International*, 45(4), 321–332.
- Hoyle, E. (2001). Teaching: Prestige, status and esteem. *Educational Management and Administration*, 29(2), 139– 152.
- İlğan, A., ve Ceviz, H. (2019). There lationship between the perception of the societyrelatedto teaching profession and teachers' Professional motivation according toteachers view. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 25(2), 285-338
- Martinovic, D. ve Zhang, Z. (2012). Situating ICT in the teacher education program: Overcoming challenges, fulfilling expectations. *Teaching and Teacher Education*, 28(3), 461-469
- MEB (1973). Milli Eğitim Temel Kanunu, “1739 Sayılı Kanun”, *Resmi Gazete*, 14574, 24 Haziran, 1973.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev. S. Turan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Mutlu, G. (2020). Türk akademisyenlerin yağmacı dergilere ilişkin görüşleri: *Bir nitel betimsel çalışma*. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 107- 134.
- Odabaşı, F. (2008). *Öğretmenlikte meslekî gelişimin kuramsal ve kavramsal yapısı*. I. K.Yurdakul (Ed.), *Öğretmenlikte meslekî gelişim içinde*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No:2592
- Oktay, A. (1991). Öğretmenlik mesleği ve öğretmenin nitelikleri. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(3), 187-193.
- Özer, B. ve Gelen, İ. (2008). Öğretmenlik mesleği genel yeterliklerine sahip olma düzeyleri hakkında öğretmen adayları ve öğretmenlerin görüşlerinin değerlendirilmesi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 39-55.
- Özdemir, Ö. (2008). *Türkiye'de öğretmen kimliğinin dönüşümüne ilişkin bir çözümleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özdemir, T. Y., ve Orhan, M. (2019). Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğinin imajı hakkındaki görüşleri. *Trakya Eğitim Dergisi*, 9(4), 824-846
- Özden, Y. (2002). *Eğitimde yeni değerler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Özbek, R., Kahyaoğlu, M., ve Özgen, N., (2007). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 221-232.
- Özyılmaz, Ö. (2013). *Türk Milli Eğitim Sisteminin sorunları ve çözüm arayışları* (4. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık
- Patton, M. Q., 2018. *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, (Çv.Ed.: M. Bütün ve S.B. Demir) 3. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara,

Resmi Gazete, 23 Ekim 1989.

Resmi Gazete, 26 Temmuz 2014, Sayı : 29072.

Sandelowski, M. (2000). What ever happened to qualitative description? *Research in Nursing and Health*, 23(4), 334-340.

Sandelowski, M. (2010). What's in a name? Qualitative description revisited. *Research in Nursing ve Health*, 33(1), 77-84.

Seferoğlu, S. S., (2004). Öğretmen yeterlilikleri ve mesleki gelişim, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 58, 40-45.

Sezer, Ş., (2018). Öğretmenlerin sınıf yönetimi tutumlarının öğrencilerin gelişimi üzerindeki etkileri: fenomenolojik bir çözümleme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 534-549.

Sezgin, F., Erdoğan, O. ve Has Erdoğan, B. (2017). Öğretmenlerin teknoloji öz yeterlilikleri: Öğretmen ve öğrenci görüşlerine yönelik bütüncül bir analiz. *Eğitim teknolojisi kuram ve uygulama*, 7(1), 180-199.

Smak, M. ve Walczak, D. (2017). The prestige of the teaching profession in the perception of teacher sand former teachers. *Edukacja: An Inter disciplinary Approach*, 5, 22-40.

Şahin, A. E. (2006). Meslek ve öğretmenlik. Veysel Sönmez(Ed.) *Eğitim bilimine giriş içinde*, (s. 261-305). Ankara: Anı Yayıncılık

Şimşek, C.,ve Tuzluca, S. (2015). Yetişkinlerin düşünce hayatında olumlu iz bırakan öğretmenlerin ortak kişilik ve davranış özellikleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 131-141.

Şişman, M.(1999). *Öğretmenliğe Giriş*. Ankara: PegemA Yay.

Şişman, M. ve Acat, M. B. (2003). Öğretmenlik Uygulaması Çalışmalarının Öğretmenlik Mesleğinin Algılanmasındaki Etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 235–250.

Turan Özpolat, E., Karakoç, B. ve Kara, K. (2017). İlkokulda verilen ev ödevlerine ilişkin öğretmen ve veli görüşlerinin değerlendirilmesi, *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 8(30)1849-1890.

Uche, C. M.,Kaegon, L. E., ve Okata, F. C. (2016). Teachers' Level of Awareness of 21st Century Occupational Roles in Rivers State Secondary Schools. *Journal of Educationand Training Studies*, 4(8), 83-92.

Ünal, S. ve Ada S., (2001). *Öğretmenlik mesleğine giriş*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları,

Ünsal, S. ve Bağçeci, B. (2016). Öğretmenlerin mesleki imajlarına ilişkin görüşleri ve mesleki imaja etki eden faktörler. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 3905-3926.

Ünsal S. ve Korkmaz, F(2018). Eğitim ve sosyoloji ilişkisi. S. Ünsal ve A. Çetin (Ed.), *Eğitim sosyoloji içinde* (ss 35-58). Ankara: Nobel Yayınları

Ünsal, S. (2018). Türkiye’de öğretmenlik mesleğinin statüsüne ilişkin bir pareto Analizi. *Sakarya UniversityJournal of Education*, 8(2), 111-130.

Yalçın-Wells, Ş. (2015). Görsele sanatlar öğretmeni adaylarının öğretmen ve sanatçı algısına ilişkin metafor analizi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(3), 160-175.

- Yaşar, Ş. (2008). *Öğretmenlik mesleği ve öğretmenin nitelikleri. Eğitim bilimine giriş içinde.* M.Gültekin (Ed.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No:1825.
- Yazar, T. (2015). Eğitim ve öğretim ile ilgili temel kavramlar. T. Y. Yelken, ve C. Akay (Ed.), *Öğretim ilke ve yöntemleri içinde* (s. 1-24). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yıldırım, A.,ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yıldız, A. (2014). Türkiye'de öğretmenlik mesleğinin dönüşümü: İdealist öğretmenden sınava hazırlayıcı teknisyen öğretmene. *A. Yıldız (Ed.) Öğretmenliğin dönüşümü içinde.* (s. 13-26) İstanbul: Kalkedon Yayınevi.
- Yıldız, A. ve Ünlü, D. (2013). Metaforlarla öğretmenliğin dönüşümü: “Dün heybetli bir şelaleydik, bugün ise kurumaya yüz tutmuş dere”. *II. Uluslararası Eleştirel Eğitim Konferansı'nda sunulmuş bildiri. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara*
- Walberg, H. J.,Paschal, R. A., ve Weinstein, T. (1985). Homework's powerful effects on learning, *Educational Leadership, 42, 76-78.*
- Willis, D. G.,Sullivan-Bolyai, S., Knafl, K., ve Cohen, M. Z. (2016). Distinguishing feature sand similarities between descriptive phenomenological and qualitative description research. *Western Journal of Nursing Research, 38(9), 1185-1204.*

Geliş Tarihi:

08.08.2021

Kabul Tarihi:

06.12.2021

Yayımlanma Tarihi:

20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Eriş Dereli, B. (2021).
Çocuk istihdamını etkileyen faktörler.
İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,
20(42), 1505-1519. doi:10.46928/iticusbe.974781

ÇOCUK İSTİHDAMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Araştırma

Bilge Eriş Dereli

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Marmara Üniversitesi

bilge.eris@marmara.edu.tr

Bilge Eriş Dereli, Marmara Üniversitesi İktisat Bölümü'nde Dr. Öğretim Üyesi'dir. Çalışma ekonomisi, eğitim ekonomisi ve uygulamalı mikroekonometri alanlarında ders vermekte ve bu alanlarda araştırmalar yayınlamaktadır.

ÇOCUK İSTİHDAMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Bilge Eriş Dereli
bilge.eris@marmara.edu.tr

ÖZET

Çocuk istihdamı çocuk bireyin bedensel, zihinsel, ruhsal ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkilemesi açısından oldukça önemli bir sorundur. Aynı zamanda çocuk işgücünün uzun vadede hem bireysel hem de ulusal boyutta yarattığı maliyetler oldukça yüksektir. Bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan, en güncel veri olan 2019 yılı Çocuk İşgücü Araştırması mikro veri seti kullanılmış ve çocuk bireylerin istihdamda yer almalarını etkileyen faktörler incelenmiştir.

Amaç: Bu çalışmanın amacı Türkiye’de çalışmakta olan çocuk bireylerin çalışma kararlarını etkileyen faktörleri analiz etmektir.

Metodoloji: Çalışmada en küçük kareler (EKK) yöntemi ve ikili cevap değişkeni temelinde lojistik regresyon modeli, tamamlayıcı log-log regresyon modeli ve cezalı en çok olabilirlik lojistik regresyon modeli kullanılmıştır.

Bulgular: Çalışmanın bulgularına göre kız çocuk bireylerin çalışma olasılığı erkek çocuk bireylere göre daha düşüktür. Aynı zamanda çocuk bireyin eğitime devam etmesi, anne ve babanın eğitim seviyesinin artması ve anne ve babanın işgücü dışında olmaya göre istihdamda olması; çocuk bireyin istihdamda olma olasılığını düşüren faktörlerdir. Bu etkilerin yanı sıra, çocuk bireyin yaşının artması, anne ve babanın yaşının 35’ten yüksek olması ve anne ve babanın işgücü dışında olmaya göre işsiz olması çocuk bireyin istihdamda olma olasılığını artıran faktörlerdir. “Çocuk bireylerin istihdamda yer almalarını etkileyen en önemli faktörler nelerdir?” sorusu çerçevesinde tahmin edilen standartlaştırılmış beta katsayıları incelendiğinde, çocuk bireyin çalışma olasılığını en çok etkileyen faktörler arasında çocuk bireyin kendi demografik özelliklerinin yanı sıra annenin eğitim seviyesi ve işgücü durumu değişkenlerinin yer aldığı görülmektedir. Bu çarpıcı sonuç, çocuk işçiliği ile mücadelede kadınlar ile ilgili eğitim ve istihdam politikalarının da önemini gözler önüne sermektedir.

Özgünlük: Türkiye’de çocuk istihdamı ile ilgili mevcut en güncel veri setinin kullanılması, çocuk istihdamını etkileyen faktörlerin daha önce bu konu bağlamında yapılan çalışmalardan farklı yöntemler kullanılarak analiz edilmesi ve standartlaştırılmış beta katsayıları hesaplanarak çocuk istihdamını en çok etkileyen faktörlerin incelenmesi bu çalışmanın özgün yanları olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk İstihdamı, Türkiye, 2019 Çocuk İşgücü Araştırması

JEL Sınıflandırması: C25, J21, J22

DETERMINANTS OF CHILD EMPLOYMENT

ABSTRACT

Child labor is an important problem as it negatively affects the physical, mental, psychological and social development of children. At the same time, the long run costs of child labor both at individual and national level are very high. This study uses the latest Working Child Statistics published by the Turkish Statistical Institute in 2019 and analyzes the determinants of child employment.

Purpose: The purpose of this study is to analyze the determinants of child labor in Turkey.

Methodology: Ordinary least squares, logistic regression, complementary log-log regression and penalized maximum likelihood logistic regression methodologies are employed.

Findings: The findings indicate that the probability of the child being employed is lower for girls than boys. School attendance, higher education level of parents and parents' being employed in comparison to being out of labor force are the factors that lower the probability of the child being employed. Moreover, higher age of the child, parents' age being higher than 35 and parents' being unemployed in comparison to being out of labor force are the factors that increase the probability of the child being employed. The results of the standardized beta coefficients indicate that as well as children's demographic characteristics, mother's education level and labor force status have the greatest impact on children's employment probability. This striking finding emphasizes the importance of education-oriented and employment-oriented policies for female to combat with child labor.

Originality: Using the latest available data on child labor, applying different methodologies that have not been applied in previous studies in the literature and calculating standardized beta coefficients to find the determinants with the greatest impact are the original characteristics of this study.

Keywords: Child Employment, Turkey, 2019 Working Child Statistics

JEL Classification: C25, J21, J22

GİRİŞ

Çocuk işçiliği olgusu hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için varlığını sürdürmekte olan bir sorundur. Bu olgunun sorun teşkil etmesinin en önemli nedenleri arasında çocuk bireyin bedensel, zihinsel, ruhsal ve sosyal gelişiminin etkilenmesi yer almaktadır. Aynı zamanda çocuk işçiliğinin uzun vadede hem bireysel hem de ulusal boyutta yarattığı maliyetler oldukça yüksektir. Dünya genelinde ve Türkiye’de 21. yüzyılın başından beri çalışmakta olan çocuk bireylerin oranları bir düşüş eğilimi sergilemektedir. Türkiye’de istihdamda yer alan çocuk birey oranları 1999, 2006, 2012 ve 2019 yıllarında sırası ile %10,3, %5,9, %5,9 ve %4,4 olarak gözlemlenmektedir. Çocuk istihdam oranları 1999 yılından 2019 yılına kadar düzenli bir düşüş seyri izlemiştir. ¹ Fakat bu istatistiklerin çocuk işçiliğinin en kötü hallerini kapsamadığını vurgulamak önemlidir. Aynı zamanda Türkiye’de çalışmakta olan çocuk bireylerin haftalık ortalama çalışma saatleri Dünya genelinden oldukça yüksektir. Çocuk istihdamı için işbaşında ölüm istatistiklerinin yer almıyor olması ise bu olgunun tüm yönleri ile ele alınabilmesi önünde önemli bir engel oluşturmaktadır.

Çocuk İşgücü ile mücadele birçok ülkenin kalkınma programlarında önemli bir unsur olarak yer almaktadır. Türkiye’de, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından 2005-2015 yıllarını kapsayan “Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi için Zamana Bağlı Ulusal Politika ve Program Çerçevesi” hazırlanmış ve uygulanmıştır. Daha sonra bu program çerçevesi 2017-2023 dönemini kapsayacak şekilde güncellenmiş ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) hazırlanmıştır. (ÇSGB 2017).²

Çocuk işçiliği ile mücadelede en önemli unsurlardan birisi bu sorunun temel nedenlerini tespit etmektir. Bu bağlamda, bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan ve en güncel veri olan 2019 yılı Çocuk İşgücü Araştırması mikro veri seti kullanılmış ve Türkiye’de çalışmakta olan çocukların çalışma kararlarını etkileyen faktörler incelenmiştir. Çalışmanın temel bulgularına göre kız çocuk bireylerin çalışma olasılığı erkek çocuk bireylere göre daha düşüktür. Aynı zamanda çocuk bireyin eğitime devam etmesi, anne ve babanın eğitim seviyesinin artması ve anne ve babanın işgücü dışında olmaya göre istihdamda olması; çocuk bireyin istihdamda olma olasılığını düşüren faktörlerdir. Bu etkilerin yanı sıra, çocuk bireyin yaşının artması, anne ve babanın yaşının 35’ten yüksek olması ve anne ve babanın işgücü dışında olmaya göre işsiz olması çocuk bireyin istihdamda olma olasılığını artıran faktörlerdir. Bu bulgulara ilaveten, “Çocuk bireylerin istihdamda yer almalarını etkileyen en önemli faktörler nelerdir?” sorusu çerçevesinde tahmin edilen

¹Türkiye’deki çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri “Sokakta Çalışma”, “Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Ağır ve Tehlikeli İşlerde Çalışma” ve “Aile İşleri Dışında, Ücret Karşılığı Gezici ve Geçici Tarım İşlerinde Çalışma” olarak belirlenmiştir (ÇSGB 2017).

²Çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında bu programa ilaveten, Uluslararası Çalışma Örgütü işbirliği ile yürütülen “ILO’nun Türkiye’de Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programı (2021-2025), “Mevsimlik Tarımda Fındık Hasadında Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Sona Erdirilmesi (2020-2024)” ve “Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması (2020-2023)” başlıklı projeler devam etmektedir.

standartlaştırılmış beta katsayıları incelendiğinde, çocuk bireyin çalışma olasılığını en çok etkileyen faktörler arasında çocuk bireyin kendi demografik özelliklerinin yanı sıra annenin eğitim seviyesi ve işgücü durumu değişkenlerinin yer aldığı görülmektedir. Bu çarpıcı sonuç, çocuk işçiliği ile mücadelede kadınlar ile ilgili eğitim ve istihdam politikalarının da önemini gözler önüne sermektedir.

LİTERATÜR

Çocuk istihdamı hakkında yapılan birçok disiplinler arası çalışma bulunmaktadır ve bu çalışmalar çocuk istihdamını farklı yönlerden ele almaktadır. Çalışmalar çoğunlukla çocuk istihdamının büyüklüğü, belirleyicileri ve çocuk işgücü ile mücadele politikalarının etkinliğini ele almaktadır. Grootaert ve Kanbur (1995) 1990lı yıllarda çocuk işçiliğini etkileyen faktörleri inceleyen kuramsal bir çalışmadır. Bu çalışma, düşük hanehalkı geliri ve yoksulluğun çocuk işçiliğini etkileyen en önemli unsurlar olduğunu vurgulamıştır. Bu çalışma aynı zamanda annenin işgücü piyasasında yer alması ile birlikte özellikle kız çocuklarının okuldan ayrıldığı ve ev işlerinde daha fazla faaliyet göstermeye başladığı bulgusuna ulaşmıştır. Ayrıca, Basu (1999) ve Cigno ve Rosati (2005) iktisat yazınında çocuk işgücü hakkında yer alan önemli kuramsal çalışmalardır. Bu çalışmalarda çocuk istihdamının tamamen yasaklanmasının toplam refah üzerindeki iyileştirici etkisi ele alınmaktadır.

Çocuk işgücü ile ilgili mikro verilerin mevcut hale gelmesi ile birlikte bu alanda yapılan ampirik çalışmalar da artmaya başlamıştır. Basu (1999) dünya geneli için yaptığı çalışmada hanehalkı büyüklüğünün ve çocuğun yaşamakta olduğu ortamda çocuk istihdamının normal bir olgu olarak karşılanmasının çocuk işçiliğini etkileyen önemli faktörler olduğunu ortaya koymuştur. Duryea ve Arends-Kuenning (2003) Brezilya için yaptıkları zaman serisi analizinde ülkedeki makroekonomik koşulların, dalgalanmaların ve işgücü piyasası şartlarının çocuk işçiliği üzerinde anlamlı etkiye sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Edmonds (2006) Nepal için yapılmış yatay kesit bir çalışmadır. Çalışmanın bulguları yerel işgücü piyasası şartlarının ve aile yapısının çocukların çalışma kararlarını etkileyen unsurlar olduğu yönündedir. Mukherjee ve Das (2008)'in Hindistan için elde ettiği sonuçlar, annenin eğitim seviyesi ve hanehalkı içindeki konumunun çocuk işçiliğini etkileyen önemli unsurlar olduğu yönündedir. Emerson ve Sauzo (2008) bulguları Duryea ve Arends-Kuenning (2003) bulguları ile örtüşmektedir. Ülkedeki eğitim imkanlarının ve işgücü piyasası koşullarının Brezilya'da çocuk istihdamını etkileyen önemli faktörler olduğunu tespit etmiştir.

Türkiye'de çocuk işgücü üzerine yapılan çalışmalar kısıtlıdır. Bu çalışmalar arasında öne çıkanlar Tunalı (1996), Dayıoğlu (2005), Dayıoğlu (2006), Kıral ve Tıraş (2013), Susanlı vd. (2016), Dayıoğlu-Tayfur ve Kırdar (2020) şeklinde sıralanabilir. Tunalı (1996) 1994 yılı Çocuk İşgücü Araştırması mikro veri setini kullanarak 6-14 yaş aralığındaki çocuk bireylerin okula katılma ve çalışma durumunu etkileyen faktörleri incelemiştir. Çalışmanın temel bulguları okuryazar ebeveynlerin okuryazar olmayan ebeveynlere göre çocuklarını ekonomik faaliyete dahil etme olasılıklarının daha düşük olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda ebeveynin eğitim seviyesi arttıkça

çocuk bireylerin çalışma olasılığının düştüğü gözlenmiştir. Dayıoğlu (2005), 1994 ve 1999 yıllarına ait Çocuk İşgücü Araştırması mikro veri setlerini kullanarak çocuk bireylerin okula devam etme ve istihdamda yer alma aktivitelerinin birbirleri ile çekişen faaliyetler olduğu bulgusunu elde etmiştir. Bu iki aktivite arasındaki korelasyonun şiddetinin 1999 yılında 1994 yılına kıyasla daha yüksek olması, aralarındaki negatif ilişkinin ilgili dönemde daha da şiddetlendiği şeklinde yorumlanmıştır. Bu negatif ilişkinin şiddetlenmesinin temel nedenleri arasında hem zorunlu ilköğretim yaşının hem de çocuk bireylerin çalışma yaşlarının yasal olarak yükseltilmesi ve bu kuralların daha sıkı bir biçimde denetlenmeye başlanmış olması yer almaktadır. Dayıoğlu (2006), 1994 yılı Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi mikro veri setini kullanarak kentsel bölgelerde yaşayan çocukların istihdamda yer almalarının temel nedenlerinin düşük hanehalkı geliri ve yoksulluk olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Kırıl ve Tıraş (2013) 2006 yılı Çocuk İşgücü Araştırması mikro veri setini kullanarak Türkiye’de kentsel bölgelerde yaşayan çocuk bireylerin istihdamda yer alma olasılığının babanın geliri düştükçe arttığı bulgusuna ulaşmıştır. Susanlı vd. (2016) 2003 yılı Nüfus ve Sağlık araştırması verilerini kullanarak çocukların ev içi faaliyetlerde bulunmasını etkileyen faktörleri incelemiştir. Çalışmanın temel bulguları ebeveynlerin eğitim seviyesi arttıkça çocukların ev içi faaliyetlerde bulunma olasılığının düştüğü yönündedir. Aynı zamanda; annenin çalışıyor olmasının kentsel bölgelerde çocukların ev içi faaliyetlerde bulunma olasılığını artırdığı, kırsal bölgelerde ise azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Dayıoğlu-Tayfur ve Kırdar (2020) 1994, 1999, 2006 ve 2012 yıllarına ait Çocuk İşgücü Araştırması mikro veri setlerini kullanarak zorunlu eğitimin 5 yıldan 8 yıla çıkarılmasının çocuk işgücü üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmanın bulguları ilgili eğitim reformunun kırsal bölgelerde daha etkili olduğu ve çocuk istihdamını düşürmekte etkin olduğu yönündedir. Aynı zamanda bu etkinin ebeveyn gelirinin belli bir seviye altına düştüğünde kaybolduğu sonucuna ulaşılmıştır.

VERİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan, 2019 yılı Çocuk İşgücü Araştırması mikro veri seti kullanılmıştır³. Araştırma 2019 yılının IV. çeyreğinde uygulanmıştır ve hanehalklarında yer alan 5-17⁴ yaş arasındaki bireyleri kapsamaktadır. Ayrıca tüm coğrafi bölgeler araştırmaya dahil edildiği için, bulguların Türkiye geneli için temsiliyet gücü vardır.

Çocuk istihdamını etkileyen faktörlerin tespit edilmesi amacıyla 1 no’lu denklem önce EKK yöntemi ile doğrusal olasılık modeli şeklinde tahmin edilmiştir:

³ Çocuk İşgücü araştırması daha önce 1994, 1999, 2006 ve 2012 yıllarında uygulanmıştır. Ayrıca, diğer yıllarda uygulanan anketlerin aksine, 2019 yılı anketinde yerleşim birimlerinin kent/kır ayrımı yer almamaktadır.

⁴ Türkiye’de 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 1. maddesinde (United Nations, 1959) 18 yaşından küçük herkes çocuk olarak tanımlanmaktadır.

$$P(\text{istihdam}_i) = \beta_0 + \beta_1 \text{yaş}_k_i + \beta_2 \text{kız}_i + \beta_3 \text{eğitim}_d + \beta_4 \text{anne}_35 + \beta_5 \text{baba}_35 + \beta_6 \text{anne}_eğitim + \beta_7 \text{baba}_eğitim + \beta_8 \text{anne}_durum + \beta_9 \text{baba}_durum \quad (1)$$

Bu denklemde i , çocuk birey ayracıdır. Bağımlı değişken olan *istihdam* değişkeni, çocuk yaştaki birey istihdamsa ise 1, değil ise 0 değerini alan ikili cevap değişkenidir. *yaş_k* değişkeni 5-11, 12-14 ve 15-17 şeklinde 3 kategoriye sahip kategorik bir değişkendir ve referans kategori 5-11 yaş aralığındaki çocuk bireylerdir. *kız* çocuk birey kız ise 1, erkek ise 0 değerini alan ikili cevap değişkenidir. *eğitim_d* değişkeni çocuk birey eğitime devam ediyorsa 1, etmiyor ise 0 değerini alan ikili cevap değişkenidir. *anne_35* ve *baba_35* değişkenleri, anne ve babanın yaşlarını 35 yaş altı ve 35 yaş üstü şeklinde iki kategoriye ayıran değişkenlerdir ve referans kategorisi 35 yaş altıdır. *anne_eğitim* ve *baba_eğitim* değişkenleri anne ve babanın eğitim seviyesini okur-yazar olmayanlar, lise altı eğitilmişler, lise ve yüksek öğrenim şeklinde 4 kategoriye ayıran değişkenlerdir ve referans kategorisi okur-yazar olmayanlardır. Son olarak, *anne_durum* ve *baba_durum* değişkenleri anne ve babanın işgücü durumunu gösteren 3 kategorili değişkenlerdir. Bu kategoriler işgücüne dahil olmayan, istihdamda olanlar ve işsizler şeklindedir ve referans kategorisi işgücüne dahil olmayanlardır.

1 no'lu denklemde tanımlanan bağımlı ve bağımsız değişkenlerden oluşan model daha sonra lojistik regresyon, tamamlayıcı log-log regresyon ve cezalı en çok olabilirlik lojistik regresyon yöntemleri ile tahmin edilmiştir. Bu yöntemler ikili cevap değişkeni temelinde çocuk bireyin çalışmamasına göre çalışma olasılığını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla kullanılmıştır.

Bu modeller arasında lojistik model 2 no'lu denklem ile ifade edilmektedir:

$$P_i = E(Y_i = 1 | X_i) = \frac{1}{1 + e^{-(\alpha + \beta' X_i)}} \quad (2)$$

Bu denklemde P_i , i -inci bireyin belirli bir tercihi açıklayıcı değişkenlerin (X_i) değerlerine koşullu yapma olasılığını ifade etmektedir.

Bu çalışmada bağımlı değişken olarak yer alan çocuk bireyin istihdamda yer alma olasılığını nadir olay olarak kategorize etmek mümkündür. Zira, mevcut örnekleme yer alan çocuk bireylerin yaklaşık %5'i istihdamda yer alırken, %95'i istihdamda yer almamaktadır. King and Zeng (2003) nadir olayları tahmin etmek için tamamlayıcı log-log model ve cezalı en çok olabilirlik lojistik regresyon modelinin lojistik regresyon modeline alternatif olarak kullanılabilceğini öne sürmüştür. Her iki modelin, lojistik regresyon modelinden en önemli farkı ikili cevap değişkeni niteliğindeki bağımlı değişken ile ifade edilen olayın gerçekleşme olasılığının çok düşük ya da çok yüksek olduğu nadir olaylar durumunda tahmin yapmaya uygun olmasıdır. Bu modellerden tamamlayıcı log-log model 3 no'lu denklem ile, cezalı en çok olabilirlik lojistik regresyon modeli ise 4 no'lu denklem ile ifade edilmektedir:

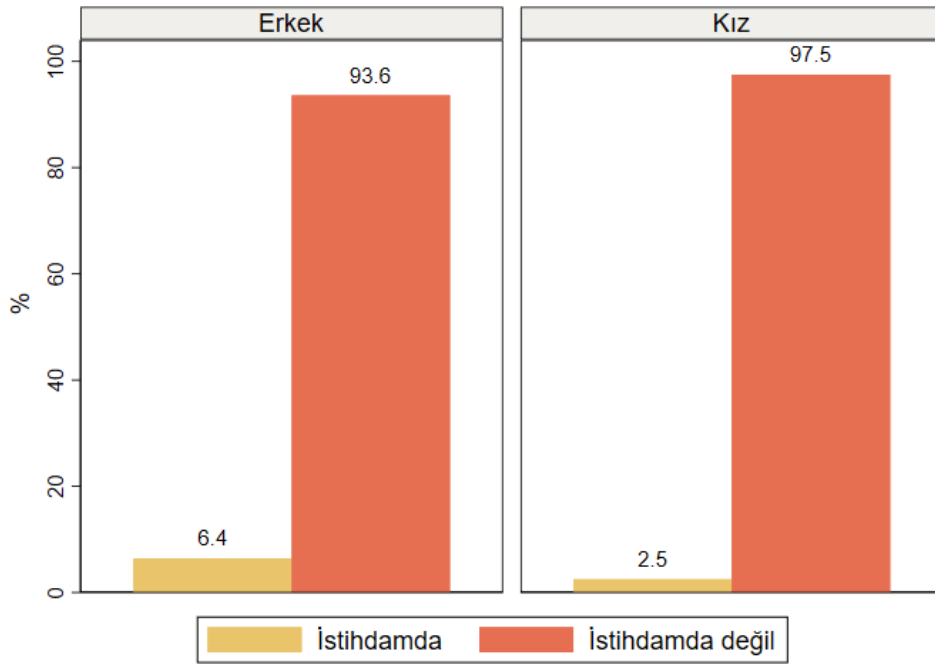
$$\log(-\log(1 - P_i)) = \beta' X_i \quad (3)$$

$$l_p(\beta_0; \beta_1; \lambda) = -l(\beta_0; \beta_1) + \lambda J(\beta) \quad (4)$$

3 no'lu denklemde $l(\beta_0; \beta_1)$ kısıtlanmamış log-olabilirlik fonksiyonunu, λ düzenleme parametresini $J(.)$ ise β katsayılarındaki ceza fonksiyonunu ifade etmektedir.

BULGULAR

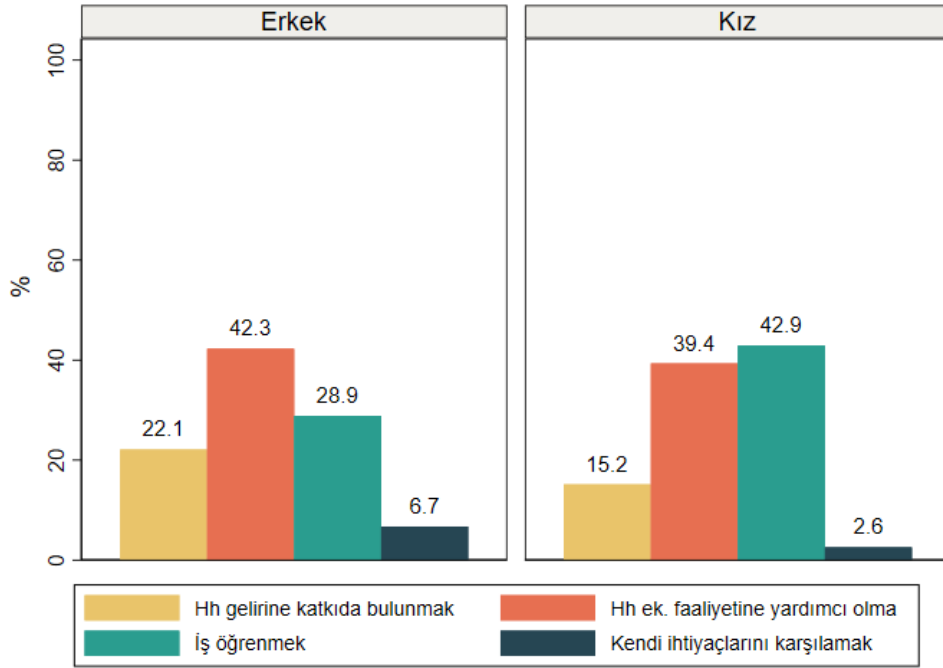
Bu bölümde çocuk istihdamı ile ilgili temel betimleyici grafikler, 1 no'lu denklemin tahmininde kullanılan değişkenlerin özet istatistikleri ve 1 no'lu denklemin dört farklı yöntem kullanılarak tahmin edilmesi neticesinde elde edilen sonuçlar sunulmuştur. Şekil 1'de sunulan istihdamın cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde erkek çocuk bireylerde çalışma oranının kız çocuk bireylerdeki çalışma oranından yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır. Erkek çocuk bireylerin yaklaşık %6,5'inin kız çocuk bireylerin ise yaklaşık %2,5'inin istihdamda olduğu gözlenmektedir.

Şekil 1. İstihdamın cinsiyete göre dağılımı
Kaynak: TÜİK, yazarın kendi hesaplamaları

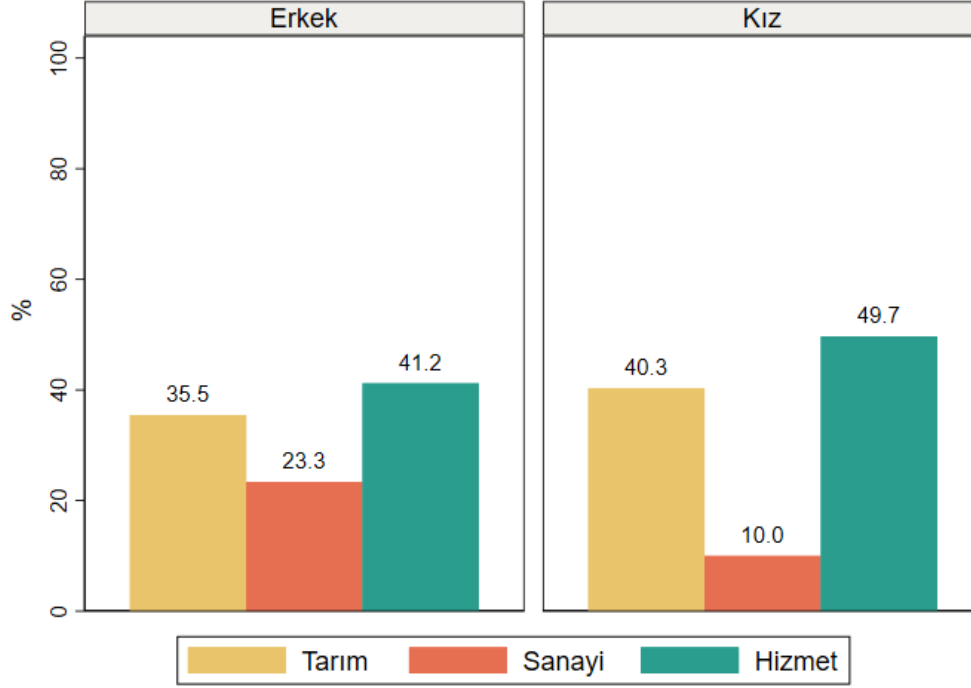
Şekil 2'de çalışan çocuk bireylerin cinsiyete göre çalışma nedenleri sunulmuştur. Erkek çocuk bireylerin çalışma nedenleri arasında %42 payla en yaygın neden hanehalkının ekonomik faaliyetlerine yardımcı olmak olurken, kız çocuk bireyler için en yaygın çalışma nedeni %43'lük pay ile iş öğrenmek olarak gözlenmektedir. Erkek ve kız çocuk bireylerin çalışma nedenleri arasında ikinci en yaygın neden sırası ile iş öğrenmek ve hanehalkının ekonomik faaliyetlerine yardımcı

olmaktır. Hem erkek hem kız çocuk bireylerin çalışma nedenleri arasında en az paya sahip olan neden ise kendi ihtiyaçlarını karşılamaktır.

Şekil 2. Cinsiyete göre çalışma nedenleri
Kaynak: TÜİK, yazarın kendi hesaplamaları

Şekil 3’te sunulan cinsiyete göre çalışılan sektörlerin dağılımı incelendiğinde her iki cinsiyet için sıklıkla çalışılan sektörler sırası ile hizmet, tarım ve sanayi olarak gözlenmektedir. Fakat sanayide çalışan erkek çocuk birey yüzdesi kız çocuk bireylere göre oldukça yüksektir.

Şekil 3. Cinsiyete göre çalışılan sektörler
Kaynak: TÜİK, yazarın kendi hesaplamaları

1 no'lu denklem tahmin edilirken kullanılan değişkenlere ait özet istatistikler Tablo 1'de sunulmuştur. Buradaki sonuçlara göre istihdamda yer alan çocuk bireylerin %73'ü erkek, %27'si ise kızdır. Çalışan çocuk bireylerin yaş dağılımları incelendiğinde 15-17 yaş aralığındaki bireylerin %84'lük pay ile baskın olduğu gözlenmektedir. İstihdamda yer almayan çocuk bireylerin %92'si eğitimlerine devam ederlerken, bu oran istihdamda yer alan çocuk bireylerde %62'ye düşmektedir. İstihdamda olan ve olmayan çocuk bireylerin anne ve babalarının eğitim seviyeleri karşılaştırıldığında iki grupta da eğitim seviyesi dağılımları birbirine benzerlik göstermektedir. Fakat en çarpıcı fark, istihdamda yer alan çocuk bireylerin hem anne hem de babalarının yüksek öğrenime sahip olma oranı oldukça düşüktür. Son olarak, anne ve babanın işgücü durumu incelendiğinde her iki grup için de annelerin ve babaların büyük bir çoğunluğunun sırası ile işgücü dışında ve istihdamda oldukları görülmektedir.

Tablo 1. Özet istatistikler

	Toplam	İstihdamda	İstihdamda değil
Cinsiyet			
Erkek	51.24	72.6	49.14
Kız	48.76	27.4	50.86
Yaş grubu			
12-14	50.89	15.94	54.34
15-17	49.11	84.06	45.66

Anne yaş			
<35	11.47	6.87	11.92
35+	88.53	93.13	88.08
Baba yaş			
<35	11.44	5.95	10.48
35+	88.56	94.05	89.52
Eğitime devam			
Evet	89.56	62.35	92.24
Hayır	10.44	37.65	7.76
Anne eğitim			
Okur yazar olmayan	17.15	23.52	16.53
Lise altı	63.88	72.02	63.08
Lise altı	11.52	4.16	12.24
Yüksek öğrenim	7.45	0.29	8.15
Baba eğitim			
Okur yazar olmayan	3.2	4.34	3.09
Lise altı	65.07	83.92	63.24
Lise altı	18.52	9.84	19.37
Yüksek öğrenim	13.21	1.9	14.3
Anne durum			
İstihdam	36.56	51.4	35.12
İşsiz	5.01	3.78	5.14
İşgücü dışında	58.42	44.82	59.75
Baba durum			
İstihdam	80.57	85.08	80.13
İşsiz	8.03	5.19	8.31
İşgücü dışında	11.4	9.74	11.57

Kaynak: TÜİK, yazarın kendi hesaplamaları

Yöntem bölümünde açıklanan 3 farklı yöntem kullanılarak elde edilen bulgular Tablo 2’de sunulmuştur. Elde edilen tüm sonuçlar istatistiki olarak anlamlı ve birbiri ile tutarlıdır. Elde edilen bulgulara göre kız çocuk bireylerin istihdamda yer alma olasılıkları erkek çocuk bireylere kıyasla daha düşüktür. Yaş değişkeninin etkisi incelendiğinde, hem 12-14 yaş aralığındaki hem 15-17 yaş aralığındaki çocuk bireylerin çalışma olasılıkları referans kategori olan 5-11 yaş aralığına göre daha yüksektir. Annenin ve babanın yaşının 35’ten yüksek olması, çocuk bireylerin çalışma olasılıkları üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Anne ve babanın eğitim seviyesinin etkisi incelendiğinde, referans kategorisi olan okur-yazar olmamaya göre her bir eğitim seviyesinin çocuk bireyin istihdamda yer alma olasılığı üzerinde azaltıcı bir etkisi vardır. Anne ve babanın işgücü durumu değişkenlerine ait bulgular, işgücü dışında yer almaya göre istihdamda yer almanın çocuk bireyin çalışma olasılığı üzerinde azaltıcı, işsiz olmasının ise artırıcı bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Çocuk istihdamını etkileyen faktörler

	EKK	Lojistik	Tamamlayıcı log-log	Cezalı en çok olabilirlik
Cinsiyet				
Kız	-0.04***	-1.15***	-1.05***	-1.15***
Yaş kategori				
12-14	0.02***	1.80***	1.77***	1.80***
15-17	0.13***	3.41***	3.24***	3.39***
Anne yaş				
35+	0.006*	0.22*	0.25*	0.22*
Baba yaş				
35+	0.009*	0.53*	0.48*	0.49*
Eğitim devam				
Evet	-0.08***	-1.45***	-1.26***	-1.45***
Anne eğitim				
Lise altı	-0.007*	-0.30*	-0.56*	-0.40*
Lise	-0.02***	-0.73***	-0.67***	-0.72***
Yüksek öğrenim	-0.03***	-2.31***	-2.19***	-2.20***
Baba eğitim				
Lise altı	-0.006*	-0.34*	-0.30*	-0.33*
Lise	-0.01*	-0.60*	-0.47*	-0.54*
Yüksek öğrenim	-0.02***	-1.03***	-1.01***	-1.15***
Anne durum				
İstihdam	-0.03***	-0.90***	-0.75***	-0.90***
İşsiz	0.001*	0.39*	0.31*	0.42*
Baba durum				
İstihdam	-0.02***	-0.52***	-0.49***	-0.53***
İşsiz	0.001*	0.48*	0.17*	0.18*

Kaynak: TÜİK, yazarın kendi hesaplamaları. *, ** ve *** sırası ile %10, %5 ve %1 istatistiksel anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir.

Tablo 2’de yer alan bulgular çocuk bireyin çalışma olasılığını etkileyen faktörlerin istatistiki olarak anlamlılığı ve bu etkinin yönü hakkında fikir vermektedir. Fakat söz konusu değişkenlerin birimleri birbirinden farklı olduğu için, elde edilen katsayıların büyüklüklerini inceleyerek değişkenlerin etkilerini birbiri ile kıyaslamak mümkün değildir. Bu noktadan hareketle hangi değişkenin çocuk istihdamında en çok etkiye sahip olduğunun tespit edilmesi amacıyla EKK, lojistik regresyon ve tamamlayıcı log-log modelleri için standartlaştırılmış beta katsayıları hesaplanmıştır. İlgili sonuçlar Tablo 3’te sunulmuştur. Değişkenlerin etkileri standartlaştırılmış katsayılara göre incelendiğinde; sırası ile çocuk bireyin yaşı, annenin yüksek öğrenime sahip olması, çocuk bireyin cinsiyeti, annenin istihdamda olması ve çocuk bireyin eğitimine devam etmesi çocuk bireyin çalışma olasılığını en çok etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sonuçlar, çocuk işçiliği ile mücadelede çocuklara

yönelik eğitim politikalarının önemini vurgulamaktadır. Aynı zamanda bu sonuçlardaki en çarpıcı nokta, çocuk bireyin çalışma olasılığını en çok etkileyen faktörler arasında çocuk bireyin kendi demografik özelliklerinin yanı sıra annenin eğitim seviyesi ve işgücü durumu değişkenlerinin yer almasıdır. Bu çarpıcı sonuç, çocuk işçiliği ile mücadelede kadınlar ile ilgili eğitim ve istihdam politikalarının da önemini gözler önüne sermektedir.

Tablo 3. Çocuk istihdamını etkileyen faktörler-Standartlaştırılmış beta katsayıları

	EKK	Lojistik	Tamamlayıcı log-log
Cinsiyet			
Kız	-0.09	-0.55	-0.52
Yaş kategori			
12-14	0.19	0.77	0.75
15-17	0.27	1.42	1.35
Anne yaş			
35+	0.01	0.1	0.08
Baba yaş			
35+	0.01	0.16	0.15
Eğitim devam			
Evet	-0.07	-0.48	-0.42
Anne eğitim			
Lise altı	-0.03	-0.13	-0.27
Lise	-0.04	-0.25	-0.23
Yüksek öğrenim	-0.15	-0.68	-0.65
Baba eğitim			
Lise altı	-0.01	0.16	-0.14
Lise	-0.03	-0.08	-0.08
Yüksek öğrenim	-0.04	-0.37	-0.36
Anne durum			
İstihdam	-0.08	-0.52	-0.55
İşsiz	0.001	0.18	0.17
Baba durum			
İstihdam	-0.04	-0.2	-0.18
İşsiz	0.001	0.05	0.04

Kaynak: TÜİK, yazarın kendi hesaplamaları. *, ** ve *** sırası ile %10, %5 ve %1 istatistiksel anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir.

SONUÇ

2019 Çocuk İşgücü Araştırması bulgularına göre 5 ile 17 yaş aralığındaki çocuk bireylerin yaklaşık %5'i istihdamdadır. Bu oran erkek çocuk bireylerde %6,5 civarında seyrederken, kız çocuk bireylerde %2,5 civarında seyretmektedir. 3 farklı yöntem uygulanarak elde edilen bulgular ortaktır. Bu bulgulara göre kız çocuk bireylerin çalışma olasılığı erkek çocuk bireylere göre daha düşüktür. Aynı zamanda çocuk bireyin eğitimine devam etmesi, anne ve babanın eğitim seviyesinin artması ve anne ve babanın işgücü dışında olmaya göre istihdamda olması; çocuk bireyin istihdamda olma olasılığını düşüren faktörlerdir. Bu etkilerin yanı sıra, çocuk bireyin yaşının artması, anne ve babanın yaşının 35'ten yüksek olması ve anne ve babanın işgücü dışında olmaya göre işsiz olması çocuk bireyin istihdamda olma olasılığını artıran faktörlerdir.

Çalışmada bu bulgulara ek olarak çocuk istihdamını en fazla etkileyen değişkenlerin tespiti amacıyla standartlaştırılmış beta katsayıları tahmin edilmiştir. Değişkenlerin etkileri standartlaştırılmış katsayılara göre incelendiğinde; sırası ile çocuk bireyin yaşı, annenin yüksek öğrenime sahip olması, çocuk bireyin cinsiyeti, annenin istihdamda olması ve çocuk bireyin eğitimine devam etmesi çocuk bireyin çalışma olasılığını en çok etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bulgular ile, çocuk işçiliği ile mücadelede çocuklara yönelik eğitim politikalarının önemi ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda bu sonuçlardaki en çarpıcı nokta, çocuk bireyin çalışma olasılığını en çok etkileyen faktörler arasında çocuk bireyin kendi demografik özelliklerinin yanı sıra annenin eğitim seviyesi ve işgücü durumu değişkenlerinin yer almasıdır. Bu çarpıcı sonuç, çocuk işçiliği ile mücadelede kadınlar ile ilgili eğitim ve istihdam politikalarının da önemini gözler önüne sermektedir.

Çalışmada elde edilen bulgular ebeveynin eğitim durumu ile çocuk istihdamı arasındaki ilişki açısından Tunalı (1996) ve Susanlı vd. (2016)'deki bulgular ile uyumludur. Annenin işgücü dışında olmaya göre istihdamda olmasının çocuk bireyin çalışma olasılığını düşürüyor olması sonucu ise, Susanlı vd (2016)'nin kırsal bölgeler için elde ettiği sonuçlar ile uyumludur. Çocuk bireyin eğitimine devam etmesi ve çalışıyor olması arasındaki negatif ilişki ise Dayıoğlu (2005), Dayıoğlu-Tayfur ve Kırdar (2020)'daki bulgular ile uyumludur. Aynı zamanda söz konusu çalışmaların hepsinde kız çocuk bireylerin erkek çocuk bireylere göre çalışma olasılıklarının daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye'de çocuk işçiliği ile ilgili daha kapsamlı bir araştırma yapmak için daha kapsamlı bir veriye ihtiyaç duyulduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Daha kapsamlı verinin çocuk işçiliğinin en kötü hallerine dair bilgi içermesi, kent/kır ayrımını mümkün kılması ve Suriyeli göçmen çocuk bireyleri de örnekleme dahil etmesi bu konudaki araştırmaların ve mücadele politikalarının belirlenmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Basu, K. (1999). Child labor: Cause, consequence, and cure, with remarks on international labor standards. *Journal of Economic Literature*, 37 (3), 1083-1119. <https://doi.org/0.1257/jel.37.3.1083>
- Cigno, A., & Rosati, F. (2005). *The economics of child labour*. Oxford University Press, Cambridge.
- Dayıoğlu-Tayfur, M., & Kırdar, M. G. (2020). Keeping kids in school and out of work: Compulsory schooling and child labor in Turkey. IZA Discussion Papers 13276, Institute of Labor Economics (IZA), Bonn. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/223718/1/dp13276.pdf>
- Dayıoğlu, M. (2005). Patterns of change in child labour and schooling in Turkey: The impact of compulsory schooling. *Oxford Development Studies*, 33 (2), 195-210. <https://doi.org/10.1080/13600810500137798>
- Dayıoğlu, M. (2006). The impact of household income on child labour in urban Turkey. *The Journal of Development Studies*, 42 (6), 939-956. <https://doi.org/10.1080/00220380600774723>
- Duryea, S., & Arends-Kuenning, M. (2003). School attendance, child labor and local labor market fluctuations in urban Brazil. *World Development*, 31 (7), 1165-1178. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(03\)00065-2](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(03)00065-2)
- Edmonds, E. (2006). Understanding sibling differences in child labor. *Journal of Population Economics*, 19, 795-821. <https://doi.org/10.1007/s00148-005-0013-3>
- Emerson, P., & Souza, A. (2007). Child labor, school attendance and intra-household gender bias in Brazil. *World Bank Economic Review*, 21 (2), 301-316. <https://doi.org/10.1093/wber/lhm001>
- Grootaert, C., & Kanbur, R. (1995). Child labour: An economic perspective. *International Labour Review*, 134 (2), 1-18.
- Kıral, G., & Tıraş, M.F. (2013). Understanding of child labour in Turkey. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27 (2), 109-120.
- King, G., & Zeng, L. (2003). Logistic regression in rare events data. *Journal of Statistical Software*, 9 (2), 137-163. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.pan.a004868>
- Mukherjee, D., & Das, S. (2008). Role of parental education in schooling and child labour decision: Urban India in the last decade. *Social Indicators Research*, 89 (2), 305-322. <https://doi.org/10.1007/s11205-007-9233-0>
- Susanlı, B. Z., İnanç-Tuner, Ö., & Kolođlugil, S. (2016). Child domestic labour and mothers' employment in Turkey. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 29 (1), 967-979. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2016.1204100>
- Tunalı, İ. (1996). Education and work: Experiences of 6-14 year old children in Turkey. T. Bulutay (ed.) içinde, *Education and labor market in Turkey* (s.105-140). Devlet İstatistik Enstitüsü.
- United Nations. (1959, November). *Convention on the rights of the child*. <https://www.unicef.org/child-rights-convention/convention-text>

Geliş Tarihi:
12.08.2021
Kabul Tarihi:
21.10.2021
Yayımlanma Tarihi:
20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Aydoğdu, F., Dilber, Y., Şahin, T., Sural, G. S., & Akça, F., (2021). Ortaöğretim öğrencilerinin algılanan rehber öğretmen desteği ile kariyer karar verme güçlükleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1520-1543. doi:10.46928/iticusbe.981341

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN ALGILANAN OKUL PSİKOLOJİK DANIŞMAN DESTEĞİ İLE KARIYER KARAR VERME GÜÇLÜKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Araştırma

Fuat Aydoğdu

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Kestel Rehberlik ve Araştırma Merkezi

pskdanfuat@gmail.com

Yaşar Dilber

Kestel Rehberlik ve Araştırma Merkezi

yasardilber80@gmail.com

Tuğba Şahin

Kestel Rehberlik ve Araştırma Merkezi

tugbasahin_89@hotmail.com

Gizem Sevcan Sural

Kestel Rehberlik ve Araştırma Merkezi

gizemsevcansural@hotmail.com

Figen Akça

Uludağ Üniversitesi

figenakca@uludag.edu.tr

Fuat Aydoğdu, Hacettepe Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı'nda doktora öğrencisidir. Psikolojik Danışma ve Rehberlik alanlarında makaleleri bulunmaktadır.

Yaşar Dilber, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ana Bilim Dalı'nda doktora öğrencisidir. Psikolojik Danışma ve Rehberlik – Eğitim Yönetimi alanlarında makaleleri bulunmaktadır.

Tuğba Şahin, Uludağ Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümü mezunudur.

Gizem Sevcan Sural, Necmettin Erbakan Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümü mezunudur.

Figen Akça, Bursa Uludağ Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı'nda Profesördür. Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık alanında ulusal ve uluslararası makaleleri bulunmaktadır.

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN ALGILANAN REHBER ÖĞRETMEN DESTEĞİ İLE KARIYER KARAR VERME GÜÇLÜKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Fuat AYDOĞDU

pskdanfuat@gmail.com

Yaşar DİLBER

yasardilber80@gmail.com

Tuğba ŞAHİN

tugbasahin_89@hotmail.com

Gizem Sevcan Sural

gizemsevcansural@hotmail.com

Figen AKÇA

figenakca@uludag.edu.tr

ÖZET

Amaç: Bu araştırmanın temel amacı algılanan okul psikolojik danışman desteğinin öğrencilerin yaşadıkları kariyer karar verme güçlükleri ile anlamlı bir ilişkisinin olup olmadığını incelemektir. Araştırma kapsamında ayrıca katılımcıların algılanan okul psikolojik danışman desteği ile kariyer karar verme güçlükleri puanlarının cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türü değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır.

Yöntem: İlişkisel tarama yöntemiyle yürütülen bu çalışmada elde edilen veriler, Bursa'nın Kestel ilçesine bağlı farklı okul türlerinde öğrenim gören 652 (Kız=420, Erkek=232) öğrenciden elde edilmiştir. Veriler, Kişisel Bilgi Formu, Algılanan Okul Psikolojik Danışman Desteği Ölçeği (AOPDDÖ) ve Kariyer Karar Verme Güçlüğü Ölçeği (KKVGÖ) ile toplanmıştır. Araştırma bulguları, SPSS Statistics 25 ile analiz edilerek elde edilmiştir. Yapılan normallik analizinden sonra grupların toplam puanlarına ilişkin farkı saptamak için Bağımsız Örneklem t-Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır.

Bulgular: Yapılan analiz sonuçlarına göre AOPDDÖ alt boyut puanları ile KKVGÖ toplam puanı arasında düşük düzeyde negatif yönlü ilişkiler tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında yapılan fark istatistiklerine göre katılımcıların KKVGÖ alt boyutlarından olan Hazırlık Eksikliği puanları cinsiyetlerine göre farklılaşırken; ölçeğin diğer alt boyutlarından aldıkları puanlar ve toplam puanları cinsiyetlerine göre farklılaşma bulunmamıştır. Katılımcıların AOPDDÖ toplam ve alt boyutlarından aldıkları puanlar cinsiyetlerine göre farklılaşmamıştır. Katılımcıların sınıf düzeyi değişkenine göre ise AOPDDÖ ve KKVGÖ toplam ve alt boyutlarında anlamlı farklılaşmalar tespit edilmiştir. Katılımcıların KKVGÖ'nün Hazırlık Eksikliği alt boyutundan aldıkları puanlarda anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır. Ayrıca katılımcıların, AOPDDÖ ve KKVGÖ toplam puanları ve her iki ölçeğe ait alt boyutlardan alınan puanların okul türüne göre farklılaşma göstermediği bulunmuştur.

Özgünlük: Alanyazın incelendiğinde algılanan okul psikolojik danışman desteği ile kariyer karar verme güçlüğü arasındaki ilişkiyi direkt inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu araştırma ile ortaöğretimde uygulanan mesleki rehberlik çalışmalarındaki teori ve uygulama adımlarının verimliliği ile ilgili bilgi vermesi ve araştırma bulgularının psikolojik danışman ve rehber öğretmenlerin yapacakları çalışmalara kaynak sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul Psikolojik Danışmanı, Okul Psikolojik Danışman Desteği, Kariyer Karar Verme Güçlüğü, Ortaöğretim

JEL Sınıflandırması: I29

THE EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SECONDARY STUDENTS' PERCEIVED SCHOOL PSYCHOLOGICAL ADVISORY SUPPORT AND CAREER DECISION-MAKING DEFICIENCIES

Abstract

Purpose: The main purpose of this study is to examine whether perceived school counselor support has a significant relationship with the career decision-making difficulties experienced by students. Within the scope of the research, it was also examined whether the perceived school psychological counselor support and career decision-making difficulties scores of the participants differed according to the variables of gender, grade level and school type.

Method: The data obtained in this research conducted with the relational screening method were obtained from 652 (Female=420, Male=232) students studying in different school types in Bursa's Kestel district. Data were collected with Personal Information Form, Perceived School Psychological Counselor Support Scale (PSPCSS), and Career Decision-Making Difficulty Scale (CDMDS). Research findings were obtained by analyzing with SPSS Statistics 25. After the normality analysis, Independent Samples t-test and One-Way Analysis of Variance (ANOVA) were used to determine the difference in the total scores of the groups. Pearson Coefficient of Product Moments was used to determine the relationships between the variables.

Results: According to the results of the analysis, low-level negative relationship was found between the PSPCSS sub-dimension scores and the total score of CDMDS. According to the difference statistics made within the scope of the research, while the scores of the participants' Lack of Readiness, which is one of the sub-dimensions of CDMDS, differed according to their gender; There was no difference in the scores they got from the other sub-dimensions of the scale and their total scores according to their gender. The scores of the participants in the total and sub-dimensions of PSPCSS did not differ according to their gender. Significant differences were found in the total and sub-dimensions of PSPCSS and CDMDS to the class level variable of the participants. No significant difference was found in the scores of the participants in the Lack of Preparation sub-dimension of the CDMDS. In addition, it was found that the total scores of the participants' PSPCSS and CDMDS and the scores obtained from the sub-dimensions of both scales did not differ according to the type of school.

Originality: When the literature is examined, no research has been found that directly examines the relationship between perceived school counselor support and career decision-making difficulties. It is thought that this research will provide information about the efficiency of theory and practice steps in vocational guidance studies applied in secondary education and that the research findings will provide a source for the studies of psychological counselors and guidance teachers.

Keywords: school Counselor, School Counselor Support, Career Decision Making Difficulties, Secondary Education,

JEL Classification: I29

GİRİŞ

Ergenlik, Latince “*adolescere*” kelimesinden türemiş olup bireyde fiziksel, sosyal, duygusal ve bilişsel alanlarda değişim ve gelişimin görüldüğü ve büyümenin sonlanması ile tamamlandığı düşünülen, çocukluk ile yetişkinlik arasında yer alan özel bir evredir (Kulaksızoğlu, 1998; Sawyer, Azzopardi, Wickremarathne ve Patton, 2018). Gander ve Gardiner’in (1993) tanımına göre ise ergenlik bireyin fiziksel, toplumsal, düşünsel gibi farklı alanlarda olgunlaşma yaşadığı bir dönemdir. Bu dönemde ergenler, bağımsız olma ve kimlik belirleme gibi zorluklarla karşı karşıya kalmalarının yanı sıra hayata uyum sağlamak ve hedeflerine ulaşmak amacıyla kararlar almak gibi girişimlerde de bulunurlar (Gül ve Güneş, 2009). Ortaokul ve ortaöğretim kademesine rastlayan ergenlik döneminde gençler bu dönemdeki problemlerle mücadele etmenin yanı sıra hangi mesleğe yönelecekleri ile ilgili kararlar vermek zorunda kalmaktadırlar (Gülbahçe, 2009). Ortaöğretim dönemi kişisel ve sosyal gelişim ile kariyer gelişimi için de son derece önemli bir dönemdir. Bu dönemde gençler kimlik kazanımını gerçekleştirmek ve meslek kararı vermek gibi iki önemli durumla karşı karşıya kalırlar (Kulaksızoğlu, 1998; Steinberg, 2007).

Havighurst’un gelişim dönemleri (Manning, 2002) ve bu dönemler için belirlediği görevler incelendiğinde ortaöğretim dönemi, meslek seçimi açısından önemli bir aşama olarak değerlendirilmektedir (Duru ve Gültekin, 2019). Super (1983) da bu görüşleri destekler şekilde meslek seçiminin ergenlik dönemindeki gençler için kritik önem taşıdığını öne sürer. Meslek seçimi, bireyin icra etmek istediği mesleklerden birine karar vermesi ve seçtiği mesleğe yönelik hazırlık yapması olarak tanımlanmaktadır (Kuzgun, 2006). Bireylerin var olan yeteneklerini, potansiyellerini ve öğrenme yoluyla kazandığı bilgi ve becerilerini en iyi şekilde kullanabilmeleri, kendileri için uygun bir mesleği seçmelerine bağlıdır (Büyükgöze – Kavas, 2005). Öztemel (2012) meslek seçimini, yaşam kariyeri açısından önemle üzerinde durulması gereken konulardan biri olarak belirlemiştir. Benzer bir şekilde Kazi ve Akhlaq (2017) ise meslek seçiminde verilen yanlış bir kararın bireyin yaşamında üretken olmasını engelleyeceğini ve onu birçok yönden etkileyeceğini aktarmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde fiziksel, sosyal, duygusal ve bilişsel değişimlerin olduğu ergenlik döneminde gençlerin meslek seçimine ilişkin kariyer kararları, üzerinde durulması gereken önemli bir konu olarak ele alınmalıdır. Öğrencilerin kariyer planı oluşturma sürecinde okul psikolojik danışmanları/rehber öğretmenleri önemli destek sağlayıcılar olarak bilinmektedir (Hadi, Dhanang ve Ningsih, 2021; Suryadi, Sawitri, Hayat ve Putra, 2020).

Özyürek (2010), okul psikolojik danışmanlığı uygulamalarının kuramsal ve kavramsal olarak iki farklı temelde ele alınmasının yararlı olacağını belirtmektedir. Bununla birlikte Amerikan Okul Psikolojik Danışmanlığı Derneği (The American School Counseling Association, ASCA) tarafından geliştirilen Ulusal Model’in (ASCA, 2012) en yeni ve gelişmiş model olmasından dolayı kuramsal temel olarak belirlenebileceğini söylemektedir. ASCA Ulusal Modeli okul psikolojik danışmanlarından akademik, kariyer ve kişisel/sosyal etki alanlarında aldıkları destekle öğrencilerin

eğitsel ve gelişimsel açıdan yeterliliklerini geliştirilmesini amaçlamaktadır (ASCA, 2012; Campbell ve Dahir 1997; Erkan, 2011). ASCA'nın belirlediği bu standartlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. *Uluslararası Okul Danışmanlığı Programı Standartları (ASCA, 1997)*

Alan	Standartlar
Akademik	A. Öğrenciler, okulda ve yaşam boyu öğrenme süreçlerinde etkili öğrenmeye katkı sunacak tutum, bilgi ve becerileri kazanırlar.
	B. Öğrenciler, üniversite de dâhil olmak üzere başlıca lise sonrası eğitim seçeneklerine ilişkin temel akademik hazırlıklarını tamamlarlar.
	C. Öğrenciler, iş dünyası ve toplumsal yaşam arasındaki akademik ilişkiyi anlarlar.
Kariyer	A. Öğrenciler, bilinçli kariyer karar verme becerileri ile iş dünyası arasındaki araştırma becerileri kazanırlar.
	B. Öğrenciler, gelecekteki kariyer hedeflerine başarıyla ulaşmak için stratejiler uygularlar.
	C. Öğrenciler, kendi kişisel nitelikleri ile eğitim – öğretim ve iş dünyası arasındaki ilişkiyi anlarlar.
Kişisel/Sosyal	A. Öğrenciler, kendilerine ve başkalarına saygı duymak ve onları anlamak için kendilerine yardımcı olacak bilgi, tutum ve davranışları edinirler.
	B. Öğrenciler hedefler belirler ve bu hedeflere ulaşmak için gerekli önlemleri ve kararları alırlar.
	C. Öğrenciler, güvenli yaşam ve hayatta kalma becerilerini anlarlar.

Not: The National Standards for School Counseling, Alexandria, VA: ASCA, 1997'den uyarlanmıştır.

Benzer bir şekilde ülkemizde de Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetlerinin rehberlik boyutu kişisel, eğitsel ve mesleki rehberlik olarak üç ana grupta toplanmaktadır. Mesleki rehberlik bağlamında ele alınan kariyer karar verme, temel eğitimden yükseköğretime kadar eğitimin her kademesinde önemli bir hizmet alanı olarak değerlendirilebilir. Ortaöğretimde mesleki rehberlik hizmetleri esas olarak, öğrencilerin kendini ve meslekleri tanımalarına yardımcı hedefler. Bu dönemde ortaöğretim öğrencileri okul psikolojik danışmanlarından meslek seçimi konusunda destek almaktadır. Psikolojik danışman öğrencilere kendini değerlendirme araçları uygulayabilir, öğrencilerin meslek inceleme yaşantısı geçirmeleri, hedefleri ile başarı durumlarını karşılaştırıp doğru karar verme becerisi geliştirebilmeleri amacıyla grup rehberliği/danışmanlığı düzenleyebilir, kendini tanıma, kabul etme ve karar vermede zorluk yaşayan öğrencilere bireysel meslek danışmanlığı hizmeti verebilir (Kuzgun, 2009; Yeşilyaprak, 2016). Mesleki grup rehberliği programlarının hedefi; öğrencilerin mesleklerle ilgili doyurucu ve gerçekçi bilgilere ulaşmaları, ilgi, yetenek ve değerler konusunda bilgi sahibi olmaları, gerçeğe uygun amaçlar edinmeleri ve mesleki karar verme yeterliliği kazanarak yaşayabilecekleri güçlüklerle karşı hazırlıklı olmalarını sağlamaktır (Gök, 2018). Bir öğrencinin mesleki rehberlik gereksinimi karşılandığında öğrenci; yetenekleri, ilgileri ve mesleki değerleri ile ilgili farkındalık kazanır, meslekler ve ilgi alanları arasında ilişki kurabilir, kendi

özellikleri ile mesleklerin özelliklerini bağdaştırabilir ve karar verme becerisini etkili kullanma yeteneğini geliştirebilir (Kuzgun, 2000; Kuzgun, 2003). Ortaöğretim kademesinde yapılan etkili psikolojik danışma ve rehberlik uygulamalarının hem bir sonraki eğitim hayatına hazırlık hem de kariyer kararı verme sürecinde öğrenciler üzerinde olumlu etkileri vardır. Suryadi ve arkadaşları (2020) okul psikolojik danışmanlarının öğrencilerin kariyer planlamalarında doğru karar vermelerine yardımcı olduklarını belirtmişlerdir. Doğan ve Kuzgun (2008) ortaöğretim öğrencilerine uygulanan bilgi verici danışmanlık programının öğrencilerin üniversiteye giriş sınavı ve üniversite eğitimi ile ilgili yanlış inançlarını anlamlı düzeyde azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Karaçay (2021), kariyer karar verme grup rehberliği programının öğrencilerin kariyer karar verme güçlüklerini azaltmada etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bireyin bir kariyer tercihi esnasında farkındalığa sahip olması kariyer planlama sürecinin en temel basamağıdır (Super, 1990). Kariyer karar verme, kariyer farkındalığı ve planlama becerilerinin gelişimi; bireylerin kariyer geçiş süreçlerini başarılı bir şekilde yerine getirmede önemlidir (Creed, Muller ve Patton, 2003; Neuenschwander ve Garrett, 2008). Yeşilyaprak (2012), kariyer gelişim süreci ile ilgili yaptığı tanımlamada bu sürecin bireyin farklı kararlar vererek seçimler yaptığı, kendi ilgi ve yeteneklerini tanıdığı, bu doğrultuda mesleki ve diğer rollerini özümseyerek sürdürdüğü bir süreç olduğunu ifade etmiştir. Kariyer karar verme, kariyer seçeneklerine ulaşmak için bireyin gerekli adımları planlayarak eyleme geçme süreci olarak tanımlanmaktadır (Dönmezoğulları, 2020). Birey eylem aşamasında çeşitli güçlüklerle karşılaşabilir. Kariyer gelişim sürecinde bireyin kendi potansiyelini en üst düzeyde yansıtabileceği, ilgi, yetenek ve değerleri ile örtüşen bir meslek yerine kendisine daha az uyan bir mesleğe yönelmesine sebep olan engelleyici durumlar kariyer karar verme güçlüğü olarak ifade edilmektedir (Gati, Garty ve Fassa, 1996). Kariyer kararı vermede; kariyer kararı verecek bir birey, arasından seçim yapabileceği farklı alternatifler ve bu alternatiflerin değerlendirilmesinde birden fazla seçeneğin olması gibi özellikler yer almaktadır. Kariyer karar verme güçlüklerini Gati, Krausz ve Osipow (1996) hazırlık eksikliği, bilgi eksikliği ve tutarsız bilgi şeklinde üç boyut olarak sınıflandırmıştır. Hazırlık eksikliği, bireyin meslek seçerken güdülenme eksikliğini; bilgi eksikliği, meslekler ve bireyin kendisi hakkında farkındalığının düşüklüğünü; tutarsız bilgi ise güvenilir olmayan iç ve dış çatışmaları ifade etmektedir (Gati, Krausz, Osipow, 1990).

Ergenlerin kariyer karar verme sürecinde kararsızlıklar ve güçlükler yaşadıkları Türkiye’de ve yurt dışında yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur (Akkoc, 2012; Bacanlı, 2008; 2012; Bacanlı, Eşici ve Özünlü, 2013; Dursun ve Kara, 2019; Gati ve Saka, 2001; Harman ve Kırdök, 2018; Mutlu, 2011; Söner, 2021). Ness ve Morgan (2003), kariyer karar verme güçlüğü ve kariyer karar verme özyeterliliği arasında negatif korelasyon olduğunu; Kesici (2007), ortaöğretim öğrencilerinin kişisel ve mesleki rehberlik ihtiyaçlarının mesleki karar verme zorluklarına büyük oranda etki ettiğini; Öztemel (2013a), kariyer karar verme güçlüğüne tutarsız bilgi ve bilgi eksikliği alt ölçekleri ile öğrencilerin öğretmenlerinden algıladıkları sosyal destek arasında anlamlı bir ilişki olduğunu saptamışlardır.

Santos, Wang ve Lewis (2018), duygusal zekâ ile kariyer karar verme güçlüğü arasında özellikle öz-duygu değerlendirme boyutunda ön plana çıkan negatif bir ilişki olduğu; Dursun ve Kara (2019) ile Koçakoğlu ve Yalçın (2020) ise kariyer kararı yetkinlik beklentisi ve aile etkisinin kariyer karar verme güçlüğüne önemli bir yordayıcısı olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Bu bağlamda bireylerin kariyer karar verme sürecinde aile tutumu, bireysel özellikler, çevre etkisi gibi birçok faktörün etkili olduğu bu süreçte ergenler açısından uzman desteği olarak daha sağlıklı geçirilmesi bireyin doğru kararlar almasına yardımcı olacağı söylenebilir. Bu noktada bireylerin kariyer kararı vermelerine yardımcı olan okul psikolojik danışmanlarına dikkat çekmek gerekebilir. Okul psikolojik danışmanları öğrencilerin sosyal, duygusal ve mesleki alanlarda gelişimlerini destekleyen ve okullardaki görev ve sorumlulukları MEB tarafından belirlenmiş olan uzmanlardır. Öğrencilerin farklı alanlarda gelişimini destekleyen bu uzmanlar özellikle meslek seçimi ve kariyer planı noktalarında kilit konumdadır (Gysbers ve Henderson, 2012; Tagay ve Çakar, 2017). Bu bağlamda okul psikolojik danışmanlarından alınan desteğin bireylerin kariyer karar verme güçlüğüne ne derece etki ettiği araştırmaya değer bir konu olarak düşünülmektedir.

Bu araştırmanın temel amacı algılanan psikolojik danışman/rehber öğretmen desteğinin öğrencilerin yaşadıkları kariyer karar verme güçlükleri ile anlamlı bir ilişkisinin olup olmadığını incelemektir. Bu araştırma ile ortaöğretimde uygulanan mesleki rehberlik çalışmalarındaki teori ve uygulama adımlarının verimliliği ile ilgili bilgi vermek ve araştırma sonucunda ortaya çıkan bulguların psikolojik danışman ve rehber öğretmenlerin yapacakları çalışmalara kaynak sağlamak amaçlanmaktadır. Ayrıca araştırma sonuçlarının ilgili alanyazına katkı sağlayacağı ve gelecekte mesleki rehberlik ve kariyer planlama konularında yapılacak araştırmalara ışık tutacağı düşünülmektedir. Araştırmanın amacı kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

1. Katılımcıların algılanan okul psikolojik danışmanı desteği alt boyutları olan akademik destek, mesleki destek, duygusal destek ve sosyal destek puanları cinsiyet, öğrenim gördükleri okul türü ve sınıf düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
2. Katılımcıların algılanan kariyer karar verme güçlüğü alt boyutları hazırlık eksikliği, bilgi eksikliği, tutarsız bilgi ve kariyer karar verme güçlüğü toplam puanları cinsiyet, öğrenim gördükleri okul türü ve sınıf düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
3. Katılımcıların algılanan okul psikolojik danışmanı desteği alt boyutları olan akademik destek, mesleki destek, duygusal destek ve sosyal destek puanları ile kariyer karar verme güçlüğü arasında ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden olan ilişkisel tarama modelinde yürütülmüştür. İlişkisel tarama modeli iki veya daha fazla değişken arasında var olan ilişkiyi ve bu ilişkinin derecesini saptamak için kullanılır (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012).

Araştırma Gurubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2020 – 2021 eğitim öğretim yılında Bursa'nın Kestel ilçesinin farklı okul türlerinde öğrenim gören 9, 10, 11 ve 12. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubuna alınan katılımcılara ilişkin diğer demografik özellikler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Katılımcılara ilişkin demografik özellikler

Demografik Özellik		n	%
Cinsiyet	Kız	420	64.42
	Erkek	232	35.58
Okul Türü	Anadolu Lisesi	400	61.13
	Anadolu İmam Hatip Lisesi	252	38.7
Sınıf	9. Sınıf	149	22.85
	10. Sınıf	232	35.58
	11. Sınıf	163	25.00
	12. Sınıf	108	16.56

Tabloda verilen demografik özellikler incelendiğinde katılımcıların %64.42'sinin (n=420) kız öğrenci olduğu, %61.13'ünün (n=400) Anadolu Lisesinde öğrenim gördüğü, %35.58'inin (n=232) ise 10. sınıfta öğrenim gördüğü görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırma kapsamında katılımcılara ait demografik bilgileri elde etmek için araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu dışında Kariyer Karar Verme Güçlükleri Lise Formu ile Algılanan Rehber Öğretmen Desteği Ölçeği'nin kısa formu kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından geliştirilen bu formda katılımcıların cinsiyet, sınıf düzeyi, okul türü, anne - baba eğitim durumu ile anne ve babanın birliktelik durumuna ilişkin sorular bulunmaktadır.

Algılanan Okul Psikolojik Danışmanı Desteği Ölçeği – Kısa Formu

Maddeleri lisede öğrenim gören öğrencilerin okul psikolojik danışmanını ziyaret etme nedenine dayandırılarak oluşturulan ölçek, Karaman ve arkadaşları (Karaman vd., 2019) tarafından geliştirilmiştir. AOPDDÖ, hem 39 maddeli uzun form hem de 16 maddeden oluşan kısa form olmak üzere iki şekilde geliştirilmiştir. Araştırmada ölçeğin pratik kullanım için geliştirilen 16 maddelik kısa formu kullanılmıştır. 5'li likert tipinde geliştirilen (1=Hiçbir Zaman 2=Nadiren 3=Bazen 4=Genellikle 5=Her Zaman) ölçeğin ters maddesi bulunmamakta ve dört alt boyuttan oluşmaktadır: Akademik Destek, Mesleki/Kariyer Destek, Duygusal Destek ve Sosyal Destek. Bu dört alt boyuttan

alınan toplam puanlar ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Ölçeğin tamamına ilişkin toplam puan alınmamaktadır. Ölçeğin geçerlik analizlerinde faktör yüklerinin .79 ile .94 arasında değiştiği ve yapılan doğrulayıcı faktör analizinde modelin kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerine sahip olduğu saptanmıştır. $\chi^2(98) = 572.83, p < .001; \chi^2/df = 5.84. GFI = .91, TLI = .95, CFI = .96, RMSEA = .08$ (90% CI = .074–.087), SRMR = .03. Ayrıca alt boyutları arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (Karaman vd., 2019). Bu araştırma için yapılan güvenirlik analizlerinde Akademik Destek alt boyutu için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .93, Mesleki/Kariyer Destek alt boyutu için .91, Duygusal Destek alt boyutu için .94 ve Sosyal Destek alt boyutu için .95 olarak hesaplanmıştır.

Kariyer Karar Verme Güçlüğü Lise Formu (KKVG-LF)

Lise öğrencilerinin kariyer kararı verirken karşılaştıkları güçlükleri belirlemek amacıyla Gati ve Saka (Gati ve Saka, 2001) tarafından geliştirilen ölçek, Bacanlı (2008) tarafından Türk kültürüne uyarlanmıştır. Ölçek, 2'si dolgu maddesi olmak üzere toplamda 34 maddeden oluşmaktadır. Hazırlık Eksiği (10 madde), Bilgi Eksiği (12 madde) ve Tutarsız Bilgi (10 madde) alt boyutlarına sahip olan ölçeğin bu alt boyutlarının her birinin farklı alt boyutları bulunmaktadır. Ölçek maddeleri 5'li likert tipinde (1=Bana hiç uygun değil 2= Bana pek uygun değil 3=Bana biraz uygun 4=Bana uygun 5= Bana çok uygun) olup ters maddesi bulunmamaktadır. Ölçekte alınan maddeler arttıkça kariyer karar verme puanları da artmaktadır. Ölçeğin geçerliliği analiz edilmiş olup ölçeğin orijinal formdaki faktör yapısıyla uyumlu olduğu bulunmuştur (Öztemel, 2013b). Ölçeğin uyarlaması (Bacanlı, 2008) yapılırken güvenirliği de incelenmiş olup alt ölçeklerden olan Hazırlık Eksiği alt boyutu Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .45, Bilgi Eksikliği alt boyutu .90 ve Tutarsız Bilgi alt boyutu .82 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin tamamına ilişkin yapılan güvenirlik hesaplanmasında Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .89 olarak hesaplanmıştır (Bacanlı ve Hamamcı, 2015). Bu araştırma kapsamında ölçeğe ilişkin yapılan güvenirlik hesaplamalarında Hazırlık Eksiği alt boyutu için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .53, Bilgi Eksikliği alt boyutu için .94 ve Tutarsız Bilgi alt boyutu için .88 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tamamına ilişkin yapılan güvenirlik hesaplanmasında Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .93 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Toplanması/İşlem

Araştırma verileri 2020 – 2021 eğitim öğretim yılında Bursa'nın Kestel ilçesinin farklı okullarının 9, 10, 11 ve 12. sınıflarında öğrenim gören öğrencilerinden elde edilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan ölçekler için öncelikle ölçekleri geliştiren/uyarlayan araştırmacılardan e-posta aracılığı ile izin istenmiştir. Araştırmanın çalışma grubu olan öğretmenlerden veri toplamaya başlamadan önce Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Yayın Etik Kurul Başkanlığı'ndan 05.02.2021 tarihli ve 92662996-044/E.3565 sayılı etik kurul onayı ve Bursa Milli Eğitim Müdürlüğü'nden 04.03.2021 tarihli ve E-86896125-605.01-21679919 sayılı resmi yazı ile veri toplama izni alınmıştır. Araştırma kapsamında kişisel bilgi soruları ve ölçek maddelerinin yer aldığı Google Formlar

aracılığıyla oluşturulmuş çevrimiçi form, katılımcılara dijital yollarla ulaştırılmıştır. Çevrimiçi formda araştırmaya dair bilgilendirme yapılarak katılımcılardan onam alınmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler önce Google Formlar aracılığıyla dışarı aktarılmış olup daha sonra IBM SPSS Statistics 22 programına aktarılmıştır. Araştırma kapsamında yapılacak analizleri belirlemek için verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine bakılmıştır. Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 3'te sunulmuştur. Yapılan normallik analizinden sonra kategorik değişkenler arasındaki ortalamaya ilişkin farkı saptamak için ikili gruplar arasında parametrik testlerden Bağımsız Örneklem t testi; ikiden fazla gruplar arasındaki ortalamaya ilişkin farkı test etmek için de Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır.

Tablo 3. Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler

	n	Min.	Max.	\bar{x}	Ss.	Çarpıklık	Basıklık
AOPDDÖ							
Akademik Destek	652	4	20	12.40	5.11	-0.115	-1.132
Mesleki Destek	652	4	20	12.81	4.97	-0.224	-1.015
Duygusal Destek	652	4	20	15.07	4.97	-0.847	-0.320
Sosyal Destek	652	4	20	12.55	5.54	-0.174	-1.270
KKVGÖ							
Hazırlık Eksiği	652	12	47	29.09	5.27	-0.182	0.322
Bilgi Eksiği	652	12	60	29.93	11.75	0.298	-0.554
Tutarsız Bilgi	652	10	50	23.68	8.71	0.312	-0.397
KKVGÖ Toplam	652	35	146	82.70	22.52	0.156	-0.525

Not: \bar{x} : Ortalama, Ss: Standart Sapma, **KKVGÖ**: Kariyer Karar Verme Güçlüğü, **AOPDDÖ**: Algılanan Okul Psikolojik Danışman Desteği Ölçeği

Tablo 3 incelendiğinde çarpıklık değerlerinin -.115 ile -.847 arasında; basıklık değerlerinin ise -.320 ile -1.270 arasında değiştiği gözlenmiştir. Tabachnick ve Fidell (2013)'e göre -1.5 ile +1.5 arasında değişen basıklık ve çarpıklık değerlerinin normal dağılımı işaret ettiği bilinmektedir.

BULGULAR

Katılımcıların Algılanan Okul Psikolojik Danışman Desteği Ölçeği (AOPDDÖ) ve Kariyer Karar Verme Güçlüğü Ölçeğinden (KKVGÖ) aldıkları puanların cinsiyetlerine göre farklılaşması Bağımsız Örneklem t-Testi ile değerlendirilmiş, analiz sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. AOPDDÖ İle KKVGÖ Alt Boyutlarından Alınan Toplam Puanların Cinsiyete Göre Farklılaşması Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	n	Ort.	SS	t	Sd	p
AOPDDÖ							
Akademik Destek	Kız	420	12.23	5.17	-.134	650	0.26
	Erkek	232	12.71	4.99			
Mesleki Destek	Kız	420	12.81	5.02	-.040	650	0.97
	Erkek	232	12.82	4.91			
Duygusal Destek	Kız	420	15.23	4.98	.157	650	0.25
	Erkek	232	14.76	4.95			
Sosyal Destek	Kız	420	12.50	5.59	-.338	650	0.74
	Erkek	232	12.65	5.46			

KKVGÖ

Hazırlık Eksiği	Kız	420	29.42	5.12	2.128	650	0.03*
	Erkek	232	28.50	5.49			
Bilgi Eksiği	Kız	420	29.76	11.53	-.474	650	0.64
	Erkek	232	30.22	12.15			
Tutarsız Bilgi	Kız	420	23.70	8.75	.082	650	0.93
	Erkek	232	23.65	8.65			
KKVG Toplam	Kız	420	82.89	22.21	.281	650	0.78
	Erkek	232	82.37	23.11			

Not: \bar{x} : Ortalama, **Ss**: Standart Sapma, **KKVGÖ**: Kariyer Karar Verme Güçlüğü, **AOPDDÖ**: Algılanan Okul Psikolojik Danışman Desteği Ölçeği, * $p < .05$

Tablo 4'te verilen analiz sonuçlarına göre, katılımcıların Kariyer Karar Verme Güçlükleri Ölçeğinin Hazırlık Eksiği alt boyutundan [$t_{(650)} = 2.128, p < .05$] aldıkları ortalama puanların cinsiyetlerine göre kız öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı ancak diğer puanlarda cinsiyet açısından anlamlı bir farklılaşma olmadığı belirlenmiştir.

Katılımcıların Algılanan Okul Psikolojik Danışman Desteği Ölçeği ve Kariyer Karar Verme Güçlüğü Ölçeğinden aldıkları puanların okul türüne göre farklılaşması Bağımsız Örneklemeler İçin t-Testi ile değerlendirilmiş, analiz sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. AOPDDÖ İle KKVGÖ Alt Boyutlarından Alınan Toplam Puanların Okul Türüne Göre Farklılaşması Bağımsız Örneklemeler İçin t-Testi Sonuçları

Değişkenler	Okul Türü	N	Ort.	SS	t	Sd	p
AOPDDÖ							
Akademik Destek	Anadolu Lisesi	400	12.61	4.96	1.281	650	0.20
	Anadolu İmam Hatip Lisesi	252	12.08	5.31			
Mesleki Destek	Anadolu Lisesi	400	13.11	4.72	1.890	650	0.59
	Anadolu İmam Hatip Lisesi	252	12.34	5.32			
Duygusal Destek	Anadolu Lisesi	400	15.33	4.83	1.679	650	0.94
	Anadolu İmam Hatip Lisesi	252	14.65	5.17			
Sosyal Destek	Anadolu Lisesi	400	12.66	5.43	.597	650	0.55
	Anadolu İmam Hatip Lisesi	252	12.39	5.71			
KKVGÖ							
Hazırlık Eksiği	Anadolu Lisesi	400	28.94	5.28	-.922	650	0.36
	Anadolu İmam Hatip Lisesi	252	29.33	5.24			
Bilgi Eksiği	Anadolu Lisesi	400	30.24	11.96	.866	650	0.39
	Anadolu İmam Hatip Lisesi	252	29.42	11.41			
Tutarsız Bilgi	Anadolu Lisesi	400	23.82	8.66	.493	650	0.62
	Anadolu İmam Hatip Lisesi	252	23.48	8.80			
KKVG Toplam	Anadolu Lisesi	400	83.00	22.81	.426	650	0.67
	Anadolu İmam Hatip Lisesi	252	82.23	22.08			

Not: \bar{x} : Ortalama, **Ss**: Standart Sapma, **KKVGÖ**: Kariyer Karar Verme Güçlüğü, **AOPDDÖ**: Algılanan Okul Psikolojik Danışman Desteği Ölçeği, * $p < .05$

Tablo 5'te verilen analiz sonuçlarına göre, katılımcıların Kariyer Karar Verme Güçlükleri Ölçeği alt boyutlarından aldıkları puanlar ve Algılanan Okul Psikolojik Danışmanı Destek Ölçeği alt boyutlarından aldıkları puanlar okul türü açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmamıştır ($p > .05$). Katılımcıların Algılanan Okul Psikolojik Danışman Desteği Ölçeği ve Kariyer Karar Verme Güçlüğü Ölçeğinden aldıkları puanların öğrenim görülen sınıf düzeyine göre farklılaşması Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile değerlendirilmiş, analiz sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. AOPDDÖ İle KKVĞÖ Alt Boyutlarından Alınan Toplam Puanların Sınıf Düzeyine Göre Farklılaşması Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Betimsel					ANOVA						
Değişken	Sınıf	N	Ort.	Ss.	Varyans	Kareler Toplamı	Sd.	Kareler Ort.	F	p	Farkın Kaynağı
AOPDDÖ Toplam	9.	149	13.25	4.78	Gruplar	919.39	3	306.46	12.375	0.000*	9>11 9>12 10>11 10>12
	10.	232	13.22	4.91	Grup içi	16047.33	648	24.76			
	11.	163	12.07	5.01	Toplam	16966.72	651				
	12.	108	9.97	5.32							
	Toplam	652	12.40	5.11							
Mesleki Destek Toplam	9.	149	12.45	5.08	Gruplar	374.14	3	124.71	5.135	0.002*	10>9 10>12
	10.	232	13.69	4.59	Grup içi	15737.04	648	24.29			
	11.	163	12.73	4.90	Toplam	16111.17	651				
	12.	108	11.55	5.44							
	Toplam	652	12.81	4.97							
Duygusal Destek Toplam	9.	149	15.11	4.81	Gruplar	358.91	3	119.64	4.928	0.002*	9>12 10>12 11>12
	10.	232	15.81	4.62	Grup içi	15731.26	648	24.28			
	11.	163	14.93	4.63	Toplam	16090.16	651				
	12.	108	13.61	6.05							
	Toplam	652	15.07	4.97							
Sosyal Destek Toplam	9.	149	13.01	5.56	Gruplar	615.66	3	205.22	6.873	0.000*	9>12 10>11 10>12
	10.	232	13.46	5.30	Grup içi	19347.57	648	29.86			
	11.	163	12.04	5.27	Toplam	19963.23	651				
	12.	108	10.75	5.96							
	Toplam	652	12.55	5.54							
Hazırlık Eksiği Toplam	9.	149	29.81	5.05	Gruplar	101.66	3	33.89	1.222	0.301	-
	10.	232	28.93	5.36	Grup içi	17965.63	648	27.72			
	11.	163	28.88	5.07	Toplam	18067.29	651				
	12.	108	28.77	5.63							
	Toplam	652	29.09	5.27							
Bilgi Eksiği Toplam	9.	149	31.81	11.19	Gruplar	1359.67	3	453.22	3.320	0.020*	9>12 10>12
	10.	232	30.35	11.94	Grup içi	88462.80	648	136.52			
	11.	163	29.31	11.90	Toplam	89822.47	651				
	12.	108	27.33	11.47							
	Toplam	652	29.93	11.75							
Tutarsız Bilgi Toplam	9.	149	25.60	8.99	Gruplar	748.16	3	249.39	3.323	0.019*	9>10 9>11 9>12
	10.	232	23.38	8.70	Grup içi	48634.75	648	75.05			
	11.	163	23.01	8.33	Toplam	49382.91	651				
	12.	108	22.70	8.62							
	Toplam	652	23.68	8.71							
KKVĞÖ Toplam	9.	149	87.23	21.67	Gruplar	5056.03	3	1685.34	3.359	0.019*	9>11 9>12
	10.	232	82.66	22.82	Grup içi	325115.84	648	501.72			
	11.	163	81.21	22.46	Toplam	330171.87	651				
	12.	108	78.81	22.39							
	Toplam	652	82.70	22.52							

Not: \bar{x} : Ortalama, Ss: Standart Sapma, KKVĞÖ: Kariyer Karar Verme Güçlüğü, AOPDDÖ: Algılanan Okul Psikolojik Danışman Desteği Ölçeği, * $p < .05$

Tablo 6’da verilen analiz sonuçlarına göre, katılımcıların Algılanan Okul Psikolojik Danışmanı Desteği Ölçeği puanları Akademik Destek alt boyutundan [$F_{(3, 648)} = 12.375, p = .05$]; Mesleki Destek alt boyutundan [$F_{(3, 648)} = 5.135, p = .05$]; Duygusal Destek alt boyutundan [$F_{(3, 648)} = 4.928, p = .05$]; Sosyal Destek alt boyutundan [$F_{(3, 648)} = 6.873, p = .05$] alınan toplam puanlar ile Kariyer Karar Verme Güçlüğü Ölçeği Bilgi Eksiği alt boyutundan [$F_{(3, 648)} = 3.320, p = .05$]; Tutarsız Bilgi alt boyutundan

[$F_{(3, 648)} = 3.323, p = .05$] alınan toplam puanlar ve Kariyer Karar Verme Güçlüğü Ölçeği toplam puanı [$F_{(3, 648)} = 3.359, p = .05$] öğrenim görülen sınıf düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmıştır.

Farkın kaynağı belirlemek için LCD Post Hoc (Levene, $p > .05$) testi uygulanmış olup buna göre 9. sınıf ve 10. sınıf katılımcıların Akademik Destek puanları 11. sınıf ve 12. sınıf katılımcılarından; 10. sınıf katılımcıların Mesleki Destek puanları 9. sınıf ve 12. sınıf katılımcılarından; 9. sınıf, 10. sınıf ve 11. sınıf katılımcıların Duygusal Destek puanları 12. sınıf katılımcılarından; 9. sınıf ve 10. sınıf katılımcıların Sosyal Destek puanları 12. sınıf katılımcılarından ve 10. sınıf katılımcıların Sosyal Destek puanları 11. sınıf katılımcılarından yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca 9. sınıf ve 10. sınıf katılımcıların Bilgi Eksiği puanları 11. ve 12. sınıf katılımcılarından; 9. sınıf katılımcıların Tutarsız Bilgi puanları 10. 11. ve 12. sınıf katılımcılarından ve ayrıca 9. sınıf ve 10. sınıf katılımcıların Kariyer Karar Verme Güçlüğü Toplam puanları 11. 12. sınıf katılımcıların puanlarından daha yüksek bulunmuştur. Kariyer Karar Verme Güçlüğü Ölçeği Hazırlık Eksiği alt boyutundan [$F_{(3, 648)} = 1.222, p = .05$] alınan puanlar öğrenim görülen sınıf düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamıştır.

Tablo 7. AOPDDÖ alt boyutları İle KKVGO Arasında Korelasyon Analizi Sonuçları

Ölçekler	1.1.	1.2.	1.3.	1.4.	2.
1.1. Akademik Destek		.74**	.68**	.78**	-.05
1.2. Mesleki Destek			.64**	.72**	-.08*
1.3. Duygusal Destek				.74**	-.13**
1.4. Sosyal Destek					-.06
2. Kariyer Karar Verme Güçlüğü					

$p < .05^*$, $p < .01^{**}$

Yapılan Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı analizi sonucunda kariyer karar verme ile duygusal destek ($r = -.13, p < .01$) arasında düşük düzeyde negatif yönlü anlamlı ilişkiler tespit edilirken, kariyer karar verme güçlüğü ile akademik destek ($r = -.05, p > .05$), mesleki destek ($r = -.08, p < .05$), ve sosyal destek ($r = -.06, p > .05$) arasında düşük düzeyde negatif yönlü ilişkiler tespit edilmiştir.

TARTIŞMA

Bu araştırmada ortaöğretim öğrencilerinin algılanan okul psikolojik danışman/rehber öğretmen desteği ile kariyer karar verme güçlükleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Ayrıca okul psikolojik danışman/rehber öğretmen desteği alt boyutları ve kariyer karar verme güçlüğü alt boyutlarının cinsiyet, okul türü, sınıf düzeyi değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde elde edilen bulgular alanyazın ışığında tartışılmıştır.

Katılımcıların KKVGO'nun Hazırlık Eksiği alt boyutundan aldıkları ortalama puanlar cinsiyetlerine göre farklılaşmış olup kız öğrencilerin bu boyuttan aldıkları ortalama puanların erkek öğrencilerin puanlarına göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Benzer bir şekilde Duru (2019), yaptığı araştırmada kariyer karar verme güçlüğü hazırlık eksikliği alt boyutunun cinsiyete göre farklılaştığı ve bu farklılığın kızların lehine olduğunu belirlemiştir. Öztemel (2013a) yaptığı bir araştırmada kız

öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla kariyer karar verme güçlüğü yaşadıkları sonucuna ulaşmıştır. Kariyer karar verme öz-yeterliği üzerine yapılan bir başka araştırmada ise Mert, Duman ve Kahraman (2019), kariyer karar verme öz-yeterliğinin erkek öğrenciler lehine farklılaştığı bulgusunu elde etmişlerdir. Bunun yanında Aydemir (2017), kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre mesleki alan bilgi ve meslek seçimine ilişkin akılcı olmayan inanç puanlarının daha yüksek olduğunu saptamıştır. Araştırmalardan elde sonuçlar bu araştırmanın bulgularıyla paralellik göstermektedir. Diğer yandan alanyazında kariyer karar verme güçlüğü puanlarının cinsiyet değişkeni açısından bir farklılık göstermediği (Öztemel, 2013c) ve erkeklerin kız öğrencilere göre daha fazla kariyer karar verme güçlüğü yaşadıkları şeklinde araştırma bulgularına da rastlanmaktadır (Bacanlı, 2012; Öztemel, 2012). Duru'ya (2019) göre kültürümüzde bazı meslek gruplarının kız öğrencilerle özdeşleştirilmesi ve toplumdaki bu yöndeki beklentiler kız öğrencilerin mesleki cinsiyet rollerinden etkilenerek kariyer karar verme güçlüğü yaşamalarına neden olmuş olabilir. Söner ise (2021) kızların zorluk yaşamalarını belli meslek gruplarıyla toplum tarafından sınırlandırılmalarıyla ilişkilendirmiştir. Toplumun kızlara yönelik cinsiyet-meslek eşleştirmeleri ve kız öğrencilerin istekleri ile ebeveynlerinin beklentileri arasındaki uyumsuzluklar, kız öğrencilerin meslek seçerken daha az güdülenmelerine yol açtığı düşünülebilir.

Katılımcıların KKVGO'nun alt boyutlarından aldıkları puanlar ve AOPDDÖ alt boyutlarından aldıkları puanlar okul türü açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmamıştır. Benzer olarak, Mutlu (2011), öğrencilerin kariyer karar verme güçlüklerinin lise türlerine göre değişmediği bulgusuna ulaşmıştır. Alanyazın tarandığında bu çalışmanın sonuçları ile uyuşmayan çalışmalara da rastlanmaktadır. Örneğin, Duru'nun (2019) yaptığı araştırmada Fen Lisesi ve Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin, Anadolu Lisesi öğrencilerine göre kariyer karar verme konusunda daha çok güçlük yaşadığı tespit edilmiştir. Öztemel (2012) ise Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'ne devam eden öğrencilerin genel liseye devam eden öğrencilere göre kariyer kararsızlığı puanlarının yüksek olduğunu bulmuştur. Bunun nedeni bu araştırma kapsamında sadece iki okul türünün (Anadolu Lisesi, Anadolu İmam Hatip Lisesi) ele alınmış olması olabilir. Bu iki okul türü büyük oranda benzer eğitim programları uygulamaktadır. Bu araştırmanın sonucu göstermektedir ki aynı yaş grubundaki farklı lise türlerinde öğrenim gören tüm öğrenciler; üniversitelere yerleşme ve kariyer planlama aşamasında kariyer karar verme güçlüklerini benzer şekilde hissetmektedirler. Son yıllarda Anadolu İmam Hatip Liselerinin yükseköğretimde seçebileceği alan sınırlılıklarının kaldırılması; bu sebeple gidebileceği yükseköğretim programlarına yönelik seçeneklerin artması, Anadolu İmam Hatip Liselerine devam eden öğrencilerin de Anadolu Liselerinde öğrenim gören öğrenciler kadar çeşitli şekillerde kariyer karar verme güçlükleriyle karşılaşabilecekleri şeklinde yorumlanabilir.

Katılımcıların AOPDDÖ alt boyutlarından olan Akademik Destek puanları 9 ve 10. sınıflarda 11. sınıf ve 12. sınıflara göre daha yüksektir. Ersoy (2020), ortaokul ve lise öğrencilerinin akademik destek algıları üzerine yaptığı bir araştırmada öğretmenlerden algıladıkları akademik desteğin 9. sınıf öğrencilerinin 11. ve 12. sınıf öğrencilerinden, 10. sınıf öğrencilerinin ise 12. sınıf öğrencilerinden

daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Ersoy'un (2020) bulgusu bu araştırmadan elde edilen sonuçla paralellik göstermektedir. Yükseköğretim Kurumlarına Geçiş sınavı ile birlikte 11. ve 12. sınıfta okumakta olan öğrencilere yönelik okullarda yürütülen rehberlik hizmetlerinin daha çok sınav kaygısı, doğru meslek seçimi ve kariyer planlama üzerine yoğunlaşmasının öğrencilerin akademik desteği daha az hissetmelerine sebep olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte 9. ve 10. sınıflarda alan seçimi, oryantasyon, okula uyum gibi destekleyici rehberlik hizmetlerinin akademik desteği gerekli kılmasının bu kademedeki öğrencilerin akademik desteği daha çok hissetmelerine yol açabileceği öngörülmektedir.

10. sınıf katılımcıların AOPDDÖ alt boyutlarından olan Mesleki Destek puanları 9. sınıf ve 12. sınıf katılımcılarından daha yüksektir. Okul psikolojik danışmanından algılanan mesleki rehberlik desteğinin 10. sınıflarda daha fazla hissedilmesi özellikle bu sınıf düzeyinde yapılan mesleki rehberlik çalışmaları ile yakından ilgili olabilir. Coşkun (2006), genel liselerde rehberlik hizmetlerinin değerlendirilmesi ile ilgili yapmış olduğu araştırmasında mesleki rehberliğe ilişkin test ve envanterlerin en çok 10. sınıf düzeyinde yoğunlaştığını saptamıştır. Algılanan mesleki desteğin sınıf düzeyine göre farklılaşması, okullarda yürütülen mesleki rehberlik hizmetlerinin niteliği ile ilişkili olabilir.

9., 10. ve 11. sınıf katılımcıların AOPDDÖ alt boyutlarından olan Duygusal Destek puanları 12. sınıf katılımcılarından daha yüksektir. Alanyazında bu sonucun aksine öğrencilerde duygusal tükenme düzeyinin sınıf kademesi yükseldikçe göreceli olarak arttığı saptanmıştır (Kutsal ve Bilge, 2012). Özellikle 12. sınıflarda sınava hazırlanma sürecinin yoğunluğunun yanı sıra ebeveynlerin, öğretmenlerin ve çevrenin başarı beklentilerinin öğrencilerde oluşturduğu baskının öğrencilerin duygusal desteği daha az hissetmelerine yol açabileceği düşünülebilir. Bunun yanında 12. sınıf öğrencilerinin üniversiteye hazırlık sürecinde benzer kaygılar yaşayan akranlarıyla daha fazla iletişim halinde oldukları için duygusal destek ihtiyaçlarını ebeveynlerinden ve öğretmenlerinden daha çok akranlarıyla karşılayabiliyor olabilirler.

9. ve 10. sınıf katılımcıların AOPDDÖ alt boyutlarından olan Sosyal Destek puanları 12. sınıf katılımcılarından yüksek bulunmuştur. Kartal ve Çetinkaya (2009), algılanan sosyal desteğin sınıf düzeyine göre farklılaştığı bulgusunu elde etmişlerdir. Karataş (2012), 9. sınıfta okuyan öğrencilerin algılanan sosyal destek puanlarının diğer sınıflara göre anlamlı oranda yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çakır ve Palabıyıkoglu (1997), Çok Yönlü Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını da yaptığı araştırmasında, çalışma grubunu ergenlik dönemi evrelerine göre yaş gruplarına ayırarak sosyal destek açısından incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre ortalama 11. ve 12. sınıfa denk gelen 15-17 yaş grubundaki ergenlerin, 9. ve 10. sınıfa denk gelen 12-14 yaş grubundaki ergenlere göre algıladıkları sosyal desteğin yetersiz olduğu bulgusunu elde etmişlerdir. Araştırmalardan elde edilen sonuçlar araştırmanın bulgusuyla örtüşmektedir. 9. sınıfta öğrencilerin okula uyumunu sağlamak için yapılan oryantasyon etkinliklerinin, yeni bir ortama uyum süreci

sebebiyle ailelerin öğrencilere daha fazla sosyal destek vermelerinin, öğretmenlerin yeni gelen öğrencilere yönelik tanıma çalışmalarının öğrencilerin sosyal desteği daha fazla hissetmelerini sağladığı düşünülmektedir. 12. sınıfta okuyan öğrencilerin sosyal desteği daha az hissetmelerinin sebepleri ise sınava hazırlık sürecinde bireysel çalışmalara yönelmeleri ve akademik çalışmalara ağırlık vermeleri nedeni ile sosyal etkinliklerden uzaklaşmaları olarak gösterilebilir.

9. ve 10. sınıf katılımcıların KKVGO'nun alt boyutlarından olan Bilgi Eksiği puanları 11. 12. sınıf katılımcılarından daha yüksektir. Araştırmanın bu sonucuna benzer şekilde Bacanlı, Eşici ve Özünü (2013)'nin yaptığı araştırmada, 9. sınıfların bilgi eksikliğinin 10, 11 ve 12. sınıflardan, 10. sınıf puanlarının da 11. sınıf öğrencilerinin puanlarından anlamlı şekilde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bireyin kendine en uygun mesleği seçme kapasitesi olarak adlandırılan mesleki olgunluk düzeyinin 11. sınıf öğrencilerinde 10. sınıf öğrencilerine göre yüksek olduğu saptanmıştır (Sahraç, 2000). 9. ve 10. sınıfta yapılan oryantasyon ve alan seçimine yönelik rehberlik desteğinin 11. ve 12. sınıflarda mesleki rehberlik ile yer değiştirmesinin bilgi eksikliğindeki sınıflar arası farklılaşmaya yol açtığı düşünülmektedir. Bir başka deyişle sınıf düzeyinde sunulan rehberlik desteği öğrenci ihtiyacına göre farklılaşabilir.

9. sınıf katılımcıların KKVGO'nun alt boyutlarından olan Tutarsız Bilgi puanları 10., 11. ve 12. sınıf katılımcılarından anlamlı düzeyde daha yüksek çıkmıştır. Okullarda sınıf düzeyi arttıkça mesleki rehberlik çalışmalarının da arttığı düşünüldüğünde bu durum beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Meslek seçimi konusunda hangi kaynaklardan yararlanabileceğini kavrayan öğrencilerin doğru bilgiyi edinmeleri sonucunda tutarsız bilgilerinin azalabileceği söylenebilir. Ancak alanyazın incelendiğinde bu sonuca ilişkin farklı bulgular olduğu görülmüştür. Bacanlı, Eşici ve Özünü (2013), 9. sınıf öğrencilerinin tutarsız bilgilerinin diğer sınıf düzeylerine göre daha yüksek olduğunu saptamışlardır. Buna karşın Şen (2017), yaptığı araştırmada 12. sınıf öğrencilerinin tutarsız bilgi alt ölçeği puanlarının 10. sınıf öğrencilerine göre daha fazla olduğu sonucuna varmıştır. Araştırma sonuçlarındaki bu farklılık, araştırmalarda ele alınan örneklerden kaynaklanmış olabilir. Bu sonuçlar sınıf düzeyinin; bireylerin kariyer karar vermeleri önünde önemli bir engel olarak karşılına çıkan tutarsız bilgi düzeylerinin farklılaşmasında kararlı bir değişken olmadığını göstermektedir.

9. ve 10. sınıf katılımcıların KKVGO'nun toplam puanları, 11. ve 12. sınıf katılımcılarından daha yüksek bulunmuştur. Hamamcı ve Hamurlu (2005), öğrencilerin yaşları ve sınıf düzeyleri yükseldikçe mesleki kararsızlık düzeylerinin azaldığını; Bacanlı (2013) 10. sınıfta okuyan öğrencilerin kariyer karar verme güçlükleri ölçeğinden aldıkları toplam puan 11. ve 12. sınıf öğrencilerine göre yüksek bulunmuştur. Benzer bir şekilde 9. sınıfların, 10. ve 11. sınıflara göre meslek seçimine ilişkin akılcı olmayan inançlarının daha fazla olduğu bilinmektedir (Akkoç, 2012). Bu bağlamda sınıf düzeyi arttıkça ya da yaş büyüdükçe karar verme güçlüklerinin azalacağı (Gati vd.,

1996) sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bulgu, bireylerin meslek seçiminin gelişimsel bir yaklaşımla ilerlediği görüşünü desteklemektedir.

AOPDDÖ alt boyutları ile KKVGO toplam puanı arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Jemini-Gashi, Duraku ve Kelmendi (2019), sosyal desteğin kariyer kararsızlığı ile negatif yönde ilişkili olduğunu; Mert, Duman ve Kahraman (2019), sosyal destek ile kariyer karar verme öz-yeterliği arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğunu; ztemel (2013a), aile ve öğretmenlerden alınan sosyal desteğin kariyer karar verme glkllerini azalttığını saptamışlardır. Hamamcı ve Hamurlu (2005), okul psikolojik danışmanından yardım alanların yardım almayan öğrencilere göre daha az mesleki kararsızlık yaşadıklarını bulmuşlardır. Çakar ve Kulaksızoğlu (1997), mesleki olgunluk düzeyi ile öğrencilerin aldıkları mesleki rehberlik arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve bu farklılığın mesleki rehberlik almış öğrencilerin lehine olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bu araştırmada AOPDDÖ alt boyutlarından duygusal destek ile KKVGO toplam puanı arasında bulunan negatif yönlü ilişki, AOPDDÖ'nn diğer alt boyutlarına göre daha yüksek ve anlamlıdır. Buradan hareketle duygusal desteği az hisseden öğrencilerin daha yoğun kariyer karar verme güçlüğü yaşadığı söylenebilir. 12. sınıf ğrencilerinin daha az duygusal destek hissetmelerinin olası sebeplerinden biri niversite sınavlarına hazırlanmak için daha fazla zaman kazanmak adına eğitim ğretim yılının ikinci döneminde okuldan ve sosyal ortamlarından nispeten uzaklaşmaları olduğu düşünülebilir. Buna ek olarak araştırma verilerinin Covid-19 pandemi koşullarına bağlı olarak uzaktan eğitimin yaygın olarak yapıldığı bir dönemde toplanması, hâlihazırda sınava hazırlanma kaygısı ile okuldan uzaklaşan 12. sınıf ğrencilerinin duygusal desteği daha az hissetmelerinin bir başka sebebi olabilir. Alanyazın incelendiğinde kariyer karar verme güçlüğü ile duygusal destek arasındaki ilişkiyi direkt inceleyen araştırmalara rastlanılmamıştır. Ancak duygusal destekle ilişkili yapılan bir araştırmada öğrencilerin ailesinden ve öğretmenlerinden aldığı duygusal desteğin yüksek olmasının öğrencilerin akademik alanda daha başarılı olmasını sağladığı sonucuna ulaşılmıştır (Saeed, Zhao, Zhang ve Li, 2021). Öğrencilere aile, öğretmenler ve evre tarafından verilecek duygusal destek aynı zamanda akademik başarıyla doğrudan ilişkilidir. Düşük akademik başarı ise kariyer karar verme güçlüğünü de beraberinde getirmektedir (Gati ve Saka, 2001). Benzer bir şekilde Bacanlı (2012), akademik başarısını kötü olarak algılayan öğrencilerin, akademik başarısını iyi olarak algılayan öğrencilerden daha fazla kariyer karar verme güçlüğü yaşadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçlar göstermektedir ki kariyer karar verme güçlüğü akademik başarı ile akademik başarı ise öğrencilerin algıladıkları duygusal destek ile yakından ilişkili olabilir. Bu bağlamda okul psikolojik danışmanları tarafından öğrencilere verilecek duygusal desteğin dolaylı olarak kariyer karar verme güçlüğünü azaltacağı sonucuna ulaşılabilir.

Araştırmanın bütün bulguları değerlendirildiğinde öğrencilerin ortaöğretim kademesinde sınıf düzeyi gözetmeksizin kapsamlı gelişimsel rehberlik anlayışı ile her koşulda desteklenmesi; öğrencilerin kariyer kararı verirken kendilerini güvende hissetmelerini sağlayacak ve yaşadıkları kariyer karar

verme güçlüklerini azaltmasına yardımcı olabilir. Ayrıca mesleki rehberlik ve kariyer gelişim açısından her sınıf düzeyinde yapılacak kontroller öğrencilerin kariyer kararı verme sürecinde daha kararlı adımlar atmalarına katkı sunarak ve tutarsız bilgilerini azaltarak, okul psikolojik danışmanlarından aldıkları desteği daha fazla hissetmelerini sağlayacaktır. Bunlarla birlikte yine araştırma sonuçlarına bağlı olarak kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre kariyer kararı vermede daha fazla bilgi eksikliği yaşamalarının nedenleri araştırılabilir. Kız öğrencilerin cinsiyet-meslek eşleştirmelerine ilişkin aileden geldiğini düşündüğümüz olumsuz tek yönlü bakış açısının fenomenolojik araştırmalar ile ortaya konması öğrencilerin kariyer karar vermedeki güçlüklerinin kaynaklarını anlamayı sağlayabilir. Okul psikolojik danışmanları, aynı yaş düzeyinde ancak farklı okul türlerinde öğrenim gören öğrencilerin benzer kariyer karar verme güçlüğü yaşadıkları bilgisinden hareketle okul türüne bağlı kalmaksızın ergenlikteki gelişim alanlarını dikkate alarak kariyer karar verme güçlüğünü azaltacak müdahale programı hazırlamalıdır. Hazırlanan bu programlarda öğrencilerin tüm sınıf düzeylerinde okul psikolojik danışmanından akademik, duygusal, sosyal ve mesleki destek hissetmelerini sağlayacak çalışmalara yer verilmelidir. Okul psikolojik danışmanları; özellikle okul idaresi, öğretmenler ve velilerin 12. sınıf öğrencilerine yönelik sınav odaklı bakış açılarından kaynaklı mesleki destek alanında yoğunlaşmalarını göz önüne alarak diğer alanlardaki desteklerin öğrenciler tarafından yeterli hissedilmediği bilinmeli ve hazırlayacakları programlarda tüm destek alanlarına ilişkin çalışmalara yer vermelidirler. Bu programa okul idaresi, branş öğretmenleri ve veliler dahil edilerek programın etkililiği artırılabilir. 12. sınıfta okuyan öğrencilere yapılacak sınıf içi-sınıf dışı rehberlik çalışmalarında öğretmenlerinin, arkadaşlarının, ailelerinin ve çevrenin onların içinde buldukları sürecin farkında olduklarını, onları anladıklarını ve onlara bu süreçte destek olmak adına yanlarında olduklarını hissetmelerini sağlayacak etkinliklere yer verilmesinin hem öğrencilerin algıladıkları duygusal desteğin artmasına katkı sunacağı, hem de sınava hazırlanma sürecinde motivasyonlarını artırıcı etki yapacağı düşünülmektedir.

Bu araştırma her araştırmada olduğu gibi belli sınırlılıklarla yürütülmüştür. Öncelikle araştırmanın özellikle Covid-19 pandemi sürecinden kaynaklı uzaktan eğitim yoluyla devam eden bir zamanda yürütülmesi önemli bir sınırlılıktır. Temeli yüz yüze iletişime ve etkileşime dayalı bir hizmet olan psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin planlanmasında, yürütülmesinde pandemi koşullarına bağlı olarak aksaklıklar yaşanmış olabilir. Öğrenciler uzaktan eğitim yoluyla başta donanım ve internete erişime kaynaklı problemlerden dolayı okul psikolojik danışmanından yeterli desteği alamamış olabilirler. Araştırma kapsamında yapılan fark istatistikleri için sadece iki okul türünde inceleme yapılmıştır. Bu durumun araştırmanın genellenebilirliği etkileyeceği düşünülmektedir. Son olarak araştırma verilerinin çevrimiçi olarak toplanması da önemli bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Akkoç, F. (2012). Lise öğrencilerinin mesleki kararsızlıklarının bazı sosyo-demografik faktörlere göre incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(23), 215-233.
- American School Counselor Association. (1997). *Executive summary: The national standards for school counseling programs*. Alexandria, VA: Author.
- American School Counselor Association. (2012). *The ASCA National Model: A framework for school counseling programs* (3rd ed.). Alexandria, VA: Author.
- Bacanlı, F. (2008, April 25-27). Career decision-making difficulties of turkish adolescents. Counseling international perspective: Global demands and local needs. Bahçeşehir University (Oral Presentation).
- Bacanlı, F. (2012). Kariyer karar verme güçlükleri ve meslek seçimine ilişkin akılcı olmayan inançların ilişkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(37), 86-95.
- Bacanlı, F., & Hamamcı, Z. (2015). Lise öğrencileri için Kariyer Karar Verme Güçlükleri Ölçeği'nin faktör yapısının ve güvenilirliğinin yeniden incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(2), 109-122.
- Bacanlı, F., Eşici, H., & Özünlü, M. B. (2013). Kariyer karar verme güçlüklerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(40), 198-211.
- Büyükgöze Kavas, A. (2005). Eğitim fakültesi öğrencilerinin aldıkları mesleki rehberlik hizmetleri ve mesleklerini değiştirmek isteme düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 21, 111-122.
- Campbell, C. A., & Dahir, C. A. (1997). *Sharing The Visions: The National Standards for School Counseling Programs*. Alexandria, VA: American School Counselor Association.
- Coşkun, K. (2006). *Genel liselerde mesleki rehberlik hizmetlerinin değerlendirilmesi (Kayseri ili örneği)*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Creed, P. A., Muller, J., & Patton, W. (2003). Leaving high school: the influence and consequences for psychological well-being and career-related confidence. *Journal of Adolescence*, 26, 295-311.
- Çakar, M., & Kulaksızoğlu, A. (1997). Lise son sınıf öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeyleri ile denetim odağı düzeylerinin karşılaştırılması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9 (9), 113-131.
- Çakır, H. Y., & Palabıykoğlu, R. (1997). Gençlerde Sosyal Destek-Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Kriz Dergisi*, 5 (1), 15-24.

- Doğan, H., & Kuzgun, Y. (2008). Bilgi verici danışmanlık programının üniversiteye giriş sınavı ve üniversite eğitime ilişkin yanlış inançlara etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 291-306.
- Dönmezoğulları, C. (2020). *Kariyer yapılandırma kuramına dayalı psikoeğitim programının üniversite öğrencilerinin kariyer kararı ve güçlü yönler özyeterlilik düzeylerine etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dursun, A., & Kara, A. (2019). Ortaöğretim öğrencilerinde kariyer karar verme güçlüklerinin yordayıcısı olarak kariyer kararı yetkinlik beklentisi ve kariyer seçiminde aile etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 17 (1), 39-55.
- Duru, H. (2019). *Lise öğrencilerinin mesleki olgunlukları, kariyer kararı verme güçlükleri ve kariyer kararı verme öz yetkinlikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Duru, H., & Gültekin F. (2020), Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin kariyer stresleri, kariyer uyum yetenekleri ve mentörlük arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(1), 328-337.
- Erkan, Z. (2011). *Okul psikolojik danışmanı öz-yeterliliğini yordamada eğitim yaşantılarına ilişkin memnuniyetin rolü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Ersoy, E. (2020). *Ortaokul ve lise öğrencilerinin akademik destek algıları ile okul yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Gander, M. J., & Gardiner, H. W. (1993). *Çocuk ve ergen gelişimi*. (Çev. A. Dönmez, N. Çelen). İmge Kitabevi.
- Gati, I., & Saka, N. (2001). High school students' career-related decision-making difficulties. *Journal of Counseling & Development*, 79(3), 331-340. doi:10.1002/j.1556-6676.2001.tb01978.x
- Gati, I., Garty, Y., & Fassa, N. (1996). Using career-related aspects to assess person environment fit. *Journal of Counselling Psychology*, 43, 196-206.
- Gati, I., Krausz, M., & Osipow, S. H. (1996). A taxonomy of difficulties in career decision making. *Journal of Counselling Psychology*, 43, 510-526.
- Gök, Ü. (2018). *Kariyer karar verme programının 8.sınıf öğrencilerinin kariyer karar verme güçlükleri ve mesleki olgunluk düzeylerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Gönültaş, O., & Çakır, M. (2020). Mesleki grup rehberliği programının lise 11. sınıf öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeylerine etkisi. *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 639-653

- Gül, S. K., & Güneş, İ. D. (2009). Ergenlik dönemi sorunları ve şiddet. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 79-101.
- Gülbahçe, A. (2007). *Mesleki olgunluk düzeyleri farklı olan öğrencilerin sosyal karşılaştırma ve benlik imgelerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Gülbahçe, A. (2009). Farklı liselerde öğrenim gören öğrencilerin mesleki olgunluk düzeylerinin incelenmesi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 131-144.
- Gysbers, N. C. ve Henderson, P. (2012). *Developing and managing your school guidance and counseling program (5th ed.)*. Alexandria, VA: American Counseling Association.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. New York: Mc Graw Hill.
- Hadi, A., Dhanang, S., & Ningsih, R. (2021). The role of multiple intelligences: For career guidance and counselling services for vocational high school teachers. *KONSELI: Jurnal Bimbingan dan Konseling (E-Journal)*, 8(1), 23-28. doi: 10.24042/kons.v8i1.8728
- Hamamcı, Z., & Hamurlu, M. K. (2005). Anne babaların meslek gelişimine yardımcı olmaya yönelik tutumları ve bilgi düzeylerinin çocuklarının mesleki kararsızlıkları ile ilişkisi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(10), 55 - 69.
- Harman, E., & Kırdök, O. (2018). The predictive strength of career decision making difficulties on high school students' career maturity according to their levels of locus of control. *Journal of Human Sciences*, 15(3), 1530-1540. doi:10.14687/jhs.v15i3.5221
- Jemini-Gashi, L., Duraku, Z. H., & Kelmendi, K. (2019). Associations between social support, career self-efficacy, and career indecision among youth. *Current Psychology*. doi:10.1007/s12144-019-00402-x
- Kabadayı, F., & Şahin, M. (2019). Kariyer Araştırma Öz-yeterliğinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 46 (46), 215-229. doi: 10.9779/pauefd.453987
- Karaçay, G. (2021). *Kariyer karar verme grup rehberliği programının kariyer karar verme güçlüklerine ve temel ihtiyaçlara etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Karaman, M. A., Karadaş, C., & Vela, J. C. (2019). Development of perceived school counselor support scale: Based on the ASCA mindsets and behaviors. *International Journal of Assessment Tools in Education*, 6(2), 202-217. doi: 10.21449/ijate.561584

- Karataş, Z. (2012). Ergenlerin algılanan sosyal destek ve sürekli kaygı düzeylerinin incelenmesi/investigation of adolescents' perceived social support and trait anxiety levels. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 257-271.
- Kartal, A., & Çetinkaya, B. (2009). Yüksekökol öğrencilerinin algılanan sosyal destek durumları ve sosyal desteği etkileyen faktörler. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(12), 3-20
- Kazi, A. S., & Akhlaq, A. (2021). Factors affecting students' career choice. *Journal of Research and Reflections in Education*, 2, 187-196.
- Kesici, Ş. (2007). Ortaöğretim öğrencilerinin anne baba tutumlarının ve rehberlik ihtiyaçlarının mesleki karar verme zorluklarını yordaması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 329-339.
- Koçaoğlu, M. G., & Yalçın, S. B. (2020). Kariyer gelişim sürecinde aile. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(37), 1921-1929.
- Kutsal, D., & Bilge, F. (2012). Lise öğrencilerinin tükenmişlik ve sosyal destek düzeyleri. *Eğitim ve Bilim*, 37 (164). 283-297.
- Kuzgun, Y. (2000). *Meslek danışmanlığı kuramlar uygulamalar*. Nobel Yayınları.
- Kuzgun, Y. (2003). *Meslek danışmanlığına giriş*. Nobel Yayınları.
- Kuzgun, Y. (2006). *Meslek rehberliği ve danışmanlığına giriş*. Nobel Yayınevi.
- Manning, M. L. (2002). Havighurst's developmental tasks, young adolescents, and diversity. the clearing house: *A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 76 (2), 75-78. doi:10.1080/00098650209604953
- Mert, A., Ekin Duman, A., & Kahraman, M. (2019). Ortaöğretim öğrencilerinde kariyer karar verme öz-yeterliğinin yordayıcıları olarak benlik saygısı ve algılanan sosyal destek. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 594-619.
- Mutlu, T. (2011). *Lise öğrencilerinde kariyer kararı verme güçlükleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ness, D., & Morgan, T. (2003). Career decision-making difficulties of first-year students. *Canadian Journal of Career Development*, 2(1), 33-39.
- Neuenschwander, M. P., & Garrett, J. L. (2008). Cause and consequences of unexpected educational transitions in switzerland. *Journal of Social Issues*, 64, 41-58.
- Öztemel, K. (2012). Kariyer kararsızlığı ile mesleki karar verme öz-yeterlilik ve kontrol odağı arasındaki ilişkiler. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32 (2), 459-477.
- Öztemel, K. (2013a). Lise öğrencilerinin kariyer karar verme güçlüklerinin yordayıcıları olarak algılanan sosyal destek ve cinsiyet. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(3), 241-257.

- Öztemel, K. (2013b). Testing the validity of the emotional and personality-related career decision-making difficulties questionnaire in Turkish culture. *Journal of Career Development, 40*(5), 390-407.
- Öztemel, K. (2013c). An investigation of career indecision level of high school students: relationships with personal indecisiveness and anxiety. *The Online Journal of Counseling and Education, 2*(3), 46-58
- Özyürek, R. (2010). Psikolojik danışma ve rehberlik lisans programı öğrencilerinin yaptıkları okul psikolojik danışmanlığıyla ilgili uygulamaların saptaması. *Eğitim ve Bilim, 35*(156). 160-174.
- Saeed, M., Zhao, Q., Zhang, B., & Li, C. (2021). Does teacher's emotional support amplify the relationship between parental warm support and academic achievement via self-control in Chinese adolescents: A longitudinal moderated mediation model. *Current Psychology*. doi:10.1007/s12144-021-01695-7
- Sahranç, Ü. (2000). Lise öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeylerinin denetim odaklarına göre bazı değişkenler açısından incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Santos, A., Wang, W., & Lewis, J. (2018). Emotional intelligence and career decision-making difficulties: the mediating role of career decision self-efficacy. *Journal of Vocational Behavior, 107*, 295-309.
- Sawyer, S. M., Azzopardi, P. S., Wickremarathne, D., & Patton, G. C. (2018). The age of adolescence. *The Lancet Child & Adolescent Health, 2* (3), 223–228. doi:10.1016/s2352-4642(18)30022-1
- Söner, O. (2021). Kariyer karar verme güçlüğünde cinsiyet farklılıkları: bir meta analiz çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Eğitim Fakültesi Dergisi, 57*, 401-424.
- Steinberg, L. (2007). *Ergenlik (Çev. Ed.: Çok, F.)*. Başarı İmge Yayıncılık.
- Super, D. E. (1983). Assessment in career guidance: toward truly developmental counseling. *Personnel & Guidance Journal, 61*(9), 552-562.
- Super, D. E. (1990). Work in a cross-national industrialized perspective. *PsycCritiques, 35*, 13-15.
- Suryadi, B., Sawitri, D. R., Hayat, B., & Putra, M. D. (2020). The influence of adolescent-parent career congruence and counselor roles in vocational guidance on the career orientation of students. *International Journal of Instruction, 13*(2), 45-60. doi:10.29333/iji.2020.1324a
- Şahin, K. (2007). Ortaöğretim öğrencilerinin anne baba tutumlarının ve rehberlik ihtiyaçlarının mesleki karar verme zorluklarını yordaması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (18)*, 329-339.

- Şen, A. (2018). *Kariyer karar verme güçlüklerinin duygusal zekâ ve a tipi kişilik ile ilişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics (6th ed)*. Pearson Education.
- Tagay, Ö. ve Çakar, F. S. (2017). Okullarda yürütülen psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine ilişkin okul psikolojik danışmanlarının görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (3), 1168-1186.
- Yeşilyaprak, B. (2016). *21.yüzyılda eğitimde rehberlik hizmetleri*. Nobel Yayın Dağıtım.

Geliş Tarihi:

25.08.2021

Kabul Tarihi:

02.12.2021

Yayımlanma Tarihi:

20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Karagöz, H. (2021). Nüfus yaşlanmasının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: OECD ülkeleri örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1544-1565. doi:10.46928/iticusbe.987104

NÜFUS YAŞLANMASININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

Araştırma

Hüseyin Karagöz

Sorumlu Yazar (Correspondence)

İstanbul Üniversitesi

kgz.hk@gmail.com

Hüseyin Karagöz, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat bölümünde doktora eğitimine devam etmektedir. İktisat politikaları ve uluslararası rekabet alanlarında araştırmalar yapmaktadır.

NÜFUS YAŞLANMASININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

Hüseyin Karagöz
krz.hk@gmail.com

ÖZET

Amaç: Dünyada doğum oranları azalırken, yaşam süreleri uzamakta ve toplumdaki yaşlı nüfusun oranı hızla artmaktadır. Yapılan nüfus projeksiyonları, günümüzde genç nüfusa sahip olan birçok ülkenin yakın gelecekte nüfusu yaşlı ülkeler arasında yer alacağını göstermektedir. Bu durum, yakın geçmişe kadar gelişmiş ülkelere özgü bir sorun olarak kabul edilen yaşlanma olgusunun günümüzde gelişmekte olan ülkeler açısından da önemli bir sorun haline geldiğine işaret etmektedir. Yaşlanma olgusu ülke ekonomileri üzerinde doğrudan ve dolaylı etkiler yaratırken, bu etkilerin hangi yönde gerçekleştiği konusunda görüş birliği sağlanamamaktadır. Bu çalışmada, nüfus yaşlanmasının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin araştırılması amaçlanmaktadır.

Yöntem: Araştırmada kullanılan veriler Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve OECD veri tabanından elde edilmiş ve analiz yöntemi olarak panel veri analizi modeli tercih edilmiştir. Çalışma, 36 OECD üyesi ülkenin 1995-2017 dönemini kapsamaktadır.

Bulgular: Elde edilen bulgulara göre, yaşlı bağımlılık oranı ve ortalama eğitim yılında meydana gelen artışlar ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilerken, ulusal tasarruf ve sosyal harcamalarda yaşanan artışlar ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir.

Özgünlük: Nüfus ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bununla birlikte, nüfusun yaş yapısındaki değişimin ekonomik etkilerini inceleyen çalışmalar nispeten daha sınırlı düzeyde kalmaktadır. Bu çalışmada, yaşlanan nüfusun ekonomik etkileri incelenmekte ve nüfusun yaşlanma göstergelerinin yanı sıra sosyal harcamalar, ulusal tasarruflar ve ortalama eğitim süreleri gibi yaşlanma olgusuyla ilişkili olan kavramlara da yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Demografi, Nüfus, Yaşlanma, Ekonomik Büyüme

JEL Sınıflandırması: J11, O47

THE EFFECTS OF POPULATION AGING ON ECONOMIC GROWTH: EXAMPLE OF OECD COUNTRIES

ABSTRACT

Purpose: While birth rates are decreasing in the world, life expectancy is getting longer and the proportion of the elderly population in the society is increasing rapidly. Population projections show that many countries with a young population today will be among the older countries in the near future. This indicates that the phenomenon of aging, which was considered to be a problem specific to developed countries until recently, has become an important problem for developing countries as well. While the phenomenon of aging creates direct and indirect effects on national economies, there is no consensus on the direction of these effects. In this study, it is aimed to investigate the effects of population aging on economic growth.

Method: The data used in the research were obtained from the United Nations, World Bank and OECD databases and the panel data analysis model was preferred as the analysis method. The study covers the period 1995-2017 of 36 OECD member countries.

Findings: According to the findings, while increases in the elderly dependency ratio and average education year affect economic growth negatively, increases in national savings and social expenditures affect economic growth positively.

Originality: There are several studies examining the relationship between population and economic growth. However, studies examining the economic effects of the change in the age structure of the population remain relatively limited. In this study, the economic effects of the aging population are examined and besides the aging indicators of the population, concepts related to the aging phenomenon such as social expenditures, national savings and average education periods are also included.

Keywords: Demography, Population, Aging, Economic Growth

JEL Classification: J11, O47

GİRİŞ

Dünya önemli bir demografik dönüşüm sürecinden geçmektedir. Bu dönüşüm sürecinde doğurganlık oranları azalırken, yaşam süreleri uzamakta ve dünya nüfusu hızla yaşlanmaktadır. Nüfusun yaş yapısında yaşanan bu hızlı değişim sosyo-ekonomik yaşamın mikro ve makro ölçekte nasıl etkileneceği sorusunu gündeme getirmektedir. Genel olarak nüfusun yaş yapısındaki değişimin sosyal yaşamdaki etkileri toplumun tutum ve davranışlarında, aile yapısında, davranış kalıplarında, kuşaklar arası ilişkiler olmak üzere toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında görülmekte iken, ekonomik etkileri özellikle tüketim ve tasarruf eğilimlerinde, işgücü yapısının değişmesiyle işgücü piyasalarında ve sosyal güvenlik alanlarında kendisini göstermektedir.

İktisatçıların yapmış oldukları çalışmalar yaşanan nüfusun ekonomik büyüme üzerindeki etkileri konusunda farklı sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Nüfustaki yaşlanmanın ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyeceğini savunan görüş genel olarak işgücü piyasalarını ve sosyal güvenlik harcamalarını ön plana çıkarmakta ve bu durumu verimlilik ve sosyal harcamalardaki değişimlerle açıklamaktadır. Bu görüşe göre, yaşanan işgücü verimliliğinin azalmasına neden olurken, verimlilikte yaşanan azalma ekonomik faaliyetlerdeki toplam çıktıyı azaltan bir etki yaratmaktadır. Diğer taraftan, artan yaşlı nüfusun desteklenmesinde başta sağlık ve emeklilik olmak üzere sosyal güvenlik harcamalarında meydana gelen artışlar hem çalışan kesimlerin hem de kamu maliyesinin üzerindeki yükün artmasına neden olmaktadır. Böylece ekonomik faaliyetlerdeki azalan getiri ve artan sosyal harcamaların ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği savunulmaktadır.

Nüfus yaşlanmasının yarattığı birtakım olumsuz etkileri kabul etmekle birlikte, ekonomik büyüme için yeni fırsatları beraberinde getirebileceğini savunan diğer görüşe göre kadın işgücü, beşerî sermaye ve teknoloji düzeyi ön plana çıkmaktadır. Bu görüşe göre, doğum oranlarındaki azalma kadınların işgücüne katılımını artırırken, bu durum yaşanan nüfusun işgücüne yansımaları büyük oranda ortadan kaldırmaktadır. Diğer taraftan, doğum oranlarının azalmasıyla küçülen ailelerde çocukların sağlık ve eğitime yapılan yatırımların artması beşerî sermayenin de niteliğini artırmaktadır. Tüm bu gelişmelerin yanında her geçen gün ilerleme kaydeden teknoloji beşerî sermayedeki artıştan olumlu yönde etkilenmekte ve gelişen teknoloji düzeyi üretimde verimliliğin artmasına neden olmaktadır. Böylece uzun dönemde artan beşerî sermaye birikimi ve üretim aşamalarında daha fazla kullanılmaya başlanan teknolojilerin ekonomik büyüme performansını artıran etkenlerin başında yer aldığı ifade edilmektedir.

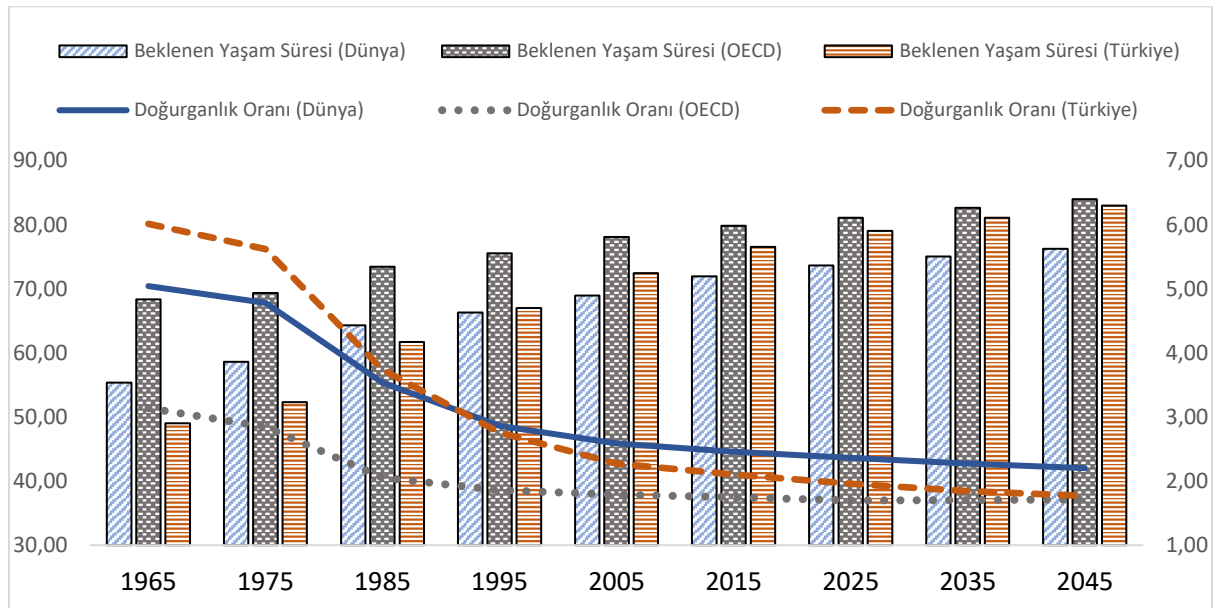
Farklı görüşlerden hareketle, yaşanan nüfusun ekonomi üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler yarattığı, ancak genel anlamda ekonomik büyümeyi hangi yönde etkileyeceği hususunun, iktisadi yapının nüfus yapısındaki niteliksel değişimlere uygun olarak dönüştürülebilmesiyle ilgili olduğu söylenebilecektir. Bu nedenle, nüfusta yaşanan söz konusu değişimlerin ekonomiler üzerinde hangi

yönde ve ne ölçüde etkiler yaratacağı, ekonomik yapının bu değişimlere ne ölçüde uyum sağladığına bağlı olarak farklılıklar gösterebilmektedir.

Bu çalışmada, ilk olarak dünya, OECD ülkeleri ve Türkiye’de nüfusun yaşlanma eğilimi ve gelecek projeksiyonlarına yer verilmekte ve nüfus yapısındaki değişimlerin ekonomi üzerindeki etkileri üzerinde durulmaktadır. Daha sonra ise, konu ile ilgili literatür özetine yer verilmekte ve OECD ülkelerinde yaşanan nüfusun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ekonometrik model yardımıyla incelenmektedir.

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE YAŞLANMA EĞİLİMLERİ VE GELECEK BEKLENTİLERİ

Yaşlanan nüfusun en önemli göstergesi doğum oranlarındaki düşüş ve yaşam sürelerindeki artışlardır. Doğum oranlarının azalmasıyla genç nüfus azalırken, yaşam sürelerinin uzaması yaşlı nüfusun artmasına neden olmakta ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı artmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre, kadın başına doğurganlık oranı 1965-2019 döneminde dünyada ortalama 5,04’ten 2,4’e gerilerken OECD ülkelerinde ortalama 3,13’ten 1,66’ya gerilemiştir. Türkiye’de ise 1965 yılında 6,02 olan doğurganlık oranı 2019 yılına gelindiğinde 2,05’e gerileyerek dünya ortalamasının gerisinde kalmıştır. Diğer taraftan, 1965 yılında dünyada ortalama 55,3 yıl olan doğumda beklenen yaşam süresi 2019 yılına gelindiğinde 72,7 yıla yükselirken, aynı dönemde OECD ülkelerinin ortalaması 68,3 yıldan 80,2 yıla yükselmiştir. Türkiye ise doğurganlık oranlarındaki düşüşte olduğu gibi beklenen yaşam süresinde de daha keskin bir değişim yaşamış ve 1965 yılında 49 yıl olan doğumda beklenen yaşam süresi 2019 yılında 77,7 yıla yükselmiştir. Söz konusu veriler, doğum oranları dünya ortalamasının altına gerileyen, beklenen yaşam süresi ise dünya ortalamasının üzerine yükselen Türkiye’nin OECD ortalamalarına yakınsadığını göstermektedir. Bu durum ise Türkiye nüfusundaki hızlı yaşlanma eğilimine işaret etmektedir.

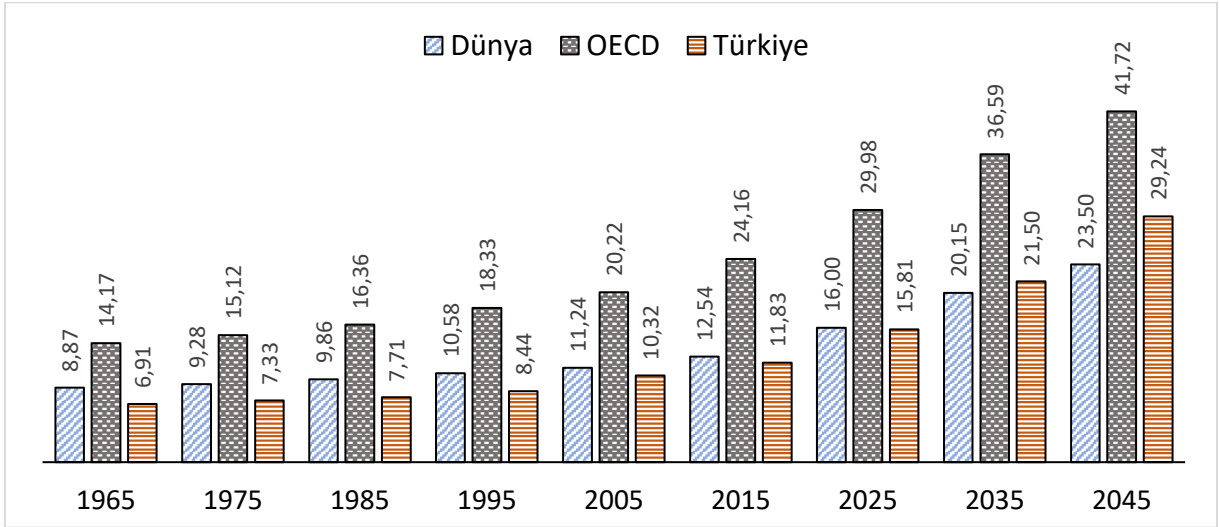

Şekil 1. Doğumda Beklenen Yaşam Süreleri ve Kadın Başına Doğurganlık Oranları

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Gerçekleştirilen nüfus projeksiyonlarında yaşlanma eğiliminin tüm dünyada devam edeceği öngörülmektedir. Bu bağlamda, 2019 yılı itibariyle dünyada ortalama 2,4'e, OECD ülkelerinde ise ortalama 1,66'ya gerileyen kadın başına doğurganlık oranının 2045 yılında sırasıyla 2,2 ve 1,71'e gerileyeceği öngörülmüşken, dünyada ortalama 72,7 yıla, OECD ülkelerinde ise ortalama 80,2 yıla yükselen doğumda beklenen yaşam sürelerinin 2045 yılında sırasıyla 76,2 ve 83,9 yıla yükseleceği tahmin edilmektedir. Türkiye için yapılan projeksiyonlarda ise nüfustaki hızlı yaşlanma eğiliminin gelecekte de devam edeceği öngörülmekte ve 2045 yılında kadın başına doğurganlık oranınının 1,77'ye gerilemesi, doğumda beklenen yaşam süresinin ise 82,9 yıla yükselmesi beklenmektedir.

Doğurganlık oranı ve yaşam sürelerindeki değişimler nüfus yaş yapısındaki değişimin nedenlerini oluştururken, nüfusun yaşlanma düzeyi hakkında bilgi veren en önemli göstergelerden birisi yaşlı bağımlılık oranıdır. Yaşlı bağımlılık oranı, çalışma çağındaki nüfus olarak adlandırılan 15-64 yaş aralığındaki her yüz kişi başına düşen yaşlıların (65 ve üzeri yaş) sayısını ifade etmektedir. Bu yönüyle, nüfusun yaş yapısı hakkında bilgi veren yaşlı bağımlılık oranı, aynı zamanda aktif nüfus üzerindeki başta sağlık ve emeklilik olmak üzere çeşitli sosyal harcamalardan kaynaklanan mali yükler hakkında da fikirler vermektedir.

Şekil 2. Yaşlı Bağımlılık Oranları

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Dünya Bankası verilerine göre, yaşlı bağımlılık oranınının 1965-2019 döneminde dünyada ortalama 8,8'den 13,9'a, OECD ülkelerinde ise ortalama 14,1'den 26,2'ye yükseldiği görülmektedir. Aynı dönemi kapsayan Türkiye'ye ait veriler incelendiğinde ise 6,9'den 13,0'a yükselen yaşlı bağımlılık oranınının nispeten daha hızlı bir artış eğiliminde olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye'de 2019 yılı itibariyle dünya ortalamasınının gerisinde bulunan yaşlı bağımlılık oranınının 2020'li yılların sonlarında dünya ortalamasını aşacağı tahmin edilmektedir. Bu bağlamda 2045 yılında yaşlı bağımlılık oranlarınının dünyada ortalama 23,5'e, OECD ülkelerinde ortalama 41,7'ye ve Türkiye'de ise 29,2'ye yükseleceği öngörülmektedir.

NÜFUS YAPISINDAKİ DEĞİŞİMLER VE EKONOMİK ETKİLERİ

Nüfus değişimlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri iktisatçılar ve nüfus bilimciler arasında tartışma konusu olmayı sürdürmektedir. Bu tartışma nüfus artışının ekonomik büyümeyi kısıtladığı, teşvik ettiği veya ekonomik büyümeden bağımsız olup olmadığı konularına odaklanmaktadır. Bu bağlamda nüfus değişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin kötümser yaklaşım, iyimser yaklaşım ve nötr yaklaşım başlıkları altında ele alındığı görülmektedir. Kötümser yaklaşım nüfus artışının ekonomik büyümeyi sınırladığı varsayımına dayanmaktadır. İyimser yaklaşıma göre nüfus artışı ekonomik büyümenin itici gücüdür. Nötr yaklaşımda ise nüfus artışının ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisi olmadığı ileri sürülmektedir (Bloom vd., 2003:1-20). Nüfusun niceliksel değişimine yönelik bu görüşlerin yanında, yaş, aktif nüfus ve bağımlı nüfus gibi niteliksel özelliklerin değerlendirilmesi nüfus ve ekonomi ilişkisinin daha belirgin şekilde ele alınmasına neden olmaktadır. Özellikle nüfusun yaş yapısındaki değişimin büyüme, emek (ve beceri) kıtlıkları, verimlilik, kamu maliyesinde baskı, daha ağır vergi yükü, sosyal güvenlik tedbirlerinin yeterliliği ve sürdürülebilirliği gibi konularda çeşitli zorlukları beraberinde getirdiği ifade edilmektedir (Bouman vd., 2015:1).

Nüfus yaşlanması, çalışma çağındaki (15-64) nüfusun azalmasına neden olacağından kişi başına çıktı miktarı üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Bununla birlikte, işgücüne katılım, üretkenlik, tüketim ve tasarrufların nüfusun yaş yapısındaki değişimlerden etkilenmesi de kişi başına çıktı üzerinde etkili olmaktadır. Bu etkiler genel olarak verimlilik ve kişi başına çıktıda azalmalara neden olurken, yaşlanma olgusunun ülkedeki beşerî sermaye birikiminin artırılması ve endüstrilerin iyileştirilmesinde olumlu rol oynadığı durumlar da söz konusu olabilmektedir (Zhang vd., 2015: 170-171). Şöyle ki; küçülen ailelerde çocukların eğitim ve sağlıklarına yönelik yatırımlar artmakta ve uzun dönemde işgücünün niteliği artmaktadır. Aynı zamanda, çalışma çağındaki nüfusun azalması emek yoğun sektörler başta olmak üzere ekonomik faaliyetlerin tüm aşamalarında teknoloji kullanımını artırmaktadır. Böyle bir durumda ise verimlilik düzeyinde önemli artışlar yaşanmakta ve yaşlanma olgusu dolaylı olarak olumlu ekonomik etkiler yaratmaktadır.

Nüfus yaş yapısının bir diğer önemli özelliği tüketim ve tasarruf kararlarında belirleyici faktörler arasında yer almasıdır. Yaşam döngüsü modeli çerçevesinde ele alındığında bireylerin tüketim ve tasarruf kararlarının gelir, sağlık harcamaları ve yaşam süresindeki belirsizlikler tarafından belirlendiği söylenebilecektir. Bu bağlamda, yaşam süresi beklentisinin göreceli olarak daha az olduğu yaşlı nüfusun tasarruf yerine tüketime yönelmesi beklenmektedir. Tasarrufların, bireylerin gelecekteki harcamalarını belirlemesinin yanı sıra sermaye arızını da belirlediği düşünüldüğünde yaşlanan nüfusun gelecekteki potansiyel ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyeceği ifade edilmektedir. Diğer taraftan, nüfusun yaşlanması ve işgücü kapasitesinin azalması aynı zamanda kamunun vergi ve sosyal sigorta kesintilerinden elde ettiği gelirlerin azalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, başta sağlık harcamaları ve emeklilik ödemeleri olmak üzere sosyal güvenlik harcamalarındaki artışlar da dikkate alındığında vergi oranlarının artırılması kaçınılmaz olabilmektedir. Böyle bir durumda ise harcanabilir gelir ve

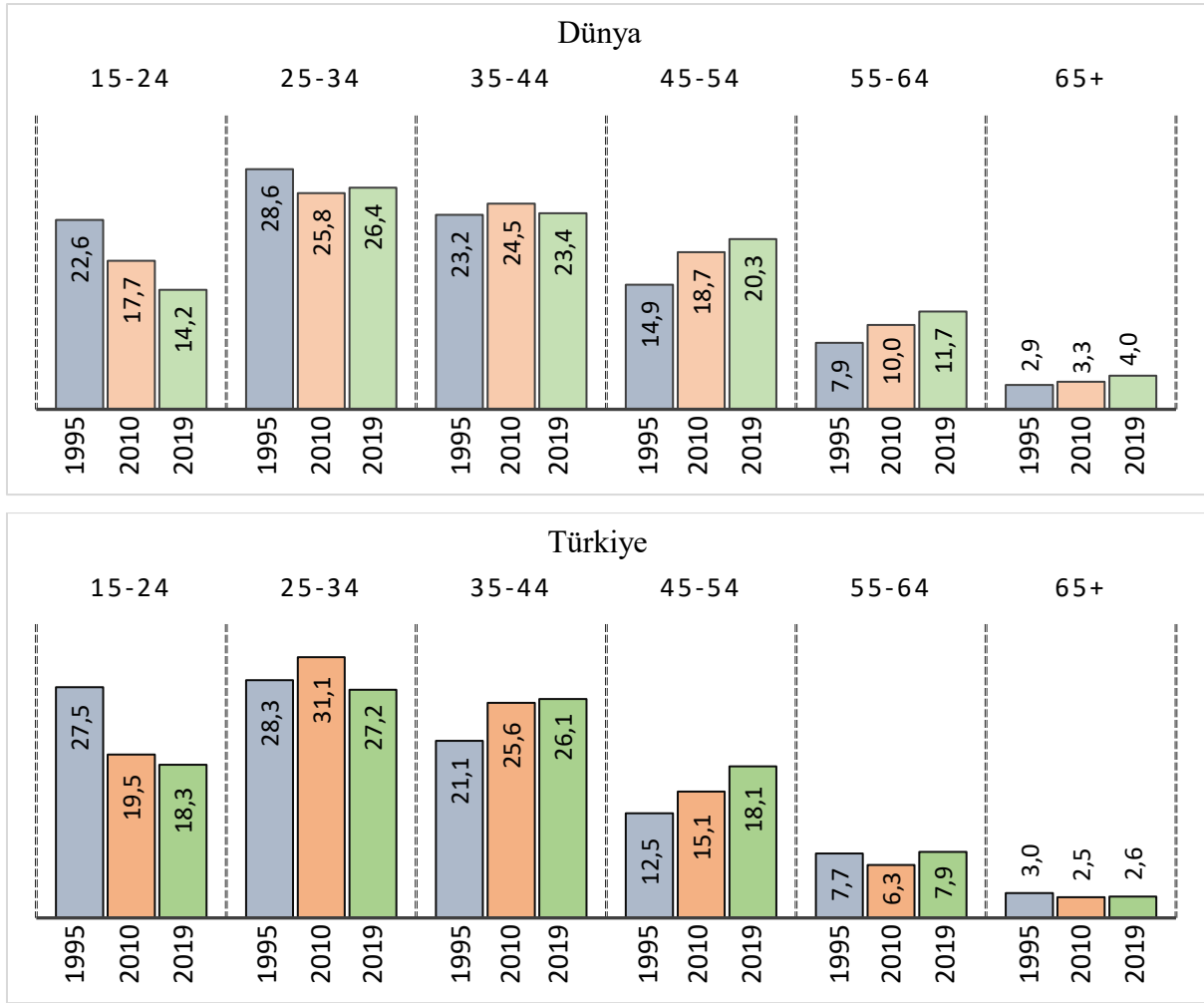
toplam talep azalmakta, ekonomik faaliyetlerdeki azalmayla birlikte büyüme olumsuz yönde etkilenmektedir.

Yaşamın birçok alanıyla ilişki içerisinde olan nüfus yapısının söz konusu alanlardaki etki gücü ele alındığında ekonomik açıdan dikkate alınması gereken konuların başında geldiği ifade edilmektedir. Bu noktada, yaşlanan nüfusun başta işgücü piyasaları, kamu maliyesi, tüketim ve tasarruf kararları olmak üzere yarattığı değişimlerin ekonomik büyümeye yansımaları genel anlamda olumsuz yönde gerçekleşmektedir. Diğer taraftan, bu olumsuz etkinin tersine çevrilebilmesi ise beşerî sermaye ve teknolojik gelişim gibi niteliğin ve verimliliğin artırılmasını gerektirmektedir.

İŞGÜCÜ YAPISINDA DEĞİŞİM VE VERİMLİLİK

Ortalama yaşam sürelerinin uzaması ve doğum oranlarının azalması uzun dönemde işgücünün yapısını değiştiren önemli etkiler yaratmaktadır. Bu etkilerin başında işgücünün yaş yapısındaki değişim gelirken işgücünün yaşlanmasıyla üretimde verimliliğin azalacağı görüşü genel olarak kabul görmektedir. Diğer taraftan, yaşlanan nüfusun işgücü yapısına doğrudan etkileri yanında dolaylı etkileri de bulunmaktadır. Örneğin, doğurganlık oranlarının azalmasıyla küçülen ailelerde çocuk sağlığı ve eğitimine daha fazla kaynak ayrılabilirken, bu durum uzun dönemde beşerî sermaye birikiminin artmasına neden olmaktadır (Galor ve Weil, 1999:152-153). Dolayısıyla, işgücü niteliğindeki artış emeğin verimliliğinde artışlara neden olurken, üretim süreçlerinde otomasyon teknolojilerinin benimsenmesiyle birlikte emek faktörünün yerini büyük oranda teknoloji faktörü almaktadır. Böyle bir durumda ise genel olarak düşük nitelikli işgücünün yerini alan teknoloji faktörü verimliliğin artmasına neden olmakta ve yaşlanma olgusu gerekli dönüşümlerin sağlanabilmesi durumunda ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır (Acemoğlu ve Restrepo, 2017:8).

Yaşlanan nüfusun işgücü üzerindeki doğrudan etkileri olarak değerlendirilen işgücü yapısındaki değişim istatistiklere net olarak yansımaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) verilerine göre hem dünyada hem de Türkiye'de işgücünün giderek yaşlandığı ve işgücü içerisinde daha büyük yaş gruplarının giderek ağırlık kazandığı görülmektedir.

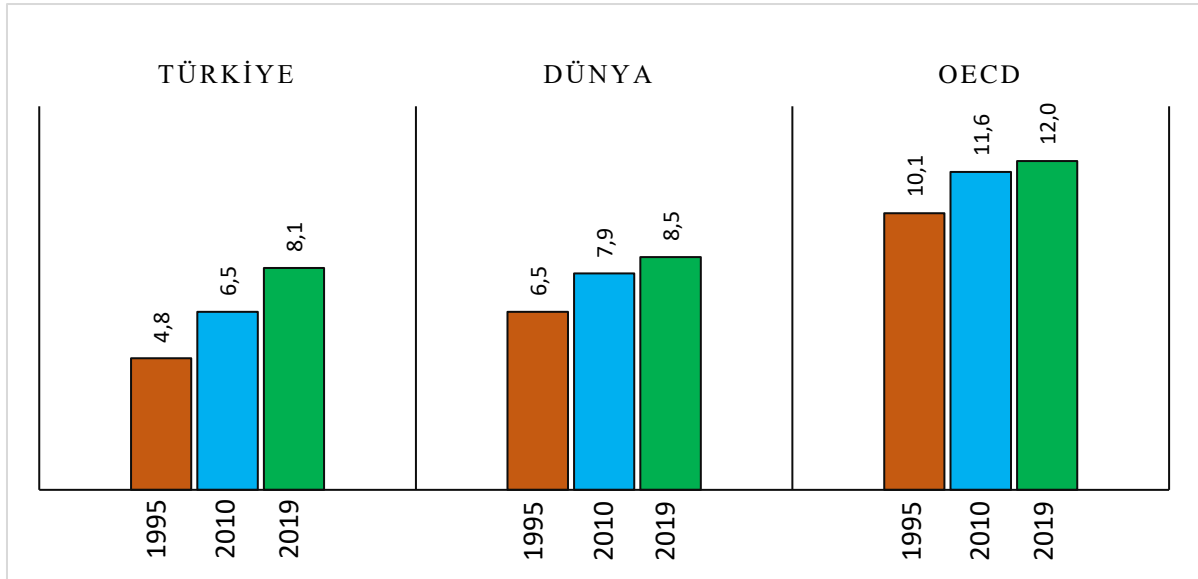

Şekil 3. Dünyada ve Türkiye’de İşgücünün Yaş Yapısı (%)

Kaynak: ILO verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır.

Şekil 3’te hem dünyada hem de Türkiye’de işgücü içerisindeki 15-24 yaş grubunun oransal olarak hızlı bir şekilde azaldığı gözlemlenmektedir. Bu durum, doğum oranlarındaki azalışlar ve okullaşma oranlarındaki artışlarla açıklanabilmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde ise 15-24 yaş grubundaki düşüş kadar keskin olmasa da daha yüksek yaş gruplarının toplam işgücü içerisindeki artan oranları dikkat çekmektedir. Buna göre, 2019 yılı itibarıyla dünyada 25-34 yaş ve 35-44 yaş gruplarında yer alan işgücünün oransal olarak azaldığı, 45 ve üzeri yaş gruplarında yer alan işgücünün ise oransal olarak artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Dünyadaki bu eğilim Türkiye için de geçerli olmakla birlikte, genel olarak işgücü içerisinde payı artan kesimin 34-45 yaş ve 45-54 yaş grubu olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, yaşlanma eğilimine rağmen Türkiye’nin dünya ortalamasıyla karşılaştırıldığında daha genç bir işgücüne sahip olduğu söylenebilecektir.

Yaşlanma eğiliminin hız kazandığı 1990’lı yıllardan günümüze kadar olan süreçte, eğitim-öğretim dönemini tamamlamış olan 25 yaş ve üzeri nüfusun ortalama eğitim sürelerinde önemli artışlar yaşanmıştır. Okullaşma oranının arttığı, toplumun eğitim seviyesinin yükseldiği anlamına gelen bu durum genel olarak tüm ülkelerde görülmekle birlikte gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin hale gelmiştir.

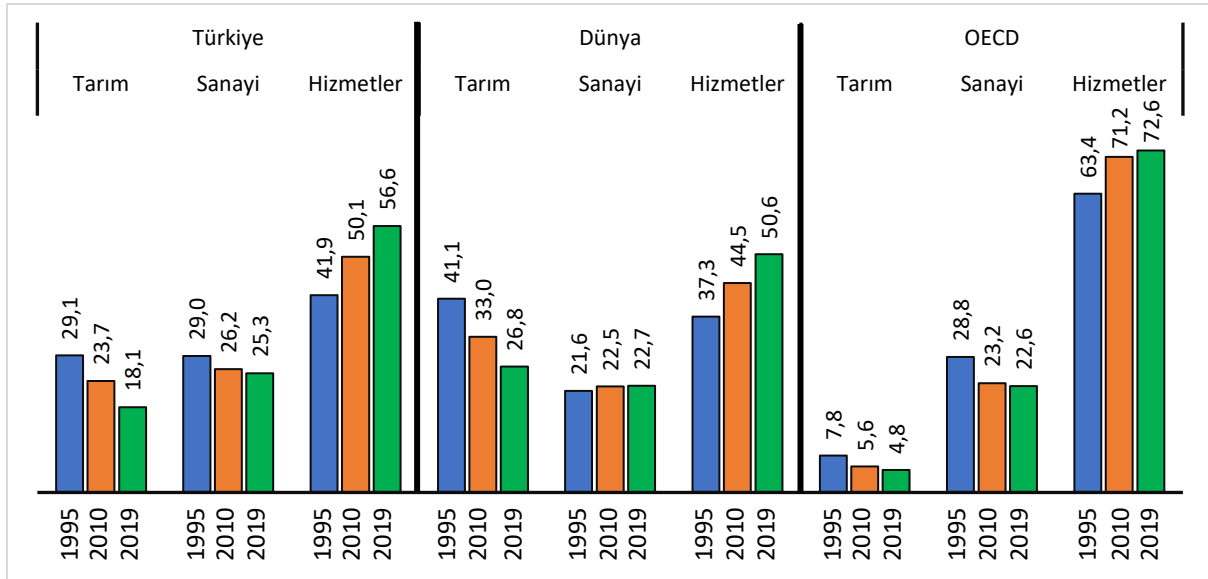

Şekil 4. Ortalama Eğitim Yılı (1995-2019)

Kaynak: Birleşmiş Milletler, İnsani Gelişme Raporları <http://hdr.undp.org/en/indicators/103006> Erişim Tarihi: 16.02.2021.

Şekil 4'e göre, dünya ortalamasının 1995-2019 döneminde 6,5 yıldan 8,5 yıla yükseldiği ortalama eğitim süresinin, üyelerinin önemli bir kısmı gelişmiş ülkelerden oluşan ve eğitim seviyesi nispeten yüksek olan OECD ülkelerinde 10,1 yıldan 12 yıla yükseldiği görülmektedir. Türkiye'nin ise bu süreçte gerek dünya gerekse de OECD ortalamasının gerisinde olmasına rağmen nispeten daha hızlı bir gelişim gösterdiği ve 1995 yılında 4,8 yıl olan ortalama eğitimi süresinin 2019 yılında 8,1 yıla yükseldiği görülmektedir. Söz konusu dönemdeki artışlar oransal olarak ifade edilecek olursa, ortalama eğitim yılının dünyada yaklaşık %31, OECD ülkelerinde yaklaşık %19 ve Türkiye'de yaklaşık %69 oranında arttığı gözlemlenmektedir.

Eğitim, ekonomide sürdürülebilir büyümenin en önemli faktörü olarak değerlendirilen beşerî sermaye birikiminin temelini oluştururken, eğitimin nicelik ve niteliksel olarak gelişimi istihdam yapısı ve verimlilik düzeyleri üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. İstihdam yapısındaki dönüşümler incelendiğinde, ortalama eğitim sürelerinin arttığı dönemde istihdamın sektörel yapısında da önemli değişimlerin yaşandığı görülmektedir. Bu değişim, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arttıkça tarım sektörü aleyhine ve hizmetler sektörü lehine gerçekleşmektedir. Sanayi sektöründe ise gelişimin ilk aşamalarında artışların yaşandığı, ancak ileri aşamalarda emek yoğun sektörlerden sermaye yoğun sektörlerle geçilmesi ve üretimin farklı ülkelere kaydırılması gibi nedenlerle düşüşlerin yaşandığı görülmektedir.

Şekil 5. İstihdamın Sektörel Dağılımı (1995-2019)

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

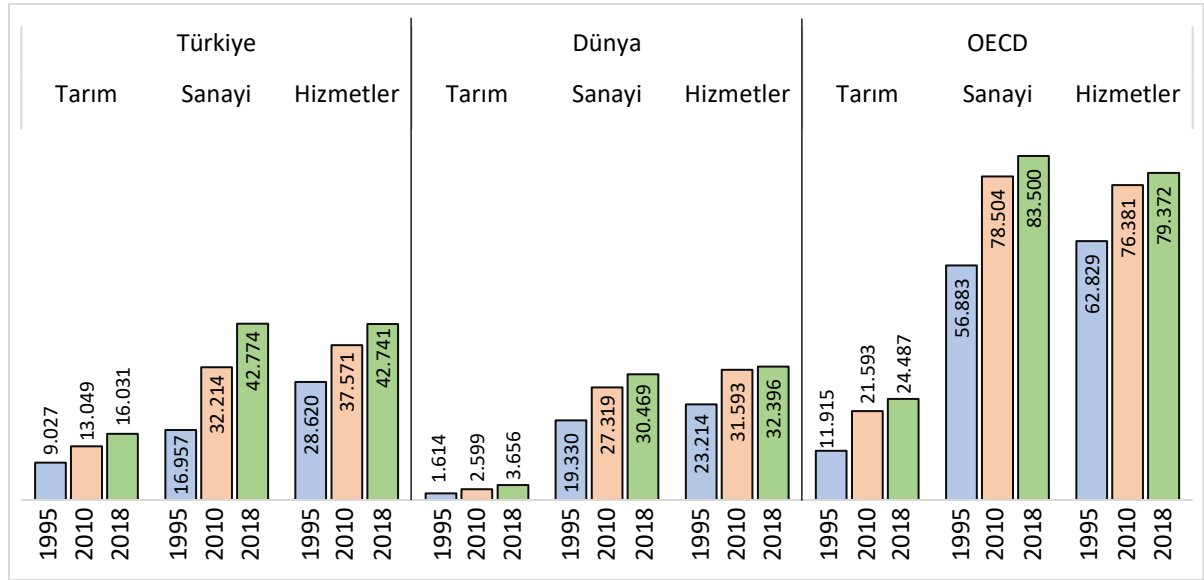
Dünya Bankası verilerine göre, 1995 yılında tarım sektöründeki istihdamın toplam istihdam içerisindeki payı dünyada ortalama %41,1, OECD ülkelerinde ortalama %7,8 ve Türkiye’de %29,1 iken, 2019 yılına gelindiğinde dünyada ortalama %26,8’e, OECD ülkelerinde ortalama %4,8’e ve Türkiye’de ise %18,1’e gerilediği görülmektedir. Bu süreçte tarım sektöründe oransal olarak azalan istihdamın eğitim düzeyindeki artışlardan, geliştirilen yeni teknik ve teknolojilerden kaynaklandığı söylenebilir. Diğer taraftan Şekil 5 incelendiğinde, 1995 yılında dünya ortalaması %37,3 olan hizmetler sektöründeki istihdamın 2019 yılında %50,6’ya, 1995 yılında %63,4 olan OECD ülkelerindeki ortalamasının 2019 yılında %72,6’ya ve 1995 yılında Türkiye’de %41,2 olan hizmetler sektörü istihdam payınının 2019 yılında %56,6’ya yükseldiği görülmektedir. Bu süreçte sanayi sektörü istihdam payınının, dünya ortalamasında artış, OECD ortalaması ve Türkiye’de ise azalış yönünde değişimlere uğradığı düşünüldüğünde tarım sektöründeki istihdamın büyük oranda hizmetler sektörüne aktarıldığı anlaşılmaktadır.

İstihdamın sektörel yapısındaki değişimlerin yanı sıra beşerî sermayenin verimlilik üzerindeki etkileri de büyük önem taşımaktadır. Eğitimin niteliksel gelişimi beşerî sermayenin kalitesini artıracığından, istihdamın gerçekleştiği sektörlerde verimlilik artışları yaşanmakta gerek üretim sürecinde gerekse de üretimin çıktısında kalite ve yenilik yönünden gelişimler yaşanmaktadır. Dolayısıyla, nitelikli işgücünün sahip olduğu bilgi birikimi ve becerileriyle katma değeri yüksek ürünlerin üretiminde kilit bir rol oynadığı ifade edilmektedir.

Verimlilik düzeyi, genel anlamda firmaların coğrafi konum ve büyüklükleri, kapasite kullanımları, kalite yönetimleri, yönetim ve organizasyonun etkinlik düzeyleri, makine ve teçhizatın verimliliği, hammadde ve diğer girdilerin verimliliği ve emeğin verimliliği gibi pek çok faktör tarafından belirlenmektedir. Bununla birlikte, verimlilik artışındaki en önemli faktörün emeğin verimliliği olduğu ifade edilmektedir (Zaim, 1997: 296-303). Dolayısıyla, işgücü niteliğindeki artışların verimliliği

doğrudan artıracığı, nitelikli işgücüne sahip olan ülkelerin uluslararası rekabette avantajlar sağlayacağı ve büyüme performansının sürdürülebilir bir şekilde artacağı ileri sürülmektedir.

Beşerî sermayenin verimlilikler üzerindeki etkileri düşünüldüğünde, ortalama eğitim sürelerinin arttığı dönemde sektörlerde yaşanan verimlilik artışları dikkat çekmektedir. Dünya Bankası verilerine göre, dünyada çalışan başına çıktı değeri 1995-2018 döneminde tarım sektöründe ortalama %126,5 artarak 1.604 dolardan 3.656 dolara, sanayi sektöründe ortalama %57,6 artarak 19.330 dolardan 30.469 dolara ve hizmetler sektöründe ortalama %39,5 artarak 23.204 dolardan 32.396 dolara yükselmiştir. Aynı dönemde, OECD ülkelerindeki ortalamalara bakıldığında çalışan başına çıktı değerinin tarım sektöründe %105,5'lik artışla 11.915 dolardan 24.487 dolara, sanayi sektöründe %46,8'lik artışla 56.883 dolardan 83.500 dolara ve hizmetler sektöründe %26,3'lük artarak 62.829 dolardan 79.372 dolara yükseldiği görülmektedir.

Şekil 6. Çalışan Başına Çıktı Değeri (\$=2010)

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Söz konusu dönemde Türkiye'deki sektörler incelendiğinde, tarım sektöründe dünya ve OECD ortalamalarındaki artışın gerisinde kaldığı, sanayi ve hizmetler sektöründe ise daha yüksek oranlarda verimlilik artışlarının yaşandığı görülmektedir. Şekil 6'da görüleceği üzere Türkiye'de çalışan başına çıktı değeri 1995-2018 döneminde tarım sektöründe ortalama %77,6 oranında artarak 9.027 dolardan 16.031 dolara, sanayi sektöründe ortalama %152,2 oranında artarak 16.957 dolardan 42.774 dolara, hizmetler sektöründe ise ortalama %49,3 oranında artarak 28.620 dolardan 42.741 dolara yükselmiştir.

Çalışan başına çıktı değerindeki artışlar, genel anlamda teknolojik gelişmeler ile işgücü niteliği ve inovasyon kapasitesindeki artışlardan kaynaklanabilmektedir. Söz konusu değişkenler, tarım, sanayi ve hizmetler olarak gruplandırılan ana sektörler içerisindeki alt sektörleri de belirlemektedir. Örneğin, işgücü niteliğinin düşük olduğu ülkelerde işgücü daha çok emek yoğun sektörlerde istihdam edilmekte ve verimlilik düzeyi nispeten düşük düzeylerde seyretmektedir. Bununla birlikte söz konusu ülkelerde

teknolojik gelişim doğal olarak sınırlı düzeylerde gerçekleşirken, teknoloji transferinde de adaptasyon sorunları ortaya çıkabilmektedir. İşgücü niteliği yüksek olan ve istihdamın önemli oranda sermaye yoğun sektörlerde gerçekleştiği ülkelerde ise gerek ürün gerekse de üretim süreçlerinde yaratılan yenilikler verimliliğin ve çıktı değerinin artmasına neden olmaktadır.

Her ne kadar çalışan başına çıktı değerindeki artışların yalnızca işgücü niteliğindeki artışlarla açıklanabilmesi mümkün olmasa da ele alınan dönemde ortalama eğitim yılı ve çalışan başına çıktı değerindeki artışların uyumlu bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Söz konusu dönemde eğitim düzeyi dünya ve OECD ortalamalarının üzerinde artan Türkiye’de, sanayi ve hizmetler sektöründeki çalışan başına çıktı değerinin dünya ve OECD ortalamalarına kıyasla daha fazla artış kaydetmesi ise bu ilişkiyi desteklemektedir. Diğer taraftan, 2019 yılı itibarıyla ortalama eğitim yılı dünya ortalamasının gerisinde olan Türkiye’nin çalışan başına çıktı değerinde dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, verimlilik artışı ve katma değer üretiminde beşerî sermaye birikiminin yanı sıra, başta sektörel gelişimleri sağlayacak yatırımlar için elverişli bir makroekonomik ortamın varlığı, rekabeti güçlendirecek serbest piyasa koşullarının varlığı, teknoloji düzeyi ve altyapının gelişmiş olması gibi birçok faktörün belirleyici role sahip olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

LİTERATÜR ÖZETİ

Nüfus yaşlanmasının ekonomik etkilerini inceleyen çalışmalarda genel olarak verimlilik unsuru ön plana çıkarken, elde edilen bulgular farklılık gösterebilmektedir. Nüfus yaşlanmasının ekonomik büyümeye olumsuz yönde etki etmesi genellikle yaşlanan emek faktörünün verimliliğindeki düşüşlerle, tasarruflardaki azalışlarla ve yaşlılara yönelik sosyal harcamalardaki artışlarla ilişkilendirilmektedir. Diğer taraftan, nüfus yaşlanmasının ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönlü etkisi ise büyük oranda beşerî sermaye birikimindeki artışlar ve teknolojik ilerlemelerle açıklanmaktadır.

Bloom ve Williamson (1998) tarafından yapılan çalışmada gelişmekte olan ülkelerdeki demografik dönüşümlerin ekonomik etkileri incelenmiştir. Çalışmada, 78 ülke için 1965-1990 dönemi ele alınarak yapılan panel veri analizinde nüfus yapısının büyüme hızını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Faugere ve Merette (1998) ise 7 OECD ülkesine ait verilerle nüfus yaşlanmasının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Hviding ve Merette (1998)’nin OLG modelini kullanılarak incelemiştir. Çalışmada, gelecek kuşaklar için yapılan daha fazla beşerî sermaye yatırımının yaşlanmanın olumsuz yönlerini büyük oranda ortadan kaldıracığı ve ekonomik büyümeyi artıran bir etki yaracağı ifade edilmiştir.

Bloom, Canning, Fink ve Finlay (2007), 97 ülkenin 1960-2000 dönemine ait verilerini kullanarak demografik yapıdaki dönüşüm ile kadın işgücü arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, azalan doğurganlık oranlarının kadınların işgücüne katılımını artırdığı, çocuk sağlığı ve eğitimine daha fazla yatırım imkânı sunduğu ve bu durumun uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Bloom, Canning ve Fink (2011) tarafından yapılan çalışmada ise nüfus yaşlanmasının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri OECD ülkeleri için incelenmiştir. Çalışmada,

yaşam beklentilerinin, emeklilik için yapılan tasarrufların ve kadınların işgücüne katılımının artması gibi nedenlerle ekonomik büyüme üzerinde ortaya çıkacak olumsuz etkilerin hafif seyredeceği ifade edilmiştir.

Prettner (2011) tarafından yapılan çalışmada, demografik değişimin uzun dönemde ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Romer (1990) ve Jones (1995) modelleri kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, azalan ölüm oranı uzun vadede ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilerken, doğurganlığın azalması olumsuz etki yaratmaktadır. Ölüm oranı ve doğurganlığın aynı anda azalması durumunda ise büyüme üzerinde uzun dönemdeki etkinin ılımlı seyredeceği ifade edilmektedir.

Maestas, Mullen ve Powell (2014) tarafından ABD'ye ait 1980-2010 dönemi verileri kullanılarak yapılan çalışmada yaşlanan nüfusun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada, nüfus yaşlanmasında %10'luk bir artışın ekonomik büyümede %5.7 oranında azalışa neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Li ve Zhang (2015) ise Çin'e ait 1978-2012 dönemi verilerini kullanarak benzer bir çalışma yapmışlardır. Çalışma sonucunda, nüfus yaşlanmasının göstergesi olan yaşlı bağımlılık oranındaki %1'lik artışın kişi başına düşen milli geliri %0,39 artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Acemoğlu ve Restrepo (2017) tarafından 169 ülke için 1990-2015 dönemi verileri kullanılarak yapılan çalışmada nüfus yaşlanması ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada, nüfus yaşlanmasının ekonomik büyümeyi pozitif yönlü olarak etkilediği sonucuna ulaşılmış ve bu durumun nüfusu hızlı yaşlanan ülkelerin otomasyon teknolojilerini benimsemesi ve emeğin yerini teknolojinin almasından kaynaklandığı ifade edilmiştir.

YÖNTEM

Verileri Toplanması

Çalışmada, nüfus yaşlanmasının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri OECD¹ ülkeleri çerçevesinde incelenmiştir. Bu noktada modelin bağımsız değişkenleri, nüfusun yaşlanma eğilimini temsilen yaşlı bağımlılık oranı ve literatürde nüfus yaşlanmasıyla yakından ilişkili olduğu kabul edilen sosyal harcamalar, yurtiçi tasarruflar, ortalama eğitim yılı verilerinden oluşmuştur. Modelin bağımlı değişkeni olarak ise Gayri Safi Yurtiçi Hasıla verileri kullanılmıştır.

Tablo 1. Modelin Değişkenleri

Veri Adı	Tanımı	Kaynağı
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	Dünya Bankası
YBO	Yaşlı Bağımlılık Oranı	Dünya Bankası
SOS	Sosyal Harcamalar	OECD
YT	Gayri Safi Yurtiçi Tasarruflar	Dünya Bankası
EGTM	Ortalama Eğitim Yılı	Birleşmiş Milletler

¹ Sosyal Harcamalar verilerine ulaşamadığından Kolombiya dahil edilmemiştir.

Modelde kullanılan ve Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve OECD veri tabanından elde edilen veriler 36 OECD üyesi ülkenin 1995-2017 dönemini kapsamaktadır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde panel veri analizi modeli kullanılmıştır. Panel veri analizi, zaman serileri ile yatay kesit birimlerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmakta ve çok sayıda birimin analiz edilmesine imkân tanımaktadır (Gujarati, 2016:406). Modelin uygulama aşamasında dikkat edilmesi gereken noktalar bulunmaktadır. Öyle ki; paneli oluşturan yatay kesitlerin birbirleriyle bağımlı ya da bağımsız olması, panel birim kök testlerinin birinci ve ikinci nesil testler olarak ikiye ayrılmasına neden olmaktadır. Bu noktada, yatay kesit birimlerinin birbirlerinden bağımsız olduğu durumlarda birinci nesil birim kök testleri kullanılırken, yatay kesit bağımlılığının bulunduğu durumlarda ikinci nesil birim kök testlerinin kullanılması gerekmektedir. Dolayısıyla, paneli oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığının bulunup bulunmaması kullanılacak olan birim kök testinin seçilmesinde belirleyici rol oynamaktadır.

Yatay kesit bağımlılığının olduğu durumlarda, söz konusu bağımlılığı dikkate almayan birim kök testlerinin kullanılması sahte regresyon sorununa neden olabilmektedir. Bu nedenle, olası bir sahte regresyon sorununa engel olabilmek amacıyla yatay kesit bağımlılığı testi uygulanması ve elde edilen sonuç doğrultusunda birim kök testinin seçilmesi gerekmektedir. Yatay kesit bağımlılığı testi seçiminde yatay kesit (N) ve zaman (T) boyutunun görece büyüklükleri dikkate alınmaktadır (Karabıyık ve Dilber, 2016:319). Bu bağlamda, çalışmada kullanılan veri setinde $N > T$ olması nedeniyle Pesaran (2004) CD (Cross-Section Dependence) testi kullanılmış ve paneli oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu tespit edilmiştir (CD test: 20.04; $p < 0.05$). Bu nedenle, değişkenlere ait durağanlık sınavının yapılacağı birim kök testinde yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulunduran ve Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF (Cross-Sectionally Augmented Dickey-Fuller) testinin kullanılmasına karar verilmiştir.

İkinci nesil birim kök testlerinden olan CADF testi, ADF (Augmented Dickey-Fuller) birim kök testinin gecikmeli yatay kesit ortalamalarıyla genişletilmiş halini ifade ederken, regresyonda kullanılan serilerin birinci farkları korelasyonun ortadan kaldırılmasına imkân tanımaktadır (Tatoğlu, 2013:223). Hata terimi veya faktörde otokorelasyon olmadığı durumlarda CADF testine ait regresyon modeli aşağıdaki gibi gösterilebilmektedir.

$$(1) \Delta Y_{i,t} = \alpha_i + \rho_i^* Y_{it-1} + d_0 \bar{Y}_{t-1} d_1 \bar{Y}_t + \varepsilon_{it}$$

Bununla birlikte, hata teriminde veya faktörde otokorelasyonun bulunması durumunda Y_{it} ve \bar{Y}_{it} 'nin birinci dereceden farkları regresyon modeline dahil edilerek genişletilmektedir.

$$(2) \Delta Y_{i,t} = \alpha_i + \rho_i^* Y_{it-1} + d_0 \bar{Y}_{t-1} + \sum_{j=0}^p d_{j+1} \Delta \bar{Y}_{t-j} + \sum_{k=1}^p c_k \Delta Y_{i,t-k} + \varepsilon_{it}$$

CADF testi paneli oluşturan tüm birimler için durağanlık analizinin yapılmasını sağlarken, panelin geneli için durağanlık analizi tüm birimlere ait test istatistiklerinin aritmetik ortalamasını ifade eden CIPS (Cross-Sectionally Augmented IPS) istatistiği ile gerçekleştirilmektedir.

$$(3) \text{ CIPS} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \text{CADF}_i$$

CADF testiyle panelde yer alan her bir ülke için durağanlık analizinin gerçekleştirilirken, bu ülkelere ait test istatistiklerinin aritmetik ortalamalarını ifade eden CIPS istatistiği ile panelin geneli için durağanlık analizi gerçekleştirilmektedir.

BULGULAR

Modelde kullanılan değişkenlere ait verilerin durağan olup olmadıklarının sınanması amacıyla yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulunduran ve ikinci nesil birim kök testleri içerisinde yer alan CADF testi uygulanmıştır. Test sonucunda elde edilen değerler aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2. Pesaran CADF Testi Sonuçları

Değişkenler	t-bar	cv10	cv5	cv1	Z[t-bar]	P-value
GSYH	-1.376	-2.040	-2.110	-2.230	2.341	0.990
ΔGSYH	-3.560	-2.040	-2.110	-2.230	-10.979	0.000
SOS	-1.701	-2.040	-2.110	-2.230	0.358	0.640
ΔSOS	-3.671	-2.040	-2.110	-2.230	-11.657	0.000
YBO	-1.555	-2.040	-2.110	-2.230	1.249	0.894
ΔYBO	-2.153	-2.040	-2.110	-2.230	-2.394	0.008
YT	-1.551	-2.040	-2.110	-2.230	1.277	0.899
ΔYT	3.535	-2.040	-2.110	-2.230	-10.828	0.000
EGTM	-1.771	-2.04	-2.11	-2.23	-0.065	0.474
ΔEGTM	-2.726	-2.04	-2.11	-2.23	-5.891	0.000

CADF testi sonuçlarına göre, modelde kullanılan değişkenlerin düzeyde durağan olmadığı, diğer bir ifadeyle tüm serilerin birim köke sahip olduğu görülmektedir. Serilerin birinci farkları alındığında ise tüm serilerin aynı düzeyde durağan hale geldiği, dolayısıyla birim kök içermediği görülmektedir. Serilerin aynı düzeyde I(1) durağan olduğunun belirlenmesinin ardından tesadüfi etkiler ve sabit etkiler modellerinden hangisinin kullanılacağı belirlenmesi gerekmektedir.

Tablo 3. Tesadüfi ve Sabit Etkiler Model Sonuçları

$\Delta GSYH_t$	Tesadüfi Etkiler Modeli			Sabit Etkiler Modeli		
	Katsayı	Std. Hata	t-test	Katsayı	Std. Hata	t-test
ΔYBO_{t-1}	-3.39	0.94	-3.61	-3.8	0.957	-3.97
ΔYT_t	2.855	0.066	43.12	2.669	0.061	43.45
ΔSOS_t	1.4	0.29	4.83	1.15	0.263	4.35
$\Delta EGT M_{t-1}$	-2.18	4.55	-0.48	-1.4	4.11	-0.34
Sabit	2.36	0.51	4.63	2.64	0.393	6.72
	Grup İçi	Gruplar Arası	Toplam	Grup İçi	Gruplar Arası	Toplam
R ²	0.7349	0.8907	0.7183	0.7352	0.877	0.7171
Wald Testi	1902.71	0.000		F testi	483.2	0.000
Grup: 35 Yıl: 1995-2017				F test tüm u _i =0: F(34, 696) = 14.10 p > F = 0.0000		

Model sonuçları incelendiğinde hem tesadüfi etkiler modelinde hem de sabit etkiler modelinde kullanılan değişkenlerin ekonomik büyüme üzerinde aynı yönde etkiye sahip olduğu görülmektedir. Buna göre, gayri safi yurtiçi tasarruflar ve sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler yarattığı, bir dönem önceki yaşlı bağımlılık oranı ve bir dönem önceki ortalama eğitim yılının ise ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler yarattığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda, sabit ya da tesadüfi etkiler modellerinden hangisinin kullanılacağına karar vermek için Hausman testi uygulanması ve ardından modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının olup olmadığının sınanması gerekmektedir. Hausman test hipotezi aşağıdaki gibi gösterilebilmektedir.

H₀: Bağımsız değişken ve birim etki arasında korelasyon yoktur.

H₁: Bağımsız değişken ve birim etki arasında korelasyon vardır.

Burada H₀ hipotezinin kabul edilmesi durumunda sabit etkiler modelinin tercih edilmesi, H₀ hipotezinin reddedilmesi durumunda ise tesadüfi etkiler modelinin tercih edilmesi gerekmektedir. Aşağıda verilen Hausman testi sonuçlarına bakıldığında olasılık değerinin 0,05'ten büyük olduğu görülmektedir. Bu nedenle H₀ hipotezi reddedilmekte ve tesadüfi etkiler modelinin kullanılmasının uygun olacağına karar verilmektedir.

Tablo 4. Hausman, Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları

Hausman Test	Otokorelasyon Testi	Değişen Varyans Testi	Birimler Arası Korelasyon
P=0.631	DW= 1.3306172	W0=13.950 Pr>F=0,000	Pesaran =15.341, Pr = 0.0000
X ² =1.730	BW LBI=1.3891793	W50=13.516 Pr>F=0,000	Friedman=106.418, Pr=0.0000
		W50=13.516 Pr>F=0,000	

Tesadüfi etkiler modelinin seçilmesinin ardından otokorelasyon, değişen varyans ve birimler arası korelasyon testleri yapılmıştır. Otokorelasyon testi için Bhargava, Franzini ve Narendranathan tarafından önerilen Durbin-Watson ve Baltagi-Wu tarafından önerilen LBI (Local Best Invariant) testleri gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçların (DW=1.3306172, LBI=1.3891793) 2'den küçük olması

nedeniyle modelde birinci dereceden otokorelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, değişen varyans testinde elde edilen Leneve, Brown ve Forsythe test istatistiği sonuçları ($W_0=13.950$, $W_{50}=13.516$, $W_{10}=13.820$) modelde değişen varyans olduğunu, Pesaran ve Friedman test sonuçları ise birimler arasında korelasyon ya da diğer bir ifadeyle yatay kesit bağımlılığının bulunduğunu göstermiştir.

Modelde, otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığının bulunması nedeniyle, söz konusu sorunlar altında bile dirençli standart hatalarla etkin ve tutarlı tahminlerin yapılabildiği Driscoll-Kraay (1998) tesadüfi etkiler tahmincisinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Tablo 5. Tesadüfi Etkiler Tahmincisi (Driscoll-Kraay Standart Hatalar)

$\Delta GSYH_t$	Katsayı	Driscoll-Kraay Standart Hata	t-test
ΔYBO_{t-1}	-3.39	1.8	-1.88
ΔYT_t	2.855	0.224	12.75
ΔSOS_t	1.4	0.297	4.7
ΔEGT_{t-1}	-2.18	0.857	-2.54
Sabit	2.36	0.521	4.53
R^2	0.7183		
Wald Testi	246.01	0.000	

Elde edilen sonuçlara göre, yaşlı bağımlılık oranının ekonomik büyüme üzerinde bir dönem gecikmeyle negatif etkiye sahip olduğu görülmektedir. Buna göre, yaşlı bağımlılık oranında meydana gelen bir birimlik artış GSYİH'nin bir sonraki dönemde %3,39 oranında azalmasına neden olmaktadır. Benzer durum ortalama eğitim yılında da görülmekte ve ortalama eğitim yılındaki bir birimlik artış GSYİH'nin bir sonraki dönemde %2,18 oranında azalmasına neden olmaktadır. Söz konusu değişkenlerin GSYİH üzerindeki bir dönem gecikmeli ve negatif etkileri karşısında gayri safi yurtiçi tasarruf ve sosyal harcamaların etkisinin aynı dönemde ve pozitif yönde gerçekleştiği görülmektedir. Buna göre, gayrisafi yurtiçi tasarruflarda meydana gelen bir birimlik artış GSYİH'yi %2,85 oranında artırırken, sosyal harcamalarda meydana gelen bir birimlik artış GSYİH'nin %1,4 oranında artmasına neden olmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada, nüfus yaşlanmasının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri 36 OECD ülkesine ait 1995-2017 verileri kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada, bağımlı değişken olarak GSYİH verileri, bağımsız değişken olarak ise yaşlı bağımlılık oranı, ortalama eğitim yılı, sosyal harcamalar ve gayri safi yurtiçi tasarruf verileri kullanılmıştır. Uygulamada elde edilen sonuçlar yaşlı bağımlılık oranı ve ortalama eğitim yılındaki artışların ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Diğer taraftan, gayri safi yurtiçi tasarruflar ve sosyal harcamalardaki artışların ise ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Çalışmada elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde yaşlanan nüfus, işgücüne katılımı ve işgücünün verimliliğinde olumsuz etkiler yaratması, bireysel tasarruf eğiliminin azalmasıyla toplam tasarruflar

üzerinde negatif etkilerinin bulunması ve kamu maliyesinde neden olduğu ilave yükler sonucunda vergi oranlarında ve/veya çalışan kesim üzerindeki sosyal kesintilerde artışlara neden olması gibi nedenlerle ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bununla birlikte, artan mali yüklerin finansmanında kullanılan yöntemler ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilerken, kamu sosyal harcamalarındaki artışlar tüketim ve tasarrufları artırması nedeniyle ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Dolayısıyla, tüketim ve tasarrufları pozitif yönde etkileyen sosyal harcamaların, yaşlanmanın ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini hafiflettiği görülmektedir.

Diğer taraftan, ortalama eğitim yılı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki değerlendirildiğinde elde edilen sonucun eğitim düzeyi, eğitimin niteliği ve ekonomideki yapısal dönüşümlerle açıklanabilmesi mümkündür. İktisadi açıdan işgücünün eğitim düzeyi hakkında genel bir bilgi veren ortalama eğitim süresi, eğitimin, dolayısıyla da işgücünün niteliği hakkında yeterli bilgi vermemektedir. Eğitim düzeyinin nicelik olarak artırılması önem taşımakla birlikte, niteliğinin artırılması ekonomik açıdan daha büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, eğitimdeki niceliksel ve niteliksel artışların ekonomik plan ve gereksinimler göz önüne alınarak program dahilinde gerçekleştirilmesi de büyük önem taşımaktadır. Özellikle, niteliğin ve iktisadi gereksinimlerin dikkate alınmadığı durumlarda hem işgücü verimliliğindeki artış sınırlı düzeyde kalmakta hem de işsizliğin arttığı ve/veya bireylerin bilgi ve yetenekleri dışındaki farklı alanlarda istihdam edildiği bir süreç yaşanmaktadır. Bu bağlamda, OECD ülkelerinde ortalama eğitim yılının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucu, gelişmiş ülkeler açısından eğitimin verimlilik üzerindeki azalan getirisiyle, gelişmekte olan ülkeler açısından ise genel anlamda eğitimin niceliğine odaklanılarak niteliğin ve ekonomik planlamanın ihmal edilmesiyle ilişkilendirilmektedir.

Türkiye açısından bakıldığında, ortalama eğitim yılının henüz dünya ortalamasının gerisinde olmasına rağmen daha yüksek bir çalışan başına çıktı değerine ulaşılmasının olumlu bir gelişme olduğu ifade edilebilecektir. Bununla birlikte, dünya ortalamasıyla karşılaştırıldığında daha genç bir işgücüne sahip olunmasının işgücü verimliliğinde avantaj sağladığına ve yaşlanma hızı göz önüne alındığında bu avantajın yakın gelecekte ortadan kalkacağına dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda gerek doğurganlık oranları ve gerekse de beklenen yaşam süreleri incelendiğinde, nüfus yaş yapısının OECD ortalamalarına yakınsadığı görülen Türkiye’de işgücü ve iktisadi faaliyetlerde niteliğin artırılmasına yönelik politikaların uygulanması büyük önem taşımaktadır. Günümüzde ortalama eğitim yılı ve çalışan başına çıktı değerinde OECD ülkelerinin oldukça gerisinde yer alan Türkiye’de, eğitim düzeyindeki niceliksel artışın yanı sıra kalite ve nitelik artışına da önem verilmesi, emek arz ve talebinin uyumunu artıracak mesleki eğitim ve yükseköğretim kurumları ile özel sektör iş birliğinin geliştirilmesi ve belirlenen katma değeri yüksek alanlarda özel sektörün yatırım ve ar-ge faaliyetlerinin desteklenmesine yönelik teşviklerin sağlanmasının son derece önemli olduğu söylenebilecektir. Sonuç olarak, yaşlanmanın emek verimliliğinde yaratacağı dezavantajların artan işgücü niteliği ve sermaye yoğun sektörlere geçişle birlikte avantaja dönüştürülebileceği, gelecekte artması beklenen sosyal harcamaların

finansmanında ise artırılan verimlilik düzeyi ve yaratılan katma değerin mali açıdan önemli bir rol oynayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. & Restrepo P. (2017). Secular stagnation? The effect of aging on economic growth in the age of automation. *NBER Working Paper* No: 23077.
- Bloom, D. & Williamson, J. (1998). demographic transitions and economic miracles in Emerging Asia. *The World Bank Economic Review*, 12(3), 419-455.
- Bloom, D., Canning D. & Fink G. (2011). Implications of population aging for economic growth. Program on the global demography of aging, *Working Paper Series*, No: 64.
- Bloom, D., Canning D., Fink G. & Finlay J. (2007). Fertility, female labor force participation and the demographic dividend. *NBER, Working Paper* No: 13583.
- Bloom, D., Canning, D. & Sevilla, J. (2003). *The demographic dividend: A new perspective on the economic consequences of population change*. Santa Monica, CA; Arlington, VA; Pittsburgh, PA: RAND Corporation.
- Bouman, R., Horne, R., Milası, S.& Prasad, N. (2015). Ageing and labour market implications for Lithuania. *Research Department Working Paper*, No.6 International Labour Office, Research Department.- Geneva.
- Fougere, M. & Merette, M. (1998). Population ageing and economic growth in seven OECD countries. *Economic Studies and Policy Analysis Division Department of Finance*, Canada.
- Galor, O. & Weil, D. (1999). From Malthusian stagnation to modern growth. *The American Economic Review*, 89(2), 150-154.
- Gujarati, D. (2016). *Örneklerle ekonometri*. Ankara: BB101 Yayınları.
- ILO (2020). *ILOSTAT explorer*. Erişim Tarihi: 24 Aralık 2020, <https://ilostat.ilo.org/data>.
- Karabiyik, C. & Dilber, İ. (2016). Gelir eşitsizliği ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları ilişkisi: Panel veri analizi. *Journal of Yaşar University*. 11(44), 316-325.
- Li, H. & Zhang X. (2015). Population aging and economic growth: the Chinese experience of Solow Model. *International Journal of Economics and Finance*, 7(3), 199-206.
- Maestas, N., Mullen K. & Powell D. (2014). The effect of population aging on economic growth. *Stanford Institute for Economic Policy Research*, Discussion Paper No:14-012.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Working Paper*, 0435, *University of Cambridge*. <https://doi.org/10.17863/CAM.5113>.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, (22), 265-312.

- Prettner, K. (2011). Population ageing and endogenous economic growth. Program on the global demography on aging. *Working Paper* No:72. https://cdn1.sph.harvard.edu/wp-content/uploads/sites/1288/2013/10/PGDA_WP_72.pdf.
- Tatoğlu, F. Y. (2013). *İleri panel veri analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.,
- United Nations (2021). *Human developments reports*. Erişim Tarihi: 16 şubat 2021, <http://hdr.undp.org/en/indicators/103006>.
- World Bank (2020). *World development indicators*. Erişim Tarihi: 11 Aralık 2020, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>.
- World Bank (2021). *Population estimates and projections*. Erişim Tarihi: 29 Haziran 2021, <https://databank.worldbank.org/source/population-estimates-and-projections>.
- Zaim, S. (1997). *Çalışma ekonomisi* (10. Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Zhang, H., Zhang H. & Zhang, J. (2015). Demographic age structure and economic development: Evidence from Chinese Provinces. *Journal of Comparative Economics* 43, 170–185.

Geliş Tarihi:

01.09.2021

Kabul Tarihi:

24.10.2021

Yayımlanma Tarihi:

20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Yeşil Yıldırım, G., & Levent, A. F. (2021). Okul müdürlerinin öğretmenlere verdikleri disiplin cezalarına ilişkin görüşleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1566-1593. doi:10.46928/iticusbe.989557

OKUL MÜDÜRLERİNİN ÖĞRETMENLERE VERDİKLERİ DİSİPLİN CEZALARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLER

Araştırma

Gülnur Yeşil Yıldırım

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Milli Eğitim Bakanlığı

gulnur_yesil_yildirim@hotmail.com

A. Faruk Levent

Marmara Üniversitesi

faruk.levent@marmara.edu.tr

Gülnur Yeşil Yıldırım, Marmara Üniversitesi Eğitim Yönetimi ve Denetimi yüksek lisans programını bitirmiştir. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir devlet okulunda öğretmen olarak çalışmaktadır.

A.Faruk Levent, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümünde doçenttir. Öğretmen eğitimi, etik eğitimi, üstün yetenekliler eğitimi, eğitim politikası ve insan kaynakları yönetimi alanında ders vermekte ve bu alanlarda araştırmalar yayınlamaktadır.

OKUL MÜDÜRLERİNİN ÖĞRETMENLERE VERDİKLERİ DİSİPLİN CEZALARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ*

Gülnur Yeşil Yıldırım
gulnur_yesil_yildirim@hotmail.com
A. Faruk Levent
faruk.levent@marmara.edu.tr

ÖZET

Okul müdürlerinin; okulun düzenini korumak, verimli bir çalışma ortamı hazırlamak, çalışanların huzurunu sağlamak, çatışmaların yönetimi ve sorunların çözümü için bu yaptırımları uygulama yetkisi vardır. Okul müdürleri, okulda çalışan öğretmenlere istenmeyen davranışlar karşısında 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 126. maddesine göre uyarma, kınama ve aylıktan kesme cezalarını verebilmektedir.

Amaç: Bu araştırmanın amacı, okul müdürlerinin öğretmenlere verdikleri disiplin cezalarına ilişkin görüşlerinin incelenmesidir.

Yöntem: Nitel araştırma yöntemlerinden durum deseni ile gerçekleştirilen bu çalışmada, amaçlı ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenmiş muhakkiklik yapan 34 okul müdürü ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

Bulgular: Katılımcı okul müdürlerinin görüşlerine göre okul yöneticiliğinin öğretmenlikte ek bir görev olarak yürütülmesi disiplin soruşturmalarında karar alma sürecini olumsuz yönde etkilemektedir. Katılımcı okul müdürleri, öğretmenlere verilen disiplin cezalarının uygulanması sonucu yönetici-öğretmen ilişkilerinde sorunlar meydana geldiğini belirtmekle birlikte bu ceza verme işinin daha çok kendileri dışında konunun uzmanları tarafından yapılması gerektiğini ifade etmiştir.

Özgünlük: Literatür incelendiğinde, Türkiye'de eğitim alanında müfettişlerin soruşturma görevine ilişkin birçok çalışma yapılmış olmasına karşın okul müdürlerinin muhakkiklik görevi ve öğretmenlere verdiği disiplin cezalarına ilişkin az sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir. Bu araştırmanın eğitim yönetimi ve denetimi literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Disiplin cezası, okul müdürü, öğretmen, denetim

JEL Sınıflandırması: I29

* Bu çalışma, Gülnur Yeşil Yıldırım'ın Doç. Dr. A. Faruk Levent danışmanlığında tamamlanan yüksek lisans tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

THE OPINIONS OF SCHOOL PRINCIPALS REGARDING THE DISCIPLINARY PENALTIES GIVEN TO TEACHERS

ABSTRACT

School principals; it has the authority to apply these sanctions to protect the order of the school, to prepare an efficient working environment, to ensure the peace of the employees, to manage conflicts and to solve problems. School principals can give warnings, reprimands and deductions from salaries for undesirable behavior to teachers working at school, in accordance with Article 126 of Civil Servants Act No. 657.

Purpose: The purpose of the study is to examine the opinions of school principals regarding the disciplinary penalties given to teachers.

Method: In this research, which was carried out with case design, one of the qualitative research methods, face-to-face interviews were conducted with 34 school principals who were determined by the purposeful criterion sampling method.

Findings: According to the opinions of the participating school principals, the fact that school administration is an additional duty in teaching profession negatively affects the decision-making process in disciplinary investigations. The participant school principals stated that as a result of the disciplinary punishments given to the teachers, problems occurred in the relations between the principal and the teacher, but they also stated that this penalty should be done by experts other than themselves.

Originality: When the literature is examined, it is seen that although there are many studies on the investigative duty of inspectors in the field of education in Turkey, there are few studies on the investigative duty of school principals and the disciplinary penalties given to teachers. It is thought that this research will contribute to the education management and supervision literature.

Keywords: Disciplinary penalty, school principal, teacher, supervision.

JEL Classification: I29

GİRİŞ

Eğitim, bireyin toplum dinamiklerine uyumuna yardım etmek ve bireyde var olan yeti ve yeteneklerin üst sınırına kadar gelişmesini sağlama sürecidir (Varış, 1998). Öğretmen; okulda bilgi, görgü ve davranışları ile çocukların ve gençlerin öğrenme yaşantılarına rehberlik eden ve yön veren kişidir (Fidan ve Erden, 1994). Özsoy (2003), öğretmenlerin genel kültür ya da pedagojik formasyon sahibi olmalarının yanında kişilik ve karakter bakımından da yeterli olmaları gerektiğini belirtmektedir.

Her örgütte olduğu gibi eğitim örgütü olan okulda da belirlenen amaçlara ulaşılabilmesi, başarının ve gelişmenin sağlanması, huzur ortamının oluşması için kuralların olması ve buna uyulması gerekir. Bu süreçte yönetim çok önemlidir (Eren, 2001). Bu sürecin kontrolü yöneticinin elindedir. Eğitim yöneticileri, okul örgütlerini yönetirken Türk milli eğitiminin temel ilkeleri ile amaçları çerçevesinde yönetilmesinden sorumludur (Bursalıoğlu, 2002).

Okul örgütlerinde güç okul müdürü üzerinde toplanmıştır (Mintzberg, 1983). Hoy ve Miskel (2010) örgütsel güç; yasal güç, ödül gücü ve baskı gücü olarak üçe ayırmışlardır. Yasal güç, yöneticiye resmi olarak verilen güçtür. Ödül gücü çalışanların başarılarının ödüllendirilmesi, baskı gücü ise sözlü veya yazılı cezalar olarak açıklanabilir. Okul yöneticileri, yasaların kendisine verdiği gücü kullanarak örgütte yapılması gereken görevlerin yerine getirilmesini sağlar (Çelikten ve Özbaş, 2014).

Toplumsal yaşamda bireyin diğer bireylerle ve toplumla ilişkilerini düzenleyen kurallar vardır. Bu kurallar; toplumsal ilişkilerde belirsizliğin azaltılması, bireyler arası ilişkilerde yol gösterici olması ve özgürlüklerin çerçevesini çizmesi bakımından kılavuz görevi görmektedir (Demirkasımoğlu, 2015). Kamu hizmetinin düzenli ve etkin bir şekilde işlemesi disiplinin sağlanması ile gerçekleşir. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak çalışan memurlar düzeni bozan herhangi bir davranışına karşılık inceleme-soruşturma başlatılarak kişiyi suçluysa suçunun tespit edilmesi ya da suçsuzsa ortaya çıkması sağlanarak kamu düzeni gerçekleşir (Görgülü, 2007).

Okullarda öğretmenlerin uymak zorunda olduğu kurallar vardır. Bu kurallar 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda (DMK) açıkça belirtilmiş ve aykırı davranışlar durumunda uygulanacak yaptırımlara yer verilmiştir (Akyol, 1989). Okul müdürleri, yasaların kendisine verdiği yetki ile okulda çalışan öğretmene istenmeyen davranışları karşısında bazı yaptırımları uygulayabilir (Gezer, 2015; Kayıkçı, Özdemir ve Özyıldırım, 2016; Ünal, 2012). DMK'nın 126. maddesine göre uyarma, kınama ve aylıktan kesme disiplin amirleri tarafından verilir. Disiplin Kurulları ve Disiplin Amirleri Hakkında Genel Yönetmeliğin 16. maddesine dayanılarak hazırlanan Milli Eğitim Bakanlığı Disiplin Amirleri Yönetmeliğinde, ilçede görev yapan bir öğretmenin disiplin amiri okul müdürüdür (Levent ve Dönmez Övür, 2019).

Örgütsel anlamda disiplin, kamu hizmetlerinin yürütülmesinde düzeni sağlamak ve korumak amacıyla bu düzeni bozan durumlara karşı koyulan kurallardır (Ünal, 2012). Disiplin suçu, çalışanın görevi sırasında yaptığı meslek onuruna aykırı hareket ve davranışlarıdır. Kamu düzenini engelleyen bir durum olan disiplin suçu, kasti ya da dikkatsizlik sonucu oluşabilir (Arıca, 2000). Memur veya

kamu görevlisinin bir davranışı disiplin hukukuna aykırı düştüğünde yönetsel olarak disiplin soruşturması başlatılır (Görgülü, 2007). Disiplin cezası ise memurun çalıştığı kurumda düzeni bozacak davranışlara karşı uygulanan, kurumun düzenini bozan bu davranışların tekrarını engelleyen yaptırımlardır (Kırmızıgül, 1998). Disiplin cezası, kamu personelinin işini daha özenli ve dikkatli olmasını ve verilen görevlerin daha itinalı yerine getirilmesini sağlar (Akgüner, 1992). Disiplin cezaları ile kamuda çalışan personelin görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi; çalışma ortamını bozucu eylemlerde bulunmaması; hizmetlerin yasalara uygun şekilde yerine getirilmesi; verilen cezalar ile diğer memurların ibret alarak bu durumdan kaçınmaları; kamusal alanda huzursuzluğun ortadan kaldırılması amaçlanmıştır (Taymaz, 2015).

Literatür incelendiğinde, Türkiye’de eğitim alanında müfettişlerin soruşturma görevine ilişkin birçok çalışma yapılmış olmasına karşın (Beyhan, 2008; Çelebi, Övür ve Eravcı, 2017; Erdem, 2010; Gün, 1989; Görgülü, 2000; Özer ve Yılmaz, 2015; Özmen ve Şahin, 2010; Yıldırım, Beycioğlu, Uğurlu ve Sincar, 2012) okul müdürlerinin muhakkiklik görevi ve öğretmenlere verdiği disiplin cezalarına ilişkin az sayıda çalışmanın (Ayvaz, 2017; Dal, 2019, Düztepe, 2019; Ekinci ve Sabancı, 2020) olduğu görülmektedir. Bu araştırmanın amacı, okul müdürlerinin öğretmenlere verdikleri disiplin cezalarına ilişkin görüşlerinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Okul müdürlerinin uyguladığı disiplin cezalarının okul müdürü-öğretmen ilişkisini nasıl etkilediği konusunda okul müdürlerinin görüşleri nelerdir?
2. Okul müdürlerinin uyguladığı disiplin cezalarının öğretmen verimliliğini nasıl etkilediği konusunda görüşleri nelerdir?
3. Okul müdürlerinin disiplin cezalarını uygulamada etik ilkelere ne kadar bağlı kaldıkları konusunda görüşleri nelerdir?
4. Disiplin cezalarının istenmeyen davranışları önlemesi konusunda okul müdürlerinin görüşleri nelerdir?
5. Okul müdürlerinin uyguladıkları disiplin cezalarının okulda güven ortamını sağlama ve anlaşmazlıkları azaltma konusundaki görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada okul müdürlerinin, öğretmenlere verdiği disiplin cezalarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi amaçlandığından katılımcı görüşlerinin derinlemesine öğrenilmesi ve yorumlanabilmesi için nitel araştırma yöntemlerinden durum deseni kullanılmıştır (Christensen, Johnson ve Turner, 2015).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yapılarak 2019 yılında İstanbul ili Bağcılar ilçesinde resmi ilkököl, ortaokul ve lisede görev yapan 34 okul yöneticisi oluşturmaktadır. Ölçüt örneklemede araştırma için belli niteliklere sahip olan kişiler örnekleme alınmaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014). Bu çalışmada kullanılan ölçüt, okul müdürlerinin muhakkiklik görevini yapıyor olmalarıdır. Araştırmanın katılımcılarını oluşturan okul yöneticilerinin demografik özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Branş	Eğitim Düzeyi	Yöneticilik Kıdemi
Y01	E	52	Coğrafya	Yüksek Lisans	6
Y02	E	48	DKAB	Lisans	8
Y03	E	48	Tarih	Lisans	12
Y04	E	46	Metal Teknolojisi	Yüksek Lisans	20
Y05	E	43	Türkçe	Yüksek Lisans	12
Y06	E	42	DKAB	Lisans	4
Y07	E	35	Sınıf Öğretmeni	Lisans	9
Y08	E	55	Fizik	Lisans	20
Y09	E	46	Beden Eğitimi	Yüksek Lisans	14
Y10	E	37	Sınıf Öğretmeni	Yüksek Lisans	7
Y11	E	46	Sınıf Öğretmeni	Yüksek Lisans	13
Y12	E	40	Sınıf Öğretmeni	Yüksek Lisans	10
Y13	E	40	Bilişim Teknolojileri	Yüksek Lisans	10
Y14	E	53	Sınıf Öğretmeni	Yüksek Lisans	15
Y15	E	45	Matematik	Yüksek Lisans	21
Y16	E	43	Sınıf Öğretmeni	Yüksek Lisans	14
Y17	E	41	Sınıf Öğretmeni	Yüksek Lisans	13
Y18	E	55	Sınıf Öğretmeni	Lisans	28
Y19	E	43	Rehberlik	Lisans	12
Y20	E	54	Kimya	Lisans	20
Y21	E	45	Kimya	Yüksek Lisans	10
Y22	E	50	Tarih	Yüksek Lisans	13
Y23	E	37	Muhasebe ve Finansman	Yüksek Lisans	15
Y24	E	49	DKAB	Yüksek Lisans	13
Y25	E	50	Muhasebe ve Finansman	Yüksek Lisans	20
Y26	E	46	Tarih	Yüksek Lisans	2
Y27	E	49	Beden Eğitimi	Yüksek Lisans	12
Y28	E	34	Türk Dili ve Edebiyatı	Yüksek Lisans	7
Y29	E	38	Türk Dili ve Edebiyatı	Yüksek Lisans	12
Y30	E	35	Büro Yönetimi	Lisans	4
Y31	E	42	Sınıf Öğretmeni	Yüksek Lisans	15
Y32	K	44	Türk Dili ve Edebiyatı	Yüksek Lisans	6
Y33	E	51	DKAB	Lisans	6
Y34	E	43	Tarih	Yüksek Lisans	16

Verilerin Toplanması

Okul müdürlerinin, öğretmenlere verdiği disiplin cezalarına ilişkin görüşlerini öğrenmek üzere veri toplama aracı olarak görüşme tekniğinin kullanılmasına karar verilmiştir. Büyüköztürk ve diğerleri (2018), görüşmeyi cevabı aranılan sorular çerçevesinde konuyla alakalı kişilerden veri toplama olarak

tanımlamakta olup araştırılan konuya dair derinlemesine bilgi edinilmesinde uygun olduğunu ifade etmektedir.

Okul müdürlerinin, öğretmenlere verdiği disiplin cezalarına ilişkin görüşlerini belirlemek üzere uzman görüşleri, disiplin cezalarına ilişkin 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun ilgili bölümlerinden faydalanılarak araştırmacılar tarafından toplam 17 soruluk bir form hazırlanmıştır. Soruların geliştirilmesi aşamasında geçerliği sağlamak üzere literatür taraması sonrası sorular asıl örnekleme uygulanmadan önce okul yöneticisi olan ama örnekleme yer alamayan bireyler ile görüşmelerin verimi, işlerliği, zamanlamaları ve ilerlemesini görmek üzere pilot görüşmeler yapılmıştır.

Veri toplama sürecinde bazı görüşmeler, yöneticilerin okullarında, bazıları ise pandemi dolayısıyla online olarak kendilerinin belirledikleri bir tarih ve zamanda yapılmıştır. Görüşmelerin araştırmacı tarafından not tutularak kayıt altına alınmasının yanında, katılımcıların izniyle, ses kayıtları da alınmıştır. Araştırmanın amacına uygun olarak, okul müdürlerinin, öğretmenlere verdiği disiplin cezalarına ilişkin görüşlerini derinlemesine analiz etmek üzere kurum ve sosyal ilişkiler temelinde konuya ilişkin sorular sorulmuştur.

Verilerin Analizi

Nitel araştırmaların en zor aşamalarından birini elde edilen verilerin analizi oluşturur. Görüşme verilerinin analizindeki amaç, elde edilen görüşme verileri ile araştırma konusunu kaynaştırmaktır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2018). Araştırmanın verilerinin analizinde betimsel ve içerik analizinden yararlanılmıştır. Betimsel analizde elde edilen veriler, daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Araştırmacı elde ettiği bilgilerden, doğrudan alıntılara yer verir (Karagöz, 2017). Okul müdürlerinin, öğretmenlere verdiği disiplin cezalarına ilişkin görüşlerinin incelenmesine yönelik görüşme tekniği ile elde edilen verilerin analizinde kullanılan ikinci yöntem içerik analizi olmuştur. İçerik analizi, mesaj değeri taşıyan her türlü verinin bir amaç doğrultusunda taranması, kategorilere (temalara) ayrılması, özetlenmesi ve bulguların araştırma doğrultusunda analiz edilmesi ve yorumlanması işlemlerini içeren bilimsel bir araştırma yöntemidir (Karagöz, 2017). Katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucu toplanan verilerin betimsel ve içerik analizine tabi tutulması sonrasında ana temalar tespit edilerek araştırma sorularının sırasına göre temalar, alt temalar ve temalara ilişkin kodlar belirlenmiştir. Ana temalar altında yer alan kodlamalara ilişkin frekanslar yoluyla çalışmaya katılan okul müdürlerinin görüşleri sayısallaştırılmıştır. Kodlamalar ve alıntılar verilirken katılımcı okul müdürleri, Y01, Y02, Y03, ... olarak belirtilmiştir.

Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması

Lincoln ve Guba'nın (1985) nitel araştırmalarda niteliği arttırmak için önerdiği inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlık ve teyit edilebilirliği sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmıştır.

İnanırcılık: Araştırmanın inanırcılığının sağlanması için veri toplama sürecinden veri analizine kadar olan süreçte, eğitim yönetimi ve denetimi alanında uzman olan iki akademisyenin görüşüne başvurulmuştur. Ayrıca katılımcılardan toplanan veriler yazı ortamına döküldükten sonra bunların doğruluğuna ilişkin düşünceleri alınmış ayrıca eklemek istedikleri varsa eklemeleri istenmiştir.

Aktarılabirlik: Araştırmanın aktarılabirliği için veri analizi sonucunda elde edilen temalarda katılımcıların verdiği ifadeler yorum katmadan doğrudan yer verilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yapılarak seçilmiştir.

Tutarlık: Araştırmanın tutarlılığının sağlanması için tutarlık incelemesi yapılmıştır. Bu incelemenin amacı, araştırma sürecinde araştırmacının tutarlı olup olmadığını belirlemektir. Bu nedenle, veriler önce araştırmacılar tarafından ayrı ayrı kodlanmış, daha sonra elde edilen kodlar ve alt temalar karşılaştırılmış ve bu şekilde temalara ulaşıp büyük ölçüde uzlaşma sağlandıktan sonra veri analizine son şekli verilerek araştırma tutarlığı sağlanmıştır.

Teyit Edilebilirlik: Araştırmanın teyit edilebilirliğinin sağlanması için araştırma sürecindeki tüm çalışmalar, toplanan veriler saklanmaktadır.

BULGULAR

Çalışmaya katılan okul müdürleriyle yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin içerik analizine tabi tutulması sonucu 24 ana tema belirlenmiştir. Bu temalar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmanın Ana Temaları

Tema No	Ana Tema
1	Okul yöneticiliğinin ek bir görev olarak icra edilmesinin disiplin soruşturmalarında karar alma sürecine etkisi
2	Okul yöneticiliğinin ek bir görev olarak icra edilmesine ilişkin sorunlar
3	Mevzuatla ilgili yeterli bilgi ve donanıma sahip olma düzeyi
4	Mevzuatla ilgili eğitim alma ve katkısı
5	Disiplin soruşturmalarında uzmanlık
6	Disiplin süreçlerinde yasal gücün süreci kolaylaştırması ve hızlandırması (sürece etki)
7	Disiplin süreçlerinde yasal güce ilişkin algı
8	Disiplin cezalarının öğretmen verimliliği ve motivasyonu üzerindeki olumlu etkisi
9	Disiplin cezalarının öğretmen verimliliği ve motivasyonu üzerindeki olumsuz etkisi
10	Öğretmenlere verilen disiplin cezalarının gerekliliği algısı
11	Öğretmenlere verilen disiplin cezalarının kurumun işleyişi üzerindeki etkisi
12	Öğretmenlere verilen disiplin cezalarının yönetici-öğretmen ilişkileri üzerindeki etkisi
13	Soruşturma başlatmada tereddüt yaşama
14	Profesyonel yaklaşım gösterme
15	Disiplin soruşturması ve karar verme sürecinde etik ilkelere uygun hareket etme
16	Disiplin soruşturma ve karar verme sürecinde tarafsızlık
17	Disiplin soruşturma ve karar verme sürecinde mevzuata/kanunlara uygunluk
18	Okul müdürlerinin öğretmenlere verdikleri disiplin cezalarının kurum kültürüne olumlu etkisi
19	Okul müdürlerinin öğretmenlere verdikleri disiplin cezalarının kurum kültürüne olumsuz etkisi
20	Okul müdürlerinin öğretmenlere verdikleri disiplin cezalarının yönetici-öğretmen ilişkileri üzerindeki etkisi
21	Öğretmenlerin istenmeyen davranışlarının ortadan kaldırılmasında disiplin cezalarının yeterliği/yararlılığı
22	Öğretmenlerin istenmeyen davranışlarının ortadan kaldırılmasında disiplin cezalarının yetersizliği
23	Disiplin cezalarıyla ilgili uygulanan politikaların doğruluğu ve yeterliği
24	Disiplin cezalarında uygulama problemleri ve olumsuz sonuçlar

Araştırmada elde edilen verilerin yapılan içerik analizi sonucunda elde edilen temalara uygun olarak bulgular 10 farklı başlık altında yer verilmiştir.

1. Okul Yöneticiliğinin Öğretmenlikte Ek Bir Görev Olarak İcra Edilmesinin Disiplin Soruşturmalarında Karar Alma Sürecine Etkileri

Araştırmaya katılan okul müdürleri, okul yöneticiliğinin öğretmenlikte ek bir görev olarak yapılmasının disiplin soruşturmalarında karar alma sürecine etkilerine ilişkin görüşleri Tablo 3’te görüldüğü üzere iki tema altında kodlanmıştır.

Tablo 3. Okul Yöneticiliğinin Öğretmenlikte Ek Bir Görev Olarak İcra Edilmesinin Disiplin Soruşturmalarında Karar Alma Sürecine Etkilerine İlişkin Görüşler

Tema 1	Okul yöneticiliğinin öğretmenlikte ek bir görev olarak icra edilmesinin disiplin soruşturmalarında karar alma sürecine etkisine ilişkin görüşler		
Kod	F	Katılımcılar	
Olumsuz etkisi yok	9	Y02, Y09, Y11, Y13, Y18, Y19, Y22, Y23, Y33	
Tarafı karar verme eğilimi	9	Y06, Y07, Y08, Y15, Y17, Y27, Y28, Y29, Y32	
Olumsuz etki	7	Y03, Y04, Y05, Y10, Y16, Y20, Y24	
Fark yok	3	Y01, Y02, Y14	
Çatışma yaratabilir	1	Y03	
Olumlu transfer (benzer olay deneyimi)	1	Y11	
Deneyim zenginliği sağlama	1	Y12	
Ek yük	1	Y30	
Zaman ve masraf kaybı	1	Y25	
Tema 2	Okul yöneticiliğinin ek bir görev olarak icra edilmesine ilişkin görüşler		
Kod	F	Katılımcılar	
Ayrı bir yöneticilik kadrosu olmalı	8	Y04, Y18, Y19, Y21, Y26, Y30, Y31, Y33	
Meslektaşlık	5	Y03, Y04, Y06, Y07, Y15	
Güçsüz pozisyon	4	Y10, Y21, Y31, Y32	
Yeterlilik gerekliliği	3	Y12, Y22, Y25	
Koro şefi	1	Y02	
Eşit statü	1	Y03	
Müfettiş ve ikinci kişi müdür olmalı	1	Y08	
Baskı unsuru	1	Y12	
Farklı birim ihtiyacı var	1	Y14	
Mevzuatta belirsizlik	1	Y13	
Siyasi, kişisel etkenler	1	Y28	
Profesyonellik yok	1	Y32	

Okul müdürlerinin bir kısmı, okul yöneticiliğini ek bir görev olarak icra etmenin olumsuz bir etken olduğunu belirterek karar verirken öğretmenliğe geri döneceklerini düşünüp öğretmen lehine karar verdiklerini ifade etmektedirler.

“Aynı unvanı ve statüyü taşıdığınız insanları yargılamaya ve değerlendirmeye tabi tutmanız elbette uygun değil. İdarecilik göreviniz bittiğinde yine aynı insanların arasında olacaksınız. Bu durum soruşturmalara olumlu veya olumsuz yansiyacaktır. Bu sebeple idarecilerin genel idare sınıfında yer alması önemlidir.” (Y03)

1.2. Okul yöneticiliğinin ek bir görev olarak icra edilmesine ilişkin diğer görüşler

Katılımcı okul müdürleri, okul yöneticiliğinin profesyonel bir meslek haline gelmesi ve ayrı bir yöneticilik kadrosu tahsis edilmesinin gerektiğine dikkat çekmektedir.

“Okul yöneticiliğinin en kısa zamanda asli bir görev olarak değerlendirilmesi gerekir. Kamudaki diğer görevler gibi kurum yöneticiliği bir unvan olarak yer almalıdır.” (Y26)

2. Okul Müdürlerinin Disiplin Soruşturmaları ve Cezaların Yer Aldığı Mevzuatla İlgili Yeterli Bilgi ve Donanıma Sahip Olmaları

Araştırmaya katılan okul müdürlerinin disiplin soruşturmaları ve ilgili cezaların yer aldığı mevzuata ilişkin yeterli bilgi ve donanıma sahip olmalarına ilişkin görüşleri Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo Hata! Belgede belirtilen stilde metne rastlanmadı.. Okul Müdürlerinin Disiplin Soruşturmaları ve Cezaların Yer Aldığı Mevzuatla İlgili Yeterli Bilgi ve Donanıma Sahip Olmalarına İlişkin Görüşleri

Tema 3 Mevzuatla ilgili yeterli bilgi ve donanıma sahip olma düzeyi		
	f	Yönetici
Kod		
Yeterli değil	17	Y03, Y04, Y05, Y06, Y07, Y08, Y12, Y20, Y21, Y22, Y23, Y24, Y28, Y30, Y31, Y32, Y33
Yeterli	14	Y02, Y09, Y10, Y11, Y14, Y15, Y16, Y18, Y19, Y25, Y26, Y27, Y29, Y34
Mevzuat bilgisi eksik	11	Y05, Y06, Y07, Y08, Y12, Y13, Y20, Y21, Y31, Y32, Y33
Mevzuat takibi gerekli	3	Y09, Y18, Y21
Zaman sorunu var	2	Y20, Y23
Hukuk bilgisi eksik	1	Y32
Mevzuat yeterli değil	1	Y10
Tema 4 Mevzuatla ilgili eğitim alma ve katkısı		
	f	Yönetici
Kod		
Olumlu/yeterli katkı	17	Y01, Y02, Y05, Y06, Y09, Y10, Y11, Y14, Y15, Y16, Y17, Y18, Y19, Y25, Y27, Y29, Y34
Yetersiz kalma	16	Y04, Y07, Y08, Y12, Y13, Y20, Y21, Y22, Y23, Y24, Y26, Y28, Y30, Y31, Y32, Y33
Tema 5 Disiplin soruşturmalarında uzmanlık		
	f	Yönetici
Kod		
Tecrübe gerekli	12	Y03, Y09, Y13, Y16, Y19, Y21, Y23, Y24, Y29, Y31, Y32, Y34
Uzmanlık gerekiyor	7	Y13, Y23, Y24, Y26, Y28, Y32, Y34
Müfettişler yapmalı	3	Y07, Y13, Y24

Mevzuatla ilgili bilgi ve donanıma sahip olma ile ilgili görüşler incelendiğinde okul müdürlerinin görüşleri yeterli, yetersiz ve eksik olmak üzere üç başlıkta toplanmaktadır.

“Yasal mevzuatla ilgili yeterli bilgi ve pratiğe sahip değilim. Gerek gördüğümüz mevzuata istediğim zaman ulaşabiliyorum.” (Y08)

“Hizmet içi kurs aldık. Fakat bir müfettiş kadar tam bir donanıma sahip değiliz. Dosyanın muhteviyatına göre araştırarak süreci tamamlıyoruz.” (Y07)

“Mevzuat ve yönetmelikler ile ilgili yeterli bilgiye sahip olduğumu düşünüyorum. Disiplin soruşturmaları ile ilgili kurs ve seminerlerde aldım. Aynı zamanda eğitim yönetim alanında yüksek lisans yaptım.” (Y10)

“Şahsen yasal mevzuata genel olarak hâkim olduğumu düşünüyorum. Ayrıca bilemediğim konularla ilgili araştırma yapabiliyor ve mevzuata kolaylıkla ulaşabiliyorum. Ayrıca soruşturmalarla ilgili birçok kurs ve seminere katıldım.” (Y16)

“Yasal mevzuatla ilgili yeterli bilgi ve pratiğe sahip değilim. Gerek gördüğümüz mevzuata ulaşabiliyorum. Kurs ve seminer aldım. Hem de yeterince. Lakin konularla ilgili mevzuat çeşitliliği çok fazla olduğundan mevzuata ulaşmak gerçekten büyük çaba gerektiriyor.” (Y09)

Okul müdürlerinden mevzuatla ilgili eğitim alınması gerektiğini düşünenler, verilen eğitim ve kursları yeterli görmektedir. Yetersiz görenler ise bu görevin asli bir görev olmadığını, zaman sıkıntısı olduğu ve hukuk bilgisi gerektiğini savunmaktadır.

“Bu konuda üç ayrı kursa katıldım ve genel olarak kendimi yeterli görüyorum... Aldığım eğitimlerden hareketle disiplin soruşturmalarında izleyeceğim yol ve yöntemler konusunda bir yol haritasına sahibim ve hangi konuyu nerede bulacağımı, süreç içerisinde nasıl hareket edeceğimi, nerelerden ve kimlerden destek alacağımı biliyorum.” (Y29)

“MEB kapsamında birtakım hizmet içi eğitim faaliyetleri verildi. Ama okul müdürlerinin asli işlerinin inceleme ve soruşturma olmadığından dolayı tüm mevzuatı bilmeleri mümkün değil.” (Y23)

“Yasal mevzuatlarla ilgili hizmet içi eğitim ya da kurs aldık ama aldığımız eğitimlerin yeterli olduğunu düşünmüyorum. Nihayetinde yaptığımız iş hukuku bir süreçten ibaret. Hukuk terminolojisine, hukuk diline ve hukukun muhteviyatına hâkim olmak gerekiyor.” (Y32)

Okul müdürleri soruşturma sürecinde yaşadıkları deneyimlerin kendilerini geliştirdiğini dile getirmektedir. Bazı okul müdürleri eğitimlere rağmen müfettiş kadar donanımlı olduklarını düşünmemektedir.

“Hukuk terminolojisine, hukuk diline ve hukukun muhteviyatına hâkim olmak gerekiyor. Ayrıca biz olaylara yaklaşırken işlenen suçu sadece eğitim öğretim boyutuyla değerlendirip karar veriyoruz. Oysaki işlenen bir suçu hukukun tüm boyutlarıyla değerlendirip karar vermek gerekiyor. Zaten yaptığımız disiplin soruşturmaları sonucunda verdiğimiz cezaların ekseriyeti mahkeme kararıyla bozuluyor.” (Y20)

“Hizmet içi kurs aldık. Fakat bir müfettiş kadar tam bir donanıma sahip değiliz. Dosyanın muhteviyatına göre araştırarak süreci tamamlıyoruz.” (Y07)

3. Okul Müdürlerinin Disiplin Süreçlerinde Kendilerine Tanınan Yasal Gücün Sağladığı Kolaylıklar

Araştırmaya katılan okul müdürlerinin disiplin süreçlerinde kendilerine tanınan yasal gücün sağladığı kolaylıklara ilişkin görüşleri Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Okul Müdürlerinin Disiplin Süreçlerinde Kendilerine Tanınan Yasal Gücün Sağladığı Kolaylıklara İlişkin Görüşleri

Tema 6 Disiplin süreçlerinde yasal gücün süreci kolaylaştırması ve hızlandırması (sürece etkisi)		f	Yönetici
Kod	Sürecin işleminde yararlı	17	Y02, Y08, Y09, Y11, Y12, Y15, Y17, Y18, Y19, Y20, Y23, Y24, Y26, Y27, Y28, Y30, Y32
	İşlevsiz	10	Y03, Y05, Y10, Y13, Y21, Y29, Y31, Y32, Y33, Y34
	Yetersiz	8	Y04, Y05, Y13, Y16, Y29, Y31, Y32, Y34
	Yeterli	7	Y08, Y14, Y15, Y17, Y24, Y25, Y30
	Sonuca ulaşmak için gerekli	3	Y20, Y23, Y26
	Bilgi almayı kolaylaştırıyor	3	Y01, Y19, Y27
	Disiplinde baskı unsuru	1	Y07
Tema 7 Disiplin süreçlerinde yasal güce ilişkin algı		f	Yönetici
Kod	Yasal güç algısı yok veya zayıf	8	Y02, Y07, Y10, Y11, Y13, Y16, Y22, Y29
	Üst makamlar yetkiyi kullanıyor	2	Y03, Y12
	Uygulama gerekli değil	2	Y14, Y29
	Son çare olarak kullanmalı	2	Y18, Y32
	Yaptırım yetkisi yok	1	Y04
	Mevzuat yeterli uygulama yok	1	Y06
	Gerekli	1	Y19
	Kişisel/liderlik özellikleri de gerekli	1	Y28

Okul müdürlerinin çoğu yasal gücün süreci kolaylaştırdığını ve hızlandığını düşünmektedir. Katılımcılar yasal gücün; belge ve kişilere daha kolay ulaşılması, soruşturmanın daha rahat ve objektif yürütülmesi konusunda kendilerine olumlu etkisi olduğunu belirtmektedir.

“Bu yasal gücün olması gerektiğine inanıyorum. Çünkü böyle bir yetki ve güç olmadığı takdirde soruşturmanın yürütülmesi çok zor olacaktır. Bu güç sayesinde kişilere ve belgelere daha kolay ulaşım sağlamaktayız.” (Y19)

Okul müdürleri yasal gücün müdürlükte değil sadece disiplin dosyalarında geçerli olduğu ve asli görevleri olmadığı için bu sürecin sağlıklı olmadığını düşünmektedir. Bunun yanında katılımcılar bazı fiillerin mevzuatta karşılığı olmadığı ve yoruma açık olduğu için karar verme sürecinin zorlaştığını ifade etmektedir.

“Kimi cezaları verme yetkisi okul müdüründe olmasına rağmen bu görevi tümüyle İlçe milli eğitim müdürlüğü ve üst makamlar yerine getiriyor. Okul müdürünün uygulamada ceza verme durumu olmuyor. Bu da idareci açısından olumsuz bir durum.” (Y03)

“Okul yöneticiliği disiplin süreçlerde herhangi bir kolaylık sağlamamaktadır. Çünkü okul müdürlüğü ek olarak verilen bir görev her an tekrar geri alınma durumu olabilir. Okul müdürlüğü asli görev olarak verildiği sürece daha sağlıklı olacaktır.” (Y10)

4. Okul Müdürlerinin Öğretmenlere Verdikleri Disiplin Cezalarının Öğretmenlerin Verimliliği ve Motivasyonu Üzerindeki Etkileri

Katılımcı okul müdürlerinin öğretmenlere verdikleri disiplin cezalarının öğretmenlerin verimliliği ve motivasyonu üzerindeki etkilere ilişkin görüşleri Tablo 6’da görülmektedir.

Tablo 6. Okul Müdürlerinin Öğretmenlere Verdikleri Disiplin Cezalarının Öğretmen Verimliliği ve Motivasyonu Üzerindeki Etkilere İlişkin Görüşleri

Tema 8 Disiplin cezalarının öğretmen verimliliği ve motivasyonu üzerindeki olumlu etkisi			
		F	Yönetici
Kod	Diğer öğretmenler üzerinde olumlu etki	3	Y13, Y16, Y23
	Öğretmene (kişiye göre) olumlu etki	3	Y23, Y31, Y32
	Motivasyonu olumsuz etkilemez	1	Y10
	Farkındalık yaratma etkisi	1	Y23
Tema 9 Disiplin cezalarının öğretmen verimliliği ve motivasyonu üzerindeki olumsuz etkisi			
		F	Yönetici
Kod	Motivasyonu olumsuz etkiler	20	Y06, Y07, Y09, Y11, Y12, Y14, Y16, Y17, Y18, Y19, Y20, Y22, Y24, Y26, Y27, Y28, Y29, Y30, Y32, Y33
	Verimi düşürür	8	Y11, Y22, Y26, Y27, Y28, Y29, Y30, Y33
	Güvensizlik hissetme	2	Y07, Y28
	Kişisel algılama	1	Y04
	İşleyişi bozucu etkisi	1	Y18
	Yöneticiden uzaklaşma	1	Y24
	Kurumdan gitme isteği	1	Y24
	Olumsuz algı oluşturma	1	Y26
	Kariyeri olumsuz etkiler	1	Y28
	İdareye karşı olumsuz tutum	1	Y29
	Okula bağlılığı zayıflatma	1	Y30
Tema 10 Öğretmenlere verilen disiplin cezalarının gerekliliği algısı			
		F	Yönetici
Kod	Cezanın yerindeliği önemli	16	Y03, Y04, Y05, Y07, Y08, Y09, Y10, Y12, Y13, Y15, Y16, Y17, Y19, Y23, Y25, Y31
	İşleyiş için gerekli	5	Y13, Y15, Y21, Y25, Y31
	Son çare	3	Y13, Y17, Y18
	Rehberlik ağırlıklı olmalı	2	Y08, Y34
	Gerekli	1	Y02
	Cezanın niteliği önemli	1	Y08
	İşlevsiz	1	Y32
	Yüzeysel fayda	1	Y29

Okul müdürleri, disiplin cezası verilen öğretmenden çok diğer öğretmenler üzerindeki caydırıcı etkisinden bahsetmektedir.

“Gerçekten gerekli durumlarda verilen disiplin cezalarının diğer öğretmenler üzerinde olumlu ve caydırıcı etki bıraktığını düşünüyorum.” (Y16)

Okul müdürlerinin tamamına yakını disiplin cezalarının öğretmenin motivasyon ve verimliliği üzerinde olumsuz etkisi olduğunu belirtmektedir.

“Disiplin cezaları öğretmenlerin özlük haklarını olumsuz etkilemekte, görevde yükselmelerini engellemekte bazıları da memuriyet yaşamlarına son vermektedirler. Disiplin cezası almış birisi olarak verilen disiplin cezaları kişilerin moral ve motivasyonlarını düşürmekte, meslektaş, öğrenci ve veli nezdinde güven kaybına yol açmaktadır. Moral ve motivasyon düşüklüğü ister istemez iş hayatına dolayısı ile sınıfa da yansımaktadır.” (Y28)

Okul müdürleri, disiplin cezalarının yerine önce okullarda etkili iletişimin artırılması gerektiğini düşünmektedir.

“Disiplin cezalarının son tercih olması gerektiğini düşünmekteyim. Etkili iletişim, rehberlik ile sorunların aşılması gerektiğine inanıyorum.” (Y13)

5. Okul Müdürlerinin Öğretmenlere Verdikleri Disiplin Cezalarının Kurumun İşleyişi Üzerindeki Etkisi

Araştırmaya katılan okul müdürlerinin öğretmenlere verdikleri disiplin cezalarının kurumun işleyişi üzerindeki etkisine ilişkin görüşleri Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Okul Müdürlerinin Öğretmenlere Verdikleri Disiplin Cezalarının Kurumun İşleyişi Üzerindeki Etkisine İlişkin Görüşleri

Tema 11 Öğretmenlere verilen disiplin cezalarının kurumun işleyişi üzerindeki etkisi			
		f	Yönetici
Kod	Kurum içi çatışma	8	Y06, Y09, Y10, Y28, Y29, Y30, Y32, Y33
	İşleyiş için gerekli	5	Y12, Y13, Y15, Y20, Y31
	Süreci yönetme önemli	3	Y10, Y15, Y18
	Çalışma/iş barışını olumsuz etkiliyor	3	Y14, Y30, Y32
	Olumsuz etkilemez	2	Y02, Y26
	İletişim, motivasyon ve verimi düşürme	2	Y28, Y30
	Geçici soruna neden olur	1	Y02
	Ayrım olmadığı sürece sorun olmaz	1	Y03
	Okul aidiyetinde zayıflama	1	Y33
	Kendi okulunda uygulamak sağlıklı	1	Y25
	Yararlı	1	Y31
Tema 12 Öğretmenlere verilen disiplin cezalarının yönetici-öğretmen ilişkileri üzerindeki etkisi			
		f	Yönetici
Kod	Olumsuz tavır ve davranışlar	25	Y04, Y05, Y06, Y08, Y09, Y10, Y11, Y13, Y14, Y16, Y17, Y18, Y19, Y20, Y21, Y22, Y23, Y24, Y27, Y28, Y29, Y30, Y31, Y32, Y33
	Duygusal yaklaşma	16	Y07, Y08, Y09, Y10, Y13, Y16, Y17, Y18, Y21, Y23, Y24, Y27, Y28, Y29, Y31, Y32
	Sosyal ilişkilerde soğukluk	9	Y01, Y04, Y06, Y12, Y24, Y27, Y29, Y31, Y32, Y34
	Düşmanlık duyguları	5	Y07, Y16, Y21, Y29, Y32
	Profesyonellik gerekeni yapmaktır	2	Y03, Y12
	İdareci olumsuz duyguları dikkate almalı	1	Y01
	Bireysel farklar önemli	1	Y17
	Cezanın yerindeligi önemli	1	Y22
	Güvensizlik oluşturma	1	Y23

Öğretmenlere verilen disiplin cezalarının kurumun işleyişi üzerindeki etkisi temasında okul müdürlerinin bazıları olumlu bazıları ise olumsuz görüş belirtmektedir.

“Adalet üzerine yapılan tüm disiplin cezaları sonuç olarak okulun işleyişi üzerinde olumlu etkiler getirdiğini düşünmekteyim. Fakat işin doğası gereği zaman zaman bireysel sosyal ve iş ilişkileri üzerinde olumsuz etkiler de olabilmekte. Ama okulun genel havasını olumlu tutma adına bu işlemler yapılmalıdır.” (Y13)

“Disiplin cezaları yönetici ile öğretmen arasında negatif bir ilişkiye yol açmakta ve kurum içi çatışmaya kadar gidebilmektedir.” (Y06)

6. Okul Müdürlerinin Öğretmenlerle Olan İletişimlerini Olumsuz Yönde Etkileyeceğini Düşünerek Disiplin Soruşturmasını Başlatma Konusunda Tereddüt Yaşamaları

Araştırmaya katılan okul müdürlerinin öğretmenlerle olan iletişimlerini olumsuz yönde etkileyeceğini düşünerek disiplin soruşturmasını başlatma konusunda tereddüt yaşama durumuna ilişkin görüşleri Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. Okul Müdürlerinin Öğretmenlerle Olan İletişimlerini Olumsuz Yönde Etkileyeceğini Düşünerek Disiplin Soruşturmasını Başlatma Konusunda Tereddüt Yaşama Durumuna İlişkin Görüşleri

Tema 13 Soruşturma başlatmada tereddüt yaşama durumu		f	Yönetici
Kod	Evet	22	Y03, Y05, Y06, Y07, Y08, Y09, Y10, Y12, Y13, Y14, Y15, Y16, Y18, Y20, Y21, Y24, Y25, Y29, Y30, Y31, Y33, Y34
	Son çare	18	Y06, Y09, Y10, Y12, Y13, Y14, Y17, Y19, Y20, Y23, Y25, Y26, Y28, Y29, Y30, Y32, Y33, Y34
	Önce rehberlik	13	Y04, Y14, Y17, Y19, Y20, Y23, Y25, Y26, Y28, Y29, Y32, Y33, Y34
	Tereddüt yaşamıyorum	11	Y01, Y02, Y04, Y11, Y17, Y19, Y22, Y23, Y26, Y27, Y32
	Özel iletişimle çözüm	1	Y21
Tema 14 Profesyonel yaklaşım gösterme		f	Yönetici
Kod	İşleyiş için gerekli	13	Y02, Y03, Y04, Y07, Y11, Y13, Y18, Y23, Y26, Y28, Y29, Y32, Y34
	Olumsuz tavır ve davranışlar	5	Y05, Y08, Y10, Y15, Y24
	Profesyonellik gerekeni yapmaktır	4	Y01, Y02, Y03, Y07
	Kişisel değil	1	Y02
	Mevzuata uyulmalı	1	Y28
	Sorun yaşanır	1	Y22

“Soruşturma başlatmada tereddüt yaşama durumu” teması altındaki kodların frekansları incelendiğinde (tereddüt yaşamadım) cevabı veren 11 kişi hariç diğer okul müdürlerinin büyük bir bölümü tereddüt yaşadığını belirtmiştir.

“Bazı tereddütler yaşadım. Ancak bunun sebebi şahsım değil, mevcut işleyişin tam ve doğru değerlendirmede bulunamayışından kaynaklanıyor.” (Y03)

“Tereddütler muhakkak oluşturmakta fakat görevin yerine getirilmesi de ayrı bir sorumluluk. Sonucu ne olursa olsun objektif bir değerlendirme yapıp görevi teslim etmek gerekiyor.” (Y07)

7. Okul Müdürlerinin Disiplin Soruşturması ve Karar Verme Sürecinde Etik İkelere Göre Hareket Etmesinin Gerekliliği

Araştırmaya katılan okul müdürlerinin disiplin soruşturması ve karar verme sürecinde etik ilkelere göre hareket etmesinin gerekliği konusundaki görüşleri Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9. Okul Müdürlerinin Disiplin Soruşturması Sürecinde ve Karar Verme Aşamasında Etik İlkelere Göre Hareket Etmenin Gerekliliği Konusundaki Görüşleri

Tema 15 Disiplin soruşturması ve karar verme sürecinde etik ilkelere uygun hareket etme		
	f	Yönetici
Kod		
Etik davranış gerekli	30	Y02, Y03, Y04, Y05, Y06, Y08, Y09, Y10, Y11, Y12, Y13, Y14, Y15, Y16, Y17, Y18, Y20, Y21, Y22, Y23, Y24, Y25, Y28, Y28, Y29, Y30, Y31, Y32, Y33, Y34
Tanıdıkların dosyasına bakılmamalı	2	Y04, Y26
Kişisel saygı	2	Y17, Y22
Etik davranış öznelidir	1	Y19
İş barışı için etik davranış gerekli	1	Y30
Saygınlık ve otorite için etik davranış	1	Y32
Vicdani karar	1	Y24
İyi niyet	1	Y02
Olayın ciddiyetini kavramak önemli	1	Y07
Tema 16 Disiplin soruşturma ve karar verme sürecinde tarafsızlık		
	f	Yönetici
Kod		
Tarafsızlık gerekli	10	Y04, Y07, Y10, Y18, Y23, Y26, Y28, Y29, Y31, Y32
Kişiyeye göre dosya hazırlanmamalı	4	Y01, Y03, Y16, Y21
Tutarlılık	1	Y16
Duygular işe dâhil edilmemeli	1	Y34
Tema 17 Disiplin soruşturma ve karar verme sürecinde mevzuata/kanunlara uygunluk		
	f	Yönetici
Kod		
Mevzuat takip edilmeli	12	Y09, Y11, Y13, Y15, Y16, Y18, Y19, Y20, Y21, Y23, Y29, Y34
Suç-ceza orantılı olmalı	1	Y33
Konu dışına çıkılmamalı	1	Y29

Okul müdürlerinin tamamına yakını, karar verme sürecinde etik ilkelere uygun hareket etmeyi önemsedikleri, bunu yaparken ise tarafsızlığın ve mevzuata uygunluğun mutlaka gözetilmesi gerektiği görüşünde oldukları anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle katılımcı okul müdürleri, disiplin soruşturması sürecinde ve karar verme aşamalarında etik ilkelere göre hareket edilmesine dikkat çekmektedir. Ancak bir okul müdürü (Y19), diğerlerinden farklı olarak etik davranış sergilemenin öznel bir yaklaşım olduğunu ve bu nedenle asıl takip edilmesi gerekenin kanunlar olduğunu ileri sürmektedir.

“Tabi ki etik ve hukuki davranmak esastır. İncitmemek ve incinmemek en önemli unsurdur bu konuda. Ancak hukuki süreci icra ederken her zaman iyi niyet ve etik davranmak önemlidir.” (Y02)

“Bence etik davranışlar soruşturmanın konusu dışındadır. Etik kurallara göre verilecek her bir kararın objektif olmaktan uzak olduğunu düşünüyorum. Çünkü verilen disiplin cezalarının ilgili kanunda yeri olması gerekiyor. Aksi takdirde kişilerin haklarının ihlal edilebileceğine inanıyorum. Etik, kişiye göre değişiklik gösterebilir.” (Y19)

Katılımcı Y13, okul müdürlerinin disiplin soruşturması ve karar verme sürecinde mevzuata uygunluğa tarafsızlık kadar önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

“Mevzuata dayandıktan sonra karar verme sürecinde her zaman etik ilkeler doğrultusunda hareket edilmesi gerektiğini düşünüyorum.” (Y13)

8. Okul Müdürlerinin Öğretmenlere Verdikleri Disiplin Cezalarının Kurum Kültürüne Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Araştırmaya katılan okul müdürlerinin öğretmenlere verdikleri disiplin cezalarının kurum kültürüne olumlu ve olumsuz etkileri ile ilgili görüşleri Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10. Okul Müdürlerinin Öğretmenlere Verdikleri Disiplin Cezalarının Kurum Kültürüne Olumlu ve Olumsuz Etkileri İle İlgili Görüşleri

Tema 18 Okul müdürlerinin öğretmenlere verdikleri disiplin cezalarının kurum kültürüne olumlu etkisi	
Kod	f Yönetici
Okul düzenine katkı	10 Y02, Y03, Y04, Y12, Y13, Y16, Y21, Y23, Y24, Y26
Adaletli verildiyse olumlu	9 Y02, Y03, Y10, Y16, Y20, Y23, Y26, Y28, Y29
Diğer öğretmenler üzerinde olumlu etki	3 Y01, Y04, Y06
Kurum kültürüne olumlu katkı	1 Y02
Örnek olma	1 Y01
Adalet duygusu güçlenir	1 Y03
Olumsuz davranışların azalması	1 Y01
Kurum aidiyetine olumlu katkı sağlar	1 Y02
Sınırları hatırlatmakta yararlı	1 Y23
Tema 19 Okul müdürlerinin öğretmenlere verdikleri disiplin cezalarının kurum kültürüne olumsuz etkisi	
Kod	f Yönetici
Kurum kültürüne katkısı yok	12 Y04, Y06, Y18, Y19, Y22, Y25, Y27, Y28, Y29, Y30, Y32, Y33
Disiplin cezası son çare olmalı	12 Y04, Y07, Y14, Y16, Y18, Y19, Y23, Y24, Y25, Y28, Y33, Y34
Kurum aidiyeti üzerine olumsuz etki	9 Y13, Y05, Y06, Y09, Y20, Y21, Y22, Y30, Y32
Tek başına caydırıcı değil	7 Y16, Y19, Y23, Y24, Y25, Y28, Y33
Kuruma yönelik olumsuz tutum	4 Y02, Y08, Y09, Y15
Verimi düşürüyor	3 Y17, Y30, Y32
Güvensizlik ortamı yaratır	3 Y22, Y30, Y32
Yüzeysel etki	1 Y06
Çalışma isteğini düşüyor	1 Y07
Önce rehberlik edilmeli	1 Y34
Takım çalışması ve işbirliği daha önemli	1 Y34
Korku iklimi yaratma	1 Y32
Sorumluluk duygusu gerekli	1 Y04
Yönetimin adaletli olduğu algısı güçlendirilmeli	1 Y08

Araştırmaya katılan okul müdürlerinin bir kısmı, “uygulanan disiplin cezalarının kurum kültürüne olumlu etkisi” olduğunu düşünmektedir.

“Disiplin cezaları süreçleri can sıkıntılı olabilmektedir. Ancak gerekli yerlerde gerekli kişilere verilen hakkaniyetli cezalar kurum kültürüne olumlu yansıyor. Kişilerin işlerini daha ciddiye almalarına sebep oluyor.” (Y16)

“Yapılan disiplin süreci kararları eğer ki hakkaniyet ve objektif verilmiş ise bu okul ortamında olumlu bir hava oluşturacaktır.” (Y10)

Araştırmaya katılan okul müdürlerinin bir kısmı ise “uygulanan disiplin cezalarının kurum kültürüne olumsuz etkisi” olduğunu dile getirmektedir.

“Disiplin cezalarının okul kültürüne olumlu bir etkisi olduğuna inanmıyorum. Daha çok olumsuz yönde etkilemektedir. Disiplin cezası alan bir öğretmen daha ciddi davranır ve yazılı emirler doğrultusunda çalışırlar. Bu da okul kültürünü olumsuz etkiler. Asıl kültür iletişim ve motivasyonla sağlanır. Disiplin cezalarının okul kültürüne olumlu bir etkisi olduğuna inanmıyorum.” (Y19)

“Oysaki kurum kültürü sadece maddi işlerin ve sorumlulukların yerine getirilmesiyle oluşturulabilecek maddi, statik bir yapı değil içinde takım ruhunun, aidiyet duygusunun, dayanışmanın, birlikteliğin, saygının, sevginin, samimiyetin, fedakârlığın ve özverinin de bulunduğu insanı merkeze alan canlı, dinamik ve manevi bir havanın oluşturulmasıyla kurulabilecek bir yapıdır. Disiplin cezalarıyla böyle bir atmosferin oluşturulması mümkün değildir.” (Y32)

“Disiplin cezalarının son aşama olarak uygulanmasından yanayım. Yani en ufak her şeye herkese soruşturma açmanın yanlış olduğu kanaatindeyim. Önce öğretmenin şifahi uyarılması rehberlik edilmesi doğrunun veya yanlışın jest ve mimiklerle karşılıklı iletişim ile ona anlatılması gerekir. Eğer buradan olumlu bir sonuç çıkmazsa disiplin soruşturmasına başvurulur. Çok acil istisna durum ve olaylar haricinde tabii ki. Eğer bu şekilde davranılırsa zaten o kurumda olumlu bir hava, kültür var diyebilirim.” (Y23)

9. Öğretmenlerin İstenmeyen Davranışlarının Ortadan Kaldırılmasında Disiplin Cezalarının Yeterli Olduğuna İlişkin Okul Müdürlerinin Görüşleri

Araştırmaya katılan okul müdürlerinin öğretmenlerin istenmeyen davranışlarının ortadan kaldırılmasında disiplin cezalarının yeterli olduğuna ilişkin görüşleri Tablo 11’de yer almaktadır.

Tablo 11. Öğretmenlerin İstenmeyen Davranışlarının Ortadan Kaldırılmasında Disiplin Cezalarının Yeterli Olduğunu İlişkin Okul Müdürlerinin Görüşleri

Tema 21 Öğretmenlerin istenmeyen davranışlarının ortadan kaldırılmasında disiplin cezalarının yeterliği/yararlığı	
Kod	f Yönetici
Bazen yeterli	7 Y10, Y12, Y15, Y17, Y21, Y23, Y27
Bazen gerekli	2 Y13, Y28
Kişiyeye göre etkili	1 Y18
Olumlu etkisi var	1 Y09
Tema 22 Öğretmenlerin istenmeyen davranışlarının ortadan kaldırılmasında disiplin cezalarının yetersizliği	
Kod	f Yönetici
Yeterli değil	22 Y02, Y03, Y04, Y05, Y06, Y07, Y08, Y11, Y13, Y14, Y16, Y19, Y20, Y22, Y24, Y25, Y26, Y30, Y31, Y32, Y33, Y34
Tek başına caydırıcı değil	4 Y01, Y28, Y29, Y32
Rehberlik yapmalı	4 Y04, Y08, Y23, Y24
İstenmeyen davranışları yok etmez	3 Y15, Y17, Y19
Güçlü iletişim gerekli	3 Y19, Y25, Y30
Sürekli kontrol gerekli	2 Y04, Y09
Verimlilik düşer	2 Y07, Y16
Hizmet içi eğitim gerekli	2 Y08, Y24
Sürekli peşinde olunamaz	1 Y02
Olumlu örnekler daha etkili	1 Y01
Ceza çözüm değildir	1 Y03
Süreç sonuçtan önemli	1 Y06
Kurum aidiyeti sağlanmalı	1 Y06
Mevzuat yetersiz	1 Y12
Mutlu olmak diğer sorunları da azaltır	1 Y26
Tutarlılık yok	1 Y33

Araştırmaya katılan okul müdürlerinin çoğu, öğretmenlerin istenmeyen davranışlarının ortadan kaldırılmasında disiplin cezalarının yeterli olduğuna inanmadıklarını belirtmektedir.

“Disiplin cezası alan öğretmenler istenmeyen davranışları genellikle bir daha yapmamaya özen göstermektedirler. Buna rağmen bazı öğretmenlerde ters etki yapmakta ve sürekli sorun oluşturmakta istenmeyen davranışları ortadan kaldırmak bir yana daha başka sorunlar üretmektedir. Bu yüzden bu tür olaylar kişilere ve kurumlara göre farklılıklar göstermektedir.” (Y09)

10. Okul Müdürlerinin Ceza Verme Yetkisinin Kullanımında ve Sonrasında Oluşan Sonuçlarla İlgili Yaşanılan Süreç

Araştırmaya katılan okul müdürlerinin ceza verme yetkisinin kullanımında ve sonrasında oluşan sonuçlarla ilgili yaşanan sürece ilişkin görüşleri Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12. Okul Müdürlerinin Ceza Verme Yetkisinin Kullanımında ve Sonrasında Oluşan Sonuçlarla İlgili Yaşanılan Sürece İlişkin Görüşleri

Tema 23 Öğretmenlere verilen disiplin cezalarıyla ilgili politikaların doğruluğu ve yeterliği		f	Yönetici
Kod	Ayrı bir birim tarafından süreç yönetilmeli	7	Y14, Y15, Y28, Y29, Y30, Y32, Y33
	Müfettişler yapmalı	4	Y01, Y09, Y20, Y28
	Daha fazla hizmet içi eğitim gerekli	4	Y02, Y10, Y23, Y28,
	Denetleyenler de denetlenmeli	3	Y02, Y19, Y28
	Süreç normal işliyor	2	Y19, Y27
	Okul müdürü disiplin cezası verilmemeli	2	Y09, Y18
	Güven sağlanmalı	2	Y23, Y28
	Mevzuatın eksiklikleri giderilmeli	2	Y24, Y31
	Eskiye göre daha gelişmiş bir yapı kurulmalı	1	Y02
	Mevzuata uygun oldukça yönetimde olumlu etkisi var	1	Y03
	Mevzuat takip edilmeli	1	Y04
	Okul müdürü başka okullarda ceza vermeli	1	Y10
	Kanun ve yönetmelikler güncellenmeli	1	Y11
	Okul müdürlerinin yetkileri arttırılmalı	1	Y21
	Öğretmenler de verilen karara katılmalı	1	Y22
	Profesyonellik sağlanmalı	1	Y23
	Sorumluluk-yetki dengesi gerekli	1	Y25
	Doğrudan soruşturma açma yetkisi gerekli	1	Y31
Tema 24 Disiplin cezalarında uygulama problemleri ve olumsuz sonuçlar		f	Yönetici
Kod	İdareci-öğretmen çatışması	7	Y01, Y07, Y09, Y28, Y29, Y30, Y32
	Tarafsızlık sağlanamıyor	5	Y03, Y04, Y14, Y15Y28
	Angarya algısı	4	Y05, Y08, Y09, Y23
	Çok sorumluluk az yetki	2	Y06, Y12
	Yetkiyi kötüye kullanma durumu	2	Y12, Y17
	Yönetmelik güncellenmeli	2	Y05, Y06
	Yetki kullanımına müdahale	2	Y13, Y16
	İdareciyi asıl işinden alıkoyuyor	1	Y01
	Duygusal yaklaşımların bozucu etkisi var	1	Y03
	Adalet algısı sorunu var	1	Y04
	Eğitim yetersiz	1	Y05
	Denge kurma sorunu var	1	Y07
	Yöneticiler karşı olumsuz tutum	1	Y07
	Okul işlerinde aksama	1	Y09
	Zaman kaybı	1	Y09
	Verilen cezalar uygulanmayabiliyor	1	Y16
	Davalık olma ihtimali var	1	Y16
	Zaman ve emeğin karşılığı verilmeli	1	Y25
	Öğretmenlik Meslek Kanunu çıkmalı	1	Y26
	Bilgi-donanım eksikliği mevcut	1	Y28
	Okul idarecileri yasal olarak korunmalı	1	Y31
	Akademik başarı öncelikli olmalı	1	Y32
	İdarecinin yaptırım gücü yok	1	Y34

Katılımcı okul müdürlerinin disiplin cezalarıyla ilgili uygulanan politikaların doğruluğu ve yeterliği konusunda bazı çekincelerinin olduğu ve bu görevin daha çok kendileri dışında konunun uzmanları tarafından yapılması gerektiğini düşündükleri görülmektedir.

“Uygulanan politikaları doğru bulmuyorum, yeterli de değil zaten. Bu süreci sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için okul müdürlerinden disiplin soruşturma işleminin alınarak bu işi

daha profesyonel yapan ve yapabilecek olan müfettişlik uygulamasının tekrar ve yeniden başlatılması kanaatini taşıyorum.” (Y20)

“Kurum müdürünün asli görevi kendi uhdesine, sorumluluğuna verilen okulun öğrencilerin başarısını sağlamaktır. Kurum müdürlerine çalışanlarına ceza verme yetkisinden ziyade kendi ekibini kurma yetkisi verilmelidir.” (Y01)

“Disiplin cezalarını okul müdürleri vermeli ama müdür kendi okulunda değil başka okullarda disiplin süreci yönetmelidir. Okul müdürünün vermiş olduğu rapor ya da görüşün daha çok dikkate alınması gerekiyor.” (Y10)

Katılımcılar, disiplin cezası verme işinin okul müdürlerinin görevi olmadığını ve bu işin karşılığının maddi açıdan alınmadığını belirtmektedir.

“Daha önce müfettişler tarafından maaş, yolluk ve yevmiye karşılığı yapılan şimdi ise okul müdürleri tarafından herhangi bir ücret almadan ek görev olarak yapılan bu görev ‘angarya’ kapsamına girmektedir. Bu belirsizliği ortadan kaldırmanın yolu öncelikle bu konuda bir yönetmelik çıkarmaktır. Bunun düzeltilmesi gerekiyor.” (Y05)

“Kurum müdürünün asli görevi kendi uhdesine, sorumluluğuna verilen okulun ve öğrencilerin başarısını sağlamaktır. Bu başarı sadece akademik olarak düşünülmemeli insani bir takım hasletlerin kazanılması olarak da görülmelidir. Okul müdürü elindeki mevzuat gücüyle kendisinden korkulan, kaçınılan bir insan değil tam tersine kurumunda hizmet veren ve hizmet alan herkesi peşinden sürükleyebilecek bir lider pozisyonunda olmalıdır. Kurum müdürlerine çalışanlarına ceza verme yetkisinden ziyade kendi ekibini kurma yetkisi verilmelidir. Belli bir süre denendikten sonra verimliliği ve performansı istenilen seviyede olmayan öğretmenlerle çalışma zorunluluğundan kurtulmalıdır.” (Y26)

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Okulun düzenini sağlamak, verimli bir çalışma ortamı hazırlamak, çalışanların huzurunu sağlamak ve olası çatışmaların etkili bir şekilde yönetilmesi için okul müdürlerinin bazı yaptırımları uygulama yetkisi vardır. Okul müdürleri; bu yaptırımları uygularken tarafsız olmalı, çalışanlara eşit davranmalı ve etkili karar verme stratejilerini kullanmalıdır. Okul müdürleri disiplin cezalarını uygularken bu cezaları gerektiren durumları iyi bilmeli ve yasal gücünü doğru kullanmalıdır. Bu da okul müdürünün etkili bir lider olması, liderlik özelliklerini taşıması ve kararlarında etik ilkelere uymasını gerektirir. Çünkü okul müdürünün uyguladığı disiplin cezaları okulda huzur ve güven ortamını oluşturacağı gibi çatışma ortamlarını da oluşturabilir.

Bu araştırmada, okul müdürlerinin öğretmenlere verdikleri disiplin cezalarına ilişkin görüşleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda, katılımcı okul müdürlerinin görüşlerine göre okul yöneticiliğinin öğretmenlikte ek bir görev olarak yürütülmesi disiplin soruşturmalarında karar alma sürecini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bulgu, literatürde yapılmış olan bazı çalışmalarda elde edilen sonuçlarla

benzerlik göstermektedir (Akan, 2016; Ayvaz, 2017; Dal, 2019; Düztepe, 2019). Okul müdürlerinin farklı kodlar altında en çok iş pozisyonlarını sorguladıkları ve bundan dolayı ortaya çıkan sorunlara dikkat çektikleri görülmektedir. Bu temada, okul müdürlerinin bir kısmı kendilerine verilen muhakkiklik görevini arzu etmediği, bu görevin başka bir birimin yapması gerektiğini belirtirken bazı okul müdürlerinin ise bu görevi yapmayı arzu ettiği ancak kendi pozisyonlarının bu görev için uygun olmadığını düşündükleri anlaşılmaktadır. Bu bulgu, yapılan bazı çalışmalardaki sonuçlarla benzerlik göstermektedir (Ayvaz, 2017; Beyhan, 2008; Meşe, 2009).

Okul müdürlerinin disiplin soruşturmaları ve cezalarının yer aldığı mevzuatla ilgili yeterli bilgi ve donanımına sahip olmalarına ilişkin görüşlerinde yeterli, yetersiz ve eksik olmak üzere üç bulgunun ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bulguların dışında, mevzuatın sürekli takip edilmesi gerektiğini, mevzuatın sürekli takip edilmesinde zaman sorunu yaşandığını, genel hukuk bilgilerinin eksik olduğunu ve mevzuatın yetersiz olduğunu ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. Düztepe (2019) ve Dal (2019) yaptıkları araştırmalarda, hizmet içi eğitimlerin yetersiz olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. “Mevzuatla ilgili eğitim alma ve katkısı” temasında katılımcı okul müdürlerinin yarısı, mevzuatla ilgili eğitim almanın katkısını olumlu/yeterli bulurken diğer yarısı ise alınan eğitimin yetersiz kaldığını bildirmektedir. “Disiplin soruşturmalarında uzmanlık” teması altında tecrübenin, uzmanlığın gerekliliği ve buna bağlı olarak da disiplin soruşturmalarının müfettişler tarafından yapılmasının gerekliliğine ilişkin üç temel kod belirlenmiştir. Ekinci ve Sabancı (2020) ve Ayvaz (2017) tarafından yapılan araştırmalarda da bu bulguya benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Bu araştırmada, “Disiplin süreçlerinde yasal gücün süreci kolaylaştırması ve hızlandırması (sürece etkisi)” temasında okul müdürlerinin bir kısmı olumlu görüş belirtirken okul müdürlerinin bir kısmı ise yasal güce ilişkin olumsuz ifadeler kullanmıştır. Bu konuda farklı görüşlerin ortaya çıkması; soruşturmanın niteliği, soruşturmacıların tutumu, yeterlilikleri ve soruşturdukları kurumların yaklaşım tarzlarının etkili olduğunu söylenebilir. Okul müdürlerinin disiplin süreçlerinde yasal gücün süreci kolaylaştırması ve hızlandırması ile ilgili olumsuz düşünceler, literatürde yapılan bazı araştırmalarda da elde edilen bir sonuç olarak dikkat çekmektedir (Ayvaz, 2017; Dal, 2019; Düztepe, 2019). “Disiplin süreçlerinde yasal güce ilişkin algı” teması altında katılımcılar; yasal gücün müdürlükte değil sadece disiplin dosyalarında geçerli olduğu, verilen yasal dayanakların üst merciler tarafından iptal edilip ellerinden alınabildiği ve asli görevleri olmadığı için bu sürecin sağlıklı olmadığı belirtmektedir. Ayrıca bazı fiillerin mevzuatta karşılığı olmadığı ve yoruma açık olduğu için karar vermekte zorlandıklarına dikkat çekmektedir.

Bu araştırmada görüşme yapılan okul müdürlerinden 3’ü, disiplin cezalarının uygulanmasının diğer öğretmenler üzerinde olumlu, 3’ü kısmen (kişiye bağlı olarak) olumlu, 1’i olumlu etkisi olduğunu belirtirken 1 müdür olumsuz etkilemeyeceğini ve 1 müdür ise farkındalık yaratmada işe yarayacağını ifade etmiştir. Araştırmaya katılan okul müdürlerinin neredeyse tamamına yakını disiplin cezalarının

öğretmen verimliliği ve motivasyonu üzerindeki olumsuz etkisi olduğunu düşünmektedir. Bu bulgu, Çelebi (2009) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Bu araştırmada katılımcı okul müdürlerinin büyük çoğunluğu disiplin cezalarının uygulanması sonucu yönetici-öğretmen ilişkilerinde sorun olduğuna dikkat çekmektedir. Bazı okul müdürleri ise bu durumun disiplin cezalarının verilmesine engel oluşturmaması gerektiğini belirtmektedir. Memduhoğlu ve Turhan (2016), Sakızlı (2007) ve Yardibi (1991) tarafından yapılan araştırmalarda da yönetici-öğretmen ilişkilerinde olumsuz etkilerine karşın disiplin cezalarının verilmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre okul müdürlerinin neredeyse tamamı karar verme sürecinde etik ilkelere uygun hareket etmeyi önemsedikleri, bunu yaparken ise tarafsızlığın ve mevzuata uygunluğun mutlaka gözetilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu bulgu, literatürde yapılan araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir (Çetin ve Özcan, 2004; Gök, 2008; Doğan, 2008; Okçu, 2014). Calabrese (1989), eğitim yöneticileri için on maddelik etik kural sıralamıştır. Bu kurallar; eğitim felsefesiyle uyumlu bir vizyona sahip olma veya geliştirme, güçlü ahlaki liderlik yapma, ayrımcı davranışlardan kaçınma (tarafsızlık), etkili öğretimi hedef alma, okul toplumu/kültürü oluşturma, okul içinde gruplar arası hakları dengeleme, sorunları bütün yönleriyle ele alma, sadece örgüt için değil üyeler için de en iyi olanı yapma, 'hayır' diyebilecek ahlaki cesarete sahip olma ve etik değerleri astlarıyla paylaşmadır.

Araştırmaya katılan okul müdürlerinin tamamına yakını disiplin cezalarının uygulanması sonucu (bazen gerekli bile olsa) kurum kültürünün olumsuz etkilendiğini ileri sürmektedir. Bunun bir nedeni de okul müdürlerinin yönetim anlayışlarından kaynaklanıyor olabilir. Yılmaz'ın (2017) değerlere dayalı eğitim yönetiminin okul kültürüne etkisini incelediği bir çalışmada okul müdürlerinin öğretmenlerden daha fazla değerlere dayalı yönetimi destekledikleri görülmektedir. Okul müdürleri özellikle destek ve başarı kültürlerinin gelişmesinde değerlerin önemine vurgu yapmaktadır (Yılmaz, 2017). Yöneticisi olduğu okulun kültürünü zorlama (disiplin cezaları) üzerine inşa etmenin eğitim ve öğretimde uzun vadede başarı getirmeyeceği açık olduğundan okul müdürlerinin de bu yönde görüş bildirmesi umut verici bir durumdur.

Araştırmaya katılan okul müdürlerinin, öğretmenlerin istenmeyen davranışlarının ortadan kaldırılmasında disiplin cezalarının yeterliği/yararlılığına çok az inandıkları söylenebilir. Katılımcı okul müdürlerinden sadece biri öğretmenlerin istenmeyen davranışlarının ortadan kaldırılmasında disiplin cezalarının yeterli/yararlı olabileceğini vurgulamıştır. Okul müdürlerinin dikkat çektiği başka bir husus ise bu cezaların istenmeyen davranışları ortadan kaldırmak yerine daha farklı sorunlara neden olmalarıdır.

Katılımcı okul müdürleri, disiplin cezalarının öğretmenlerin motivasyonunu negatif yönde etkileyerek verimliliği de düşürdüğünü belirtmektedir. Bunun yanında katılımcı okul müdürleri, disiplin cezalarının kurum kültürünün oluşturulmasında olumsuz etkilerinin olduğunu ifade

etmektedir. Buna göre okul müdürlerinin genel olarak disiplin cezalarından memnun olmadıkları ve mümkün olduğunca kaçınmaya çalıştıkları (son çare) söylenebilir. Okul müdürlerinin kurum içi çatışmaları yönetme durumlarını inceleyen Sakızlı (2007) da, okul müdürlerinin çatışma yaratacak durumlardan okulun huzurunu ve eğitim kalitesini bozduğu düşüncesiyle yüksek düzeyde kaçınmaya çalıştıklarını tespit etmiştir.

Araştırmaya katılan okul müdürlerinin, disiplin cezalarıyla ilgili mevcut politikaların doğruluğu ve yeterliği konusunda çekincelerinin olduğu ve bu görevin daha çok kendileri dışında konunun uzmanları tarafından yapılması gerektiğini belirtmeleri dikkat çekicidir. Bu bulgu, Ekinci ve Sabancı (2020) ve Ayvaz (2017) tarafından yapılan araştırmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Bu araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

- Bu araştırmanın bulgularına göre okul yöneticiliğinin öğretmenlikte ek bir görev olarak icra edilmesi yürütülen disiplin süreçlerinde de okul müdürlerinin etkisini ve yaptırım gücünü zayıflatmaktadır. Ayrıca bu durum hem yürüttükleri disiplin soruşturmalarında hem de idari sorumluluklarını yerine getirmede okul müdürlerinde bir isteksizlik oluşturmaktadır. Bu nedenle okul yöneticiliğinin profesyonel bir meslek olarak kabul edilmesi için gerekli çalışmalar yapılabilir.
- Okul yöneticiliğinin öğretmenlikte ek bir görev olarak icra edilmesi ve gelecekte bu görevin okul müdürlerinin üzerinden alınacak olması düşüncesi okul müdürlerinde birtakım kaygılar ve gelecek endişesi oluşturmakta bu da disiplin süreçlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesine engel olmaktadır. Bu bağlamda okul müdürlerinin özellikle geleceğe dair kaygı ve endişelerini giderecek çalışmalar yapılabilir.
- Okul müdürünün hem yürüttüğü disiplin soruşturmalarını angarya bir iş olarak görmesi hem de yeterli mevzuat bilgisine sahip olmaması disiplin sürecindeki öğretmenleri mağdur edebilmektedir. Bu bağlamda okul yöneticilerine disiplin süreçleriyle ilgili olarak hem akademik hem motivasyon seminerleri verilebilir.
- Bu çalışma okul müdürlerinin öğretmenlere verdiği disiplin cezalarına ilişkin görüşleri ile sınırlı kalmaktadır. Konuya ilişkin öğretmenlerin görüşlerinin alındığı bir çalışma yapıp öğretmen ve okul yöneticilerinin görüşleri birlikte değerlendirilebilir.
- Her kademe türünde bir pilot okul belirlenerek, bu okullarda yürütülen disiplin soruşturmalarının ve sonuçlarının okul müdürü ve öğretmenler üzerindeki etkisinin incelendiği bir araştırma yapılabilir.
- Eğitim yönetimi ve denetimi alanında lisansüstü eğitim almış olan okul müdürleri ile bu alanda herhangi bir eğitim almamış okul müdürlerinin disiplin süreçlerine olan yaklaşımlarının ve uyguladıkları yöntemlerin karşılaştırıldığı bir araştırma yapılabilir.

- Disiplin cezalarının kurum kültürüne etkisine yönelik bir araştırma yapılabilir. Bununla birlikte disiplin cezalarının öğretmen-yönetici arasındaki bireysel, sosyal ve iş ilişkileri üzerindeki etkilerinin incelendiği bir araştırma yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akan, D. (2016). Akademisyenlerin inceleme/soruşturma görev zorluklarına ilişkin görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 212-226.
- Akgüner, T. (1992). *Kamu personel yönetimi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Akyol, A. (1989). *Milli Eğitim Bakanı Avni Akyol'un yöneticilere, öğretmenlere, öğretim elemanlarına, anne-babalara ve vatandaşlara göreve başlama mesajı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Arıca, M. N. (2000). *Memur suçları ve soruşturma*. Ankara: İlksan Matbaası.
- Aydın, P. İ. (2001). *Yönetimsel mesleki ve örgütsel etik*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Ayvaz, M. (2017). "Okul müdürlerinin muhakkiklik görevine ilişkin görüşleri". (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Beyhan, A. (2008). "İlköğretim müfettişlerinin disiplin soruşturması sürecinde karşılaştıkları sorunlar" (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bursalıoğlu, Z. (2002). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Calabrese, R. L. (1989). Effective principals must be ethical: Ethics for principals. *The Education Digest*, 54(7), 16-19.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B. ve Turner, L. A. (2015). *Araştırma yöntemleri, desen ve analiz*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çelebi, N. (2009). Resmi ve özel ilköğretim kurumlarında çalışan öğretmen ve yöneticilerin disiplin sorunları ve ödüllendirme uygulamaları. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 29, 75-100.
- Çelebi, N., Övür, M. ve Eravcı, F. (2017). Soruşturma grubunda görev yapan il eğitim denetmenlerinin süreç içinde karşılaştıkları sorunlar. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 1-30.
- Çelikten, M. ve Özbaş, M. (2014). *Eğitim yönetimi*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Çetin, M. ve Özcan, K. (2004). Okul yöneticilerinin etik davranışlarının öğretmenlerin iş doyumuna etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 20, 21-38.
- Dal, S. (2019). "Okul müdürlerinin muhakkiklik görevine ilişkin görüşleri (Bağcılar, Bakırköy, Başakşehir, Esenler ve Zeytinburnu örneği)" (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demirkasımoğlu, N. (2015). Toplum yaşamında kurallar: Birey-kural ilişkisi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 138-156.

- Doğan, A. E. (2008). “İlköğretim okulu yöneticilerinin mesleki etik ilkeleri kapsamındaki davranışlarının öğretmen algularına göre değerlendirilmesi” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Düztepe, H. (2019). “Öğretmen, yönetici ve müfettişlerin okul müdürlerinin muhakkiklik görevlerine ilişkin görüşleri” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Ekinci, H. ve Sabancı, A. (2020). Okul müdürlerinin soruşturma görevlerini yerine getirirken karşılaştıkları sorunlar. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(1), 138-154.
- Erdem, H. B. (2010). “İlköğretim müfettişlerinin görevlerini yerine getirirken karşılaştıkları sorunlar” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Eren, E. (2001). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Fidan, N. ve Erden, M. (1994). *Eğitime giriş*. Ankara: Meteksan Matbaacılık.
- Gezer, H. (2015). “İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin işledikleri disiplin suçları ile aldıkları disiplin cezalarının değerlendirilmesi” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Üniversitesi, Çanakkale.
- Gök, F. (2018). “Okullarda karşılaşılan etik ikilemlere ilişkin okul müdürlerinin görüşlerinin incelenmesi” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Görgülü, S. (2007). “Milli eğitim bakanlığına bağlı kurumlarda çalışan öğretmenler hakkında açılan soruşturmalar ve sonuçları” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gün, F. (1989). “İlköğretim denetçilerinin soruşturma rollerinin rehberlik rollerini etkilemesi” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hoy, W. K. ve Miskel, C. (2010). *Eğitim yönetimi: teori, araştırma ve uygulama* (Çev. Editörü: S. Turan). Ankara: Nobel.
- Karagöz, Y. (2017). *SPSS ve AMOS uygulamalı nitel-nicel-karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği*. Ankara: Nobel.
- Kayıkçı, K., Özdemir, İ. ve Özyıldırım, G. (2016). Yönetici ve öğretmenler hakkında il milli eğitim müdürlüğüne yansıyan disiplin sorunlarının incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(1), 78-102.
- Kırmızıgöl, H. (1998). *Disiplin suç ve cezaları ve denetim yolları*. İstanbul: Kazancı Kitap.
- Levent, F. ve Dönmez Övür, M. (2019). *Eğitim hukuku*. Ankara: Nobel.
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.

- Memduhoğlu, H. B. ve Turhan, M. (2016). Öğretmen görüşlerine göre ilköğretim okul müdürlerinin örgütsel güç kaynaklarını kullanım düzeyleri. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 44, 73-89.
- Meşe, Ü. (2009). “İlköğretim okul müdürlerinin karşılaştıkları idari sorunlar (Bahçelievler örneği)” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mintzberg, H. (1983). *Power in and around organizations*. Michigan: Prentice-Hall
- Okçu, V. (2014). Ortaöğretim okulu yöneticilerinin etik liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 20(4), 501-524.
- Özer, N. ve Yılmaz, A. (2015). Maarif müfettişlerinin inceleme-soruşturma çalışmalarını yürütürken karşılaştıkları sorunlar. *Eğitime Bakış*, 11(33), 56-61.
- Özmen, F. ve Şahin, Ş. (2010). İlköğretim müfettişlerinin soruşturma görevini yerine getirirken karşılaştığı sorunlar. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 92-109.
- Özsoy, O. (2003). *Etkin öğrenci, etkin öğretmen, etkin eğitim*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Sakızlı, İ. (2007). “Okul müdürü öğretmen çatışması ve okul müdürlerinin bu çatışmayı yönetme yeterlikleri” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Taymaz, H. (2015). *Eğitim sisteminde teftiş*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Ünal, A. (2012). *Eğitim kurumlarında adli ve idari soruşturma*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Varış, F. (1998). Temel kavramlar. (Ed.: Fatma Varış) *Eğitim bilimine giriş* (ss. 6-22). İstanbul: Alkım Yayınları.
- Yardibi, N. (1991). “Okul müdürünün yönetsel davranışı ve öğretmen bağlılığı (Bolu ili örneği)” (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, S. (2017). “Değerlere dayalı okul yönetiminin okul kültürüne etkisi”. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, C., Beycioğlu, K., Uğurlu, C. T. ve Sincar, M. (2012). Eğitim müfettişlerinin görev alanları açısından karşılaştıkları sorunlar. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 1-21.

Geliş Tarihi:

29.05.2021

Kabul Tarihi:

10.10.2021

Yayımlanma Tarihi:

20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Özgürel, G., & Yılmaz, O. K. (2021).

Aşırı turizmde kalabalık yönetimi: belediyeler tarafından kullanılabilir akıllı turizm uygulamaları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1594-1620. doi:10.46928/iticusbe.944864

AŞIRI TURİZMDE KALABALIK YÖNETİMİ: BELEDİYELER TARAFINDAN KULLANILABİLECEK AKILLI TURİZM UYGULAMALARI

Derleme

Gizem Özgürel

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Balıkesir Üniversitesi

gizemozguirel@hotmail.com

Onur Kemal Yılmaz

Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi

yilmazonurkemal@gmail.com

Gizem Özgürel, turizm doktorudur. İlk, orta ve lise eğitimini Çine’de; lisans eğitimini Uludağ Üniversitesi’nde, yüksek lisans ve doktora eğitimlerini de Balıkesir Üniversitesi’nde turizm alanında tamamlamıştır. Turizm işletmeciliği ve turizm sosyolojisi alanında ders vermekte ve bu alanlarda araştırmalar yayınlamaktadır.

Onur Kemal Yılmaz yerel yönetimler alanında doktorasını yapmıştır. Anadolu Üniversitesi’nde lisans eğitimi, İstanbul ve İstanbul Medeniyet üniversitelerinde yüksek lisans eğitimi, Marmara Üniversitesi’nde de doktora eğitimini tamamlamıştır. 2021 Mayıs ayında doçent olmuştur. Şu anda Erdek MYO, Yerel Yönetimler Programında ders vermektedir.

AŞIRI TURİZMDE KALABALIK YÖNETİMİ: BELEDİYELER TARAFINDAN KULLANILABİLECEK AKILLI TURİZM UYGULAMALARI

ÖZET

Seyahat ve turizm eğilimi, bu yüzyılın başından itibaren temel bir insan davranışı haline gelmiştir. Her yıl milyarlarca insan farklı destinasyonlara seyahat gerçekleştirmektedir. Burada bazı destinasyonlar diğerlerinden daha fazla ziyaretçi çekebilmektedir. Böylece aşırı turizm olgusu ve kalabalık yönetimi kavramı ortaya çıkmaktadır. Bu makale ile bu alanda belediyeler tarafından kullanılabilir akıllı turizm uygulamaları araştırılmıştır. Akıllı turizm uygulamaları, akıllı şehir görüşüne dayanmaktadır. 21. yüzyılın getirisi olan bilgi ve iletişim teknolojileri insan sermayesi ile bütünleşerek akıllı şehirleri meydana getirmektedir. Bu şehirlerde ortaya çıkan uygulamaların bazıları da turizme yönelik olmaktadır. Böylece akıllı turizm kavramı ve uygulamaları ortaya çıkmaktadır. Konuyla ilgili olarak bu çalışmanın oluşturulması sürecinde yapılan araştırma göstermektedir ki aşırı turizme bağlı yoğun ziyaretçi alan destinasyonlarda kalabalık yönetimi akıllı turizm uygulamaları ile çok daha etkin, hızlı ve geniş ölçekli yapılabilmektedir. Bu uygulamalardan bazıları yoğun teknoloji kullanımı ile yapılırken (Örneğin, Floransa-Nesnelerin İnterneti) bazıları sadece yönetsel kararlar (Örneğin, Poznan- Sezon Dışı Seyahat Teşvikleri) ile ortaya konabilmektedir. Söz konusu uygulamaların yerel sorunların çözülmesinde en yetkili aktör olan belediyeler tarafından gerçekleştirilmesi mümkündür ve önerilmektedir.

Amaç: Aşırı turizme bağlı kalabalık yönetiminde belediyeler tarafından kullanılabilir akıllı turizm uygulamalarına örnekler ortaya koymak.

Yöntem: Belgesel tarama yöntemi kullanılarak akıllı turizm uygulamalarından konuya uygun olan örnekler tespit edilmiştir. Araştırmada internet siteleri, makaleler ve özel sektör uygulamaları incelenmiştir.

Bulgular: Yapılan araştırma neticesinde aşırı turizme bağlı kalabalığın yönetiminde kullanılabilir akıllı turizm uygulamaları olduğu görülmüştür. Bu uygulamaların da belediyeler tarafından gerçekleştirilebileceği tespit edilmiştir.

Özgünlük: Günümüzde yeni bir kavram olan akıllı turizm açısından kalabalık yönetimi uygulamalarını ele alması ve bunlardan belediyeler tarafından kullanılabilirleri tespit etmesi bakımından alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Daha önce bu temelde bir çalışma olmadığı yapılan literatür incelemesinde görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Aşırı Turizm, Kalabalık Yönetimi, Akıllı Şehir, Akıllı Turizm, Belediyeler

JEL Sınıflandırması: I39, O32, Z33, Z38

CROWD MANAGEMENT IN OVER TOURISM: SMART TOURISM APPLICATIONS THAT CAN BE USED BY MUNICIPALITIES

ABSTRACT

The inclination of travelling and tourism has become a basic human behavior since the beginning of this century. Billions of people travel to different destinations every year. Here, some destinations can attract more visitors than others. Thus, the concept of over-tourism and crowd management emerges. With this article, smart tourism applications that can be used by municipalities in this field have been investigated. Smart tourism applications are based on smart city vision. Information and communication technologies, which are the effect of the 21st century, integrate with human capital and create smart cities. Some of the practices emerging in these cities are also oriented towards tourism. Thus, the concept and applications of smart tourism arise. The research conducted during the creation of this study on the subject shows that; crowd management can be done much more effectively, quickly and on a large scale with smart tourism applications in destinations that receive visitors due to over tourism. While some of these applications are made with intensive use of technology (for example, Floransa-The Internet of Things), some of them can only be determined by managerial decisions (for example Poznan-Off-season Travel Incentives). It is possible and recommended that these applications should be carried out by the municipalities, which are the most competent actors in solving local problems.

Purpose: To present examples of smart tourism applications that can be used by municipalities in crowd management due to over tourism.

Method: Documentary screening method was used to detect examples of smart tourism applications of developed countries that are suitable for the subject. In the research, websites, articles and private sector applications were examined.

Findings: As a result of the research, it has been observed that there are smart tourism applications that can be used in crowd management due to over tourism. It has been determined that these applications can also be used by municipalities.

Originality: Can contribute to the field in terms of identifying smart applications that can be used by municipalities. It was seen in the literature review that there was no previous study on this basis.

Keywords: Over Tourism, Crowd Management, Smart City, Smart Tourism, Municipalities

JEL Classification: I39, 032, Z33, Z38

GİRİŞ

Modern turizmin başlangıcından bu yana farklı özellikleri ile birçok çekicilik sahibi destinasyon, insan akışlarının odağı haline gelmiştir. Bu kapsamda turistik gereksinimlerin karşılandığı mekânlardan bir kısmı yoğun ziyaretçi kabulleriyle turizmin olumlu etkileri yanında bir kısım olumsuz etkilerle yüzleşmek durumunda kalmaktadırlar. Destinasyonların taşıma kapasitelerinin aşılması sosyal, ekonomik, ekolojik, fiziksel ve psikolojik açıdan tahribatlara yol açmaktadır. Aşırı turizm tüm varlığıyla bazı destinasyonları geri döndürülemez biçimde tüketir ve hatta yok eder hale gelmiştir. Söz konusu bu durum hem destinasyonda yaşayan yerel halkın hem de destinasyonu ziyaret eden turistlerin durumlarını olumsuz algılamalarına ve değerlendirmelerine yol açmaktadır.

Konuyla ilgili olarak yerel halkın yaşam kalitesinin, turistin deneyim kalitesinin bozulmasında, aşırı turizm ve aşırı turizmin yarattığı yıkıcı kalabalıklar yaşanan sorunların ana kaynağı olarak kabul edilmektedir. Aşırı turizme maruz kalmış kentlerde belediyeler, sorunlarla başa çıkabilmek için kalabalıkları yönetmeyi, akıllı kent/akıllı turizm bakış açısıyla akıllı destinasyonlar/turistler yaratabilmeyi denemektedirler.

Çalışma kapsamında aşırı turizm, kalabalık yönetimi, akıllı şehir ve akıllı turizm kavramları açıklanmıştır ve belediyeler tarafından kullanılabilir olacak aşırı turizme yönelik kalabalık yönetim uygulama örnekleri dünya genelinden derlenmiştir. Örnekler belgesel tarama yöntemi kullanılarak internet sitelerinden, makalelerden ve özel sektör uygulamalarından oluşturulmuştur. Yaklaşık yüz kadar makale ve internet sitesi incelenmiştir.

AŞIRI TURİZM KAVRAMI

Son yıllarda turizmin plansız gelişmesinin sosyal, doğal, yapısal ve ekonomik çevrede yarattığı olumsuz etkiler nedeniyle “aşırı turizm”, “turizm karşıtlığı” ve “turizm fobisi” gibi bazı kavramlar gündeme gelmiştir. Turizm yapısal olarak yer, insanlar ve hareketliliği birleştiren dinamik bir sürece gönderme yapmaktadır (Croes, Manuel ve Kelly, 2017: 10). Yerler sahip oldukları çekicilikleri ile turistleri kendisine çekerek turist-yerel halk, turist-turist, turist-turizm çalışanı ilişki ve etkileşimleri için birer sahne yaratmakta ve yaşanan hareketliliğin istenmeyen sonuçları, geri döndürülemez yıkımlar yaratabilmektedir. Bu bağlamda turizm sektörünün sürdürülebilirliğinin sağlanması, olumsuz etkilerinin mümkün olabilen en düşük seviyeye çekilmesine ve olumlu etkilerinin artırılmasına bağlıdır. Turizm destinasyonlarının turizmin sorumsuz bir biçimde gelişimi ile bir bakıma turistler tarafından istila edilmesi (Volo, 2020: 11) ve doğru yönetilememesi; kalabalıklar, çöpler, trafik yoğunluğu, bozulan kentsel doku, gürültü, pahalılık, turist-yerel halk çatışmaları ve benzeri durumlar yaratarak hem yerel halkın yaşam kalitesini hem de ziyaretçilerin turistik deneyim kalitelerini olumsuz yönde etkilemektedir (World Tourism Organization [UNWTO], Centre of

Expertise Leisure, Tourism & Hospitality, NHTV Breda University of Applied Sciences ve NHL Stenden University of Applied Sciences, 2018).

Aşırı turizm konusu karmaşık ve çok yönlü olarak aslında uzun yıllardır tartışılan bir konudur. Doxey (1975), turist - yerel halk arasındaki hoşnutluktan düşmanlığa uzanan ilişkiye; Butler (1980) turizm alanının gelişim döngüsüne, ziyaretçi sayısına ve altyapı durumuna; O'Reilly (1986) taşıma kapasitesine, bir destinasyonda kabul edilebilir turist sayısına; Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) ise turizmin etkilerinden sürdürülebilir turizme uzanan çok yönlü çalışmalarıyla turizmde yaşanan doygunluğun etkilerini incelemişlerdir (Koens, Postma ve Papp, 2018: 2; Milano, Novelli ve Cherr, 2019: 353).

Aşırı turizm terimi 21. yüzyılın başlarında ilk olarak doğal kaynakların aşırı sömürülmesi tehlikesini tanımlamak için kullanılmıştır (Nelson 2002 akt., Kruczek, 2019: 1). Kavramsal açıdan aşırı turizm, yüksek ve giderek artan sayıda ziyaretçinin destinasyonlarda bulunmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan sorunları tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır. Peeters ve diğerlerine (2018: 15) göre aşırı turizm; destinasyonlarda turizmin belirli bir zaman aralığında fiziksel, ekolojik, sosyal, ekonomik, psikolojik ve/veya politik kapasite eşiklerinin aşılmasıdır. Goodwin (2017: 1) ise aşırı turizmi, evsahiplerinin veya misafirlerin, yerel halkın veya turistlerin çok sayıda ziyaretçiye bağlı olarak destinasyondaki yaşam kalitesini ve deneyim kalitesini kabul edemeyecekleri düzeyde kötü hissetmeleri olarak tanımlamakta ve daha yaşanabilir, ziyaret edilebilir yerlere vurgu yapan sorumlu turizmin tersi olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla yerel halk için tahrip olmamış ve sıkıntı yaratmayan, turist açısından ise özgünlüğünü yitirmemiş ve rahatsızlık hissi vermeyen çevreler, aşırı turizm etkisinin yaşanmadığı yerler anlamına gelmektedir. Namberger, Jackisch, Schmude ve Karl (2019: 455) ise aşırı turizmi, büyümenin veya küçülmenin sınırlandırılması talebiyle cevaplanabilecek turizmin fazlalığı olarak tanımlamışlardır. Bu kapsamda aşırı turizm destinasyon çevresinin veya paydaşlarının turizme yönelik olumsuz duygu, düşünce ve davranışlar içerisine girmesine neden olan kalabalık baskısı sonucu oluşan, sosyo-kültürel, sosyo-psikolojik, sosyo-ekonomik, ekolojik veya fiziksel yıkımlar yaratma gücüne sahip turizm olarak tanımlanabilir. Konuyla ilgili olarak destinasyonda aşırı turizme neden olabilecek etmenler arasında şunlar sayılabilir (Peeters ve diğerleri, 2018: 23);

- Turizm hacmi (toplam geceleme sayısı/toplam alan),
- Turizm yoğunluğu (toplam geceleme sayısı/yerleşik nüfus),
- Evsahipleri ile turistleri buluşturan bir paylaşım sitesi olan airbnb gibi sosyal medya uygulamalarında yapılan paylaşımlar,
- Kruvaziyer limanlara yakınlık,
- Havayolu seyahat pazarının büyümesi ve seyahatlerin yoğunlaşması,
- Gayri safi yurtiçi hasılda (GSYİH) turizmin payı ve

- Dünya kültürel miras alanlarına yakınlık.

Turizm destinasyonlarında taşıma kapasitelerinin, gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinin yarattığı olumsuz etkiler sonucunda aşılması, aşırı turizm ile karşı karşıya kalınması anlamı taşımaktadır. Peeters ve diğerlerine (2018: 23) göre aşırı turizmin yaratacağı sonuçlar arasında; destinasyon çekiciliğinin yitirilmesi, destinasyon imajının zayıflaması, destinasyon çevresinde geri döndürülemez bozulmalar, yerel halkın yaşam kalitesi düzeyinin düşmesi, turislerin deneyim kalitelerinden memnuniyetsizlik duymaları ve şikayetleri, protesto gösterileri, destinasyon-turist uyumsuzluğu, turist grupları arasındaki uyumsuzluklar, orta ve üst sınıflara mensup bireylerin destinasyonda gelir düzeyi düşük halkın yaşadığı yerlere yerleşmesi/soylulaştırma ve geriye göç sayılabilir. Konu kapsamında turizmin aşırı ve/veya kontrolsüz gelişiminden kaynaklanan sorunlar Venedik, San Sebastian, Barselona, Santorini, Amsterdam ve Dubrovnik gibi destinasyonlarda turizm karşıtı gösterilere sahne olmuştur (Goodwin, 2017: 14; Koens ve diğerleri, 2018: 2). Ulusal ve küresel basının bu gösterilen tepkileri manşetlerine taşıması tüm turizm paydaşlarının ve karar vericilerin, turizmde büyümeme veya mevcut durumu kontrol altına alma amaçlı önlemlere başvurmalarına yol açmıştır (Papathanassis, 2017: 288). Özellikle kitle turizminin yarattığı turist akışları, mevsimsellik, kalabalık yönetiminin gerçekleştirilememesi, medyanın bazı destinasyonları diğerlerine göre görece ön plana çıkartması, moda ve eğilimler aşırı turizm olgusu ile destinasyonları tehdit etmekte ve hatta yok eder hale getirmektedir. Turizmin yetersiz yönetimini gözler önüne seren aşırı turizm, yerel yönetimlerin ve karar vericilerin bütünsel çabalarıyla oluşturulacak çok yönlü, akıllı destinasyon yönetimi ve akıllı kalabalıklar yaratılması ile aşılabilir görüşü çalışmada benimsenmiş ve kalabalık yönetiminin irdelenmesi gerekli görülmüştür.

KALABALIK YÖNETİMİ KAVRAMI

Seyahat ve turizm endüstrisinin geçirdiği evrim, bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, küresel ölçekte yaşanan insan hareketliliği, tüketim kültürü ve keşif arzusu gibi birçok etmen turistik deneyim merkezlerini etkisi altına almış, çok sayıda insanı bir araya getirmiş ve destinasyonlar aşırı turizm ile yüzleşmek durumunda kalmışlardır. Turizm destinasyonlarındaki aşırı turizm genellikle ziyaretçi sayıları ile ilişkili görülmektedir (Peeters ve diğerleri, 2018: 25). Aşırı-çok fazla kalabalık biraz öznel, oldukça karmaşık, insanların duyarlılıkları ile ilgili bir durumdur ve destinasyonlardaki çözümlerin buna göre üretilmesini gerektirmektedir.

McKinsey & Company ve World Travel & Tourism Council (2017) tarafından aşırı turizm ile ilgili hazırlanan raporda; aşırı turizm karmaşık bir konu olarak ele alınmakta ve aşırı kalabalığı önlemenin, iyileştirmekten çok daha kolay olduğu belirtilmektedir. Raporda, turizm paydaşlarının farklı beklentilerinin, hedef ve çıkarlarının bulunduğu ve üretilen çözümlerin her bir paydaşa eşit düzeyde fayda yaratmayacağı belirtilmektedir. Ayrıca aşırı turizmin; “seyahat temel bir hak mıdır?”, “ziyaretçi sayısının sürdürülebilir düzeye indirilmesi mantıklı mıdır?”, “bu durum destinasyonlara sadece

zenginlerin erişimini mi sağlar?” gibi etik ve değerlerle ilgili birçok cevaplanması güç soruyu barındırdığı ve bu soruların görmezden gelinemeyeceğinin altını çizmektedir. Raporda ayrıca aşırı kalabalıklaşma ile ilgili sorunların, yabancılaşmış yerel halktan aşırı yüklenilmiş altyapıya kadar farklılık gösterebildiği ve ülkeleri, şehirleri, plajları, sit alanlarını, müzeleri gerek bir bütün olarak gerekse belirli bir kısmını etkileyebildiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla destinasyonların farklı karakteristik özellikleri, tüm destinasyonlara eşit derecede başarılı çözümler sunmayı güçleştirmektedir. Bu kapsamda farklı destinasyonlara farklı çözümler geliştirilmesi gerekmektedir (Taiminen, 2018: 39). Stanchev (2018), çalışmasında aşırı kalabalıkla başedebilmek için ziyaretçi sayısını teknoloji yoluyla sınırlandırmanın, turistleri destinasyonda farklı noktalara yaymaya yönelik promosyon stratejileri geliştirmenin, arz ve talebi vergilendirme ile dengelemenin, farklı fiyatlandırma stratejilerinin ve yavaş turizm gibi yaklaşımların çözüm olabileceğini belirtmektedir. Peeters ve diğerleri (2018), kentlerde artan ziyaretçi sayıları ile başa çıkmada uygulanabilecek 11 farklı strateji önermişler ve her bir stratejinin çözümünün nasıl olacağını açıklamışlardır. Bu bağlamda kalabalık turizm destinasyonlarında geliştirilebilecek stratejiler ve çözümleri aşağıda Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1. Turizm Destinasyonlarında Kalabalıklarla Başa Çıkma Stratejileri ve Çözümleri

Stratejiler	Çözümler
<i>Strateji 1: Turistlerin destinasyon içinde yayılımının sağlanması</i>	<ul style="list-style-type: none"> -Destinasyonun daha az ziyaret edilen noktalarında etkinliklerin artırılması, yeni çekim noktaları ve tesisler geliştirilerek tanıtılması, -Çekim merkezlerinde kapasitenin ve turistlerin geçirdikleri zamanın geliştirilmesi, -Destinasyon ve çevresine yönelik bir kimlik oluşturulması, -Seyahat kartı uygulamaları ile destinasyon içerisinde sınırsız seyahat imkânı yaratılması, -Destinasyonda daha az turist çeken yerlerin, turistlerce keşfedilebilmesi için destinasyon merkezi içerisinde gösterilmesi. -Düşük sezonda turistik deneyimlerini teşvik etmek için tutundurma faaliyetlerinin artırılması, -Turistik talep durumuna bağlı fiyatlandırmalar yapılması, -Düşük sezonda etkinliklerin artırılması, -Destinasyondaki popüler yerler ve rağbet gören etkinliklerde turistlerin bulunacakları zaman aralıklarının, gerçek zamanlı izleme yapılarak belirlenmesi, -Zaman bazlı dağılımı teşvik etmek için mobil yeni teknolojilerin kullanılması.
<i>Strateji 2: Turistlerin zamana dayalı dağılımının teşvik edilmesi</i>	<ul style="list-style-type: none"> -Destinasyon giriş noktaları başta olmak üzere birçok farklı noktada yeni güzergâhların tanıtılması, -Yeni oluşturulan güzergâhlar ve çekicilikler için bütünlük indirimler sunulması, -Destinasyonun keşfedilmeyi bekleyen gizli hazinelerini ön plana çıkartan rehberler ve kitaplar basılması, -Düşük sayıda olan, özel ürün ve hizmet bekleyen, turistik gereksinimleri karşılanmamış boşluk/niş (niche) pazar turistlerine, dinamik deneyimler ve rotalar oluşturulması, -Destinasyonun daha az ziyaret edilen yerlerine rehberli turlar düzenlenmesi, -Turistlerce bilinen web sitelerinde ve ilgi çekici yerlerde sanal gerçeklik uygulamalarının geliştirilmesi.
<i>Strateji 3: Turistler için yeni güzergâhlar ve çekicilikler geliştirilmesi</i>	<ul style="list-style-type: none"> -Destinasyonun keşfedilmeyi bekleyen gizli hazinelerini ön plana çıkartan rehberler ve kitaplar basılması, -Düşük sayıda olan, özel ürün ve hizmet bekleyen, turistik gereksinimleri karşılanmamış boşluk/niş (niche) pazar turistlerine, dinamik deneyimler ve rotalar oluşturulması, -Destinasyonun daha az ziyaret edilen yerlerine rehberli turlar düzenlenmesi, -Turistlerce bilinen web sitelerinde ve ilgi çekici yerlerde sanal gerçeklik uygulamalarının geliştirilmesi.

<p><i>Strateji 4: Düzenlemeyi gözden geçirme ve uyarlama</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> -Turistler için ilgi çekici olan yerlerin açılış saatlerinin gözden geçirilmesi, -Destinasyondaki büyük gruplar halinde hareket eden turistlerin, toplu biçimde çekiciliklere erişimlerinde düzenlemeler yapılması, -Trafik yoğunluğu yaşanan noktalarda, trafik düzenlemelerinin gözden geçirilmesi, -Araçları ile gelen veya araç kiralamış turistler için destinasyon çevresinde park alanları oluşturulması ve söz konusu park alanlarına yönlendirilmeleri, -Rehberlerin tura katılacak turistleri toplayıp bırakabilecekleri belirli noktalar oluşturulması, - Oteller ve diğer konaklama işletmelerine ilişkin düzenlemelerin ve vergilendirmenin gözden geçirilmesi, - Destinasyonun taşıma kapasitesinin; hem bir bütün olarak hem de çekicilikler ve kritik alanlar açısından tüm boyutlarıyla tanımlanması, - Tüm şebekeleri ve benzerlerini izlemek için bir şebeke lisans sisteminin planlanması, - Turistle ilgili faaliyetlerde, destinasyonun belirli bölgelerine erişim yönetmeliği yok ise oluşturulması, var ise gözden geçirilerek düzenlenmesi.
<p><i>Strateji 5. Turistlere ilişkin pazar bölümlerinin genişletilmesi</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> -Destinasyona daha düşük düzeyde olumsuz etki yaratacak turistlerin belirlenmesi ve bu pazar bölümlerinin hedef pazar olarak seçilmesi, -Hedef turistlerin kimler olacağının tekrar tanımlanması ve belirlenmesi, -Destinasyon üzerinde olumsuz etki yarattığı bilinen ya da yaratacağı öngörülen pazar bölümlerinin destinasyonu ziyaret etmesinin engellenmesi.
<p><i>Strateji 6. Yerel toplumun turizmden yarar elde etmesinin sağlanması</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> -Destinasyonda istihdamı artıran işler yaratılması, -Turizm sektörüne yönelik yerel halkta farkındalık ve turizm bilinci oluşturularak, turizmin olumlu etkilerinin teşvik edilmesinin sağlanması, -Yeni turizm ürünlerinin geliştirilmesinde, yerel halkın katılımının sağlanması, -Yerelin arz-talep potansiyelinin analizinin yapılarak, turizm değer zincirine entegrasyonlarının teşvik edilmesi, -Destinasyondaki altyapı ve hizmet kalitesinin iyileştirilmesi, -Turizm aracılığıyla yerel refahın -dezavantajlı grupları gözeterek sağlanması.
<p><i>Strateji 7. Yerel halka ve turistlere fayda sağlayan destinasyon deneyimlerinin yaratılması</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> -Destinasyonun yerel halkın ve geçici sakin olarak görülen turistlerin gereksinim ve isteklerine uygun hale getirilmesi, -Yerel halkın ve turistlerin katılımını teşvik eden turizm deneyimlerinin ve ürünlerinin geliştirilmesi, -Turizm tesislerinin, yerel festivallere ve aktivitelere entegre edilmesi, -Destinasyonda gönüllü elçiler grubu oluşturulması ve tanıtılması, -Destinasyon hakkında yeni bakış açıları sağlamak ve ziyaret noktaları yaratmak için sokak sanatı gibi sanat ve kültür girişimlerinin teşvik edilmesi, -Destinasyondaki ilgi çekici yerlerin, ziyaret zaman aralıklarının uzatılması.
<p><i>Strateji 8. Destinasyon altyapısını ve tesisleri iyileştirme</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> -Destinasyonda dengeli, sürdürülebilir bir trafik yönetiminin planlanması, -Turizm faaliyetlerine yönelik ana rotaların ve yoğunluk durumunda ara rotaların oluşturulması, -Destinasyon kültürel altyapısının geliştirilmesi, -Yön işaretlerinin ve bildirimlerinin iyileştirilmesi,

- Destinasyondaki toplu taşımanın turistler için daha uygun hale getirilmesi,
- Yüksek sezonda turistler için özel ulaşım tesisleri kurulması,
- Destinasyonda yeterli düzeyde kamu tesisinin bulunmasının sağlanması,
- Güvenli bisiklet yolları oluşturulması ve bisiklet kiralamanın teşvik edilmesi,
- Destinasyonda güvenli ve çekici yürüyüş rotaları oluşturulması,
- Erişilebilir turizm ilkeleri kapsamında rotaların fiziksel engelli veya üçüncü yaş turistlere uygun olarak hazırlanması,
- Kültürel mirasın ve ilgi çekici yerlerin kalitesinin korunması,
- Çevre temizliği uygulamalarının yüksek sezon şartlarına ve turizm işletmelerine uygun olabilecek zaman dilimlerinde gerçekleştirilmesi.

Strateji 9. Yerel paydaşlarla iletişim kurulması ve katılımın sağlanması

- Destinasyon turizm yönetim grubunun –tüm paydaşlar dahil- kurulması ve düzenli olarak toplanılması,
- Turizm paydaşlarına mesleki gelişim eğitimleri verilmesi,
- Yerel halk için tartışma platformları oluşturulması,
- Turizm paydaşlarına yönelik düzenli memnuniyet araştırmaları yapılması,
- Destinasyonla ilgili ilginç içeriklerin, yerel halk tarafından sosyal medyada paylaşılması için teşvik edilmesi,
- Turizm paydaşlarının davranışları ile ilgili iletişim kurulması,
- Destinasyondaki ayırık grupların, topluluk duygusu ile bütünleştirilmesi.

Strateji 10. Turistlerle iletişim kurulması ve ilgilerinin çekilmesi

- Turistlerde turizm etkileri konusunda farkındalık yaratılması,
- Turistlerin yerel değerler, gelenekler ve düzenlemeler konusunda eğitilmesi,
- Turistlere; trafik kısıtlamaları, park imkânları, ücretler, servis otobüsü hizmetleri vb. hakkında yeterli bilgi sunulması.

Strateji 11. İzleme ve müdahaleye ilişkin ayarlamalar

- Talepteki mevsimsel dalgalanmaların, turist varışlarının ve harcamalarının, ziyaret biçimlerinin, turist pazar bölümlerinin ve benzeri temel göstergelerin izlenmesi,
- Turizm performansını-etkisini izlemek ve değerlendirmek için, büyük veri ve yeni teknolojilerin kullanımının geliştirilmesi,
- Yoğun dönemler ve acil durumlar için acil durum planları oluşturulması.

Kaynak: (Peeters ve diğerleri, 2018: 8-9)

Turizm destinasyonları kalabalık yönetimine ilişkin uygulamalarda, destinasyonun sahip olduğu dinamikleri göz önünde bulundurarak, var olan uygulamalardan esinlenerek ya da özgün uygulamalar yaratarak stratejilerini belirlemelidir. Gerek turist akışlarına yoğun maruz kalan destinasyonlar, gerekse yeni dikkat çekmeye başlamış yerler, yaptıkları düzenlemelerle, bilgi ve teknoloji temelli uygulamalarla akıllı destinasyonlar ve akıllı kalabalıklar yaratarak, gelecekte de sağlıklı biçimde var olabilmeyi sürdürebileceklerdir.

AKILLI ŞEHİR KAVRAMI VE BİLEŞENLERİ

Şehirleşme oranı günümüzde kırsal yaşama oranla açık şekilde baskın hale gelmiştir. Artık ekonomik, sosyal ve kültürel sebeplerle insanlar kırsal yaşam yerine kentsel yaşamı tercih etmektedir. Endüstri Devrimi'nin bu dönüşümün başlangıcı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu süreç neticesinde dünya genelinde milyarlarca insanın kentlerde yaşaması olgusu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kentleşmenin temel toplumsal standart haline geldiği bir ortamda, kentsel yaşam sisteminin

geliştirilmesi ve farklı yaklaşımların ortaya konulması yeni çalışma alanlarını meydana getirmektedir. Kentsel yaşam üzerine geliştirilen son yaklaşımlardan birisi de akıllı şehir kavramıdır. Literatürde akıllı şehir üzerine tek bir tanım olmadığı görülmektedir. Farklı kaynaklarda farklı tanımlar yapıldığı dikkat çekmektedir. Kimi tanımlar salt teknolojik gelişim üzerine dikkat çekerken, bazı kaynaklar ise teknoloji dışı yaklaşımları da akıllı şehir içinde değerlendirmektedir. Akıllı şehir üzerine literatürde dikkat çeken tanımların şu şekilde olduğu söylenebilir;

Mohanty, Choppali ve Kougiianos (2016: 60)'a göre akıllı şehir; bilgi, dijital ve telekomünikasyon teknolojilerinin kullanımıyla geleneksel ağların ve hizmetlerin daha esnek, verimli ve sürdürülebilir hale getirildiği ve sakinlerinin yararına operasyonlarını iyileştiren bir yerdir.

Dameri ve Sabroux (2014: 4) akıllı şehirle ilgili olarak insan sermayesine dikkat çekmişlerdir ve şu şekilde bir yaklaşımı dile getirmişlerdir: Akıllı şehir vizyonuna bağlı olarak akıllı şehir, büyük kültürel sermayeye sahip olan ve şehrin yaşam kalitesinin geliştirilmesi için daha iyi çözümler bulmak adına bilgisini kullanabilen şehirdir.

Tokoro (2016: 2) çalışmasında akıllı şehirlerin; enerji verimliliğini artırmak ve azaltılmış karbondioksit emisyonlarıyla düşük karbonlu şehir planlaması oluşturmak için bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmayı hedeflediğini ifade etmektedir. Ancak akıllı şehirlerin avantajlarının sadece bunlar ile sınırlı kalmadığını da belirtmektedir. Araştırmacı ayrıca akıllı şehirlerin kentsel nüfus artışı, yaşlanan toplum, trafik sıkışıklığı ve güvenlik dâhil olmak üzere bugün şehirlerin karşılaştığı çeşitli sorunları çözmek için güçlü bir yaklaşım olduğunu da belirtmektedir.

Ateş ve Önder (2019: 43) çalışmalarında, akıllı şehrin merkezinde bilgi işlem teknolojilerinin yer aldığını, böylece doğal ve yapılı çevre sorunlarına çözümler üretildiğini belirtmektedirler. Fakat şunu da dile getirmektedirler: Akıllı şehirler sadece bilgi ve iletişim teknolojileri ile işlemeyen, aynı zamanda politika ve yönetim konularının da sürece dâhil edildiği, paydaş çeşitliliğine önem verilen kent ortamı olarak betimlenmektedir.

Bu tanımlarda görüldüğü üzere akıllı şehirler bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanan, aynı zamanda yönetim politikalarını, paydaş katılımını, kültürel – sosyal sermayesini kentsel sorunlarının çözümünde kullanan şehirlerdir. Dolayısıyla akıllı şehirlerde kentsel sorunların çözümüne yönelik olarak çözüm üreten bir ekosistem meydana getirilmektedir.

Akıllı şehir denilince internet ve teknolojik sistemler temel yapı taşları olarak düşünülmektedir. Fakat akıllı şehir kavramı sadece internet ve teknoloji ile geliştirilen şehirlerin ötesindedir. Örneğin dijital şehir, internet üzerinden yerelde insanların etkileşimde olduğu, bilgi ve tecrübe paylaşımı yaptığı şehirlerdir. Burada şehir içinde etkileşim ağları internet temelli dijitalleşme ile geliştirilmektedir (Ishida, 2002: 76). Teknolojik şehirde de sadece teknolojinin şehir hayatına uygulanması söz

konusudur ve bu durum bir şehri akıllı hale getirmek için yeterli değildir. Çünkü akıllı şehir sadece internet ve bilişim teknolojileri ile geliştirilebilecek bir ekosistem değildir.

Akıllı şehrin geliştirilmesinde günümüzde birçok kavramsal tanım ve uygulama hayata geçirilmektedir. Viyana Teknoloji Üniversitesi (Technische Universität Wien) de bu kuruluşlardan birisidir. Hatta çalışmaları ile bu alandaki öncü kurumlardan olduğu söylenebilir. Üniversite tarafından yapılan modellemeler ile dünyanın önde gelen akıllı şehirleri belirlenmekte ve akıllı şehirler arasında sıralamalar yapılmaktadır. Bu endekslerin geliştirilmesi sırasında Üniversite tarafından akıllı şehir bileşenleri belirlenmiştir. Böylece bir akıllı şehirde bulunması gereken bileşenler de ortaya konulmuştur. Üniversitenin dikkate aldığı akıllı şehir bileşenleri altı ana başlık altında şu şekildedir (European Smart Cities 4.0, 2015);

Akıllı Ekonomi: Yenilikçilik ruhu, Girişimcilik, Şehrin imajı, Üretkenlik, İşgücü piyasası, Uluslararası entegrasyon.

Akıllı Hareketlilik: Yerel ulaşım sistemi, Ulusal ve uluslararası erişebilirlik, Bilgi işlem teknolojileri altyapısı, Sürdürülebilir ulaşım sistemi.

Akıllı Yönetim: Politik bilinç, Kamu ve sosyal hizmetler, Etkili ve şeffaf yönetim.

Akıllı Çevre: Hava kalitesi, Ekolojik bilinç, Sürdürülebilir kaynak yönetimi.

Akıllı Yaşam: Kültür ve eğlence tesisleri, Sağlık koşulları, Bireysel güvenlik, Barınma koşulları, Eğitim tesisleri, Turistik çekicilik, Sosyal dayanışma.

Akıllı İnsan: Eğitim, Hayat boyu öğrenme, Etnik çoğulluk, Açık fikirlilik.

Görüldüğü üzere akıllı şehir olmak için sadece teknolojik gelişim yeterli olmamaktadır. Akıllı şehir kavramı ekonomik, sosyal ve teknolojik birçok bileşeni içine alan bir ekosistem ile ortaya çıkartılabilmektedir. Günümüzde özellikle gelişmiş ülkelerde bu şekilde geniş kapsamlı akıllı şehir üretim süreci hayata geçmiş durumdadır. Artan kentleşme oranı ve kentsel nüfus yoğunluğuna, akıllı şehirleşme ile karşılık verilmesi artık bir gereklilik olarak görülmektedir. Dolayısıyla akıllı şehir kavramının gelecek yıllarda daha çok tanınacak ve üzerinde çalışılacak bir alan olduğu söylenebilir.

AKILLI TURİZM KAVRAMI VE İÇERİĞİ

“Akıllı” kavramı özellikle internet teknolojilerinin yaygınlaşması ile daha popüler bir hale gelmiştir. Kendileri arasında ve insanla etkileşim halinde olan nesnelere-sistemler, “akıllı” kavramını daha öne çıkartmaktadırlar. Önceki bölümde bahsedildiği haliyle akıllı şehir kavramı da bu temellerde isimlendirilmiş ve geliştirilmiştir. Fakat yine önceki bölümde bahsedildiği şekliyle akıllı şehirler salt bilgi ve iletişim teknolojileri üzerine kurulu olmayan, aynı zamanda insan sermayesinden de en üst şekilde yararlanan şehirlere dir.

Tüm bu gelişmeler ışığında günümüzde akıllı turizm kavramı gelişim göstermektedir. Khan, Woo, Nam ve Chathoth (2017: 4), akıllı turizmin ortaya çıkışının doğrudan akıllı şehir konseptiyle ilgili olduğunu belirtmektedirler. Küresel ölçekte akıllı şehirlerin ortaya çıkması turizm sektörü üzerinde de etkili olmuştur. Literatürde akıllı turizm üzerine şu şekilde tanımlar yapıldığı görülmektedir;

Gretzel, Sigala, Xiang ve Koo (2015), akıllı turizmin temel olarak bilgi ve iletişim teknolojilerine dayandığını belirtmektedirler. Ayrıca akıllı şehir uygulamalarının, turizm yapılanmasına uyarlanması ile akıllı turizm kavramının ortaya çıktığını ifade etmektedirler.

Li, Hu, Huang ve Duan (2016: 294)'a göre akıllı turizm; turizm süreçlerine yönelik geliştirilen bütüncül, uzun vadeli ve sürdürülebilir planlama ve uygulamalardır.

Guo, Liu ve Chai (2014: 58), akıllı turizmde akıllı destinasyonun varlığına dikkat çekmişlerdir. Bu kapsamda akıllı turizm teknolojileri arasında Gelişmiş Yolcu Bilgi Sistemleri, Gelişmiş Araç Kontrol Sistemleri, Gelişmiş Ticari Araç Operasyonu ve Elektronik Ücret Toplama Sistemini içerdiğini de belirtmişlerdir.

Jasrotia ve Gangotia (2018: 51), akıllı turizm destinasyonlarının, toplum katılımını sağlamak için yerel paydaşlarla yapıcı bir şekilde ilişki kurması gerektiğini dile getirmektedirler. Ayrıca akıllı turizm destinasyonlarının, turizm kuruluşları ve turistler arasında merkezi bir platform aracılığıyla bilgi alışverişini kolaylaştırdıklarından, turizm endüstrisi için faydalı olduğunu da belirtmektedirler.

Tanımlarda görüldüğü üzere akıllı turizm kavramı akıllı şehir kavramından hareketle geliştirilmiştir. Bunun yanında bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanılarak üretilen uygulamaları bünyesinde barındırmaktadır. Fakat akıllı turizm kavramının sadece teknoloji ile ortaya konulması da yetersiz bir yaklaşım olacaktır. Sadece teknoloji ile üretilen turizm uygulamaları daha çok “dijital turizm” kavramına karşılık gelebilir. Dolayısıyla “akıllı” kavramına atıf yapabilmek için, akıllı şehirlerde olduğu gibi sadece teknoloji temeline dayanmayan, aynı zamanda insan sermayesinden de yararlanan uygulamalar akıllı turizmi meydana getirmektedir. Şekil 2’de akıllı şehir kavramından türetilmiş akıllı turizm uygulamalarının, turizm deneyimini geliştirmedeki süreci gösterilmektedir.

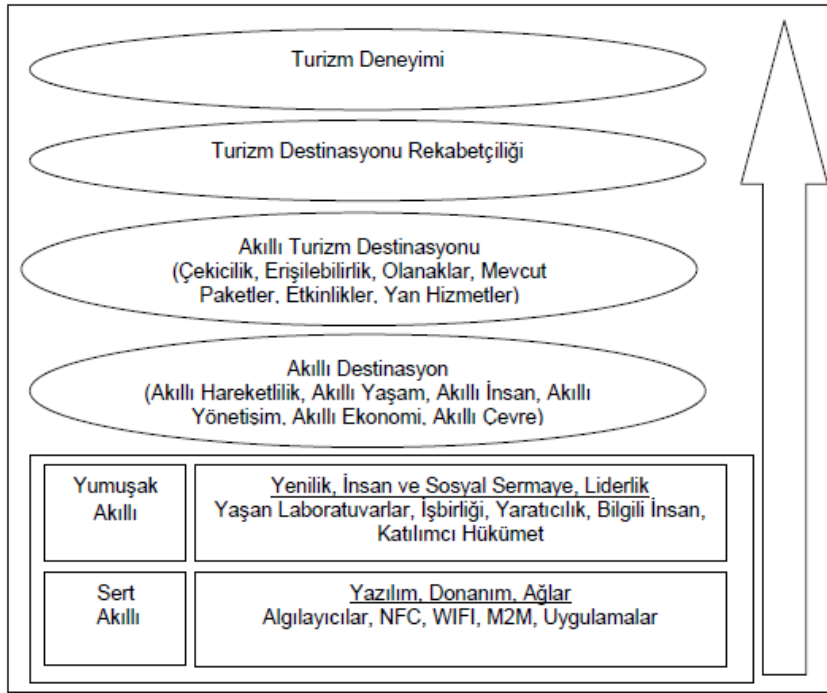

Şekil 2. Akıllı Turizm ile Turizm Deneyiminin Geliştirilmesi

Kaynak: (Jasrotia ve Gangotia, 2018: 51)

Çelik ve Topsakal'ın belirttiğine göre (2017: 154), akıllı turizm aynı zamanda akıllı destinasyonu ifade etmektedir. Akıllı destinasyon yaklaşımıyla kentsel ve kırsal alanlarda ortaya konulan uygulamalar ile turistlerin hareketliliği, kaynakların kullanımı, kaynakların sürdürülebilirliği ve ziyaret kalitesi geliştirilebilmektedir.

Yine Çelik ve Topsakal'ın aynı çalışmalarında başka bir kaynaktan yararlanarak oluşturdukları görsele göre (bkz. Şekil 3), akıllı turizm destinasyonu, turizm deneyiminin geliştirilmesinde temel bir uygulama haline gelmiştir. Buna göre bilgi ve işlem teknolojileri ile insan sermayesi birlikte akıllı turizm destinasyonunu yaratmaktadır.

Şekil 3. Akıllı Turizm Destinasyonu ve Turizm Deneyimi Süreci

Kaynak: (Çelik ve Topsakal, 2017: 156)

BELEDİYELER VE AKILLI TURİZM UYGULAMALARI

Günümüzde kentleşme oranının artması ve dolaşımda olan insan sayısının da buna dâhil olmasıyla, turizm destinasyonlarını bünyesinde barındıran şehirlerde aşırı turizm (over tourism) sorunu meydana gelebilmektedir. Bu alanda kentlerde kalabalık yönetiminin yapılması, turizm yoğunluğunun kontrol edilmesi ve aynı zamanda insanların turizm memnuniyetinin geliştirilmesi bir çalışma alanıdır. Türkiye ölçeğinden konuya bakılacak olursa, Türkiye’de yerel nitelikli birçok işin belediyeler tarafından yapıldığı görülmektedir. Merkezi yönetim ulusal ölçekte sağlık, eğitim, güvenlik gibi hizmetleri yerine getirirken; yerel sorunların çözülmesi ve kentsel gelişimin sağlanması yerel yönetimlerin sorumluluğundadır. Burada akıllı şehir uygulamalarının ve bunlara bağlı akıllı turizm uygulamalarının ana aktörü olarak, belki de baş aktörü olarak belediyelerin yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Konuyla ilgili olarak hâlihazırda turizm konusunda belediyelere yetki ve

sorumluluk verildiği görülmektedir. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesinde, belediyeler "turizm ve tanıtım" konularında doğrudan yetkilendirilmişlerdir. Ayrıca yerelde kalkınmanın sağlanması, kültürel faaliyetler, tesisleşme gibi turizmi destekleyici işler de belediyelerin yetki ve sorumlulukları arasındadır (Resmi Gazete, 2005). Dolayısıyla yerelde sorunların çözülmesi (kalabalık yönetimi buraya dâhildir), kalkınmanın sağlanması, turizmin geliştirilmesi ve kente gelen ziyaretçilerin memnuniyet seviyelerinin artırılması belediyelerin temel görevlerindedir. Belediyelerin bu görevlerini yerine getirmesini sağlayacak uygulamaların başında da günümüzde akıllı şehir ve akıllı turizm uygulamaları gelmektedir. Artan teknolojik gelişmeler ve kapasitesi artan sosyal sermaye bu uygulamaların hayata geçirilmesini mümkün kılmaktadır. Bu çalışma ile amaçlanan da yoğun kentsel nüfus ve aşırı turizm sorunu ile karşı karşıya kalan belediyelerin bu alandaki çalışmalarına katkı sağlamaktır. Konuyla ilgili olarak çalışmanın sonraki bölümünde kalabalık yönetiminde kullanılabilecek akıllı turizm uygulamaları derlenmiştir.

BELEDİYELER TARAFINDAN KULLANILABİLECEK AŞIRI TURİZME YÖNELİK KALABALIK YÖNETİMİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Çalışmanın bu bölümünde, turizm özelliği ile öne çıkmış şehirlerde oluşan kalabalığın yönetimine yönelik akıllı turizm uygulamaları derlenmiştir. Bu uygulamalar hâlihazırda kullanılmakta olan uygulamalar olup, Türkiye ölçeğinde belediyeler tarafından da hayata geçirilebilecek uygulamalardır.

Araştırma Yöntemi

Çalışmada, aşırı turizm sebebiyle kalabalık sorunu ile yüzleşen şehirlerde sorunun azaltılması için başvurulan uygulamaların tespit edilmesi için belgesel tarama yönteminden istifade edilmiştir. Karasar (2008: 183)'ın belirttiğine göre belgesel tarama; var olan belge ve kayıtların incelenmesidir. Bu yöntemle göre bir olguyu yansıtan tüm eserler belge olarak nitelendirilmektedir. Her türlü bilimsel çalışma, rapor, internet sitesi burada belge özelliği taşımaktadır. Bu çalışmada belgesel tarama yöntemine başvurulurken internet sitelerinden, makalelerden ve turizm alanında faaliyet gösteren özel şirketlerin raporlarından yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında yaklaşık yüz kadar makale ve internet sitesi incelenmiştir. Günümüzde bilgiye erişimi sağlamada internetin önemi oldukça yüksektir. Ayrıca güncel sosyal uygulamaların internet üzerinden tespiti daha mümkün olmaktadır. Özellikle kente yönelik akıllı şehir uygulamaları internet sitelerinden tanıtılmaktadır. Bu çalışmada da anahtar kelimeler ile (smart city, smart tourism, over tourism, crowd management, municipalites ve benzerleri) internet üzerinde yapılan araştırmada çeşitli uygulamaların konu ile ilgili olarak hayata geçirildiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla örneklem için sınırlar sadece arama yapılan anahtar kelimelerle belirlenmiş, aşırı kalabalığı yönetmek için belediyeler tarafından kullanılabilecek makul örnekler bu çalışmaya seçilmiştir. Seçilen örnekler birer proje ve hayal ürünü olmasından öte, hâlihazırda aşırı turizme ev sahipliği yapan şehirlerde somut olarak kullanılan uygulamalardır. Bu kapsamda hayata geçirilmiş ve devamlılığı olan uygulamalardır. Bu çalışma için yirmiden fazla örnek

uygulama derlenmiştir. Böylece konuya ilgi duyan araştırmacılar ve belediyeler için temel bir vizyon oluşturulması adına yeterli olacağı varsayılmıştır.

Türkiye ölçeğinde aşırı turizm ve kalabalık yönetimi konuları üzerinde çalışılması gereken alanlardır. İstanbul'un Sultanahmet Meydanı ve çevresi, Antalya, Aydın, Muğla ve İzmir'in sahil ilçeleri ilk akla gelen ülkemizin yoğun turizm destinasyonlarıdır. Dolayısıyla bu alanda akıllı turizm kapsamında belediyeler tarafından kullanılacak uygulamalara örnek olarak şunlar gösterilebilir;

Floransa Nesnelerin İnterneti (The Internet of Things [IoT]) Uygulaması: Floransa'da turist akışlarına bağlı tıkanıklığı gidermek için, turistleri aşırı kalabalıklaşma seviyesi hakkında bilgilendirecek bir sistem geliştirilmiştir. Turistler akıllı telefonlarından gerçek zamanlı olarak Wi-Fi aracılığıyla, destinasyonda kaldıkları süre boyunca nerelerde yoğunluklar yaşandığını anında öğrenme imkânına sahiptirler. Evrensel tabela (trafik ışıkları: kırmızı, sarı, yeşil) aracılığıyla yoğunluk durumu bildirilmekte, yoğunluğun daha düşük olduğu müzeler, çekim yerleri ve izlenebilecek rotalar ile ilgili öneriler sunulmaktadır (Generalitat Valenciana, Turisme Comunitat Valenciana ve Interrec Mediterranean, 2019: 25).

Helsinki Toplu Taşıma Uygulaması: Helsinki'de şehrin otobüs, tren, bisiklet, taksi ve araba gibi tüm ulaşım seçeneklerini aylık abonelikte tek bir uygulamada birleştiren Whim isimli bir uygulama geliştirilmiştir. Bu uygulama ile tüm ulaşım araçları için tek bir ödeme sistemi ortaya konulmaktadır. Uygulamanın amacı kişisel araçtan daha ucuza ve daha rahat şekilde ulaşımı mümkün kılmaktır. Uygulama içerisinde aylık abonelikte ve kullandıkça ödeme ile çeşitli ulaşım sistemi kullanılabilir. Böylece kalabalık alanlarda trafik yoğunluğunun azaltılması sağlanabilmektedir (Whimapp, 2021).

MIXITY Yürüyüş Programı: Brüksel; şehir merkezinde yaşanan turist akışlarını daha sürdürülebilir kılmak için "MIXITY yürüyüşleri" ile turistleri 16 ilçe ve mahallelerini keşfetmeye teşvik etmektedir. Program, farklı mahallelerin çeşitli çekiciliklerine (alışveriş, yemek, tarih vb.) yönelik tanıtım kampanyaları ve sekiz bisiklet rotasını içeren bir bisiklet haritasını da kapsamaktadır (Scholz ve Friends Agenda Berlin GmbH European Office, 2020: 50).

Dinamik Dijital Tabelalar: Lyon'da özel bir şirket tarafından hareketli ve dijital tabelalar geliştirilmiştir. Bu uygulama ile tabelalarda toplu taşımaya, şehrin önemli yerlerine, spor alanlarına ve diğer kentsel kısımlara ulaşım için hangi yöne gidilmesi ve ne kadar süre yürünmesi gerektiği belirtilmektedir. Böylece kente gelen turistlerin yer ve yön karmaşası yaşamadan yönlendirilmesi mümkün hale gelebilmektedir (Igirouette, 2021). Şekil 4'de tabelalar gösterilmektedir

Şekil 4: Dijital ve Hareketli Tabelalar

Kaynak: (Igirouette, 2021)

Havalimanı Yardımcısı: Lyon başta olmak üzere Avrupa'nın farklı havalimanlarında görevliler, gelen ziyaretçilere yardımcı olmaktadır. Havalimanına gelen ziyaretçi valizini nerden alabilir, nereden araba kiralayabilir, şehre toplu taşıma ile nasıl ulaşabilir, şehirde nerelere nasıl gidebilir sorularına burada yanıt alabilmektedir. Böylece milyonlarca kişinin şehre giriş noktası olan havalimanında kalabalık yönetimi sürecin en başından başlatılabilmektedir (Airport-business, 2015).

Kente Giriş Vergisi: Venedik'te her yıl yaklaşık 30 milyon ziyaretçinin ağırlanması, ziyaretçilerin yaklaşık beşte birinin kentin tarihi merkezinde geceleme nedeniyle doğrudan ya da dolaylı olarak yerel nüfus baskılanmakta ve şehri terk etmelerine yol açmaktadır. Venedik'i son 50 yılda 120 bin kişinin terk etmesi ile nüfusu 58 bin kişiye düşmüştür. Belediye Meclisi tarafından çıkartılan yeni bütçe yasası ile kente giriş, vergi ödemesine bağlı hale getirilmiştir. Venedik'te günlük gezi ücreti; mevsimselliğe bağlı olarak kişi başı 2,5 Euro ile 10 Euro arasında belirlenmiştir. Yerel halk, kısa süreli iş ve çalışma amaçlı gelenler vergiden muaf tutulmuşlardır (Generalitat Valenciana ve diğerleri, 2019: 14).

Engelli Erişilebilirlik Rehberi: Fransa'nın Nantes şehrinde, şehre gelen engellilerin kentte nasıl ve nerelere erişim sağlayabilecekleri üzerine haritalar ortaya konulmuştur. Görme, işitme, konuşma, bedensel engelliler başta olmak üzere, hamile ve yaşlılar için de harita güncel veriler ile geliştirilmiştir. Buna göre şehrin içinde dezavantajlı bireylerin nerelere rahatça gidebileceği, nerelerde ise sorun yaşayabilecekleri belirtilmektedir. Böylece engelli insanlar ve yanlarındakiler en konforlu şekilde kentten yararlanabilmekte ve gezi planlarını yapabilmektedirler (Levoyageantes, 2021).

Ziyaretçi Kısıtlama Uygulamaları: Dalmaçya kıyısında yer alan, "Adriyatik'in İncisi" olarak ifade edilen Dubrovnik'in, 13. yüzyıldan kalma kilise, manastır ve sarayları Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO-United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

kültürel miras listesinde yer almaktadır. Dubrovnik destinasyonunda bulunan Orta Çağ duvarları için UNESCO, bir seferde maksimum 8 bin ziyaretçi sınırı tavsiyesinde bulunmuştur. Kruvaziyer gemilerin uğrak noktalarından olan destinasyon aşırı kalabalık ile mücadele edebilmek adına, 2018 yılında belediye kararıyla ziyaretçi sayısı günlük 4 bin ile sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda şehrin 3 ayrı giriş kapısından geçenleri izlemek ve gerekirse durdurmak için kameralar takılması, kruvaziyer gemilerin hafta sonu gelişlerini öteleme ve şehre gününbirlik tur düzenleyen tur operatörlerine sınırlamalar getirme gibi faaliyetler yürütülmektedir. Belediye Başkanı Mato Franković, “yerel halkın, günlük gelen ordular nedeniyle, kente ilişkin kaygıları olduğunu” belirterek, “deneyim kalitesini koruyabilmenin yolu” olarak ziyaretçi kısıtlamasına gittiklerini belirtmiştir. Destinasyonda ayrıca ziyaretçileri takip eden güvenlik kameraları ile kalabalık kontrol yönetimi sağlanmaktadır (Goodwin, 2017: 15; McKinsey & Company ve World Travel & Tourism Council, 2017; Morris, 2017).

Şekil 5: Dubrovnik'ten Kesitler

Kaynak: (Bandarin, 2005; Morris, 2017; Stieghorst, 2018)

Elektrikli Tekne Kiralama: Kopenhag'da özel bir şirket tarafından turistler için hizmet geliştirilmiştir. Buna göre şehre gelen turistler şirketten kiraladıkları küçük tekneler ile şehri denizden keşfedebilmektedirler. Tekneyi kiralayan kişiler bu küçük araçları birkaç kişilik olarak ve kaptansız kiralamaktadırlar. Kiralayan turistler kendileri kaptan olarak teknelerini kullanmaktadırlar. Teknelerin en büyük özelliği güneş enerjisi ile şarj edilen elektrikli motorlar ile hareket etmeleridir. Böylece sürdürülebilir erişim imkânı ile karadaki yoğunluk denizlere yönlendirilebilmektedir (Goboat, 2021). Bu uygulamanın Türkiye gibi deniz turizmi ile dünyada marka haline gelmiş bir ülkede önemli bir alternatif olabileceği düşünülebilir.

Şekil 6: Elektrik Motorlu Tekne

Kaynak: (Goboat, 2021)

Şehir Merkezinin Araç Trafikğine Kapatılması: Slovenya'nın başkenti Ljubljana'da, şehrin merkezi araç trafikğine kapatılmıştır. Görüldüğü üzere herhangi teknoloji kullanılmadan, sadece akıllı yönetim ile alınmış bir karar ile kent merkezinde aşırı turizme dayalı kalabalık yönetimi yapılmaktadır. Bu uygulama ile şehir merkezinde kafeler ve mağazalar için daha fazla alan açılmış, bisiklet kullanımı mümkün hale gelmiştir. Ayrıca engellilerin, yaşlıların ve çocuklu annelerin dolaşımı kolaylaştırılmıştır. İhtiyacı olanlar için ise merkezde küçük elektrikli taksiler hizmet vermektedir (Visitljubljana, 2021).

Sezon Dışı Ziyarete Ücret İndirimi Uygulaması: Polonya'nın Poznan şehrinde, belediye tarafından geliştirilen bir yönetim anlayışı ile şehre kış döneminde gelen ziyaretçilere, anlaşmalı kafe, otel, mağaza ve restoranlarda yüzde 50 indirim sağlanmaktadır. Belediyenin bu uygulamasına kent içerisinde 200'den fazla girişimci katılmaktadır. Böylece yaz aylarında gelen yoğun nüfus sezon dışına kaydırılırken, kışın boş kalan mekânların da aktif hale gelmesi sağlanmaktadır (Poznan.travel, 2021).

Sensörler ile Veri Elde Edilmesi: Günümüz bilgi işlem teknolojilerinin en üst noktasında sensörler yer almaktadır. Sensörler ile anlık veriler toplanabilmekte, değerlendirilmekte ve çözüm uygulamaları da yine anlık olarak ortaya konabilmektedir. Sensör teknolojisi konusunda Fransa'nın Nice şehrinde önemli çalışmalar yapılmaktadır. Şehir içinde yerleştirilmiş olan 3 bin sensör ile hava ve gürültü kirliliği, su ve elektrik enerjisi tüketimi, atık toplanması, trafik kontrolü ve kalabalık yönetimi mümkün olabilmektedir. Bu gibi uygulamalar ile aşırı turizme bağlı kalabalık yönetimi çok daha güvenli, etkin ve hızlı gerçekleştirilebilmektedir (Meet in Nice, 2021).

Sezon Dışı Seyahat Teşvikleri: Sintra (Portekiz), çeşitli etkinlikler ve festivaller düzenleyerek, düşük sezonda turistleri ziyaretleri için teşvik etmektedir. Düzenlenen festivallerden bazıları; LEFFEST-Lisbon & Sintra Film Festivali, Cörtex Festivali, Sintra Muzik Festivali ve Spontaneous Festivali'dir. Böylece şehre gelmeyi planlayan turistlere sezon dışı gelmeleri için alternatifler sunulmaktadır (Scholz ve Friends Agenda Berlin GmbH European Office, 2020: 52).

Akıllı Destinasyonlar Ağı ve Uygulamalar: Valensiya (İspanya) bölgesinde yer alan belediyelerce; “Akıllı Turizm Destinasyonları Ağı-DTI Network” sistemi kurulmuştur. Sistem aracılığıyla hareketliliğin ve yoğun akışların olduğu alanlar izlenerek, elde edilen bilgiler kamu ve özel sektör paydaşlarına aktarılmaktadır. Ayrıca AppValencia uygulaması ile şehrin işleyişi ve destinasyondaki turistik deneyimlerin iyileştirilmesi çalışmaları hayata geçirilmiştir. Valensiya Limanı’nda “yer oluşturma” düşüncesine dayalı yürütülen çalışmalar ile insan akışları izlenmekte ve yönetim mekanizmaları devreye sokularak, kalabalık yönetimi gerçekleştirilmektedir (Generalitat Valenciana ve diğerleri, 2019: 24).

Akıllı Miras Şehri (Smart Heritage City-SHCITY) Sistemi: Avila'da (İspanya) pilot uygulamasına başlanan, tarihi kent merkezlerini yönetmek ve yetkili makamların karar verme çalışmalarını kolaylaştırmak için hazırlanmış bir projedir. Avila’da, tarihi merkezdeki mirası ve turist akışını izlemek için 230 sensör ve ekipman kurulmuştur. Sensörler ve ekipmanlardan elde edilen veriler sayesinde turist akışı gerçek zamanlı olarak ölçülmekte ve daha fazla turist akınına sahip yerler ile anıtlar - müzeler önünde oluşan kuyruklardan kaçınmak için, ziyaret süreleri ve rotaları belirleyerek optimizasyon yapılabilmektedir. Ayrıca sistem turistlere keşfedilmeyi bekleyen rotalar ve daha az ziyaret edilen yerler hakkında bilgi sağlamaktadır (Generalitat Valenciana ve diğerleri, 2019: 41).

Yasadışı Mülkler ve Kiralamalara Yönelik Uygulamalar: Barselona (İspanya) belediye meclisi, aşırı turizm sorunuyla karşı karşıya olduklarını ve artan kiralara yerel halkın yaşam kalitesini olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Belediye, teknolojiye dayalı veri kümelerini kullanarak, bir apartman kiralama tespit programı ile yasadışı yollarla turistlere daire kiralama sorununa çözüm üretmeye çalışmaktadır. Şehir, yasadışı kiralama arayışıyla sokaklarda dolaşan ve mülklerin yasal olup olmadığını bir tıklamayla ortaya çıkaran uygulamalarla donatılmış müfettiş ekiplerince kontrol edilmektedir. İnternet üzerinden ilan edilen mülkler üzerinden çalışmalar, çapraz referanslar alınarak, ruhsatları kontrol edilerek, kaçak olanlar tespit edilmektedir. Mülk sahipleri yasadışı uygulamalarda bulunmaları durumunda 60 bin Euro’ya kadar para cezasına çarptırılmaktadırlar. Ayrıca oluşturulan platforma eklenen çevrimiçi şikayet formu, farkındalığı artırmak için kiralanmış dairenin ruhsatının olup olmadığını kontrol edilebileceği yeni bir web sitesi ve iletişim kanalları açılarak, yerel halkın yaşam kalitesi ve turistin deneyim kalitesine katkı sağlanmaya çalışılmaktadır (Goodwin, 2017: 11-12; Lee, Hunter ve Chung, 2020: 11; Theguardian.com, 2017).

Yeni Cazibe Merkezleri ve Rotalar Geliştirme: Amsterdam kent kartının menzili, şehir merkezine 1 saat uzaklıktaki yerler de dahil edilerek genişletilmiştir. Ayrıca, şehirdeki kalabalığı ve trafik sıkışıklığını azaltmak için turistler, Hollanda'nın başkentine yakın bölgelerde ve şehirlerde (örn. Zandvoort, Haarlem, Rotterdam, The Hague ve Utrecht) konaklamaya teşvik edilmekte ve Amsterdam'a ücretsiz toplu taşıma hizmeti verilmektedir (Stanchev, 2018: 20). Londra, “Başkenti Londralı gibi deneyimle” sloganıyla, turistleri en gözde cazibe merkezlerinden şehrin dış

mahallelerini keşfetmeye teşvik etmektedir (McKinsey & Company ve World Travel, & Tourism Council, 2017: 44). Göttenburg/Valensiya; “Göttenburg’un yanında” kampanyasıyla, merkezdeki aşırı turizmi önlemek için çevre adalara yeni tekne rotaları ve iletişim uygulamaları geliştirmiştir (Scholz ve Friends Agenda Berlin GmbH European Office, 2020: 52).

Rezervasyon ve Biletleme Sistemleri: Kaliforniya Eyalet Parkı (A.B.D.) ve Milford Parkuru (Yeni Zelanda) gibi doğal park alanlarındaki parkurları tamamlamak isteyen ziyaretçiler için rezervasyon ve biletleme sistemleri uygulanmaktadır. Böylece toplu hareketlilik ve aşırı yığılma önlenmektedir (McKinsey & Company ve World Travel, & Tourism Council, 2017: 43).

Vilnius Mobil Turizm Uygulaması: Vilnius'ta (Litvanya), belediye mobil turizm uygulamasını hayata geçirmiştir. Uygulama ile ziyaretçileri destekleme, toplu taşıma ve bisiklet sistemini nasıl kullanacakları konularında bilgilendirme amaçlanmıştır. Hazırlanan haritalar ve çok dilli bilgi paketleri ile donatılmış gönüllülerden yararlanarak, turistlere alternatif yerler hakkında bilgi desteği sağlanmaktadır. (Peeters ve diğerleri, 2018: 98)

Ülkeye Özel Turist Uygulaması: Finlandiya'nın başkenti Helsinki son yıllarda özellikle yoğun biçimde Çinli turistleri misafir etmektedir. Bundan dolayı bazı dönemlerde fazla yoğunluk yaşanma sorunları meydana gelebilmektedir. Bu sorunun üstesinden gelmek ve Çinli turistlerin kentte daha verimli bir turizm deneyimi yaşamaları için cep telefonu uygulaması geliştirilmiştir. WeChatMyHelsinki ismi verilen uygulama Çinli bir şirket tarafından Çince tasarlanmış olmakla birlikte, Helsinki üzerine turizm temelli tasarlanmıştır. Program ile Çinli turistlerin konaklama, ziyaret, ulaşım ihtiyaçları satın alma seçenekleri ile kullanımlarına sunulmuştur. Böylece sadece belirli bir ülkeden gelen ziyaretçilerin kendi ana dillerinde seyahat planı yapması mümkün hale gelmiştir (Materialbank, 2021).

Mobil Trafik ve Toplu Taşıma Uygulaması: Almanya'nın Karlsruhe kenti için özel bir cep telefonu uygulaması geliştirilmiştir. Şehirde seyahat etmek isteyen kişiler bu programı cep telefonlarına indirdiklerinde, trafik yoğunluğunu, şehirde mevcut olan boş otoparkları, toplu taşıma ağlarını, toplu taşımaların hareket saatlerini, elektrikli araç şarj istasyonlarını, şehirde mevcut olan trafik kazalarını ve yol bakımlarını anlık olarak görebilmektedirler. Böylece şehre dışarıdan arabaları ile gelenler veya şehrin toplu taşıma ağını kullanmak isteyenler hareketliliklerinde bir zaman kaybına maruz kalmadan yollarına devam edebilmektedirler (KA Mobil, 2021).

Şekil 7: Mobil Uygulamada Boş Park Alanları
Kaynak: (KA Mobil, 2021)

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

İnsanlık günümüzde çok daha hareketli bir yaşam şekline erişmiştir. Artan ulaşım imkânları, teknoloji ve sosyal yaşam tarzı bunda etkili olmuştur. Hareketliliğin sonuçlarından birisi de turizm olgusudur. Yerel, ulusal ve uluslararası seviyede artık turistik hareketlilik tüm insanlık için vazgeçilmez bir yaşam tarzına dönüşmüştür. Özellikle günümüzde artan internet teknolojisi, destinasyon tanıtımlarını daha kolay hale getirmiştir. Dünya genelinde milyarlarca liralık turizm tesisi yatırımı ve bunların tanıtımı yıllık olarak gerçekleştirilmektedir.

Bu gelişmeler bazı turizm destinasyonlarının kapasite üstü misafir ağırlamalarına sebebiyet vermektedir. Aşırı turizm olarak adlandırılan bu kavram somut durumlardan ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda sahillerin, caddelerin, tesislerin özellikle canlı sezonlarında gereğinden fazla insan yükünü taşıması üzerinde çalışılması ve çözülmesi gereken bir sorundur. Konuyla ilgili olarak turistik destinasyonların tanıtımını mümkün kılan ve insanları kendisine çeken teknolojik ve düşünsel gelişmeler aslında çözümü de beraberinde getirmektedir. Günümüzde akıllı şehir olgusu bu bağlamda gelişimini sürdürmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerini bünyesindeki insan sermayesi ile bütünleştiren akıllı şehirler, sahip oldukları sorunlara akıllı çözüm önerileri getirmektedirler.

Bu çalışmada aşırı turizm sorununa karşı kalabalık yönetiminde kullanılabilecek akıllı turizm uygulamaları derlenmiştir. Akıllı turizm uygulamaları doğrudan akıllı şehir olgusundan üretilmektedirler. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yanı sıra insan sermayesinin ortaya koyduğu uygulamalar akıllı turizmin içeriğini oluşturmaktadır. Çalışma içerisinde bu konuyla ilgili olarak

dünyanın farklı noktalarında kalabalık yönetimi üzerine uygulamalar üretildiği görülmektedir. İnternet, sensör, ekran, yazılım gibi teknolojik uygulamaların yanında, yönetsel ve sosyal kararlar ile akıllı turizm uygulamalarının bu alanda geliştirildiği sonucuna varılmıştır.

Koens ve diğerleri (2018), SCITHOS (Smart City Hospitaliy)’u, akıllı şehirlerde ağırlama endüstrine yönelik bir kavramsal çerçeve olarak sunmuşlardır. Çalışmalarında, şehir turizmi yönetişimini ve aşırı turizm konularını ele alarak, destinasyon tasarımını sürdürülebilir kalkınma (çevreye duyarlı ve adil ekonomik kalkınma), şehir misafirperverliği (şehrin sakinleri ve işletmeler de dahil olmak üzere ağırlanan tüm “misafirler” için iyi bir “ev sahibi” olarak hareket etme derecesi) ve dayanıklılık boyutlarını birleştiren, zamansal yönlerini ve karşılıklı bağımlılıklarını merkeze alan bir yaklaşım ile irdelemişlerdir. Araştırmacılar SCITHOS ile yaratılan destinasyon tasarımının, geçiş yönetimi yaklaşımı olarak benimsenmesinin, kentsel turizmin sürdürülebilir kılınmasında bir temel oluşturacağını belirtmişlerdir. Konuyla ilgili olarak kuşkusuz kalabalık yönetimi uygulamaları bu tür kapsamlı yaklaşımları destekleyicidir.

Jasrotia ve Gangotia (2018), akıllı şehirlerin akıllı turizm destinasyonları oluşturmada merdiven vazifesi gördüğünü, bilgi teknolojileri, yenilikler ve farklı teknikler yoluyla turistler için daha yüksek düzeyde zevk ve deneyim, işletmeler açısından ise kar artışlarının sağlanmasında, akıllı turizm destinasyonlarının sürdürülebilir plan ve programlarla öncülüğü üstleneceklerini belirtmektedirler.

Guo ve diğerleri (2014) akıllı şehir stratejisinin, Çin şehirlerinin gelecekteki gelişiminde kaçınılmaz bir eğilim olduğunu, Çin Ulusal Turizm İdaresi’nin 2014 yılını turizm temasında “Güzel Çin: Akıllı Seyahat” sloganıyla resmen ilan ettiğini belirtmektedirler. Araştırmacılar; nesnelerin interneti (Internet of Thing [IoT]) teknolojisinin, akıllı turizm şehirlerinin gelişimi ile birleştirilerek, akıllı turizmin geleceğinde endüstriyel dönüşüm ve ekonomik büyüme gibi fırsatlara erişebileceğinin altına çizmektedirler. Ayrıca turizm şehirlerinde dengesiz arz-talep durumunun, teknik yollarla çözülebileceği; turizm altyapısının, turizm bilgilerine ilişkin veri bankasının ve turizm hizmet platformunun inşası ile turizm operasyon takibinin ve otomatik yönetimin sağlanabileceği araştırmacılarca ifade edilmektedir.

Ateş ve Önder (2019) çalışmalarında akıllı şehirlerin sadece bilgi ve iletişim teknolojileri ile sınırlı kalmadan, yönetim ve politika konularını da içermesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu çalışma kapsamında yapılan incelemede de kalabalık yönetimi için akıllı şehir konseptinde mevcut soruna uygun politikalar geliştirildiği dikkat çekmektedir. Sadece kentin akıllı hale getirilmesinden öte, kentin sorunlarına yönelik ortaya konulan politikalara uygun çözümlerin hayata geçirilmesi söz konusudur.

Li ve diğerlerinin (2016) belirttiği şekliyle akıllı turizm; turizm süreçlerine yönelik geliştirilen bütüncül, uzun vadeli ve sürdürülebilir planlama ve uygulamalardır. Dolayısıyla kalabalık yönetimi için başvurulan yöntemler de turizmin bu süreçlerini destekleyici politikalardır.

Çelik ve Topsakal çalışmalarında (2017), akıllı turizm kapsamında ziyaret kalitesine değinmişlerdir. Kalabalık yönetimi uygulamalarının bu alanda temel çözümler olduğunu belirtmek doğru olacaktır. Kalabalık yönetimi uygulamaları destinasyondaki konforu ve güvenliği artırıcı uygulamalar olarak değerlendirilmelidirler.

Tüm bu konuyla ilgili olarak kentlerin yönetiminde baş aktör olarak sorumlu olan belediyelerin aşırı turizme bağlı kalabalık yönetimini akıllı turizm uygulamaları ile çözmeleri mümkün görünmektedir. Belediyeler mevzuat, finansal yapı ve personel kapasiteleri ile bu uygulamaları kullanmada yeterli ve yetkin kamu idareleridirler. Türkiye gibi dünyanın önde gelen turizm ülkesinde belediyelerin akıllı turizm uygulamalarına daha fazla yönelmeleri ve turistlerin seyahat memnuniyetlerini en üst seviyelere çıkartmaları kendilerinden beklenmektedir. Bu uygulamalar ile hem turistlerin can ve mal güvenlikleri korunabilecek hem de memnuniyet seviyeleri arttırılabilecektir. Ayrıca yerelde yaşam kalitesinin korunması ve hatta daha da yükseltilmesi mutlu paydaşların üretilmesini ve turizmin sürdürülebilirliğini mümkün kılacaktır. Bu kapsamda uygulamaların hayata geçirilmesi için şu öneriler ayrıca sıralanabilir;

- Aşırı turizm sorunu ile yüzleşen belediyeler kendi bünyelerinde bu alanda çalışması için bir birim oluşturabilirler.
- Aşırı turizm destinasyonunda belediyelerin kendilerine paydaş bulması faydalı olacaktır. Bu kapsamda diğer yerel yönetimler olan köy idareleri ve il özel idareleri ile işbirliği geliştirilebilirler.
- Özel sektörün burada daha aktif olması sağlanmalıdır. Yeni projelerin geliştirilmesi, teknolojik yatırımların yapılması konusunda özel sektörün yenilikçilik yaklaşımından ve sermaye gücünden istifade edilmesi sağlanabilir.
- Yerelde halkın akıllı turizm konseptini benimsemesi için onlara duyurular yapılması, bu alanda çalışan esnafın ve turizm şirketlerinin toplantılar ile bilinçlendirilmesi sağlanabilir.
- Aşırı kalabalık sorunu ile yüzleşen yerel yönetimler kendi aralarında işbirliğine gidebilirler. Bu alanda kendi aralarında mahalli idare birliği kurmaları da 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu uyarınca mümkündür.
- Türkiye ölçeğinde belediyelere öncülük eden Türkiye Belediyeler Birliği bünyesinde aşırı turizm alan şehirlere yönelik bir çalışma grubu oluşturulabilir.
- Konuyla ilgili sorun yaşayan yerel yönetimler dünyanın önde gelen kalabalık turizm destinasyonlarını incelemek üzere bir ekip görevlendirebilirler. Böylece daha modern ve etkin akıllı turizm uygulamalarını yerinde inceleme şansı bulabilirler.

- Kültür ve Turizm Bakanlığı kalabalık yönetimi konusunda yerel yönetimlerle iŖ birliğine giderek standart uygulamaları geliŖtirebilir. Bu yönde bünyesinde bir alıŖma grubu oluŖturabilir ve yönetmelik yayımlanabilir.
- Destinasyon yönetim örgütleri kurularak, her bir örgüt bünyesinde destinasyon karakteristikleri göz önünde bulundurularak, en uygun model oluŖturulabilir ve akıllı uygulamalar hayata geçirilebilir.
- Akıllı turizm destinasyonuna dnŖmek isteyen kentlerin yerel yönetimleri teknolojik altyapı yatırımları yapabilir (sensörler, iŖaretler vb.), yatırımların sürdürülebilirliğinin sağlanması için geliŖtirilmesine ve korunmasına yönelik ek çabalar üstlenebilir.
- Destinasyona zel geliŖtirilecek akıllı çözümlerin, gelecekte yaratabileceği fırsatlar ve tehditler göz önünde bulundurularak, belediyelerin 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu uyarınca beŖ yılda bir hazırlanan stratejik planlarına entegre edilmesi sağlanabilir.
- Akıllı uygulamaların destinasyona entegrasyonundan sonra paydaŖ memnuniyetleri (turistler, yerel halk vb.) llebilir, elde edilen veriler değerli birer bilgiye dnŖtirlebilir.
- Turizm destinasyonlarında yerel halk, turizm iŖletmeleri, turistler vb. paydaŖlar, yerel yönetimlerin ve eğitim kurumlarının iŖbirliđiyle, akıllı uygulamalara yönelik eğitimlere tabi tutulabilir.
- AraŖtırmacılara bundan sonra yapacakları alıŖmalarda, belirledikleri destinasyonlarda, kalabalık yönetimi uygulaması gerektiren lokasyonlara yönelik pilot alıŖmalar yapmaları nerilebilir.

KAYNAKÇA

- Ateş, M., ve Önder, D. E. (2019). Akıllı şehir kavramı ve dönüşen anlamı bağlamında eleştiriler, *Megaron*, 14(1), 41-50. doi: 10.5505/MEGARON.2018.45087
- Airport-business (2015). *Passenger*. Retrieved May 2, 2021, from <http://www.airport-business.com/2015/12/the-airport-helper-how-a-good-idea-is-spreading-among-europes-airports/>
- Bandarin, Francesco. (2021). *Old city of Dubrovnik*, UNESCO Gallery. Retrieved June 2, 2021, from <https://whc.unesco.org/en/list/95/gallery/&maxrows=35>
- Butler, R. W. (1980). The concept of tourist area cycle of evolution: Implications for management of resources, *Canadian Geographer*, 24, 5-12.
- Croes, R., Manuel, A. R., & Kelly, S. (2017). *Happiness and tourism: Evidence from Aruba* (Technical Report). Orlando, Florida: The Dick Pope Sr. Institute for Tourism Studies.
- Çelik, P., ve Topsakal, Y. (2017). Akıllı turizm destinasyonları: Antalya destinasyonunun akıllı turizm uygulamalarının incelenmesi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(3), 149-166. doi: 10.24010/soid.369951
- Dameri, R. P., & Sabroux, C. R. (2014). Smart city and value creation. In R. P. Dameri, & C. R. Sabroux (Eds.), *Smart city: How to create public and economic value with high technology in urban space*, (pp. 1-12). Cham: Springer.
- Doxey, G. V. (1975). A Causation Theory of visitor resident irritants: Methodology and research inferences. Travel and Tourism Research Association, *Sixth Annual Conference Proceedings*, San Diego.
- European Smart Cities 4.0 (2015). *The smart city model*. Retrieved February 2, 2021, from <http://www.smart-cities.eu/?cid=2&ver=4>
- Generalitat Valenciana, Turisme Comunitat Valenciana ve Interrec Mediterranean. (2021). *Facing the overtourism challenge in cultural and natural heritage sites using open/big data summary*. Retrieved June 2, 2021, from http://www.turisme.gva.es/turisme/es/files/pdf/HD_Summary_BENCHMARKING.pdf
- Goboat (2021). *Goboat København*. Retrieved May 2, 2021, from <https://goboat.dk/en/about>
- Goodwin, H. (2017, October 18). The Challenge of Overtourism. *Responsible tourism partnership working paper*. (p. 1-19). Retrieved June 1, 2021, from <https://haroldgoodwin.info/wp-content/uploads/2020/08/rtpwp4overtourism012017.pdf>
- Gretzel, U., Sigala, M., Xiang, Z., & Koo, C. (2015). Smart tourism: Foundations and developments. *Electronic Markets*, 25, 179-188. doi: 10.1007/s12525-015-0196-8
- Guo, Y., Liu, H., & Chai, Y. (2014). The embedding convergence of smart cities and tourism internet of things in China: An advance perspective. *Advances in Hospitality and Tourism Research*, 2(1), 54-69. Retrieved June 2, 2021, from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/372557>
- Igirouette (2021). Case Study: The hospices civils de Lyon chose iGirouette. Retrieved May 2, 2021, from <https://www.igirouette.com/case-study/the-hospices-civils-de-lyon-chose-igirouette/>
- Ishida, T. (2002). Digital city Kyoto. *Communications of the ACM*, 45(7), 76-81. doi: 10.1145/514236.514238
- Jasrotia, A., & Gangotia, A. (2018). Smart cities to smart tourism destinations: A review paper. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 1(1), 47-56. Retrieved June 2, 2021, from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/530727>

- KA Mobil (2021). *Über die App*. Retrieved May 2, 2021, from <https://mobil.karlsruhe.de/#die-app>
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Khan, M. S., Woo, M., Nam, K., & Chathoth, P. K. (2017). Smart city and smart tourism: Case of Dubai. *Sustainability*, 9(12), 1-24. doi: 10.3390/su9122279
- Koens, K., Postma, A., & Papp, B. (2018). Is overtourism overused? Understanding the impact of tourism in a city context: *Sustainability*, 10(4384), 1-15. doi:10.3390/su10124384
- Kruczek, Z. (2019). "Overtourism" - around the definition. Retrieved April 2, 2021, from <https://encyclopedia.pub/163>
- Lee, P., Hunter, W. C., & Chung, N. (2020). Smart tourism city: Developments and transformations. *Sustainability*, 12(3958), 1-15. doi:10.3390/su12103958.
- Levoyageantes (2021). Accessibility for the disabled. Retrieved May 2, 2021, from <https://www.levoyageantes.fr/en/accessibilite/>
- Li, Y., Hu, C., Huang, C., & Duan, L. (2016). The concept of smart tourism in the context of tourism information services. *Tourism Management*, 58, 293-300. doi: 10.1016/j.tourman.2016.03.014
- Materialbank (2021). New visitor app by the city of Helsinki and Tencent takes travel experience to the next level. Retrieved May 2, 2021, from <http://materialbank.myhelsinki.fi/deployedFiles/1368ba1ab6ed38bb1f26f36673739d54.pdf>
- McKinsey & Company, & World Travel & Tourism Council. (2017). *Coping with success: managing overcrowding in tourism destinations*. Retrieved April 2, 2021, from <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/industries/travel%20transport%20and%20logistics/our%20insights/coping%20with%20success%20managing%20overcrowding%20in%20tourism%20destinations/coping-with-success-managing-overcrowding-in-tourism-destinations.pdf>
- Meet in Nice (2021). *Nice smart city*. Retrieved May 2, 2021, from <https://en.meet-in-nice.com/nice-smart-city>
- Milano, C., Novelli, M., & Cherr, J. M. (2019). Overtourism and tourismphobia: A journey through four decades of tourism development, planning and local concerns. *Tourism Planning & Development*, 16(4), 353–357. doi: 10.1080/21568316.2019.1599604
- Mohanty, S., Choppali, U., & Kougianos, E. (2016). Everything you wanted to know about smart cities: The internet of things is the backbone. *IEEE Consumer Electronics Magazine*, 5(3), 60-70. doi: 10.1109/MCE.2016.2556879
- Morris, H. (2017). *Tourists and cruise ships could be turned away under new plans to protect Dubrovnik*. Retrieved June 2, 2021, from <https://www.telegraph.co.uk/travel/destinations/europe/croatia/dubrovnik/articles/dubrovnik-tourist-limits-unesco-frankovic/>
- Namberger, P., Jackisch, S., Schmude, J., & Karl, M. (2019). Overcrowding, overtourism, and local level disturbance: How much can munich handle?. *Tourism Planning & Development*, 16(4), 452-472. doi: 10.1080/21568316.2019.1595706
- O'Reilly, A. M. (1986). Tourism carrying capacity: Concept and issues. *Tourism Management*, 7(4), 254-258. doi: 10.1016/0261-5177(86)90035-X
- Papathanassis, A. (2017). Over-Tourism and anti-tourist sentiment: An exploratory analysis and discussion. "Ovidius" *University Annals, Economic Sciences Series*, XVII(2), 288-293. Retrieved June 2, 2021, from <https://stec.univ-ovidius.ro/html/anale/RO/2017-2/Section%20III/25.pdf>

- Peeters, P., Gössling, S., Klijs, J., Milano, C., Novelli, M., Dijkmans, C., . . . , & Postma, A. (2018). *Research for TRAN Committee - Overtourism: Impact and Possible Policy Responses*. Brussels: European Parliament Policy Department for Structural and Cohesion Policies.
- Poznan.travel (2021). *Half Price Poznan*. Retrieved May 2, 2021, from <http://poznan.travel/en/c/poznan-za-pol-ceny>
- Resmi Gazete (2005). 5393 sayılı Belediye Kanunu. 2 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713-6.htm> adresinden alındı
- Scholz & Friends Agenda Berlin GmbH European Office. (2020). *Compendium of best practices: '2019 & 2020 European capital of smart tourism competitions'*. Retrieved August 2, 2021, from <https://smarttourismcapital.eu/best-practices/>
- Stanchev, R. (2018). *The most affected European destinations by over-tourism* (Report: Memòria del Treball de Fi de Grau) Palma Illes Balears, Spain: Universitas Balarica.
- Stieghorst, T. (2018, 18 Mart). *Travel Weekly*. Retrieved June 2, 2021, from <https://www.travelweekly.com/Cruise-Travel/Dubrovnik-deal-combat-overcrowding>
- Taiminen, S. (2018). *The negative impacts of overtourism on tourism destination*. (Unpublished Degree Thesis). Arcada University of Applied Sciences, International Business, Glenside Pennsylvania.
- Theguardian.com. (2017). *Barcelona cracks down on Airbnb rentals with illegal apartment squads*. Retrieved May 2, 2021, from <https://www.theguardian.com/technology/2017/jun/02/airbnb-faces-crackdown-on-illegal-apartment-rentals-in-barcelona>
- Tokoro, N. (2016). *The smart city and the co-creation for value: A source of new competitiveness in a low-carbon society*. Japan: Springer.
- UNESCO (2021). United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], *Old City of Dubrovnik*. Retrieved June 2, 2021, from <https://whc.unesco.org/en/list/95/>
- Visitljubljana (2021). *Explore*. Retrieved May 2, 2021, from <https://www.visitljubljana.com/en/visitors/explore/>
- Volo, S. (2020). Overtourism: Definitions, enablers, impacts and managerial challenges. In H. Séraphin, T. Gladkikh, & T. V. Thanh (Eds.), *Overtourism causes, implications and solutions* (pp. 11-26). Cham: Springer.
- Whimapp (2021). *Koe saumattomin tapa liikua*. Retrieved April 2, 2021, from <https://whimapp.com/helsinki/>
- World Tourism Organization (UNWTO), Centre of Expertise Leisure, Tourism & Hospitality, NHTV Breda University of Applied Sciences ve NHL Stenden University of Applied Sciences. (2018). *Overtourism'? – Understanding and managing urban tourism growth beyond perceptions, executive summary*. Retrieved June 2, 2021, from <https://www.unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284420070>

Geliş Tarihi:

26.09.2020

Kabul Tarihi:

24.10.2021

Yayımlanma Tarihi:

20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Atatanır, H. (2021). Çalışma yaşamında bir ayrımcılık türü olarak mobbing ve siber boyutu. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1621-1639. doi:10.46928/iticusbe.800513

ÇALIŞMA YAŞAMINDA BİR AYRIMCILIK TÜRÜ OLARAK MOBBİNG VE SİBER BOYUTU

Görüş

Hicran Atatanır

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Sosyal Güvenlik Kurumu

hatatanir@gmail.com

Hicran Atatanır, sosyal güvenlik uzmanı ve sosyal hizmet doktorudur. Hacettepe Üniversitesinde insan hakları, sosyal politika ve sivil toplum örgütleri dersleri vermektedir. "Sivil Toplum, Sosyal Yardım ve Hak Temelli Yaklaşım", "İnsan Hakları ve Eşitlik" ile "İş Yaşamında Eşitlik" adlı kitap yayınları bulunmaktadır.

ÇALIŞMA YAŞAMINDA BİR AYRIMCILIK TÜRÜ OLARAK MOBBİNG VE SİBER BOYUTU

Hicran Atatanır
hatatanir@gmail.com

ÖZET

Teknolojinin toplumsal yaşamı ve ilişkileri baş döndürücü bir hızla değiştirdiği çağımızda, çalışma yaşamı ve içinde barındırdığı sorunlar da değişmektedir. Sanayileşmeyle birlikte gelişen işyeri olgusunu bugün, başat olarak kullanılan üretim teknolojisi tanımlar hale gelmiştir. İşyerleri farklılaşıyor, iş ilişkileri değişiyor olsa da evirilen çalışma yaşamının doğasında görece “yeni” sorunlar da şekil değiştirerek yaşanmaya devam etmektedir. İnsanların bir kişiye ya da bir gruba diğerlerinden farklı muamele etmesi ve bu farklı muameleyi zihnindeki ayrımcı kodlar üzerinden meşrulaştırması yeni bir olgu değildir. “İşyerinde yıldırma” kavramı ile 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanununda düzenlenen mobbing sorunu esasen bir ayrımcılık türüdür. Bu ayrımcılık türü, dijitalleşen çalışma yaşamında kendisini “siber mobbing” davranışları olarak ortaya koymaktadır. Teknolojinin mobbing davranışları üzerindeki dönüştürücü etkisinin bir yansıması olarak “siber mobbing”, etki alanı geniş, etki gücü yüksek ve etki süresi uzun bir mobbing türü olarak mağdurların iş yaşamları üzerinde yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Onurlu çalışma hakkının dijitalleşen iş yaşamında da korunması için çalışanların güçlendirilmesi ve baş etme kapasitelerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Sanal işyerlerinin, ofislerin ve iş ilişkilerinin iş yaşamına hâkim olmaya başladığı dünyamızda siber mobbing ile etkin bir mücadele hem bugünün hem de geleceğin çalışma yaşamına ve siber etiğine yön vermek anlamına gelmektedir.

Amaç: Mobbing olgusunun bir ayrımcılık türü olarak ortaya konulması ve dijitalleşen çalışma yaşamında iletişim ve bilişim teknolojileri aracılığıyla kabuk dönüştüren bu olgunun siber boyutu ile tartışmaya açılması amaçlanmaktadır.

Yaklaşım: Mobbing, onurlu çalışma hakkının ihlali olarak hak temelli bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Bu yaklaşım temelinde ayrımcılık karşıtlığı ve eşitlik prensibi esas alınarak mobbing sürecinin iş yaşamında maruz kalınan farklı muamele örgüsünden oluştuğuna ve bu örgünün dijitalleştiğine dikkat çekilmektedir.

Bulgular: Siber mobbinge mücadele için geliştirilebilecek çözümlerin sosyal taraflarla birlikte geliştirilmesi ve değerlendirilmesi gerektiği, geleneksel örgütlenme stratejileri ve yeni iletişim teknolojilerini buluşturan bir dijital sivil toplum hareketiyle özellikle siber mobbing gibi “yeni” sorunlarla, yaşandığı mecrada mücadele edebilmenin yollarının inşa edilebilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Özgünlük: Çalışma %89,9 oranında özgün bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Çalışma Yaşamı, Ayrımcılık, Siber Mobbing, Eşitlik

JEL Sınıflandırması: J53, J71, J83

MOBBING AS A TYPE OF DISCRIMINATION IN WORKING LIFE AND CYBER DIMENSION

ABSTRACT

In our age where technology changes social life and relations with dizzying speed, working life and the problems it contains are also changing. Today, the dominant production technology has become the definition of the workplace phenomenon that has developed with industrialization. Even though workplaces are differentiating and business relations are changing, relatively "new" problems in the nature of the evolving working life continue to be experienced by changing their shapes. It is not a new phenomenon that people treat a person or a group differently from others and justify this different treatment through discriminatory codes in their minds. As defined "workplace bullying" held in the Human Rights Act and the Equality Authority Turkey (No. 6701) with the concept of mobbing issue is essentially a form of discrimination. This type of discrimination manifests itself as "cyber mobbing" behaviors in the digitalized working life. As a reflection of the transformative effect of technology on mobbing behaviors, "cyber mobbing" has devastating consequences on the work lives of victims as a mobbing type with a wide range of impact, high impact and long duration of action. Employees should be empowered and their coping capacities should be developed in order to protect the right to work with dignity in the digitalized business life. In our world, where virtual workplaces, offices and business relations have begun to dominate business life, an effective fight against cyber mobbing means guiding the working life and cyber ethics of both today and the future.

Purpose: It is aimed to present the phenomenon of mobbing as a form of discrimination and to open up to discussion with the cyber dimension of this phenomenon, which transforms into a shell through communication and information technologies in the digitalized working life.

Approach: Mobbing is handled with a rights-based approach as a violation of the right to work with dignity. On the basis of this approach, it is pointed out that the mobbing process consists of a pattern of different treatment in business life, and that this pattern is digitalized, based on the principle of non-discrimination and equality.

Findings: It has been concluded that the solutions that can be developed to combat cyber mobbing should be developed and evaluated together with the social partners, and that with a digital civil society movement that combines traditional organizing strategies and new communication technologies, the ways of dealing with "new" problems, especially cyber mobbing, can be built.

Originality: The study is an original study with a rate of 89.9%.

Keywords: Working Life, Discrimination, Cyber Mobbing, Equality

JEL Classification: J53, J71, J83

GİRİŞ

İnsanların hayatını şekillendiren politik, ekonomik, sosyal, hukuki ve eğitimsel etmenler aile yapılarına, yaşadıkları topluma ve sahip oldukları kültürlere göre farklılık gösterse de insan toplulukları, tarihin pek çok döneminde çeşitli eşitsizlikler ve haksızlıklarla mücadele etmek durumunda kalmıştır. İnsanı, hayatın her alanında ve her anında ihlale uğrayabilir kılan ön yargılar, çalışma yaşamında da varlık bulmaya ve ‘farklı muamele’ zeminleri oluşturmaya devam etmektedir.

Sanayileşme döneminden günümüze, insanların eğitim olanaklarından daha uzun faydalıyor ve çalışma yaşamına daha yüksek oranda katılım sağlıyor olması ile ayrımcı tutumlar ne yazık ki ortadan kalkmamıştır. İçinde yaşanılan topluma içkin ve egemen değerlerle şekillenen “önyargılar”, bu önyargıların yöneldiği insanların yaşamlarında kendilerini gerçekleştirebilmelerinin önüne bariyerler dizilmektedir. Özellikle çalışma yaşamındaki önyargılar, insanları yol ayrımlarına sürükleyerek işsiz kalmalarına, çalışma ortamından dışlanmalarına ve çeşitli maddi/manevi sorunlar yaşamalarına neden olabilmektedir.

Bu çalışmada işyerinde yıldırma; yaygın kullanımı itibariyle ‘mobbing’ kavramını bir ayrımcılık türü olarak ele alma gereği duyulmasının temel nedenlerinden biri, çalışan bireylerin halen eşit hak ve sorumluluklarla işyerlerindeki yerlerini alamamış olmasıdır. Önemli hukuki ilerlemeler sağlansa da uygulamada çeşitli ayrımcılık ve taciz vakalarına sık rastlanmaktadır. Bu vakalar, bir işyerinden diğerine farklı ölçeklerde yaşanmasında etkili olan yapısal değişkenlerden arındırıldığında, ayrımcı tutumlardan bağımsız değerlendirilemeyecek örüntüler barındırmaktadır ki bu tutumların; sosyal yaşamda olduğu gibi işyerlerinde de kimi insanların mobbinge daha sık maruz kalmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür.

İnsanların sosyal, siyasal ve ekonomik haklara eşitlik temelinde erişebilmesinin ve yaşam standartlarını bu haklar çerçevesinde kendisinin oluşturabilmesinin önündeki engellere dair yazında çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak özellikle çalışma yaşamında eşitlikten söz edilebilmesinde belirleyici unsuru, insanları işyerlerinde karşılaştıkları engellerle mücadele edebilir ve bu engelleri ortadan kaldırabilir bir güce sahip bireyler olarak var olabilmelerini amaçlayan mekanizmalarda, bu mekanizmaların etki gücünde, etki alanında, sıklığında ve yaygınlığında aramak gerekmektedir. Bu mekanizmaların yokluğunda; çalışma yaşamında denge kurmak ve iş barışını korumak zorlaşmakta, potansiyel mobbing vakalarının sayısı ve şiddeti artabilmektedir. Özellikle şiddeti arttığı halde herhangi bir yaptırımla karşılaşmayan mobbing davranışları, bu davranışlara başvurma eğilimi bulunan kişiler açısından cesaret verici bir unsur oluşturabilmektedir.

Diğer taraftan sanal dünyanın çeşitli formları ve (sosyal medya, e-postalar, mesajlaşma programları ve çeşitli mobil uygulamalar vb.) ve elektronik yazılımlarla mobbing edimi, dijital alanda da varlık bulabilmektedir. E-mobbing, sanal mobbing, çevrimiçi mobbing gibi kavramlar ile de ifade edilen siber mobbing olgusu, erişimi ve görünürlüğü yüksek ancak kontrol alanı sınırlı bir mecrada

yaşanmaktadır. Literatürde yapılan araştırmalarda, siber mobbingin en önemli özellikleri şu şekilde ifade edilmektedir (Demirtaş ve Karaca, 2018:24):

Etki alanı yüksektir: Siber mobbing, iş ya da okul ortamının dışında da devam etmektedir. Örneğin, online ağlar vasıtasıyla mobbing zamansız bir hal almıştır.

Uygulayan ve mağdur için süreklilik, ortamsal bir bağlılık olmadığı için daha fazladır.

Etki süresi uzundur: Sözlü ifadeden ziyade yazılı olması nedeniyle günün 24 saati mağdura mobbing iletileri gidebilir, iletiler mağdurda kayıtlı kalabilir ve tekrar tekrar incitebilmektedir.

Etkisi yoğunlaşmaktadır: Suçlular online ağlar içinde kendilerini gizleyebilmektedir. Özellikle faillerin mağdurlara karşı merhameti ve empatisi çok azdır. Bu nedenle etkisini yoğunlaştırmaktan çekinmemektedirler.

Kuşkusuz insanlar, gerçek yaşamın dijital bir gölgesi olarak kabul edebileceğimiz sanal dünya ile eş zamanlı ve fiili olarak iş yaşamlarında, yüz yüze kurdukları iş ilişkileri içerisinde de mobbinge maruz kalabilmektedir. Bu ise, mobbing sonucu etiketlenen ve ötekileştirilen bir mağdurun yaşadığı süreçten çok yönlü ve uzun soluklu olarak zarar görmesine neden olabilmektedir. Dolayısı ise sorunu çalışma yaşamında ayrımcılığın bir yansıması olarak kendi bağlamında tanımlamak, fiili yaşamdaki karşılığını bir çerçeveye oturtmak ve sonrasında siber mobbing kavramını özgün dinamikleri içerisinde tartışmaya açmakta yarar görülmektedir.

AYRIMCILIK OLGUSU VE AYRIMCILIK YASAĞI

Bir toplum içerisinde yaşayan tüm insanların, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada eşit olmaları ve eşit muamele görme haklarının korunması hukuk devletinin hem gereği hem de varlık nedenidir. İnsanların korunan hukuki menfaatlerine rağmen haklı bir nedene ve meşru bir gerekçeye dayanmaksızın farklı muameleye maruz kalması ayrımcılık oluşturmaktadır.

Kuşkusuz eşitlik ve adalet, doğal hukukun temelidir ve normatif hukuktan çok daha geniş bir bağlama sahiptir. Benzer şekilde farklı muamele de normatif hukuk ile çizilen sınırların hem içinde hem de dışında karşılık bulabilmektedir. Farklı muamele, söze ya da somut eyleme dökülmeden de amacına ulaşabilmektedir. Örneğin bir iş başvurusu, hakikatte başvurunun reddine dayanak oluşturan ayrımcı saik söz konusu olsa da karşı tarafa ifade edilmeden de reddedilebilmekte ve “biz sizi ararız” cevabı verilen başvurana o arama hiç yapılmamaktadır. İstihdam mevzuatı kapsamında engelli ve hükümlü kontenjan uygulamaları yürürlükte olsa da işveren, idari para cezasını ödeyerek bu yükümlülüğü yerine getirmekten kaçınabilmektedir. Bu gibi durumlarda, eşit muamele görme hakkına rağmen, insani gereksinimlerini karşılamak için bir işe girmek isteyen insanların istihdama eşit şekilde erişim hakkını kullanamaması sonucu doğar ve eşitsizlikler tüm sonuçları ile birlikte yaşanmaya devam eder.

Ayrımcılık karşıtı hukuk incelendiğinde, kısaca, ayrımcılık yasağının eşitliği gerçekleştirmek için var olduğu; eşitliğin de ayrımcılık yasağı ile sağlanabileceği sonucu çıkarılabilir (Gülmez, 2010:221).

Çeşitli hukuki düzenlemelerle ayrımcılık yasağı kapsamında cinsiyet, yaş, engellilik, eğitim, sağlık durumu gibi ayrımcılık temelleri sıralansa da istihdama katılamayan ya da çalışma yaşamında farklı muamelelere maruz kalabilen kesimlerin başında engelliler, kadınlar, eğitimi ya da deneyimi yetersiz yaş grupları gelmektedir. İstihdam sorunları sıklıkla ‘reform’, ‘proje’ ve ‘eylem planı’ gibi çalışmalar ile aşılmaya çalışılan dezavantajlı kesimlerin genellikle, ayrımcılık yasağı kapsamında sıralanan ayrımcılık temelleri ile uzaksanamayacak özelliklere sahip oldukları görülür.

İşyerleri, toplumdan ve günlük yaşamdaki ayrımcı kabullerden bağımsız yerler olmamakla birlikte, topluma ve bu kabullere eşitlikçi politika ve uygulamalar ile sirayet edebilecek sosyal ve ekonomik alanlardır. Sokakta olduğu gibi işyerinde de ayrımcılığa ve yıldırılmaya karşı kimi insanları daha kırılğandır ve bu kırılğanın eşitlikçi politikalar ile aşılmasını sorunun esasen kişilerin toplumdaki statülerinden, karşılaştıkları yapısal ve kemikleşmiş ayrımcı muamelelerden bağımsız olmaması ile doğrudan ilgilidir. Eşitlik de özgürlük gibi bir ilkesel bir tutumdur ve bu tutuma sahip olmayan ya da koruyamayan toplumlarda ayrımcılık, evde, sokakta ya da atölyede bir şekilde ifade ve karşılık bulur.

Nitekim çalışma yaşamı insanların toplumdaki statülerinden ya da kimliklerinden, dolayısıyla sosyal yaşamda karşılaştıkları ayrımcı kalıplardan bağımsız bir alan da değildir. Ancak özellikle çalışma yaşamı, ayrımcılığa maruz kalan grupların kendi yaşamları üzerinde söz sahibi olabilmeleri, eğitimsizlik-işsizlik-yoksulluk-umutsuzluk kışkıracı kırıp ayakları üzerinde durabilmeleri açısından son derece belirleyicidir.

İnsanların, sadece insan oldukları için sahip oldukları haklar, yüzyıllar içerisinde önce düşünsel ve felsefi alanda, sonra ise hukuki düzenlemelerle ele alınmış; hakların evrenselliği, bölünmezliği ve vazgeçilmezliği uluslararası değerler bütünü olarak kabul edilmiştir. Nitekim insanlık ailesi tarih boyunca farklı coğrafyalarda ayrımcılıkla, ırkçılıkla, sosyal dışlanma ve toplumsal eşitsizliklerle karşı karşıya gelmiş ve bu nedenle ağır bedeller ödemiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarında; ayrımcılık, objektif ve makul bir neden olmaksızın, aynı durumdaki kişilere farklı muamelede bulunmak olarak tanımlanmaktadır. Ayrımcılık yasağı ise, uluslararası insan hakları hukukunun temelinde yer almakta ve pek çok uluslararası insan hakları sözleşmesinde özel olarak düzenlenmektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 14. Maddesi’ne göre; “Bu Sözleşme ’de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan güvence altına alınır.”

Türkiye’de eşitlik ilkesi dayanağını anayasadan alan bir haktır ve devlet, eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Anayasamızın 10. maddesi bu ilkeyi açıklar niteliktedir: “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet

organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.”

Genel olarak, hukuk düzeninin tümü için geçerli olan temel hak ve özgürlüklerden eşitlik gereklerince yararlanma ilkesi ile yasa önünde eşitlik kuralı ve özel olarak da çalışma hukukundaki adıyla eşit davranma/eşit işlem ilkesi, özellikle insan haklarının kullanılması söz konusu olduğunda, hak özneleri arasında ayırım gözetilmemesini içerir. Ayırım gözetmek eşitliği gerçekleştirmenin önündeki bir engel olduğu gibi kimi kişilere, kümelere, sınıflara tanınan ya da tanınacak olan ayrıcalıklar da bir engeldir. Ayrımcılık yasağı gibi eşitlik ilkesinin ayrılmaz bir parçası olan ayrıcalık yasağı, 1924'ten beri anayasal bir kuraldır (Gülmez, 2010: 236-260).

Eşitlik ilkesinin gereğinin yerine getirilmesi için Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TIHEK) önemli görev ve sorumluluklar üstlenmiştir. 6701 sayılı Kuruluş Kanununda ayrımcılığın temelleri, türleri, kapsamı ve istisnaları, Avrupa Birliği müktesebatı ve Avrupa Konseyi belgeleri ile uyumlu olarak ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. Kurum; temel olarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi ile bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermekle görevli ve yetkili kılınmıştır.

Kuruluş Kanunu'nda ayrımcılık temelleri “cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hal, sağlık durumu, engellilik, yaş” olarak düzenlenmiştir. Hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmayı sayılan temellere dayalı olarak ve hukuka aykırı şekilde engellemenin ayrımcılık oluşturacağı hükme bağlanmaktadır. Başlıca ayrımcılık türleri; ayrı tutma, ayrımcılık talimatı verme ve bu talimatları uygulama, çoklu ayrımcılık, doğrudan ayrımcılık, dolaylı ayrımcılık, işyerinde yıldırma, makul düzenleme yapmama, taciz, varsayılan temele dayalı ayrımcılık olarak sıralanmış ve tanımlanmıştır. Ayrımcılık yasağı kapsamında istihdam, sosyal hizmetler ile mal ve hizmetlere erişim alanları temelinde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Kuruluş Kanunu ile ayrımcılık yasağı kapsamı oldukça geniş bir bağlamda ele alınmıştır. Buna göre eğitim ve öğretim, yargı, kolluk, sağlık, ulaşım, iletişim, sosyal güvenlik, sosyal hizmetler, sosyal yardım, spor, konaklama, kültür, turizm ve benzeri hizmetleri sunan kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, gerçek kişiler ve özel hukuk tüzel kişileri, yürüttükleri faaliyetler bakımından bu hizmetlerden yararlanmakta olan veya yararlanmak üzere başvurmuş olan ya da bu hizmetler hakkında bilgi almak isteyen kişi aleyhine ayrımcılık yapmak yasaklanmıştır.

“İstihdam ve serbest meslek” başlıklı 6'ncı madde ile çalışma yaşamında ayrımcılık münhasır hüküm altına alınmıştır. Buna göre “işveren veya işveren tarafından yetkilendirilmiş kişi; işverenin çalışanı veya bu amaçla başvuran kişi, uygulamalı iş deneyimi edinmek üzere bir işyerinde bulunan veya bu amaçla başvuran kişi ve herhangi bir sıfatla çalışmak ya da uygulamalı iş deneyimi edinmek üzere işyeri veya iş ile ilgili olarak bilgi edinmek isteyen kişi aleyhine, bilgilenme, başvuru, seçim kriterleri,

işe alım şartları ile çalışma ve çalışmanın sona ermesi süreçleri dâhil olmak üzere, işle ilgili süreçlerin hiçbirinde ayrımcılık yapamaz.”

Yine, iş hayatının önemli bir boyutu olan kiralama ilişkileri açısından da ayrımcılık yasağı düzenlemiştir. Bu çerçevede, kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, gerçek kişiler, özel hukuk tüzel kişileri ve bunlar tarafından yetkilendirilenlerin, taşınır ve taşınmazları kamuya açık bir şekilde sunarken bu malları edinmek veya kiralamak isteyenler ile bunlar hakkında bilgi almak isteyenler aleyhine, bunların kiralanması, kira akdinin şartlarının belirlenmesi, kira akdinin yenilenmesi veya sona erdirilmesi, satışı ve devri süreçlerinin hiçbirinde ayrımcılık yapamayacakları hüküm altına alınmıştır.

Ayrımcılık yasağının ihlali hâlinde, konuya ilişkin görev ve yetkisi bulunan kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ihlalin sona erdirilmesi, sonuçlarının giderilmesi, tekrarlanmasının önlenmesi, adli ve idari yoldan takibinin sağlanması amacıyla gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Ayrımcılık yasağı bakımından sorumluluk altında olan gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri, yetki alanları içerisinde bulunan konular bakımından ayrımcılığın tespiti, ortadan kaldırılması ve eşitliğin sağlanması için gerekli tedbirleri almakla yükümlü bulunmaktadır. TİHEK ise ayrımcılık yasağı ihlallerini resen veya başvuru üzerine inceleyip araştırmakta, karara bağlamakta ve sonuçlarını takip etmektedir. Anılan kurum ayrımcılıkla mücadelede ve eşitliğin korunmasında önemli yetki ve sorumluluklar üstlenmiş olmakla birlikte bu önemli görevin çalışma yaşamı gibi üretim ilişkilerinin, sektörel dengelerin ve örgüt kültürlerinin değişkenlik arz ettiği dinamik bir alanda ifa edilebilmesi; ayrımcılığın neden, nasıl, nerede, ne zaman ve ne şekilde ortaya çıktığına ve çıkabileceğine dair farklı etkenlerin ayrı ayrı ve birlikte doğru okunmasını, çözüm stratejilerinin de bu perspektifle geliştirilmesini gerektirmektedir. Kuşkusuz çalışma yaşamında ayrımcılık yalnızca işyerinde yıldırma biçiminde tezahür etmiyor olsa da ayrımcılığın muğlak doğasını görünür kılan ve tanımlayan bütünsel bir yaklaşım barındırıyor olması açısından “mobbing” olgusu ve siber boyutu hem bir ayrımcılık türü hem de bir ayrımcılıkla mücadele alanı olarak öne çıkmaktadır.

Bir Ayrımcılık Türü Olarak Mobbing

Mobbing ya da 6701 sayılı Kanunda geçen adı ile “işyerinde yıldırma”, sergilenen davranışın özelliklerine ve özgün koşullara göre farklı kavramlarla nitelendirilebilmektedir. Bunlar arasında “zorbalık”, “saldırganlık”, “patronaj” ve “sindirme” gibi saldırıyı tanımlamaya veya saldırıya maruz kalan kişiyi nitelemeye dönük kavramlar ön plana çıkmaktadır. Taciz ve bu gibi kavramlar arasındaki farkı net bir şekilde ortaya koymak çok zordur. Daha çok durumsal koşullara bağlı olarak türetilen bu kavramlar benzer çağrışımları yapmaktadırlar (Akgeyik vd.,2009:95).

Ülkemizde ise literatürde yaygın olarak “mobbing” kavramı kullanılmakta olup kavramın alternatif karşılıkları arasında; “yıldırma”, “işyerinde psikolojik taciz”, “işyerinde duygusal taciz”, “işyerinde psikolojikterör”, “işyerinde duygusal terör”, “işyerinde manevi taciz”, “işyerinde duygusal linç”,

“işyeri travması”, “işyerinde duygusal saldırı” veya “işyerinde zorbalık” gibi birçok kavram da kullanılmıştır (Karcıoğlu ve Çelik, 2012: 60).

Leymann, mobbing kavramını “bir veya birkaç kişi tarafından, diğer kişi veya kişilere yönelik olarak, sistematik olarak düşmanca ve ahlak dışı uygulamalarla ortaya çıkan psikolojik şiddet veya psikoterör” olarak tanımlamaktadır. Bunlar bir örgütte birey veya gruplara zarar vermek için sergilenen leke sürmek, rezil etmek, ayağını kaydırmak, gücünü kötüye kullanmak, hakaret etmek, gözdağı vermek, saldırmak biçiminde görülen davranışlardır. Benzer bir şekilde kavram, mağdurların kendilerine olan güvenine ve öz saygısına sürekli ve acımasız bir saldırı olarak da tanımlanmaktadır. Araştırmacılar ve sendikalar, psikolojik tacizin işveren tarafından işçiyi sözleşmeyi feshetmeye zorlayarak, tazminat ödemekten kurtulmanın bir aracı olarak kullanıldığını ifade etmektedir (Kırel, 2007: 318) Yönetimin zayıflığı, rekabet baskısı, terfi beklentisi, yöneticilerce beğenilme ve onaylanma arzusu (Reichert, 2003: 7) gibi nedenlerle de insanlar mobbinge başvurabilmektedir.

Yine Leymann en az haftada bir (sistematik), en az altı ay (uzun süreli), düşmanca ya da etik olmayan tarzda iletişim kurulması, devam eden bu iletişim sonucunda hedef olan kişinin kendini yardıma muhtaç ve savunmasız hissetmesi ile sonuçlanan bir süreç olarak ele aldığı çalışmasında mobbingi davranışlarını şu şekilde sıralamaktadır:

- Kendini göstermeyi ve iletişim oluşumunu etkilemeye yönelik davranışlar,
- Sosyal ilişkilere ilişkin saldırılar,
- İtibara yönelik saldırılar,
- Kişinin yaşam kalitesi ve mesleki durumuna yönelik saldırılar,
- Kişinin sağlığına doğrudan saldırılar (Leymann, 1996:168-170).

Belirtilen bu davranışların kasıtlı ve sistematik bir biçimde kurgulanarak, uzun bir süre ve sık sık tekrarlanarak devam etmesi süreci mobbinge dönüştürmektedir. Ayrıca böyle bir süreçte sıralanan bu davranışlarının tamamının sergilenmesi gerekli değildir. Bir psikolojik taciz sürecinde çalışanın iletişim kurma olanakları kısıtlanırken, bir diğerinde sadece meslek onuruna yönelik şiddet davranışları da uygulanabilir (Davenport vd., 2003: 17).

Bununla birlikte mobbing olgusunun işyerinde yaşanan kişiler arası çatışmalardan ya da günlük yaşamın sıradan olumsuz etkileşimlerinden farklı olduğu bilinmelidir. Mobbing uygulayan kişinin esas amacı, ardışık olarak yönelttiği düşmanca davranışlarla işyerinde kendisi için bir engel ya da rakip olarak gördüğü bir çalışanı yıldırarak işyerinden ayrılmasını sağlamaktır. Bu, kimi zaman işveren veya işveren vekili için kıdem tazminatı ve diğer sosyal haklarını ödemediği bir çalışandan kurtulmak; kimi zaman da aynı statü için rekabet edilen güçlü bir rakibi saf dışı bırakmak için yapılabilmektedir. Bu açıdan mobbing;

- Yavaş yavaş gelişen ve etkileri her aşamada yoğunlaşan bir süreçtir.
- Uzun süre varlığını ve etkisini sürdüren olumsuz davranışlardan oluşur.

-Taraflar arasındaki eşitsiz güç ilişkisine dayanır.

-Dolaylı ya da dolaysız duygusal saldırılardan oluşur.

-Çalışanın kendisini çaresiz ve savunmasız bir durumda algılamasına, depresyon ve psikosomatik şikâyetlerle hem ruhsal sağlığının bozulmasına hem de işini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmasına neden olur (Çöl, 2008: 109).

Bir ayrımcılık türü olarak mobbing, mağdura ilişkin olumsuz yargı oluşturmak ve bu yargıyı örgütsel kültürün bir parçasına dönüştürmek için toplumsal önyargılardan beslenir. Nitekim mobbing süreci, mağduru ayrı tutmaya yönelik ayrımcı tutum ve davranışlarla gözlemlenir. Bu noktada mobbing uygulayan kişi açısından “makbul” ya da “meşru” kabullerin dışında kalan bir birey olarak “etiketli” ve “öteki” ilan edilen mağdur ile sürdürülen ilişkiler de sorgulanmalıdır. İşyerindeki herkesin mağdur ile kurduğu ilişkiyi bu bağlamda gözden geçirerek tarafını seçmesini bekleyen mobbing faili için mağdur, farklı muamele edilerek ve ayrı tutularak yalnızlaştırılacak marjinal bir bireydir.

Farklı muameleyi amaç edinen kişilerin karakteristik özelliklerini ortaya koyabilmek için mobbingin arkasındaki nedenlerin doğru anlaşılması gerekir. Leymann’a göre bireyleri bu davranışa yönlendiren başlıca dört neden vardır:

- Güçlü olmak için grup normlarını benimsemek: “Eğer (grup normunu) benimsemezse, gitmek zorunda”
- Düşmanlıktan zevk almak: Kişisel olarak birinden hoşlanmadıklarında yöneticiler ya da çalışanlar taciz sürecini başlatmada birbirlerine benzerdir.
- Zevk duymak: Başkalarına kötü davranmaktan zevk duyan, sadist kişilikli bireyler başkalarını taciz ederek (kendilerince) cezalandırmaktan zevk alırlar.
- Önyargıyı desteklemek: İnsanlar belirli bir sosyal ya da etnik gruba ait, hoşlanmadıkları ya da nefret ettikleri kişileri taciz ederler.

Bu nedenlerden sonuncusunu oluşturan “önyargıyı desteklemek”, mağdur ya da mağdurların “bizden biri” olmadığı mesajının sistematik olarak verilmesi ile pekişir. Kimi durumlarda mağdurun cinsiyeti, ırkı, rengi, dili, dini, inancı, felsefi ve siyasi görüşü, etnik kökeni, serveti, doğum yeri, medeni hali, sağlık durumu, engellilik hali, yaşı vb. gibi kendisini tanımlamak için başvuracağı özellikler temelinde söylenen imalı sözler ve göndermelerle mağdur özelinde ayrımcı bir dil gelişebilir. Takılan bir lakap, mağdurun bulunduğu ortamlarda sürekli anlatılan fıkralar ve onun görebileceği bir noktaya asılan görseller yoluyla mağduru işyerinde yıldırıp yalnızlaştırmak için örgütsel kültür mağduru ayrı tutmak için motive edilir.

Bu ayrı tutma refleksi de esasen 6701 sayılı Kanun kapsamında sıralanan ayrımcılık türlerinden biridir. Kanununun 2nci maddesinde “ayrı tutma”; kişilerin Kanunda sıralanan ve yukarıda sayılmış olan ayrımcılık temellerinden biri veya birden fazlası nedeniyle, bir eylem veya eylemsizliğin sonucu olarak diğerlerinden ayrı tutulması durumu olarak tanımlanmıştır. Psikolojik ve cinsel türleri de dâhil

olmak üzere 6701 sayılı Kanunda sıralanan temellerden birisine dayanılarak, insan onurunun çiğnenmesi amacını taşıyan veya böyle bir sonucu doğuran yıldırıcı, onur kırıcı, aşağılayıcı veya utandırıcı her türlü davranış olarak tanımlanan “taciz” da Kanun kapsamında yasaklanmış bulunmaktadır. Yine 6701 sayılı Kanunda bir ayrımcılık türü olarak işyerinde yıldırma “Bu Kanunda sayılan ayrımcılık temellerine dayanılarak kişiyi işinden soğutmak, dışlamak, bıktırmak amacıyla kasıtlı olarak yapılan eylemler” olarak açıklanmıştır.

6701 sayılı Kanununun 6’ncı maddesi ile çalışma yaşamının tüm süreçlerinde ayrımcılığı yasaklayan açık hüküm getirilmiştir. Bu çerçevede cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş olarak sıralana ayrımcılık temellerine dayanılarak kişiyi işinden soğutmak, dışlamak, bıktırmak amacıyla kasıtlı olarak yapılan eylemler işyerinde yıldırma olarak tanımlanmış ve yasaklanmıştır. İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu tarafından bu minvalde yapılacak başvurulara ilişkin yapılan inceleme neticesinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine karar verilmesi halinde bin Türk lirasından 29 bin 500 Türk lirasına kadar idari para cezası uygulanabilmektedir.¹

Herkesin insan onuruna yakışır, sağlıklı ve huzurlu çalışma ortamına ve koşullarına sahip olabilmesi mobbing ile etkin şekilde mücadele edilmesine; bu mücadele ise konunun çok boyutlu olarak ele alınabilmesine bağlıdır. Hızla dijitalleşen iş ilişkileri bağlamında ele almamız gereken boyutlardan birini kuşkusuz siber mobbing oluşturmaktadır. Siber mobbing, mağdurun çevrimiçi bağlantılarında tekrarlanarak maruz kaldığı, genellikle kişisel verilerinin ihlal edilmesine ya da kimlik hırsızlığına dayalı olarak elde edilen çeşitli içerikler (video, görüntü, ses kaydı, sahte hesap vb.) yolu ile mobbinge uğradığı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sürecin, kullanıcılar tarafından da paylaşılabilen içeriklerle ve anonim bir alanda yaşanması, mobbing sürecinin mağdur üzerinde yarattığı tahribatı derinleştirebilmektedir. Siber mobbinge neden olan faktörler mobbing sürecinden tamamen bağımsız olmamakla birlikte, konunun ayrımcılık yasağı ile birlikte irdelenmesi, siber mobbing sürecinin yarattığı etkilerin tespiti ve giderilmesi açısından önem taşımaktadır. Nitekim toplumsal yaşamın önemli sosyalleşme alanlarından biri haline gelen sanal dünyada da kişinin ofiste, atölyede ya da fabrikada olduğu gibi ayrı tutulması, dışlanması en temelde toplumdaki ayrımcı yargıları, sanal iletişim halinde de sürdüren ve kemikleştiren bir rol oynayabilmektedir. Bu anlamda, siber mobbing olgusuna ve yarattığı etkilere yakından bakmakta yarar bulunmaktadır.

¹ Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu 2021 yılı idari para cezaları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://www.tihe.gov.tr/2021-yili-idari-para-cezaları/> Erişim: 27 Eylül 2021.

SİBER MOBBİNG VE YARATTIĞI ÇOK BOYUTLU ETKİLER

Siber mobbing², mobbing davranışlarının iletişim ve bilişim teknolojileri aracılığıyla karşılık bulmuş halidir. En yaygın siber mobbing biçimleri ise; web sitelerinde veya diğer kamuya açık platformlar üzerinden yapılan hakaretler, rahatsız edici mesaj yahut yazışmalar, taciz ve tehditler, şantaj, kişisel sırları ifşa etmek, iftira etmek, söylentiler yaymak, şiddet içerikli videolar yayınlamak, utanç verici veya mahrem fotoğraf ve videoları internette yayınlamak, başkasına ait fotoğrafları manipüle ederek paylaşmak, başkasının çevrimiçi hesaplarına erişim sağlamak ve bunlar üzerinden o kişi yahut kişileri olumsuz etkileyecek/dezavantajlı duruma düşürecek mesajlar göndermek veya aşağılayıcı yayınlar yapmak, başkası adına sahte profil veya çevrimiçi hesaplar oluşturmak ve bunlar üzerinden aşağılayıcı içerikte yayınlar yapmak, kişi/kişileri çevrimiçi topluluklardan, gruplardan veya forumlardan dışlamak, kişiyi sosyal medya platformlarında yahut sosyal medya hesaplarında araştırmak, gözetlemek, paylaşımlarını incelemek, kişinin özel bilgilerini, hesap bilgilerini ele geçirerek onu ifşa etmek ya da onun adına alım-satım yapmaktır (Yıldırım ve Ekinci, 2019: 296).

İnsanlar arasındaki iletişimin giderek sosyal ağlar ve cep telefonları üzerinden internet tabanlı alana kayması ile siber mobbing, sürecin bireyde meydana getirdiği maddi ve manevi etkilerin katlanmasına, mekânsal ve zamansal olarak süregelenleşmesine neden olmaktadır. Yıldırım ve Ekinci'nin belirttiği gibi (2019: 298) bu bakımdan siber mobbing genellikle daha tahripkârdır. Analog dünyada kişiye zarar verecek bir söylenti yaymak zaman ve çaba gerektirirken; dijital dünyanın sunduğu sosyal ağlar, video partalları, mesajlaşma uygulamaları, toplu e-postalar bunu çok kısa sürede geniş kitlelere ulaştırabilir.

Kowalski vd. (2017, 64-81) işyerlerinde sürekli istismar, saldırgan sözler, alay, sosyal dışlanma gibi olumsuz davranışlara maruz kalma halinin araçsal olarak farklılaşması ile ortaya çıkan *siber zorbalığın* internet veya yazılı mesajlar aracılığıyla oluştuğuna dikkat çekmektedirler. İşyerinde siber zorbalık, “*belli bir süre içinde gerçekleşen ve tekrarlanan ya da en az bir kere gerçekleşen ancak birinin özel hayatına haksız yere müdahale eden ve bunu geniş bir izleyici kitlesine sergileyen, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı aracılığıyla oluşan iş kaynaklı negatif tüm davranışlar olarak tanımlanabilir*” (Kanbur ve Kanbur, 2018: 242). İşin doğasına bağlı olarak çevrimiçi iletişimin genişlemesi ile işyerinde kabalığının siber kabalığa, zorbalığın siber zorbalığa dönüşme potansiyeline odaklanan araştırmalarında Kowalski vd., işyerinde yüz yüze zorbalığın kasıt ve kararlılık unsurları açısından en şiddetli ve en tahripkâr zorbalık hali olduğunun altını çizmektedirler.

Bu bağlamda mobbing ve siber mobbing üzerinde düşünmenin iki farklı yolu vardır: mobbing davranışları halihazırda yüz yüze iletişimde süregelirken çevrim içi olarak da sürece eşlik eden

² Ulusal alan yazında *siber zorbalık* (Kanbur ve Kanbur, 2018; Dikmen ve Tuncer, 2017, Eroğlu ve Güler, 2012), *sanal zorbalık* (Ayas, Aydın ve Horzum, 2015; Bayar ve Uçanok, 2012), *teknolojik zorbalık* (Tamer ve Vatanartıran, 2014) ve *çevrimiçi şiddet* (Aslan ve Doğan, 2017) gibi kavramlarla konuya ele alan çeşitli bilimsel çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada, çevrim içi mobbing sorunsalını ifade etmek için *siber mobbing* kavramı kullanılmaktadır.

eylemler (mailler, mesajlar, paylaşımlar vb.) siber mobbinge esas teşkil edebileceği gibi, iş ilişkisinin türüne ve işyerindeki iletişim/etkileşim kültürüne bağlı olarak yalnızca çevrim içi olarak maruz kalınan bir siber mobbing de söz konusu olabilir. İşyerinde yıldırma halihazırda yasaklanmış ayrımcı bir edim olmakla birlikte tamamen ve sadece siber mecrada cereyan eden bir mobbing sürecinin bu yasak kapsamında değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Nitekim yasağın kapsamı mecra ya da ortamlarla değil, kurulan iş ilişkisi çerçevesinde kişiyi işinden soğutmak, dışlamak, bıktırmak amacıyla kasıtlı olarak yapılan eylemlerle ilgilidir.

Bu eylemlerin mağdur açısından yıkıcı etki uyandıran bir yönü de kendisinin yer almadığı mesajlaşma ya da e-posta gruplarında hakkında paylaşılanlardır. Habersiz çekilen fotoğraflarının, alınan ses kayıtlarının ya da video görüntülerinin dolaşımında olduğunu öğrenen bir mağdurun mağduriyetini kanıtlayabilmesinin yolu genellikle konu hakkında şikayetçi olup, soruşturma yürütülmesinden geçmektedir. Çok kabaca, zımnî bir siber mobbing olarak tanımlayabileceğimiz bu süreçte mağdur söz konusu paylaşımlar çerçevesinde kimlerin bu siber zorbalığın mimarı ya da parçası olduğu konusunda şüpheye düşmekte, içine kapanarak güven duygusunu yitirebilmektedir.

“Fiziksel temasın olmaması, geleneksel mobbing için geçerli olan etki-tepki bağlamı, fiziksel üstünlük, giyim-kuşam, ırksal köken, toplumsal statü gibi hususların siber mobbingte fazla bir rol oynamamasına neden olmaktadır. Bu özellik, aynı zamanda Nickname, Fake-profil, Impersonation, Nicknapping yoluyla failin anonimlik içerisinde hareket etmesini sağlamakta; kurban, maruz kaldığı mobbingin kim yahut kimler tarafından gerçekleştirildiğini bil(e)memektedir. Geleneksel mobbinge göre siber mobbing izleyicilerinin de gizlilik/anonimlik içerisinde olmaları, mobbing olgusuna müdahale edilmesini zorlaştırmaktadır” (Yıldırım ve Ekinci, 2020: 752-753).

Mobbing saldırılarının varlığının bazen en önemli nedeni örgüt kültürü de olabilmektedir. Bazı işletmelerde, yönetim, bu tür saldırıların yapılabileceği ortamlara göz yumabilmekte ve hatta destek olacak şekilde yaklaşımlar gösterebilmektedir. Eğer bir örgüt içerisinde bu tür saldırıları önlemeye, gözlemlemeye veya cezalandırmaya yönelik politikalar mevcut değilse, saldırganlar şiddet yaratmaya devam edecektir ve örgüt de sonuçlarına katlanmak zorunda kalacaktır (Karcıoğlu ve Çelik, 2012: 62).

Örgüt kültürü bağlamında siber mobbingin en önemli etkilerinden biri de özellikle sanal iletişimin iş ilişkisinin bir parçası olduğu durumlarda, sıradaki siber mobbing mağduru olmamak için geliştirilen roller ve yaşanan içsel çatışmalardır. Sergilenen rollerin pekişmesiyle bir işyerinde şeffaflık, dürüstlük ve doğruluk zamanla erozyona uğrayarak kurumsal kültürün yıpranmasına neden olabilmektedir. Örgüt kültüründe telafisi en zor bileşen; ‘güven’ kaybolmaktadır.

Çalışma yaşamı zorunlu maaş/ücret ödemelerinin yani gelirin yanı sıra bireye saygı ve toplum için de bir statü sağlar. İnsanlar çoğunlukla iş yerinde yaptıkları ile kendilerini tanımlarlar. Bu nedenle çalışma yaşamında ortaya çıkan sorunların özel bir anlamı vardır. Bu sorunlar ailede ve toplumdaki

sorunların kötüleşmesine de neden olur (Reichert, 2003: 5). Siber mobbingin neden olduğu psikolojik sorunlar, iş ve sosyal itibar kaybına paralel olarak yaşanan ekonomik sorunlar, özel yaşamdaki kırılmalar ve hak arayışı süresince karşı karşıya kalınabilen zorluklar mağdurun yaşamını alt üst edebilmektedir. Mücadele edebilecek gücü olmadığına inandığı durumlarda maruz kaldığı yüz yüze ve/veya siber ortamlarda maruz kaldığı mobbing iradesini kendi dünyasında içselleştirerek bu muameleleri iş yaşamı içinde kanıksayabilmektedir.

Farklı boyutlarıyla yaşanan mobbing süreci nedeniyle, çeşitli psiko-sosyal rahatsızlıklar da görülebilmektedir. Bunlar ilk aşamada genellikle her tür durum karşısında nedensiz ağlama, uyku bozuklukları, hemen sinirlenme ve yoğunlaşma güçlüğü şeklinde görülürken, ikinci aşamada ilk aşamadaki belirtilere yüksek tansiyon, mide şikâyetleri, depresyon, işyerine gitmek istememe, işe geç kalma gibi belirtiler de eklenmektedir. Üçüncü aşamada ise depresyonun şiddeti artmakta, panik atak ve kaygı durumu ortaya çıkmaktadır. Kazalar ve intihara yönelme, daha çok mobbing sürecinin son aşamasında görülmektedir (Davenport vd., 2003). Daha az sıklıkta rastlanan ve daha ağır olgularda ise, mağdur bireylerde bir çeşit “travma sonrası stres bozukluğu” ortaya çıkabilir. Stres yapıcı olgunun ortadan kalkmasına rağmen, bireyin duygusal dünyasında, özel yaşamında hissedilen bozuklukla birlikte, bireyde izlenen rahatsızlıkların kronikleştiği görülür. Bu rahatsızlığın en ağır sonucu, bireyin öz güvenini yitirmesidir.

Siber Mobbing ile Mücadele

Mobbing bir ayrımcılık türüdür ve 6701 sayılı Kanun ile de yasaklanmıştır. Siber mobbing, mobbing sürecinin sanal bir boyutudur ve ayrımcılık yasağı kapsamında resen ele alınması gereken etkiler barındırmaktadır. Çalışma yaşamında barışı, huzuru sağlamak için eşitlik politikalarının, ayrımcılığının varlık bulduğu her mecrayı merceğine alarak, o mecranın özellikleri çerçevesinde yenilikçi çözümler geliştirmesi gerekmektedir. Nitekim bugün iş yaşamının bir parçası olarak gördüğümüz sanal dünyanın, gelecekte kimi sektörler için işyerinin ve çalışma yaşamının kendisi olma potansiyeli oldukça yüksektir.

Bilgisayarın insan davranışını, insan davranışının da bilgisayar teknolojisini etkilediği ve şekillendirdiği günümüzde giderek artan sayıda araştırma bu değişimin özellikle okul çağındaki çocukların web, blog, sohbet, telefon, sosyal medya üzerinden maruz kaldığı bir saldırganlık biçimi olan siber zorbalık ve bu zorbalığın yol açtığı sosyal kaygı, geri çekilme ve çeşitli ruh sağlığı sorunları özelinde ele almaktadır. Örneğin Catone vd. (2020) nomofobi³ ve siber zorbalık arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında daha yüksek nomofobiye sahip kişilerin siber zorbalık davranışları sergileme olasılığını daha yüksek olarak bulgulamışlardır.

³ Cep telefonunu veya interneti kullanmanın imkansızlığıyla bağlantılı endişe duygusunu ifade eder.

Nomofobi ve siber zorbalık gibi duygusal ve davranışsal sorunlarla bağlantılı olma potansiyeli yüksek sorunların henüz çocuk yaşlardan itibaren insan yaşamında varlık göstermesi, iş yaşamında siber mobbing ile mücadelenin okul sıralarından itibaren başlayan bir süreç olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Coelho ve Romao'nun (2018, 2018-226) sosyal kaygı ve sosyal geri çekilmenin ortaokul öğrencilerinin zorbalığa katılımı ile nasıl ilişkili olduğu ve sınıf düzeyi değişkenlerinin bu ilişkiyi etkileyip etkilemediğini araştırdıkları çalışmada geleneksel zorbalık ve siber zorbalık arasında büyük bir örtüşme olduğu, kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla sosyal kaygı bildirdikleri, mağdur kalan öğrencilerin diğerlerine göre daha yüksek düzeyde sosyal kaygı sergiledikleri ve zorbalığa karışan tüm öğrencilerin daha yüksek sosyal geri çekilme sergilediği bulunmuştur. Gerek zorbalık davranışını sergileyen gerekse zorbalığa maruz kalan bireylerin psiko-sosyal gelişimleri açısından siber iletişim ağları temelinde ortaya çıkan sorunlara çözüm odaklı yaklaşım, gelecekte iş yaşamında olası siber mobbing davranışları ile mücadele edebilmek açısından da belirleyici olacaktır.

Bilgi teknolojilerinin insan davranışları üzerinde etkisi mobbing davranışlarına da yansımakta ve sorunun ekran yüzü olarak siber mobbing; mağdura zarar verdiği gibi çevresine ve çalıştığı işyerine de zarar vermektedir. Mağdurun ailesi, sosyal çevresinin yanı sıra işyerinin kurumsal kimliği, itibarı ve verimlilik düzeyi de bu tür davranışlardan olumsuz yönde etkilenir. Mağdur yönünden çalışılan örgüte duyulan bağlılıktaki zayıflama, mobbing sürecine tanıklık edenlerin sessizliğinden ve tepkisizliğinden beslenerek bir kopuşa dönüşebilmekte ve mağdur içinde yaşadığı toplumun değerlerine duyduğu inancı sorgular hale gelebilmektedir.

İnancı zedelenen ve psikolojisi bozulan bireyi, toplumun bir yapı taşı olarak ele aldığımızda, aslında toplum da bir bütün olarak mağdurun deneyimlediği bu psikolojik yıkımdan payına düşeni almaktadır. Yakın çevresi ya da aile fertleri kimi zaman istemsiz öfke patlamalarının, huzursuzluk ve gerginlik içerisinde geçirilen dakikaların gölgesi altında kalabilmektedir. Özellikle siber mobbing, paylaşılan içerikler ve görünürlüğü itibarı ile işyeri sınırlarını ve mesai saatlerini aşarak sürecin etkilerini mağdurun özel yaşamına da taşıyabilmektedir.

Bu bağlamda siber mobbingi, kişisel verilerin korunması ile mahremiyet hakkının ve özel hayatın gizliliği hakkının ihlali olarak ele alarak konuyu insan haklarının korunması açısından değerlendirmekte yarar bulunmaktadır. Siber mobbing nedeniyle rencide olan ve kişilik hakları⁴ zedelenen mağdur ve onunla birlikte süreçten etkilenen kişilerin de hukuki menfaatlerinin korunması önem taşımaktadır. Yine konu 6701 sayılı Kanun kapsamında insan haklarının korunması ve geliştirilmesi bağlamında resen incelenerek, kamuoyu açısından farkındalık oluşturulabilir.

⁴ Kişilik haklarının korunmasına ilişkin düzenleme Medeni Kanun'un 23, 24 ve 25. maddelerinde yer almaktadır. Borçlar Kanunu'nun 49. maddesi ile bu düzenlemeler tamamlanmaktadır. Bu genel korumanın dışında bazı kişisel değerleri koruyan Medeni Kanunun 26,27,158/2,174,304,305. Maddelerinin yanı sıra Borçlar Kanununun 45,46,47,48. ve 417. maddeleri de bulunmaktadır.

Bunun yanı sıra mağdurların süreçle baş teme kapasitelerinin arttırılması da gerekmektedir. Kişilerin dayanma eşiği farklılaşmakla birlikte şayet mağdur panik atak krizleri yaşıyor, işyerinde kendisine artarak uygulanan tacizkâr davranışlara ve saldırılara karşı tepkisizleşiyor ve sessizleşiyor ise süreci içselleştirme eğiliminde olduğu görülebilir. Sürecin failleri ve sessiz tanıkları gibi düşünmeye çalışan mağdur, tüm sorunun kendisinde olduğu kararına vararak öz güvenini ve öz saygısını yitirmeye başlar. Bir yanıla ayrımcılığa maruz kalmasını ve ayrı tutulmasını kanıksar ve zihninde meşrulaştırmaya çalışırken, diğer yanıla işsiz kalmamak ve sosyal güvencesini kaybetmemek için görünmez olma uğraşısı vermektedir. Böyle bir durumda bulunan bireylerin kesinlikle iyi bir psikoterapiye ve hatta uygun ilaç tedavisine gereksinimi vardır. Ayrıca bireyin, işyerinde kurban seçilerek kendisine uygulanan psikolojik taciz sonucunda düşürülmüş olduğu bu durumun, hukuki açıdan da incelenmesi ve konunun uzmanı hukukçular tarafından, gerekli girişimlerin yapılarak kurbanın haklarını koruyucu çözümlerin bulunması gerekir (Tınaz, 2006: 18).

Siber mobbingin, süreçle mücadele açısından mağdura sağladığı belki tek avantaj, kanıt unsuru sağlamasıdır. Yargı sürecinde ya da ayrımcılık yasağının ihlali iddiası ile yapılacak başvurularda, mağdurun mobbing sürecinin muğlak doğasını ispat edebilmesi son derece zordur. 6701 sayılı Kanunda sıralanan ayrımcılık temelleri ile sınırlandırılmayacak saiklerle yaşanan ve yaşatılan bu ispatlanması güç süreci kanıtlamak için tanıklığına başvuru alan kişilerin sessizliği ise kimi durumlarda başvuranın mesnetsiz iddialarda bulunan bir çalışan olarak algılanmasına neden olabilmektedir. Bu noktada sanal ortamda paylaşılan içerikler, yapılan yorumlar ya da kişinin dahil edilmediğini ispatlayabildiği mesaj grupları gibi doneler kişinin ayrı tutulduğuna, ayrımcılığa uğradığına ve işyerinde yıldırılmaya çalışıldığına dair kuvvetli emareler sunabilmektedir. Bu gibi durumlarda 6701 sayılı Kanunu 21'nci maddesi bağlamında karşı tarafın ayrımcılık yasağını ve eşit muamele ilkesini ihlal etmediğini ispat etmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Kim olursa olsun, statüsü veya görevi ne olursa olsun, hangi işyerinde çalışıyor olursa olsun her insan, aynı insanlık onurunu paylaşan eşit bireyler olarak, eşit haklar ve sorumluluklar temelinde, insancıl iş koşulları içerisinde çalışma hakkına sahiptir. Bu hakkın etkin şekilde kullanılabilmesi için her bir bireyin; işyerinde farklı muameleye maruz kaldığında, adil davranılmadığında, ötekileştirildiğinde, yıldırıldığında, vazgeçirilmek istendiğinde ya da iş yaşamında kendisini gerçekleştirmesinin önüne engeller konulduğunda haklarını koruyabilmesi ve savunabilmesi, iş yaşamında insan haklarının ve iş ahlakının gereği olmalıdır. Çünkü mobbing özünde ve bütünüyle etik bir meseledir.

İster başta sosyal ve ekonomik koşullardan kaynaklanmış, ister başta denk görülmemeye, eşit değerde davranılmama ve dışlanma tutumlarından kaynaklanmış olsun, ayrımcılığı yasaklayan ve eşitliği de içine alan, herkes için eşit hak ve özgürlükler anlayışını pratiğe geçiren sosyal politikalar olmadığı sürece, işyerlerinde yaşanan mobbing vakalarının da bir anlamda yansıtıcısı olduğu ve nesilden nesile

aktarılan önyargılar, ayrımcı saikler ve eşitsizlikler farklı mağduriyetler ve mağdurlarla yaşanmaya devam edecektir.

Bilhassa ayrımcılığa maruz kalan bireylerin kendi hayatı üzerinde söz sahibi olabilen, ayakları üzerinde durabilen ve eğitimsizlik-işsizlik-yoksulluk-umutsuzluk kıskacını kırabilen bireyler olarak istihdama katılabilmesi, istihdamda kalabilmesi ve çalışarak ekonomik özgürlüğüne sahip olması son derece önemlidir. Esasen ne ayrımcılık ne de mobbing ne de siber mobbing bir toplumun “kültürü” ya da bir bireyin kaçınılmaz “kaderi” olarak kabul edilebilir. Bu algıyı değiştirebilmek için çalışma yaşamında insan ilişkilerinin ‘eşit bireyler’ anlayışı temelinde kurulması güç olduğu kadar elzemdir. Bu ise ancak çalışanın insani varlığını fark eden, yaşadığı sorunları önemseyen birleştirici bir iletişim yoluyla mümkündür. Bu birleştirici iletişim için teknolojik ilerlemeleri bir avantaj olarak görerek, siber mobbing gibi ayrımcılığı, tacizi ve ayrı tutmayı sanal bir saldırıya dönüştüren etik dışı davranış formları karşısına etik davranış formları koyabilmek ve etik ihlalleri belirleyebilmek gerekmektedir. Günümüz iletişim teknolojisindeki gelişmeler ile insanlar arasındaki bağın özellikle gençler arasında uluslararası boyutlara taşındığı bir çağda, bu güçlü bağı farklılıklara dayalı önyargıların aşılması açısından da fırsata dönüştürmek mümkün görünmektedir.

Dünya tarihinde birleştirici bir dil kurabilme ve bu yolla ekonomik ve sosyal kazanımlar elde etme noktasında öne çıkan temel mekanizmalardan biri hiç kuşkusuz sivil toplum örgütleridir. Özellikle sendikaların örgütlü mücadelede toplumun tüm kesimlerini kucaklayıcı, kendi üyesi olmasa dahi bir emekçinin ötekileştirilmesine, ayrımcılığa uğramasına karşı duran bir anlayış ile hareket etmesi önem taşımaktadır. Diğer yandan kimi durumlarda üye olunan sendika ve temsil ettiği siyasi ve felsefi görüş nedeniyle çalışanlar mobbinge maruz da kalabilmektedir. Sendikaların çözümün bir parçası olması için kendi sendikasının üyesi olmasa dahi bir mobbing mağdurunun yanında durması, mobbinge mücadelede diğer sendikalarla birlikte ortak akıl inşa etmesi ve birlikte adım atma konusunda öncülük etmesi ile mobbinge mücadelede tablo hem sendikal haklar hem de mağdurlar lehine değişebilir.

Çalışma yaşamına eşit katılımın ve insanca çalışma koşullarının herkes için sağlanabilmesi ideali önündeki engellerden biri olarak siber mobbing ile mücadele için geliştirilebilecek çözümlerin, sendikalar ve dernekler başta olmak üzere konunun tüm taraflarıyla birlikte tartışılması ve uzlaşma kültürü temelinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda geleneksel örgütlenme stratejileri ile iletişim teknolojilerinin sağladığı yeni olanakları birleştiren bir dijital sivil toplum hareketi ile özellikle siber mobbing gibi sorunlarla, yaşandığı mecrada mücadele edebilenin yolları özellikle genç sendikacıların önderliğinde inşa edilebilir.

Bugünkü iletişim teknolojisinin siber mobbing gibi çalışma ilişkileri açısından tehdit oluşturabilecek kullanım amaçlarını öngörerek, yarının getirebileceği riskler karşısında sendikaları, işverenleri ve çalışanları ile birlikte çalışma toplumun tüm kesimlerini koruyucu tedbirleri şimdiden almak gerekmektedir. Sanal iletişimin sosyal yaşamın bir parçasına dönüştüğü çağımızda siber mobbing gibi sanal davranış kalıpları yoluyla örgüt kültürlerini etkileyen süreçleri etik ilkeler temelinde okumak,

olası etkileri bugünden tespit ederek bir strateji geliştirmek belirleyicilik taşımaktadır. Başlangıç adımı olarak, çevrim içi iletişimde dikkat edilecek hususlara dair işverenlerin ve çalışanların özel hayata, dūřünce ve ifade özgürlüğüne saygı göstereceği, kişisel verileri koruyacağı, nefret söylemi ya da ayrımcı bir dil karşısında muhatabı kendisi olmasa dahi gerekli uyarılarda bulunacağı yönünde açık bir etik taahhütname imzalatılarak dikkat edilmesi gereken hususlara dair bir farkındalığın oluşması sağlanabilir. Sosyal medyayı çok daha yoğun kullanan genç nesillerin siber zorbalığın ne olduğu, nasıl bař edebilecekleri konusunda bugünden kazanacakları beceriler yarın iř yaşamlarında siber mobbinge maruz kalmamaları ve mücadele edebilmeleri, diğer insanların mücadelelerine destek verebilmeleri için fark yaratabilir. Sanal işyerlerinin, sanal ofislerin ve sanal iř ilişkilerinin hâkim olması beklenen geleceğin çalışma yaşamı açısından siber mobbing ile mücadele ederek bugünden iř yaşamında anlamlı bir fark yaratmak ve çalışma barışını yüceltmek mümkün.

KAYNAKÇA

- Akgeyik T., Güngör M., Uşen Ş. ve Omay U. (2009). İşyerinde psikolojik taciz olgusu: Niteliği, yaygınlığı ve mücadele stratejisi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (56), 91-150.
- Aslan, A. ve Önay Doğan, B. (2017). Çevrimiçi şiddet: Bir siber zorbalık alanı olarak “Potinss” örneği. *Marmara İletişim Dergisi*, (27), 95–119.
- Ayas, T., Aydın F. ve Horzum M.B. (2015). Sanal zorbalık farkındalık ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 2(2), 38–51.
- Catone, G., Senese V. P., Pisano, S., Siciliano, M., Russoa, K., Muratori, P. Marotta, R., Pascotto, A., & R. Broomeg, M. (2020). The drawbacks of information and communication technologies: Interplay and psychopathological risk of nomophobia and cyber-bullying, results from the bullying and youth mental health naples study (BYMHNS). *Computers in Human Behavior*, (113), Article No:106496.
- Davenport N., Schwartz R. D. & Pursell, E. G. (2003). *Mobbing: İşyerinde duygusal taciz*. Çev. Önerioy, O. C., Ankara: Sistem Yayıncılık.
- Demirtaş Ö. ve Karaca M. (2018). Siber mobbing: Kavramsal çerçeve, öncülleri ve sonuçları. *International Journal Entrepreneurship and Management Inquiries*, 2(2), 20-34.
- Dikmen, M. ve Tuncer, M. (2017). Akademisyenlerin Siber zorbalığa yönelik algıları ve mücadele etme yöntemleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (31), 675–686
- Eroğlu, Y. ve Güler N. (2012). Koşullu öz-değer, riskli internet davranışları ve siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3), 118–129.
- Ekinci, O. ve Yıldırım Kayapalı S. (2020). Kadınlarda siber mobbing düzeyinin incelenmesi: Erzurum örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2), 749-777.
- Gülmez, M. (2010). İnsan haklarında ayrımcılık yasaklı eşitlik ilkesi: Aykırı düşünceler. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2010(2), 217-266.
- Kanbur A. ve Kanbur, E. (2018). İşyerinde siber zorbalık ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik sınama çalışması. *Psikoloji Çalışmaları*, 38(2), 237-258.
- Karcioğlu F. ve Çelik Ü. H. (2012). Mobbing (yıldırma) ve örgütsel bağlılığa etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1), 59-75.
- Kırel Ç. (2007). Örgütlerde mobbing yönetiminde destekleyici ve risk azaltıcı öneriler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 317-334.
- Leymann, H. (1996). The content and development of mobbing at work. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(2), 165-184.
- Reichert E. (2003). Workplace mobbing: A new frontier for the social work profession. *Professional Development: The International Journal of Continuing Social Work Education*, 5(3), 4-12.
- Tınaz P. (2006). Mobbing: İş yerinde psikolojik taciz. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2006 (3), 11-22.

Geliş Tarihi:
28.08.2021
Kabul Tarihi:
12.10.2021
Yayımlanma Tarihi:
20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Develi, E. İ. (2021). Lojistik türlerinden denizyolu taşımacılığı ve Türkiye pazarı özelinde bir durum (GZFT) analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1640-1661. doi:10.46928/iticusbe.987065

LOJİSTİK TÜRLERİNDEN DENİZYOLU TAŞIMACILIĞI VE TÜRKİYE PAZARI ÖZELİNDE BİR DURUM (GZFT) ANALİZİ

Görüş

Evrin İldem Develi

Sorumlu Yazar (Correspondence)

İstanbul Ticaret Üniversitesi

eideveli@ticaret.edu.tr

Yüksek lisansını İstanbul Ticaret Üniversitesi Uluslararası Ticaret, doktorasını Marmara Üniversitesi Pazarlama alanında yapmıştır. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Uluslararası Ticaret Bölümünde çalışmaktadır. Pazarlama, tüketici davranışları, marka yönetimi, uluslararası pazarlama alanında ders vermekte ve bu alanlarda çalışmalar yapmaktadır.

LOJİSTİK TÜRLERİNDEN DENİZYOLU TAŞIMACILIĞI VE TÜRKİYE PAZARI ÖZELİNDE BİR DURUM (GZFT) ANALİZİ

Evrım İldem Develi
eideveli@ticaret.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada, işletmelerin ve ülkelerin uluslararası pazarda rekabet edebilme sürecine katkı sağlayan, müşteri ihtiyaçlarının karşılanması için ürün, servis hizmeti ve bilgi akış işlemlerinin ilk noktadan son noktaya kadar lojistik kapsamında yer aldığı denizyolu taşımacılığı kavramı incelenmiştir. Lojistik, işletmelerin ve ülkelerin dünya pazarında rekabetlerini etkileyen önemli ve stratejik bir alandır. Dış ticaret bakış açısıyla, ticari faaliyetlerin, en düşük riskle, en kısa süre ve en düşük maliyetle taşınması işleminin gerçekleştirilmesi olarak ifade edilmektedir.

Amaç: Bir lojistik türü olan denizyolu taşımacılığı ile deniz ticareti kavramlarının benzerlik ve farkları literatür taraması yoluyla desteklenerek açıklanmıştır. Denizyolu taşımacılığının işletmelere ve ülke dış ticaretine etkisi, deniz ticaretinin geliştirilmesine yönelik yapılan sivil toplum kuruluşlarının ve devletin ilgili kurumlarının çalışmaları irdelenerek Türkiye özelinde bir durum tespiti/analizi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Yöntem: Çalışmanın amacı doğrultusunda yapılan literatür taraması yalnızca denizyolu taşımacılığı ve deniz ticareti kavramlarını tanımlamaya yardımcı olan akademik çalışmaları incelememiş, aynı zamanda denizcilik sektörüne yönelik araştırma raporlarının, devlet kurumlarının yayınlamış olduğu verilerin ışığında sektörel bilgiler, devlet destekleri, denizyolu taşımacılığının geliştirilmesi esasına dayalı ilgili hükümet programı çerçevesinde ele alınmıştır. Türkiye'nin sarf ettiği çabalar doğrultusunda durum tespiti yapılmaya çalışılmıştır.

Bulgular: Denizyolu taşımacılığı maliyeti düşük bir ulaşım ve ticaret kanalı olarak fırsat sunarken taşıma sürecinin varılacak ülke ya da limana olan mesafeye bağlı olarak uzun zaman alması zayıf yön olarak ifade edilebilir. Türkiye'nin deniz ve karayla olan bağlantıları ile komşu ülkeleri çerçevesinde coğrafi konumu Ro-Ro taşımacılık alanının gelişmesine, özellikle intermodal (modlar arası) ulaşım türünün desteklenmesine fırsat sunarak ülkenin güçlü yanına da katkı sağlamaktadır. Tehdit olarak, Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) uyum çalışmaları çerçevesinde beklentinin gerisinde kalınmış olmasının denizyolu taşımacılığı alanındaki rekabet ortamındaki payına olumsuz etki etmesi durumu ortaya çıkmaktadır.

Özgünlük: Denizyolu taşımacılığının ülke ticaretine katkı sağlaması amacıyla sivil toplum kuruluşlarının ve devlet kurumlarının yürüttüğü programlar, uygulanan teşvik programları ile ele alınarak ülke özelinde durum tespiti/analizinin ortaya çıkarılmaya çalışılmış olması çalışmayı farklı kılan bir çabadır.

Anahtar Kelimeler: Denizyolu Taşımacılığı, Deniz Ticareti, Durum Analizi

JEL Sınıflandırması: M10, M30, B17, L91, L98

MARITIME TRANSPORTATION AND A SWOT ANALYSIS IN TURKISH MARKET

ABSTRACT

In this study, maritime transport is examined as a field of logistics including activities that contribute to the process of companies and countries to compete in the international market and to meet customer needs. In foreign trade, logistics refers to transportation process with the minimum risk, the shortest time and the lowest cost, which forms the basis of commercial relationship between the seller and the buyer.

Purpose: The effect of maritime transport on business and the foreign trade of the country, the studies of non-governmental organizations and institutions of the state for the development of maritime trade in Turkey have been examined and SWOT analysis results are tried to be put forwarded.

Method: The literature review did not only examine the academic studies to define the concepts of maritime transport and trade, but also examined research reports for the maritime sector, government aids, the development of maritime transport data published by government institutions. In line with the efforts of Turkey, it has been tried to determine the situation by means of SWOT analysis.

Findings: While maritime transportation offers an opportunity as a low-cost transportation and trade channel, increasing duration of the transportation process depending on the distance to destination country or port can be identified as a weakness. Turkey's connections with sea, land and within neighboring countries, contribute to the strong side especially by ro-ro transportation supporting the intermodal transportation. As a threat, falling behind the expectations within the framework of the European Union (EU) harmonization efforts has a negative impact on competitive environment in the field of maritime transport.

Originality: The programs carried out by non-governmental organizations, state institutions and the aid programs applied in order to contribute to the Turkey's trade in maritime transport are taken into consideration and SWOT analysis results are provided based on this data.

Keywords: Maritime Transport, Maritime Trade, Swot Analysis

JEL Classification: M10, M30, B17, L91, L98

GİRİŞ

Pazarlama alanı yapısı itibariyle işletmenin dahil olduğu mikro koşullar ile ekonomik, teknolojik, hukuki, politik alanları kapsayan makro ekonomik koşullarla birlikte yakın çevre olarak pazar yapısı, rekabet ortamı, tedarikçi gibi paydaşları içermektedir. Lojistik kavramı pazarlama karmasının bir unsuru olarak ifade edilmektedir. Lojistik, müşteri ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla ürün, servis hizmeti ve bilgi akış işleminin ilk noktadan nihai bir noktaya kadar geçen sürecini içeren planlama, uygulama, taşıma, depolanma ve kontrol altında tutulma faaliyetlerini içerir. Ürünlerin bir noktadan başka bir noktaya taşınması olarak tanımlanan lojistik kavramı, pazarlama alanında rekabet unsuru olarak da anılmaktadır. İşletmelerin faaliyet alanlarında müşterilerinin memnuniyetlerini oluşturmaya ve korumaya yönelik çeşitli stratejiler geliştirirken lojistikle birlikte ürünün zamanında tüketiciye ulaşımının sağlanması konusu odaklanılan alanların başında gelmektedir.

Lojistik kavramı yalnızca işletmeler için değil ülkelerin de dünya pazarında rekabetlerini etkileyen önemli bir stratejik alandır. Bu bağlamda lojistik strateji ve sektör olarak ülkelerin dış ticaretlerine; ithalat-ihracat performansına etki eden bir özelliğe sahiptir. Dış ticaret açısından irdelendiğinde lojistik, satıcı ve alıcı sıfatındaki taraflarca sağlanan ticari faaliyetlerin, en düşük risk ve maliyet ile en kısa süre anlayışıyla yürütülen taşıma işlemini ifade etmektedir (Çalış, 2003: 4). Deniz, hava, kara ve demiryolu taşımacılığı olmak üzere lojistik sektörü incelendiğinde 4 yöntemi içerdiği görülür.

Bu çalışmada deniz yolu taşımacılığı esas alınmıştır. Denizyolu taşımacılığı kavramı ile deniz ticareti kavramlarının arasındaki tanımsal farklılığın yanı sıra denizyolu taşımacılığı alanında Türkiye pazarındaki durum, deniz taşımacılığının gelişimine yönelik oluşturulan dikkat çekici hükümet programlarına, öne çıkan yasalara, yıllık planlamaya yönelik içerikle birlikte çalışmanın son bölümünde denizyolu taşımacılığının durum analizine (güçlü ve zayıf yönler, fırsat ve tehditler) yer verilmektedir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda yapılan literatür taramasının yanı sıra bu çalışmada özellikle denizcilik sektörüne yönelik araştırma raporlarının, devlet kurumlarının yayınlamış olduğu verilerin ışığında sektörel bilgiler, devlet destekleri, denizyolu taşımacılığının geliştirilmesi esasına dayalı ilgili hükümet programı çerçevesinde konu ele alınarak Türkiye'nin sarf ettiği çabalar doğrultusunda durum tespiti yapılmaya çalışılmıştır.

DENİZYOLU TAŞIMACILIĞI

Takım ve Ersungur'a (2015: 358) göre "taşınmak istenen malın fiziksel özelliği, değeri ve büyüklüğü doğrultusunda farklı ulaştırma sistemleri söz konusudur. Bu noktada ulaştırma sistemleri denizyolu, iç suyolları, havayolu, demiryolu, karayolu ve boru hattı taşımacılığı ile depolama ve elleçleme türlerini içerir".

Puşcaci ve Puşcaci'ya (2018: 62) göre, işbirliği ve karşılıklı bağımlılıkla karakterize edilen dünya ekonomisinin kalkınması için mevcut koşullar, nakliye ve deniz ticaretine ekonomik doğanın iki temel özelliğini dayatmaktadır. Bu bağlamda, maddi ihtiyaçların tam olarak karşılanması anlamında ekonomik verimlilik ve kârlılığın temel bir koşulu olarak deniz ve deniz taşımacılığının yanı sıra diğer tüm ilgili faaliyetlerin belirleyici bir role sahip olduğu geniş ekonomik faaliyet olması durumu kendini göstermektedir.

Puşcaci ve Puşcaci (2018: 62) deniz taşımacılığı kavramının önemine dikkat çekerken deniz taşımacılığını dünya ekonomisinin temel bir dalı olarak nitelendirmektedir. Dünyanın farklı coğrafi bölgeleri arasındaki zamansal - mekânsal ilişkide önemli bir role sahip olan deniz taşımacılığı karmaşık ticari ve ekonomik faaliyet kategorileri geliştirmek için bölgeler ve insan kümeleri arasında değer bağları yaratmaktadır. Deniz taşımacılığı faaliyeti, insan varoluşunun çeşitli yönlerini teşvik eden ve etkileyen kümülatif çok boyutlu bir hizmettir.

DENİZ TİCARETİ

Modern deniz ticareti, hem trafikteki malların hacmi hem de maddi değerleri açısından geniş ve tamamlayıcı bir ekonomik faaliyettir, ayrıca nakliye aracı olarak gemiler ve aktarma aracı olarak modern limanlar tarafından temsil edilen büyük, yüksek teknoloji yatırımlarını temsil eden bir sektördür (Puşcaci ve Puşcaci, 2018: 62). Deniz taşımacılığında güçlü olan bir ülke, deniz ticaretinde güçlü olmayabilir. Bunun tersi de geçerlidir. Bu bakış açısından hareketle, deniz taşımacılığı dört alt ayırımında ifade edilmektedir.

- Deniz ticaretinde güçlü olan, denizyolu taşımacılığında “o denli” güçlü olmayan ülkeler. Örnek: Türkiye.
- Deniz yolu taşımacılığında güçlü olan, ancak ticarete “o denli” güçlü olmayan ülkeler. Örnek: Yunanistan.
- Her iki disiplinde de güçlü olan ülkeler. Örnek: Güney Kore.
- Deniz ticaretinde önemsiz olmakla beraber “bandıra” (bayrak) konusunda güçlü olan ülkeler. Örnek: Panama.

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE DENİZYOLU TAŞIMACILIĞI VERİLERİ

Ulaştırma ve Turizm Paneli Hedef 2023 (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu – TÜBİTAK, 2021) raporunda yer alan bilgiye göre dünya ticaretinin yaklaşık % 80’i denizyolu ile yapılmaktadır. Diğer taşıma türleriyle ilişkilendirildiğinde bu taşıma şekli havayolu taşımacılığıyla kıyaslandığında 14 kat, demiryolu taşımacılığıyla kıyaslandığında 3,5 kat, karayolu taşımacılığıyla ise aradaki oranın 7 kat maliyet azlığı yönünde avantaja sahiptir. Üretim girdisi olarak ifade edilen sanayi hammaddelerinin yüksek miktarlarda tek seferde ilgili hedef limanlar arasında taşınabilir olması denizyolu taşımacılığında öne çıkan unsurların başında gelmektedir (TÜBİTAK, 2021).

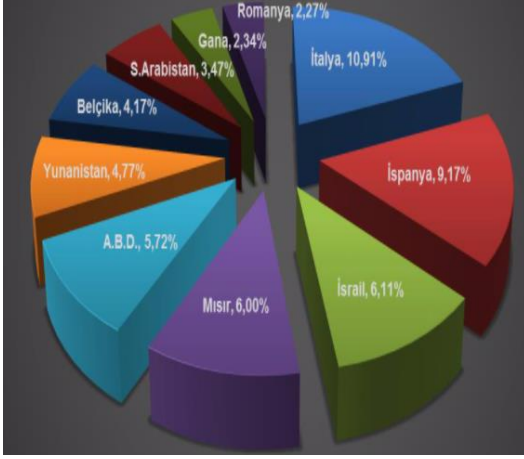
Ticaret Bakanlığı'nın 10 Ağustos 2021 tarihinde yayınlamış olduğu verilerde "En Fazla İhracat Yapılan 10 Ülke" başlıklı analizine göre 2019 - 2020 - Temmuz 2021 yılları arasındaki ülkeler ve eğilim Tablo 1'de yer almaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2021a). Bu tablodaki verilere göre, ülkelerin Türkiye'nin genel ihracat oranındaki payı Temmuz 2021 döneminde %8,8 ile en fazla Almanya, Temmuz 2021 döneminde %2,5 ile en düşük Rusya Federasyonu olduğu görülmektedir. (Ticaret Bakanlığı, 2021a).

Tablo 1: En Fazla İhracat Yapılan 10 Ülke

Ülke	YIL			Ocak-Temmuz			Temmuz		
	2019	2020	Bir Önceki Döneme Göre Değişim Oranı (%)	2020	2021	Değişim Oranı (%)	2020	2021	Bir Önceki Yıla Göre Değişim Oranı (%)
Almanya	16.617	15.979	-3,8	8.552	10.827	26,6	1.455	1.441	-1,0
<i>Genel İçindeki Payı (%)</i>	9,2	9,4	-	9,5	8,9	-	9,8	8,8	-
ABD	8.971	10.183	13,5	5.555	7.817	40,7	938	1.044	11,3
<i>Genel İçindeki Payı (%)</i>	5,0	6,0	-	6,2	6,4	-	6,3	6,4	-
İngiltere	11.279	11.236	-0,4	5.418	7.228	33,4	962	983	2,2
<i>Genel İçindeki Payı (%)</i>	6,2	6,6	-	6,0	6,0	-	6,5	6,0	-
İtalya	9.753	8.083	-17,1	4.234	6.277	48,3	632	803	27,1
<i>Genel İçindeki Payı (%)</i>	5,4	4,8	-	4,7	5,2	-	4,2	4,9	-
İspanya	8.139	6.683	-17,9	3.417	5.174	51,4	627	783	24,8
<i>Genel İçindeki Payı (%)</i>	4,5	3,9	-	3,8	4,3	-	4,2	4,8	-
Irak	10.223	9.142	-10,6	4.808	5.664	17,8	733	772	5,4
<i>Genel İçindeki Payı (%)</i>	5,7	5,4	-	5,3	4,7	-	4,9	4,7	-
Fransa	7.946	7.195	-9,4	3.732	5.109	36,9	693	564	-18,6
<i>Genel İçindeki Payı (%)</i>	4,4	4,2	-	4,1	4,2	-	4,7	3,4	-
Hollanda	5.762	5.195	-9,8	2.894	3.751	29,6	484	533	10,1
<i>Genel İçindeki Payı (%)</i>	3,2	3,1	-	3,2	3,1	-	3,3	3,2	-
İsrail	4.464	4.704	5,4	2.484	3.359	35,2	403	458	13,6
<i>Genel İçindeki Payı (%)</i>	2,5	2,8	-	2,8	2,8	-	2,7	2,8	-
Rusya Federasyonu	4.152	4.507	8,5	2.356	3.051	29,5	408	418	2,4
<i>Genel İçindeki Payı (%)</i>	2,3	2,7	-	2,6	2,5	-	2,7	2,5	-
İlk 10 Ülke Toplamı	87.305	82.906	-5,0	43.450	58.258	34,1	7.335	7.798	6,3
<i>Genel İhr. İçindeki Payı (%)</i>	48,3	48,9	-	48,3	48,0	-	49,3	47,5	-
GENEL TOPLAM	180.833	169.638	-6,2	89.949	121.358	34,9	14.891	16.413	10,2

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, En Fazla İhracat Yapılan 10 Ülke, 2021a

2019 verilerine göre şekil 1'de ifade edildiği üzere, denizyolu ile en fazla ihracat yapılan ülkeler sıralamasında % 10,91 ile İtalya birinci sırada, % 9,17 ile İspanya ikinci sırada, %6,11 ile İsrail üçüncü sırada yer almaktadır.

Şekil 1: En Fazla İhracat Yapılan Ülkeler Sıralaması

Kaynak: Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın 2019 Deniz Ticareti İstatistikleri

Ticaret Bakanlığı'nın Mayıs 2021 verilerine göre, 2021 yılı Mayıs ayında gerçekleştirilen ihracatın içerisinde denizyolu taşımacılığı 10 milyar 139 milyon dolarlık bir payla birinci sırada yer almaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2021c). Bu noktadan bakıldığında Türkiye'de Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği (UTİKAD) tarafından yayınlanan Lojistik Sektör Raporu 2020'de yer alan 2020 yılının 3. çeyreği verilerine göre, taşınan malların değeri bazında son 10 yıllık dönem çerçevesinde denizyolu taşımacılığı ithalat ve ihracatta diğer ulaşım türleri arasında en büyük paya sahip bulunmaktadır. 2010-2019 yıllarında ithalat alanında denizyolu taşımacılığı %62-70 oranında bir paya sahipken 2020 yılının ilk üç çeyreğinde bu oran %60 seviyesinin altına %58,10 oranına gerilemiştir. İhracat taşımalarında ise 2010-2018 yılları arasında denizyolu taşımacılığının oranı artış göstermiştir. Buna göre, Tablo 2'de görüldüğü üzere, 2010 yılında %51,41 olan denizyolu taşımacılığı payı 10 yıl içerisinde 2018 yılında en yüksek pay olan %63,31'e yükselmiştir. 2019'da %60,82'lik bir oranla düşüş yaşanırken 2020 yılının ilk üç çeyreğinde bu oran %59,86 olmuştur. Bu oranlar 2019 Aralık Çin, 2020 yılı Mart ayı itibariyle Türkiye'de yaşanan ve Ağustos 2021 itibariyle hala etkisini sürdüren pandemi süreciyle birlikte ilişkilendirilerek değerlendirilmektedir (UTİKAD, 2020).

Tablo 2: İthalat ve İhracatta Taşıma Türlerinin Yıllara Göre Yüzdesel Payları (Değer Bazında)

Yıl	Karayolu		Havayolu		Denizyolu		Demiryolu	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
2010	26,75	40,88	9,54	6,84	62,16	51,41	1,55	0,88
2011	21,97	37,60	10,62	6,42	65,85	55,05	1,57	0,93
2012	20,26	33,35	12,23	14,40	66,31	51,57	1,21	0,67
2013	18,69	35,66	15,21	8,61	65,28	55,10	0,83	0,64
2014	18,23	35,29	12,07	9,01	69,11	55,11	0,59	0,59
2015	19,09	32,70	11,11	12,10	69,14	54,64	0,65	0,56
2016	19,16	31,62	12,83	12,54	67,22	55,39	0,80	0,45
2017	18,01	29,59	16,33	10,98	65,10	58,99	0,56	0,44
2018	17,88	28,00	14,40	8,25	67,09	63,31	0,62	0,44
2019	20,56	30,36	16,17	8,28	62,47	60,82	0,80	0,54
2020 (3. Çeyrek)	19,60	31,79	21,22	7,55	58,10	59,86	1,07	0,80

Kaynak: UTİKAD, Lojistik Raporu 2020

Tablo 3’de yer alan Ticaret Bakanlığı’nın 10 Ağustos 2021 tarihinde yayımlanmış olduğu “taşıma şekillerine göre dış ticaret verileri”ne bakıldığında 2020 yılında denizyolu taşımacılığının genel ihracat içindeki payının %59,5 olduğu, Ocak-Temmuz 2021 aralığındaki ortalamasının %59,5 olduğu bu oranın Temmuz 2021’de %59,7’ye yükseldiği görülmektedir. İthalat oranına bakıldığında 2020 yılı ortalamasının %57,3 oranında olduğu Ocak-Temmuz 2021 aralığında bu oranın %64,7 olduğu ve Temmuz 2021’de bu oranın %3,2’lik bir artışla %67,9’a çıktığı görülmektedir. Oranlar diğer taşıma şekilleriyle de birlikte değerlendirildiğinde denizyolu taşımacılığının önde geldiği ifade edilebilir (Ticaret Bakanlığı, 2021b)

Tablo 3: Taşıma Şekillerine Göre Dış Ticaret

Taşıma Şekli	Değer: Milyon ABD Doları												Rapor Tarihi: 10.08.2021	
	YIL		İhracat				İthalat							
	2019	2020	Ocak-Temmuz 2020	Temmuz 2021	2020	2021	2019	2020	Ocak-Temmuz 2020	Temmuz 2021	2020	2021		
Denizyolu	109.114	100.908	53.671	72.167	8.723	9.801	130.429	125.891	69.447	95.022	10.256	14.072		
Genel İçindeki Payı (%)	60,3	59,5	59,7	59,5	58,6	59,7	62,0	57,3	59,5	64,7	57,9	67,9		
Karayolu	54.462	53.128	28.025	37.449	4.900	5.088	37.177	41.883	20.464	27.305	3.247	3.473		
Genel İçindeki Payı (%)	30,1	31,3	31,2	30,9	32,9	31,0	17,7	19,1	17,5	18,6	18,3	16,8		
Havayolu	14.849	12.733	6.884	9.713	1.055	1.223	29.238	39.260	19.974	15.143	3.265	1.825		
Genel İçindeki Payı (%)	8,2	7,5	7,7	8,0	7,1	7,5	13,9	17,9	17,1	10,3	18,4	8,8		
Demiryolu	971	1.288	704	896	119	134	1.448	2.145	1.177	1.726	171	206		
Genel İçindeki Payı (%)	0,5	0,8	0,8	0,7	0,8	0,8	0,7	1,0	1,0	1,2	1,0	1,0		
Diğer*	1.436	1.582	665	1.133	94	167	12.053	10.337	5.607	7.637	778	1.147		
Genel İçindeki Payı (%)	0,8	0,9	0,7	0,9	0,6	1,0	5,7	4,7	4,8	5,2	4,4	5,5		
TOPLAM	180.833	169.638	89.949	121.358	14.891	16.413	210.345	219.517	116.669	146.834	17.718	20.723		

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2021b

TİCARİ GEMİ VERİLERİ

ISL (Institute of Shipping Economics and Logistics) Ocak 2020 verileri doğrultusunda Tablo 4’de yer aldığı üzere göre dünya deniz ticareti filo sayısında Türkiye 30. sırada yer almaktadır.

Tablo 4: 1 Ocak 2020 İtibariyle Dünya Deniz Ticaret Filosu (300 GT ve Üzeri)

2020 Yılı DWT Sırası	Bayrak	1 Ocak 2019			1 Ocak 2020			DWT %	Yıllık Değişim %		
		Gemi Sayısı	1000 GT	1000 DWT	1000 TEU	Gemi Sayısı	1000 GT			1000 DWT	1000 TEU
1	Panama	6.398	211.917	323.031	3.291	6.486	212.179	320.335	3.489	16,3	-0,8
2	Liberya	3.332	149.541	236.874	3.876	3.553	165.854	266.245	4.009	13,5	12,4
3	Marşal Adaları	3.255	146.245	237.316	1.267	3.404	155.141	254.460	1.250	12,9	7,2
4	Hong Kong	2.544	124.263	197.725	3.454	2.534	126.763	200.544	3.596	10,2	1,4
5	Singapur	2.326	84.497	126.533	2.345	2.362	90.016	135.649	2.467	6,9	7,2
6	Malta	1.998	73.890	109.635	1.590	2.036	79.320	114.468	2.036	5,8	4,4
7	Çin	4.346	59.916	93.592	936	4.425	61.277	95.759	954	4,9	2,3
8	Yunanistan	913	39.573	69.099	50	913	39.843	68.887	51	3,5	-0,3
9	Bahama	1.146	54.383	65.727	177	1.133	55.419	65.224	212	3,3	-0,8
10	Japonya	2.552	27.083	38.385	159	2.591	28.738	39.822	244	2,0	3,7
11	İngiltere	735	30.755	42.844	826	634	24.038	34.465	384	1,7	-19,6
12	G. Kıbrıs	839	21.801	33.774	461	864	22.402	33.785	497	1,7	0,0
13	Danimarka	504	20.310	22.436	1.494	516	21.035	23.177	1.528	1,2	3,3
14	Endonezya	3.267	14.689	20.564	216	3.391	16.037	22.651	218	1,1	10,1
15	Portekiz	517	14.667	19.620	907	561	15.284	20.798	902	1,1	6,0
16	Norveç	807	15.099	18.961	62	865	16.037	19.969	61	1,0	5,3
17	İran	375	2.747	4.126	106	449	10.785	19.402	104	1,0	370,2
18	Hindistan	883	9.746	16.571	58	888	9.645	16.501	57	0,8	-0,4
19	Güney Kore	1.021	8.763	12.439	110	1.025	10.558	14.763	145	0,7	18,7
20	Suudi Arabistan	125	7.334	13.054	8	129	7.536	13.479	8	0,7	3,3
21	İtalya	673	14.541	12.904	121	641	13.976	11.372	109	0,6	-11,9
22	Belçika	92	6.033	10.178	1	102	6.230	10.358	22	0,5	1,8
23	Rusya	1.515	6.542	8.307	102	1.546	6.989	8.957	108	0,5	7,8
24	Amerika	364	7.326	8.126	241	363	7.652	8.388	253	0,4	3,2
25	Vietnam	1.370	4.710	7.710	40	1.401	5.113	8.359	40	0,4	8,4
26	Almanya	246	7.664	8.352	600	238	7.672	8.338	605	0,4	-0,2
27	Bernada	133	9.973	7.929	39	128	9.713	7.355	44	0,4	-7,2
28	Fransa	203	5.777	6.956	220	218	6.011	7.116	242	0,4	2,3
29	Malezya	417	5.656	6.860	23	429	5.627	6.907	27	0,4	0,7
30	Türkiye	782	5.270	7.303	120	735	4.943	6.698	97	0,3	-8,3
31	Tayvan	184	3.820	5.636	160	200	4.421	6.659	176	0,3	18,1
32	Antigua & Barbuda	744	5.631	7.478	381	691	5.000	6.590	343	0,3	-11,9
33	Tayland	565	3.443	5.650	30	567	3.930	6.544	31	0,3	15,8
34	Cayman Adaları	144	4.454	6.611	1	138	4.392	6.524	1	0,3	-1,3
35	Filipinler	1.021	3.716	5.362	52	1.041	4.166	6.165	51	0,3	15,0
36	Hollanda	773	6.138	6.237	246	763	6.067	6.147	246	0,3	-1,4
37	Brezilya	127	2.651	4.310	54	131	2.752	4.427	64	0,2	2,7
38	Kuveyt	40	2.275	4.135	1	40	2.317	4.182	1	0,2	1,1
39	Bangladeş	276	1.359	2.370	1	315	1.840	3.185	0	0,2	34,4
40	Belize	448	1.960	3.086	17-	452	1.890	2.936	15	0,1	-4,8
155	Toplam	54.672	1.266.660	1.889.112	24.328	55.655	1.320.140	1.970.526	25.227	100	4,3

Kaynak: ISL (Institute of Shipping Economics and Logistics) Ocak-Şubat 2020.

Mayıs 2021’de Deniz Ticaret Odasının yayınladığı “Deniz Ticareti” dergisinde 2020 yılındaki verilere bakıldığında talebin 11,6 milyar ton civarında olan deniz taşımacılığında gemi filo büyüklüğü DWT (Deadweight Tonage – ölü ağırlık birimi) bazında 2.139 milyar tona yaklaşmış olduğu ifade edilmektedir. “Mavi Ekonomi” olarak ifade edilen denizciliğin Türkiye’nin genel ekonomisinde katkısı 18,4 Milyar Dolar civarında olup gayri safi yurt içi hasılası (GSYH) kapsamındaki oranı %2,5 seviyesindedir. Türk sahipli gemi filosu 28,9 milyon DWT kapasite ve ortalama 1.500 adet gemi ile dünyada 15. sırada bulunmaktadır. Deniz Ticareti dergisi aynı zamanda Covid-19 sürecindeki etkilere de yer vererek 2020 yılında Türk limanlarında toplamda 496,6 milyon ton yükün elleçlendiğine, 2020 yılı ikinci çeyreğinde elleçleme miktarlarında düşüş oluşmasına karşın yıl genelinde elleçleme miktarlarında bir önceki yıla oranla yaklaşık % 2,6 oranında bir yükselişin olduğuna dikkat çekilmektedir. (Deniz Ticaret Odası, 2021).

LİMAN KAPASİTELERİ

Lojiport (2020) Mart 2020 verilerine göre; Türkiye'nin önde gelen limanları arasında İstanbul, İzmir, Kocaeli, Trabzon, Samsun ve Mersin limanları sıralanmaktadır. İlgili portalda yer alan bilgi doğrultusunda;

- Mersin: 21 adet rıhtımı bulunmaktadır. Eş zamanlı olarak 30'a yakın gemiye yükleme - boşaltma hizmeti verebilme kapasitesine sahip olup senelik ortalama 15 milyon ton yük taşıma işlemi gerçekleştirilen bir limandır.
- Ambarlı: Türkiye'nin en büyük limanı olma özelliği sahiptir, aynı zamanda kargo tonajı bakımından 5. büyük limanıdır.
- Bandırma: 2 milyon 771 bin tonluk kapasitesinin yanı sıra senede 4 bin 280 gemi kabul etme kapasitesine sahiptir.
- İskenderun: Senede 640 gemi kabul edebilme kapasitesi bulunmaktadır.
- Samsun: Senede 1130 gemi kapasitesine sahip olmasının yanı sıra senelik 2 milyon 380 bin ton rıhtım kapasitesine sahiptir.
- İzmir: Batı Avrupa ve Kuzey Afrika arasında yer alan liman senede yaklaşık 3 bin 640 gemi kabul etme kapasitesine sahiptir.
- Derince: Senelik gemi kapasitesi 862 ton olan liman, otomotiv sektörünün yer aldığı coğrafyaya olan yakınlığı nedeniyle önemli bir konuma sahiptir.
- Trabzon: Doğu Karadeniz Bölgesi'nin en büyük limanıdır. Senelik 5 milyon ton kapasite ve 3.5 ton depolama alanı bulunur.
- Haydarpaşa: Mersin ve İzmir Limanı'ndan sonra Türkiye'nin 3. büyük limanıdır. Marmara Bölgesi'nin en büyük konteyner limanı özelliğini taşır. 52 bin 800 tonluk yıllık tutma kapasitesine sahiptir (Lojiport, 2020).

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ'NÜN “YASAKLANMIŞ SÜBVANSİYONLAR” KURALI

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), General Agreement on Tariffs and Trade (GATT)'ın devamı olarak 15 Aralık 1993'de sona eren Uruguay Round'da varılan anlaşma gereğince 15 Nisan 1994'de Fas - Marakeş'te imzalanan “Marakeş Protokolü” kapsamında, 1 Ocak 1995 itibarıyla yürürlükte olması amacıyla kurulmuştur (İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçıları Birlikleri Genel Sekreterliği - İTKİB, 2021). Nihai hedefi “gümrük tarifelerinin azaltılması ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması yoluyla dünya ticaretinin serbestleştirilmesi” şeklinde özetlenmektedir (World Trade Organization - WTO, 2021). Mevcut gidişat analiz edildiğinde, bu hedefe yaklaşılabilmesi dahi, dünya ticaret tarihine yüzlerce yıl damgasını vuracak bir gelişme olacaktır. Haksız rekabetin iki temel unsurundan biri olan sübvansiyonda “hedefe” yaklaşılabilse de diğer temel unsur olan dampedinge bunu düşünmek güç olacaktır. DTÖ,

amacına ulaşabilmek için önemli düzenlemeler yapmakta olup, 2021 Haziran itibariyle 164 üye ülke bu kuralları iç (ulusal) hukuklarına adapte ederek uygulamaktadır. Bu düzenlemelerin içinde DTÖ'nün haksız rekabetle mücadelesinin öncelikli olduğu düşünülmektedir. Özellikle Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1990'ların başından itibaren dünya piyasalarında haksız rekabet konusunda eleştirilmesi durumu DTÖ açısından da dikkat duyulan bir konu olmuştur. Bu noktada DTÖ'nün Kurucu Anlaşması ve ek Marakeş Protokolü ile bunların da eklerini oluşturan 19 antlaşmanın arasında yer alan "Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşması" ön plana çıkmaktadır. Bahis konusu "Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşması"nın "Yasaklanmış Sübvansiyonlar" başlığını taşıyan II. Bölümü'ndeki "Yasaklar" başlıklı 3. Maddesinde, antlaşmanın I sayılı ekinde (Ek I) belirtilenler de dahil olmak üzere ihracat performansı ile ilişkilendirilen sübvansiyonlar ile ithal malların kullanımı yerine yerli malların kullanımına bağlı olan sübvansiyonlar "yasak sübvansiyonlar" olarak ifade edilmektedir. Antlaşmada atıfta bulunulan Ek I'de aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir.

İhracat Sübvansiyonları Hakkında Açıklamalı Liste ("Yasak" sübvansiyonlar) (Ticaret Bakanlığı, 1995):

- İhracat performansı şartıyla ilişkili olarak, hükümetler tarafından bir işletme ya da sanayi koluna direk olarak sübvansiyonların temin edilmesi,
- Döviz tutma programları ya da ihracat için teşvik edici uygulamaların geliştirilmesi,
- Yurtiçi sevkiyatlara göre daha uygun koşullar üzerinden, hükümetler tarafından sunulan ya da izin verilen, ihracat sevkiyatları üzerinde dahili taşıma ve navlun masrafları.

Tam da bu noktada "navlun" konusu "yasaklanmış sübvansiyon" olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla deniz taşımacılığının navlun üzerinden desteklenmesi DTÖ kurallarına aykırı bir durum oluşturmaktadır. Diğer bir ifade ile deniz taşımacılığının "navlun desteği" adı altında bir mekanizmayla teşvik yolu kapalıdır. Buna rağmen hükümetlerin taşımacılık sektörü için "gizli navlun teşviği" vermeleri ciddi yaptırımlarla karşılaşılması sonucunu doğuracaktır. Bu konu üzerine dikkat çekilmek istenmektedir. Bunun nedeni, özellikle deniz taşımacılığında, navlun teşviğinin en "kestirme ve kolay destek" olarak görülmesidir.

TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMA

Dünya pazarı ve rekabet ortamındaki gelişmeler doğrultusunda Türkiye, denizcilik sektörünün gelişimine yönelik olarak 64. Hükümet Programı'nda bir dizi karar açıklamıştır.

HÜKÜMET PROGRAMLARI

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmeden önceki dönemlerde görev başına gelen hükümetlerin, göreve başlamadan önce TBMM'ye sunduğu hükümet programlarında, ülkeyi ilgilendiren hemen hemen tüm konularda, bu meyanda denizcilik ve deniz taşımacılığı alanında da, yapılacaklara ilişkin bir belge milletin bilgisine sunulmaktadır. Bu belge bir anlamda ülke

insanlarına eğitimden adalet mekanizmasına, üretimden ihracata kadar tüm sektörlerle hükümetin verdiği söz olarak da kayıtlara geçmektedir. Dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, 25 Kasım 2015 günü okunmuş olan 64. Hükümet Programı'nın ilgili paragrafları alıntılanmıştır. “Denizcilik alanında Türkiye'nin küresel deniz taşımacılığı ile entegre olmuş bir transit liman ülkesine dönüştürülmesi, Türk deniz ticaret filosunun yenilenecek 10 milyar tona ulaşan dünya deniz ticaret büyüklüğünden daha çok paya sahip olması, gemi ve yat inşa sanayinin inovatif teknolojilerle donatılarak rekabet gücünün artırılması hedeflenmektedir. Türkiye'nin dış ticaret faaliyetlerinde Türk sahipli filoyu kullanması yoluyla navlun açığını azaltmak amacıyla gemi işletmeciliğini destekleyen yeni iş modellerinin oluşturulması hedeflenmektedir. Türk ve dünya filolarında Türk gemi adamlarının istihdamının artırılması amacıyla birlikte denizcilik alanındaki eğitimin ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmesi, deniz turizminde ihtiyaç duyulan tekne bağlama kapasitesinin artırılması bir diğer hedefdir. Türkiye'nin bölgesel açıdan transit liman merkezi olmasını sağlayarak Türk kıyılarında büyük ölçekli limanların tesis edilmesi planlanmaktadır. Bu bağlamda 3 büyük denizde 3 büyük liman inşası hedeflenmektedir” (Anadolu Ajansı, 2015).

YILLIK PLANLAR

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın Hazine ve Maliye Bakanlığı ile müştereken düzenlediği ve 27 Ekim 2020 tarihli ve 31287 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete'de 3136 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı olarak yayımlanan 2021 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı'nda, özet olarak;

- Lojistik maliyetlerin düşürülerek imalat sanayiinin ve ticaretin geliştirilmesi Türkiye'nin rekabet gücünün yükseltilebilmesi amacıyla kombine taşımacılık faaliyetlerinin geliştirilerek demiryolu ve denizyolu taşıma etkilerinin artırılmasının vurgulandığı,
- Gereksinim doğrultusunda denizyolu altyapılarının geliştirilmesi, modlar arası (intermodal: birden fazla taşıma modellerinin bir araya getirilmesi (Bay ve Erol, 2016: 124),
- taşımacılığın yaygınlaştırılarak lojistik maliyetlerinin azaltılması yoluyla verimliliğin ve rekabetçiliğin artırılmasının vurgulandığı görülmektedir.

Saban ve Güğerçin (2009: 1-2), Elbirlik (2008: 13) ve Yılmaz (1990: 63) çalışmalarında denizyolu taşımacılığını, karayoluna kıyasla 7, demiryoluna kıyasla 2,5; yakıt tüketimi bakımından karayolundan 4, demiryolundan 2 kat oranında maliyet düşüklüğü avantajına sahip bir taşımacılık türü olarak ifade etmektedir. Büyük miktardaki yükler tek seferde ve güvenle taşınabilme imkanına sahiptir. Bu avantajdan yararlanmak isteyen taşımacılık firmalarının gemi inşa sanayiine talebinde artış yaşanmıştır. Bu artışla birlikte küresel pazarda yer alan ülkeler

gibi Türkiye’de de gemi inşa sanayiinde de yükseliş kendini göstermektedir. Bahsi geçen olumlu saptamalar yanında Yıllık Plan’dan aynen alıntılanan paragraf ise olumsuz yönde dikkat çekicidir: “Ülkemiz limanlarında elleçlenen konteyner miktarı 2000-2010 seneleri arasında senelik ortalama olarak %17,6 oranında bir yükseliş göstermişken hızı düşen küresel ticaret faaliyetlerinin ve konteyner ticaretinin doyum noktasına yaklaşması sonucunda 2010-2019 seneleri arasında ilgili oranın %9,1’e gerilediği görülmüştür” (Resmi Gazete, 2020).

YATIRIMLARDA DEVLET YARDIMLARI

Yatırımların teşviki, daha yeni ifadesiyle “Yatırım Destekleri” veya mevzuatta yer aldığı şekliyle “Yatırımlarda Devlet Yardımları”, gelişmiş ülkeler de dahil, bir ülkede üretimin, kalkınmanın, istihdamın, vergi gelirlerinin ve nihayet ihracatın gelişmesi açısından en önemli unsurdur. Yatırımların akılcı ve yoğun olması o ülke için yegâne “refah” göstergesidir. Ülkemizde, her hangi bir ayırım olmaksızın yerli ve yabancı sermayenin tabi olduğu yatırım mevzuatında (15 Haziran 2012 tarih ve 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar ve buna ilişkin tebliğler) denizyolu ile yük ve/veya yolcu taşımacılığına yönelik yatırımlar “Öncelikli Yatırım Konuları” arasında sayılmaktadır. İlgili yatırımların 5. Bölgede uygulanan desteklerden faydalanacakları belirtilmektedir. Bu destekler şu şekilde sıralanmaktadır (Price Waterhouse Coopers - Pwc, 2017):

- KDV İstisnası (Yatırım için ithalat yapılacaksa ithal eşyasına)
- Gümrük Vergisi Muafiyeti (Yatırım için ithalat yapılacaksa ithal eşyasına)
- Vergi İndirimi (Gelir ve kurumlar vergisi için)
- Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği
- Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği
- Gelir Vergisi Stopajı Desteği
- Faiz veya Kâr Payı Desteği (Kullanılan krediler için)
- Yatırım Yeri Tahsisi

Bazılarının uygulanma süresi on yıl olan bu olanakların da denizyolu taşımacılığının desteklenmesi açısından önemle kaydedilmesinde fayda bulunmaktadır.

DAHİLDE İŞLEME REJİMİ

Türkiye’nin yıllık ihracatının yaklaşık %50’si, gelişmiş ülkeler de dahil, dünya genelinde de uygulama alanı bulan Dahilde İşleme Rejimi (DİR) kapsamında gerçekleşmektedir. DİR’in mevzuattaki tanımı şu şekilde ifade edilmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2021d). “Dünya pazar fiyatlarından hammadde sağlamak amacıyla ihracatı artırmak, ihraç ürünlerine uluslararası pazarlarda rekabet gücü elde etmek, ihracat pazarlarını geliştirmek ve aynı zamanda da ihraç ürünlerini çeşitlendirmek.” DİR sisteminin akışı aşağıda ifade edildiği şekliyle özetlenmektedir:

- İhraç edilecek bir ürün için gerekli olan hammadde ve ara mallar iç piyasada üretilmemekte veya üretilse bile dünya fiyatlarının üzerindeki fiyatlarla temin edilebilmektedir.
- Bu durumda mevzuat, gereken malzemenin (ham madde ve ara mamulün) yurt dışından uygun fiyatlarla temin edilerek, nihai ürünün rekabetçi fiyatlarla ihraç edilebilmesini sağlamaktadır.
- Bu yapılırken, ithal edilen malzemenin gümrük vergileri ve Katma değer Vergisi teminata bağlanmakta, nihai ürün ihraç edildiğinde de teminat firmaya iade edilmektedir.
- Dolayısıyla, ihracatın gerçekleştirilebilmesi için, bir yandan ithal edilen malzemenin alım fiyatındaki uygunluk yanında, vergi muafiyeti dolayısıyla da ciddi bir rekabet gücü yaratılmaktadır.

Bu noktada DİR'in gemi inşaat sektörü ve dolayısıyla deniz taşımacılığı ile olan ilgisi doğrultusunda, bugünkü adıyla Ticaret Bakanlığı'nın İhracat 2006/12 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Tebliği'nde (Resmi Gazete Tarihi: 20.12.2006 - Resmi Gazete Sayısı: 26382), DİR işlemlerine esas teşkil eden Dahilde İşleme İzin Belgesi'nin (DİİB) süresi en fazla on iki ay olarak gösterilmektedir. Ancak, ilgili mevzuatta, diğer bazı sektörlerle birlikte gemi inşa sanayiinde DİİB süresinin, genel uygulamaya istisna getirilerek "proje süresi kadar" saptanabileceği hükme bağlanmaktadır. Bunun, Türkiye pazarında gemi inşa sanayi ve buna bağlı olarak Türk deniz taşımacılık filosunun geliştirilmesi bakımından önemli bir imkân olarak not edilmesi gerekmektedir.

VERGİ, RESİM VE HARÇ İSTİSNASI

Ticaret Bakanlığı tarafından uygulanan "İhracat, Transit Ticaret, İhracat Sayılan Satış ve Teslimler ile Döviz Kazandırıcı Hizmet ve Faaliyetlerde Vergi, Resim ve Harç İstisnası Hakkında İhracat 2017/4 sayılı Tebliğ"de (Resmi Gazete tarihi: 18 Mayıs 2017, no: 30070) belirlenen esaslar çerçevesinde yapılan uygulama ile de bahis konusu sektöre destek sağlandığı görülmektedir.

İhracat 2017/4 sayılı Tebliğ ile özetle, gemi inşa ve ihracatının da belgesiz ihracat kredileri kapsamında vergi, resim ve harç istisnasından yararlanacağı hükme bağlanmaktadır. Diğer bir ifade ile gemi inşası ve ihracatı için Exim kredisi alındığında "kredi üzerindeki vergi, resim ve harçlardan muafiyet" sağlanmaktadır. Bu durum yalnızca gemi inşası ve ihracatı için değil, diğer tüm sektörler için de geçerli olduğunu hatırlatmakta fayda görülmektedir.

TÜRK EXİMBANK OLANAKLARI

Türk Eximbank, kurulduğu 1987 yılından bu yana ülkemiz ihracatına, ihracat bağlantılı üretimlere ve ülkemizin döviz gelirlerini arttıran hizmetlere başta kredi kullandırmak ve ihracat

alacak sigortası sağlamak üzere çeşitli ürünler sunmaktadır. Bunlar arasında, gemi inşa sanayii ve deniz taşımacılığı sektörleriyle ilgili ürünler, Türk Eximbank'ın adlandırmasıyla şunlardır.

- *Gemi İnşa ve İhracatı Finansman Programı*: Bu programla Türk Eximbank, gemi inşa ve ihraç edecek firmalarımızın gemi inşa aşamasındaki finansman ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Eximbank'ın ifadesiyle “bu suretle, bu firmaların rekabet güçleri desteklenmekte; yurt dışındaki müşteriler ve kredi kuruluşları bakımından kredibiliteleri yükseltilmektedir (Türk Eximbank, 2021)”.

Sistem, basit şekliyle şöyle işlemektedir: Alıcı firma ile imzaladıkları sözleşmeler kapsamında, gemi inşası ve ihracatı yapacak firmalara gemi inşa aşamasındaki harcamalar için proje bazında finansman sağlanmaktadır.

- *Uluslararası Nakliyat Pazarlama Kredisi*: Türk Eximbank bu uygulamayla, Türkiye’de yerleşik olarak faaliyet sürdüren uluslararası nakliye firmalarıyla, uluslararası lojistik işletmeciliği yapan firmaları ve uluslararası taşıma işlerinin organizatörlüğünü yürüten firmaların uluslararası kara, deniz, hava taşımacılık hizmeti sonucunda ülkeye getirmeyi taahhüt ettikleri döviz gelirleri/taşımacılık hizmeti bedelleri karşılığında bu firmalara kredi kullanmaktadır (Türk Eximbank, 2021).

DURUM ANALİZİ – GZFT (Güçlü, Zayıf Yönler, Fırsat ve Tehditler) ANALİZİ

Durum analizi olarak ifade edilen bu analiz türü bir işletmenin ya da durumun *güçlü* ve *zayıf* yönleri ile pazardaki ya da alandaki *fırsat* ve *tehditleri* ortaya koymaktadır (Çoban ve Karakaya, 2010: 347-348). Bu bağlamda bu bölümde denizcilik sektörünün Türkiye pazarındaki yansıması makale çerçevesinde dikkate alındığında tespit edilen güçlü ve zayıf yönler ile pazar içerisindeki fırsat ve tehditler ele alınmaktadır.

GÜÇLÜ YÖNLER

Denizyolu taşımacılığı, karayoluna kıyasla 7, demiryoluna kıyasla 2,5; yakıt tüketimi bakımından da karayolundan 4, demiryolundan 2 kat daha düşük maliyete sahip bir taşımacılık türüdür (Elbirlik, 2008: 13; Yılmaz, 1990: 63).

Denizcilik sektörü lojistik türleri açısından maliyeti düşük olduğundan ulusal, uluslararası taşımacılık alanında bu yönüyle işletmelere, tüketiciye ve ülke ticaretine avantaj olarak kendini gösteren bir ulaşım türüdür (Baird 2001: 103; Goss, 2002: 17, Elbirlik, 2008: 25). Denizyolu taşımacılığının bir diğer güçlü yanı tek seferde taşınabilecek yük miktarının yüksekliğidir (Yıldıztekin, 2002: 18; Elbirlik, 2008: 14).

Türkiye pazarı olarak bakıldığında ülkemizin deniz yolları ile olan bağlantısı deniz ticaretinin geliştirilmesi üzerine oluşturulan hükümet politikaları ve planlar denizcilik sektörüne yapılacak yatırımlara yönelik teşvikler olarak görülmektedir.

ZAYIF YÖNLER

Maliyet ve yük taşıma hacmi açısından kuvvetli yönler sahip olan denizyolu taşımacılığı gemilerin hızı ile değerlendirildiğine ulaşım olarak zaman alan, yavaş bir taşıma şekli olduğu görülmektedir (Baird, 2001: 107; Elbirlik, 2008: 14). Bu durumun oluşturduğu süreç içerisinde işletmelerin uluslararası ticaret süreçlerinde malın kalkış limanı ve varış limanı arasındaki süresini bilerek ve gerekli zaman planlamasını ön görerek ticari faaliyetlerini planlamaları önemli olacaktır. Taşımacılık türü olarak kendi başına maliyeti düşük olan bu yöntemin oluşturduğu zayıf yöne ek olarak ülke yöneticilerinin denizcilik sektörüne yapmaları gereken yatırımlar da zayıflık olarak görülebilir. Bu bağlamda liman tesislerinin oluşturulması ve bu doğrultuda kombine taşıma sağlayacak ulaşım yapılarının sağlanması ticaretin sürdürülebilirliği açısından önemlidir.

Türkiye'nin dış ticaret taşımasındaki denizyolu etki oranı %91 civarındadır; ancak Türk bayraklı gemilerin bu orana katkısı düşüktür. Aynı zamanda Türk deniz ticaret filosundaki sayısal yetersizlik, filo kapsamındaki gemilerin uyması gereken uluslararası koşulları karşılayamamış olması ve bu süreçlerin desteklenmesine yönelik eksik politikalar nedeniyle denizyolu kullanım oranı %35 dolaylarında seyretmektedir (TÜBİTAK, 2021).

Türkiye'deki liman faaliyetleri oranları doğrultusunda dikkate alınması gerektiği düşünülen bir diğer konu Marmara Bölgesi'ndeki en büyük konteyner limanı özelliğine sahip olan Haydarpaşa Limanı'ndaki iş hacminin büyüklüğünün getirdiği operasyonel sorunlardır. Bu sorunların azaltılabilmesi için sanayi ile entegre bir süreci destekleyebilecek alternatif limanların oluşturulması ya da mevcutların iyileştirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda Trakya Bölgesi'ne yapılacak liman yatırımlarının çevre illerdeki sanayi bölgeleriyle entegre edilerek işletmelerin iş hacimlerini yükseltme potansiyelini doğuracaktır.

Limanların Türkiye'nin güçlü yönlerinden birine dönüştürülebilecek potansiyeli olan demiryollarının liman bölgeleriyle entegrasyonu da bir diğer altı çizilmek istenen konudur. Mersin ve Haydarpaşa limanları bu konuda güçlü olsalar da diğer limanların intermodal olarak alternatif taşımacılık sistemleriyle desteklenebilmesi, maliyet avantajı sunmasının yanı sıra işletmelerin potansiyel iş hacimlerini de arttıracak ve alternatif pazarlara erişimlerine imkan sağlayacaktır.

FIRSATLAR

Denizcilik sektörü lojistik türleri açısından maliyeti düşük ve bu yönüyle avantaj sunan önemli bir ulaşım türüdür. Bu ulaşım türü işletmeler ya da tüketiciler için olduğu kadar ülke bazında da maliyet avantajı sunan, uluslararası ticaret alanında fırsat olarak değerlendirilen bir özelliğe sahiptir. Türkiye'nin, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının birleşme noktasında bulunması transit taşımacılık ve ticaret alanları açısından fırsat sunmaktadır (UTİKAD, 2020). Lojistik araçlarının

bir limandan başka bir limana gemiler vasıtasıyla taşınması olarak ifade edilen Ro-Ro taşımacılığının yükselişi Türk dış ticareti için önemli fırsatlar oluşturmaktadır (Aytüre ve Berki, 2018: 1246). Ro-Ro taşımacılığının önemini arttıran bir diğer katkı da karayolu taşımacılığı açısından intermodal taşıma modlarının aktif kullanımının sağlanabilmiş olmasıdır (UTİKAD, 2020).

Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) deniz güvenliğini sağlamakla yükümlü tuttuğu bayrak devletlerinin bu sorumluluklarını yerine getirememesi, ilgili bayrak devletlerinin kendileri adına işlem yapmaları için yetkilendirdiği klas kuruluşlarının ticari kaygılar gözetmesi gibi durumlarla vuku bulan liman devleti kontrolünün dünyada ilk ve en saygın uygulayıcı olarak kabul görmüş Paris Liman Devleti Kontrolü Mutabakat Muhtırası (Paris MoU) 1982 senesinde yürürlüğe girmiştir. Paris MoU kontrol süreci kapsamında çeşitli zaman dilimlerinde deniz güvenliği için tehlike oluşturan durumları bulunan standart altı gemi olarak ifade edilen gemilerin sürecin dışına kalabilmesi için liman devleti denetimleri yürütülmekte olup bu bağlamda bayrak devletleri son üç sene içinde denetim ve tutulma başlıkları altında gösterdikleri performans neticesinde derecelendirilmektedirler. Bu derece sistemi kara (kötü), gri (orta), beyaz (iyi) olarak ifade edilmektedir. Her yıl yayımlanan bu listede Türkiye 2008 itibarıyla beyaz listeye geçebilmiştir. 2019 yılında Türkiye Paris MoU kapsamında Türk Bayraklı gemilere yapılan denetimler sonucunda en düşük tutulma oranı 1,59 ile beyaz listede yükselmiştir. Bu oranla ortaya çıkan duruma göre, Türk Bayraklı gemiler can, mal, deniz ve çevre güvenliği konularında almış olduğu önlemler neticesinde iyi bir ülke performansı yakalamış olup denizyolu taşımacılığı ve denizyolu ticareti çerçevesinde fırsata yönelik imkanlarını arttırmakta olup aynı zamanda ülke adına da önemli bir saygınlık kazandırmaktadır. (Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2020).

TEHDİTLER

Küresel pazar ortamında yaşanan değişimlerin sonucunda ortaya çıkan yeni politikalar ülkelerin de bu yeni politikalara dahil oldukları bir süreci doğurmaktadır. Örneğin, 11 Eylül 2021 saldırıları sonrasındaki süreçte ABD (Amerika Birleşik Devletleri)'nin güvenlik konusunda gösterdiği hassasiyeti denizcilik alanına da taşımış olduğu görülmektedir (Salzano, 2003: 85; Elbirlik, 2008: 139). Bir diğer dikkat çeken konu Türkiye ve AB (Avrupa Birliği) ilişkisine yönelik sürecin işleyişidir. Türkiye ve AB arasında yürürlüğe 1996 senesinde girmiş olan Gümrük Birliği süreci yatırım potansiyeli olarak önemli fırsatlar ortaya koysa da AB uyum sürecinde Türkiye'nin altyapı ile birlikte çevre standartlarına uyumu, lojistik ağının geliştirilmesi ve dış ticaret politikalarının iyileştirilmesi konularında gösterdiği ve göstereceği performanslar sürecin işleyişinde önemli girdi oluşturmaktadır (Yardımcıoğlu, Kocamaz ve Özer, 2012: 246).

AB uyum süreci (EU-27) çerçevesinde 2020 Türkiye İlerleme Raporuna göre Türkiye'nin çeşitli alanlarda gelişime açık olduğu görülmektedir. Bu alanlardan birinde Türkiye, limanlarda gümrük işlemleri esnasında talep edilen gerekli belgelerin bir noktadan sağlanması ve gümrük işlemlerinin bir noktaya yapılacak başvuru üzerinden sonlandıran bir sistem olan tek pencere sisteminin kurulması amacı güdülmektedir. Bu sistemle işlem fazlalığı azaltılarak ticari faaliyetlerin kolayca yapılabilmesiyle ithalat ve ihracat işlemlerinde yürütülen kontrol faaliyetlerinin etkinliğinin de yükseltilmesi hedeflenmektedir (Gümrük Rehberi, 2021).

Deniz taşımacılığında çevreci anlayışı temsil eden yeşil denizciliğin ve karbonsuzlaştırmanın sağlanabilmesi amacıyla Türkiye tarafından bir finansman geliştirilmektedir. Belirtilen bu çalışmayla Ulaştırma ve Enerji Bakanlığı'nın Ulaştırma ve Enerji Bakanlığı'na uyum sağlamak ve Türkiye'nin henüz taraf olmadığı Paris Anlaşması dahilinde yer alan küresel iklim hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik olumlu bir adım olduğu söylenebilir. Türkiye'nin, Uluslararası Denizcilik Örgütü - International Maritime Organization (IMO) sözleşmeleri dahilindeki yükümlülüklerini yerine getirebilmesi açısından, kurumsal ve teknik kapasitenin yükseltilmesine yönelik katkılarının daha fazla olması beklenmektedir. Türkiye'nin, deniz limanları, iç su yolu taşımacılığı bakımından ilgili AB mevzuatına uyum göstermesi gerekmektedir. Bu kapsamda, Türkiye, iç su yolları konusundaki temel uluslararası anlaşmaları imzalamamış bulunmaktadır. Bu sebeple, Türkiye'nin sınırlı iç su yolu taşımacılığı bulunmaktadır (Avrupa Birliği, 2021).

2017'de Türkiye'nin Denizcilik Çalışma Sözleşmesi'ni onamasına karşın Uluslararası Denizcilik Örgütü'nün temel sözleşmelerine henüz taraf değildir. Bu bağlamda Paris Mutabakat Zaptı'nı imzalamamıştır. Bu durumun neticesinde uluslararası standartlar ile birlikte AB uyum süreci açısından istenmeyen bir etki oluşturmaktadır (Arslan vd., 2021). Bu bilgiler ışığında mevcut durum değerlendirildiğinde Türkiye'nin EU-27 standartlarının beklenenin gerisinde olduğu görülmektedir.

Denizyolu taşımacılığında yaşanan trafik kazalarında azaltılma çalışmaları, çevre kirliliğinin kontrol altına alınabilmesi yönündeki çalışmalar AB uyum sürecinde önemli olmakla birlikte Türkiye açısından da önem arz etmektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Denizyolu taşımacılığı yalnızca malın çıkışı olan ülkeyi değil aynı zamanda denize kıyısı olan ülkelerin deniz ticareti rekabeti içerisinde pay alabilme istekleriyle birleştiğinde bu ülkelerin de denizyolu taşımacılığında gerekli yatırım, teşvik gibi adımları atmaya yöneltilmeleri görülmektedir. Denizcilik sektörüne ilişkin korumacı uygulamaların düşürülmesi, denizcilik faaliyetlerinin serbestleştirilmesi gibi gelişmeler bu tür yatırımların içerisinde destekleyici rol oynamaktadır.

Ulaştırma ve turizm paneli Vizyon 2023 (TÜBİTAK, 2021) hedefleri doğrultusunda;

- limanların kurvaziyer dahil tüm yolcu taşımacılığında yolcu yükleme ve boşaltma sistemlerinin ve yat limanları ile marinaları da kapsayan tüm terminallerin modernizasyonu ve ileri teknolojilerle donatılması,
- yük taşımacılığı kapsamında paketlenme, gruplama ile depolama teknolojilerinin geliştirilmesi, inen, binen ve seyir halindeki yükün son teknolojiler ile izlenmesi,
- gemi, tekne ve her türlü deniz taşıma aracının imalat sürecinde yenilikçi teknolojilerin kullanılması yönünde deniz yolu taşımacılığının varması istenilen hedef ortaya konmaktadır.

Teknolojide yaşanan dönüşümlere paralel olarak denizcilik sektöründe de dijitalleşme süreci kendisini göstermektedir. Liman, gümrük birimlerindeki eşya hareketliliğinin kayıt altında tutulması, ithalat ve ihracat işlemlerinin hızlanması ve ilgili taraflarca sürecin kolayca takip edilebilmesi sektörün verimli bir şekilde çalışmasına katkı sağlamaktadır.

Yorulmaz ve Patruna'nın (2021: 126-127) Türkiye'de faaliyet gösteren 15 liman işletmesinde karar verici pozisyonda bulunan 15 yöneticiye yönelttikleri sorular içerisinde dijitalleşmeye yönelik cevaplarda katılımcılar çoğunlukla operasyon süreçlerinde dijitalleşmeyi yoğun kullanacaklarını, dijitalleşme sürecinde tasarruf etme, iş süreçlerinde verimlilik kazanma ve yapay zekanın etkin kullanılacağı yönünde değerlendirme yapmışlar; aynı zamanda dijitalleşmeye yönelik uyum sağlama ve dijital dönüşümle kendini gösteren entegrasyon gereksinimleriyle birlikte ortaya çıkması olası maliyet yüksekliği konusu ilgili çalışmaya katılan yöneticilerin endişe konusu olmuştur. Denizyolları taşımacılığı ve deniz ticareti olarak konuya bakıldığında Türkiye'nin Karadeniz, Akdeniz, Ege olarak denizlerle çevrili olması, İç, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleriyle deniz yolunu destekleyici bir şekilde modlar arası taşımacılıkla birleştirildiğinde ortaya çıkan potansiyel pazarlar kanalıyla stratejik açıdan coğrafi bir öneme sahip olması ulusal ve uluslararası ticaret açısından ve aynı zamanda küresel bir pazar alanı olarak da alternatif pazar fırsatları sunması dikkat çekmektedir.

Bu durum çerçevesinde Türkiye'nin uygulamaya koyduğu çözümler, geliştirdiği teşvik mekanizmalarının yanı sıra uluslararası standartlara yönelik ortaya koyduğu çabalar kuşkusuz önemli olup iyileştirmeye açık alanlarda da gerekli çalışmaları yapmayı sürdürmesi kaçınılmazdır.

Bu çalışmanın 2019, 2020 ve Temmuz 2021 yıllarını esas alarak hazırlandığı ve Avrupa Komisyonu Türkiye İlerleme Raporu 2020 nezdinde incelendiği göz önüne alındığında bir sonraki çalışmanın içeriği 2021 yılının bitişiyle birlikte güncellenen veriler doğrultusunda olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Anadolu Ajansı. (2015), 64. *Hükümet Programı*, 03.06.2021 tarihinde https://www.aa.com.tr/uploads/tempuserfiles/64.hukumet_programi.pdf adresinden alındı.
- Arslan, İ., Bozgeyik, Y., Çelik, S. ve Künc, S. (2021). Ab ortak ulaştırma politikası bağlamında Türkiye'nin uyum süreci ve ulaştırma sektörüne genel bir bakış, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20(1), 32-56.
- Avrupa Birliği. (2021), Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan Türkiye Raporları 2020, 25.08.2021 tarihinde https://www.ab.gov.tr/siteimages/trkiye_raporustrateji_belgesi_2020/turkey_report_3_0.10.2020.pdf adresinden alındı.
- Aytüre, S. ve Berki, Ö. (2018). Uluslararası ticarete denizyolu taşımacılığı ve ticaret hukuku bakımından önemi. *IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade and Logistics Congress*, September, 7-8, Didim/Aydın, 1234-1248.
- Baird, A.J. (2001). Trends in port privatisation in the world's top-100 container ports. *9th WCTR: Seoul*, 103.
- Bay, M. ve Erol, F. (2016). Lojistik köylerin önemi ve intermodal taşımacılık faaliyetleriyle desteklenmesi: karaman ilinde bir uygulama. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18 (30), 124-134.
- Çalış, A. (2003). İhracatta nakliyat. Ankara: İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi.
- Çoban, B. ve Karakaya, Y. E. (2010). Geleceği planlamada stratejik yönetim ve swot analizi: kavramsal yaklaşımlar. *E-Journal of New World Sciences Academy 2010*, 5(4), 342-352.
- Deniz Ticaret Odası Yayınları Deniz Ticareti Dergisi. (2021), *Covid 19 ve Denizyolu Ticaretine Etkisi*, 13.05.2021 tarihinde <https://www.denizticaretodasi.org.tr/tr/yayinlarimiz/dergi/> adresinden alındı.
- Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü (2021), *Gemi Taşımacılığı Yük Rakamları*, 18.08.2021 tarihinde www.atlantis.udhb.gov.tr/istatistik/istatistik_yuk.aspx adresinden alındı.
- Dünya Gazetesi. (2013), *Ro-Ro Deniz Taşımacılığı*, 18.08.2021 tarihinde <https://www.dunya.com/sectorler/lojistik/yollarin-kilidini-acan-ro-ro-yatirimcilarin-yildizi-oldu-haberi-232115> adresinden alındı.
- Elbirlik, G. (2008). Türk lojistik sektöründe denizyolu taşımacılığının önemi ve sorunları. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 1-190.
- Goss, R.O. (2002). An early history of maritime economics. *International Journal Of Maritime Economics*, 4, 390-404.
- Gümrük Rehberi. (2021). *Tek Pencere Sistemi Nedir?*, 25.08.2021 tarihinde <https://gumrukrehberi.gov.tr/sayfa/tek-pencere-sistemi#:~:text=Tek%20Pencere%20sistemi%2C%20g%C3%BCmr%C3%BCK%20%C5%9Flemleri,ve%20tamamlaman%C4%B1z%C4%B1%20sa%C4%9Flayan%20bir%20sistemdir> adresinden alındı.

- İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçıları Birlikleri Genel Sekreterliği (İTKİB), *Dış Ticaret İhracat Rehberi*, 12.05.2021 tarihinde <https://www.itkib.org.tr/tr/bilgi-merkezi-dis-ticaret-ihracat-rehberi-dto-anlasmalari.html> adresinden alındı.
- Kunaç, S. (2007). *Türkiye’de Ro-Ro Deniz Taşımacılığı ve Örnek Bir Hat İncelemesi*, 18.08.2021 tarihinde <http://acikerisim.deu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/11583/205398.pdf?sequence=1>, adresinden alındı.
- Lojiport. (2020), *Türkiye’de Faaliyet Gösteren Limanlar*, 01.05.2021 tarihinde <https://www.lojiport.com/turkiyede-faaliyet-gosteren-limanlar-ve-ozellikleri-107318h.htm> adresinden alındı.
- Price Waterhouse Coopers - Pwc. (2017), *Öncelikli Yatırım Konuları*, 03.06.2021 tarihinde <https://www.pwc.com.tr/5-bolge-desteklerinden-faydalanabilecek-ocelikli-yatirim-konulari> adresinden alındı.
- Puşçacı, V. ve Puşçacı, R. M. (2018). Some considerations on management of the maritime transportation. *Journal of Accounting and Management*, (8)2, 60-69.
- Resmi Gazete. (2020), *T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı 2021 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*, 03.06.2021 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/10/20201027m1.pdf> adresinden alındı.
- Saban, M. ve Güğərçin, G. (2009). Deniz taşımacılığı işletmelerinde maliyetleri etkileyen faktörler ve sefer maliyetleri. *DEU Denizcilik Dergisi*, I(1), 1-16.
- Salzano, C. J. (2003). Marad to push 'short sea' transportation alternative. *The Waterways Journal Incorporated*, 117(32), 3-12.
- Takım, A. ve Ersungur, S. M. (2015). Taşıma şekillerine göre Türkiye’de dış ticaretin analizi: mevcut durum, sorunlar ve beklentiler, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 357-376.
- Ticaret Bakanlığı. (1995), *Sübvansiyonlar ve Telif Edici Tedbirler Anlaşması*, 20.05.2021 tarihinde https://ticaret.gov.tr/data/5b884a7613b87711604c9356/subvansiyonlar_turkce.pdf adresinden alındı.
- Ticaret Bakanlığı. (2021a), *Taşıma Şekillerine Göre Dış Ticaret*, 24.08.2021 tarihinde <https://ticaret.gov.tr/data/5d63d89d13b8762f7c43a738/16Tasima%20Sekillerine%20Gore%20Dis%20Ticaret.pdf> adresinden alındı.
- Ticaret Bakanlığı. (2021b), *En Fazla İhracat Yapılan 10 Ülke*, 24.08.2021 tarihinde <https://ticaret.gov.tr/data/5d63d89d13b8762f7c43a738/5En%20Fazla%20Ihracat%20Yapilan%2010%20Ulke.pdf> adresinden alındı.
- Ticaret Bakanlığı. (2021c), *2021 Yılı Mayıs Ayı Dış Ticaret, Ticaret, Esnaf ve Kooperatif Verileri*, 3.06.2021 tarihinde <https://ticaret.gov.tr/haberler/2021-yili-mayis-ayi-dis-ticaret-ticaret-esnaf-ve-kooperatif-verileri> adresinden alındı.
- Ticaret Bakanlığı. (2021d), *Dahilde İşleme Rejimi*, 03.06.2021 tarihinde <https://ticaret.gov.tr/ihracat/mevzuat/dahilde-isleme-rejimi> adresinden alındı.

- Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK). (2021), *Vizyon 2023 Ulaştırma ve Turizm Paneli Raporu Temmuz-2003*, 01.08.2021 tarihinde https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/ut/utp_son_surum.pdf adresinden alındı.
- Türk Eximbank. (2021), *Eximbank Kredileri*, 18.08.2021 tarihinde <https://www.eximbank.gov.tr/tr/urun-ve-hizmetlerimiz/krediler/orta-uzun-vadeli-ihracat-kredileri/gemi-insa-ve-ihracati-finansman-programi> adresinden alındı.
- Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. (2020), *Paris MoU'da Beyaz Listedeyiz*, 23.08.2021 tarihinde <https://denizcilik.uab.gov.tr/haberler/paris-mou-da-beyaz-listedeyiz> adresinden alındı.
- Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. (2019), *2019 Deniz Ticareti İstatistikleri Raporu*, 04.05.2021 tarihinde <https://denizcilik.uab.gov.tr/uploads/pages/yayinlar/deniz-ticaret-istatistikleri-2019.pdf> adresinden alındı.
- Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği (UTİKAD). (2021), *Lojistik Sektörü Raporu 2020*, 18.08.2021 tarihinde <https://www.utikad.org.tr/images/hizmetrapor/utikadlojistiksektoruraporu2020-53923.pdf>, adresinden alındı.
- WTO - Dünya Ticaret Örgütü. (2021), *Marakeş Protokolü*, 12.05.2021 tarihinde https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/what_stand_for_e.htm adresinden alındı.
- Vergide Gündem. (2017), *Öncelikli Yatırım Konuları*, 03.06.2021 tarihinde https://www.vergidegundem.com/documents/10156/4654557/tesvikbrosur_2017.pdf/8ee425ee-53df-487e-aca7-066b8a36cb92 adresinden alındı.
- Yılmaz, E. (1990). Konteyner ve Konteyner Taşımacılığı. Deniz Ticareti. Yıl: 7. Haziran.
- Yardımcıoğlu, M., Kocamaz, H ve Özer, Ö. (2012). Lojistik yönetimde taşıma sistemleri ve maliyetleme yöntemleri, *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, 1-2 Ekim, 245-259.
- Yıldıztekin, A. (2002). Lojistiğin ihracattaki eki. *İhracat Dünyası. Dünya Gazetesi Eki*. Mayıs.
- Yorulmaz, M. ve Patruna, E. (2021). Liman işletmelerinde dijitalleşmeden beklentiler ve yöneticilerin bakış açısı. *International Journal of Management and Administration*, (5)9, 118-131.

Geliş Tarihi:

30.09.2020

Kabul Tarihi:

02.09.2021

Yayımlanma Tarihi:

20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Çelen, A. İ. (2021). Yeni bir göç krizinin eşğinde Batı Yarım Küre: temel bileşenleriyle Venezuela mülteci krizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1662-1687. doi:10.46928/iticusbe.802561

YENİ BİR GÖÇ KRİZİNİN EŞİNDE BATI YARIM KÜRE: TEMEL BİLEŞENLERİYLE VENEZUELA MÜLTECİ KRİZİ

Teorik

Ali İhsan Çelen

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Ordu Üniversitesi

alihsancelen@gmail.com

Ali İhsan Çelen, Ordu Üniversitesi Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır. Sosyal Politika, Çalışma Ekonomisi, Çalışma Sosyolojisi, Sosyal Güvenlik, İnsan Kaynakları Yönetimi alanlarında dersler vermekte ve bu alanlarda araştırmalar yayınlamaktadır.

YENİ BİR GÖÇ KRİZİNİN EŞİĞİNDE BATI YARIM KÜRE: TEMEL BİLEŞENLERİYLE VENEZUELA MÜLTECİ KRİZİ

Ali İhsan Çelen
alihsancelen@gmail.com

ÖZET

Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti (Venezuela) özellikle son on yıl içerisinde giderek derinleşen ekonomik, siyasi ve sosyal krizlere sahne olmuştur. Bunun bir sonucu olarak ülkeden ayrılmaların son dönemlerde katlanarak artması tüm dikkatleri üzerine çekmiştir.

Amaç: Buna göre çalışmanın amacını; ülkeden ayrılmaların uluslararası mülteci kriterlerini sağlayıp sağlamadığını ortaya koymak, yaşanan göçün kantitatif ve kalitatif boyutunu temel bileşenleri ile birlikte irdelemek oluşturmaktadır.

Yöntem: Yapılan çalışma, nitel ve nicel veri analizlerine dayanmaktadır. Bu kapsamda Bölgesel Mülteci ve Göçmen Müdahale Planı (RMRP) dikkate alınarak göçmen krizine yol açan temel sorun alanları belirlenmiştir. UNHCR ve IOM başta olmak üzere küresel gıda, sağlık, güvenlik ve insan hakları kurum ve kuruluşlarının konu ile ilgili veri ve raporları incelenmiş, ilgili literatür taranmış ve yaşanan göçmen krizi; artan gıda güvensizliği, çökmekte olan sağlık sistemi, artan suç oranları ve yaygınlaşan vatandaş güvencesizliği, siyasi ve medeni hakların ihlali bileşenleri çerçevesinde ele alınmıştır.

Bulgular: Sonuç olarak ülkeden ayrılmalar özellikle ikinci dalganın ortalarından itibaren (2016-2017) yaşanan göç dalgaları; 1951 Mülteci Sözleşmesi, 1967 Protokolü ve 1984 Cartagena Deklarasyonu mülteci kriterlerine uygun bir özellik taşımakta ve süreç özellikle Batı Yarım Küre için yeni ve çaplı bir mülteci krizine dönüşmektedir.

Özgünlük: Bu çalışma ile Venezuela'da yaşanan ülkeden ayrılmaların bölgesel bir mülteci krizine dönüştüğü ortaya konulmuştur. Bu durum öncelikle bölge ülkeleri için ekonomik ve sosyal açıdan önemli bir tehdit unsuru haline dönüşmüştür. Buna göre UNHCR ve IOM'un görüşü çerçevesinde tartışmasız mülteci statüsünün tüm küresel otoritelerce kabul edilmesi ve gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir

Anahtar Kelimeler: Venezuela, Göçmen, Yerinden Edilme, Mülteci ve Sığınmacı

JEL Sınıflandırması: R23

WESTERN HEMISPHERE ON THE VERGE OF A NEW MIGRATION CRISIS: VENEZUELA REFUGEE CRISIS WITH ITS BASIC COMPONENTS

ABSTRACT

The Bolivarian Republic of Venezuela (Venezuela) has experienced increasingly deepening economic, political and social crises especially in the last decade. As a result of this the great increase in displacements from the country in recent years has attracted all the attention.

Purpose: Accordingly, the aim of the study is to reveal whether the departure from the country meets the international refugee criteria and to examine the quantitative and qualitative dimensions of the migration with its basic components.

Method: The study is based on qualitative and quantitative data analysis. In addition the main problem areas have been identified according to Regional Refugee and Migrant Response Plan (RMRP). In this context, the data and reports of global food, health, safety and human rights institutions and organizations, especially UNHCR and IOM, and the relevant literature were analyzed so the displacement is a migrant crisis experienced in terms of increasing food insecurity, a collapsing healthcare system, citizen insecurity and rising crime rates, and violations of civil and political rights.

Findings: As a result, the displacements from the country are happening in the migration waves is a refugee crisis especially since the middle of the second wave (2016-2017). And it is suitable for the 1951 Refugee Convention, the 1967 Protocol and the 1984 Cartagena Declaration refugee criteria.

Originality: With this study, it has been revealed that the departure from the country in Venezuela has turned into a regional refugee crisis. This situation is turning into an important economic and social threat for the countries of the region. Accordingly, within the framework of UNHCR and IOM's opinion, the undisputed refugee status should be accepted by all global authorities and necessary measures should be taken.

Key Words: Venezuela, Migrant, Displacement, Refugee and Asylum Seeker

JEL Classification: R23

GİRİŞ

OPEC verilerine göre dünyada en fazla petrol rezervine sahip olma özelliği ile ön plana çıkan Venezuela, özellikle son on yıl içerisinde giderek derinleşen ekonomik, siyasi ve sosyal krizlere sahne olmuş ve buna bağlı olarak ülkeden ayrılmalar katlanarak artan bir hal almıştır. Temelde üç dalga şeklinde incelenen ülkeden ayrılmaların ilk dalgası 2005-2006 yıllarında başlamıştır. Mali ve eğitim düzeyi açısından çoğunlukla üst tabakadan oluşan bu grubu 2016-2017 yıllarında başlayan ikinci dalga takip etmiştir. İkinci dalgada yer alan bireylerin orta tabakadan olması ve nispeten ilk dalgaya göre daha az mali kaynaklara ve eğitim düzeyine sahip olmaları onları kısmen mağdur etmiştir. Öte yandan 2017-2018 yıllarında başlayan üçüncü dalganın mali kaynaklardan yoksun ve eğitim düzeyi oldukça düşük bireylerden diğer bir ifade ile toplumun en alt tabakasından oluşması ve bu dalganın ekonomik yapının çökmesi başta olmak üzere artan gıda güvensizliği, çökmekte olan bir sağlık sistemi, vatandaş güvencesizliği ve artan suç oranları, medeni ve siyasi hakların ihlali vb. sorunlar kaynaklı olması göç sürecini bir mülteci krizine evirmiştir.

Venezuela göçmen krizinin uluslararası kurum, kuruluş ve devletler nezdinde (özellikle kavramsal boyutta) tanınması derinleşen krizin çözümlenmesi sürecinde büyük önem taşımaktadır. Buna göre örneğin 2017 yılına kadar yaşanan ülkeden ayrılmaların daha çok göç kategorisinde değerlendirilmesi önemli sosyal sorunlara yol açmıştır. Özellikle son üç yıllık süre zarfında bir önceki yıla göre yaşanan göçlerin %1000'leri aşması ve bunun mülteci krizi kapsamında değerlendirilebilecek sorunlar çerçevesinde gerçekleşmesi konuyu önemli hale getirmiştir. Bu bağlamda 2016 yılından itibaren hızla artan bir ivme kazanan göçmen krizi 2017-2018 yıllarında daha belirgin hale gelmiş ve bu süreç 2019-2020 yıllarında da devam etmiştir. Birinci dalganın daha çok göç unsurlarını taşıdığı ikinci dalganın daha karmaşık ancak ortalarından itibaren mülteci krizine dönüşmeye başladığı üçüncü dalganın ise tamamen mülteci krizi kapsamında gerçekleşiyor olması sürecin tanımlanmasında büyük önem taşımaktadır. Diğer bir ifade ile ikinci dalganın ortalarından itibaren yaşanan yerinden edilmeler; 1951 Mülteci Sözleşmesi, 1967 Protokolü ve 1984 Cartagena Deklarasyonu mülteci kriterlerini karşılar bir nitelik taşımaktadır. Buna göre temel sorun alanlarının değerlendirilmesinde, 2019 yılında kabul edilen RMRP (Bölgesel Mülteci ve Göçmen Müdahale Planı) ve 1951 Mülteci Sözleşmesi kriterleri dikkate alınmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde mülteciliğin kavramsal ve uluslararası boyutu ele alınmıştır. Aynı şekilde mültecilik konusu 1951 Mültecilik Sözleşmesi, 1967 Protokolü ve 1984 Cartagena Deklarasyonu açısından değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise Venezuela mülteci krizi temel göstergelerle incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise Venezuela mülteci krizi; artan gıda güvensizliği, çökmekte olan sağlık sistemi, artan suç oranları ve yaygınlaşan vatandaş güvencesizliği, artan siyasi ve medeni hak ihlalleri bileşenleri kapsamında değerlendirilmiştir.

MÜLTECİLİĞİN KAVRAMSAL VE ULUSLARARASI YASAL BOYUTU

Venezuela göçmen krizinin anlaşılmasında; UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) ve IOM (Uluslararası Göç Örgütü) tarafından ortak bir çaba ile 2019 yılında kabul edilen RMRP, büyük önem taşımaktadır. Oluşturulan planın temel amacını milyonları bulan göçün içiçe geçmiş sosyal, ekonomik ve siyasi faktörlerini açıklamak ve finans sağlamak oluşturmaktadır. Ayrıca plan, Latin Amerika ve Karayipler başta olmak üzere göçmen kabul eden ülkelere yardım çağrısında bulunması özelliği ile ön plana çıkmaktadır. Ancak yaşanan hareketliliğin tanımlanması sürecinde yaşanan ikilem (göçmen-mülteci) krizin uluslararası boyutta yeterince ilgi çekmemesi durumunu ortaya çıkarmış dolayısıyla krizin çözümlenmesi için tahmin edilen bütçenin çok az bir kısmı oluşturulabilmiştir.

Bu kapsamda temelde Venezuelalıları kitlesel olarak ülkelerini terk etmeye zorlayan nedenlerin geleneksel olgular çerçevesinde değerlendirilmesi sorunundan kaynaklanan bu durumun oluşmasında BM'nin karma göç yaklaşımı büyük rol oynamıştır. Bu kapsamda yerinden edilmelerin mülteci ya da sığınmacı kavramlarından çok genel göç veya karma göç kavramları çerçevesinde değerlendirilmesi durumu, belirlenen finansın sağlanamamasında ve yeterli küresel ilginin oluşturulmasında etkili olmuştur. Ancak sonrasında UNHCR ve IOM ortak bir platform oluşturularak söz konusu kitlesel akışın mültecilik kapsamında değerlendirilmesini istemiştir. Nitekim bu durum UNHCR ve IOM mültecilik tanımları çerçevesinde; artan gıda güvensizliği, çökmekte olan sağlık sistemi, artan suç oranlarına bağlı olarak yaygınlaşan vatandaş güvencesizliği, giderek yaygınlaşan siyasi ve medeni hak ihlalleri kapsamında gerçekleşen yerinden edilmeler şeklinde değerlendirilmiştir (Praag, 2019) (O'Neil, 2019). Bu yaklaşım 1951 Mültecilik Sözleşmesi, 1967 Protokolü ve 1984 Cartagena Deklarasyonu mültecilik kriterlerini tanımlaması açısından büyük önem taşımaktadır.

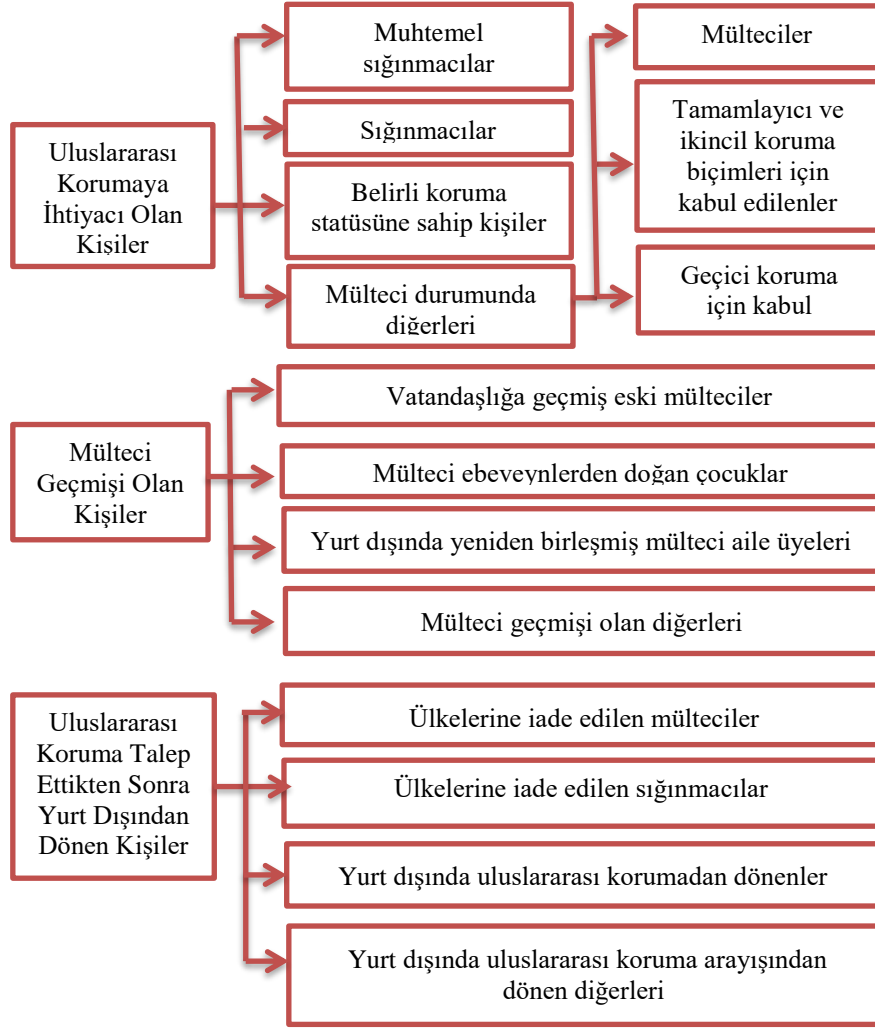
IOM ve UNHCR Göç Tanımı

Uluslararası Göç Hukuku, Göç Terimleri Sözlüğünde göç (*migration*) kavramı ; “*Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi, süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımın “yerinden edilmiş kişileri, ekonomik göçmenleri, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişileri” de kapsadığı belirtilmiştir. *Göçmen (immigrant)* ise göç eden kişi şeklinde kısaca tanımlanmasının yanı sıra aslında kavramının uluslararası bir ölçekte evrensel bir tanımının olmadığı belirtilmiştir. Ancak bu kavramın genellikle “*bireyin göç etme kararını, zorlayıcı dış faktörlerin müdahalesi olmaksızın kendi özgür iradesiyle ve kişisel uygunluk sebepleriyle oluşan tüm durumları*” karşıladığı belirtilmiştir. Buna göre belirtilen kavramın “*maddi ve sosyal koşullarını iyileştirmek ve kendileri ve ailelerine ilişkin beklentilerini geliştirmek amacıyla başka bir ülkeye veya bölgeye hareket eden kişiler ve aile fertleri için geçerli*” olduğu kabul edilmiştir. Aynı şekilde BM'nin göçmeni;

“sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları, düzenli veya düzensiz olması fark etmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bir birey” olarak tanımlaması da vurgulanmıştır.

Öte yandan *mülteci (refugee)* kavramı ise “ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi” şeklinde tanımlanarak 1951 Mülteci Sözleşmesine, 1967 Protokolüne, 1969 Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesine ve 1984 tarihli Cartagena Sözleşmesine atıf yapılmıştır. Örneğin Cartagena Sözleşmesinin “yaygın şiddet, dış saldırı, iç çatışmalar, yaygın insan hakkı ihlalleri ya da kamu düzenini ciddi olarak bozan diğer durumlardan dolayı hayatları, güvenlikleri veya özgürlükleri tehdit altında olduğu için ülkesinden kaçan kişileri” kapsamı ve 1969 Afrika Birliği Örgütü (OAU) Sözleşmesinin “kendi menşe ülkesi ya da vatandaşı olduğu ülkenin bir bölümünde ya da tümünde dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği ya da kamu düzenini ciddi biçimde bozan olaylar nedeniyle ülkesini terk etmeye zorlanan kişiler” tanımı dikkat çekicidir.

Aynı şekilde IOM sığınmacı (*asylum seeker*) kavramını “zulüm veya ciddi zarardan korunmak amacıyla, kendi ülkesi dışında bir ülkede güvenlik arayışında olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde mültecilik statüsüne ilişkin yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen kişi” şeklinde açıklamıştır. Yerinden edilen kişi (*displaced person*) ise; “kendisini mülteci yapabilecek korkular ya da tehlikeler dışındaki sebeplerle devletinden ya da topluluğundan kaçan kişi” şeklinde tanımlamıştır. Buna bağlı olarak zorla yerinden edilme (*forced displacement*); “kişilerin başta silahlı çatışma, sivil itaatsizlik ya da doğal veya insan eliyle yaratılmış felaketler nedeniyle bireysel veya toplu olarak isteği dışında ülkesinden veya topluluğundan hareket etmesi” şeklinde tanımlanmıştır. Daha kapsayıcı bir anlama sahip olan *karmaşık akıntılar (mixed flows)* kavramı ise; “yalnızca bir göçmen kategorisinden oluşan nüfus hareketinin aksine, içinde mültecilerin, sığınmacıların, ekonomik göçmenlerin ve diğer göçmenlerin bulunduğu karmaşık nüfus hareketleri” şeklinde tanımlanmıştır (IOM, 2013). IOM paralelinde UNHCR, mülteci ve sığınmacı kavramlarını şu şekilde sınıflandırmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1 . UNHCR'ye Göre Mültecilik Sınıflandırması

Kaynak : (UNHCR, 2017)

Özellikle karma göç hareketlerinin; düzensiz doğası, çokluğu ve dâhil olan kişilerin farklılaşmış ihtiyaç ve profilleri kapsamı ve mülteciler, sığınmacılar, ekonomik göçmenler ve diğer göçmenler dâhil karmaşık nüfus hareketlerini içermesi ve aynı zamanda refakatsiz küçükler, çevresel göçmenler, kaçak kişiler, insan ticareti mağdurları ve mahsur kalmış göçmenleri de kapsamı (IOM, 2015) *mülteci ve sığınmacı* kavramlarının sınıflandırılmasını zorlaştırmaktadır. Bu noktada en etkili sınıflandırmalardan biri olan UNHCR yapmıştır (Şekil 1). Buna göre ilk ayırım; uluslararası korumaya ihtiyacı olan kişiler, mülteci geçmiş oland kişiler ve uluslararası koruma talep ettikten sonra yurt dışından dönen kişiler şeklinde yapılmıştır. Uluslararası korunmaya ihtiyacı olan kişiler; muhtemel sığınmacılar, sığınmacılar, belirli koruma statüsüne sahip kişiler mülteci durumunda bulunan diğerleri şeklinde değerlendirilirken mülteci geçmiş oland kişiler; vatandaşlığa geçmiş eski mülteciler, mülteci ebeveynlerden doğan çocuklar, yurt dışında yeniden birleşmiş mülteci aileleri ve mülteci geçmiş oland diğer şeklinde ele alınmıştır. Son olarak uluslararası koruma talep ettikten sonra yurt dışından dönen kişiler ise; ülkelerine iade edilen mülteciler, ülkelerine iade edilen sığınmacılar, yurt dışında uluslararası korumadan dönenler, yurt dışında uluslararası koruma arayışından dönen diğerleri şeklinde sınıflandırılmıştır. Dolayısıyla Venezuela mülteci krizini özellikle son dalga ülkeden ayrılmalar dikkate alındığında geri dönüşlere pek

rastlanmadığı için uluslararası korunmaya ihtiyacı olan kişiler kapsamında değerlendirmek daha isabetli görünmektedir.

Buna ek olarak 1951 tarihli BM Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme ve 1967 tarihli Mültecilerin Statüsüne İlişkin Protokol kapsamında mülteci olarak tanınmayan ve vatandaşı oldukları ülkeye, vatandaşlıkları yoksa mutlak ikamet ülkesine dönemeyen veya geçerli kabul edilen sebeplerle dönmek istemeyen kişileri tanımlamak için kullanılan *de facto mültecilik (de facto refugees)* kavramı da (IOM, 2013) Venezuela göçmen krizinin tanımlanmasında dikkate alınan bir diğer kavramdır.

1951 Mülteci Sözleşmesi ve 1967 Protokolü

Genel olarak mülteci kavramından; zulüm, silahlı çatışma, şiddet ve menşe ülkelerde yaşamlarına, fiziksel bütünlüklerine veya özgürlüklerine ciddi bir tehdit olması durumunda ya da ciddi bir halk kargaşası nedeniyle uluslararası korunmaya ihtiyaç duyan kişiler anlaşılmaktadır. Bu kapsamda 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi ve 1967 Protokolü, mülteciler için iki temel uluslararası belge niteliği taşımaktadır. Bu bakımdan 1951 Mülteci Sözleşmesi ve 1967 Protokolünü hazırlama sürecinde gelişen mülteci sorunlarının üstesinden gelmek ve mülteciler için “temel hak ve özgürlüklerin mümkün olan en geniş çerçevede kullanılmasını” sağlamak için bu belgelerin yorumlanması ve uygulanması büyük önem arz etmektedir. Örneğin belgelerin kabul edildiği ilk yıllarda mülteci sayılmayan ancak yıllar içerisinde aşağıda belirtilen nedenlerle sınır ötesine kaçanların 1951 Mülteci Sözleşmesine göre mülteci olabileceği kabul edilmiştir (UNHCR, 2017). Buna göre:

- a. Irk, etnik köken, din, siyaset, cinsiyet veya sosyal grup ayrımlarından kaynaklanan ve / veya bu doğrultuda yürütülebilecek silahlı çatışma,
- b. Organize çeteler, insan tacirleri ve diğer devlet dışı aktörler tarafından uygulanan, devletin koruyamadığı ve korumayı istemediği şiddet,
- c. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği sorunları temelinde zulüm,
- d. Irksal, etnik, dini veya siyasi ayrımlardan kaynaklanan silahlı çatışma durumlarıyla bağlantılı veya belirli grupları orantısız bir şekilde etkileyen afet (kuraklık ve kıtlık), mağdurlarının mülteci olarak kabul edilmesi öngörülmüştür.

Bu durum 1967 Protokolü, 1969 Afrika Birliği Sözleşmesi, 1984 Cartagena Deklarasyonu, AB Yeterlilik Direktifi, AB İltica Müktesebatı ve diğer belgeleri ve 1966 Bangkok İlkeleri tarafından desteklenmiştir. Ayrıca bu tanımlama uluslararası mülteci koruması için küresel yasal bir çerçeve oluşturulması açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda Venezuelalı göçmenlerin “mülteci” olarak tanımlanmasında “kamu düzenini ciddi şekilde bozan olaylar” veya “iç çatışmalar” gerekçe gösterilmektedir. Bahsedilen durumlardan biri nedeniyle bir kişi bile olsa UNHCR, yetkisi altında “mülteci” kabul edileceğini ayrıca belirtmiştir. Bu noktada UNHCR, yorumlayıcı niteliğini ön plana çıkarmıştır.

Aynı şekilde UNHCR, 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin kavramsal boyutta boşluklar taşıdığını ve uygulamada eksikliklere ve tutarsızlıklara yol açtığını ifade etmiş ve bu noktada en acil ihtiyacın, uluslararası anlaşmaya varılan çerçevenin eksiksiz ve daha sağlam bir şekilde uygulanması için çalışmak olduğunu vurgulamıştır. Bu kapsamda örneğin uluslararası hukuk kapsamında mülteci kriterlerini karşılayan kişilerin resmi olarak tanınması ya da tanınmaması hukuk çerçevesinde “mülteci” olarak değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Ancak Maduro hükümeti tarafından ülkeden ayrılanların bir kısmının daha iyi bir yaşam için menşe ülkesini gönüllü terk ettiği ve menşe ülkeye döndüğünde herhangi bir engelle karşılaşmadığı ileri sürülmüştür. Buna göre 1951 sözleşmesinde “ırk, din, milliyet, sosyal bir gruba üyelik veya siyasi görüş nedeniyle haklı gerekçelere dayanan aynı zamanda zulüm korkusu olan” şeklinde yer alan mülteci tanımının, Venezuela'dan ayrılan kişileri tamamen kapsamadığı belirtilmiştir. Konu ile ilgili Başbakan Yardımcısı Rodriguez 2018 yılında yapmış olduğu bir toplantıda “Venezuela'ya uluslararası bir müdahaleyi haklı çıkarmak için normal bir göç akışını insani bir krize dönüştürme çabası var. İzin vermeyeceğiz” açıklamalarında bulunmuştur (Aljazeera, 2018). Yaşanan göçmen krizini daha da derinleştiren bu yaklaşım UNHCR tarafından, insan haklarının sistematik ihlali ve derinleşen insani acil durum çerçevesinde değerlendirilerek reddedilmiş ve durumun 1951 sözleşmesine kıyasla daha geniş bir mülteci tanımı yapan Cartagena Deklarasyonuna göre değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu kapsamda deklarasyon; “genel şiddet, yabancı saldırganlığı, iç çatışmalar, kitlesel insan hakları ihlali veya diğer koşullar nedeniyle yaşamları, güvenlikleri veya özgürlükleri tehdit eden ve kamu düzenini ciddi şekilde bozan diğer nedenlerle ülkelerini terk eden kişileri” de mülteci kabul etmiştir (Praag, 2019) (Durán & Cuevas, 2020) (O'Neil, 2019).

1984 Cartagena Deklarasyonu

Cartagena Deklarasyonu; El Salvador, Guatemala ve Nikaragua'daki iç savaşlar nedeniyle benzeri görülmemiş bir mülteci akını ile karşı karşıya kalan Latin Amerika ülkeleri tarafından 1984 yılında Kolombiya'nın Cartagena de Indias kasabasında imzalanmıştır. Özellikle bölgenin bu tür krizlerle başa çıkacak alt yapı ve yasal normlardan yoksun olması gerekçesi kapsamında şekillenen deklarasyon, günümüzde halen geçerliliğini korumaktadır. Öte yandan Cartagena Deklarasyonu; birçok Latin Amerika ülkesinin 1951 sözleşmesine taraf olmadığı veya henüz imzalanmadığı ve çerçeveyi tam olarak uygulayacak kurumlardan yoksun olduğu bir zaman diliminde kabul edilmiştir. 1984 yılı itibarıyla bu kapsamda çığır açan ve 1951 sözleşmesi kapsamında kimin mülteci olarak kabul edileceğine dair anlayışı oldukça genişleten deklarasyon şu özellikleri ile ön plana çıkmaktadır (Esthimer, 2016):

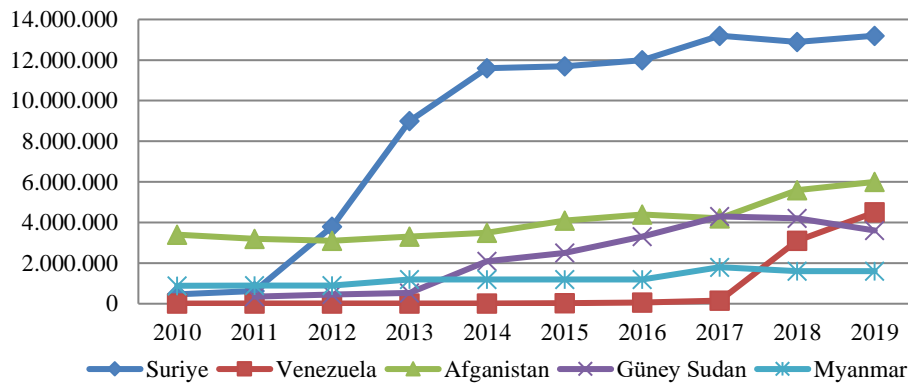
- a. Mülteci kavramı genel şiddet, yabancı saldırısı, iç çatışmalar, kitlesel insan hakları ihlali veya kamu düzenini ciddi şekilde bozan diğer koşullar vb. nedenlerle mağdur olan bireyleri ve kaçak işçileri de kapsayacak şekilde geniş tutulmuştur.
- b. Bölgesel bir anlaşma olarak; insani hukuk, insan hakları ve mülteci haklarını birbirine bağlayarak güvence altına almıştır.

- c. Bölgesel dayanışmayı ve insani korumaya yönelik işbirliğinin temelini atmış “dayanışma içinde yeniden yerleşim” yoluyla bölgesel yük paylaşımı konusuna vurgu yapmıştır
- d. Mültecilerin ve sığınmacıların giriş ve kabulünden yerel yeniden yerleşim entegrasyonuna kadar her adımda iyileştirme için asgari standartları oluşturmuştur.

Bu yönüyle Cartagena Deklarasyonu; genel şiddet, yabancı saldırısı, iç çatışmalar, kitlesel insan hakları ihlali ve kamu düzenini ciddi şekilde bozan diğer koşullardan mağdur olan kişileri ve kaçak işçileri kapsayacak şekilde geniş tutulmuştur. Aynı şekilde deklarasyon; bölgesel dayanışma, insani korumaya yönelik işbirliği, yeniden yerleşim, yükün paylaşımı ve her kademede asgari iyileştirme standartlarının sağlanması konuları ile ön plana çıkmıştır.

TEMEL GÖSTERGELERLE VENEZUELA MÜLTECİ KRİZİ

UNHCR verilerine göre dünyada zorla yerinden edilmiş kişi sayısı her yıl katlanarak artmaktadır. 2012 yılında 42,7 milyon civarında olan bu rakam zaman içerisinde sürekli artarak 2019 yılında 79,5 milyon civarına yükselmiştir. Buna bağlı olarak yerinden edilen kişilere ev sahipliği yapan ülke sayısı ve ev sahipliği yaptıkları kişi sayıları da artış göstermektedir. 2019 yılı itibariyle yerinden edilmiş kişilere en fazla ev sahipliği yapan ülkelerin başında sırasıyla Kolombiya, Türkiye, Ürdün, Pakistan, Almanya ve Uganda gelmektedir. Ayrıca bu ülkeler farklı özellikleri ile de ön plana çıkmaktadır. Örneğin en fazla yerinden edilmiş kişiye ev sahipliği yapan ülke Kolombiya (7,4 milyon) iken en fazla mülteci ve sığınmacıya ev sahipliği yapan ülke Türkiye’yi (3,6 milyon) Pakistan (1,4 milyon), Uganda (1,3 milyon), Almanya (1,1 milyon), Ürdün (693 bin) ve Kolombiya (634) takip etmektedir. Menşe ülke açısından baktığımızda ise 2011 yılından itibaren katlanarak artan Suriyeli yerinden edilmiş kişilerin en fazla olduğu görülmektedir. Bunu Afgan, Venezuelalı, Güney Sudanlı ve Myanmarlı zorla yerinden edilmiş kişiler takip etmektedir (Grafik 1).

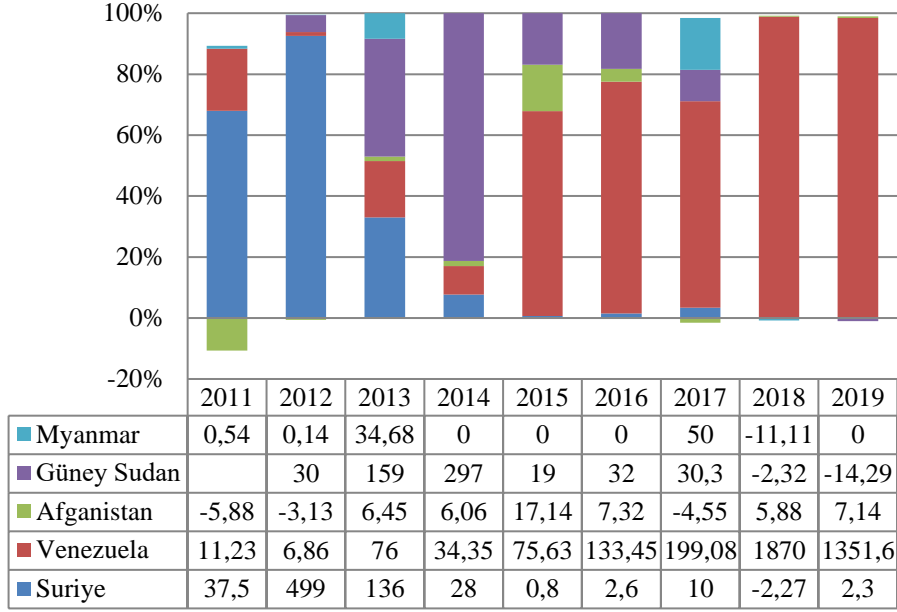

Şekil 2. Menşe Ülkeye Göre Zorla Yerinden Edilmiş Kişi Sayıları (Milyon)

Kaynak: UNHCR verilerinden derlenmiştir.

Şekil 2’ye göre özellikle iç savaşın etkisiyle Suriyeli zorla yerinden edilmiş kişiler 2019 yılı itibariyle 14 milyona yaklaşmıştır. Bunun yanında Afgan, Myanmarlı ve Güney Sudanlı zorla yerinden edilmiş kişi sayıları mütevazı artışlarda kalırken özellikle son dört yıllık zaman diliminde önemli oranda artan Venezuelalı zorla yerinden edilmiş kişi sayısı oldukça dikkat çekicidir. Bu durum bir önceki yıla göre

yüzelik artışlar açısından ele alındığında daha net görülmektedir. 2016 yılı itibariyle %100'leri aşan bu oran 2018'de keskin bir artışla %1000'le ifade edilen bir hal almıştır (Şekil 3).

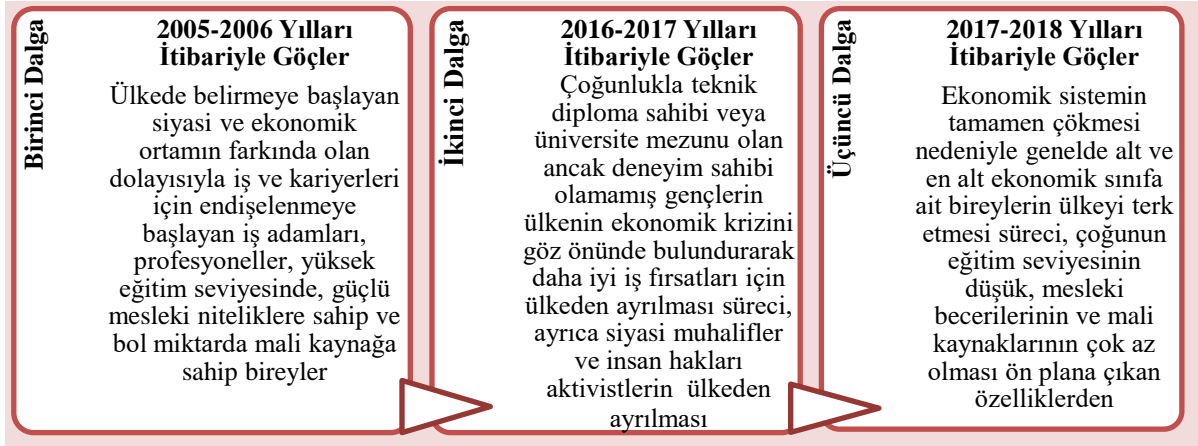

Şekil 3. Bir Önceki Yıla Göre Zorla Yerinden Edilmiş Kişi Sayılarında Yüzelik Artışlar

Kaynak: UNHCR verilerinden hareketle hesaplanmıştır.

2015 yılından itibaren sistematik bir şekilde artmaya başlayan ve 2018-2019 yıllarında zirve yapan Venezuela göçmen krizi MMC (Karma Göç Merkezi) tarafından 2005 yılına kadar dayandırılarak temelde üç dalga çerçevesinde ele alınmaktadır (MMC, 2019). Buna göre ilk dalga 2005-2006 yılları itibariyle başlamıştır. Bu dönemde Venezuela'yı ilk terk etmeye başlayan kişilerin iş adamları ve profesyoneller olduğu belirtilmektedir. Aynı şekilde bu gruptaki bireyler yüksek eğitim seviyesinde, güçlü mesleki niteliklere sahip ve bol miktarda mali kaynağa sahip kişiler olarak tanımlanmaktadır. Daha çok ülkede belirmeye başlayan siyasi ve ekonomik kriz ortamının farkında olan dolayısıyla iş ve kariyerleri için endişelenmeye başlayan bu kişiler, işler daha da kötüleşmeden ülkeyi terk etme kararı alarak bazıları hedef ülkeye varmadan bazıları da varduktan kısa bir süre sonra profesyonel iş sahibi olabilmişlerdir. İkinci dalganın ise 2016-2017 yılları itibariyle orta sınıfın ülkeyi terk etmesi ile başladığı belirtilmektedir. Buna göre çoğunlukla teknik diploma sahibi veya üniversite mezunu olan ancak deneyim sahibi olamamış gençlerin ülkenin özellikle ekonomik krizini göz önünde bulundurarak daha iyi iş fırsatları için ülkeden ayrılmaya başlamaları bu dalganın en belirgin özelliğini oluşturmaktadır. Ancak birçoğunun profesyonel meslekler dışında resmi olmasına rağmen vasıf gerektirmeyen işlerde çalışmak zorunda kaldığı ifade edilmektedir. Ayrıca bu dalgada ülkeyi terk edenler arasında siyasi muhaliflerin ve insan hakları aktivistlerinin de olduğuna değinilmektedir. Üçüncü dalga ise 2017-2018 yılları itibariyle başlamıştır. Bu dalganın en temel gerekçesi olarak ekonomik sistemin tamamen çökmesi gösterilmektedir. Ayrıca bu dalgada ülkeden ayrılan kişilerin genelde alt ve en alt ekonomik sınıfa ait kişilerden oluşması, çoğunun eğitim seviyesinin düşük, mesleki becerilerinin ve mali kaynaklarının çok az olması ön plana çıkan özelliklerin arasında sayılmaktadır. Bu yıllardan sonra ülkeyi

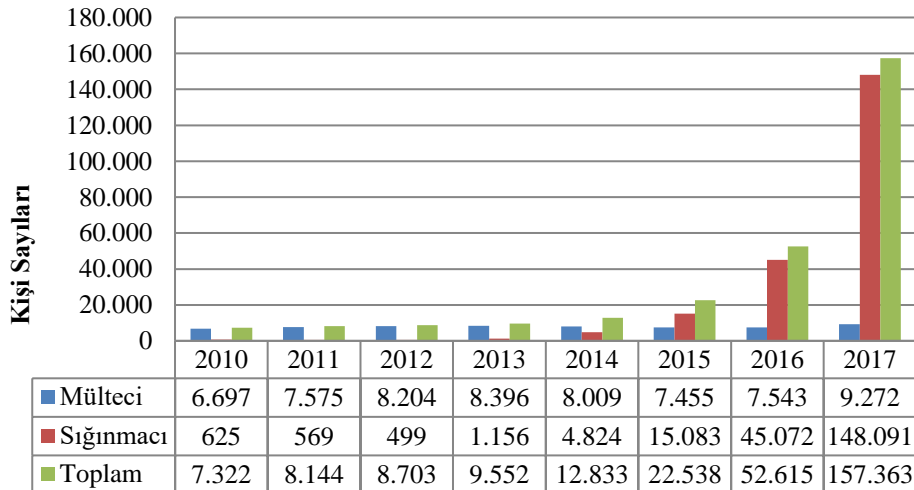
terk edenlerin sayısının katlanarak artması sürecin en dikkat çekici özelliğini oluşturmaktadır (Şekil 4).

Şekil 4 . Venezuela Göçmen Krizinin Aşamaları

Kaynak : (MMC, 2019)

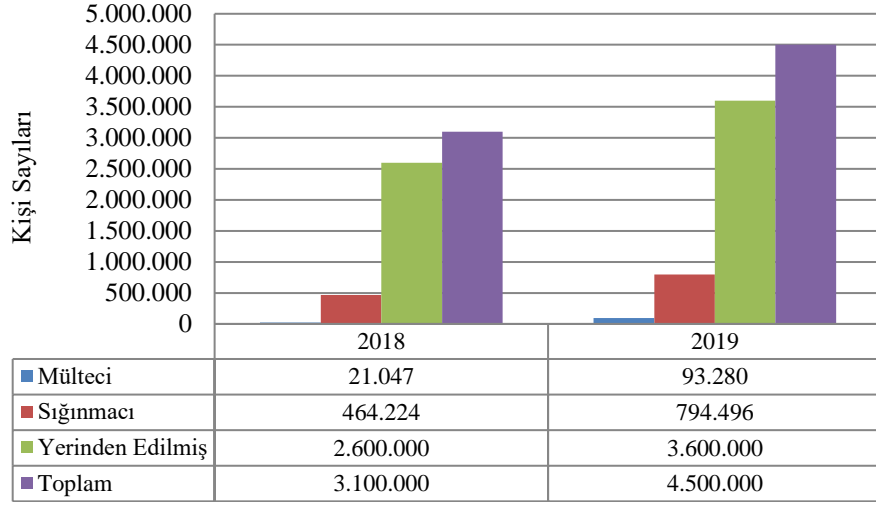
Üç dalgada meydana gelen göçlerde ilk iki dalgada yer alan kişilerin sosyo-ekonomik profillerinin, hareketlerini organize etme biçimlerinin ve entegrasyon perspektiflerinin nispeten üst sınıflara ait hareketler olması (MMC, 2019) onların göçmen kategorisinde değerlendirilmesi kapsamında büyük önem taşımaktadır. Ancak özellikle 2018-2019 yıllarında ülkeyi terk etmeye başlayan bireylerin ekonomik ve sosyal hayatın çökmesi sebebiyle ülkeyi terk etmeleri, çok daha fazla zorlukla karşılaşmaları, ülkeyi terk etmek için mali kaynaklardan yoksun olmaları, güvencesiz ve daha tehlikeli yollardan geçmek zorunda kalmaları, sınırların kapatılması, düşük eğitim ve daha az mesleki becerileri sebebiyle hedef ülkede entegrasyonlarının zor olması vb. faktörler bu grupta bulunan bireylerin mülteci olarak değerlendirilmelerinde kilit faktör özelliği taşımaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. Venezuelalı Mülteci ve Sığınmacı Sayıları (2010-2017)

Kaynak: UNHCR verilerinden derlenmiştir.

Grafiğe göre 2010 yılında 6 bin civarında olan mülteci sayısı 2017 yılı itibariyle 9 bini aşmıştır. Aynı şekilde 625 olan sığınmacı sayısı 2017 yılı itibariyle 148 bini aşmıştır. Diğer bir ifade ile mülteci statüsü bekleyen sığınmacı sayısı özellikle 2015 yılından itibaren katlanarak artmıştır. Bu artışın 2018 ve 2019 yıllarında da çarpıcı bir şekilde devam ettiği görülmektedir (Şekil 6).

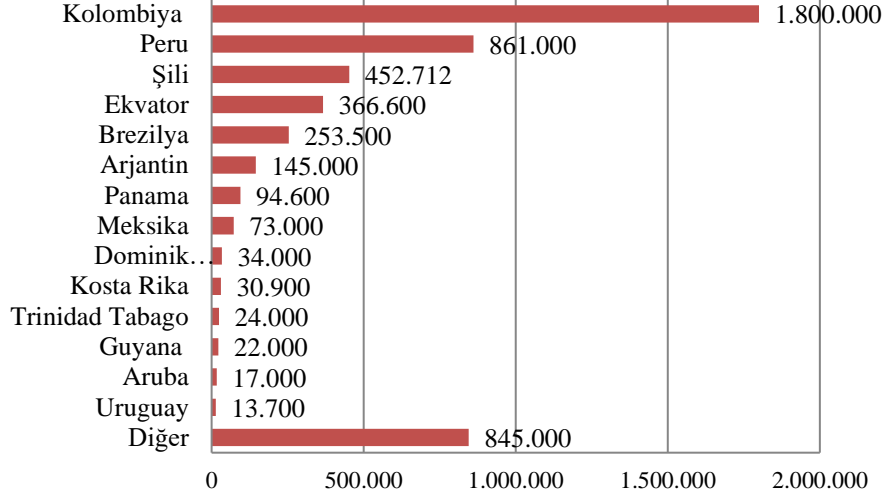

Şekil 6: Venezuelalı Mülteci ve Sığınmacı Sayıları (2018-2019)

Kaynak: UNHCR verilerinden derlenmiştir

2019 yılı itibariyle 100 bine dayanan mülteci sayısı ve 800 bine dayanan sığınmacı sayısına 4 milyona yaklaşan yerinden edilmiş kişi sayısı eşlik etmektedir. Bu tablo 2019 yılında zorla yerinden edilen kişilerin UNHCR ve IOM tarafından 1951 Mülteci Sözleşmesi, 1967 Protokolü ve özellikle 1984 Cartagena Deklarasyonu gerekçe gösterilerek mülteci veya sığınmacı olarak sayılmasının önünü açmıştır. Ayrıca yaşanan bu trajedinin mülteci krizi olarak adlandırılması ise oldukça isabetli görünmektedir.

Öte yandan bu gelişme, Latin Amerika'nın bugüne kadar yaşadığı en kötü mülteci krizi olarak değerlendirilmektedir. Temel gerekçe olarak son 15 yılda ülke nüfusunun yaklaşık %16'sına denk gelen bir çoğunluğun ülkeyi terk etmesi gösterilmektedir. Latin Amerika'ya orantısız bir şekilde dağılan mülteci nüfusunun en fazla Kolombiya'da birikmesi ise yeni sorunlara yol açabilecek boyutlara ulaşmıştır. Özellikle sınırdan Cúcuta'ya dökülen mültecilerin büyük oranda muhtaç durumda olması ve açlık, hastalık, ilaç dâhil temel ihtiyaçlardan yoksun bulunması önemli bir problem olarak vurgulanmaktadır. Ayrıca yaşanan kriz; Maduro hükümetinin baskıcı tutumu, insan hakları ihlalleri ve diktatörlük rejimi gerekçelerine dayandırılmakta ve trajik boyut bakımından Suriye mülteci krizi ile eş görülmektedir (Castaneda, 2020), (Oliveira, 2020). Yaşanan krizden etkilenen ülkelerin başında ise Kolombiya, Peru, Şili, Ekvator ve Brezilya gelmektedir (Şekil 7).

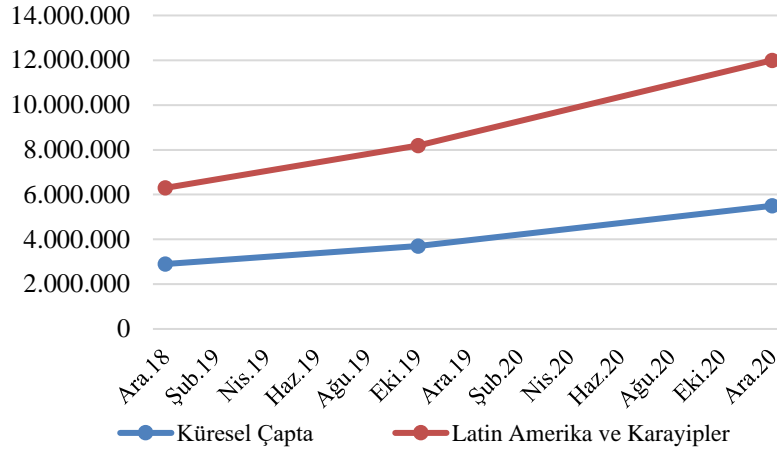
Şekil 7. Venezuelalı Mülteci ve Sığınmacıların Bölgesel Varış Noktaları (Mart 2020)

Kaynak : <https://www.statista.com/> 'dan derlenmiştir.

Grafik 5'e göre Venezuelalı mülteci ve sığınmacılar en fazla Kolombiya'da birikmektedir. Bu ülkeyi Peru, Şili, Ekvator, Şili, Arjantin ve diğer bölge ülkeleri takip etmektedir. Özellikle sınır ülke olması dolayısıyla yükü en fazla çeken ülke olması, mülteci ve sığınmacıların ülkenin her bölgesine yayılması ve kendi ekonomik ve sosyal sorunlarıyla birlikte yükün artması bakımından Kolombiya tehdit altında görünmektedir. Diğer bir ifade ile nüfusunun %15'inden fazlası gibi ciddi bir rakamın ülkeyi terk etmesi ve bu rakamın 2020 sonu itibariyle 6,5 milyonu geçeceği beklenmektedir. Buna göre göç edenlerin çoğunun Kolombiya başta olmak üzere Peru, Şili, Ekvator, Brezilya ve Arjantin'e sığınması, aynı zamanda belirtilen rakamların yetersiz veri sebebiyle aslında bilinenden çok daha fazla olması, ABD başta olmak üzere AB ülkelerine de sığınma taleplerinin giderek artması mülteci krizinin boyutu hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Bu kapsamda örneğin Kolombiya'da oluşabilecek muhtemel riskler şu şekilde özetlenmektedir (ACAPS, 2020) (OAS, 2020):

- COVID-19, artan gıda güvensizliği ve yetersiz beslenme sorunlarının artması,
- Venezuela yetkililerinin geri dönüşleri askıya alması ile giden mültecilerin sınırlarda sıkışması adına önemli bir çıkmazın oluşması,
- Kolombiya'nın ekonomik yapısında yeni yüklerin oluşması,
- Kolombiya'da doğal afetlerde etkilenen insanlarla birlikte ihtiyaçların karşılanması konusunda önemli sorunlar oluşması,
- Venezuela'da yaygınlaşan iç çatışmaların, yerinden edilmelerin ve hapis cezalarının artması sonucunda insani yardım erişiminin azalması

Bu kapsamda Venezuela mülteci akışlarının hem Latin Amerika bölgelerine hem de küresel çapta dengesiz dağılması ve bu sürecin kısa ve orta vadede devam edeceği beklentisi özetlenen risklerin gerçekleşmesi konusunda büyük önem taşımaktadır (Şekil 8).

Şekil 8. Derinleşen Venezuela Göçmen Krizi

Kaynak: (RMRP, 2020)

Grafiğe göre RMRP Haziran-Aralık 2020 beklentileri (RMRP, 2020) bölgesel ve küresel kriz boyutlarının anlaşılması açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Buna göre:

- Venezuela mülteci ve göçmen akışları farklı zamanlarda dalgalar halinde devam edecektir.
- Mülteci ve göçmen akışlarına katılan insan sayısı artacak ve çoğu gittiği ülkede uzun süre kalabilir bir nitelik taşıyacaktır.
- Sınır ülkeler geri göndermeme ilkesine uygun olarak sığınma erişimi sağlamaya devam edecektir.
- Sınır ülkeler herhangi bir kısıtlama veya sınırlama olmaksızın ikamet ve düzenli kalış yolları sağlamak için çabalarına devam edecek ancak bazı eyaletler belge gereksinimi ve yüksek başvuru ücretleri ile düzenli kalışı engelleyebilir bir niteliğe bürünecektir.
- Sınır ülkeler sürekli olarak kurumsal güçlendirmelere ihtiyaç duyabilir bir görünüm oluşmaktadır.
- Bazı ülkeler 1984 Cartagena Deklarasyonunu uygularken bazıları 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü tanımını uygulamaktadır.
- Düzensiz göç halindeki Venezuelalıların sayısı devam edeceği için alıcı ülkelerde yerli halkın hak ve hizmetlere erişiminde engeller yaşanabilecektir.
- Ev sahibi ülkelerde yaşanan politik ve ekonomik zorluklar düzensiz göçlerle daha da artma potansiyeline sahiptir.
- Kadınlar cinsiyete dayalı şiddet ve insan kaçakçılığı risklerinden en fazla etkilenen grup olmaya devam edecektir.
- Kayıt ve profil sistemleri oluşturulabilecek, güçlendirilecek ve desteklenecektir.
- Mülteci ve göçmenlerin kısa ve orta vadede kalıcı olarak Venezuela'ya dönmesi beklenmemektedir.
- Devletler farkındalık kampanyaları, güçlendirilmiş medya ilişkileri, sosyal yardım, sosyal medya faaliyetleri dâhil olmak üzere ayrımcılık ve yabancı düşmanlığı ele almaya devam edecektir.

Bu kapsamda 1951 sözleşmesi, 1967 protokolü ve 1984 Cartagena deklarasyonunda yer alan mülteci kriterlerine göre uluslararası koruma hususları Venezuela'dan ayrılan nüfusun büyük bir kısmı için belirgin hale geldiği görülmektedir. Ayrıca bu durum mülteci, göçmen, kendi ülkelerine dönen, üçüncü

ülkede yaşayan, vatansız kişiler ve ev sahibi toplulukları da etkileyecek boyuta ulaşmıştır. Bu nedenle acil eylem planlarının hayata geçirilmesi ve özellikle en başta gıda, sağlık, beslenme, barınma, koruma ve güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması insani krizin hafifletilmesinde büyük önem taşımaktadır. Özellikle bölge için hayati önem taşıyan RMRP'nin 2020 hedeflerini tutturması ve bunun için belirlenen 1,5 milyar \$ civarında bir bütçenin sağlanması ilk aşamada önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. RMRP 2020 Raporu ve Haziran-Aralık 2020 Hedefleri

	Hedeflenen Kişi Sayısı	İhtiyaç Halinde Kişi Sayısı	Finansal Bütçeye İhtiyaç (\$)	Birlikte Çalışan Aracı Kurumlar
Eğitim	244 bin	1,42 milyon	57,1 milyon	46
Gıda güvenliği	1,42 milyon	2,59 milyon	211,87 milyon	42
Sağlık	1,71 milyon	3,52 milyon	221,27 milyon	64
Entegrasyon	1,02 milyon	3,88 milyon	319 milyon	88
Gıda dışı ürünler	277 bin	1,27 milyon	22,15 milyon	32
Beslenme (bebek ve çocuklar için acil)	81 bin	131 bin	6,81 milyon	20
Koruma	1,81 milyon	3,21 milyon	221,7 milyon	98
Çadır	481 bin	2,4 milyon	75,78 milyon	45
Su	566 bin	1,5 milyon	33,19 milyon	30
İnsan taşımacılığı	----	----	13,14 milyon	15
Çok amaçlı nakit bazlı sınır geçişi	----	----	105,96 milyon	38
Destek servisleri	----	----	58,07 milyon	50

Kaynak: (RMRP, 2020)

Tablo 1'e göre; 3,88 milyon kişi varmış olduğu ülkede entegrasyon beklemekte, 3.52 milyon kişi sağlık hizmeti beklemekte, 3.21 milyon kişi koruma beklemekte, 2.59 milyon kişi gıda güvenliği beklemekte, 2.4 milyon kişi çadır beklemekte, 1.5 milyon kişi su beklemekte, 1.27 milyon kişi gıda dışı diğer ürünleri beklemekte, 1.42 milyon kişi eğitim beklemekte ve 131 bin bebek ve çocuk beslenme beklemektedir. Bu nedenle ilk aşamada RMRP'nin ilk aşamada hedeflediği insan sayısına ulaşması, daha fazla insanın mağdur olmaması ve insani krizin derinleşmemesi noktasında büyük önem taşımaktadır. Aynı şekilde hedeflenen kişi sayısına paralel olarak en fazla bütçenin entegrasyon sürecine (319 milyon) harcanması planlanmaktadır. Bunu ise koruma statüsü (221,7 milyon), sağlık (221,27 milyon), gıda güvenliği (211,87 milyon) ve çok amaçlı nakit bazlı sınır geçişleri (105,96 milyon) takip etmektedir. Benzer şekilde barınmaya 75,78 milyon, sağlığa 57,1 milyon ve su ihtiyacına 33,19 milyon dolar harcanması planlanmaktadır.

VENEZUELA MÜLTECİ KRİZİNİN TEMEL BİLEŞENLERİ

Venezuela mülteci krizi söylemleri oldukça yakın bir dönemde yoğunlaştığından konuyla ilgili oturmuş bir literatüden bahsetmek pek mümkün değildir. Diğer bir ifade ile bu süreç birçok yönüyle ele alınabilir bir nitelik taşımaktadır. Örneğin siyasi anlamda yapılan sınıflandırmalarda Chavez dönemi-Maduro dönemi ayrımı dikkate alınabilir. Ekonomik anlamda yapılan sınıflandırmalarda ise GSYİH, petrol fiyatlarındaki düşüşler ve özellikle hiperenflasyon oranlarının dikkate alınması daha isabetli görünmektedir. Bu doğrultuda çalışma, hem siyasi hem ekonomik faktörlerin ortak bir sonucu olarak en

fazla dile getirilen sorunlar dikkate alınarak; artan gıda güvensizliği, çökmekte olan sağlık sistemi, artan suç oranları ve yaygınlaşan vatandaş güvensizliği, artan siyasi ve medeni hak ihlalleri başlıkları çerçevesinde ele alınmıştır. Genel çerçeve olması bakımından ülkenin sosyo-ekonomik yapısını şu şekilde özetlemek mümkündür (Tablo 2).

Tablo 2. Rakamlarla Venezuela Ülke Profili

Yıllar	Nüfus (Milyon)	GSYİH (Milyar \$)	Bir Önceki Yıla Göre Enflasyon (%)
2010	28,52	470,44	28,19
2011	28,94	500,33	26,09
2012	29,36	538,61	21,07
2013	29,78	555,42	40,67
2014	30,21	543,67	62,17
2015	30,62	515,16	121,74
2016	31,03	431,80	254,95
2017	31,43	370,99	438,12
2018	31,83	305,46	65.906,02
2019	32,22	----	19.906,02

Kaynak : <https://www.statista.com/> 'dan derlenmiştir.

Tabloya göre 2019 yılı itibariyle ülke nüfusu 32 milyonu aşmıştır. GSYİH özellikle 2013 yılından itibaren önemli oranda daralmıştır. Bir önceki yıla göre enflasyon artışları, onbinlerle ifade edilebilecek boyutlara ulaşmıştır. Bunun yanında yerinden edilen Venezuela sayısının 2020 yıl sonunda 6,5 milyona (nüfusun en az %20'sine) ulaşması beklenmektedir. Aynı şekilde bir yandan GSYİH daralırken hiperenflasyonun artmaya devam etmesi mülteci krizinin daha da derinleşeceği yönünde fikir vermektedir.

Artan Gıda Güvensizliği

Özellikle ikinci dalga ülkeden ayrılmaların başlamasından sonra mülteci krizine evrilen göçün en önemli bileşenlerinden birini yaklaşan kıtlık oluşturmaktadır. Bu kapsamda özellikle gıda kıtlığının baş göstermesinde hiperenflasyon oranları büyük rol oynamaktadır. Hiperenflasyon oranları ile alım gücü düşen Venezuelalıların temel gıda maddelerini bile satın alamamaları, yaklaşmakta olan gıda kıtlığının en önemli göstergelerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle Maduro hükümeti döneminde daha net görülmeye başlayan bu etki “Maduro diyeti” olarak adlandırılmıştır. Mısır, buğday gibi yüksek kalorili ve proteinli gıda maddelerinden plantain, patates, manyok ve yuka gibi daha düşük kalorili yiyeceklerin tercih edilmesi durumu yüksek kaliteli gıdalara ulaşmanın zor olması ile açıklanmaktadır. Ayrıca ülke genelinde yapılan araştırmalar halk arasında hızlı kilo kaybının olduğunu ortaya koymuştur. Öte yandan ülke genelinde konuyla ilgili verilerin oldukça kısıtlı olması, sorunun boyutunun anlaşılmasında ve çözümlenmesinde önemli bir engel olarak görülmektedir. Örneğin son beş yılda tahıl tüketiminin %36 düştüğü ancak iklimin daha elverişli olması ve ihracatın artması ile 2018 yılında 2017'ye göre %16'lık

bir artışın olduğu ifade edilmektedir. Venezuelalıların gıda arzının sadece %30'unu üretmesi, dikim stratejilerinin değişmesi, mısır, soya ve sığır yetiştiriciliğinin devlet kontrolünde olmaması sebebiyle azalması, gübre ve diğer tarım girdilerinde yaşanan fiyat artışları, pirinç, makarna, yağ ve şekerin büyük bir çoğunluğunun Meksika'dan ithal edilmesi bu kapsamda ifade edilen bazı sorunlardır (Gro Intelligence, 2019). Bunun yanında özellikle 2018 yılında Venezuela Gıda Bakanlığının temel gıda sepetindeki ürünlerin %84'ünün marketlerde bulunmadığı açıklamasına yer verilmektedir (Praag, 2019). Aynı şekilde Venezuela'da her üç kişiden birinin asgari beslenme gereksinimlerini karşılayamadığı, çoğunlukla fasulyeden oluşan bir diyetle hayatta kalmaya çalıştığı, hiperenflasyonun birçok maaşı değersiz kıldığı belirtilmektedir. Aynı şekilde her üç kişiden birinin artan gıda güvensizliği yaşadığı, Maduro hükümetinin sorunu ele almaktan kaçındığı, ailelerin %74'ünde yiyecek çeşitliliğinin ve kalitesinin düştüğü, %33'ünün ödeme için (para yerine) yiyecek kabul ettiği ve %20'sinin temel ihtiyaçlarını karşılamak için aile varlıklarını sattığı dile getirilmektedir. Bunun yanında gıdanın mevcut olduğu ancak onu elde etmenin en büyük problem olduğu belirtilmekte ve her 10 haneden 4'ünün günlük elektrik ve su ihtiyaçlarını karşılayamadığına dikkat çekilmektedir. Yine bu kapsamda Venezuelalı hak savunucusu Carolina Fernández'in; ekonominin büyük kısmının dolarize olması sebebiyle açlık çeken çocuk ve genç neslin yeterli ve dengeli beslenememesi sonucunda uzun dönemde çok daha büyük çapta problemlerin görülebileceği ifadelerine yer verilmektedir (The Guardian, 2020). WFP (Dünya Gıda Programı) tarafından yapılan çalışmada Venezuela'nın karşı karşıya kaldığı artan gıda güvensizliğinin boyutları ve bunlarla başa çıkma kapasiteleri Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3. Gıda Güvenliği Sorununun Boyutları

		Gıda güvenliği	Marjinal gıda güvenliği	Orta düzeyde gıda güvensizliği	Şiddetli gıda güvensizliği
Şu anki kapasite	Gıda Tüketimi		%82,2	%12,3	%5,5
	Gıda sorunu ile başa çıkma stratejileri	%21,1	%47,4	%31,5	
Başa çıkma kapasitesi	Geçimlik başa çıkma stratejileri	%6,8	%31,9	%45,9	%15,4
	Ekonomik kırılganlık	%8,7	%34,8	%41,8	%14,8
	Gıda güvenliği sınıflaması	%8	%59,7	%24,4	%7,9

Kaynak: (WFP, 2019)'dan faydalanılarak hazırlanmıştır.

WFP Gıda Güvenliği Değerlendirmesi raporuna göre gıda güvenliği; gıda sorunu ile başa çıkma stratejilerine gerek görmeden temel gıda ve gıda dışı ihtiyaçları karşılayabilme durumunu ifade ederken marjinal gıda güvenliğinde önemli sayılabilecek başa çıkma stratejilerine ihtiyaç duyulmamaktadır. Diğer bir ifade ile asgari düzeyde gıda tüketimi vardır ve gıda dışı harcamalar karşılanamamaktadır. Orta düzeyde gıda güvensizliğinde önemli derecede tüketim boşlukları olduğundan asgari gıda ihtiyaçları için önemli düzeyde başa çıkma stratejilerine ihtiyaç vardır. Şiddetli gıda güvensizliğinde ise;

aşırı derecede gıda açığı bulunmakta, önemli geçim kaynaklarına ihtiyaç duyulmakta dolayısıyla gıda sorunu mücadelede köklü başa çıkma stratejileri hayati önem taşımaktadır. Şiddetli gıda güvensizliği çok daha kötü sonuçlar doğurma potansiyeli taşıdığı için ayrıca dikkat edilmesi gereken bir sorun olarak görülmektedir (WFP, 2019). Değerlendirmeye göre Venezuela nüfusunun %7,9'u (2,3 milyon) ciddi gıda güvensizliği yaşamakta ve %24,4'ü (7 milyon) orta derecede gıda güvensizliği çekmektedir. Buna göre her üç Venezuelalıdan biri (%32,3) gıda güvensizliği karşılaşmakta ve dolayısıyla yardıma ihtiyacı olduğu tahmin edilmektedir.

Çökmekte Olan Sağlık Sistemi

Venezuela'da 2012/13 tarihlerinden itibaren devam eden siyasi ve ekonomik kriz nedeniyle halk sağlığı alanında da hızlı bir kötüleşmenin yaşandığı belirtilmektedir. Ayrıca Venezuela Sağlık Bakanlığı'nın 2016'da halk sağlığı ile ilgili önemli istatistikleri yayınlamayı bırakması ve bunun bir sonucu olarak sağlık krizinin halk üzerindeki etkilerinin ölçülmesinin zorlaşması konusu önemli bir problem alanını oluşturmaktadır. Ancak uluslararası yapılan çalışmalar bu boşluğu doldurma amacı taşımaktadır (Page, et al., 2019). Buna göre özellikle ortadan kaldırılan bulaşıcı hastalıkların yeniden ortaya çıkmaya başlaması, sanitasyon, mal, hizmet ve gıda güvenliğinin sağlanamaması çökmekte olan sağlık sisteminin en temel göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Mart-Nisan 2019'da ülkenin büyük bir bölümünde tekrarlayan ve uzun süren elektrik kesintileri, telekomünikasyon ve ulaşımda yaşanan sorunlar nedeniyle yeterli gıda ve ilaç dağıtımının yapılamaması krizi derinleştiren temel etkenler arasında gösterilmektedir. Aynı şekilde ameliyathanelerin ve acil servislerin kapatılması, hayatta kalmak için tıbbi cihazlara ihtiyaç duyan kronik hastaların tedavi edilememesi, ilaç ve aşı eksikliği diğer problemler arasında gösterilmektedir (Espinosa & Mirinaviciute, 2019). Bu kapsamda yapılan tespitleri şu şekilde özetlemek mümkündür (Page, et al., 2019):

- a. 2012-2016 yılları arasında bebek ölümleri %63, anne ölümleri ise iki kattan daha fazla artmıştır.
- b. 2016'dan beri aşı ile önlenebilir kızamık ve difteri hastalıkları bölgede yaygınlaşmıştır.
- c. 2016'dan 2017'ye kadar dünyada sıtma vakalarında en fazla artış oranı bu bölgede görülmüştür.
- d. 2015'te görülen tüberküloz vaka oranları son 40 yılın en yüksek oranı olarak gerçekleşmiştir.
- e. 2017 ve 2018'de HIV ile enfekte olan çoğu hastanın ilaç eksikliği nedeniyle tedavisi kesilmiştir.
- f. Temel halk sağlığı hizmetlerindeki düşüşlerle beraber yaygınlaşan bulaşıcı hastalıklar ülkenin ve bölgenin sağlığını tehdit eden boyutlara ulaşmıştır.

Örneğin 2016'da başlayan difteri salgını 2019'da da artarak devam etmektedir. Aynı durum tüberküloz ve sıtma vakalarında da görülmektedir. Bunun yanında boğmaca, kabakulak, HIV ve Dang Humması vakalarının da artma eğiliminde olduğu belirtilmektedir. Belirtilen bulaşıcı hastalıklarda ölüm oranları da artış göstermektedir. Örneğin difteri vakalarında 2016'da 17 ölüm var iken bu sayı 2018'de 151'e çıkmış ve en fazla ölüm 5-9 yaş grubunda görülmüştür (Page, et al., 2019). Aynı şekilde Eylül 2020 itibarıyla 60 bine dayanan COVID-19 vakaları ve bağlı ölümler artma eğilimindedir. Ayrıca sağlık sektörüne ayrılan pay sürekli azalırken bebek ölümleri sürekli artmaktadır. 2010 yılında sağlık sektörüne

ayrılan pay %6,1 civarında iken bu rakam zaman içinde kademeli olarak düşerek 2016 yılı itibariyle %5,1 olarak gerçekleşmiştir. Bunun yanında 2010 yılında 14,6 (1000 canlı doğumda) olan bebek ölümleri kademeli olarak artarak 2018 yılında 21,4'e yükselmiştir (Page, et al., 2019) (Statista, 2019) (OAS, 2020). Bütün bu gelişmeler WHO (Dünya Sağlık Örgütü), PAHO (Pan Amerikan Sağlık Organizasyonu), USAID (ABD Ululararası Gelişim Ofisi) tarafından da teyid edilmektedir (Page, et al., 2019).

Artan Suç Oranları ve Yaygınlaşan Vatandaş Güvencesizliği

Denizaşırı Güvenlik Danışma Konseyi (OSAC, 2020) raporuna göre Venezuela, bölgede ve dünyada en çok ve en şiddetli ölümlerin yaşandığı yerlerden biri olarak gösterilmektedir. 2018 yılında tahmini 16.506 cinayet ve 100 bin kişi başına 60,3 şiddetli ölüm gerçekleşmiştir. Bu oran Latin Amerika'da bulunan diğer ülkelerden oldukça yüksek bir oranı ifade etmektedir. Bunun yanında 2019 yılı için:

- a. 100 bin kişi başına 24 oranında 6.558 cinayet
- b. 100 bin kişi başına 19 mağdur oranında 5.286 ölümün hükümete karşı direniş nedeniyle meydana geldiği rapor edilmektedir. Bu ölüm sayısı çoğunlukla devlet güçleri tarafından aşırı güç kullanımı/yargısız infaz yoluyla işlenen cinayetler kapsamında değerlendirilmektedir.
- c. 100 bin kişi başına 17 kurban 4.632 ölümün ise kaynağı henüz belirlenmemiştir.

2019 yılında 2018'e göre bu kapsamda ölüm oranlarının kısmen azalması ise güvenlik koşullarının iyileşmesi ile değil halka açık alanlara çıkan insan sayısının azalması, satılacak ya da satın alınacak şeylerin sayısındaki aşırı düşüş, 2019 yılında yaşanan inanılmaz devalüasyon ile milyonlarca Venezuelalının ülkeyi terk etmesi dolayısıyla yağmacılık ve hırsızlıktan faydalanma oranlarının düşmesi ve potansiyel suçluların da ülkeyi terk etmesi ile açıklanmaktadır. Bir diğer dikkat çeken konu ise suç kategorilerindeki değişimlerdir. Buna göre:

- a. Nakde erişimin olmaması nedeniyle hırsızlık, kapkaç, gasp olaylarındaki düşüş,
- b. Mücevher, elektronik eşya ve diğer aletler, döviz vb. çalmak için ev soygunlarının artması,
- c. Bankalar, alış veriş merkezleri, toplu taşıma istasyonları ve üniversitelerde yaşanan olaylarda el bombası ve tüfek kullanımının artması,
- d. Adam kaçırmaya olaylarının artmasına bağlı olarak döviz cinsinden fidye isteme olaylarının artması,
- e. Yağma olaylarının artması ve hükümet görevlileri tarafından gaspın artması,
- f. Hükümet memurları arasında rüşvetin yaygınlaşması ve artan yolsuzluk ile özellikle pasaport ihtiyaçlarının karşılanması ve elektrik hizmetine ulaşılması,
- g. Kolombiyacı Devrimci Silahlı Kuvvetleri (FARC) ile Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun (ELN) devam eden faaliyetleri,
- h. Siber suçlar kapsamında ATM ve kredi kartlarında izinsiz erişimin artması şeklinde görülmüştür.

Yine OSAC 2020'de özellikle başkent Caracas'daki sivil karışıklıklar ve oldukça yoğun görülen plansız yürüyüş ve protestolar nedeniyle trafik başta olmak üzere sosyal hayatın durma noktasına gelmesi, kamu

ve özel kurumlarda faaliyet gösteren sendikaların sık sık grev ve protestolara gitmesi, elektrik ve toplu taşıma hizmetlerinde yaşanan aksamalar, kötü çalışma koşulları, gıda, su ve diğer temel hizmetlerin aksaması ön plana çıkan sorunlar olarak rapor edilmiştir. Aynı şekilde kendilerini; sosyalist, anti-kapitalist ve *Chavista* olarak tanımlayan ve *Colectivos* olarak bilinen hükümet yanlısı çete milislerinin devam eden faaliyetleri de bu kapsamda değerlendirilmektedir. Silahlı olan bu grubun temel amacı eski başkan Hugo Chavez'in kişiliğine dayanan radikal sol bir ideoloji olan *Chavismoyu* savunmak şeklinde tanımlanmaktadır. Ortaya çıkardıkları gerilimler ise genellikle Maduro karşıtı olmayıp su, elektrik, ilaç, yiyecek ve daha iyi kamu hizmeti talep etmek kapsamında değerlendirilmiştir. Öte yandan yiyecek ve temel kamu hizmetlerine yönelik yapılan protestoların her geçen gün arttığının altı çizilmektedir. 2019 yılında ülke genelinde görülen 16.739 protesto ile rekor kırıldığı belirtilmiş ve çoğunun temel ihtiyaçlar kapsamında gerçekleştiği vurgulanmıştır. Bu kapsamda protestoların %58'i ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel hakların talebi kapsamında gerçekleşirken, %42'si medeni ve siyasal hakların talebi için gerçekleştirilmiştir. Aynı şekilde 4.756 işçi eylemi ücretlerin iyileştirilmesi amacı ile gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında şirketler için yağma önemli bir sorun olarak görülürken, elektrik ve su kesintisine bağlı olarak yağma olaylarının daha da artacağı tahmin edilmektedir. Dini ve etnik şiddet kapsamında ise taciz, ayrımcılık ve zorla tahliye raporlarının olduğu belirtilmektedir. Coğrafi olarak depremlerin ve toprak kaymalarının önemli birer tehdit unsuru olarak görülmesi ve böyle bir felaketle karşılaşılması durumunda mağduriyetlerin daha da artacağından endişe edilmektedir (OSAC, 2020), (RMRP, 2020), (AI, 2019).

Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2017 yılında yapmış olduğu bir araştırmaya (Transperancy International, 2017) göre Venezuela'da yaşayan kişilerin:

- a. %87'si yolsuzluğun arttığını düşünmektedir.
- b. %73'ü yolsuzluğun en fazla polisler tarafından yapıldığını bu grubu da milletvekillerinin takip ettiğini belirtmektedir.
- c. %76'sı hükümetin yolsuzluk ile ilgili politikalarının kötüye gittiğini düşünmektedir.
- d. %38'si temel ihtiyaçlara ve temel kamu hizmetlerine ulaşabilmek için rüşvet vermektedir.
- e. %41-50'si temel ihtiyaçları için polise rüşvet verirken %31-40'ı hastane, yargı, kimlik, pasaport işlemlerinde rüşvet vermektedir.
- f. Hükümetin yolsuzlukla mücadelesi olumsuz ve yüksek riskli değerlendirilmekte ve yapılan sınıflandırmalarda kırmızı kategoride gösterilmektedir.

Öte yandan Dünya Bankası tarafından; aralarında iş kurma, üretim izni, elektrik enerjisi, kredi sağlama, mülkiyet, yatırımcılığın korunması, vergi ödeme, sınırlar arası ticaret, güçlendirilmiş sözleşmeler, sorun çözme, işgücü, hükümet ile anlaşma vb. kıstaslarının yer aldığı iş yapma kolaylığı göstergesinde 190 ülkeden Venezuela 188. sırada yer almaktadır (The World Bank , 2020). Aynı şekilde rekabet edilebilirliğe yönelik Dünya Ekonomik Forumu Venezuela bu konudaki profilini şu şekilde özetlemektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Seçilmiş Konular Bazında Venezuela Ülke Profili

	Değer
İşlenen organize suçların işletmelere maliyeti (1: büyük ölçüde maliyet getirir; 7:hiç maliyet getirmez)	2.3
100 bin kişide kasıtlı cinayet (141 ülkede en az 0.2 en fazla 61.8)	56.3
Terör saldırılarının sıklığı ve şiddeti (%100 üzerinden)	98.3
Kanun ve düzeni uygulamak için polis hizmetleri ne kadar güvenilir (1: hiç değil; 7: büyük ölçüde). 141 ülke sıralamasında en son sırada	1.8
Yargı ne kadar bağımsız (1: hiç bağımsız değil; 7: tamamen bağımsız). 141 ülke sıralamasında en son sırada	1.1
Basın özgürlüğü (0: iyi; 100: kötü). 141 ülke sıralamasında 121. sırada	49.1
Uyuşmazlıkların çözümünde yasal çerçeve ne kadar etkin (1: son derece verimsiz; 7: son derece verimli)	1.7
Yolsuzluk algılama endeksi (0: çok iyi; 100 çok temiz). 141 ülke sıralamasında 139. Sırada	18

Kaynak: (World Economic Forum, 2019)

Tabloya göre organize suçlar işletmelere büyük ölçeklerde maliyet getirmekte, kasıtlı cinayet sayısı oldukça yüksek seyretmekte, terör saldırıları sık ve şiddetli gerçekleşmekte, kanun ve düzeni uygulamak için polis hizmetleri güvenli bulunmamakta, yargı organı bağımsız çalışmaktan oldukça uzak bulunmakta, basın özgürlüğü orta düzeyde seyretmekte, uyuşmazlıkların çözümünde yasal çerçeve verimsiz bulunmakta ve yolsuzluk algılama düzeyi ise sürekli artmaktadır. Bu kapsamda Venezuela organize suçlar, kasıtlı cinayetler, terör saldırıları, polis hizmetleri, yargının bağımsızlığı, basın özgürlüğü, yasal çerçevenin etkinliği ve yolsuzluk konularında pozitif bir tablo oluşturmamaktadır.

Artan Siyasi ve Medeni Hak İhlalleri

Venezuela’da yaşanan olayların Uluslararası Af Örgütü (AI) tarafından özellikle “insan hakları krizi” olarak nitelendirilmesi dikkat çekicidir. Bu kapsamda yaşanan yargısız infazlar, keyfi gözaltılar, işkence ve kötü muamele, gücün aşırı kullanılması, cezasızlık, toplanma ve ifade özgürlüğünün olmaması vb. konular dile getirilmektedir (AI, 2019). Aynı şekilde İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) tarafından hazırlanan bir raporda (OHCHR, 2020) Ocak-Mayıs 2019 döneminde 1.569 cinayetin “otoriteye direniş” kapsamında gerçekleştirildiği dile getirilmiştir. Çoğu yargısız infaz kapsamında değerlendirilen bu tür infazların çok daha fazla sayıda olduğuna da değinilmiştir. Aynı şekilde Maduro hükümetinin bir baskı politikası olarak keyfi gözaltılara devam ettiği ve bu kapsamda Ocak 2019’da beş gün gibi kısa bir zaman diliminde 900’den fazla gözaltının gerçekleştiği ifade edilmektedir. Bu durum özellikle muhalif olarak algılanan kişilere yönelik yapılan yaygın saldırıların bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda özellikle keyfi gözaltı ve tutuklamalarda kötü muamele, işkence, yargı sürecine müdahale vb. sorunların da yaşandığı belirtilmiştir. Öte yandan OHCHR’de gözaltı ve tutuklamalarda en fazla elektrik şoku, plastik torba ile boğma, cinsel şiddet olaylarının görülmesi, cezaevlerinin aşırı kalabalık olması, nitelikli personel eksikliği, gözaltı merkezlerinin yetersiz olması, yeterli tıbbi yardımın yapılmamasına bağlı olarak salgın hastalıkların artması sorunları da rapor edilmiştir. Bunun yanında yaşanan protestolara karşı ordu ve polis gücünün aşırı ve kasıtlı öldürücü güç şeklinde kullanılması sonucunda sadece Ocak-Mayıs 2019 döneminde 66 kişi hayatını kaybetmiştir. İnsan

hakları ihlallerinin yaşandığı durumlarda ise hükümet yanlılarının soruşturulmaması, şüpheli olanların yargılanmaması, polisin yargısız infaz durumlarında protestoları önlemek amacıyla mahallere direkt müdahale etmesi insan hakları ihlallerinin bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Aynı şekilde insan hakları savunucularının ve aktivistlerinin damgalanması ve yetkililerin yargı kararlarına müdahale edilmesi de bu kapsamda ifade edilen diğer sorunlardandır.

Venezuela Sosyal Çatışma Gözlemevi STK'sı 2019 yılı için 16.739 protesto kaydetmiş ve bunların çoğunluğunun; ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel haklara özellikle toplu pazarlık, gıda, sağlık, su ve diğer kamu hizmetlerine erişim ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında insan hakları örgütlerine ait web sitelerinin sansür ve siber saldırılara maruz kaldığı ve bu kapsamda Ocak-Kasım 2019 döneminde 1.017 ifade özgürlüğü ihlalinin yaşandığı rapor edilmiştir. Ocak-Haziran 2019 döneminde ise Basın İşçileri Sendikası 244 fiziksel saldırı, keyfi gözaltı ve ekipman hırsızlığı kaydetmiştir (AI, 2019). Aynı şekilde OHCHR 2019 yılı için rapor ettiği sorunlardan bazıları şu şekildedir (OHCHR, 2020):

- a. Bir siyasi partinin genel merkezine STK'lara ve medya ofislerine yapılan baskın olayları,
- b. Saldırlara çoğu zaman mağdurları damgalayan ifşa eden ve itibarını sarsan ve şiddeti meşrulaştıran bir retorik eşlik etmesi,
- c. Yurt dışından fon alan insan hakları örgütlerine yaptırım uygulanması,
- d. Üniversite yetkililerine yönelik taciz ve üniversite özerkliğini tehdit eden gelişmeler,
- e. Sendika özgürlüğünün baskılanması,
- f. Zalimce, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleler vb.

Bu kapsamda yaşanan yargısız infazlar, keyfi gözaltılar, işkence ve kötü muamele, gücün aşırı kullanılması, cezasızlık (bir suçun cezasız bırakılması), toplanma, ifade ve basın özgürlüğünün baskılanması, damgalama, fiziksel saldırı vb. sorunlar medeni ve siyasi hakların elde edilmesi ve kullanılması sürecinde yaşanan sorunlardan bazılarıdır. Bunun yanında yaklaşan kıtlık, çökmekte olan bir sağlık sistemi, vatandaş güvencesizliği ve artan suç oranları da sonuçları itibarıyla medeni ve siyasi hakları ihlal eden bir nitelik taşımaktadır.

SONUÇ

Venezuelalı göçmenlerin içinde buldukları durum ve göçün ana bileşenleri dikkate alındığında UNHCR ve IOM'un görüşü çerçevesinde tartışmasız mülteci statüsünün tüm küresel otoritelerce kabul edilmesi gerekmektedir. Ayrıca Venezuelalı göçmenler için 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi ve 1967 Protokolünün yanında bölge için daha fazla anlam taşıyan ve daha geniş bir perspektife sahip olan 1984 Cartagena Deklarasyonunun dikkate alınması büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda hiperenflasyonun etkisi ile değersizleşen ücretler ve fiyatı hızla artan gıda maddeleri ve üretimin yavaşlaması sebebiyle kaliteli ve besleyici ürünlerin elde edilememesi sonucunda ortaya çıkan yetersiz beslenme, yaklaşan kıtlığın habercisi iken toplumun %32,3'ünün gıda güvensizliği yaşaması ve bu durumdan en fazla çocuk ve hamilelerin etkilenmesi önemli bir sorun alanını oluşturmaktadır. Aynı şekilde sağlık sektörüne

bütçeden ayrılan payın sürekli azalması, bebek ölümlerinin artması, elektrik ve su kesintileri sebebiyle sağlık hizmetlerinin aksaması, aşı, ilaç ve tıbbi cihazlarda yaşanan eksiklikler, sıfır olan ya da sıfıra yaklaşan tüberküloz, sıtma, difteri, HIV, boğmaca, kabakulak ve Dang Humması gibi bazı bulaşıcı hastalıkların ivme kazanması ve buna ek olarak COVID-19 vakalarının artması daha da kötüsü 2017 yılından sonra sağlık alanında yaşanan veri kısıtlılığının yaşanması ve bunun bir sonucu olarak sorunun tam olarak algılanmaması çökmekte olan bir sağlık sisteminin sinyallerini vermektedir.

Öte yandan hırsızlık, gasp, kapkaç, kasıtlı cinayet, organize suçlar, terör saldırıları olaylarının hızla artmasının yanında polis hizmetlerine olan güvenin azalması, yargının bağımsızlığı sorunu, yolsuzluk algılama endeksinin hızla artması ve buna bağlı olarak düzenli düzensiz protestoların yaygınlaşması vb. olaylar da vatandaş güvensizliği ve artan suç oranlarını arttırmaktadır. Yaşanan yargısız infazlar, keyfi gözaltılar, işkence ve kötü muamele, gücün aşırı kullanılması, cezasızlık sorunu, toplanma ve ifade özgürlüğünün kısıtlanması, baskınlar vb. gelişmeler de medeni ve siyasi hak ihlallerini gündeme getirmektedir. Buna göre Venezuela mülteci krizinin 1984 Cartagena Deklarasyonu başta olmak üzere sonradan yorumlanan 1951 Mülteci Sözleşmesi ve 1967 Protokolü çerçevesinde; yaygın şiddet, iç çatışma, insan hakları ihlali, kamu düzenini ciddi anlamda bozan durum, hayat, güven ve özgürlükleri tehdit altında olan ülkesinden kaçan kişiler, zulüm ve ciddi zarardan korunma, kendi ülkeleri dışında bir güvenlik arayışı kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. UNHCR ve IOM tarafından ortak bir çaba ile “Bölgesel Mülteci ve Göçmen Müdahale Planı” olarak 2019 yılında kabul edilen ve 2020 yılında güncellenen belgenin COVID-19 gelişmeleri ile birlikte uygulanması ve başarıya ulaşması bölgesel insani krizin önlenmesinde oldukça etkili bir yöntem olarak görünmektedir. Ayrıca hergün yüzlerce kişinin yer değiştirdiği bir coğrafyada artan sorunlara yönelik çözümler sunulmadığında ayrıca 2020 yılı sonunda kadar yerinden edilen Venezuelalı sayısının 6.5 milyonu aşacağı dikkate alındığında çok daha büyük bir insanlık dramının kapıda olduğu ve Batı Yarım kürenin büyük bir mülteci krizi ile yüzyüze olduğu gözardı edilmemelidir. Gerçeleşen kitlesel akıntının “karma göç” olarak değerlendirilmesi krizi derinleştirir bir nitelik taşırken UNHCR ve IOM tarafından yapılan değerlendirmeler yerinde ve isabetli görünmektedir. Bu kapsamda çalışma, hakkında yeterli düzeyde kaynak bulunmayan Venezuela mülteci krizinin ulusal ve uluslararası çevrelerce tanınması sürecinde önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

KAYNAKÇA

- ACAPS. (2020). *Colombia Outlook for September*. E.T: 05.09.2020. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/20200909_acaps_risk_analysis_colombia.pdf.
- AI. (2019). *Venezuela 2019*. E.T: 05.10.2020. <https://www.amnesty.org/en/countries/americas/venezuela/report-venezuela/>.
- Aljazeera (2018). *Venezuela Government Denies Facing Migration Crisis*, E.T: 09.10.2020. <https://www.aljazeera.com/news/2018/09/04/venezuela-government-denies-facing-migration-crisis/>.
- Castaneda, J. G. (2020). *Colombia Is Dealing With a Terrifying Refugee Crisis. Will Wealthy nations Step up to Help?* E.T: 10.09.2020. [nytimes.com](https://www.nytimes.com).
- Durán, M. G., & Cuevas, S. J. (2020). *Colombia-Venezuela: The Humanitarian Crisis of The Venezuelan Migration Flow at The Colombian Border*. E.T: 05.09.2020. https://www.comillas.edu/documentos/centros/iuem/Migratory_Flows_at_the_borders_of_our_world/11_Colombia_Venezuela.pdf.
- Espinosa, L., & Mirinaviçute, G. (2019). *Health Crisis in Venezuela: Status of Communicable Diseases and Implications for the European Union and European Economic Area*. E.T: 15.09.2020. <https://www.eurosurveillance.org/content/10.2807/1560-7917.ES.2019.24.22.1900308>.
- Esthimer, M. (2016). *Protecting the Forcibly Displaced: Latin America's Evolving Refugee and Asylum Framework*. E.T: 07.09.2020. <https://www.migrationpolicy.org/article/protecting-forcibly-displaced-latin-america-evolving-refugee-and-asylum-framework>.
- Gro Intelligence. (2019). *How Deep Is Venezuela's Food Crisis*. E.T: 05.09.2020. <https://gro-intelligence.com/insights/articles/how-deep-is-venezuelas-food-crisis>.
- IOM. (2013). *Uluslararası Göç Hukuku, Göç Terimleri Sözlüğü*. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) .
- IOM. (2015). *Mixed Migration*. E.T: 20.10.2020. <https://www.iom.int/files/live/sites/iom/files/Country/docs/Mixed-Migration-HOA.pdf>.
- MMC. (2019). *Waning Welcome: The Growing Challenges Facing Mixed Migration Flows From Venezuela*, MMC Research Report 2019. www.mixedmigration.org.
- OAS. (2020). *Venezuelan Migration and Refugee Crisis Situation Report*. E.T: 25.09.2020. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/OAS_Dic20-crisis-of-Venezuelan-migrants-and-refugees-situation-report.pdf.
- OHCHR. (2020). *Venezuela Human Rights Reports*. E.T: 05.09.2020. <https://www.ohchr.org/EN/Countries/LACRegion/Pages/VEReportsOHCHR.aspx>.

- Oliveira, P. P. (2020). The Venezuela Refugee Crisis and The Brazilian Approach. E.T: 07.10.2020.
https://www.researchgate.net/publication/340859068_The_Venezuela_refugee_crisis_and_the_Brazilian_approach.
- O'Neil, S. K. (2019). A Venezuelan Refugee Crisis. P. B. Stares içinde, *Preparing for the Next Foreign Policy Crisis: What the United States Should Do?* (s. 77-95). Council on Foreign Relations.
- OSAC. (2020). Venezuela 2020 Crime&Safety Report. E.T: 25.09.2020.
<https://www.osac.gov/Country/Venezuela/Content/Detail/Report/0e6ed0e0-eb8e-44cc-ab81-1938e6c8d93f>.
- Page, K. R., Doocy, S., Ganteaume, F. R., Castro, J. S., Spiegel, P., & Beyrer, C. (2019). Venezuela's Public Health Crisis: A Regional Emergency. *The Lancet*, 393(10177), 1254-1260.
- Praag, O. V. (2019). Understanding the Venezuelan Refugee Crisis. www.wilsoncenter.org.
- RMRP. (2020). *For Refugees and Migrants from Venezuela* . E.T: 23.09.2020.
<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/72254.pdf>.
- The Guardian. (2020). One In Three Venezuelas Not Getting Enough to Eat, UN finds. E.T: 18.09.2020.
<https://www.theguardian.com/world/2020/feb/24/venezuela-hungry-food-insecure-un-world-food-program>.
- The World Bank . (2020). Doing Business. E.T: 10.10.2020.
<https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2020>.
- Transparency International. (2017). *People and Corruption: Latin America and Caribbean*. Berlin: Transparency International.
- UNHCR. (2017). Persons in Need of International Protection. E.T: 08.09.2020.
refworld.org/pdfind/596787734.pdf.
- WFP. (2019). *Venezuela Food Security Assessment*. E.T: 17.09.2020.
https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Main%20Findings%20WFP%20Food%20Security%20Assessment%20in%20Venezuela_January%202020-2.pdf.
- World Economic Forum. (2019). The Global Competitiveness Report 2019. E.T: 22.10.2020.
http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.

Erişim Tarihi: 26 Eylül 2020, <https://www.unhcr.org/>

Erişim Tarihi: 21 Eylül 2020, <https://www.iom.int/>

Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2020, <https://www.statista.com/>

Geliş Tarihi:

30.09.2021

Kabul Tarihi:

16.12.2021

Yayımlanma Tarihi:

20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Kara, A. (2021). Budget-performance simulations: a pedagogical example and a research hypothesis. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1688-1703. doi:10.46928/iticusbe.1002972

BUDGET-PERFORMANCE SIMULATIONS: A PEDAGOGICAL EXAMPLE AND A RESEARCH HYPOTHESIS

Theoretical

Ahmet Kara

İstanbul Ticaret Üniversitesi

Sorumlu Yazar (Correspondence)

2a0c1a1c@gmail.com

Ahmet Kara, İstanbul Ticaret Üniversitesi İktisat profesörüdür. İktisat teorisi ve politik iktisat alanlarında ders vermekte ve bu alanlarda araştırmalar yapmaktadır.

BUDGET-PERFORMANCE SIMULATIONS: A PEDAGOGICAL EXAMPLE AND A RESEARCH HYPOTHESIS

Ahmet Kara
2a0c1a1c@gmail.com

ABSTRACT

Purpose: This paper has two main purposes, the first of which is to present a simple pedagogical example of budget-performance simulations that can be used for instructional purposes. The second purpose is to formulate a research hypothesis about the effects, on the overall performance, of (i) the overall level of physical and academic-managerial human capital investments and (ii) the allocation of resources between physical capital and academic-managerial human capital.

Method: We have employed a system dynamics method so as to construct a simplified setup (model) where some pedagogically illustrative components of the budget are specified and linked to an elementarily exemplified performance function. We have then simulated the investment-based performance trajectories to demonstrate the findings of the paper. We have shown how to undertake a policy-based optimization as well. The method (system dynamics) we have chosen is suitable for the modeling of complexly-interwoven optimization and simulation processes.

Findings: Through simulation and policy-based performance optimization exercises, we have demonstrated that the physical and academic-managerial capital investments matter and there exists an optimal allocation of resources that maximizes the university performance.

Originality: There is a need for a comprehensive and in-depth examination/inquiry of the performance optimization and simulation processes associated with the higher education institutions. This article represents a modest contribution to such an inquiry.

Key Words: Budget, Performance, Simulation

JEL Codes: I20, D23, C61

BÜTÇE-PERFORMANS SİMÜLASYONLARI: PEDAGOJİK BİR ÖRNEK VE BİR ARAŞTIRMA HİPOTEZİ

ÖZET

Amaç: Bu makalede, ilkin, pedagojik bir bütçe-performans simülasyonu örneğinin kurgulanması amaçlanmaktadır. İkinci olarak, fiziki ve akademik-idari beşeri sermaye yatırımlarının ve kaynakların bu yatırım bileşenlerine tahsisinin üniversite performansı üzerindeki muhtemel etkilerinin, bir araştırma hipotezi çerçevesinde, incelenmesi hedeflenmektedir.

Yöntem: Makalede, bir sistem dinamiği yöntemi kullanılmakta ve basit bir yapı çerçevesinde, bir bütçenin örnekleme amaçlı olarak seçilen bazı bileşenleri bir performans fonksiyonu ile ilişkilendirilmekte, sistemin bazı anahtar değişkenlerinin seyrinin nasıl simüle edilebileceği ve politika-temelli performans optimizasyonunun nasıl yapılabileceği gösterilmektedir. Makalede kullanılan yöntem (sistem dinamiği), iç içe geçmiş, karmaşık optimizasyon ve simülasyon süreçlerinin modellenmesi için uygun bir yöntemdir.

Bulgular: Makaledeki simülasyon ve optimizasyon alıştırmalarıyla, iki tür bulgu örneklenmektedir: İlkin, yatırım temelli performans yörüngeleri simüle edilerek, fiziki ve beşeri sermaye yatırımlarının fark yaratabileceği gösterilmektedir. İkincisi, nümerik bir örnekle, üniversite performansını maksimize edecek kaynak dağılım(lar)ının varlığı kanıtlanmaktadır.

Özgünlük: Yükseköğretim kurumları ile ilgili performans optimizasyonu ve simülasyonu süreçlerinin kapsamlı ve derinlikli incelemelere ihtiyacı bulunmaktadır. Bu makale, bu tür incelemelere mütevazı bir katkı niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bütçe, Performans, Simülasyon

JEL Sınıflandırması: I20, D23, C61

INTRODUCTION

Simulation is an effective instructional tool that can be used for the purpose of exploring different scenarios for social processes and teaching policy-relevant skills for experimentation. One way to undertake a pedagogically useful and scientifically productive social simulation exercise is to create an initial setup (model) which could be successively (or step-by-step) revised so as take into account the complexities of the real-life processes. The initial setup could be based upon the basic features of the chosen process and additional dynamic, stochastic and strategic dimensions could be incorporated later.

The exercise we will choose for this paper is concerned with budget-and-performance-processes of a teaching-research institution, and as such, is related to the education-and-research-relevant issues, which are fairly complicated and examined in some detail in a wide range of works including Dzisah (2007), Barlas & Diker (2000), Spencer (2001), Ehrenberg (2020), Barlas, Diker & Polat (1997), Hage, Mote & Jordan (2013), Abramo, D'Angelo & Di Costa (2014), Ivanov, Markusova & Mindeli (2016), Hayrinen-Alestalo & Peltola (2006), Kara (2007, 2013a,b, 2015, 2018), Metcalfe (2010), Lach & Schankerman (2008), Munoz (2016), Parilli & Elola (2012), Owen-Smith (2018), Ramos-Vielba & Fernandez-Esquinas (2012), Simai (2003), Shin (2009) and Wang, Chen, Weiping, Wang, Guo & Li-Ying (2020).

In this paper, we will not analyze the rich spectrum of the issues in the literature. Instead, we will focus on a particular task of demonstrating simulation in a pedagogically useful and scientifically productive manner. We will undertake two basic tasks. First, we will construct a simple pedagogically useful budget-performance model and simulate the trajectories of budget surplus and overall university performance. In the context of this model, we illustrate policy optimization as well. Second, we formulate a research hypothesis concerning the effects, on the overall university performance, of the overall levels and decompositions of university-related capital such as physical and academic-managerial human capital. We demonstrate that the overall levels of physical and academic-managerial human capital investments matter and there exist particular allocations of resources (and hence investments) between physical capital and academic-managerial human capital that maximize the overall university performance. In view of the focus on the performance improvements in the modern educational and scientific practices, the exercise/model and the research hypothesis presented in the paper could be judged to be of both theoretical and practical significance. The following section presents the pedagogical model/exercise and the research hypothesis and the concluding section points out the possible extensions.

THE CONCEPTUAL/THEORETICAL FRAMEWORK AND THE METHOD

Consider a hypothetical foundation (waqf)-based/established educational institution (e.g., a university) engaging in teaching and research. The institution is assumed to have a certain amount of financial assets (FA_t) which could be negative at the beginning of the period (at $t=0$), representing an initial debt. The yearly revenues of the institution at time t (YR_t) have three main components associated with educational activities (ER_t), research/project activities (RR_t) and foundation-provided yearly funds and private donations (VR_t). The yearly expenditures at time t (YE_t) also have a number of components associated with teaching (EE_t), research/projects (RE_t), advertising (AE_t), interest payments (IE_t) and some other/residual expenditure (OE_t).

$$YR_t = ER_t + RR_t + VR_t. \quad (1)$$

$$YE_t = EE_t + RE_t + AE_t + IE_t + OE_t. \quad (2)$$

Educational revenues depend mainly on the number of individuals receiving the institution-provided educational services (q_t) and tuitions (p_t). q_t is a function of tuitions, advertising expenditures and some stochastic factor (u). Tuitions change over time at a rate either equal or proportional to the inflation rate (r). Research/project revenues will be taken to be a function of the research/project expenditures. The amount of the foundation-provided funds and donations is assumed to be proportional to the total expenditures.

$$ER_t = q_t \cdot p_t. \quad (3)$$

$$q_t = \alpha_1 + \alpha_2 \cdot p_t + \alpha_3 \cdot AE_t + u. \quad (4)$$

$$p_t = (1+r)^t \cdot p_0, \text{ where } p_0 \text{ is the tuition at } t=0. \quad (5)$$

$$RR_t = \beta_0 + \beta_1 \cdot RE_t. \quad (6)$$

$$VR_t = \gamma \cdot YE_t. \quad (7)$$

Educational expenditures grow over time at a rate equal or proportional to the inflation rate. The research/project expenditures will be taken to be proportional to the educational expenditures, with a proportionality coefficient (z) to be determined through optimization¹ Advertising (and social) expenditures are also proportional to the educational expenditures. The proportions associated with research/project and advertising expenditures are assumed to add up to a certain policy-specified, predetermined constant (k). $k \cdot ER_t$ is the amount of discretionary fund to be allocated for research and other purposes. Interest payments depend on the amount of debt and the interest rate (s), which is adjusted with respect to the inflation rate and some stochastic factor. Other expenditures grow over time at a rate equal to the inflation rate.

¹ Some of the projects could be financed through profit-and-loss sharing arrangements, which would introduce a stochastic element into the picture. For some complications associated with profit-and-loss sharing arrangements, see Kara (2001).

$$EE_t = EE_0.(1+r)^t, \text{ where } EE_0 \text{ is the educational expenditures at } t=0. \quad (8)$$

$$RE_t = z.EE_t. \quad (9)$$

$$AE_t = (k-z).EE_t. \quad (10)$$

$$IE_t = -s.FA_t, \text{ where } FA_t \text{ is assumed to be negative at } t=0, \text{ representing an initial amount of debt. } s = s_0 + r, \text{ } s_0 \text{ is the interest rate at } t=0. \quad (11)$$

$$OE_t = OE_0.(1+r)^t, \text{ where } OE_0 \text{ is the other expenditures at } t=0. \quad (12)$$

The overall performance of the university at t (OP_t) is assumed to be measured on the basis of teaching performance at t (TP_t), which is assumed to depend on the number of individuals receiving educational services at t , and research/project performance at t (RP_t), which is assumed to be a function of the research/project expenditures at t and some stochastic factor (v). The number of publications will be taken to be a proxy for the research/project performance.

$$TP_t = q_t. \quad (13)$$

$$RP_t = \theta.RE_t + v. \quad (14)$$

We will assume that the overall performance is a logarithmic function of the teaching and research performances.

$$OP_t = \delta_1.\ln(TP_t) + \delta_2.\ln(RP_t), \quad (15)$$

where the values of δ_1 and δ_2 are assigned by the administrators on the basis of the relative priorities of teaching and research.²

For simulation purposes, we will use the method of system dynamics, which, for the setup (system) we have, requires the specification of the stock variable, the flow variable, the auxiliary variables and the possible feedback loop(s) within the system. In the current system, the amount of financial assets is the stock variable, the change of which depends on the budget surplus, which is the flow variable. Other variables in the system are auxiliary variables. There are a number of feedback loops within the system, one of which is as follows. The amount of financial assets influences the interest component of the setup, which eventually influences the budget surplus which, in turn, influences the amount of financial assets.

The sketch of the causal connections/links embodied in the setup is presented in Figure 1.

² The institution may have multiple and potentially juncture-dependent preferences, which require more complicated optimal decision making processes. For an account of the issues of multiple/multidimensional preferences and associated complexities in economic theory, see Kara (1996, 2009).

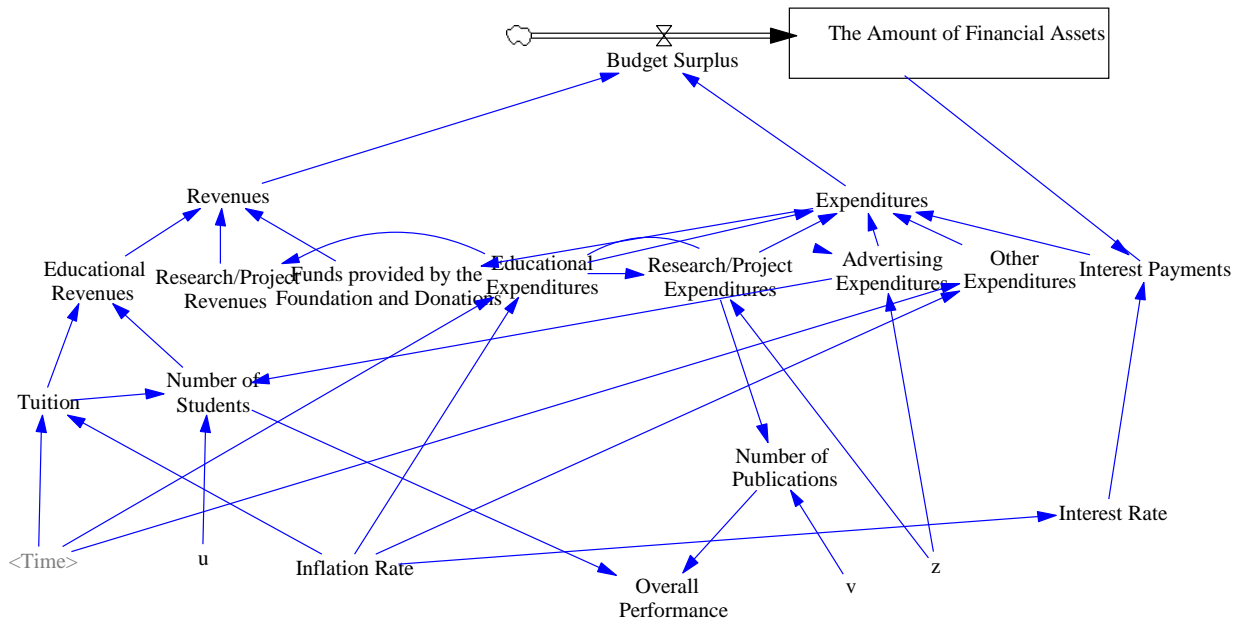

Figure 1. The simulation diagram.

FINDINGS

To simulate the trajectories of the variables in the system, let us choose the following parameter values: The initial value of the financial assets = -100000, $\alpha_1=6500$, $\alpha_2 =40$, $\alpha_3 =0.1$, $u = \text{RANDOM NORMAL}(-500, 500, 0, 250, 0)^3$, $r=0.05$, $p_0 =50$, $\beta_0= 2500$, $\beta_1 = 0.9$, $\gamma = 0.1$, $EE_0 = 150000$, $k = 0.3$, $s_0 = 0.03$, $OE_0 = 100000$, $\theta = 0.01$, $v = \text{RANDOM NORMAL} (-50, 50, 0, 25, 0)$. $\delta_1 = 0.6$, $\delta_2 = 0.4$. The initial $z = 0.1$. Initial time = 0. Final time = 10. Time unit = year.

The simulated trajectories of the budget surplus and overall performance for the chosen period are as follows (Figure 2 and Figure 3):

³ That is to say, the minimum, maximum, mean and standard deviation of u are -500, 500, 0 and 250, respectively. The seed value is taken to be zero.

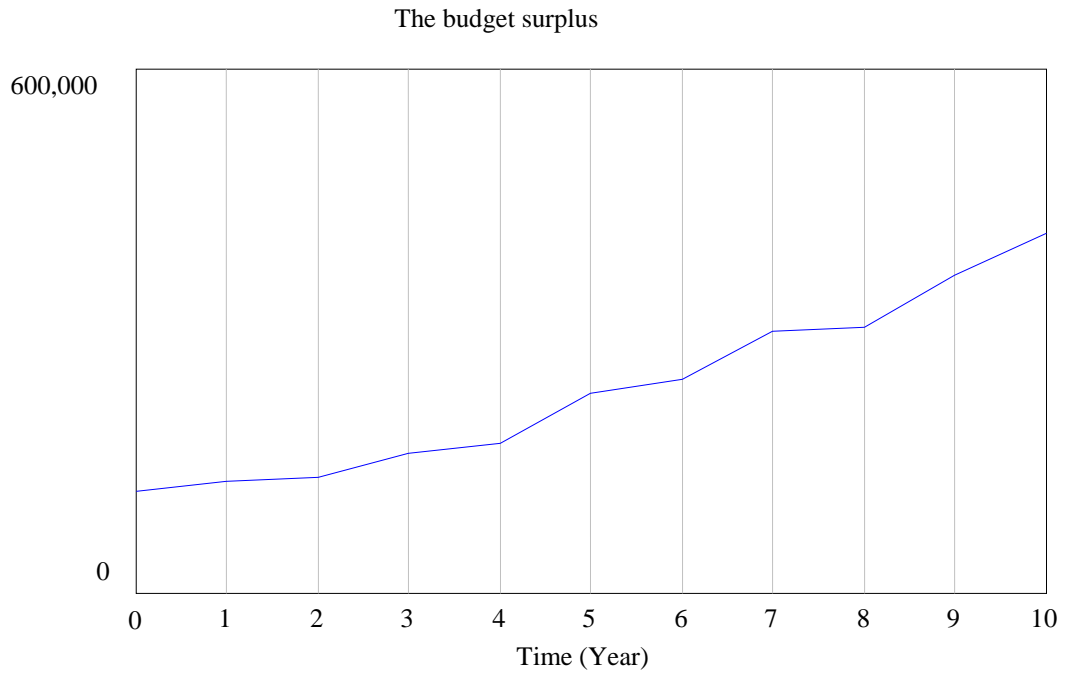

Figure 2. The budget surplus trajectory.

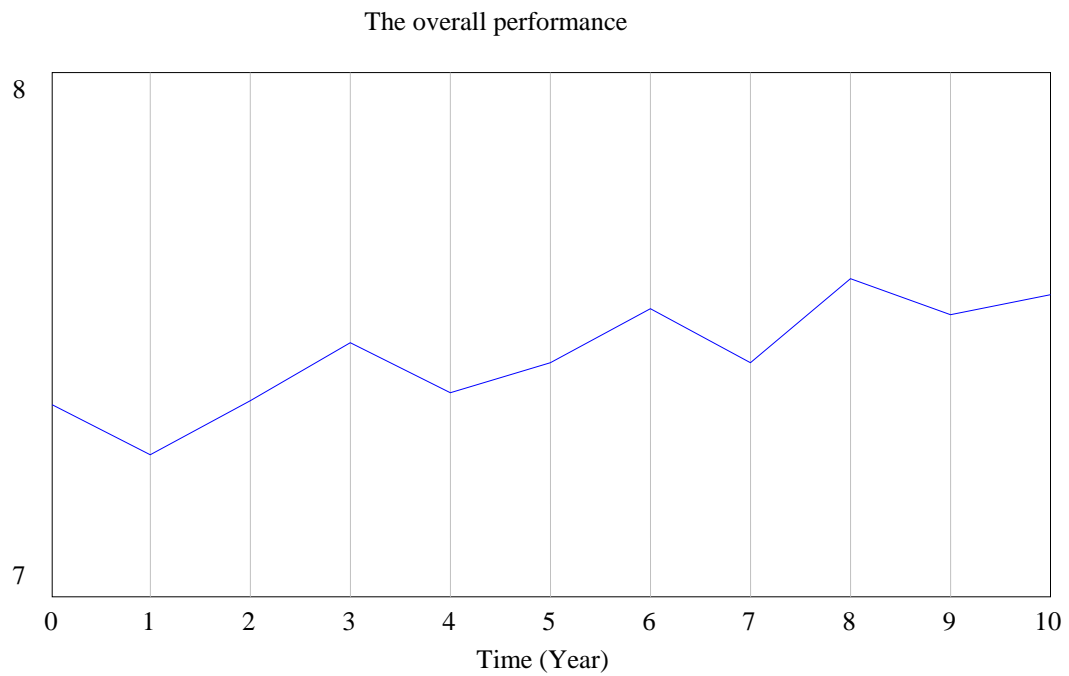

Figure 3. The overall performance trajectory

Clearly, the budget surplus and overall performance trajectories display upward trends over time.

Are these trajectories the “best possible”/“optimal” ones for the institution? The answer to this question depends on the particular optimization problem the institution chooses. Suppose that the institution tries to find the overall-performance-maximizing value (or values) of z . Using the optimization capabilities of VENSIM DSS in this stochastic setup, we find that $z=0.2$ maximizes the overall performance. If we re-simulate the overall performance with $z=0.2$, we get the following trajectory (Figure 4).

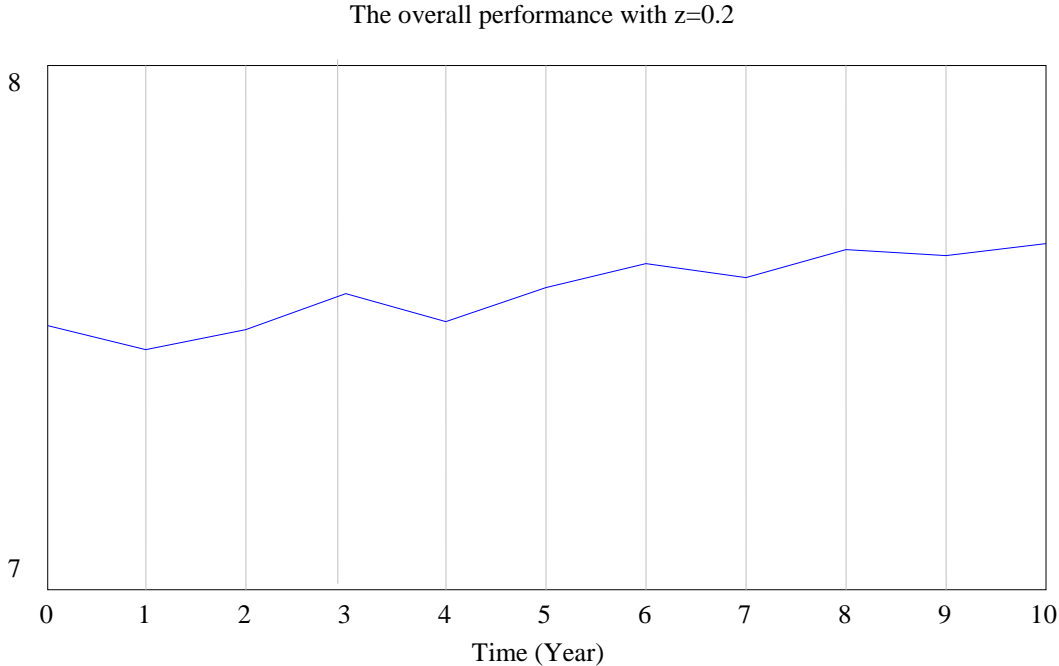

Figure 4. The overall performance trajectory with $z=0.2$.

The overall performance values over time slightly improve. Thus, setting the policy parameter optimally makes some difference.

Depending on the weights of teaching and research (δ_1, δ_2) in the performance function of the university, the optimal value of z changes. In the set of parameters above, $\delta_1 = 0.6$ and $\delta_2 = 0.4$ indicate a relatively higher weight for teaching. If we change these weights so as to have a weight of 0.4 for teaching and a weight of 0.6 for research, the optimal value of z becomes 0.29. Thus, the higher is the weight associated with research, the higher is the optimally-assigned, research-related fraction of the discretionary fund.

Simulation exercises could be extended to incorporate the effects of various aggregated or disaggregated forms of capital on the university performance. For illustration purposes, suppose that

the institution's academic-managerial human capital at t (HK_t) directly influences the number of individuals (q_t) receiving educational services and the number of publications (RP_t) produced. The new equations for q_t and RP_t are as follows.

$$q_t^* = \alpha_1 + \alpha_2 \cdot p_t + \alpha_3 \cdot AE_t + \alpha_3 \cdot HK_t + u. \tag{16}$$

$$RP_t^* = \theta_1 \cdot RE_t + \theta_2 \cdot HK_t + v. \tag{17}$$

A simulation diagram with a human capital dimension is given in Figure 5 below.

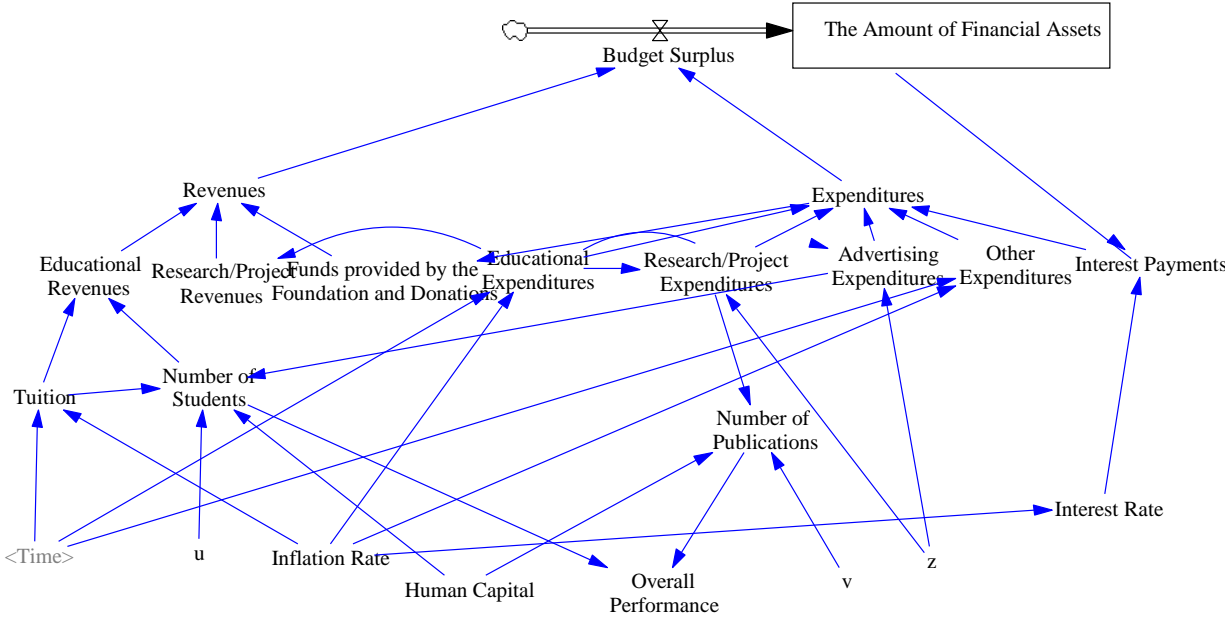

Figure 5. The simulation diagram with a human capital dimension⁴

For simulation purposes, suppose that, in addition to the parameter values associated with Figure 1, $\alpha_3 = 200$, $\theta_1 = 0.01$, $\theta_2 = 20$ and the value of $HK_t = 5$.⁵ The human capital-incorporated overall performance trajectory associated with these parameter values is as follows (Figure 6).

⁴ Please note that HK_t is introduced here as an auxiliary variable. Alternatively, it could be incorporated into the system as a stock variable as well.

⁵ HK_t representing the knowledge, ability and competences of academic and other personnel could be measured in various ways, the details of which will not be explored here.

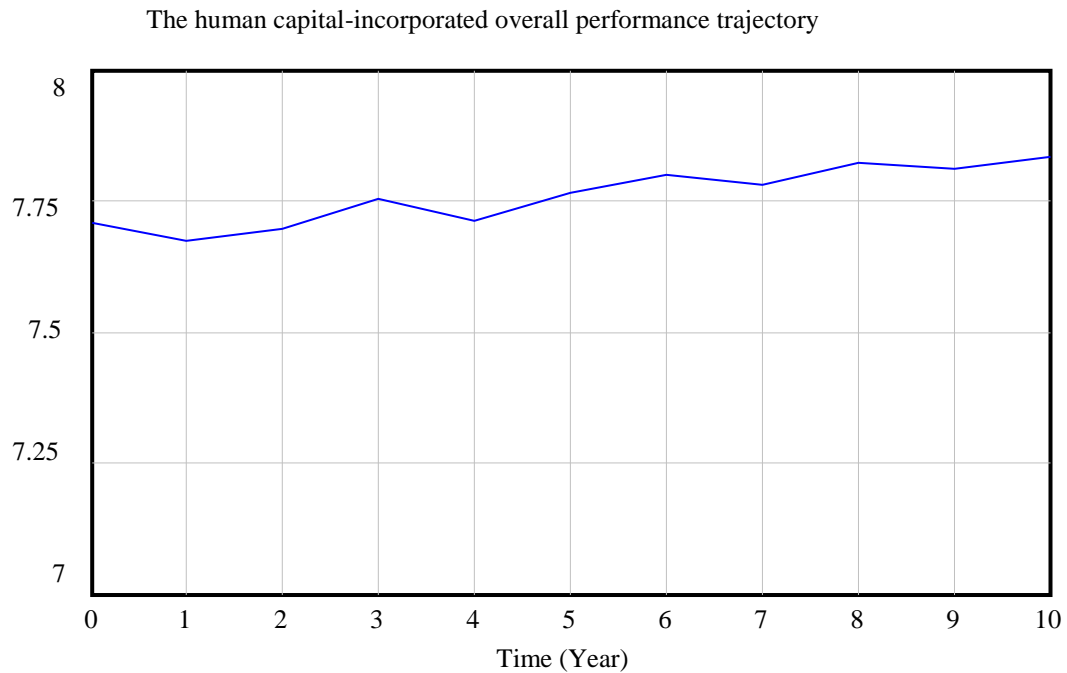

Figure 6. The human capital-incorporated overall performance trajectory

The overall performance trajectory in Figure 6 represents higher values of overall performance compared to the trajectory in Figure 4, illustrating the positive effect of human capital on the overall performance. We can illustrate the possible effects of other types of capital, such as physical capital and social capital, on the university performance in a similar manner.

Instead of exploring the individual effects, on the overall university performance, of all different types of capital, we will explore the effects of some key underlying factors, namely, investments in various forms of capital and allocations of resources between/among those forms of capitals. This will be the subject matter of the research hypothesis we will put forward in the final part of the paper. We will formulate a research hypothesis concerning the effects, on the university performance, of (i) the overall level of investments in physical and academic-managerial human capital and (ii) research allocations between these different types of capital. We will add a new component to the overall expenditures, namely capital investment expenditures (CIE_t), which is assumed to have two components: physical capital investment expenditures (PCE_t) and academic-managerial human capital investment expenditures (HCE_t). Capital investment expenditures are a fraction (w_2) of the amount of financial assets. w_1 percent of the amount of financial assets is allocated to the physical capital investment expenditures and w_2-w_1 percent is allocated to the academic-managerial human capital investment expenditures.

$$CIE_t = PCE_t + HCE_t. \tag{18}$$

$$PCE_t = w_1 \cdot FA_t. \tag{19}$$

$$HCE_t = \text{IF THEN ELSE}(FA_t > 0, (w_2 - w_1) \cdot FA_t, 0). \tag{20}$$

The overall level of physical and academic-managerial human capital investment expenditures will influence the teaching performance and the research performance. The revised equations for teaching and research performances are as follows:

$$TP_t^{\text{revised}} = \alpha_1 + \alpha_2 \cdot p_t + \alpha_3 \cdot AE_t + \alpha_4 \cdot HCE_t + \alpha_5 \cdot PCE_t + u. \tag{21}$$

$$RP_t^{\text{revised}} = \theta_1 \cdot RE_t + \theta_2 \cdot HCE_t + \theta_3 \cdot PCE_t + v. \tag{22}$$

We will re-construct the simulation diagram so as to take into account the new variables and the relationships. Please note that, for the sake of illustrating an alternative which is slightly different than the one shown above, the interest component in the model is incorporated as a revenue rather than expenditure item (Depending on whether FA_t is positive or negative, it could be a revenue or an expenditure.) The new diagram is presented in Figure 7.

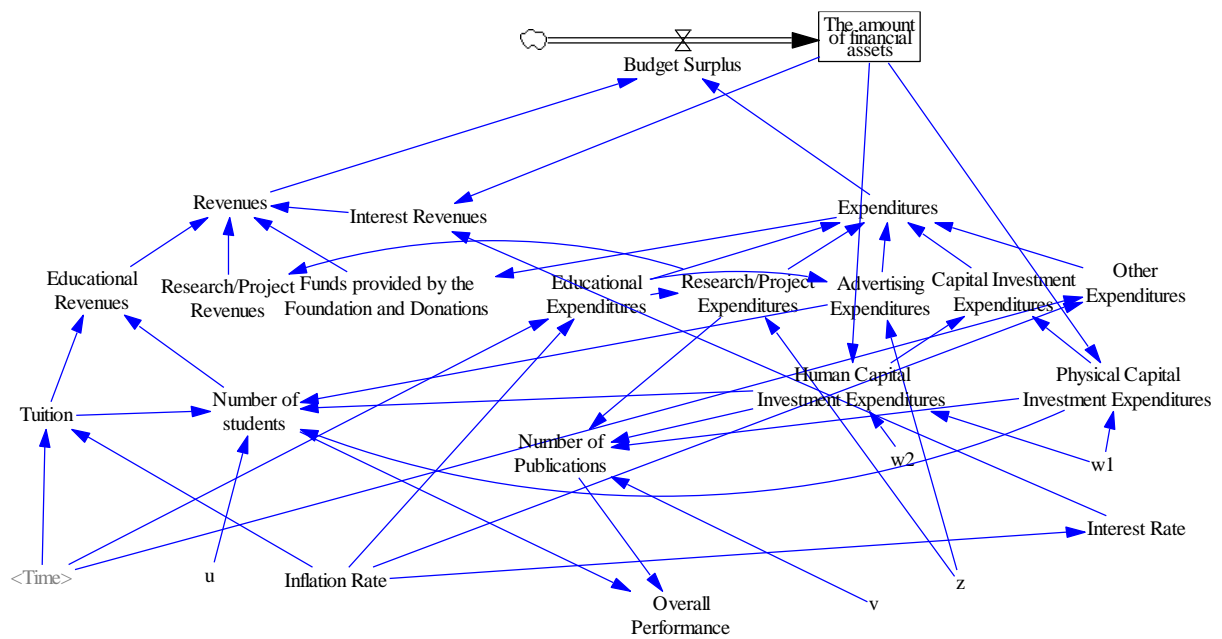

Figure 7. The physical-and-human-capital-investment-incorporated simulation diagram

Our research hypothesis is that the overall level of capital investments matters and there exists at least one particular allocation of investment between physical capital and academic-managerial human capital that maximizes the overall university performance.

To analyze and exemplify the effects of the overall capital investments on the university performance, we will use the simulation setup described in Figure 7, which includes many of the relationships that exist in Figure 1. There are, however, some additional parameters, the values of which we set in the following manner: $\alpha_4 = 0.023$, $\alpha_5 = 0.03$, $\theta_2 = 0.002$, $\theta_3 = 0.001$, $w_2 = 0.2$, w_1 is to be determined through optimization.

The new overall performance trajectory with capital investments is displayed in Figure 8.

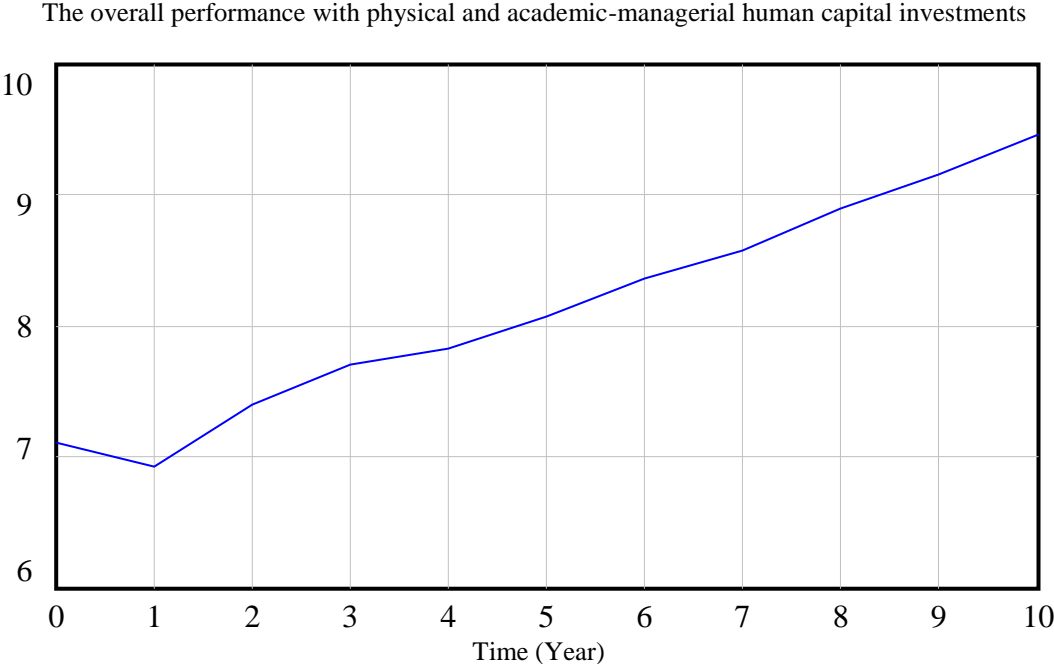

Figure 8. The overall performance trajectory with capital investments

In contrast with the previous overall performance trajectories, the trajectory in Figure 8 has a “steep trend”, indicating that the physical and academic-managerial human capital investments lead to considerable increases in the overall performance over time. Thus capital investments matter.

Could decompositions of capital investments between physical and academic-managerial human capital make a difference as well? To answer this question, we will try to find whether there exists an (optimal) allocation of resources that maximizes the overall university performance. To find the performance-maximizing value(s) of the decomposition between these different types of capital investments, we now introduce w_1 into the system as a decision variable. Thus in addition to z , w_1 will function as an optimization instrument in the model. We will maximize the overall performance with respect to both w_1 and z . Using the optimization capabilities of VENSIM DSS, we find that, with

these parameter values, the overall performance is maximized at $w_1 = 0.0658375$, exemplifying the existence of a performance-maximizing resource allocation between physical and human capital.⁶

CONCLUDING REMARKS

This paper undertakes two main tasks. First, it presents a pedagogical example of an interlinked simulation and optimization for decision making processes of an institution engaging in teaching and research. By the very nature of the pedagogical exercise, the constructed setup is simple and does not take into account many complexities encountered in real-life institutional decision making processes. Many of these complexities, however, could be incorporated into the setup presented here. For instance, in addition to the case of human capital exemplified above (in Figure 5), non-human capital dimensions of teaching, research and managerial processes could be taken into account by properly representing these different dimensions of capital as stock variables, which could be connected to the other variables in the system. Various components of the budget could be revised and detailed so that the budget resembles to the real-life examples encountered in practice. Dynamic, stochastic and strategic dimensions within the institution as well as interactions with the environment could be incorporated into the model as well.

Second, the paper formulates a research hypothesis concerning the effects of the levels and decompositions between the physical and academic-managerial capital on the overall university performance. It shows, through a simulated physical-and-academic-managerial-human-capital-incorporated trajectory, that the overall capital investments matter. Moreover, it is shown that there exists an allocation of resources between physical and academic-managerial human capital that is performance-maximizing. This hypothesis could be refined further to explore the discipline-specific performance effects of the sub-components of different types of capital in disciplinarily decomposed settings. Such a disaggregated analysis of the performance effects of various forms of capital could reveal additional avenues for improvement, which may be worthy of further inquiry.

⁶ For a similar optimization problem, see Kara (2020).

REFERENCES

- Abramo, G., D'Angelo, C.A. & Di Costa, F. (2014). Investigating returns to scope of research fields in universities. *Higher Education*, 68 (1), 69-85.
- Barlas, Y. & Diker V. (2000). A Dynamic simulation game for strategic university management. *Simulation and Gaming*, 31(3), 331-358.
- Barlas, Y., Diker, V. & Polat, S. (Eds.). (1997). *Systems approach to learning and education into the 21st century (Proceedings of 15th International System Dynamics Conference)*. Istanbul: Boğaziçi University Press.
- Dzisah, J. (2007). Institutional transformations in the regime of knowledge production: The University as a catalyst for the science-based knowledge economy. *Asian Journal of Social Science*, 35(1), 126-140.
- Ehrenberg, R. G. (2020). *Akademinin yönetimi: Modern Üniversite'de sorunlu kim?* KüreYayınları.
- Hage, J., Mote, J.E. & Jordan, G. B. (2013). Ideas, innovations, and networks: a new policy model based on the evolution of knowledge. *Policy Sciences (Special Issue: Protecting and Sustaining Indigenous People's Traditional Environmental knowledge and Cultural Practice)*, 46(2), 199-216.
- Häyrynen-Alestalo, M. & Peltola, U. (2006). The problem of a market-oriented university. *Higher Education*, 52(2), 251-281.
- Ivanov, V.V., Markusova, V.A. & Mindeli, L.E. (2016). Government investments and the publishing activity of higher educational institutions: Bibliometric analysis. *Herald of the Russian Academy of Sciences*, 86 (4), 314-321.
- Kara, A. (1996). *The Economic self as a multidimensional complexity: Towards a critique and reconstruction of economic theory*. Ph. D. Dissertation, University of Massachusetts at Amherst. Microfilm version, UMI.
- Kara, A. (2001). On the efficiency of the financial institutions of profit and loss sharing. *Journal of Economic & Social Research*, 3(2), 99-104.
- Kara, A. (2007). Discrete stochastic dynamics of income inequality in education. *Discrete Dynamics in Nature and Society*, 2007(1), 1-15.
- Kara, A. (2009). Implications of multiple preferences for a deconstructive critique and a reconstructive revision of economic theory. *Journal of Economic & Social Research*, 11(1), 69-78.
- Kara, A. (2013a). Dynamics of education and technology in higher education. *Hacettepe Journal of Mathematics and Statistics*, 42(1), 87-99.

- Kara, A. (2013b). Educational technology and human capital. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 106, 970-979.
- Kara, A. (2015). Simulations of technology-induced and crisis-led stochastic and chaotic fluctuations in higher education processes. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 15(2), 303-312.
- Kara, A. (2018). Escaping mediocre-quality, low-productivity, low-Performance traps at universities in developing countries: A human capital-based structural equation model with system-dynamics simulations. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 18(3), 541-559.
- Kara, A (2020). An exploratory note on the efficient university management. *Istanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (Sabri Orman Özel Sayısı): 394-403.
- Lach, S. & Schankerman, M. (2008). Incentives and invention in universities. *The RAND Journal of Economics*, 39(2), 403-433.
- Metcalf, J. S. (2010). University and business relations: Connecting the knowledge economy. *Minerva*, 48(1), 5-33.
- Munoz, D.A. (2016). Assessing the research efficiency of higher education institutions in Chile: A data envelopment analysis approach. *International Journal of Educational Management*, 30 (6), 809-825.
- Owen-Smith, J. (2018). *Research universities and the public good: Discovery for an uncertain future (Innovation and technology in the world economy)*. Stanford Business Books.
- Parrilli, M.D. & Elola, A. (2012). The strength of science and technology drivers for SME innovation. *Small Business Economics*, 39(4), 897-907.
- Ramos-Vielba, I. & Fernández-Esquinas, M. (2012). Beneath the tip of the iceberg: exploring the multiple forms of university—industry linkages. *Higher Education*, 64(2), 237-265.
- Shin, J.C. (2009). Building world-class research university: The brain Korea 21 project. *Higher Education*, 58(5), 669-688.
- Simai, M. (2003). Knowledge, research, development and innovations: Some ideas from a research program. *Society and Economy*, 25(3), 305-319.
- Spencer, J. W. (2001). How relevant is university-based scientific research to private high-technology firms? A United States-Japan comparison. *The Academy of Management Journal*, 44 (2), 432-440.
- Wang, Y., Chen, Y., Weiping, L., Wang, T., Guo, L. & Li-Ying, J. (2020). Funding research in universities: Do government resources act as a complement or substitute to industry funding? *Economic Research*, 33 (1), 1377-1393.

Geliş Tarihi:
22.06.2021
Kabul Tarihi:
17.12.2021
Yayımlanma Tarihi:
20.12.2021

Kaynakça Gösterimi: Ortaköy, F. B., & Düzgün, M. (2021).
Uluslararası B2B işletmelerinde veri tabanı
pazarlamasının satış büyümesine etkisi.
İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,
20(42), 1704-1718. doi:10.46928/iticusbe. 954356

ULUSLARARASI B2B İŞLETMELERİNDE VERİ TABANI PAZARLAMASININ SATIŞ BÜYÜMESİNE ETKİSİ

Araştırma

Fatma Betül Ortaköy

Sorumlu Yazar (Correspondence)

İstanbul Medipol Üniversitesi

fbortakoy@medipol.edu.tr

Murat Düzgün

İstanbul Medipol Üniversitesi

mduzgun@medipol.edu.tr

Fatma Betül Ortaköy, İstanbul Medipol Üniversite'sinde doktor öğretim üyesidir. Pazarlama, müşteri ilişkileri yönetimi, marka yönetimi, dijital pazarlama, tüketici davranışı gibi alanlarda ders vermekte ve bu alanlarda araştırmalar yayınlamaktadır.

Murat Düzgün, İstanbul Medipol Üniversitesi'nde doktor öğretim üyesi ve Havacılık Yönetimi Bölüm Başkanı'dır. Lojistik ve Uluslararası Ticaret konularında dersler vermektedir. Uluslararası Pazarlama konusunda uzun yıllar sektör deneyimini sahiptir.

ULUSLARARASI B2B İŞLETMELERİNDE VERİ TABANI PAZARLAMASININ SATIŞ BÜYÜMESİNE ETKİSİ

Fatma Betül Ortaköy
fbortakoy@medipol.edu.tr
Murat Düzgün
mduzgun@medipol.edu.tr

ÖZET

Amaç: Bu çalışmada, veri tabanı pazarlaması kullanımının endüstriyel pazarlarda faaliyet gösteren uluslararası B2B işletmelerinin satış büyümesine etkisi incelenmektedir. B2C işletmelerinde veri tabanı pazarlaması (DBM) araçları sıklıkla kullanılıyor olsa da B2B işletmeleri açısından aynı durumu söylemek çok mümkün görünmemektedir. Özellikle Türk işletmelerine yapılan bu çalışma, Türkiye'deki B2B işletmelerinin veri tabanı pazarlaması kullanımına dair veri elde edilirken, DBM kullanan firmalarda DBM ve satış büyümesi ilişkisine odaklanmaktadır.

Yöntem: Araştırmada veri tabanı pazarlaması kullanımının satış büyümesine etkisini analiz edebilmek amacıyla anket yöntemi ile veri toplanmış, internet üzerinden yayılan anket aracılığı ile 53 firmanın soruları doğrudan yanıtlanması sağlanmıştır. DBM ve satış büyümesi ilişkisini analiz edebilmek amacıyla regresyon testleri uygulanmıştır.

Bulgular: Analiz sonuçlarına göre 53 firmanın 7 tanesi uluslararası pazarlarda faaliyet göstermemektedir. 46 adet B2B işletmesinin ise 14 adedi DBM kullanmamaktadır. Regresyon analizi sonuçlarına göre DBM'in satış büyümesine etkisi az da olsa tespit edilmiştir.

Özgünlük: Çalışma, bu alanda Türkiye'deki uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren B2B işletmelerine uygulanması açısından özgünlük taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: veri tabanı pazarlaması, B2B, uluslararası pazarlama

JEL Sınıflandırması: M30, M31, M39

THE EFFECT OF DATABASE MARKETING ON INTERNATIONAL B2B SALES

ABSTRACT

Purpose: This study examines the effect of database marketing on the sales growth of international B2B businesses. Although database marketing (DBM) is frequently used in B2C businesses, it does not seem possible to say the same for B2B firms. So, the purpose of this study to analyze whether there is a relationship between DBM and sales growth especially for B2B businesses in Turkey.

Method: In order to analyze the effect of database marketing on sales growth, data was collected through a questionnaire, and 53 companies were enabled to directly answer the questions. Regression tests were applied to analyze the relationship between DBM and sales growth.

Findings: According to the results, 7 of the 53 firms are excluded from the analysis because of not serving in international markets. 14 of 46 B2B firms are not using DBM. The regression test show there is a positive effect of DBM on sales growth.

Originality: This research made on international B2B firms in Turkey, while other papers focusing on B2C firms.

Keywords: database marketing, B2B, international marketing

JEL Classification: M30, M31, M39

GİRİŞ

Şirketler, uzun dönemli kârlılık amaçlarına ulaşmak için ilişki pazarlamasını kullanarak, müşteri ilişkilerine odaklanarak gelişme elde etmeye çalışmaktadırlar (Ryals ve Payne, 2001). İlişki pazarlaması, şirketin stratejik konumlandırılmasında müşterilerin merkezi rolünü vurgulamakta ve çalışanların müşterilerle iletişim konusunda eğitilmesi, sadakat programları oluşturulması ve müşterilerle birden çok kanal üzerinden iletişim kurulması gibi faaliyetleri içermektedir (Jones vd., 2015). Nitekim, şirketlerin yeni müşterileri kazanmaktan daha çok mevcut müşterilerini korumak için çaba sarf etmeleri gerektiği literatürde de ağırlık kazanmıştır (Jahromi vd., 2014).

Günümüzde ilişki pazarlama stratejilerinin uygulanması için bilgisayar teknolojilerinin kullanılması kaçınılmaz hale gelmiştir (Ryals ve Payne, 2001). Bu, özellikle B2C pazarlarına göre müşteri sayısı daha az olan, ancak daha fazla satın alma miktarları ile satın alma değerlerinin söz konusu olduğu ve doğru müşteri ilişkileri stratejileri ile kazanımın yüksek olacağı B2B pazarlarında da geçerlidir (Rauyruen ve Miller, 2007). Bu nedenle, B2B müşterilerine özel teklifler ve teşviklerle yaklaşmak (Jahromi vd., 2014) ve veri analitiği ile kişiselleştirilmiş müşteri deneyimleri sunmak oldukça önem arz etmektedir (Morgan, 2018).

Pek çok B2C (işletmeden tüketiciye) işletmeler veri tabanı pazarlamasının önemini kavrayıp şirket içi stratejilerini oluştururken veri tabanı pazarlamasını kullanmaya başlasa da, özellikle Türkiye gibi ülkelerde B2B işletmelerde veri tabanı pazarlaması kullanımının henüz yeterli boyutlara ulaşmadığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, veri tabanı pazarlaması kullanımının şirketin satış miktarları, satışlarda büyüme oranı gibi finansal çıktılara etkisini ortaya koyan çalışmalara literatür ihtiyacı duymaktadır. Bu çalışma literatüre bu anlamda katkı sağlamaya çalışarak, endüstriyel pazarlarda faaliyet gösteren uluslararası B2B (işletmeden işletmeye satış yapan şirketler) işletmelerinde veri tabanı pazarlaması kullanımının şirketin satış büyümesine etkisini incelemektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde, veri tabanı pazarlaması ile ilgili literatür araştırması yapılmış, ikinci bölümde metodoloji ve analiz yöntemi ile analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Sonuç kısmında, yapılan analiz ve sonuçları değerlendirilmiş, işletmelere öneriler sunulmuştur.

VERİ TABANI PAZARLAMASI ve VERİ KAVRAMI

İlişkisel pazarlamanın bir alt boyutu olan ve pazarlamada verilerden yararlanmaya odaklanan veri tabanı pazarlaması (Möller ve Halinen, 2000), 1990'ların sonunda ve 2000'lerin başında segmentasyon ve hedef kitle iletişimde ön plana çıkmaya başlamıştır. Veri tabanı pazarlaması, müşteriler ve pazarlar hakkındaki bilgileri kullanarak firma faaliyetlerinin verimliliğini artırma noktasında devreye girmiştir (Cespedes ve Smith, 1993).

Pazarlama veri tabanları, akıllıca uygulandıklarında, pazarlama yöneticilerine günlük işlemlerden, kaynak tahsisine ve bütçe planlamasından stratejik karar alma süreçlerine kadar çeşitli görevlerde yardım sağlamaktadır (Tao ve Yeh, 2003). Ayrıca, veri tabanı pazarlaması müşteri sadakatini oluşturmada, müşterilerin satın alma davranışlarının tekrarında ve müşterilere uygun hizmetleri sağlamada gelişmiş bir bilgi teknolojisi kullanmaktadır (Tao ve Yeh, 2003). Böylelikle, müşterilerin davranışlarını analiz ederek kişiselleştirilmiş teklifler ile müşteri memnuniyetinin artırılması hedeflenmektedir (Peterson, Blattberg ve Wang, 1997). Bugün, müşteri veri analitiği daha karmaşık pazarlama eylemlerine de olanak tanımaktadır.

Veri kavramı, büyük, heterojen, geleneksel araçlar ve uygulamalar kullanılarak işlenmesi zor olan karmaşık veri kümelerini belirtmektedir. Veriler, tüketiciler hakkında davranışsal içgörüler sağlamak; pazarlamacılar da bu içgörülerini piyasa avantajına çevirmektedir. Bununla birlikte, veri tek başına bir anahtar değildir, iş anlayışına dönüştürülmesi gereken bir hammadde olarak düşünülebilir (Xu vd., 2016).

Veri analitiği, genel olarak verilerdeki gizli kalıpları bulmaya yardımcı olan araçları ifade etmektedir (Fayyad, Piatetsky-Shapiro ve Smyth, 1996; Friedrich vd., 1983). Diğer bir deyişle, veri analitiği, genel olarak, iş süreçleri ve iş ortamları ile ilgili gelişmiş bilgi ve anlayışa atıfta bulunarak, iş bilgisi oluşturmak amacıyla verilerden gizli içgörülerin çıkarılmasını ifade etmektedir (Gandomi ve Haider, 2015). Dolayısıyla, bu çalışmada veri analitiği denildiğinde, anlamlı bilgiler oluşturarak değer yaratmayı amaçlayan, müşteriler ile ilgili yüksek hacimli verileri depolamayı ve işlemeyi sağlayan, verileri analiz ederek çıkarsamalar ve öngörülerde bulunan, böylelikle firmanın karar aşamasında destek olan bir yapıdan bahsedilmektedir (Wang ve Hajli, 2017).

Veri analitiği ile beraber, veri tabanı pazarlaması, müşteri davranışını anlamada ve pazarlama stratejisini formüle etmede yol haritası sunan ve optimizasyon sağlayan bir yöntemdir. Günümüz piyasasında veri tabanı pazarlaması verimli bir sermaye biçimi olarak görülse de (Mayer-Schönberger ve Cukier, 2013; Satell, 2014), birçok firma faydalarından yararlanmakta başarısız olmaktadır (Mithas vd., 2013). Bu yeni sermaye biçiminden kâr elde etmek için firmalar, uygun fiziksel, beşeri ve örgütsel sermaye kaynaklarını veri tabanı pazarlamasına tahsis etmelidir. Veriler büyüdükçe, daha karmaşık ve açıklanamaz hale geldikçe, insanların sınırlı zihinsel kapasiteleri ile bilinmeyen bir ortamı deşifre etme ve yorumlama konusunda zorluklar ortaya çıkarmaktadır (Sammuto ve Sartawi,

2012). Veri tabanı pazarlaması ve veri analitiği ile bu bilgiler kümelenmekte, analiz edilmekte ve şirketler açısından öngörü sağlayabilmektedir (Lycett, 2013).

Bunun yanı sıra, veri tabanı pazarlaması ile, hangi pazarlama çabalarının boşa harcandığı, hangilerinin verimli olduğunu belirlemek ve böylece firmanın üretken olan çabalara odaklanmasına izin verilebilmektedir. Bu durumu, veri tabanı pazarlaması, pazarlama çabalarının karşılığını alacağı müşterileri belirleyerek ve ardından bu müşterileri hedefleyerek yapmaktadır.

Diğer bir deyişle, veri tabanı pazarlaması temelde pazarlama verimliliğini artırmak için bir segmentasyon ve hedefleme aracıdır.

Dolayısıyla firmaların veri tabanı pazarlamasına ihtiyaç duymasının sebepleri üç ana başlık altında toplanabilmektedir. Bunlar pazarlama verimliliğini artırmak, müşteri ilişkileri yönetimini geliştirmek ve sürdürülebilir bir rekabetçi avantaj yaratmak olarak sayılabilmektedir.

B2B İŞLETMELERDE VERİ TABANI PAZARLAMASI KULLANIMI

CRM (Müşteri İlişkileri Yönetimi) araçlarında tutulan veriler B2C'de olduğu gibi B2B'de de en önemli veriler arasındadır (Stein, Smith ve Lancioni, 2013). Veri tabanı pazarlamasının iş dünyasında önemli bir trend olarak ortaya çıkmasıyla, şirketler, kendi iç faaliyetlerinden ve dış kaynaklardan gelen verileri organize etme, saklama, işleme ve analiz etme becerilerini de artırmıştır. Güçlü yazılımlarla birleştirilen gelişmiş bilgisayar teknolojileri, rekabetçi stratejiler geliştirmede verileri daha önce hiç mümkün olmayan şekillerde kullanma yeteneği ile sonuçlanmıştır. Bu veri işleme kapasitesi, veri tabanı pazarlamasını beslemiştir (Crosby ve Johnson, 2000).

B2B'de müşteri ilişkilerini yönetirken, veri tabanı pazarlaması, çeşitli veri kaynaklarından bilgi toplamak, bu bilgiyi analiz ederek tahminler ve öngörüler elde etmek için yararlı olmaktadır. Örneğin Orenge-Rogla ve Chalmeta (2016), veri tabanı pazarlamasının şirketin daha iyi ürün önerileri üretmesine, rekabet ortamını anlamasına ve gelecek eğilimleri tahmin etmesine olanak tanıdığından müşteri ilişkileri yönetimini geliştireceğini öne sürmüştür. Ek olarak, müşteri ilişkileri yönetimindeki veri tabanı pazarlaması, müşteri etkileşimlerini otomatik olarak kategorize etmek, yönlendirmek ve farklı kanallar aracılığıyla müşteri davranışının daha büyük bir resmini oluşturmak için kullanılabilir (Orenge-Rogla ve Chalmeta, 2016). Genel olarak, veri tabanı pazarlaması, firmanın dinamik ve uyarlanabilir yeteneklerini geliştirerek firmanın değişime tepki verme yeteneğini yansıtmaktadır (Erevelles vd., 2016).

Veritabanı pazarlaması, B2B müşteri ilişkileri yönetiminde, müşteri verilerinin bilgiye dönüştürülmesine, etkili, güvenli ve ölçeklenebilir bir şekilde gerçek iş değeri yaratmasına olanak tanımaktadır (Orenge -Rogla ve Chalmeta, 2016). Dolayısıyla, veri tabanı pazarlaması firmanın hızla değişen müşteri ihtiyaçlarına ve tercihlerine daha iyi cevap verebilmek için müşteri odaklı bir strateji (Orenge-Rogla ve Chalmeta, 2016) uygulayabilmesini sağlamaktadır (Xu vd., 2016). Diğer bir

deyişle, veri tabanı pazarlaması ile kişiselleştirilmiş ürün önerileri, teklifler ve fiyat optimizasyonları (Martin ve Murphy, 2017) oluşturularak firmanın daha müşteri odaklı bir şekilde çalışması ve oldukça kişiselleştirilmiş müşteri ilişkileri sistemi kurması sağlanabilmektedir (Erevelles vd., 2016). Ayrıca, veritabanı pazarlaması ile firmalar, pazarlama faaliyetlerini gerçek zamanlı bilgilere dayalı olarak optimize edebilmekte ve bunu doğru zamanda yapabilmektedir (Xu vd., 2016).

Bu verilerden yola çıkılarak işletmelerin veri tabanı pazarlaması kullanımının finansal çıktıları olumlu yönde etkileyeceği öngörülmüş ve bu çalışmada veri tabanı pazarlamasının satış büyümesine etkisini ölçebilmek için aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

H1: Uluslararası piyasalarda hizmet veren B2B işletmelerinde veri tabanı pazarlaması kullanımı satış büyümesine pozitif yönlü etki etmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Araştırmada, uluslararası piyasalarda hizmet veren endüstriyel işletmelerin (B2B, işletmeden işletmeye) veri tabanı pazarlaması kullanımının şirketin satışlarına herhangi bir etkisi olup olmadığı ölçülmeye çalışılmıştır. Literatürde nihai tüketiciye hizmet veren işletmelerin veritabanı pazarlaması kullanımına dair çalışmalar oldukça yoğun olsa da, B2B alanında hizmet veren işletmeler için bu konuda çok sayıda araştırmaya rastlamak mümkün olmamaktadır. Özellikle Türkiye’de B2B’lerde veri tabanı pazarlaması kullanımının önemini araştırmak ve analiz etmek sektöre de fayda sağlayacaktır.

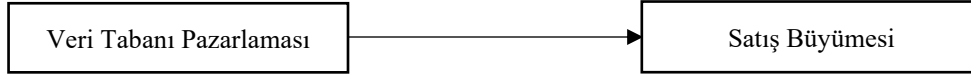
Araştırmanın Örnekleme

Araştırmada veri tabanı pazarlaması kullanımının satış büyümesine etkisini ölçebilmek amacıyla literatürdeki çalışmalardan yola çıkılarak anket yöntemi tercih edilmiştir. Bu çalışmada kolayda örneklem yöntemi tercih edilmiş, ana kütle, uluslararası piyasalarda hizmet veren B2B işletmeleri olarak belirlenmiştir. Çalışmada, veri toplama aracı olarak kullanılan anket, internet üzerinden anket sitelerinden istifade edilerek yayınlanmış ve anket İstanbul Ticaret Odası gibi kurumların da yardımı ile çeşitli şirketlere ulaştırılmış ve uluslararası piyasalarda hizmet veren 53 adet B2B işletmesinin soruları doğrudan cevaplaması sağlanmıştır. Ankette hazırlanan sorular literatürde var olan ölçekler titizlikle incelenerek ve bu ölçeklerden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Veri tabanı pazarlaması kullanımını ölçümlemek için Jayachandran ve meslektaşlarının 2005 yılında oluşturduğu ankette istifade edilmiştir. Satış büyümesi bilgileri şirketlerden alınmıştır.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmanın amacı belirtildiği üzere, özellikle uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren B2B işletmelerinin veri tabanı pazarlaması kullanım durumunu öğrenmek ve veri tabanı pazarlaması

kullanımının firmanın satış büyümesine etkisini incelemektir. Dolayısıyla araştırmanın teorik modeli Şekil 1’de gösterildiği gibi tasarlanmıştır.

Şekil 1. Araştırmanın Teorik Modeli

Anket sonuçlarına, etkiyi ölçebilmek için regresyon analizi uygulanmış, fark testleri için t-testi kullanılmış ve sonuçlar yorumlanmıştır. Analizler SPSS 25.0 programı ile gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Demografik Göstergeler

Araştırmaya dahil olan firmalar ile ilgili demografik göstergeler aşağıdaki grafiklerde belirtilmiştir. Tablo 1’de ankete katılan firmaların sektörel olarak dağılımı gösterilmiştir. Firmaların 18 tanesi otomotiv, 8’i tekstil, 7’si lojistik ve 6’sı hizmet sektöründe faaliyet göstermektedir.

Tablo 1. Ankete katılan firmaların sektör dağılımı (adet)

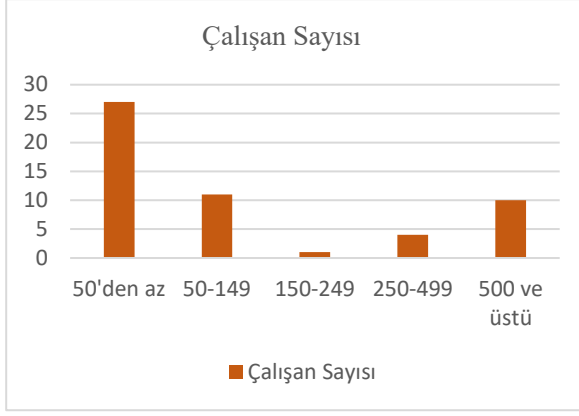
Otomotiv	Tekstil	Lojistik	Gıda	Makine-Elektronik	Hizmet	Diğer
18	8	7	2	6	6	6

Tablo 2’de ankete katılan firmaların ciro bazlı büyüklüklerinin dağılımı verilmiştir. Tabloya göre ankete katılan firmaların 14’ü küçük işletme, 28’i orta ölçekli işletme ve 11’i büyük ölçekli işletmedir.

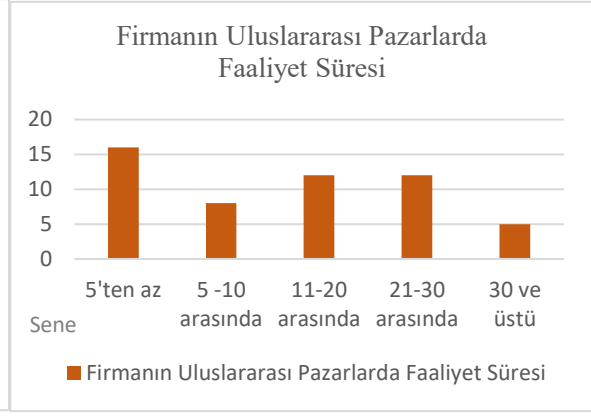
Tablo 2. Ankete katılan firmaların ciro kriteri bazlı firma büyüklüğüne göre dağılımı (adet)

Küçük ölçekli işletme (5 milyon TL’ye kadar)	Orta ölçekli işletme (5-50 milyon TL arasında)	Büyük ölçekli işletme (50 milyon TL’den fazla)
14	28	11

Şekil 2’de ankete katılan firmaların çalışan sayısı gösterilmekteyken, Şekil 3’te de ankete katılan firmaların uluslararası pazarlardaki toplam faaliyet süresi senelik olarak verilmiştir (Bknz. Şekil 2 ve Şekil 3).

Şekil 2. Çalışan Sayısı

Şekil 3. Uluslararası pazarlardaki faaliyet süresi (sene)

Anket sonuçlarına göre ankete katılan 53 firmadan 46'sı uluslararası pazarlarda faaliyet gösterirken 7 tanesi sadece yurtiçi pazarında varlık göstermektedir. Dolayısıyla uluslararası pazarlarda B2B işletmelerinde veri tabanı pazarlaması kullanımının satış büyümesine etkisini inceleyebilmek için regresyon analizine 46 firma dahil edilmiştir. Tablo 3'te ankete katılan ve uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren 46 firmanın uluslararası arenadaki pazar payları gösterilmiştir.

Tablo 3. Ankete katılan firmaların uluslararası pazarlardaki Pazar payları (adet)

%1'den az	%1- %2	%2-%3	%3-%4	%4-%5
24	1	1	8	12

Ankete katılan ve uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren 46 firmaya veri tabanı pazarlamasını işletmelerinde kullanım durumları ve kullanım süreleri sorulmuştur. Firmaların 14 tanesi veri tabanı pazarlamasını kullanmıyorken, 1-3 senedir kullanan firmalar 20, 4-6 senedir kullananlar 7 adet olarak görülmektedir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere, uluslararası pazarlarda veri tabanı pazarlaması Türk firmaları için oldukça yeni bir olgudur.

Tablo 4. Ankete katılan firmaların veri tabanı pazarlaması kullanım süreleri (sene)

Kullanmıyor	1-3 yıl	4-6 yıl	7-9 yıl	10 ve üzeri
14	20	7	2	3

Güvenilirlik Analizi

Cronbach's alfa istatistiksel analizlerde anket sorularının güvenilirliğini ölçmek için kullanılan bir iç tutarlılık testidir (Cronbach, 1951). Cronbach's Alfa güvenilirlik katsayısı normal olarak 0 ile 1 arasında değişir. Cronbach alfa katsayısı 1'e yaklaştığında ölçekteki öğelerin iç tutarlılığı çok yüksek olmaktadır (Gliem ve Gliem, 2003).

Bu ankette kullanılan veri tabanı pazarlaması ölçeğinin güvenilirlik analizinin katsayısı Tablo 5'te de görüldüğü üzere 0,964 olarak hesaplanmış ve anket güvenilir olarak kabul edilmiştir.

Tablo 5. Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik katsayısı	Değişken sayısı
,964	7

Veri Tabanı Pazarlamasının Satış Büyümesine Etkisinin Regresyon Analizi İle Ölçülmesi

Bu araştırmada veri tabanı pazarlaması kullanımının firmanın satış büyümesine etkisini ölçebilmek amacıyla regresyon analizi uygulanmıştır. Analiz SPSS 25.0 programı ile gerçekleştirilmiştir. Regresyon analizi, bağımlı bir değişken ile bir veya daha fazla bağımsız değişken arasındaki ilişkilerin tahmin edilmesi için kullanılan bir dizi istatistiksel yöntemdir. Değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü değerlendirmek ve aralarındaki ilişkiyi modellemek için kullanılmaktadır. Regresyon analizinin, doğrusal, çoklu doğrusal ve doğrusal olmayan gibi çeşitli varyasyonları bulunmaktadır. En yaygın modeller basit doğrusal ve çoklu doğrusal modellerdir. Doğrusal regresyon analizi yapabilmek için normallik varsayımının doğrulanması gerekmektedir. Bu sebeple önce değişkenlere normallik testi yapılmıştır.

Tanımlayıcı İstatistikler Ve Normallik Testi

Belirtildiği üzere doğrusal regresyonun ön koşulu olan normallik varsayımının sağlanıp sağlanmadığını ölçümleyebilmek amacıyla normallik testi yapılmıştır. Tablo 6'da veri tabanı pazarlaması anketinin tanımlayıcı istatistikleri ve normallik varsayımını sağlayabilmek açısından kontrol edilen Çarpıklık ve Basıklık (Skewness ve Kurtosis) değerleri verilmiştir.

Literatürdeki çalışmalara göre normal dağılımı doğrulamak için çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 arasında olması kabul edilebilir olarak tanımlanmaktadır (George ve Mallery, 2010). Tablo 6 incelendiğinde bütün ifadeler için çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ve +2 arasında kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla normallik varsayımının sağlandığı söylenebilmektedir.

Tablo 6. Tanımlayıcı İstatistikler

Kod	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma	Skewness değeri		Kurtosis değeri	
							Std. hata		Std. hata
DBM1	53	1,00	5,00	3,3774	1,33339	-,333	,327	-,999	,644
DBM2	53	1,00	5,00	3,3019	1,29474	-,372	,327	-,995	,644
DBM3	53	1,00	5,00	3,0755	1,41216	-,053	,327	-	,644
DBM4	53	1,00	5,00	3,0943	1,40417	-,174	,327	-	,644
DBM5	53	1,00	5,00	3,0189	1,43434	-,075	,327	-	,644
DBM6	53	1,00	5,00	2,9434	1,39249	-,117	,327	-	,644
DBM7	53	1,00	5,00	2,9434	1,32164	,004	,327	-	,644
N	53								

Regresyon Analizi

Veri kullanımının satış artış yüzdesine etkisini ölçmek için uygulanacak Regresyon analizi öncesinde, ölçeğe faktör analizi yapılmış, 7 soruluk ölçekte tek bir faktör belirlenmiştir. Sonrasında ölçeğin faktör değeri hesaplanmıştır. (DBM: Veri tabanı pazarlaması ölçeğinin kısaltması olarak kullanılmıştır.)

Tablo 7. Ölçeğin Korelasyon değerleri

İfade Kodu		DBM1	DBM2	DBM3	DBM4	DBM5	DBM6	DBM7
DBM1	Korelasyon katsayısı	1,000	,839**	,722**	,793**	,722**	,520**	,566**
DBM2	Korelasyon katsayısı	,839**	1,000	,812**	,801**	,718**	,570**	,521**
DBM3	Korelasyon katsayısı	,722**	,812**	1,000	,857**	,791**	,645**	,588**
DBM4	Korelasyon katsayısı	,793**	,801**	,857**	1,000	,847**	,682**	,666**
DBM5	Korelasyon katsayısı	,722**	,718**	,791**	,847**	1,000	,763**	,706**
DBM6	Korelasyon katsayısı	,520**	,570**	,645**	,682**	,763**	1,000	,834**
DBM7	Korelasyon katsayısı	,566**	,521**	,588**	,666**	,706**	,834**	1,000

Tablo 8. Regresyon analizi

Bağımlı Değişken: Satış Artış Yüzdesi	R	Düzeltilmiş R ²	Düz R ²	F	Sig
Veri tabanı pazarlaması	0,309	0,078	0,095	5,383	0,24

Regresyon analizi sonuçlarına göre p değeri 0,024 olarak bulunmuş, dolayısıyla 0,05'in altında olması sebebiyle etki gözlemlenmiştir. Fakat R değerleri incelendiğinde veri kullanımı ve satış artış yüzdesi arasındaki ilişkinin %30'larda kaldığı (R = 0,309) görülmektedir. Dolayısıyla bu ilişkinin çok güçlü olduğu söylenememektedir. R² değeri ise ölçeğin bağımlı değişkeni ne kadar açıkladığını göstermektedir. R²= 0,095 olarak gözlemlenmiştir. Bu da ölçeğin bağımlı değişkeni %10 oranında açıkladığını ifade etmektedir. Bu oranın yüksek bir oran olduğunu söylemek mümkün değildir.

Firma Büyüklüğünün Satış Artış Yüzdesine Etkisinin Ölçülmesi

Literatürdeki araştırmalar, veri tabanı pazarlamasının etkilerinin diğer faktörlerin yanı sıra firma büyüklüğüne bağlı olduğunu göstermektedir (Mikalef v.d., 2019). Bu sebeple, farklı firma büyüklüğüne sahip olan gruplar arasında satış artış yüzdesi açısından bir fark olup olmadığına da bu çalışmada bakılmıştır.

Tablo 9. Firma büyüklüğünün satış artış yüzdesine etkisinin anova ile ölçülmesi

Bağımlı Değişken: Satış Artış Yüzdesi	F	Sig
Firma Büyüklüğü	0,018	0,982

Anova sonuçlarına göre p değeri 0,982 olarak bulunmuştur. P değerinin 0,05'ten büyük olması gruplar arasında farklılık olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla analiz sonuçlarına göre firma büyüklüklerine göre satış artış yüzdesi arasında bir fark bulunamamıştır. Bunun sebebi örneklemin büyüklüğü ile ilgili olabilmektedir. Daha fazla firma ile anketin yapılması, sonuçların değişmesi ile sonuçlanabilmektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma, kavramsal çerçeve bölümünde belirtildiği üzere, veri tabanı pazarlamasının Türkiye'deki uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren B2B şirketlerinin satışları artırmasına olanak sağlayıp sağlamadığını ampirik olarak inceleyen ilk çalışmalardan biridir. Bu nedenle bu araştırma, veri tabanı pazarlaması ile firma satış büyümesi arasındaki ilişki ve B2B firmalarının veri tabanı pazarlamasına bakış açısı üzerine devam eden tartışmalara katkıda bulunmaktadır (Kazançoğlu v.d., 2018). Mevcut akademik tartışmaların çoğu B2C (işletmeden tüketiciye) firmalarına odaklandığından, varolan B2B firmaları ile ilgili çalışmalarda da uluslararası pazarlarda faaliyet gösterme durumu ayrıştırılmadığından çalışmanın teorik katkısı dikkat çekicidir.

Müşteri ilişkilerini yönetmek, şirket performans ölçütlerinden satış büyümesini (finansal sonuçlar) etkilemektedir. Çalışmanın sonuçları, veri tabanı pazarlamasının satış büyümesini artırdığını göstermektedir. Bu sonuçlar, veri tabanı pazarlaması ve şirket performansı ile ilgili önceki çalışmalarla uyumludur (Hallikainen vd., 2019) ve aynı zamanda veri tabanı pazarlamasının etkisi hakkında yeni bilgiler sağlamaktadır.

Wiersema (2013), B2B pazarlamanın geleceğini tartışırken, B2B pazarlama alanında ortaya çıkan önemli alanlardan biri olarak veri tabanı pazarlamasını tanımlamaktadır. B2B firmaları için veri tabanı pazarlamasında büyük bir potansiyel bulunmaktadır, ancak yine de B2B uygulayıcıları potansiyeli gerçekleştirecek araçlardan ve rehberlikten yoksun görünmektedir (Lilien, 2016). Bunun yanı sıra, işletmeler, verilerin iş faaliyetlerini nasıl geliştirebileceği ve bu değişikliklerden nasıl yararlanacakları konusunda tam olarak bilgi sahibi değildir (Lycett, 2013).

Özetle, bu araştırma veri tabanı pazarlamasının satış büyümesine etkisine odaklanmaktadır. Analiz sonuçları DBM'in firma satış artış yüzdesine etki ettiğini göstermektedir. Fakat bu etkinin oranı yüksek çıkmamıştır. Aradaki ilişki %30 oranlarında çıkarken, ölçeğin satış artış yüzdesini açıklama durumu %10 olarak gözlemlenmiştir. Bu durumun pek çok sebebi olabilir. Öncelikle satış artış yüzdesini etkileyen diğer faktörler veri kullanımından daha fazla etki göstermiş olabilir. Dolayısıyla, farklı çalışmalar ve daha fazla değişken ile araştırmanın yinelenmesi uygun olacaktır. Bunun yanı sıra, veri pazarlaması kullanımını ölçmek için anket kullanılmış olması, katılımcıların doğru cevap

verip vermemesi durumuna göre sonuçları değiştirebilmekte, bu da anket sonuçlarını etkileyebilmektedir. Bu durumu ortadan kaldırmak için veriler ile nicel çalışmalar da yapılabilir.

Ek olarak, literatürde firma büyüklüğünün satış artış yüzdesine etkisine dair çalışmalar bulunmasına rağmen, yapılan analiz sonunca literatürden farklı olarak firma büyüklükleri farklılaşınca satış artış yüzdesinde bir farklılaşma gözlenmemiştir. Konu ile ilgili çalışmaların derinleştirilmesi literatüre katkı sağlayacaktır.

Araştırmanın pratik katkısı önemlidir, çünkü bu çalışma, veri tabanı pazarlamasının şirket performans ölçütlerinden satış büyümesi üzerindeki etkisine ilişkin ampirik sonuçlar sağlayan ilk çalışmalar arasında olduğu için, çalışmanın sonuçları uluslararası B2B uygulayıcıları için özellikle ilgi çekicidir. Marr'a (2017) göre, veri tabanı pazarlaması özellikle B2B müşteri adayını oluşturmada, tahmine dayalı hesaplama yönetiminde ve müşteri davranışını izlemeye yararlı olmaktadır. Ayrıca, çalışmada herhangi bir sektör değil bütün sektörlerden firmalar ile ilgili veri elde edildiğinden analiz sonuçları farklı sektörlerdeki B2B firmaları için de örnek teşkil etmektedir.

Araştırmanın Kısıtları ve Gelecek Çalışmalar

Araştırma Türk uluslararası B2B işletmeleri özelinde 53 firmaya yapılmıştır. Araştırmanın yapıldığı örneklemin sayısı araştırmanın kısıtı olarak belirtilebilir. Veri tabanı pazarlamasının etkisini ölçümleyebilmek amacıyla daha geniş çerçevede, daha fazla sayıda firma ile görüşme yapılma gerekliliği gelecek çalışmalar için yol gösterici olabilir. Ayrıca firmaların, firma dataları ile ilgili verileri paylaşmaya çekinmesi de B2B araştırmalarında, araştırmanın kısıtı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunun yanı sıra, anket kullanılan ölçümlerde sıklıkla karşılaşılan sıkıntı, cevaplayanların sorulara doğru cevap vermeme olasılığıdır. Bu durumun yan etkileri örneklemi büyütürken engellenebilir. B2B çalışmalarında örneklemi büyütme de her zaman araştırmacıların karşılaştığı bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ek olarak, satış artış yüzdesini etkileyen pek çok değişken olması sonuçları etkileyebilmektedir. Veri pazarlaması, veri kullanımı değişkenin yanı sıra satış artışını etkileyen diğer değişkenler de eklenerek daha detaylı analizler yapılması literatürü zenginleştirecektir. Değişen makro ekonomik koşullar veya pandemi gibi sebepler de Türkiye’de faaliyet gösteren B2B işletmelerinin satış artışını etkilemiş, bu durum da veri pazarlamasının etkilerini gözlemlemeyi zorlaştırabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Cespedes, F. V., & Smith, H. J. (1993). Database marketing: New rules for policy and practice. *Sloan Management Review*, 34(4), 7–22.
- Crosby, L. A., & Johnson, S. L. (2000). What to do before going 1-to-1. *Marketing Management*, 9(4), 14-21.
- Erevelles, S., Fukawa, N., & Swayne, L. (2016). Big data consumer analytics and the transformation of marketing. *Journal of Business Research*, 69(2), 897–904.
- Fayyad, U., Piatetsky-Shapiro, G., & Smyth, P. (1996). From data mining to knowledge discovery in databases. *AI Magazine*, 17(3), 37–53.
- Friedrich, O., Stoler, P., Moritz, M., & Nash, J. N. (1983). Machine of the year: The computer moves in. *Time Magazine*, 121(1), 14–28.
- Gandomi, A., & Haider, M. (2015). Beyond the hype: Big data concepts, methods, and analytics. *International Journal of Information Management*, 35(2), 137–144.
- Jahromi, A. T., Stakhovych, S., & Ewing, M. (2014). Managing b2b customer churn, retention and profitability. *Industrial Marketing Management*, 43(7), 1258–1268.
- Jayachandran, S., Sharma, S., Kaufman, P., & Raman, P. (2005). The role of relational information processes and technology use in customer relationship management. *Journal of Marketing*, 69(4), 177–192.
- Jones, M. A., Reynolds, K. E., Arnold, M. J., Gabler, C. B., Gillison, S. T., & Landers, V. M. (2015). Exploring consumers' attitude towards relationship marketing. *Journal of Services Marketing*, 29(3), 188–199.
- Kazancoglu, İ., Görgün, K., & Serdönmez, C (2018). Endüstriyel pazarlarda müşteri edinmede ERP-CRM entegrasyonunun önemi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 17 (ÜİK Özel Sayısı), 119-134.
- Lilien, G. L. (2016). The B2B knowledge gap. *International Journal of Research in Marketing*, 33(3), 543–556.
- Lycett, M. (2013). 'Datafication': Making sense of (big) data in a complex world. *European Journal of Information Systems*, 22(4), 381–386.
- Martin, K. D., & Murphy, P. E. (2017). The role of data privacy in marketing. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 45(2), 135–155.
- Marr, B. (2017). *Why machine learning and big data really matter to B2B companies*. 10.04.2021 tarihinde sitesi: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2017/11/03/why-ai-machine-learning-and-big-data-really-matter-to-b2b-companies/#2148bde81f2a> adresinden alındı.
- Mayer-Schönberger, V., & Cukier, K. (2013). *Big data: A revolution that will transform how we live, work, and think*. New York: Houghton Mifflin Harcourt.
- Mikalef, P., Boura, M., Lekakos, G., & Krogstie, J. (2019). Big data analytics and firm performance: findings from a mixed-method approach. *Journal of Business Research*, 98, 261–276.
- Mithas, S., Lee, M. R., Earley, S., & Murugesan, S. (2013). Leveraging big data and business analytics. *IT Professional*, 15(6), 18–20.

- Morgan, B. (2018). *Marketing needs to do these three things to better leverage big data*. 02.05.2021 tarihinde sitesi: <https://www.forbes.com/sites/blakemorgan/2018/08/14/marketing-needs-to-do-these-three-things-to-better-leverage-big-data/#615e09037484> adresinden alındı.
- Möller, K., & Halinen, A. (2000). Relationship marketing theory: Its roots and direction. *Journal of Marketing Management*, 16(1–3), 29–54.
- Orenga-Roglá, S., & Chalmeta, R. (2016). Social customer relationship management: Taking advantage of web 2.0 and big data technologies. *Springer Plus*, 5(1), 1462.
- Peterson, L. A., Blattberg, R. C., & Wang, P. (1997). Database marketing: Past, present, and future. *Journal of Interactive Marketing*, 11(4), 109–125.
- Rauyruen, P., & Miller, K. E. (2007). Relationship quality as a predictor of B2B customer loyalty. *Journal of Business Research*, 60(1), 21–31.
- Ryals, L., & Payne, A. (2001). Customer relationship management in financial Services: Industrial towards information-enabled relationship marketing. *Journal of Strategic Marketing*, 9(1), 3–27.
- Sammut, G., & Sartawi, M. (2012). Perspective-taking and the attribution of ignorance. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 42(2), 181–200.
- Satell, G. (2014). *5 things managers should know about the big data economy*. 26 Aralık 2020 tarihinde sitesi: <http://www.forbes.com/sites/gregsatell/2014/01/26/5-things-managers-should-know-about-the-big-data-economy> adresinden alındı.
- Stein, A. D., Smith, M. F., & Lancioni, R. A. (2013). The development and diffusion of customer relationship management (CRM) intelligence in business-to-business environments. *Industrial Marketing Management*, 42(6), 855–861.
- Tao, Y. H., & Yeh, C. C. R. (2003). Simple database marketing tools in customer analysis and retention. *International Journal of Information Management*, 23(4), 291–301.
- Xu, Z., Frankwick, G. L., & Ramirez, E. (2016). Effects of big data analytics and traditional marketing analytics on new product success: a knowledge fusion perspective. *Journal of Business Research*, 69(5), 1562–1566.
- Wang, Y., & Hajli, N. (2017). Exploring the path to big data analytics success in health- care. *Journal of Business Research*, 70, 287–299.
- Wiersema, F. (2013). The B2B agenda: the current state of b2b marketing and a look ahead. *Industrial Marketing Management*, 42 (4), 470-488.